Irodalmi Ujság

XVIII. évfolyam 1. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1967. január 15.

A TELEFONFÜLKE FOGLYAI

Humoros baleset történt Budapesten, Szent Szilveszter napján,az újonnan épített EMKE aluljáróban. Két fiatalember, a MÁV magasépítési főnökség két fiatal munkatársa beszorult az új aluljáró új telefonfülkéjébe s nem tudott semmiképpen sem kijönni. A tömeg, mely Wodka Wyborova üvegekkel s papírtrombitákkal felszerelve áramlott az aluljáró nem legfényesebben sikerült falai közt, a rab ifjak köré csoportosult, vigasztalta őket. Kinyitni a telefonfülke ajtaját senki nem tudta. Telt az idő, vidám ugratás s kevésbé vidám bennszorulás közepette, míg végre, a rendőrség közbelépése nyomán, három telefonfülke-szerelő leszerelte a fülkét a bennszorultakról, valahogyan úgy, ahogyan egykor a páncélosvitézekről lefejtették csata után a páncélt. Kiderült, s erről hivatalos jelentés is kiadatott, hogy a frissen felhegesztett csúszósín önmagától leszakadt, az ajtó közé szorult. Az egyik fiatalember legyintett, a másik kissé szomorú volt, mert egy órával előbb randevúja volt menyasszonyával, az utcán.

Másfél óra telt el, az EMKE alatt, a frissen felhegesztett s frissen leszakadt csúszósín mögött. B. János és R. István, a pesti telefonfülke foglyai, engedjétek meg, hogy ezt az időt kihasználjuk, s néhány kérdést tegyünk fel nektek, a távolból. Frissebb választ, mint a tieteket, hitelesebb híradást, mint amit ti adtok, nehezen kapni.

KÉRDÉS : Boldogok vagytok ?

VÁLASZ : Micsoda szellemes kérdés ! Jobbat is feltehettetek volna, nagy nyugati tapasztalatotokkal. A telefonfülke ajtaja ránk zárult. Ennek nem örülünk. Nem tudjuk, mikor fogják kinyitni, s az aluljáró közönsége túlságosan sokat nevet rajtunk. Ha azonban úgy értettétek a kérdést,ami mégiscsak valószínű, hogy boldogabbak vagyunk-e, mint mondjuk a tíz év előtti szilveszteren voltunk, azt feleljük : igen.

KÉRDÉS : Hány évesek vagytok?

VÁLASZ : Én huszonöt, a barátom huszonnégy. Alig kamaszodó gyerekek voltunk tíz éve. Borzalmas volt az akkori Szilveszter. Pest félig lerombolva, pokoli hideg a lakásban, ennivaló alig, az utcákon orosz járőrök, kijárási tilalom este. Több barátunk eltűnt, mások azon törték a fejüket, hova dugják el a forradalomból megmaradt pisztolyt, töltényeket. Fogalmunk se volt, mit hoz a jövő. Ha jól emlékszem, azon törtük a fejünket, hogyan lehetne Nyugatra kijutni ...

KÉRDÉS : Halló, halló ! Pár szót a mostani életetekről.

VÁLASZ : Élünk, dolgozunk.

KÉRDÉS : Miért ilyen röviden?

(Csend)

VÁLASZ : Minek részletesebben ?

KÉRDÉS : Nyugodtan beszélhettek. A bezárt fülkeajtó — legalább ez az előnye megvan — tökéletesen szigetel. Attól talán csak nem tartotok, hogy most, Szilveszter kavargásában, rákapcsolják a lehallgatókészüléket erre az aluljáróbeli telefonfülkére ?

(Kis csend)

VÁLASZ : Minden lehetséges. Különben is, minek feszegetni a dolgokat. Mindketten megvagyunk, mindketten dolgozunk, keresetünk közepes, elég arra, hogy szüleinkkel lakva megéljünk, sőt ruházkodjunk is. Ha megházasodunk, a feleség is dolgozni fog. Lakásra egyelőre nem számíthat egyikünk sem, de ha nem tévedünk, azokban az országokban, ahol a Ti lapotok megjelenik, sem a legfényesebb a lakáshelyzet. Ennyit a magánéletünkről.

KÉRDÉS : Jól van. Akkor beszéljetek a közéletről.

VÁLASZ : Az mi ?

KÉRDÉS : Magyarország helyzete, gazdaság, politika, sajtó, satöbbi.

VÁLASZ : A helyzet jó.

KÉRDÉS : Ezt azért mondjátok, mert féltek a lehallgatástól.

VÁLASZ (kissé ingerült) : Mi a jó-mindent mondjunk ? Közélet? Az mi az ördög ? Az nem létezik itt. Úgy látszik, már elfelejtettétek. Egyikünk párttag, ő néha elmegy a taggyűlésre. Ott elmondják azt, amivel amúgy is tele az újság. A vietnami háború. A kínaiak veszekedései. Az új létesítmények. (Kis nevetés) Atomerőművet építünk...

KÉRDÉS : Miért nevettek ? A leszakadt csúszósín miatt ?

VÁLASZ . Épp az imént említettük a barátommal, hogy mielőtt az atomerőműhöz hozzáfognak, előbb meg kellene tanulni hegeszteni.

KÉRDÉS : Olvastuk, hogy szovjet tapasztalatok nyomán, szovjet segítséggel fog felépülni az atomerőmű. Az ő hegesztési módszereik talán jobbak, mint az otthoni telefonfülke-hegesztőké...

VÁLASZ : Nézzétek, nekünk mindegy az egész. Úgyse szólhat bele senki semmibe. Legalább hadd nevessünk.

KÉRDÉS : Ilyen cinikus volna a mai pesti fiatalság ? Ez nevetnivaló ? A magyar kormányzat végre nekilát a magyar urániumkincs felhasználásának. Elvégre, akármilyen fiatalok voltatok, talán emlékeztek, hogy tíz évvel ezelőtt mennyire felháborodott az ország a magyar uránium elherdálásán,azt mondhatni : ellopásán.

VÁLASZ : És aztán ? Ki mondta, hogy ezután nem fogjuk elherdálni — hogy ezután nem lopják el tőlünk ? Az az atomerőmű csak terv: hét újabb év kell hozzá, amíg üzemelhet, ha ugyan üzemelni fog. Ki tudja, milyen árat kell érte fizetni ? Ki tudja, milyen újabb függőséget jelent az oroszoktól ? Sőt, még azt sem tudni, milyen áron fogják visszajuttatni nekünk az itthon kibányászott s azóta is folyton elvitt urániumot. Végül még azt sem tudni, nem jelent-e újabb veszélyes katonai célpontot hazánkban ? Nem is beszélve a csillagászati árról, amit érte fizetnünk kell majd. Közben a legegyszerűbb élelmiszercikkek hiányoznak az üzletekből, karácsony előtt egy hónappal elfogyott minden játékáru, a megvásárolható ruhanemű java.

KÉRDÉS : Ahhoz képest, hogy milyen fiatalok vagytok, eléggé konzervatív hangot ütöttetek meg. Az atom : haladás. A fiatalság mindig a haladás híve volt minden országban.

VÁLASZ : Mi is a haladás híve vagyunk, nyugodjatok meg. A pesti utcán megjelenő Porsch-ok, Jaguárok, a filmhíradóban látott új nyugati villanymozdonyok, függővasutak látványa megdobogtatja a szívünket. Nem bánnánk, ha három sávon sugározna a mi televíziónk is, mint a londoni, vagy akár tizenkettőn, mint az amerikai. De amikor olyan problémák vannak, hogy nincs tojás, vagy nincs WC-papír, egy állítólag fejlett iparú közép-európai államban, huszonkét esztendővel a háború vége után, akkor azt mondja magában az ember, még ha fiatal is : mindent sorjában. Az oroszok megengedhetik maguknak, ha nekik úgy tetszik, hogy eljussanak a Holdba a rakétáikkal. Úgy látszik, őket nem zavarja, hogy közben biciklivel kell kihajtatni a kolhozba. Minket zavar. Mi, kemény, buta, magyar tökfejünkkel azt szeretnénk, ha — nem akarunk sokat mondani — de legalább ott tartanánk, ahol például Finnország, vagy Ausztria. Atomjuk nincs, de élelmiszer és ruházati gondjaik sincsenek. Autója annak a munkásnak, annak az alkalmazottnak van, aki venni akar. Karácsonykor nem kell egy hónappal előbb az áruházakat járnia, hogy ajándékot vehessen. S főleg nem kell attól félnie. hogy rossz üzletet köt egy olyan nagyhatalommal, amellyel egyszer már — húsz éven át — a legrosszabb kalandjai voltak ezen a téren.

KÉRDÉS : Nagyon belemelegedtetek a közügyek bírálatába. Mi, akiket nem lehet elfogult szovjetrajongással vádolni, úgy látjuk, mintha bizonyos változás lenne Oroszország magatartásában, a csatlós államok irányában Mintha, talán most először, bizonyos határozott erőfeszítéseket tenne, hogy a puszta hatalmi szó mellett, amely eddigi egyetlen eszköze volt, bizonyos valódi juttatásokkal is magához láncolja őket. Talán a magyarországi atomerőmű közös terve is ezek közé a valóságos juttatások közé tartozik ?

VÁLASZ : Meglehet. Talán meglepő, amit most mondunk : de még akkor is nyugtalanító.

KÉRDÉS : Az ország energiaszolgáltatásának 15-17 százalékát el tudná látni, 1974-es üzembehelyezésekor.

VÁLASZ : Válasz helyett hadd tegyünk fel mi egy kérdést : miért van az, hogy a románok, akik pedig éppolyan "szocialista ország", mint mi vagyunk, nem az oroszoktól vásárolják meg az atomerőművet, hanem, mint azt eldugott hirekből kiolvastuk, nagyobbat, erősebbet vásárolnak — Nyugaton ? Talán butábbak nálunk ? Vagy talán az oroszok nem akartak nekik eladni erőműberendezést ?

KÉRDÉS : A románok elhatározása valószínűleg összefügg általános nyugati orientációjukkal. Úgy fest, hogy a román kormányzat igyekszik kikerülni az orosz hatalmi körből, s fokozatosan a Nyugathoz szeretne csatlakozni.

VÁLASZ : Talán nálunk nem épp most lenne, — végre ! — az a pillanat, amikor könnyen, megrázkodtatás nélkül elszakadhatnánk attól a partnertől, aki eddig többnyire előnytelen gazdasági kapcsolatokon kívül főleg nemzeti elnyomást, kulturális láncokat, veszélyes helyzetekbe sodródást, félévszázados elmaradást, félháborús inflációt juttatott hazánknak? Ehelyett, úgy tetszik, tétlen figyeljük, hogyan teszi meg az önállósulás útját a többi "telefonfülkébe zárt nemzet", mint nyitja ki ajtaját, mint lép ki, előbb talán csak az aluljáróba, aztán a napfényre.

KÉRDÉS : Metaforátok tetszetős, mi bizonyítja azonban, hogy — hadd válaszoljunk mi is metaforával — nem verik vissza bunkósbottal a nemzetet a telefonfülkébe, s nem szivattyúzzák-e ki ráadásul még a levegőt is a fülkéből, ha újra megpróbálkozik a kitöréssel, mint 1956-ban tette ?

VÁLASZ : A helyzet érzésünk szerint más, mint tíz évvel ezelőtt volt, előnyösebb a számunkra, hátrányosabb az oroszok számára. Mi, akik jól ismerjük az itthoni hangulatot, nyugodtan mondhatjuk, hogy nincs szükség olyasféle kitörésre, amilyen a tíz év előtti volt. Kína leválása, oroszok ellen fordulása mélyen megrendítette az egész keleti tábor helyzetét. Maguk, akik nyugaton élnek, csak hozzávetőlegesen ismerik azt, amit mi itt nap mint nap tapasztalunk: az oroszok valóságos páni félelmét Mao Kínájától. A vietnami háború, Németország felfegyverzése, a NATO valóságos kismiska ahhoz képest, amit a szibériai határokon megjelent óriás, az atomfegyverzetű, oroszellenes Kína jelent. A sajtóban naponta jelenik meg híradás — kommentár nélkül — a "vörösgárdisták" újabb kalandjairól. Ebben az egyben legalább olyan jól el vagyunk látva híradással, mint a legjobboldalibb nyugati sajtótermékek. Azt azonban csak az tudja, aki itthon él, hogy a hivatalos emberek, a főnökség, a beavatottak, egyszóval azok, akik az oroszokkal valamiféle kapcsolatban vannak, micsoda vad dühvel beszélnek Kínáról, milyen elszánt gyűlölet él bennük a mostani Kína ellen. Az oroszok nehéz, veszélyes, új helyzetben vannak. Megtörténhet az is — s ezt nyilván számbavették — hogy egy napon egyedül kell szembenézniök egy hétszázmilliós, fanatizált katonanemzettel, mellyel többezerkilométeres közös határuk van. Ilyen helyzetben természetes, hogy kiutat, szövetségeseket keresnek. Látványos oldala ennek, amikor Gromiko Amerikában egyezményt ír alá, vagy amikor az orosz miniszterelnök Párizsba utazik baráti látogatásra. Kevésbé látványos, titkosabb oldala, amikor engedményeket tesznek a csatlósállamoknak. A mi véleményünk az, hogy Romániának van igaza, amikor felhasználja az alkalmat arra, hogy a lehető legnagyobb engedményeket csikarja ki húsz éven keresztüli elnyomójától.

KÉRDÉS : Nyíltan az oroszok ellen fordulni ?

VÁLASZ : Ostobaság lenne és, szükségtelen. Földrajzi helyzetünk jobb, mint Romániáé : távolabb vagyunk az oroszoktól. Gazdasági helyzetünk sem lenne katasztrofális, ha nem erőltetnénk tovább a kolhozt, hanem visszaadnánk a parasztgazdaságok egykor virágzó önnállóságát : iparunk ma már el tudná látni őket traktorokkal, nem is beszélve a nyugaton fölös számban futószalagról lefutó traktortízezrekről, melyek vásárlóra várnak. Uránium-kincsünket, mely igen jelentős, okosan meg lehetne osztani keleti és nyugati export közt, világpiaci áron s nem homályos cserék szolgálatában, mint jelenleg. A magyar ipar termékeit sem csak az orosz és a néger vásárló tartja nagyra : helyet kaphatna európai s tengeren túli piacokon is, főként, ha a technológia bekapcsolódhatna a nyugati, modern áramkörbe s behozná — s hamar behozná — kétségtelen elmaradását. Tudom előre a választ : hogy Európa mindenképpen halad a közös megoldások felé. Lehet. De attól tartunk, mi ketten, itt a telefonfülkében, s még jó néhányan mások, akiknek ismerjük a véleményét, hogy amíg ez a helyzet elérkezik, megöregszünk.

KÉRDÉS : Mi a teendő tehát, pesti fiatalemberek, ebben a most kezdődő 1967-es új esztendőben ?

VÁLASZ : Az, amit mi is teszünk, csak maguk nem látják. Dörömbölni a telefonfülke üvegén. Kézzel-lábbal mutogatni, megmutatni, hogy követeljük : nyissák ki a ránk zárult fülkeajtót, távolítsák el a frissen hegesztett, de mégis az ajtórésbe szorult csúszósín alkalmatlan, korszerűtlen darabját. Elvégre nem vagyunk egyedül. Itt áll körülöttünk egy nagy, talán néha mosolygó, alapjában azonban szánakozó tömeg. Szívesen venné, ha visszakerülnénk áramába. Látja, hogy meg vagyunk szorulva. Tíz évvel ezelőtt cipősarokkal belerúgtunk az üvegbe, az szilánkokra tört, véresre sebzett minket, a körülöttünk állókat. Nem lehetett mozdulni sem, amikor értünk jött a felhúzott géppisztolyos rendőrosztag. Ma semmi akadálya annak, hogy ha civilizáltan, de határozottan követeljük a szabadba jutást, ne kerüljön rá a sor s egy óra, egy nap, egy hónap, vagy egy év múlva, ne lássuk meg a kanyarban a szerelő-csoportot, ne tartsák jobbnak, a világraszóló botrány helyett azt, hogy egy-két csavarintással kinyissák az ajtózárt.

KÉRDÉS : Utána ?

VÁLASZ : Barátok maradunk. Elvégre, ha a szerelő kinyitotta az ajtót, mi választana el tőle minket ? Lám, ott jönnek, az aluljáró lépcsőjén. Hárman vannak. Jó arcot vágnak az esethez. Megértették, hogy nem akarjuk az új esztendőt rabságban tölteni. Résnyire megnyílt az ajtó. Megköszönjük, hogy egyetértettek velünk. Kezet fogunk s velük együtt elkeveredünk a papírtrombitát fújó, új életre váró szilveszteri tömegben.

UGRAY ATTILA

1967. JANUÁR 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Kovács Imre : Hazánk-e még a szülőföld ? (3. old.)
Kerényi Károly nyilatkozik az Irodalmi Újságnak (4. old.)
Bárdos Artur : Mérföldkövek egy színház életéből (4. old.)
Albert Pál : Sartre az arénában (5. old.)
Zártkörű vita a moszkvai Marxista-Leninista Intézetben (6-7. old.)
Sári Gál Imre : Emlékezés Remenyik Zsigmondra (6-7. old.)
Siklós István hozzászólása a költői vitához (8. old.)
Halász Péter és **Megyery Sári** karcolatai (9. old.)
Ladányi László elbeszélése : M. Hanavi (11. old.)
Bakucz József, **Határ Győző**, **Keszei István** és **Tüz Tamás** versei
Az Idő Sodrában, **Levelek a szerkesztőhöz**, **Glosszák**, **Hírek**

Arab diktátorok

Századunk, mely méltán büszke elektronikus számítógépére, űrhajósaira, atomenergiájára, (arra valahogy kevésbé büszke...), csodálkozó, még inkább utálkozó fintort vág, amidőn nagy fővárosainak kellős közepébe betör a "legsötétebb középkor". Mi másnak lehetne ugyanis nevezni a politikai gyilkosságoknak azt a sorát, amelyeknek láttán a nagytudományú Machiavelli is megelégedetten dörzsölné kezét. A Párizsban elrabolt és alighanem halálra kínzott marokkói Ben Barka után most Mohamed Khidert, a jelenlegi algériai diktátor egyik ellenfelét gyilkolták meg a nyílt utcán, Madrid kellős közepén. Ezek a forróvérű arabok ! — mondaná magában az ember, ha nem tudná, hogy Észak-Afrika lakói nehezen kiharcolt függetlenségükkel együtt az emberiség legmagasztosabb eszméit hangsúlyozzák s azok nevében próbálnak leckét adni az emberiség másik, náluknál kevésbé emelkedett erkölcsű felének : nekünk, szegény elmaradott európaiaknak.

Vállat is vonhatnánk, azt mondhatnánk : "elvégre belügy". Belügy, talán, de kifelé is fényt vet, méghozzá veszélyes, rosszat sejtető, émelyítő fényt, az újonnan támadt rendszerek alapelveire. A diktatúrák, úgy látszik, akármilyen mázzal vannak is bekenve, nem bírnak parancsolni öldöklő ösztöneiknek. Nemcsak belső ellenzéküket számolják fel az utolsó emberig, — azt sem bírják eltűrni, hogy valahol a világban emigránsai legyenek országuknak, hogy a földgolyó egy tőlük távol eső pontján valaki kifejtse a diktátorral ellenkező nézeteit. Hitler politikai emberrablások, gyilkosságok sorozatát tervezte ki vezérkarával. Sztálin elküldte ügynökét, hogy Mexikóban kivégezze Lenin egykori fegyvertársát. Az "arab stílus" az elkábított, fogorvosi székre kötözött, ládába csomagolt, repülőn hazalopott emigránsok sorát avatta fel ; aztán újított : azonnal, helyben meg is öli áldozatait.

s. r.

Ruby halála

Ruby-nak vége. Így halt-e meg, vagy amúgy, a jókor felébredt rák vagy épp a helyes időben befecskendezett szérum végzett-e vele, nem tudni. Halála előreláthető volt, mint a csillagok előre kiszámítható megjelenése az égen. Két héttel előbb — a véletlen figyelemre méltó közreműködése során — még "titkos interjút" is adott : belopózott hozzá, ki tudja miféle veszélyes cselek árán, egy szemfüles rádióriporter s, titokban, a kórházban, hangszalagra felvette a nagy titkot : hogy Ruby semmit sem tud, hogy nem volt tagja semmiféle összeesküvésnek, hogy senki fel nem bérelte Lee Oswald megölésére, hogy valójában maga sem tudja, hogyan történt az egész, észre se vette. "Megláttam — aztán letepertek. Hogy a kettő közt mi történt, arra jóformán nem is emlékszem."

Hogy kinek volt érdeke Ruby eltűnése, kinek nem — s hogy ez az eltűnés használt-e annak, aki kívánta —, ne kutassuk. Nem is tudnánk megmondani. Irodalmi újság lévén főleg azt állapíthatjuk meg, hogy minden, ami a Kennedy-gyilkosság óta és körülötte történt olyan, mint egy gyenge, nem jó ízlésű forgatókönyvíró kezéből kikerült rémfilm. Stílusa lapos, fordulatai habár kegyetlenek, mégis mondvacsináltak. Igazi dilletáns kéz hatása sugárzik elejétől végig a véres történeten, s minthogy a dilettáns fő tulajdonsága a megvetés — megveti a művészetet, megveti a közönséget —, munkája épp ellenkezőleg hat, mint ahogy várta. A közönség nem hogy "bedőlne", viszolyogva fordul el a rátukmált fércműtől.

I.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZEPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

Az IDŐ Sodrában

Kisérlet

Az Újesztendő egyelőre kétes értékű ajándékot hozott Csehszlovákiának. A tavalyi igen súlyos gazdasági helyzet orvoslására, hosszú tanakodás után, bevezették az úgynevezett önálló üzemi gazdálkodást. Jugoszlávia után tehát Csehszlovákia az első szocialista ország, ahol január elsejétől kezdve az üzemek saját, kapitalista értelemben vett "hasznukból" fogják a beruházásokat intézni.

Az "újszerű, sokat ígérő kísérletet" (a tőkés termelési módszerekhez való húsz év utáni szerény és alázatos visszakanyarodást) ugyanakkor rossz emlékű jelenségek kísérik. Mintegy 24 %-os áremelkedéssel kell számolnia a közönségnek ! A hús és a sör árát máris 8-11 %-kal emelték, egy sor más szolgáltatással együtt. (Kárpótlásul — kérdés, hogy a csehszlovák fogyasztók annak fogják-e fel — leszállították a hűtőszekrények és a televíziós vevőkészülékek árát.) Ígéret történt egyben a bérek és a fizetések lassú, fokozatos felemelésére, de ezzel kapcsolatban azonnal bejelentették, hogy — infláció lesz. A "Kulturni Tvorba" hetilap azt írja : "Itt az ideje, hogy elvessük azt az elméletet, mi szerint az infláció kapitalista jelenség lenne, az államkassza hiányainak fedezésére." A szerzők hozzáteszik : "Az infláció objektív gazdasági folyamat, a növekedés ellentéteiből s nehézségeiből származik, s éppen úgy velejárója a szocialista, mint a kapitalista gazdaság növekedésének".

A csehszlovák közönség nem kis megdöbbenéssel olvashatja reggeli lapjában, még lejjebb szállított élelmiszeradagjai mellett, e mindent megvilágító okfejtést. Országát negyedszázada még úgy hívták : Közép-Európa Svájca. Virágzó autóipara, világhírű cipőipara, gazdasági gép-gyártása, nagy nevű textilkombinátjai voltak. A "kapitalista gazdasági növekedés" rögös útját egyszer már megjárta. Övé volt Közép-Európa legdemokratikusabb alkotmánya. Az ötesztendős náciuralom nem tudta annyira kirabolni és tönkretenni, amennyire a felszabadítók nyomán betelepült "szakemberei" tönkretették : nemcsak alkotmányát helyettesítették diktatúrával, hanem kiforgatták minden javából. Csehszlovákia húsz éven keresztül a szó szoros értelmében nyomorgott és éhezett. Most azt olvashatja, hogy ugyanaz a kormányzat újévi ajándékul felajánlja neki : fogjon hozzá újból, próbálja ki még egyszer a felkapaszkodás rögös útját.

Ha nem áremelkedéssel kezdődnék az egész — s ha nem ugyanazok csinálnák, akik húsz évig mindent tönkretettek —, még talán bizakodó sóhajjal azt is mondhatná : hát fogjunk neki. De hát, akárcsak nálunk, ott sem ez az első, mindent ígérő s hamar dugába dőlő kísérlet. Nem kellene a csődöt vallott kormányzatoknak — amint az parlamentáris államokban szokás — egyszer leköszönniök ?

M. L.

A "KATHPRESS" bécsi katolikus hírügynökség szerint négy magyar egyházi vezető nyújtotta be lemondását VI. Pál pápának : Hamvas Endre kalocsai érsek, Shvoy Lajos székesfehérvári püspök, Petri József váci püspök és Schwarcz-Eggenhofer, az esztergomi egyházmegye apostoli adminisztrátora. A magyar egyházfők, akik közül Hamvas érsek 76, Shvoy püspök 87 és Petri püspök 76 éves, a pápának azt a tanácsát kívánják követni, amellyel felszólította a magas kort elért egyházi vezetőket, hogy adják át helyüket fiatalabbaknak. A "Kathpress" megjegyzi, hogy egyes értesülések szerint megtörténhet, hogy Mindszenti hercegprimás is felajánlja lemondását. A hercegprimás márciusban lesz 75 esztendős. Ha a pápa az említett négy lemondást elfogadja, a 11 magyar egyházmegye élén a jövőben mindössze 2 püspök marad.

Ugyancsak a "Kathpress" közli, január 4-én, hogy az utóbbi napokban ismét számos katolikus papot és volt szerzetest tartóztattak le Magyarországon. Az egykori szerzetesek gyárakban dolgoztak és egyelőre nem tudni, milyen vádak alapján fogták le őket. A Vatikán egy hónappal ezelőtt bizalmasan tiltakozott a Magyar Kormánynál a katolikus papok sorozatos letartóztatása ellen, amit úgy tekint, mint az 1964-ben kötött megállapodás megsértését.

Kína

A legnagyobb Kína-szakértők is meghökkenve állnak azok előtt a hírek előtt, amelyek napról napra, óráról órára érkeznek a földkerekség legnépesebb országából. Ötvennégy halott Nankingban, ahol vörösgárdisták és munkások csaptak össze. Hatezer letartóztatás Sanghájban, ahol maoisták és antimaoisták igyekeztek egymást kiszorítani a város vezető funkcióiból. Bizonytalanság Pekingben, ahol az emberek nem is a nyomtatott újságokból, hanem a vörösgárdisták és ellenfeleik plakátjaiból igyekeznek tájékozódni : vajon melyik vezető van még a helyén, melyik bukott le vagy van lebukófélben.

A magyarázatok természetesen nem hiányoznak. Egyes értesülések szerint Mao Ce-tungot 1958. végén, a "nagy ugrás" és az úgynevezett népi kommunák kudarca után Liu Sao-csi államelnök és Teng Hsziao-ping pártfőtitkár kiszorította a tényleges hatalom gyakorlásából és az agg Mao most áll bosszút, a hadseregre támaszkodva, majdnem tíz év előtti megaláztatásáért. Mások úgy vélik tudni, hogy Liu és Teng arra számított, hogy Mao háta mögött megegyezik az oroszokkal és a "kultúrforradalom" ennek akarja útját állni. Megint mások "elideologizálják" a konfliktust : szerintük Mao attól tart, hogy a kínai pártfunkcionáriusi gárda éppúgy bürokrata-osztállyá változik, mint szovjet és kelet-európai társai s így akadályává válik annak a permanens forradalomnak, amelynek trockista ízű teóriája nem hagyta érintetlenül a kínai vezér gondolkodásmódját. A vörösgárdának az volna hát a főfeladata, hogy a pártfunkcionárius-mandarinoktól szabadítsa meg az országot, s ráadásul ne békés módon, hanem zavargások, összeütközések közepette, mivelhogy az ifjú nemzedéknek eddig nem volt forradalmi tapasztalata és ezt most idősebb elvtársai bőrén igyekszik elsajátítani. Végül azok, akik világpolitikai indokokat látnak az események mögött, úgy hiszik, hogy az egész mozgalom nem egyéb, mint egy nagy háborúra való felkészülés.

Mi igaz ezekből a magyarázatokból és mennyi bennük a találgatás, — csak a jövő fogja megmutatni. Alighanem mindegyikben van valami igazság, de a teljes igazságot egyik sem tartalmazza. A távoli szemlélőnek meg kell elégednie azzal, hogy a tények számbavételénél maradjon. Az első és talán legmeglepőbb tény — meglepő, hiszen kommunista országban először találkozunk vele —, hogy az üldözői szerepet nem a kommunista funkcionáriusok töltik be, hanem éppen ők alkotják az üldözöttek jelentős rétegét. A másik tény, hogy a legfelső vezetésben komoly változások következtek be, s Mao Ce-tungnak új trónörököse van Lin Piao marsall személyében, aki egyébként a legkeményebb, legagresszívebb vonal képviselője. Hasonló fontosságú tény, hogy egész sor olyan legenda, amely eddig a Mao-féle Kínát övezte, most szétfoszlott. A jövőben elég nehéz lesz, — minekutána Pekingben máglyatűz emésztette meg a klasszikus kínai írók és Konfucius műveit, — Maóról, a finomlelkű költőről és filozófusról beszélni. S minekutána a legfőbb vezetők egész sorát bélyegzik meg nyilvánosan, minekutána Peking polgármesterét, Peng Csent és a hadsereg egyik leghíresebb marsallját, Peng Teh-huájt letartóztatták, elég nehéz lesz arról beszélni, hogy az oroszoktól eltérően, a kínai vezetőgárda mennyire szilárd összetételű és a Mennyei Birodalomban mennyire nincsenek divatban a sztálini embervadászat módszerei.

A legfontosabb tény azonban, hogy a "kultúrforradalom" óta Kína tekintélye — sikeres atomkísérletei ellenére — mélyebbre süllyedt, mint valaha is volt. Az Egyesült Nemzetek Szervezetében a Kína felvételét kérő javaslatnak kevesebb támogatója és lényegesen több ellenzője volt most, mint egy évvel korábban. Két kommunista párt, a japáni és az észak-koreai, amelyek a szovjet-kínai vitában Pekinghez álltak közelebb, most eltávolodtak Maoéktól és az oroszokhoz közeledtek. S nem utolsó sorban, az egész világon az egyszerű embereket az értetlenség és a felháborodás mellett nyugtalanság, majdnem félelem tölti el: mit tartogat még a világnak, milyen meglepetéseket vagy milyen borzalmakat, az a 700 milliós ország, amelynek atombombái, modern fegyverei és több millió főnyi állandó hadserege van. A Kína szomszédságában folyó vietnami háború még aggasztóbbá teszi ezt a kérdést. Jó volna remélni, hogy a kínai rém-események a közvetlen hadviselőket, az amerikaiakat és az észak-vietnamiakat minél előbb a tárgyalóasztalhoz vezetik.

M.

A VARÁZSLÓ 65 éves korában meghalt. A világsajtóban számtalan nekrológ és tanulmány jelent meg róla, méltatták, mint mesemondót, mint a rajzfilm költőjét, mint a világ szociális lelkiismeretét. Voltak olyanok is, akik szakszerű elemzéssel ítélték meg Walt Disney életművét, stílusát kissé édeskésnek találták és mint a felnőttek és gyermekek sikeres nevettetőjét könyvelték el.

Több volt mind ennél. Nagy művész volt és filozófus. A chaplini világhoz tartozott. Felismerte a tárgyak, a véletlenek és az emberek ellenségeskedését, de hirdette a gyengék erejét és az elesettek testi és lelki halhatatlanságát.

Halála előtt Billy Wilder, a híres amerikai filmrendező, arra a kérdésre, hogy kit látna legszívesebben az amerikai elnöki székben, ezt válaszolta : "Walt Disney-t, a Mickey egér megalkotóját. Tisztakezű ember, békeszerető és jóságos a gyerekekhez. Ha jelölnék, verhetetlen lenne."

Ez a legtöbb, amit emberről és művészről el lehet mondani.

JOHN STUART MILL

Néhány szó a be nem avatkozásról

(FRASER' MAGAZINE, 1859, DECEMBER)

"Ha egy nép idegen jármot vagy külföldi fegyverekkel fenntartott hazai zsarnokságot igyekszik lerázni, nem indokolt a be nem avatkozás elvének alkalmazása. Még a szabadságához következetesen ragaszkodó nép is, amely megoltalmazza, eszélyesen míveli szabadságjogait — hatalmasabb ország katonai erejével szemben, esetleg nem képes megvédeni intézményeit. Az ilyen elnyomott népnek nyújtott segítség nem borítja fel az erők ama egyensúlyát, amelytől egy ország szabadságának biztosítása függ ; ellenkezőleg, a segítség helyrebillenti a méltánytalanul és erőszakkal megbolygatott egyensúlyt. A be nem avatkozás elvét, az erkölcs jogos követelményeként minden kormánynak el kell fogadnia. Az önkényuralmaknak éppúgy tiszteletben kell tartaniok, mint a szabad országoknak. Ha nem ismerik el és csak a szabad országok tartják magukat a be nem avatkozás elvéhez, ez siralmas állapotot teremt, mert csak az igaztalan fél segíti az igaztalant, de az igaz nem segíti az igazt. A beavatkozás elhárítására — a beavatkozás mindig igazságos, mindig erkölcsös, noha nem mindig bölcs. Helytelen ugyan olyan népeknek szabadságot adni, amelyek nem képesek ezt értékelni, viszont a szabadságát becsülő népet ne fosszon meg idegen erőszak szabadságától. Talán nem lett volna bölcs (még ha eltekintünk is az óvatosság szempontjától), ha Anglia a magyarok Ausztria ellen vívott nemes küzdelmében Magyarország oldalára áll, bár Magyarországon az osztrák kormányzat bizonyos tekintetben külföldi járom volt. Ám amikor a magyarok bebizonyították, hogy képesek felülkerekedni és az orosz kényúr közbevetette magát, szövetkezett Ausztriával, majd bilincsbe verve visszaszolgáltatta a magyarokat felbőszült elnyomóiknak, Anglia tisztességgel és erkölcsösen cselekszik, ha ennek elleneszegül — és ha Oroszország az igaztalan oldalt segíti, — Anglia megsegiti az igazt. Ha Anglia magányosan jár el így, állásfoglalása talán nem felel meg a körültekintő óvatosság követelményeinek, amelyet minden országnak, saját biztonsága érdekében, érvényesítenie kell. De ha Anglia és Franciaország együttesen lép fel, sose kerül sor az oroszok fegyveres beavatkozására vagy ha igen, végzetes következményekkel jár számukra. Viszont a be nem avatkozással Anglia csak azt érte el, hogy öt évvel később kénytelen volt a harcot felvenni Oroszországgal, ám nehezebb körülmények között és a magyarok szövetsége nélkül.

Ha egy országnak van merse kijelenteni : nem tűri, hogy Európában bármely hatalom katonái akár egyetlen puskát is elsüssenek más hatalom fellázadt alattvalóira, és ha ez az ország elég erős is ahhoz, hogy szavának érvényt szerezzen, egész Európában a szabadság híveinek eszményképévé lesz. Ilyen kiállás biztosíthatná, hogy a szabadságot valóban kívánó népek intézményeiket megóvhassák és a jelszót meghirdető nemzet a szabad népek szövetségének élére kerülne. A szövetség pedig — akárhány zsarnok állna is össze ellene — felülkerekednék velük szemben. Oly dicsőséges a pályabér, hogy előbb vagy utóbb valamelyik szabad ország megragadja majd ; és talán nincs messze az az idő, amikor Anglia — ha becsületből nem vállalja a kiállást — kénytelen lesz vállalni saját biztonsága megóvására."

KOVÁCS IMRE

HAZÁNK-E MÉG A SZÜLŐFÖLD ?

DÍSZES MUNKÁT hozott a posta Budapestről, nyomtatott dedikációval : "Ezt a könyvet a külföldön élő magyar származású honfitársaknak tisztelettel átnyújtja a Magyarok Világszövetsége".Címe : *Szülőföldünk — Olvasókönyv a külföldön élő magyar gyerekek számára,* a színes borítólapon fatörzsből kihajtott levelek, virágok és gyümölcsök között énekes madár. Meghatottan lapozgatom az 588 oldalas gazdagon illusztrált, jó kiállítású könyvet, melyet Lőrincze Lajos bevezetőjében gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt ajánl : "Azt kívánjuk, hogy könyvünk forgatása egyformán hasznos és kellemes időtöltés legyen annak, aki ebből kapja az első tájékoztatást múltunkról s jelenünkről, annak, aki régi kedves emlékeit idézi fel vele, vagy unokáinak olvasgat belőle, de akár annak is, aki — mondjuk — szép verseket, prózai írásokat keres egy 'magyar est'-en való szavalásra, felolvasásra".

Írni-olvasni idejében megtanultam, nagyapa még nem vagyok, költői esteken nem szerepelgetek, így hát nekem csak a "régi emlékek" felidézésére nyújt alkalmat a könyv, ezért kérdezhetem joggal : hazánk-e még a szülőföld ? Ahogy a szerkesztő (Kis Jenő), a munkatársak (Hegedüs Géza, Hernádi Sándor, Illyés Gyula, Jólesz László, Kerényi György, Kovács Dezsőné, Lőrincze Lajos, Pálmai Kálmán, Varga Domokos) és az illusztrátor (Reich Károly) elémbe tárják, habozás nélkül felelhetem, igen ! Én *ebben* a Magyarországban születtem, nőttem fel és küzdöttem a haladásért, a reformokért. Valami furcsa érzés mégis fogva tartott olvasás közben. Jóindulat, melegség, szeretet sugárzik a *Szülőföldünk*-kötet minden oldaláról, de szinte ösztönös mozdulattal próbáltam a port letörülni. Miről vagy kiről? Az országról, ami a húszéves kommunista uralom alatt rárakódott, az agyakba szüremlett és a gondolkodást belepte. Maga a válogatás, az anyag összeszedése, de az eredeti írások és a különös magyarázatok is éreztetik, hogy nem teljesen szabad emberek készítették, az ország sem szabad és az indoktrinálás finom párája ott lebeg a sorok között.

A KÖTET természetesen a "Himnusz"-szal kezdődik és a "Szózat"-tal végződik. Mindkettőt csak énekeljük az emigrációban — ritkán szavalják. Most megint elolvastam, hosszú idők után először a "Himnusz"-t, aztán a "Szózat"-ot, nem vártam, amíg a végére érek. Fájt, hogy a "Himnusz"-ban Isten nevét kis kezdőbetűvel nyomtatták, nem az első sorban, mert nyelvtani szabály tiltotta, az utolsó versszakban : "Szánd meg isten a magyart..." Nem vagyok különösebben vallásos ember, inkább csak hívő, vitába nem is szállnék a kis vagy nagy kezdőbetű használatáért Isten nevével kapcsolatban, de nekem Kölcsey Ferenc írta a "Himnusz"-t, mint mindannyiunknak, és ateista propagandára mégsem kellene felhasználni a kijavításával. A "Szózat"-nál meg az fájt, hogy mindnyájan elbuktunk, kinti magyarok és otthoniak, a nagy fogadalmat illetően : nem váltunk rendületlen hívei a hazának, akik eljöttünk ; nem választották a nagyszerű halált, akik maradtak ...

Ami a két vers között van, az lenne a haza : a nyelv, az ének, a vers, a történelem, a föld, a jelen. A sorrendből kiemeltem Hegedüs Géza részét : "Képek hazánk múltjából", ezt olvastam el mindjárt a "Szózat" után. A kötet merénylete értelmünk ellen itt vágott meg olyan erővel, hogy abba akartam hagyni az olvasását. Hegedüs Géza vagy maga írta meg történelmünk fontosabb mozzanatait (a gyerekeknek megfelel), vagy versekkel, regényrészletekkel, elbeszélésekkel összekötötte azokat.

A verseket nem népszerűsítette Arany János "István király"-a eredeti (még Isten neve is nagybetűvel szerepel, aminek valószínűleg elnézés az oka ; nem olvassák annyiszor, mint a "Himnusz"-t...), hasonlóképpen Garay János "Kont"-ja, Czuczor Gergely "Hunyadi"-ja, Lévay József "Mikes"-e, Karinthy Frigyes "Martinovics"-a vagy Petőfi "Nemzeti dal"-a. Az is rendben van, hogy Fodor József "Piros fejfák" című versét közli, ami a magyar földben nyugvó orosz katonák dicsőségét zengi, de felesleges volt bevenni Balázs Bélát, "Tábortűz mellett vörös őrségen", mert a külföldi magyarságnak 1919 mást mond, mint a hazai kommunistáknak (vagy elfelejtette volna, hogy neki és nem a párttitkárságnak készült a könyv?). Ami nincs rendben és szerfelett bosszantó, hogy fejezetében a regényrészletek vagy elbeszélők szerzőinek neve után tíz esetben van odabiggyesztve : *nyomán.*

HEGEDŰS nem tartja a külföldi magyarokat, se kicsiket, se nagyokat, olyan értelmeseknek, hogy feltételezné, megértik az *eredeti* szöveget is, vagy talán magukról a szerzőkről nem tételezi fel, hogy meg tudják értetni magukat ? Így aztán Dózsa György parasztháborúját Gergely Sándor nyomán, Mohácsot Benedek Elek nyomán, Eger veszedelmét Gárdonyi Géza nyomán, a kis kurucot Móricz Zsigmond nyomán, Munkács hős lelkű asszonyát Jókai Mór nyomán, a bujdosókat Móra Ferenc nyomán, az első magyar nemzeti színházat Eötvös Károly nyomán, Kossuth Lajost Cegléden Rákosi Viktor nyomán, Sipkát, a híres toronymászót, Krúdy Gyula nyomán, a Balóthy-domíniumot Mikszáth Kálmán nyomán kell megismernünk. Eredetiben csak a következőket olvashatjuk : Petőfi Sándor (naplójából), Ady Endre ("Úri földrengés"), Kamjén István ("A kubikos halála"), Illés Béla ("Hazatérés"), Darvas József ("Budapest szabad"), és természetesen őt magát (Hegedüs Géza).

Magyarázataival merényletét megtetézi. Nem betűrendben vagy téma szerint, csak ahogy a lapok alján egymás után megtaláljuk, ilyen kioktatásban részesülünk : Besenyő : kihalt török nyelvű lovas nomád nép ; martalék : zsákmány, préda ; körülhordoztatta a véres kardot : ez volt a jel, hogy veszélyben az ország ; sáska : növényevő, nagyokat ugró, repülni is tudó rovar ; hatalmad eldűlt : megszűnt ; álnokul : ravaszul, nem őszintén ; ármány : cselszövés, alattomos támadás ; fekete csuhás : fekete papi ruhás ; Bocskoros : bocskorban járás, a bocskor a szegények lábbelije, felhajtott szélű bőrdarab, melyet a széleibe fűzött szíjjal erősítenek fel ; fáklya : nyeles, nyílt lánggal égő, a szabadban használt világítóeszköz ; Erdélyi vajda ; Erdély főembere, ura ; elengedték a fülük mellett : úgy tettek, mintha nem hallanák ; szultán : mohamedán uralkodó, török császár ; földsánc: árok ; kócsag : hosszú nyakú és lábú, fehér tollú vízimadár ; zárda : női kolostor ; redők : ráncok ; vivát : éljen ; patyolat : finom fehér vászon ; csepürágó : vásári komédiás ; Táncsics Mihály : forradalmi szellemű írásaiért börtönbe zárt hazafi. És így tovább, és így tovább. Általában nem zavarnak a hazai látogatók Amerikában, bár egyikért-másikért (pl. Barcs Sándor) nem lelkesedem, senki ellen nem tüntettem, de ha Hegedüs Géza New Yorkba érkezik, mint Ford-ösztöndíjas, picketelni fogok ellene...

DE MÉGSEM, mert akkor az mindenkinek kijárna, aki csak magyarázgatott a fejezetében vagy valakinek a *nyomán* közli a történteket. Kis Jenő 'Az otthon" című fejezetben odáig megy el, hogy még azt is külön megmagyarázza, mit jelent Gárdonyi Géza "Marci vacsorája" című kis elbeszélésében a "fejét csóválta". Nos : jobbrabalra ingatta a fejét (mert nem tetszett a gyerek viselkedése). Illyés Gyula egyik verséhez hozzáadja : grádics : lépcső ; ficánkol : ugrál; rőzse : faágak, gallyak ; felesel : visszabeszél. Más helyen megtanuljuk, hogy a cipó : kis, kerek kenyér ; kender : ipari növény ; nyakon csíp : megfog ; zsákutca : folytatás, elágazás nélküli utca ; kotkodál : a tyúk hangja. A magyar mondákat Jólesz László válogatásában Benedek Elek nyomán ("Isten kardja", "Emese álma", "Botond" stb.), Voinovich Géza nyomán ("Csanád", "Korona és kard"), Szép Ernő nyomán ("Mátyás kovács"), Komjáthy István nyomán ("Hatalmas vitéz", "Áruló-e a bakonyi kanász?"), Lampérth Géza nyomán ("Bottyán apó"), Thaly Kálmán nyomán ("Esztergom megvétele") és Baróti Lajos *után* ("Az érdemjel") van szerencsénk megismerni. Már csak azoknak, akik nem olvasták eredetiben. Érthetően nem nyúlt Arany Jánoshoz Jólesz sem, "Rege a csodaszarvasról" című verse érintetlen, csak a magyarázatok nem maradtak el. Jólesz László önmagát is eredetiben adta : "Csörsz árka", "A Szent Gallen-i kaland". Szép Ernő eredeti mondával is szerepel : "Egyszer volt Budán kutyavásár", a 117 soros szöveghez azonban 26 magyarázatot kapunk. A másik eredeti és huszonkétsoros Szép Ernő-monda, "Mit gondolt Kinizsi Pál a maga fejéről", két magyarázattal megúszta (szultán : császár ; megkurtította egy fejjel : lenyakaztatta, leütötte a fejét).

A "MAGYAR TÁJAK" című fejezet szerzője (vagy összeállítója ?), Varga Domokos tiszteletre méltó buzgalommal vezet bennünket végig az országon, miközben ő is folyton magyaráz : szövegben is, jegyzetben is. Így aztán megtanulhatjuk, mint az jó diákhoz illik, hogy a centrum : központ ; góc : gyűjtőpont ; párkány : ház (ablak) kiemelkedő széle ; detonáció : robbanás ; erődrendszer : katonailag megerősített helyek sora ; szentély : a templom része ; palást : díszes köpenyeg ; konda : disznócsorda ; gulya : szarvasmarhák csapata ; ménes : lovak csoportja ; komisz : rossz, silány ; vályog : agyagsárból szárított tégla ; ér : csermely ; pillér : tartó oszlop ; avar : lehullott, száraz lomb, stb. stb. De azt is megtudjuk tőle, hogy "ami nem Budapest, az Magyarországon mind *'vidék'*. A többi város mind *vidéki város.* Még Szeged, Debrecen, Miskolc és a többi ipari központ, egyetemi székhely is." És ha eddig nem tudtuk volna, most végre vegyük tudomásul, hogy "Pest belső kerületeiben fokról fokra megszüntetik a három-négyemeletes épületek mai egyhangúságát. Ha nem is felhőkarcolókkal, de tizenöt-húsz-huszonötemeletes magas házakkal. Ezek azonban nem szorulnak úgy egymáshoz, mint New Yorkban vagy Chicagóban. Arányosan elosztva helyezkednek el, hogy se egymástól, se környezetüktől ne vegyék el a levegőt és a napfényt". Well. Varga Domokost, nem fogom megpicketelni, ha New Yorkba érkezik (akár ösztöndíjasként, akár turistaként), csak arra kérem majd, hogy mutassa meg nekem az egymáshoz ragasztott felhőkarcolókat...

A MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGE *Szülőföldünk*-kötetének legnagyobb fogyatékossága az elértés, félreértés. A "Képes ABC" megkapó és megható, az ember gyerek szeretne lenni megint, hogy ilyen gondos vezetéssel bukdácsoljon végig betűinken és szavainkon (melyek egyike-másika azért célzatos, mint béke, dob, űrrepülő, fűrész, ital). Kedvesek, bájosak a versikék, de ezeket a nagyapák jobban élvezik, mint az unokák. Nekem elég egy érintés, máris vissza vagyok a múltban, de mit mond egy New York-i, londoni, párizsi vagy akár bécsi, de még egy pesti magyar gyereknek is, Móricz Zsigmond tündéri versikéje : Megrémült a disznók hada, Fényes délben vágtat haza, Mind rémülten karikázik, Az Új ruha meg elázik". A képet nem látja, a képzeletében más folyamatot indít el, ha egyáltalán elindít valamit. És Kosztolányi gyöngyszeme : "Este, este árnyak ingnak, és bezárjuk ajtainkat, figyelünk a kósza neszre, egy vonat-fütty messze-messze. És a csend jő." Petőfi "Kiskunsági naplementé"-je, József Attila "Mamá"-ja, Szép Ernő "Szamar"-a oly gyönyörű képek, mély érzések, emberi távlatok, de csak nekünk — öreg vagy öregedő magyaroknak száműzetésben. A gyerekeink vagy unokáink *comic strip*-ben gondolkodnak, egy sokat vitatott elektronikus szociológus, Maphall Mc Luhan szerint a TV-készülék előtt ülve vagy hasalva, ők maguk a képernyő. Hol vannak ők már a magyar élet ártatlan élményeitől ? De azt hiszem az otthoni gyerekek sem maradtak meg a rezervátumban, az ő szemükkel többet mutathattak volna a szerzők a külföldi magyar gyerekeknek is. Ezt a könyvet hazai felnőttek írták kint élő magyar felnőtteknek, kiket gyereknek néztek...

ILLYÉS GYULA népmese válogatása tökéletes, a szimbólumok — a szegény ember igaza, az igazság feltétlen diadala a gonoszság felett — annyira természetes, logikus, hogy az ember már csak azt várja, hogy Ludas Matyi mikor adja vissza a magyar népen esett sérelmeket, veréseket és megaláztatásokat mai urainak. Kerényi György "Magyar népzene" című fejezete a Bartók-Kodály-i kultúrát tárja elénk ; az "alkalomhoz kötött népdalokat" (gyermekdalok és a népszokások dalai) ismerteti, az "alkalomhoz kötött népdalok" között balladák szerepelnek ("Görög Ilona", "A megölt legény", "Kádár Kata") és a "tulajdonképpeni" népdalok. "Népzenénk hatása" a környező népekre, a magyar "úri osztályra", valamint a "művészi zenére" szintén szóba került. Ennek a fejezetnek vehetik legjobb hasznát a külföldi magyar gyerekek, Kerényi kitűnő szakember, nagy népzenei nevelő, ő jól tudta, hogy mit kell adni nekik : "A magyar népzene tudománya az utóbbi ötven évben a legelsők közé emelkedett a világon. A Nemzetközi Népzenei Tanács (International Folk Music Council) legutóbb a magyar Kodály Zoltánt választotta elnökéül. Illendő, hogy e nagy eredményekről ti, külföldön élő magyarok is minél többet tudjatok".

Nagyon hasznos a "Nyelvtani alapok" című fejezet, ebből valamennyien tanulhatunk ; amit a magyar nyelvtanból elfelejtettünk, még mi, felnőttek is könnyen pótolhatjuk.

A *SZÜLŐFÖLDÜNK*-kötet indoktrinálási kísérlete a jelen dolgaiban jut leginkább kifejezésre. "Irénke szolgálatba megy" címmel egy kis úttörő vasutas történetét mondja el, Simon István "Tizenkét hónap" című versének Májusszakasza meg így szól : Piros zászló, piros arcok, ünnepel a föld, a gyár, utcahosszat ének harsog, az egész föld muzsikál.' Csepeli Szabó Béla verse, "Itt élek én", finoman szövi a hálót a kis szíveknek, Boldizsár Iván cikke az inotai erőműről, "A Dunántúl szívében" elemi iskolás szinten ismerteti, miként lesz a szénből elektromos áram, de azt a megjegyzését nem lehet félreérteni, hogy a tájat "nem a természet változtatta meg, hanem az alkotó, a munkás ember". Váci Mihály meg, miután egy pillanatra elkeseredett a magányos tanyák lerombolásán, összeomlásán, így örvendez : "Izgalomtól szorul el a szívem, hogy meglestem a nagy pillanatot, amikor a történelem ostor- és korbácssuhogásától, defterdártól és muskétástól szétriasztott és tanyákra rebbent, tollavesztett falvaink, szétszóródott népünk újra összeterelődik, mikor megszületik, mikor születni kezd egy új, sikongó életforma".

A sikongást már régóta halljuk, de az új életformát még nem látjuk !

KESZEI ISTVÁN VERSEI

Fa

Gyökere némán lappangott a földben ;
sudárba szökve, lombba
szökve a föld örök üzenetét
a fa mégis kimondta :

zúgó lombjáig felkúszott, csapott
kilombosodó beszéde.
Hiába szól szavam ! Az emberi beszéd
a némaságtól véd-e ?

Csak szétrongyolja nyelvemet a szó,
nem oldja némaságom.
Bárcsak lényem lényege, gyökere
kilombosodna számon.

Gyökér

Gyökerek kacskaringói, sok száz kanyarja
indázik, kúszik úgy, ahogy neved
betűiben a kacskaringók. Föld takarja
a gyökeret, s titkok humusza életed.

Gyökerestől miért szakadt vadul papírra
legmélyedből ez az aláírás,
bensőd sötét sűrűjéből, hová lefúrva
önvallató vádad ásója ás?

A földalatti lappangó gyökérzet
tömör, sűrű szövetéből is érzed,
hogy a betűkként kacskaringózó gyökerek

indázásával üzen a tenyészet :
gyökér-szárú betűket hajt az élet,
amely titkon a legősibb Gyökérből ered.

CSAK A LEÍRT SZÓ SZÁMÍT

RÓMAI BESZÉLGETÉS A 70 ÉVES KERÉNYI KÁROLLYAL

KERÉNYI KÁROLLYAL két évvel ezelőtt, az oslói PEN-kongresszuson találkoztam először. Addig egyfajta legenda volt számomra.

A PEN-kongresszus megnyitó ünnepsége után egy csoport menekült magyar íróval a kikötő felé sétáltunk. A szüke norvég ég, a szürke norvég tenger érthetetlen módon, a Sounion Fokáról látott vizekre emlékeztetett. Abban a pillanatban megszólalt mellettem Kerényi Károly : "Olyan, mint a görög tenger."

Megdöbbenve fordultam felé. Ki az, aki kitalálta a gondolatomat ? Lobogó fehér hajat, finoman rajzolt arcélt láttam, amelyből csúfolódóan nézett rám ragyogó kék szeme. Ma is arra gyanakszom, hogy aki évek óta görög istenekkel társalkodik, ellesett valamit az olymposzi titkokból.

Most itt, Rómában, hetvenedik születésnapja küszöbén, a Svájci Intézetben beszélgetünk. A bolondos római télben melegen süt a nap. Nem formális születésnapi beszélgetés ez, csupán egyről és másról mondja el Kerényi professzor nézeteit, gondolatait.

KEDVTELVE néz át a szomszédos Boncompagni-villa elegáns épületére s mosolyogva jegyzi meg: "Látja, milyen szerencse, hogy Maraini-Somarugä grófnő, aki villáját a Svájci Konfederációnak ajándékozta, olyan nagyravágyó hölgy volt ! Azt akarta, hogy otthona magasabb legyen minden más palotánál Rómában. Így innen, a kertből élvezhetem ezt a ritkaszép reneszánsz villát, amelyet alacsonyabbról látni sem lehet."

Más okból is szívesen lakik a Svájci Intézetben : itt is van a munkájához való íróasztala.

"Szeretem, ha olyan íróasztalom van — fűzi hozzá —, (s azt nevezem egyáltalán 'íróasztalomnak'), amelytől bármikor, éjszaka is, bemehetek egy jól felszerelt tudományos könyvtárba. Általában reggel korán kezdek el dolgozni, de ha valami eszembe jut késő éjjel, azonnal utána akarok nézni a könyvtárban. Itt lehet, mert van kapu- és könyvtárkulcsom a szomszédos Német Archeológiai Intézethez is. Csak a Via Venetón kell átmennem, hogy oda jussak. A Gianicelón, a Villa Lantéban is úgy volt, hogy ottani íróasztalomtól átmehettem bármikor az Amerikai Akadémia könyvtárába. A legelső ilyen munkahelyem Athénban volt, 1929-ben, az ottani Német Archeológiai Intézetben, ahonnan nem is kellett egy másik házba átmennem, hogy a legjobb ókortudományi könyvtár álljon rendelkezésemre."

Kerényi Károlynak, az ókori szellemtudományok területén legkülömb élő magyar tudósunknak, ez idő szerint svájci és német, finn és amerikai "íróasztala" van. Könyvei eddig németül, olaszul, franciául, angolul, svédül, görögül jelentek meg — s legújabban, a görög vallásról írt ábrázolása ivritül, a nagy izraeli lexikonban. Ő maga hosszú évek óta németül írja műveit. Magyarországról való kétszeri távozásának története egyedülálló a maga nemében.

"Kállay Miklós miniszterelnöksége alatt, — mondja — a kormány kereste már a Nyugattal való kapcsolatokat, legalábbis egy szellemi hídveréssel. Engem, mint humanista írót, Svájcba kívánt küldeni, ahová amúgy is hívtak. A missziót szívesen vállaltam, azzal a kikötéssel, hogy politikával nem foglalkozom s még csak nem is lakom Bernben. Éppen azért nem akartam ott lakni, ahol a többi diplomata, hogy független legyek a változó kormányoktól. Azt kívántam csupán képviselni, ami a történelmi Magyarország igaz szelleme s nem akkori politikája volt. Asconában telepedtem le, ahol írtam, dolgoztam s ahonnan előadásaimra utaztam."

"1947-ben a Magyar Tudományos Akadémia megválasztott tagjának s én hazatértem, hogy megtartsam székfoglaló előadásomat. Utána egyetemi előadást is tartottam Budapesten, a hétnek azon a napján és azokban az órákban, melyekben azelőtt szoktam. A terem zsúfolásig tele volt. de..."

"A *de* ott kezdődött, hogy már a határon elvették az útlevelemet. Ortutay Gyula, akkori kultuszminiszter katedrát ígért, de amikor arra kértem, hogy adassa vissza előbb az útlevelemet, ahhoz már nem volt puvoárja. Szerencsére volt elég baloldali tanítványom, akik közül nem egy fontos pozíciót töltött be a kommunista pártban is, úgyhogy kerülő úton visszakaptam az útlevelemet."

"Budapestről Rómába utaztam, ahol már előzőleg is voltam. A Via Condottin sétáltam a következő napon s a Cafe Grecóval szemben találkoztam Lukács Györggyel. 'Na, mi újság Budapesten?', kérdezte az orrán keresztül. Mondtam, hogy illetékesek katedrát ajánlottak fel az egyetemen. Közlésemet tudomásul vette, s vagy egy hét múlva cikk jelent meg tőle a pártja hivatalos lapjában, hogy 'Kerényi ugyan szubjektíve meggyőződése szerint antifasiszta volt, de aki mitológiával foglalkozik, objektíven szemlélve fasiszta'."

"Ez nekem elég volt. Útlevelem elvétele és a Lukács-cikk — amelyért utólag nagyon hálás vagyok —, megértették velem, hogy szellemi embernek nem lehet viszszatérni Magyarországra. Egy vigasztalt már akkor is : az, hogy olyan rezsim, amely még a görög istenektől is fél, nagyon gyenge lábon állhat..."

A NYUGATI baloldali intellektuelekre és az olasz kommunista kultúremberekre fordul társalgásunk. Arról kérdezem meg Kerényi professzort, mi a véleménye arról, hogy olyan nehéz megértetni velük, mi is valóban az a kommunizmus, amelyért úgy lelkesednek anélkül, hogy tudnák mi mellé álltak ?

"Csak a türelem segít — hangzik a válasz. — A legtöbbjük állhatatlan. Minden kis szellőtől irányt változtat. S ha nem jön hamarosan új politikai szellő, belső állhatatlanságból és türelmetlenségből változtatnak irányt és véleményt, Addig pedig — folytatja a gondolatmenetet — egyet tehet itt nyugaton a magamfajta ember : írhat. Csak a leírt szó számít. A kimondott sokkal kevesebbet. Én persze ugyanakkor nagyon is a pillanattól inspirálódom, a közönségemtől. Különösen két előadásomra gondolok most, amelyekben úgy érzem, lényeges dolgokat mondottam, de főképp arról, amelyet Maga is hallott, és amelyikről nincs semmi feljegyzésem. Ezt Oslóban tartottam az 1964-es PEN-kongresszus alkalmával, az ottani Magyar Egyesületben. Az ott összegyűlt tehetséges és lelkes fiatalemberek érdeklődése remek hatással volt rám s igazán szeretném rekonstruálni, amit akkor a nyelv jelentőségéről elmondtam. A másik előadást, amelyet a hallgatóság egész különös módon inspirált, Párizsban, 1965. novemberében a Sorbonne-on tartottam, Hegel viszonyáról a görög istenekhez. Előttem ült, Gabriel Marcelen kívül, más jelentékeny fehérhajúak között, az a Boucher professzor is, akit Thomas Mann említ párizsi beszámolójában, mint fiatal hívét és hallgatóját. Az előadás után egy kitűnő francia Hegel-szakértő állt fel s nyilvánosan megkérdezte, tudom-e, hogy előadásom után Hegel viszonyát a valláshoz másképp kell megítélni, mint általában szokás ? 'Eddig nem tudtam, — válaszoltam — de a kérdese után kénytelen vagyok elhinni'."

Kerényi Károly nemcsak mondja, hogy írni kell. Naplóját — azonkívül, ami az "íróasztaloknál" készül — állandóan írja, vonaton, repülőgépen, hajón, de még autón utazva is. Ezek a feljegyzések be fognak kerülni Összegyűjtött Műveibe, amelyeknek első kötete most, karácsonyra jelent meg a müncheni Langen-Müller kiadásában. Egyelőre 12 kb. 400 oldalas kötetre tervezik az "Opera omniá"-t. De lehetséges, hogy mire ezek megjelennek, újabb kéziratok is várnak majd kiadásra, — s azonkívül azok az ókortudományi dolgozatok, amelyeket kezdettől fogva csak a szakembereknek szánt. Legnagyobb büszkesége az, hogy görög mitológiáját nemrég adták ki görögül Athénban, a nép nyelvén, s az Encyclopaedia Hebraicában való közreműködése, amelyet már említettem, s amely tovább folytatódik.

AMIKOR kedvelt tudományára, a klasszika-filológiára terelem a szót, lemondóan legyint.

"A klasszika-filológia helyzete az egész világon nyomorúságos. Kiveszőfélben van — Magyarországon különösen. Amint hallottam, volt félév, amelyben csak négy embernek volt szabad felvennie az ókortudományt. Úgy látszik, nemcsak a görög istenektől, hanem az antik kultúrától is félnek. Ami pedig a nyugati világot illeti, ott hallgatóság még mindig tömegesen van, de nagy képviselői nincsenek már ennek a tudománynak. Annyira nincsenek, hogy már támadásokat sem intéznek a klasszika-filológia ellen, mint azelőtt. Ezért is kellett az antik kultúrának azt a képviseletét megpróbálni — nem egyetemen, hanem irodalmi művekben —, amelyet munkáimban megkíséreltem."

Ahogy Rómában gyönyörködünk, Rómában, amelyet Kerényi Károly 1914 óta ismer, gondolatai visszatérnek a múltra.

"Első római előadásomra különösen szívesen emlékszem. 1936-ban volt, az Istituto di Studi Romani keretében, abban az Oratorio dei Filippiniben, amelyben tulajdonképpen a magyar forradalom tízéves évfordulóját is ünnepelnünk kellett volna. A latin filológia magyarországi szerepéről kellett beszélnem. Egy jeles itteni egyetemi hallgatóval együtt dolgoztunk a szöveg olasz fordításán. Amikor ahhoz a részhez értünk, amelyben kifejtettem, hogy a latin nyelvnek Magyarországon egy időben — a némettel szemben — egzisztenciális jelentősége volt s a latin filológia, humanista jellege miatt egzisztenciális jelentőségű is maradt (éppen akkor, a harmincas években), a diák kijelentette, hogy ez nem megy, mert egzisztencia olaszul csak az élet anyagi részére vonatkozik : arra, hogy az embernek valamiből élni kell. Azóta megéltem az egzisztencializmus betörését Olaszországba — éppen mint most egy másik divatét : a marxizmusét — s én kezdtem óvakodni a szó használatától. De mégis én voltam az, aki Olaszországban, mai európai értelmében, először használtam."

BESZÉLGETÉSÜNK végül — érthetően — a külföldön élő magyar intellektuelek problémáihoz ér. Kerényi Károlynak nincsenek "menekült gátlásai". Nem azért, mert svájci állampolgár, nem azért, mert világhírű, nem azért, mert az olasz Svájcnak olyan helyén él, ahol jól érezheti magát, nem is azért, mert tökéletesen ír idegen nyelven, de még azért sem, mert akkor utazhat szellemi hazáiba, Görögországba és Itáliába, amikor akar. Hanem azért, mert végtelen bölcsen fogja fel magyarságával kapcsolatos kulturális elhivatottságát.

"Minden írásomban" — mondja — "arra ügyeltem, hogy irodalmi legyen a stílusom. Mindig az volt a célom — azoknak a tanulmányoknak a kivételével, amelyeket csak szakembereknek írtam —, hogy minden olvasó ember megérthesse és élvezhesse, amit papírra vetek. Más talán jobban tudott volna mindarról írni, amiről én írtam. De *úgy*, mint én, senki. Ebben benne van az is, hogy idegen nyelven is voltaképpen magyarul. Sem egyéni színemről, sem a magyar színről, amely ezzel együtt jár, nem mondtam le. Így érthető, hogy soha másnak nem tarthatnak, mint magyarnak. Ez az én igazi kapcsolatom Magyarországgal."

VADNAI ZSUZSA

BÁRDOS ARTUR

Mérföldkövek egy színház életében

HAZULRÓL kapom a hírt, hogy a magyar televízió terjedelmes adásban ünnepelte a Belvárosi Színház alapításának ötvenedik évfordulóját. Kiemelte, hogy ez a dátum nemcsak az első magyar intim színház létrejöttével, hanem egész programjával és egy új színészgeneráció elindításával is megváltoztatta a magyar színházi világ ábrázatát. Most jut eszembe : valóban, ennek pontosan ötven éve... Talán nem érdektelen az olvasó számára, ha emlékeimből néhányra futtában rálapozok ebből a viharos színházalapításból.

Már az ötlet felvetése is viharokat kavart fel. Színház a Belvárosban, amely este teljesen kihalt ! Színház — minden szabályzattal ellentétben — egy házak közé beékelt nagy bérházban ? Vasfüggönnyel ott, ahol a vasfüggöny se fel nem húzható, se le nem bocsátható a szent pillanatban, amikor "a függöny felmegy"? Végre aztán, hónapok huzavonája és verejtékezése után, Herczeg Ferencz és Emőd Tamás egyfelvonásosára, csakugyan felment a függöny. Egyetlen lehetségessé vált színpadi próba után emlékezetes siker bontakozott ki.

DE 25 ÉV MÚLVA, éppen a 25 éves jubileum ideje táján, pár hónapig úgy látszott, hogy végképpen legördült a függöny. A színészkamara mozit csinált a színházból. Elnöke, Kiss Ferenc még azt is megakadályozta, hogy a jubileumot a Zeneakadémia nagytermében rendezze meg az a négy színésznő — Bulla Elma, Mezey Mária, Muráti Lili és Turay Ida —, aki ebben buzgólkodott. Keresztes Fischer belügyminiszter ugyan elrendelte a jubiláris előadás megtartását, de Kiss Ferenc megfenyegette a négy művésznőt, hogy majd vidéki vendégszereplésein alkalmával botrányba fogják fojtani fellépésüket. A rendező színésznők mégis ragaszkodtak a jubileumhoz, melyre minden jegy elkelt, én azonban, akinek javára az előadást rendezni kívánták, lefújtam az egészet.

Így elmaradt Herczeg Ferenc remekbe írt prológusának elmondása is, amely nyomtatásban soha nem jelent meg és amelyet az alábbiakban átadok a megérdemelt halhatatlanságnak.

Még e rövidre fogott krónikához tartozik az az adat is, hogy a 30 éves jubileumot megtartottuk a Belvárosi Színház kitatarozott, újra dekorált helyiségében, amikor is minden színész abban a szerepében lépett fel, amelyben — mint mondani szokták — "felfedeztem". Megható volt. Uray Tivadar, 50 évével és ősz hajával, a kis kadét szerepében ...

Jubileum

ÍRTA : HERCZEG FERENC

Lakodalom menyasszony nélkül, színházi jubileum színház nélkül : ez kérem a helyzet. Valami műszaki hiba történt a gépházban,a süllyedő fonákul működött és nem a színészt, hanem a színházat nyelte el.

A Belvárosi Színház eltűnt a süllyesztőben és Thália Istennő finom kis templomában nem szól többé az orgona. A mélyhangú ember-orgona, amelynek sípjai érző emberszívek. Ha megszólaltak, felzúgott az élet édes-bús dala és bűvös fényre gyulladt a hétköznapok fakó arca.

Megnémult az orgona, de a visszhangja még él a lelkekben. Emlékeztek még a nagyszerű estékre, mikor titáni sorsok szövődtek, szakadoztak a színpadon és rettegő áhítat ült a nézőtéren ? Emlékeztek még a boldog estékre, mikor kecses és dévaj szellemek lejtettek a rivalda elé és ti, nézők, félrevetve bút és gondot, visszataláltatok a gyermekkor napfényes tavaszába ?

Emlékeztek még, mikor a pesti alkonyatban Aristophanes, Molière, Bernard Shaw, Strindberg, Romain Rolland, Szigligeti tüze világított ? Emlékeztek, ha háládatlanok nem vagytok, hány ifjú magyar költő szerzett hírt, dicsőséget és bátorságot a Belvárosi színpadján ?

A böjti szelek elfújták a színházat, mint a kóválygó ködfelhőt, — de hová lett a színház direktora ? Hová rejtőzzék az, akit élete útján száz bolygó csillag kísér ? Nagy és apró csillagok, szelíd nézésű, szenvedélytől szikrázó szemű, áldást osztó, bajt hirdető, mosolyt fakasztó csillagok. Égitestek, akiket ő idézett föl a teremtés ködéből, csillagok, akiket ő tanított ragyogni és akiknek ő mutatott utat a dicsőség napkorongja felé. Ő, Bárdos Artur.

Titkos Ilona, Tőkés Anna, Simonyi Mária, Somogyi Erzsi, Vaszary Piri, Turay Ida, Bulla Elma, Mezey Mária, Muráti Lili, — London, Párizs, Bécs ege megirigyelheti tőlünk ezt a fényes rajt. És azután Petheő Attila, Uray Tivadar, Táray, Makláry, Jávor Pál, Páger, — egy tündöklő Jákob-lajtorja, a magyar színművészet felhágott rajta a fellegek fölé.

A Belvárosi nem várta meg saját jubileumát, hanem eltűnt a süllyesztőben. De megmaradt az, ami benne szent és halhatatlan volt. Megmaradt belőle az, ami nélkül a legszebb színház csak üres pajta. Megmaradt a művészet. És ma a művészet jubilál !

A művészet halhatatlan gondolata, a művészet örök vágyakozása, a művészt átjáró szent nyugtalanság nevében, amely sohasem áll meg annál, ami j ó, hanem azt keresi, ami még j o b b, a művészet nevében köszöntöm Őt, akinél hívebben és sikeresebben senki sem szolgálta a magyar színművészetet, köszöntöm a jubiláló Bárdos Arturt !

Sartre az arénában

("L'ARC" ; 30 SZÁM ; 1966 ; 100 O.)

AZ "ARC" című francia irodalmi folyóirat az utóbbi években sikerült különszámaival tűnt ki. Többek között René Charról, Nabokovról, a "Lolita" szerzőjéről, Raymond Queneau-ról, Lévi-Strauss-ról, a francia etnológia vezéralakjáról, a fényképészet művészetéről, a német expresszionizmus divatjáról vagy az operairodalom régi és új kérdéseiről olvashattunk érdekes, írók és szakértők sorát felvonultató cikkgyűjteményt. Az "Arc" legutóbbi, harmincadik számát nagy várakozás előzte meg : ez a különszám arról az íróról szól, akinek nevét, Albert Camus-ével együtt a legtöbbet emlegették a háborút követő években, akinek filozófiáját még azok is idézték, akik semmit nem olvastak tőle, akinek minden politikai állásfoglalását, akár az ellenállásról, akár a sztálinizmusról, akár Algériáról, akár a gaulleizmusról volt szó, ugyanolyan szenvedéllyel vitatták a jobboldalon, mint a balon. Az írót szinte meg sem kellene nevezni : nyilvánvaló, hogy Jean-Paul Sartre-ról van szó, ki majdnem tizenöt-húsz éven át központi helyet foglalt el a francia irodalmi és szellemi életben.

Egy-két év óta azonban Sartre tekintélye valamelyest csökkent, s a háború után felnőtt nemzedék vitáiban már egyre ritkábban hivatkozik az egzisztencializmus "pápájára". Sartre nevét, az íróét, a gondolkozóét, a politizáló emberét ma is tisztelettel emlegetik, de csak úgy, mint a balzsamozásra ítélt nagyságokét. Az "Arc" Sartre-különszáma éppen ezért azt a célt tűzte ki, hogy megvizsgálja, "A lét és a semmi" írója hol helyezkedik el a mai francia szellemi tájon : középpontjában-e vagy csak a horizontján, s művei olyan elevenen, termékenyítően hatnak-e még, mint akárcsak hat-hét évvel ezelőtt. Sartre mai pozíciójáról mi sem tudnánk jobban szólni, mint az "Arc" különszámának szerkesztője és előszó-szerzője, a regényíróként is jól ismert Bernard Pingaud, aki egy idő óta a "Temps Modernes" szerkesztőbizottságának is tagja :

"1945, 1960... *Ahhoz, hogy a két évszámot elválasztó távolságot érzékelni tudjuk, elég felütni egy újságot, folyóiratot, beleolvasni valamelyik könyvszemlébe. Ma nemcsak más neveket idéznek, más példákra hivatkoznak, mint 1945-ben, hanem egészen más nyelvet, más kifejezéseket is használnak. A gondolkodás nyelve is megváltozott. A tizenöt évvel ezelőtt diadalmas filozófia ma háttérbe szorul az emberrel foglalkozó tudományok mögött, melyeknek kifejezéseit viszont csak új szótárral lehet megérteni. Manapság senki nem beszél többé 'tudat'-ról vagy 'alany'-ról ; 'szabály'-ról, 'jelkódex'-ről, 'szisztémá'-ról vitatkozunk. Nem mondjuk többé azt, hogy az 'ember ad jelentést' a dolgoknak ; ma a 'jelentés' legfeljebb 'eljut' az emberhez. Egyszóval : nem 'egzisztencialisták' vagyunk többé, hanem 'strukturalisták'.*"

HELYZETKÉPÉT Pingaud így folytatja: "*Ám az, aki az 1945-ös nemzedéket gondolkodásra tanította, még nem vonult nyugalomba. Továbbra is ír, szerkeszti folyóiratát, a 'Temps Modernes'-t, s szava talán még többekhez elér, mint valaha. Mindebből furcsa helyzet adódik, amit például tavaly előtt a Nobel-díj esete jól világított meg. Amikor egy nagy embertől meg akarunk szabadulni, koszorús temetést rendezünk. De mi a teendő akkor, ha ez a nagy ember a temetést elutasítja ? Van, aki Sartre tanítását elavultnak tartja, van, aki szerint soha nem volt időszerűbb, mint ma, s akad olyan is, aki egyszerre vallja mind a két nézetet. Annyi mindenesetre vitathatatlan, Sartre 1966-ban* z a v a r ó e l e m *Múlt időben még korai lenne róla beszélni, hiszen legfontosabbnak tartott műveit — a régóta ígért Flaubert-tanulmányt, 'A dialektikus ész kritikája'-nak második kötetét, 'A Szavak' folytatását — még nem fejezte be. De jelen időben szólni róla viszont már késő, hiszen a trónörökösök már félig benne ülnek a székében. Sokan a dilemmát úgy oldják meg, hogy az ember dicséretét zengik, s az életműről fanyalogva nyilatkoznak. Ők Sartre-ról azt mondhatnák el, amit Montherlant mondott Barrès-ről . íme egy ember, aki lassan 'eltávolodik'...*"

Mi ennek az eltávolodásnak a magyarázata, s Sartre helyett ma ki felé fordulnak a fiatal írók, filozófusok, kutatók ? A változást, az őrségváltást Pingaud így jellemzi : "*Az utolsó évtized során nagy változásnak, 'mutációnak' lehettünk tanúi. A változás összes elméleti következménye talán még nem egészen világos, de hatása már érezhető gondolkodásmódunkon, írásaink stílusán. Ehhez a változáshoz, különböző súllyal és eléggé rendszertelenül, sok tényező járult hozzá. Szerepet játszott ebben a 'nouveau roman', az 'új regény', a nyelvészeti és pszichoanalitikus kutatások eredményeinek népszerűsítése, az emberrel foglalkozó tudományok megerősödése, az etnológia sikerei és bizonyos mértékig a marxizmus megújulása is. Lévi-Strauss, Lacan, Barthes, Foucault, Althusser, — íme az új 'mesterek' névsora. Mindegyikük a maga területén dolgozik, s nyilván korai lenne még azt állítani, hogy kutatásuk egy közös pont felé vezeti őket. Annyi azonban biztos, hogy tudományos ihletük hasonló, s mindegyikükre ráillenék Roland Barthes ötletes kifejezése : a 'strukturalista ember'.*"

MIELŐTT AZONBAN tovább folytatnánk az "Arc" tanulságos különszámának ismertetését, szóljunk egy-két szót az imént idézett "mesterekről", akikről a francia közönség nap mint nap hallhat, de kiknek neve talán kevésbé ismert a magyar olvasók körében.

Sartre "ellenfelei" közül talán a leghíresebb a ma ötvennyolcadik évében járó — "A Szavak" szerzőjénél csak három évvel fiatalabb — Claude Lévi-Strauss, a "Collège de France" antropológia tanszékének tanára. Lévi-Strauss filozófiai tanulmányokat folytatott, majd a háború előtt Brazíliában járt etnológusként. A német megszállás idején New Yorkba menekült, s a tudományos módszerét eldöntő hatás itt érte. Megismerkedett az ún. "orosz formalista iskola" külföldre került nagy nyelvészével, Roman Jakobsonnal, aki saját kutatásaiban a Ferdinand de Saussure tanításából levonható strukturalista elveket követte. Ettől a strukturalista nyelvészettől Lévi-Strauss három dolgot tanulhatott meg. A strukturalista a nyelvet szisztémának, tökéletes rendszernek tekinti ; a rendszer egyes tagjainak "jelentését" nem magában, hanem a többiekhez képest, ellentétpárok felállításával vizsgálja ; s a 19. században uralkodó "diakronikus", "történeti", "hangfejlődéstani" szemlélet helyett az egyidejű, ún. "Szinkronikus" tanulmányozást részesíti előnyben. Nos, ebből a tanításból mit hasznosíthat az etnológus ? A társadalmat, akár a nyelvet, rendszernek tekinti, méghozzá olyan rendszernek, amelyről az adott társadalom tagjainak nincsen feltétlenül tudomásuk ; az ember adta "jelentésről" — a sartre-i gondolatmenet egyik sarkalatos elvéről — tudja, hogy illúzió, ami legfeljebb valami másra utal ; a "szinkronikus", egyidejű szemléletet pedig annál könnyebben érvényesítheti, mivel az etnológust érdeklő "primitív" vagy inkább "írás nélküli" társadalmaknak nincsen dokumentumokból elemezhető történelmük. Az ő történelmük nem az időben, hanem a térben olvasható ; Lévi-Strauss kifejezésével élve : "hideg történelem", míg az európai népeké, ahol az időben-struktúrára újabb struktúra következik, "meleg történelem". Lévi-Strauss a nyelvészettől tanult strukturalista módszert először a primitív törzsek életét szabályozó, bonyolult családi kapcsolatok vizsgálatára alkalmazta, újabban pedig amerikai indián mítoszok elemzésére. Ám ez az etnológus nemhiába indult filozófusnak : a szűkebb kutatási területén elért eredményeknek igyekezett általánosabb megfogalmazást is adni. A vállalkozásnak van valami Kantra emlékeztető jellege: Lévi-Strausst az érdekli, melyek az emberi ész működését szabályozó, nem tudatosított, szimbolikus, de egyetemes törvények ? A tét nagy : ha léteznek a gondolkodást egyetemesen irányító törvények, az ember szabadsága, a sartre-i tanítással szemben, körülhatárolt. Az ember és világ viszonyát akkor pedig nem a dialektikus, hanem az analitikus ész fedheti fel, s ennek a kapcsolatnak kerete nem a történelmi praxis lesz, mint Sartre-nál, hanem a többé-kevésbé merev struktúra.

LÉVI-STRAUSS gondolatrendszeréről hosszabban szóltunk, de ő a legkövetkezetesebb strukturalista Franciaországban, ő állítható legjobban szembe Sartre-ral, s jobbára — ha önállóan, függetlenül is — az ő nézeteit találjuk meg a többi új "mesternél" is. Pingaud közülük másodiknak Jacques Lacan nevét említette. Lacan párizsi pszichoanalitikus, s kissé okkult szertartásokkal körülvett, rejtélyes, modoros stílusú tanítása sokáig csak földalatti ereken át hatott ; tárgyilagosan felmérni talán majd csak ezután lehet, hiszen szemináriumi előadásainak, cikkeinek, felszólalásainak első, de mindjárt majdnem ezer oldalas kötete a napokban jelent meg a Scuil-kiadónál. Lacan azt hirdeti, hogy a pszichoanalízisnek vissza kell térnie Freudhoz ; ez a reform pedig, durván egyszerűsítve, azt jelentené, hogy a páciens monológjában, neurotikus tünetein keresztül nem az alany, az *én* beszél, hanem az *én*-től független nyelv struktúrája szólal meg ; az az alany, az az *én*, akit Freud felfedezett, valójában csak a nyelvi jelentés-láncolat szimbolikus játékának színhelye. A harmadik mestert, Roland Barthes-ot nem kell részletesebbben bemutatni ; a Franciaországban dúló "kritikai háború", az ún. "új kritika" és az "egyetemi kritika" csatározásának egyik modernista vezéralakjáról már más alkalommal is hallhattak olvasóink. Most éppen csak Barthes szintén strukturalista elméletének idevágó részére utalunk. Túlzó egyszerűsítéssel azt mondhatnánk, Barthes — akárcsak Lacan a pszichoanalízis területén — igyekszik kiküszöbölni az irodalomból az alkotó egyéniséget, az életrajzi- vagy hatáskutatást, Az irodalmat egyetlen, öntörvényű, belső struktúráknak engedelmeskedő folyamatnak képzeli, ahol nem az író nemzi művét, hanem — ahogy a bíró fiának szép szavával mondhatnánk — a "dal szüli énekesét".

A negyedik mesterről, a negyvenedik éve felé járó Michel Foucault-ról szintén sok szó esik manapság a francia szellemi körökben. Foucault, ez a fiatal filozófia tanár, első könyvétől, az 1961-es "Az őrület története a klasszikus korban"-tól egészen a legújabbig, a regénysikerekkel vetekedő "A szavak és a dolgok"-ig és megannyi nyilatkozatáig szintén a sartreizmust ásta alá. Ő a sartre-i filozófiát három ponton támadja. A "fogalom" és a "struktúra" nevében hadakozik a történelmi gyakorlat ellen ; az *én* helyett az általános, személytelen alanyban hisz ; s vallja, hogy a dialektika olyan ellentéteket akar áthidalni, a humanizmus olyan kérdésekre kíván megoldást adni, melyeket az értelem nevében és mindnyájunk érdekében, akár nietzscheien tragikus tudattal is, jobb áthidalhatatlannak és megoldhatatlannak tudnunk. Az utolsó "mester", a marxista Louis Althusser, aki nemrég adta ki "Marx érdekében" és "Hogyan olvassuk A Tőké-t?" címmel két tanulmánygyűjteményét, szintén ebben az irányban dolgozik : ködös történelemfilozófia és napipolitika helyett a fogalmak és struktúrák meghatározásán munkálkodik.

A KÜLÖNBÖZŐ TERÜLETEK villámgyors bejárása után összegezésül négy témakört jelölhetnénk meg, ahol a "strukturalista nemzedék" — Lévi-Strauss, Lacan, Barthes, Foucault, Althusser és tanítványaik — szemben áll az egzisztencialista Sartre-ral. Az ellentétpárokat nagyjából így állíthatnánk fel : szinkronikus szemlélet-diakronikus szemlélet, azaz : Struktúra ill. Történelem ; analitikus gondolkodás ill. dialektikus gondolkodás ; tudományosság ill. humanizmus ; személytelenség, az *én* "kizökkentése" ill. a külvilágnak jelentést adó *én* szerepének elismerése.

A strukturalizmusnak és az egzisztencializmusnak ez a párbeszéde olvasható ki az "Arc" különszámának tíz cikkéből, még akkor is, ha a tanulmányok témája közvetlenebbül irodalmi vagy politikai. Ez persze érthető is, hiszen két kivétellel a szerzők 1932 és 1942 között születtek, tehát már koruknál fogva is az egzisztencializmus fénykorát követő nemzedékhez tartoznak. Igaz, a cikkek mind magával Sartre-ral foglalkoznak, s ha olykor tartozkodóan is, de mindig elismerőek ; a fenntartások viszont majdnem mind "strukturalista" jellegűek. Le Clézio, az ifjú regényíró "Egy példás ember" címmel rajzolja meg Sartre portréját. Raymond Bellour, egy másik fiatal prózaíró azt elemzi, hogyan segített Sartre maga is lerombolni azt a hagyományos humanizmust, aminek hirdetésével most ellenfelei vádolják. Michel-Antoine Brunier, akinek a napokban jelent meg "Az egzisztencialisták és a politika" című könyve a Gallimard "Idées"-sorozatában, itt is a politizáló Sartre-ról szól. Robert Castel az író utolsó elméleti traktátusát, a "Critique de la raison dialectique"-et veti össze Lévi-Strauss tanításával. Pierre Trotignon először találóan utal arra, hogy alighanem "A lét és a semmi" szerzője az utolsó "metafizikus gondolkodó", de azután témáját elfeledve, albán-kínai gyalázkodásba kezd. Christine Glucksmann az író irodalomelméleti és nyelvfilozófiai elképzeléseit elemzi ; a Goldmann-tanítvány Annie Leclerc pedig, a "problematikus hős" lukácsi tanítását alkalmazva Sartre regényeire, tetszetősen bizonyítja, miért kellett befejezetlennek maradnia a "Szabadság útjai" című regénysorozatnak. Jean-Jacques Brochier napjaink nyelvészeti megfogalmazású vitáihoz keres megoldást Sartre-nál. Sokan teszik fel a kérdést : mi az irodalom anyaga, területe : a "jel" vagy a "jelölt", azaz : a nyelv vagy a fogalmi, ideológiai tartalom. Brochier szerint Sartre a gordiusi csomót ügyesen kettévágta a harmadik tényező, az ún. "referens" bevezetésével : az író a "jel"-lel, az elvont nyelvvel dolgozik, nem ideológiát fordít regénybe, de egyben mindig a "referensre", a világra is utal. Raymond Jean, ez a már érettebb író és kritikus, kényes kérdést, Sartre közismert költészetellenességét vizsgálja, s olyan megoldást kínál, amely a híres, elfogult "Baudelaire"-tanulmány szerzőjét is kielégíthetné ; végül pedig Gilles Sandier, ismert színházi kritikus "A drámaíró Szokrátesz" címmel szintén Sartre maga emelte korlátairól beszél, amelyek megakadályozták, hogy olyan jelentős színpadi szerző lehessen, mint legjobb felfedezettje, Jean Genet.

STRUKTURALIZMUS és egzisztencializmus vitája, csendesre fogva, szordinóban, ott van mind a tíz cikkben. A különszám utolsó oldalain azonban a csetepaté látványosan is fellángol. Bernard Pingaud a kérdésről kifaggatta Sartre-ot magát is, s az indulatos természetű író a válaszokban bizony nem kímélte vitafeleit. Mintha csak gyorstüzelő fegyver ropogását hallanánk : Althusser nem igazi marxista, Lacan "Marx után született", Foucault-nak túl nagy a sikere, a strukturalizmus "az utolsó gát, amit a polgárság a marxizmus ellen emel". Sartre válaszaiban — tisztesség ne essék szólván — van valami menekülésszerű, struccpolitikára emlékeztető, gépies. Ő maga, aki a zsdánovista rágalmaknak annyiszor volt áldozata, most teljesen zsdánovista módjára viselkedik, mindenütt csak "burzsoá összeesküvést" szimatól, s megfontolt, tudományos válaszok helyett csak vezércikkhez is méltatlan szólamokkal felel. De Sartre-ot ismerni kell : az arénában vakon rohan a meglengetett vörös posztó felé, ám ha a kérdést feldolgozta, beleillesztette saját rendszerébe, mindenki, még ellenfelei számára is tanulságosan szól. Mert persze arról szó sincs, egzisztencializmus ide, strukturalizmus oda, hogy Sartre-ban a gondolkodó vagy az író hanyatlanék. A filozófus az új körülményekhez talán lassabban, merevebben alkalmazkodik, az író viszont erőteljesebb, mint valaha. Elég ehhez elolvasni az "Arc"-ban közölt, eddig kiadatlan részletet egy régen készülő Tintoretto-tanulmányból. Sartre itt olyan mesteri bravúrral, olyan nyelvi leleménynyel elemzi Tintoretto londoni vásznát, a "Sárkányölő Szent György"-öt, hogy az olvasó valósággal elszédül tőle, s annál inkább hagyja magát meggyőzni, mennél merészebbek, meglepőbbek az érvek.

betrt

Albert Pál

FIZESSE ELŐ
BARÁTAINAK, ISMERŐSEINEK
az
IRODALMI ÚJSÁGOT
21, rue des Acacias
PARIS-17e

SZTÁLIN

ZÁRTKÖRŰ VITA A MOSZKVA

1966. márciusában híre kelt annak, hogy egynéhány moszkvai közéleti személyiség megkísérelte Sztálin emlékét rehabilitálni. Erre a kísérletre nem sokkal a Szovjet Kommunista Párt XXIII. kongresszusa előtt került sor. A vállalkozást elég hamar elfojtották; azt azonban mindmáig nem tudtuk, milyen módon, milyen politikai légkörben.

Az alábbi dokumentum jól tükrözi azt a szenvedélyes vitát, amely időnként még mindig fellángol a Szovjetunióban. A dokumentum a Központi Bizottság Marxista-Leninista Intézetében tartott zártkörű, a hadsereg képviselői és a többé-kevésbé hivatalos történészek között lefolyt vita jegyzőkönyve.

A vita A.M. Nyekrics szovjet történésznek 1965. tavaszán megjelent, "1941. június 22" című müve körül zajlott, amely a szovjet hadsereg 1941-es, kezdeti vereségeiért Sztálint teszi felelőssé. A vita során a Párt több képviselője támadta Nyekrics könyvét, főleg azzal a szándékkal, hogy a XX. és a XXII. kongresszus Sztálint elítélő szavainak hitelét csökkentse. A Vörös Hadsereg kezdeti kudarcai olyan súlyosak voltak, s olyan érzékeny sebeket hagytak, hogy Oroszországban még negyedszázaddal később is nagy szenvedélyeket kavar fel az, aki a kérdést megbolygatja. Az alábbi szöveg az első ilyen jellegű Nyugatra kikerült dokumentum. Először a "La Sinistra" című olasz szélsőbaloldali folyóirat közölte.

***

Napirendi pont: A.M. Nyekrics "1941. június 22" című könyvének megvitatása.

Jelenlévők: 130 személy.

Elnökség: E.A. Boltyin hadsegédfőtiszt, B. Sz. Telpuhovszkij hadsegédfőtiszt, G.A. Gyeborin egyetemi tanár és A.M. Nyekrics történészprofesszor.

Az ülés elnöke: Boltyin.

Gyeborin: Mai összejövetelünk legfőbb célja, hogy megvizsgáljuk, a háború kezdetén miért szenvedett oly súlyos vereségeket hadseregünk. Könyvének első, az **"Amit eddig eltitkoltak előlünk"** című részében Nyekrics téves álláspontot foglal el: mindent Sztálin makacs ostobaságával akar megmagyarázni. Elemzése felületes, s ezenkívül azt is feltételezi, hogy Sztálin halála óta a kérdés teljesen elveszítette jelentőségét. Ez viszont nem igaz, s az eseményekért nem Sztálin az egyedüli felelős.

Könyvének egyik bekezdésében a szerző Goljikov tábornok állítására hivatkozik, aki akkor a Vörös Hadsereg vezérkarának hírszerző szolgálatát vezette. De jól tudjuk, hogy Goljikov nem a kormányt informálta, hanem egyszerűen hazudott. Némely esetben jelentése csupa hazugságból állt. Ezek a jelentések mindig két részből álltak. Az elsőben Goljikov a "hitelre méltó" híreket közölte, többek között azokat az értesüléseket, melyek azt állították, hogy Németország rövidesen megszállja Angliát. A második részben az általa "kétesnek" minősített információkat sorolta fel, mint például a Richard Sorge-tól jötteket, amelyek viszont arról szóltak, milyen időpontban készül Németország megtámadni a Szovjetuniót. (1)

A személyi kultusz bírálatában messzebb kell mennünk, s el kell ismernünk, hogy bizonyos egyének hamis jelentéseket küldtek csak azért, hogy Sztálin tetszését megnyerjék.

A Tassz távirati iroda 1941. június 21-i jelentése nem volt más, mint közönséges diplomáciai húzás. (2) Ki kellett tapogatni, milyen reakció várható a német kormány részéről. Ismerve az ország belső helyzetét, a szovjet polgárok a kommüniké szövegét komolyan vették.

Ha Sztálin szerepét akarjuk megítélni, nem szükséges Hruscsov korántsem tárgyilagos nyilatkozataira hivatkozni. Így például nehéz hitelt adni annak az állításnak, amely szerint Sztálin félt volna a háborútól. Amennyiben Sztálin hamis információkat kapott, következtetései is hamisak voltak. Túlságosan bízott a német-szovjet szerződésben, holott a németek a paktum árnyékában már a támadást készítették elő. De azt is el kell ismerni, hogy Sztálinnak a németek szándékát illető ítéletét környezetében kivétel nélkül mindenki helyben hagyta. Nem lehet tehát Sztálint a tévedések egyedüli felelősének megtenni.

Nyekrics különben számos más ponton is tárgyi tévedést követ el, nevezetesen a 45 milliméteres ágyúk kérdésében. Meg kell mondanom, hogy ezek az ágyúk használhatatlanok voltak a német tankokkal szemben, s gyártásukat a kormány ezért állította le.

Egy hang a teremből: Ez nem igaz! A 45 milliméteres ágyúkat az egész háború alatt használták, s remekül is működtek. Gyártásuk leállítása bűn volt. Így a német tankok ellen csak puszta kezünkkel harcolhattunk. A háború kezdetén egyáltalában nem rendelkeztünk tankelhárító fegyverekkel.

Gyeborin: Ezenkívül Blücher és mások is jól tudták, hogy Tuhacsevszkij és Jakir csoportja ártatlan. Mégis elítélték őket.

Egy hang a teremből: De még mennyire hogy tudták!

Gyeborin: De, elvtársak, én úgy vélem, senki nem kételkedhet abban, hogy Vorosilov és Bugyenyij, aki részt vett a pörön, öntudatos és becsületes ember volt! (3)

Felháborodott hang a teremből: Vorosilov nem volt jelen a tárgyalóteremben. Hogy öntudatos és becsületes emberek voltak? Gyáva és szemét alakok voltak!

(Mozgolódás a teremben. Gyeborin leszáll az emelvényről.)

Anfilov, vezérkari tiszt: Ami Vorosilovot és Bugyenyijt illeti, meg kell mondanom, hogy nem volt becsületük. Levéltárainkban számos dokumentum található, melyeket egyelőre nem hozhatunk nyilvánosságra, de amelyek alapján teljesen elitélő véleményt mondhatunk ennek a két egyénnek a tevékenységéről. Csak egy példát említenék. 1937. derekán egy gyülésen Sztálin kijelentette: "1918-ban Vorosilovval Caricinben jártunk, s alig egy hét leforgása alatt a nép összes ottani ellenségét lelepleztük." Sztálin ezzel a kifejezéssel jónéhány régi vezérkari és frontszolgálatos tisztre utalt, akik becsülettel szolgálták a szovjet hatalmat.

Egy hang a teremből: És ezeket bírósági tárgyalás nélkül egyszerűen a folyóba ölték!

Anfilov: "Maguk viszont, folytatta Sztálin, még arra sem képesek, hogy a közvetlen szomszédjukat leleplezzék!" Ezután Vorosilov emelkedett szólásra, aki mindenben csatlakozott Sztálin véleményéhez, s aki felszólított minket, hogy ha kell, jelentsük fel legjobb barátainkat és munkatársainkat is. Ezek után érhető, hogy elszorul a torkom, amikor egy-egy felvonuláson azt látom, hogy Vorosilov még mindig ott áll a tribünön.

De térjünk most vissza a háború elejére. Ha haderőnk harcképes állapotban lett volna — s ez egyedül Sztálinon múlott! —, nem szenvedtünk volna olyan súlyos vereségeket kezdetben, s maga a háború sem lett volna olyan hosszú, olyan véres és olyan költséges.

Persze ezzel nem azt akarom mondani, hogy némely katonai vezetők felelősségéről most már hallgathatunk. Beszédeik és emlékirataik alapján például Goljikovot és Kuznyecovot mindenki hősnek tarthatja. A valóság azonban az, hogy Goljikov jelentést küldött Sztálinnak, amelyben részletesen közölte a Barbarossa-tervet, majd hozzáfűzte, hogy ez a terv hamis, nem más mint provokáció, s azoknak az érdekét szolgálja, akik a Szovjetuniót háborúba akarják küldeni Németország ellen. (4) Kuznyecov egy helyütt azt írja, hogy miután a berlini szovjet tengerészeti attasétól, Voroncovtól megkapta a német támadás tervét és időpontját, értesüléseit tüstént továbbította Sztálinnak. Ez ugyan igaz, de kérdés az, mit írt Kuznyecov jelentésében? Ha az elvtársak láthatnák a dokumentumot, ezt olvashatnák benne: Voroncov jelentése nem más, mint a német kémelhárító szolgálat provokációja.

Ennek ellenére a legfőbb felelős továbbra is Sztálin. Nemrégiben Zsukovval beszélgettem. Elmondotta, hogy Goljikov közvetlenül Sztálintól függött és senki másnak nem küldött jelentést, sem a vezérkar főnökének, azaz Zsukovnak, sem a honvédelmi népbiztosnak, Timosenko marsallnak. Ők mit sem tudhattak a német támadás tervéről és időpontjáról. Szerettem volna Timosenkót is meghallgatni ebben az ügyben, de ő senkivel sem hajlandó szóba állni.

Zasztavenko (a Marxista-Leninista Intézet részéről): Sztálint környezete nem segítette abban, hogy helyes képe legyen a helyzetről. 1941. június 5-én Kalinyin a tiszti akadémián beszédet mondott, amelyben kijelentette: "A németek háborúra készülnek ellenünk, de mi készen állunk. Minél előbb elhatározzák, nekünk ez csak annál jobb: legalább hamarabb kitekerhetjük a nyakukat."

Egy hang a teremből: Mese habbal!

Zasztavenko: Mindenesetre a politikai irodának ez volt a véleménye. Ők becsülték alá a német haderőt. Sztálin tehát nem egyedül felelős azért, ami történt.

(Mozgolódás a teremben.)

Dasicsev (a vezérkar tagja): Gyeborin valótlan dolgokat állít a 45 milliméteres ágyúkról. A háború első szakaszában lövedékei mindenfajta német tank páncélján keresztülhatoltak. Gyártásukat abbahagyni annyit jelentett, mint lefegyverezni hadseregünket. S ez az elhatározás csak annál súlyosabb volt, mivel semilyen más tankelhárító ágyú gyártását nem kezdték meg helyettük. A hadseregnek tehát nem volt tüzérsége és tankelhárító lőszere.

Számunkra a legsúlyosabb az, hogy az erre a korszakra vonatkozó szovjet forrásokhoz igen nehéz hozzáférni. Hogy csak egy példát mondják: a berlini szovjet attasénak a június 22-i támadásról szóló jelentéséről csak egy angol történész, Ericson könyveiből van tudomásunk. Mikor adják meg végre nekünk is a lehetőséget, hogy a forrásokat tanulmányozzuk? A Külügyminisztérium levéltárában bizonyára van írásos nyoma Schulenberg német nagykövet és Molotov találkozásának. Máshonnan tudjuk, hogy ezen a találkozón, melyen különben Pavlov is részt vett, Schulenberg elárulta hazáját, amikor elmondta, hogy Németország június 22-én megtámadni készül a Szovjetuniót. Schulenberg könnyezett, és kérte Molotovot, a Vörös Hadsereg készüljön fel a harcra s akadályozza meg Hitlert terve végrehajtásában. De akkor Schulenbergnek senki nem akart hinni. (5)

Hadd szóljak még egy szót katonai vezetőink, Tuhacsevszkij és Jakir peréről! A hamisítványt, aminek alapján elítélték őket a Gestapo készítette. Az ötlet azonban Sztálin volt; Szkobiljin generális közvetítésével ő sugallta a fasiszta vezetőknek. Sajnos, az erre vonatkozó dokumentumokhoz nem lehet hozzáférni. Goljikov bűnöző volt, s nemcsak azért, mert Sztálinnak tetsző hamis információkat adott, de azért is, mert ő volt az, aki külföldi kémelhárító szolgálatunk legjobb ügynökeit börtönbe juttatta.

Egy hang a teremből: És természetesen Sorget is!

Dasicsev: Felteszem a kérdést: vajon Nyekrics könyve teljesen megvilágítja-e az 1941. júniusi tragédia okait? Szerintem mélyebbre kellene hatolnunk. A tragédia legfőbb felelőse Sztálin. Neki köszönhető, hogy a németek az ismert helyzetben találták az országot. Sztálin legnagyobb bűne az volt, hogy pártunk és hadseregünk legjobb kádereit felszámolta. Valamennyi vezetőnk jól ismerte a nemzetközi helyzetet, de egynek sem volt elég bátorsága, hogy a haza védelmére szükséges intézkedések mellett kiálljon. Ezzel szörnyű vétket követtek el a párt és a nép ellen. Még ma is akadnak, kik egyre csak

(1) Sorge a tokiói Német Követség titkára volt, s a Szovjetunió javára kémkedett mindaddig, míg a japánok le nem tartóztatták és ki nem végezték.

(2) A kérdéses jelentést A. Tasca szerint maga Sztálin fogalmazta. A jelentés elítéli az angol nagykövetet, aki megkísérelte Sztálint értesíteni a várható német támadást illetően, s az angol diplomatának szemére hányja, hogy a Szovjetunió és Németországgal szemben ellenséges érzéseket tápláló hatalmak propaganda-szolgálata által kitalált hamis híreket terjeszt.

(3) Vorosilov nem volt tagja annak a bíróságnak, amelyik Tuhacsevszkijt és Jakirt elítélte, noha lelkesen támogatta Sztálint, amikor az a vezérkart lefejezte. Ezzel szemben Vorosilov volt az, aki 1937. június 12-én bejelentette, hogy az "ellenséges hatalmakkal paktáló" tábornokokat kivégezték.

(4) A Barbarossa-tervben a német hadvezetőség az oroszországi inváziót dolgozta ki.

(5) Schulenberget, aki Németország moszkvai nagykövete volt, a Hitler ellen szervezett összeesküvésben való résztvétele miatt 1944-ben kivégezték.

Dormán

HÁROM ÉVE HALT

MEZÍTLÁBAS, fekete klottgatyás kis "bibic" gyerek voltam. Égszínkék, fehér szegélyű vásári trikót viseltem. Ilyen ruházatomban kezdtem falunk körüli izgalmas utazásaimat is. Édesapámmal gyakran kocsiztunk át Dormándon. Mentünk a tanyánkra Pusztaszárazbőre, vagy a dormándi határba, ahol egy-két hold földünk volt.

Füzesabonytól, Dormánd 2 km. Ahogy kigurulunk a falunkból, át a Laskó hídon, a gőzmalomnál, innen jobbkéz felől egy tagban Dormándig húzódik a marhalegelő. Füzesabony házai akkor még a Laskóig értek. Dormánd pedig a Csörsz-árokkal kezdődik. A hevesi műút visz rajta keresztül.

Első háza, baloldalon a Román Sándor csárdája volt. Közvetlenül a Csörsz-árok partján épült. Hátfalán egy nagy kéz, egy primitív rajz éktelenkedett és mellette gondosan mázolt nyomtatott betűk álltak:

"HALT!
MEG ÁLLJ!
ITT A JÓ BOR!
ITT IGYÁL!"

Errejártunkban a csárdába mi is befordultunk. Édesapám megivott két deci bort, én meg sóskiflit, perecet, vagy málnaszörpöt kaptam.

Innen, a Fő utcán haladva befelé a faluba, mintegy a tizedik ház lehet "Az atyai ház". Édesapám az ülésről mutatta az ostorral: ez a Remenyik kastély. Csak úgy mutatta, ismerkedtetett a faluval is, mint ahogyan mutogatott a határban, hol erre, hol arra, tanítván engem, oktatva, szoktatva, vezetgetve be a gazdálkodásba, törve be, mint a kiscsikót: ez tavaszi árpa, az meg ott zab, amaz meg köles, vagy: ezt is lehetne már vágni, elrúgja a gubóját, — bökött rá egy-egy tábla magherére, vagy: no nézd csak ezt a búzát, ilyen a rossz vetés: olyan ritka, hogy kapálni lehetne. — A Remenyik-kastély — nem volt az kastély, csak egy terebélyes, időnyütt, kopott vakolatú nagy L-alakú öreg ház, — később, bővültebb szókincsemmel meghatározva; kúria.

AZ ÚT FRONTJÁTÓL, talán 8-10 méterrel épült beljebb és körülbelül 3-4 portának megfelelő telket foglalt el. Már nem emlékszem pontosan, hogy vályog fal kerítése volt-e vagy csak lécezett közű alacsony fal-oszlopok álltak ott, de biztos, hogy a kocsiról beláttam a kertbe: belül egy nagy kör alakú virágágy domborodott, amiről sokáig azt hittem, hogy sírdomb, s hogy az urak a kertjükbe temetik a halottjaikat.

A kúria ablakait — talán zsalugáteres volt — örökkön lesötétítve láttam, mintha nem lakták volna szobáit. És sohasem láttam egy teremtett lelket sem udvarán. A kiskertben gyomok, dudva burjánzott, meg csalán, lapuk és hosszú fűvek, melyek az ablakpárkányokig is fölértek. Előttem van a kert néhány fenyőfája is. Az épület innenső végén meg, a házhátánál, szilvafasor volt, amiről talán a cigány napszámosok ették le a bódiszilvát.

Hogy cigány munkásaik voltak, ezt apámtól hallottam. De mások is mondták.

Remenyik Zsigmond írt is a cigányokról. Ekkor már tudtam, hogy az egyik Remenyik-fiú író. Polgárista voltam, amikor a "Kis Újság" egyik téli számában olvastam tőle, először életemben. Rövid cikkének a címe "Cigányok" volt.

Így találkoztam Remenyik Zsigmonddal először, faluján, házán és szomorkás írásán keresztül. De őt személyesen akkor még nem ismertem.

PEDIG "rokoni" szálak is fűztek hozzá. Hogy, hogyan? Elmondom:

Képzős voltam már, talán másodikos, amikor olvastam "Az atyai ház"-at és büszkén mutattam édesanyámnak, hogy ezt a könyvet a dormándi író, Remenyik Zsigmond írta. É
Pásztor Mari
asszonynak b
felesége, aki
hívnak és füz
És a szülei m
pen.

Édesanyám
ja nevetve:
Mariska neke
béka Beni b
"béka", ragad
rokonok vag
Szajlaji Beni
Sári nagyapác
Hát te ezt ner
Zsigmond nel

Majdnem sí
leginkább a
felvilágosítás

Édesanyám
könyvet. Arc
megdöbbent
ő, egy földbi
nek a rokona

Remenyik
jában egyébk
De nem tud
totta Mária,
legette Béla,
bátyja, akivel
mán jó barát
hogy miért
restelltem me
séges volna, h
neve volt?

1945. FEB
koztam vele
dapesten élte
tudtam a cím

Így hát, a
felkerestem
kásukon, illet

BAKUCZ JÓZSEF VERSEI

A SZÉK a hintaszék az elvadult lugasban
ahol futótűzként lobog a kankalin
törpe lángja rozsdás oroszlánkarmain
megborzong szárnyat bont s eltűnik a magasba

egyszerre szétfolyik a rózsaszín az okker
egy nagy mézédes fulánkú hegedű
szólal a bodzasorban tapétát sír a fű
és Cecilia játszik torzonborz szörnyszülöttel

s a sárgadinnyeházban egymást váltogatva
gyulladnak-kialusznak a titkos ablakok
s üres tükörszobák üvegje úgy vacog
minthogyha messzi fényük üzenne-hívogatna

S HITLER

XISTA-LENINISTA INTÉZETBEN

zt hajtogatják, hogy Sztálinról nem szabad osszat mondani, hogy Sztálin nem volt egyedül. Ez azonban igy hamis. Ha az autóbusz balesetet okoz, ezért vezetője felelős. Sztálin magára vállalta, hogy egyedül irányítja az országot, s vétke ezért megbocsájthatatlan.

Árnyaltabban kellene kifejteni azt is, milyen tényezők határozták meg Churchill, Schulenberg, Halder és Raeder magatartását. (E két utóbbi, tudjuk, Hitler vezérkarában ellenezte a Szovjetunió megtámadását.) Ternészetesen ezeket az embereket nem a hazánk iránt táplált szerelme vezette. Hitler viszont a német tisztikart könnyedén megyőzte, amikor bejelentette : "A Vörös Hadsereget lefejezték. Vezetőinek 80 %-át likvidálták. A Vörös Hadsereg ma gyengébb, mint valaha." Ez az az alapvető tényező, ami elhatározásra bírta : meg kellett indítania a háborút, mielőtt még az eltávolított vezetők helyére új káderek kerültek volna. A becsületére adó történésznek legyen annyi bátorsága, hogy kimondja az igazságot.

Roscsin (a Marxista-Leninista Intézet részéről) : Nem értek egyet Gyeborinnal a Tassz-híriroda kommüniké jét illetően. Szerintem nem diplomáciai fogásról, hanem bűnről van szó. Ez a hír morálisan lefegyverezte a lakosságot. Sztálin és környezete mindent elkövetett, hogy a szovjet népet készületlenül érje a háború. Amikor Kuznyecov június 17-én Malenkovnak bejelentette, hogy a szovjet flotta készületi állapotban van, ez utóbbi gúnyosan így válaszolt neki : "Maga teljesen úgy viselkedik, mintha holnap kitörne a háború". Zsdánov, aki szintén jelen volt a találkozón, valamivel komolyabban viselkedett, de végül ő sem tett semmit. Malenkov ezután Kuznyecov készenléti intézkedéseit lerendelte.

Melnyikov (a Szovjet Tudományos Akadémia Történelemtudományi Intézetének tagja) : Ha Gyeborinnak hiszünk, Nyekrics könyvében túlbecsülte Sztálin hibáit. Szerintem viszont éppen fordított a helyzet. Nyekrics Sztálin hibáit alábecsülte.

De térjünk ki most egy olyan kérdésre, amiről ma még rendkivül nehéz szólni mert az egész ügyet súlyos tabuk veszik körül. Hitler és Molotov 1940. novemberi berlini tárgyalásairól akarok szólni. A körülményekre mindnyájan jól emlékszünk. A Barbarossa-terv előkészítése már a vége felé járt, s a német hadosztályokat már kezdték a szovjet határ felé átirányítani. A hitleri diplomácia a Balkánon és Finnországban szorgalmasan dolgozott. Hitler, hogy ezeket az előkészületeket leplezze a Szovjet Kormány előtt, találkozót javasol a legfelsőbb szinten. A népbiztosok tanácsának elnöke, Molotov erre Berlinbe utazik. Hitler a világ újrafelosztásának általános tervével áll elő. Molotov magának követeli a Dardanellákat, Bulgáriát, Romániát és Finnországot. Hitler nem óhajt részletes vitába bocsájtkozni, mert attól tart, hogy a kiszivárgó hírek eljuthatnak jövendő szövetségesei fülébe is. Válasza csupán annyi, hogy felajánlja Molotovnak : csatlakozzék a Szovjetunió a Róma-Berlin-Tokio tengelyhez.

Vasziljenko (a Marxista-Leninista Intézet részéről) : Ha tárgyilagosan nézzük a helyzetet, minden lehetőségünk meglett volna arra, hogy ellenálljunk a német támadásnak. Sztálin azonban mindent elrontott. Később, hogy a szégyenletes vereségeket valahogy mégis igazolja, azzal a nevetséges elmélettel állt elő, hogy a támadó fél mindig jobban fel van készülve a háborúra.

Kuljis : Ha arról vitatkozunk, hogy Sztálin felelőssége teljes vagy csak részleges volt, még mindig a személyi kultusz sémáiban gondolkodunk. Akkor még mindig úgy látjuk, hogy Sztálin egyedül cselekedett. A kérdést alaposabban kell megvizsgálnunk. Hogyan irányította kormányunk, amelynek Sztálin állt az élén, az ország sorsát ? Hogyan védte meg népünket a veszéllyel szemben ? Méltó volt-e tisztéhez ez a kormány ? A válasz : n e m. Elemeznünk kell azt a folyamatot, ami a szerepéhez méltatlan Sztálint a párt és az állam korlátlan hatalmú vezérévé tette.

Nyegyin : Nyekrics könyve jó munka. Eredetileg nem akartam felszólalni, de a vita olyan fordulatot vett, hogy most mégis kénytelen vagyok fellépni az emelvényre. Két éven át én voltam az, aki a hírszerző szolgálat jelentéseit továbbítottam Sztálinnak és Molotovnak. Valamennyi jelentés a kezemen ment át. Azt én sem vitatom, hogy Goljikov hamis információkat adott. De nem itt van a kutya elásva. Goljikov "hitelre méltó" jelentéseit ilyen vagy olyan formában egész sajtónk átvette. Sztálint viszont elvből csak azok az információk érdekelték, melyeket Goljikov "hamisnak" minősített. Sztálin tehát mindenről tudott, s politikájának lényege éppen az volt, hogy ennek ellenére nem tett semmit. Történelmi irodalmunkban rendre az olvasható : 1941. május 5-én Sztálin azért vállalta a kormányfői tisztséget, hogy a "haza védelmét megszervezze". Valójában semmi nem jogosít fel arra, hogy ezt a formulát használjuk. Sztálin semmit nem tett a Szovjetunió védelmi potenciáljának megerősítésére. Minden okunk megvan arra, hogy úgy véljük : Sztálin nem a haza védelmének megszervezésére lett kormányfő, hanem azért, hogy Hitlerrel tárgyalhasson.

Szlezkin (a Szovjet Tudományos Akadémia Történelemtudományi Intézetének tagja) : Én tizenkilenc éves koromban a fronton voltam, s 1941. júniusában részt vettem a harcokban. Habozás nélkül állíthatjuk, hogy Sztálin tettei bűnösek voltak. A személyi kultusz, a provokációk és a megtorlások valóságos circulus viciosust alkottak. Mindenki arra törekedett, hogy főnöke kedvébe járjon, csak olyan információkkal szolgáljon, melyek annak tetszhetnek. Senki nem akart egyéni véleményének hangot adni. Mindez felmérhetetlen károkat okozott az országnak. Valamilyen módon mindnyájan bűnösek vagyunk, s ha másért nem, legalább azért, hogy nem mertük kimondani, amit magunkban gondoltunk. S mennél feljebb megyünk a hierarchiában, a felelősség is úgy nő. Az igazságot elhallgatni csak azért, hogy kiváltságainkat megőrizzük, — ez annál súlyosabb vétek, minél magasabb a rangunk. A legfőbb bűnös Sztálin. Meglehet, hogy az 1939-es paktumra szükség volt ; de vétkes könnyelműség volt ebben a szerződésben bizakodni, s főleg a fasizmus elleni harcot leállítani. Márpedig Sztálin volt az, aki ezt elrendelte.

Jakir (a Szovjet Tudományos Akadémia Történelemtudományi Intézetének tagja) (6) : Az előttem felszólalók közül többen **"Sztálin elvtárs"**-ról beszéltek. Ez a kifejezés pontatlan. Sztálin nem volt senkinek sem az elvtársa, s nekünk sem az. Sztálin fegyverzetünk fejlesztését megakadályozta azzal, hogy számos kiváló szakembert likvidált, köztünk tüzérségünk megteremtőit : Thomirovot, Lannemannt, a "Katyusa" feltalálóját, Kurcsevszkijt, Behaurit. S meg kellene vizsgálnunk a koncentrációs táborok kérdését is. Például gazdasági szempontból is. Háborúban álltunk, s ép, egészséges emberek milliói, a katonai és gazdasági élet specialistái koncentrációs táborokban sínylődtek. Maga a felügyeletük jelentős erőket foglalt le.

Teljégin : Nyekrics nem kezelte elég kritikával a külföldi forrásokat, s az emlékiratokban is mindent készpénznek vett.

Egy hang a teremből : Na és ami a mi emlékezetünket illeti ! ?

Teljégin : A mi emlékeink között is sok ostobaság akad (nevetés a teremben), és arra is hadd figyelmeztessek, hogy ezeken az emlékeken nyilvánvaló nyomot hagytak a hruscsovi korszak túlzásai is. **(Mozgolódás a teremben.)**

(6) Annak a Jakir tábornoknak a fia, akit Tuhacsevszkijjel együtt végeztek ki.

Petrovszkij (a Történelmi Levéltár munkatársa) : Emlékeztetnem kell arra, hogy a fasizmus már Lenin életében jelentkezett. Mussolini hatalomátvételére, Kapp puccsára célzok többek között. Lenin legfőbb ellenségnek a fasizmust jelölte meg. Sztálin azonban nem törődött ezzel az útmutatással, s ő azt hangoztatta, a szociáldemokrácia a legfőbb ellenség. Elmélete széles körben elterjedt, s megosztotta a földkerekség sokmilliós munkásosztályát. A fasizmus hatalomrajutását ez tette lehetővé. Sztálin tehát bűnöző.

Boltyin : Petrovszkij elvtárs, ebben a teremben és ezen az emelvényen meg kell válogatnunk szavainkat. Kommunista vagy ?

Petrovszkij : Igen.

Boltyin : Mert én nem ismerem pártunknak egyetlen olyan szövegét, direktiváját, határozatát sem, amely szerint Sztálint bűnözőnek kellene tekintenünk.

Petrovszkij : A párt XXII. Kongresszusa határozatot hozott, hogy vétkei, a párt ellen elkövetett bűnei miatt Sztalin holttestét távolitsák el a Vörös téri mauzóleumból. Sztálinról tehát mondhatom, hogy bűnöző.

Sznyegov : Nyekrics könyve tisztességes és hasznos munka. Ha a harc előestéjén fejetlenség uralkodik a csapaton, ha a fegyverhez nem találják a lőszert ha a felderitők és az őrszemek alszanak, a vereség elkerülhetetlen. Az ilyen csapatnak a vezetőjét a legfelsőbb parancsnokság rendeletére általában főbelövik, s ezt mindenki magától értetődőnek tartja. Sztálin egyszerre volt a legfelsőbb parancsnok és ennek a csapategységnek a vezetője ; ez a fejét vesztett csapat pedig országunkra hasonlított. Sztálin megérdemelte volna, hogy őt is főbelőjjék. Ehelyett ma többen megkísérlik, hogy tetteit történelmileg igazolják.

Miért van az, hogy Nyekrics Sztálint felelősségre vonó könyvét most ilyen gyorsan kell megbírálni s esetleg elítélni is ? Az ismert történelemhamisító I. Petrov művéről, ahol Sztálin teljesen valótlan érdemeiről olvashatunk, miért nem rendezünk már évek óta vitát ?

Miért akarta Gyeborin Sztálint igazolni ? Amikor Hitler Lengyelország megtámadására készült, Sztálin segitette terve megvalósításában. (7) A Szovjetunióban lévő összes lengyel kommunistát kivégeztette, s a lengyel kommunista pártot törvényen kivül helyezte. Miért nevezték Lengyelország negyedik felosztását felszabadító expedíciónak ? Hogyan lehet egyszerre kommunistának lenni s békésen beszélni arról a Sztálinról, aki elárulta és eladta a kommunistákat, aki a XVII. kongresszus küldötteit és az ott megválasztott Központi Bizottság tagjait szinte kivétel nélkül likvidálta, aki elárulta a spanyol köztársaságot, Lengyelországot s úgyszólván a világ összes országának kommunistáit ?

Gyeborin : Nem azt tüztem ki magam elé, hogy Sztálint igazoljam vagy megvédjem. A személyi kultusz kérdését viszont alaposabban kellene megvizsgálnunk. Azt, amit Sznyegov Lengyelországról mond, nem először halljuk, ám ezeket a megjegyzéseket eddig mindig ellenségeink tették meg. Olyan állítások ezek, melyeket, többek között, egy nyugat-német történész, Jacobson professzor könyvében olvashatunk. Mindenesetre furcsa, hogy éppen az ő nézeteit osztja Sznyegov is. Sznyegov elvtárs, megmondanád nekünk végre, melyik táborhoz is tartozol ?

Sznyegov : Én a kolümai táborból való vagyok ! (8)

Gyeborin : Ezt bizonyítani is kellene tudni.

Egy hang a teremből : Telefonszám is kellene talán ? Mint a régi szép időkben ?

(A hallgatóság nem engedi Gyeborint szóhoz jutni.)

Nyekrics : Köszönöm a hozzászólók észrevételeit. Bizonyára Gyeborin sem úgy gondolkodik, ahogy ezt a többiek feltételezik. A vita hevében előfordul, hogy véleményünket túlozva fogalmazzuk meg. A háború első szakaszának tragédiájáért, a súlyos vereségekért Sztálin a felelős. Viszont az is elfogadhatatlan, hogy feletteseinknek hamis információkat adjunk csak azért, mert ezek tetszenek nekik. A sztálinizmus megszületésében nekünk, egyszerű embereknek is szerepünk volt. Sztálin be akarta csapni Hitlert. De ehelyett végül olyan kalandba keveredett, amely katasztrófához vezetett.

Sznyegov : Én először azt hittem, hogy tudományos vitára hívtak meg. Csak később vettem észre, hogy Gyeborin tudományos bizonyítás helyett olyan érvekkel él, mint amilyenek 1937 táján voltak divatban. De ma már nem lehet minket a koncentrációs táborokkal ijesztgetni, nem hagyjuk magunkat megfélemlíteni. Megváltoztak az idők, a múlt nem térhet vissza többé. **(Taps.)**

(7) Sznyegov szemmelláthatóan bizonyosnak tartja az augusztus 23-i "titkos megegyezés" létét, amely lehetővé tette, hogy Németország nyugodtan megtámadja Lengyelországot, majd a Szovjetunió szállította fegyverekkel háborút indítson Franciaország és Anglia ellen.

(8) A sztálini korszak egyik legszomorúbb emlékű koncentrációs táboráról van szó, melyet Északkelet- Szibériában állítottak fel a Kolüma folyó partján.

i emlék

REMENYIK ZSIGMOND

edtem, hogy
a trafikos kis-
e volt az író
ay Máriának
yi lány volt.
laknak a tele-

eg azt mond-
ijam, Szajlaji
atesvérem. A
yánya. — A
év —, közeli
velük fijam.
éd'sapámnak,
onokatesvéri.
od? Remenyik
rod.

ömömben, de
igtól, e kései

en forgatta a
volt. Szinte
ságtól", hogy
író feleségé-

dot a család-
inak" hívták.
rt. Így szólí-
e és így em-
gora, Mária
, idők folya-
ink. De azt,
, azt mindig
ii tőle. Lehet-
Zsigmond írói

BAN talál-
A frontot Bu-
letlenül meg-

vonulta után,
iny utcai la-
ében, az óvó-

helyen, mert ott élt akkor még az egész ház. Zsiga bácsinak egy diványa volt a fal mellett, ugy középtájon és fölötte könyvespolc, talán 8-10 könyvvel. Öccse és Dormánd felől érdeklődött, hogy mit tudunk róluk s hogyan mehetett át ott a front és mikor ? Aztán a hazamenetelről beszéltünk. Ő elmondta az első világháború utáni körülményes utazásait, ecsetelve a veszedelmeket. Mária közben megkínált bennünket frissen sült macokkal; krumplis pogácsával. Szinte újjászülettünk ettől a tőrölszakajtott hazai elemózsiától.

KÉSŐBB, 54-55-ben kétszer találkoztam Zsiga bácsival színházban. Mindkét alkalommal egyedül volt. A dohányzóban, a szünetekben beszélgettünk. A második színházi esten Sarkadi Imre egyik paraszt tárgyú drámáját néztük.

Utoljára a szabadságharc előtti napok egyikén voltam lakásukon. Ekkor láttam sudár szép kis őzike lányukat. Halásznadrágban állt előttem, ahogy Mária bemutatott a lánykának engem, az ismeretlen rokont. Zsiga bácsi íróasztala mellett ültem, mely éppen olyan volt, mint Szabó Lőrinc íróasztala, olyan "kecskelábú"-féle, mint az ivókban volt valaha, betyáros. De ennek két széles deszka formájú lába volt. Még ma is előttem van dolgozó szobája. Verseimből elolvasott ott nyomban, talán hármatnégyet. Aztán Ignotus Pál és Weörös Sándor került szóba. Megígérte, hogy majd bemutat Ignotus Pálnak.

ÉS MOST itt van előttem édesanyám egyik levele, amit évekkel ezelőtt, 1963. április 4-én keltezett. Befejező sorai így hangzanak :

"...csak még anyit, hogy meg halt Remenyik Bandi az iró megmérgezte magát gyógyszerel többet vett be a kelőnél mikor bélmosást adtak neki azt mondta ha meg halok vigyenek haza Dormándra édes anyámal had nyugodjak egy sirba haza is hozták itt temeték el rengeteg koszorót kapot nagy temetése volt."

Nem Bandi volt ő. De szüleim, ha emlegették a Remenyik családot, tanyájuk került mindig szóba, ami közel volt a mi tanyánkhoz és akkor csak a Remenyik "Bandi" kifejezés járta. De hogy miért és honnan vették a "Bandit", akár a "Lacit" is, ma sem tudom. De így került édesanyám soraiba is Bandi néven Remenyik Zsigmond neve.

Előttem van most is a ház, a kúria, a kocsibejáró mögötti gazdasági udvar, ahová néha-néha beláttam a nyitott kapun. Ott ballagnak a lovak a ház előtt a porban, s ha egy-egy autó elhúzott mellettünk, "felhőkben" úsztunk az úton sokáig. Látom a Román Sándor csárdáját is : kocsibeállója tele van vásárosokkal, teknő faragó cigányokkal. Ott szállt meg a meszes kocsi is és a vándor drótostót is, amíg a falut szolgálta. Látom a Csörsz-árkot is, ami "abanyiasan" mondva "Cseszárok". Jó füvében még fociztam is.

Látom Füzesabony alatt a gőzmalomnál a Laskó gyerekkorombeli pallóhídját, amin átzörgött a kocsink és a malom körül a millió verébfészekkel és lármás verebekkel megrakott topolyafákat, s látom a dormándig futó "gyepet", a marhalegelőt a gémes gubakúttal. És örültem annak, hogy nekünk is van egy csárdánk : a Gelej, hogy Abonynak is van egy régi "állomása", mint a Román Sándor csárdája, ami olyan, úgy fest, mintha a lovasfutár, vagy a postakürtös világból maradt volna meg. De a miénk külömb : Petőfi Sándor is megszállt benne.

S látom magam előtt Remenyik Zsigmond szép, fehérszakállas arcát is. Betegség ölte-e meg, vagy valóban megmérgezte volna magát, nem tudom. Csak annyit tudok, hogy sem Dormándon, sem Budapesten nem fogunk többé találkozni.

SÁRI GÁL IMRE

ÜVEG ég alatt hová lenéz a nap
y le sem néz már megnyugtató homályban
nczen öl mélyén hol látni kezd a vak
állok közt ahol e nagyon más világ van

fekszem puha ágyon és körüllengenek
ányok és növények s gyors hívó mozdulattal
anó sok szörny tekintetük meleg
ámbor állkapcájuk szűz vízbefúltakat fal

míg én zöldelek s szakállerdőm között
nemnek sűrű bokrán apró csigák legelnek
zívem házát disznóhal bitorolja

s fiad kiknek szeme megütközött
énnyel bőrötök csupa arany sziporka
táljátok legendám visszhangzó kutak mellett !

VITA

E felfogások profiljának kétségbevonása

KABDEBÓ TAMÁS az "Irodalmi Újság" 1966. november 15-i számában "A költői attitüd változásának aktuális kérdései" címmel írt cikket. Bárki első olvasásra tapasztalhatja, hogy írása a tudományos gondolkodásmód és stílus alkalmazásának igényével készült, hiszen mindjárt a bevezetőben — miután kellőképpen elhumorizált a költészetre vonatkozó marxista, "vulgár-marxista" elképzelésekről — azt fejtegeti : "igaz belőle annyi, hogy a társadalom mozgásaihoz való alkalmazkodás vagy ellenállás szempontjaira lebontható a megnyilvánulásnak az a formája, melyet, ha maradandó testet ölt, költészetnek nevezünk, viszont, ugyanakkor, mint a féligazságok legtöbbje, elméletileg azért káros, mert...". De jelen pillanatban nem is annyira az foglalkoztat, hogy milyen magyarázat következik eme "mert" után, hanem az, hogy mennyi is igaz abból a marxista tételből, amit Kabdebó Tamás elmésen, de tudományos alapossággal tollhegyre tűzött. Kihámozható ebből — mit nevezünk költészetnek. Noha a meghatározások sohasem vonzottak különösebben, — legkevésbé a költészet terén — ez, mégis megkapta figyelmemet.

Tehát, hogyan is van ? A költészet szempontokra lebontható megnyilvánulási forma, de csak ha maradandó testet ölt. A maradandó testet öltés biblikus komolysága találó leginkább, nemcsak azért, mert szédítő űr tátong mögötte — meghatározván a költészetet —, hanem azért is, mert szerkezeti szerepe van és szép ívben ráfelel a szóban forgó cikk zárómondatára : "Attitüdjük már nem attitüd (igaz nem világos : kié ? Mié ? A föld fiaié ? A verseké ?), erre se idejük, se gondjuk, hanem a halhatatlanság kergetése." Tehát az a költészet, amely a társadalmi mozgásokból lebontva maradandó testet ölt, mégsem ölt testet anélkül, hogy ne kergetné a halhatatlanságot. Ez a gondolatmenet zavarosnak tűnik, mert noha tudom, hogy a költemény itt, előttem maradandó testet öltött formájában van, meg nem foghatom és fel nem foghatom, mert az immár a halhatatlanságot kergeti. Az idő elleni lázadás valóban jelentős mozgatóelem a költészetben. Helyesebben a költő a közönyös és egyforma időfolyamból emel ki néhány élmény-tömböt. De éppen mert élményről van szó és ebben az átélhetőség tölti be a legfontosabb szerepet : a mulandóságnak van kivetve. Weöres Sándor a "Tűzkút" bevezetőjében azt írja : "A negyven évnél hamarább elérkező III. évezrednek küldöm könyvemet, nem sejtve, meddig őrzi meg...". Weöres Sándor csalhatatlan pontossággal fogalmaz, s nem valószínű, hogy ebből az olvasható ki : az örökkévalóság foglalkoztatja. Értelmes költő épkézláb versében még akkor sincs erről szó, ha maga a szóhasználat ezt sugallná. A költeményben a szavaknak más a távlatuk, mint a prózában és egészen más, mint a kritikában. Tudományos igényű tanulmányban manapság halhatatlanságról beszélni — vagy pongyola szóhasználat, vagy a romantika legelavultabb fogalmazásának visszhangozása. Semmiként sem eredeti.

DE MIUTÁN sikerült kievickélni a megnyilvánulási forma maradandó testet öltésének szövevényéből, és már tudom, hogy sem a költőnek, sem pedig a költészetnek nincsen attitüdje — erre idejegondja nem lévén — csak a halhatatlanságot üldözi, a cikk egy másik megállapítását kell idéznem : "Anélkül, hogy e felfogások profiljának jogosságát kétségbevonnánk, arra igyekszünk rámutatni, hogy napjaink költői attitüdjei, Nyugaton és Keleten egyaránt, a bárkitől vagy bármitől való eleve elrendeltetés elleni állásfoglalásban találnak egymásra, s így, látszólag, négyezer év óta először egyaránt 'történetietlenek' és apolitikusak."

Az idézett mondatnak több buktatója is van. Először is a "látszólag" szó zavar meg. Ha látszólag, akkor talán valójában még sincs így. De ha látszólag is, miért pont négyezer év óta először. Mi az a választóvonal négyezer év múltjában, amiről nem is szükséges már felvilágosítani az olvasót? Vagy pontosan akkor kezdődnék a költészet ?

A védák feltehetőleg a Krisztus előtti 4. vagy 5. évezredben keletkeztek. Lehet, hogy ez nem volna költészet ? Vagy ez talán egyaránt "történeti" és politikus ? Vagy e felfogások jogosságának kétségbevonása nélkül másra igyekezne a cikk írója rámutatni ? Arra talán, hogy napjaink költői attitüdjei (többesszámban) amelyek, mint már a cikk zárómondatából tudjuk, tulajdonképpen nem is attitüdök, hanem a halhatatlanság kergetése (vagy kergetései) és ezek a nemlétező attitüdök az eleve elrendeltetés elleni állásfoglalásban találnak egymásra, már mint Keleten és Nyugaton egyaránt ? De miről van itt szó tulajdonképpen?

"Anélkül, hogy e felfogások profiljának jogosságát kétségbevonnánk", már az említett cikk címével sem tudok egyetérteni. Mert, véleményem szerint helytelen a költői magatartás változásáról beszélni. Ez csak abban az esetben volna lehetséges, ha a költőtől elválasztanánk emberi lényét s emberi létezésének jeleiből akarnánk általános érvényű következtetéseket levonni a költészetre vonatkozóan. Ebben az esetben a kor, a környezet s az időszerűségek halmaza valóban szerepet játszana és meghatározná a változást. Tekintettel azonban arra. hogy a költő emberi természete, egy-egy jellemvonása és szokása, viselkedése, magatartása, állásfoglalása, vagy éppen elkötelezettsége közömbös a költészet lényegét illetően (s itt nem a versíró kedvre gondolok) — csak egyféle költői magatartásról beszélhetünk.

EZ A KÖLTŐI MAGATARTÁS pedig — érzésem szerint — a szavak, a hangcsoportok, a hangzás befejezett, teljes egységgé való formálásában nyilvánulhat meg. A költő — tudatosan vagy öntudatlanul — a hangokban rejlő s a hangokkal felvillantható : megfoghatatlan lényeget keresi, vagyis figyelmét, tapasztalatait, érzékenységének egész valóságát a létezés alapjaira összpontosítja. "Csak a váltakozó kordivatok léptethetnek elő némely emberi jellemvonásokat és meghatározott érdeklődési köröket a költői lélek kritériumává" — írja Weöres Sándor "A vers születése" című munkájában, 1939-ben. S az ő gondolatmenetét követve is félreérthetetlenül kiderül, hogy a költészet lényegét kifejező költői magatartás a korok folyamán nem esett át semmiféle változáson. E tételt pedig már csak azért is el kell fogadnom, mert enélkül lehetetlen megnyugtató magyarázatot találni arra, hogy miért érthető és főként miért átélhető az a költői mű, amelynek szerzőjét nem ismerem, s a mű keletkezésének körülményeiről semmit vagy igen keveset tudok. Ha a költői magatartás valóban változékony lenne, a költészet olvashatóságát mindössze néhány nemzedékre kellene leszűkíteni, azokra a nemzedékekre, amelyek közvetlen emberi élmények szálaival kapcsolódnak ahhoz a költői külső világhoz amelyben a művek megfogalmazódtak. De az élmény azok számára is kisugárzik a költeményből, akik nem tudják, milyen is lehetett a költő emberi magatartása, vagy az a korszellem, amely stílusát kialakította. Weöres Sándor, a már idézett tanulmányában azt írja : "A költészetben nincsenek kijelölhető szerepek, okvetlenül szükséges, vagy okvetlenül tilalmas tárgykörök, minden a minőségen áll vagy bukik — és a költészet egyik főértéke éppen az, hogy bármilyen temperamentum és humánum mutatkozhatik benne, csak méltóképpen mutatkozzék." Ami pedig ezt a megmutatkozást illeti, e megmutatkozás jellegét jelölhetjük a stílussal. Bonyolult összetevőiben ez a változás hordozója. A stílus aztán — az egyes korokat, szellemi mozgalmakat elhatárolva — lehet homályos, elvont, vagy közvetlen, de változásai korántsem a közvetlen és az elvont pólusai közt mozognak, törvényszerűen ebbe vagy abba az irányba, az évek múlásával lüktetve. Végül is a stílus szövevényeiből éppen a költészet lényege : a költői magatartás változatlan arca rajzolódik ki.

DE LEHET, mindez csak vélemény kérdése.

Lehet, csak vélemény kérdése az is, hogy — mint Kabdebó Tamás egy mellékmondatában írja : "a valamirevaló politikusok teljes hiánya évszázadok óta" jellemzi a helyzetet Magyarországon. Csak éppen az érthetetlen benne, hogy ha már a kevésbé lényeges "hiány" szót pontosan meghatározta, a lényegesebb időtartamot miért csak az odavetett "évszázadokkal" jelöli. Hogy kit tart a cikk írója "valamirevaló" politikusnak, nem érdekel túlságosan, de azt mégis elárulhatta volna, hogy hány évszázad óta nincsen ilyen politikus Magyarországon, mert a megállapítás különben a nagyképűség zsinegén a semmiben lóg.

Lehet, hogy az is csak vélemény kérdése : "Hiroshima óta nem írt senki valóban maradandó költői művet..." Kabdebó Tamás cikke ezt állítja. Ezúttal az idő pontosan meghatározott : "Hiroshima óta." Csakhogy most a "maradandó" van elkódosítve. Mert ha valaki maradandó műveket sorolna fel, amelyek azóta születtek, könnyen rá lehet vágni : azok nem "valóban" maradandó művek. De miért lenne az atombomba a "valóban maradandó" művek kritériuma ? A cikk ezt azzal indokolja, hogy azóta a költészet képtelen "műgonddal" "reményt" szolgáltatni. De mikor szolgáltatott a maradandó költői mű egyáltalán reményt ? Bizonyára vélemény kérdése az is, hogy a cikk Juhász Ferencet és Ted Hughest — a költői magatartás változása kapcsán — világűri és vízalatti búvárokhoz hasonlítja,és eme búvárkodáshoz "vastüdővel" (!) szereli fel őket. Korunk költészetének e két legérdekesebb képviselője ily módon ítéltetett a halhatatlanság kergetésére. Nem csoda tehát — már a "vastüdő" miatt sem —, hogy "eddigelé kifogyott" az oxigénjük, bár — ennek ellenére — Kabdebó Tamás egy ideig izgalommal várta felmerülésüket. Én, a magam részéről azonban, őszintén szólva megnyugodtam. Már tudom, hogy a halhatatlanságot a víz alatt és a világűrben hiábavaló, mi több : nem tanácsos keresgélni. S már azon sem csodálkozom, hogy "az egyetemes költői klíma változásait" — mint Kabdebó Tamás írja bevezetőjében — néhány kivétellel senki sem vehette észre. Nem csodálkozom, mert feltehetőleg nem volt mit észrevenniök. Számomra már csak az a csodálatra méltó, hogy Kabdebó Tamás figyelmét ez nem kerülte el.

SIKLÓS ISTVÁN

TŰZ TAMÁS

Körkép a Gianicoláról

1

A küldetés platános avarából
kinyúl egy bíboros kar.
Kéri a papírokat. Kőlapot nyalából
Ovidius, míg le nem roskad.
Márvány-szavainál ki tudna kérni szebben :
kegyét a császár, hogy megadja.
Tamás himnuszt lehel a sárga lapra
és kérvényt, hogy Rómában misézhessen.

Hulltában enyésző platánlomb,
kegyes levélzete a rendet osztó múltnak,
mit sokszögű játékkal átfont
kerengő hangja koppanó saruknak
s hol két vonal egybefutott az íven,
hogy tudott szúrni az igazság
belémerítve szépmívű agancsát
reménybe, szívbe ájtatos-szelíden.

Csipkének is tekinthető
a hivatal dúsan szőtt remekműve :
dédelgetett talány — nem érthető —
de alkalmas bizonyos halk derűre.
Féltékenyen őrzi az alaki fegyelmet,
mértanilag meghúzott szűk határokat,
miken belül elandaloghat a zarándok-agy,
s el soha nem érhető csúcsokon merenghet.

Platánlevél, most még a járdán
hulltadban is gőggel terpeszkedő,
mi lesz veled, ha holtra válván
színed elillan, ó, mi lesz veled, ha jő
az utcaseprő szerszámaival
s mint áporodott alkotást
— mit is tehetne mást —
a rothadásba átutal.

2

Micsoda dél ! Csend dől a vén-toronyból.
Sültgesztenye illatú utcák.
Ötven macska torka zsong, dorombol
a Fórumon. Farkuk a múltba csüng át,
de orruk már a holnapot szaglássza.
Vajákos némberek, tunyák, szerelmesek,
Csipás szemük issza az azúrkék eget
s karmuk az istenek napját a földbe ássa.

Egy kőfaragó kalapácsa olykor
belekopácsol a vers-ütemébe.
Szétveri az anapesztuszt. Amott egy piktor
tört oszlopfőket másol füzetébe.
Eszelős kandurokat rejt egy tábla árnya,
mi csak félig mutatja már Cézár nevét,
mikor a fény Garibaldi fejére lép
s félrecsúszik a harangok szép sikolyára

3

Körbekóstolgatni a nagyvilágot,
mielőtt a redőnyöket lehúzzák.
Meglátni, amit még sohase látott
a szem, az agy, a tágra nyílt pupillák.
Megízlelni — egy forró fémkanálból —
a teremtés gőzölgő velejét
s mielőtt a józanság tele belelép,
kihörpinteni istenigazából.

De óvatosak vagyunk, lábujjhegyen lépők,
számítgató, józan diplomaták.
Csak azt látjuk meg, mit a perc felénk lök,
mit ki nem kerülhet már a kéz meg a láb
Pártütő ecsetek, nomád ceruzavégek
dúljátok föl vizenyős réteinket
s csak ha már minden porrá égett,
teremtsetek, gyúrjatok újjá minket !

Karmoljatok bele az angyalbőrbe.
Nem baj, ha nem vér, csak botránkozás,
csak sárga lé folyik belőle
s anatémát suttog a nád, a sás.
Nem lesz se kapudöngetés, se orkán,
csak üszkös háztáj, füstölgő gyehenna,
aknára lépett szó, mi csak jajt terem ma,
de holnap zászlót tűz ki gőgünk roncsán.

HALÁSZ PÉTER

Az öreg emigráns halála

Amikor az öreg emigráns meghalt, a „New York Times" is nagy, fényképes cikket közölt róla nekrológ-rovatában. A "New York Times" ilyesmiben is bámulatos. Ami fontos adat volt az öreg emigráns életében, azt a "New York Times" tudta, csoportosította és rendszerbe foglalta. Ha majd egyszer csakugyan tökéletesítik az emberi műszívet, akkor az szakasztott úgy fog dobogni, mint a "New York Times" nekrológjai. Öreg emigránsoknak azonban éppenséggel az a tragédiájuk, hogy az életüket ugyanúgy félreértik, mint a halálukat. Ez viszont megbocsátható. Nem könnyű megérteni sem az egyiket, sem a másikat. Öreg emigránsok története — megtört életmű. Házat építhet valaki többször is az életében, az íróasztal és az íróasztal környéke az, aminek kétszeri megépítéséhez rövid az emberi élet. Az a sarok, ahol minden kéznél van, fiókokban és rendetlenül elszórva az asztal lapján, aztán különböző rekeszekben és az íróasztal körüli polcokon. A múlt, a jelen és a jövőre vonatkozó tervek. Ha innen kimozdul az ember, akkor az olyan, mintha a Föld kibillenne tengelyéből, mert minden ehhez van koordinálva. Az ember épít magának egy ilyen sáncot, onnan védekezik és onnan támad. Az öreg emigránsnak, aki most meghalt, bizonyára volt valaha ilyen íróasztal-sánca, ott voltak a könyvei, amelyeket ő írt, könyvek, amelyeket mások írtak, de amelyek valamilyen oknál fogva fontosak a számára, kivágott újságcikkek, kéziratlapok, jegyzetek, amelyekből "egyszer majd csinál valamit."

Ez roppantul fontos, ez a rendetlen sarok, amely szellemi ember számára az egyetlen igazi rend. Kétszer az életben nem lehet megteremteni. Ennek a következménye az, hogy az emigráns, aki kimozdul ebből a sarokból, élete hátralévő részében oly könnyen sebezhető. Mindent rá lehet fogni és mindent a nyakába lehet varrni. Többé már semmi nincs a kezeügyében. A pert "in contumatiam" folytatják ellene. Harcát irtózatos távolságban folytatja attól a színtértől, ahol voltaképpen lenni szeretne. Ha erős energiájú ember, akkor az emigráció guerilla-harcosa lesz. Táblára írja a maga igazát és kimegy vele az utcára, a nap, vagy az éj bármely órájában, olykor ordítva tiltakozik és ezzel magára vonja a környék lakóinak haragját, mert a guerilla-emigráns olykor éjnek idején ordít, amikor a lakók aludni akarnak. Ilyen volt ez az öreg emigráns, aki most meghalt, ilyen sáncai mögül kibillent ember, aki szószékéül az utcát választotta.

⁂

Mi ellen tiltakozott az öreg emigráns és mit vélt, mit remélt elérni? Először talán azt kell eldönteni, hogy miféle "species"-hez tartozott. Van rá angolul egy nagyon jó megjelölés: "The democratic animal." Furcsának tűnhet talán, amikor egy embertípus jellemzésére a nyelv az állattani besorolásból kölcsönöz. Tipikusan angolszász dolog. De nagyon jó. Mert azt fejezi ki, hogy ez a típus csökönyös és változtathatatlan. Ha kell, fejjel megy neki a falnak. Állati rendíthetetlenség ez, alaptermészetből fakadó és leküzdhetetlen. Az igazi demokráciának is vannak fanatikusai. Mi rejlik a fanatizmusuk mélyén? Ez most elvezet bennünket ahhoz a kérdéshez, hogy mi ellen tiltakozott az öreg emigráns, aki most meghalt és mit remélt elérni?

⁂

Amerikában ma ismét erőteljesen divatba jött Alexis de Tocqueville, a nagy francia, aki 1831-ben jött Amerikába, kilenc hónapig maradt itt és aztán könyvet írt a demokráciáról. Klasszikus műve azt a tételt elemzi és tárja föl: miként tartható fent a társadalmi egyenlőség és az egyéni szabadság anélkül, hogy az egyik megsemmisítené a másikat. Minden ember egyenlő értékű, de minden embernek joga van ahhoz — és így minden ember számára egyenlő lehetőséget kell biztosítani —, hogy képessége legvégső határáig fejlessze magát és elérhesse azt, amit elérni hivatott. A "de" szócska itt életbevágóan fontos. "Minden ember egyenlő értékű, de mindenkinek joga van azt csinálnia önmagából, amit tud." Amerika ma is ezzel a gigantikus tétellel küszködik. De a demokrácia fanatikusa, a "democratic animal" számára ez az egyetlen lehetséges életforma. A társadalmi egyenlőség és a tökéletes egyéni szabadság. Ezért lett emigráns abból az emberből is, aki most öreg korában meghalt Amerikában. Aki ebben hisz, az nem tud semmi másban hinni. Elcsitíthatatlan vágya pedig az, hogy abban az országban is, ahonnan emigrált, így éljenek az emberek. A társadalmi egyenlőség, de a tökéletes egyéni szabadság jegyében. Ez a kettő irányítja életét: hite és vágya. Ez az indítéka és magyarázata fanatizmusának.

Arra következtethet ebből valaki, hogy az öreg emigráns, aki most meghalt Amerikában, boldogtalan ember volt, keserű és csalódott öregség jutott osztályrészéül. Aki azonban erre következtet, az téved. Öreg emigránsok általában hasonlítanak egymásra egy körülményben. Nem veszik észre, hogy megöregedtek. Sőt: sejtelmük sincs róla. Ifjúságuk és férfikoruk ugyanis nem múlt el felőlük, de emigráltak belőle. Az az ifjúság és az a férfikor ottmaradt tehát valahol annak az íróasztalnak a környékén, amelynek sáncai mögül kiszakadtak, ottmaradt a könyvekkel és az újságcikkekkel együtt, amelyeket ők írtak, vagy amelyeket nem ők írtak, de őriztek valamilyen oknál fogva, ottmaradt a feljegyzések között, amelyeket azért gyűjtögettek, hogy egyszer majd csináljanak belőle valamit. Ifjúság, férfikor az elhagyott értékekkel együtt hátramaradt valahol a múltban, azt az illúziót kölcsönözve, hogy egyszer majd ugyanúgy vissza lehet menni értük. Ott van az tehát valahol, a könyvekkel, följegyzésekkel együtt, porlepetten ugyan, de változatlanul. Az öreg emigráns mögött tartalékillúzióként mindig ott van tehát ifjúsága, javakorbeli ereje. Voltaképpen csak bizonyos tükröknek hisz az ember. Nem minden tükörnek. Csak bizonyos kirakatüvegekből visszaverődő képmásnak és nem minden kirakatüvegből tükrözőnek. Minden más tükör csaló tükör, hazug tükör. Idegen. Ezért nem kell olyan nagyon sajnálni az öreg emigránst, mert sejtelme sincs arról, hogy megöregedett és holta napjáig úgy érzi, hogy harcainak még mindig csak az elején áll.

⁂

De én azért nagyon sajnálom az öreg emigránst, az öreg guerilla-harcost, aki nem tudta, hogy megöregedett. Mert lehetett vele egyes dolgokban és lehetett sokféle dologban nem egyetérteni, de lehetetlen volt meg nem érteni. Aki nem tudta róla, hogy ez a fiatalnak maradt öreg emigráns igazságos ügynek a fanatikusa, az csak azért nem tudta, mert nem akarta tudni.

Ha társtalan nem is, de magányos ember volt az öreg emigráns. Mint mindenki más, aki élete delén föláll egy íróasztal mögül, amelynek fiókjaiban és rekeszeiben fontos és fontosnak vélt dolgait gyűjtögette. Annak többé soha semmi nincs a kezeügyében. Ezért sebezhető, ezért védolható.

Az ilyen ember, az ilyen öreg emigráns egy kicsit mindig azt a látszatot kelti, mintha a zsebében keresgélne fontos dolgok után. Egy cikket keres a zsebében, amit harminc esztendővel ezelőtt írt. Egy könyvet, amit negyven évvel ezelőtt. Mintha mindig annak a dokumentálására törekednék, hogy ő nem változott. Ő ezt mindig így látta. Így mondta. Így írta. Nem is emigrált. Az a talpalatnyi kis föld, az emigrált alóla. Íróasztalnyi háztáji gazdasága. Kotorászik a zsebében régi cikkek, könyvek, följegyzések után, de aztán mindig üresen húzza elő a kezét.

⁂

Nagyon sajnálom az öreg emigránst, aki most meghalt Amerikában. Amíg csak járni fogom New York utcáit, tudom, hogy mindig szembejön velem. Táblát emel a magasba. Az van ráírva, hogy megint valami súlyos igazságtalanság történt. Erre akarja fölhívni az egész világ figyelmét.

A nagymama miséje

A tizenkétemeletes, Párizsban már felhőkarcoló számba menő, több száz lakást magába foglaló háztömbnek — melyben az építése óta lakom — tagadhatatlan előnye, hogy a tömérdek társtulajdonos idegenként élhet egymás közelségében. Ezen a közönyszigeten hogy, hogy nem, csak egyetlen lakó, az egész ház "nagymamája" részesül kivételes bánásmódban. A nénike nemrég ünnepelte nyolcvanadik születésnapját, egészséges, sem szegény, sem magányos, s a házmestertől kezdve a legzordabb agglegényig az óriás bérkaszárnya kedvence. Senki se törődik senkivel, — az ősszel a tetőteraszra nyíló stúdiók egyikében egy szép, fiatal táncosnő észrevétlenül elköltözött az élők sorából, s a rendőrség embereinek senki se tudott felvilágosítással szolgálni, vajon miért követte el tettét. Ám, ha a nagymama ismerős, a múlt századot idéző feketeruhás alakja egyik reggel, a megszokott órában nem totyog át az udvaron, általános az aggódás. Csak nem beteg? Nem érte baleset? Lesik az ablakokból. Cipelik a bevásárló szatyrát. Besegítik a liftbe...

Mert a nagymama nem lakó. A nagymama szimbólum. Ahogy ezt a legkisebb, a hatéves unokája oly találóan megjegyezte, nem egy modern "mini"-nagymama, hanem igazi. Ritka példány, a hajdani öregasszonyok mindinkább kivesző fajtájából, amilyet manapság, a festett hajú, térden felül érő szoknyás, jómódú városi idős nők között egyre kevesebbet látni. Nagymama külseje, s a régi életformához való ragaszkodása, ahogy hóban-fagyban, esőben-sárban változatlan buzgalommal, kezében az elnyűtt csattos imakönyvvel igyekszik az ünnepi misére, akaratlanul is tiszteletet ébreszt.

Jómagam csak a múlt vasárnap óta foglalkozom vele. Egy közös bűnből eredő titok hozott bennünket össze. Nem vagyok szerencsejátékra hajlamos, de mint manapság Franciaországban annyian — van, aki bevallja, van, aki tagadja —, néha-néha én is behódolok a lóverseny nyelvben "tiercé"-nek nevezett szenvedélynek. Nem hiszek benne vakon, nem lépem túl az önmagamnak engedélyezett pár frankot, inkább csak az érdekel, kedvez-e a szerencse vagy sem? Életemben kétszer voltam lóversenyen — jó régen — s a szakértelem teljes hiányával, tanács és a turflapok előzetes tanulmányozása nélkül választom meg "lovaimat" nevük romantikus hangzására figyelve. "Karenina Anna", "Pasiphae", "Oberon", "Holdfény szonáta" ... lehet-e ezeknek ellenállni? A versenyben futó lovak között egyébként két nyerőre még rá lehet hibázni. De háromra? A harmadik nyerő csak az eredmény kihirdetése után ötlik az ember eszébe. Majd a jövő héten ügyesebb lesz ...

Múlt vasárnap délelőtt a bukméker irodának is szolgáló Kávéház-Dohánytőzsde helyiségben, a "tiercé"-re fogadók hosszú sorában álldogálva, valahogy én is így gondolkoztam. S ahogy végignéztem a zsúfolásig megtelt, füstös, alkohol szagú teremben, néhány sorral előttem egy divatjamúlt kis fekete filckalapon akadt meg a szemem. Igen, ő volt. Nem tévedtem. A nagymama. Izgalomtól pirosra gyúlt arccal. Nem tudta eldönteni, hogy a délután, az enghieni versenyben futó húsz ló közül melyik háromra tegye a háromfrankos tétjét. Tétovázott. A hozzáértők tippekkel látták el. Törődtek vele. Segítettek kitölteni a fogadáshoz szükséges szelvényt. Valahogy éreztem, hogy ismerős ebben a vegyes, vagányos társaságban. Törzsvendégként kezelik. Vasárnap délelőttönként itt tölti az idejét. Eddig csak azért nem találkoztam vele, mert szokásom szerint egy a házunktól távolabb eső dohánytőzsdében "lovacskáztam", hogy elkerüljem a környék lakóit.

Amikor a sor élére értem, a tekintetünk találkozott. Nem jött zavarba, s a hazafelé vezető úton mellém szegődött.

— Nem szeretném, ha az unokáim megtudnák, miből veszem nekik a jó előre beígért ajándékot — mondta halkan.

— Mert már nyert?

— Ritkán és keveset. Amikor az utcai árusok jó tanáccsal látnak el a kávéházban. A hentes és a borügynök szinte csalhatatlan. De a célhoz sorrendben érő három ló nevét még ők sem árulják el, megtartják maguknak. Én megelégszem, ha a legkisebb nyereményhez segítenek, ami elég ahhoz, hogy egy kis becsületem legyen a családban. Azt hiszik, a nyugdíjamból adom, s így gyanús lenne, ha szórnám a pénzt. Mihez kezdenék a milliókkal?

Pár lépésnyire a házunk bejáratától megállt s a táskájából, huncut mosollyal elővette az imakönyvét. — Tudom, a Jó Isten nem haragszik, hogy a mise helyett... Délután majd bepótolom. Hosszú a vasárnap, lesz időm imádkozni.

— A tiercé sikeréért?

— Azért is. A Mindenható biztosan megérti és talán ő sugallta a gondolatot. Az én koromban minduntalan adni kell, nehogy a fiatalok kinézzék a világból az embert ...

MEGYERY SÁRI

HATÁR GYŐZŐ

Mérgezett nyíl

ne vess meg érte édes angyalom
ha fáj a Fáj nagyon fáj fáj nagyon
de visszajárón ily fogzás gyötör
s jaj nem felejteti az édes öl

voltál-e már te úgy levert-e láz
hogy mint egyetlen ideggyulladás :
kihúzhatatlanul — te légy a fog
te ! mindenestől ! mely eggyé sajog ?

fülig hasít s jaj ! nemzedékekig
nézvén a szörnyeket amint vetik
amit csordástól hány sárkánykirály
elimbolyogva hátrahajigál

e nagy hóhéri optimizmuson
elhűlök : én jaj-vérem jaj-húsom !
ne is mérgezném áldott életed
de csak ha látom azzal is vetek

tudom ha tejfog is csakúgy fogan
s okádja már — tűzlánggal torkukon
kikelve mind : pólyán füstöt lövell
s versenyre kél a képeskönyvivel

szerelmeden jaj hogyha megrabol
zokon ne vedd ha fáj felfáj a kor
Ameddig ellátsz szemlegeltető
rét — síri sűrű sárkánykeltető

a mérgezett szó századot röpül
e nyíl szívemben jaj ráng örökül
ihol folytatják sárkány eleik
hüllő ádámiták küzdelmeit

olyik szemforgat s bőg a kis hamis
"Bandink! Attilánk! s lám Radnóti is...!"
Csalogányt játszik egy sárkánybika :
pipál s kipuffog ocsmány orrlika

egy más bérsárkány bőszen tátogat
hogy nincsen annál zápfog táltosabb
egy más otromba nyála is csorog
ha rugdosó uránál kuncsorog

egy — üstökös személyét rengeti
s szabadsághősként ünnepelteti :
a koncon melyet mord gazdája vet
májára hízlal mázsás gyűrűket

egy főkolompos vén kaméleon
előimádkozókat félrevon
s Nagy-Kukutyin "Egyes Kérdéseit"
dekázza míg ők Zabját hegyezik

egy — judáscsókot aprópénzre vált
s csak ártalmatlan osztogat halál
kezébe toll zsebébe száz arany :
naponta visszakullog — kirohan

az bérbeadja csűdje pikkelyét
— bitangra váró mozgó menedék —
s míg páncélját törik-fűrészelik
torába húzza lötty lágyrészeit

az éhenhal ha nem marhat belé
a kézbe mely táplálta s éteté
de lelje meg vaskesztyűs zsarnokát
hunyászkodik s szép tűzbékát okád

csörögve bongva csipke taraján
a koponyák is — egész tartomány
urazott — már törököt tatárt
kiszolgált császárt burzsujt proletárt

a túlélésben vájkál kéjeleg
kacsint a sárkány vált titkos jelet
a génjeinkben hál már hányadik
a kromoszómánk elsárkányodik

szív dobban ér ver mozdul bélfodor
— az új sárkánykor görget mar sodor
szó-görcseinkben ágál hitvitáz
a titkos sárkány-konfraternitás

a mérgezett nyíl Vörösmartytól
szerelmeden páncélom ! áthatol
e hétpecsétes titkom meg ne törd
jaj édes édes : rosszullett a föld

jaj ártó csillagunk lekancsalog
sárkányra így válik jaj fogra-fog
jaj édes fáj a Fáj nincsen remény
az emberfaj sárkányfog-vetemény

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Gyilasz és Mihajlov

1. Svájci olvasójuk felhívja figyelmemet Gyilasz és Mihajlov ügyére. Én Gyilasz bebörtönzését igazságtalannak tartottam és "Az új osztály" megjelenése után elismerő hangon írtam könyvéről. Az "Irodalmi Újság" korábbi számaiban gyakran foglalkozott Gyilaszszal, legutóbb éppen a svéd televíziósok incidensének kapcsán — olvasói tehát feltehetően tájékozottak ügyét illetően. "Jugoszláviai változatok" című cikkemben Gyilaszról csak annyit jegyeztem meg, hogy korábbi baloldali túlzásai nem tették népszerűvé (s ezért nem volt 1955 táján "tömegbázisa"), hasonló véleményt hangoztat Victor Zorza a "Guardian" december 31-i számában. Ugyanakkor bíztam benne, hogy a jugoszláv hatóságok, a fejlődés logikájától kényszerítve, a közeljövőben amnesztiát adnak Gyilasznak, s nagyon örülök, hogy ez most megtörtént és Gyilaszt szabadon bocsájtották.

2. Mihajlov elítélésével kapcsolatban : a "felfüggesztett" szócskát egy nyugati lapból vettem át, idő közben azonban Mihajlov ítéletét jóváhagytak. Jugoszláviában szerintem nincsen már teljes pártdiktatúra, de nincsen még igazi szocialista demokrácia. Határesetről van szó, s igenis, fejlődésről. Mihajlov vállalkozott, hogy kitapogassa, hol vannak ebben a formálódó rendszerben a politikai cselekvési szabadság határai. Ez mindenképpen érdeme ; az azonban valószínű, hogy kevesebb nyugati hírveréssel (pl. Mihajlov nővérének a zadari lapindító értekezletet jóval megelőző, New Yorkban tartott sajtókonferenciája) Mihajlovék többet tudtak volna elérni. Így sem tartom igazságosnak bebörtönzését, s ügyének várható újrafelvételét, amely a jelek szerint súlyosbítást jelent.

3. Hamis a párhuzam a magyar "íróforradalom" és a Mihajlov-ügy között. Nem beszélve arról, hogy Déryt, Háyt, Benjámint és a többieket a kommunista magyar írók és újságírók legjobbjai közt tartották számon, Mihajlov pedig a zadari egyetem volt asszisztense (s *nem* zágrábi egyetemi tanár, mint korábban azt az "Irodalmi Újság" névtelen glosszaírója állította) és olyan fiatal író, akit egy-két beavatotton kívül a "Moszkvai nyár" megjelenéséig nem ismertek Jugoszláviában, — a két politikai rendszer, az 55-ös Rákosi-rezsim és a 66-os Titó-rendszer között nehéz sok közös vonást találni. Rákosi nem törekedett a rendszer reformjára, csak saját pozícióját és a pártapparátus hegemóniáját igyekezett megszilárdítani ; Tito éppenséggel ezt igyekszik leépíteni. Rákosit az oroszok segítették újra uralomra ötvenötben, Tito saját belátása és a JSZK vezetőinek tanácsa szerint cselekszik. Magyarországon 1955-ben megpróbálták a közvéleményt elnémítani, s az írókat egyénenként kis koncokkal leszerelni ; Jugoszláviában a közvéleménynek már van módosító-formáló szerepe, amely idővel a Mihajlov-ügyben is megnyilvánulhat, mint ahogy feltételezhetjük, hogy megnyilvánult Gyilasz esetében, közreműködött kiszabadításában. A Mihajlov-ügy sem körülményeiben, sem politikai horderejében nem hasonlítható össze a magyar írómozgalommal, s bár nincs jogunk "elsiklani" és napirendre térni fölötte, a G.D. által felvázolt hamis analógiából kiindulva aligha használhatunk Mihajlovnak és a jugoszláv sajtószabadság ügyének.

GÖMÖRI GYÖRGY
(Birmingham)

*

Az "Irodalmi Újság" szerkesztősége osztozik abban az örömben, amelyet Milován Gyilasz kiszabadulása keltett. Ugyanakkor annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy a börtönkapuk megnyitásában igen jelentős szerepe volt a világközvélemény állandó, határozott tiltakozásának. A szabad embereknek továbbra is kötelességük, hogy ne feledkezzenek meg és ne engedjenek megfeledkezni Mihajlo Mihajlovról, és a föld bármely táján börtönben sínylődő politikai foglyokról.

Hajaj ! — addig viszont minálunk...

"Ez történt Mohács után" címen (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966) Nemeskürty István feldolgozta azt a tizenöt végzetes évet, "tizenöt év regényét", ahogyan kötet-záró magamentségében mondja, amely tétlenül elfolyt a mohácsi vereség és Buda *végleges* török megszállása között. Arra kéri utószavában a történettudóst, tekintse könyvét regénynek, arra kéri az olvasót, tekintse igaz történetnek.

A 262. lapon Nemeskürty idézi (a latin eredeti fordításából) Oláh Miklós humanista történetíró tanúskodását, hogy csak Párizsban, a parlament palotájában látott olyan termet, amely a visegrádi és budai vár pompás termeihez hasonlítható.

Idézete után drámai keserűséggel — vagy csupán Machiavelli kölcsönköpenyében a most divatos "realizmus"-sal ? — felkiált: "hol volt nálunk parlament, ahol az országlakosok az ország nagy ügyeiről beszéltek."

Hajaj, hol, csakugyan.

A parlament a régi francia királyságban a legfőbb bírói testület neve volt, ahogyan minden francia középiskolás diák tudja, ha nem akar elzúgni a vizsgán. Párizson kívül még tizenkét városban székeltek parlamentek az 1789-es forradalom előtt ; néhány bírói család apáról fiúra hagyományozta a tekintélyes tagságot. Betöltötte ez a jól szervezett, féltékeny és konzervatív intézmény a mai közigazgatási bíróság feladatkörét is. A párizsi parlamentnek csak azért volt nagyobb súlya a többinél, mert külön jogon az iktatta a királyi rendeleteket. Törvényerőre a rendeletek ezzel az iktatással emelkedtek. Alig kell mondani, hogy a testület több ízben élt ilyenkor a *ius murmurandi* ősi, nemzetközi jogával.

A rendi országgyűlésnek Etats Généraux a francia neve. Sohasem ülésezett a párizsi parlament termében, amelyet Oláh Miklós összehasonlító példaként említ. A szó mai, képviselőházi jelentése az angol Parliament-ből származott át más nyelvekbe, a magyarba és a — franciába is.

De a francia intézmény jellege és hivatása kiderül magából az Oláh Miklós idézetből. Így szól: "Egyedül csak magában Párizs városában, azon a helyen, melyet a nép a parlament palotájának nevez, és amelyben bíráskodnak, s a királynak ügyeit tárgyalják, ott láttam én egyetlenegy termet, mely ezeknek (a visegrádiaknak) és a budai termeknek hasonmása volt."

A szerző még annyi fáradságot sem vett az önkicsinylés hevében, hogy odafigyeljen saját idézetére s meggondolja, mi az értelme. Bíráskodtak az épületben s a király ügyeit tárgyalták, azaz iktatták a rendeleteit.

Nemeskürty István a Magyar Tudományos Akadémia kandidátusa.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

Jambus és hangsúly

Nagy érdeklődéssel olvastam Kemény Ferenc levelét a magyar jambusról. Már én is fennakadtam Sivirsky Antal kifogásolt mondatán. Általában Kemény Ferencnek adok igazat. Úgy érzem azonban, hogy levele némi kiegészítésre szorul.

Hogy a hosszú szótag nem feltétlenül hangsúlyos a magyarban: nyelvi tény. S hogy hangsúlyozása milyen súlyos (de sajnos nem ritka) kiejtési vétség, arra már Arany is figyelmeztet a Bolond Istók közismert versszakában :

Másnap korán hivatja a *régisseur*:
"Jól van, barátom ; *tudta* szerepét,
De mondja fel csak, kezdje újra, többször —
No lássa, hogy az accentusba' vét;
"Ke-*gyel*mes herceg!" így ; halkan először,
Ott hangsúlyozza *gyel*, a közepét.
"Ke-*gyel*mes" érti hát már...? nem "*ke*-gyelmes."
Maga nem kap *rollét*, ha nem figyelmes."

Kell-e hangsúlyozni, hogy Arany nem a régisseurnek ad igazat ? — Viszont az is tény, hogy verselési gyakorlatában sokszor elégít ki "arziszt" hosszú szótag helyett hangsúlyos röviddel. Ezt a jelenséget Horváth János írta le a legnagyobb részletességgel, és kétségtelenül az elsők között.

De nem kell Arany költészetéig elmenni, hogy példát idézhessünk rá. Van hangsúllyal helyettesített hosszú szótag Divinyi Mehmed versében is, a majd ötszázéves első magyar jambusban : "Se *e*hetem, se *i*hatom"... És nemcsak jambusban találkozunk a jelenséggel. Horváth János idézi Kisfaludy "Mohács"-ának egyik sorát, amelyben *Tomori* neve, a vázolt okok folytán, daktilusznak értelmezendő : "*To*mori ! büszke vezér...' Arany "*Elveszett alkotmányá*"-ból is idézhetnénk példát : "*Ne*mes atyámfiai, készek minden csacsi mellé..." Vagy a "*Tetemrehívás*"-ból : "*Sze*me szokatlan lángot lövel" — "*Le*gyen a seb vérzése tanú." Horváth János szerint a "*Tetemrehívás*"-ban hemzsegnek a ritmikai "licenciák". Nos, a hangsúly időmértékes alakulatokat korrigáló szerepét figyelembe véve, a vers nagyon szépen értelmezhető: "Sebből *pi*rosan *bu*zog a vér" — — "*Ide* a gyilkost..." — "Anyja reárogy, *öleli* búgva" — "*Is*zonyu az, mi *oda* nyilallik" (Az idézett példák legtöbbjében a hangsúlyos rövid szótag az Arany által annyira kedvelt korijambusok elejét szolgáltatja.) — A "Szeptember végén" ritmusa a legszigorúbb, a legiskolásabb szabályok szerint is tökéletes, egyetlen "kétes" sorát is szabályosítja a hangsúly : "Az éj közepén s oda *le*viszem azt".

Az elmondottak után nem meglepő, hogy a magyarban igen gyakori egy versláb, amelyet — jobb híján — "jambikus spondeusz"-nak nevezhetnénk. Ez néha úgy áll elő, hogy rövid magánhangzót tartalmazó zárt szótagot, hosszú magánhangzós szótag követ : "A *férfi* boldog*sága* : játszani" (Vörösmarty) — "Szik*rát* okádó vérem" (Katona) — "A könny nem éget *már* csupán ragyog" — "Hasz*nált*-e a megöntözés" — "Fel*ség*, valóban..." (Arany) [A példák helyes értelmezéséhez tudni kell, hogy ebben a korban az "a" határozott névelő szinte kivétel nélkül hosszúnak számít. A dűlt betűkkel szedett szótag képviseli az *arzist*, az ezt megelőző *kevésbé hosszú* szótag a *téziszt*.] A versfőn természetesen közönséges spondeusz is elmenne. De jobb a jambikus spondeusz ; s hogy ilyen létezik, bizonyítja az, hogy sorvégen is találkozunk vele, s ilyenkor kétséget kizáróan jambust helyettesít : "Egy önmagánál szebb, dicsőbb ter*mé*szet : Egy szóval... a köl*té*szet." (Arany).

De jambikus spondeusz előállhat úgy is, hogy két egymást követő, lényegében egyenlő hosszúságú szótag közül a második hangsúlyos : "Nyelvész urak jobban *tud*ják" (Igaz a sort, így kiragadva, tekinthetnénk népies felező nyolcasnak is, de az "Aesthesis" című Arany-vers, amelyből való, vitathatatlanul jambikus.)

Elvétve olyan verssorok is találhatók költészetünkben, ahol a jambikus hatást *két egymást követő hangsúlyos szótag* kelti úgy, hogy a második egy fokkal *hangsúlyosabb* az előzőnél. Ez a határeset, véleményem szerint, mindennél meggyőzőbben bizonyítja a hangsúly belejátszását az időmértékes verselésbe. Íme, két példa ilyen intenzitás különbségből adódó jambusra : "Halld csak — *mint tom*bol ott" (Csokonai), "*Nem mind*enestül rejt e czenki sír" (Arany). — A Csokonai idézetben a "mint" kérdő-, sőt felkiáltószó, tehát hangsúlyos, de a "tombol" igére még erősebb értelmi nyomaték kerül, s ezt érzelmi elemek csak fokozzák : az ige a vers legerősebb szava, a költő benne összpontosítja mindazt, amit a szerelem hatalmáról, a várat ostromló ámorok képét idézve annak előtte elmondott. — A "Széchenyi emlékezete" idézett sorában hasonló a helyzet : a magyarban a tagadószó mindig hangsúlyos, de az ezt követő határozó a mondatnak, sőt az egész versnek a velejét fejezi ki: "Nem *mind*enestül..." pusztítja el a halál az igazi nagy embert, az oszló tetemet túlélik a vallott nemes eszmék, a mű, az értékes élet példája. A mondat kiváló példa arra, hogy igazi nagy költőnél a ritmus, jelen esetben a jambikus lejtés, nem hogy gátja lenne a helyes hangsúlyozásnak, hanem épp a mondanivaló segítőtársává, a helyes prozódia hordozójává válik.

Milyen általános érvényű megállapítások vonhatók le a felsoroit példákból ? Először is az, hogy a versalakulat, amelyet *modern jambus*-nak szokás nevezni, — általában : hangsúlyos és időmértékes elv egymásba játszása, — már Aranynál teljes bonyolultságában kimutatható.

A másik tanulság a következő : a nyelvi időtartam vizsgálata körültekintést igénylő feladat. Helyes felfogásához csak úgy közeledhetünk, ha szorosan elkülönítjük a hosszú szótag akusztikai, fonetikai, grammatikai és verstani értelmezését. 1. Akusztikai mérésekkel megállapítható egy szótag abszolút időtartama, de nyilvánvalóan ez a tartam nagy mértékben függ a beszéd sebességétől, a beszélő egyéni kiejtésétől, a hangkörnyezettől. (Igazán tudományos ritmus-elmélet elképzelhetetlen minél nagyobb mérvű akusztikai mérések bevezetése nélkül.) 2. A fonetikus elsősorban azokat az időtartambeli különbségeket vizsgálja, amelyek egy nyelven belül meghatározott funkcióval rendelkeznek ; így például megállapítja, hogy a magyarban minden hangnak (magán- vagy mássalhangzónak) megvan a maga rövid és hosszú megfelelője. (De természetesen egy funkcionálisan rövid hang lehet akusztikailag egyenlő értékű egy más hangkörnyezetben szereplő, szerepét tekintve, hosszú hangzóval.) 3. Nyelvtani meghatározás szerint a magyarban rövid minden rövid magánhangzót tartalmazó nyílt szótag (pl. *ba*-), hosszú minden zárt, ill. hosszú magánhangzót tartalmazó szótag (pl. *ban*, illetve : *bá*). Nyilvánvaló azonban hogy fonetikailag, a képzésmódot tekintve a *ba* és *bá* szótagok közötti különbség nem időtartambeli elsősorban, hanem a különböző nyelvállásból, az ajakkerekítés két külön fokozatából ered. 4. *Verstanilag viszont csak a viszonylagos, a szótagok szomszédságából eredő különbségek számítanak.*

Ez az elvi öszegezése a fenti vázlatos fejtegetésnek.

NYÉKI LAJOS

Válasz

KEMÉNY FERENC LEVELÉRE, IRODALMI ÚJSÁG 1966. DEC. 15.— 1967. JAN. 1.

1. Az első bekezdésben idézett kijelentésemnek alapja az előzőleg közölt megfigyelés és következtetés : "...mikor magyarul nem értő holland társaságokban felolvastam pl. Vondel "Koldusvecsernye" című költeményét, többen megismerték benne az eredetit. Erre különben a németalföldi vers trocheikus mértéke is magyarázat." Trocheikus németalföldi verset a mindkét nyelvben előforduló kezdő nyomaték révén azonos hangzással lehet magyarra fordítani, a németalföldi (hangsúlyos) jambikus verssor átköltése (időmértékes) magyar jambussá más benyomást kelt, ami az eredeti verssor megismerését lehetetlenné teszi.

2. (4. bekezdés) *Ragos* névelővel (pl. ahhoz) kezdett verssor nem tiszta jambus.

3. (6. bekezdés) A második és negyedik jambus nem kevésbé jó, hanem kevésbé tiszta, ugyan, Babits szerint, "a költő pillanatnyi hangulata dönti el, mennyire közelíti meg a tiszta jambus ideális, de szigorúan alkalmazva kiállhatatlanul merev sémáját".

4. (7. bekezdés) Tudatosan nem a Petőfi óta fellazuló jambusra céloztam, hiszen bírálatomban csak *futólagosan* volt szó mértékről, vagyis *homályosan*, ha nem igaz, hogy *à bon entendeur demi mot suffit*. De Keménynek igaza van, és ismét Babitsot idézem : "el lehet mondani, hogy a jambusnak legklasszikusabb verselőinknél is (legalább Petőfiék óta) nincsen más egészen szoros szabálya, minthogy az utolsó lábnak kell tiszta jambusnak lenni ; a többi szótag akármilyen lehet". Azaz, a magyar jambikus verssor nem (csupán) jambusokból áll, és ennélfogva (nyugati) *jambikus verset magyarra fordítani nehezebb*. Quod est demonstrandum.

5. Ez azonban nem árt az átköltött magyar vers esztétikai értékének, sőt ellenkezőleg, mert "...közismert tény, hogy ... a jambus mennyire ellenkezik a magyar nyelv természetével és milyen nehéz magyaros hangzást vinni bele." (Vargyas Lajos).

6. Sajnos, Kemény jámbusaira gáncsomnak kellett szállani.

SIVIRSKY ANTAL

Metafifika ?

Az "Irodalmi Újság" utolsó számában Nádor György úr Arany János "Cilinder" című versét elemezte (Talány és metafizika).

Kérdem, összeegyeztethető-e a versike dallama, a "Nem holmi csekélység"... — nem holmi metafizikai konstrukciók versbe szorításának szándékával ?

ZEMPLÉNI ÁDÁM
(Németország)

LADÁNYI LÁSZLÓ

M. HANAVI (*)

A baj ott kezdődött, hogy otthon felejtettem a cipőmet.

De hiszen nem is ott kezdődött. Ez is csak következménye annak, ami tegnap délután történt. Lám, én, a rend és pontosság példaképe, most mindent összekeverek, már az események sorrendjét és fontosságát sem tudom józanul megítélni. Hát csoda? Tegnap még méltó voltam arra, hogy az ország első ügyvédi irodájában, Bliss, Bliss, Bliss és Bliss uraknál az irattár felelős vezetését vállaljam és most itt talpalok mezítláb a nedves aszfalton, mint egy nyavalyás beatnik.

Ugyanis ez történt tegnap délután.

Néhány perc hiányzott a négy órához, azaz munkaidőm befejezéséhez. Ott ültem az íróasztalomnál elégedetten és tétlenül, mivel az utolsó levél is a helyén volt már, és mindent elrendeztem, amit elrendeznem kellett. Ott sorakoztak az akták, gondosan dossziékba burkolva, szoros ábécében, megtörhetetlen törvény erős fedezékébe zártan. Pillanatok alatt, akár behunyt szemmel is, át tudtam adni, bármelyikét is kérnék tőlem. Kicsiny birodalmamban a betűk, számok és az idő könyörtelen sorrendjének józansága világított, mint valami soha le nem nyugvó nap. Ennek fényében sütkéreztem, amikor kinyílott az ajtó és, első ízben évtizedes munkásságom alatt, irodánk egyik nagytekintélyű főnöke, a harmadik, az "és" előtti Mr. Bliss lépte át hivatalszobám küszöbét. Természetesen azonnal felálltam és azon igyekeztem, hogy tekintetem és arcom mindazt kifejezze, amit ajkam nem tudott elmondani...

— Nos, Mr. Hanavi, — szólalt meg kenyéradóm, (Szent Eg! A nevemet is tudja!) — átnyújtok önnek egy aktát iktatás, megőrzés és elintézés végett, azzal a nem eléggé hangsúlyozható megjegyzéssel, hogy úgy vigyázzon rá, mint a saját szemére. Ugyanis e hitvány papírlap, melyet most ön felé nyújtok, testvérek között megér vagy százezer fontot. Néhány nap múlva döntő bizonyítékul szolgál majd a S. Eggenberger perben, melyet, ha megnyerünk (s most már bizalmasan közölhetem önnel, hogy e levél birtokában ehhez semmi kétség nem férhet), patinás cégünk hírneve túl fog hömpölyögni országunk határain. Nem vagyok a túlórázás híve, azért nem óhajtom, hogy most fogjon hozzá a munkához, de szeretném, ha holnap reggel ez lenne az első dolga. Különben a levélben néhány nevet talál majd, és önre vár az a komoly és bonyolult feladat, hogy minden olyan iratot előkészítsen részemre, mely bármilyen formában az említett nevekkel összefüggésben van. Ezt más ügyis képtelen volna elintézni, hiszen ezért is jöttem közvetlenül önhöz, irattárunk kiváló kezelőjéhez. És mivel még néhány perc rendelkezésére áll a zárásig, azt tanácsolom, írja ki a jelzett neveket az aktából s máris zárja el a tűzbiztos iratszekrénybe, elő sem véve addig, amíg holnap délelőtt személyesen vissza nem kérem öntől. Így legalább mindketten nyugodtan alhatunk az éjszaka.

Remegő kézzel vettem át az iratot és valamit motyogtam a megtisztelő bizalomról.

A nagy férfiú elmosolyodott s röviden csak ennyit mondott:

— No, no, no — és aztán, hát igen, kezet fogott velem. De nem is jól mondom. Megszorította a kezemet! És kiment.

Nagy nap volt ez a számomra. Kezemben a levéllel, megilletődötten a kitárt ablakhoz léptem. Az őszi délután ragyogásában, innen a huszonhetedik emeletről most csodálatosnak tűnt előttem a város. Roppant házrengetegével nyugat felé húzódott, hogy egyszerre megtorpanjon a Földközi-tenger kéksége előtt, amely a távolban az éggel egybeolvadni látszott. Úgy éreztem, az egész világ megosztja velem azt a páratlanul kellemes érzést, ami eláradt bennem. Elégedetten fordítottam tekintetemet a levél felé. Vajon mit tartalmaz? Első sora így hangzott:

"Szigorúan bizalmas. Olvasás után elégetendő!"

... És akkor következett be a rettenetes, váratlan szerencsétlenség. Az ajtó hirtelen kicsapódott. Előttem még ma is érthetetlen okból vad szélroham nyargalt végig a szobán. A "Kenguru" állt ott, a hórihorgas, örökké siető, izgő-mozgó árubeszerző, akivel néha együtt szoktunk hazafelé menni.

— Gyorsan, Hanavi bácsi! — üvöltötte az átkozott. — Négy óra öt és én moziba akarok menni.

De én akkor már nem is tudtam, hogy a világon van. Csak bámultam az üres kezemre, aztán ki a tátongó űrbe, ahol egy védtelen fehér papírlapot röpített tova a szél. A papírlap hol lesüllyedt, hol felemelkedett, majd hevesen forogni kezdett maga körül, végül egyenes vonalban kivágódott a tenger felé és beleveszett a messzeségbe.

Úgy éreztem, megsemmisülök. Rettenetes lehetett az arcom, mert a Kenguru ijedten ugrott egyet és becsapta az ajtót maga mögött.

Aztán már csak arra emlékszem, hogy otthon ültem, magányos szobámban és mozdulatlanul bámultam magam elé, valamit motyogva közben.

Ennek az éjszakának eseményeiről alig tudok számot adni. Nem emlékszem rá, mikor vetkeztem le és feküdtem ágyba, csak azt tudom, arra ébredtem, hogy furcsa félhomály dereng körülöttem.

— Már reggel lenne? —

Felkeltem és az ablakhoz léptem. Koromsötét volt odakünn. Még néhány óra választ el attól, hogy szemtől szembe álljak a négy Bliss-szel és elzokogjam nekik, mi történt. Ám legjobb lenne, ha ehelyett felkötném magam. De hiszen alig múltam még 85 éves, mit tagadjam, félek a haláltól és szégyen ide, szégyen oda, még mindig azt várom, hogy valami csoda történjék velem.

Nos, éppen jókor reménykedem, most, amikor mindennek vége van.

De mi az ördög lehet ez a derengés? Ahogy így járkálok fel s alá, a tükörbe téved a tekintetem. Látom az arcomat, világít a sötétben, ha egyáltalában az én arcom ez. Az enyém és mégsem az. Néhány óra alatt hosszú szakállam nőtt, és milyen hófehér. A szemem kék, világítóan kék. Persze, ez a megfejtés. Arcom, szemem világít a sötétben. Ezt nem lehet letagadni. Azt nem mondom, hogy olvasni lehetne mellette, de tisztán kirajzolja az arcomat. Ijesztően szent benyomást keltek.

Mindez lassan arra a következtetésre vezet, hogy az engem ért csapás következtében valami különös dolog történt velem. Az őrületnek egy bizonyos fajtája lehet. Vagy talán már csak a szellemem az, aki itt a tükörben megdöbbenve figyeli világító ábrázatát és az igazi Mordeháj Hanavi ott fekszik élettelenül az ágyban?

Önkéntelenül odatekintettem, de az ágyban nem feküdt senki élettelenül. Így hát némileg megnyugodtam, s kíváncsian figyeltem, mi következik ezután ... Semmi nem következett, csak éppen reggel lett. Én meg gépiesen felöltöztem és mint minden reggel, már jó ötven év óta, elindultam hivatalom felé...

És most itt megyek kora reggel az utcán, mintha ez a nap is olyan lenne, mint a többi. Esik, a föld párolog, az utcák fénylenek. A kezemben az esernyő, csak éppen mezítláb vagyok. A cipőmet otthon felejtettem. Nem fázom, a föld meleg, hogyne lenne meleg, hiszen vulkánok vannak alattunk, olvadt ásványokkal, fortyogó, buzogó gázokkal és efölött táncolunk mindannyian. Az emberek csodálkozva pillantanak meztelen lábamra, aztán az arcomba bámulnak és szégyenkezve elfordítják a fejüket. Szinte sajnálom zavarukat, részvétet érzek iránt uk. De nem annyira, hogy ne jutna eszembe, hogy még nem reggeliztem. S enni csak kell az embernek. De hát merre is járok én e percben, hol az a kis bisztró, ahol szerény reggelimet el szoktam fogyasztani? Ez egészen más része a városnak, mint ahol általában járni szoktam. Átkelek egy mellékutcán és előttem van a tenger. Ez az előkelő szállodák utcája, mi keresnivalóm van itt nekem? Segítségért szeretnék kiáltani, amikor észreveszem, hogy éppen most léptem be a Hotel Hilton kapuján és egyenesen az étterem felé tartok, bár még soha életemben nem jártam ezen a helyen. Minden aggodalom, félénkség kihullt belőlem, hagyom magam tovább vonszolni a kedves és jóságos csodatévő angyaloktól, akiknek szinte a szárnysuhogását is hallom.

Leülök egy asztalhoz, ebben az órában a terem még teljesen elhagyott. Keresztbe rakom a lábamat és figyelmesen vizsgálom meztelen, jelentősen nyugtalankodó lábbujjaimat.

És jön a pincér. Meglátva rémült ábrázatát, az étlap után nyúlok és mielőtt segítségért kiáltana, megértően és szelíden szólok hozzá:

— Mit ijedezel édes fiam? Talán nem tudod még, hogy eljött az idő? Hát eljött. És ezt én mondom neked, Mordeháj Hanavi.

— Eljött? — kérdezi meghökkenve.

— Persze, hogy el — nyugtatom meg véglegesen. — És most hozz nekem egy tejeskávét dupla habbal, két tojást pohárban, sonkát, vajas pirítóst és valami gyümölcsöt. Eljött az idő és végre tisztességesen megreggelizhetem.

A pincér gépiesen jegyez, szó nélkül megfordul és távozik.

Ekkor kezdek el reszketni, mit tettem, Uramisten! Ezek után már csak a mentők jöhetnek vagy a rendőrség. Futnék is innen, de valami odacövekel a helyemre. Még néhány perc és ...

... a pincér visszatér. Tálcáján minden, amit megrendeltem. Villámgyorsan elém rakja, ügyes és szolgálatkész. Mozgásában végképp nem zavarja, hogy az imént levetette a cipőjét és most mezítláb van.

Elégedetten nézi, ahogy nekifogok az evésnek, majd megszólal.

— És tessék mondani, most hogy lesz? Minden másképpen lesz? Talán a feleségem is ...

— ... Persze, hogy meggyógyul. Na, szép is lenne, ha nem. Hát nem érted, hogy eljött az idő?

— Értem, Hanavi úr, értem. Kár, hogy a fiam nem tudja még. Ő tengerész és ki tudja, merre hajózik e percben. Aggódom is miatta, mert ma nagyon viharos a tenger.

— Kishitű vagy, édes fiam. Most, hogy eljött az idő édesdeden alusznak a hajósnépek a viharban, mint a leviátán. Különben is rövidesen hazaérkezik, mert most egy jó évig tartó sabbat következik, hogy egy kicsit kipihenhesse magát az emberiség.

A pincér vad ugrásokkal hagyja el a helyiséget, én pedig nyugodtan folytatom reggelimet.

Köpcös, kecskeszakállas, franciás külsejű úr libeg az asztalomhoz. Kifogástalan zsakett feszül rajta, sötétszürke csíkos nadrág, a lábán tükörfényes, fekete ... bocsánat! Most látom csak, hogy mezítláb van.

Tiszteletteljesen meghajol.

— Örvendek, hogy üdvözölhetem, Mr. Hanavi! Emile Moustache vagyok, a hotel igazgatója. E percben tudtam meg, hogy ön minket tisztelt meg jelenlegi minőségében első látogatásával. Nem találok rá szavakat, hogy ...

Zsebébe nyúlt, mintha a hiányzó szavakat keresné. De csak a monokliját vette elő, hogy gondosan megvizsgálja reggelimet.

— Remélem, kielégíti önt szerény kiszolgálásunk — folytatta. — Mi igazán mindent elkövetünk. — Bizalmasan közelebb hajolt. — Már értesítettem táviratilag a New York-i központot és az egész szálloda-láncolatot Bombay-től Stockholmig. Valamennyi hotelünk örömmel áll rendelkezésére. Gondolom, rengeteg dolga lesz. — Hunyorított a szemével. — Nem csekélység az ilyesmi. Én, mint gyakorlott szervező, nagyon is tudom.

Helyeslőleg bólogattam és jól a szemébe néztem. Nem tudta elviselni kék tekintetemet, lesütötte a szemét.

— És mondja, kedves Mr. Hanavi, az én diszkuszom is ...? Tudja, így nappal semmi, de éjszaka! Deszkaajtót vitettem a szobámba, azon alszom.

— Ma nyugodtan fekhet a paplanos ágyába, hacsak nem szokta meg túlságosan az ajtót. Nem érti, hogy eljött az idő?

— Értem, uram — sóhajtotta. — Tetszik tudni, az ajtót nehéz volt megszokni, nagyon nehéz. De azért talán ma este még esetleg maradnék rajta. Mikor az ember már annyi mindenen ment keresztül. Tudja milyen nehéz egy szállodaigazgatónak!?

Kicsit untam már.

— Akkor hát menj a dolgod után, édes fiam. Fogadd áldásomat.

A kecskeszakállú elkotródott, végre befejezhettem a reggelit. Éppen végszóra jött a pincér.

— Szabad megkérdeznem, atyám, hogy bejöhetnek-e az emberek? Igazgatónk egyelőre lezáratta ezt a termet, hogy ne zavarják önt. De már mindenki nyugtalan, és nem szívesen vennénk igénybe karhatalmat. Egy ilyen nagy napon. Viszont félünk, hogy valami baja eshet, ha ennyi ember egyszerre megrohanja.

— Csak engedd be őket nyugodtan. Mindenkit. Elfelejtetted, hogy ...

— Persze, persze. Rohanok is ... Talán szolgálhatok még valamivel?

— Nem, nem, köszönöm, csak menj!

A terem kettős ajtaja kinyílott. Mintha valami láthatatlan rendőrség irányította volna a tömeget, Négyes sorokban haladtak el előttem, aztán balra kanyarodtak és a másik ajtón kisétáltak. Csak egyetlen pillantást vetettek rám s mintha súlyos tehertől szabadultak volna meg. Hát nem csodálatos? Egyszerre megláttam közöttük a „Kenguru"-t.

— Béke veled, Kenguru! — kiáltottam oda neki. — Milyen volt a mozi?

— Izgalmas! Csak az a baj, hogy nagyon oldalt ültem. Ilyen hosszúak voltak az alakok. — Magasba nyújtotta a karját és még ugrott is egyet.

— Nem baj, Kenguru! — nyugtattam meg. — Mától kezdve nem lesz oldalülés a mozikban. Mindenütt közép lesz csak. És a reklámhirdetések is elmaradnak.

— És a háború? — kérdezte egy asszony, csecsemővel a karján. — Papa, mi lesz a háborúval?

— Ne nevettesd ki magad, asszony! Szerte a világban fújnak már a fújtatók és a kardokból ekét kovácsolnak. Persze, ez csak képletes kifejezés. Mindezen az arató- és vetőgépek termelésének fellendülése értendő.

Így üldögéltem ott és kedvtelve szemlélgettem népemet. De végül ezt is meg lehet unni. Elhatároztam, hogy meglógok. Így is cselekedtem, de hogy ne vegyék észre távozásomat az emberek, ragyogásom egy részét hátrahagytam s ez bőségesen elég volt nekik.

Odakint még mindig szemerkélt a langyos eső. Az utca képe mit sem változott, csak szokatlan csend volt mindenfelé. Az emberek szótlanul haladtak el mellettem, nem civódtak egymással, nem kiabáltak. Még a rikkancs is némán nyújtotta felém a rendkívüli kiadást, és amikor a zsebembe nyúltam, hogy fizessek, sértődötten fordította el a fejét. A lap egészen friss volt, címoldalán hatalmas betűkkel állott: Eljött az idő! Különben teli volt jó hírekkel, békekötésről, váratlan gyógyulásokról, szerencsésen végződött balesetekről. A második oldal teljes terjedelmét a Hilton hirdetése foglalta el. Csak annyit olvastam el belőle, hogy: Első a világon. Saját tengerpart, saját mosoda, saját Beauty szalon, saját Messiás. Ó, ez a kecskeszakállú! Amikor az utolsó oldalhoz értem, elállt a szívverésem. Rövid hírt közölt. Holnap kezdődik a S. Eggenberger per tárgyalása. Óriási izgalom. Nagy meglepetések várhatók.

Hát azt meghiszem!

Egyszerre minden eszembejutott. Leroskadtam egy padra. Hát ki vagyok én tulajdonképpen? Mordeháj Hanavi irattáros a Bliss, Bliss, Bliss és Bliss irodában, havi négyszázért, akivel az a szerencsétlenség történt, vagy a Tündöklő, aki végre békét hoz az emberiségre? De hiszen én máris belefáradtam az egészbe. Én iratokat akarok lerakni és nem megnyugtatni a Jó Hírre szomjas embereket! Mit akar velem a teremtő? Miért csak félig vette el az eszemet? Legalább a cipőmet ne felejtettem volna otthon. Az ördög vigye el, most minden utcában szerteszét elhajított cipők hevernek. Ki hitte volna, hogy egyszer én, Mordeháj Hanavi divatot kreálok. S ugyanakkor, amint látom, már nem is nagyon törődnek velem. Talán inkább az imponál nekik, hogy ingyen beengedik őket a Hiltonba és már azt sem veszik észre, hogy ott sem vagyok. Holnap reggel pedig megkezdődik a tárgyalás. Hogyan fogok én szembenézni a négy Bliss-szel, különösen az "és" előttivel, aki kezet fogott velem. Nem, erre nem kerülhet sor. Most, hogy az emberiség megváltásának láncreakciója megindult, jómagam el is tűnhetek. Mordeháj Hanavi irattáros, különös körülmények között megszűnt létezni. Nem maradt belőle csak némi ragyogás.

Olyan közel van hozzám a tenger, hogy nevetséges lenne ki nem használni az alkalmat. Egyszerűen belesétálok és kész. Mi ennek a tengernek egy Mordeháj? Mint a Jó Hírek hozója, remélem nem fogok fájdalmat érezni.

Legalábbis kevésbé lesz fájdalmas, mint szembenézni a négy Bliss-szel. Különösen az utolsóelőttivel.

Már oda is értem a vízhez. A part teljesen elhagyott. Csak a sirályok víjjognak. Jobb is így. Szépen lerakom a kabátom, kalapom, ernyőm a homokba és most gyerünk ...

Azért mégis kellene valahogy tudatni a világgal, hogy mi történt és a Blisszek is megérdemelnék, hogy néhány szóval mentegessem magam. Sietnem kell, mert jöhet valaki és ha elkezdik a kérdezgetést, fuccs a vízbemenetelnek. Csak egy-két szót vetek papírra s máris indulok. Könnyű ezt mondani. Ceruzám már akadna, de mire írjak? Zsebeim üresek, a noteszom is elhagytam valahol. Hát egye fene, nem írok, anélkül is kiderül majd, hogy mi történt. De ott, a mellett a rozsdás vasmacska mellett, hever valami ócska papírlap, bár mocskos, de erre a célra éppen megfelel. Majd követ rakok rá, el ne fújja a szél. Hogyan is kezdjem? ...

Igen tisztelt Emberiség!

Én, Mordeháj Hanavi irattáros és Jóhírterjesztő, tudatom veletek, hogy megváltam az amúgy is zűrös és kurta földi léttől, mivel helyrehozhatatlan hibát követtem el feletteseim, jótevőim, Bliss, Bliss, Bliss és Bliss urak ellen. Ők tudni fogják, hogy mit. Béke legyen veletek. Búcsúzóul csak annyit, hogy váljék egészségtekre az Idők Elérkezése és éljetek boldogul. A cipőtöket felvehetitek újra, különben a hűvösödő őszi időben könnyen megnáthásodtok. Azt üzenem nektek, hogy ... (betelt a lap, fordítok!)

Fene egye meg, ez az oldal tele van írva valami zagyvasággal, hogy miszerint:

"SZIGORÚAN BIZALMAS! OLVASÁS UTÁN ELÉGETENDŐ."

Mordeháj!

Mordeháj!

Megmenekültél! Van Isten!

Magamra kapom a kabátomat, fejembe nyomom a kalapomat, hónom alá csapom az esernyőmet és már rohanok is a levéllel. Közben az államhoz nyúlok... Csupasz. Oda a fehér szakállam! Biztosan nem is ragyogok már. Sebaj! Eleget ragyogtam másnak, most az egyszer csak magamnak ragyogok.

Besurranok az irodába. Gyorsan ki a dossziékat.

Minden együtt van, a levelet is megtisztítottam, amennyire lehetett.

S alighogy elkészültem, belép az és előtti Bliss.

— Bocsásson meg, hogy késtem, Hanavi úr. Elképzelheti, magam is a Hiltonban voltam, akárcsak a többiek. Nem sokat láttam, csak valami ragyogásfélét, de az se biztos. Sejtettem, hogy valami tömeghisztériáról lehet szó. A déli lapok már azt írják, hogy vissza az egész. Néhány óráig tartott. Úgy látszik valami adminisztrációs tévedés történt az egekben. Véleményem szerint még néhány évszázadig várnunk kell. Szerencse, hogy amíg velünk egy illúzió csalóka játékát üzte, a mi derék Mr. Hanavink elkészítette a sorsdöntő bizonyítékokat. Viszem is, mert holnap nagy napunk lesz. Nem fogunk önről megfeledkezni.

Kezét nyújtotta és pillantása a lábamra esett.

— Látom, azért maga is levetette a cipőjét, akárcsak én. De most sietek és felveszem újra. Már érzem, hogy hasogat. Megint rám tört az az átkozott reuma.

(*) Hanavi = a próféta (ivrit nyelven).

TÓKÉS ANNA, a Nemzeti Színház művésznője, a nagy tragika, 69. évében Budapesten elhunyt. Méltó folytatója volt Jászai Mari művészetének, de művészi megérzéssel eggyéötvözte a klasszikus és a modern szinjátszás eredményeit. Felejthetetlen sikereit "Az ember tragédiája" Évájában, Lady Macbethben, Antigonéban, Stuart Máriában, a "Faust" Margitjában, a "Bánk bán" Gertrudisában és a modern drámák közül Garcia-Lorcia "Bernarda házá"-nak főszerepében érte el.

*

THE FIGTH FOR FREEDOM című könyv ötödik kadása, 1966-ban a The Hungarian Committee kiadásában újra megjelent. A könyv szerkesztője Kovács Imre.

*

A 17. NEMZETKÖZI Gyermekrajz-kiállítás díjait Indira Gandhi miniszterelnök osztotta ki Újdelhiben. Nyolcvan országból több mint egymillió rajz érkezett be az idei Sankhar-pályázatra, köztük igen sok Magyarországról is. A magyar gyerekek 11 díjat nyertek.

*

W. ARTHUR BOGGS, az oregoni Portland város főiskolájának professzora súlyos baleset következtében, hosszú szenvedés után elhunyt. W.A. Boggs Grosz József amerikai magyar irodalomkutatóval közösen adta ki a magyar költészet reprezentatív antológiáját, háromszáz költemény kitűnő angol fordítását Bornemissza Pétertől a legifjabb költőnemzedékig. Boggs professzor tavaly töltötte be ötvenedik életévét.

*

A HUNGARIAN SCHOOL FONDATION (P.O. Box 1815 — Grand Central Station, New York, N.Y. 10031), — a Magyar Iskola Alapítvány, — 1956 amerikai magyar személy havi 1 dolláros támogatását kéri a forradalomban elesett pesti fiatalok emlékére épitendő iskola javára.

*

ALBERT EINSTEIN életéről készít filmet Clyde Ware hollywoodi producer. A film címe : E = mc². A nagy német tudóst Lee J. Cobbs amerikai színész fogja alakítani.

*

NÁDOR JÓZSEF, a legidősebb magyar dalköltő, 91 éves korában elhunyt.

*

MAURICE DRUON-T választotta meg Georges Duhamel megüresedett helyére a Francia Akadémia. Druon 48 éves, — ő a legfiatalabb "halhatatlan", — s nevét különösen történelmi regényei tették ismertté. Megválasztásával hosszú esztendők óta először teljes az Akadémia 40-es létszáma.

*

SOPHIA LOREN és férje, Carlo Ponti filmproducer után most Vittorio de Sica, a világhírű olasz filmszínész és rendező kért francia állampolgárságot. Kérésére az illetékes francia minisztériumtól kedvező választ kapott. A színész, aki külön él első feleségétől, francia állampolgárként hivatalosan is el tud válni és el tudja venni azt az asszonyt, akivel 24 éve él együtt s akitől két gyermeke is van.

*

WALTER SPITZER festőművész új képeit mutatta be a párizsi Drouant galéria. A képek érdekessége, hogy Sartre regényei adták ihletésüket anélkül, hogy illusztrációknak számitanának. Sartre nem vett részt a kiállítás megnyitóján, azzal az indokolással, hogy nem kedveli a hivatalos megnyilvánulásokat.

*

ÁRPAD-KORI halászfalu és templom maradványait hozták felszínre a mohácsi árvíz idején a töltésen dolgozó földkiemelő gépek. A leleteket a Janus Pannonius Múzeum munkatársai bemutatásra alkalmas állapotban adták át a Mohácsi Városi Tanácsnak.

Irodalmi Ujság

GARA LÁSZLÓ Illyés Gyuláról írt könyve most jelent meg franciául Párizsban a Seghers kiadónál. A kötethez André Frénaud, a kiváló francia költő írt bevezetőt.

*

DOMAHIDY MIKLÓS "Tizenhat zár" című regénye most jelent meg franciául az Albin Michel kiadónál, Gara László és Anne-Marie de Backer fordításában. A regényről a "Le Monde" december 30-i számában Marcel Brion, a Francia Akadémia tagja írt terjedelmes és rendkívül meleghangú méltatást.

*

SULYOK VINCÉNEK a Tibériusbarlangról írott cikkét, amely először az Irodalmi Újságban jelent meg, most átvette a "Dagbladet" című nagy oslói újság.

*

SZÍNJÁTÉK SZERELMESEKNEK — így nevezte Goethe ifjúkori színdarabját, a "Stellá"-t, amelyből most televíziós film készül Nyugat-Németországban.

*

EMILE ZOLA műveinek teljes kiadását jelentette meg a párizsi Cercle du Livre Précieux. A bibliofil sorozat 15 kötete 18 ezer oldalt tartalmaz.

*

MARIA CALLAS rövidesen filmszínésznőként is bemutatkozik. A világhírű énekesnő egy Puccini életéről szóló filmben fog szerepelni, partnere : Marcelo Mastroianni.

*

OLÁH GUSZTÁVRÓL, halálának 10. évfordulóján kegyelettel emlékezett meg a budapesti művésztársadalom. Sírjánál az Operaház nevében Lukács Miklós igazgató helyezett el koszorút s méltatta a magyar operakultúra nagy művészét.

*

GINA LOLLOBRIGIDA alakítja Tolsztoj "Anna Karenina" című regényének újabb filmváltozatában a címszerepet. A filmet januárban kezdik forgatni Rómában.

*

A BUDAPESTI Vendéglátóipari Múzeumban felállították a híres magyar vendéglős, Gundel János mellszobrát, amelyet Kisfaludi Strobl Zsigmond még a század elején készített. A szobrot Gundel unokája ajándékozta a múzeumnak.

*

MARCELLO MASTROIANNI, aki jelenleg Albert Camus "Közöny" című regényéből készülő filmben játszik főszerepet, áprilisban Fellini rendezésében új film forgatását kezdi meg, amely Arthur Miller műve alapján készül.

*

A SAKK történetéről forgat rövidfilmet Czigány Tamás budapesti filmrendező, Szabó László sakknagymester közreműködésével.

*

INGYEN tekinthették meg a párizsiak karácsony napján Picasso műveinek kiállítását, a Francia Kormány karácsonyi ajándékaként. A tárlatnak több mint kétszázezer látogatója volt.

*

LILIAN GISH hosszú évek után ismét szerepel : Graham Greene "Komédiások" című regényéből készülő filmben játszik Elisabeth Taylor és Alec Guiness társaságában.

*

HENRIK STANGERUP dán rendező Asta Nielsenről készített filmet. A 85 éves egykori némafilm-sztár 35 esztendő után most állt újra felvevőgép elé. Negyedórás szereplését látva, a rendező így nyilatkozott : Még ma is nagy művész !

HÁROMSZÁZHETVEN pályamű érkezett a Magyar Írók Szövetsége és a Művelődésügyi Minisztérium által meghirdetett drámapályázatra. A pályamunkák jelentékeny részére szembetűnően hatottak a modern színházkultúra törekvései. A zsüri egységes véleménye szerint a pályamúvek között nincs olyan kimagasló alkotás, amelyet 100.000 forintos díjjal jutalmazhatna és úgy határozott, hogy a teljes díjösszeg kiosztását javasolta a következő megosztásban : 40.000 forintos díjat kapott a "Tanúvallomások és közjáték" — H. Barta Lajos, "A sziget" — Gosztonyi János, "Az első 36 óra" — Révész Gy. István, "Csonkaszíves" — Sándor Iván műve. 30.000 forintos díjat kapott az "Emberek között egyedül" — Bágyoni Attila, a "Rokokó háború" — Görgey Gábor, a "Sasok és denevérek" — Salamon Pál, a "Bohóc" — Schwajda György műve. 10.000 forintos jutalmat kapott a "Tábori hadifogoly", Kerekes Imre műve.

*

OTTO KLEMPERER nyerte el a francia Hanglemez Akadémia idei nagydíját Beethoven Missa Solemnisének hanglemezéért.

*

MOZART valamennyi szimfóniáját hanglemezre veszik a 72 éves Karl Böhm vezényletével. A 41 szimfóniából 10 hanglemez már elkészült.

*

AL CAPONE, a hirhedt gengszter ismét filmhős lesz. A tizennyolcadik filmet az amerikai Jason Roberts készíti róla. "Új felfogásban mutatom be a bandavezért", nyilatkozott a rendező.

*

A CENKI Széchenyi-kastélyt újjáépítik s a kastélyban reformkori közlekedési múzeumot rendeznek be.

*

HÁROMSZÁZÖTVENEDSZER adták elő december 18-án a Vígszínházban Heltai Jenő "Néma levente" című vígjátékát Ruttkai Évával és Bitskey Tiborral a főszerepekben.

A PHILHARMONIA HUNGARICA január közepén 59 hangversenyből álló turnéra indul az Egyesült Államokba.

*

PÁSZTOR BÉLA filmrendező és újságíró, aki fiatal korában Berlinben az UFA-nál dolgozott, majd Budapesten a Paramount helyi vezetője és dramaturgja, később pedig a Rádius mozi tulajdonosa és a Royal filmszinházak vezetője lett, december végén New York-i lakásán meghalt. Hetvenkét éves volt. "A muzi" címmel egy vidám regénye jelent meg a Múzeum-kertről.

*

"SIRI" címmel posthumus kisregényt találtak a húsz évvel ezelőtt elhunyt Gerhart Hauptmann hátrahagyott művei között. A téma : egy öreg ember szerelmes egy 16 éves lányba. Az író ezt a témát már feldolgozta "Naplemente előtt" című művében.

*

PANCHO VILLA mexikói forradalmár életét újból filmre viszik. Az 1934-ben a világsikert aratott "Viva Villa" főszereplője Wallace Beery volt, az új változatban Yul Brinner alakítja a főszerepet.

*

GRAHAM GREENE "Brightoni szikla" című regényéből zenés vígjátékot írt John Barry, a "Knack" című vígjáték szerzője.

*

NÉMETH ERNŐNEK "Októberi árnyak" című verses kötete jelent meg Torontóban a Patria Publishing Co. Ltd kiadásában. A könyv kapható a "Pannonia Books" 2 Spadina Toronto 4, Ont. valamint Farkas István, 4300 Dupuis Ave, Toronto címén.

*

A BRITISH MUSEUM négymilliós könyvtára 300 könyvvel gyarapodott. E 300 kötetben katalogizálták négyesztendei munkával, a könyvtár anyagát.

A FIRENZEI MÚZEUMOKAT újra megnyitották. A nagy értékű képek egy részét megrongált állapotban állították ki. Január 20-án a múzeumokat ismét bezárják, s külföldi restaurátorok segítségével hozzákezdenek a képek helyreállításához. Az árvíz mintegy 150 millió dollárnyi kárt okozott.

*

DR. FÁBIÁN BÉLA volt országgyűlési képviselő, a Politikai Foglyok Szövetségének elnöke, karácsonykor San Juanban (Porto-Rico) 77 éves korában meghalt.

*

SPANYOLORSZÁGBAN betiltották Louis Malle francia rendező nagy sikerű "Viva Maria" című filmjének vetítését. A film két női főszereplője Brigitte Bardot és Jeanne Moreau. A madridi cenzúra szerint a film vallásellenes.

*

MINI-KÖNYVEKET hozott forgalomba egy párizsi kiadóvállalat. Mindegyik könyv 5 x 5 mm. nagyságú. A könyvekhez mellékelt nagyító ára benne van a könyvek árában.

*

PIER PAOLO PASOLINI olasz író és filmrendező színészként lép a kamera elé a "Requiescant" című olasz filmben. Partnerei : az amerikai Mark Damon és a német Barbara Frei. A film forgatását a napokban kezdik meg Rómában.

*

GOETHE szókincsének teljes szótárát öt kötetben adta ki a stuttgarti Kohlhammer Verlag. Húsz év alatt két és fél millió kartonra válogatták ki a szavakat Goethe összes műveiből.

*

FILMET KÉSZÍTENEK Boccaccio egyik legnépszerűbb novellájából "Erényöv" címmel. A filmet Rómában forgatják, főszereplői Tony Curtis és Monica Vitti.

*

GAZDAG GÁRDONYI-KÉZIRAT anyag került az egri Dobó István Várműzeum birtokába. A 23 ezer kéziratlapot, 600 levelet, titkosírással jegyzett füzeteket tartalmazó hagyaték az irodalomtörténetben eddig még feldolgozatlan anyag.

*

PABLO PICASSO egy interjúban elmondotta, hogy a versírás egyik legnagyobb szenvedélyei közé tartozik. Már jó néhány verses kötete jelent meg. Most egy drámát fejezett be, amelyet spanyol nyelven írt, címe : "Graf d'Orgas" és Barcelonában jelenik meg.

*

GERTRUD WAGNER, a nemrég elhunyt Wieland Wagner özvegye, Genfben rendezi Richard Strauss "Salomé"-ját. Utána lemondja minden külföldi szerződését és átveszi a Bayreuthi Ünnepi Játékok irányítását.

*

TÖRTÉNELEM : KITŰNŐ című ifjúsági könyve jelent meg Dr. Értavy Baráth Katának. A könyv a magyar forradalom fiataljairól szól. Ára 3.60 $, megrendelhető a szerző címén : 20, Villa Moraine Dr. BUFFALO, N.Y. 14225.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 172, Pitt Street, Sydney. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 400 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

LES EDITIONS POLYGLOTTES
az Irodalmi Újság nyomdája
MAGYAR GÉPSZEDŐT KERES
Csak olyanok jelentkezzenek, akik **francia szöveget is** tudnak szedni
Ajánlatokat az Irodalmi Újság kiadóhivatalába lehet küldeni : 21, rue des Acacias, PARIS-17e.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVIII. évfolyam 2. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1967. február 1.

TIZENNYOLCÉVESEK

VALAMILYEN közösség véleményéhez, legyen az a közösség kisebb, nagyobb, szervezet vagy ország, emberközelségébe férkőzni nagy vállalkozás, izgalmas kaland. Aki erre szánja magát, számoljon a váratlan őszinteség fordulataival, a sztereotípiák megtagadásával, a közhelyek ismétlésével, a várhatóval és a váratlannal. A közvéleménykutatásnak, ha a társadalom bármilyen kis részlegében történik is, hitele van, jelentősége felmérhető, országosan általánosítható. Nem egyszerű számtani művelettel, inkább olyan történelmi folyamat vizsgálatával, amely nemzedékek felgyűlt gondjának és keservének, félelmének és igényének sűrített kivonatát eredményezi. A válaszok, ha még oly ellenkező előjellel futnak is be, közelebb hozzák egymáshoz az embereket. Talán nem is a dialektika, hanem a félelem nélküli őszinteség alapján, amely nemcsak a gondolat, de a véleményszabadságot is biztosítja.

Mindez a diktatorikus államokban nagyobb jelentőségű, mint ahol a szólásszabadság biztosított és ahol az igazság kimondásáért — ez is előfordulhat — beverik az ember fejét, de semmi esetre sem börtön, vagy jobb esetben nyomor a büntetése.

Ezért érdemel különösebb figyelmet az a kis körben folytatott közvéleménykutatás, amelyről az "Élet és Irodalom" 1967. január 7-i számában "Kicsi ország" címen, ad jelentést. Faragó Vilmos, a lap munkatársa 125 fiatalt, 5 gimnázium tanulóit, tizenhét-tizennyolcéveseket a hazafiságról és nemzetköziségről faggatott. Ezeknek a fogalmaknak az értelmezése már külön-külön is nehéz, — így együtt még keményebb feladatnak látszik, ha el akarjuk kerülni a sulykolt frázisokat : csak az az igazi hazafi, aki egyúttal a proletárnemzetköziséget vallja és csak úgy lehet valaki valóságos internacionalista, ha szereti hazáját is. Ez az, amit Magyarországon így nyíltan el lehet mondani, korkülönbség nélkül, szóban és írásban.

De ebben a 125 tagú kis körben más módszerekkel közelítettek a problémához. A kérdésekre adott válaszokat írásban, név nélkül kellett megadni. A kérdező így igyekezett megteremteni a félelem nélküli válasz lehetőségét. Igaz, hogy kérdezni se könnyű. Kérdezni úgy, hogy ne üssön át a kérdésen az irányítás stigmája és a kérdező számára az optimális válasz sugalmazása. De a felelet sem könnyű, még akkor sem, ha név nélkül, a válaszadó felfedésének lehetősége nélkül történik is. A beidegzés, a nevelés, a környezet hatása — és a "talán mégis kiderül, hogy ki írta a választ" — diplomatikussá vagy többértelművé teheti a válaszokat.

Dicsérete legyen a kérdezőnek és a lapnak, hogy betartotta a játékszabályokat és ha többször dogmatikus kommentárokkal igyekezett is enyhíteni a válaszokat, mégis megjelenhetett ez az írás, hogy a névtelen olvasók anélkül, hogy kérdezték volna, szintén felelhessenek, ha nem másnak — legalább önmaguknak.

ÖT KÉRDÉSRE kellett válaszolniok a diákoknak :

1. *Büszke vagy-e arra, hogy magyar vagy? Ha igen : miért ? Ha nem : miért ?*
2. *A magyar után milyen nemzetiségű lennél legszívesebben, és miért ?*
3. *Milyen nemzetiségű nem szeretnél semmiképp se lenni ? Miért ?*
4. *Házastársa lennél-e néger, cigány, vagy más színes bőrű fiatalnak ?*
5. *Fenyegetik-e valakik Magyarország békéjét és függetlenségét ? Ha igen : szerinted kik ?*

Felesleges lenne minden kérdéssel, illetve válasszal itt részletesen foglalkozni. Az öt kérdés között teljes az összefüggés, melynek gyűjtő címe ez lehetne : *Helyünk a világban.* Ezt a pozíciót határozza meg nemzeti önismeretünk, a más népek megbecsülése és megismerése, s ami a legfontosabb számunkra, Magyarország hitvallása a háborúról és békéről.

A kérdezettek 83 %-a büszke a magyarságára. A kérdező szerint ez a büszkeség : *"Magában hordozza az elkülönülés, a 'magyar specifikumok' abszolutizálása, a más nemzetek iránti ellenszenv veszélyeit."*

Nem hord ez magában semmiféle veszélyt. A büszkeségnek ez a fajtája nem kérkedés, nem többnek-látszani-akarás, csak egyszerűen nemzeti önvédelem olyan törekvések ellen, amelyek a magyart másodrendű nemzetté akarták vagy akarják sorolni, akinek csak példaképei lehetnek, de sohasem lehet azonos önmagával. És hogy mire büszke ez a 125 ifjú ember ? Arra, amire más országok fiataljainak is érdemes büszkéknek lenniök. Tudósaira, művészeire, költőire, sportolóira. Még csak kérkedés sem, hanem aránytudat, ami *"a válaszolók kilencven százalékánál makacsul visszatér : kicsi ország vagyunk. Úgy látszik ez a 'geopolitikai' tény alapélménye a megkérdezetteknek, olyannyira, hogy szinte minden válaszukat meghatározza."*

VALÓBAN, kicsi ország vagyunk és ez nemcsak geopolitikai tény, nemcsak arányérzék, hanem józan reálpolitikai szemlélet is. Erre utalnak az 5. kérdés válaszai is.

A kérdés így hangzott : *"Fenyegetik-e valakik Magyarország békéjét és függetlenségét ? Ha igen : szerinted kik ?"*

"Tíz-tizenöt évvel ezelőtt bizonyos lettem volna az igen-válaszok abszolút többségében, — jegyzi meg az "Élet és Irodalom" cikkírója — *...Negyvenkilenc százalékuk szerint az imperialista hatalmak fenyegetik Magyarország békéjét és függetlenségét. Négy százalékuk szerint a Szovjetunió. Huszonnégy százalékuk határozottan azt állítja, hogy az égvilágon senki sem fenyeget bennünket, huszonhárom százalékuk pedig nem tudja, hogy fenyeget-e vagy sem. Összesen ötvenegy százalékuk ítélt tehát tévesen."*

Ez a kérdés feltűnően bizonyítja, hogy sok esetben nemcsak felelni, de kérdezni is nehéz. Ha a kérdést egy alkérdéssel kibővítenék, például így, hogy *kit, vagy kiket tekintesz olyan imperialista hatalmaknak, akik Magyarországnak nemcsak békéjére, de függetlenségére is törnek,* — a válasz, abban az országban, ahol a háború befejezése után 22 évvel még mindig idegen hatalom hadserege őrzi az ország függetlenségét, — erősen megváltoztatná a százalékos arányt. Milyen megjegyzést fűzne az "Élet és Irodalom" cikkírója az ilyen kérdésre adott válaszokra, ha ez az uralkodó ideológia alapján megállapított 51 %-ra így kiált fel: *"...egész téves eszmerendszer dolgozik itt, valami nyugtalanító világnézeti zavar, amit — azt hiszem — erejét vesztett, pacifistává szelídült nacionalizmusnak lehet nevezni."*

EZ A BIZONYOS "téves eszmerendszer" a további kérdésekre adott válaszokban még élesebben megmutatkozik. Különösen akkor, amikor arról szólnak, hogy a kérdezett a magyar után milyen nemzetiségű szeretne lenni legszívesebben ?

A válaszok így oszlottak meg : 25 % francia, 15 % angol, 14 % csak magyar szeretne lenni. Két semleges : Svédország és Svájc 11 és 1/2 %-ot kapott, az orosz 9, a német 8, a lengyel 4 százaléknyi szavazatot kapott. A maradék szavazatokon több ország kisebb százalékban osztozott. Összegezve : a fiataloknak legalább 70 %-a nyugati országot választ (ebből is 25 % Franciaországot, mert — mint az "Élet és Irodalom" is megemlíti — De Gaulle *semlegességi* törekvései rokonszenvesek előttük) és az oroszokra mindössze 9 százaléknyi "szavazat" jut!

A cikkíró inkább sóhajtva, mint fogcsikorgatva veszi tudomásul ezt és az eredményhez leszűrt következtetéseit is el lehetne fogadni, ha a hivatalos kétségbeesés helyett a nyitott szemű, az eleven problémák iránti érdeklődés kíváncsiságával és nemes izgalmával kutatná, hogy honnan és milyen mélyről érlelődtek ezek a válaszok? Ez azonban túlzott követelés lenne. Ha Magyarországon ma névtelenül is lehet felelni, — a kommentárokat viszont már névvel kell ellátni. Ebben az esetben pedig ez nem lenne veszélytelen vállalkozás.

Faragó Vilmos hivatkozik egy nagyobb szociológiai munkára (*Heller Ágnes : "Mit tart a magyarság jellemző tulajdonságainak?", "Kortárs",* 1966. *augusztus),* amelyben három falu lakosainál és egy technikum tanulói között kutatta a magyarságot jellemző tulajdonságokat s megállapította, hogy : *"Az egész sztereotíp rendszer békés orientációjú"* s : *"Az erkölcsi önjellemzés inkább theokritoszi pásztorokra, mintsem szkita lovasokra illenék".* Erről a megállapításról írja most az "Élet és Irodalom" cikkírója, hogy : *"Amikor a tanulmányt olvastam, egyértelműen örültem e békés orientációnak, hiszen nyilvánvaló, hogy — mint Heller megállapítja — 'a hagyományos magyar nacionalizmus erősen csökkenő tendenciáját' jelzi."*

AZ ÖRÖM azonban nem sokáig tartott. A 125 ifjú most már olyan mélyre ásta a csatabárdot, hogy azt csak a megfelelő ideológiai exkavátorral lehetett a felszínre hozni :

"A százhuszonöt diák válaszai azonban megzavarták az örömömet. Van valami nyugtalanító is ebben a békés orientációban. Valami eszmei-politikai fegyverletétel.'

Valószínű is, hogy ezek a válaszok nyugtalanítják és nyugtalaníthatják azokat, akik az ifjúságot évtizedek óta egyirányú katonai és politikai elkötelezettség irányában igyekeztek befolyásolni. De hogy mind ez a "békés orientáció" valamiféle defetista eszmei-politikai fegyverletétel lenne, — erre a százhuszonötök, majdnem egységesen adják meg a választ. *"A megkérdezettek sem ütni, sem üttetni nem akarnak, s hogy egyikkel sem vállalnak azonosságot, azt meg is fogalmazta valamelyik : 'Nem szeretnék azok közé az emberek közé tartozni, akiket még a szabadságuk kivívásában is akadályoznak. De azok közé sem, akik ezt az akadályozó tevékenységet folytatják.'* És megint : *'Én csak békés helyen szeretek élni'. Hogy ez a legfegyvertelenebb pacifizmus, az nyilvánvaló."*

Idézhetnék még sorokat, amelyek végül is csak a békés élet kívánásába sűrűsödnek, mondatokat, amelyek arról vallanak, hogy félnek mindenféle vagy fajta nagyhatalmi odatartozástól. Kicsi ország vagyunk, — mondják — és a történelem már alaposan igénybe vett minket, — gondolják, — akik már nem akarnak sem részek, sem bástyák lenni a béke frontján.

A cikkíró ezért lesújtó véleményét így summázza : *"Koravén eszménytelenség, sunyi pacifizmus, amely legszívesebben elbújna egy 'kicsi ország' nemzetiszínűre festett kerítése mögé."*

AZOK, akik "sunyi pacifizmusukkal" a "nemzetiszínűre festett kerítés mögé" akarnak bújni, tizenhét-tizennyolcéves fiatalok. A népi demokráciába születtek bele. A kapitalizmussal személyes kapcsolatuk nem volt. A társadalomtudományi órákon ismerkedtek a tőkés és a szocialista termelés törvényeivel. Csak olyan könyvhöz, újsághoz juthattak, amely az állami könyv- és lapkiadás szűrőjén ment át. Külföldön, nyugaton aligha jártak. A forradalom évében 7-8 évesek voltak. Az iskolákban, sajtóban, irodalomban, iskolán kívüli előadásokon 1956. októberét csak átkok és rágalmak kísérték. Hogyan jutott ez az új és már gondolkodó nemzedék olyan szemlélethez, amely egy kicsi országnak nemcsak a múltját, de a jövőjét is reálisan igyekszik megítélni ?

Nevezhetnénk ezt ösztönös megnyilatkozásnak ? Bár annak minősíthetnénk ! Ez igazolná csak úgy Istenigazából nemzeti büszkeségünket. A pusztítás, az erőszak, az öldöklés ősemberi ösztöneit sikerült egyik napról a másikra térdre kényszerítenünk. Új, a régivel merőben ellentétes ösztönök vették át a hatalmat az emberi cselekedetek fölött. Pszichológusok, történészek, szociológusok figyeljetek ! Kicsi ország vagyunk, de csodákra képes.

Vagy talán mégsem csodáról van szó ? Valami egészen másról. Váratlan irodalmi fordulattal azt is mondhatnánk, hogy a legújabb nemzedék pihenni akar. Kipihenni a történelmet, amely négyszáz év óta mindig valamelyik nagy hatalom érdekkörébe fárasztotta. Kipihenni az apák, nagyapák fáradtságát, akiknek erejét idegen megszállások, háborúk, forradalmak, ellenforradalmak gyengítették.

Vagy talán mégsem ilyen nemzedéki szieszta ról van szó ? Egyszerűen csak arról, amit a diákok szemléletét kutató cikkíró a nemzetközi szolidaritás hiányának nevez ? Nem valószínű. A válaszok után legfeljebb a fegyveres szolidaritás hiányáról beszélhetünk. Mondjuk meg pironkodás nélkül, hogy kicsi ország vagyunk és egy kis ország együttérzése a világ minden népével nemcsak fegyveresen dokumentálható, — illetve pontosan csak így nem bizonyítható.

Az elkötelezettség ma már nemcsak kötelező irodalmi penzum Magyarországon, de iskolai és politikai tananyag is. Ezt az elkötelezettséget a 125 diák sem tagadta meg. De az elkötelezettségnek más fajtáját igénylik, mint amit eddig megköveteltek tőlük : az elkötelezettséget hol jobbra, hol balra, a napi és idegen politikai érdekektől függően. Az ilyen elkötelezettségeknek a váltóját fenn írták alá, de mindig a néppel számítoltatták le. Most kimondták írásban, névtelenül, a szóban kimondhatatlant : elkötelezettség, igen ! De egyszer már sem jobbra, sem balra, — hanem végre önmagunkhoz.

Az "Élet és Irodalom" cikke az elkötelezettségnek ezt a fajtáját felháborodással fogadja. Gúnyolódik a fiatalok véleményén: *"Kicsi ország vagyunk, ne legyünk tehát 'bátrak' ; valami harmadik út lenne jó inkább, valami csendben lapuló semlegesség,* — majd hozzáteszi : — *Ez a fegyverletétel pedig — adott esetben — éppen olyan veszélyes lehet, mint a 'hagyományos' nacionalizmus."*

TÍZ ÉVVEL EZELŐTT Nagy Imre hirdette meg a semlegesség szükségességét. Nem volt abban semmiféle lapulás, semmiféle "hagyományos" nacionalizmus. Ez a semlegesség az egész magyar nép vágyát, reményét és politikai igényét jelentette. Tíz év semmitől sem visszariadó propagandája nem volt elég ahhoz, hogy ezt kiöljék a magyarságból. A mostani tizenhét-tizennyolcévesek vallják ezt most úgy, mintha tíz évvel ezelőtt már ott álltak volna a Parlament előtt. Mert kicsi ország vagyunk és élni akarunk. Szerényen, de rangosan a világ népei között.

Enczi Endre

FEBRUÁR 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Enczi Endre : Tizennyolcévesek (1. old.)

Auer Pál Kállay Miklósról (2. old.)

Fejtő Ferenc : Valahányszor az oroszok beavatkoznak ... (3. old.)

Peéry Rezső : Megjegyzések egy fontos szöveghez (4. old.)

András Sándor : Utazás eLeSDé-n (5. old.)

Tardos Tibor elbeszélése : Trónon (7. old.)

Ignotus Pál : Miért szép ? (7. old.)

Horváth Elemér versei

Az idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Spanyol "liberalizálódás"

Azzal a mohósággal, ahogyan a beteg hallgatja az övéhez hasonló bajban szenvedők kórtörténetét, úgy olvassuk és hallgatjuk a nem kommunista diktatúrákban tapasztalható író-nyomorgatás híreit. A mi bajunkat már ezerszer megforgattuk, álmatlan éjszakákon, agyunkban, tudjuk, hol szúr, hogyan hasogat, mint lüktet. A szomszéd betegágyakon fekvő orosz, román, cseh, bolgár írók jajszavát is ismerjük: majdnem mindegyiknek ott fáj, ahol nekünk. A messzi Kínában nagy baltacsapásokkal amputálnak: legszívesebben kétségbeesetten bedugnánk a fülünket. Tágra nyitott szemmel, tátott szájjal hallgatjuk azonban, amikor hangok érkeznek abból az idegen pavilonból, amelyet a szakadék másik felén emeltek s amelyről mindig azt tanították nekünk, hogy "ellene harcolunk", hogy "azért van nálunk proletárdiktatúra, hogy legyőzhessük a fasizmust". Milyen hát a cenzúra Franco Spanyolországában?

Kísértetiesen hasonlít a mienkre.

Első közös tulajdonságuk: hogy legszigorúbb működésük ellenére kétségbeesetten tagadják a létüket. Franco győzelme óta a tavalyi évig úgy nevezték a hivatalt, mely a betiltásokkal foglalkozik: "Könyv- és olvasómozgalmi Önkéntes Tanács".

Bach-korszakbelihez hasonló cenzúrahivatal ez, mely elé minden kiadó minden művét fel kell terjeszteni s mely ítél, betilt, rövidít, eltanácsol. Véleménye nélkül semmi meg nem jelenhet. Olyasféle központi intézmény, mint például a román Cenzúrahivatal (nálunk Magyarországon, akárcsak Moszkvában, a cenzorok magukban a kiadóvállalatokban s a minisztériumban kaptak helyet).

Második közös tulajdonsága a miénkkel — s ez a legelgondolkoztatóbb —, hogy tavaly bizonyos látszat-liberalizálódáson ment keresztül. Huszonnyolc évvel a diktatúra győzelme után, húsz évvel az európai fasizmus háborús veresége után (a diktatúrákban türelmesnek kell lennie a művésznek) jónak látták tavaly egy új sajtótörvény beiktatását, mely "teljes kifejezésbeli szabadságot ad minden spanyol állampolgárnak". A cenzúrahivatalt azonnal átkeresztelték "Önkéntes Tanácsadó Bizottságnak". A külföldi Franco-barát körökben azonnal terjeszteni kezdték, hogy "sok minden változott Spanyolországban", hogy "összehasonlíthatatlanul liberálisabb az éra". Nézzük meg egy fiatal spanyol író, Isaac Montero kalandjain keresztül, mi igaz ezekből az állításokból?

Első könyvét, pár éve, alaposan megcsonkították, majd kiadták, sőt nemzeti díjat is adományoztak megjelenésekor. A fiatal író írt egy második könyvet "Egy áprilisi nap története" címmel, s beterjesztette a cenzúrának. A könyvben arról van szó, hogy egy amerikai házaspár Spanyolországban nyaral, örökbefogadja egy spanyol leányanya gyermekét, s az örökbefogadást egy spanyol pap közvetíti. A cenzúra 24 kihagyást javasolt, hetven oldal törlését. Ekkor jelent meg az új sajtótörvény.

A fiatal Montero ezen felbuzdulva kijelentette:

— Végre! Az első művemet agyonszabdalták, megutáltam. Ezt most már nem kell hagynom tönkretenni! Spanyol vagyok, szabadon kifejezhetem magam!

Saját költségén kinyomatta művét, s a következő szalaggal látta el borítólapját: "Kétszer betiltott mű, 24 eltanácsolt rész — a szerző a teljes verziót közli, s kéri az olvasót, gondolkozzék et a sajtószabadság eszményén."

Természetesen, a spanyol "liberalizálást" sem a szabadság lovagjai csinálják. A könyvet még a nyomdában elkobozták, a fiatal írót illegális propaganda címen azonnal perbefogták, az ügyész egyévi börtönt s tízezer pezeta bírságot kért ellene, az ítélet felére leszállította a javasolt büntetést.

Nálunk többet kapott volna, nem maradhatott volna szabadlábon — Montero fellebbezett —, s nem adhatott volna értelemtől s tisztességtől sugárzó interjút a világsajtónak:

— Cenzúránk finomabb formában, de éppoly kérlelhetetlen, mint volt — jelentette ki. — Az irodalmi szabadság jogának azt kellene jelentenie, hogy az író képzelete szabadon szárnyalhat, s az általa teremtett világ minden közvetítő Tanács, ítélőszerv, nyíró- és toldóhivatal közbelépése nélkül az olvasó ítélete elé kerülhet.

D. K.

Az IDŐ Sodrában

Összefogás

A szélsőjobb- és a szélsőbaloldal összefogott Chilében, s leszavazta Edouardo Frei köztársasági elnök amerikai utazását. A kommunisták kijelentették: nem tűrik, hogy a vietnami piszkos háború viselőjével, Johnsonnal érintkezzék az elnök; a nagytőkés jobboldal a nemzeti függetlenség feladásának tekintené az elnöki utazást. Valójában arról van szó, hogy az erősen baloldali chilei köztársaság erősen baloldali elnöke úgy gondolta: a dél-amerikai államok közeli konferenciája előtt nem ártana a hatalmas Észak-Amerikai Egyesült Államok véleményét közös, személyes eszmecsere útján kitapogatni s azt közvetlen, baráti úton befolyásolni. A két szélsőséges politikai irányzat gáncsvető összefogása nem az első hasonló eset a világtörténelemben: Sztálin avatta fel, Hitlerrel kötött szerződésében, s azóta számos nemzetközi állomáson haladt keresztül, egészen a legutóbbi szovjet-népi-demokratikus-spanyol kapcsolatok megszervezéséig. Az a feltűnést keltő, hogy nem gyakoribb. Egy pár jelszót kell csak megváltoztatni, s a kapcsolat máris baráti s már nincs is elvi ellentét.

Frei elnök nem nyugodott béle ellenzékének döntésébe: kijelentette, feloszlatja a parlamentet. A felizgatott tömeg tüntet. Könnygázbombákkal igyekeznek szétoszlatni.

L.

A jugoszláviai

irodalmi életről ad körképet az Újvidéken megjelenő "Híd" 11-12. számában. A többi között ezt is olvashatjuk

"A gondolat, az alkotás és a bírálati szabadságról írt rendkívül jelentős, őszinte, felejthetetlenül emberi szavakat Dubravko Horvatic a 'Razlog' című horvát folyóirat legújabb számában.

Azt mondja el 'Bírálat és autocenzúra' című cikkében Horvatic, amit mindenki tud, aki a saját fejével gondolkodik s nem visel szemellenzőt. Nálunk nincs hivatalos cenzúra, mondja Horvatic, de vannak még cenzorok; a szerkesztők, kiadók — és maguk az írók. Nemegyszer megtörtént, hogy az írónak át kellett dolgoznia művét, ha azt akarta, hogy megjelenjen. Gyakran ki kellett hagynia a szövegéből a 'kellemetlen' tételeket. S mik ezek a 'kellemetlen' tételek? Leginkább azok, melyek társadalmunkról bíráló megjegyzéseket tartalmaznak. Vannak alkotások, melyeknek évekig heverniük kellett a szerző asztalfiókjában, s talán még most sem kerültek ki onnan. Miért? Mert a pillanat, a helyzet, úgy mond, nem volt megfelelő, hogy napvilágot lássanak. Mire 'megfelelő' lesz — az írás elveszti időszerűségét. Az opportunizmus az irodalomban, mondja Horvatic, néha megfelel a társadalomnak — vagy inkább a társadalom néhány képviselőjének, az irodalomnak azonban káros. 'Attól tartok, hogy az a társadalom, melynek az irodalom nem lehet bírálója, nem egészséges társadalom' — mondja Horvatic.

Mit tesz az az író, kérdi tovább a cikk szerzője, aki tudja, hogy a szerkesztő vagy a kiadó szövegének 'javítását' ajánlja majd? Meg se várja az utasítást, hanem olyan kéziratokat kínál, melyekbe nem kell majd belejavítani. Kihagyja szövegéből azt, ami 'kellemetlen', 'bántó' lehet, s csak azt hagyja meg, ami a 'megengedhető' határain belül van. Persze ez sokkal kevesebb annál, amit a jugoszláv alkotmány és törvények megengednek, és — tegyük hozzá — kevesebb annál, ami szükséges. Horvatic ebben látja az autocenzúra keletkezésének okát; így születnek a 'jó fiúk', mondanánk mi. Horvatic szerint ilyen nincs se Keleten, se Nyugaton, csak nálunk: az író önmagát cenzúrázza.

Ezzel aztán minden probléma megoldódik: ha az író 'kijavítja' kéziratát, nem fáj majd a szerkesztő feje, senki sem szünteti meg a szubvenciót vagy dotációt, senki sem fog interveniálni, szót emelni, tiltakozni, vádaskodni. Minden a legnagyobb rendben lesz, csak... csak az irodalmat játsszák ki s az irodalom nem lesz a társadalom bírálata. Az igazi író, aki a társadalom életbevágó, aktuális és akut kérdéseiről akar szólni .. kétségbeesetten visszavonul. S átadja a helyét azoknak, akiknek a szava — nem tett."

Kénytelenek vagyunk Horvaticot felvilágosítani és elvitatni tőle a jugoszláviai privilégiumot. Öncenzúra nemcsak a jugoszláv írók között fedezhető fel, de mindenütt, ahol a kultúrpolitika egy centralizált hatalom kezében van, ahol az egysíkú ideológiai oktatás, bármiféle előjellel történjék is, indoktrinációvá fajul. Mindenesetre az már jó jel, ha nyíltan lehet írni és beszélni róla

Kállay Miklós

NEW YORK 73-ik utcájában örökre lehunyta szemét egy egykor délceg, népszerű, Szabolcs megyei öregúr, a legrégibb magyar családok egyikének sarja, Kállay Miklós volt miniszterelnök. Szabolcs megye messze van New Yorktól. Kállay Miklós hosszú útjának sok állomása volt. Szabolcs után a budapesti Országház téri palota, a budai Kereskedelmi Minisztérium, a pesti Földművelésügyi Minisztérium, a híres Sándor-palota, ahol a miniszterelnökök székeltek, majd menedékhelyként a Török Követség; utána a Margit Körúti Fogház, ezt követően a Sopronkőhidai Börtön, ahol ottléte idején végezték ki Bajcsy-Zsilinszky Endrét és betetőzésül Mauthausen és Dachau: végül Tyrol, Capri és az utolsó állomás: New York.

Kállay Miklós ezt a hosszú utat emelt fővel tette meg, bátran szembenézve ezer reá leselkedő veszéllyel. Bírálni lehet politikai szereplését, de mindenkinek el kell ismernie, hogy mindenkor a magyar ügyet kívánta szolgálni, Magyarország függetlenségének biztosításáért minden áldozatra kész volt és amikor a gyűlölet hullámai elöntötték egész Közép-Európát, ő a humánum embere maradt és igyekezett menteni azt, ami és aki menthető volt.

VOLTAKÉPPEN nem volt pártpolitikus, bár tagja volt az első háború utáni kormánypártnak. Ez a párt több mint 15 évig szembenállt ugyan a nyilaskeresztesekkel, de elmulasztotta a választójogi reform megalkotását ("a titkos szavazás nem egyeztethető össze a magyar nép jellemével" volt a jelszó!) és a szociális helyzetnek megfelelő birtokreform helyett tessék-lássék reformot szavazott meg, bevezette az egyetemi *numerus clausust* akkor, amikor Németországban ilyesmiről még szó sem volt, és külpolitikája is katasztrófával végződött. Az objektív történetírás enyhítő körülménynek fogja elismerni hazánk helyzetét a vesztett háború, az ország tragikus megcsonkítása és Kun Béla rémuralma után, de felmenteni bizonyára nem fogja azokat, akik a mulasztásokért felelősek. Kállay Miklós azonban nem tartozott ezek közé. Fiatal kezdő politikus volt, amikor a háború véget ért, akinek jó ideig nem jutott oly szerep, amely számára bármily kezdeményezést lehetővé tett volna. Szakkérdésekkel foglalkozott, amire kellő felkészültsége predesztinálta. Mint kereskedelmi és iparügyi államtitkár jó munkát végzett. A Francia Kormány a párizsi gyarmatügyi kiállításra tíz magyart hívott meg. A meghívottak, akik közé e sorok írója is tartozott, Kállay Miklós akkori államtitkárt kérték fel a magyar küldöttség vezetésére. Az ünnepi ebéden a híres Lyautey marsall üdvözölte a magyar vendégeket. Pohárköszöntőjére a kitűnő megjelenésű Kállay válaszolt, jó franciasággal, rokonszenvesen elmondott szerencsés hangú beszéddel. Mindenkinek az volt az érzése, hogy íme, egy "européer" volt a szószólónk.

Földművelésügyi miniszter korában foglalkozott a földbirtokreform problémájával, de tervei keresztülvitelében egyrészt elgáncsolták, másrészt kellő idő sem állt rendelkezésére. Gömbössel nem tudott együttműködni. Ő volt az, aki Keresztes-Fischer Ferenccel együtt tiltakozott az ellen, hogy a magyar hadsereg átengedte Jankapusztát horvát terroristáknak. 1934-ben a Gömbös-féle nemzetgyűlési választások után Kállay kilépett a kormánypártból. Gömbös után Darányi, Imrédy, Teleki, majd ez utóbbi öngyilkossága után Bárdossy következett. Kállay ezekben az években (1934-1942-ig) nem vett részt a politikai életben. 1942-ben azonban megjelent a Felsőház külügyi bizottságának azon az ülésén, amelyen Bárdossy bejelentette, hogy hadat üzent az Egyesült Államoknak. Kállay felszólalt és követelte, hogy ha a megtett lépés jóvátehetetlen, Magyarország legalább keressen módot arra, hogy kapcsolatban maradhasson valamennyi hadviselő országgal.

ETTŐL KEZDVE az a néhány magyar politikus, aki érezte a katasztrófa közeledtét és még szóhoz juthatott, ő benne látta azt a férfiút, akit a 12-ik órában egy mentőakció élére kellene állítani. Kevéssel utóbb Kállay lett Magyarország miniszterelnöke. Kétségtelen volt, hogy ez a mentőakció elkésett. A helyzet már Gömbös kormányrajutásával menthetetlennek látszott, Bárdossy jóvátehetetlen politikája után (hadüzenet a Szovjetuniónak, aminek következtében Nagy-Britannia hadat üzent nekünk, a hadiállapot bejelentése az Egyesült Államokkal, magyar csapatoknak az orosz frontra küldése, stb.) reménytelen vállalkozásról volt szó. Ennek ellenére, a közvélemény józan része örömmel látta, hogy jószándékú, becsületes magyar ember kerül a kormány élére, akiről mindenki tudta, hogy ellensége az egyoldalú németbarát politikának és a náci ideológiának, s aki liberális, humánus ember hírében állt. Kállay céljául tűzte ki, hogy Magyarország, amennyire ez még lehetséges volt, ne vegyen részt a háborúban. Csapatoknak az orosz frontra való küldésére elődje elkötelezte a Magyar Kormányt és ezt már nem tudta megakadályozni, de egyrészt ennél tovább nem volt hajlandó menni, másrészt megkísérelte a nyugati kormányokkal és politikai körökkel a kapcsolatokat kiépíteni. Magyar diplomaták és magánszemélyek a miniszterelnök tudtával és segítségével igyekeztek a nyugati kormányokat és politikusokat meggyőzni, hogy Magyarország kényszerűségből folytat németbarát politikát, s hogy a magyar nép nem akar elszakadni azoktól a nyugati kultúrnépektől, amelyek harcban állnak Hitler Németországával. Ez Kállay részéről kétségkívül bátor, kockázatos vállalkozás volt, bár nem volt alkalmas a bekövetkezett események elhárítására. A zsidókérdésben taktikázásával elérte, hogy a deportálások ideje kitolódott és bizonyára nem jelentéktelen azok száma, akik közvetve neki köszönhetik életbenmaradásukat.

HOGY MINDEZ lehetővé váljék, ahhoz az kellett, hogy Kállay ne valljon színt. Beszédeiben nem egyszer magasztalta Hitler Németországát és kijelentette, hogy bízik a tengelyhatalmak győzelmében, a zsidóságot pedig káros elemnek nevezte, amelyet a háború után száműzni kell majd az országból. Bizonyos azonban, hogy enélkül egy napig sem maradhatott volna a kormány élén és sokan tudták, hogy mi rejlik szavai mögött. Budapesten ebben az időben "Kállay-kettősről" beszéltek. Kállay nyilván abból indult ki, hogy ha fegyverrel hadonászó őrültekkel van az embernek dolga, jobb nekik igazat adni, de ugyanakkor menteni, ami menthető. Talán a legelőnyösebb bizonyítványt Göbbels állította ki róla, aki 1941. április 1-én többek között ezt írta naplójába: "Kállayról, az új miniszterelnökről, régen tudjuk, hogy németellenes". 1943. szeptember 25-én pedig az őt jellemző hangnemben nyilatkozik és reprodukálhatatlan kifejezéssel illeti a magyar miniszterelnököt.

Kállay New Yorkban csendben, szerény visszavonultságban élte napjait. Tudta, hogy az ő Magyarországa még az ő életében szűnt meg létezni, de viszont meg volt győződve arról, hogy hazánk nem marad totalitárius állam és a magyarság vissza fog térni a nyugati kultúrnépek családjába. Megérdemelte volna, hogy ezt megérje.

AUER PÁL

A DÉL-AMERIKAI MAGYAR HIRLAP 19. évfolyamában — anyagi nehézségekre való hivatkozással — bejelentette megszűnését. A lapot, melynek szerkesztője Kutasi Kovács Lajos volt, a magyar bencések támogatták. A mértéktartó, demokratikus hangú újság megszűnése vesztesége az emigráns sajtónak és olvasóknak.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZEPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

FEJTŐ FERENC

Valahányszor az oroszok beavatkoznak...

A FRANCIA Kommunista Párt kongresszusát, amelyre januárban került sor a levallois-i Sportpalotában, választási hátsógondolatokkal és a pártegységet megőrzendő hívták össze. Mégis, a szervezők szándékával ellentétben, a kongresszus legfőbb tanulsága az volt, hogy egyértelműen bizonyította a policentrizmus újabb fejlődését.

Ami a francia belpolitikát illeti, a kongresszusi küldöttek kivétel nélkül támogatták a párt vezetőjét, Waldeck-Rochet-t. Ahogy Jacques Duclos zárbeszédében mondotta : "a kongresszus híven tükrözte a párt sorainak szilárd egységét." S az igaz is, hogy a vita során semmi nem derült ki azokból a nézeteltérésekből, melyek pedig a Politikai Bizottságot három egymással szemben álló csoportra : a desztálinizálás híveire (Roland Leroy, René Picquet, Roger Garaudy, stb.), a sztálinogaulleistákra (Jeannette Vermeersch, Krasucki, Billoux) és a Waldeck-Rochet körül tömörülő "centristákra" (Jacques Duclos és Benoît Frachon) osztják. A küldöttek most, úgy látszik, különbejáratú véleményüket, saját elképzeléseiket a ruhatárban hagyták. Így azután az elvi kérdések megvitatása még egyhangúbb és színtelenebb volt, mint máskor. Roger Garaudy lemondott szólásjogáról, s Althusser sem hívta fel magára a figyelmet. A résztvevők mindent alárendeltek annak a taktikai tervnek, hogy a közeli választásokon a párt a francia baloldal legegységesebb és legdinamikusabb tömörüléseként indulhasson, s hasznot is húzhasson a vitatható engedmények árán megvalósított érdekszövetségből, amely lehetővé tette, hogy a kommunisták kilépjenek a már jó ideje tartó teljes elszigeteltségből.

A KOMMUNISTA PÁRT vezetőinek legfőbb gondja Levalloisban az volt, hogy a párton belül és a szimpatizánsok körében jelentkező ellenzéki hangokat elnémítsák, s zavartalanul folytathassák új orientációjukat, melyben némelyek a forradalmi követelésekről való fokozott lemondást és a neokapitalista társadalom politikai életébe történő beilleszkedést fedezik fel. Ez lehet a magyarázata annak is, hogy valamennyi szónok különleges szenvedéllyel ítélte el a kínai szakadárokat. Persze ebben szerepet játszott a feltételes reflexként működő internacionalizmus és a hagyományos szovjetbarátság is. Rövid lejáraton, taktikai célok érdekében a francia kommunisták — ahogy ezt példájával már Thorez is bizonyította — követhetik pragmatikus elképzeléseiket. Ám ha így cselekednek, akkor is szükségesnek érzik, hogy hívek maradjanak elkötelezettségükhöz, a nagy forradalom katonáinak mondhassák magukat továbbra is, amelynek előörsét most Vietnam, örökös anyagi és szellemi fegyvertárát pedig a Szovjetunió képezi. A kongresszisták ezért is fogadták megkülönböztető figyelemmel a két vietnami küldöttet. Az ő jelenlétük, baráti és hála-nyilatkozataik találóan cáfolták meg a *balosokat*, akik a francia (és mellesleg a szovjet) vezetőknek rendre szemükre hányták, hogy nem nyújtanak hatásos támogatást a harcoló vietnami népnek. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a kongresszus *sztárjai* ezúttal nem az oroszok, hanem a vietnamiak voltak, akik szemrebbenés nélkül hallgatták, hogyan támadta Duclos a szovjet segélyszállítmányokat késleltető kínaiakat.

A kongresszust megelőzően néhány Kína-barát értelmiségi pártszervezetet feloszlattak (így például Orsay-ban vagy az Ecole Normale Supérieure-ben), s kizártak több olyan párttagot, akik a maoista téziseket védelmezték vagy a maoista "marxista-leninistákkal" együtt Amerika-ellenes gyűléseken vettek részt. A kizártak közül többen (így például a Loire-et-Cher vármegyei Federáció tagjai) kijelentették, hogy a "kínai" jelzővel alaptalanul illették őket. "Mi inkább *vietnamiak, koreaiak* vagy *kubaiak* lennénk, ami viszont egészen mást jelent ; s hisszük, hogy választásunk a munkásmozgalom eredeti és gyökeres megváltozásának forrása lehet."

Annyi tény, hogy a Peking által pénzelt "marxista-leninista" csoportok igyekeznek kihasználni a párttagok elégedetlenségét, akiket a francia párt "szociáldemokratizálódása" kezd megrémíteni. Azok az ifjabb vagy idősebb kommunisták, akik előbb a Sztálinba, majd a Szovjetunióba vetett hitüket vesztették el, forradalmi reményüket most Albániába, Kubába és Vietnamba helyezik. A kínai "kulturális forradalom" valósággal elbűvöli őket, s így azt sem veszik észre, hogy ott, ahol tisztaságot és az abszolutum keresését látják, valójában oligarchák vetélkedéséről, hatalmi harcáról van szó, s arra sem gondolnak, hogy Mao ideológiai fanatizmusa veszendőbe juttathatja a forradalom és a kínai nép nagy erőfeszítésének vitathatatlan eredményeit is. Meg kell jegyeznem azonban azt is : a kongresszuson hallottam olyan hangokat is, melyek szerint a baloldali irányzattal szemben a francia pártvezetőség most olyan eszközöket alkalmaz, mint hajdan a trockisták és az anarchisták ellen. A helyzet paradoxona, hogy a pártvezetőség a desztálinizálás menetét az ellenzékkel szemben sztálinista módszerekkel vezeti.

AMI a nemzetközi kérdéseket illeti, a kongresszus nagy meglepetésének számított, milyen ellenséges fogadtatásra talált a szovjet Központi Bizottság 1966. decemberi, az új kommunista zsinat összehívásáról szóló terve. Már eddig is tudtuk, hogy a románok ezt a tervet elutasították, a kubaiak tartózkodóan, az angol és skandináv kommunisták elég hűvösen válaszoltak, a franciák viszont a magyarokkal, csehekkel és bizonyos mértékig a lengyelekkel együtt helyeselték. A kongresszuson előterjesztett határozati javaslat tehát úgy szólt, hogy "a Francia Kommunista Párt továbbra is azon munkálkodik, hogy az adott pillanatra megteremtse a kommunista pártok konferenciájának összehívására szolgáló feltételeket". A kongresszuson számos szónok támogatta ezt a határozati javaslatot. Mások, mint például a vietnamiak vagy a kubaiak, felszólalásukban nem tettek célzást a nemzetközi konferenciára. Megint mások — a kanadai, finn és dán küldöttek — nem vetették ugyan el a konferencia gondolatát, de hangoztatták, hogy ezt hosszú és alapos előkészítő munkának kell megelőznie.

A legérdekesebb, legnagyobb figyelemmel kísért felszólalás az olasz és a jugoszláv küldötté, Luigi Longóé és Dizdarevicsé volt. Az olasz és a jugoszláv kommunisták nézeteiben az a közös vonás, hogy mindketten meg óhajtják őrizni függetlenségüket, s igyekeznek elkerülni az olyan helyzeteket, ahol a szavazati többség az önálló véleményükről való lemondásra kényszerítené őket. Úgy vélik, hogy manapság nem hangzatos egységfogadalmakra, hanem elmélyült tanulmányozásra, önvizsgálatra és komoly vitákra van elsősorban szükség.

NYILVÁNVALÓ, hogy az új zsinatról szóló vita középpontjában szintén a kínai kérdés áll. Az oroszok és francia híveik hiába állítják, hogy nem gondolnak kiközösítésre, s csak a Vietnamnak nyújtandó segítség egyeztetéséről és az európai biztonságról akarnak tárgyalni ; tetteikkel és írásaikkal önmagukat hazudtolják meg. A szovjet vezetők a Szovjetuniót járják Leningrádtól Vlagyivosztokig, hogy a káderokat és a párttagokat meggyőzzék Mao Ce-tung és csoportja politikájának szovjetellenes, antimarxista, munkásellenes, sőt akár kapitalista és fasiszta jellegéről.

Vajon a szovjet vezetők azért ilyen tevékenyek, mert Kína katonai mozgósításától tartanak ? Némely megfigyelő feltételezi, hogy pszichológiai előkészítésről van szó arra az esetre, ha a Szovjetunió harcba lépne vagy ha amerikai-kínai katonai konfliktus törne ki. Mindenesetre az olasz és jugoszláv kommunisták aggódva figyelik a kínai dráma kibontakozását, s igyekeznek tartózkodni minden olyan beavatkozástól, amely a kínaiak idegengyűlöletének, a fehér emberrel szemben táplált gyanakvásának tápot adhatna.

A jugoszláv küldöttek felhívták figyelmemet azokra a történelmi előzményekre, melyek mind azt bizonyították — Jugoszlávia 1948-ban, Albánia 1960-ban, Kína 1963-ban —, hogy az oroszok, valahányszor beavatkoztak a dolgok menetébe, csak azt érték el, hogy nemzeti egység alakult ki velük szemben. Elmondották még, hogy úgy vélik, ha az oroszok túlságosan feltűnően rokonszenveznek Mao ellenzékével, ennek csak annyi eredménye lehet, hogy ezt az ellenzéket valamennyi kínai szemében lejáratják.

AZ AZ ÉRZÉSEM, hogy a kérdéseknek ez a józan, szerény és óvatos megközelítése élénk visszhangra talált a kongresszuson, s talán még a francia kommunistákat is gondolkozásra késztette. Elmúlt az az idő, amikor mindenki magától értetődőnek tartotta, hogy a szovjet állam és a különböző kommunista pártok érdekei mindig egybeesnek. Akár tetszik nekik, akár sem, a francia kommunistáknak is csatlakozniok kell a policentrista áramlathoz s meg kell tanulniok úgy vizsgálni a nagy nemzetközi kérdéseket, hogy közben nem lesik szemük sarkából Moszkva véleményét. Ami viszont az oroszokat illeti, nyugodtan állíthatjuk, hogy a vesztükbe rohannak, ha nem hajlandók lemondani a nemzetközi konferencia *sine die* elhalasztásáról.

MEGJELENT
MAKKAI ÁDÁM
verseskötete
SZOMJ ÉS ECET
Kolozsvári Pál rajzaival
az Amerikai Magyar Írók
(Los Angeles) kiadásában

Ára (csak kötve kapható) postaköltséggel együtt :
Amerikában : 4.30 US $
Európában : 3.30 US $
vagy ennek megfelelő összeg

Megrendelhető : Amerikai Magyar Írók. 757, Ocean Avenue, Apt. 107 SANTA MONICA, Calif. 90402.

Polgárháborús jelenségek Kínában

Zavargások, fegyveres összetűzések, nemzetiségi lázadások, polgárháború Kínában ? A hermetikusan bezárt, hatalmas börtönből alig szivárog ki hír, ami kiszivárog is, sokszor egymással ellentétes, megbízhatatlan. Magából a maoista kínai sajtóból is kezd azonban kicsapne egy nagy tűzvész füstje, lángja. Kiangszi tartományban, Dél-Kína hegyvidékén (fővárosa Nan-San) több ezer paraszt elfoglalta állítólag a főbb pontokat, megnyitotta a bankpénztárakat, az áruházakat s nekiállt a "népi kommunák" (vagyis kolhozok) feloszlatásának. A jelentés nagyon emlékeztet a magyarországi ötvenhatos eseményekre ... Az "Agence France Presse" hírügynökség szerint hasonló jelenségek tapasztalhatók Közép- és Délkelet-Kína más tartományaiban is, ahol Tao Su, az egykori magas funkcionárius, akit Maóék leléptettek, lenne az események vezére. A Maohű rádiók adásai "fehér terrorról" beszélnek, egykori pártkáderek fellázadtak, szabotázscselekményeket hajtottak volna végre, megszűnt a vízellátás, az áram, barikádokat állítottak fel az utakon, bezárták az üzemeket. Tiencsinben sztrájkol a helyi újság. Csangcsunban (mandzsuriai iparvidék) a filmvállalatok ezer munkása megtámadta a rendőrkapitányságokat : negyven áldozatot jelentenek. Paotingben, Peking környékén tízezer "reakciós" megtámadta a maoisták főhadiszállását (kísértetiesen emlékeztet az 1956-os "tízezer csepeli grófra és báróra"...) Végül a Kantonból Hongkongba érkező utasok szerint a vörösgárdisták teret veszítenek, egyre jobban sarokba szorítja, sőt meg is támadja őket a helyi lakosság.

A nagy tömegjelenetek mellett — melyekről azonban bizonyosat nem tudunk — fájdalmas, barbár szörnyűségek szivárognak elő a bambuszfüggönyök mögül. Peking egykori főpolgármesterét bevert fejjel, bedagadt szemmel, hátrakötött kézzel lefényképezték, fényképét közölte a sajtó. Más, tegnap még elsővonalbeli személyiségek egyszerre "öngyilkosok" lettek. A "Vörös Zászló" újságban a következő tragikomikus hír jelent meg : "Van Kun-mej asszony, Liu Sao-csi köztársasági elnök felesége rendszeresen önkritikát tart minden tíz napban, a pekingi Tszing-huo egyetem helyiségeiben." Hihetetlen lenne, ha — Orwell nem írta volna meg húsz évvel ezelőtt fantasztikusnak kikiáltott regényében ...

Sih Suan-sziang, a szerencsétlen állatrinatisztítónak képregénybe illő kalandjai támadtak. Néhány hónapja még a rendszer reklámozott dísze volt. Az elmúlt hetekben már lehajtott fejjel hajszolták végig Pekingen, elvéve tőle él-tisztjét. A múlt héten százezer (!) dolgozó jelenlétében kritikának vetették alá. Egyik főbűne, hogy megtaláltak otthonában egy fényképet, amely Liu Sao-csi köztársasági elnökkel együtt ábrázolta (még abból a korból, amikor mindketten él-emberek voltak). Azonkívül azzal vádolták hogy — az XXX meg az XXX banda tagja. A hozzáértő közönség ismeri a jeleket : az ikszek a köztársasági elnök és a párt főtitkára nevét helyettesítik. Végül vádolják, hogy felesége két alkalommal meg volt híva húsostáska-ebédre az egykori pekingi alpolgármesterhez, aki azóta szintén lebukott.

A nyugati sajtó kapkodja a fejét. Nem tudja, nevessen-e, megbotránkozzék-e (egyesek védelmükbe fogják "szegény magukra hagyott Maóékat"). Mi, akik ismerjük még az ötvenes évekből a jelenségeket, a legkevésbé sem vidulunk rajtuk. Annál kevésbé, mivel közben a kínai hatalom egymásután végzi atombomba kísérleteit. Remélnünk kell, hogy ez a hatalmas, félresikerült rendszerű ázsiai ország, mely ma már nem "papírtigris", s melynek, hogy Hruscsov szürrealista szavaival éljünk, ma már atom-fogai vannak, szörnyű belháborgását nem robbantja át külső háborúba.

Sz. M.

A Renault Művek

vezérigazgatója visszaérkezett Párizsba. Zsebében a szerződés, amelyet Magyarországgal kötött. Győrben Diesel-motor gyárat — jobban mondva gyártási szalagsort — létesít, 190, 200 és 230 lóerős teherautók és autóbuszok számára. A három esztendeje tartó tárgyalások a francia gyárral így révbe jutottak. A nyugat-német Man és Ferrostal cégekkel karöltve ő szállítja a felszerelést, a szabadalmakat s a megfelelő technikai személyzetet. Az első anyagszállítások három hónap múlva kezdődnek, a gyártó részleg 1970-ben kezdi meg működését. A külföldi tőkerészvétel 110 millió francia frankra rúg.

Magyarország a harmadik a népi demokráciák között, amely szerződést köt a francia Renaulttal, Románia és Bulgária volt a két első. Michel Tatu, a párizsi "Le Monde" kelet-európai tudósítója közli, hogy Magyarország ambíciója : a pesti Ikarus karoszszéria-gyár termelésével a legnagyobb európai autóbusz-gyártó országgá fejlődni. Évi 7.000 nehézgépkocsit szeretnének gyártani, s annak nagy részét, 4.000 teherautót évente, a Szovjetuniónak adnának el. Személyautót viszont — ellentétben Romániával és Bulgáriával — nem kívánnak gyártani.

A magyar közönség, mely a szerződés részleteit még nem ismeri — az újságokban csak nyúlfarknyi híradás jelent meg az eseményről —, nyilván vegyes érzelmekkel fogja fogadni azt a két tényt, hogy *a nagymértékű beruházás főként az orosz közlekedést szolgálja*, s azt, hogy román személyautó, bolgár személyautó lesz — (csehszlovák már évtizedek óta van, a kelet-német kocsik, a lengyel gyártású kocsik kelet-szerte ismertek) — s hogy *Magyarország lesz az egyedüli, Albániával, ahol nem készül személyautó.* Apró Antal, az Elnöki Tanács elnökhelyettese kijelentette, hogy az ország nem is óhajt a közeljövőben személyautó-gyártással foglalkozni.

Pedig a magyar is szeret autón járni. Az elmúlt évi számlálás során 85 ezer magángépkocsit jegyeztek fel, vagyis *minden 117 lakosra jut egy autó.* Ez több, mint Jugoszláviában, ahol minden 128 emberre jut magánjármű, több, mint Lengyelországba (148 lakosra egy kocsi), sokkal több, mint Bulgáriában (169 lakosra egy kocsi) s mint a Szovjetunióban (minden 200 lakosra jut egy kocsi), Romániáról nem is beszélve, ahol 386 emberre jut egy autó. Viszont Csehszlovákia és Kelet-Németország erősen előrehaladt : az elsőben 35, a másodikban 38 lakosra jut egy kocsi. A nyugati országokban családonként vagy két-családonként van autó. Öröm, hogy a magyar teherautó-ipar — francia és nyugat-német együttműködéssel — előbbre jut, kár, hogy személyautó-iparunk Albániával marad egy sorban.

A. I.

SZINJAVSZKIJT ÉS DANIELT,

a két elítélt szovjet írót, az "Agence France Presse" moszkvai jelentése szerint más koncentrációs táborokba szállították, mint ahol eddig voltak. Szinjavszkij, az 1966-os ítélet értelmében hétéves, Daniel ötéves büntetését tölti úgynevezett "szigorú rendszerű átnevelő munkatáborban". Szinjavszkij feleségével most közölték, hogy férjét áttették abba a táborba, ahol eddig Daniel volt, ugyanakkor Daniel feleségét arról értesítették, hogy az ő férjét viszont egy harmadik táborba helyezték át. A Közép-Volga környékén, ahol a két író raboskodik, öt hasonló jellegű koncentrációs tábor van.

Ugyancsak az "Agence France Presse" jelenti Moszkvából, hogy január 22-én, vasárnap, a szovjet fővárosban mintegy ötven fiatal tüntetett a Puskin-szobor tövében. A tüntetők azt követelték, hogy bocsássák szabadon a január közepén letartóztatott P. Razjevszkijt, Juri Galauszkovot és Alexisz Dobrovolszkijt. A fiatalokat civilruhás rendőrök szétkergették.

Néhány megjegyzés egy fontos szöveghez

MÜNICH FERENC "ÖNÉLETRAJZI RÉSZLET"-ÉRŐL

SZERETNÉM az olvasó figyelmét egy érzésem szerint igen jelentős írásműre felhívni. Az "Új írás" című budapesti folyóirat novemberi számában ismerkedhetik meg vele az olvasó. Abban az irodalmi, művészeti és kritikai folyóiratban, amely úgy gondolom a legfontosabb irodalmi szemle szerepét tölti be ott, ahol a közelmúltban pompás és borsos szatirikus írásokat olvashattunk, ott, ahol néhanapján Illyés, Kassák, Juhász Ferenc és Képes Géza írásaival találkozhatunk.

Münich Ferenc "Önéletrajzi részlet" című írása, amelyet érdemes lenne mondatról mondatra haladva az olvasóval együtt áttanulmányozni, nem szépíró munkája, nem is valamely humorista csempészte a jeles folyóiratba ; a volt magyar miniszterelnök, a magyarországi kommunista mozgalom egy ismert veteránja mondja el itt — néhány lapnyi terjedelemben —, amit életével, fejlődésével, polgári, katonai és politikai pályafutásával kapcsolatban fontosnak, érdekesnek, feljegyzésre méltónak tart.

Az írás a maga frappáns rövidségével pompás arcképet ad szerzője jelleméről, kedélyének és szellemének világáról ; azokról a tényezőkről, amelyek életfelfogását és társadalomszemléletét kialakították. Münich Ferenc életrajzi részletét azért olvastam bensőséges élvezettel, mert a rendkívüli, a különös emberek egy kitűnő és sikeres képviselője mutatkozik meg benne ; a szerző, közéleti és politikai sikerének ormán, közvetlen mozdulattal, katonás rövidséggel vall magáról, koráról, körülményeiről mintegy anélkül, hogy a különös embereknek kijáró rendkívüli várakozásra számítana. Szerepét és jelentőségét ehelyett eleve mesterségesen csökkenti az ilyenfajta ironikus leleménnyel :

"Homérosról tudjuk, hogy hét város tartotta magát szülőhelyének. Velem ez sokkal kisebb mértékben fordult elő. Csak Tokaj és Seregélyes között merültek fel nézeteltérések ebben a kérdésben. Amikor a tokaji új közúti hidat avatták és miniszterelnöki minőségemben az ünnepségre utaztam, már Tokaj városának bejáratánál nagy vörös transzparenseken olvastam, hogy : 'Köszöntjük városunk szülöttjét'... Születési helyem vitás kérdéssé csak akkor vált, amikor Fejér megyében, Seregélyesen, szülőfalumban képviselővé választottak"...

MINDEZ pompás, nagyszerű munka : már a hangvételben benne van szinte minden. Az öregúr humora, a nemzedékénél elmaradhatatlan utalás valamennyiünk közös kincsére, a klasszikus műveltségre, az azonnali figyelmeztetés magas méltóságaira, utalás miniszterelnökségének és képviselői pályafutásának annyira a hazai stílust idéző intim emlékeire, a tokaji transzparens negélyes tévedésére e miniatűr homéroszi versenyben a város "bejáratánál", már ez az első mondat olyan, mint a mű, ez az érdekfeszítő stilisztikai mikrokozmosz, amelynek tanulmányozását figyelmükbe szeretném ajánlani.

Ezen ironikus, az örök magyar közigazgatás légkörét, tehát a "Falu jegyzője"-jeleneteit idéző bevezetés után az "Önéletrajzi részlet" írója kora és nemzedéke kedvelt pozitivista modorában foglalja össze ifjúsága történetének legfontosabb mozzanatait. Előbb egy igen kedves — mert a kaszinói tarokkpartik szivarfüstös hangulatát, a zöld posztó feletti szócsatákat idéző — stiláris fordulattal él, amely ugyancsak szinte az egész régi Magyarországot, illetve annak úri és jogászi köreit juttatja eszünkbe, ama jogászos és vármegyei műveltséget, amelyről annyit olvashattunk :

"Az igazság kedvéért kénytelen vagyok kijelenteni" — emígy hangzik e "locution toute faite", amelyet a hírlapíróval párbajcsatára induló ezredes is több ízben használ Krúdy beszélyében. ("Az utolsó szivar az Arabs Szürkében.")

"Az elemi iskola négy osztályát Szinyérvásáralján, a falu járási székhelyén végeztem". (Minden mondatból lehet tanulni valamit. Például azt, hogy Avas-Felső Szatmár megyei falu járási székhelye Szinyérváralja. A pozitivista stílus az általános műveltség terjesztése szempontjából valóban hasznosnak mutatkozik, s az öregúr igen pontos e részletekben.) No de hadd idézzünk tovább, mert az alapszöveg valóban kitűnő : "Azután szüleim Budapestre költöztek, ahol édesapám a gyógyszerész diploma mellé megszerezte az állatorvosi diplomát is. A gimnázium harmadik osztályát tehát Budapesten végeztem. Azután édesapámat kinevezték Tokajba állatorvosnak. Így a gimnázium 4. és 5. osztályát (most már arabs számnevekkel) Iglón, a 6., 7., 8. osztályát pedig Nyíregyházán végeztem. Itt történt az, hogy az érettségi napján kicsaptak, mert konfliktusom volt a tornatanárral. Ezután kénytelen voltam magánúton tanulni és Munkácson érettségiztem." Mindez pompásan rövid és dísztelen, de annál pontosabb. Legfeljebb a meglepő "pedig" kötőszót érezzük feleslegesnek, avagy nem egészen indokoltnak. A gimnáziumi esztendők eseménytelenül múlnak s az ifjúsági élettörténet egyetlen egyenes vonalú gyors fejlődés a tornatanárral való konfliktus, a döntő élmény irányában.

AZ EGYETEMI ESZTENDŐK történetét két egyszerű, állító mondat foglalja össze példás tömörséggel, káprázatos szabatossággal :

"Jogi tanulmányaimat Eperjesen végeztem. A doktori diplomát Kolozsváron szereztem meg." Eperjes, Kolozsvár, a régi Magyarország... Ez nyilván így a legtöbbet mondó szöveg. Kosztolányi rajongott az ilyenfajta, műremekre emlékeztető mondatokért. A főiskolai pálya rövid összefoglalása után visszakanyarodunk az ember és jellem alapvető élményéhez, a társadalmi renddel, illetve az azt megtestesítő iskolai fegyelemmel való összeütközésekhez. Ezt ugyancsak meglepően lapidáris eszközökkel fejezi ki : "Iglón azért csaptak ki a gimnázium 4. osztályából, mert megtoroltam az elszenvedett sérelmet, a kapott körmösökre válaszként megrúgtam az egyik tanárt ... Nyíregyházán azért csaptak ki, mert egy ösztöndíjas diákot vettem védelmembe, akit a tornatanár meg akart ütni."

Karakán fiú volt az öregúr : a két kicsapás nem csekélység még akkor sem, ha az állatorvos-papa állt a háta mögött. Hiába : az oroszlánkörmöket nem lehet tagadni. Az úrifiúnak volt bátorsága ahhoz, hogy a fennálló rend tanár-képviselőivel szembeszálljon. A lázadására emlékeztető mondat huszárrohamszerű meglepetéssel hat a szolid életrajzi szövegben. Az ifjúkori lázadás egyéb jelével is találkozunk. Erről az "Önéletrajzi részlet" egy huncutul felénk kacsintó mondata alapján szerzünk tudomást :

"Amikor ifjúkori barátaim emlékeznek az együtt töltött évekre, úgy jellemzik fiatalságomat, hogy nemcsak értelem és kulturáltság szempontjából emelkedtem ki környezetemből, hanem úgy is, mint virtuskodó fenegyerek, akinek különös élvezetet okozott, ha a kisváros nyárspolgárait megbotránkoztathatta..." Így jutunk ama báli hajnal leírásához, az ifjúkor nagy konfliktusához. A reggeli ünnepi körmenet látványa "felingerli" az emlékezőt, aki jogos haragjában a Fischer-Colbrie kassai püspök vezette körmenet élére vezényli az addig őt kísérő cigányzenekart ...

ÁM NEMCSAK lázadásáról szerzünk tudomást, hanem újfent a szerző alkatának ama tulajdonságairól, amelyeket "Kulturnoszty"-nak neveznek későbbi elvtársai. Ismét a tárgyilagosság szerénységével vall erről : "Kora ifjúságomban is nagyon szerettem olvasni. Tanulmányaim között az irodalom, a történelem és az idegen nyelvek vonzottak legjobban. Emlékszem, nagy hatással voltak rám kiemelkedő történelmi személyiségek, mint : Julius Caesar, Hannibál, Macedóniai Nagy Sándor és a későbbi történelem nagy alakjai : Attila, Hunyadi János, Napoléon stb."

Az öregúr igényes. Az "is" arra utal, hogy szívesen olvasott későbbi életszakaszaiban is. Eszményképeinek történelmi arcképcsarnokában a rejtelmes "stb." pedig nyilván előre mutat, a haladó hagyományoktól a jelen irányába. Az eszményképek hatása pályája sikeres alakulására nyilvánvaló : belőle is nagy ember lett, mint a Napoléon példájától elbűvölt nem egy jeles társából. Ám előbb történt még vele valami lényeges : versírással próbálkozott, a jelek szerint nem éppen sikertelenül. Erről így számol be : "Legelső verseim a 'Tokaj és vidéke' című helyi lapban *jelentek meg* ... Ugyancsak *megjelentek* verseim a 'Felsőmagyarországi Hírlap'-ban is, amely Sátoraljaújhelyen *jelent meg. Megjelentek* még verseim Fényes Samu 'Üttörő' című folyóiratában..." (A kiemeléssel a szerző stilisztikai igénytelenségének bravúros fogására kívántam felhívni figyelmüket.) Majd egy felettébb eredeti fordulattal lírai életművének rövid jellemzése következik, emígyen : "Verseim különfélék voltak. Többségükben lírai, hazafias, ateista és később forradalmi hangú versek."

Az epika költészetét tehát az öregúr elhanyagolta. Ezt utalásként kell megjegyezni a kutatók számára. Nála "többségükben lírai" művekre bukkanhatnak csupán.

Az öregúr így is felülmúlhatatlan. Az "Önéletrajzi részlet" a magyar írás történetében egyedülálló illusztrálása Buffon örökérvényű mondásának. A stílus az ember.

ÜGYVÉD ÚR, forradalmár úr, századparancsnok úr, költő úr, képviselő úr, miniszterelnök úr, fogadja ezért a teljesítményért mindannyiunk őszinte köszönetét !

PEÉRY REZSŐ

FIZESSE ELŐ
BARÁTAINAK, ISMERŐSEINEK
az
IRODALMI ÚJSÁGOT
21, rue des Acacias
PARIS-17e

HORVÁTH ELEMÉR VERSEI

Anunit

A fényes vizektől ahol Ea lakik
a nagy fákig ahol Sámás lakik
mondjátok Naram Sin a nagy
Naram Sin összegyűjti a városokat
Naram Sin összegyűjti
a templomokat
Sharganu fia Naram Sin a Nagy
Én Naram Sin a Nagy mondom
királynőm Anunit

neked adom a pásztor nyájait
neked adom a halász halait
megtöltöm korsóid a föld nedveivel
érted veszik tengerbe Ur
érted veszik a tűzbe Kish
a Tízezer Falu ó Anunit
halomnyi hamu az oltárodon

és Róma London Bagdad
Reykjavik

Bien hoa

A kovács kardot kalapál
az eke megrozsdásodik
a paraszt katonának áll
a föld termi pipacsait

a pipacs csupa pír
az asszony csupa könny
a könnyben dereng a papír
papír s csupa közöny

Elfogulatlan bibliográfia

MEGJELENT a csehszlovákiai magyar nyelvű szocialista sajtó irodalmi bibliográfiája a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában.

Nem szándékom kétségbevonni ennek a könyvnek célszerűségét és érdemeit, de mindjárt hozzáteszem, hogy Magyarországon még mindig nem tudnak megszabadulni a "pártosságtól", a dogmatikus nézőponttól, ami megakadályozza, hogy ne csak a kifejezetten szocialista és kommunista sajtóirodalom cikkeiről adjanak szisztematikus jegyzéket, hanem más politikai irányú ellenzéki lapok, mint például a "Prágai Magyar Hírlap" irodalmi megnyilatkozásairól is.

A 370 oldalas könyvnek ez az egyik szerkezeti hibája. A másik, hogy a jelenkori magyarországi politikai és társadalmi berendezkedés szelleméhez igazodó szerkesztők szubjektív kritikájukkal ártanak a könyv dokumentációs értékének.

BOTKA FERENC bevezetésében azt írja, hogy "bibliográfiánk az 1919 és 1938 között megjelent magyar nyelvű munkásmozgalmi sajtó irodalmi és irodalomtörténeti közleményeinek adatait tartalmazza". Már ez az első megállapítása sem helytálló. Amikor olyan kommunista írókról és újságírókról van szó, mint például Gábor Andor és Tamás Aladár, akkor bizony nemcsak verseiknek, elbeszéléseiknek, színműveiknek, hanem kimondottan politikai jellegű cikkeiknek teljes bibliográfiáját közlik. Minden rosszmájúság és célzatosság nélkül kérdem, mi közük van Gábor Andornak az osztrák szociáldemokraták ellen írt "Judások", Peyer Károly és Szeder Ferenc ellen acsarkodó, vagy "Jászi Oszkár, a Marx-ölő" című, polémikus tónusú, gyűlölettel teli cikkeinek a tiszta irodalomhoz ? Ugyancsak semmi összefüggést nem találok Tamás Aladárnak Aga Khanról, a lótenyésztésről, valamint Göringről és Göbbelsről írt cikkei és a komoly irodalomesztétika között. De úgy fest, hogy Gábor Andor és Tamás Aladár olyan nagy reprezentánsai a kommunista irodalomnak, hogy egy ilyen összefoglaló bibliográfiából nem hiányozhatnak összes publicisztikai alkotásaik, még a lótenyésztésről írottak sem.

Így most már megértem, miért írta némi szabadkozással Botka Ferenc bevezetőjében, hogy "nem dolgoztuk fel azonban válogatás nélkül a tipikusan újságírók pl. Beregi Tivadar minden megnyilatkozását. Természetszerűen kimaradtak gyűjtésünkből a napi eseményekhez fűzött kommentárjai, ismertetései, irodalmi értékkel nem rendelkező s az újságírói gyakorlattal összefüggő írásai".

Botka Ferenc és szerkesztőtársai ugyanakkor természetszerűen és válogatás nélkül feldolgozták Gábor Andor, Tamás Aladár, Illés Béla, Mácsa János valamennyi politikai tartalmú cikkét, a napi eseményekhez fűzött kommentárjaikat és semmi különös irodalmi értékkel nem rendelkező írásaikat.

MIÉRT RÉSZESÍTETT Botka éppen engem ilyen elbánásban ? 1932-től 1938-ig párizsi munkatársa voltam a pozsonyi szociáldemokrata "Népszavá"-nak. E hetilap nemcsak Puskinról, Tolsztojról, Jules Vallès-ről, Upton Sinclairről, Bernard Shaw-ról, Fourier-ről, a szocializmus kérdéseiről, a fasizmus és a filozófia viszonyáról írt szerény igényű cikkeimet közölte, hanem egy sereg tudósításomat is a Blum-kormány társadalompolitikájának gyakorlati eredményeiről, a francia és a világpolitikai helyzetről, valamint a francia szocialista és a kommunista párt közötti állandó súrlódásokról és áthidalhatatlan ellentétekről. Erősen szocialista és ugyanakkor kommunistaellenes meggyőződésem elég volt Botka Ferencnek, hogy irodalmi jellegű írásaimat is elhallgassa.

A bibliográfiából egyébként megtudjuk, hogy a csehszlovák polgári demokráciában a kommunista sajtó közel húsz évig élt és virágzott. Politikai íróik szabadon áskálódtak és rágalmaztak, Botka Ferenc mégis berzenkedik a múlt ellen : "Csehszlovákiában", írja, "a Szociáldemokrata Párt, — kormánypárt lévén — még inkább, mint másutt, a jobbodali elemek befolyása alatt állt. Ez a körülmény természetesen rányomta bélyegét sajtójára, s a benne megjelenő irodalmi közlemények jellegére és ideológiájára is". Ha ez a meghatározás nem is igaz, a bibliográfia szerkesztője úgy beszél, mintha a sztálini ideológia nem nyomta volna rá bélyegét a kommunista sajtóirodalomra. Pedig Botka Ferenc nagyon jól tudja, hogy a csehszlovák polgári köztársaságban alkalmasint több gondolat- és véleményszabadság volt, mint a mai magyar népi demokráciában.

NE LEGYÜNK igazságtalanok : a bibliográfia keretében a szociáldemokrata hírlapirodalom is helyet kap, természetesen háttérbe szorítva és azzal a megjegyzéssel, hogy "a szociáldemokrácia opportunizmusa minden időben károsan befolyásolta a forradalmi munkáskultúra s a szocialista irodalom kibontakozását, fejlődését". Megtudjuk ugyanakkor, hogy az igazi szocialista irodalomnak a Szovjetunió volt a központja ; ez a moszkvai centrum "vált inkább a határainkon túl kibontakozó magyar szocialista irodalom vezető erejévé ... A kommunista írók tekintélyes része a Szovjetunióban keres menedéket s az ottani kisugárzó góc már nagy vonalakban kialakul". Jó lenne ezek után, ha a szerkesztők azt is közölnék az olvasókkal, hány kommunista írót végeztettek ki a szociáldemokraták Csehszlovákiában és hány kommunista író pusztult el erőszakos halállal a nagylelkűen menedéket adó Szovjetunióban.

A könyv megjelentetése, az említett torzítások ellenére sem volt hiábavaló, mivel sok érdekes irodalomtörténeti adatot közöl Petőfi Sándor, Madách Imre, Kosztolányi Dezső, Ady Endre, Juhász Gyula, József Attila, Illyés Gyula és Kassák Lajos müveinek csehszlovákiai kiadásairól. Ezzel mégiscsak azt igazolja, hogy ezeknek a nagy magyar íróknak és költőknek, akik közül a legtöbbet életében vagy holta után annyit támadtak, üldöztek a kommunisták, milyen termékenyítő hatásuk volt a csehszlovákiai magyar irodalomra, valamint a csehszlovák írókra is.

BEREGI TIVADAR

ANDRÁS SÁNDOR

Utazás eLeSDé-n

REGGEL NYOLC ÓRÁRA kellett átmennem barátomhoz, reggeli nélkül. Az étel semlegesítené a parányi porocskát, mondta Richard. Ő ezúttal nem vett részt a gyönyörűségben, csak felvigyázott, rám meg barátnőjére, Julie-re. Tiszta nyárelejei reggel volt. A két egymásra kiöltött földnyelv és az azokat összekötő Aranykapu Hídján belül — az egyik földnyelv hegyén a város fehérlett, a másik hegyéről barna dombok vonultak jobb felé a látóhatárba — ezüsttel cifrázott kék ragyogásban simult a San Franciscó-i öböl. Leindultam a magam dombjáról, ahonnan mindezt láttam, és zsémbeskedtem, mert éhség égette a gyomrom, mint tűz az üres lábast.

Negyed kilenckor vettük be az első adagot, tíz felé egy másodikat. Egy is elég lett volna, de biztosak akartunk lenni a dolgunkban. Apró kapszulából ürített Julie egy tányérra, gondosan ütögetve, nehogy egy szemecske is benne maradjon. Zöldes színe és szappanos íze volt, de nem a vegyszernek, hanem az azt tartalmazó pornak. A vegyszer mennyisége olyan kicsiny, hogy azt adagokra osztva szállítani nem is lehetne, s ezért semleges porral vegyítik. Persze nem keverik el túl szorgosan és esetleg a vegyszer java a kapszula falán ragad : hát ütögetni kell. Julie késsel kettéválasztotta az adagot és aztán nekiláttunk. Ujjunkkal mártogattuk fel a csodaszert, én mint újonc, Julie mint veterán, utána pedig kávét ittunk és vártunk. Beszélgetve. Barátom tizenkilenc éves, barátnője is : mindketten az egyetemre járnak.

TÍZ ÓRA UTÁN kimentünk az egyetemi parkba, illetve át az egyetemre : e kettő egyet tesz. A berkeley-i egyetem igen szép : domboldalon fekszik, hatalmas hullámzó park, patakokkal, rétekkel, ligetekkel, facsoportokkal, és persze köztük az egyetem épületeivel. Szombat volt, magyar viszonyok szerint vasárnap délelőtt. Vasárnapos tétova hangulat. Julie ámuldozott : a bokor, a lomb, a fű : micsoda zöld, micsoda ragyogás, milyen gyönyörű. Én alig éreztem mámort. Testem zsongott, fejem is, kellemesen puhán, és a színek élesek és erősek voltak, de nem rendkívül. Itt az öböl vidékén tiszta napon mindig ilyen fényeket lövellnek a színek, zöld a kék ellenében, a zöldben barna, sárga, vörös. Most is ilyen volt, szép, de megszokott szép. Éhségem viszont szokatlanul nagy volt, már zavaróan égette gyomrom. Végül is betereltem Richardot meg Julie-t a kocsimba és felhajtottam a dombra, a lakásomhoz.

Furcsán esett a vezetés. Minden puha volt, csendes. Az autó motorját (Volkswagen) hallottam, de mint valami messze és lágy kereplést. A sebességváltó mintha vajban mozgott volna. Egész testem lágyan zsongott és a volán is puha volt. Tudtam, hogy fogom, de nem éreztem. A vezetéssel nem volt semmi baj. Egyébként azonban gondjaim támadtak. Mesélni kezdtem Richardnak, hogy két nappal azelőtt egy lány majdnem belém hajtott a kocsijával, de amint mutatni akartam hol, nem találtam az utcát. A világ kezdett tréfás és furcsa lenni. Balkéz felől az egyik mellékutcából motorbicikli ugrott ki elém, de olyan puhán és rugalmasan, az úttest fölött tovalüktető foltokban, mintha a levegő ruganyos lett volna.

AZTÁN megérkeztünk hozzám. A nap besütött a széles ablakon, megindítottam a lemezjátszót, és besiettem a konyhába. De enni már alig tudtam, mert hirtelen elfogott a szédület. Számban a kenyér ízetlen, rágós és tolakodó massza lett, s mintha gyomrom is megtelt volna a bennem emelkedő dagállyal. Nem maradt bennem semmiféle hiány. Visszamentem a szobába és még az ajtófélfánál állva nevető inger fogott el. Nevetnem kellett mindenen, amire csak néztem. Minden tréfás volt. Az asztalon a csésze, a félrehúzott függöny redői, a könyvek, Richard szakálla, nevetésemen csodálkozó ábrázata. "Mi az", kérdezte, "mi van?". én meg csak némán ráztam fejem, feszültem a görcstől, szorítottam vissza a rohamot. Úgy éreztem, ha kitódul a számon, kettéreped a fejem mint az érett görögdinnye és kipotyognak a padlóra csillogó fogaim. Végül már bosszantott a kíméletlen görcs. Észrevettem, tárgyakhoz való kötöttség nélkül ragadott meg az inger. Nem voltak azok tréfásak, csak csiklandoztak egykedvűen, céltalan, de nagyon. Már kínoztak. Zuhogott volna belőlem a nevetés, a húsom, a csontom, mindenem. Aztán lassan megcsöndesedtem.

BOB DYLANT hallgattuk lemezről és az első látomás ekkor vetült a szemembe. Az ablakkal szemben ültem, Richard a sarokban a karosszékben, Julie jobbra az ágyon és ahogy behunytam a szemem, szemhéjam belsején fehér és zöld folt ragyogott ; puhán, bolyhosan, de élénken : akár a lepkeszárny. Ahogy szemhéjam szemgolyómon lefelé ereszkedett, úgy fénylett fel rajta a kép. Először csak azt a fehér-zöld foltot láttam. Talán azért nem állt össze teljes képpé, mert ereszkedő szemhéjam ijedtemben visszarántottam. Aztán erőt vettem meghökkenésemen, és óvatosan lebocsátottam, mondanám, legöngyölítettem a puha meleg szemhéj vetítővásznát. Rajta a Bob Dylan lemez — *Bringing it all back home* — fedőlapjának képe ragyogott vakító színekkel és élesen, színesebben és élesebben a legkiválóbb színesfelvételnél. Mikor kinyitottam a szemem, a fedőlap ott feküdt előttem az asztalon, de a lapján, nem állva, ahogy láttam, és fakón (rendes színben). Újra lehúnytam a szemem és ezúttal rövid idő múlva a Bob Dylan kép eltűnt, és szemhéjam belsején tréfás levelezőlap, figurák és arcok, főként arcok, zuhogtak át nagy sebességgel. Duzzadó vörös pofák, vaskos ajkakkal. Nem tudtam sokáig nézni őket, mert olyan komikusak voltak, nem is annyira maguk az arcok, mint inkább áramlásuk, hogy nézésük csiklandozott és nevetnem kellett.

VÉGÜL Julie vissza akart menni az egyetemi parkba a gyönyörű fákhoz és kocsiba ültünk. Richard megkérdezte, tudok-e még vezetni, mondtam, igen. Pompás út volt. A kocsit még kevésbé éreztem, mint felfelé jövet, a motor egész halkan zizegett, úttestet súroló kerekeit egyáltalán nem hallottam, a sebességváltót egyáltalán nem éreztem, de a volánt sem. Sütött a nap, kéklett az ég és körülöttünk a levegő, és úsztunk lefelé a domb bokrokkal-fákkal-virágokkal borított házai között, vidáman, belső gyönyörűségben. Richard hátul ült, szőke szakállas arca hatalmasan és valami lágy okkerszínben lebegett a tükörben. Minden világos tárgynak ilyen színe volt egy kicsit. Fehéret, kocsim fehér lett volna, — nem láttam. Az utca, akár a hullámvasút pályája, vidám, csöppet nyugtalanító, de nem ijesztő bravúrral kanyargott előttünk, a szemben jövő kocsik teljesen hihetetlenek voltak, mintha valami meseúton gördültünk volna.

A parkolás nehezen ment. Be kellett hátrálnom két kocsi közé egy olyan kocsival, amelynek körvonalait csak nagyjából érzékeltem, kocsik és járdaszegély közé, amelyek hasonló tétovaságban derengtek. Végre is sikerült. Ekkorra már teljesen részeg voltam. Furcsán. Lehoztunk tőlem egy doboz gramofonlemezt, hogy Richardnál később modern zenét hallgathassak, de most, mikor arról volt szó, hogy felvigyük hozzá, ez akkora feladatnak tűnt, mintha az egész autót kellett volna megragadnom egy fogantyúnál. Megborzongtam a gondolattól, illetve a feladatot kivihetetlennek éreztem. és a lemezek maradtak.

A SARKON a benzinkútnál ráébredtem, azért ilyen furcsa minden, mert világos nappal ilyen részeg még sohasem voltam. Rendes délelőtt, amikor minden a maga útján megy és süt a nap, még sohasem tartózkodtam ilyen távol a jelenvalótól. Ez az érzés nőtt, ahogy bementünk a parkba az épületek közé. Arra is gondoltam, hogy ilyen céltalansággal még sohasem sétáltam az egyetemen, ilyen kívülről még sohasem néztem, mindig a dolgom vitt valahová. Az is furcsa volt, hogy ekkora részegség mellett máskor járási zavaraim támadtak, most azonban minden ingadozás nélkül mentem. Bár csak egy jó órával később értettem meg, addig töprengtem rajta, hadd írom ide, hogy alkoholmámor sohasem töltött be ilyen egyenletesen. Testemnek mindig maradt súlypontja, és azért ingadoztam, mert úgy éreztem, kiesem belőle. Mintha én és súlypontom két különálló pont lett volna és én súlypontom körül billegtem, szerettem volna belőle nem kiesni, illetve ha már kiestem, visszarándulni belé. Az előbbi autóvezetés furcsaságát is most ezzel magyaráztam : amikor alkoholosan vezettem, és akármilyen részeg voltam is, a volánt mindig keménynek éreztem, és lendületek vonalán mozogtam, vezettem : kemény és határozott vonalak mentén. Most azonban nem volt semmiféle súlypont és ezért nem voltak vonalak sem, amelyekhez görcsösen tartanom kellett volna magam. Sokkal közelebb volt ez a normális állapothoz, azzal a különbséggel, hogy éreztem, teljesen mámoros vagyok.

VIZELNEM kellett, de az épületekbe való belépés lehetetlennek tűnt. Ott hevertek ezek a cifra kődobozok a gyepen a fák között, és annyira más anyagból voltak, hogy testem beléjük keverésétől visszahőköltem. Végül is azonban meg kellett történnie. Irodám épületéhez mentem, ott legalább tudtam a járást, és nagy büszkeségemre — Richard kísért mint egy beteget — meg is találtam a helyes ajtót. Bizonytalannak éreztem magam és bemenekültem az egyik fülkébe, de semmire sem futotta. Úgy látszik csak képzelődtem. Bosszúságomban és hogy valamit tegyek, le akartam tépni egy szeletet a még megkezdetlen vécépapír hengerről, de nem sikerült. (A fülke, az épület fojtogatott, minden mély okkerszínű volt, és a levegő állt, mintha valami kihalt gépezet vagy vízkőlepte kazán mélyén lettem volna. Jövet a folyosón nem találkoztunk emberrel.) Nem sikerült. Mivel a henger megkezdetlen, azaz leragasztott volt, egy szeletet, illetve réteget kellett volna le-, illetve felszakítanom, de ujjaim a maguk útján jártak és mivel érzéketlenek voltak, csak láttam, mi történik. Hitetlenkedve ámuldoztam : körmömmel csak egy réteget akartam feltépni, de az többet tépett fel, azaz túl mélyre hatolt és, mi több, változó mélységben, úgy hogy képtelen voltam egy szeletet felszabadítani, csak foszlányokat és gyurmákat sikerült felkaparnom. A dolog ijesztett némileg. Láttam buzgalmam, amint minden erőmmel igyekeztem legöngyölíteni egy szelet papírt, míg testem, idegrendszerem nem hagyta, megszűnt szolgálni. Az ijedtség azonban apróka volt, a szórakozás nagyobb, és bár ez a teljes testi bambaság nyugtalanított, vidorságomban nem törődtem vele.

Kimentem a folyosóra és megindultunk kifelé az épületből. Mintha egy roppant gépezet csőhálózatában lettünk volna. Teljesen kiúttalannak látszott a helyzet ; a külvilág, az erős fény és a lángoló színek olyan távol voltak, hogy elvesztettem a reményt, valaha is kiérek hozzájuk. Ugyanakkor a formák elváltozása mulattatott. A folyosó lejtett. Egy pontból, illetve vonalból, és egyúttal ferdült is. Szinte féltem, lecsúszom. S közben tudtam, hogy nem lejt és így félelem és bizalom közt léptem előre. Kafka-szerű folyosók, mondta Richard válla közé húzva fejét és tényleg olyanok voltak. Arra gondoltam, nekem most mennyivel inkább, mint neki. Kiúttalanság, elveszettség és reménytelenség sötétlett okkersárga bőröm alatt. Julie nem beszélt. Mentünk. Valahol.

NAGYOT LÉLEGEZTEM, amikor végre kiértünk az épületből és kiszellőztethettem magam a fényes levegőben. Apróbb kalandok után visszamentünk Richardhoz. Zenét hallgattunk — Beetle-zenét —, ledőltem a diványra, de egy ideig féltem szabadjára engedni magam. Iszonyú félelem fogott el : az előbb érzett testi bambaság visszatért és ezúttal egy, a teljes sorsomat bénító tehetetlenség érzetévé fokozódott : azt csinálhatnak velem, amit akarnak. Nem az adott helyzettől féltem, Richardtól, hanem magától az állapottól, kiszolgáltatottságomtól. Emberek belém léphetnének, elküldhetnének Vietnamba, betehetnek egy elektromos habverőgépbe és megnyomhatják a gombot : még tiltakozni sem tudnék. Kínomat fokozta, hogy nem tudtam kimozdulni belőle. Szerettem volna egyedül lenni, de nem bíztam magamban. Ki tudja, mit tennék, ha Richard nem vigyázna. Semmit, gondoltam, eddig sem tettem semmit. Miért lennék öngyilkos vagy miért sétálnék tünde révületben egy autó kereke alá ? Ha nem is tudtam mindig azt tenni, amit akartam, legalább tudtam, mit teszek, és tudatosan még nem kívántam megsemmisíteni magam. Autóba ülök és hazamegyek, határoztam el hirtelen. A terv azonban kivihetetlennek tűnt. A vezetés miatt : nem volt erőm, bátorságom hozzá. Irtóztam tőle. A mámor egyik hatása az volt, minden állapotot örökletesnek éreztem. Előbb a félelmet, most ami a félelemtől megszabadított, a bátortalanságot. Alkoholtól még sohasem voltam olyan részeg, hogy ne mertem volna vezetni, most azonban visszahőköltem.

TEKINTETBE VETTEM a gyakorlati valóságot, Richardot, szobáját, és lehunytam a szemem, bizalommal. Gyors ritmusra özönlöttek a képek, többnyire négy oldalról egy középpont felé. Ezúttal nem maszkok, hanem katonatisztek tűntek fel, khaki ruhában, íróasztalnál ülve. Aztán havas alpesi-sierrai tájképek. Hallatlan élességgel. Utána arcok özönlöttek mindenféle irányból, aféle ceruzarajzok. Mintha Trockijé is köztük lett volna, de valójában egyetlen arc sem volt ismerős, és nem is lett, bárhogy akartam is. Képtelen voltam ismert arcokat felidézni. Ezek a rajzolt arcok beszéltek, de hang nélkül, és volt, amelyik cigarettafüstöt fújt ki lassan. Aztán ritmusba zökkenve ismét feltűntek a maszkok. Reméltem, ha engedem, áradjanak, végül eltűnnek, és úgy is volt. Utánuk, még mindig groteszk túlrajzoltságban, ajkak, festett hindu nők — istennők lilásvörös ajkai — minden erotikus élmény nélkül. A két szélen hatalmasok voltak, aztán befelé egyre kisebbedtek és a középpontnál összeértek és eltűntek. Nem vágytam erotikus izgalomra, még amikor szándékoztam, akkor sem. Nyugalom töltött el. Milyen jó lesz, csak keveset enni, és csak olvasni, írni. Hűvös, nyugtató, könnyű érzés volt. Mintha vízben siklottam volna. Valóban siklottam is, át az időn, minden zavarás, minden izgalom, nemi izgalom nélkül, csak ettem egy keveset és olvastam. Könyvet, papírt, ennivalót azonban nem láttam, mindez csak érzés volt, míg az ajkak ritmusra zsugorodtak és tünedeztek a középpontban. A formák azonban tovább oldódtak és nemsokára sikerült megszabadulnom tőlük. Most már csak ábrák rázódtak ritmusba. A ritmus gyors volt. Untam. Úgy éreztem, csak a zene parancsolja rám szimmetriájukat. Ekkor azt éreztem, hogy a hangok rezgése változik képpé. Mintha televíziós ernyő és lámpa lettem volna. Arra gondoltam kuncogva, hogy 10.000 évvel ezelőtt is láthatták ezt a csodás színes televízió előadást az emberek. A prófétáik, költők. Időtlen élmény, emberileg lehetséges élmény, gondoltam.

Ekkor szerettem volna valami szörnyűt látni, valami rémet. Jöttek is, némileg foszlányosan — azaz tisztán, de nem teljes alakban — sárkányszerű képek, vadmajmok, gorillák, torz lények, de szórakoztattak. Arra gondoltam, hogy amíg valaminek formája van, nem rémíthet meg. A látás már birtokbavétel, határok közé szorítás. Ha már látok, tudatom dolgozik. Tehát amikor szörnyűre, akkor alaktalanságra vágytam. Szerettem volna megdöbbenni Ez azonban nem sikerült. Bárhogy akartam is, mindennek körvonala volt. Blake-re gondoltam, mennyire meg lenne elégedve velem.

Aztán megpróbáltam elmozdítani a középpontot, amelybe négy oldalról ritmusra zuhogtak a képek. Koncentrálni kezdtem erre a középpontra és sikerült is egy kicsit elmozdítanom és sikerült, rövid pillanatokra, egy égő lángfehér foltot teremtenem, amelybe az ábrák, vonalak belepusztultak vagy hozzáérve visszavibráltak. Ezt a nekiütődést és visszavibrálást, ki tudja, miért, a nevetéssel kapcsoltam össze, amely előzőleg fogott volt el. Úgy éreztem, hogy a nevetés ezzel az égő lángfolttal való érintkezés és az attól való elszakadás ritmikus kényszere. Az a lángfolt pedig a megsemmisülés volt.

MEGPRÓBÁLTAM formákat is csinálni a szememre hulló zuhatagból. Megérteni véltem Cocteau festett szemhéját, a látó szemhéjat, és Homeroszra gondoltam, valamint a tétel mostani igazára: le kell hunyni a szemet, hogy igazán láthasson az ember. Igyekeztem alaktalan foltokat előkényszeríteni és aztán belőlük formákat, alakokat futtatni. Ez némileg sikerült, de nem túl jól. Annyi biztos, hogy az akkor létrejött alakok nem voltak kémikusak. Emlékszem egy női (férfi?) arcra, illetve orr- és homlokra, amint barnán tovaúszott. És a teremtést éreztem, de egyúttal önnön gyengeségemet is. Viszont amíg ez az arc és más alakok tovaúsztak és én a középpontot erőltetve utánuk siklottam, hirtelen belém állt a kérdés : miért ? Úgy éreztem, minden erőlködésem értelmetlen. Hiszen ha alakot formáltam, azzal még nem értem el semmit. Nem az alak, az alaktalan érdekel,

(*Folytatás a 6. oldalon*)

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Szabó Dezső újrafelfedezése: a 30 éves generáció dilemmája

SZABÓ DEZSŐ nevével 14 éves kamasz koromban találkoztam először, mikor a gimnáziumban híre futott, hogy "Az elsodort falu"-ban remek disznóságokat lehet olvasni ; a nagy költőt és az elromlott úrilányt meztelenül találja az egészséges erős ember egy diványon, de nem veri meg őket, hanem letakarja őket egy pokróccal, majd illedelmesen odébb áll, és hogy a költő Ady Endre, meg hasonló nyalánkságok. A 14 év éretlenségével idővel aztán lemállott a könyv felszíni tartalmaiból is annyi, hogy érettségiző diák koromban értelmesebben vethessem össze a "Füzetek" néhány dörgedelmét a könyv "eszmei mondanivalójával", melyből 1953-54-ben Budapesten annyi kétségtelenül igaznak és megszívlelendőnek hatott, hogy Magyarországot a szomszédai legyenek szívesek békén hagyni.

Amikor egyik vérmesebb osztálytársam Szabó Dezső aktualitását abban vélte felfedezni, hogy a Rákosi-Gerő korszakban a zsidó származású miniszterek száma igen nagy volt a kommunista kabinetben, én már azzal érveltem vissza, hogy az erdélyi székelyek is mind bementek a kommunista pártba román soviniszta retorzióktól való félelmükben, s hogy a zsidóságot éppen elég jóvátehetetlen borzalom érte Közép-Európában.

Növelte továbbá Szabó Dezső misztikáját az a közismert tény, hogy éveken át egyszerűen nem lehetett kimondani a nevét. Ha egy tízéves srácnak megtiltja az apja a dohányzást, el fog bújni a mosdóban és addig cigarettázik, amíg betege lesz. Kimondhatatlanul imponált még Szabó Dezsőben az is, hogy a maga erejéből adta ki a "Ludas Mátyás Füzetek"-et, amikor már mindenkit magára haragított, s hogy egy ilyen magánkiadás milyen hermetikusan és masszívan lehetetlen volt Magyarországon, mint ahogy ma is az. (Budapestről érkezett író barátom szerint egy sokszorosító gép birtoklása még ma is a legnagyobb veszéllyel jár.)

Az egyetemi évek, 1956, a külföldi meghonosodás éveiben a halott magyar írók sorsa valahogy sokkal kevésbé foglalkoztatott, azt hiszem majdnem mindnyájunkat, mint az élőké. Mi van Illyéssel ? Mit ír Németh ? És akiket nem adnak ki ? Sinkát rehabilitálják-e? Hiszen tették azt Erdélyivel, és Sinka Erdélyihez képest Arany János. És hasonló kérdések. De Szabó Dezső ?

SZÁMOMRA ezért volt esemény Gombos Gyula igen nagy körültekintéssel és fölényes tudással megírt könyve. Kevés magyar tanulmány szólt még ekkora felkészültséggel, objektivitással és hozzáértéssel olyan témához, amiről csak az elvakult gyűlölet vagy az elvakult rajongás hangján hallott az ember másokat beszélni. Gombos műve a magyar esszé-irodalom kimagasló alkotása : 20 éves amerikai tartózkodás után s annak ellenére, Gombos úgy fogalmaz magyarul, ahogy a magyar esszé történetében talán csak Kárpáti Aurél tudott. Hűvös eltartással és a tudományos amerikai szociológia távlatából szemléli Szabó Dezsőt, ezt a torzonborz, tragikus sorsú, kicsit talán ártalmasabb, mint hasznos magyar zsenit. Gombos könyvének olvasása nem azt eredményezi, hogy az ember Szabó Dezső-fanatikussá válik, ellenkezőleg : az ember rájön, hogy itt kinn, annyi év után, é r d e m e s é s l e h e t magyarul esszé-irodalmat művelni.

Gombos Szabó Dezső lényegét (életének értelmét, annak számunkra való meg-, illetve átmenthetőségét, mintegy a *tanulságát)* röviden összefoglalva abban látja, hogy a múlt két gigászi tévedése, a fasizmus és a kommunizmus nem lehet megoldás sem a magyarság, sem más közép-európai nemzet számára. Szabó Dezső groteszk, patetikus alakjában annak a megtestesülését látja, hogy mi történik egy tehetséges emberrel, aki megjárja *mind* a jobboldal, *mind* a baloldal tévedéseit, hogy végül is a teljes elszigeteltség keserű, dölyfös magányában holtig vagdalkozzék elevenek és holtak ellen.

KÉTSÉGTELEN, hogy Szabó Dezső prózája ma már olvashatatlan, hogy nyelvi fondorlatai a neurotikus kompulziót megközelítően modorosak és karikírozhatók. Kétségtelen, hogy a fajmitológia ködeiben tévedezett. Kétségtelen, hogy nem írt jó regényeket.

Az is kétségtelen azonban, hogy *elsőrangú szatírákat* írt, és elsőrangúan tudta bosszantani az ellenfeleit. Kétségtelen, hogy nem követendő példa emberi attitűdjeiben, de nem szabad elfelejtenünk — s ezt Gombos idézi is a "Füzetek"-ből —, hogy ugyanolyan dühvel kelt ki a nyilasok ellen, ártatlan emberek elhurcolása ellen, mint a húszas években a *belső magyar honfoglalás* gondolata mellett.

Ha más érdeme nincs is Szabó Dezsőnek, el kell róla mondanunk, hogy az önálló magyar gondolkozás nagy ösztönzője volt, Németh László, Bibó István, a magyar "harmadik út" színe-java, az ő sokkal műveltebb, higgadtabb, európaibb tanítványai. Torzonborz vadembernek is lehet művelt tanítványa ; ha másra nem, erre megtaníthatott volna bennünket a darwini hipotézis.

FENYŐ MIKSA, az "Irodalmi Újság" december 15-január 1-i számában, érthető okokból, a kortárs — és a megbántott kortárs — elmarasztaló szemével nézi Szabó Dezső újrafelfedezésének jelenségét. Tiszteletre méltó korosztályának felejthetetlen és sokszor igen jogos sérelmei azonban itt és ma, nem a mieink, a harmincéves generációé. Egy dolog kétségtelen : Nagy Péter Szabó Dezső munkája éppúgy nem a magyar tanulmányírás teteje, mint ahogy erősen kétlem, hogy Szabó Dezső "ha következetesen halad a maga útján, elérkezett volna a marxizmus-leninizmusig." Annál ő sokkal okosabb volt, minden hibája ellenére. Hiszen a nyilasizmusban és a német fasizmusban is a kommunisták titkosrendőrségeinek sajátos hitleri utánzatát látta, s lehet, nem helytelenül. Nagy Péternek ez a megállapítása inkább a mostoha magyar könyvkiadói viszonyok felé történő megvesztegető kacsintás, semmint a mélyenlátás csimborasszója.Meglepő, hogy Fenyő Miksa ezt nem tűzi pellengérre.

Nem vagyok sem irodalomtörténész, sem Szabó Dezső-specialista, sem szentimentális, sem pedig politikai okokból. A kérdés, amit felvetnék : tovább folytatjuk-e jogosult esztétikai fintorgásunkat a halott magyar író ellen, vagy elfogadjuk-e annak a lehetőségét, hogy *lucidum intervallum*aiban egyike tudott lenni a legelső és legnyomatékosabban fogalmazó harmadik-utas függetlenségi törekvéseket kultiváló íróinknak ?

MAKKAI ÁDÁM

Jambus

Rendkívül érdekesnek találtam az "Irodalmi Újság" január 15-i számában Sivirsky Antal megállapítását Kemény Ferencnek adott válaszában : *"Ragos névelővel (pl. ahhoz) kezdett verssor nem tiszta jambus."* E tömör megállapítás alapvető igazságot fejez ki ; mivel a magyar nyelvben nem ragozzuk a névelőket és így valóban nem kezdődhet ragos névelővel jambus. Sivirsky Antalt bizonyára — ahogy ez a példából is kitűnik (ahhoz) — a *mutató névmás* és a magánhangzóval kezdődő főnevek elé járuló *határozott névelő* alaki egyezése tévesztette meg (Pl. *Azt* az *embert*. Ebben a kifejezésben az első ragozott *"az"* mutató névmás, a második "az" határozott névelő.) A magyar nyelvet ez is megkülönbözteti az indogermán nyelvektől, hogy a névelőket nem lehet ragozni (mint pl. a németben). Hogy esetleges parázs vitának elejét vegyük, az erre vonatkozó részletes irodalom *A mai magyar nyelv rendszere* (Akadémiai Kiadó) 1. kötetének 268-280 oldalain található.

Czigány Lóránt
(London)

A vesztes csaták fontosabbak a megnyerteknél

MILOVÁN GYILASZ NYILATKOZATA

MILOVÁN GYILASZ, Tito marsall egykori társa és helyettese hosszú börtönbüntetés után kiszabadult s interjút adott a párizsi "Figaro Littéraire" belgrádi munkatársának, börtönbeli életéről, cellájában írt, "Vesztett csaták" című regényéről, irodalmi elveiről. Beszélgetésüket e forrás nyomán kivonataiban közöljük.

— Embervoltunkra vonatkozó nagy eszmények nélkül nem születhetett volna irodalom — mondta. — Hiszen a jó és a rossz állandó konfliktusa örökösen körülöttünk kavarog. Itt aztán kinek-kinek meg kell találnia a maga útját. Ebben az értelemben az irodalom mindig állásfoglaló s csak ilyen úton éri el érzelmi hatását, plaszticitását. Tudom, hogy régi gondolatok, ismert eszmék ezek, nem én találtam ki, nem én hangoztatom elsőnek őket.

Ezután közvetlenül rátér az irodalom és politika kölcsönhatására.

— Én igazán nem akarom elválasztani a politikát az irodalomtól. De ellene vagyok a szorosan vett pártos irodalomnak, a szocialista realizmus formájában, sőt még abban a formában is, amelyben Jean-Paul Sartre azt újabban gyakorolja. Különben amikor még én vezettem az agitpropot, akkor is én voltam a legdemokratikusabb a kartársak közt. S annak ellenére, hogy egy csomó ostobaságot követtem volt el, — igen, jól értette, ostobaságot ! — azért kézirat megjelenését soha be nem tiltottam, megelégedtem azzal, hogy utólag, néha sértő hangon, kritikát írjak a műről. Mentségemre felemlíthetem, hogy akkoriban a mi ideológiánkat, pártunkat védtem az idealista filozófiai betöréstől.

A harcos politikusból, a nagy nevű funkcionáriusból, a dolgok erejénél fogva, világhírű író lett. Arra a kérdésre, hogy felhagy-e a politikával, azt feleli :

— Majd meglátjuk, mit hoz az idő.

A BESZÉLGETÉS SORÁN az újságíró megemlíti, hogy a jugoszláv rendszer sok mindent megvalósított az ő eszményeiből. Gyilasz így válaszol :

— Az ám, csakhogy én olyan újításokat szeretnék meghonosítani, amelyeknek nyomán szabad vita kerekednék a párton belül s a párton kívül is, mert a "pártonkívüli" sosem közömbös azirránt, ami a pártban történik. Mindenkinek részt kell vennie a vitában.

Majd börtönbeli életére tér rá.

— Az ott eltöltött öt év, ha a megmérhető időt vesszük alapul, nem létezett számomra. Börtönben megáll az idő. Semmi sem történik. Nekem az volt a legfontosabb, hogy mindennapos munkára szorítsam magam. A börtönhatóságok különféle orosz pedagógiai szövegeket adtak lefordításra. Visszautasítottam. A visszautasítás nyomán nem büntettek meg. Csak éppen elvették a papírt, a tintát, a tollat, beszüntették a fűtést. Mindezek ellenére írni kezdtem, sárgás vécépapírra, egy töltőtollal, amelyet egy másik rabtól kaptam, borotvakészülékem ellenében. Két évre rá befejeztem a "Vesztett Csaták"-at. Ezernyolcszáz-hatvanhét papírlapot írtam tele.

A könyvet feleségének, Stefániának ajánlotta, ahogyan az ajánlás szól : "szerelméért, kitartó erejéért". A munka : történelmi regény, a Montenegro és Albánia határán lefolyt 1879-es eseményeket ismerteti.

— Nem tartottam magam a történelmi valósághoz, talán egyszerűen azért nem, mert nincs írásos nyoma az eseményeknek. Vezérfonalam az az eszme volt, hogy a vesztes csaták fontosabbak a megnyerteknél, mivel azok után indul meg az igazi eszmei fejlődés az emberekben.

Gyilasz még öt évig nem közölheti műveit Jugoszláviában mivel csak börtönbüntetése alól kapott kegyelmi felmentést, a közéleti tevékenységét tiltó ítélet alól nem. Azonban : ír, s munkáját külföldön közölteti.

EGYETLEN AGGODALMA, hogy régi, nagyiramú tevékenysége alábbhagyott, bizonyos fáradtság tapasztalható nála.

— Amit írok, nem elégít ki. Megesik, hogy egy oldalból csak egyetlen mondatot tartok meg, a többit eldobom. Egyre nehezebb kifejeznem a gondolataimat, pedig valaha milyen könnyű volt ! Két éve újabb regénybe kezdtem, címe "Világok és hidak" ; két évi munka s kétezer megírt oldal után a könyv egyhatodánál többet nem fogok megtartani. A többit újra kell írnom.

Szépirodalmi művében, mint maga is mondja, erősen érezhető a manicheista filozófiai elv, mely a jót és rosszat összeegyezteti. De, mint hozzáteszi, ez alkalommal megpróbálta felfüggeszteni a jó és a rossz közti merev határvonalat, nem áll egyik mellé sem, ugyanis : "a rossz az emberi létből magából, annak a természetéből fakad. Minden ember vagy minden közösség külön világ. Ezek a világok el vannak választva egymástól s állandó konfliktusban élnek. De vannak hidak e világok közt, s ezek a hidak a mi reménységünk."

Lassan, tagolva beszél, ügyel arra, hogy az újságíró pontosan megértsen minden szót s hogy semmit ki ne felejtsen ; mintha üzenetet küldene vele.

Utazás eLeSDé-n

(Folytatás az 5. oldalról)

hív. Magát a formálást, a küzdést szerettem volna, de ez nem adatott meg. Hát töprengtem, mit is akarok. Gondolatot ? Igyekeztem gondolkozni, de nemigen ment. Nem erőltettem, inkább hagytam, follyék a képözön a maga erejéből, a maga módján. Szimmetrikus mintájuk végül eluntatott. Félbeszakítottuk a zenét, de a csendben s tovább lüktetett a ritmusos minta. Tehát nem a zene okozta ? Vagy csak lassan tudtam megszabadulni tőle ?

IDŐRŐL IDŐRE nagy beszélgetések, viták folytak. Én provokáltam Richardot. Ő a békés benemavatkozás híve. Erőszakos cselekedet erőszakos cselekedetet hív ki maga ellen, mondta. Felemlítettem Jézus és a kufárok történetét. Szerinte apokrif, oda nem illő részlet. Én viszont amellett voltam, hogy igencsak odaillik : alapvető paradoxon. A kiűzés, a rájuk törés csak mozdulat és mint ilyen, ugyanaz mint a nézés és látás : körvonalírás. Tisztítás, elhatárolás, megragadás, kifejezés.

Richard elvontsággal vádolt. Én meg szidtam utópiáját, a békés életet, amit itt az öböl mellékén, ebben az Alexandriához hasonló városban, vallásalapítók, politikai fanatikusok, kábítószerárusok, szabad szeretkezők, lengő hajak, mezítlábas lányok, utcasarkon, parkban gitározók, furulyázók, tam-tamozók között, ebben a kékségben ringó langyos örökzöld világban könnyebben érezhet megvalósíthatónak az ember, főként ha fiatal, mint a világ egyéb tájain. Mondtam, számomra az élet tele van elvontsággal, csak úgy létezhetem, ha "elvontságban" élek. Az állam — mondtam. Az állam ? Ámuldozott, mi az állam ? Nincs, csak te találod ki, mondta.

Aztán bementem a hátsó szobába, ott nagyobb volt a csönd. Már kevésbé ritmikus és már sápadóbb képeket láttam. Nagy majmokat táncolni, kígyózó formákat tekeregni, nem túl gyorsan, de mindet egy ütemre. Kezdtem kijózanodni. Ki tudja, miért ilyen gyorsan : nyolc-tíz órát kellett volna tartania és már az ötödik órát sem tette érdekessé. Kezdtem visszaérezni magam valós testembe. Vele egy időben fáradtság itatott át, ekkor még lassan és enyhén ; szemhéjamon pedig fakultak, majd eltűntek a képek. Elszomorodtam. Mintha megvénültem volna.

ÖT ÓRA FELÉ lementünk egy kínai vendéglőbe és addigra már szinte teljesen józan voltam. És fáradt. A hosszú út testemben ülepedett, mintha többnapos autóbuszozás után ismét olyan padon ültem volna, amely alatt nem forognak kerekek, előtte tájak. Egyszerű padon. Hihetetlen, gondoltam, míg nyeltem az éppolyan hihetetlen bambusz-hajtást.

TARDOS TIBOR

TRÓNON

Elhatároztam, hogy élni fogok. Aki él, mind remél.

— Kriat — mondtam, — mit akarsz ? A világon mindent megcsinálok neked. Akarod, hogy kavicsot gyűjtsek ?

Kriat rám mosolygott, megveregette a vállamat.

— Minek a kavics ? — felelte. — Neked különben sem való a gyűjtésféle. Ne nyugtalankodj.

— De, Kriat, — mondtam — én nyugtalankodom. Ahelyett, hogy itt ülök, egy támla nélküli székre lekötözve, szeretném hasznossá tenni magam. Szeretném, ha hasznomat vennéd s így talán nem bántanál. Papírt szeletelek. Rózsát nemesítek, ha akarod.

Pasztillát vett elő a zsebéből, betette a szájába. Nem dohányzik. Elkezdte szopogatni.

— Eredj a fenébe — mondta. — A világon senki nem akar téged bántani. Rossz helyen ülsz?

— Rossz helyen nem ülök, — mondtam — bár kissé vág a kötél. De el tudom képzelni, hogy más is van a világon, mint lekötözve üldögélni.

— A világ nagy. Persze hogy van ezer más dolog. Képtelen vagy a fejedbe venni, hogy neked most ez a feladatod ?

— Képtelen — feleltem.

— Elég baj az — mondta Kriat. — Utat kaparni jobb lenne ?

— Jobb — feleltem mohón.

— Azt elhiszem. Vagy úszni.

— Úszni is — mondtam még mohóbban.

— Ásni, bukfencet hányni, fakalapácsot faragni, kutyagumit szedni a főútvonalakon, mi ?

— Hát igen — feleltem nyálcsurgatva. — Nem lenne rossz.

Elfordult.

— Ugyan már, ne marháskodj — mondta rosszkedvűen. — Mindig gondot okozol az embernek. Hányan kibírják. Éppen neked rossz ?

— Igenis, nekem rossz ! — sivalkodtam. — Igenis nekem átkozott rossz, én nem akarok itt lenni ! Nem akarom, hogy belém szúrjanak, nem akarom, hogy lemetéljenek a fülemből !

Kiköpte a pasztillát, rám pillantott.

— Szúrtak már meg ? — kérdezte komolyan.

— Még nem, de...

— Levágtak már akármilyen kis darabot is a füledből vagy bármilyen más részedből, amióta itt vagy ?

— Nem vágtak le, de akármelyik percben...

Mérgesen legyintett.

— Eredj a fenébe — mondta. — Eredj a fittyfenébe. A leghülyébbek nótáját fújod. A legaljasabbakkal társulsz. Utállak.

Kétségbeesetten magyaráztam :

— Drága jó Kriat ! Hiszen te tudod a legjobban, hogy én a világon senkivel nem társulok, én a világon senkivel nem találkozom, itt ülök egyedül a négy oszlop közt az üvegtető alatt időtlen idők óta, amióta idekötöztettél... Én csak úgy gondoltam, hogy...

Egészen közel jött hozzám, megfogta zakókabátom omlóssá porladt hajtókáját s megrázta.

— Te csak ne gondolj semmit — mondta keményen, szúrós tekintettel. — Te csak ne keveredj különböző kétes ügyekbe. Enni kapsz ?

— Kapok Kriat, de én...

— Hallgass meg. Kapsz inni?

— Hoznak vizet, de drága Kriat nekem inkább..

— Szükségleteidet elvégezheted?

— Kicipelnek székestől naponta egyszer a trágyadombhoz, de nem lehetne-e, drága Kriat...

— Fogd a pofád, ha én beszélek. Megvan mindened. Nem hiányzik semmid. Nem bántanak. Tenyerén hord mindenki. Hintóban akarnál ülni mint a királyok?

Lemondóan lógattam a fejemet.

— Nem akarok hintóban ülni — feleltem csendesen.

— Jobb szeretem, ha így beszélsz — mondta Kriat. — Ma is túróstészta lesz a konyhátokon, látod, elárulom neked a titkot. Meg ne mondd másnak.

— De hiszen Kriat... — mondom kétségbeesetten.

— Persze, persze — mondja. — épp az előbb jelentetted ki, hogy nem beszélsz senkivel. Ami persze nem igaz.

— Nem igaz?? Kriat, könyörgöm, hiszen...

— Beszélsz elsősorban velem, nem?

— Jaj, Kriat — mondom.

— Mi az, én nem vagyok élő személy ?

— Dehogynem vagy az, de hát...

— Már senki sem vagyok neked?

— Ugyan Kriat, te vagy a világon a legnagyszerűbb ember, de hát... azt kívánod, hogy a saját titkodat őrizzem meg tenmagad előtt ?

Elégedett mosolyfélét nyom el.

— Látom, még helyén az eszed. Forog a kerék. Amíg az forog, nincs baj.

— Dehogy nincs Kriat, nagy baj van, hiszen...

— Csitt, csitt, egy szót se. Ki szokott kivinni ?

— Hová kivinni ?

Mérgesen rám pillant.

— Tudod jól hova, ne tettesd magad.

— A trágyadombra ? Este ?

— Igen, oda — feleli ingerülten. — Ki ?

— Két néma — mondom elgondolkozva. — Azt hiszem, mindkettő siketnéma.

— Ezt meg honnan gondolod ?

— Mert... Olyanok.

— Az miről látszik ?

— Nem tudom... Az az érzésem, hogy azok.

Vár egy kicsit, vizsgálgat a tekintetével.

— Nem süketnémák — mondja végül. — Nagyon vigyázz velük. Értetted ?

— Értettem — felelem.

— Egy szót se előttük, figyelsz?

— Figyelek, de hát őszintén szólva nem is tudom, mit mondhatnék olyasmit, ami...

— Nem tudod, nem tudod, semmit előttük, ha azt mondom. Értesz a szóból? Semmit előttük.

— Értem. Nem is szoktam mással beszélni, csak veled — teszem hozzá csüggedten.

— Nono. Magadban sem ?

— Magamban... Néha. Halkan.

— Nem szabad !

— Ugyan, ki hallja ?

Dühösen pattint az ujjával.

— Nem azt kérdeztem, halljа-e valaki vagy sem, hanem azt mondtam neked, magadban sem beszélhetsz, mert sohasem lehet tudni, ki hallgatja, megértetted ?

— Megértettem — felelek.

Elgondolkozva jön-megy a székem előtt, amelyre rá vagyok szorosan kötözve.

— Idefigyelj — mondja végül s megáll előttem. — Ezután nem fognak kivinni.

Felcsillan a szemem.

— Hanem ? Magam megyek ki ?

— Hová ? — kérdi álmélkodva Kriat.

— Hát a... trágyadombhoz... Úgy értem... egyszer napjában, este...

— Megőrült — mondja nevetve. — Teljesen megőrült... Teljesen elvesztetted az eszedet... Még hogy ő maga megy ki. Nem kéne egy kis sétarepülés, nem akarnál elszegődni az Idegenlégióba ?

— Én csak azt gondoltam, hogy... — nyekergem. — Hiszen ha nem fognak kivinni, akkor...

— Akkor, — mondja Kriat emelt hangon — akkor bizony magad alá fogsz csinálni.

Látja, hogy nem szólok, lecsüggesztem a fejem.

— Nem kell attól úgy megijedni — mondja csendesen, s megfogja az államat, igyekszik belenézni a szemembe. — Olyan borzasztónak tűnik néha egy-egy szó. Úgy megijednek egyesek olyasmitől, amihez nincsenek hozzászokva. Pedig nem olyan borzasztó semmi. Magad alá csinálsz majd. No és ? Olyan helyrehozhatatlan ? Ezek a dolgok éppen úgy elmúlnak, mint száz más. Minden megszárad. Még a rossz illat is elszáll belőle. Kissé magasabb trónon ülsz majd, ahogy alád gyűlik az anyag. Mi az, nem szeretsz trónolni ? Király leszel. Nézd már, hát mit csinálsz ? Nézzék már, felnőtt ember, és pityereg.

Miért szép?

Sárga villogás : Sainte-Beuve, Van Gogh, Fáy Ferenc

TALÁN mégis a sárga a legkedvesebb színem. Így éreztem már siheder koromban is, azaz így akaródzott érznem, de elriasztott tőle kettő. Az egyik a színarany, a másik a túlcsordult kaszírnők szalmára sikerült hajszíne. Az aranyat úgy éreztem, minden ok nélkül emelték egyedüli rangjára ; képzelt értékeknek hódolnak benne. Amiben nyilván igazam volt ; de mióta az "aranystandard" világa letűnt, a képzelt értékeké pedig nem, fölöslegesnek érzem kapálódzni ellene. A szalmakazal hajkorona emlékét pedig szívembe zártam. Nem csupán hordozói iránti kegyeletből, hanem mert egyedüli jellegét is elvesztette immár. Előbb csak a platina szorította ki, aztán a kék, a viola. Látok ijesztőbbet is : a sarki csemegés kiszolgáló kisasszonya rózsaszínre festett hajat visel ; "hogy passzoljon, *to match*, a tánciskolai ruháihoz", hallottam egy beavatott hölgytől, "miket maga varr, mert nagyon szorgalmas, jóravaló kislány..." Hát még ha olyat varrna, amihez szőke haj illik ? Akadni még akad sárga haj, de már nem tud olyan kihívó lenni, mint szeretne ; fiakker, halcsontos fűző és lombhullás emlékét idézi.

A lombhullásé mindenképpen ideillik, de a napsugáré is, a kalászé is, a "fehér" boré is, az időmarta papirosé is ; az érlelő és kissé túlérlelt meleg színe, a hajlott koré, mely szeret visszasiklani a gyermekévekbe :

La lampe brûlait jaune, et jaune aussi les cierges ;
Et la lueur glissant aux fronts voilés des vierges
Jaunissait leur blancheur ;

Et le prêtre vêtu de son étole blanche
Courbait un front jauni, comme un épi qui penche
Sous la faux du faucheur.

Így mélázott Sainte-Beuve, mintegy száz évvel előttem. Ő gyermekemlékei fonalán abba a meghitt világba ért, ahol én leginkább csak dajkám és némely töredelmes térdeplésre be-betérő, katolikus *Fräulein*-em kíséretében voltam ismerős :

Oh ! qui dans une église, à genoux sur la pierre,
N'a bien souvent, le soir, déposé sa prière,
Comme un grain pur de sel ?

Qui n'a du crucifix baisé le jaune ivoire ?
Qui n'a de l'homme-Dieu lu la sublime histoire
Dans un jaune missel ?

Mint romantikus kétkedőhöz illik, visszavágyott a korba, amikor hitt. Én visszavágyódtam abba, amikor ilyesmi után vágyni lehetett. Vagy eljátszadoztam a visszavágyódással ? Erre nincs válasz. A sárga villódzás emléke azonban végigkísért életemen, noha a Sainte-Beuve verset évtizedek óta nem lapoztam fel. Van Gogh újra meg újra eszembe juttatta. Nem mintha stílusban csöppet is hasonlítana hozzá. Nem hasonlíthat játszi bölcselőhöz az, akinek látomásában az érlelő napsugár vonaglik, a vén asztalláb sajog, a napraforgó pedig kicsattan ugyan, de nyugtalanítóan. S a sárga fényben a faág : pattan, mint a tarkócsont — egy költő szavaival, melyeknek nyomán ezek az emlékek felrajzottak bennem. Fáy Ferenc versére gondolok, a *Sárga requiem* címűre, melyet nem illenék egészében idéznem, mert csak nemrég jelent meg az "Irodalmi Újság"-ban (a forradalmi emlékszámban) — de magyarázatul hadd ismételjem meg legalább a második felét :

Ilyenkor ősszel mindig visszatérsz te :
A sárga szélben fellángol hajad ;
és arcod fényből összeállt egésze
sárgul a tarlott, távol ég alatt.

Pattan az ág, mint tarkócsont. A réten
— hurkos-szelekben — megnyúlt nyelvű fák
lóbálják lábuk. És a messzeségen
a hangod sárga lombja úszik át.

"Circumdederunt me gemitus mortis
Dolores inferni circumdederunt me."
Takard be éj. És őt altasd te lomb is,
ki elhagyatva lett mindenkié.

AZ ÁG lehet Van Gogh. A "Circumdederunt" lehet Sainte-Beuve. A másvilágról átlengő haj és a fényből szőtt női arc talán József Attila ; a borongós jambusok lejtése és a rímjáték kissé Kosztolányi, kissé Tóth Árpád. Ami mind csak úgy ismerős benne, mint a színek, az árnyak, az idomok, ahogy egy prizmán átcsillámlanak. A prizma kristályból való és egyetlen.

*

Utóirat. Azt kérdik az "Irodalmi Újság" szerkesztői, nincs-e ennek a Sainte-Beuve költeménynek magyar fordítása ? Tudtommal nincs ; Sainte-Beuve-vel, mint költővel, nem igen szokás törődni. Vagy ha nincs, kérdik tovább a szerkesztők, nem mellékelnék-e "szép prózai" fordítást ? Kellene talán, de nem visz rá a lelkem. Sárga lámpfény és gyertyaláng lobog benne, a sárgába belejátszik a fehér, a miseruha és a szüzek fátyola, s a mécses aranyába a napé és a kalászé. Úgy érzem, ennél több magyarázat agyonütné ; inkább megvárnám, míg valaki tűrhető versben lefordítja. Nem próbálná-e Fáy Ferenc ? Szép vers, csak irdatlanul hosszú. Címe *Les Rayons Jaunes* — "Sárga sugarak", ennyit még merek lefordítani, sőt a névelő elhagyására is felhatalmazva érzem magam.

Önbírálat gyanánt idebiggyesztem, hogy meg kellett volna emlékeznem egy másik szép magyar versről, melyet azonban nem tudom hol lelhetnék meg e pillanatban. Bartalis János, erdélyi költő az első világháború idején a legifjabb nyugatos nemzedékbe tartozott és a fronton szolgált. Nem is tudom, mi lett vele aztán, de a háború után megjelent egy (vagy több) verseskötete, leginkább (így emlékszem) szabad versek, s volt egy különösen megindító, frontszolgálatos tiszt korából : elrévedezése a napsütötte havas tájon, ugyancsak a színek játékán, azon, hogy sárga a naphény és mi minden sárga és "sárga a katonáim vizelete a hóban". Kosztolányi nagyon szerette, az ő méltatásából ismerem (a "Nyugat"-ban jelent meg, ha nem tévedek), s emlékszem a mormogásra, hogy "milyen ízléstelenség..." Úgy unom ma már a tehetségtelenek altestügyi szókimondó erőlködéseit, (olykor a tehetségesekét is, kiknek sután sikerül : Weöres Sándor!), hogy igazán nincs kedvem csatlakozni nyitott-kapu-döngetésükhöz ; de az a Bartalis vers is, az a Kosztolányi kritika is nemes, finom és hangulatos írás volt ; annak idején Komlós Aladárral bandukolva állapítottuk meg valahol az Erzsébet körúton, ő pedig igazán ért ilyesmihez. Érdmes volna egyszer kiásni.

Ignotus Pál

A nagy évforduló előkészületei

A szovjet pártvezetés nagyban készül az októberi forradalom ötvenedik évfordulójának megünneplésére. A művészeti életben ez annyit jelent, hogy a forradalommal foglalkozó regények, filmek, festmények, zeneművek előnyben részesülnek minden más témával szemben, s így az opportunisták, karrieristák, a minden szolgálatra készek most rávetették magukat az Évfordulóra, a funkcionáriusok pedig egyre sűrűbben vetnek gátat a nem politikus, vagy nem realista és nem forradalmi tárgyú művek megjelenésének vagy bemutatásának. A művészet és a művészek elleni hadjárat az irodalom mellett különösen a képzőművészet világában érzékelhető. Balasova asszony, a Festőművészek Szövetségének elnöknője, január 23-án, a Szövetség vezetőségi ülésén határozottan kijelentette, hogy a fiatal művészeknek a realizmus hagyományai szerint kell dolgozniok és bírálta azokat "a fiatal kartársakat, akik túlságosan lelkesednek a tisztán formai újításokért és tartalmatlan műveket alkotnak."

Az elnökasszony szavait hamarosan tettek követték. Az absztrakt festők első moszkvai kiállítását, amelyik a Kalinyin kerület Szakszervezeti Klubjában nyílt meg, egy órával a megnyitás után bezárták. Az ürügy az volt, hogy a teremre szükség van, egy esti filmvetítés céljából. Arra, hogy a kiállítás miért maradt zárva azóta is, még csak magyarázatot sem adnak a hatóságok. Tizenegy festő szerette volna bemutatni ötven vásznát a főváros érdeklődő közönségének, — összesen három napon át, de — úgy látszik — ez a rövid három nap is túl hosszúnak bizonyult a képzőművészet politikai ellenőreinek.

Tavaly még érezhetők voltak bizonyos liberális tendenciák a kiállítások megrendezésében, illetve engedélyezésében, így került sor olyan művészek nyilvánosság elé lépésére, mint Tischler és Falk, akiknek a kiállításai szinte rehabilitációnak számítottak. Most azok a Chagall-képek, amelyeknek egy gyűjteményes akvarell-kiállításon kellett volna szerepelniök, továbbra is a Tretyakov-képtár pincéiben maradnak.

Mint látható, a nagy októberi forradalom ötvenedik évfordulójának művészeti megünneplése a legméltóbb keretek között történik.

L. P.

SZEMERE BERTALAN eddig ismeretlen leveleit találták meg a Miskolci Állami Levéltárban, egy családi irathagyatékban. A levelek címzettje Kazinczy Gábor, Kazinczy Ferenc unokaöccse volt.

*

PETER WEISS "Ének a madárijesztőről" című új színpadi művét január 20-án mutatták be a stockholmi Scala Színházban. Az író ezt a színdarabját kísérletnek tekinti egy újszerű, politikai-tudományos színpadi műfaj megalkotásához.

*

A PESTI KABARÉ hatvan éves. Az első igazi kabaré, ahonnan Nagy Endre pályafutása is elindult, — a Bonbonnière, — 1907-ben nyílt meg a Teréz körúton. Ebből az alkalomból a Színháztörténeti Múzeum Pesti Kabaré címen kiállítást rendezett.

*

HIROSHI TSESHIGAHARA japán rendező "A homok asszonya" című filmje nyerte el a belga filmkritikusok idei nagydíját. A második helyre a csehszlovák Milos Forman filmje, az "Egy szöszi szerelme" került. A harmadik díjat Alain Resnais "Vége a háborúnak" című filmje kapta.

Irodalmi Ujság

SZIRMAI ALBERT, a magyar operettzene világszerte ismert komponistája 87 esztendős korában New Yorkban meghalt. Évtársa volt a Zeneakadémián Bartók Bélának, mindketten Koessler János tanítványai voltak. Első operettjét, a "Sárga dominó"-t 70 évvel ezelőtt mutatta be az akkori Népszínház-Vigopera. A darab zenéjének nagy sikere volt, de két évvel később, "A táncos huszárok" bemutatásakor a kritika már méltatta modern zenéjét, újszerű dallamformáit és az új könnyűzene kiváló úttörőjének nevezték. Legnagyobb sikerét a "Mágnás Miská"-val és a "Mézeskalács"-csal aratta.

A húszas években Amerikába vándorolt, ahol évtizedekig egy nagy zeneműkiadó igazgatója volt. Legutóbb, halála előtt egy-két évvel, Heltai Jenő "Tündérlaki lányok" című szándarabjához komponált zenét. Szirmai Albert haláláról a sajtó világszerte megemlékezett.

*

ANN SHERIDAN, a híres amerikai színésznő és filmszínésznő 51 éves korában meghalt. Világhírneve a háború után kezdődött. Partnerei között volt Gary Cooper, Humphrey Bogart és Erol Flynn. Nyolc év óta nem vállalt filmszerepet és azóta csak színpadon és televízióban szerepelt.

*

MUHTESEM DURUKAN török filmrendező az ankarai miniszterelnökség előtt akarja nyilvánosan elégetni legújabb játékfilmjét, hogy tiltakozzék a kormány csekély támogatása ellen, amellyel a nemzeti filmgyártást segíti. A hatóságok arra kérték a rendezőt, hogy álljon el tervétől, megvizsgálják a támogatás emelésének lehetőségét.

*

CHARLIE RIVELS, az egykori híres bohóc fontos szerepet kapott egy Barcelonában készülő cirkuszfilmben.

*

"AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁ"-T ismét előadják a Bécsi Ünnepi Hetek alkalmából. A felújítást Ulrich Erfurth rendezi, Ádámot Sebastian Fischer, Évát Sonja Sutter és Lucifert Richard Münch fogja alakítani.

*

A PÁRIZSI TELEVÍZIÓ "Az ember és a zene" című adássorozatában, amely a legnagyobb zeneszerzőket mutatja be, január 22-én, vasárnap este egészórás adást szentelt Bartók Bélának. Fényképekkel, híradófelvételekkel, dokumentumokkal végigkísérte Bartók életét, fiatalkori, népdalgyűjtő útjaitól kezdve egészen amerikai emigrációjáig és haláláig. Több filmrészlet utalt Bartók zenéjének és a magyar tájnak mély kapcsolataira, s öreg parasztok és parasztasszonyok énekeltek-furulyáztak olyan népdalokat, amiket szüleik, rokonaik ajkáról annak idején Bartók jegyzett fel. Az adásban közreműködött Maurice Le Roux, az Orchestre National igazgatója, Sárosi Bálint, népzenekutató, Gabos Gábor zongora- és Boda Eszter hegedűművész, s a nagy zeneszerző özvegye, Bartók Ditta is. Lakatos Gabriella és Havas Ferenc, az Operaház tagja részletet táncolt "A csodálatos mandarin"-ból. A Budapesti Rádió zenekarát Serly Tibor vezényelte.

*

PÁRIZS IRODALMI nagydíját, a Grand Prix Littéraire-t, Brice Parain 69 éves esszéíró kapta életművéért.

*

A MADRIDI AQUILAR-cég, az egyik ismert spanyol kiadóvállalat művészi kiállítású albumot publikált a budapesti Szépművészeti Múzeumról. Az album 100 vetítésre alkalmas diapozitívet is tartalmaz a múzeum legértékesebb festményeiről.

Az "Isten, császár, paraszt" bemutatója Párizsban

Január közepén mutatták be Párizsban Háy Gyula drámáját, az "Isten, császár, paraszt"-ot. Az avignon-i szabadtéri előadássorozat után most Franciaország legnagyobb színháza, a Palais Chaillot-ban lévő Théâtre National Populaire tűzte műsorára a magyar szerző művét. Az "Isten, császár, paraszt" több mint negyvenszer kerül előadásra, valamennyi alkalommal 2.400 néző előtt. A nagy hagyományú párizsi színház, amelyet Jean Vilar alapított s mostani igazgatója Georges Wilson, a kiváló rendező és színész, fennállása óta először játssza magyar író darabját. A magyar drámairodalom külföldi terjedésének kimagasló eseménye ez.

A bemutató közönsége Háy Gyula színművét rendkívül melegen fogadta. A pergő, szinte filmszerű előadás során — amelyet a rendezés nem szakított meg felvonásközökkel —, az egyes jelenetek alatt és a jelenetek közti szünetekben sűrűn csattant fel a taps, a darab végén pedig hosszan ünnepelték a színészeket. A darabból részleteket mutatott be a Párizsi Televízió is.

Annak ellenére, hogy az "Isten, császár, paraszt" franciaországi bemutatója egész nemzeti színházi irodalmunk sikere, s a darabról még a francia kommunista párt lapja, a "l'Humanité" is elismerő bírálatott írt, a hazai sajtó, nyilván pártintézkedésre, az író elleni elfogultságában, a nagyjelentőségű eseményről egyetlen sorban sem tett említést.

TOULOUSE-LAUTREC 30 rajza és 200 litográfiája került árverésre a londoni Sotheby Galériában Ludwig Charell tulajdonából. A gyűjtemény minden egyes darabjáért versenyeztek a vásárlók. A bevétel százezer font körül mozgott.

*

AZ EGYMILLIÓ LÍRÁS Aetna-Taormina irodalmi díj zsürijének döntése szerint a hazai díjat Giuseppe Ungaretti költőnek ítélték, a nemzetközi díjat egyenlő arányban Vladimir Holan csehszlovák költő és Hans Magnus Enzensberger Norvégiában élő német író között osztották meg.

*

STENDHALNAK — mint ahogy nemrég kiderült — nagyon sok eddig még nem publikált kézirata Federico Gentile firenzei kiadó birtokában van. A Stendhal-kutatók egyelőre hasztalan igyekeznek megszerezni az anyagot ; a kiadó nem hajlandó sem eladni, sem publikálni a kéziratokat.

A NEMZETKÖZI PEN-nel kapcsolatban álló Nemzetközi Írói Alap verspályázatot írt ki olyan 30 éven aluli fiatal költők részére, akik a következő országokban élnek : Bulgária, Csehszlovákia, Görögország, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Német Demokratikus Köztársaság, Románia. A pályázat eredményét a közelmúltban hirdették ki. Az első díjat a román Mircea Oprita, a második a magyar Tandori Dezső, a harmadikat a szlovén Kamil Peteráj nyerte. Hét pályázó dicséretben részesült, köztük két magyar, Tölgyessy Miklós és Vasadi Péter. A pályadíjnyertesek egy hónapot tölthetnek a Nemzetközi Írói Alap költségén egy általuk kiválasztott európai országban.

*

SAÁRY ÉVA képeiből kiállítást rendezett a zürichi Galerie Kirchgasse. A kiállítás február 12-ig marad nyitva.

Szellemidézés

A párizsi Nemzetközi Diplomáciai Akadémia ülésein az évtizedes hagyományok szerint sorra tartanak előadást különböző országok követei. Január közepén Valkó Mártonra, a budapesti kormány franciaországi nagykövetére került a sor, aki Magyarország külpolitikáját ismertette. Nem lehet azt állítani, hogy a közönség tolongott a teremben. Alig ötvenen jöttek el, a szovjet, cseh, norvég és libanoni követ mellett a többi ország csak alacsonyabb rangú diplomatákat küldött el, ha ugyan elküldött valakit is. A távolmaradóknak igazuk volt : Valkó Márton szokványos frázisokkal ismertette Magyarország ún. külpolitikájának hivatalos tételeit, a legaktuálisabb kérdéssel, a Budapest-Bonn viszonnyal úgy foglalkozott, hogy hosszasan idézte Kádár János legutóbbi pártkongresszusi beszédét.

Az est sava-borsát nem Valkó előadása, hanem a Nemzetközi Diplomáciai Akadémia állandó főtitkárának, Frangulis nagykövetnek a zárszava jelentette. A nagykövet egyrészt megjegyezte, hogy Valkó Márton nem beszélt Magyarország határproblémáiról, másrészt emlékeztetett arra, hogy az Akadémia negyvenéves fennállása alatt többször is tribünje volt a mindenkori magyar külügyminiszereknek, vagy párizsi magyar követeknek és ezzel kapcsolatosan felhívta a figyelmet az ülestermet díszítő egyik festményre, amelyen Paul Doumer későbbi francia köztársasági elnök mellett Apponyi Albert, az Akadémia egyik alapítója látható.

A krónika nem szól arról, mit gondolt Valkó Márton az egykori, ma agyonhallgatott, csak reakciósnak ítélt, de Trianon ellen bátran fellépő magyar külügyminiszter felidézésekor. A hallgatóság soraiban egyeseknek azonban úgy tűnt, hogy az Apponyi-festmény Valkó egész előadása alatt mintha szégyellte volna magát...

r. j.

EGON ERWIN KISCHRÓL készítenek televíziós filmet Bécsben, a nyugat-német televízió megbízásából, "A száguldó riporter" címmel. Rendezője Robert A. Stemmle, a címszerepet Heinrich Schweiger játssza.

*

JANCSÓ MIKLÓS "Szegénylegények" című filmjének ítélte oda a Brit Filmkritikusok Szövetsége az 1966-os év legjobb külföldi filmjére kitűzött díjat.

*

HELYREIGAZÍTÁS. Január 15-i számunkban a Pásztor Béláról szóló megemlékezésbe tévesen került az, hogy a "Muzi" című ifjúsági regényt ő írta. A könyv szerzője Pásztor Árpád volt.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W. 1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 17a, Pitt Street, Sydney. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia : 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 400 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

LES EDITIONS POLYGLOTTES az Irodalmi Újság nyomdája **MAGYAR GÉPSZEDŐT KERES** Csak olyanok jelentkezzenek, akik **francia szöveget is** tudnak szedni

Ajánlatokat az Irodalmi Újság kiadóhivatalába lehet küldeni : 21, rue des Acacias, PARIS-17e.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVIII. évfolyam 3. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1967. február 15.

A MÁSODIK FRONT

HOL VANNAK a régi szép békeidők, amikor oroszok és kínaiak még csak "dogmatikusoknak" és "revizionistáknak", s nem fasiszta gyilkosoknak, vérszomjas fenevadaknak nevezték egymást ?

Hol van az az idilli korszak, amikor az úgynevezett szocialista tábor csupáncsak két csoportra szakadozott széjjel ? De sokat adnának Moszkvában azért, ha legalább ide visszakanyarodhatnának !

A szovjet-kínai ellentét csak az "első front" volt. Azóta megszületett a második is, az európai. Az egykor oly hatalmas, egyközpontú kommunista tömb Ázsiában is, Európában is töredezik, recseg-ropog. S a folyamatnak még csak a kezdetén vagyunk.

Mikor hat-hét évvel ezelőtt az "Irodalmi Újság" először szólt a szovjet-kínai konfliktusról, Kádár azt válaszolta, hogy ez az "ellenség kitalálása" és "éhes disznó makkal álmodik". Ma nem mi, az emigránsok, hanem ő küld másodnaponként tiltakozó jegyzékeket Pekingbe, nem minket, hanem az ő diákjait zavarják haza Maoék, s nem az ötvenhatos "ellenforradalmárokat", hanem az ő diplomata-elvtársait verik meg az utcán a vörösgárdisták. Lehet, hogy mi makkal álmodtunk, de ők túltettek legmerészebb álmainkon is : élelmiszerellátásban, ruhaneműekben, autógyártásban még nem érték utol a nyugati országokat, de makktermelésben már messze elhagyták őket.

Az utóbbi néhány hét eseményei arra vallanak, hogy a "második front" a Nyugat-német Kormány megváltozott politikája nyomán van kialakulóban. Mikor Kiesinger átvette Erhardtól a kancellári tisztet, bemutatkozó nyilatkozatában kijelentette, hogy az eddiginél békésebb és gyümölcsözőbb kapcsolatokat igyekszik majd kialakítani a kelet-európai kommunista országokkal. A szovjet sajtó a Kiesinger-nyilatkozatot — szokásától eltérően — meglehetősen mértéktartóan, majdnem jóindulatúan kommentálta. Úgy látszik, hogy ez az első, nem eléggé végiggondolt reakció lett az oka annak a kavarodásnak, ami azóta is tart.

EGYES KELET-EURÓPAI helytartók, akiknek már az idegsejtjeikbe is beleivódott, hogy a nyugat-németeket csak militaristáknak, revansárdoknak szokás nevezni, Moszkva enyhébb hangütését úgy értelmezték, hogy — szabad az út, pontosabban : szabad a vásár. Mert hogy Nyugat-Németország mindenekelőtt a jó, kapitalista üzletfelet, a "guruló márkát" jelenti a számukra, azt mondani is fölösleges. Az élen — mint az utóbbi időkben mindig — a románok jártak, de ezúttal a csehek, a magyarok, a bolgárok is mozgékonyabbnak mutatkoztak a megszokottnál. Lahr nyugat-német külügyminiszterhelyettes végiglátogatta Szófiát, Prágát, Bukarestet és Budapestet s mindenütt kedvező fogadtatásban részesült.

Két kommunista ország azonban felborzolódott, mint a sün. Az egyik Kelet-Németország, amely főként azt sérelmezte, hogy a "testvér-országok" hajlandónak mutatkoznak a diplomáciai kapcsolatok felvételére azzal a Bonnal, amelyik Ulbrichtékről nem vesz tudomást. A másik Lengyelország, amelyik a Nyugat-német Kormánynak nem bocsátja meg, hogy máig sem ismerte el hivatalosnak az Odera-Neisse határt.

Mire az oroszok észbekaptak, hogy pillanatnyi gyengeségükkel két legfontosabb európai alárendeltjüket sértették meg, már késő volt. Manescu román külügyminiszter éppen útra kelt Bonn felé, hogy megállapodjék a diplomáciai kapcsolatok felvételében. Igaz, a nyugat-németek is jelentős engedményt tettek, korábbi magatartásukhoz hasonlítva : eddig, a Hallstein-doktrina értelmében — a Szovjetuniót kivéve — csak olyan országokkal voltak hajlandók nagykövet-cserére, amelyik Kelet-Németországot nem ismerte el. Most a román példával azt illusztrálták, hogy — legalábbis kommunista államok esetében — nem ragaszkodnak többé ehhez a dogmához. De a nagyobb lépést mégis a románok tették, hiszen Bonn az eddig elengedhetetlennek hirdetett előfeltételek egyikét sem teljesítette : sem arról nem mondott le, hogy ő Németország egyedüli törvényes képviselője, sem az Odera-Neisse határt nem ismerte el, sem olyan nyilatkozatot nem adott, hogy nincsenek atom-tervei.

AZ OROSZOK az utolsó percben megpróbáltak akadályt gördíteni a román külügyminiszter tárgyalásai elé. Manescu Bonnba érkezésének napján kormánynyilatkozatot adtak ki, melyben élesen megbélyegezték a nyugat-németországi neonáci jelenségeket és feltették a kérdést : "Ki garantálhatja, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban nem jelenik-e majd meg egy új Hitler s ezúttal már atomfegyverrel a kezében?" (Mintha arra több garancia volna, hogy a Szovjetunióban többé soha nem jelenhet meg egy új Sztálin, s ezúttal már szputnyikokkal és hidrogénbombákkal felfegyverezve...).

A románok egy pillanatig sem zavartatták magukat a szovjet kormánynyilatkozattól, annál kevésbé, hiszen ha van olyan kommunista kormány, amelyiknek nem lehet sok tiltakoznivalója a Nyugat-Németországgal való diplomáciai kapcsolatok ellen, akkor az éppen a moszkvai : a Szovjetunió már több mint tíz évvel ezelőtt nagyköveteket cserélt Bonnal. Manescu minden további nélkül aláírta Nyugat-Németország elismerését, sőt még azt is szó nélkül tűrte, hogy Kiesinger az aláírás után különnyilatkozatban leszögezze : az összném et érdekek egyedüli jogos képviselőjének tekinti magát.

Ulbrichték természetesen a végsőkig felháborodtak a románok "árulásán". A "Neues Deutschland", a kelet-német kommunisták hivatalos lapja név szerint megtámadta Manescut, mire a "Scinteia", a román kommunisták lapja sem volt rest és Ulbrichtékat leckéztette meg. (A hazai sajtóban mindenről természetesen egy sor sem tájékoztatta a magyar olvasókat.) A marakodás azonban még ezzel sem ért véget : a lengyelek a kelet-németek mellett foglaltak állást, Brezsnyev, a szovjet pártvezér pedig sürgősen Prágába utazott, hogy a cseheket megakadályozza : ne kövessék, — legalábbis azonnal ne — a románok példáját.

A KÖZÖS MAGATARTÁST kialakítandó, az oroszok soronkívül összehívták Kelet-Berlinbe a Varsói Szerződés tagállamait. Azért Kelet-Berlinbe, hogy ezzel Ulbrichtéknak kedveskedjenek és kissé lecsillapítsák őket. A nyugati országokból egy csapatnyi újságíró érkezett meg a kelet-német fővárosba, de a konferencia — nem nyílt meg. Kiderült, hogy a románok kijelentették : a "Neues Deutschland" nyilvános támadása után nem hajlandók Ulbricht-országba utazni. (A hazai sajtóban minderről természetesen egyetlen sor sem jelent meg.) Az értekezlet színhelyét át kellett helyezni Varsóba, de Manescu ide se ment el : csak a helyettesét küldte oda, míg ő maga a kapitalista Belgiumban szőtte tovább Románia jó kapcsolatait a Nyugattal.

A varsói értekezlet küszöbén Gomulka, a lengyel pártvezető nagy beszédet mondott s ebben — bár megnevezetlenül — ő is megbírálta a románokat, bizonyára azt remélve, hogy szavai "jobb észre térítik" majd Bukarestet. Nem ez történt. A konferencia két napig tanácskozott, de sem közös határozatot, sem közös nyilatkozatot nem adtak ki utána. Mindössze egy pársoros kommüniké jelent meg, ami arról értesítette a világot, hogy "a megbeszélések a baráti együttműködés és a teljes, kölcsönös megértés szellemében folytak". Ami ebben a semmitmondó szövegezésben mégis sokat mond: először fordult elő, hogy egy hasonló jellegű tanácskozás után a hivatalos fogalmazás csak "egyetértés"-ről és nem "teljes nézetazonosság"-ról, csak "baráti" és nem "testvéri" együttműködésről beszél. Amikor a testvérekből — az egész világ színe előtt — már csak barátok lesznek, akkor el lehet képzelni, hogy a kulisszák mögött a barátok talán már — ellenségei is egymásnak. A kínaiakkal is így kezdődött.

NEM AKARJUK ezzel azt mondani, hogy a kommunista tábor európai frontján ugyanaz fog bekövetkezni, mint az ázsiain. Itt az erőviszonyok is mások, — a népi demokráciák nem hasonlíthatók össze Kínával, — s mások a hagyományok is : a tömeghisztériának, az idegengyűlöletnek, a diplomata-verésnek, a követségek megostromlásának nincsenek olyan évszázados gyökerei, s a függetlenedési törekvéseknek is mások a megnyilvánulási formái, mint Kínában. De annyi tény, hogy a Varsói Szerződés, amelyből a kilépést 1956-ban az egész magyar nép egységesen követelte s amelyet a törvényes Magyar Kormány tíz és fél évvel ezelőtt felmondott, az akkori, fegyveres összefoltozása után ma éppúgy válságba került, mint az 1950-ben aláírt és harminc évre szóló szovjet-kínai kölcsönös segélynyújtási egyezmény. A legfőbb bomlasztó erő ezúttal nem a kis Magyarország, hanem az egyre hatalmasabb Nyugat-Németország, amely rugalmasabb politikájával és roppant gazdasági erejével mind nagyobb vonzást jelent Kelet- és Közép-Európa országai felé. A németek ezúttal nem agresszorokként, hanem — szerencsére — békés gazdasági nagyhatalomként jelentkeznek újra azoknál a népeknél, amelyek ha a múltból — enyhén szólva — nem is őriznek róluk túlságosan szép emlékeket, mégis sok száz év óta élénk kereskedelmi és kulturális kapcsolatban álltak velük s amelyeknek semmi okuk sincs arra, hogy az egyenjogúság alapján a kedvező csereforgalmat újra fel ne vegyék. Az orosz befolyás, amelynek a hagyományai is gyengébbek, a gazdasági lehetőségei is korlátozottabbak, s amely alapjában véve az erőszakra épül, egyre nehezebb helyzetbe kerül. Amitől Moszkva valójában fél, az nem annyira egy új Hitler — eléggé valószínűtlen — megjelenése a történelem színpadán, hanem egy békés, jószándékú, előbb-utóbb egyesülő, gazdag Németország.

ÚGY FEST, hogy a Varsói Szövetség népi demokratikus része egyelőre kétfelé hasadozik : egy északi, merevebb szárnyra, amelynek Kelet-Németország és Lengyelország, és egy déli, békülékeny szárnyra, amelynek Románia, Csehszlovákia, Magyarország és Bulgária a tagjai. Az előbbiek közül a lengyelek még sokat enyhíthetnek a magatartásukon, (erre mutat a Krupp-cég megbízottjának mostani varsói útja is.) Az utóbbiak közül megint egyszer a románok tették le a leghatározottabban a garast, példát mutatva arra, hogy Moszkvának nincs többé ereje bizonyos függetlenségi (és az illető országra felettébb hasznos) megnyilvánulások megakadályozására.

Ami minket természetesen a leginkább érdekel : mit tesz a hivatalos Magyarország? A Lahr, nyugat-német külügyminiszterhelyettes budapesti tárgyalásairól január 26-án kiadott jelentés még azt mondta : "A felek eszmecserét folytattak a két ország közötti kapcsolatok bővítésének a kérdéseiről, ennek keretében a diplomáciai kapcsolatok felvételének a lehetőségeiről is". Ez még a mostani felbolydulás, a kelet-németek és Gomulka morgolódása, az oroszok jegyzékei és a félbesikerült varsói értekezlet előtt történt. Továbbmennek-e Kádárék a megkezdett úton és mielőbb felveszik-e a diplomáciai kapcsolatokat Bonnal, avagy — mint annyiszor — moszkvai füttyszóra visszakoznak-e és húzni-halasztani kezdik-e Nyugat-Németország elismerését, azaz a magyar vagy az idegen érdekeket tarják-e a szemük előtt : a jövő, sőt a közeljövő megadja majd a választ. Mint ahogy ez fogja megmutatni azt is, hogy Budapesten is ráébredtek-e már a múltat visszasóhajtó álmodozásokból arra, amit Bukarestben már régóta tudnak : arra, hogy a kommunista egységnek s az orosz hegemóniának mindörökre vége, s itt az ideje levonni ebből a megfelelő reálpolitikai következtetéseket.

MÉRAY TIBOR

FEBRUÁR 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Ugray Attila : Békét Vietnamban (3. old.)
Faragó László : Levél Mao Ce-tunghoz (4. old.)
Cs. Szabó László : Firenze (5. old.)
Határ Győző egy londoni bemutatóról (6. old.)
Vajda Albert karcolata (6. old.)
Beck András Szalay Lajos Biblia-illusztrációiról (7. old.)
Korek Valéria: Csodagyerekek (8. old.)
Bolgár László Bárczi Géza tanulmányáról (10. old.)
Fenyő Miksa : Magyar költők angolul (10. old.)
Kabdebó Tamás novellája (11. old.)
Keszei István, Sári Gál Imre és **Tűz Tamás** versei
Az Idő Sodrában, Költők a korfordulón, Glosszák, Hírek

33 NYUGATI ÍRÓ NYÍLT LEVELE :

Szabadságot Szinjavszkijnak és Danielnak !

Koszigin szovjet miniszterelnök angliai látogatásának küszöbén, 1967. február 4-én a londoni "The Times" az alábbi levelet közölte :

"Szerkesztő Úr,

Pontosan egy esztendővel ezelőtt, 1966. január 31-én az alulírottak az Ön lapjának hasábjain felhívással fordultak a szovjet hatóságokhoz, hogy ez utóbbiak hagyjanak fel két írótársunk, Andrej Szinjavszkij és Juri Daniel üldözésével. E két író most súlyos büntetését tölti 'szigorított rendszerű' javító-munkatáborokban, azzal a váddal elítélve, hogy 'szovjetellenes' műveket írtak és jelentettek meg álnéven külföldön.

Szinjavszkijt hét, Danielt öt évre ítélték. Legfrissebb értesüléseink szerint Daniel egyre többet szenved egy, a háborúban szerzett sebesülése következtében és úgy tudjuk, hogy Szinjavszkij egészségi állapota is leromlott.

Koszigin szovjet miniszterelnök mostani angliai útja arra késztet bennünket, hogy hozzá forduljunk: engedjék szabadon a két írót. Ezzel a lépésünkkel csatlakozunk az "Amnesty International" nevű szervezet akciójához.

1967 az Orosz Forradalom ötvenedik évfordulója. Reméljük, hogy ez alkalom lesz a szovjet hatóságoknak arra, hogy határaikon belül amnesztiát hirdessenek minden politikai fogoly számára. S különösképpen reméljük, hogy Koszigin úr fel fogja ismerni a Szovjetunión belül és kívül az értelmiségieknek és íróknak azt a kívánságát, hogy Szinjavszkijt és Danielt szabad emberekként láthassák s olyan emberekként, akik fölött kizárólag művészi értékeik szerint ítélkeznek.

Fontos lépés lesz ez a nemzetközi kulturális kapcsolatok megjavítására."

A nyílt levelet a következők írták alá :

FRANCIAORSZÁG: Maurice Blanchot ; Jean Cassou ; Pierre Emmanuel.

NÉMETORSZÁG : Guenter Grass ; Hans Magnus Enzensberger ; Martin Walser.

OLASZORSZÁG : Libero Bigiaretti ; Alberto Moravia ; Ignazio Silone.

EGYESÜLT ÁLLAMOK : Hannah Arendt ; W.H. Auden ; Saul Bellow, Michael Harrington ; Alfred Kazin ; Philip Roth ; Meyer Schapiro ; William Styron.

NAGY-BRITANNIA: A. Alvarez ; A.J. Ayer ; David Carver ; Brian Glanville ; Graham Greene ; Julian Huxley ; Rosamond Lehmann ; Doris Lessing ; Herbert Read ; Clancy Sigal ; Muriel Spark ; Philip Toynbee ; John Wain ; Bernard Wall ; C.V. Wedgwood ; Rebecca West.

Az IDŐ Sodrában

Emléktábla

Párizsban leleplezték József Attila emléktábláját. Nem tudni, hogy a magyar hivatalos küldöttség, mely megtisztelten, levett kalappal állt a vártán, levette-e kalapját lelkében egy másik eltűnt arc előtt, aki pedig annyit és oly sok hivatalos értetlenséggel találkozva harcolt a magyar kultúra s így József Attila feltűnése érdekében is Párizs falai közt. Gara László amúgy is fájdalmas természetű lelkét a legtöbb hazai hatósággal való kapcsolat még nagyobb kietlenségbe taszította. Szava, mely talán szapora és ideges, de mindig tájékozott, okos, meleg, *hazafias* volt, legtöbbször gáncsoskodó válaszokat váltott ki a magyar hatóságokból ; javaslatai, melyek zajosak, szenvedélyesek, izgalmasak voltak talán, de mindig a való helyzet ismeretében keletkeztek, bizalmatlanságra, hidegségre, nem egyszer ellenséges elutasításra találtak azokban a körökben, amelyeknek képviselői most ott álltak nemcsak József Attila, hanem *az ő* emléktáblája előtt is. A Magyar Intézet nehézkes, szűk kommunista rétegre szorítkozó propagandája, az idevetődő, jobbára megzavart, tájékozatlan vagy óvatoskodó kulturális és művészküldöttségek tagjai nehezen jutottak volna el valamire is, ha nem lett volna Surcouf utca 29, ha nem törte volna föl a nehéz talajt a pici, szürke megjelenésű szemüveges Gara, tíz körömmel kikapart irodalmi kapcsolataival, hatalmas energiájával, munkabírásával, tehetségével. Meghívták volna József Attila emléktáblájának párizsi leleplezésére őt, aki ennek az egész emléktáblaelhelyezésnek a kezdeményezője volt ? Elmondhatta volna, a hideg februári utca szelében — amit úgysem mondott volna el, de amit most mások igazán elmondhattak volna helyette —, mennyi vércseppjébe, agysejtjébe, szívdobbanásába került, hogy ez a bajuszos magyar profil, aki szabadságra vágyott, mint ő, beivódjék mint Lorca, e nagy nyugati nemzet irodalmi köztudatába ? Egyesek — ha itt van — kezet fogtak volna vele. Mások ügyesen elkerülték volna, hogy megpillantsák. Kellemetlen helyzet, feszengtek volna valakik. De talán ha hirtelen megpillantják maguk közt József Attilát, még nagyobb lett volna a feszengés.

T. P.

Ne merje senki

állítani, hogy a Magyar Népköztársaság nem tesz semmit a korlátlan szabad mozgás, a világ integrálásának érdekében. Íme, január végén hivatalos közlemény tudatja, hogy "Budapesten január 16 és 19 között folytatott tárgyalások eredményeként a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Mongol Népköztársaság Kormánya egyezményt kötöttek a két ország közötti vízumkényszer kölcsönös megszüntetéséről". Most már semmi akadálya annak, hogy a mongolok Magyarországra és a magyarok Mongóliába rándulhassanak. Bizonyára sokan élnek is majd ezzel a kedvezménnyel. Nyilván komoly politikai jelentősége is van az aktusnak. Nem akarunk lemaradni a szomszédos jugoszláviai vízum-könnyítésről, mint követendő példáról. Jugoszláviában ugyanis, az 1967. évre megszüntették a vízumkényszert. Mindenki háromhónapi időtartamra ellátogathat Jugoszláviába. Feltehető, hogy a mongolok is, bár erről nem olvastunk semmiféle "kölcsönös megértés légkörében" folytatott tárgyalásokról. Jugoszláviában ezentúl minden jugoszláv állampolgárnak joga van tízéves időtartamra szóló útlevélhez, — háromesztendős külföldi tartózkodással. A magyar lapok erről vajmi keveset írtak. Igaz, hogy nem lehet mindent egyszerre megvalósítani, elégedjünk meg egyelőre a mongol lehetőséggel.

Nem megy

Ha mi, egykori budapestiek, egykori ötvenhatot látottak föléje hajolunk a jelenlegi madridi eseményeknek, lépten-nyomon keserűen felkiálthatunk. A sztrájkok, az egyetemi ifjúság pontokba szedett követelései, a szabadságra kétségbeesetten szomjazó sajtó, a lázadó írók, a "Moszkvával való cinkossággal" vádaskodó (nálunk : az "imperializmussal való cinkosság" járta) hivatalos szervek, a falangista alakulatok kegyetlensége, a börtönök megtelése, diák- és munkásküldött letartóztatások : mint ötvenhat-eleji és ötvenhatőszi otthoni eseményeket idéznek. Az, hogy népi nyomásra kiengednek négy munkásküldöttet, ugyanakkor bezárnak huszonöt diákot : pontosan az otthoni vonagló, ingadozó, megfélemlített és kegyetlen rendőrdiktatúrára emlékeztet.

A katolikus papok meghurcoltatása s lecsukása ugyanakkor egészen friss analógia. Spanyolországban is, Magyarországon is "államellenes összeesküvés" vészes rágalmával terhelten vetik börtönbe őket, holott nyilván egyik helyen is, másikon is az emberi szabadságjogok védelmére emelték fel a szavukat. A "szabadság" puszta hangoztatása elég azonban arra, hogy a lejárt s rettegő rendszereket kétségbeesésbe kergesse. Szemük a XVIII., XIX. századbeli zsarnok-mintaképeire szegeződik, szeretnék megpróbálni, hogy — mint azok — megkíséreljék valahogy az átállást a "felvilágosodott abszolutizmusra", vér nélkül (értsd : saját vérük hullása nélkül), veszélyes zajok, váratlan ütemváltozások rémsége nélkül, apró, kegyesen odanyújtott engedmények segítségével. De nem megy, az elvetemült tömegek, a diákok, írók, munkások, katonák nem érik be a koncokkal. E szörnyű dilemmát sem Spanyolhonban, sem Magyarhonban félreformokkal nem oldhatja meg a hatalom.

B. G.

A Kolakowski-ügy fejleményei

Mint azt az "Irodalmi Újság" már hírül adta, a lengyel írótársadalom felháborodással fogadta Leszek Kolakowski kizárását a Lengyel Egyesült Munkáspártból. Kolakowski, akit 1956-ban közzétett esszéi és Spinoza-könyve óta a legkitűnőbb lengyel filozófusok között tartanak számon, sokoldalú írói tevékenységével és bátor megnyilatkozásaival már több ízben összeütközésbe került a pártvezetőséggel. A Varsói Egyetemen tartott októberi beszéde után, ahol a fiatal filozófus szót emelt a demokratikus szabadságjogok mellett és keményen bírálta a hatalomhoz ragaszkodó, de felelőtlen és tehetetlen gazdasági és politikai vezetőket, következett be a pártból való kizárása. Senki sem sejtette azonban, hogy Kolakowski összeütközése a Gomulka-féle pártvezetéssel teljesen felkavarja majd a lengyel szellemi életet és még óvatosságukról közismert írókat is kiállásra késztet.

A pártvezetőség először el akarta távolítani Kolakowskit professzori állásából, de mikor a Varsói Egyetem pártszervezeti ülésén a jelenlévő tizenöt egyetemi tanárból tizennégy támadott kollégája védelmére kelt, elállt ettől a tervétől. Röviddel ezután huszonkét ismert író és kritikus két, a LEMP legfelső szerveihez küldött levélben tiltakozott Kolakowski kizárása ellen ; az aláírók a filozófust "a demokráciától elválaszthatatlan szocialista ideálok" jelképének nevezték és követelték a pártba való visszavételét. Az írók beadványát megtorlás-huliám követte : a Magyarországon is ismert Igor Newerly, az "Egy boldog élet" írója önként lemondott párttagságáról, míg a Majakovszkij-életrajz szerzőjét, Woroszylskit, Tadeusz Konwickival és másokkal együtt kizárták a pártból. A kizárásokat hólabdaszerűen követték az újabb önkéntes kilépések : Arnold Slucki költő, Seweryn Pollak műfordító, majd Kazimierz Brandys adta vissza párttagsági könyvét. Brandys a tiltakozó levél megírásakor az Egyesült Államokban tartózkodott, s visszaérkezése után teljes szolidaritást vállalt a beadvány íróival.

A Kolakowski-ügy hullámai az egyetem és a tudományos kutatóintézetek után az Írószövetség varsói pártszervezetére is átcsaptak. Decemberben ötórás gyűlésen vitatták meg az írók a "Történelem és felelősség" szerzőjének kizárását és védték meg a tiltakozáshoz való jogukat. Szokatlanul heves szóváltásra került sor a gyűlésen elnöklő KB-tag Starewicz és több idősebb író között. A felszólalók többsége élesen Kolakowski mellett foglalt állást, s a taggyűlés végén Starewicz állítólag az írószövetségi pártalapszerv feloszlatásával fenyegette meg az írókat.

Leszek Kolakowski különben megfellebbezte a kizárási határozatot, de nagyon valószínűtlen, hogy a jelenlegi helyzetben a párt visszakoznék. Újabb hírek szerint Gomulka rövidesen "ideológiai kérdéseknek" szentelt plénumot fog összehívni, s ezen nyomatékosan állást foglal a Kolakowski-ügy kapcsán kirobbant "írólázadással" szemben. A párt tervezett ellentámadásának előjele Loga-Sowinski cikke a párt ideológiai folyóiratában, amelyben megbélyegzi a pártra nézve ártalmas, "demagóg kritizálgatást". Ugyanakkor a tárgyilagos szemlélő előtt nyilvánvaló, hogy az írók és az értelmiség elhallgattatásával és megbélyegzésével csak Gomulka és a frakcióharcoktól szaggatott lengyel kommunista párt veszíthet, mert ezek után csupán mindenre elszánt opportunisták maradhatnak soraiban. Meglehet, a Kolakowski-ügy olyan fordulópontot jelent majd a lengyel írók és a pártvezetés viszonyában, mint a magyar kommunista írók 1955-ös memorandum jelentett magyar vonatkozásban.

G. Gy.

85 ezer jelölőgyűlés

Mint Ionesco színdarabjainak vagy Kafka elbeszéléseinek halandzsa-párbeszédei, olyanok a magyar "választási jelölőgyűlésekről" megjelenő hazai újságcikkek. Az egypártrendszernek, a diktatúrának minden korlátoltsága összesűrítve egy-egy ilyen híradásban. "Büszkén" jelentik — ilyen kérdésekről mindig büszkén tájékoztatnak —, hogy nem kevesebb, mint 85 ezer jelölőgyűlést tartanak ezekben a napokban hazánkban ; mintha a Ionesco- vagy Kafka-szöveg azt írná : 85 ezer léggömböt pukkantanak szét, 85 ezer tintatartó tintáját kenik szét 85 ezer tűzfalon. Nyugati ember nem tudja azt, amit mi, sajnos, nagyon is pontosan tudunk : hogy a "választásnak" a világon mindenhez van köze, csak a kifejezés jelezte *választáshoz* nincs, hogy a "jelölés" amelyhez 85 ezer tintatartót, 85 ezer léggömböt, 85 ezer embercsoportot előhajszolnak, semmit és senkit *nem jelöl* : az előhajszolt s csoportba terelt embereknek mindössze az a feladatuk, hogy meghallgassák azt a többé-kevésbé gépi hangon előadott közhelygyűjteményt, amelyet a párt által már jó előre kijelölt "képviselőjelölt" ledarál előttük. De más lenne ezeknek a "jelölőgyűléseknek" a hangulata, ha tegyük fel, négy vagy akár csak három — merész feltevés, de miért ne játsszunk a gondolattal ? — négy vagy három különböző érdeklődésű s tendenciájú politikai párt vagy érdekvédő testület jelöltjei mondanák el az egybegyűltek előtt egymástól elütő programjukat. Utópista feltételezés, bár a szomszéd Ausztriában — ahol ettől semmi bajuk nem történik az embereknek — vagy Belgiumban, mely virágzik, Finnországban, ahol ettől nem ejtik roszszabbul a magyarral rokon szavakat — ilyesformák a választások, nem is beszélve a világ nagy demokratikus országairól. Képzeljük csak el ! Az ötvenhatos elvek összecsapnának a hatvanhetes hivatalos álláspontal, a parasztpártok elgondolásai megmérkőzhetnének Dögei kollektivista politikájával, (mert habár Dögei már nem él, de az általa összekényszerített kolhozok még mindig össze vannak kényszerítve), a szociáldemokraták javasolhatnák a munkásság életszínvonalának európai szintre való emelését és szoros együttműködést a munkáspárti Angliával, a katolikus szavazó azt a jelöltet választaná, aki a vallásszabadságért küzd, ha ugyan fenyegetné valaki.

Az ilyen utopisztikus gyűlések után azonban a Parlament — amelyet különben erre a célra találtak ki — vitatkozó testülettévalhatnék, ahol egyes frissen megválasztott képviselőjelöltek kétségbe vonhatnák a kormány bölcs politikájának minden tekintetbeli bölcsességét, megvitathatnák, sőt, Isten bocsá', ízekre szedhetnék egy tervezett intézkedését, lelkiismeretük szerint interpellálhatnának, magyarán mondva felelősségre vonhatnák a minisztereket, akik beszámolási kötelezettséggel terhesen állnának a "nép okos gyülekezete" előtt. Micsoda fölösleges kellemetlenségek ! Hát még az micsoda meglepetés lenne, ha a magyar nép — ki tudja — a többféle-párti képviselőjelöltek közül olyan többséget választana, amely — mondjuk — nem kommunista-párti lenne, hanem másféle, a többség érdekének jobban megfelelő. Ha például a 85 ezer jelölőgyűlés nyomán, meg a többféle jelöltre, többféle pártra való titkos szavazások után az derülne ki, hogy a magyar nép nem kommunista rendszert, nem orosz fennhatóságot, nem kolhozt kíván, hanem — micsoda szentségtörés ! — nemzeti függetlenséget, semlegességet, sajtó- és szólásszabadságot, nem hazudó államférfiakat, a lakosságot ellátó ipart, mezőgazdaságot és kereskedelmet, cenzúrátlan irodalmat és művészetet s más efféle, osztrák, belga vagy finnországi vívmányokat...

Húsz év óta terelik be, nyolcvanötezer helyen, nyolcvanötezer terembe, a napi munkája után elfáradt magyar dolgozót, hogy végighallgassa az értelmét vesztett ionescói hadarást, jó pontot szerezzen, ha ott van, rosszat, ha nem ért rá eljönni. Ionesco darabjait nem szívesen adják elő Magyarországon, a magyar népművelés egyik legfőbb embere nemrégiben úgy nyilatkozott : "Ilyen szamárságokra nem költhet pénzt a Magyar Népköztársaság". Talán igaza is van. Inkább tanulmányutat kellene rendeznie Magyarországra, ingyen ösztöndíjjal, mindazoknak, akik modern színházzal foglalkoznak. Hadd lássák, hogy van nálunk Ionesconál sokkal modernebb szerző : a hatalom. Folyik nálunk, húsz éve, a Becket-inél, a Gombrovics-énál képtelenebb színház — a világ legtökéletesebb, legkeserűbben nevettető, 85 ezer előadásos választási komédiája.

M. P.

Modern idill

A "NÉPSZABADSÁG" 1967. január 31-i száma közli a következő tudósítást :

"A Fővárosi Főügyészség tiltott határátlépés kísérletéhez való segítségnyújtás bűntette miatt vádiratot adott ki Joannis Karageoroudis 28 éves görög állampolgár ellen.

Az NSZK-ban dolgozó görög fiatalember egyik kelet-berlini látogatása során megismerkedett egy fiatal lánnyal, Bärbel Barkowskival, akit meg akart szöktetni a szülői háztól. Megállapodtak, hogy a lány Magyarországra látogat, s a manővert itt bonyolítják le. Így is történt. Miközben Bärbel Barkowski Budapestre érkezett, Karageoroudis Romániába utazott, majd néhánynapos ott-tartózkodás után — tranzitvízummal — Magyarországon át akart Bécsbe utazni a lánnyal. A férfi a tranzitvízumtól azt remélte, hogy csomagját nem vizsgálják meg : erre építette embercsempészési tervét.

A "Wiener Walzer"-rel érkezett a Budapest Keleti pályaudvarra. Itt szállt fel a szerelvényre Bärbel Barkowski. A lány egy másik kocsiban foglalt helyet. Az útlevélellenőrzés menet közben zajlott le a vonaton. Barkowski Győrig érvényes menetjegyet mutatott fel. A szabályoknak megfelelően elvették személyi igazolványát. Karageoroudis okmányai rendben voltak. Mivel a hivatalos közegek azt hitték, hogy Győrben a lány leszáll, visszaadták igazolványát. Ekkor Barkowski átment szöktetőjéhez, aki sízsákjából kidobálta minden holmiját, aztán belebújtatta a lányt, összekötözte a zsákot és felrakta a "csomagot" a poggyásztartóba.

A határőrök azonban észrevették, hogy Győrben senki sem szállt le. Keresni kezdték a lányt. Tíz percnyire lehetett a vonat Hegyeshalomtól, amikor a határőr megkérdezte Karageoroudist, mi van a poggyászában. Amikor kinyitották a zsákot, megtalálták benne a lányt. Mindkettőjüket leszállították a vonatról. Joannis Karageoroudist előzetes letartóztatásba helyezték. Az ügyben a közeljövőben a Pesti Központi Kerületi Bíróság ítélkezik majd".

*

Nem vagyunk jogászok s így nem tudjuk, milyen törvénycikk alapján ítélkezhet egy pesti bíróság egy német lány és egy görög fiatalember fölött, akik nem tudni miféle magyar törvényt sértettek meg azzal, hogy Bécs — és nem Prága vagy Moszkva — felé akarták elhagyni az ország területét.

Ami a jogi vonatkozásoknál érdekesebb, az maga a történet. Érdekesebb ? Hétköznapibb ! Mióta a világ világ, hányszor dacoltak a hatalommal, a maradisággal, hányszor kockáztatták életüket, biztonságukat a rokonszenves, ifjú szerelmesek, hogy egyesülhessenek. Görög tragédiák, shakespeare-i drámák, Verdi-operák, ibseni színdarabok, hány alapjában véve hasonló történetet meséltek el. A szerelem örök. Csak a hatalom, a maradiság képviselői változnak. Valaha rabszolgatartóknak, feudális kényuraknak, polgári elvakultaknak, — ma népköztársasági határőröknek és bíráknak nevezik őket.

A vietnami kő

NAGY KŐ esett le az emberiség szívéről — s szinte még aznap nagy súly telepedett vissza rá. A szovjet kormányfő londoni tárgyalásai, a pápa közbenjárása s más közbenjárások eredményeképpen Johnson amerikai elnök megszüntette Észak-Vietnam bombázását, s egy kétségbeejtő saigoni merénylet nyomán egyik napról a másikra újra visszaállította. Ma már csak e tényeket lehet megállapítani, s fájón gondolni arra, mennyit szenved az a tőlünk távol élő, csinos külsejű, régi civilizációjú, szabadságot szerető s igen szegény földműves nép, mely északon és délen a vietnami földeket lakja.

Kerek huszonhárom esztendeje dúl náluk a háború. Modern korunkban, ahol a történelemkönyv legendás feudális háborúira kétkedő szemmel nézünk vissza, élő anakronizmus, s elképzelhetetlen rémség ez a huszonhárom esztendő. Hozzávetőlegesen sem tudhatni, mennyi emberélet, mennyi anyagi érték, mennyi remény, mennyi vidámság szállt füstbe — fekete lőporfüstbe — e hosszú évtizedek során. Megrendülten gondol e népre az egész emberiség, s azt mondja, amit Kölcsey mondott a török- és Habsburg-verte magyarról : megbűnhődte a múltat, a jövendőt.

A bűnhődés — ha voltak bűnei — annál is teljesebb, s annál is korszerűtlenebb, mivel már magának a népnek egyre kevesebb a köze a földjén dúló, életét feldúló háborúhoz. Mikor a japán megszállás ellen küzdöttek : a földjüket védték. Amikor a francia hadsereg ellen harcoltak : egy európai hatalmat akartak eltávolítani gyarmatáról, nemzeti szabadságukat akarták kivívni, s ki is vívták. A vietnami háború legutóbbi fázisa, mely a genfi értekezlet s az azt követő békekötés után keletkezett, már túllépte a szorosan vett nemzeti érdekeket. A Dél-Vietnamban megalkotott, pontosan nem tudni, milyen erőktől — észak-vietnami ? Kínai ? Orosz ? Mindezek együtt ? Kettő ezek közül ? — függő FNL, "felszabadító partizánerők", s az ezekkel szembeállított előbb Kennedy-féle 15 ezer "amerikai szakértő", majd Johnson elnök többszázezres nagy modern csatagépe — ezek már másféle, nem vietnami háborút viselnek. Itt már a modern nagyhatalmak és előőrseik ütköznek meg egymással, versengő repülőgép-, rakéta-, vegyszer- és bombapróbákon, a patakzó vér mellett napalm, könnyűbenzin, dollár, rubel és yen áradat folyik, nemcsak a primitív mocsári csapdák működnek, nemcsak a dzsungelbeli vermek nyelik el a harcosokat : az egymással szembenálló csatasorok mögött, erről is, arról is, ott feszül az atombomba egyre kisebbre miniatürizált, egyre rémítőbb földgolyó-irtó vigyora. Vietnamban ma Kelet és Nyugat áll szemben egymással, akkor is, ha senki sem tudná egészen pontosan meghatározni, mely hatalmakat foglal magában az a Kelet, mely más hatalmakat foglal magában az a Nyugat. A MIG-ek, a DX-ek, a cirill és kínai betűkkel, vagy Walt Disney kacsájával díszített röppentyűpályák nem Vietnamban születtek. Vietnam ma már hatalmas, véres sportpálya, ahol a hazaiak szenvedése közepette idegen csapatok mérkőznek meg egymással. S a legutóbbi időkig úgy tetszett, hogy a mérkőzés sosem ér véget, örökké folytatódik, mint egy rémálom.

A KÍNAI VÁLSÁG új elemet hozott be a mozdulatlan helyzetbe. Amennyire a rendkívül bonyolult mögöttes erőket megítélni lehet, Kína volt az, amelyik leginkább saját érdekének tartotta a háború folytatását, amely a leghangosabban kiabált, hogy "árulás minden békekísérlet", hogy "defetizmus minden tárgyalás" A tökéletesen kiszámíthatatlan, szimplista, tájékozatlan, vagy túlságosan hosszú távra spekuláló kínai vezetőség talán Amerika kifulladásában bizakodott ? Talán az orosz birodalmat kívánta nyílt háborúba vonni, maga mellé szegezni, Amerika ellen ? Közismert tény mindenesetre, hogy a déli határán fekvő s nálánál százszor gyengébb, kivérzett Vietnamra fenyegető nyomást gyakorolt a kínai érdeknek tartott háború mindenáron való folytatása érdekében. Ez a rendkívüli nyomás a kirobbant kínai belső válság nyomán most valamelyest alábbhagyott, s ha a kínai belső élet rövidesen nem rendeződik, gyakorlatilag tovább csökken. A feldúlt, az "antimaoista" erőkkel küszködő Kína ma és feltehetően holnap, nem tud megfelelő súllyal a vietnami háború folytatása mellett pálcát törni.

A TÖBBI NAGYHATALOM béke-érdeke szembetűnő. A Szovjetunió, mely fegyverrel, hadianyaggal, "önkéntes-küldés" fenyegetésével tartotta ébren jelenlétét a küzdelemben, nyilvánvalóan elért némi eredményt e háborúval. Amerika presztizse, a nemzetközi morál megítélése szerint, sokat veszített. Baloldali s nem baloldali szervezetek, a pacifistáktól az egyházig, a világ minden táján, beleértve Amerikát is, nem egy alkalommal összefogtak, hogy — nagyon különböző hanghordozással ugyan — megbélyegezzék azt a helyzetet, hogy a világ első ipari nagyhatalma háborút folytat egy tőle idegen kis nép földjén, saját honpolgárainak s vietnami embereknek a vérét folyatja. Ennél többet az orosz nagyhatalom már nem érhet el : maximálisan learatta erkölcsi hasznát. Nyilván pontosan tudja — törekvései erre vallanak —, hogy a tűz további szítása, propagandával, hadianyaggal, a saját házát is felgyújthatja : szembekerülhet közvetlenül Amerikával. A Szovjetunió erre feltehetően nem vágyik.

Angliának, mely az utóbbi időkig minden mozzanatában szolidáris volt a háborút viselő Amerikával, szintén egyre inkább érdeke, hogy a vietnami háború véget érjen. Az egyre jobban testet öltő új Európa — a Közös Piac, a keleti országokkal teremtett új kapcsolatok — kötelezik ezt a nagy nemzetet, mely nemcsak földrajzilag van Európában, hanem annak hosszú századokig egyik vezető ereje volt, s ma is egyik legnagyobb súlyú hatalma. Nem véletlen, hogy a bombázások csupán néhánynapos megszűnése is arra az időre esett, amikor az angol miniszterelnök fáradságos tárgyalásokat folytatott Londonban szovjet kollégájával, a földrész másik jelentős hatalmával.

AMERIKÁNAK sem érdeke a vietnami háború végtelen időkig való folytatása. A Kennedy-rezsim nyilvánvalóan — ha leegyszerűsített elképzelésekből kiindulva is — a keleti kihívásra felelt, amikor megkezdte Dél-Vietnam felfegyverzését, expedíciós csoportjainak elküldését. A Szovjetunió s főként Kína terjeszkedésének megállítása volt a célja Kennedy örökösének is. Ugyanakkor képtelen volt valóban népszerű kormány keletkezését elősegíteni Dél-Vietnamban (ez a legenyhébb, amit erről mondani lehet, mert ha valamire, Ky tábornok kabinetjére ráillik a szomorú emlékű bábkormány szó) és saját nemzete fiainak vérét oly bőven hullatta idegen földre, hogy ezzel társadalmi konfliktusokat idézett elő saját országában. Végül, de nem utolsósorban : elérte hadicélját. Megmutatta : ma a világ egyetlen hatalma vagy hatalmi koalíciója sem teheti meg, hogy fegyveres hódítással ellene szegüljön a *status quo*-nak (jelen esetben Vietnam genfi északra és délre osztásának), egyetlen hatalom sem teheti meg, hogy fegyveresen fenyegesse azokat az érdekeket, amelyeket Amerika garantált. A Kína-Szovjetunió blokk látványos kettéhasadásában nyilván szerepe van ennek az amerikai fegyveres akaratosságnak, mint ahogyan Kína jelenlegi félelmetes belső forrongásában is nyilván szerepet játszik az a Peking számára váratlan s végtelenül lehangoló tény, hogy Amerika nem papírsárkány, mint ahogyan azt annyit ismételgette.

Minden hatalom elérte a célját, láthatóan. Csak Kína nem — de az övéi a túlfűtött képzelet szülöttei voltak. Csak a vietnami nép nem — és az övéi a legemberibb jogokból fakadnak : élni, békében élni.

A BOMBÁZÁS megszüntetése rövid, túlságosan rövid ideig tartott. Korunk titkos diplomáciája megtiltja, hogy avatatlan szemmel a kulisszák mögé tekintsünk, ott megpillanthassuk a *miértet*. Kínabarát partizán-provokáció volt-e a saigoni merénylet, mely az új bombázásra az ürügyet adta ? A dél-vietnami kormány csele ? Vagy a háború szellemének kísértetujja ?

Egy bizonyos : Észak-Vietnam hivatalos kormányának nyílt szava a béke érdekében végtelenül sokat nyomna a latban, elhatározó jellegű lenne. Tudjuk, milyenek a diktátorok, amikor háborút viselnek. Háború számukra egyféle van csupán : igazságos. Vérzik mellettük a nép, vérének utolsó cseppje hull már, de az ő családjukat még nem éri a vész, az ő gyerekük még nem sebesül meg. Bunkerben élnek, telefonvonalakkal a kézben, s azzal a biztos meggyőződéssel a szívben, hogy helyzetük egyszer csak jóra fordul. Talán most, a hátukra kevésbé súlyosodó Kínával, a megoldást kereső Szovjetunióval, Angliával, a komoly békeajánlatra érzéketlenül semmiképpen sem reagálható Amerikával, az öreg, hegyesszakállú diktátor, aki bölcs ember hírében állt, s aki a világ minden csalódásán átmehetett már, belátja, hogy a béke szót, ha álmai egy sora romba dől is, egyértelműen ki kell mondani. Az ázsiai bölcsesség sem rosszabb az európainál, az is leírta filozófia könyveibe ezerszer : a béke, ha közepes is, ha megalkuvással jár is, jobb mint egy szörnyű, veszteséges, egész népet kiirtó, reménytelen háború. Itt az ideje hogy végleg lehulljon a nagy vietnami kő az emberiség szívéről.

UGRAY ATTILA

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZEPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

Petrográd, február, 1917

HIDEG az 1917-es év februárja Petrográdban. A szokottnál is hidegebb, hiszen nincs szén, nincs kenyér : megette, feltüzelte a háború. A munkások sztrájkolnak, tüntető menetek járják a várost, a "Kenyeret !" jelszót kiáltják. A katonák barátkoznak a tüntetőkkel, lázadás üti fel a fejét a csapatok között. Február 24-én kétszázezerre nő a sztrajkolók száma, másnap ötvenezerrel többen vannak. Huszonhetedikén a megbízható Pavlovszkij-csapatok megtagadják az engedelmességet : nem lőnek a tömegre. Huszonnyolcadikán, amikor a Preobrazsenszkij háziezred egy része is átáll a felkelőkhöz, megdől a cári hatalom. Az új kormányfő Lvov herceg lesz, Miljukov (kadét) a külügyminiszter. Egy ifjú szocialista ügyvéd tölti be az igazságügyminiszteri széket, neve Kerenszki. Pár hónap múlva, nyár közepén, majd ő lesz a miniszterelnök. Nem sokáig. Októberig.

Mind ennek ötven éve.

Sokszor felvetődik manapság — írásban, szóban —, mi lett volna, ha Alexisz-Fédorovics Kerenszki, ez a rokonszenves, 36 éves szimbirszki ügyvéd nem bukik meg októberben, nem kényszerül emigrációba, hanem elvezeti népét, ötven éven át — minthogy még ma is él — az atomkor küszöbére. Ki tudna válaszolni a kérdésre ? Lenin-telen, Sztálintalan, beleilleszkedve egy weimari jellegű Közép- és Kelet-Európába, ki tudja, milyen erős demokratikus hatalommá vált volna Oroszország, ki tudja, mekkora haladást tett volna az ipar, a mezőgazdaság, a tudomány, a művészet ? Feltehető, hogy jelentősebbet, mint amekkorát a szovjet rendszerben tett, már csak azért is, mert évtizedes veszteglzár helyett, minden valószínűség szerint heves cserekapcsolatba kerül elsősorban győztes szövetségeseivel, másodsorban a weimari német állammal, s végül, de nem utoljára, a hatalmas dinamizmussal előretörő Amerikával. Arról beszélni is kár, hogy népe mennyi szenvedést takaríthatott volna meg. Sőt, nemcsak az orosz nép, hanem a világ minden népe is. Hiszen ha tovább fonjuk a logikus — de ismételjük, reménytelen — feltevések fonalát, oda kell jutnunk, hogy a német hitleri fasizmus, amely ellenpontjaként lépett fel a keletről fenyegető óriás-diktatúrának, talán sohasem jön létre. Talán — valószínűleg — nem kerül sor egy gyilkos, totális, szörnyű háborúra.

Ha már a történelmi feltevések tengerén ringatózunk, említsük meg zárójelben azt is, hogy egy parlamentáris, demokratikus Oroszország léte mit jelenthetett volna a mi határaink közelében. Nyilván felvirágzottak volna a Károlyi-kormány vívmányai, az 56-ban vágyott, de beteljesülve mindmáig nem látott eszmények már a húszas években megvalósulnak ; Kun Béla érája, akárcsak Héjas Ivánéké és Horthy Miklósé sohasem jön létre — Horthy nyugalomba vonuló tiszt marad. Rákosi szabadon él, talán falujában, fűszerüzletében, talán egy nagy pesti cég főkönyvelőjeként. Budapest — Budapest marad, nem lesz romhalmaz, nem lesz előbb német, majd orosz gyarmat ...

FORDÍTSUNK hátat az ábrándozásnak, de csak azért, hogy megfigyeljünk egy nem kevésbé érdekes jelenséget : azt a szédítő kanyargást, amelyet a szocialista Kerenszki-kormányt megdöntő bolsevik hatalom leírt, hogy bukdácsolva, de egyre világosabban visszakanyarodjék arra az útra, amelyet félévszázaddal előbb oly nagy zajjal elhagyott.

Ha a sztálini hidegháborús diktatúra jellegét vizsgáljuk, azt tapasztalhatjuk, hogy gyökerei pontosan felfedezhetők, valahol, nagyon is közel a törzséhez : a Kerenszki előtti, a cári Oroszországban. Az ötvenéves "diadalmas forradalmi periódus" nagy részét az 1917-es február vívmányai m ö g é visszakanyarodva, az új Ochranával a hátán (GPU, NKVD, MVD), a XVIII. századi jobbágyrendszer visszahívásával, a Marx előtti ipari proletárkizsákmányolással élte át az orosz birodalom. Nyilván nem az új vezetőréteg puszta jóakarata, sem a régi diktátor halála volt az, mely véget vetett ennek a február előtti állapotnak, hanem a XX. század második felének, harmadik harmadának parancsoló gazdasági és szociális berendezkedése : a világot a sarkaiból kifordító második ipari forradalom, az atomkor.

Külső és belső tendenciáit tekintve, a legkisebb kétség sem fér hozzá, hogy a mai orosz vezetőség — a felemás, nemzetközi szélhámos jellegű Hruscsovtól kezdve, a közepes képzettségű és képességű, de pragmatista politikát folytató jelenlegi gárdáig — a 17-es orosz február vívmányait kezdi visszaállítgatni, a Kerenszki-féle Oroszország nemzetközi becsületét, kereskedelmi és szociális terveit próbálgatja megvalósítani. A Nyugattal való egyre közvetlenebb kapcsolataik, egyértelmű jelszavuk a "világproletáriátus" számára (parlamentáris úton megvalósítani a "hatalom átvételét"), kétségbeesett igyekezetük, hogy a jólét világszínvonalának legalább külsőségekben egy hányadát megvalósítsák országukban, — mindez arra mutat, hogy egy jövendő orosz "Labour" kialakulásának vagyunk tanúi. Késön-születése kínos, fájdalmas, anakronisztikus látvány, annál is inkább, mert tragikomikus "ünneplésekkel" jár : zászlókkal, fennköltt dicshimnuszokkal, barokk pompával ülnek meg egy ötvenesztendős lemaradást.

UGYANAKKOR a jelenlegi kínai kormány, mely pontosan úgy kezeli orosz "elvtársát", ahogyan a mindenkori bolsevikok kezelték a mindenkori szociáldemokratákat, — mint megölendő testvért, leggyűlöltebb családi-ellenséget, — nem retten meg a múlt előtte feltáruló csapdájától. Minden arra mutat, hogy a legrettentőbb szenvedések, kínai-orosz, kínai-amerikai, vagy akár két fronton vívandó klasszikus vagy atomháború árán is, végig akarja járni a sztálini éjszakát. Megrázó és kétségbeejtő, hogy nincs kéz, mely értük nyúlhasson, nincs baráti szó, mely értelmüket, szívüket megragadhatná, mint ahogyan nincs kéz s nem lehet szó az afrikai, délamerikai éjszakába induló "felszabadult nemzetek" számára sem. Egyetlen kéz, egyetlen szó léteznék csak — ha lenne ! — : egykori példaképük, a mai Oroszország kendőzetlen, komoly szava. De a moszkvai vezetőknek kisebb gondjuk is nagyobb annál, mint hogy tanulságaikat ő s z i n t é n feltárják, irattáraikat akár csak résnyire is megnyissák, megnyilatkozásaikat a cikornyás csinovnyik-pompa hagyományos hazugságai helyett némi emberi meleggel, némi hiteles színezettel megtöltsék.

A tanulságok őszinte levonása helyett az 1967-es esztendőt a jubileum szakadatlan bizánci megünneplésére szánta az orosz párt. A világ közben elfelejti a forradalom i g a z i értékeit, azt, hogy a forradalmi orosz nép és az orosz intelligencia a világ legizgalmasabb kísérleteit végezte, a hatalom demokratizálása terén, (az első, 1917. eleji, egyáltalán nem bolsevik, hanem demokratikus s z o v j e t megalakításával) a hadsereg minden megkötés nélküli tömegbe vegyülésével, a nő szerepének merész felszabadításával, a gyermeknevelés elveinek forradalmi vizsgálatával, nem is beszélve a tudomány, a film, a költészet, a színházi rendezés ma is világszerte megcsodált (csak éppen a ma ünneplő Oroszországban mesterségesen elhallgatott) vakító felvillanásairól. Volna mit felidézniök ; és volna miből levonniok az építő tanulságokat. Ehelyett ikonaranyozással feltűnnek a régi, hamis képek, s archaikus, értelmét vesztett énekszóval indul előttünk az óriási körmenet.

H. S.

LEVÉL MAO CE-TUNGHOZ

IGEN TISZTELT ELNÖK ÚR,

Elképzelem meglepetését, bensőséges örömét, majd ujjongásának hangos kitörését, amint kinyitja az "Irodalmi Újság" e heti számát és levelemet olvassa. Izgalommal, és mit tagadjam, meghatottsággal gondolok az ünnepségekre, a zenés, fáklyás felvonulásokra, a tűzijátékra, melyek soraim olvasása után követni fogják nyilatkozatát. Lelki füleimmel hallom az Ön ezüstcsengésű hangját, közölve lelkendező népével, hogy a kis Magyarország egyik szerény fia fejtette meg elsőnek a kulturális forradalom, és általában, a kínai népi demokráciában 1966. április 18-ika óta folyó események titkát.

De könnyű elképzelni azt is, hogy Ön megáll egy pillanatra ünnepi beszédében és felteszi a kérdést : hogyan fedezte fel ez a Laci fiú a gondosan rejtegetett titok nyitját ?

Ha hencegő természet lennék, azt felelném, hogy a Peking falaira ragasztott első plakát után már tudtam, mi a jelentősége, súlya és értelme a forradalomnak.

Sajnos, nem így történt.

SZÉGYENKEZVE vallom be, hogy mint kollégáim az "Agence France Presse"-nél, a londoni "Times"-nél, a "New York Herald Tribune"-nál, logikus következtetéseket akartam levonni a falragaszok, nyilatkozatok és újságcikkek szövegéből.

Hallom az ajkáról fakadó gúnyos kacajt, Elnök úr, és piruló arccal helyeslem.

Mentségemre szolgáljon, hogy — mint a többi nyugati és keleti újságíró — én is a balgaság hínárjába keveredtem. De, ellentétben a többi tollforgatóval, én önkritikát gyakorolok és bevallom polgári beállítottságom minősíthetetlen vétkét.

Elrettentő például említem, hogy egy alkalommal a kínai miniszterelnök épületes beszédében a következő mondat ragadta meg figyelmem : "Meg kell semmisítenünk mindörökre, hosszan tartó osztályharc során, a kínai kapitalizmust és a burzsoáziát." Képzelje, Elnök úr, dőre fejjel, hebehurgya hirtelenséggel arra gondoltam, hogy a kapitalista rendszer már megdőlt Kínában és ha véletlenül maradtak volna csökevényei, úgy azokat a már jól bevált szovjet módszerekkel nyom nélkül és főleg hosszan tartó osztályharc nélkül lehet eltüntetni.

Egy másik szörnyű példája tévedésemnek a Kínai Népköztársaság elnöke ellen irányuló, barátságtalan hangú falragaszok szövegének értelmezése. E szövegek ugyanis Liu Sao-csi elnököt hol "kapitalista kutyának", hol "revizionista hiénának", hol pedig az "amerikai papírtigris elfajzott kölykének" nevezték. Igaz e jelzők zoológiai ismereteimet bővítették, de ugyanakkor azt a nevetséges gondolatot ébresztették bennem, hogy Ön, Kína mindenható ura, sőt most már Istene, a már említett szovjet módszerekkel pillanatok alatt nyugdíjba küldheti ez elnököt.

E KÉT PÉLDA, azt hiszem, bőségesen elég annak a bizonyítására, milyen kietlen lelki szakadékba hull az, aki értelmét próbálja felhasználni a kínai események megítélésében.

Mi emelt ki a mélységből és gyújtott tündöklő világosságot már-már elboruló elmémben ?

E lap hasábjairól üzenem a tévelygőknek és kételkedőknek, hogy egy piros fedelű könyv, Mao elnök összegyűjtött gondolatainak tanulmányozása vetett véget a lelkemben kavargó káosznak.

Elnök úr, Ön, aki ismeri az ember belsejét, tudja, hogy akadnak majd olvasók, akik ellentmondást próbálnak felfedezni e levélben. A gondolatokat, mondják talán, az értelemmel kell tanulmányozni és e levél írója fentebbi soraiban tagadta az értelem súlyát és jelentőségét. Hitvány érv ez, Elnök úr, vállvonogatásra sem érdemes.

Miért ?

Mert hétszázmillió kínai és én, mi tudjuk, hogy az Ön gondolatainak tanulmányozása nem az elavult intelligenciának ad szárnyat, hanem a *képzeletnek*.

A VILÁG, nyugaton éppúgy, mint keleten, elfelejtette, hogy Ön, Elnök úr, költő. De Önt nem szabad összehasonlítani egy Shakespeare nevű angol versfaragóval, akinek olvasását a kulturális forradalom kitörése óta Ön felsőbbrendű pedagógiai szempontokból megtiltotta a kínai ifjúságnak. Ön, Elnök úr már nem ír verseket, Ön intézkedéseiben nyilvánítja és hirdeti népének a költészet varázsát.

E magatartás feltétel nélküli elismerése még akadályokba ütközik, de szabad-e emlékeztetnem, az összehasonlítás veszélye nélkül, hogy egy Ady Endre nevű honfitársamnek évtizedekig kellett küzdenie, amíg a hivatalos irodalomtörténet elismerte költői érdemeit. De ő csak az életből leszűrt tapasztalatait formálta versbe, Ön pedig a költészetből formál életet.

Az Ön halhatatlan érdeme az, hogy megértette és megérteti a kapitalista és a kommunista világ veszedelmét. Ez a világ a felnőtteké, ahol az év minden napján életszínvonalról, termelésről, építkezésről és más hasonló unalmas és költőietlen problémáról beszélnek. A kül- és belkereskedelmi mérlegek taglalása, a termelékenység fokozása körüli viták, a gépkocsiforgalom növekedésének kérdései szürke színbe fullasztották a Kínán kívül fekvő országok lakosainak életét. Hosszú ideig az Ön országát is ez a veszély fenyegette, de az Ön látnoki ereje és költői képzelete elkerülteti hétszázmillió kínaival e gyilkos zátonyt.

Ha Budapest helyett Pekingben láttam volna napvilágot, most nem irodában vagy üzemben tölteném napjaimat, hanem egyrészt az Ön gondolatainak olvasásával, másrészt pedig azoknak gyakorlati megvalósításával. Reggelim elfogyasztása után tehát papírt tennék asztalomra és jeleket rajzolnék piros, kék vagy zöld tintával, hol a köztársasági elnök ellen, hol Peking polgármestere, hol az Ön felesége ellen. Uzsonna után lemennék az utcára és keresnék egy szép és tágas falat, ahol plakátomat felragasztanám. Majd várnék kicsit és lesném a francia, angol, japán és orosz újságírókat, akik noteszükkel a kezükben mohón olvassák és másolják Mao elnök inspirálta költeményeimet. Ebéd után tüntetni mennék a hivatalnokokkal vagy munkástársaimmal és a vacsora előtt új falragasz szövegén törném a fejem.

Így harcolnék, lelkesen és fáradhatatlanul, az új rendszerért, az amerikai, angol, francia és orosz felnőttek világa ellen.

AZ ÖN KÖLTÉSZETÉNEK, Elnök úr, egyik legelragadóbb és legbájosabb kifejezése a "kulturális forradalom".

Az együgyű nyugati és keleti országokban az iskolák és egyetemek szaporításáról szavalnak, az irodalom, a tudomány, a művészet minél szélesebb körű terjesztéséről. A fiatalságot érettségi bizonyítványok, mérnöki vagy orvosi diplomák elnyerésével gyötrik, Bachot, Beethovent vagy Bartókot hallgattatnak velük, Picasso, Bonnard és Chagall kiállításainak megtekintésére kényszerítik őket. Kínában, hála Önnek, a kulturális forradalom méltó lett nevéhez.

A kulturális forradalom Önöknél azt jelenti, hogy becsukják az iskolákat és egyetemeket, megtiltják az említett burzsoa zeneszerzők műveinek hallgatását és a revizionista festők képeinek megtekintését. Büszkeségtől dobogó szívvel közlöm Önnel, Elnök úr, hogy legkisebb lányom, Marika, türelmetlenül várja a kulturális forradalom kitörését Franciaországban, mert csak ez szabadítaná fel az iskolába járás kínjaitól. "Éljen Mao elnök", kiáltja reggelenként, felkelés közben, majd fogkeféjével kezében szomorúan állapítja meg, hogy a forradalom késik. És szerte a világban a tanítók és tanárok rabigájában sínylődő diákok hasonló türelmetlenséggel várják az Ön költészetének a mindennapi életbe való általános átültetéseit. A felnőttek persze reszketnek a félelemtől és "sárga veszedelemnek" merik nevezni azt a rendszert, amelyben a gyerekek végre megvalósíthatják álmukat.

Ez az én felfedezésem, Elnök úr.

ÉS MÉG VALAMI. Ha szabad egy magánügyről, e — ne féljünk a szavaktól — korszakalkotó felfedezés után beszélnem, elmondom Önnek, hogy kora ifjúságomban úszóbajnoki karrierről ábrándoztam. Nos, néhány héttel ezelőtt a kínai ping-pong világbajnok nyilatkozatából megtudtam, hogy e fiatalember azért diadalmaskodott összes nemzetközi ellenfele felett, mert az Ön gondolatait olvasta.

Ezt csinálom most én is, éjjel-nappal.

Nem tudom még, hogy a francia klimában az ön gondolatainak olyan-e a hatása, mint a kínaiban. Azt sem tudom, nem kellene-e kiegészítenem olvasmányomat plakátragasztással és munkabeszüntetéssel. És azt sem, hogy nem kellene-e találnom egy árnyékszéktisztító élmunkást, aki ellen tüntethetnék egy kicsit. De Ön a legértékesebb emberi kincset, *a reményt* adta nekem, Elnök úr. Még néhány oldal az Ön gondolataiból és indulhatok a mexikói Olimpiászon, ahol is, hála Önnek, romba döntöm majd az összes világcsúcsokat.

Hálás köszönettel és mély tisztelettel rendíthetetlen híve

Faragó László

Megjelent
A MAGYAR
FORRADALOM HANGJA
új kiadásban
A lemez a magyar rádióállomások eredeti adásaiból ad részleteket
Megrendelhető
az ár ($ 4.98) és a postaköltség (50 cent) beküldésével egyidejűleg e címen :
ADY RECORDS
P.O. Box 1005
Washington, DC 20013, U.S.A.

A huszonötéves "Szabad Nép"

HUSZONÖTÉVES a budapesti "Szabad Nép", a pártvezér gratuláló levelet intéz a laphoz, többi laptársa — saját maga is — cikkekben méltatja múltját, jelenét. Sokat beszélnek a "Szabad Nép" első számáról, amely a német fasizmus idején jelent meg, illegálisan, a veszélyről, amelyben akkori munkatársai éltek — és haltak —, az igaz és becsületes írásokról, amelyek akkoriban a lap hasábjain megjelentek.

Milyen végtelenül szomorú, hogy a hozsannázó cikkek s a pártvezéri levél nem mer, egyetlen egyenes pillantás erejéig sem mer szembenézni a "Szabad Nép" valóságos történetével. A "desztálinizálás" üres szó, a "liberalizálódás" még üresebb, ha annyi ereje s becsülete nincs egy kormányzatnak, hogy ilyen pici kérdésben, mint egy lap jubileumának a története, még ebben sem tud mást adni, csak üres, agyonkoptatott frázisokat s tömény valótlanságot.

A "Szabad Nép", a szovjet csapatok bevonulása után, kilépett az illegalitásból, előbb szerényebb keretek közt, majd az ötvenes évek elejétől kezdve kényszer-adakozásból (bélyeg-kölcsönt bocsátottak ki) fényes nagykörúti üvegpalotában folytatta működését : a kommunista pártvezetés érdekeinek védelmét. Első feladatai közé tartozott akkor még létező más politikai pártok és újságok meghurcolása és elhallgattatása. Emellett azonban egy ideig még sok kezdeményezés, meleg hangú írás, jóratörekvés látszott hasábjain, munkatársainak egy része igyekezett belehatolni az új magyar élet különböző jelenségeibe, a parasztélet, az üzemi élet, a kulturális élet lehetőleg elfogadható elemzésébe.

A RAJK-PER időpontjától kezdve minden megváltozott a "Szabad Nép"-nél. Beköszöntött a terror-korszak, csaknem olyan méretű és súlyosságú, amilyen egykori illegális munkatársait fenyegette a német megszállás alatt. A lap új vezetője, Betlen Oszkár, beteges lelki világú csehországi menekült, Farkas Mihály kreatúrája és bizalmi embere csaknem tíz évig félelmetes uralma alatt tartotta a "Szabad Nép" személyzetét, az utolsó takarítónőtől kezdve a főszerkesztő helyetteséig. A terror a szó koncentrációs tábori értelmében volt valóságos : a munkatársak naponta remegve mentek be munkahelyükre, ahol rendszeresen megalázták őket, nem egyet közülük börtönbe juttattak, s volt olyan is, aki akasztófán végezte életét. A puszta áthelyezés a "Szabad Nép"-től más szervhez már végzetes veszéllyel járt, olyan gyanúval fertőzte áldozatát, amelyet nem könnyen lehetett lemosni. Ezekben az esztendőkben a munkatársaknak semmiféle szellemi önállóságuk nem volt : Betlen Oszkár s néhány — igen kisszámú — segítője a legártatlanabb írásokat is bonckés alá vette, töviről-hegyire megváltoztatta, ahogy újságíró nyelven mondják : átírt vagy átíratta. A legveszélyesebb az volt, hogy két-három ilyen átírás után, mint "burzsoá elemet", "ellenzéket", "csökevényt" tekintették a "hibásan dolgozó" újságírót. Az öncenzúra minden munkatárs kezét lefogta.

Ebben az időben az ötvenes évek elejétől, a "Szabad Nép" üresen nyekergő, vagy rágalmakat, külpolitikai átkokat szóró valóságos szennylappá lett. Nemcsak munkatársai remegtek, hanem még inkább olvasói, amikor kezükbe vették a lapot. Nem volt nap, hogy valamilyen burkolt vagy nyílt támadás ne történjék hasábjain, "bizalmas információk" nyomán, egy-egy üzemi dolgozó, egy-egy mérnök, művész, színházi ember, találmány vagy irodalmi alkotás ellen. A hidegháború egyik fő eszköze lett a lap, durva hangjával s nem kevésbé durva valótlanságaival állandó haptákban tartva a lakosságot, amelynek kötelező reggeli 'Szabad Nép"-félórákon — az amúgy is korai időpontnál fél órával korábban felkelve — munkahelyén felolvasást és magyarázatot hallgatva, sőt "hozzászólva" kellett megismerkednie az aznapi koholmány-, uszítás- és fenyegetéssorozattal. Az újság címe — "Szabad Nép" — mint a diktatúra minden más intézménye, cinizmussal nevetett a koránkelő népen, mely minden volt, csak nem *szabad*.

AZOK A MUNKATÁRSAI, akiket nem ért el a Betlen Oszkár-i tisztogatás, az ötvenes évek közepén, Nagy Imre első kormányfői fellépése után, ellenzékbe mentek a Rákosi-vonallal szemben. A lapnál is beköszöntött a "kettős hatalom" : egyik nap igazságot kereső írást kellett leadnia a fogát összeszorító "komiszárnak", másik nap viszont az írás szerzője szorította össze a fogát, amikor hivatalos párt-tollból cáfolata jelent meg az írásnak. A munkatársak gyülésein is megkezdődött a vezetők s a rendszer bírálata, amely után a "főbb hangadókat" leváltatta, eltávolíttatta a párt s újságírásban járatlan, de kezes pártfunkcionáriusokkal helyettesítette őket.

Mindez a változás, a munkatársak lázadásának híre csak halványan szivárgott el a nagyközönséghez, amely a "Szabad Nép" nevéhez a félelmet, a hazugságot, a fenyegetéseket asszociálta. Nem csoda tehát, hogy 1956. október 23-án a többi közt a 'Szabad Nép" székháza elé gyűlt össze a — *szabad* pesti nép, s szabadságának egyik első gesztusaként behatolt az épületbe, kidobálta az utcára az újság archívumait, elégette őket s igyekezett a nyomdában — sikertelenül, mert azért újságot előállítani nem olyan egyszerű — új lapot írni. Új lap keletkezett nem egy az azt követő forradalmi napokban. A "Szabad Nép" neve, sőt még oroszos külső formája is olyan utálatnak örvendett, hogy az orosz tankokkal visszatérő s csaknem minden Rákosi-institúciót visszaállító Kádár-kormány ezt az egyet nem merte visszaállítani : az újság címét a nem kevésbé cinikus "Népszabadság"-ra, formátumát pedig kisebbre, nyolcrét hajtottra változtatta.

KÁDÁR most a "Népszabadság"-hoz címzett jubileumi levelében mind erről semmit sem mond, s azt írja : elvárjuk a laptól, hogy ... "a továbbiakban is reálisan, őszintén tájékoztasson ... szóljon bátran ..." stb. Köztudomású, hogy a "Népszabadság", a "Szabad Nép" közvetlen jogutódja éppolyan silány, valótlan, üres pártpropaganda szócső, amilyen elődje volt, soha "reálisan, őszintén" nem tájékoztatott, "bátran" soha nem szólt, nyilván nem is szólhatott. A hosszú üres jubileumi hozsannázásban egyetlen szó sem esik arról, hogy az ünnepelt "Szabad Nép" egykori főmunkatársait, Losonczy Gézát, Gimes Miklóst, akik "reálisan, őszintén akartak tájékoztatni" s "bátran szólni", a jelen kormányzat halálra ítélte és megölte, s egykori vezető munkatársai közül Vásárhelyi Miklóst, Lőcsei Pált, Fekete Sándort, Novobáczky Sándort, Tardos Tibort, Varga Domokost hosszabb-rövidebb időre börtönbe záratta, sem arról, hogy külpolitikai rovatvezetője párizsi emigráns lett, kultúrrovatának vezetője Svájcban él, agrárrovatának vezetője nyugat-németországi emigráns. Ezektől az "apróságoktól" eltekintve a 25 éves jubileum ünnepségei a legméltóságteljesebben folytak le.

Sz. G.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

Most vad moraj között fut gyilkos áradat...

NÉGY ESZTENDŐ telt el a háború óta.

1949 valamelyik nyári napján Kállay Miklóssal a magaslatra épült Pitti-palota előtt álldogáltunk. A volt miniszterelnököt szövetséges csapatok szabadították ki Hitler fogolytáborából, néhány rabtársával együtt Capri szigetére szállították üdülni, majd elengedték, mehetett, ahová tetszett. Firenzét választotta ideiglenes szállásul, a Pitti téren lakott. Tekintetünk szabadon kalandozott, átrepült a fél óváros felett a tömör hőforrásként fellövelő városház-toronyig, odaát a másik parton. Nem azért láttunk el gátlástalanul olyan messzire, mert magas a Pitti-palota dombja. Maga az óváros hiányzott, azért. Kivonulásuk előtt német katonák egész utcasort robbantottak fel a Ponte Vecchio két végén, hogy Dante látta toronyházakat, emberi fészkek és boltok százait törmeléknek gördítsék a szövetséges tankok útjába, torlaszul. Meddig ? Egy-két napig, addig se. A nagy seb közepén húzódott végig az Arno száraz horpadása. Feltűrt nadrággal át lehetett volna gázolni a vizén. "Ha városatya lennék, így hagynám", mondta szokássá váló, önfájdító humorával Kállay. "Micsoda rálátás a toronyra s mögötte a kupolára!"

S köztünk és azok közt az átkozott és szerencsétlen árokra, toldottam hozzá magamban Dante szavait. Így gyalázta az Arnót a Pokol egyik énekében.

De Firenze lakóinak nem holmi párizsi csillagrendszer kellett, sugárutakkal, hanem az összezsúfolt város, ahogyan apáik ezer éve lakták s bemelegítették. Kézműves gonddal helyreállították a görbe utcák bolthajtásait, hűvös zugait és visszhangos lármáját, a hídak is úgy feszültek újra, mintha nem a folyóágyból kaparták volna össze széttört csontjaikat. Az utóbbi években elbeszélgettem Firenzéről pár fiatal magyarral ; egyik Budapest felől, másik Londonból, egy harmadik Münchenből látogatott oda. Azon örvendeztek, hogy Firenze sértetlenül szabadult a háborúból, "città aperta" : nyílt város volt, ezt a drágakövet nem radírozták ki ! Elképedtek, amikor hallották, hogy az utolsó tizenöt esztendőből való, ami nekik ódon : ódon kövekből mai firenzeiek építették fel jobb és bal parton a zord Pitti-palotától a festői szalmapiacig. Firenze szebb lett, mint volt.

AZTÁN 1966. november 4-én az Arno kitört átkozott és szerencsétlen árkából. Pusztítása többszörösen túltett a németekén; felért a rombolás egy apró taktikai atombomba telitalálatával. 1557. szeptember 13-án tört be utoljára ilyen vadul. Nem tudjuk, mi az, amit elnyelt, mivel a korabeliek még nem tartották számon a múlt örökségét a mai kor szorongó ragaszkodásával. Minek is tették volna ; négyszáz év előtt milliószor erőtlenebb volt az ember gyártotta pusztító eszközök fegyvertára. Nem lebegett mindenestül a halál tátott torkában a múlt. Ami csúnyán megrongálódott, azt keserűségükben krónikás följegyzés nélkül a bősz áradat után hajították : nesze ! A tiéd, nyeld el most már egészen. Amellett nem volt se fényképezés, se rádiózás, úgysem számíthattak hát külső segítségre, ha a feladat meghaladta saját erejüket. De akármilyen ádázul harapott is a városba a korábbi nagy árvíz, valószínűleg ártatlanabb volt a mostaninál. Első dühe megtört a bontatlan, vastag városfalakon, a kapukat csak a megtorpantott víz és sár nyomta be. Víz és sár s nem olaj. Mert helytelen árvízről beszélni. November 4-én olajár fojtogatta Firenzét, szétrepedt fűtőkazánok sárral keveredő olajtápláléka. Azt a sarat, még szennyezetlen állapotban toszkán parasztok alól mosta ki a makacs eső. Teraszokon megmunkált termő talaj, kenyéradó humusz volt, mielőtt a városra zúdult s kémiai anyagokkal mérgezve kenyerüktől fosztotta meg a kézműveseket. Nemcsak műkincsek vesztek el Firenzében. Elmerültek asztalosok, bőrművesek, ötvösök, szalmafonók szerszámai, megsemmisültek a gyönyörű textíliák. Bizalmatlan az olasz ember, otthon tartja pénzét, árucikk az ő bankja, azokban a pincékben fölhalmozva, amelyeket középkori elődei árutartásra építettek. S az olajáradat nem hagyott ki egyetlen pincét sem.

Vajon Firenze ismét szebb lesz, mint volt ? A pusztulás lappangva, láthatatlanul tovább tart, felhúzódik a nedvesség a falakba, hólyagzani kezdenek épen maradt freskók, megroskad ősi paloták átázott alapzata s a roskadástól repedezni kezd az emeleten oszlop, ajtókeret, boltív. Amiről eleinte azt hitték, menthetetlen, valószínűleg feltámasztható, ami sértetlennek látszott az első rémnapokban, most kezd okot adni riadalomra. A szívós firenzeiek már nekiveselkedtek, hogy eltüntessék az olajos sár atomtámadásának a nyomait. Évekbe fog tartani s nem futja saját erejükből. Sokkal nagyobb s gazdagabb város se volna képes talpraállni magától. Kezdett is áradni az önkéntes segítség mindenfelől már a vész óráiban. S az első gyorssegélyek után megindult a nagyszabású nemzetközi szervezés. Angliában is külön alap gondoskodik a gyűjtésről. Ennek a nap mint nap emlegetett alapnak a javára nyílt meg egy fényképkiállítás a Képzőművészeti Akadémia két termében.

HÁT HA a húsz éves fiatalok nem tudták volna, hogyan festett Európa 1945-ben, ezekről a kép-dokumentumokról némi fogalmat szerezhetnek. Az Arno, jó két évtizeddel Hitler halála után, perverz hiúságtól fűtve elirigyelte a Führer romboló szerepét. Meg kell adni, szép sikerrel alakította újra. Mi borzalmasabb a felsorakozó látványból ? Donatello olajfoltos Magdolnáján a hasadás ? A nyílt sebek a Keresztelő Kápolna bronzkapuin ? Katonák és munkások úgy viszik Cimabue tönkrement, hatalmas feszületét, mint egy falusi Passiójáték szereplői a keresztet. Cserepekre tört ókori vázák, ezrével, szilánkká oldódott régi hangszerek, sárgörönggyé gubancolt kézifestésű könyvek, kiadatlan okmányok. S amott, egy képen Michelangelo háza, a Casa Buonarotti, amelynek magyar igazgatója és újjászervezője, Tolnay Károly két kézzel mentve az elbírható tárgyakat majdnem negyven óráig várt segítségre az emeleten. Ahogy a házsarok sérüléséből látom, alighanem ehhez a műemlékhez is hozzálapított valamit az ár, talán autót, talán vasgerendát. Olyan lehetett az a nap, mint az Utolsó Ítélet : fenn az emeleten a sötétben hallgatózó élők, lenn az örvénylő sárvíz, olajos tölcséreiben válogatás nélküli áldozatokkal. Itt egy kézműves életét dúlta fel, ott egy múzeummal végzett.

Firenze mégis, azért is szebb lesz, mint volt. Az a tudomány, amely Abu Simbel szétszedett, roppant sziklatemplomát pár év alatt Szudán határán az asszuáni duzzasztó szintje fölé emelve ismét összerakta, megbirkózik a szárító, tisztító, helyreállító, rögzítő feladatokkal is. Nehéz könnyek nélkül megállani a második terem képeit. Nem az iszonyat, ellenkezőleg! — a jó érzés könnyei nélkül. Azokon a képeken már ismét csírázik az élet. Csupa fiatal arc, olasz és külföldi önkéntes mentők, afféle öltözetben s frizurával, mint a pop zene bolondjai. Lapátolnak, hordanak, szivattyúznak, szárítanak. Kínálj fel valami kihívón nehéz feladatot a húszéveseknek : az izraeli Masada régészeti föltárását önköltségükön, negyvenfokos hőségben vagy Firenze lecsapolását jutalom nélkül, nyirkos bűzben, két kézzel kapnak utána. Ha minden három hónapban jutna nekik ilyen feladat valahol a földön, elapadnának az életunt kábítószer fogyasztók.

AHOGYAN egy remekmű, szerzőjétől elszakadva, önálló léttel közkincse nemzedékeknek, Firenze is túlnőtt szülöttein és lángeszű megalkotóin. A város immár félezer éve mindenkié. S mindenki között más népeknél is talán jobban az angoloké, amióta Shakespeare kortársai importálni kezdték onnan Machiavelli könyveit. A Westminsteri Apátság fő reneszánsz emlékműve attól a szobrásztól való, aki — kétes dicsőség — Firenzében betörte a kamasz Michelangelo orrát. Milton eleinte toszkán nyelven is verselt, hogy lágyabb és hajlékonyabb legyen az angolja, olaszországi tanulmányútján tisztelegvén Firenze fölött, Arcetriben a háziőrizetben élő Galileinél. Angol mágnások kozmopolita csiszolásának csúcsállomása az Uffizi-gyűjtemény volt ; Zoffany, a kedves rokokó festő meg is örökítette nyolcszögű termében egy műértő társaságot, kardos-parókás, címeres majmokat, lornyonnal az orrukon.

Az aranykor szimbólumának : Lorenzo dei Medicinek angol gyűjtő és történész, William Roscoe az első újkori életrajzírója a múlt század legelején. Firenze abban a században átváltozott félangol várossá. A jámbor megszállóknak külön temetőjük volt — ma is gondozzák —, ahol, ki tudja, feketekávé helyett teát szolgáltak fel a túlvilági szellemeknek, nehogy felboruljon a megszokott szigeti életrend. Ott nyugszik Arthur Clough, a méltatlanul mellőzött Victoria-kori költő és Elizabeth Browning. Regényes megszöktetése után a házaspár a Casa Guidiben települt le kutyástul ; e nagy egyéniségről, Flushról írta csípősen humoros, legkedvesebb regényét Virginia Woolf. Szóban és versben szenvedélyes Garibaldi- és Kossuth-rajongó volt Browningné, tudat alatt így vezekelve rabszolgakereskedő elődei miatt. Kossuthért lelkesült Browningék egyik öreg barátja, Walter Savage Landor, a Fiesolében élő, rabiátus költő is. Másik íróbarátjuk, George Eliot, ha már nem lakhatott Firenzében, kötelezve érezte magát legalább egy firenzei regényre, Romolára. Mikor a harmincas években megkérdeztem Márkus Emíliától, miért keresztelték el egyik lányukat, a későbbi Nizsinszkijnét e furcsa névre, Romolára ? — "a regényről, kedves", felelte, "az volt Károly kedvenc regénye, le is fordította". Első férjére, a meghajszolt Pulszky Károlyra célzott. Állítólag könnyelműn gazdálkodott a rábízott közpénzzel, a Szépművészeti Múzeum megszervezéséhez azonban értett. Ő ültette át az Akadémiának Symonds valamikor nagytekintélyű, helyenként csakugyan mesteri s máig népszerű művét az olasz reneszánszról.

Firenze tengeren túlig sugárzó, igényes társaságának jó ideig angol volt a magva. Kimértebb ütemű, csendesebb életről, letűnt, naivabb világról beszélek. A város gótikus alkotásait Giotto harangtornyának a lábánál háborítatlan korareggeli vizsgálódásain angol ember, Ruskin fedezte föl. Hány rajongót itatott át aprólékos tudása, prófétai hanghordozása és puritán gyökerű, elfogult lelkesedése a reneszánsz előtti, "romlatlan" keresztény művészetért ! Hatása alá került a prerafaelita festő céh — (már neve elárulja reneszánszellenes törekvését) —, rajta nevelkedett Proust és Babits ízlése s az a Bernard Berenson, akinek Firenzére látó, muzeális villája, I Tatti sznob szellemi találkozóhellyé vált a két háború között.

Mert a város varázsa az angolszászokra nem tört meg századunkban sem. Capriba költözése előtt ott élt Norman Douglas, irodalmuk önkéntes kivetettje ; egy regényesített holt nép : az etruszkok sírjaiért bolyongta be Toszkanát fogyó tüdejével D.H. Lawrence, s nem tudok elképzelni szebb szimfonikus nyitányt, mint Lawrence barátjának, Aldous Huxleynak kezdő lapjait Firenze környékéről A fiatal Archimedes című novellában. Teremtő látomású nagy dilettánsok, a Ruskinok kezéből az utolsó félszázad alatt végképp átkerült szakemberek gondozásába a művészettörténet, az olasz is. S az angolok nem maradtak ki e változásból sem ; Sir Kenneth Clark a firenzei Quattrocento festészet, John Pope-Hennessy a szobrászat tekintélye a californiai Berkeleytől Budapestig. Vagy Moszkváig ?

Úgy hozta a véletlen, hogy a Képzőművészeti Akadémia téli kiállítása idén egy prerafaelita festő, Millais emlékét újítja föl. Néhány képe firenzei tárgyú, mondani se kell, hogy a középkorból. Dante és Boccaccio a prerafaelita kör gyakran kiaknázott, kötelező olvasmánya volt. A látogatónak csak fél fordulatot kell tennie az emeleten, hogy Firenze múlt századi, hisztorizáló felidézéséből átlépjen a fényképek segítségével abba a lesújtott, valóságos városba, amely látomásokra ihlette s ihleti szerelmeseit. (S gyűlölőit is). Saját művészeti és irodalmi múltjuknak adóznak az angolok, mikor felajánlják adományukat kis és nagy perselyekben, hogy Firenze szebb legyen, mint volt.

(Elhangzott az Angol Rádió magyar adásában)

TŰZ TAMÁS VERSEI

Idill olasz módra

Velencéből jövet, karácsony másodnapján,
egy nászutas pár — mondhatnám gyerekek —
szállt be kocsinkba s azzal kezdték
— mivel a fülkében csak egy hely volt üres —
hogy egymás ölébe ültek. De senki sem
botránkozott meg ezen, hiszen
láttuk ujjukon a tündöklő gyűrűt,
mit meg nem koptatott még a használat
ördöge. A lány törékeny volt és aranyszőke,
bizonyára északi. A fiú fekete, sovány,
lehet, hogy déli. Egymás arcában
vesztek el, de időnkint kipislogtak
az áradás áztatta tájra, a levéltelen
szőlőlugasokra s a sorompóknál hidegtől
pirosra csípett arccal megtorpanó kerekpáros
fiatalokra. Szent Antal bazilikáját is
megcsodálták Padovában s Bolognában
a ferde tornyokat. Firenzében már
leszállt az est. Ekkor az ifjú férj
álomba hanyatlott, talán meg is halt
asszonya karjaiban s az egész jelenet
a Pietà magaslatára nőtt fel, modern
kiadásban természetesen, lakkozott
körmökkel, ondolált hajakkal, miközben
szomszédom kegyeletes sorokat olvasott
az Epocá-ból Walt Disney-ről. Orvieto
kivilágított falai jelezték már, hogy Róma
nincsen messze s le lehet szedni a csomagokat.
Ekkor az ifjú pár köznapivá nemesedett,
felöltötte kabátját s az üres kokakólás
üvegekkel együtt kölyökpárduc-mozdulatait is
bedobta az ülés alá. Előttem léptek le
a kövezetre, felnőttek gyanánt s elvesztek
szemem elől az állomás páratelt őserdejében.

Széljegyzet

Dino de Laurentiis
Biblia című filmjéhez

mert nem volt nap csillag se volt még
virágölő ugarrá válnék
hullafoltos óriás volnék
halálszagú vergődő árnyék
ha nem nyílna fölém a holt ég

de megrepedt valahol lassan
cirprusos ködben már szivárog
a testes lombban dús lugasban
csörgedezik a kristály-árok
bíbic kiált a hinarasban

átgázol rajtam a halálvágy
de a fény fölvesz és melenget

szeretkeznek a gyapjas lámák
gidák bocsok csikók teremnek
elérik létük ararátját

árnyéktalanul hova érnék
valami cifra tartományba
hol dudva nő s a renyhe népség
giz-gazt akaszt az ablakába
sarlótlanul bámulva rétjét

de szűrtem fényt és hozzá árnyat
lágy hab nyaldos és vihar szaggat
zsebemben rejlik a halál-mag
párbajra hívom a hatalmat
s elébe megyek a kaszának

HATÁR GYŐZŐ

A költő bitang szerencséje

AZ ANGOL FORRADALOM bukása után a restauráció sokféleképp állt bosszút a puritánokon; az egyik módja az volt, hogy vad örömtáncot jártak a májusfa körül és nimfák és szatírok bolondulásával szüretelték a szerelmet. A társadalom uralkodó rétegében az élet alaphangját maga a király, II. Károly adta meg, akiről egy élesnyelvű irodalmár arisztokrata, Rochester, epigrammájában ezt írta :

szajhától lotyóhoz tántorog
gyönyörre éhesen :
botrányhős, huncut király, bár
nincs huncut fityingje sem !

Meg is ütötte a bokáját, száműzték érte az udvartól ; addigra már azonban az epigramma Londonban szájról szájra járt. Cromwell 1658-ban halt meg, Thomas Otway, a drámaíró 1652-ben született ; hat évig élt tehát egy olyan elvakult, zord és könyörtelen parancsuralomban, amellyel az angolok mindmáig nem döntötték el, hányadán állnak, hiszen senkinek nem akaródzik se fenntartás nélkül elítélni, se magasztalni ; s noha éretlen gyerekésszel nem sokat érthetett a körülötte örvénylő eseményekből, beleszippanthatott egy olyan diktatúra légkörébe, amelyben hivatalból üldözendő bűnnek minősítették és halállal büntették a házasságtörést. A földbirtokosok-bankárok-hajótulajdonosok osztályának visszatérése a hatalomba meghozta a fordulatot, elverték a port a puritánokon és a Cromwell-támogató kispolgárságon; a bosszúállás azonban nem törte meg a puritanizmus szellemét. Így azután a restauráció idején minden szabadszájú komédia, amely kipellengérezte a londoni élet "romlottságát", minden trágár káromkodás, amely a színészek szájából elhangzott, ellenzéki hőstettnek, politikai ellenállásnak számított.

THOMAS OTWAY kimaradt az élet nagy májusünnepéből és hiába próbált az örömtáncot járók közé befurakodni. "Katonaszerencse" (The Soldier's Fortune) című bohózata — amelyet a londoni Royal Court Színház újított fel — a legjobban példázza ezt. Valóságos méregzacskó, elegendő megbökni a tűvel és ömlik belőle a sűrű epe. Otway ihletője a mérgelődés, bármennyire is igyekszik titkolni önmaga elől : élete hajótörésének keserűségével eltelve, vadul tiltakozik a másokra mosolygó bitang szerencse ellen ; sőt, egyes kritikusai szerint a darab főhőse, Beaugard kapitány maga a szerző és a "Katonaszerencse" az ő tragikomikus véget ért katonaéletének, az ő szerelmi kudarcainak a paródiája. Otway, pályája kezdetén beleszeretett Elizabeth Barry-ba, a színésznőbe és ebből a szenvedélyből sohasem gyógyult ki. A nem annyira szép, mint inkább érdekes, számító-tartó komédiásnő inkább kereste a kegyosztó arisztokrácia társaságát, mint a fiatal, éhenkórász firkászokét és Otway-ban csak a jó tollú szerzőt látta, aki "szerepet" ír neki. Otway beváltotta a hozzá fűzött reményeket, szállította a "szerepeket", amíg azután a színésznő "kiugrott" és már nem volt többé szüksége háziszerzőjére.

Kétségbeesésében Otway katonának állt és elment harcolni Hollandiába. I. Károly lefejezésétől számítva, Nagy-Britannia három ízben fogott fegyvert a hollandok ellen, a Napkirály oldalán ; de 1677-ben, amikor Otway a hadszíntérre érkezett, már a béke szelei fújdogáltak, még ott Hollandiában feloszlatták az angol sereget, kiadták az obsitot és a katonákra bízták a hazajutás gondját. Így hát Otway nem volt az egyetlen a sok fiatal tiszt közül, aki életével zsákutcába jutott. Céltalanul ődöngtek a restauráció békéjét és gazdagságát élvező, nyüzsgő, tülekedő Londonban és a Covent Garden negyedben, amely akkoriban a bankárok, hajótulajdonosok előkelő negyede volt, meg-meglesték a hintóból előlépő, kitenyésztett szépségeket, feleségeket-unokahúgokat s majd kiesett a szemük. Átkozták szegénységüket, átkozták azt a bitang szerencsét, hogy épp akkor hozza nyakukra a békét, amikor felcsapnak katonának ; márpedig békében a vitéz kapitány uraknak karddal nehéz megcsinálni a szerencséjüket.

S EZZEL el is mondtam a "Katonaszerencse" expozícióját — úgy, ahogyan a két nyalka vitéz, Beaugard és Courtine kapitány az első felvonásban elmondja. Ők is olyan szemfüles, egyenruhás éhenkórászok, mint a többi, nekik is feltűnik, milyen sok unatkozó dáma, gyöngédségre vágyó bankár-feleség él abban az előkelő negyedben s hogy ablakfüggönyeiket félrebillentve, hány szendé szempár küld feléjük lángoló pillantásokat. Sőt, van úgy, hogy a szépnem a kezdeményező fél : lám, akad egy szép bankárné, aki megvásároltatja Beaugard kapitány miniaturáját és bizalmasan megüzeni, mikor nincs otthon a férje...

Otway a "Katonaszerencse" minden figuráját könyörtelenül meztelenre vetkőzteti s rendre mindenkiről kiderül, hogy a finomkodás, az előkelősködés és a konvencionális szólamok mögött micsoda bestia s hogy még farkasnak is micsoda karikatúra. Oktondy Dávid nemzetes uram, a gazdag bankár a felszarvazott férj ; elég oktondi ahhoz, hogy tudtán kívül vállalja a küldönc szerepét felesége és Beaugard kapitány között, de azért van annyi magához való esze, hogy bérgyilkost fogadjon fel, eltétesse láb alól a kapitányt, a "hullát" viszont szolgálatkész jószomszédja házába csempéssze, hogy azután ráuszítsa a poroszlókat. Persze semmi vész : az orgyilkos voltaképp Beaugard cinkosa s a "halott" csak szimulál, hogy megmentse a szép bankárné becsületét, akivel egy szerelmes éjt töltött. Cimborája, Courtine kapitány is eléri célját : feleségül veszi Sylviát, a bankár gazdag unokahúgát s haláláig egyéb dolga sem lesz, mint hogy Sylviája hozományát herdálja.

A "KATONASZERENCSÉ"-nek Otway megírta a folytatását is : "Az Istentagadó"-ban viszontlátjuk a két kapitányt néhány évvel később ; Beaugard nem adta el magát az oltár előtt, tovább éli léha életét és azzal kérkedik, hogy "szajhát eszik reggelire, ebédre, vacsorára" ; barátja, Courtine viszont arról panaszkodik, hogy "a hosszú házasság, a nagy összeszokás oly egy-testté, egy-vérré gyúrt életem-párjával, hogy éppoly kevéssé vágyom rá, mint arra, hogy ennen testembe harapjak".

Otway nagy tisztelője volt Molière-nek, le is fordította "Scapin furfangjai"-t ; ő maga talán nem olyan mélyenszántó szellem és sem szerkesztését, sem filozofikus humorát nem volna méltányos egybevetni vele ; de a "Katonaszerencsé"-ben egyes jelenetek alaphangja megközelíti a XX. század "fekete humorát". A harmadik felvonásban például az ál-bérgyilkos egykedvűen hetvenkedik böllértudományával és szatócs módra panaszkodik arról, hogy "rosszul megy a bolt", hogy a bérgyilkolás már valóságos kincstári monopólium : fillérekért leütnek bárkit és el is tussolják, fillérekért ; hol vannak azok a szép idők, amikor a hivatásos bérgyilkos családot tartott el belőle, tisztesen megélt és minden este roston sült emberszívet vacsorázott !

A restaurációs komédia olyan, mint valami tükrös, aranycirádás, XVII. századi díszhintó, amelyet elővontattak a hintómúzeumból, hogy lássák, gurul-e még. Mi, a szibarita utókor — akik Pinero, Shaw, Simpson, Feydeau és Ionesco bohózatain nevelkedtünk — ámulva vesszük tudomásul, milyen vidáman gurul ez az öreg hintó, ha itt-ott kenetlenül nyikorogva is ; igaz, hogy elég lomhán gurul, minden kerékagya kotyog és folyvást azt lessük, mikor hull darabokra az egész alkotmány. Szerencsére bírja szusszal az utolsó felvonás *happy end*-jéig, bár nem ártott volna, ha a rendező jobban a színészek nyaka közé csördít és pergőbb játéktempót diktál ; mint ahogy az sem ártott volna, hogyha a csenevész, cingár tisztecskék — e nyápic "pop-singer"-forma legénykék — helyett valóban elsöprő humorú, daliás vitéz kapitányokat láttunk volna fel-alá rohangálni a színpadon, akikről inkább elhisszük, hogy hajadonok-komornák, gazdag dámák versenyt-epedeznek értük.

AKARCSAK MARLOWE, Thomas Otway is fiatalon halt meg, 33 éves korában, bár amilyen ígéretes tehetség volt, ha megéri, második Congreve válhatott volna belőle. Két nagysikerű tragédiáját Shakespeare hatása alatt írta : "Az árva — avagy a boldogtalan házasság" és a "Velence megtartása — avagy a leleplezett összeesküvés" a XIX. század végéig tartotta magát az angolszász színpadokon ; vígjátékait,, a "Katonaszerencsé"-t és folytatását, "Az Istentagadó"-t a viktoriánus irodalomkritika trágárnak, unalmasnak és érdektelennek tartotta. Azóta megfordult a közízlés, tragédiáit alkalmasint képtelenek volnánk végigülni — ("Velence megtartásá"-t nemrég a Hammersmith Színház megpróbálta felújítani, de beletört a bicskája) — vastag hangú bohózatait viszont zsúfolt nézőtér előtt játsszák. Ha Theophilus Cibber "Lives of the poets" című egykorú életrajzi antológiájának hihetünk, Thomas Otway-t gorombán megtréfálta a sors, koldusbotra jutott s ott kéregetett a Tower Hill környékén. Egy arrajáró gazdag úr felismerte a nyomorultban az egykori ünnepelt drámaírót és egy guineát nyomott a markába. A szerencsétlen, aki napok óta nem evett, berohant a közeli pékségbe, vásárolt egy cipót, farkaséhesen falni kezdte s a falat megakadt a torkán. Valaki pohár vízért szaladt, hogy hátha legyűri — de a pohár víz későn érkezett. *Se non e vero ma ben trovato.*

VAJDA ALBERT

«LELKI NACCSÁGA»

HÉT ÉVES lehettem, amikor Lelki naccsága első ízben bukkant fel életemben. Az Andrássy úton laktunk. Egyik reggel meghallottam, hogy anyám és a szomszéd néni izgatottan tárgyal valamit. Én abban az időben Winettou voltam, a nagy indián főnök, aki nesztelenül siklik át a dzsungelen, mely jelen esetben az előszoba volt, két régimódi előszoba szekrénnyel és egy kancsal tükörrel, amelyben az embernek olyan lett az arca, mintha hirtelen megsimította volna a guta.

Négykézláb kimásztam szobámból, egészen az előszobába vezető ajtóig. Itt, fülemet a padlóra tapasztva, próbáltam kihallgatni, mit beszél egymással a két "Nagy Fehér Asszony", aki nyilván kifecsegi a sápadtarcúak minden titkát.

Sajnos, csak szófoszlányokat tudtam elkapni, de ezek között többször szerepelt ez a név : *"Lelki naccsága."* Abban az időben még volt háztartási alkalmazottunk, aki anyámat, a kor divatjának megfelelően "naccságának" szólította. Nyomban tudtam tehát, hogy egy bizonyos Lelki naccsága nevű nőszemélyről beszélnek, akivel valami szörnyű történhetett, mert anyám többször is megismételte, nagy sóhajtások közepette : "szegény... szegény... szegény..."

Bűntényt gyanítottam, amelyben csak és kizárólag a komancsák, az apacs indiánok ősi ellenségei lehetnek a ludasok. Fejemben felforrt a harci agyvelő. Nyomban elhatároztam, hogy megmentem szegény Lelki naccságát a komancsák fogságából. Már-már vissza akartam kúszni szobámba, amikor a szomszédasszony, elég hangosan ezt mondta : "Később majd felmegyek hozzá és megnézem, hogy van szegény."

EBBŐL rögtön tudtam, hogy Lelki naccsága felettünk raboskodik. Belopóztam tehát szobámba, övembe tűztem bowie-késemet, amelyet ugyan papendekliből készítettem és ezüstpapírral ragasztottam körül, de már számtalan ellenség skalpját nyestem le vele. Feltettem fejdíszemet is, amely anyám egyik régi pongyolájának övére tűzött csirketollakból állt. Számos vasárnapi rántott csirke tolla alkotta a fejdíszt, amelyet nem minden nehézség nélkül készítettem el. Valahányszor tollat akartam szerezni, mindig felhangzott a megszokott mondat : "Ez a komisz kölyök, mit keres már megint a konyhában?"

Felkaptam lándzsámat is, mely egykor partvisnyélként szolgálta az elkorcsosult polgári társadalmat, amelyben felnőttem. Kihegyezett pléhdarabot tűztem a végére és befestettem piros festékkel, hogy marconábbnak hasson. A festék állandóan fogott egy kicsit úgy, hogy valahányszor kezembe vettem a lándzsát, olyan lett tőle a tenyerem, mintha vérfürdőt vettem volna. Winnetout ez egyáltalában nem zavarta, csak a házmester kapott el időnként és hörögve tudakolta : van-e fogalmam arról, kinek a vörös ujjlenyomatai díszítik a lépcsőház hófehér falát ? Mi, indiánok, tudunk titkot tartani, így tőlem sohasem tudta meg : ki volt a tettes.

TELJES HARCI DÍSZBEN mentem át szomszédomhoz és iskolatársamhoz, Bandihoz, aki Winettou barátja volt, név szerint Old Shatterhand, a nagy fehér vadász. Elmondtam neki, hogy felettünk a komancsák fogságban tartanak egy Lelki naccsága nevű hölgyet, akit nekünk kötelességünk kiszabadítani. Old Shatterhand a tettek embere volt. Kihúzta ágya alól trópusi sisakját, amely egykoron szalmakalap volt édesapja fején. Övébe tűzte hatlövetű Colt revolverét, melynek használhatóságán cseppet sem változtatott az a tény, hogy csöve egy szál egyenes sárgarépából készült. Az összhatás kedvéért felhúzta anyja egyik régi szarvasbőr kesztyűjét.

A hátsó lépcsőn mentünk fel a második emeletre. Csak egy lakás volt itt, tévedésről nem lehetett szó. Szorosan a falhoz lapulva osontunk az ajtóig. Old Shatterhand halálmegvető bátorsággal nyomta le a kilincset. Az ajtó kinyílt. Jobb kezemben a bowie késsel, bal kezemben a piros hegyű lándzsával beléptem az előszobába. Máig sem értem, hogy kerülhettek vörös ujjnyomok a falra, amikor mindkét kezem foglalt volt. Old Shatterhand kezében szilárdan ült a Colt, a sárgarépa az előszobából nyíló ajtóra szegeződött.

— Támadás ! — mondtam fojtott hangon, mert támadás előtt mindenki fojtott hangon beszél. Támadás után, már nem a hangja lesz fojtott, hanem ő maga. Rátettem kezem a kilincsre. Bentről olyasféle hang hallatszott, mint amikor sír valaki. Semmi kétség, gondoltam, itt a fogoly !

BENYITOTTUNK. Régi bútorokkal berendezett szobába léptünk. Ma is pontosan emlékszem az aranyozott lábú székekre, a kerek asztalra. A sarokban rézgombokkel díszített vaságy állt. Mozdulatlan férfi feküdt rajta. Két keze mellén összekulcsolva. Az ágy lábánál, alacsony fotelben idős néni sírdogált.

Lépteink zajára felkapta a fejét és felénk fordult. Különös látvány lehettünk, nem mondom. Én, fejemen csirketollakkal, Bandi, fején apja óriási szalmakalapjával, amelyet csak két füle tartott. A néni szeme vörös volt a sírástól. A bácsi az ágyon nem mozdult, úgy látszik, nem ébresztettük fel.

— Gyertek, gyerekek, — mondta a néni és nehézkesen felállt, — gyertek innen... adok nektek egy kis csokoládét...

Winettou azonnal eltűnt és csak én maradtam, aki szeretem az édességet. Old Shatterhand is átadta helyét Bandinak. Két perc múlva már a másik szobában ettük a csokoládét. A néni időnként a szemét törölgette, de nagyon kedves volt és megkérdezte : akarunk-e meggybefőttet, maga tette el. Akartunk. Nagyon ízlett és másodszor is kértünk volna belőle, ha nem rontott volna be a szobába anyám és Bandi mamája, és sűrű bocsánatkérések közepette fel nem rángattak volna bennünket a székekről és ki nem tuszkoltak volna a lakásból.

KÉSŐBB anyám alaposan leszidott, ekkora nagy kamasz, mondta, nem tud viselkedni, hogy lehetett rátörni szegény Mesterik nénire, amikor ekkora baj érte, meghalt a férje.

— De, anyú, — mondtam, hogy lássa : félreértés van jelen, — mi csak szegény Lelki naccságát akartuk kiszabadítani a komancsák fogságából.

Anyám nem értette, mit beszélek. A felnőttek, mondtam már akkor magamban, hétévesen, nem értenek normális nyelven. De, amikor többször elismételtem, hogy miért mentünk fel Bandival, teljes harci díszben, és elmondtam azt is, hogy kihallgattam, amikor az előszobában Lelki naccságáról beszélgetett a szomszéd nénivel, anyám hirtelen elnevette magát. Este, amikor már lefeküdtem és azt hitték, alszom, tehát nem beszéltek németül, anyám ezt mondta apámnak :

— Tudod mit csinált ma a fiad? — Ha valami rosszat tettem, akkor mindig "apám fia" voltam. — Hallgatózott és amikor én szegény Mesterik néni lelki *nagyságáról* beszéltem, azt valami titokzatos Lelki naccságának értette, akit ki kell szabadítani az indiánok fogságából.

Hetekig haragudtam, mert úgy éreztem : bolonddá tettek. Aztán, ahogyan az már lenni szokott, új izgalmak jöttek, meg kellett verni a Szív utcai elemi több növendékét, meg kellett magyaráznom anyámnak, hogy az új cipőmnek és nekem miért lett egyszerre bezúzott orrunk... egyszóval sok minden történt és belenyugodtam abba, hogy Lelki naccsága nincsen.

MA, amikor, — sajnos, — régen nem vagyok már Winnetou, ma már tudom : Lelki naccsága igenis ott volt valahol, az Andrássy úti házban. A bezárt szobában ült és arra várt, hogy rátaláljak. Talán még ma is ott ül és vár rám, úgy érzem hiába.

Mert ha az ember kölyök korában nem találja meg "Lelki naccságát", akkor később már nagyon nehezen tud rálelni.

GENESIS

SZALAY LAJOS BIBLIA-RAJZAI

VONALAK könnyed, gyors száguldása. Kötetlennek érzed és magától ömlőnek e zuhatagot, noha a tudás belső fegyelme szabályozza, mindennek szigorú értelme van — sokszor többszörös értelme is. Egy világ, amely saját törvényei szerint mozog, noha a természet törvényeinek tiszteletben tartása és mély ismerete, mesteri tudása teszi élővé. Helyenként megnyomódik a toll, sőt buja vad feketévé gazdagodik az érzékeny vonal, hogy azután kemény ritmusú dobpergésként teríljön szét. Élvezheted a foltok elhelyezését a papíron — a kompozíciót, a rajz textúrájának döbbenetes változatosságát, a mindig ideges, érzékeny ritmust, az állandó megújulásban, változásban a stílus egységét, — gyönyörködhetsz a lapok esztétikai szépségében, vagy a kifejezés sokrétűségében, de ami rabul ejt végül is, az az intenzitás, a belső égés.

Kaín

Állandó feszültség vonul végig a könyvön. Még olyankor sincs enyhülés, amikor a boldog paradicsomi békét jeleníti meg a bájos állatokkal. Lám a mosolygó oroszlán éppen átbújik a kedves, komoly képű elefánt alatt... De nézd meg alaposabban. Az oroszlán oroszlán maradt erejének és hatalmának tudatában. A lovak készek a horkanásra, a zsiráf már szaglászik, mikor kell iramodnia, a bölény már kész az öklelésre. Nem, itt nem a boldog harmónia az credendő, amit majd az ember bűnbe zuhanása megtör. Itt latensen már minden készen van a pusztításra és a pusztulásra.

Sőt ! Lapozzunk csak előre ; lásd a kétarcú Istent kezében a nappal és a holddal. Nem a termékenyítő napról és a romantikát kínáló holdról van itt szó. Ezek — noha az ember még nem jelent meg — misztikus, félelmetes bálványok, titokzatos erőforrások, melyek térdre kényszerítik majd az embert.

Itt van Isten kezében a pitypang termése. S ha azt várod, hogy az Úr vidám teremtő-hangulatában ráfújjon : hadd szálljon a mag, hadd szaporodjék... tévedsz. Boldog, játékos kedély nem süt át a feszült ideghálózaton, ami beszövi, át meg átköti a rajzot.

S ÍME az embert is megmintázta az Alkotó és "lehellett vala az ő orrába életnek lehelletét" — de a Kígyó, a félelmetes, máris ott liheg áldozatára lesve. — Nincs kegyelem !

És az ember ? A természet koronája, aki "uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon" — ott ül félrehúzódva, szomorúan és idegenül e furcsa világban, miközben ismerkedik a paradicsomkert állataival. Hiába buggyant ki az első férfi testéből élettársa, az asszony is. Noha itt látod először felvillanni az életörömöt Ádám arcán, — sőt, mintha a szerző is elmosolyodnék, — az ember sorsa beteljesült. A Kigyó elvégezte hivatását és az angyal megjelent pallosával.

MIKÖZBEN a művészi élvezet izgalmával lapozom a könyvet, Szalay Lajos itt ül velem szemben és beszél... mert az az öröm ért, hogy közel húsz esztendő után viszontláttam őt. Eljött megmutatni új könyvét és elmondani húsz év viszontagságait. Hallgatom és egyre világosabb előttem, hogy a Biblia szövege csak alkalmat és keretet nyújtott számára, hogy elmondja mindazt, amit el kellett mondania. Az eredmény megrázó önvallomás.

Szalaynak komoly, nagy sikerei voltak. Tíz évet élt Argentínában, ahol főiskolai tanár lett és a figuralista művészetnek ő volt a nagy ütőkártyája. Hatása igen jelentős volt. Tíz év óta New Yorkban él és ott is mint mestert tartják számon. Közben, Rouault kezdeményezésére, kitüntették az UNESCO díjával.

De hiába voltak sikerei, mindmáig nem jutott osztályrészéül a beteljesülés öröme. Élete küzdelmes maradt. És Szalay alkotóképességének teljében valóban egy kissé megfáradt ember benyomását kelti.

Felbukkan előttem a húsz évvel ezelőtti vateszi Szalay Lajos, akivel annyit vitatkoztunk. Akkor én még hittem abban, hogy az ember sorsa jobbra fordulhat. Ő már nem, s noha semmi külső oka nem volt a távozásra, elment tőlünk. Két-három évre volt csupán szükségem, hogy igazat adjak neki, de hosszú évekre, míg végre követhettem példáját.

HOGY MENNYIRE MAI Szalay könyve, hogy mennyire mindnyájunk égető kérdéseit, eleven sebeit, saját életünk borzalmait fedi fel félelmetes erővel és döbbenetes intenzitással, az még jobban kiderül a bűnbeesés utáni részben.

Itt már nem távoli utalásokból vagy stíluselemzésből kell megtudnunk a szerző érzéseit, gondolatait. Világosan és minden kétséget kizáróan szól hozzánk. Hiszen mi lett a Bibliának abból a mondatából : "De a jó és gonosz tudásának fájáról arról ne egyél, mert amely napon ejéndel arról, bizony meghalsz." — A Jelenések Könyvének látomásos erejével gördül elénk az antik quadriga, négyes, táltos lovakkal és rajta Dózsa népe. Kereke pedig az atom jele. És a látomás folytatódik : Mezopotámia romboló bikája tör előre, szarvai közt ismét az atomjel, hátán a Halál. Az ember pedig villámlások és dörrenések között zuhan a világűrbe, kitaszítva a Földről.

LEHET ezt még fokozni ? Úgy látszik, igen ! A Káin és Ábel epizód, valamennyi jelentésével, következményével, folytatásával válik a könyv gerincévé, fő mondanivalójává, már csak a vele foglalkozó rajzok sokasága miatt is. Az ember végleges talajvesztésének lettünk tanúi.

Invokációként : Íme a véres kéz és előrevetítve a véres krisztusi áldozat. Utána a lelkiismeretfurdalás és a félelem örületében, látjuk az embert, látjuk súlyát veszítve, egyszerre száz felé lépve, száz felé nézve, látjuk Ádámot fiainak lidércével terhesen, látjuk Káint, amint megrémül saját bűnének szörnyűségétől : négy kép foglalkozik a káini példa követésével, négy másik Káin leszármazottaival egészen napjainkig, míg végül eljutunk Lamakhhoz, a Káinénál is nagyobb tragédiához. Mert ha "hétszeres a bosszú Káinért, hetvenhétszeres Lamakhért."

Noha Káin utódai mind elpusztulnak, sőt Ádám sok-sok gyermeke vélük, csupán az egyetlen Séth nemzetségéből származó Noé és családja marad fenn a Vízözön után, a bűn és bűnhődés tovább folytatódik, bőséges alkalmat szolgáltatva a szebbnél szebb rajzokra.

DE MEGJELENIK az áldozat gondolata. Az Isten próbára teszi Ábrahámot, feláldozná-e fiát, az ő "egyetlenét", Izsákot. Ábrahám már kész az áldozatra, mikor Isten angyala megfogja kezét, és még szerencse, hogy éppen a kívánt pillanatban egy kos akadt be a "szövevénybe" és van mit áldozni helyette. Ábrahám öröme nagy és szeretettel öleli magához a kost, mintha fia lenne. Szalaynak talán egyik legmeghatóbb rajza ez, nemcsak az apa kitörő érzelme miatt, hanem mintha a kos is megértené, hogy miről van szó és tragikus kifejezéssel, de vállalja az áldozatot.

Ezután már nem jöhet más, mint Krisztus valóságos áldozata. És itt nincs feloldás. Ábrahám bűntudata ugyan elhozza a kost, de a kígyó is jelen van, az áldozatnak meg kell történnie. A tragédia nem fejeződött be. A kereszt árnyéka rávetődik az apostolokra, de azok szétszaladnak, Krisztust pedig félig már letagadta a modern emberiség.

SZALAY RAJZAI mindenki számára érthetőek és élvezhetőek. Noha telve van utalásokkal, szimbólumokkal, formai nyelve annyira reális, annyira expresszív, hogy félreértésnek nincs lehetősége. Stílusa tulajdonképpen nagyon közel van ahhoz, ami húsz évvel ezelőtt volt. Ismeretem szerint talán ő az egyetlen rajzolónk, aki Derkovits kifejező erejét és szociális beállítottságát örökölte (rajta keresztül persze a német expresszionizmus hatását is.) De azért természetesen hatással voltak rá is, mint mindenkire, korunk nagy művészei és irányzatai, elsősorban Picasso, sőt a szürrealizmus is. De mindez csak gazdagította. A "chef d'oeuvre" teljesen Szalay.

Beck András

Izsák feláldozása

KESZEI ISTVÁN

Üres fazék

Kilyukadtál :
keresztülfolyik rajtad az eső
keresztülcsorog rajtad az Isten könnye

Sorsod lyukas fazeka
zörögve sír a szélben

Akarva-akartad
hogy te légy
a teljesség edénye

De széthasadtál
kifolyt belőled
a lét habzó reménye

Drótostótként
foltozza meg az Isten
kilyukadt sorsodat

Mázad lepattant mindened lepattant
hited lepattant mindened lepattant

Ó ha legalább
sorsod zörgő fazeka
mások rozsdás napjaihoz
ütődne

Akár gyerek kezében
az egymáshoz ütött fazékfedők
mások lyukas fazekához
ütődő rozsdás életed
cintányérként csörömpölne
a fazekak kórusában

Nem ütődsz senkihez

Benned csak némaság van

De mint a vázába
üres edényű életedbe
az Isten így is tett virágot
illatozik benned az idő
e megtépázott szirmú
titkos értelmű rózsa

Bár nem vagy
a teljesség edénye

Kilyukadtál :
keresztülfolyik rajtad az eső
keresztülcsorog rajtad az Isten könnye

KOREK VALÉRIA

Csodagyerekek

KÜLÖNÖSKÉPPEN Ambrus Zoltán nem tartotta sokra Thomas Mannt. Talán mert a germán szellem jellegzetes képviselői amúgy is kevésbé voltak ínyére, mint a latiné, vagy mert írói vérmérséklete a kristálytiszta, találó kifejezéseknek hódolván jobbára szószaporítást hallott ki a német elbeszélő körmondataiból ? "Nem tehetségtelen író, de a kicsinyességeket megfigyelő képesség mindenesetre erősebb oldala, mint a kritikus szellem és az erudíció" — írta Thomas Mannról, valamikor az 1910-es években.

A művészek egymáshoz való viszonyának végeláthatatlan kérdéseit : kölcsönös becsülést, a féltékenységet ; mindent, ami a *Hassliebe* ingoványaiban vonzzataszítja őket egymáshoz — még csak nem is érinthetjük e helyen : csupán egy különös véletlenről szólunk, éppen a fenti idézettel összefüggésben. Mit olvashatott Ambrus Thomas Manntól? *Oeuvre*-jének csupán tört része volt készen abban az időben : a *Buddenbrooks*, amit Ambrus alkalmasint ismert, a *Tristan*, a *Tonio Kröger* s még néhány híressé vált vagy később elfelejtett novellája. Utóbbiak közt egy 11 oldalnyi : *Das Wunderkind*, 1903-ban írta, ugyanakkor, amikor Ambrus *A Csodagyermek* című 7 oldalas elbeszélését. A német novella a "Neue Freie Presse" karácsonyi számában látott napvilágot — Ambrus, amikor ő maga nyúlt a témához, még nem olvashatta. Aligha szorul magyarázatra, hogy Thomas Mann a magyar nyelvű írást sosem látta.

MERŐ VÉLETLEN VOLT-E a cím, az évszám, a rövidre faragott tárgykezelés azonossága ? Vajon gyakori újsághír a századfordulón a csodagyerek, nagyközönséget-lélekbúvárokat egyaránt foglalkoztató jelenség ? A levegőben sűrűsödő téma, amit az érett Ambrus elmélázó s a fiatal Thomas Mann túlcsorduló írókedve egyszerre lélegzett be ? Valóban, a zenei csodagyerek — mert róla van szó mindkét történetben — akkoriban aktualitás volt. A tizenegyéves Hubermann 1893-ban Európa több fővárosában játszik, a tizenkétéves Rubinstein 1898-ban Berlinben ; a kilencéves Horszovszky 1901-ben Varsóban és Vecsey Ferenc, a magyar gyerekfenomén Berlint hozza lázba tízévesen : éppen 1903-ban. Ha nem is aranykor, de kétségkívül aranyozott idő a századforduló, jó ára van a művészetnek ; kiállító- és hangversenytermekkel tele a világ és a hirdető-fényes kultúra kirakata többek közt a művészprimőrt : a gyermek-Mozart matrózruhás utódait kínálja. A nevezettek mellett voltak persze meteorok, akikről többé nem hallott a zenetörténet, akik mint gyermekek hullottak le egéről — egy ilyenről szól éppen Ambrus karcolata.

1903 a *Tonio Kröger* esztendeje : Thomas Mann 28 éves. Toniót, a bonyolult lelki alkatú ifjút mintegy derűs ráadásként követi Bibi, a Karácsonyest gyertyafényeiből kibontakozó *Das Wunderkind*. Ambrus Zoltán 1903-ban túl van a negyvenen, érett, termékeny író, akit a magyar sors kevésbé kényeztetett el, mint a boldogabb földrajzi hosszúságszélesség alatt érlelődő szaktársát. De nem körülményeik különbözősége, még kevésbé írói kilétük titka körül akarunk leselkedni ; kérdőjelünk ennél szerényebb. Következetesen érdekelte vajon a csodagyerek két összetevője : a *művész* és a *gyermek* elbeszélőinket ?

VALÓBAN AMBRUS ÉLETMŰVE gyengéden megrajzolt gyermekekkel népes, nagyregényei hősei művészek ; Thomas Mann írói vezérfonala a művész-polgár feszültség mentén húzódik, és legszebb novellái szólnak a zsengékről és a serdülőkről. A csodagyereknek nem volt nehéz dolga tanyát ütni mindkét író fantáziájában. Hogy a különleges alkalom, melyben képzeletük kihordta a témát, milyen élmény volt, — ha élmény volt egyáltalán, — nem tudhatjuk ; szóljon a két történet tartalma mindenesetre arról, hogy egymástól mennyire különböző hangulatban foganhattak meg.

Édesen fanyar illat, parfőmös mélabú száll *A Csodagyermek* első oldaláról felénk. Mint írása java részében, Ambrus elgondolása-humora ebben az elbeszélésben is őszies cserjék ágait borzolja. Bölcselkedő, talán bölcs történet; aligtörténet inkább, túl rövid is ahhoz, hogy epikus tartalom beleférjen. Egy beszélgetés hangszalagfelvétele ; riport, amit félig az újságíró Ambrus írhatott, nem a mesemondó. Domborúság-ígérete ellebben az első mondatok után. Vizuális támpontok nélkül íródott s ellentétben Thomas Mann-nal, nem egy kiskorú muzsikus hangversenyét írja meg, csupán két úr párbeszédét, akik történetesen együtt hallgatták végig egy csodagyerek hangversenyét. A vendéglőről, eszmecseréjük színhelyéről ugyanolyan keveset tudunk meg, mint az imént elhagyott hangversenyteremről ; egyetlen megemlített kézzelfoghatóság a sör, "mely közlékennyé tette s hamarjában elmondta egész tragédiáját" A közlékennyé vált úr ex-csodagyerek — a másik, első személyben számol be a beszélgetésről.

"Szegény kis féreg" — szól a levitézlett csodagyerek — "én is így álltam a pódiumon tizenegyéves koromban. Láttam magam előtt a lelkesedéstől kipiruló arcokat... és úgy gondoltam, hogy mindez magától értetődik... Mindig magammal hordom a kritikákat... itt van egy ... hallgassa csak ... 'Tüneményes tudás ... felfogása érett ... példátlan technika ... lehetséges-e, hogy egy gyermek ilyen nemes, férfias tónust hozzon ki hegedűjéből ... epedő vágyak ... lobogó érzékiség, világfájdalom .. csoda ez ! Ez a gyermek érettnek született!'" — "Bocsásson meg... hogy félbeszakítom" — mondja az író. — "Csakugyan átértette és átérezte ön a nagy zeneköltőknek azokat a remekeit, amelyeket ilyen rendkívüli sikerrel tolmácsolt ?" "Kérdéssel felelek önnek. Mi a művészet ? Művészet az, ha ki tudjuk fejezni, amit átéltünk... mit élhetett át egy tizenegyéves gyerek ?... Persze hogy később ... átéreztem a nagy zeneköltők remekeit ! ... Később, amikor a kutyának sem kellett a művészetem! De akkor?! Akkor a legnagyobb zeneköltő legremekebb műve rám nézve csak zenedarab volt, amelyet jól kell játszani. A technikai tökéletességem, az megvolt. De ez nem olyan nagy csoda. A gyermek minden ügyességre képes, amelyre a felnőtt... itt van a csodagyermek lélektani rejtélyének... a magyarázata, mert hiszen a nagyfokú virtuozitást már könnyű összetéveszteni a művészettel..." — Miképp hitette el a csodagyermek a zenekritikusokkal, hogy játéka a technikai bravúr mögött bensőséges is volt, — kérdezi elbeszélőnk ismerősét, — amikor felnőtt azonban és lelkét vitte a játékába, nem kellett többé ? "Észrevették, hogy felserdült kamasz vagyok s ez a benyomás nem volt kedvező... ekkor kitalálhattam, hogy a gyerek tetszett bennem s nem a művész, aki csak épp akkor kelt életre... Higyje el... csak egy csoda van a világon : az emberi lélek szövevényessége. Az igazán csoda, hogy ... ítéleteinket és hangulatainkat mi minden befolyásolja, és ezeknek a befolyásoknak variációi, kombinációi... milyen változatos eredményeket termelnek gondolkodás- és érzésvilágunkban !... A legjelentéktelenebb a priori ítélet elégséges ahhoz, hogy ne azt lássuk és halljuk, amit látnunk és hallanunk lehetne, hanem azt, amit látni és hallani akarunk, mert az emberi lélek... mindent elő tud teremteni, amit akar... Az első benyomás, amit egy ügyes gyermek tesz, mindig kedvező, s ez az első... magával hozza a többit... Csodát akartak látni bennem, és csodának láttak." — "Ön rosszkedvű ember" — válaszol neki írónk — "s talán ennek tulajdonítható... hogy felnőtt korában már nem tudta lekötni a becsvágyának megfelelő sikert." — "Az én példám nem győzi meg önt, szolgálhatok egy másik példával is" — feleli és elmondja, hogy zongoraművésznő-csodagyereket vett feleségül, azaz egy tizenegyre maszkirozott huszonnégy éves lányt, kit végül hízási hajlama gáncsolt el a pályáján. Most két fiúk van, a nagyobbik öt éves és ott tart, "...ahol én tíz éves koromban... Olyan káprázatos technikával, s oly ... bensőséggel tolmácsolja a nagy zeneköltők lobogó érzékiségét és világfájdalmát..."

Da capo al fine : az irónia megismétli az előző kifejezéseket s így tréfába oldja fel az eszmecsere tragikus tartalmát.

"Önben sok a keserűség" — ragaszkodik az író előző benyomásához. "Téved. Sok csalódáson mentem át, de van egy nagy vigasztalásom : a zene. Az emberi élet oly sajátos ! Bajaink forrása mindig az, amiben boldogulásunkat kerestük. Viszont a vigaszt csak azon a csatamezőn találhatjuk meg, mely beitta vérünket."

ÍGY ÉR VÉGET a novella. Bűnös tehát a közönség, a csordalelkű, felületes, mások fején át gondolkodó emberek. De milyen szép mégis az este, amíg éppen tart ; milyen boldogító a hangverseny, amelyre a jövő gondja nem váltott jegyet s az ajtón kívül rekedt. Meglehet bár, hogy feketén hallgatódzik — de erről később legyen szó ; figyeljük meg egyelőre Thomas Mannt, amint *blitzlicht*-es fényképezőgépével követi a fényűző szálloda bálterméneк nyüzsgését, míg a függöny mögül előlép Bibi, a fehér selyembe öltözött, éterikus görög fiúcska. "Szeme körül egy vonás kilenc esztendősnek sejtetné, holott csupán nyolc és a közönség hétnek tudja" Bibi boldog, gondtalan, sikerre-biztos; benne a gyermek ártatlansága, bár — a ravasz-okosan figyelő, kitárult gyermeké. Saját kompozícióit játssza, legnagyobb sikere a *Le Hibou et les Moineaux* nevű, mely

"...gyújtóhatású! Igazi gyerekdarab, csodálatosan szemléltető. A basszusban látni véljük a baglyot, amint bánatosan gubbaszt, fátyolos szemével pislogva ; míg a diszkantban gyáván bár, de szemtelenül izegnek-mozognak a verebek, bosszantani akarván az uhut. Bibit négyszer tapsolják ki ez után a pièce után... Le Hibou az én ütőkártyám — gondolja magában : a kifejezést az impresszáriótól tanulta... Ül a nagy, fekete zongoránál, aprón és ragyogó-fehéren, mint egyedüli kiválasztott az elmosódott tömeggel szemben. A tömegnek csupán egy, tompa és nehézkes lelke van, amelyre az ő egyéni és kimagasló lelkével kell hatnia..."

Ambrus novellájának kifogása csupán a csodagyerek hangversenye ; Thomas Mann elbeszélése maga a hangverseny : nem több és nem is kevesebb. Ambrus rezignáltan, szinte keserűen tör pálcát a múlt publikuma felett, míg Thomas Mann iróniája egy-egy külső vonással tipizálva fokozza le a jelen hallgatóságát. Az első sorban ül a kis művész mamája,

"...egy felettébb elhízott hölgy... hajában kócsagtollal s mellette a keleties külsejű impresszárió, óriási aranygombokkal szélesen kiálló kézelőjén. Középen elöl a hercegnő, egy kis ráncos, összeaszott hercegnő, a művészetek pártolója, amennyiben leheletfinom művészetről van szó..."

Mások, míg Bibit hallgatják, kicsit elgondolkoznak : Az Öregúr, kopasz fején daganat, amit később az utcán cilindere jótékonyan elfed ; az Üzletember, A Zongoratanárnő, A Fiatal Lány, A Zenekritikus. Mesterségük vagy életkoruk húrjain visszhangozzák a csodagyerek játékát. És ha figyelünk a gondolatfoszlányokra, tudjuk hogy amint a terem soraiban, az író sorai közt is meghúzódott a kétely, csírája annak a közhangulatnak, amely Ambrus csodagyerekét annak idején elejtette. Lehetséges, hogy ennek a bűvös estének a hőse is közönybe szürkül majd el ? Thomas Mann nem szokott a válaszok ígéretével hitegetni s ebben a nyelvtani következetességgel jelenidőben írt történetben, melynek minden mondata az elvarázsolt, megállt pillanatnak a szimbóluma, bizonyosan nem. Gyanúsítsuk-e kétarcúsággal — mint nem egy társát — ezt a szimbólumot is ? Gyermekről lévén szó, a jövő kérdése a témába ágyazott, s ha nem is válasszal, de egy-egy járulékos kérdőjellel írónk mindig is szívesen jutalmazza meg híveit. Bibi hallgatói közt

"...A Fiatal Lány... titkon így mélázik : hiszen amit ez itt játszik, az szenvedély ! De mikor csupán gyermek ?!... Volna hát egy mindentől független szenvedély, mely önmagában az, földi alanya nincs, csupán bensőséges gyermekjáték ?"

Meglehet, hogy itt Ambrus excsodagyerekének problémája kísért. Mert

"...lehetséges-e, hogy egy gyermek ilyen nemes, férfias tónust hozzon ki hegedűjéből ... epedő vágyak ... csoda ez !"

A csodát — *expressis verbis* — Thomas Mann elkerülte : Bibi saját kompozícióit zongorázva a gyermeklélek termékeit szólaltatja meg ; a *gyermekjáték* szó opálos kétértelműsége pedig a gyermek és a szenvedély ellentmondását látszik elsimítani. Mert "a gyermek minden ügyességre képes, amelyre a felnőtt ember" — mondja Ambrus hőse ; vajon nem ezt gondolja A Fiatal Lány is ?

AZ ELSŐ OLVASÁSRA pusztán megfigyelő és nem reflektáló, a jelen színeiben parádézó, tréfálkozó, játszi *Das Wunderkind* korántsem mentes a "kritikus szellem"-től, ami éppen ebben a novellában semmi másnak, mint a "kicsinyességeket megfigyelő képesség"-nek a terméke. Úgy látszik Ambrus — maga is mestere az iróniának — nem értette meg Thomas Mann művészetének az alaphangját. Legalábbis a számunkra — fájdalom — egyetlen ismert idevágó megjegyzése szerint nem. Ha tudott volna magyarul, talán Thomas Mann is elutasítja Ambrus írásmódját : elemző és kételkedő észjárásának példás arányérzékkel mért szűkszavúságát. Mégis, a témaválasztás : a művészi kifejezésre képes kiskorú rejtvényének fölvázolása, futólag — *ad* 1903 — egybehangolja a két írót. Ambrus kopaszodó, megtépett volt-csodagyereke kiegyező szemhunyorítással búcsúzik az olvasótól, míg Bibi aznap esti tündöklése egy leheletnyi kétely bárányfelhőjében foszlik végül szét.

SÁRI GÁL IMRE

"Sale" a Lorain-on

Utcák és utak, ahol a szél az utcaseprő, ahol az autók csapják a
300 oldalas újságpéldányokat,
melyeket a házak tornácaira dobálnak a lapkihordó boyok, melyek, ha
szél fúj ott vergődnek az utakon
elvágott nyakú tyúkokként : tolluk és
vérük szerte fröccsen : az üzletházak belseje : új bútorok féláron !
Villanytűzhelyek, mosógépek, melyek
önműködően cserélnek vizet, ki is
öblítenek és meg is szárítják a
fehérneműt. Ez a világhírű kényelem.
— Áresés ! Áresés !
Vesepecsenye, borjúkaraj, liszt, cukor
s ami "belefér". Családi helikopter,
gyémánt ékszerek, villanyfogkefe,
s a házak százai gázfűtéssel, s ha
kell, léghűtéssel kínálják magukat feléd.
S az edény, mely eddig készletenként
$ 2.99 volt, ma $ 1.99 ! — SALE ! — SALE !

Végtelen karnevál minden út : Hit Parade, —
akár a tivi műsora : körüluduarolják a
legújabb autókat a dámák szerelmesen :
Sámson és Delila áriáival zengik a
kocsi összes előnyeit. Balettot járnak
a babkávénak. És hirdetik, hogy hűs a
cigaretta füst, — isteni !

Útszélekről, házfalakról a reklámok
ordítanak. Óriási méretek. Aranyszín gázbetűk
lebegnek fölötted : P.O.C. — E sör márkát
rajzolja az égre egy repülőgép. Arrébb,
nászutas kacsapár száguld az új Chevrolettal
lehagyva a sputnikot. Whiskyt ölel egy nagy
papagály : — ilyet igyál ! — S e század nője, ím,
neylon melltartót hord. Új fegyverzetben áll
eléd a rekord keblű sztár. És neylon a
harisnya is s az ujjnyi keskeny bugyogó :
hanyattfekve hat szekszepil-görl hirdeti a
minőséget.

Költők a Korforduláson

Földalatti versek a Szovjetunióból

A földalatti, illegális irodalomnak nagy hagyománya van Oroszországban. Már a 16-ik században vitázik az első politikai emigráns, Kurbszkij herceg Rettenetes Ivánnal, s különös levelezésük sokat árul el a mindenkori orosz emigráció dilemmáiból : Kurbszkij az egyéni szabadság és boldogság nevében tiltakozik a Rettenetes Iván képviselte centralizált bürokrata állam "történelmi szükségszerűsége" ellen. A 19-ik században a földalatti irodalom kézzel másolt példányokban terjed egyre szélesedő körökben. Alig van valaki az orosz irodalom történetében, akinek nevét ne sodorná ez az illegális áramlat.

Az alábbi négy verssel a mai szovjet földalatti költészet négy képviselőjét szeretnénk bemutatni. Joszif Brodszkij közöttük a legismertebb : verseit nemrégen angol és német fordításban is kiadták. De nevét a nem irodalmár újságolvasó is megismerte a hírhedt "Brodszkij-per" kapcsán : 1964-ben, Hruscsov úgynevezett "parazita törvénye" alapján 5 éves munkatáborra ítélték a fiatal költőt. Brodszkij pere teremtette meg a precedenst az 1966. februárjában lezajlott Szinjavszkij-perhez. Alexander Galics, Szergej Csudakov és Artyemij Mihajlov nevét nem ismerjük szovjet publikációkból. Lehet, hogy álnevek, lehet, hogy nem.

A verseket a "Granyi" című orosz emigráns folyóiratból vettük át (1965, No. 58 és 59), de eredetileg a Szovjetunióban jelentek meg két litografált kiadványban. Az elsőt, a "Szintaxis"-t 1959-60-ban adták ki, mintegy 200 példányban, s a borítólap tanúsága szerint moszkvai és leningrádi egyetemi hallgatók az összeállítói. A második, a "Szfinx" 1965. júliusában jelent meg, szintén a Szovjetunióban, az "Orosz Művészet Avantgárdista Szervezeté"-nek illegális kiadványaként.

Összehasonlítván a verseket a modern szovjet költészet hivatásos nagyjainak, pl. Jevtusenkónak verseivel, azt látjuk, hogy a földalatti költők, a hivatalos favoritoktól eltérően, félrelöknek minden ideológiai megkötöttséget, sőt elkötelezettséget, s visszatérnek az univerzális emberi költészet örök problémáihoz ; nem politikai célkitűzéseket és helyezkedéseket dicsőítenek, vagy ítélnek meg, hanem az emberi lét paradoxonjain tünődnek. Jellemző rájuk az a kegyetlen őszinteség, illúziómentesség, a bűntudat a múlt és jelen csalásai és csalódásai miatt, ("kit anya szült mind csalódik végül" ?), mely végül is, érthetően, századunk — minden országhatár és politikai rendszeren felüli — mély pesszimista megítélésébe torkollik.

TIKOS LÁSZLÓ

JOSZIF BRODSZKIJ

Zsidótemető

Leningrád
Külvárosi zsidótemető
Görbe kerítés rothadó hullámlemezből
mögötte szép sorjában porladoznak
ügyvédek kupecek muzsikusok meg forradalmárok
maguknak pereskedtek
maguknak kuporgattak
maguknak hegedültek
másokért pusztultak el
de előbb leszurkolták az adót
s tisztelettel adóztak az elöljáróságnak
Szigorú materialista világunkban okosan
Talmudot magyaráztak
s oktalanul idealisták maradtak
Lehet hogy messzire láttak
lehet hogy csak vakon hittek
de gyerekeiket türelemre oktatták
türelmetlenül
Búzát sohasem vetettek
Kenyeret sohasem sütöttek
csak testüket szórták a hideg földbe mag helyett
aztán örökre elaludtak
takarójuk a föld
gyertyák hunyorognak csontjaik fölött
s Halottak Napján
kappanhangú öregek
kántálnak örök nyugodalomról
bőrüket hasogatja a hideg
gyomrukat meg az éhség
Semmi kétség most már övék az örök nyugodalom
Az anyag bomlásának konok törvénye szerint
semmire sem emlékeznek
semmit sem felejtenek
csak elnyúlnak szép sorjában a görbe kerítés túloldalán
körülbelül négy kilométernyire
a legközelebbi villamosmegállótól

ARTYEMIJ MIHAJLOV

Feltételek

Ha nem hurcoltak koncentrációs táborba sohasem,
ha nem kinoztak meg amúgy istenigazából sohasem,
ha titkos feljelentéssel legjobb barátod nem aknázott alá sohasem,
ha a sortüzet túlélve csodaképp sohasem
vergődtél napvilágra hullák kihűlő hústömege alól,
ha nem vagy tisztában a relativitás elméletével
sem általában, sem különösen,
ha kétszázkilométeres sebességgel nem száguldozol az országutakon,
ha nem értesz a tranzisztoros kapcsolótáblák metafizikájához,
ha nem szegődtél egyetlen maffia szolgálatába sem,
ha önfeledten nem tudsz hurrát üvölteni a tömeggel,
továbbá ha sejtelmed sincs arról hogyan bújhatsz el két másodperc alatt
a Bomba elől,
vagy a híg levesről képtelen vagy lemondani a szűk nadrág kedvéért,
s persze ha nem férsz meg ötödmagaddal egy ötnégyzetméternyi szobában,
de még csak nem is vagy tagja a kerületi kosárlabda csapatnak,
barátom, nem vagy te még a század gyermekének kitüntető címére méltó.

ALEXANDER GALICS

Hallgatni arany

Érett gyümölcs már ez a nemzedék,
a gyerekkornak adót nem fizet,
nem csábítja csillámló messzeség,
— raktár mögött tündérlakta sziget —
lélekvesztőn az óceánnak,
biciklin már a Szaharának
nem vág neki —
s más nem érdekli, csak a hallgatásnak
fehérlő aranyrögei.
Tapaszt a szájra. A beszéd siralmas.
Meg akarasz gazdagodni ? Hallgass.
Kik nem hittünk a szívnek, sem az észnek,
hányszor hallgattunk — okkal-oktalan.
De hol vannak a szájaló legények ?
Szavuknak, mondd, milyen visszhangja van ?
S vajon mi lett a nagypofájú hadból —
kételkedőkből, önmarcangolókból ?
Egy nagy ordítás. Meg egy kis halom por.
S nacsalnyikok az okos hallgatókból.
Mivelhogy az életnek titka van,
s nem titok, hogy a hallgatás arany,
tapaszt a szájra — a beszéd siralmas,
meg akarsz gazdagodni ? Hallgass.
És most, amikor teljesült az álom,
elsők vagyunk ! — hogy dicsekszik e horda —
de mindhiába : minden szóvirágon
átüt a hallgatások hullafoltja.
Hát hadd üvöltsön, ki még győzi hanggal,
ki fázik, fél, elborítja a gyász —
mi jól tudjuk, megjutalmaz arannyal,
arannyal áraszt el a hallgatás.
Meggazdagodni ilyen egyszerű.
Elsőnek lenni ilyen egyszerű.
Hóhérnak lenni tán még egyszerűbb :
Hallgass,
te balga!

SZERGEJ CSUDAKOV

Fuldoklók

Amikor felhangzik a vészkiáltás
"Ember a vízben!"
Az óceánjáró, akkora mint egy székesegyház,
lassít, megáll
s a fuldoklónak
mentőövet hajítanak.
De amikor
az ember lelkét fenyegeti elmerülés
amikor
kétségbeesetten vergődik, rúgkapál
a fájdalomtól
meg a félelemtől
akkor még tulajdon háza sem hederít rá,
csak úszik tovább.

Aczél Tamás fordításai

Igehirdető az emigrációban

TROMBITÁS DEZSŐ : ITT ÉS MA (HUNGARIAN REFORMED CHURCH OF HOLLYWOOD, LOS ANGELES, 1966.)

A MAGYAR NYELV több közmondást használ a papokról, amelyek közül a legismertebbek : (szorgalmas ember dicséretére :) "A jó pap holtig tanul" és (nyomott anyagi helyzet ecsetelésére :) "Szegény az eklézsia, a pap maga harangoz". Trombitás Dezsőre, a hollywoodi magyar Református Egyház lelkipásztorára, mindkét közmondás kitűnően illik.

Trombitás Dezső — Amerikát járt munkásember fia — a Dunántúlon született és ugyanott lelkészkedett, amíg egyházának új vezetői parókiájából ki nem üldözték. Éveken át kétkezi munkásként kereste kenyerét, azután jött 1956 és ő Amerikába került, ahol a hívek gondozása ma, minden valószínűség szerint, több munkát és bajt okoz neki, mint minden régebbi megpróbáltatása. Ha megkérdezed, hogy mennyi hive van, ezt feleli : "Ha azokat is számítom, akik évente egyszer jönnek templomba, akkor majdnem ezer. Ha azokat, akik állandóan részt vesznek az egyház életében, akkor háromszáz körül."

Ez a tény egymagában indokolja a nyomott anyagi állapotot. De mi ez a baj ahhoz képest, amit háromszáz magyar család gondja-baja okoz ? A híveknek ugyanis — a mindennapi megélhetésen kívül — háromféle problémával kell állandóan megküzdeniök : 1. az átültetésből származó embertelen fájdalmakkal, amelyek évszázadok óta gyötörnek minden európai népcsoportot, amelyik Amerikába vándorolt, 2. a nem kis válságokkal, amelyek minden amerikait gyötörnek, 3. és végül az intellektuális és erkölcsi kísértésekkel, amelyeket mint keresztényeknek kell elszenvedniök.

A MINDEN EMBERBEN jelenlévő infantilitás, úgy látszik, nagy mértékben jelentkezik az átültetett emberben, az emigránsban is. Nem egy magyar emigráns — éles ellentétben a demokrácia alapelvével — egyszerűen megköveteli, hogy mindenki egyetértsen vele. Azokat, akik ezt nem hajlandók százszázalékig nyújtani : ez a bizonyos emigráns osztályozza, címkézi, megveti, leleplezi, — de rendszerint csak addig, amíg őmaga fel nem kapaszkodik az uborkafára. Mihelyt ez megtörténik — s Amerikában sok az uborkafa —, ez az emigráns — mint aki már eleget szenvedett a Törzstől — egyszerűen kilép belőle s nem akar többé magyart látni. Érdekes, hogy Illyés Gyula "A puszták népe" című könyvében ugyanezt állapította meg a mezőgazdasági cselédekről.

A sikeres magyarok nagy része cocktail-partyjain rendszerint új kocsijáról és európai utazásairól diskurál s a magyarságot érintő elvont problémák többé már nem érdeklik őket. A régi emigránsok és a sikeresek többnyire már mint amerikaiak szenvednek tovább. Nekik már az a főproblémájuk, hogy fiaikat és leányaikat hogyan tartsák vissza a marijuana szívásától és általában a gigászi méretű fiatalkori bűnözéstől. Ne felejtsük el, hogy a parókia Kaliforniában van, ahol a University of California babiloniai táborhelyein évek óta valóságos polgárháború folyik a diákság egy része és az egyetemi hatóságok között a „szabad szó" elvének különböző értelmezése körül : nagy és nehéz probléma különösen, ha meggondoljuk, hogy a harcosok nagy többsége szabad szó alatt voltaképpen szabad szerelmet ért. Míg a televízió az ifjúságot részletesen kitanítja a bűnözés minden csínyjára-bínjára, míg a sihederek nyilvános háznak használják a szabadtéri mozikat, míg e nagy, szabad országban a pornográfia mindenfajta terjesztése lehetséges, addig lehet-e csodálkozni azon, hogy Amerika — és sok tekintetben az egész Nyugat — ifjúsága a társadalom elsőszámú problémájává vált ?

"Két leadóállomás működik a világban" — írja Trombitás Dezső, — "a Sátáné és Istené. Az embernek mindegyikhez van felvevő készüléke... Korunk tragédiája, hogy a társadalom t u d a t o s a n romlott a gyermek látens, a l v ó romlottságával szemben... Az eredendő bűn handicap-jével született gyermek olyan társadalomban nő fel, ahol a rend, az ön- és közösségi fegyelem s az egyház szavát elnyomja a bűn orkesztrája. A társadalom vajmi keveset tesz az ellen, hogy ezt az egyre nagyobbmérvű lelki mérgezési folyamatot megállítsa... Ki a felelős azért, hogy a társadalom eresztékei rothadnak ? Mit tehet az Egyház ?"

Trombitás igaz történettel válaszol a kérdésre. Egyszer egy tizenkilenc éves fiatalemberrel találkozik az utcán, aki büszkén mutatkozik be neki, mint hivatásos csavargó. Meg is magyarázza, hogy miért az. Vádjai az öregek nemzedékével szemben ugyanazok, mint Absolonéi voltak Dávid ellen. "Mikor a szóáradat elült, csendesen megkerdeztem tőle : — Boldog ? A fiu meghökkent és végül is megszólalt : — Nem. Mikor elbúcsúztunk azt kérdezte tőlem : — Szeretsz te engem ? Most én hökkentem meg... Lehet az ilyet egyáltalában szeretni ? ... A fiatalember a lehetetlent kívánta tőlem. Szeressem azt, aki bevallottan Isten és embertársa megrontására tör. ... Nagy példázat van a beszélgetésünk alján. Az egyháznak a lehetetlent kell vállalnia... azért kell közbenjárnia Istennél, aki megcsúfolja rendjét és törvényét. És mert és míg ezt cselekszi azáltal és addig egyház..."

EGYHÁZ ... Igen ám, de az egyházzal is baj van a nyugati világban, különösen Amerikában és még különösebben Kaliforniában ! Kalifornia mindig is a szekta-alapítás klasszikus földje volt. Trombitás prédikátori haragja azonban elsősorban azok ellen az úgynevezett válság-teológusok ellen irányul, akik azt hirdetik, hogy a Biblia nem szent írás ; semmi esetre sem szentebb, mint a hinduk, mohamedánok és teozófusok írásai : akik azt állítják, hogy Jézus nem Isten fia, hanem csak Isten küldöttje ; akik szerint a Szentháromság tana logikai abszurdum ; a szűzenfogantatás eszméje lényegtelen ; akik tagadják az eredendő bűnt, mert hiszen ami bűn nálunk, az erény a bantu négereknél ; akik tagadják, hogy Jézus bárkit is megváltott volna ; s akik azt hiszik, hogy erkölcsileg minden emberi cselekedet helyes, ha a helyzet, amiben elkövetik, helyes.

Ez a modern "beatnik-teológia" — Trombitás Dezső szerint — jó lehet arra, hogy némely templomot hitetlen emberekkel töltsön meg, de a valóságban többet árt a kereszténységnek, mint Nero oroszlánjai és az egyház valamennyi külső ellensége. Amerikában vannak papi szemináriumok, amelyek csak akkor adnak diplomát a papjelölteknek, ha azok előbb sikeresen átesnek egy nagy áruház kereskedősegédi kurzusán és megtanulják a vallást "eladni" az embereknek. Nos, ezt az "új" vallást könnyebb eladni ma, mint azt a régit, amelyet Szent Pál, Ágoston, Luther és Kálvin formált.

"Emigráció és tudathasadás : összetartozó," — írja. "Emberek, akik hazájukban annyira-amennyire kiegyensúlyozottak voltak, a világjárás alatt idegbeteg, kuszált egyéniségek lettek. Los Angeles Lipótmezején nemcsak magyar orvosokkal, hanem magyar ápoltakkal is találkoztam, és milyen sokan voltak ! Hogy személyes vallomást tegyek ; magyarországi gyülekezeteimben sokkal inkább voltam ügyvéd, kijáró, építési vállalkozó, állásközvetítő ... emberek itt jöttek hozzám először lelki problémáikkal. És ezek a problémák a szenvedő, világgal és önmagukkal összeütközött magyaroknak olyan mélységeit tárták fel, hogy még az ige ónja is alig-alig talált a fenekére. Mint lelkipásztor, nem utolsó sorban azért érthettem meg őket és lehettem segítségükre, mert mint ember, azokat a mélységeket magam is végigjártam."

Trombitás Dezső könyve jóval több, mint prédikációk gyűjteménye. Ízes, jó magyarsággal írott emberi tanulmányok ezek az élet nagy problémáiról. Nem szegény az az eklézsia — ha ezernyi baj is van a gyülekezettel —, ahol ilyen pap harangoz !

MAKKAI ÁDÁM

« A XX. század magyar nyelvéről »

HOZZÁSZÓLÁS BÁRCZI GÉZA TANULMÁNYÁHOZ

MINDIG ÖRÖM és élvezet Bárczi Géza egy-egy könyvét vagy tanulmányát kézbe venni. Éppen ezért most is sietve olvastuk el "A XX. század magyar nyelvéről" írt cikkét, mely a budapesti "Látóhatár" 1966. november-decemberi számában jelent meg. Ha Bárczi oly sokszor szintetikus jellegűnek és képességűnek mondja a magyar nyelvet, úgy mi hozzátehetjük, hogy a magunk részéről ugyanilyen szintetikusnak érezzük Bárczi Géza minden, anyanyelvünkről szóló írását.

A távolból, két évtizedes elszakadottság után persze nehéz hozzászólni egy ilyen kiváló szaktudós összefoglalójához. Mégis megkíséreljük, nem annyira hozzáértésünkre, mint inkább a magyar nyelv iránti szeretetünkre hivatkozva.

MINDENEKELŐTT egyetértünk azzal a megállapítással, hogy sajnálatos a föltételes mód többes első személyében a tárgyas és az alanyi alak közti hagyományos különbség eltűnése. De ha igaz is, hogy ez a folyamat visszafordíthatatlannak látszik, szeretnők — nem pedig szeretnénk — ha a hivatalos nyelvvédő szervek nem segítenék elő már-már kötelező tanácsadással e nyelvi szegényedés gyorsulását.

A továbbiak során Bárczi megállapítja, hogy *"általában idegen szavakat meglehetősen gátlásmentesen fogad be köznyelvünk, még akkor is, ha fölöslegesek vagy magyarításuk legalábbis megkísérelhető volna"*. Ez még akkor is helytáll, ha *"valami különösen szívós harcot nem érdemes folytatni ellenük."* Mi úgy látjuk, hogy magyarországi kiadványok, főként a sajtó, gyakran egyenesen élen járnak a fölösleges idegen szavak használatában ahelyett, hogy küzdenének ellene. Talán nem túlzott dolog a krízisek, konferenciák, témák és tézisek, életnívók és kontinensek tömkelegében a nemzetközieskedő sznobizmus színezetét fölismerni.

Bárczi Géza egy helyütt megemlékezik *"újabban igen örvendetesen felújuló és kibontakozó tudományos stilisztikánkról."* Sajnáljuk, hogy e valóban örvendetes fejlődésről eddig — tudtunkkal — egyetlen munka sem jutott el külföldre. Mi kényszerűségből még Dengl Jánosnál tartunk.

EZZEL el is érkeztünk ahhoz a ponthoz — az egyetlenhez —, ahol komoly hiányt érzünk Bárczi Géza tanulmányának olvasásakor. A stílussal oly szorosan összefüggő mondattanra gondolunk, melyről a XX. század magyar nyelvének bírálatában egyetlen szó sem esik. Hozzáteherjük, hogy a mondattan — úgy látszik — nemcsak Magyarországon, de a külföldön is szegény rokonnak számít.

Emlékezésem szerint a húszas évekre eső gimnáziumi tanulmányaim során hallottam utoljára a mellé- és alárendelés fontosságáról beszélni. Legutóbb Kodolányi János egy könyvének bírálatában megemlítettem, hogy a magyar nyelv eredeti szellemének megfelelően az író előnyben részesíti a mellérendelést az egyre nagyobb teret hódító alárendeléssel szemben. Nagy meglepetésemre Kodolányi közölte velem, hogy hosszú pályája során soha egyetlen kritikusa sem szólt hozzá művéhez ebből a szempontból. Persze sokkal érdekesebb és értékesebb volna, ha Bárczi Géza és más nyelvészek mondanának véleményt erről a szerintünk fontos kérdésről.

RÉSZLETNEK LÁTSZIK, de mi fontosnak érezzük a vesszőknek ma még rendszertelen, összevissza használatát az írott szövegekben. Az Akadémia helyesírási szótára szabályozta ugyan ezt a kérdést, de nyilván elégtelenül, nem is egészen világosan. Akármilyen magyar könyvből vagy újságból százával mutathatnók ki az eltérő és bizonytalan gyakorlat példáit. Márpedig azt hisszük, hogy a vessző befolyásolja a mondat tagolását, a hanglejtést ; idővel tehát az egész beszélt nyelvet. Szakértő hozzászólás és irányítás itt is helyénvaló lenne.

Külföldről nézve egyre gyakrabban találkozik az ember az állítmány egyes- és többesszámú használata közötti ingadozassal több alany esetében. Hogy "a kutya és a macska összeverekedett", azt valószínűleg még legtöbben jobbnak érezzük, mint hogy "a kutya és a macska összeverekedtek". De íme két mondat magának Bárczinak szövegéből, mely kétségeket ébreszt (mások talán azt írnák : melyek kétségeket ébresztenek) : *"Egy-egy ilyen kifogástalan alkotás, mint rendezvény, igérvény, meghibásodik,balatonnyi* (mennyiség) *élénk tiltakozást is kiváltottak, minden ok nélkül"*. Leegyszerűsítve : "Egy-egy ilyen kifogástalan alkotás... tiltakozást is kiváltottak", nem pedig : kiváltott, amit én személy szerint előnyben részesítenék. Viszont : *"A falusi könyvtárak megsokasodása, az újságok, a rádió, a televízió, a lakosságnak az iparosodással járó ide-oda áramlása mind ebben az irányban hat."* Bár az egyesszámú igeragozás bizonyára kifogástalan, ilyen hosszú felsorolásnál nem célszerűbb-e mégis a többesszámot használni ? Külföldről csak kérdezni lehet, nem felelni.

HA MÁR a XX. század magyar nyelvénél tartunk, hadd említsem meg azt a változást, amelyet az ember a legszembetűnőbbnek ítél, legalábbis külföldről. De nem olyan jelenséggel állunk-e szemben, melyről maga Bárczi mondja cikkében, hogy *"a nyelvben élőknek szinte föl sem tűnik ?"* E sorok írója már évek óta valóságos aggodalommal figyeli, hogyan hínározza be a magyar stílust a rokonértelmű szavak szükségtelen és fárasztó halmozása, amit csak ritkán és a legjobb esetben lehet értelmi kiegészítőnek tekinteni. Nehéz megmondani, hogy ez a kötőszó nélküli felsorakoztatás pontosan honnan veszi eredetét, de valószínűleg a mozgalmi nyelvből került át abba a szélesebb körű nyelvbe, melyet talán közéleti nyelvnek nevezhetnénk. Egy-egy vezércikk vagy politikai beszéd telis-tele van ezekkel a sztereotipizált fogalomismétlésekkel, valóságos tautológiával, aminek immár semmi köze sincsen a magyar nyelvnek Bárczi által ismételten aláhúzott árnyalatos lehetőségeihez. A Párt didaktikus szellemével magyarázom nemcsak a szövegekben előadódó gyakori visszakanyarodásokat ugyanahhoz a tárgyhoz, hanem a most említett fogalomismétlést is, mellyel mintegy az alacsonyabb militáns fejébe akarják verni a hasznosabb mondanivalót. Annyi bizonyos, hogy ezt a jelenséget nem találom a háború előtti írásokban, még tankönyvekben sem. Viszont az a sejtésem, amit Párizsból megfelelő könyvtári anyag híján nem tudok adatokkal alátámasztani, hogy ti. ez a stilisztikai és ugyanakkor mondattaninak minősülő változás a Lenin-fordításokra vezethető vissza. Érdemes lenne utánanézni ! Annyi bizonyos, hogy valamennyi remekírónk tanúsága szerint ez a fejlődés ellentétben áll a magyar nyelv szellemével.

A MOST MONDOTTAK alátámasztására legyen szabad néhány példával szolgálni :

Helytálló Bárczinak egy, fentebb már más szempontból idézett mondata : *"A falusi könyvtárak megsokasodása, az újságok, a rádió, a televízió, a lakosságnak az iparosodással járó ide-oda áramlása mind ebben az irányban hat."* A felsorolás minden egyes része egymástól eltérő, de fontos okokat jelöl meg, melyeknek közös hatásuk volt (a nyelvjárások fokozatos elszürkülése és a köznyelvhez való közeledése).

Egy másik példa viszont azt mutatja, milyen messzire hatolt már a nehezményezett jelenség. Nem kisebb tekintély, mint Lőrincze Lajos a következő mondatokkal vezeti be a "Szülőföldünk" című olvasókönyv elé írt Ajánlását : *"Külföldön élő magyarok közt járva, külföldi magyarok leveleit olvasva mindig nagy öröm számunkra az a meleg érdeklődés, szeretet, ragaszkodás, amely beszédükből, soraikból az anyanyelv, magyar nyelvünk felé sugárzik. Van ezeknek a beszélgetéseknek, leveleknek, egy újra ismétlődő gondjuk, gondolatuk : Mit tegyenek, hogy akik még tudják, el ne felejtsék, akik jól tudják, még jobban megismerjék anyanyelvünket ? Tudnánk-e olyan nyelvkönyvet, nyelvtankönyvet a kezükbe adni, amelynek forgatása, tanulgatása révén elérhetik majd a kívánt eredményt ?"* Kérdezem : az anyanyelv — magyar nyelvünk, a gondjuk — gondolatuk, a nyelvkönyvet — nyelvtankönyvet és a forgatása — tanulgatása szópárok mennyiben teszik árnyaltabbá az Ajánlást ? Határozottan úgy érzem : árnyaltabbá semmi esetre sem, nehézkesebbé annál inkább. Ezen az alapon minden mondatrészt szinonima-csokorba foglalhatnánk, ami azonban szöges ellentétben állna a magyar nyelvnek Bárczi Géza által is méltatott tömörségével. És még nem is szóltunk általánosságban a modern stilisztika józanság és egyszerűség felé mutató irányáról !

Megjegyzések voltak ezek, még inkább kérdések, melyek beletartoznak a külföldi magyarság nyelvi problémáiba. Örülnénk, ha idővel ezekre is válasz érkeznék és fény derülne.

BOLGÁR LÁSZLÓ

„MAGYAR KÖLTŐK ANGOLUL"

NÉHÁNY ÉV ELŐTT magyar költők verseinek gyűjteményes kiadása jelent meg francia nyelven : francia költők vállalták a fordítás munkáját s végezték feladatukat tehetséggel, passzióval és — túlzás nélkül állíthatjuk — szép sikerrel. Magyarul nem tudtak, — magyar írók végezték a nyersfordítás munkáját ; hogy aztán ez a szó szerinti értelemben fordítás volt-e vagy újraköltés, minek elmélkednénk ezen ! A francia olvasóközönség fölfigyelt, úgy tudom a kritika is szívesen üdvözölt egy új színt a világirodalom szivárványában. Függetlenül ettől, de szándékban és jelentőségben egyenrangúan, dolgozott két amerikai író azon, hogy a magyar költészet java termését vigye angol nyelven az angol olvasó elé. Kötetük, mely több mint nyolcvan magyar költő vagy háromszáz versét gyűjtötte egybe, immár második kiadásban jelent meg ; az első, a négy év előtti, igen hamar elfogyott, a magyarság tán nem is tudott róla. Pedig megérdemli, hogy hírét vegye. (1)

A fordítás munkáját — mondottuk — két amerikai író végezte. Az egyik a magyar származású Grosz József, ki ezt az igényes munkát közel tíz esztendő előtt kezdte meg és mesterségbeli tudásban, művészi beleérzésben szinte lépésről lépésre megerősödve, tető alá hozta. A másik W. Arthur Boggs, a Portlandi Egyetemen az angol nyelv és irodalom tanára, maga is jónevű költő, kinek odaadó és hivatott segítsége, melyet munkája során egyre inkább misszionak érzett, Grosz kezdeményezését kiteljesítette. Az "Irodalmi Újság" január 15-i száma adott hírt a kitűnő Boggs professzor tragikus haláláról. Vesztesége ez az amerikai irodalomnak, de különösen vesztesége a magyar irodalomnak, melyet Grosz József lelkes barátsága révén megismerni és megbecsülni tanult. S ha kezdetben Boggs professzor segítsége alkalomszerű volt, a későbbiek folyamán, amikor Grosz József fordításai révén, a magyar költészet lelkébe látott, a két író team-munkája tökéletes egységgé alakult : a kötet, melyről szólunk s számos más magyar költemény együttes fordítása tanúskodik erről.

GROSZ JÓZSEF Ady-fordításokkal kezdte s Portlandból küldött be nekem ezekből szemelvényeket. Érdekelt a dolog, s ha nem is véltem magamat hivatottnak a fordítások elbírálására, azt megéreztem, hogy a fordítónak köze van Adyhoz. Szíves levelezés kezdődött közöttünk s aztán meglátogatott itt New Yorkban. Hogy jutott Adyhoz ? — természetesen ez volt az első kérdésem. Elmondotta. Fiatal korában, az első kommün után került el hazulról s Bécsben sűrűn volt együtt a magyar emigráció íróival, jelesül Hatvany Lajossal. Szóval Adyt Hatvanynak köszönheti ? — Nem — mondotta. Szülei csekélyke birtoka Érdmindszent határában volt, családja ott élt Ady Lőrincék szomszédságában, jó szomszédi viszony volt közöttük, — így lett figyelmes Adyra. S aztán, hogy mind mélyebben hatolt Ady költészetébe, ez magával hozta egyre fokozódó érdeklődését általában a magyar költészet iránt. Bécsben megnősült, magyar lányt vett feleségül, két fiúk született s ment velük az Egyesült Államokba, hogy megélhetést keressen. Értett egy kicsit a mezőgazdasághoz, meg a könyveléshez is, munkáját lelkiismeretesen végezte s ez módot adott neki arra, hogy minden szabadidejét az Ady-versek fordításának szentelhesse. Passziója lett ez, de emellett arra is igen vágyott, hogy fiainak megmutassa, milyen szellemi kiválóságokat produkált a nemzet, melynek fia volt.

Ekkor már együtt dolgozott Boggsszal ; munkájuk iránt írói körökben nőttön-nőtt az érdeklődés, régebbi Ady-fordítók keresték fel őket tanáccsal, biztató szavakkal — hálával gondol Reményi József tanár és Kirkconnel professzor segítségére — s végül, hitük szerint, elérték azt, hogy angol olvasó éppolyan élvezettel olvashatja a fordítást, mint a magyar az eredetit. Az antológia első kiadása angol olvasók körében fogyott el s ez szép elégtétel a két fordító számára, — amit azért jegyzek meg aláhúzottan, mert éppen magyar részről jelent meg itt fanyalgó kritika.

Persze nincs könnyebb dolog, mint a kritikai fölény fitogtatásával ilyen nehéz munkában fogyatékosságokat találni. Félreértéseket kipellengérezni, metrikus hibákba akaszkodni, a fordított anyag kiválasztását kifogásolni, hogy miért fordították ezt, miért mellőzték azt, — s nem törődni a vállalt feladat nehézségeivel, az ideális céllal, mely a fordítók előtt lebegett s melyet férfimunkával megvalósítani igyekeztek. Szerencsére a két fordító hitt munkájában, nem vesztette el a kedvét — jól tette. Azt hiszem, szerencsésen válogatták meg a magyar költőket, azon voltak, hogy leginkább reprezentatív verseikkel álljanak az angol olvasó elé s nem riadtak viszsza olyan versek fordításától sem, melyek lefordíthatatlanoknak látszottak. Akadt ezek között olyan is, mellyel nem is tudtak megbirkózni — hogy valami kifogás is legyen recenziómban. Így nevezetesen Ady nagy versének — "Krónikás ének 1918-ból" — fordításából hiányzik az eredeti művészi merészsége, a versnek tíz szakaszon keresztül vitt egyríműsége, ahogy az a vers lelkéből szükségszerűen sarjadt ki. Még fokozottabban áll ez Illyés Gyula versére: "Egy mondat a zsarnokságról", ahol a cím is, az *egy mondat* is kötelezi a fordítót. Nem baj.

VISZONT hány igen szép, igazán költői fordítás, mely muszáj, hogy megbűvölje az angol olvasót ... Egy művelt amerikai nőt, ki semmit sem tud magyarul, kértem meg, hogy olvassa fel nekem az antológia jó egynéhány versét, amelyeket én jelöltem ki számára. Öröm volt látni, ahogy nőttönnőtt elragadtatása s arra a kérdésemre, hogy vajon megérzik-e a verseken, hogy eredetijük egy számára vadidegen nyelven van írva, azt válaszolta, hogy bár tudta ezt, mégis — az olvasás közben erre egy pillanatig sem gondolt, — szép angol verseket olvasott. Vörösmarty "Vén cigány"-át olvasta föl és Arany János "Csaba" előszavát, ahogy kezdi :

I look into the darkness of the night
To see the bygone epochs' mystic light

És a "Velszi bárdok"-at, ahogy ez az igazi angol ballada nyelvében is azzá vált ; Petőfi "Egy gondolat bánt engemet" vagy a "Tisza" című versét, — az az érzésem, ha ide írnám angolját, a magyar olvasó kiérezné belőle, ami őt Petőfi magyarjában megragadta. Heltai Jenő verseinek szeretetreméltóságát művészin tolmácsolták, — lehetetlen, hogy az angol olvasó ne kérdezze : ki ez a költő? Az Ady-versek fordításáról azért nem beszélek, mert tudom, hogy otthon most készülnek kiadni Grosz József nyolcvan fordítását, talán megadatik, hogy majd én próbáljam ráerőltetni az olvasóra a magam véleményét erről. A mostani kötetről és embereiről — látni tetszik — szívesen mondok jót.

Fenyő Miksa

(1) Hungarian Anthology. — Translated by Joseph Grosz and W. Arthur Boggs, — Pannonia Books kiadása, Toronto.

KABDEBÓ TAMÁS

Őszi utazás a fehér hajón

Perzselő nyár után korai ősz volt, fázós alkonyi szelek csiklandozták a Duna hátát. Az "Erzsébet királyné" csendesen dohogott fölfelé a nyári aszálytól megszelídült mégsoványodott folyón, az utasok a part mentén rozsdálló erdőket nézegették, s a hajó fölött olykor hosszú nyakú tarka gémek repültek el a magasban, méltóságteljes szárnysuhogtatással, itt-ott egyet kiáltva, mint megannyi, bálba készülődő hangos dáma.

Jegyet Bajától csak Csanádig váltottam s az ellenőr jelenléte a hajón meglehetősen zavarta az álmodozást. Csanádnál, ahol a jegy szerint ki kellett volna szállnom, (ha tulajdonképpen nem Pestre utaztam volna) sokáig rostokolt a hajó. Megszámlálhatatlan gyümölcsösláda vándorolt a stégről a hajó fedélzetére. A ládák nyomában bögyös, izmos karú farú menyecskék lépkedtek, s lányok, nyerges bokájúak, vastag vádlisak. A merészebbje egy szál karton ruhában, többsége azonban helyi viseletben, rojtos kendővel a vállán, a széles szoknya alatt másfél tucat alsószoknyával derekán.

A túlparton állt a családi villa üresen. Déli álmát aludta a Sziget. A sarkon csupán egy halász szárítgatta a varsáját, álmosan tettvett, szöszmötölt, aztán felcihelődött, beleült ladikjába és csorgott lassan lefelé a Dunán. Behunytam a szemem. A levegőben halpaprikás illata szállt. Bogrács alatt ropogó rőzse csípős füstje, apróra vagdalt aranybarna pirított hagyma üzenete, csanádi paprika édes kesernyés szaga. Patkó alakúra vágott ponty- és harcsaderekak táncoltak a rotyogó piros lében, kacsacsőrű szálkás csukák, örmesterbajszú törpeharcsák, amelyek a leves ízét adják, ha megáll benne a kóstoló kanál.

Dédnagyapám úgy ette a halat, hogy szája egyik szögletén masíroztak be a haldarabok, a másikon ki a szálkák. Amikor a jégár elvitte az első villát, amely itt állott a Sziget sarkán, közvetlenül a szilaj vízforgó fölött, újat építtetett, nagyobbat, tágasabbat, oszlopos ámbitussal, nagy vendégsereg befogadására méltót. Korlátlan úr volt a megyében dédnagyapám, hordóhasú, tekintélytartó és azt megkövetelő dúsgazdag despota, nemesember, aki az apja által eltékozolt régi vagyont, fúrfanggal, erőszakkal nemcsak visszaszerezte, hanem jó kereskedéssel megduplázta, megháromszorozta. A hosszú kifli alakú utcában, ahol Felvidékről délre került apja megvetette volt a lábát, négy évtizeden belül minden házat megkaparintott. Saját utcájában lakott tehát, s gyümölcsfáinak a száma az ezret is meghaladta. Övé lett a város téglagyára, fafeldolgozó üzeme, a helybeli bank legtöbb részvénye s a gázgyár fele. Jonathán almát Angliába exportált, spárgát Svédországba, mintagazdasága egy kisebb uradalommal felért, s ha eszébe jutott, egyszerre három erdőt vásárolt a Kárpátokban. Tutajokká ácsolták a rönköket ott, úgy úsztatták lefelé a folyókon őket. Apám, amikor felcseperedett, nagybátyámmal együtt átvette a faüzem igazgatását — a többi rokonnak is jutott egy-egy rész a családi vagyon kezeléséből —, tulajdonos viszont továbbra is csak egy maradt, az öreg, hosszúéletű aggastyán: dédnagyapám. Ha nem jön a háború, s vele együtt az oroszok, (mily történelmietlen naiv kontempláció) talán még ma is élne. Földjei szétosztását, negyvenötben, szótlanul fogadta. Nyolcvanhét éves volt, de mindennap hétkor kelt és maga borotválkozott — halála napjáig. Úgy halt meg, mint viharban a szálfa amelybe becsap a villám. (Így mesélték a rokonok.)

Az "Erzsébet királyné" még mindég a kikötőben állt, de az összekötő hidat már bevonták s nagy csattogással bedobálták a nehéz drótköteleket a hajó orrába és farába. Sustorogva, sípolva, feszengve menekült a gőz az ég felé, megindultak a nehéz lapátkerekek, zuhogott, csobogott, harsogott, tajtékzott a víz, pozdorjává tört a kerék közein — de elemeire mégsem bomlott — az összekapcsolódásban, kisimulásban ismét megtalálták egyensúlyukat a megbolygatott molekulák, s pár méterrel a hajó mögött, már csak a felszíni fehér hab jelezte a víztörő kerék erejét.

Azt vártam, apám megpofoz, amikor először kirukkoltam az új tanokkal. A RÉGI VILÁG KIÖREGEDETT; mondtam. MEGHALT, MINT A DÉDNAGYAPÁM. Apám hümmögött s a bajuszát rágta. A PARASZTNAK KELL A FÖLD, mondtam. MINT ÉHES EMBERNEK A DARAB KENYÉR. Apám, akinek sosem volt sajátja semmi, csak haszonélvezője volt a nagy családi közös-nek, kinyitotta a száját, majd ismét becsukta, nem szólt semmit. A MUNKÁSNAK JOGA VAN A GYÁRHOZ, provokáltam tovább, HOGY NE BÉRÉRT DOLGOZZÉK, HANEM RÉSZESEDÉSÉRT. Apám bólintott. Nem volt olyan úr, aki nála jobban ismerte volna a parasztot, vagy a munkást. Amikor a nagyapjáét elvették, akkor is úgy folytatta az életet, ahogy ő akarta: egykori munkásaival együtt müvelte a földet, irtotta az erdőt. Mit számított az neki, hogy kié volt az a föld, kié volt az az erdő? A börtönből kikerülve, úgy szántott, vetett és aratott, mintha jószántából tenné és nem szükségből. Mostohaanyám falujába költözött. Télen ő volt a bőllér. Ízesebb hurkákat, kolbászokat készített, mint a falusi hentes, ezért mostohaanyám rokonsága át is pártolt hozzá hamarosan, s disznóöléskor kézről kézre adták. Vadászpuskáját, mint megbízhatatlan elemnek, réges-régen elvették a bölcs hatalmak; ősszel íjat készített tehát, ruganyos kőrisfából, s a Szigetre járt vadászni, titokban.

Nem, rosszul emlékszem, nem "Erzsébet királyné" volt a hajó neve — a "Királyné" aknára futott a háború alatt, valahol Visegrád környékén — hanem valójában "Szent Imré"-nek hívták volna a gőzöst, ha a bölcs hatalmak át nem keresztelték volna FELSZABADULÁS-ra, valamikor a 40-es évek végén. De minthogy a kollektív múltat sohasem lehet teljes egészében bevallani, a hajók nevét is át kellett festeni, a szentek nevét le kellett vakarni a mentőövekről, le az épületek homlokzatáról, ki a kalendáriumból, mintha a történelmet is át lehetne festeni és ki lehetne vakarni.

A kormányosnak ügyelnie kellett, hogy a pasasér-t a folyómederben tartsa: széles homokzátonyok, terméketlen, vízimadár lakta síkságok álltak a hajó útjába. A zátonyokon szürke gémek, hazafelé készülődő gólyák, karcsú bíbicek, sütkérező vadkacsák, odavetődő szárcsák és vízi csirkék paradicsomi állapotokat találtak, mert az apály következtében a kiutak elzáródtak, s az ellaposodó meder pocsolyáiban, tócsáiban rekedtek a halak. Mint halálra ítélt rabok a váratlan megszabadulást, a keszegek, pontyok, sügérek és harcsák úgy várhatták az áradást.

A kőgátak fogsora most nem harapta a vizet. Az agyagpart olyan volt, mint egy hatalmas ementáli sajt, lukjain őszi utazásra készülődő parti fecskék cikáztak ki és be. Az erdő sarkában a parthoz közel nyurga gólyalábakon álltak a nyaralóházak, a nyárfások vágatain, a hosszú léniákon, mint megannyi őrtorony, szarvaslesek ágaskodtak.

A második osztályú fedélzeten, ahonnan eddig a partot figyeltem, megjelent a tányérsapkás ellenőr; székhelyemet át kellett tennem a hajó orrába, hol az elszórt nyugágyak között mindössze pár utas lézengett, s ahol a jegyeket már felülvizsgálták. Egyesek tökmagot rágcsáltak a mentőpadokon ülve, mások a korlátnak dőlve figyelték a naplementét.

Egy lány ült az egyik nyugágyban, szürkésfehér rakott szoknyában, fejét, mint az öregurak a strandon, újsággal takarta be, s ennek hátlapjáról olvasni kezdtem a vasárnapi úszóverseny eredményeit. ... 100 méteres női gyorsúszásban első A. E. ... Talán félhangosan olvastam. Talán csak a lány hitte azt, hogy figyelik. Félrelibbentette az újságot és rám mosolygott.

A bájosság sokban függ az arc felépítésétől. Kinek a szája szép fogakkal van tele, szívesen nyitja azt mosolyra: s ez a szép arcnak bájt kölcsönöz. A lány alsó ajka kissé duzzadt volt, mint a szoptatós nők mellbimbója, s merészen előre ugrott, mintha csak egy mosollyal foglalhatná el természetes helyzetét. A rakott szoknya borító ráncai alatt megrebbent a combja. Egy makacs hajtincs kiszabadult a kontyából. Szemében vibrált a fény, mint a lebukó nap sugarait visszaverő víztükörben, — s bennem megvilágosodott, hogy szerelmes vagyok A. E.-be akiről az imént e lány újságjában olvastam.

Béla bá' az edzőm, az első nyáron, miután felfedezett, azt is felfedezte, hogy a hosszak szüneteiben szűkülő szemmel méregetem a lányok combjait, s ha izmainkat lazítandó beküld velük a brűgölőbe, onnan merevebben kerülök ki, mint ahogy bementem. Egy nap elővett, s a maga szuggesztív módján (a szemüveges kígyó oktatja így a majmokat a dzsungel könyvében) megmagyarázta, hogy választanom kell a jó versenyeredmények és a nők között. Két évig tehát, rá se néztem, vagy éppen csak ránéztem a lányokra. A fiókomban őrzött meztelen női képeket összetéptem. Táncolni, amikor megtanultam, akkor sem jártam, mert a test ringása s az idegen női testek közelsége izgatott. Minden szabadidőmben úsztam; tréningeztem megszállottként, s ha a természet nyugtalanított, kétszer olyan keményen edzettem, hogy kifárasszam magam. Így ment ez addig, amíg a Balaton vizében szerzett fertőzéses daganat, a sorozatos hónalj-operációk, s hónapok kiesése, meg nem állítottak a másodpercek ellen vívott küzdelemben. Még bekötött karral is lejártam az uszodába, s mint a partra vetett hal, a partról nézegettem a többieket a vízben. Nem önkínzás volt ez, megélhetésem is a Sportuszodához kötött. Ingyen uzsonnák, tanítványok, üzletfelek. És (ahogy erre a hajón, a parttól tán százötven méternyire, a paradicsomszínű ég alatt a nyárfaerdők zúgását sejtve és egy virsliszájú lány szeme pillantását figyelve rájöttem) a szerelem.

"Búbáj", kérdezték tőle a többi lányok, tréning után, a napozón: "miért nem folytatod a sulit, amikor tiszta kitűnő vagy?"

Tizenketten voltak testvérek, s apjuk a börtönben ült izgatás miatt. Politikai vicceket mesélt? Rákosit, vagy a rendszert szidta? Az oroszokkal nem volt megelégedve? Búháj nem tudta. Apja egy nap nem jött haza a munkából, s Búbáj anyja és testvérei egy évig nem hallottak róla semmit. Ezalatt szép lassan eladogatták mindenüket; Búbáj bátyjai (mert a lét és a tudat egymásra hatnak) bicsérdisták lettek, ő, hogy a kisebbeknek is jusson betévő falat: titkárnő a vasútnál.

Olyan volt, mint a többi úszólány. Fokhagyma-girizd fenekű, nádszál derekú, delfin tüdejű. A lila ruhákat szerette, a fehér blúzokat, lapos sarkú szandálokat — vagy csak éppen ezeket örökölte idősebb nővéreitől. Egész más volt, mint a többi lány. Nem rúzsozta a száját, púdert alig használt, szőkésbarna hajába néha élővirágot tűzött. Petőfi költeményeit olvasgatta, angolul tanult magánúton, alacsony volt, kis kezű, kis lábú, nagy szemű (mint az anyám).

Kezdetben a kezét sem mertem megfogni, csak találkozáskor s elváláskor egy-egy pillanatra. Az uszoda teraszán a vér útjáról olvastunk ketten egy könyvet, később elvittem a Munkácsy kiállításra s megnéztük együtt a "Rigoletto" című filmet a Corvin moziban. Hajának klórszaga volt az uszoda vizétől (a moziban közel hajoltam hozzá) s leheletén érződött a mustáros túró illata, mert előadás előtt körözöttes zsemlyét ettünk egy kioszkban...

Hosszan, elnyújtottan szólt a hajóduda; Sztálinvárosnál tolongtak a ki- és beszállók. Malteros tarisznyák, kopott oldalzsákok ülekedtek a felvonón, fonott kosarak billegtek kendős fejeken, s a kapitány, mint akinek a lábára léptek, nagyot ordított a hajóhídon. Az idő, az esthajnalcsillag feljöttével hűvösre fordult, a szél meglóbálta a karcsú póznákra akasztott piros lámpásokat, s a felcsapódó vízködök fátyolán keresztül megcsillantak a partmenti munkásváros hunyorgó fényei. A rakottszoknyás lány fázott az első osztályú fedélzeten, behúzódtunk a két tömzsi kémény közé, hol a gépházból fölszálló meleg párák beburkoltak bennünket, mint báránybőr-suba a juhászt és kedvesét. Körülöttünk embermagasságban tornyosultak a zsákvászonnal levarrt gyümölcsösládák, "duzzadt ajkú" kibontott egyet körömollójával, s szürcsölni kezdtük a hamvas őszibarackokat. Motyójából különös, ódivatú hárászkendőt vett elő, a meleg gőzpárától nedves padlóra terítette, arra ültünk, a szájunk szegletéből csurgott az őszibaracklé. Két kezébe fogta az arcom, (gömbölyű és meleg volt a tenyere, mint a madár fészke) s lecsókolta róla, (cuppogva, mint a ponty) az őszibarack levét.

...Búbáj egy ízben bálványimádó lett, s ezért két évig nem találkoztunk. Az uszodában volt egy fiú, (alakra olyan, mint a kolompoló mórok a velencei óratoronyban) ki, művészettörténeti ismeretek híján, Tarzannak hitte és hívatta magát. Fára remekül mászott, kézenállt, s Auerbach-fejest ugrott a toronyból. Búbáj, ebbe lett szerelmes, s kultúrlényt szeretett volna belőle faragni. Elcipelte magával a hónapokig nyitva tartó Munkácsy kiállításra, ahol velem volt először, s elmondta neki mindazt, amit tőlem a képekről s Munkácsy életéről hallott. Búbáj agya fogékony volt, mint egy agfacolor film, Bronzbálványról azonban, lepergett minden tudomány. Én ekkor megértettem reménytelen helyzetem, (Béla bá' tanácsa a választásról kapóra jött) és sértetten elmaradtam Búbáj mellől. Ő hosszú és céltalan sétákat tett Bronzbálvánnyal kézenfogva a Margitszigeten, szombat délutánonként takarítani járt, és az angol nyelv mellett eszeprantóul is kezdett tanulni. A nyelvek furcsaságain Búbáj, aki ritkán nevetett, úgy tudott kacagni, mint amikor ezüst csengő csilingel karácsony este, mert a Jézuska meghozta a karácsonyfát. Ha nevetett, tenyerét széttárta, s látni lehetett, hogy ujjai apró gyűrűcskékben végződnek — talán a sok úszás miatt, talán mert kisebb testvéreire mosott. Csilingelő kacagása nélkül az élet egy fületlen pitykét sem ér, gondoltam egy szombat delután, s bár karom sajgott a harmadik operációtól, fölkerestem. Előzőleg, hónapokon keresztül, messziről figyeltem, az ugrótorony egy sarkából néha, a tribün egy árnyékos szegletéből, villamosok peronjáról, üres estéken a villanyóra mögül a Nemzeti Színház mellől, mert egy közeli utcában lakott, s ott szállt le a sarkon. A Bronzbálvány már ledőlt, amikor ismét találkoztunk. "Lehet egy fiú és egy lány között igaz barátság?", kérdezte ekkor Búbáj szívbéli szomorúsággal, s "nem tudom"-mal feleltem, mint afféle romantikus fiatalember, aki csak De Grieux Lovag, Jevgenyij Anyegin és Don Quijote történeteiből sejti, ilyenkor hogy kell viselkedni. További magyarázat helyett, egy csokor rózsát vettem neki, a Ferenciek terén, az Egyetemi Könyvtárból kifelé jövet, egy töpörödött öregasszonytól, aki olyan sárga és ráncos volt, mint egy ottfelejtett birsalmasajt a fiókos szekrény tetején. Igazából, a kérdés függőben maradt, de új értelmet nyertek a szombat délutánok, attól a perctől kezdve, hogy irodája előtt megvártam, az esti versenyek kezdetéig. Az Egyetemi Könyvtárban ültünk — egy kollégám adta kölcsön számára az olvasójegyét — és az Országh szótár segítségével olvastuk a "Happy Prince" és a "Selfish Gient" történetét. Búbáj azért tanult eszperantóul is, mert azt ingyen tehette, míg az angol magánórákért fizetnie kellett. A mi együttes nyelvgyakorlásunk ingyenes volt, s mindkettőnk előnyére szolgált, — akkoriban olvastam először Dantét, s Francesca da Rimini epizódjánál, a „non piu leggevano"-résznél, beleremegtem a gondolatba.

Egy délután, Búbáj két meghívót hozott magával az Egyetemi Könyvtárba, s kért, kisérném el én őt a vállalati táncmulatságra, a hadnagy helyett, akinek, előző este kiadta az útját. Annak idején, amikor a Bronzbálvány feltűnt a láthatáron, én szépen, annak rendje és úri módja szerint lekoptam, véres szívsebeimet klóros uszodavízzel gyógyitgatván; akkor, az olasz románcok hőseihez hasonlóan sóhajtoztam, hogy "cosi la vita", vagy fogcsikorgatva dudolgattam, "hogy gyöngyház sej, ha leszakad" stb. — de erre a hadnagyra, most nem voltam felkészülve. Meglepetésem látva, Búbáj elmagyarázta a kikosarazott udvarlót. Őt ugyanott várta a hivatal előtt, ahol én szoktam, és gyakran vett hasznos ajándékokat. Tiszt volt és megcsókolta Búbájt, nem is egyszer, többször, néha az autóban csókolództak, sötét utcában parkolva. "Tehát kocsija is volt", mondtam, s éreztem, hogy egy hideg kéz belemarkol a gyomromba és csavar rajta egyet. "Skoda volt", felelte Búbáj, egyszerűen és szabatosan, és őszinte barna szemét felemelte. Talán egy fény villant szembogarában, mint párját kereső szentjánosbogárka lámpája, koraőszi éjszakán. De akkora már fizikai rosszullét környékezett, a Ferenciek terén meg kellett kapaszkodnom egy lámpavasba...

A hajó másodszor is dudált, vagy csak az első hangoszlopot lódították vissza a parton meredező gyárkémények. Leszálltam volna a SZENT IMRE FELSZABADULÁS gyomrába, mint Jónás a cethalába (mint máskor, amikor a hajó megtelt, mint hallal az éhes bálna gyomra), ha jegyem lett volna. Fölálltam volna az ódivatú hárászkendőről, ha a tapasztalatlanságomtól s az ismeretlentől való félelem teljesen a hatalmába kerített volna. Fölugrottam volna kiutat keresve a gyümölcsösládák zegzugos utcái között, megtalálhattam volna a kiutat (amit őszibarackos ládákkal eltorlaszoltunk, amikor bejöttünk, hogy most a magas fal a kémény derekáig ért), ha a lábamról, gyengéden, le nem vettek volna. Duzzadtajkú fürge ujjai megannyi szöszmötölő madárcsőr, kigombolták a ruhám, s még repülve sem menekülhettem volna talán, mert az eget füstök, gőzök, puha fehér párák hálózták be fölül.

Hal a hálóban. Egyszerre lenni hal és halász.

A halász örömét éreztem, aki a háló fodrai között óvatos kezével megérzi, megpillantja a ponty fehér hasát.

NELLY SACHS

Hogy az üldözött ne legyen üldözővé

Léptek —
A visszhang melyik üregében
őriződtök meg,
ti, kik a fülnek elsőül jósoltátok
a közelgő halált?

Léptek —
Nem a madarak, a belekbenézés,
vagy a vértizzadó árbócfa
közli többé a halál jóshírét —
csak léptek —

Léptek —
Ős játék hóhér s áldozat között,
üldöző s üldözött,
vadász és hajszolt —

Léptek,
időt rohanóvá változtatók,
órákat farkasokkal teleaggatók,
menekülő menekülését
vérbefagyasztók.

Léptek,
időt sikollyal, sóhajokkal,
vérserkedéssel számolók,
halálos verejtéket növelők —

Hóhérléptek
áldozat léptei fölött,
forgó földgolyó másodpercmutatója :
ijesztően milyen orv hold von ?

A szférák zenéjében
hol süvölt hangotok ?

A Nobel-díjas költőnő versét
németből fordította Sulyok Vince

Irodalmi Ujság

LONDON ünnepi estet rendezett az árvízsújtotta Firenzéért. Vasárnap színházi szünnap Angliában, ez tette lehetővé a királyi Haymarket Színházban a páratlan gálaelőadás megtartását január 29-én. Részt vettek rajta színházi életük legnagyobb csillagai, Sir Laurence Olivier, Dame Flora Robson, Sir Michael Redgrave, Dame Sibyl Thorndike, Paul Scofield, Sir Ralph Richardson, csupa olyan név, amely egymagában hónapokon át zsúfolt házakat vonz. A versekből, naplórészletekből és zenedarabokból összeállított történelmi Antológia címét : "Itáliám, Itáliám!" Robert Browning egyik verséből vették. Angliában letelepült, illetve vendégszereplő idegen zeneművészek közül Dietrich Fischer-Dieskau Hugo Wolf itáliai dalkötetéből adott elő, Yehudi Menuhin Bach-darabokat hegedült, Vásáry Tamás pedig Liszt Ferenc két olasz tárgyú művét játszotta hatalmas sikerrel. A bevételt a múlt novemberben szervezett olasz művészeti és archívumi segélyalapnak utalják át.

*

SZERENCSEN, a Rákóczi-várkastélyban rendezik be a nyári hónapokban az első magyar képeslevelezőlap múzeumát. Mintegy 400 ezer képeslapból álló gyűjteményét dr. Petrikovics László főorvos ajándékozta a községnek. A kiállításon bemutatnak különféle ritkaságokat: celluloidból, szarvasbőrből készült, vagy élővirággal és szalmaberakásokkal díszített képeslapokat is.

*

SALVATORE QUASIMODÓT tiszteletbeli doktorrá avatja az Oxfordi Egyetem. A Nobel-díjas olasz költő Shakespeare-fordításaiért kapja az elismerést.

*

A HOLLAND ÉS A FRANCIA televízió még ez évben megkezdi színes adását. A Fülöp-szigeteken is elkészültek az átépítési munkálatokkal. Az ázsiai országok között, Japán után, ott adnak majd először színes tv-műsort.

*

JOSEPHINE BAKER példáját követi Eartha Kitt. Az énekesnő Kaliforniában farmot vásárolt, ott nevel fel egy tucat árva gyereket.

*

MARTINE CAROL francia filmszínésznőt holtan találták egy Monte-Carlo-i hotel fürdőszobájában. A televíziós fesztiválra érkezett oda, az "Arrivederci Baby" című amerikai film premierjére. A híres színésznő 46 éves volt.

*

COCTEAU "A kétfejű sas" című drámájából filmet készül forgatni William Sassoon. A filmnek, amely Erzsébet királyné bécsi udvarában játszódik, Omar Sharif lesz a férfi főszereplője.

*

SZÍNES FILMRE VESZIK a Royal Shakespeare Company "Szentiványéji álom", "Macbeth" és "Lear király" előadását.

*

A PÁRIZSI Hotel Drouot árveresi csarnokban 2.350 frankért kelt el Nagy Katalin orosz cárnő Sztaniszlav Ponyatovskijhoz intézett, 1762-ben írt levele. Az árverésen más értékes kéziratok is gazdát cseréltek. Paul Gauguin Tahitiből írt leveléért, amely 1897 januárjában kelt, 3.600 frankot fizettek.

*

MEGTALÁLTÁK Delacroix "Arab tábor" című festményét egy budapesti magányűjteményben. A festmény holléte a második világháború befejezése óta ismeretlen volt.

*

TORREADOR-ISKOLA nyílt nők számára Andalúziában. Akik elvégzik a tanfolyamot és vizsgát tesznek, oklevelet kapnak. A tanfolyamra felvételi kérelmek érkeztek amerikai, svéd és francia nőktől is. Valamikor voltak női torreádorok Spanyolországban, Goya meg is festett egyet közülük. 1900-ban azonban megtiltották a nőknek, hogy a bikaviadalokban részt vegyenek.

TAMÁSI ÁRON emlékestet rendezett február 15-én Londonban a Szepsi Csombor Kör. Tamási Áron írói pályájának jellemzését Babits Mihály, Benedek Marcell, Féja Géza, Halász Gábor, Illés Endre, Kerecsényi Dezső, Németh László, Schöpflin Aladár, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán és mások műveiből Czigány Lóránt állította össze, Tamásiról, az emberről Szabó Zoltán beszélt.

*

A BELGRÁDI NEMZETI Múzeumban Van Gogh-kiállítást rendeztek, a művész 83 képének bemutatásával. A festményeket az utrechti Keller-Miller Múzeum adta kölcsön.

*

TRANS-EUROPE-EXPRESS a címe Alain Robbe-Grillet új filmjének, amelyet most mutattak be Párizsban. A világhírű író maga rendezte is a filmet.

*

MONTREALBAN áprilisban nagy zenei fesztivált rendeznek. Olyan jelentős együttesek találkoznak majd, mint a Milánói Scala, a Svéd Királyi Operaház, a bécsi Állami Operaház és a Bolsoj Balett.

*

A BÉCSI FILHARMONIKUS ZENEKAR február 13-án ünnepelte Johann Strauss Jr. "Kék Duna keringő"-jének 100 éves évfordulóját, melyet 1867. február 13-án játszottak először a szerző vezényletével. Az évforduló napján a Bécsi Rádió és a Televízió többször is eljátszotta a híres keringőt.

*

A HARMADIK nemzetközi könyvkiállítás márciusban nyílik meg Jeruzsálemben 30 ország ezerhatszáz kiadójának részvételével.

*

THOMAS S. ELIOTNAK, az 1965. januárjában elhunyt angol költőnek díszdoktori címet adományozott a Bolognai Egyetem. Felice Battaglia, az egyetem rektora, a költő özvegyének adta át a díszdoktori diplomát.

*

HAJDÚBÖSZÖRMÉNYBEN felújítják az 1760-ban épült, műemlékké nyilvánított hajdúkerületi székházat.

*

ANGERS francia város megvásárolta a nemrég elhunyt Jean Lurçat "A világ éneke" című nagyméretű gobelinjét és elhatározta, hogy Lurçat-múzeumot rendez be. A város tulajdonában már van egy világhírű gobelin : a XIV. században készült "Apokalipszis" című hatalmas gótikus kárpit.

*

A VIDÁM FILMEK fesztiválját áprilisban rendezik meg Bécsben. A versenyre eddig 9 ország, köztük Magyarország, nevezte be néhány játék- és rövidfilmjét.

*

A "TÜZES LÓ" éve volt Japánban az 1966-os év. Régi babona szerint a "tüzes ló évében" agresszív és önző lányok születnek, akik "hét férjet tesznek boldogtalanná". 1906-ban, a legutolsó "tüzes ló évében" Japánban 50 ezerrel csökkent a születések száma. S hogy az anyák biztosítsák lányaiknak a férjhezmenés lehetőségét, az ez évben született lányok születési adatait vagy 1905-re, vagy 1907-re hamisították. Japánban most arra számítanak, hogy az 1966-os statisztikai adatok feldolgozásánál kitűnik majd, hogy hosszú idő óta ebben az évben volt a legalacsonyabb a születési arányszám az országban.

*

KEVÉSSÉ ISMERT TÉNY, hogy Dumas, a világhírű francia regényíró szakácskönyvet is írt. "Nagy Szakácskönyv" című művét most újra kiadják Párizsban.

BÓNYI ADORJÁN, a neves író és újságíró 75 éves korában Budapesten elhunyt. Éveken át a "Pesti Hírlap" szerkesztője és irodalmi rovatának vezetője volt, de lapszerkesztői munkája mellett a szépirodalom területén is termékenyen dolgozott. Nagyszámú regénye jelent meg, a legismertebbek : a "Szerenád", "Köd", "Szomjúság", "Úri világ", "Az idegen fiatalember", "Kaland a Rivierán". Több színdarabot is írt : "Az elcserélt ember", "Édes ellenség", "Egy kis senki". Témáit főként a fővárosi életből merítette, könnyedén bonyolított, érdekes és a széles olvasói körökben népszerű történeteket mesélt el.

*

AZ UTOLSÓ debreceni paszományos mester, Barcza Ferenc 81 éves korában meghalt. Néhány évvel ezelőtt munkáiból teljes kollekciót készített a debreceni Déri Múzeumnak.

*

GIACOMO LEOPARDI, a XIX. századi nagy olasz költő naplótöredékére találtak Leopardi gróf Recanatiban levő kastélyában. A 7000 oldalnyi kézirat kiadását Bosco professzor, a Leopardi Intézet igazgatója készíti elő

*

A BUDAPESTI Erkel Színházban Leopold Stokowski vezényelte a Magyar Állami Hangversenyzenekart. A világhírű vendégkarmestert dobogóra lépésekor a zsúfolásig telt színház közönsége nagy tapssal köszöntette.

*

RESTAURÁLJÁK a debreceni Református Kollégiumot. Jelenleg a díszteremben folynak a helyreállítási munkák. Az idén elsősorban azokat a részeket teszik rendbe, amelyek színhelyei lesznek a Magyarországi Református Egyház megalapításának 400. évfordulója alkalmából májusban rendezendő ünnepségeknek.

JEHUDI MENUHIN negyven évvel ezelőtt, tíz éves korában adott először hangversenyt a Párizsi Operaházban. Ennek megünneplésére a művész jubileumi hangversenyén a párizsi Városi Tanács elnöke aranyérmet nyújtott át Jehudi Menuhinnak.

*

ÓKORI SELEJT. Az Asszúan környéki ősi kőfejtő helyeken faragták ki annak idején az első piramisok építéséhez a kőtömböket, amelyeket aztán a Níluson szállítottak Kairóba. A fejtőhely környékén sok kifaragott tömböt találtak ; kiderült, hogy valamennyi — selejt volt.

*

A MAKRANCOS HÖLGY felújításával kezdi április 7-én a Royal Shakespeare Company stratfordi színházi évadját. Nagy érdeklődés előzi meg Peter Hall "Macbeth"-rendezését, a címszerepben Paul Scofielddel. A bemutatót július közepén tartják. A "Rómeo és Júlia" előadását Karolosz Koun, a görög Művész Színház igazgatója rendezi.

*

A NYÁRI LUZERNI Nemzetközi Zenei Hetek szimfonikus hangversenyeinek karmesterei: Kertész István, Joseph Keilberth, Rafael Kubelik, Charles Dutoit, Széll György, Herbert von Karajan, Igor Markevitch, Maurice Le Roux és Solti György lesznek.

*

AZ ELSŐ VILÁGMÉRETŰ televízióadást június 25-én rendezik meg. "A mi világunk" címmel, greenwichi idő szerint 20 órai kezdettel, mind az öt kontinensen ugyanazt a kétórás műsort sugározzák majd a tv-adók.

*

PAULA WESSELY osztrák színésznő 60 éves. Reinhardt tanítványa volt, 1953 óta tagja a bécsi Burgtheaternek és most a jubileum alkalmából a színház díszstagja lett.

*

AZ UNESCO most megjelent évkönyve szerint az analfabéták száma 1950-1963 között 700 millióról 740 millióra emelkedett.

Az igazi Mélisande halott

Nehéz elhinni, hogy a Skóciában nemrég elhunyt idős hölgy, az élő Mélisande volt. Talán mert Debussy "Pelleas és Mélisande"-ja körüli botrányokat már csak a zenetörténet őrzi, a mű ma már a klasszikusok közé számít ; és mert *Mary Garden*, a világhírű énekesnő már 1931 óta visszavonultan élt Aberdeen város mellett, ahol 1877-ben született. Énekesnői pályafutása úgy kezdődött, mint ahogy azt az életrajzírók romantikusan megrajzolni szeretik : 1900. áprilisában a kis kórista lány beugrik Louise szerepébe mert Rioton énekesnő hirtelen megbetegedett. Siker és szerződések Fiamette királynő Leroux opérájában, Chérubin Massenet művében, majd Aphrodite (Erlanger), és Strauss Saloméja.

Mindez valószínűleg feledésbe merült volna, ha nem találkozik Debussy-vel, aki 10 éve dolgozott Maeterlinck művének zenei feldolgozásán. Mélisande-ból egy ködvilágból felmerült, hosszú szőke hajú, álombeli alakot akart formálni. Az álom valóra vált, mikor Debussy megismerte Mary Gardent. A zenetörténetben talán egyedüli eset, hogy egy élő alak megtestesít már megjelenése és egyénisége folytán egy szerepet. Debussy tudta hogy Pelleas-a mit köszönhet ennek a találkozásnak : "Nem kellett betanítani neki a szerepet, ismerte mielőtt megírtam, mert ő Mélisande".

Hiába fulladt botrányba az 1902-es bemutató az Opéra-Comique-ban, Mélisande legendás alakja Mary Garden nevéhez fűződik örökre.

(A párizsi Nemzeti Lemeztárban hangja meg van örökítve egy régi hengeren Debussy zongorakíséretével).

INGRES műveiből rendeznek retrospektív kiállítást halálának 100 évfordulója alkalmából a párizsi Grand Palais-ban, — a Picasso kiállítás után. A tárlat márciustól júniusig lesz nyitva, majd Matisse műveinek kiállítása következik.

*

MADRIDBAN betiltották Federico García-Lorca "Mariana Pineda" című történelmi drámájának előadását. A madridi Tájékoztatási Minisztérium cenzúra hivatalának határozata feltűnést keltett, ugyanis Lorcának több darabja szerepel műsoron a spanyol színházakban és a most betiltott művet akadály nélkül mutatták be 1927-ben Primo de Rivera idejében.

*

FILIPPO TURATI mártírhalált halt szocialista vezető életéről film készül. Főszerepét Jean Gabin alakítja, aki nagyon hasonlít az egykori munkásvezérre.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 176, Pitt Street, Sydney. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 400 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

LES EDITIONS POLYGLOTTES
az Irodalmi Újság nyomdája
MAGYAR GÉPSZEDŐT KERES
Csak olyanok jelentkezzenek, akik **francia szöveget is** tudnak szedni
Ajánlatokat az Irodalmi Újság kiadóhivatalába lehet küldeni : 21, rue des Acacias, PARIS-17e.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVIII. évfolyam 4. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1967. március 1

A LENGYEL ÉREM MÁSIK OLDALA

RITKÁN FORDUL ELŐ Lengyelországban, hogy könyveknek, amik nem kaphatók az állami könyvesboltokban, akkora híre és sikere legyen, mint George J. Flemming két nemrég megjelent könyvének (1). A szerző nem vérrokona a James Bond könyvek közismert szerzőjének, csupán annyi rokonságot tart vele, hogy ő is szereti a titokzatosságot. Erre egyébként minden oka megvan, mert a "Kevéssé ismert Lengyelország" (Polska malo znana) párizsi megjelenése óta a varsói államvédelmi szervek alig tudják türtőztetni kíváncsiságukat : ugyan ki rejtőzhet a szellemesen megválasztott álnév mögött ? George J. Flemmingről azonban — velünk együtt — mindössze annyit tudnak, amennyit maga a szerző elárul, illetve sejtet ; igen jól tájékozott, a legkülönbözőbb társadalmi körökben forgó, meglehetősen művelt emberrel van dolgunk, aki maga is író, vagy újságíró. Sokat utazgat, de kétségtelenül a Lengyel Népköztársaság polgára, aki lélekben már elérkezett a megvalósult kommunizmus állapotába, ugyanis "mindenből elege van".

Flemming első könyvében arra vállalkozott, hogy feltárja a mai Lengyelország különös életét, s megmutassa (idézzük magát a szerzőt) *"milyen a mindennapi élet Lengyelországban, ahogy azt a közönséges átlagpolgár látja, s amilyennek sem a lengyel emigráns, sem a párt, sem a kormány nem ismerheti."* Mondhatnánk úgy is, Flemming két ellen-Baedeckert írt, vagy ha úgy tetszik, két túl őszinte útikönyvet — aki könyvei elolvasása [illegible] látogat el Lengyelországba, sok mindenre el lesz és el is lehet készülve ; s ha nem is fog mindent megérteni, a mai lengyel életformát reálisabban fogja megítélni. Nem úgy, ahogy azt a rendszer propagandistái szeretnék, de úgy sem, ahogy azt a nyugati lapok gyakran pontatlan, nagyotmondó és szenzációéhes cikkeinek alapján tette volna. Flemminggel felvértezve "dialektikusabban" lát a látogató, szeme hamarább hozzászokik a jellegzetesen népi demokratikus, de mégis tagadhatatlanul lengyel világításhoz és színárnyalatokhoz.

A KÉT KÖNYV a lengyel életnek úgyszólván minden területét felméri és végigjárja. Kezdjük a leglényegesebbel : miből élnek az emberek ? *"Lengyelországban törvényszerű, hogy senki sem él a 'hivatalos' keresetéből, s ha valaki beismeri, hogy kétezer zloty a fizetése, az annyit jelent, hogy valódi jövedelme legalább kétszerannyi, nem számítva hozzá, amit még a felesége keres, továbbá amit még trógerolással (chalturzenie) vagy fusizással hozzá tud tenni. Ez azokra vonatkozik, akiknek nincs lehetőségük arra, hogy megvesztegessék őket, vagy ahogy népszerűen szokták mondani, nem jutnak hozzá a 'pótl(op)áshoz'."*

Hogyan egészíti ki fizetését a varsói átlagpolgár ? Mint magyar sorstársaik többsége, az átlaglengyel is a mellékesből él, (ha nem lop, csal, vagy sikkaszt). A mellékes előteremtésének számtalan módja van. Vannak, akik például kizárólag az úgynevezett "baráti országok" között közlekednek, Bulgáriában vesznek, Csehszlovákiában eladnak és fordítva. Igen élénk a csereforgalom a szovjet és a lengyel állampolgárok között is, amelyből Flemming szerint az oroszok derekasan kiveszik a részüket. A lengyel földre látogató szovjet turisták őszinte csodálattal bámulják a kirakatban azokat a lengyel cipőket, amiket épeszű lengyel, ha teheti, nem vesz föl, olyan gyenge minőségűek. Ezzel kapcsolatban írta le Flemming azt az azóta már-már szállóigévé lett szentenciát, hogy : *"Minden népnek olyan a Nyugatja, amilyet megérdemel."*

Sokan több műszakban dolgoznak, két-három állásuk van ; mások módosabb amerikai rokonok jóvoltából élnek, öltöznek jobban, mint a szomszéd ; akadnak olyanok is, akik rendszeresen kétlaki életet folytatnak, mint például azok a Flemming által említett minisztériumi tisztviselők, akik bélyeggel és kaviárral üzletelnek, kutyákat nyírnak szabadidejükben, vagy házi laboratóriumukban szaharint gyártanak. Van hát valaki, akinek nincs szüksége mellékkeresetre ? Van. A Varsó-környéki zöldségkertészeknek, az ügyesebb kisiparosoknak, a maszek taxisoföröknek nagyon jól megy a soruk, többet keresnek, mint egy miniszter. Ha valaki éjszakai mulatóhelyen szórja a pénzt, az lehet orvos, művész vagy karfiol-termesztő — semmi esetre sem pártfunkcionárius. Nem mintha az utóbbi kategóriába tartozó halandók mind ellen tudnának állni Mammon kísértésének ; sokan elhullottak közülük az elmúlt évek nagy panamabotrányaiban. Míg Magyarországot csip-csup Onódi-ügyek és csokoládégörlők tartották izgalomban, lengyel barátainknál 1960 óta volt húsbotrány, lisztbotrány, lakásbotrány, bőrbotrány, vajbotrány és a gazdasági botrány minden elképzelhető fajtája. Egy rosszmájú lengyel anekdota szerint a húsbotrány tárgyalásának időpontját a hatóságok néhány hónappal elhalasztották — máskülönben az épp esedékes pártkongresszus nem lett volna szavazóképes állapotban, hiányzott volna a megfelelő kvórum.

FLEMMING úgy véli, Lengyelország nem sok hasznot húz KGST-tagságából, még kevesebbet a lengyel-szovjet kereskedelemből. Bár 1956 óta az oroszok tisztességes árat fizetnek a lengyel szénért, más vonatkozásokban a lengyelek még mindig rosszul járnak. Hajógyáraik igen sok tengerjáró hajót építenek a Szovjetuniónak, s ez állítólag jelentős ráfizetéssel jár — a szovjet üzletfél ugyanis nagyon igényes, angol vagy nyugat-német radarkészüléket követel a Gdanskban épített hajóra, s ezt a lengyeleknek kemény valutáért kell beszerezniük. KGST üzletfelek? Halljuk, mit mond Flemming a "Mazowsze" nevű magyar gyártmányú tengerjáró hajóról :

"Ez a 'Mazowsze', amely szinte a lengyel-magyar kereskedelem jelképévé vált, olyan hajó volt, aminek súlypontja alighanem a fedélzetre esett, mert beszélték, hogy ha valaki letett a hajópárkányra egy kalapácsot, már attól is majdnem fölborult. Az üzletért közvetlenül felelős pacák nyolc évet keresett az ügyön, amit különben a sajtó nem jelentett, és az állam komoly pénzeket adott ki, hogy a 'Mazowsze' az utasok életének veszélyeztetése nélkül kimehessen a hullámtörő gát mögül. Néhány évvel később a hajó elektromos berendezése felmondta a szolgálatot, amiből aztán rájöttek arra, hogy a magyar testvérek a hajón közönséges kábelt használtak, tehát olyat, amit szétmart a só. Mert köztudomásúlag a Duna — sótlan."

Aki ebből az idézetből arra következtetne, hogy a "Kevéssé ismert Lengyelország" szerzője nem kedveli a magyarokat, téved ; Flemming csupán a kommunista országokban uralkodó zűrzavart nem állhatja. Érdekes fejezetben foglalkozik a lengyelek és a szomszédos népek viszonyával. Lengyelországban általában lenézik az oroszokat, még a lengyel kommunistáknak is határozott felsőbbrendűségi érzésük van a "muszkákkal" szemben, s ezt az (indokolt ? Nem indokolt ?) érzést csak táplálták az 1957-ben szovjet területről repatriált lengyelek nyomasztó történetei. (Nem jelenti ez azt, hogy ne tanulnának igen sokan oroszul ; az orosz nyelvű technikai szakkönyvek, szótárak olcsók és nagyon kelendők Varsóban.) Minden, ami nyugati, angol, amerikai vagy francia — népszerű; a lengyeleknek csak a németekkel szemben vannak, Flemming szerint is jogos fenntartásaik. A német militarizmus újjáéledésétől való félelmüket a Gomulka-rendszer maximálisan kihasználja, s így a nyugat-német kormányzat legalisztikus politikája (az Odera-Neisse határ el nem ismerése) végeredményben Gomulka kezére játszik.

A PÁRTKÖRÖKBEN IS JÁRATOS Flemming néhány keresetlen szóban sorra jellemzi a párton belüli csoportokat s magukat a pártvezetőket. A Bierut-korszak letűnt csillagairól emlékezve szót ejt a volt KV-tag Mijalról, aki albán szolgálati útlevéllel szökött ki Lengyelországból és jelenleg Albániában munkálkodik a "forradalmi lengyel kommunista párt" megalakításán ; Klosiewiczről, aki szakszervezeti vezérből deklasszálódott asztalossá (szintén Tiranába távozott) ; Gázcső-Witaszewskiről, aki hajdan tábornok volt, ma magas beosztású pártfunkcionárius, s Flemming szerint nem éri el egy pár rendőrcsizma intellektuális színvonalát. Witaszewskit több diszkreditált sztálinistával együtt Gomulka ültette újra vezető állásba — súlyos politikai rövidátásból. Szerénységben és elvhűségben a lengyel kommunisták közül kevesen vehetik fel a versenyt Gomulkával, de mint a közismert vicc mondja : *"Gomulka zseniális gyerek volt. Hatéves korában pont annyit értett a közgazdasághoz, mint most."* Sokan úgy gondolják, ez a vicc nem is jár olyan messze az igazságtól. Mások a Gomulka-rendszer megmerevedését, a kísérletezéstől való görcsös félelmét abban látják, hogy a "Lelkipásztor" 1956 óta fokozatosan eltávolította környezetéből a liberális kommunistákat, akik az októberi napokban tanácsadói, leglelkesebb hívei voltak. Gomulka nemcsak híveit és népszerűségét vesztette el az utóbbi években, de 1962 táján kis híján az életét is. Flemming közli azt a több forrásból megerősített (de a lengyel lapokban nem közölt) tényt, hogy egy sziléziai látogatása alkalmával Gomulka ellen merényletet követtek el. S ha sikerül a merénylet — kérdi Flemming —, ki lett volna Gomulka utóda ? A betegeskedő, korlátolt bürokrata Kliszko, vagy a "partizán-csoport" eszközökben nem túl válogatós vezetője, Mieczyslaw Moczar?

Moczar a jelenlegi belügyminiszter a Lengyel Egyesült Munkáspárt "erős embere". A háború alatt kommunista partizáncsoportot vezetett, a Bierut-korszakban mellőzték. Ötvenhat óta fokozatosan erősödik párton belüli pozíciója; a ZBOWID-ot (ami a magyar Partizánszövetségnek felel meg, de annál széleskörűbb) fontos szervezetté építette ki, lassan, de szívósan távolítja el a fontosabb minisztériumokból a "pulawskai" ellencsoport embereit. Moczar alighanem rokonszenvezik a románok politikájával (kifelé függetlenség, befelé erős kéz), a lengyel nemzeti önérzetre épít a Moszkvával való véd- és dacszövetséggel szemben, ugyanakkor a Nyugat irányában is bizalmatlan ; ellenfelei antiszemitizmussal vádolják, valószínűleg nem is alaptalanul.

MINT EMLÍTETTÜK, Flemming tájékozottsága és fürgesége újságíróra vall ; ha nem is újságíró, mindenesetre kitűnően ismeri a sajtó helyzetét. *"Rég elmúltak azok az idők"*, írja, *"amikor az újságíró közgyűlés az évi publicisztikai jutalmat a 'Po Prostu' szerkesztőségének ítélte és táviratban fejezte ki szolidaritását a harcoló Budapest újságíróival"*. A Gomulka-rendszer stabilizálódásával egyidejűleg újra megnyírbálta az amúgy is korlátozott sajtószabadságot. Lengyelországban változatlanul működik a cenzúra — minden újságcikk háromszoros szűrésen megy át, először kéziratban, azután korrektúrában, végül a kefelevonatban. Érdekes adat : a lengyel újságíróknak csupán 15 százaléka párttag ; az írók között az arány a Kolakowski-ügyet követő kizárási és kilépési hullám hatására alighanem még alacsonyabb. Minden jel arra mutat, elmúltak azok az idők, amikor még "haladó" dolognak számított Lengyelországban a Gomulka vezette kommunista párthoz tartozni.

Flemming könyveiből kibontakozik a mai lengyel állapotok alapvető ellentmondásossága, amely már-már a szürrealizmus határát súrolja. Olyan ország ez, ahol úgyszólván minden megtörténhet, de mindennek az ellenkezője is. A bürokrácia elképesztő, hajmeresztő, lélekölő ; de mindent el lehet intézni, csak "tudni kell a módját". A gyárakba belépőcédula kell, függetlenül attól, hogy mit gyártanak, cipőfűzőt, vagy személyautót, de a wroclawi autóút mentén fekvő szovjet rakétatámaszpontot az tekinti meg, aki akarja ; a parasztok sorban állnak a varsói ékszerüzletek előtt és a műutakon életveszélyes autóval közlekedni a csigalassúsággal cammogó parasztszekerek miatt ; az állam késhegyig menő harcot vív az egyházzal a lengyel történelem helyes tolmácsolásáért, de a falusi párttitkár rendszeresen jár misére, mert másképp nincs a faluban tekintélye. És így tovább, a végtelenségig. Flemming így summázza a helyzetet : *"A lengyelek úgy élnek, mintha a rendszer holnap szétesnék, de egyszersmind úgy, mintha örökké tartana."* Vagyis az emberek berendezkedtek a bizonytalan bizonságra, a "kicsi stabilizációra", alkalmazkodtak az új élet[illegible] és megtanulták az érvényesülés fortélyait. De nem lettek szocialistábbak — ha lehet, még anyagiasabbak, mint a háború előtt voltak és sokkal, sokkal kiábrándultabbak.

A "Kevéssé ismert Lengyelország" szerzője így fogalmazza meg a rendszer két nagy kudarcát : nem volt képes megteremteni a "szocialista ember" típusát és nem sikerült elviselhető életszínvonalat biztosítania a lakosság többségének. Ami pedig a fiatalokat illeti, a fiatalság *"a lehető legnihilistább, és még egyszer semmiféle pártszólammal sem csalják lépre"*.

A GOMULKA-RENDSZER HÍVEI nyilván nem értenek majd egyet Flemming elemzésével és joggal kifogásolhatják, hogy a két könyvben vannak fejezetek, amelyekben az író mulatságos, vagy kétségbeejtő, de mindenképpen egyoldalú képet fest a mai lengyel viszonyokról. Csakhogy Flemmingnek épp ez volt a célja : a lengyel érem *másik* oldalát megmutatni. A hivatalos oldalt, amit a sajtó, a rádió, a televízió képvisel, hazaiak, emigránsok egyaránt jól ismerik. Valószínű, hogy Flemming értesüléseinek egy része nem tükrözi a teljes valóságot, mert harmadkézből szerezte őket : nem kell minden szavát készpénznek venni. Másrészről viszont a lengyel élet tele van olyan területekkel, amelyekről évek óta nem írták meg a kendőzetlen igazságot — mint a bűnözés riasztó méreteket öltő növekedése, vagy az öregek, nyugdíjasok és nyugdíjtalanok sivár, szinte tragikus helyzete. Flemming érdeme, hogy ír mindenről; nem csak szórakoztatni akar — azt akarja, hogy elgondolkozzunk a "szocialista társadalmi rendszer" problémáin és ellentmondásain.

S ha a "Trybuna Ludu" szerkesztői nem is értenek egyet a könyvek tartalmával, a stílus ellen igazán nem lehet kifogásuk. Flemming könnyedén, gördülékenyen ír, valósággal ontja a történeteket és az anekdotákat, s néha olyan találó szellemességgel fogalmazza meg egy-egy kérdés lényegét, hogy azt sok publicista (és humorista) megirigyelhetné. Fejezzük hát be ismertetésünket stílusosan, két flemmingiádával :

"Kezdetben volt a káosz — és az van ma is."

S hogy a nemzeti jelleg se hiányozzék

"A lengyel címer? Fehér sas — ideges
mezőben."

GÖMÖRI GYÖRGY

(1) George J. Flemming, *Polska malo znana*, Instytut Literacki, Paryz, 1966.
George J. Flemming, *Czym to sie je ?*, Instytut Literacki, Paryz, 1966.

1967. MÁRCIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Arany János születésének 150. évfordulója (4-5. old.)
Megyery Sári Simone de Beauvoir új regényéről (6. old.)
Sulyok Vince : Peter Weiss bemutató Stockholmban (6. old.)
Sárközi Mátyás elbeszélése (7. old.)
Novák Mária verse
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Pirityi doktor megmagyarázza

Az új gazdasági rendszer előkészítése során a hazai vezetők visszanyúlnak a régi, jól bevált Rákosi-féle szokáshoz : "munkásleveleket" szerveznek s tesznek közzé hivatalos lapjaikban. A politikai és gazdasági "tudományos kérdésekkel" foglalkozó "Társadalmi Szemle" elhatározta, hogy Polgár József TMK lakatos a Budapesti Köszörűgépgyárból — a Közlegény levelet fog írni, amelyben naivul megkérdi, mi haszna lesz neki az új gazdasági mechanizmusból. Nem botorul kérdi meg, Polgár így nem kérdezhet. Okosan és fegyelmezetten teszi fel a kérdést, mint a héber húsvét legfiatalabb résztvevője, abból a célból, hogy a litániát felolvasó felnőtt "válaszolhasson rá", a hosszú szöveget ezzel is élénkítse.

"Amióta itt dolgozom, az üzemben is sok változás történt — írja. — *Volt már belső átszervezés, normarendezés, vállalati összevonás, profilrendezés — de egyiknél sem éreztem, hogy valami különösebb előnyöm lett volna belőle. Azután még egy : beszélni kezdtek az új gazdasági mechanizmusról. Pár hónappal utána emelkedtek a húsárak, a tüzelőfélék árai, drágább lett az üzemi étkezés, nőtt a nyugdíjjárulék-levonás, a közlekedési viteldíj. Mind-mind olyan terhek, amelyeket az ember naponta érez, hisz nagy részük mindennapi többletkiadást jelent. Természetesen voltak pozitív intézkedések is. Nálam azonban nem mutatkozott a pluszok és minuszok kiegyenlítődése, legföljebb országos átlagban. Szóval nálam egy kicsit rosszul indul az új mechanizmus."* Végül azt kérdezi a levelíró : *"Mi hasznom lesz belőle ?"*

A készséges, baráti hangú magyarázat azonnali a "Társadalmi Szemle" szerkesztősége részéről. *"Kérdése jogos, s ezt a kérdést ma milliók teszik fel az egész országban."* (Magyarul — és nyilván akaratlanul — : milliók vannak, akik eddig csak kárát látták az új gazdasági mechanizmusnak.)

Ugyanaz a vállveregető és mindig-bölcs hang, mely húsz esztendeje "magyaráz meg" mindent ugyanennek a Polgárnak, ugyanennek a Munkásnak, ismét, a legkisebb zavar nélkül fejti ki, miért jó neki az örökké kísérletező, örökké átszervező kommunista kormányzat újabb fantáziája, mint ahogy "nagyszerű" volt minden egyes normarendezés, "kitűnő" volt az üzemek központosítása, "vitán felüli kiváló" volt az 56-os üzemi tanácsok letartóztatása és feloszlatása, s mint ahogy eddig még meg nem cáfolt módon "előnyös", "nagyszerű", "majd meglátja, csak türelem", "bizzon csak bennünk elvtárs" volt a tönkről tönkre botladozó, kétbalkezes gazdasági vezetés minden azóta megtagadott intézkedése.

Nem volt még olyan áremelkedés, amely ne a "munkásság javát szolgálta" volna, nem volt még olyan normaszűkítés, melyet ne kísértek volna a legnagyhangúbb ígéretek. Soha azonban ilyen hosszú távra még nem ugrott a kormányzat a sötétbe. Mint a "Társadalmi Szemle" megbízott válaszadója, Dr. Pirityi Ottó jelzi : *"...Az első időkben a feladat megoldása bizonyára több nehézséget fog hozni, mint amennyi előnyt — az országnak is, s talán Önnek is"*. (Polgár Józsefnek, a Kisérleti Nyúlnak.) "Miért?", teszi fel a kérdést Pirityi doktor. *"Azért, mert minden intézkedésnek, akár egy üzemre, akár az országra vonatkozik, megvan a maga átfutási ideje ... Sok embert, engem is, kellemetlenül érintettek, de meg kellett csinálni. A nehézségek egy részét 'előre kellett hozni'." "...a reform csak 1968-ban kerül bevezetésre, és hogy társadalmi méretekben érezzük előnyeit, ahhoz* (újabb) *néhány év szükséges..."* Ennek az "újabb néhány évnek" a során, tehát az 1970-es évek elején ? Vagy közepén ? *"...megnő az életszínvonal emelésének lehetősége is."* (Dr. Pirityi.) Magyarul : négy-öt év múlva is csak a *lehetősége* lesz meg az életszínvonal emelésének.

Végül, hogy Polgár József kísérleti alany világosabban lássa azt a távolabbi jövőt, amelyet a kormányzat húsz évi gürcölés s újabb néhány szűk esztendő jutalmaként ígér, Pirityi doktor megjegyzi . *"...nem mindenkinek lesz jobb az élete és kereste..."* s : *"...magára vessen, aki nem találja meg az érvényesülés útját"*.

A hang fölöttébb ismerős. Háború előtt nem ezt hallotta a főnöktől Polgár József ? Ide, a legkíméletlenebb kapitalista jelszaszavakhoz kanyarodik vissza, legalábbis ami a munkás reménytelenségét és magárahagyatottságát illeti, az a kormányzat, mely húsz éve kürtöli mindenki fülébe, hogy a "szocializmusért", "a társadalomért", a "dolgozókért" küzd, s húsz éve gúnyolódik azon a jelmondaton, amelyet most kiad : kaparj kurta, neked is lesz. Ami a kapitalista termelési módszerekben jó, azt évekig fogják — s ki tudja, milyen ügyetlenül — kísérletezgetni ; ami a kapitalista szellemiségben rossz, azt azonnal adoptálták.

L. M.

Pekingi beszámoló

PEKINGRŐL ÍR Molnár Géza az "Élet és Irodalom" legutóbbi számában. Útirajza még december közepéről datálódik, de már benne van a vörösgárdisták minden januári-februári őrülete. Amint a külföldi repülőgép megérkezik, katonák jönnek fel a gépbe, egyikük belelapoz Molnár járványigazolványába, a másik az útlevelét vizsgálja. Kellemetlen érzés fegyveres katonák közt állni bizonytalanságban. egy szűk repülőgép belsejében ahelyett, hogy egy csinos stewardess mosolyogva mutatná az utat az embernek a betonpáston — Molnár Géza biztosan elgondolkozik ezen a jeleneten, amelyhez hasonlót nem egyet láthatott Magyarországon, mielőtt az a bizonyos dolog, amelyet cikkének későbbi részében "ellenforradalomnak" nevez, be nem következett. Talán éppen ilyen jelenetek is hozzájárultak, hogy 1956-ban bekövetkezzék ?

Pár bekezdéssel később a kommunista újságíró rosszkedvűen állapítja meg, hogy ... *"hófehér Mao-mellszobor uralja a nagy oszlopos előcsarnokot"*, s hozzáteszi : *"Valamikor ilyen szobrokat emeltek nálunk is Sztálinnak"*. Helyesli ? Nem helyeselheti, nem olyan a mondata. De azt sem helyeselte, hogy a legeslegnagyobb ilyen Sztálin-szobrot ledöntötte a pesti Ligetben az "ellenforradalom". Most bizonyára azt helyesli, hogy helyébe pont akkora, pont olyan anyagból készült szobrot állított fel az őt jelenleg világszerte utaztató Kádár-kormányzat. Pedig a pekingi repülőtér nagycsarnokában meredő Mao-szobor nemcsak az egykori Sztálin-szobrokra, a ligeti Lenin-szoborra is hasonlít.

KELLEMETLEN MEGLEPETÉS éri a pekingi Magyar Nagykövetségen. Néhány héttel előbb hatalmas tüntetés volt Kádárék ellen : a kínaiak hazaküldték a magyar diákokat s erre Magyarország is visszaküldte Pekingbe az öt kínai ösztöndíjasát. A követség környékén a házak, a fák, de még a falak is tele vannak ragasztva becsmérlő feliratokkal. A plakátok szövege : *"A Magyar Kormány fasiszta módszerekkel nyomja el a magyar népet."* Molnár Géza nyilván összeborzong, amikor elolvassa. A kánya csípné meg ezeket a ferdeszeműeket, ezek megtudtak valamit !...

A riporter a Nemzetközi Klubba megy vacsorázni. Azzal szemben van a pekingi pártbizottság épülete, a vörösgárdisták főhadiszállása. *"Az épület bejárata fölé szerelt dinamikus hangszórók elviselhetetlen erővel harsogják egész nap a pekingi pártbizottság bűneit s különböző Mao-idézeteket, köztük ilyeneket : 'Mao Ce-tung elvtárs megmondta : a folyókat szabályozni kell !' Vagy : 'Mao Ce-tung elvtárs megmondta : fejleszteni kell a rádiót. Figyelem, megismételjük : Mao Ce-tung elvtárs megmondta, fejleszteni kell a rádiót!' "* Irigyelni nem irigyeljük Molnár Gézát azért, amit hall. De sajnálni se sajnáljuk. Biztosan kritikusabban néz majd egy-két otthoni dolgot — legalábbis némán, gondolatban.

SÉTÁRA INDUL, ismeri Pekinget, járt ott 1960-ban is. Olyasvalamit olvas el egy faliújságon, amelyre bármely nagy nemzetközi hírügynökség szívesen "harapna": hogyan hurcolták el lakásáról Peking kommunista polgármesterét. Így : *"Nyolcvan vörösgárdista nyomult be Peng-Csen barlangjába. Peng-Csen pizsamában volt és remegett, mint az ellenség. Teljesen tehetetlen volt. Fölszólították, hogy öltözzön fel, alig tudott a remegés miatt belebújni ruházatába. Az egész akció hét perc alatt zajlott le."* Mintha csak 1951-ben vagy 1957-ben lennénk Budapesten...

A pesti újságíró tovább megy. *"Felém forduló arcok, összevont szemöldökök kereszttüze... a fiatalabbak könyökükkel figyelmeztetik egymást, szemükkel intenek felém, van aki ujjával mutat rám... Mi a frásznak menjek föl a Tien An Men térig ? Visszafordulok."* Viszolygása, félelme érthető. Kárpótlásul felidézi a régi szép napokat, amikor Hu Ci-pang asszonynyal ült együtt a követség tücsökzengéses, holdas udvarán, *"Hu Ci-pang asszonnyal, akit Budapestről, az ellenforradalom utáni napokból ismertem..."* Nyilván szóba került azokban a pesti napokban egyebek közt az is, milyen igazságos, rendes dolog az "ellenforradalmárok" eltüntetése, az írók bebörtönzése, a hatvanéves Déry és Háy cellakúrája, a törvényes Magyar Kormány fejének és tagjainak deportálása ismeretlen helyre, a koncentrációs táborok zsúfoltsága. *"Hol van Hu Ci-pang asszony?"*, sóhajt fel melankolikusan Molnár. *"Eltűnt!"*, feleli. *"Ki tudja hol van?"* Hát — igen. Nincs kivel emlékezni többé "az ellenforradalom utáni" szép pesti napokra.

AUTÓBA ÜL, biztonság kedvéért, úgy jut el a Tien An Men térre. Ott faliújságokat olvasó tömeget talál, gyerekeket, s 18-20 éves fiúkat, *"köztük néhányat vastag, belső-ázsiai prémsüveggel, mongolos, a kínaitól elütő arccal"*. Ilyen süvegeket, a kínaitól, de főleg a mienktől elütő ilyen arcot mi is megbámulhattunk jó néhányat, tankjaik mellett, 1956. november negyedike után Budapesten, akkoriban talán, amikor Molnár Géza és a felejthetetlen Hu Ci-pang asszony oly bensőségesen, oly kellemesen, oly elvtársiasan csevegett. Érdekes, hogy Molnár Gézának és az "Élet és Irodalom"-nak a k k o r nem volt ellenük semmi kifogása.

D. R.

A tudós halála

Robert Oppenheimer, az atombomba atyja, — ahogyan nevezni szokták, — 62 éves korában gégerákban meghalt, hazájában, Amerikában. Neve és műve körül sok minden hangzott el, rengeteg tinta folyt, jelentős emberi, szociális, lélektani kérdések merültek fel. A német apától származó, de már gyerekkorától Amerikában felnevelkedett fizikus nem volt "feltalálója" az atombombának ; ha feltalálóról egyáltalán beszélhetünk ebben a tipikusan huszadik századközepi, kollektív kutatási és kísérletezési munkában, akkor az olasz Fermi, s még inkább a Németországból elűzött Einstein nevét említhetnénk, mint a kísérletező tudóscsoportok ihletőit. Oppenheimer az atombomba elkészítéséért folyó nagyarányú, csoportos tudós-küzdelem vezetője, összefogója volt.

Be nem avatott számára igen távoli még ma is, majdnem megérthetetlen az a különös légkör, amely a háború éveiben az Új-Mexikó-i Los Alamos pusztai oázisban a földből kinőtt tudós-telepen alakult ki. Főként a Németországból elűzött atomfizikusok, s más európai nagyságok — köztük egy hazájától távol élő, majd később erővel hazatelepített kitűnő szovjet fizikus is — már a háború előtt közösen megállapították az atommaghasadás s az ezen az elven alapuló fegyver elkészítésének lehetőségét. Nehézvízzel s az uránium izotópjaival egy időben végeztek kísérleteket. Az Egyesült Államok Kormánya — hosszas tépelődés után — hatalmas összeget fektetett be a kísérletekbe. Ekkor keletkezett Los Alamos, a tudósok városa. Megfeszített munka következményeképp — a munka civil vezetője Oppenheimer professzor, katonai vezetője a Pentagon egyik magasrangú tisztje lett — megszületett a Japánban ledobott első atombomba.

Ezzel véget ért az első fázis, megkezdődött a második, a lelkiismereti válságokkal terhes. Az első bombák gyártását a hitleri fasizmus, a japán támadó leverésének szükségessége tette indokolttá a tudós-csoport előtt. A háború végeztével felmerült a munka beszüntetésének gondolata. Oppenheimer volt egyik fő harcosa annak, hogy a kutatás a legnagyobb erővel továbbfollyék, s hogy az atomerő — az amerikai Baruch-terv szerint — az Egyesült Nemzetek ellenőrzése alá kerüljön, a világ békés fejlődésének a javára.

Máshogyan történt. Különböző információk és saját tudományos programjuk nyomán az oroszok kezükbe kaparintották az atombomba titkát, elkészítették és felrobbantották első modelljüket. Amerika elhatározta a "Szuperbomba" megtervezését és elkészítését. A világban kitört a Kelet-Nyugat közti hidegháború, az egyre szélesebbkörű tudós-társaság berkeiben pedig a minden eddiginel nagyobb lelkiismereti válság : az atom-világvég réme ütötte fel a fejét. Nyilvános gyűléseken fejtették ki álláspontjukat, újságcikkek százait írták saját tudományuk, az atomkutatás — ellen. Elvük az volt, hogy a veszély nagyságát csakis ők ismerik igazán, tehát nekik kell róla az emberiséget felvilágosítaniok.

Oppenheimer nem volt élharcosa ennek a tagadó álláspontnak, csupán ingadozó, belső válságokkal küzdő, nagynevű részvevője. Truman elnök választása a további feladatokat illetően a magyar származású Tellerre esett, aki szívvel-lélekkel vezette azt, aminek útját már előzetesen megtalálta : a hidrogénbomba, a megsokszorozott erejű atomhasadás elvének gyakorlatba ültetését. Oppenheimer életének legkínzóbb helyzetébe került.

Mac Carthy szenátor vezetésével megkezdődtek Amerikában — durván és kezdetlegesen — a szovjet stílusú operációk : hazug vádak, kémkedés gyanúja, hamistanúk, önvádló vallomások kikényszerítése. Keleten villanyozással köröm-letépéssel, vezették a kihallgatásokat: Oppenheimer "csak" néhány "udvarias", de annál kellemetlenebb hangulatú behívásnak tett eleget, ahol aztán szó esett arról, hogy egyik oroszbarát, sőt szovjet kém tudós-barátjának bizonyos információkat adott volna. Oppenheimer, mint kiderült, soha semmiféle információt nem adott ennek a barátjának, aki különben sohasem volt szovjet kém, semmilyen kém nem volt. Ennek ellenére, a kétségbeesésbe kergetett tudós végül is ráhagyta a zaklató hatóságokra : igen, információkat adott az illetőnek. A barát elvesztette állását, kenyérkereseti lehetőségét, egész élete rombadőlt. Fogalma sem volt róla, hogy Oppenheimert milyen nyomásnak vetették alá, s ennek folytán milyen hamis vallomásra kényszerült. Sokat beszélnek Oppenheimer tragédiájáról — a francia Jean Vilar színdarabja is arról szólt —, de nagyon kevesen említették meg, hogy a nagy tudós legmélyebb lelkiismereti válsága talán az volt, hogy legjobb barátjának életét kellett ártatlanul tönkretennie, hogy sajátmagát menthesse. Őt magát a vizsgálat során felmentették, de eltiltották az atomtitkok további megismerésétől.

Az atombomba atyja félig visszavonulva élt, amíg újabb fordulat nem történt ügyében : Kennedy elnök meghívta a Fehér Házba több Nobel-díjas tudóssal együtt vacsorára, majd Johnson elnök 1963-ban az Atomenergia-bizottság legnagyobb kitüntetését nyújtotta át neki. A rehabilitált Oppenheimer keserűen így szólt az elnökhöz : "Gondolom, Elnök úr, mennyi könyörület s mennyi bátorság kellett ahhoz, hogy ezt a kitüntetést nekem átadja".

Akárhogyan is, helyzete ismét megszilárdult, s a múlt évben, míg le nem mondott princetown-i egyetemi tanárságáról, több nagyjelentőségű tudományos atomvitán vett részt. Lemondását tanári állásáról azzal indokolta, hogy ezután az emberi kérdések filozófiai vizsgálatának szeretné magát szentelni.

Erre már nem maradt sok ideje, a halál leteperte. A kommunista és társutas sajtó — nem ok nélkül — a modern intellektuel és a modern államrend összeütközésének tragikus figuráját látja benne. Az volt — a "raison d'Etat" kárvallottja — a Mac Carthy-sta Amerikában. De hány szerencsétlen, némán elpusztult vagy pusztuló sorstársa van a keleti államokban: arról a kommunista és társutas sajtóban sokkal kevesebb szó esik — szó sem esik róla.

S. N.

Giovanni Gambellát

a budapesti Olasz Kultúrintézet igazgatóhelyettesét kémkedés vádjával 5 évi és 6 hónapi szabadságvesztésre 25.000.-ft vagyonelkobzásra és a büntetés letöltése után Magyarországról való kiutasításra ítélte a Budapesti Fővárosi Bíróság. Ugyanebben a perben Kalocsán Béláné magyar állampolgárt 7 évi és 6 hónapi szabadságvesztésre és 2.500.-ft vagyonelkobzásra ítélték. Az ítélet nem jogerős.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZEPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

ESKÜ ALATT

"Budapesten, 1956-ban, nem lőttek az orosz tankok", jelentette ki Etienne Fajon, a francia kommunista párt politikai bizottságának tagja, a "l'Humanité" főszerkesztője, az Europe N°. 1 nevű párizsi rádióállomás hullámhosszán. A hallgatók további kérdéseire hozzátette : "Amit mondtam, azt eskü alatt állítom. Egyetlen orosz tank nem lőtt, senkire, Budapesten. Látott-e valaki olyan fényképet, amelyen éppen lőnek a tankok ? Én láttam szovjet tankokat Budapest utcáin, de egyik sem adott le egyetlen lövést sem".

Hogy a "l'Humanité" főszerkesztője kissé fel van hevülve a francia képviselőválasztási propaganda viszontagságai közt, érthető. Hogy ittott elveti a sulykot, az is magyarázható — nem ő az egyedüli, aki ilyen pillanatokban "gurít" egy nagyot. De ekkorát, a több mint kétezer képviselőjelölt közül senki sem "gurított". A rendkívül mérsékelt hangú, baloldali színezetű "Le Monde" megjegyzi : "Etienne Fajon úr jól tenné, ha megmagyarázná : mitől omlott össze a Kilián-laktanya ?" Mi hozzátehetnénk : mitől omlott össze negyed Budapest, mitől tünt el az Üllői út házainak kétharmada, milyen golyóktól esett el az a sok száz fiatal, akinek sírja végigszegélyezte az utakat, a tereket, mitől vált a Délivasút környéke romhalmazzá, mi volt az, ami az egész fővárost jeges halálrémületbe vonva, november 4-én hajnali 3 órakor, mint a kettényílt föld vihara, talpraugratta a lakosságot, s az a kegyetlen pesti tréfa mi volt : "Lakását ingyenesen leválasztja Zsukov".

A betelepülő Kádár-kormányzat milliárdos kár-listát tett közzé : gondolhatni, hogy azt nem a felkelők pisztoly- és géppisztolygolyói okozták ; Oroszország építőanyagok száz tonnáit ígérte meg, még novemberben ; gondolhatni, hogy valami oka volt rá. Az új hatóságok sem az ENSZ főtitkárát, sem más idegen látogatót nem engedtek hónapokig Magyarországra ; vajon miért ?

Etienne Fajon ugyanazon beszédében azt is kijelentette, hogyha a francia választók többsége az ő pártjára adja szavazatát, a kommunisták fel fogják virágoztatni az országot. Erre mondta a néhai költő : úgy igaz az egyik, mint igaz a másik ...

Sz. J.

A baj az, hogy magyar vagy...

Levél Erdélyből

AZ ÖTVENES ÉVEK derekáig Romániában a hivatalos név a magyarok és a többi ott élő népek számára az együtt élő nemzetiségek" kifejezés volt, ami, ha csak színleg is, bizonyos egyenlőségi jelet mutatott. Majd minden átmenet nélkül, minden indokolás mellőzésével Gheorghiu-Dej, akkori párttitkár egy ünnepi beszédében már "nemzeti kisebbségek"-ről szólott. Magyarok, németek vagy zsidók nem érezhetik magukat egyenlőeknek a többséget alkotó románokkal ! A Gheorghiu-Dej-féle megjelölés nem új. A földesúri Romániában is kisebbségnek nevezték és aszerint kezelték is a nem románokat.

Igazán feszült légkör románok és romániai magyarok között az 1956. október-novemberi események kapcsán alakult ki, amikor a románok attól tartottak, hogy a nemzeti öntudatra ébredés és az orosz befolyás elleni fellépés eszmei hatása átterjed a határokon. Voltak is megmozdulások az egyetemi ifjúság részéről, főleg Temesvárott és Craiován, de ezeket erélyes kézzel 48 óra alatt elfojtották. A tüntető diákokat a karhatalom teherautókra rakta, kivitte falura és két napig étlen-szomjan tartotta. Ez a bánásmód, meg a kizárással fenyegetés a legtöbb esetben elég volt a hűségnyilatkozat kikényszerítésére. Ami érdekes ; a megmozdulásokat nemcsak a magyar, hanem vele együtt a román fiatalság robbantotta ki.

Az idősebb magyarok részéről a magyarországi eseményekkel rokonszenvező megnyilvánulások inkább egyéniek voltak, de mélyebbek. Főleg Kolozsvárott és a Székelyföldön jelentkeztek az értelmiségiek körében és a hatalom számára nagyobb veszélyt rejtettek magukban, éppen mélységük miatt. Elsősorban az írók és tanárok lelki egyensúlyát "billentették meg". Válaszképpen a román kommunisták öngyilkosságba kergették Szabédi László állami-díjas költő, egyetemi tanárt. Nagy István megúszta egy önbírálattal. Szabédi könyveit kivonták a forgalomból, Nagy Istvánnak csak egyes részleteket kellett átírnia "A legmagasabb hőfokon" című regényében.

AZÓTA a magyarokkal szemben gyanakvó óvatosság nyilvánul meg. Igaz, vannak magyar színházak, magyar iskolák, magyar újságok és folyóiratok, magyar könyvkiadás. De az is tény, hogy az iskolák többsége csak "magyar nyelvű tagozata" valamely román iskolának. Magyar színháznak önálló műsorpolitikája nem lehet. Évek is eltelnek, amíg valamelyik magyar színház romániai magyar szerző darabját műsorra tűzheti és akkor is a legmostohább körülmények között. Plesz Artur darabját a temesvári színházban 12 előadásra engedélyezték, Deák Tamás és Koós Károly kolozsvári drámaírók inkább Budapestre vitték darabjukat, mert nem győztek harcolni a közönnyel és a hozzánemértéssel.

A magyar sajtó kiutalt papírmennyisége és az újságírók honoráriuma alacsonyabbra van szabva, mint a románoké. Az Állami Kiadó magyar tagozata is a román vezetéstől függ és a magyarok műveit — ha hosszas harc után kiadják — sokkal alacsonyabb példányszámban hozzák ki, mint román szerzők írásait. Kétségtelen, több a román, mint a magyar, de százalékban kifejezve, a magyarok inkább könyvolvasók, mint a román tömeg. A példányszám megítélésénél tekintetbe jöhetne az is, hogy létezik román-magyar kultúregyezmény közös könyvkiadásra, ennek keretében a Romániában megjelent magyar könyvek egy részét Magyarországon is forgalmazzák. Ha nem lenne a korlátozás, mint pénzügyi indokkal felhozott politikai akadály, a jelenleginél sokkal nagyobb példányszámot lehetne piacra dobni. Az Állami Kiadó inkább adja ki román szerzők magyarra fordított írásait, mint romániai magyar írók eredeti munkáit.

ÉPPÚGY, ahogy a kiadási politikába, a könyvelosztásba sem lehet belebeszélni. Így történik azután, hogy egy valóban magas művészi színvonalú verseskötet ezer példányából csak tíz került a magyarlakta Zsilvölgyébe, száz viszont a színromán Constanzába. És a zsilvölgyiek hiába kérnek újabb példányokat. Nincs, — ez a válasz, holott ott hever Constanzában, a hibás (?) elosztás következtében több tucat példány és hiába kér a szerző újabb kiadást, megtagadják azzal az indokolással, hogy még az első sem fogyott el.

Az ország nagyobb városaiban megjelennek szemlék, helyi írók és kezdő tehetségek munkáival, persze románul. Magyar nyelvű irodalmi hetilap csak egy van, Kolozsvárott, havi folyóirat csak Marosvásárhelyen. A temesvári és aradi íróknak évekkel ezelőtt saját kiadványuk volt, a "Bánsági Írás", amely negyedévenként jelent meg. Ezt "papírhiány" miatt megszüntették. Később a temesvári írók kiharcoltak évi egyetlen megjelenést, "Bánsági Tükör" címen. A második évi megjelentetés előtt újra kísértett a papírhiány meséje, de az Írószövetség magyar tagozatának titkára ki tudott sírni néhány ezer ívet a Tartományi Néptanácstól. Ekkor működésbe lépett a cenzúra. Egy Munkásérdemrenddel többszörösen kitüntetett magyar publicista kézirata volt a gátló ok. "Az Óceántól az Érig" címmel írt értekezést és vitába szállt Adyval, (egyébként ő maga Ady kortársa és barátja volt) szomorúan kijelentve, hogy a népek óceánjában a magyar nyelv elvész és csak az Ér partján érvényesülhet. Rásütötték, hogy a cikk soviniszta és a folyóirat megjelenését nem engedélyezték.

IRODALMI, színházi és tanügyi vezető országszerte csakis hétpróbás párttag lehet, ám ha a magyar párttagokkal szemben ilyen bizalmatlanság és szűkmarkúság nyilvánul meg, akkor ez nem gazdasági ok, hanem politikum. A magyar párttag, a magyar dolgozó nem testvér,hanem kisebbség. Lehetsz kommunista, de a baj az, hogy magyar vagy.

Sz. S.

Hazai tervgazdálkodás

A budapesti "Ludas Matyi" 1967. február 23-i számában olvastuk az alábbi levelet :

Disznóól és illemhely építésére kaptam engedélyt a tanácstól. Az engedély és a tervrajz birtokában mentem el a helyi TÜZÉP-telepre vásárolni. Ott közölték velem, hogy négyezer téglára adnak vásárlási engedélyt. De kell hozzá még vásárolnom 10 mázsa meszet, 5 mázsa cementet, továbbá két 196 cm. magas ajtót és — mivel a tervrajzon két szellőzőlyuk van — két fürdőszoba-ablakot. Most azon töprengek, hogyan használjam fel az egyik, csaknem kétméteres ajtót, mikor az ól magassága mindössze 160 centi ? És vajon jól fog-e mutatni a disznóólon a fürdőszoba-ablak ?

Nagy Lajos
Kiskunhalas
Jegenye u. 3.

A "NÉPSZABADSÁG" megírja, hogy az OKISZ építőipari szakbizottsága hétvégi üdülőházak építését propagálta 25.000.- forintos irányárral. Az érdeklődőknek 450.- forintot kellett beküldeniök a részletes terv-dokumentumokért. Meg is kapták a terveket, amelyeknek egyetlen gyengéjük az volt, hogy az üdülőházak brutto építési költségeként — 62.000-forintot jelöltek meg.

*

MAGYARORSZÁG legmagasabb televíziós adótornyának kivitelezését megkezdték a Pécs fölött emelkedő Misina-tetőn. Egyelőre 22 méter átmérőjű, 8 méter mély üreget alakítanak ki kemény sziklában, robbantássorozattal. Az üreg mélyére helyezik majd a 196 méter magas építmény betonalapját.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Csendélet az Akadémián

Nemrégen olvastam át Klaniczay Tibor testes Zrínyi könyvének második, a címlap szerint átdolgozott kiadását (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 852 l.). Szerénykedik a szerző ; az átdolgozás *gyökeres*.

Vitán felül ő a legjobb Zrínyi szakértő az élő irodalomtörténészek közül. 1954-ben jelent meg a mű első kiadása (Akadémiai Kiadó, Budapest, 548 l.), önálló forráskutatások alapján, rengeteg adattal. Mindamellett próbára tette a türelmet, annyira át volt szőve, főleg az elején, előregyártott pártszemináriumi iránymondattal. Sztálin mar egy éve halott, a Bevezető első lapján mégis az ő szentesítő neve áll, — "ezeknek a századoknak a tanulmányozásánál" írta Klaniczay, "egy percre sem szabad figyelmen kívül hagyni Sztálin figyelmeztetését..." Az olvasó nem tudta, mi szomorítja jobban : a rendszer-e, amely ilyen süllyedésre kényszerít tanult elméket vagy a tudós-e, aki a rendszer csapdájában efféle süllyedésre kapható, csak hogy közöljék.

A második kiadás jóformán zavartalanul olvasható. Nem értek ugyan egyet alapnézetével, amely Zrínyi hazafiságát torzító egyoldalúsággal annyira hangsúlyozza, hogy közben elmosódik a fiatal költőre s eposzára jellemző vallásos világkép. De hát ez már lehet önálló felfogás dolga is, Klaniczay megalázó külső kényszer nélkül, őszintén hihet benne. Vitázni az imponáló könyvvel immár tudományos szinten lehet.

Vajon csak a légkör változott meg tíz év alatt vagy a szerző is? Vagy az 1954-es maszk mögött az 1964-es, átdolgozott kiadás szerzője fuldokolt ? Ő maga, egy példa nélkül álló adatból ítélve, körmönfont oldalvágással alighanem erről akar meggyőzni. Hasonló könyvészeti adatot nem láttam soha életemben. A címlap hátlapján ugyanis ez olvasható : "Az első kiadást lektorálta Kardos Tibor, Szauder József. Az első kiadást szerkesztette Tolnai Gábor."

Először bambán meredtem a közlésre. Kinek mi köze a *második* kiadás olvasói közül ahhoz, hogy ki lektorálta és szerkesztette tíz év előtt az *elsőt* ? Aztán világosság gyúlt az agyamban, megértettem a hazai játékot. Vádló ujjmutatás az a látszólag értelmetlen közlés, kaján felelősségáthárítás. Ti feleltek az első kiadás sztálinista foltjaiért, felelősséget én csupán e megtisztított kiadásért vállalok. Enyém, tiéd : ez a második Zrínyi már teljesen az enyém ; nincs lektora, nincs szerkesztője, csak szerzője van, én. De ha feledte volna valaki, álljon itt a szentháromság, amely Rákosi Mátyás alatt az első kiadást ellenjegyezte. Az a Zrínyi, az 1954-es, a tiétek.

A szeretett kollégáké. Mert a vádló ujj változatlanul viruló tudós társaira mutat. Szerző és lektorai naponta összetalálkozhatnak — szervusz, szervusz kérlekalássan — a Tudományegyetem s az Akadémia folyosóin. Nyájasan fenyegető, mandarin mosollyal. Hiszen 1954-ben akadt ám olyan könyv is, amelyet viszont a lektorok írtak és Klaniczay Tibor lektorált, Sztálin karizmatikus nevét számlálva a szövegben. Egyformák voltak annak idején mind : párthű komputerek.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ
London

Megrovás vagy elismerés ?

Olvastam Fenyő Miksa igazságos és humanista szellemet tükröző bírálatát Gombos Gyula Szabó Dezső-könyvéről, olvastam magát a könyvet is. Fenyő Miksa joggal ütközik meg azon, hogy Gombos kiszerkesztette könyvében azt a fővárosi főtisztviselőt, aki állítólag meghiúsította Szabó Dezső ama kívánságának teljesítését, hogy síremlékét a Gellérthegy tetején emeljék, kifejezve ily módon, hogy géniusza uralkodjék Budapest felett.

Ámde úgy gondolom, a probléma nem is abban rejlik, hogy kinek vétke volt Szabó Dezső kívánságának a meghiúsítása. Nem foglalkoztam fővárosi politikával s így a szóban forgó főtisztviselő nevét nem ismerem. Annyi azonban bizonyos, hogy ezért a cselekedetéért nem megrovást érdemel, de még védelemre sincs szüksége. Sőt, az lett volna merénylet a magyar szellem, a magyar kultúra ellen, ha ő, mint felelős tisztségviselő, magáévá teszi Szabó Dezső híveinek javaslatát. Mert ki érdemli meg a Gellérthegyet koronázó síremléket ? Hiszen ez azt jelenti, hogy a halhatatlan halott szelleme uralkodik a magyar kultúra és ennek központja, Budapest felett. Ezért díszeleg ott az elnyomó hatalom parancsára a "felszabadító" szovjet hadsereg emlékműve. Olyan író, államférfi érdemli ezt meg, aki a magyar műveltséget, a magyar szellemi hagyatékot a legteljesebben, a legtisztábban, a legmagasabb fokon képviselte — és akinek működése bensőleg is a fővárosunkhoz fűződik. És ez a valaki éppen Szabó Dezső lenne ? Gombos Gyula könyvéből megtudom, hogy közepes író volt, jóval több írói fogyatékossággal, mint erénnyel. És az ember? Azt is megtudom Gombos könyvéből, hogy beteges önimádat és a személyeskedő gyűlölködés megtestesítője volt. És nem utolsó sorban a politikus ? Gombos szerint a magyar világ arculatának, étoszának, a magyar szegénység bajainak, szenvedéseinek egyik kivételes felismerője volt. Ez bizonyára igaz. Ebben a vonatkozásban Berzeviczy Gergelytől, Kölcseytől Móricz Zsigmondig, Tamási Áronig számos elődje és utódja volt. Olyanok, akiknek szellemi arculatát nem torzították el szépségfoltok.

Szabó Dezsőnek ugyanis két szellemi arculata volt. Az egyik a Gombos könyvében híven ábrázolt : a magyar népi értékek felismerője, a megnyomorítottak védője, De a m á s i k szellemi arculatnak a hatása nem volt kisebb. És ezt az arculatot Gombos teljesen elködösíti. Ez a gyűlölettől szabadjára engedett, sőt többnyire kiszámított indulatoktól eltorzult arc szuggesztivebbnek bizonyult : a fajgyűlölet véres kardjának a körülhordozója, a féktelen antiszemita uszító. Ezen a téren Szabó Dezső szenvedélyes retorikájának "pozitív" hatását nem lehet túlbecsülni. Apámtól tudom, hogy egykori tiszttársai, akik a vörös diktatúra bukása után a fehér különítményekben működtek és követtek el deliktumokat, Szabó Dezső szólamaitól részegedtek meg és ezeknek szennyes vizében igyekeztek lelkiismeretüket megtisztítani. Ezenkívül ő volt a "bűnös Budapest" koncepciójának a kezdeményezője. Bármennyire mást gondolt később, a saját végzetes szerepével soha nem volt hajlandó szembenézni. Tehát a Janus arcú Szabó Dezső őrködött volna a magyarság történeti, politikai és szellemi fővárosa fölött ?

Vajon mit szólnának a franciák ahhoz, ha Szabó Dezső legalább oly tehetséges szellemi rokonainak : Maurice Barrès-nak, Charles Maurras-nak, vagy Céline-nek a síremléke koronázná a Montmartre-t ?

Szép gondolat : síremléket, általában emléket állítani egy vagy több olyan magyarnak, akik halhatatlan kifejezői voltak a szellemi és történeti magyarságnak. Kossuth és Széchenyi, Eötvös és Deák, Petőfi — jeltelen, ismeretlen sírja helyett — Arany és Vörösmarty. De úgy gondolom mindenekelőtt : Ady. Volt-e valaha az ö r ö k magyarságnak teljesebb kifejezője ? Budapestnek megértő szerelmese volt, ha bírálója is, mint hű barát. Szabó Dezső az, aki hatásos irigységgel elegyes, kényszerű elismerés fűtötte torzképet rajzolt Adyról az "Elsodort falu" Farkas Miklósában. Holott valójában Szabó, az író, a stiliszta, a publicista, a politikus nem ritkán Ady torzképének tűnik.

Meggyőződésem, hogy a fővárosi főtisztviselőt "merényletéért" — ha azt ő követte el — csak megbecsülés illeti meg.

BELEZNAY PÁL
Nizza

ARANY JÁNOS

ÖNÉLE

LEVÉL G

Nagykőrös, június 7, 1855.

IDEJE VOLNA beváltanom igéretemet s megküldeni az autobiografiát, mely iránt felszólitottál. Megvallom, hozzá is fogtam, nagy tudós képpel, amugy a harmadik személyben beszélgetve magamról, mint afféle elhunyt celebritásról, de megijedtem tőle, halva képzelvén magamat. Most tehát röviden, a tények elsorolására fogok szorítkozni, állítsd belőle össze, a mit tudsz. Toldynak (1) sem küldünk mást, használhatja a tiedet, ha kell neki.

Születtem Nagy-Szalontán Biharban 1817-ben. A napra nézve nem vagyok egészen tisztában. Szüleimtől mindig azt hallám, hogy azon vasárnap volt az, mely *Gergely* és *József* nap, tehát márczius 12-19 közt esik ; ezért előbb *József*-nak is akartak keresztelni. Hogy jutottam a *János* szép névhez mégis, nem tudom. Ki lehetne számítani, hányadikra esett 1817-ben azon vasárnap, de később keresztelő-levelem az anyakönyvből kivonatván, megütközve láttam, hogy márczius 8-án már meg is kereszteltettem s igy szüleim tévedhettek ; tekintve a szokást, hogy nálunk nyolczad napra keresztelnek a születés után, s nálam sem volt ez alól kivétel, márczius 1-re gondolom a napot megállapithatni.

Egyébiránt apám kevés földdel s egy kis házzal biró földmives volt. (Apám *György*, anyám *Megyeri Sára.)* Szüleim már mindketten öregek, mikor születtem, s én egyetlen fiok, a mennyiben legidősb leányuk már régóta férjnél vala, (nálam annyivel korosabb, hogy első gyermeke velem egykorú) a többi számos testvéreim pedig, kik közül én egyet sem ismerék, előttem mind elhaltak. Így hát én valék öreg szüleim egyetlen reménye, vigasza ; szerettek is az öregség minden vonzalmával, mindig körükban tartottak és rendkívül vallásosak lévén, e hajlam rám is korán elragadt : az ének és szentírás vonzóbb helyei lettek első tápja gyönge lelkemnek, s a kis bogárhátú viskó szentegyház vala, hol fülem soha egy trágár szót nem hallott, nem lévén cseléd vagy más lakó, mint öreg szüleim és én. Azt hiszem, hogy a kora komolyság ettől van kedélyemben. Testvéreim nem voltak, más gyermekekkel ritkábban volt alkalmam játszani, természetes, hogy a lélek komolyabb irányt vőn. E mellett tanulékonyságom a szalontai "nagy" világban némileg szokatlan jelenség gyanánt tűnt fel. A zsoltárokat, a biblia vonzóbb részeit, emlékezetemet meghaladó idő előtt, hallásból már elsajátítottam. Alig három-négy éves koromban apám, ki értelmes, írástudó paraszt-ember volt, hamuba írt betűkön megtanított olvasni, úgy, hogy mire iskolába adtak, hová mód nélkül vágytam s a mi nem erős testalkatom s a szülők féltékenysége miatt csak hatodik esztendős koromban történt, már nemcsak tökéletesen olvastam, de némi olvasottsággal is bírtam, természetesen oly könyvekben, melyek kezem ügyébe kerültek, s melyekhez inkább vonzódtam : mint bibliai történetek, énekek, a ponyvairodalom termékei.

A TANÍTÓ megpróbálván, rögtön, a mint felvettek, elsőnek tett osztályában s e helyet folyvást megtartottam. A többi tanítók s a növendékek a nagyobb osztályokból, sőt külső emberek is csodámra jártak s én nem egy krajczárt kaptam egy vagy más produkcióm jutalmául. (Többek közt apám, ki diákos ember is volt egy kissé, a latin *Pater nostert* és *Credot*, csak az egyes szavak értelmét magyarázván meg, betanította s ez volt produkcióimban a legnagyobb csoda.) Az iskolázás folyvást kitünő sikerrel haladt előre (Szalontán persze, hol egy rector és öt altanító alatt úgynevezett partikula volt s lehetett végezni poézist, rhetorikát) de a mellett minden könyvet, a mi kezem ügyébe került, mohó vággyal emésztettem föl. *Gvadányi*, a *Hármas história (Halleré)*, *Erbia* s több e féle dolgok, *Décsi Osmanográfiája*, *Fortunatus* s mit én tudom miféle apróság, a ponyvairodalom egész özönével együtt, az egész városban fel lett kutatva, elkölcsönözve és megéve. A bibliának nem maradt része olvasatlan, kétszer, háromszor is stb. s még a grammatikai osztályba alig érve, már nem tartottam nagyobb embert, mint a könyv-, főleg a versírót, — meg is próbáltam a rímelést, melynek tárgyát iskolai s játszás közbeli kalandok képezték. Valahára eljött a költészeti oszály s én halomra írtam verseimet. Sajnálom, hogy ezek közül semmi sincs meg ; rectorom a tisztázatot magához vette, fűnek-fának mutogatta s elvitte magával. Arra emlékszem, hogy mielőtt a nagyobb világ tudná, a szalontai kis világ s a környék akkor már ismert, mint afféle poétát s ez nem kevéssé hízelgett hiúságomnak. *(Tisza* (2) még nem régiben is felhozta, ő is, mint traktuális gondnok, emlékezvén rám, milyen híres kis poéta voltam.)

A HONI KÖLTÉSZET új iskolája már akkor (1831.) teljes virágzásban volt ; de én azt még nem ismertem. Tanítóim, Debreczenben beszítt hajlamuk szerint, *Csokonait* tűzték elém példányul, kit igen szerettem s *Kovács Józsefet*, kinek bámultam rímeit. *Kovács Pál* (most debreczeni gymn. igazgató, akkor szalontai co-rector, majd rector) társalgásának, útmutatásának, tanításának sokat köszönök e részben. De a római klaszszikusokat, névszerint *Ovidot*, *Virgilt* és *Horáczot* is nemcsak örömmel tanultam, hanem igyekeztem az iskolában nem olvasott helyeket is átbuvárlani, valamint egyéb, az iskolában nem tanítottakat is, mihez hozzáférhettem : *Justint*, *Curtist*, *Livius* néhány könyvet, *Eutropiust*, *Svetoniust*, a skót *Buchananus* latin verseit olvasgatni, mely lectura által gyarapodtam a latin nyelvben. Verseket is irogattam e nyelven az akkori divat szerint ; milyenek lehettek, nem tudom most már megitélni. Megismertem *Tassót*, persze rossz magyar fordításban *(Tanárky*-tól) és *Milton Elveszett paradicsomát (Bessenyei*-től), a *Henriást (Péczeli*-től), *Vályi Pártos Jeruzsálemét*, *Gáthi Mármarosi éhségét*, *Dugonics* regényeit s több hasonló teremtményeit az epikai múzsának ; szóval olyan magyar irodalmat, mely az előtt félszázaddal volt divatjában. Mert a vidéki közönség jobbadára még mind ezeken rágódott, az új iskola koriféusai Szalontára nézve még nem léteztek. Első tünemény előttem az új világból a *Lant* s egy *Aurora* volt, de az új modor, melybe nem nőttem volt bele magamat, rám nézve inkább elidegenítő, mint vonzó vala. Így folyt le a szalontai tanpálya, melynek pár utolsó éve már nem a jó szülők közvetlen felügyelete alatt telt le, mert hogy őket további költségtől megkíméljem t.i. ruházatra és könyvekre, s a kollégiumi tartózkodás első pár évét is lehetővé tegyem, a tanulás mellett tanítottam is, s mint ilyen az iskolában laktam, kevés előnyére akár szorgalmamnak, akár erkölcsömnek. Mert e partikulák mind megannyi kollégiumok akartak lenni kicsinyben, férfiasságot keresvén benne, ha a főiskola bravour csínjait, melyekről sok anekdota szivárgott hozzánk, utánozhatják. Mindazonáltal engem jó szellemem nagyobb kihágástól megőrzött, szorgalmam sem csökkent szembetűnőleg ; de anyagi reményem, miért a praecetorságot felvállalám, igen szegényül ütött ki. Hogy is ne ? Rossz tartás mellett az egész évi jövedelem alig ment száz váltó forintra, s én nem tudtam ezzel gazdálkodni. Debreczenbe alig vittem annvit, hogy a *beöltözés* költségeit fedezhessem ; hazulról nem vártam, de tudván, hogy szüleim, ha a kis házat fejük felül s a pár köblös földet szájukból el nem adják, nem küldhetnek, nem is kértem. E helyzet iszonyú volt reám nézve. Hány kiúszsza így a kollégiumot ? Nekem nem volt erélyem küzdeni. Kedvem a tanulástól elment s márcziusban Kis-Ujszállásra mentem, ideiglenes tanítónak egy évre, hogy eszközt szerezzek tanulmányom folytatására. De e tél mégsem veszett el egészen, ha keveset tanultam ; annál többet olvastam.

Megtörtem a német grammatikát az új iskola költőivel, sőt egy nagyobb diák franczia-nyelvtan kezemre esvén, a franczia nyelv elemeivel is megbarátkoztam. Kis-Ujszálláson *Török Pál* a mostani pesti pap volt a rector. Könyvtára a hazai és külföldi irodalmat válogatott munkákkal képviselte, s az szívesen megnyílt számomra. Olvastam éjjel-nappal, ha hivatalom engedte. Itt a hazai, főleg az új költői iskolához tartozó olvasmányaimat mindinkább kiegészítvén. *Virgil Aeneise* pár könyvét lefordítám (rég eltéptem) s a németben *Schiller*-ig vittem. Új erővel és buzgalommal, de szinte sovány erszénynyel visszamenék Debreczenbe oly jó ajánlatok kíséretében a kis-ujszállási pártfogók részéről, hogy professzoraim azonnal különösebben figyeltek rám, s őszig a gradus elejére vergődtem. Anyagilag is segítve lőn rajtam, egyik tanár *(Erdélyi)* kis leányát bízta tanításom alá, egyéb jelei sem hiányzottak a figyelemnek tanáraim részéről. De én kalandos életpályáról ábrándoztam, únni kezdtem az iskolai egyhangúságot, hosszallani a pályát, majd festő, majd szobrász vágytam lenni, a nélkül, hogy tudnám, mint kezdjek hozzá ; végre 1836. februárban önként, minden anyagi vagy erkölcsi kényszerítés nélkül, odahagytam a kollégiumot, soha vissza nem térendő.

EDDIG VAN barátom, életem ez első időszaka s itt következik a fordulat. Jelenlegi állásom, hol a külsőre is kell tekinteni, nem engedi, hogy életírásom teljes legyen. Ha meghalok, ám jegyezze föl a biograph — ha lesz. De neked megvallom, privatim ! és te nem fogsz visszaélni bizalmammal. *Fánczics László* jeles színtársaságot tartván akkor Debreczenben, én, ha már szobrász nem lehetek *Ferenczy* mellett, könnyebbnek találtam Thalia zászlaja alá esküdni. Elhatározásom mindenkit meglepett. Magok a tanárok e szokatlan jelenséget, hogy legjobb tanulójok egyike, csupán a művészet iránti vonzalomból, minden anyagi kényszer nélkül, komédiássá akar lenni, a hivatás kétségtelen jeléül tekintették. *Erdélyi*, pártfogóm, mit sem szólott ellene, sőt az agg Sárvári magához hivatott, szavaltatott (akkor szép csengő hangom volt) és énekeltetett s elégülten ajánlá : "Csak Sekszpirt ! Sekszpirt domine !" Így lettem én színész, azontúl is folytatván tanóráimat Erdélyi leányánál, azontúl is hozzá járva ebédre, míg Debreczenben voltam. De a debreczeni társaságot egy színészi intrigue, nekem egész váratlanul, felbontotta, s ápril 1-én szétoszlott az, a nélkül, hogy hozzám valaki szólott vagy sorsomról intézkedett volna, kivéve, hogy *Hubay* néhány újonczot (köztük Hegedüst (3), ki kevéssel én előttem állott volt be) néhány más vidéki kóborokkal együvé verbuválván, az indulás perczében engem is megszólitottak, hogy követném sorsukat. Nekem nem volt mit tennem. Haza öreg szüleimhez, kik belőlem papot vártak ? Vissza a kollégiumba, honnan oly magas reményekkel távozám ? Ez mindkettő lehetetlennek tetszett előttem s így *Hubay*hoz csatlakoztam, annyi időt sem vehetvén, hogy szállásomról ágyamat és ládámat fehérneműmmel és könyveimmel együtt magamhoz vegyem — de nem is fért volna a szekérre, hol kezdő színésznek nem kompetál ennyi lomot hordani. Nagy-Károly, majd Szatmár, végre Máramaros-Sziget lőn vándorlásunk eldorádója. Képzeld a nyomort ! padon hálni, kabáttal takarózni s kölcsön kérni ruhát, míg az ember mosat. És ez rajtam történik, kit szegény öreg szüleim, minden vagyontalanságuk mellet kissé mégis elkényeztettek. Rajtam, ú.n. élelmes ember sohasem voltam, rajtan kit életemben minden legkisebb csekélysé végtelenül affligált. Ha volt is kedvem szineszethez, a mint hiszem, Debreczenbe jó társaságnál volt, — végkép elment az, lumpok közt ; a mellett az öntudat kigyó szegény apám sanyarú nyugtalansága, ma tak éjjel-nappal. Magányosan bolyongé Sziget hegyein, az Iza partján, elmélkedten vezeklettem. Egy nap hasonló gyötrelme közt álom ért rám — a jó édes anyáma halva láttam. A benyomás oly erős vol hogy többé nem vethetém ki fejemből, e lenállhatatlan ösztönt érzék haza menni, d mikép ? Sziget Szalontához, az általam i mert úton kerülve, körülbelül ötven mé föld. A direktorhoz, *Hubay*-hoz fordulé egy huszast kértem tőle, lehető díjamból, d fölöslegesnek láttam vele közölni szándéko mat. Egy zsebkendőbe kötém egész vagyon mat, kimentem a piaczra, hol nyolcz kra czárból egy czipót s egy kevés szalonná vettem, azzal megindultam, egyedül, gya log. Első éjt az erdőben töltém, oláh fuva rosok tüze mellett, a többit korcsma-pado kon — s így végre Szatmáron, Nagy-Ka rolyon, Debreczenen át, hét napi gyalo vándorlás után hazaértem, nem nag örömére szegény szüleimnek. E szakasza életemnek csupán így szeretném összefog lalni :

"Néhány havi sanyarú vándorlás s hánya tatás után, mi életében forduló pontot ke pez, ugyanazon év nyarán már Szalontá leljük őt, stb. —"

DE AZ 1836-IK ÉV még nem merített ki csapásait rám nézve. Alig pár héttel ha zaérkeztem után szegény jó anyám meg halt, kolerában, hirtelen. Apám, az én kó borlásom ideje alatt szeme világát teljese elveszté (mi néhány év mulva ismét, orvos lás nélkül, megjött) — s most nézni a ga lambősz öreg embert, jó társát, egyedüli tá maszát siratva, mint gyermek ! Ha eddig viszontagságom meg nem tanított volna i hogy belőlem soha sem lesz nagy ember most föl kelle ébredni a kötelességérzetnek s meggyőzni engem, hogy ősz atyámat ner lehet, nem szabad többé elhagynom. Elha tározám vele lakni a kis házikóban, melye nem akart elhagyni, hogy leányához köl tözzék. A város és egyház előljárói részvé tel tekinték sorsomat ; még az őszszel meg választának ú.n. *korrektor*nak (tanító a rek

(1) Toldy Ferenc (1805-1875) az első rendszeres magyar irodalomtörténet szerzője.

(2) *Lajos*, idősb.

(3) Az ötvenes években a Nemzeti Színház tagja.

A 150 éves

FEL SEM KELL állnom, itt van az Arany-kötet a kezem ügyében, a szótárak mellett, oda se kell pillantanom, a fogásáról rátalálok. "Kézikönyv" a szó szoros értelmében. Nem "livre de chevet" : a napi munka után elfogyasztandó irodalmi kábítószer, helye nem az ágy melléke, hanem az íróasztalé ; nem álmodozásra késztet, de tisztánlátásra. Munkaeszköz.

Mindenkinek megvan a maga Petőfi-, Ady-válogatása, s ez az összes műveknek nem ritkán csak kis hányada. Kosztolányit, Tóth Árpádot, József Attilát is többé-kevésbé megrostálva élvezzük. Így is van rendjén. Csak egy magyar írónak hallgatunk minden szavára. Csak egy költő művét forgathatjuk valódi breviáriumként. Aranyét. Megszoktuk, hogy bármily helyzetben bizalommal fordulhatunk hozzá, sosem csalatkozunk, mindenre textus található nála, akárcsak a Bibliában. "Mi a helyes ? Hogy is mondjuk ? Hogy is írják ?" Könnyen kezelhető Larousse-unk máig sincsen : hát tőle kapunk választ ezekre a kérdésekre. Választ, amelyre nincsen appelláta.

Ismeretes Kosztolányi szójátéka. De nem elég kijelenteni, hogy Arany minden szava nemesfém, meg : hogy kötete "sok egy életre". Mert csak tovább izgat a kérdés : miért az ?

MIÉRT ? Talán mert senki sem tudta annyira megérteni, gyakorlattá tenni, mint ő, hogy költészet és nyelv lényegében azonosak. Irodalmunkban ez az igazság még mindig meglepő, hisz nagyobb híre van általában azoknak, akik a költői alkat ápolásában, különcségei elrajzolásában, a szerepjátszó önimádatban látják az egyetlen ellenszert a pusztulás ellen. Arany úgy maradt kikezdhetetlen, hogy verselési gyakorlatában nem sokat törődött saját alkatával, de annál többet az anyaggal, amelyet a sors rendelkezésére bocsájtott. Felfedezte, hogy a költészet nem más, mint a szabatosság tö ményített formája. Több mint száz éve v lágosan látta azt, amit általában csak mos kezdünk kapiskálni, hogy — ugyanis — lélek rejtelmeibe való leereszkedés a legte mészetesebben a nyelv kürtőin át történhe

"Nem volt lírai természet!" — hajtogat ják még mindig szajkózva az elcsépelt for mulát. Csupán azért, mert óvakodott a egyesszám első személytől. De az igazi lír nem ilyen külsőségek kérdése. Az igazi lír nem a romlandó énnel való monomániá kérkedés, hanem az önismeret s az ettől el választhatatlan emberismeret mélységén mú lik. Így értelmezve Arany legnagyobb líri kusaink közé számít. Ez a líra ott van tel jes gazdagságával balladáiban, s "lélekrajz" fedőnév alatt epikája úgyszólván minde sorában. Shakespeare-hez mérhető tökéllyel

ÍZLÉS kérdése, ki mit szeret inkább : látványos görögtüzet, vagy ezt a tárgyia poézist : ezt a langyosnak tűnő, de bizonyá ra évszázadok távolába is elmelegítő hamu alatt parázslást.

Cs. Szabó László "modern irodalmunk egyik tisztázatlan alapkérdésének" nevezi a önimádatot, "amelyet névértékén szokott el fogadni az olvasó". Nos, épp Arany a leg jobb példa rá : milyen természetesen meg tud férni egymással a nagy mű és skrupu lózus, tehetségében öreg koráig állandóa kétkedő alkotója. És már nem is paradoxon hanem intő figyelmeztetés, hogy épp Arany az a kivételes költő, akivel szemben *jelentő tollforgató* alapvető kifogást mind ez ideig nem fogalmazott meg irodalmunkban. Egy költőnk alkotása sem tűnik annyira egész nek, mint éppen azé, aki máson sem sirán

TRAJZ

' PÁLHOZ

tor után, de több fizetéssel s több önállósággal, mint a többi altanítók) jóllehet e hely tavaszig nem lett volna üres, s így kedvemért egyszerre két korrektor lett.

Egy darabig atyámmal laktam, majd öt néném magához vévén, az iskola épületébe költöztem én is. E hivatal, melyben a magyar s latin grammatikai osztályokat tanítám, 1839 tavaszáig tartott, akkor egy évig írnok a városnál, aztán rendes aljegyző lettem, nem *megyei* jegyző, mint Kertbeny írja. 1840 novemberében, 23 éves koromban, megházasodtam, szivem régi választását követvén. Ez idő alatt, 1836-40, nem szűntem meg folytatni olvasmányaimat, de inkább csak szórakozásból, mint ábrándos czéljaimat létesítendő, melyekről, ha nem mondtam le végkép, nem volt reményem őket valaha elérni. De izlésem így is a jobb könyvekre vezette választásomat, s inkább olvastam olyat, miről hallottam, hogy remekmű, mint olyat, mi több mulatságot igért ugyan, de kevésbbé volt nevezetes. *Shakespeare* német fordításait akkor forgattam először, — s különös, hogy egy bizalmas körben (1836) *Bánk-Bánt* elébe tevém *Stibor*-nak, miért illően ki is nevettettem. *Homért* is elővettem ottan-ottan, küzködvén a nyelvvel, melyből alig tudtam többet, mint az iskolában tanulhattam s ez nem volt sok. (*Plutarch* életrajzaival már Debreczenben birkóztam volt hasonlóul.) Mindezek czéltalan erővesztéseknek látszottak, s mégis ösztönt érzék tenni, — keresni a nehezet, még mulatságból is. A franczíában *Telemaque* után *Molièrebe* kaptam, a mi nagy feladat volt, — s *Crebillon* rémdrámáival gyötrém magamat. Mindez házasságomig tartott, akkor föltettem magamban, nem olvasni többet hanem élni hivatalomnak, családomnak, lenni közönséges ember, mint más.

PÁR ÉVIG meg is álltam fogadásomat. Az uj, kedves viszony, melybe léptem, elszórt, boldogitott. Hírlap is alig fordult meg kezeimben. Szándékom volt gazdaság után látni, melyhez nem birtam elég ügyességgel, aztán hivatalom apróbb dolgai folytonos jelenlétemet igényelték, s azt oly boldogul tudtam eltölteni. 1942. tavaszán *Szilágyi Isván*, az író, egykori iskolatársam jött mint rector Szalontára, ki már ismételve koszorút nyert a Kisfaludy-társaságnál s az akadémia épen Szalontán léte alatt száz aranynyal jutalmazá nyelvtani munkáját. Barátom, később asztali társam, tehát mindennapos vendégem lévén, természetes, hogy a társalgás legtöbbször irodalmi tárgyakrol folyt. Ő minden könyvet, a mi szeme elé akadt, hozzám hozott, kéretlen, sokszor tukmálva, ellenemre. Majd a görög tragikusok fordítására unszolt, melyeket akkor a Kisfaludy-társaság kezdett kiadni (s igy állt elé egy *Philoktetes)*, majd dolgozatait olvasta fel, s kérte róluk véleményemet, majd angol nyelvtant hagyott nálam, mely nyelvet akkor ő nem értett, kuriózum gyanánt. S én addig forgatám az utóbbit, addig nevettem az olvasás bizarrságain, addig törtem *Hamlet* magánbeszédét, melynek egy angol nyelvtanból sem szabad hiányzani, hogy kedvet kaptam a német *Shakespearet* összenézni az eredetivel. A munka nehéz, de annál ingerlőbb vala : egy debreczeni vásár meghozta nekem *János király* és *II. Richard* olcsó stereotyp kiadását, — remekebb müvei a nagy mesternek nem lévén kaphatók. És nemsokára *János király* magyar jambusokban szólalt meg, hogy ismét elhallgasson.

Később (1848), midőn a nyelvben már járatosb valék, újra elővettem forditani *Shakespearet*, de az eredmény, a közbejött politikai viszonyok miatt, néhány töredéken kívül, csak az lőn, hogy nevem, mint *Shakespeare* egyik fordítójáé, a *Petőfi Coriolánja* czímlapjára került.

VISSZATÉRVE az előbbi korszakhoz : én tehát ismét beléestem az olvasás ragályába, a nélkül, hogy komoly szándékom lett volna valaha mint író föllépni. De nehéz volt ellenállnom a kísértésnek. (1843 nyarán Pestre és Bécsbe tett rövid utam, — hivatalos minőségben, — szélesité ugyan egy kevéssé látkörömet, de mint ide nem tartozó, egészen kimaradhat.) — Egy falusi beszélyem némi tetszéssel fogadtatott az *Életképek*-ben. 1845. nyarán a megyei élet kicsapongásai, melyek szemem előtt folytak, némi szatirikus hangulatot gerjesztének bennem, és megkezdém, minden előleges terv nélkül, írni az *Elveszett alkotmányt*. A darab erdetileg, nem volt a nagy közönség elibe szánva, csak magán időtöltésül kezdék abba, hogy kiöntsem bosszúságomat, mire más terem nem igen vala, nem tartozván a kiváltságos osztályhoz, (NB. Nagyapám nemes volt, s apám, a kutyabőrnek birtokában, nem vala képes visszaszerezni e kiváltságot, minthogy erdélyi fejedelemtől, I. Rákóczi Györgytől, nyerte volt azt a család.) Hivatalommal, mint fönebb érintém, napestig el lévén foglalva, tudtam időt nyerni, százával önteni ama *szép* hexametereket, s tovább hurczolni a rám nőtt, a mindinkább szélesedő költeményt, a mint épen a pillanat szeszélye hozta magával. Idő közben a Kisfaludy-társaság jutalom hirdetése, *víg eposzra*, mely figyelmemet először kikerülte volt, nyár folytában ismételtetett s én e véletlen összetalálkozás által meglepetve siettem satirai eposzomat befejezni s felküldeni. Ha *Szilágyi* még Szalontán van, kétségkívül tűzbe dobtam volna, de ő még 1844-ben bevégezte a rectori hivatalt s a Szepességre, majd Pestre, végre Szigetre ment. Engem egyrészről a 25 arany csiklandott — szerettem volna látni, hogy érez az ember, ha irodalmi téren jutalmat kap ; Másrészt ugy sem volt mit féltenem ismeretlen nevemen. Különben, hogy már a munka folytában éreztem tökéletességét, annak magában e költeményben elég nyoma van. A VI. énekben az *idő malmáról* szólván, mely mindent, még az irodalmi műveket is, leőrli garadján, fölemlítve némely rossz könyveket, e sorok következnek saját munkámról :

Ott jön az én könyvemnek öt első éneke is már ...
Oh jaj ! a mélybe zuhan, honnét pora jegytelenül fog
Hullani majd az örök feledékenységnek ürébe.

s alább megint :

Nagy baj a költőnek ... ha megunta teremtett
Jellemeit maga is stb...

Az ARANYOKAT, mintha lottérián, megnyertem, bírálóim közűl egy elismerőleg, egy szinte magasztalólag szólt a műről : de fülemben csak ama harmadik szó hangzott : "nyelv, verselés olyan, mintha irodalmunk vaskorát élnők." Úgy véltem, hogy már most megállapodnom nem lehet, s 1846-ra népies költői beszély lévén feladva, még az év nyarán irtam *Toldit*. Ekkori fogalmam a népköltészetről egy *Szilágyihoz* intézett levélben nem ugyan széptanilag formulázva, de talán mégis elég öntudattal, igy van kifejezve : "a népköltő feladata nem az, hogy elvegyüljön a durva nép között, hanem, hogy tanulja meg a legfelsőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elő." *Toldi* jutalma nemcsak az eredetileg 15 aranyból álló díjnak kivételkép húszra emeltetése, nemcsak a váratlan fogadtatás kritika és közönség részéről, de *Petőfi* és több írók barátsága is lőn, kik azonnal siettek az egyszerű vidéki jegyzőt, mint hasonlójokat körükbe fogadni s a választottak közé avatni.

1847-ben készen lett *Murány ostroma* és nagy része *Toldi estéjé*-nek. *Murány*-ban oly nyelvet akarék megkísérteni, mely az irodalmi s népies nyelv közt mintegy középet tartson, erős legyen, de ne czikornyás ; oly nyelvet, mely szélesebb olvasókörrel birhasson, mint csupán a művelt közönség, így akarván egyrészről a költészeti nyelvnek nagyobb népszerüséget szerezni, másrészt a népet egy fokkal magasabb olvasmányhoz szoktatni. A czél, úgy hiszem, megjárja; sikerült-e nekem, az már más. Különben sokat ártott *Murány*-nak, hogy a cselekvényt mindenütt drámaivá akartam tenni, érzelmeket, indulatokat, apró részletekre festeni, mintha irhatná azt költő, mit a színész mimikájával ki tud fejezni. Mindazonáltal a mű jobb fogadtatást érdemelt volna, mert 1848-ban jelenvén meg, a politikai rajongás miatt teljesen ignorálták, soha senki meg nem bírálta tudtommal. Egyébiránt *Kertbeny* hibáz, midőn azt mondja, hogy ez pályamű volt, s én, *Petőfi*, *Tompa* mind versenyezvén *Szécsi Máriá*-val *Szász Károly* nyerte el a jutalmat orrunk elől. Igaz, hogy a Kisfaludy-társaság pályafeladása ébreszté bennünk a gondolatot *Szécsi Máriá*-ról írni, de egyikünk sem oly czéllal, hogy pályázzon. Te ezt magad is tudod, gondolom.

Az 1848-49. VIHAROS ÉVEK izgatottsága alatt keveset dolgoztam, mert nekem erre nyugalom kell. Néhány vers, néhány kisebb elbeszélés folyóiratokban, ez volt minden. De már ekkor megkisértettem a balladának ama népi, az eredeti formáját (melyek közűl, a mint tudod, legjobban sikerült *Rákócziné* ; bár az ilyeneket : *A rab gólya, Szőke Panni, Varró lányok*, szintén e nemhez lehet sorolni) ellentétben a mi németes, mesterkélt s érzelgős vagy deklamáló balladáinkkal. *Petőfi* e részben inkább utánam jött, mint megelőzött, legalább a *Megy a juhász* nem volt az én mintám, de az övéi lehetnek az én kisérleteim. (Újabb versei közt van egy pár efféle.) A forradalomnak egy ideig csupán távoli szemlélője voltam s a *Nép barátjának*, melynek szerkesztésével megkináltatám, csupán nevemet kölcsönöztem oda, mint szerkesztőtárs (azaz csak dolgozó társ), magam folyvást Szalontán maradván. De 1849 tavaszán bureauhivatalt kértem s nyertem a magyar belügyminiszter alatt s később Debreczenbe, majd Pestre tettem át lakásomat.

Az okok, melyek e szerencsétlen elhatározásra birtak, kevéssé valának politikai jelleműek. 1848. folytán többször is (háromszor) megfordultam Pesten s fényét megkezdém kivánni, mi természetesen elégületlenné tett alacsony helyzetemmel ; nevelé ez elégületlenséget az is, hogy a zürzavaros időszak alatt alig kaptam meg valamit jegyzői fizetésemből, a város belügyei mindinkább bonyolódtak, a hivatal a körülmények miatt mind terhesebbé vált. Ehhez járult író barátaim ösztönzése : keressek magamnak valami állomást, mely a központhoz közelebb vigyen s magam is vágytam az írói körökkel gyakoribb érintkezésbe jönni. Így hát a forradalmi fegyverek szerencséjét is hallván, 1849 tavaszán előbb Debreczenbe, majd Pestre mentem a minisztériummal, mint fogalmazó. Családom egyelőre Szalontán maradt, holmimat eladni és készülve a felutazásra, midőn a hírre, hogy az orosz Debreczen alatt van, búcsút vettem a minisztériumtól s június végén visszasiettem családomhoz. Nem is foglaltam el többé hivatalomat a belügynél, Szegeden nem voltam, Váradon már csak látogatni.

BEKÖVETKEZVÉN a katasztrófa, mint magán egyén laktam Szalontán 1851. őszig, midőn Kőrösre meghivattam. Attól fogva itt vagyok. Szalontai tartózkodásom idejére esik a félév (1851), midőn többnyire Geszten tanyázva, *Tisza Domokos*-nak órákat adtam a költészetben. A forradalom legyőzetése után kevesebbet dolgoztam, mint a forradalom előtt, bizonyos lyrai hangulatba estem a nélkül, hogy lyrám mindig teljes hangot adna. Munkáim, a divatlap- és más folyóiratokban közlött apróbb verseimen kivül ez időszakban *Katalin* költői beszély, a *Nagyidai czigányok*, (melyet ugyan már Kőrösön fejeztem be) népies víg eposz, oly kedélyállapot kifolyása, midőn a világ folyásával és önmagammal meghasonlva, torz alakok festésében akartam kárpótlást keresni. Legközelebb (1854), némi változtatással, az első kidolgozásban megjelent *Toldi estéje*.

E művet Pesten, egy írói bizalmas körben, hol a jeles műbíró, a veterán *Szemere Pál* is jelen volt, felolvasván, szóba jött, mily czélszerű lenne a hős férfikorából is dolgozva egy eposzt, az egészet trilogiává alakítani. Ettől fogva sokat foglalkozom az eszmével, meg is kezdettem *Daliás idők* czím alatt, néhány énekig vittem, majd újra meg újra dolgoztam a nélkül, hogy eddig befejezhettem volna. Legfőbb akadály, mi e tekintetben reám súlyosul, az, hogy a Toldimonda két darabban már szinte ki van merítve ; én pedig az eposzt *mondára*, a nép tudalmában is élő mondára szeretem alapítani, a légből kapott eposzok iránt ellenszenvvel viseltetem, hiányozván azokból az, mit én *eposzi hitelnek* nevezek. Le fogom-e küzdeni ez akadályt, még nem tudom. Egyéb működésem a folyóiratokban, 1849 óta, előtted is tudva van. (*Hölgyfutár, Csokonai Lappok, Emléklapok, Magyar Írók Füzetei, Röpívek, Losonczi Phönix, Remény, Enyedi Album, Nők könyve, Viszhang, Szépirodalmi Lapok, Délibáb, Müller Naptára, Thália, Divatcsarnok,* mind hoz tőlem valamit. *Népkönyve, Falusi esték, Prot. Naptár.)*

ÍME, BARÁTOM, itt életrajzom, elég hosszan, mégis röviden. Egyszerű élet ez, de mégsem nyugodt, csendes, mint némely gondolná : folytonos küzdés, melyben én voltam a gyöngébb fél. Több erővel, szilárdsággal, kitartással tán lett volna belőlem valami, de ez hiányzott mindig. Tehetségem (a mit elvitázni nem lehet, különben nem volnék ott, hol most vagyok) mindig előre tolt, erélyem hiánya mindig hátra vetett s igy lettem, mint munkáim nagyobb része, *töredék*. Csinálj te belőle egészet és kérlek, ha az idő kiadja (de hiszen erre csak pár nap kell) küld el nekem, mielőtt sajtó alá adnád, hogy lássam, nem csuszott-e be valamely hiba ? Egyébiránt azt hiszem *Bereczenek* akarod irni s engem meg akartál csalni, hamis ! Nekem mindegy, akárhová teszed. Élj boldogul !

barátod
ARANY JÁNOS

U.i. *Petőfi*-vel való viszonyomat bővebben is érintheted : az ismeretség kezdetét, látogatását 1847 (junius 1-10.) majd nejével október végén, mikor Pestre vitte. 1848-ban Pesten kétszer, Debreczenben egyszer voltam vendége s január végétől májusig (1849) családja nálam lakott Szalontán.

Arany János

kozott, minthogy minden, amit hátrahagy, töredék...

Honnan ered ez az ellentét érték és önbecsülés között ? Jókai 1865-ben a Kakas Márton arcképcsarnokához illő tónusban így felelt a kérdésre : "Előttünk áll nemzetünknek azon nagy költője, aki legnagyobb költője lehetne nemzetünknek, ha egy igen nagy fogyatkozása nem volna, mely őt ebben meggátolja, az, hogy irtóztató szerény."

SZERÉNYSÉG ? Felületes válasz, tüneti válasz. Arany magatartásának lényegét a Petőfiével való összevetés ma már hagyományos, eredményei közismertek, nem illő hát sokat foglalkozni vele. De azért kiemelni nem árt, hogy a két költő közötti karakter-különbségeket mélyebb — ne féljünk a szótól : "történelmi-társadalmi" — erők határozzák meg. Petőfi lényegében természeti tünemény volt, s ennyiben történelmietlen jelenség. Még egyszer ne féljünk az elcsépelt szótól : "üstökös", űrbeveső parabola. Élete példaszerű, mert halála a görbe képletének megfelelt, Arany viszont túlélte a bukást, a "jobb rész" kihalását. Petőfi lételeme az utópia, az apokaliptikus tűzben közeledő Paradicsom, Arany az elveszett Paradicsom gúnyoros-sóvárgó, szkeptikus dalosa. Idegen tőle minden hősi póz. A történelemben élő, tehát mindent átélni kényszerülő ember prózai sorsának lírikusa ő, nem véletlen, hogy a Hamlet fordítása, Madách felfedezése az ő nevéhez fűződik. A külvilág sértéseire az öngúny, a cinizmus tüskéivel válaszol. Madách módján, a legszentebb eszmében, áramlatban is felfedezi a "gyöngét", a fonákot, a feltartóztathatatlan pusztulást okozó fekélyt... Nemcsak a "Toldi" szerzője, a "Nagyidai cigányok"-é is... Röviden : öngyötrő, neuraszténiás, diszszonanciát kedvelő *modern ember*, akinek csak felületileg van köze a romantikához ; önfegyelmező klasszicizmusával jóval visszafele (már világirodalmi értelemben : visszafele), alkatával — ismét világirodalmi értelemben — inkább előre mutat, Baudelairenek, sőt Max Jacobnak inkább kortársa, mint Victor Hugónak.

NAGYON TALÁLÓAN írja Németh G. Béla a budapesti "Kritika" januári számában : "Verse ... ritkán tárja fel első olvasásra szépségét... Nem sodor el, nem vág mellbe ..., mint az egynemű, nagy ívű, töretlen dikciójú, verbális pátoszú kész élményt kinyilvánító művek... Verse ritkán szavalati darab. Meditációban született, meditációra való..."

Költészetének alapvető eleme a zeneiség, ahogy egyébként Németh G. Béla is rámutat, merész, de figyelemre méltó párhuzamba állítva Arany és Brahms alkatát, művészetét, esztétikáját. Jegyezzük meg : ebben is, zeneiségével is, *modern* líránkhoz tartozik inkább. A "Nyugat"-ig kell várni, amíg Arany verseinek ritmikája, melodikája értőkre és követőkre talál, — Adyt leszámítva, — túlszárnyalókra soha. Arany zeneisége versmondataiból fakad, a kifejezésnek nem aláfestése, hanem elsődleges eszköze, — teljes gazdagságában, bonyolultságában csak Illyésnél visszhangzik fel újra.

MINDEZEK UTÁN nem meglepő, hogy ez a falusi nótárius első *igazán városi* költőnk, ez az autodidakta legtekintélyesebb poéta doctusunk ; ha jól olvassuk, ha a könyvespolc könnyen elérhető sarkába helyezve mindennapos olvasmányunknak tekintjük, így, százötvenévesen is, élő barátunk, tanárunk — példaképünk.

NYÉKI LAJOS

SZÉP KÉPEK

SIMONE DE BEAUVOIR ÚJ REGÉNYE, GALLIMARD, 1967

A ZÜLLÖTT ERKÖLCSŰ kapitalista környezetben a tizéves Catherine, akit még nem fertőzött meg a gazdagság gyilkos levegője, egy nap anyjától az emberi lét célját tudakolja. "Miért élünk ?" — kérdi a gyermekek ártatlan egyszerűségével. Laurence, a "Szép képek" történetének hősnője zavarba jön. Ráébred, hogy ezen még sohasem gondolkozott, nincs olyan szellemi fokon, hogy e metafizikai jellegű kérdésre felelhessen, s azok a közhelyek, melyekkel a kislányt megnyugtatni igyekszik, csak elodázzák, de nem csendesítik le a váratlanul feltámadt kételyeket. Ijedten keresi az eredetüket. Csak nem érintette meg a világ csúf harca még a széltől is védett kedvencét ? A neuilly-i villanegyedben nincsenek se koldusok, se éhes porontyok. Ő maga gondosan vigyáz, hogy a napihírek ne érjenek a kislány füléhez. A nevelőnő csukott autón viszi az iskolába. Talán az új játszópajtás, a hanyag külsejű Brigitte van rá rossz hatással? Brigitte félárva, senki se törődik vele, bújja az újságokat, csüng a televízión, — és zsidó. Nem lehetetlen, hogy ő említett valamit a koncentrációs táborok szörnyűségeiről...

Laurence, minden felületessége mellett, nem rossz feleség — a férjét is meggyőződés nélkül csalja, csak hogy ne lássék önmaga előtt túl ostobának — s mint rendkívül gyöngéd anya, segítségére akar lenni gyermekének a fejlődés kényes éveiben. Gondolatban sorra veszi férjét, szeretőjét, családtagjait, barátait, ismerőseit : kihez forduljon tanácsért ? Megdöbbenve észleli, mennyire egyedül van ! A körülötte mozgó lények, férfiak, nők, nem emberek, hanem lélektelen bábok. A mérhetetlen vagyon, a korlátlan szabadidő, a káros szenvedélyek és szórakozások áldozatai. Szalonjaikban, amelyek a lakásművészeti képeslapok legszebb felvételeit másolják, megbeszélik ugyan — tájékozottságuk fitogtatására — az időszerű eseményeket, de valójában csak a saját ügyeik iránt érdeklődnek s teljesen felelőtlenek. Mint a történelem előtti korban a primitív népek, még ők sem értek el az Eszméig, képekben élnek, képekben gondolkoznak. Laurence is csak kép. Szép kép. Mindig a legutolsó divat, a legdrágább ruhatervező, a legfelkapottabb fodrász ízlését tükröző kép. Az anyja bűne, hogy nem lett belőle több.

DOMINIQUE, ez a pénzéhes, üzleti szellemű elvált asszony — a regény legrútabb figurája —, nagyanyai korban még szerelmi botrányokat rendező eme szörnyeteg, arra tanította, hogy mindenáron kerülje el a szegénységet. "Te nem tudod, mi az, mikor a lyukas cipőtalpon át a harisnya magába szívja az úttest szennyét, köpéseit" — mondogatta serdülő lányának. Ennyiből állt a nevelése. Laurence szót fogadott s mint engedelmes gyermek, a kiváltságosok életét választotta. Arra a planétára került, ahol — bár mindenki boldogtalan — a férfiak "Kenya bozótjaiban vadásznak", borotválkozás után "after shave" szesszel dörzsölik be arcukat, — ez az elegancia fokmérője, — a nők átkelnek az Óceánon, hogy a Bermudák partjain sütkérezzenek, idegcsillapítókon és altatókon élnek, időnként öngyilkossági kísérletet követnek el s a szakítások után felejteni Balbeckbe vagy Brazíliába repülnek egy-egy új hódolóval...

Laurence sem panaszkodhat, Jean-Charles mintaférj — ha máshol nem is, de az autóban biztonságban érzi magát mellette —, s Luc mintaszerető. "A férj hallgat, a szerető beszél, s az ágyban mind a kettő mestere a fizikai gyönyöröknek." Nincs rászorulva semmire, a két férfi elhalmozza mindennel s valósággal üldözik ajándékaikkal, de Laurence — hogy a függetlenségét hangsúlyozza — dolgozik. Mit csinálhat egy "kép"? Képeket. Hősnőnk a párizsi "Publinf" hirdetési vállalat egyik oszlopa, s csábító plakátjait a különböző ipari termékek népszerűsítésére tervezi. A legújabb paradicsom konzerv ismertetése annyira megihleti, hogy "majdnem" festményt alkot.

SAJNOS Laurence a tökéletesség csúcspontját semmiben sem érheti el, vallásgyakorlat nélkül nőtt fel, a Biblia, az Evangélium, a görög-latin mitológia legendáiban csak a képeskönyv-elem volt rá hatással. A zene se szól hozzá. Monteverdi vagy Beethoven alkotásaikban oly mélységes fájdalmak és tragédiák hangját idézik, amelyeknek a megértéséhez a szenvedés ismerete szükséges. Laurence csak az unalmat, az ürességet ismeri. Olvasni nincs türelme. Nincs olyan író, aki lekösse figyelmét. A múzeumokban ásítógörcs kínozza. Nincs érzéke a politikához, a földrajzhoz, szerelemmel szeretni nem tud, felebarátai sorsa iránt közönyös, a háborúk, a lincselések, a fehérek, a feketék, a gyermekek ellen elkövetett borzalmak és igazságtalanságok, a különböző katasztrófák csak film- és televízióképek számára. Hozzájuk szokott. Elfásult. Mellette szól, hogy tisztán látja hiányait és hibáit, s úgy undorodik önmagától és a környezetétől, hogy belebetegszik és szüntelenül hány. Mintha csak a saját és a hozzá hasonlók hazugságaitól, bűneitől kívánna megszabadulni. Elveszett asszony, de a lánya, Catherine, aki még szomjazza az igazságot, megmenekülhet. Persze csak akkor, ha anyja még idejében kiragadja őt az ideggyógyászok és lélekelemzők karmaiból — a férj, a Freud tanaira esküvő Jean-Charles bízta rájuk a gyereket — és nem engedi, hogy a kuruzslás tönkretegye.

ENNYI A CSELEKMÉNY. Ha nem is nagyon mély és eredeti, bőven elég ahhoz, hogy olyan gyakorlott írónő, mint Simone de Beauvoir, élvezhető regényt faragjon belőle. Annál is inkább, mert a Sartre filozófiájából kölcsönvett *Miért élünk* alapeszme a "Szép képek" szerzőjét is komolyan foglalkoztatja. A baj csak ott van, hogy a Goncourt-díjas írónő ezt az ecetsavból és émelyítő szirupból vegyített limonádét nem a saját, de Françoise Sagan receptje nyomán készítette el, s egy olyan világ gyarlóságát ostorozza benne, amelyet alig vagy legfeljebb hallomásból ismer. Az eredmény az, hogy amikor a "képtársadalom képembereinek képlelkületét" igyekszik elénk idézni, ábrázolása túlzott és valószínűtlen.

A szatíra műfaja különleges észjárást, fantáziát és humort igényel. Ritka adottságok a nőíróknál s ebben még a férfias Simone de Beauvoir sem kivétel. A Swiftek, Shaw-k, Karinthyk csúfolódó könnyedsége hiányzik. belőle. Nem tud nevetni s még kevésbé megnevettetni. A hang, amellyel kifigurázza a burzsoázia pojácáit, súlyos, fontoskodó. Mintha nem az író, de a filozófia tanár ismertetné hallgatóinak a katedrán Hegel, Husserl, Heidegger eszméit. S a legfurcsább az, hogy a lenézett osztály üresfejű hölgyeinek bírálgatása közben helyenként árnyalatnyi csodálatot árul el, valami elfojtott kisebbrendűségi érzést. Ostobák, műveletlenek, halvány sejtelmük sincs arról, hogy a "térkép melyik részén van Ghana, ki Delgado ezredes, miért halnak önkéntes tűzhalált Vietnamban a bonc mártirok", — de mernek szépek lenni és élni szépségük hatalmával.

HA AZ OLVASÓ nem volt rest baráti körben szorgalmáról híres "castor" (hód) néven becézett Simone de Beauvoir háromkötetes, több mint kétezeroldalas önéletrajzát végigtanulmányozni, akkor a "Szép képek" témái nem érik váratlanul. Eszébe jut, hogy a gazdag polgárság elleni gyűlölet már az iskoláslány Simone lelkét is háborgatta, "legőszintébb és legtudatosabb szenvedélyének" érezte ezt a magatartást. Annyira irtózott a léhaságuktól, hogy minden energiáját, idejét a tanulásnak, a szellemi fejlődésnek kívánta szentelni, "s még a körömtisztítástól, a fogmosástól is sajnálta a perceket, és családja megbotránkoztatására piszkos kézzel, de a görög nyelvtan rendhagyó igéinek ismeretében ült az asztalhoz". Felnőtt korban sem akart mást, csupán tudását gyarapítani, s csak ha véletlenül összehasonlította magát jólöltözött barátnőivel, vette észre megjelenése fonákságát. A luxushelyeken félszegnek érezte magát, igazán mindig intellektuelek társaságában, szellemóriás ismerősei között volt a helyén. Vallomásaiban szinte megható az a néhány sor, amit öltözködési problémáinak szentel. Mikor szekrénye előtt a különösen nagy alkalmak és találkozások izgalmában ő, az észlény, "szép kép" akart lenni, tanácstalanul töprengett azon, milyen színű blúzt vegyen fel a rakott szoknyájához. Ez juthatott eszébe, mikor mostani regényében megjegyzi, hogy a Dior és Balenciagánál öltözködő divathölgyek, ha egy nőtársukról rosszat akarnak mondani, azzal jellemzik : "Abból a fajtából való, aki képes kockás szoknyához pötytyös blúzt felvenni".

Simone de Beauvoir emlékirataiban elárulja : "nincs olyan nap, hogy ne jegyezné fel a világ fontos és apró eseményeit, így gyűjtve anyagot munkáihoz". Valószínű, hogy hű maradt ehhez a szokásához, s az 1964-ben megjelent "La force des choses" után felgyűlt anyagot belegyömöszölte a "Szép képek" lomtárába. Semmit se hagyott ki — a pápa beszédeitől kezdve az összes francia és világproblémákig, az egész elmúlt két év zűrzavara benne van a regényben. Csak az nincs benne, amiről a regény szól s amiről — úgy fest — nem volt elég feljegyzése. "Ha valamiről nincs mondanivalóm szószátyár leszek" — írja magáról éles meglátással. Ez lett a veszte! Úgy látszik nem lehet büntetlenül ennyit tudni és ilyen műveltnek lenni. Ha beéri a most különösen divatos témával, az anya és a serdülő lány közötti kapcsolat boncolgatásával — mint ahogy ezt egy szintén nemrég megjelent regény, a "Les rendez-vous de la colline" ("Találkozások a domboldalon") szerzője, a tehetségben mögötte messze elmaradó Anne Philipe tette —, akkor könyve talán szürkébb, de a francia irodalom szabályainak megfelelően, szigorúbban szerkesztett és egységesebb lenne.

A KRITIKUSOK kegyetlen ridegséggel bírálták meg a fémjelzett írónő munkáját, de ha igaz, amit Simone de Beauvoir hangoztat, az, hogy "megcsömörlött az irodalmi babéroktól, fütyül az utókor véleményére s nincs más vágya, mint írásainak szélesebb körű, nagyobb olvasórétegeket szerezni", akkor meg lehet elégedve. A könyvkereskedők best-seller listáján a "Szép képek" messzire maga mögtt hagyja az évvégi irodalmi díjakkal kitüntetett regényeket.

MEGYERY SÁRI

Ének a madárijesztőről

A "MARAT MEGGYILKOLÁSA" 1964-es berlini ősbemutatója óta irodalmi körökben várakozással és figyelemmel szokás tekinteni a svédországi "emigrációban" élő Peter Weiss fiatal német drámaíró tevékenységére. Második darabja, a "Vizsgálat", mely hiteles dokumentumokra alapozva elevenít föl egy náci háborús bűnösök elleni bírósági eljárást, nem adott különösebb újat ahhoz a képhez, amely Weissről legáltalánosabban kialakult, legföljebb az író elkötelezettségét húzta még inkább alá. Technikailag azonban mintha egy helyben topogásról árulkodott volna.

Az "Ének a madárijesztőről" mostani stockholmi ősbemutatója azokat látszik igazolni, akik a hanyatlás jeleit vélték fölfedezni Weissnél. Színre vitelére a svéd főváros új, társadalomkritikát kedvelő színháza, a Scala vállalkozott. A két órát kitöltő, helyesebben kétórányira kinyújtott "musical" Weiss legújabb, szabadversben írott művére, a "Gesang vom lusitanischen Popanz"-ra alapszik. Elhibázott lenne azonban a darabot, előadott formájában pusztán Weiss alkotásaként fölfognunk. Az aránylag rövid, minden színpad jellegű utasítást nélkülöző "verses" szövegből író, rendező, zeneszerző, díszlettervező és hat színész együttes "team-work"-je hozott ugyanis létre színpadon is megjeleníthető művet. Ez a sokoldalú együttműködés sem tudta azonban igazi drámai élménnyé varázsolni a bemutatót. A szenzációs újdonságot várók is csalódtak. Több kritikus egybehangzó állítása szerint is a húszas évek berlini színpadi kísérleteire, Tucholsky és Toller hőskorára emlékeztetett leginkább szöveg, szellem és színi technika egyaránt. Mintha Brecht nem ért volna azóta el ebben a műfajban, az efajta hozzáállásban is minőségileg jobb eredményeket !

AZ "ÉNEK A MADÁRIJESZTŐRÓL" legszembeszökőbb vonása a politikum. Angola népének erőszakos portugál elnyomására, gyarmati sorban tartására akarja a szerző a figyelmet fölhívni. Angola még ma is kolónia, ahol fegyverek védik biztosítják a portugál állam- és tőkeérdekeket. Peter Weiss műve mégis "elkésettnek" hat, s nem csupán azért, mert az események, amelyekre szövegében hivatkozik, 1961-ben játszódtak le. Ebből még az is következhetnék, hogy Weiss, a konkrét példa ürügyén, általában mindenfajta elnyomás ellen tiltakozik.

De a weissi szöveg a maga banális frázisaival és replikáival a legtöbb helyen skandált és idejét múlt, vulgár-marxizmussá laposodik. Nyelve általában nemcsak egyszerű, hanem dísztelenségében és költőietlenségében már-már élvezhetetlenül szürke és primitív. Versnek (aminek Weiss maga nevezi) csak a sorok szabad és önkényes széttördelése miatt volna vélhető. A formai tördelés azonban önmagában még nem tesz semmilyen szöveget versé, még kevésbé költészetté. Lássuk ízelítőül a darab egyik kulcsszövegét, a Madárijesztőnek az előadás folyamán újból és újból megismételt replikáját :

"Parancsaimat az Úristentől
kapom
Portugália feladata az
hogy szétterjessze
az isteni üzenetet
a földön
Újból és újból megmutatta a történelem
hogy az ember
nem képes kormányozni önmagát
Tekintélyi irányításra van szüksége
mely megvédi attól
hogy saját önzésének és anyagiasságának
áldozatává legyen
Az anyagi nyerészkedésért
és magas életszínvonalért folyó hajszában
elvész
az ember igazi lelke
s eljön
a lelketlenség és üresség
korszaka"

Az "Ének a madárijesztőről" szövegét túlnyomó részben újságcikkekből, tőzsdei jelentésekből, politikai brossúrákból vágta ki Weiss, s illesztette egymás mellé anélkül, hogy csiszolt, formált volna rajtuk. Műve éppen ezért nem is más, mint ügyes újságírói kézzel innen-onnan összeollózott kollázs. Ember- és jellemábrázolásról, s valamifajta egységes, kifejlet, megoldás vagy katarzis felé haladó cselekményről, tehát tulajdonképpeni értelemben vett írói alkotómunkáról azonban nem beszélhetünk. Az összhatás így menthetetlenül a töredékesség és esetlegesség érzete. Ezzel Weiss saját szándékolt célját sem tudta elérni, hiszen azzal csak rosszkedvűvé és fáradttá tehet mindenkit, hogy két órán keresztül szakadatlanul ilyesmit kell hallania : "24 ezer ember évi 200 dolláros bérért ássa elő a gyémántot Luanda és Lunda bányáiban", stb. Még akkor is ez következik be, ha az olvasó vagy néző szívből és humanista meggyőződéssel el is ítéli Portugália gyarmattartó politikáját.

PETER WEISS színműírói útja a "Marat meggyilkolásá"-tól, s e darab erőteljes alakjaitól az "Ének a madárijesztőről" sematikus papírfiguráiig művészi és színháztechnikai szempontból egyaránt a hanyatlás jeleit mutatja ; még akkor is, ha tudjuk, hogy már a "Marat meggyilkolása" legjobb részeit is sajátos kollázs-technikájával állította össze, kiollózva őket de Sade márki írásaiból. Maradandó értékű drámai alkotások helyett, úgy fest, azóta csak, aktuális, vezércikk ízű politikai pamfletok kerülnek ki Peter Weiss korábban ígéretesnek mutatkozó műhelyéből.

SULYOK VINCE

NOVÁK MÁRIA

Éjjeli ijedelem

Csak ülni itt és várni rád
az éjjeli sötétben :
meghallani felzengő
lépteidet a csendben.

Csak ülni itt és várni rád,
mint hívők várnak a jóra,
mint parton állók várnak
az érkező hajóra.

Csak ülni itt és állni ha
fut az idő és nem jössz
csak állni itt és járni ha
még két perc és mégsem jössz.

Járni, járni fel s alá,
mint aki hirtelen eszmél :
mi lenne kedves, jaj mi lenne,
ha egyszer mégsem jönnél...

SÁRKÖZI MÁTYÁS

KIS SZEREP

Micsoda sár, pocsolya ! Nyálka lepi a kövezetet. Hideg köpedelem ez a csontig-velőig hatoló, nedves köd. Köpedelem város Leeds, úgy ahogy van. Ramaty egy hely.

Így mormogott, nem is annyira magában, mint inkább félhangosan maga elé Vért Géza. Úgy sem értette senki. A sötétzöld, emeletes autóbusz eldübörgött mögüle és ő most ott állt két üres telek között, valamiféle dombon, a téli délelőtt híg ködében. A köd ellenére húsz-huszonötméteres kört még felmérhetett a pillantása. Templomtorony magasodott a domb alatt, a kanyarodó úton följebb pedig szürke épület. Erre felé indult.

Már tudták, hogy jön. Az egyenruhás kapus egyenesen a próbaterembe kalauzolta, ahol nem volt senki.

Vért Géza leült és szemügyre vette a stúdiót. Mikrofonok voltak itt is, ott is, gémeskútszerű, jókora billenőállványon, csak úgy letéve egy-egy sarokba vagy éppen a mennyezetről lógó huzal végén. A pódium mellett lelakatolt hangversenyzongora terpeszkedett, rajta kabátok, táskák, kiforgatott szerepkönyvek és egy sárga pulóver.

Aztán a kezeit nézte. Megállapíthatta, hogy olyan keze van, amilyen nem méltó a szellem emberéhez. Vért Géza ugyanis a körömrágók kasztjához tartozott. Valamikor ronccsá rágta a körmeit, sohasem jöttek igazán rendbe. Mostanában már csak azt a műveletet végezte, amit "széprerágásnak" nevezett, azaz foggal manikűrözött. Szinte szünet nélkül.

A jobb hüvelykujját most határozottan gyűlölte. Mert ha az ember kezébe fogja a sokszorosított szerepkönyvet, a többiek felé pont ez a köröm néz, talán mind között a legpocsékabb. A felületét egyenlőtlen, széltében húzódó dudorok, szaru-redők recézték. Az ilyen köröm peremét az ember az alsó fogsorához illeszti, úgy, hogy az ujjbegy legyen lefelé. A fölső nagy-metszővel ezután megkezdhető a csiszolómunka.

Vért Géza szájához emelte a hüvelykujját, de alig néhányszor csiszolta végig fogaival a köröm felületét, amikor belépett a terembe egy bodroshajú férfi.

— Mister Vért ?

Kikapta szájából a kezét és gyakorlott mozdulattal törülte kabátjához a hüvelykujját.

— Persze, hogy ön Mr. Vért, ki más lehetne — mondta magabiztosan a bodroshajú. Oxfordi kiejtéssel beszélt, túl hangosan.

— Szóval, ön lesz a mi sétatéri gyorsfényképészünk Mr. Pawlowski helyett. Nem nagy szerep, de azért összpontosítást igényel.

— Kérem, én igyekezni fogok.

— Ön lengyel ugyebár ?

— Nem kérem, sajnos lengyelt nem tudott az ügynökség ilyen rövid idő alatt felhajtani. Én magyar vagyok.

— Nem tudott ! — kapott fejéhez a bodroshajú. — Egy magyar és egy lengyel angol akcentusa között óriási a különbség. Amellett én fiatalabb embert kértem.

— Kérem, én igyekezni fogok.

— Oké. Most már nem küldjük vissza, este már felvétel van. Blowdennek viszont üzenem, hogy nem vagyunk vele megelégedve, egyáltalán nem. Nekem szlávos kiejtés kell és a magyarok tudtommal nem szlávok.

— Kérném, én szlovák családból származom...

A bodroshajú az órájára nézett: — Hat perc múlva kezdünk. A többiek a büfében vannak.

Kezet nyújtott : — Nevem Simon Dawkins.

— Oh, Dawkins, a híres rendező, — gondolta Vért Géza — szakmai tekintély, akinek a nevével tele van a rádióműsor.

Zavartan nyújtotta a kezét. Bár szinte tenyérrel fölfelé közelített a rendező szőrös mancsa felé, tudta, hogy a mutatóujján oldalt tizedmilliméternyire kilátszik a köröm alól a körömágy. Ugyanis néhány nappal előbb belenyesett ollóval. Ezt még le kellett volna rágni.

Simon Dawkins azonban egyenesen a szemébe nézett.

Az angolok valóban pontos emberek, különösen a rádiós-színészek. Hat perc alatt a stáb mind a tizenkét tagja feljött a büféből, csevegtek, nevetgéltek. A rendező visszavonult az üvegfal mögé és onnét harsogta :

— Kopaszodó, kékruhás barátunk neve Vért, ő a sétatéri gyorsfényképész, harmincnegyedik oldal végig, harmincötödik eleje.

Néhány öreg színész barátságosan felé biccentett. Vért Géza zavartan meghajolt.

— Kezdünk, kezdünk, kezdünk — ordította a rendező. — Valéria kettes mikrofon !

A kettes mikrofonhoz odalépett egy fiatal színésznő. Harisnyában állt a szőnyegen, úgy látszik zavarta a cipője. Állapotos volt, legalább hetedik hónapban. A fülig szerelmes kis titkárnőt alakította.

Harmincnegyedik oldal végig és a harmincötödik eleje. A vonaton elolvasta az egész darabot s nem találta nagy műnek. Csütörtök esti töltelék : kitölt másfél órát a műsorból. A szerep pedig afféle semmiség. "Bocsánat hölgyem ! Egy pillanatra tessék úgy maradni, önnek kitűnő fényképarca van !"

Mindezt lengyel akcentussal...

Idestova hat hete nem hívták be munkára, tehát nem lehetett válogatós. Ez a termetes öreg néni például, aki a főszereplő anyját domborítja, mit sem tud arról, hogy a múlt hét végén már csak zsíroskenyérre futotta, reggel, délben, este.

A kis szerepből tehát esetleg kellene csinálni valamit. Pár szó az egész, de azt úgy kellene eljátszani, hogy a rendező felfigyeljen a tehetségére.

Csak ez a hüvelykujj ne volna ilyen borzasztó ! Mindjárt mellette a mutatóval is baj van. Nézzük csak. A bőr pereme viszonylag egyenletes, de oldalt kiugrik valamiféle kis pörk, csúnyán, pimaszul és rendetlenül. Ha mikroszkóp alatt vizsgálnánk, kemény, már csöppet sem rugalmas vértet látnánk, türemlést, egy orrszarvú térdét. Mennyi rendetlenséget, ápolatlanságot sejtet ez a pörk. Azt jelenti, hogy zilált, mindig rohanó szegénylegény ő, akinek nincs egy nyugodt pillanata a körömápolásra. Különben is, az ő kezeit nem lehet rendbe tenni, soha nem tökéletesek.

Már látta, hogy a bal gyűrűsujján sem megfelelő a köröm. Fölül lapátformán végződik és mintha egyik oldalon szélesebb ívet írna le a pereme. A legtöbb embernek pompásan és természetesen egyenletes a körme-pereme. A bőr férfiasan, de ápolt-rózsaszínen veszi körül a kifinomultan formás vagy parasztosan rövidre, szélesre torzult szarulemezt. És az ő körmei? Egy-egy tragédia, sikerületlenség, kudarc valamennyi. A bal kisujján például hiába oly szépívű a félhold, mert a töve táján vékony hártya rontja az egységet, már régen le kellett volna gyalulni foggal, persze előbb megnyálazva kissé...

Vért Géza a hirtelen csendre figyelt fel. Mindenki ránézett, a rendező kicsit félrehajtott fejjel szemlélte őt az üvegfal mögül, ujjaival idegesen dobolt a kezeügyében heverő jegyzetkötegen.

— Harmincnegyedik oldal — csak ennyit mondott szemrehányóan.

Vért fülig elvörösödött, fölugrott, egy pillanat alatt megkereste szerepkönyvében a jelzett oldalt és odalépett ahhoz a mikrofonhoz ahol az állapotos színésznő állt.

— Másik mikrofon — mondta fáradtan a rendező. A technikusra nézett, aki határozottan élvezte a gyérhajú kis külföldi zavarát.

Átkullogott a másik mikrofonhoz és lehetetlen kiejtéssel kiáltotta : — Bocsánat hölgyem ! Egy pill...

— Állj ! — Dawkins most már dühös volt és joggal. — Várja meg a zöld lámpát, maga szamár ! Elolvasta egyáltalán, hogy miről van szó ? Maga a tengerparti sétányon áll gépével egy őszi szombat délután. Tehát kap aláfestőzajt. Akkor beszél, amikor a zöld lámpa kigyullad.

Teljesen megsemmisült. Az anyja keservit, hogy mindent mindig elront, semmi se sikerül. Az anyja keservit.

Hirtelen kigyulladt a zöld lámpa és most már a tengerparti sétányon hömpölygő tömeg moraját is hallani lehetett. Maga elé képzelte a lengyel fotografus figuráját és kissé izgatottan. de saját megítélése szerint elég jól mondta a szerepét.

— Katasztrofális — rebegte síró hangon a rendező, amikor a jelenet végéhez értek.

Egy kis termetű fekete színész vette át a szót, valami leánykereskedőt vagy mit alakított. Sokszor látta már a televízióban, de a nevét nem tudta volna megmondani.

A következő jelenet egy szálloda előcsarnokában játszódott, két színész a próbaterem távoli sarkában beszélgetett a mikrofon előtt, a többiek szolgáltatták a szállodai morajt. Vért Gézához érdeklődő arccal fordult oda az idős színésznő és ezt mondotta : — Rebarbara, rebarbara, rebarbara, mikor lesz már teaszünet ?

Vért Géza mosolygott. Jobbkezét két gomb között a kabátja alá dugta. A ballal viszont fognia kellett a szerepkönyvet és lám, a bal középső sem volt rendben. Olyan egyenletlen volt a széle, mint azoknak a bronz pénzdaraboknak, amelyeket gyerekkorában a villamossal lapíttatott formátlanra.

A nő végre fölhagyott a rebarbarázással. — Londonból jön ? — kérdezte. — Istenem, mit adnék, ha odafönt dolgozhatnék...

A színésznő öreg volt, nagyon öreg. — Öregszünk, kopunk — filozofált magában Vért Géza. Minden fényét veszti, megkarcolódik, a festék lepattogzik, a fémek oxidálódnak, minden fakul, porosodik, piszkot gyűjt magába. Jó, hogy nincs autóm, nem bírnám elviselni a nikkel besárgulását, a zománc tükörfényének tompulását. Az idő kíméletlen. Ádámcsutkánk fölé lebernyegek vagy hurkák gyűrődnek. S lám, csupán a körmökkel mennyi baj van. A jobb gyűrűsujjon, ott ahol oldalt eltűnik a köröm a fölékaréjosodó párna alatt, ott valami fehéres szigetke ráburjánzott a sima felületre...

Ismét állt a próba és akárcsak az imént, mindenki Vért Gézára meredt. A rendező lassan és tagoltan szólt hozzá : — Legyen szíves vegye a kabátját és hagyja el a helyiséget. A vonatköltségét fizetjük. Ön használhatatlan.

— De hiszen az én részem már lement — súgta oda az öreg színésznőnek.

— Ismételtünk, ember, ismételtünk...

A vonatban kellemes meleg volt, de az ülés plüsshuzata dohszagot árasztott. Vért Géza a körmeit tanulmányozta. Bal mutatóujján szépen formálódott az alsó szegély, de mintha megnyúzták volna egy tizedmilliméternyi területen, a felhámból háromszögletű rész szakadt ki. Az ilyen szépséghibát foggal kell elegyengetni, néhány nap, amíg teljesen begyógyul.

MAGÁNLEVELEK

Pierre Salinger, a megölt Kennedy elnök egykori sajtófőnöke, rendkívül érdekes emlékirataiban feltárja főnökének titkos magánlevelezését Hruscsovval. Mulattató, megható vagy szomorú ? Mindenesetre rendkívüli kép bontakozik ki a bizalmas vallomások során. Kiderül, hogy a világ első és második hatalmának vezetője éveken keresztül egy kis New York-i orosz kém közvetítésével, kézírásos levelezés segítségével intézte a Földgolyó sorsát.

A kémet Georgi Bolsakovnak hívták, az Egyesült Államokban élt kiküldetésben, hivatalos státusza "fordító" s az Amerikában megjelenő szovjet propagandafolyóirat szerkesztője volt, — ugyanakkor szabályosan törzskönyvezett orosz kém a C.I.A. dossziéiban. 1961. szeptember 22-én, röviddel azután, hogy Hruscsov megszegte az atomkísérletek betiltására vonatkozó egyezményt s kijelentette, hogy csak akkor szünteti meg a kísérleteket, ha az Egyesült Államok neki adja egész Berlint — a kijelentést Kennedy atom-zsarolásnak minősítette az ENSZ előtt — az orosz kém felhívta telefonon Salingert.

— Rendkívül fontos ügyben kérem a közreműködését : kérem, vacsorázzék együtt Harlamov diplomatával, aki Gromiko közvetlen üzenetét hozza

Salinger vacsorája már le volt kötve, de másnap fél nyolckor fogadta szállodájában az orosz diplomatát, aki a kis kém kíséretében jelent meg. Villogó fogú mosolyt küldött Salinger felé s az első szava az volt :

— A berlini viharnak vége !

Salinger értetlenül hallgatta. A diplomata mindent megmagyarázott. Személyes üzenetet hoz az elnöknek Hruscsovtól. Az orosz kormányfő elhatározta, hogy a berlini kérdést illetően minden közeledésre vonatkozó javaslatot megfontol, javasolja, hogy tartsanak együtt csúcsértekezletet, kéri Kennedyt, határozza meg annak időpontját. Azt is kéri, ne húzza az időt, mert ő, Hruscsov, nehéz nyomásnak van kitéve a kommunista táboron belül (nyilván Kínára célzott). Kéri, reméli, hogy Kennedy ENSZ-beli újabb nyilatkozata nem lesz olyan harcias, mint a megelőző volt. Hozzátette: küldött ő már személyes üzenetet az elnöknek, nemrég, a "New York Times" egy újságírójával : ugyanezeket kérte. Az elnök úr nem kapta volna meg ? (Az újságíró, Cyrus L. Sulzberger, valóban elfelejtette, vagy nem tudta átadni az említett üzenetet).

Kennedy az üzenetet kellő óvatossággal fogadta. Elővette másnapi ENSZ beszédének kéziratát. Abban semmi különösebben harcias nem volt. Egy betűt sem változtatott rajta.

Néhány napra rá, szeptember 29-én újabb telefonhívás érkezik Salingerhez. A kis kém rendkívül sürgető.

— Ha tudná titkár úr, milyen fontos ügyben keresem, nem halasztaná a találkozást holnapra...

Az elnök ebben az időpontban éppen Gromikóval tanácskozott az ENSZ-ben, Salinger el sem tudta képzelni, mi újat hozhat az orosz kém. Pedig újat hozott. Másnap a megbeszélt időpontban kopogott Salinger szállodaszobájának ajtaján. Két vastag újságot tartott a kezében. Az egyiket kettényitotta, testes hólyagpapír borítékot húzott elő belőle, körülményesen felbontotta.

Nyikita Hruscsov huszonhatoldalas, kézírásos, természetesen orosz nyelvű levele volt. A kém hevenyészve, szóban lefordította. Ajánlatokat tartalmazott a laoszi s a berlini kérdésben. Egyes részei a legszemélyesebb hangnemben íródtak. Tele volt célzásokkal arra nézve, hogy a levélről az orosz vezetőtársak nem tudnak, s érzelmi utalásokkal kettőjük kötelességére az emberiséggel. A kém a szállodában töltötte az éjszakát, a levél szó szerinti lefordításával. Az eredetit is otthagyta, arra az esetre, ha valami kétely merülne fel a szöveg egyes részeinek értelmezésében.

Kennedy válaszolt. A levelezés tovább folytatódott. Egy hónappal később — a kubai válság idején — Hruscsov hideg-melegzuhanyszerű, hol engedékeny, hol zsaroló üzeneteket küldött. A végén, amikor számára melegre fordult a helyzet, egyszerre úgy tett, mintha zsaroló üzeneteit el sem küldte volna, s elfogadta, hogy hazaviszi a röppentyűket, leszereli a kilövőpályákat, ha az Egyesült Államok garantálja, hogy nem szállja meg Kubát.

A levelezés, mely — ki tudja ? — talán éppen a Hruscsov-féle kubai szélhámosság céljából jött létre — azért, hogy elaltassa az amerikai elnök éberségét —, később, sokkal bizalmasabb formák közt s egészen Kennedy haláláig folytatódott. A levelek ma a Kennedy-család birtokában vannak s egyelőre kiadhatatlannak nyilvánítják őket, mivel tele vannak jelenleg élő politikai személyiségekre vonatkozó kényes megjegyzésekkel. Salinger könyve azonban bő kivonatokat tartalmaz a levélváltásból, amelynek aligha van mása az újkori diplomáciában.

Zs. F.

MEGJELENT
MAKKAI ÁDÁM
verseskötete
SZOMJ ÉS ECET
Kolozsvári Pál rajzaival
az Amerikai Magyar Írók
(Los Angeles) kiadásában

Ára (csak kötve kapható) postaköltséggel együtt :
Amerikában : 4.30 US $
Európában : 3.30 US $
vagy ennek megfelelő összeg

Megrendelhető : Amerikai Magyar Írók. 757, Ocean Avenue, Apt. 107 SANTA MONICA, Calif. 90402.

AZ IRODALMI ÚJSÁG következő száma március 15-április 1-i dátummal, kettős húsvéti számként 16 oldalas terjedelemben jelenik meg.

*

A POZSONYI lapok beszámolnak egy szepesi falfestmény restaurálásáról. Négy évvel ezelőtt egy lehulló vakolatdarab árulta el, hogy Kakaslomnic szepességi nagyközség XIII. századból származó katolikus templomának sekrestyéjében régi középkori falfestmény van. Ezt a festményt azóta feltárták és rendbehozták. A falfestmény a maga nemében páratlan műtörténeti lelet : hét méter hosszú és két méter magas összefüggő freskó, mely biztosan 1320. előtt készült, tehát a legbecsesebb Árpád-kori ábrázolások egyike. A kakaslomnici leletet, mely Szent László király párviadalát ábrázolja a kun vitézzel, kompozícióját s technikai rangját tekintve is egyedülálló a gazdag szepesi műtörténeti kincsek között.

*

CARLO PONTI, (Sophia Loren férje) és Vittorio de Sica után, egy harmadik nemzetközi filmnagyság is fölvette a francia állampolgárságot : Orson Welles.

*

VAN GOGH első éremportréját magyar művész, Ferenczy Béni készítette — közli dr. Marc Edo Tralbaut belga művészettörténész, akinek most jelent meg Antwerpenben új Van Gogh-albuma. A kötet Ferenczyn kívül több magyar művész, Martsa István, Kiss Nagy András, Engelsz József, Cséri Lajos, Kiss Kovács Gyula, Kunvári Lilla és Szandai Sándor Van Gogh-plakettjeit is ismerteti.

*

A PÁRIZSI Clairvision Club a század legjelentékenyebb irodalmi "nagydíj-nyertes" műveit jól olvasható, nagybetűs nyomtatásban adja ki sorozatban, hogy a "fáradt szeműek" is élvezhessék a híres könyveket.

*

A BBC bejelentette, hogy június 25-én "A mi világunk" címmel televíziós világprogramot sugároz, amelynek témája a demográfiai robbanás, a föld népességének ugrásszerű megnövekedése. A műsort az European Broadcasting Union szervezi ; egyelőre 16 ország járult hozzá a részvételhez — közöttük Magyarország — s valószínű, hogy a lista még bővül. A kétórás amerikai program közvetítéséhez két amerikai, egy szovjet és egy japán távközlési mesterséges holdat kapcsolnak össze, s a várható nézőszám eléri az 500 milliós rekordot.

*

TOSCANINI emlékét idézi az idei, harmincadik Maggio Musicale Fiorentino — a Firenzei Zenés Május. A mester száz éve született. Verdi "Requiem"-jét Claudio Abbado vezényli. A hangversenysorozatban vezényel még Mraviszkij, von Karajan és Bernstein. A szólisták között szerepel Isaac Stern és Leonid Kogan.

*

A "SIRÁLY"-BÓL, Csehov drámájából, filmet készítenek Hollywoodban.

*

A ROTTERDAMI új Orvostudományi Egyetem 275 hallgatója különös szállást kapott. Az egyetem vezetősége megvásárolta a Seven Seas nevű 30 évvel ezelőtt épült és a hadiszolgálatból "kiöregedett" amerikai repülőgép-anyahajót ; a rotterdami kikötőben az egyetemtől ötpercnyire horgonyzó hajó kényelmes, olcsó szállást biztosít a diákoknak.

*

WALT DISNEY hátrahagyott tervei alapján felépítik Floridában Disney Cityt, a "jövő városát". A várost egészében üveg fedi majd és klimaberendezés gondoskodik a megfelelő hőmérsékletről. A város felépítése százmillió dollárba kerül.

*

A PÁRIZSI Musée d'Art Moderne vízfestménykiállítást készít elő "Akvarellek Cézanne-tól Mathieu-ig" címmel.

Irodalmi Ujság

Egy nagy magyar fényképész

A budapesti "Új Írás" egy csokor múlt századbeli fényképet közöl legutóbbi számában, Klösz György pesti fényképészmester néhány művét, aki az 1878-as árvíztől kezdve haláláig fényképek százait adta a közönségnek, s most a hazai folyóirat jóvoltából, az utókornak, az egész világnak. Arany Dunapartját látjuk — Arany "pesti partját", Pál Károly vadaskereskedését, ahová Gyulai Pál járhatott vaddisznócombot venni, konflisán elbóbiskolt kocsist a Múzeumkert előtt, ahol, a rács közt, felötlik a "Pál utcai fiúk" némelyike, talán Nemecsek, talán Ács Feri, a vörösingesek vezére ? A címlapon két kislány — dédnagymamáink — egymás kesztyűs kezét fogva korcsolyázik, a hátsó fedőlapon egy régi kisdiák, térden alul érő nadrágban, — a "Tanár úr kérem" egyik szereplője ? Móra "Egy az Isten"-ének paraszt-suttyója álldogál, pici táskájával a kezében egy Szent István címerrel díszített, öntöttvas pesti lámpaoszlop mellett ? — és siklik Ady nyolcvanas villamosa, meghatóan, a régi sineken, egykori mesteremberek, utcagyerekek — dédnagyapáink — delelnek egy aszfaltozó berendezés ős-sajtárai és hordói közt a régi nyárban. Klösz György, a fotografus neve teljesen ismeretlen a magyar közönség előtt, az 1963-ban kiadott 'Fotolexikon" nem tud róla, Horváth Árpád "Camera Obscura" című 1965-ben megjelent munkája egy sort ír róla s K l ö s z-nak nevezi. Anyaga — sok száz lemeze, amelyeket még helyben-ömlesztéses, helyben-előhívásos módszerrel, kocsin hurcolt a felvétel helyére, rögtönzött sötétkamrájával együtt — erősen megrongálódott, sok lemez kicsorbult, más megpenészedett. A Millenneumra készített "Ezredéves kiállítási emlék" című díszes album fennmaradt ; "Próba-nyomatok" címmel illusztrált prospektust készített, amelyben tárgyak, rajzok fényképészeti úton való megörökítését és nyomtatott sokszorosítását ajánlja. A nyomdai sokszorosítás egyik úttörője volt. Mint Maár Gyula szép méltató cikkében megírja : fogalma sem lehetett, milyen kincset hagy az utókornak, művészi törekvése a hűséges visszaadásra szorítkozott. Csakhogy ő volt az első, aki kilépett a bizonyos kényelmet nyújtó műteremből, s csillapíthatatlan vággyal belevetette magát a korabeli p l e i n-a i r-be : félig s egészen eltűnt fővárosi múltunk, középületeink, a pesti ember megörökítésébe.

Anyagát most a Kiscelli Múzeum vásárolta meg. Köszönet mindazoknak, akik az ismeretlenségből "előhívták".

A SZOLNOKI MŰVÉSZTELEP elvesztette egyik törzstagját : meghalt Basilides Barna festőművész. 64 esztendőt élt, munkássága 25 évvel ezelőtt gyökerezett meg az alkotóművészek szolnoki kolóniáján. Akkor tért ide, amikor kétévi ösztöndíjas tanulmány után hazajött Olaszországból. Basilides piktúrája a húszas évek római stílusiskolájának és a magyar festészet értékes stiláris hagyományainak ötvözete.

*

HOMOKMÉGY a forrása a világhírű Kalocsa vidéki népművészetnek. Néprajzi anyagát tizedik éve gyűjti Lakatos Ferencné tanítónő. Gyűjteményében megtalálható a Kalocsa vidéki népi hímzések legeredetibb darabjai s több mint 100 darabból álló edénygyűjteménye muzeális értékű.

*

MAURICE CHEVALIER bejelentette, hogy 80. születésnapján — 1968. szeptemberében — visszavonul a színpadtól. Addig még egy világkörüli turnét akar tenni.

ELHUNYT Szőnyi Istvánné Bartóky Melinda, a nagy festőművész özvegye. Temetése február 12-én volt a zebegényi temetőben.

*

A 23. NEMZETKÖZI ZENEI VERSENYT szeptember 23 és október 7 között rendezik meg Genfben. A versenyen bármely ország fiatal művészei részt vehetnek : 15-30 éves zongoristák és gordonkások, 18-30 éves énekesnők, klarinétosok és fagottosok, 20-32 éves férfi énekesek. Nevezési határidő : július 1.

*

KÁLMÁN BÉLA 80 színes és fekete-fehér fényképéből nyílik kiállítás március 5-én Bostonban (Second Floor Gallery, Prudential Tower). A kiállítás, amelynek "Visuel Ventures" a címe, március 23-án zárul.

*

A FRANCIA Könyvkiadók Szövetsége lapjában Arthur Conte volt miniszter, történész és közíró indítványozta az irodalmi olimpiai versenyek megrendezését az egész világ íróinak részvételével. Indulni lehetne költői művekkel, regénnyel, filozófiai vagy történelmi munkával. A műveket a többi közt lefordítanák franciára, oroszra, angolra, németre és spanyolra.

*

A FIRENZÉBEN rendezett Néprajzi és Társadalomtudományi Rövidfilmek Fesztiválján a nagydíjat az amerikai Peter Gessner "Sáskajárás", a kritikusok díját a szovjet S. Sztozsecsev és S. Kulis "Utolsó levelek" című filmje nyerte el.

*

ILLYÉS GYULA "Az Éden elvesztése" című oratóriumának bemutatóját a somogyjádi irodalmi színpad tartotta meg, a szerző részvételével. A művet a költő a kis somogyi falu kultúrmunkásainak felkérésére írta.

*

KONOK TAMÁS festményeiből kiállítást rendez a zürichi Galerie Läubli (Trittligasse). A kiállítás március 18-ig lesz nyitva.

KODÁLY ZOLTÁNNAK ítélték oda a Brit Királyi Filharmóniai Társaság aranyérmét 1967-re. A Társaság reméli, hogy a zeneszerző az ősszel Londonba látogat a Filharmonikusok egyik koncertje alkalmából, hogy a magas kitüntetést személyesen vegye át. Az utóbbi években Benjamin Britten, Igor Sztravinszkij és Dmitrij Sosztakovics volt a Társaság aranyérmes kitüntetettje.

*

AZ IDEI NOBEL-BÉKEDÍJRA 48 személyt javasoltak eddig. Mint ismeretes, a díjat 1966-ban nem adták ki.

*

"A FELEDÉS DUDVÁJA" címmel írja meg új könyvét a 70 esztendős Katajev szovjet író. Művét az emigrációban elhunyt Bunyinnak és az öngyilkosságba menekült Majakovszkijnak ajánlja.

*

ZENÉS FILM KÉSZÜL Bernard Shaw "Caesar és Cleopatra" című darabjából. A főszerepet Leslie Caron játssza.

*

DR. MEZEY ISTVÁN magyar orientalista "A magyar kultúra három követe Japánban" című tanulmányával díjat nyert a Japán PEN nemzetközi pályázatán. A tanulmány Kőrösi-Csoma Sándor, Liszt Ferenc és Petőfi Sándor japáni hatásáról szól.

*

MINDEN IDŐK legnagyobb filmvígjátékának nyilvánították Chaplin "Aranyláz"-át, egy kanadai körkérdés alapján 40 ország filmkritikusai. A közvéleménykutatásban a második helyre Buster Keaton "A generális" című filmje került.

*

ELLOPTÁK Renoir "A mosónő" című olajvázlatát az Egyesült Államok-beli Champaign városi múzeumából. A kép 1910 körül készült, értékét 2.500 dollárra becsülik.

*

SARAH BERNHARD életéről musical comedy készült Amerikában. A New York-i Broadwayn bemutatott darab címe : "Madame Sarah".

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 178, Pitt Street, Sydney. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 500 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

LES
EDITIONS POLYGLOTTES
az Irodalmi Újság nyomdája
MAGYAR GÉPSZEDŐT KERES
Csak olyanok jelentkezzenek, akik francia szöveget is tudnak szedni
Ajánlatokat az Irodalmi Újság kiadóhivatalába lehet küldeni : 21, rue des Acacias, PARIS-17e.

NAGY THEODORIK SZÜLŐHÁZA

Nagy Theodorik, a keleti gótok híres királya, aki a római császárság bukása után 493-tól kezdve uralkodott Itáliában, a történettudósok feltételezése szerint Pannónia balatoni vidékén született.

— A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával 1947 óta folytatunk feltárást Fenékpusztán — jelentette ki ezzel kapcsolatosan dr. Sági Károly, a Balaton Múzeum igazgatója. — A feltárások nyomán szemünk előtt bontakozik ki egy római erődítmény, amely az Itáliát Pannónia fővárosával, Aquincummal összekötő fontos hadi útvonalon állott. Fenékpusztán, az egykori Valcum helyén, közel a Balatonhoz 400x400 méteres erődítmény falait sikerült feltárnunk. Az erőd belterületén 17 épület alapjai kerültek elő. A kétméteres erődfalak déli oldalán a kaput két 15 méteres átmérőjű torony vette közre. Hasonló tornyok álltak az erőd négy sarkán is. Két ókeresztény bazilika és számos nagyobb helyiség alapjait szintén feltártuk. A már konzervált 2. számú bazilika megmaradt részeiből történelmi hitelességgel ki tudjuk mutatni több évszázad rendkívül izgalmas időszakának eseményeit. Bizonyítani tudjuk, hogyan maradt fenn és öröklődött ezen a területen a római kultúra egészen a magyar honfoglalásig. Megtaláltuk az erődváros nagy palotájának alapjait is. Nagy Theodorik szülőhelyének kétségtelen bizonyításához a mostani fenékpusztai feltárások vezettek el. Attila hun fejedelemnek Rómával kötött szerződése értelmében 433 után egész Dunántúl hivatalosan a hunok kezére jutott. Attila 453-ban bekövetkezett halála után a keleti gótok vették birtokukba a mai Dunántúlt. Ezen a vidéken ez idő tájt, az V. században Fenékpusztához hasonló római eredetű nagyobb település nem létezett.

Itt telepedett le Thininder gót király, Theodorik apja is. A keleti gótok birtokukba vették a római erődöt, helyreállították és át is alakították.

Feltárásaink, leletanyagaink kizárólag Fenékpusztát tudják azonosítani a keleti gótok dunántúli birodalmának központjával. Kétségtelenül a nagy palota volt tehát Thininder király vára és minden bizonnyal a 454-ben született Nagy Theodorik szülőháza is.

Arra a kérdésre, hogy mi lesz a fenékpusztai romváros sorsa, dr. Sági Károly a következőket mondta :

— Az erődfalak és az egyik bazilika feltárása után a munka sajnos abbamaradt. Nagyobb anyagi áldozatra lenne szükség, hogy mielőbb teljes egészében feltárhassuk Nagy Theodorik szülőházát, a ritka érdekes palotát.

ANTONIONI Angliában készült "Blow up" című filmje Amerikában is nagy siker. Olaszországban a cenzúra miatt nem mutatja be új filmjét Antonioni, sőt, legközelebbi művét is Amerikában forgatja. Címe : « Egy nő magába néz", főszereplője Monica Vitti.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVIII. évfolyam 5-6. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1967. március 15.-április 1.

KODÁLY ZOLTÁN

ÓRIÁST TEMETÜNK, a magyar zene nagymesterét és élő lelkiismeretét. Sokak számára egyenesen szimbólumát vagy éppen a nemzeti géniusz megtestesítőjét, ahogy Bartók nevezte. Talán a magyar zenét magát !... legalábbis abban az értelemben, ahogy azt ő értelmezte.

Hányatott kor gyermeke volt, a régi, "boldog" nemzedék egyik legutolsó hírmondója, ahhoz az emberöltőhöz tartozott, mely szabadon akarhatott, merhetett és hihetett. Mert ő hívő lélek volt, életének és működésének ez a leglényegesebb eleme : hitt a magyar zene európai szerepében és nemzetközi jelentőségében, hitt abban, hogy a zene az általános jólét egyik tényezőjévé válik, hogy általa jobbá, nemesebbé lesznek az emberek és mindenekfelett hitt saját misszsiójában, e magasztos elvek megvalósításának szolgálatában. Tegyük hozzá, hogy nemcsak ő hitt ebben : mi, akik többnyire fenntartás nélkül tiszteltük őt, szintén hittük. Sok, szoros értelemben vett tanítványa volt : azok, akik az ő osztályában végezték el a Zeneakadémia zeneszerzési tanszakát. Voltak és vannak ugyan olyan 1895. után született magyar zeneszerzők és zenetudósok is, akik nem tőle nyerték művészi és tudományos kiképzésük alapját, de olyan nincs, aki valamilyen formában ne tanult volna tőle valamit. Ez egyébként az öregebbekre is fennáll. Ő volt legreprezentatívabb képviselője nemzedékének, annak a második magyar reformnemzedéknek, melynek megvolt minden adottsága ahhoz, hogy Kelet-Közép-európa gazdasági, társadalmi és politikai átalakulásának, kulturális fejlődésének élesztője legyen, mint a kossuthi elvek érlelője.

LÁZBA EJTŐ annak elgondolása is, hogy mi mindent valósíthatott volna meg a magyar történelemben ez a szinte egyedülálló korosztály, ha ki nem tör 1914-ben a világháború! Sajnos, az események nem azt a rendet követték, mint amit mi utólagos és anakronisztikus belemagyarázással vártunk volna ; a háború után minden szétfoszlott, vagy legjobb esetben álom maradt. A nagy nemzedék műve széttöredezett még saját életében. Nem állíthatjuk, hogy az utána következőkből hiányoztak volna az adottságok, vagy kevesebb lett volna bennük a tehetség ; pusztán csak az indulás körülményei, az alaphang volt más, hiányzott a munkakedv, a hit és még sok egyéb. A mi szétszóródásra ítélt nemzedékünk az apák örökségének egy-egy darabkáját tudta csak átmenteni sajátmagunk és késő unokáink számára, ki Magyarországon, ki az utódállamokban, ki messze külföldön. És ha ebben az általános széthullásban mégis volt valami, ami összetartott bennünket, valami, ami épen maradt, sőt : új értelmet nyert, nemzeti szintézissé vált, ezt Kodály életművének köszönhetjük.

Őbenne magában van valami a tragikus hősök sorsából, csak ellenkező értelemben : a tragikus sors meghozta a maga apoteózisát, de — tragikus bűn híján — nem járt bukással. Kodály tragédiája koráé, nemzetéé, népéé, a Dunavölgy népeié, sikere azonban az övé, az ő személyes érdemeinek az eredménye, legalábbis látszólag. Kiállásában, elkötelezettségében, következetességében van valami hősies, mely azonban csak ritkán válik patetikussá. Mindenki tudja, hogy küzdelmét nem egyedül vívta meg, hogy barátai, elsősorban Bartók, mellette álltak, hogy tanítványai lelkesen, odaadással segítették, sőt olykor talán túl is haladták az általa kitűzött célokat, az eredmény mégis elsősorban az ő érdeme : ő hírdette Bartókkal egy időben a magyar nemzeti zenestílus megteremtésének szükségességét, ő figyelt fel először Vikár fonográf-hengereire s irányította barátait és fegyvertársait a népzenekutatás felé. Ő vonta le a legteljesebben a kutatás eredményeinek művészi, esztétikai és didaktikai tanulságait. Ő alakította ki az új magyar műzene nyelvét, azt a szintézist amelyhez előtte soha senki sem jutott el és utána is csak kevesen fogják elérni. Ő választotta meg munkatársait, látta el őket teendővel, irányelvekkel. Vérbeli zeneszerző volt, de vérbeli tudós is, az egyik sohasem ment a másik rovására. Nemcsak a zenének, a tollnak is nagymestere volt ; őt olvasva néha még jobban hittünk eszméiben, mint zenéjét hallgatva. Írásainak nemrég megjelent monumentális gyűjteménye, a "Visszatekintés" két kötete (sajtó alá rendezte Bónis Ferenc, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest 1964) minden művelt magyar muzsikus főolvasmánya, lelki tápláléka lehetne.

"A magyar népzene — jelenti ki egyik saját szerzői estje elé írt műsorismertetésében — *nem 'osztályművészet'. Ma ugyan már csak a földmívesnép közt él, de köze van hozzá az egész magyarságnak. Mint egy nagy gyűjtőmedence, ezer év alatt sok patak folyt bele. Nincs a magyarságnak az a rétege, annak egy élménye, hogy ne hagyott volna nyomot benne. Ezért : az egész magyarság lelkének tükre."* Ugyanott : *"Nem súlyos betegség tünete volt-e, hogy a legszebb dalokat, amelyeket a magyar zenei géniusz ezer év alatt termett, már csak cselédek és öreg parasztok tudták ? Nem volt-e sürgős kötelesség azokat tőlük megtanulni és újra az egész magyarság kezébe letenni ? A falu most búcsúzik a régi hagyománytól. A fiatalsága már nem veszi át. Rajtunk a sor. A tűznek nem szabad kialudni."* (1925)

EGY MÁSIK műsorismertetésből : *"Werfel 'Paulus'-ában mondja egy fiatal héber : 'Csak az idegen szép.' És pár év múlva elpusztult Jeruzsálem."* (1927) A gyermekkarokról írt cikkében (1929) ezt olvassuk : *"Vessünk véget annak a pedagógus-babonának, hogy tananyagnak csak valami higított művészetpótlék való. Éppen a legtisztább művészetnek nincs fogékonyabb, ösztönösebb megértője a gyermeknél. Minden nagy művészben eleven maradt a gyermek is : azt érzi meg rokonlélekkel a fiatalság."*

IRODALMI, művészi, tudományos és pedagógiai munkássága között teljes a harmónia. Minden szervesen összefügg nála, az egyik nemcsak kiegészíti, hanem valósággal kívánja a másikat, szétválasztani őket nem lehet. Bartók talán akkor is nagy zeneszerző lett volna, ha sohasem oktat vagy sohasem gyűjt népzenét ; Kodály zenéje teljes egészében függvénye magyarságszemléletének.

Ez a szemlélet "strukturalista", azaz szerinte nem azért magyar a magyar, mert ilyen vagy olyan, hanem mert egy sor olyan elemet tartalmaz, melyek külön-külön más népnél is megtalálhatók ; ám *összességük*, mely konvergens és homogén, jellemző a magyar zenei nyelvre.

Ilyen konvergens és homogén az ő egyéni zenei nyelve és stílusa is, melynek elemeit azonban nem kizárólag a magyar népzenéből veszi ; van benne jó adag klasszikus tisztaság, bachi harmóniák debussy-s színek beethoveni formákkal, klasszikus vokális ellenpont a 16. századi mesterek szellemében, magyar történelmi levegő és egy általános törekvés a magyar költészet nagyjainak újjáértékelésére és értelmezésére. Zenéjének legfőbb vonása az állandóság, nem az útkeresés, mint Bartóknál, vagy a kifejezési eszközök állandó változtatása, mint Sztravinszkijnál, hanem a már egyszer meglelt út kiszélesítése. Harminc éves sincsen, mikor megtalálja végleges hangját, több mint félévszázadon át hű marad hozzá. Technikája azonban tökéletesedik, útja terebélyesedik. Fiatalkorában főleg hangszeres és kamarazeneműveket meg dalokat ír. Negyven éves, mikor megírja a "Psalmus Hungaricus"t, ezzel aratja életének legnagyobb és legegyetemesebb sikerét ; ezt több más nagylélegzetű, nagyszabású mű követi, a "Te Deum", Budavár felszabadulásának 250. évfordulójára, a "Missa brevis", a zenekari művek és főleg *a cappella*-kórusok sorozata. Mai szemmel nézve ezek alkotják életművének tengelyét és emelik korunk zenéjének nemzetközi élvonalába. Kórusművészete lezárt világ, a magyar népzene dallam és a klasszikus polifónia technikai elemeinek szövevénye, mely éppen olyan otthonos a Bibliában, mint Vörösmarty, Balassi, Arany, Ady vagy Weöres Sándor világában.

KONZERVATÍV VOLT mint szerző, de nem akadémikus, azzá legföljebb csak akarata ellenére vált közepes követői jóvoltából. Művészi temperamentuma homlokegyenest ellenkezik Bartókéval. (Talán azért is értették meg egymást olyan jól.) Míg Bartók a mai kornak és a legősibb emberi indulatoknak keresi zenei kifejezését, az ő zenéje felülemelkedik téren és időn, és a mindenkori magyarságnak állít maradandó emléket. De azért ő is korának gyermeke. Világos, didaktikailag felhasználható stílusra törekszik, hisz őt bízták meg a zeneszerzés oktatásával, nem Bartókot. Mint tanár eklektikus volt, többet kisérletezett, mint a zeneszerzésben. Ő használta először Magyarországon a dán Jeppesen ellenpont-módszerét.

Konzervatív volt az Arany Jánosok, Gyulai Pálok fajtájából, mert ez volt a vérmérséklete, de híjával volt minden szektárizmusnak. Megfontolt volt és mérsékelt, minden értelemben, szigorú, szókimondó, puritán magyar. Legalábbis ezt a hatást tette ránk egyetemi óráin, a 30-as évek elején, amikor olyan makacs szenvedéllyel védte Seprődy Jánost, a századeleji úttörő zenetörténészt és népzenekutatót, kortársa Fabó Bertalan ellen és korholta azokat, akik ocsmányságokra pazarolják a Tudományos Akadémia nehezen összeszedett garasait. Konzervatív volt, de részt vett minden haladó mozgalomban. 1919-es kiállásáért némi meghurcoltatásban is részesül az ellenforradalmi korszak elején, ami nem gátolja meg abban, hogy bátran és okosan védelmére kelljen Bartóknak, akit román népdalkiadványaiért a hivatalos körökhöz közelállók hazafiatlansággal vádoltak. A napipolitika nem nagyon érdekelte, de 1938-ban habozás nélkül aláírja a magyar értelmiségiek tiltakozását a faji törvények ellen, 19 évvel később pedig azt a másik nyilatkozatot, mely az 1956-os megtorlásokat ítéli el. Hasonló tetteivel nagy hatást tudott kiváltani, mert nagy volt a tekintélye, sőt: egyre nagyobb. Egyike azon keveseknek, akiknek életében a második világháború utáni átalakulások nem jelentettek törést. Személy szerint mindent elért, amit ember elérhet, hírnevet, tekintélyt, dicsőséget, anyagi jólétet, kitüntetést. Elnöke volt egy ideig a Tudományos Akadémiának és később, haláláig, az International Folk Music Councilnak, kapott díszdoktorságot Oxfordban és háromszori Kossuth-díjat Budapesten. Hazáján kívül talán az angolszász országokban aratta legmaradandóbb sikereit, Londonban működik a nemzetközi Kodály-alapítvány is. Neve, tettei, jelentősége történelemmé váltak még életében.

Mindent megérdemelt, amit kapott. Ezért is tartottuk szerencsés embernek, nem azért mert megkapta, amit megérdemelt. De a külső sikereknél többet jelentett számára, hogy mindent elmondhatott, nem távozott tele poggyászszal, mint Bartók. És hogy megérhette eszméinek diadalát. Egymaga teremtett új korszakot a magyar zenében, szinte semmiből.

MÚLT DECEMBERBEN töltötte be 84. évét. Éveinek számát tekintve, kerek 20 esztendővel élte túl Bartókot, közel 15-tel Lajthát, két legnagyobb kortársát, egy évvel Erkelt, 9-cel Lisztet és 30-cal Mosonyit. A felsoroltak egyike sem érte el azt, amit ő. Mosonyi megtört emberként távozott, Liszt meg nem értés és közöny közepette, Erkel magányosan, szinte elfeledve, Bartók számkivetésben, Lajtha saját apoteózisának hajnalán; ő mindhalálig megőrizte szellemi erejét, vezette a Tudományos Akadémia népzenekutató csoportjának munkáját, komponált, utazott, küzdött, élt és irányított. Még legkiválóbb tanítványainak egy részét is túlélte : Harsányit, Seibert, Viskyt, Vécseyt, Járdányit.

Évekkel ezelőtt kisebb szívrohama volt, szerencsésen felépült belőle ; első feleségének halála mélyen lesújtotta, de maradt annyi életereje, hogy lélekben hozzáfiatalodjék a másodikhoz, akinek a magyar zenetörténet közvetve éppen annyit köszönhet, mint az elsőnek. Hozzá voltunk szokva a Mesterhez, patriarkális megjelenéséhez, titokban talán azt is reméltük, hogy nem lesz olyan halandó lény, mint a többiek, vagy legalábbis, hogy túlél bennünket.

Eltávozott. Életműve már évek óta be volt fejezve, bár ő maga még dolgozott, (nem úgy mint Sibelius, aki 89 évet élt és az utolsó 25-öt zenei tétlenségben). Puszta jelenlétével mérséklően hatott a szektásokra és a tehetségtelenekre, (milyen kár, hogy mindig ezek vannak többségben!). Távozása talán egész esztétikájának átértékelését fogja maga után vonni. A zenei nacionalizmus századeleji irányán túlhaladt a kor. A folklórból nőtt művészetek vagy nemzetközi, vagy provincialista irányba vezetnek ; mert a népzene fejlődése lassúbb, mint a művészi zenéé.

Mi jön most ? Lesz-e elég erő és tekintély azokban, akik a helyére lépnek, hogy folytassák az ő szerepét és útját állják annak, hogy neve a szektáriusok cégérévé váljék ?

Kívánjuk tiszta szívből, hogy így legyen. Hogy életművében vannak negatív jellegű vonások is, az lehet, sőt bizonyos. De mik ezek a pozitívumok mellett!? A magyar zene ma, míveljék bár Magyarországon avagy másutt, szervesen beletartozik a legtágabb értelemben vett Európa szellemi életébe. Ezt is neki köszönhetjük. Egész Európa lenne szegényebb, ha elnémulna, vagy felszámolná Kodály szellemi hagyatékát.

Gergely János

1967. HÚSVÉTI KETTŐS SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Gergely János : Kodály Zoltán halálára (1. old.)
Szabó Zoltán : Százéves Kiegyezés (3. old.)
Hanák Tibor : A magyar filozófiai nyelvről (4. old.)
Pcéry Rezső : A jövő gondjáról (5. old.)
Szász Béla : Kossuth levelei a kalapács alatt (6. old.)
Aczél Tamás : Európai öntudat — magyar maradiság (7. old.)
Ignotus Pál : A Szabó Dezső vita (8-9. old.)
Kerényi Magda : Húsvét Athénban (10. old.)
Halász Péter és **Vajda Albert** tárcái (12. old.)
Háy Gyula : A TNP színpadán (13. old.)
Faragó László Jung önéletrajzáról (13. old.)
Tardos Tibor novellája (15. old.)
Bakucz József, Határ Győző, Keszei István és **Tűz Tamás** versei
Szalay Lajos rajza
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

A karóra és I. Pál cár

KOSZIGIN szovjet miniszterelnök angliai látogatásával egy időben a londoni Victoria and Albert Múzeumban kiállítás nyílt, amelynek célja, hogy bemutassa az angol-orosz történelmi kapcsolatokat. Csak jóidővel Koszigin elutazása után derültek ki egy vasárnapi lap pletykarovatából apró, de jellemző részletek arról, mi mindenre érzékenyek az oroszok.

Igaz, egy és más már Koszigin látogatása idején is feltűnt, legalább nekünk magyaroknak, akik a szovjet és kelet-európai államférfiak tettét-vettét más szemmel nézzük, mint az angol újságírók. Számos, nem éppen világrengető, megfigyelés közül érdemes egyet példaként kiragadnunk, annál inkább, mert az angol sajtóban — akár tapintatból, akár más okból — egyetlen szó se esett róla.

A londoni televíziós riporterek természetesen a szovjet miniszterelnök nyomába szegődtek és mind a három adóállomás bőséges képanyaggal számolt be a hivatalos látogatás egyes mozzanatairól. Közben valamelyik kommentátor, csak úgy mellékesen, azt a megjegyzést tette : Milyen érdekes különbség van Koszigin és Hruscsov között. Hruscsov angliai időzésekor minden alkalmat megragadott, hogy elvegyüljön az ácsorgó kíváncsiak között, integessen nekik, nevetgéljen rájuk, viszont Koszigin szigorú arccal, mereven ragaszkodik a protokollhoz és bár egy nagy szocialista ország vezetője, úgy látszik, nem kíváncsi az egyszerű, szívélyes londoniakra.

A SZOVJET MINISZTERELNÖK magatartása már másnap — szinte varázsütésre — megváltozott. Az Elliott automatizáló üzemben majdnem automatikusan, kezet rázott minden közelébe került munkással és alighanem jelentős sikernek könyvelte el, amikor egy gépkezelő lány *"old fruit"*-nak — magyarul talán: öreg szivarnak — szólította. Sőt, amikor Skóciába utazott, a vonatból kiszállva egyenest a mozdonyvezetőhöz sétált, megköszönte neki jó szolgálatát és kezet fogott vele. Ugyanez történt Londonba visszaérkeztekor és ráadásul a parolázás után egy karórát nyújtott át a masinisztának. Ez ugyan minden lapban megjelent, de a szegény, tapasztalatlan angolok fel se fogták, milyen rendkívüli történelmi eseménynek váltak tanúivá. Nem érezték át a helyzet drámai jelentőségét, az elmúlt időkben beállt változás mélységét, amit jelképesen bizonyított az, hogy az oroszok nem órára vadásztak, hanem már órát ajándékoztak.

De hogy a Koszigin látogatásakor megnyitott kiállításra visszatérjünk, úgy tűnik, az a legjellemzőbb rá, ami kimaradt belőle.

KARÁCSONY TÁJT az Angol Külügyminisztérium arra kérte a Művészeti Tanácsot, rendezze meg a tervezettnél korábban az angol-orosz kapcsolatokat bemutató, nagyjában már előkészített kiállítást, méghozzá a szovjet miniszterelnök látogatásának időpontjában. Hosszadalmas levelezésre már nem futotta a hátralévő hetekben, ehelyett január közepén nyolctagú orosz küldöttség érkezett Londonba. Hatan közülük a Szovjet Külügyminisztérium kulturális osztályának tisztviselői voltak, akiknek az a feladatuk, hogy ébren vigyázzanak a Szovjetunió külföldi jóhírére. Vigyáztak is. Egyebek között menten megvétózták, hogy II. Miklós cár szerepeljen a kiállításon. Ez még érthető volt az angolok számára hiszen elképzelték, nem egy látogatónak eszébe ötlik majd, ha II. Miklós cárt látja : sok millióval egyetemben, ezt is agyonlőtték.

Érthetetlenebbnek tűnt azonban, miért tiltakoznak a szovjet küldöttek az ellen, hogy a napoléoni háború dokumentumai közszemlére kerüljenek, érthetetlennek tűnt ez a jó britek számára annál inkább, mert az oroszok 1917 óta is Napoléon oroszországi kudarcát történelmük egyik legfényesebb fegyvertényének tekintették, ráadásul pedig Anglia és Oroszország akkor szövetségben állt egymással. Csak később eszméltek rá, hogy a tapintatos és széles látókörű szovjet tisztviselők az 1812-es francia vereség dokumentumainak mellőzésével De Gaulle tábornok érzékenységét igyekezték kímélni, hogy önmagukról ítéltek és alighanem mélyen alábecsülték a francia elnököt.

DE AZT MÁR végleg nem értették az angolok, miért emeltek vétót a szovjet kiküldöttek az I. Pál cárról szóló anyag ellen, miért követelték, hogy az egészet, úgy ahogy van, dobják ki és tegyék I. Pált "unperson"-né. Amikor okaikat firtatták, az oroszok azt válaszolták : I. Pál megbolondult. Hiába próbálták őket megnyugtatni, vigasztalni az angolok : ez más országban, más jó családban is megesett már, például III. György angol király is megbolondult. A moszkvai kiküldötteket ez sem ingatta meg. Igen, mondották, de van itt egyéb baj is. I. Pál uralma más okokból is szerencsétlen emlékezetű Oroszország történelmében.

Vajon miért ? Megnéztük az 1961-ben, Budapesten megjelent Új Magyar Lexikont, ahol betű szerint ez áll I. Pálról :

"PÁL, I. (1754-1801) *: orosz cár* (*ur.* 1796-1801). *Belpolitikáját az abszolutizmus és a nemesség uralmának megszilárdítása, valamint a szabadságeszmék terjedésének minden áron való megakadályozása jellemezte. Kiterjesztette a jobbágyság rendszerét, a szabadságeszmék terjedésével szemben rendőri ellenőrzést, szigorú cenzúrát honosított meg, betiltotta a külföldi irodalom behozatalát, a külföldi tanulmányutakat, stb."* Bizonyára akadna még egy és más, amit a lexikon a *stb.* alatt sorolt fel. Ha részletezné, az akkori és a mai Oroszország hasonlatossága talán még inkább kiütköznék.

Csak remélni lehet, hogy esetleg idővel aktualitását veszti majd a szabadságeszmék terjedésének *mai* megakadályozása, a *mai* rendőri ellenőrzés és cenzúra, a külföldi irodalom bevitelének tilalmazása, sőt, esetleg a satöbbi is. És akkor talán egy jövőbeni moszkvai delegáció a Koszigin látogatását bemutatandó dokumentumok ellen sem emel majd vétót.

-t -s

★

Túlbuzgóság

Történelmi dokumentumfilmet sugárzott az elmúlt hetekben a Nyugat-német Televízió : a téma a berlini Reichstag felgyújtása, illetve az ezzel kapcsolatos pernek a képernyőn való feleleventése volt. A budapesti "Népszabadság" V.P. nevű kritikusának nem tetszett a dokumentum-feldolgozás. Jóllehet az adást nem látta, mégis tiltakozik annak antikommunista beállítottsága ellen. Nyugati sajtójelentésre hivatkozva kifejti, hogy *"ezt az eseményt, amelyről már a gyújtogatás évében kétségkívül bebizonyosodott, hogy a hitleristák műve volt — a nyugatnémet televízió enyhén szólva sajátosan interpretálta."*

E sorok írója látta a dokumentumfilmet, amely szigorúan a híres per főtárgyalásának jegyzőkönyvei alapján, az ott elhangzott védő- és vádbeszédek, tanúvallomások felhasználásával készült. Részrehajlással avagy náci propaganda terjesztésével sem az adás összeállítóját, sem rendezőjét nem lehet megvádolni. Csak egyetlen példa a rendező lelkiismeretességére : Dimitrov szerepének eljátszását — a történelmi hűség kedvéért — nemcsak olyan színészre bízta, aki hasonlít a bolgár kommunistára, hanem még arra is ügyelt, hogy szövegét szlávos akcentussal interpretálja. E színészt Vaclav Vaskának hívják és — ami az ügyben a legérdekesebb — a Német Televízió egyenest a *prágai Nemzeti Színházból* szerződtette a darabhoz. Elképzelhető-e, hogy a csehszlovák kommunista hatóságok beleegyezésüket adták volna a színésznek a kényes szerep elvállalásához, ha előbb nem győződtek volna meg a film szövegkönyvének tárgyilagos irányáról ? A budapesti kritikus, aki túlbuzgóságában még a televíziós darabon keresztül is a "nyugat-német revansista fasisztákon" akart ütni egyet, a levegőbe ütött. S nemcsak a bonnibe, a prágaiba is.

G. P.

★

Csak semmi érzelgősség

Tanulságos vitába bonyolódott a "Novoszti" szovjet hírügynökség az "Avanti!" című olasz szocialista napilappal. Ez utóbbi felemlítette, hogy milyen különös: a Szovjet Kormány hosszúlejáratú haladékot adott az Indonéz Kormánynak 1200 millió dolláros adóssága törlesztésére. Honnan ez a nagy adósság ? Ezért az összegért vásárolta annak idején Szukarno elnök azt a töméntelen orosz hadianyagot, amelynek segítségével aztán a hadsereg vérbe fojtotta az 1965. szeptember 30-i kommunistabarát puccskísérletet. A "Made in USSR" márkájú géppisztolyok alatt igazi vagy vélt kommunisták százezrei hulltak el.

A szovjet hatóságokat mélységesen felháborította az olasz szocialista napilag rosszmájúsága. A "Novoszti" hírügynökség válaszában kijelentette, hogy igenis, az oroszok rosszalják az Indonéziai Kormány kommunistaellenes politikáját, de mindjárt hozzátette : "Nem szabad azonban, hogy a nemzetközi kérdésekben elhomályosítsa ítélőképességünket a szenvedély". Ezután felsorolta, milyen jó pontjaik vannak az új indonéz vezetőknek; felszámolták ellenségeskedésüket Malájfölddel, (másik olyan országgal, ahol be van tiltva a kommunista párt), visszaléptek az ENSZ-be, (ahonnan a kommunista Kína biztatására léptek volt ki), megőrizték nemzeti függetlenségüket, (amelyet kommunisták és szövetségeseik belső összeesküvése fenyegetett), és a többi, és a többi. Az ilyen országot segíteni kell, vonja le a tanulságot az orosz hírügynökség. Nyilván akkor is, ha ez mintegy félmillió kommunista lemészárlásával jár együtt.

Az "Avanti!"-nak könnyű dolga volt a válasszal. Csak arra kellett utalnia, hogy persze az oroszoknak sokkal rokonszenvesebb a jelenlegi indonéziai rendszer, mint amilyen a Kínával túlságosan barátkozó, Szukarno-féle Indonézia volt. A hosszúlejáratú szovjet haladék különben azért volt sürgős az új kormánynak, mert így január 1-től kezdve megduplázhatta a hadsereg minden tagjának a zsoldját s a funkcionáriusok fizetését, megszilárdíthatta a helyzetét. Ezerkétszáz millió dollárnál és pár százezer hithű kommunista kiontott vérénél sokkal többet ér a Szovjet Kormánynak, hogy fő ellensége, a Kínai Népköztársaság elveszítette legnagyobb, legveszélyesebb ázsiai szövetségesét.

P. B.

Meghalt Révész Imre

Súlyos veszteség érte a magyar protestantizmust s a magyar irodalomtörténetírást. Életének hetvennyolcadik évében elhunyt Révész Imre, református püspök, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

Pápán született, olyan családban, amelyet régi hagyományok fűztek össze a magyar betű történetével. Nagyapja, akitől nevét kapta, a debreceni kollégium tanára volt, élénken részt vett abban a nagy egyházjogi harcban, amelyet a magyar reformátusok az 1848. utáni években a bécsi kormánnyal vívtak s nem egy jeles egyháztörténeti munka szerzője volt.

Középiskoláit Kassán, teológiai tanulmányait Kolozsvárott és a franciaországi Montaubanban végezte. 1916-ban a kolozsvári egyetemen doktorált bölcsészetből s előbb a kolozsvári teológián tanárkodott, majd az első világháború után Debrecen mellett lelkész s 1930-ban az egyháztörténelem egyetemi tanára. A Tiszántúli Református Egyházkerület püspöki tisztét 1938 és 1949 között töltötte be s onnan Rákosi diktatúrája üldözte el, hogy a rendszer engedelmes kiszolgálóját, Péter János jelenlegi külügyminisztert állítsa helyére.

Révész Imre nemcsak mint egyháztörténész, hanem mint művelődéstörténész is maradandót alkotott. Főbb művei : "Bod Péter mint történetíró", "Magyar Református Egyháztörténet", "Társadalmi és politikai eszmék a magyar puritanizmusban", "Lamennais és a magyarok", "A Függetlenségi Nyilatkozat viszontagságai", "Fejezetek a Bach-korszak egyházpolitikájából", "Sinai Miklós és kora", és francia nyelven : "Etudes historiques".

A Magyar Tudományos Akadémia 1935-ben levelező, 1956-ban rendes tagjává választotta. Az 1956-os forradalom visszaadta neki debreceni püspöki tisztét, de a szovjet intervenció után nem gyakorolhatta azt. Élete utolsó évei az irodalomtörténetnek szentelt munkásságban teltek el.

★

A kémfőnök emlékezik

KÖNNYEBB háborút kezdeni, mint befejezni. Ezt bizonyítják a vietnami harcok és ezt bizonyítja Allen Dulles, a CIA, az Egyesült Államok titkosszolgálata nyugalomba vonult főnökének most megjelent könyve is. (1)

Dulles a második világháború idején Svájcban teljesített szolgálatot. Az olaszországi hadjárat idején kapcsolatba lépett Karl Wolff német SS-tábornokkal, aki a jelek szerint már tisztában volt azzal, hogy a németek elveszítették a háborút és személyes kockázatot is vállalt tűzszünet, majd fegyverszünet létrehozására.

Sztálin tudott a különböző német közvetítők tapogatózásáról, de minden békekísérletet félelemmel és gyanakvással szemlélt. Roosevelt és Churchill ezért a szovjet diktátor megnyugtatására "feltétel nélküli megadást" követelt a hitleristáktól. Dulles is utal rá : így a szövetségesek lemondtak arról, hogy náciellenes németekkel, mint például a Hitler ellen elkövetett július 20-i merénylet összeesküvőivel, együttműködjenek, amiért viszont sok ezer szövetséges — köztük szovjet — katona is életével fizetett. Viszont Dulles tárgyalásai Wolffal a Casertában kötött olaszországi fegyverszüneti megállapodás aláírásával végződtek. Wolffot ugyan később mint SS-tábornokot 15 évre elítélték, de az olaszországi hadműveletek befejezése számtalan ember életét és pótolhatatlan műkincseket kímélt meg.

AZ UTOLSÓ FÉLSZÁZAD történelmének búvárai és a politikusok bizonnyal figyelmesen olvassák majd Dulles dísztelen, szinte fagyos írását — ha talán sok tanulságot nem merítenek is belőle. De az általános érdeklődésű olvasót kevésbé köti le a közvetítők, kémek jövés-menése. Ez már a televízióban se izgalmas. Egy mozzanatot mégis érdemes megrögzítenünk. Dulles elmondja : Wolff egy berlini bunkerben kereste fel Hitlert, hogy beszámoljon neki az ellenséggel folytatott tárgyalásairól. Az élénk színekkel ecsetelt jelenet leírása nem a könyv szerzőjének stílusára vall és Dulles feltehetőleg Wolff szavait használja. Az SS-tábornok szerint Hitler *"görnyedt volt, remegős és ernyedt ; vonásai beesettek. Nehézkesen és lassan vonszolta magát. Jobb keze állandóan remegett. Úgy tűnt, egyensúlyzavara van, ha csak néhány lépést tett, le kellett ülnie, hogy meg ne tántorodjék. Szeme véraláfutásos volt. Látása, korához képest, aránytalanul megromlott. A neki szánt feljegyzéseket különleges gépen írták, amelynek betűi háromszor akkorák voltak, mint a normális írógépbetűk. Ezt Hitler el tudta olvasni, mert szemüveget nem tett volna fel, azt tartotta : ez nem diktátorhoz méltó. Szájából időnkint nyál csurgott, amit a Führer nem vett észre. De ha beszélt, úgy látszott, átmenetileg visszanyeri közismert, kegyetlen energiáját. Ilyenkor, általános fizikai hanyatlása ellenére, hirtelen felélénkült."*

WOLFF, miként Dullesnek beszámolt, jelentést tett Hitlernek Bernben folytatott tárgyalásairól. Erre a Führer elmagyarázta az SS-tábornoknak, mi az ő elképzelése. Ha az amerikai és a szovjet hadsereg találkozik, — mondotta — az oroszok igyekeznek majd előbbre nyomulni, az amerikaiak pedig visszaszorítani őket. És ekkor határozza majd el a Harmadik Birodalom vezére, hogy melyik félhez csatlakozzék. *"De Vezérem,* — kérdezte Wolff — *ha valóban konfliktusra kerül sor, nem bizonyos még, melyik oldalra állunk?" "Amellé állok,* — válaszolta Hitler — *aki többet kínál nekem."*

És a Führer — állítólag — érezte, hogy az oroszokra gondol. Nem zárható ki teljes bizonyossággal, hogy a háború vége előtt Hitlernek nem voltak kapcsolatai Sztálin megbízottaival is. Hiszen a világháború előestéjén a két diktátor szerződést kötött, majd közösen foglalta el Lengyelországot. Viszont — ha voltak is titkos tárgyalások. — a szovjet közvetítők ma aligha számolhatnának be tevékenységükről. Aligha úszták meg 15 évvel, mint Wolff SS-tábornok, még kevésbé vonulhattak nyugdíjba, mint Allen Dulles, hogy emlékirataikat papírra vessék.

T. E.

(1) *Allen Dulles* : The Secret Surrender ; Weidenfeld and Nicolson, London, 1967.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZEPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

SZABÓ ZOLTÁN

SZÁZÉVES KIEGYEZÉS

MÁRCIUS tizenötödike a múlt század vége óta számít nemzeti ünnepnek Magyarországon. Az ünnepélyek ritkán emelték, gyakran csökkentették ennek az esős forradalmi napnak a hitelét. Az ünneplés hol hamisabb, hol tűrhetőbb modorú lett, Petőfinek hírét szolgálta, nem az eszméit s a 48-as liberális forradalom eszmevilágának megvalósításáért talán csak egyszer tett valamit, 1937-ben, a Márciusi Front nagygyűlésén. Új történelmi cselekedet 1945-ben fűződött e naphoz.

A Kiegyezést, 1867-ben, nehezebb dátumhoz kötni. Ferenc József a második magyar felelős minisztérium megalakításával Andrássy Gyulát 1867. februárjában bízta meg. Az 1867. évi XII. törvénycikket, amely 69 paragrafusban határozta meg a nemzet és a Habsburg-dinasztia viszonyát s a hatásköröket, a Képviselőház május 29-én fogadta el. Ferenc Józsefet június 8-án koronázták meg apostoli magyar királlyá, Budán.

A Kiegyezést sohase ünnepelték az év egy napján és az iskolákban. Az 1867 óta eltelt évszázadban azonban nem annyira a márciusi eszméknek, hanem inkább a kiegyezésnek, a kiegyezés szellemének volt komoly hatása. A magyar gyakorlatra, a kormánypárt szemléletére, érték- és célrendszerére nem 48 forradalmi és liberális tartalma, hanem a Kiegyezés és a Kiegyezés korának szelleme nyomta rá bélyegét. A *"deáki tett"* hatása akkor se gyengült, amikor a kiegyezés érvénye, értelme és elemei megszűntek. A Kiegyezés kora hatott a Habsburg-dinasztia bukása, az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnése s a régi Magyarország területének elosztása után is, a második világháború után is.

A KIEGYEZÉS, a szó, a fogalom, az eszmény vagy veszély, amit a magyarok alája értettek : túlélte mindezt. A Kiegyezés a magyar politikai életben, közéletben eleven erő maradt. Politikai magatartást határozott meg és alakított ki. Polarizált. Bizonyos értelemben, mondhatni, napjainkig. Példát is idézhetek.

◆

1940. januárjától júniusáig Párizsban éltem. Az elsötétített városban még a békeévek élete folyt, a hadsereg, Belfort-tól Thionville-ig készenlétben maradt a Maginot-vonalon. Fegyverek egymással a finn-szovjet határon feleseltek. A "Magyar Nemzet" című napilap, amelynek munkatársa voltam, szállásomra kétnapos késéssel érkezett. Olvastam rendszeresen. Ami megjelent, arra természetesen nem emlékszem. De van két kivétel.

Az egyik Babits "Talán a vízözön" című verse, február közepén hozta ki az újság. A vers hatása alól nem tudtam szabadulni, hetekig, s nem a maradandósága miatt : Babitsnak minden második verse maradandó. Inkább kísértetiesen intenzív időszerűsége miatt : a "Talán a vízözön" ugyanis, Babits utolsó nagy verse 1940. telének valóságát fejezte ki, közérzetét, félelmeit. Amit kifejezett és éreztetett, mind hitelesen igaz volt, azokban a napokban, azokról a napokról. Még keltezés is volt a tömör és szűkszavú sorokban, évszak szerinti, történelem szerinti : *"már a tavaszt se — szabad kívánni ... félve gondolok reá — hogy több sebet fakaszt majd, mint virágot — s jázminillattal hullaízt kever"*.

Felejthetetlenek még egy ugyanakkor lefolyt hírlapi vita cikkei maradtak. A vita a vezércikk-helyen folyt, vagyis az első oldalon, kitölve cikkenként hét hasábot, nagy felkészültséggel, sokáig. Egy jellemes közíró és nagy író között. A vitát, gondolom, a publicista, a "Magyar Nemzet" főszerkesztője, kezdeményezte, akire ma is csak nagy szeretettel, becsüléssel gondolok. Ez nem azoknak a napoknak a valóságait fejezte ki. A jövőbe festett egébe vitt. A múlttal.

Pethő Sándor Németh Lászlóval a kiegyezésről vitatkozott.

Pethő a kiegyezés mellett, Németh László a kiegyezés ellen tört lándzsát. A kifejezett történelmi mondandó mögött Pethő ki nem fejezett elgondolása valószínűleg ez volt : a hitlerizmus példázza, hogy milyen barbársághoz s minő pogánysághoz vezet a nacionalizmus. Győzelmei : az Anschluss, Csehország könnyű elfoglalása mutatják, milyen hiba volt a Monarchia felbomlasztása. Az angol-francia győzelem (a Ribbentrop-Molotov paktum éve volt ez) az első világháború után elkövetett hibát a második után majd jóváteszi. A Monarchiát visszaállítja, keleti bástyának a német hatalom ellen. Habsburg-restaurációval. Ez a garancia a megtapasztalt nacionalista veszély újjászületése ellen : a Habsburg-dinasztia nem nemzeti dinasztia. Ezzel, a régi keretben Magyarország újra kívánatos és előnyös helyzetben kerülhet vissza a keresztény-germán kultúrközösségbe : újra a Nyugathoz kapcsolódik. Mindez természetesen egyáltalában nem volt kifejezve — cenzúra vigyázott az ország külpolitikai érdekeinek szem előtt tartására ! De nagyjából ez a gondolatmenet sugallhatta a Kiegyezés időszerűségét. Vagy a Monarchiahűség sugallta az elképzelést. A Kiegyezés védelme emelkedett, deákos, kecsesen barokk modorban. Németh László a maga izgalmasan, szilánkosan pattogó stílusában, egyszerűbben s nyíltabban erősítette meg Kossuth Duna-konfederációs nézeteit s a maga egyértelmű ítéletét a Kiegyezés korának katasztrofális eredményeiről. Ezeken, azért, mert a második világháború folyamatban volt, nem enyhített vagy módosított.

PÁRIZSBAN mindez elég furcsán hatott hétről hétre. A két állásfoglalás átfűtöttsége azt mondta, hogy Magyarország mostani sorskérdéseiről van szó.A szavak azt, hogy a Kiegyezésről. Ez a kettősség mindenekelőtt a két mérkőző felet állította hamis fénybe. Mivel 1940-et írtunk, mivel azt, akitől megszállás várható volt, Hitlernek hívták és Habsburg-ellenes volt, Pethő kiegyezés-védelme azt mondta, hogy Pethő gerinces Hitler-ellenes ember. Ez igaz volt, de nem ezért. Németh László viszont, mivel a független és akadálymentes fejlődés akadályát a Habsburg-házban jelölte meg, kollaboránsnak látszott, holott nem volt az. A téma előírta, hogy a szövegben gyakran szerepeljenek az Ausztria, Bécs, Habsburg szavak, császárvárost, keleti birodalmat, kormányzó dinasztiát jelző tartalommal. Mindez távol esett az akkori realitásoktól. A Harmadik Birodalom Ostgau tartományának székhelye, a maga Gauleiterével, Rheingau Kölnjének fontosságával volt egyenrangú. A Habsburg-dinasztia feje a Boulevard Raspail-on lakott egy szállodában, szerény lakosztályban. A magyar függetlenséget nem Bécsből : Berlinből fenyegette veszedelem. Ezek a földhözragadt, de korszerű valóságok mind megsemmisültek a két Kossuth-mentébe s Deák-dolmányba öltöző érvelésben. A publicisztikai vitában a mérkőző felek a jövő képeit, a jelent mellőzve, egy befejezett múlt érveivel keresték. Ettől minden hamisnak látszott : Pethő intranzigensnek, mert a kiegyezést védte. Németh megalkuvónak, mert Bécset s nem Berlint támadta. Egy kiváló közíró s egy nagy magyar író, kísértetként, szókincsért a múltba hazajárt. Talán nem csupán a cenzúra miatt : ott érezték magukat otthon ? Az érvelés fel is támasztott egy sereg kuruc és labanc kísértetet, hogy egymással megverekedjenek. Mindez a szólásszabadság korlátainak nyomorúságát s a magyar politikai gondolkozás és közlésmód egy eddig gyógyíthatatlannak bizonyult megbetegedését éreztette. Ez 1867. óta vált krónikussá.

◆

A LEGIZGATÓBB és leginkább élesen látó szempontokat a kiegyezés következményeiről Németh László vetette fel. A legprecizebb megvilágítást, érvényesebb érveléssel, Bibó István adta az *"Eltorzult magyar alkat"* című tanulmányában. Ebben felveti azt a kérdést, hogy *"mi vitt rá olyan magyar szellemeket, mint Deák Ferenc, Kemény Zsigmond és Eötvös József, hogy ebbe a kiegyezésbe belemenjenek?"* s a konstrukciót *"hazugságrendszernek"* nevezi; *"a dinasztiának azt hazudta a kiegyezés, hogy megmaradt a birodalma"* ... *"a magyar nemzetnek azt hazudta a kiegyezés, hogy megvan az önálló magyar állam"* Az 1867. évi XII. törvénycikk nyilvánvalóan csak jogászi és diplomáciai mértékkel ítélhető mesterműnek. A "hazugság" szó azonban, gondolom, túlzott, ha csak magát a 69. paragrafust nézzük. A valóság talán inkább úgy fejezhető ki, hogy a kiegyezés módott adott a dinasztiának, hogy azt hazudja önmagának : birodalma biztosítva van, mert a magyarok nem fenyegetik. A magyar nemzet, illetve a Deák Párt viszont ugyanezen az alapon azt hazudhatta önmagának, hogy megvan a független Magyarország.

Ezzel elkezdődik az a helyzet, hogy amit egy szó magyarul magyarok számára jelent, más nyelven egyetlen más nép számára sem jelenti ugyanazt. Az "Osztrák-Magyar Monarchia"-név, illetve az "Ausztria-Magyarország"-megjelölés térképen, bélyegen, bankón, minden magyarnak függetlenséget mondott ... Minden franciának, angolnak az ellenkezőjét. A hatvanhetes magyar azt látta, hogy a Magyarország szó ott van a névben. A tájékozatlan külföldi a kötőjelet. Hogy magyar ország van, azt negyvennyolc-negyvenkilenc bevitte az európai köztudatba, hatvanhét inkább kihordta onnan. Évtizedről évtizedre fokozódott a különös folyamat, amelynek során a politika szavai magyarul annyira önállósultak, hogy végleg elidegenedtek európai értelmüktől. A félszázad vége felé már csak egészen elszánt és makacs angol politikai tudós nem riadt vissza attól az erőfeszítéstől, hogy megfejtse a magyar politikai szókincsben melyik szó mit jelent ?

AZ A FELFOGÁS, hogy a politikában a szavakat leghelyesebb a múltból venni, már a Kiegyezés fogantatásakor érezhető. A hatvanhetesek ugyanis hatvanhétben nem hatvanhetesek. Hatvanhétben : negyvennyolcasok. Ez az ő számukra teljesen logikus, érthető : folytonosságot fejez ki. S hatvanhét, szemléletünkben negyvennyolc törekvéseinek, amiket negyvenkilenc — vagyis a trónfosztás és Kossuth "elárult" —betetőzése is. Gyakorlati megvalósítója egyben. Hogy ez a gyakorlati megvalósítás milyen érdekes, új formában fejezi ki negyvennyolc elveit, arra Szekfű idézett egy passzust, egy Deákot dicsőítő műből. Így hangzik : *"Hazánk legközelebbi jövőjének sorsát nem a királyi trón ragyogó fénye, nem a felelős kormánynak törvényes hatalma, nem az egyház és tudomány képviselői, még maga a törvényhozás sem — csak egy politikai párt döntendi el"*...

Míg egyébként sok minden fikció maradt, ez az elvi célkitűzés hamar valóra vált azzal, hogy Tisza Kálmán kiépítette azt, amit — megint Szekfű — *"konzervatív pártabszolutizmusnak"* nevez. A konzervatív egységespárt a *"Szabadelvű Párt"* nevet viselte. Vele az a lehetőség, hogy a magyar fejlődés beérje a nyugat-európait, hogy parlamentáris demokráciában kétpártrendszer alakuljon ki, hogy a két párt tervei választók elé bocsátásával vetélkedjék egymással, kiküszöbölődött, negyvennyolc liberális forradalmának folytatásaként ...

VESZTETT HÁBORÚ, a Habsburg-hatalom megsemmisülése, a Monarchia bomlása kellett ahhoz, hogy az ellenzék vezére, Károlyi Mihály, 1918-ban kormányra kerülhessen.

Azt, hogy két különböző programmal rendelkező párt váltsa egymást a kormányon, az helyettesíti, hogy a társadalom bomlik két részre. Ezek egymással megküzdeni nem tudnak, de ádázul néznek farkasszemet. Most már nem "maradiak" vitáznak "haladókkal", mint a reformkorban. E két reformkori szó kiküszöbölődik a politikai szótárból. Haladók és maradiak helyett Deák-hívekre és Kossuth-rajongókra oszlik a társadalom. A Deák-tisztelőket a szélsőbal valójában labancoknak tekinti, emezek a Kossuth-rajongókat valójában kurucoknak, de inkább Esze Tamás, mint Rákóczi környezetéből. Mindkét oldal mélyen a múltba eregeti a gyökereit. A kuruc-típus a hajlíthatatlan, tiszántúli, vastagnyakú és kálvinista magyarra, a kiegyezőkedvű a realista, építő, konstruktív, mérsékelt, katolikus dunántúli magyarra hasonlít. A republikánus és monarchista helyett ez a politikai bújócskázókedv 49-es trónfosztót és 67-es koronázót mond. A kiegyezés valahogy homályos kifejezéseket, fogalmat meghazudtoló neveket, hamis biztonságérzeteket, alaptalan reményeket, ferde félelmeket keltett, szaporított. Szegény Deák és Eötvös ebben nyilván ártatlan, ők alighanem azt remélték, hogy az új alkotmányos és a Habsburgokkal való viszonyt rendező keret módot ad egy új, széchenyies gazdasági programra. Haladás a matériában van is, de Széchenyi, aki konkrét és gazdasági programból is tud közszellemet csinálni, nincsen. S a "deáki tett" józan, munkálkodó és építő emberei, a kiegyezés neveltjei, "a magát álmokban hintázni szerető Hunniát" teremtik újjá, amely komolyan elhiszi, hogy a nemzetiségi kérdést megoldotta, hogy az uralkodó egy új Jelasics szolgálatait elhárítaná, hogy a magyarság létszáma asszimiláció útján komolyan gyarapodik, de másfélmillió kivándorlóval nem fogy. A dinasztia, a birodalom bukása, két forradalom és egy ellenforradalom után — mint ezt Németh László kimutatta —, egy új konszolidáció Habsburgok és Monarchia nélkül is éppen a *Kiegyezés* korának értékés illúziórendszerét restaurálta. Ezt meg is toldva : kicsi országnak, nagyobb illúziókra van szüksége ! A Deák-kultusz is erősebb a húszas években, mint a Kiegyezés öt évtizede alatt bármikor. S az új pártabszolutizmust is csak egy új világháború tudja a kormányról elmozdítani. A politikai gondolkodásmód fatális kötöttsége a múlthoz azonban túléli ezt a háborút is.

◆

A MOSZKVAI EMIGRÁCIÓ kommunista tagjait, mihelyt a felszabadító szovjet csapatokkal megérkeznek, rögtön rabul ejtette a történelmiesség. Legelső lépésüket ez határozta meg. 1944-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány székhelyéül két város közt választhattak. Az egyik Szeged volt, a másik Debrecen. A praktikus szempontok, mint Révai József említette meg Debrecenben, Szegedet ajánlották. Ám az ideiglenes nemzetgyűlést — mondta — egyedül arra a helyre lehetett összehívni, ahol a Habsburgokat detronizálták. Vagyis Debrecenbe, a nagytemplomba. Ennek volt szimbólum-értéke. A múltból. Hat évvel Németh László és Pethő Sándor disputája után a Bibó-vitában olyan jeles szellem, mint Lukács György, megint csak Ausztriától, Bécstől és Habsburg-restaurációtól féltette azt a magyar függetlenséget, amit több szovjet hadosztály, valamint Vorosilov marsall "biztosított", míg Bécset a szovjet zónában négyes ellenőrzőbizottság kormányozta. A jelen kimaradt a politikai érvelésből s a jövő veszélyei továbbra is a múltból jelentkeztek. A pártkülönbséget nem ismerő fatális kötöttség a múlthoz, a kommunista párt buzgó és hamis március-, Petőfi- és Kossuth-kultuszát eredményezte. Ez, gondolom, egyesekben olyan érzést keltett — míg párhuzamosan épült a másformájú egypártrendszer és pártabszolutizmus —, hogy március és Petőfi méltányolása megalkuvás, a kiegyezés méltányolása viszont forradalmiság.

E század hatvanas éveiben azonban a kiegyezés becsülete, s mi több, a kiegyezés korának becsülete újra elkezdett növekedni. Számos művelt és jószándékú hazai barátom hangoztatta, kecsegtetésként, hogy a mostani szakasz éppúgy megvalósítja 56 céljait, ahogy hatvanhét 48-ét, hogy ma Budapesten a Monarchia régi szép napjaira emlékeztető atmoszféra érezhető s valójában kiegyezés történt. S ha megkérdem, ki egyezett ki kivel, mi most a XII. törvénycikk, hány paragrafusból áll, hol olvashatók ezek, hogy hívták az új Königrätzet, ki vert le kit ? — elszomorodott pillantás volt a válasz. A tekintet azt mondja, hogy én nem értem azért igazán ezeket a hazai dolgokat. Dehogynem, még meg is értem. Még azt is megérteném, bár csekély örömmel, ha valaki azt irandaná, hogy népünk legközelebbi jövőjének sorsát nem a szabadság és szocializmus eszményeinek ragyogó fénye, nem felelős kormány, nem a szellem és tudomány hatalma, még maga a törvényhozás sem, csak a vezetők egy párthoz tartozó csoportja intézendi el. S remélném, hogy ez az *escape*-izmus a politikai gondolkodástól a múlt már üres szavaiba a Kiegyezést követő második évszázadban valamikor abbamarad majd.

FORDÍTÁSOKAT
bizonyítványokról, okmányokról, iratokról, stb.
a világ minden nyelvén !
a világ bármely részébe !
24 órán belül szállít
DR. KARL E. CZAKÓ
Nemzetközi Hiteles Fordító és Tolmács Irodája
WIEN, Zirkusgasse 11. Tel. : 55-25-88
mérsékelt árak !
Kérem a hirdetést a cím miatt megőrizni.

HANÁK TIBOR

A magyar filozófiai nyelvről

AMIÓTA magyar nyelvű filozófiáról beszélhetünk, tehát amióta Apáczai Csere János magyar nyelven világra bocsátá "minden igaz és hasznos bölcseségnek szép rendbe foglalását", a "Magyar Enciklopédiá"-t és "a tudomány dolgában megkívántatott tanáccsal egyetemben" a "kicsindedek" számára megírta a "Magyar Logikátská"-t, és amióta Imre János néhai való professzor első magyar nyelvű filozófiai előadása elhangzott a pesti egyetemen, azóta nem múlik, mindig megújul a panasz, hogy nincs magyar filozófiai nyelv, bölcseleti szókincsünk elenyésző, árnyalt gondolatfolyamatok kifejezésére alkalmatlan. Nem csoda, ha ennek a nyelv nélküli tudománynak nálunk "nincs oly származatos, ízről ízre kimutatható folytonossága, hanem csak szakadozott irodalma" — mint Érdélyi János írta.

Mi ma a helyzet ebben a tekintetben? Hogy áll a magyar filozófia és ami most közelebbről foglalkoztat bennünket: a magyar filozófiai nyelv ügye?

Lukács György közel 20 évvel ezelőtt arra az érdekes tényre hívta fel a figyelmet az "Új magyar kultúráért" egyik írásában, hogy a két magyar nyelvújítás (a reformkorszak és a "Nyugat") jóformán nem érintette a bölcseleti életet. Kazinczyék nyelvújítása az érzékelhető és az érzelmi világ ábrázolásához adott adekvát kifejező eszközöket, a "Nyugat" meg "egyedül az impresszionista, a lirizáló esszé számára teremtett új nyelvet". Fejtegetéseinek további részében ahhoz a bizakodó megállapításhoz érkezett, hogy "az egészség világnézete" — mármint a marxizmus-leninizmus — majd megújítja a magyar gondolkodást és a párt megteremti "az igazság könyörtelenül következetes végiggondolásán, a valóság helyes felismerésén alakuló új magyar szellemi kultúra lehetőségét."

Az "egészség világnézetének" hatását a magyar filozófiai nyelvre itt nem tudom az ügyhöz kellő odaadással bemutatni. Csak arra vállalkozom, hogy kiemeljem a magyarországi marzista-leninista filozófiai nyelv néhány olyan sajátságát, melyek nem egyéni botlások és más esetlegességek következményei, hanem amelyekről feltételezhető, hogy az "egészség világnézetének" következményei.

A MARXIZMUS-LENINIZMUS nyelvi sajátosságainak vizsgálatánál ajánlatos visszanyúlni a példaképekhez, a "klasszikusokhoz". Nem mintha a filozófiában egyedül a marxizmusra lenne jellemző a tekintélytisztelet; minden bölcseleti iskola és irány többé-kevésbé tekintélyfilozófia: a kantiánusok Kantot, a skolasztikusok Aquinói Tamást, a logikai pozitivisták Wittgensteint követik és így tovább. A marxizmus-leninizmus azonban az ősök tiszteletét szinte szakrális jellegűvé emelte. A filozófiai nyelv alakulása szempontjából még ennek sem kellene föltétlenül szerencsétlenségnek lennie, s hogy mégis az, java részben az ősökön múlik, kik nem voltak sem vérbeli filozófusok, sem a fennköltebb stílus bajnokai. Marxszal és Engelsszel, majd még inkább Leninnel nemcsak terminológiai pontatlanságok tömkelege került a filozófiai írásokba, hanem megindult velük a nyelvi proletarizálódás folyamata is.

Az aulikus szellemű marxizmus kirívó példáival a bölcseleti irodalomban az utóbbi években egyre ritkábban találkozunk. Az ideológusok már nem esnek révületbe, ha kiejtik a "halhatatlanok" nevét, csak elvétve nevezik "világítótornyoknak", "iránytmutató útmutatásnak" műveiket; megelégszenek a dicsérő jelzők alapfokával, nem jelentik ki kategorikusan, hogy a klasszikusok "felülmúlhatatlan pontossággal és kimerítő teljességgel" fogalmaznak, mint Fogarasi Béla írta 1949-ben a "Társadalmi Szemlé"-ben, és kínos emlékezni arra, hogy még Lukács György is "Sztálin korszakalkotó megállapításairól" értekezett egykoron ("Adalékok az esztétika történetéhez", 1953. 455. old.). A bizantinista jellegű udvari szellem eltűnőben van, de ha a marxizmus-leninizmus mai képviselői be akarják bizonyítani, hogy filozófiájuk n e m tekintélyfilozófia, tanácsosnak tartják tekintélyekre, Marxra és Leninre hivatkozni.

A "Népszabadság" ez évi első száma szerint "hűség a klasszikusokhoz": ez az alapfeltétele az új jelenségek felismerésének. A "Valóság" egy-két tanulmánya Lenin példájával támasztja alá, hogy Leninen is túl kellene lépni; Roger Garaudy Marxra mutatva próbálja elűzni a dogmatizmust, és még mindig az idézet a leghasználhatóbb eszköz mindenki kezében, az új gondolatok és a régiek védelmezői számára. A "Magyar Filozófiai Szemle" Molnár Eriket a dogmatizmus ellenlábasaként búcsúztatta. A "dialektikus nekrológhoz" azonban hozzátartoznék a másik oldal megmutatása is, hogy ti. Molnár Erik a filozófiában példáját ritkító idéznök volt. Utolsó nagy munkájában, a "Dialektikus materializmus és társadalomtudomány"-ban a 451 lábjegyzet közül 446 a "klasszikusok" műveire vonatkozik; a maradék 5 közül kettő Mao Ce-tungra, és egy-egy a Párttörténetre, Gramscira és saját könyvére. Ami a kommunista filozófusokon kívül van, az — úgy látszik — nincsen.

A FILOZÓFIA szakmai ügye szempontjából súlyosabb a klasszikusok terminológiájának kritikátlan átvétele. Engels két táborról szóló tana értelmében csak a materialisták és idealisták osztályát ismerik a marxista filozófiatörténészek. Sajnos, a háromkötetes új magyar filozófiatörténet is ezt a sémát követi, s például tanulmányok egész sora Aristoteles materializmusáról beszél, viszont az ismeretelméleti realizmus alapján álló neotomistákat idealistáknak minősíti. Annál inkább szembe ötlik ez a félrevezető szóhasználat, mert más kommunista országokban már kikezdték érvényét. Adam Schaff egyik művében nyíltan bírálja és "fekete-fehér" sémának nevezi Engels két tábor tanát. Ezenkívül számos más terminológiai zavar került a filozófiába a marxizmus alapítóinak írásai révén. A legfontosabbakat I.M. Bochenski is felsorolja népszerű könyvében.

Az "egészség világnézete" nyelvi hozamának értéke a kívülálló számára leginkább abban a kitüntetőnek vélt sajátságban nyilvánul meg, amelyet pártosságnak neveznek. A példakép Engels, ki "megsemmisítő bírálat tárgyává teszi Dühring műveit", mint Fogarasi Béla mondta a Magyar Tudományos Akadémia Tudománytörténeti Bizottságának egyik ülésén, de hatékonyabb ideál Lenin, aki csak úgy ontja a nyelvi förmedvényeket. Richard Avenarius egykori zürichi professzort "holmi Avenarius"-nak nevezi, kinek "agyafúrt ismeretelméleti csűrés-csavarása professzori kiagyalás", a materializmus és idealizmus ellentétén való felülemelkedés szándéka "bárgyú igény", és minden ilyen kísérlet "szószátyár jellegű" "skolasztikus játék", s "a kérdés lényegének beszemetelése nyakatekert szóravaszkodásokkal" — mint a Materializmus és empirokriticizmus "Pártok a filozófiában és fejnélküli filozófusok" című szakaszában olvashatjuk.

ENNEK A STÍLUSNAK megfelelően a mai magyarországi marxista-leninista ideológiai irodalom is helyenként azt a hatást kelti, mintha a szerzők fő olvasmánya valamely harcászati kézikönyv lenne. Minduntalan ellenséget nyomoznak, fegyverekről, frontról, "megalkuvás nélküli küzdelemről", felszámolásról, kiűzésről, "soraink fellazulásáról", "elméleti fedezékekről", offenzíváról és defenzíváról, segélynyújtásról és hátvédről, jelszavakról és zászlókról, ideológiai kapitulációról és végső győzelemről beszélnek. Ez a felajzott filozófiai militarizmus megteremtette a gyűlölet nyelvét, mely szerint a revizionisták a "macskajaj és morális másnaposság" hangulatát terjesztik, Kolakowski "mély züllést képvisel" (Makai Mária), Erich Fromm "ömleng", David Riesmann "szánalmasan dadog", C.G. Jung "felületes és lapos gondolkodó", Lucien Goldmann és társai a "sematizálók siserehadába" tartoznak (Heller Ágnes), a neotomizmus "a szó legrosszabb értelmében vett spekulativitást jelent" (Tordai Zádor), az egzisztencializmus pedig olyan fuzsitos filozófia, "amely a kétségbeesésben, a félelemben látja a vigasztaló eszközt" (Csalin). Az utóbbi időben ugyan lábrakapott az "eszmei elbizonytalanodás", de mint a IX. pártkongresszussal kapcsolatban az egyik cikkíró leszögezte, "a kommunisták ezután is a harc és a cselekvés emberei maradnak."

A nyelvi éktelenségek egy részéről nehéz lenne megállapítani, hogy a marxista filozófia hozta-e magával őket, vagy műveltségi és stílusérzékbeli hiányokra és egyéni botlásokra vezethetők-e vissza. Mindenesetre az az elv, melynek értelmében mindenki megbecsülést érdemel, aki az ideológiával foglalkozik, és a másik, mi szerint "a tudomány maximuma" (Lenin), alapos nivósüllyedést okozott a filozófiában. Szegényes és pongyola fogalmazásokkal léptennyomon találkozunk. Sándor Pál filozófiatörténete szerint például "Luther a kialakuló német polgár", aki "meglehetősen visszafelé halad filozófiai érdeklődésében"; Bacon "a polgári társadalom igenlője, belpolitikailag nemleges álláspontot foglalt el"; "a nagybirtok erős versenyt támaszt a szabad parasztságnak", és ha valahol elmarad a forradalom, "a társadalomra a pusztulás j á r". A "népszerűség maximuma" sok esetben a vonzatok tömeges használatát jelenti: a mai magyar filozófusok a problémákat "megismerés tárgyává teszik", "hatást gyakorolnak", "talajt képeznek", "kimutatást nyernek". Máskor meg elcsépelt fordulatokkal próbálják bemutatni, hogy a marxista bölcselet "nem begubózott lelkek kedvtelése". Ezek között talán a leggyakoribb a "meg kell mondani", "meg kell jegyezni" alkalmazása olyan esetekben, amikor egyáltalán nem k e l l semmit megmondani vagy megjegyezni. A másik legszembeötlőbb fölösleges szó az "ugyanakkor", melyet ritkán használnak időjelző értelemben. Az egyik könyv szerint a materializmus "lehetővé tette a természettudományok önállóságát..., ugyanakkor alapjaiban támadta meg a feudális ideológiát" (Tordai-Márkus), vagy mint egy Freud-tanulmány írja, a pszichoanalízis megalapítója "kifejezi a polgári életérzést, de ugyanakkor komoly hibát vét" (Hermann István).

Ahol meg a tudományosság a filozófusok fő szempontja, úgy látom, Lukács György igényes germanizmusát próbálják mímelni. "Ugyanakkor azonban" ez legtöbbször elszürkült, nehézkes formában sikerül, mint a „Magyar Filozófiai Szemle" egyik tanulmányírójának, aki szerint "Plechanov taktikai iránykeresésének, a készen talált bakunyinista taktikával szembeni kritikai magatartásának alapja, hogy gyakorlati-forradalmi tapasztalatainak hatására kezd közeledni a proletariátus... sajátos osztályjellemzőinek belátásához" (1966/5. 799. old.)

KÜLÖN KAPITULUS a magyarországi marxista filozófia szóalkotásainak problémája. Az új szavak és kifejezések egy része indokolt szakmai igényből fakad, s ha némelyikről mégis azt mondom, hogy nem tetszik, egyértelmű azzal, mintha arról beszélnék, hogy nem élek otthon. Elszakadtam az élő beszédtől, ellenségesen idegenek nekem filozófiai nyelvünk olyan újdonságai, mint a "cinifikáló hatás", pszichés torzság", "végletes szemléletmód", "gyermekszerűsítés", "mintasokaság", "szükségtelenség", "lehetetlenülés".

A marxista-leninista filozófusok húsz esztendővel ezelőtt elhangzott jövendöléseire rácáfoltak az évek. A kommunista rendszer nem teremtette meg a valóság felismerésének lehetőségét és az igazság könyörtelenül következetes végiggondolását, hanem elrekesztette a gondolat útjait, — éspedig nemcsak a félelem eszközeivel, hanem a dogmák és példák papírfalaival, a katekizmus-megoldásokat diktáló antifilozófiával. L e h e t, hogy Kazinczyéknak és a "Nyugat"-nak másodlagos volt a filozófia ügye, de az b i z t o s-hogy a marxizmus-leninizmus a magyar bölcseleti élet számára nem hozott megújhodást. A filozófusok olyan példaképeket kénytelenek követni, akik az egyetemes filozófiatörténetben a vulgáris mélyréteget képviselik. Ennek megfelelő a marxizmus terminológiája is, vagyis pontatlan és zavaros. Ami pedig a filozófiai stílust illeti, a hitvitázók kora óta nem beszéltek magyar szerzők ennyire útszéli modorban. Míg azonban a régi disputák nyelvét magyarnak és önállónak érezzük, a marxisták a pártosság követelményére hivatkozva lenini sablonokat használnak. Az "egészség világnézete" negatív nyelvújítást, magyarán: nyelvrontást eredményezett.

BAKUCZ JÓZSEF

A színek halála

örökös zenehenger zenehenger
ezen a tengerparton ténfergek tétlen
napimádók szemete szanaszét
temetetlen
káprázó sörösüvegek celluloidszemüvegroncsok krémek
sebesült tubusai temetetlen
kultúra
kényszerleszállt papírzacskók hajótörött fésűk elvetélt
plasztikcsecsemők
előttem
temetetlen
étlen-szomjan a sugárzásban vakká aszalódva csontom —
fájón hallgatom a
hamvadó víz zúgását zúgó röptét az embertelen évek
hulló csillagodását és a kihűlt szemeim gödre mögötti
kőkemény indulatot
örökös zenehenger zenehenger
homokon hangya futását perzselt hangyák tetemeit és látom a hajnal
penészzöld szárán
felkúszó tökvirágát a rozsdaszínű Napnak

II

forrnak a királyok menetelnek
a kövek sikoltoznak-sikoltoznak a tengerirózsák
csillagok némaságán csodálkozó szélütött fenyőket
láttam a part felett vonulni
étlen-
szomjan
éjjel
nappal
készülődtek az évszakok évszakok-évszakai évszak
arcuk a folyókon
alvó szemembe csipkehídként szökik a tűz a folyókon
készülődik az arcom
arcomon az évszakok folyói fagyások rianásai medrek
titokzatos útjai kigyúlnak
elhamvadt ablakaink

III

készülődik az arcom tenyeremben
kavicsok erezetét
forró kövek repedéseiben a szőrös
tengeri élet
csodáit tartom őrzöm a riadozó halak hűs
szíve dobbanását
talpam érzi a hitetlenek hideglelős tapasztalatait a Föld forgását
álmomban a tenger folyékony szerkezetét híg évmilliónak
sós-keserűségét az egeknek
epesárga bánatait
madarak
bukását
bordáim közt tengerszem tisztaságát
öblök lezárt békéjét
őrzöm
a lemondást

IV

örökös zenehenger zenehenger
vérhullámok a Napban fütyülnek a kométák hűlő partok repedeznek
fülsiketítő rianásokkal társalognak idegen világok a szívemben
készülődnek
parti őrházban csörög a telefon
tetőtlen viharokban sírnak-keringenek temetetlen
hínárszakálluk fel-feldobva
tengeri ősök
Föld forgását érzi a lábam
elolvadnak a földrészek ősz aranyat folyatnak a tenger
odvas torkaiba
szárba szökken az ég mezeje nyári vetésként
hullámzanak a csillagok
szőlőszemek peregnek a galaktikák
készül az évszakok
arca
idegen

PEÉRY REZSŐ

A jövő gondjáról — Március Idusán

SZÁZTIZENKILENC évvel ezelőtt, 1848. március idusán lépett az az emberi közösség, amelyhez e sorok írója tartozik, a modern európai társadalmi fejlődés útjára. Egy vértelen, meglepetésszerű, gyors és ötletes, az egész lakosság egyöntetű helyeslésétől kisért forradalmi cselekvéssorozat sikeres véghezvitelével szinte órák alatt lefejtette magáról a gyarmati és feudális kötöttségek pányváit s jövője ügyét a nemzeti függetlenség és önrendelkezés az emberi és polgári szabadságjogok törvényes biztosításának célkitűzésével kötötte össze. A nemesi szabadságjogok, a vallás- és gondolatszabadságért vívott hosszú küzdelmei után a magyar nemzet politikai öntudatának formálói megjelentek a polgári jogok, a demokratikus átalakulásért vívott európai küzdelem színpadán.

Mind ez aligha lehetett a véletlen műve, hanem szerves és logikus folyománya annak a történelmi múltnak, amelynek legkiemelkedőbb erőfeszítései a nemzeti és vallási szabadságért és önrendelkezésért vívott háborúk és felkelések voltak. Nemcsak elnyomás, szolgasor, hanem a külső és belső elnyomás ellen felhorgadó lázadás, szellemi és fegyveres védekezés drámai kísérletei teszik ki annak a népnek a történelmét, amely 1848-ban lép az európai szabadságküzdelmek arénájába.

A nemzet március idusán váratlan sikerrel kivívott nagykorúsodását — ezt a nagyszerű pillanatot, amelyre egy évszázad után is büszkén gondolunk vissza — a politikai, művelődési, szellemi és civilizatorikus fejlődésnek az a mintegy két évtizedig tartó időszaka előzte meg, amelyet Reformkor néven ismerünk. A márciusi pillanat, a márciusi ifjúság fellépése és sikere aligha képzelhető el e negyedszázados békés szellemi felkészülés, anyagi és művelődési építkezés és fejlődés iskolája nélkül. A modern polgári Magyarország, amelynek jelszavaival a márciusi ifjúság Pest utcáira lépett, az élet számtalan területén tervben, szándékban es tettben ekkor alakult ki. A nemzet ebben az időszakban olyan építőmestereket, olyan nevelőket tudhatott magáénak, mint Széchenyi, az ifjabb Wesselényi, Kölcsey, Eötvös, Horváth Mihály, Szalay László, Vörösmarty, Kossuth, Deák — hogy csupán a legnagyobbakat említsük.

A MÁRCIUSI ESEMÉNYEKNEK az a szemlélete, amely ezt az összefüggést nem világítja meg, hanem egy bizonyos jakobinus-romantika bűvöletében elhomályosítani igyekszik, aligha mondható tárgyilagosnak. Mert hogy Petőfi és barátai a francia forradalmi példán lelkesülő modern, urbánus intellektuális fiatalok lehettek, ezt az álmos és feudális Magyarországon éppen a városi fejlődést, a világműveltségbe való bekapcsolódást, az általános szellemi pezsgést, tájékozódást és forrongást előkészítő reformkori erőfeszítés tette lehetővé.

Március idusa felől tekintve, nemzetünket korszerű létének ez a kezdete ama emberi közösségek sorába emeli, amelyek nemzetté serdülését nem vérségi vagy származási kötelék, elsősorban nem a közös múlt emléke, még csak nem is a közös nyelv, hanem az emberi-polgári szabadságjogok egyazon hőfokú igenlése, a szabad nemzeti és egyéni létért vállalt hasonló áldozat és küzdelem kovácsolt közösséggé. A nemzetté válásnak ez a módja-lehetősége, a közös vállalkozás a változtatásra, a különböző irányból jövők együttes tájékozódása és szövetkezése egyazon célra — ugyancsak a múlt öröksége. A kuruc felkelésektől a Martinovicsék mozgalmáig sokszor így volt ez s így született a nemzet, mint politikai fogalom — különböző karámok és közösségek melegéből a *pro patria et libertate* jelszava árnyékában.

Ezért érzi az ember, ha történetesen magyar, közelebb magához azokat a nemzeteket, ama népek szellemét és hagyományát, amelyeknek modern léte és tudata — mint a svájciaké, a franciáké, az olaszoké, az amerikaiaké — a szabadságért és az emberi jogokért folyó küzdelmekből sarjadt. S ezért érzi magát a magyar idegennek ott, ahol a nemzet csupán, vagy elsősorban a közös származás, a közös nyelv, a közös karám melege, tehát nem a befogadó, hanem a kirekesztő elv.

EZ A SZÍNRE LÉPÉS, ez a váratlan és meglepően öntudatos jelentkezés a modern polgári Európa politikai hatalmának kialakulása idején sajátos, szenvedélyes emléke a nemzetnek. Ha közben sokszor és sokat "engedtünk a negyvennyolcból", a Március Tett megünnepléséhez, patetikus idézéséhez hűséges maradt Kossuth népe. Ez az ünneplés olykor annál patetikusabb és erőteljesebb volt, minél távolabb kerültünk intézményeinkben, közszellemünkben, eszményképeinkben a szabadság ügye mellett tett márciusi vallomástól. Ki ne emlékeznék közülünk az 1948-ban megrendezett jubiláris emlékünnepre, amelynek díszemelvényei mögött a zsarnokság bitófáit és kalodáját ácsolták? Negyvennyolc szellemének soha annyit nem ártottak, mint az ünnepet követő hónapokban az akkori ünnepi szónokok. A sors fájdalmas iróniájaként a "fordulat éve" éppen e nagyszabású ünnepeket választotta nyitányául.

"Sehonnai bitang ember, ki hogyha kell, halni nem mer" — hányszor szavalták, mennyit koptatták a merő nagyzolásnak ható sort, hányszor idézték a nemzet modern újjászületésének vízióját, ezt az egykor Pesten megelevenedett Delacroix-képet a munkással, a polgárral, a diákkal és a szabadságnak a torlaszon trikolórt bontó nemtőjével! Szerettük a márciusi képet, a márciusi mámort, a márciusi elszántságot. S ha sok minden másképpen alakult is azóta, ha eszményeinkkel homlokegyenest ellenkező történelmi helyzetek zsákutcájába sodródtunk, egy évszázadon keresztül próbáltunk melegedni márciusunk régen ellobbant fényeinél. Így vált nemzeti törekvésünk jelképévé a Pilvax, a régi kávéház, ahol nemzeti felszabadulásunk, polgári jövőnk ügye az európai s az emberi felvilágosodás, jogfejlődés, kibontakozás célkitűzéseivel társult.

MIND EZ csak emlék maradt, fakuló szín a poros zászlón, elkopó frázis szónokok ajkán, távoli egyre valószínűtlenebbül ható történelmi színjáték mindaddig, amíg — tizenegy esztendővel ezelőtt — Budapest ifjúsága, munkássága és polgársága a világot meglepő és megrendítő fellépésével nem tett cselekvőn hitet mellette, félelmes korunk hátteréből elevenítvén meg március erejét és igazságait. A torlasz a diákkal, a munkással, a polgárral s a szabadság démoni vezéralakjával eleven valósággá vált 1956. októberében Budapesten.

Csak ezután hitelesek újból Petőfi szavai az élet értéktelenségéről a rabságban, csak ezután megy el a kedvünk a kételkedéstől, ha ama klasszikus márciusi alapállásra révedünk vissza. Csak most fogjuk fel, milyen egyöntetű lázban égett akkor Kossuth népe a nemzeti és emberi jogok kapuja előtt. Csak most ismerjük a szomjúzás erejét a szabadság után, csak most érezzük át a vakmerő márciusi reményt, amellyel az akkoriak ügyükben bíztak, mert ügyük az európai, az emberi szabadság ügye volt. Azóta hitelessé vált újból, élő erővé, megelevenedett valósággá március szelleme, a torlasz asszonya, aki annyi bátorsággal és bizalommal mutat előre — a bukás és újjászületés felé. Egy évszázad után újból követtük intését s újból nem latolgattuk az áldozat nagyságát, akárcsak akkor, márciusban, kivíván ezzel a világ bámulatát és a magunk nyomorúságát, amely ijesztőbb es fájdalmasabb, mint valaha.

Több mint egy évszázad után, a második vakmerő felszabadulási kísérlet után is : még mindig elérhetetlen álom, amit Márciusban elérni akartunk. A nemzet ma újból felsorakozhatna a márciusi követelményekért — mert hol nálunk a sajtószabadság, a szabadtársulás, a véleménynyilvánítás, a törvény előtti egyenlőség, a felelős magyar minisztériumok megalakításának joga, amiért száz évvel ezelőtt, majd tíz éve a torlasz felé indultunk ? Most is a Helytartótanács igazgat — viszonylag lényegesen kisebb hatáskörrel és önállósággal, mint a múlt század harmincas éveiben. Csak éppen nem a nemzet bizalmát óvatos és diplomatikus fellépésükkel megnyerni kívánó arisztokraták, hanem elfásult, a színészkedésbe belefáradt, örökre csak Munkaadójuk felé sandító, félművelt iparoslegények és a Horthy-korszakban a társutasságot kipróbált intellektuális veteránok igyekeznek egyezkedni benne a leigázott és megfélemlített nemzettel, nagyjából és egészéből a közelmúltból örökölt politikai stílussal, a helyezkedés ama magasiskolájával, amelynek szabályai terén verhetetlenek.

A NEMZET AZONBAN, amely másfél évszázad leforgása alatt immár két ízben jelent meg az emberi és polgári jogokért vívott küzdelem torlaszán, léte egyik legnagyobb válságát éli. Immár köztudomású világszerte, hogy a magyar nép az elmúlt tíz esztendő alatt megdöbbentő arányú népszavazással — az üres bölcsők népszavazásával felelt sorsa legutóbbi kihívására.

Egy kitűnő ifjú írótársunk a nemzeti öngyilkosság jogáról értekezvén szólt minap a kérdésről. Ha az abortusszal kapcsolatban felmerült statisztikai becslésnek csak a fele igaz, az ország embervesztesége 1956. óta százezrekkel múlja felül a második világháború veszteségeit és hatszorosa annak a lakosságcsökkenésnek, amely menekülésünkkel következett be. S ha ehhez hozzávesszük az idegenben élő magyar nemzetiségű lakosság számának állandó sorvadását 1945. óta, lehetetlen el nem fogadni a tételt : pillanatnyilag a nemzet jövőbeli megmaradásának esélyei igen kedvezőtlenek. Nem lehet kitérni a márciusi szemle keserű és lázító látványa elől. Amit csak azok nem látnak, akiknek nem szabad látniok.

Persze, a nemzetnek nagy gyakorlata van a pusztulásban s helyzete nem egyszer volt reménytelen. Romlásának állaga pusztulásának mai helyzetével azonban kirívóan egyedül áll szomszédai sorában, amelyekben több az életkedv, az erő és a remény. Ha Március Idusán arról eszmélkedünk, hogy a magyarul szót ejtő emberek közösségéhez tartozunk, számot kell vetnünk e helyzettel. Elsősorban a mi kötelességünk, szabadon írói embereké, hogy szerte a világban tudatossá tegyük az autogenicidia, a nemzeti öngyilkosság tényét, ami eddigi adataival is alighanem példátlan az emberiség történetében.

Úgy érzem, lehetetlen észre nem venni és ki nem mondani : ez a nemzet egyetemének válasza arra az életformára, amit márciusi eszményeink erőszakos eltiprói rákényszerítenek. Annak a nemzetnek válasza ez, mely pillanatnyilag nem lát kiutat helyzetéből, nem lát jövője biztosítására serkentő vigaszt és reményt.

DEGRÉ ALAJOS

A Pilvaxban

A Pilvax előtt roppant tömeg fiatalság kiáltott : Éljen a szabadság !

Szívem hangosan vert ennek hallatára.

Benn a kávéházban is nagy volt a forrongás, heves beszéd s viharos kitörések.

Mekkora volt csodálkozásom, hogy körültekintve senkit se láttam a kerek asztal tagjaiból. Lehetséges-e ily mozgalom színhelyétől távol tartózkodni oly egyéneknek, kik szóval és írásban mindég a szabadság eszméjét hirdették ? El fognak jönni, el kell jönniök, de hol késnek ?

Reggelihez ültem. Többen lehettek ismerőseim közül a kávéházban, de annyira mással volt mindenki elfoglalva, hogy engem senki sem vett észre.

Egyszerre dörgő éljen ! rengeti meg a falakat, s a hátulsó ajtón átszellemült kifejezéssel belép : Petőfi, Jókai, Irányi, Irinyi József s vagy három-négy új alak.

Üdvözletükre siettem.

— Na jó hogy megjöttél, mondták, éppen ideje. Aztán megismertettek az új alakokkal : Vasváry Pál, Bulyovszky Gyula, Nyáry Albert ; mindhárom az első ifjúság hajnalán, pelyhedző állal s lelkesült szemekkel csatlakozik a vezetőkhöz. Most már én is a törzshöz tartozom anélkül, hogy tudnám, mit és hova szándékoznak. Dehát én föltétlenül megbíztam barátaimban s vakon követtem volna még akkor is, ha egyenesen a halál torkába rohannak.

Az utcára léptünk.

Petőfi és Irinyi iratot mutatott fel az éljenző sokaságnak e szóval :

— Előre !

Havazott sűrű esővel keverve. Megindultunk a Hatvani-utca felé. A sokaság folytonosan döngé : "Éljen a szabadság ! Éljen az egyenlőség ! Éljen Kossuth !"

("Visszaemlékezéseim", 1883-84.)

48. márciusa az egykorú francia lapok tükrében

EGY-KÉT LAP kivételével, általánosságban mondható, hogy az egész francia sajtó élénk rokonszenvvel kisérte Magyarország 1848-as forradalmi megmozdulását. A mérsékelt politikai napilapok, mint a "La Presse", az "Opinion Publique", a "Le Constitutionnel" eleinte tartózkodó magatartást tanúsítanak az események kommentálásában, később azonban ugyanezek a jobboldali színezetű lapok már vezércikkekben méltatják Magyarország függetlenségi harcát. A baloldali lapok, mint a "Réforme", a "National", Considérant lapja a "Démocratie Pacifique", ingadozás és tétovázás nélkül határozott álláspontot foglalnak el a magyar forradalom, majd függetlenségi harcunk mellett, csodálják Magyarország bátorságát és elszántságát a nemes célok, a magasabbrendű törekvések érdekében.

MEGLEPŐ, hogy a márciusi magyar forradalom jelentőségét először a "Journal des Débats" ismerte fel, az a lap, amely sohasem rokonszenvezett a forradalmi eszmékkel. A "Débats" korántsem kívánta az ausztriai Monarchia végleges felbomlását. Annál feltűnőbb, hogy 1848. március 28-i vezércikkét Magyarország ébredésének szenteli s máris meghatározza, milyen alapvető feladatok hárulnak az új Magyarországra. "Vannak még népek Európában, — írja a "Débats" — akik élni akarnak. Így Magyarország is, amelynek bizony Ausztria nemcsak gondolatszabadságát, hanem nemzeti aspirációit is, évszázadok óta mindig elfojtani igyekezett. Ma, a forradalmi Magyarország a liberális Európa előőrse. Az európai egyensúlyt, vagyis a nemzetek függetlenségét a szabadságért való állhatatos küzdelemmel lehet csak biztosítani. A népek feladata, hogy szabadsághagyományaikat keményen és erőteljesen megvédelmezzék. Magyarországra nemes küldetés vár : A Dunamedence népeinek védelme. Ha ezt a nagyszerű misszíót Magyarország teljesíteni tudja, a liberális Európa nemcsak szembeszállhat a zsarnoksággal, de elháríthatja majd magától az imperialista önkényuralmak veszélyét is."

A "Débats" április 6-i vezércikkében megállapítja, hogy Magyarország máris nagy munkát végzett, amely csaknem befejezés előtt áll. Mint történelmi eseményt regisztrálja az országnak az európai politikai életben való első, XIX. századi önálló szereplését, amely rendkívül hasznos Olaszország számára is. De rögtön leszögezi, mit vár Franciaország a magyaroknak a világpolitikai porondon való fellépésétől. "Magyarország első feladata, — írja — Ausztriát saját útjára téríteni, Olaszország nemzeti szabadságát siettetni és Lengyelország újjászületését elökészíteni. Amióta Magyarország önállóan részt vesz a világpolitikai életben, — folytatja — máris bebizonyította, hogy lépést tart a korral s amellett magyar marad hazaszeretetében, nagylelkűségében és az elnyomás minden megnyilatkozási formájának gyűlöletében. Nézzük meg közelebbről, hogyan alakul ki az új Magyarország demokratikus fizionómiája. A kiöregedett feudális alkotmányt a forradalom áramlata pillanatok alatt eltemette. Az avult törvényeket, amelyek a jobbágyság sorsát irányították, eltörölte. Megszüntette a kasztrendszert és kihirdette a törvény előtti jogegyenlőség elvét."

LAMENNAIS, a "Le Peuple Constituant" című lap vezércikkében megállapítja : "Magyarország független állam akar lenni és bizonyos, hogy meg fogja találni azokat az adottságokat, amelyek méltóvá teszik őt arra, hogy önálló nemzetté váljék."

A konzervatív "Le Pays" azt hangoztatja, hogy a márciusi magyar forradalom valóságos villámcsapásként hatott Ausztriára, és felébresztette az osztrák járom alatt élő és szenvedő népeket. Meglepő, — teszi hozzá a lap — hogy amit a magyarok három évszázad küzdelmével nem tudtak maguknak kiharcolni, most a forradalom útján néhány nap alatt kivívták : a polgári egyenlőséget, a robot azonnali eltörlését és a vallás- és származásbeli különbség nélküli, mindenkire kiterjesztett szavazati jogot. A 48-as magyar forradalom — állapítja meg végső következtetésében a "Le Pays" — nem a történelem véletlenje, hanem évszázados társadalmi és politikai harcok következményének és eredményének tekinthető."

A BALOLDALI "National" szerint "a magyar szabadságharc méltó egy hősies nép nagyszerű szándékaihoz és erőfeszítéseihez. Tudjuk, hogy a demokratikus Magyarország az emberi jogok tiszteletben tartását tűzte ki célul és az 1789-es francia forradalom példájára kihirdette az általános egyenlőséget. Tegyen még egy lépést Magyarország, és iktassa törvénybe a nemzetiségek jogegyenlőségét is !"

BEREGI TIVADAR.

Kossuth levelei a kalapács alatt

FEBRUÁR 20-án a londoni Sotheby cégnél régi könyvek térképek és kéziratok után nem mindennapi leveleket árvereztek; köztük számos magyar vonatkozásút. Kalapács alá kerültek Kossuth Lajos, Pulszky Ferenc és Tanárky Gyula angolul írt episztolái.

Kossuth leveleit elkülönítették a többitől. Amikor az árverést megelőző napokban megtekintettük őket, a 173-as sorszámú borítékból gyűretlenül, mint amikor valaki hosszú, nyugodalmas álomból ébred, kerültek elő az 1848-49-es szabadságharc vezérének levelei. Gyűretlenül, pedig Kossuth több mint 100 évvel ezelőtt olyan aprócska kopertákba hajtogatta őket, amilyeneket manapság gyerekek játékpostája számára készítenek. A papírlapok, a borítékok sárga, zöldeskék vagy narancsszínűek; Párizsban, Milánóban, Cosillában adták őket postára.

Kossuth a nyolc levelet 1861. május 12-e és augusztus 20-a között írta Joshua Toulmin Smith angol ügyvédnek. Gondos kézvonásának minden betűje világosan olvasható, akárcsak jólismert aláírása. Egy-két oldalon elsáppadt ugyan már a tinta, de a legtöbbön szinte kihívóan frissnek tűnik, meghazudtolván, hogy már több mint száz esztendős.

"Talán te vagy az egyetlen angol, — írja Kossuth 1861. július 8-án Toulmin Smith-nek — *aki következetesen, fáradhatatlanul és aktívan rokonszenvezel hazám jó ügyével. Szándékosan használom az 'aktív' megjelölést, szemben az alkalmi felbuzdulásokkal és a szavakra szorítkozó tiltakozásokkal."*

Kossuth 1861. márciusában költözött Londonból Olaszországba. 10 évet töltött Angliában, ezalatt barátkozhatott meg Toulmin Smith-szel. Az 50-es években Kossuth, a szabadságharc legtöbb vezetőjével együtt úgy vélte, felszabadíthatja Magyarországot az osztrák uralom alól. Reménykedett abban, hogy a nagyhatalmak surlódásai, Garibaldi légiója, Cavour, a szárd királyság miniszterelnöke segítségére lesz tervei megvalósításában, hiszen III. Napoléon és Cavour is messzemenő segítséget helyezett kilátásba. Ekkor alapította meg Kossuth Teleki Lászlóval és Klapka Györggyel a Magyar Nemzeti Igazgatóságot és kezdte el a Magyar Légió szervezését.

AZ ELŐKÉSZÜLETEK romantikus, lázas időszakában Kossuth — arra az esetre, ha visszatér Magyarországra — bankót nyomatott Angliában. Később az Osztrák Kormány ezért Londonban pert indított ellene. Az ítélet nem kedvezett Kossuthnak. Hiába fellebbezett, ismét vesztes maradt. Kivált erről az ügyről szólnak Toulmin Smith-hez intézett levelei. Kossuth kitűnő angolsággal mennydörög bennük a Szigetország bírósága ellen.

De ekkor már aligha gondolhatott közeli hazatérésre. III. Napoléon cserbenhagyta a magyar ügyet, világossá vált, hogy a nagy száműzöttet is csak hitegette, Ausztria nyugtalanítására használta és 1859-ben, Villafrancában nem csekély mértékben az esetleges magyar felkelés rémével zsarolta Ferenc Józsefet és vette rá a fegyverszüneti egyezmény megkötésére.

KOSSUTH 1861. május 12-én keltezte Toulmin Smith-nek írt első levelét. Ebben Teleki Lászlóról is szó esik. Teleki 1860. végén Orczy Istvánné meglátogatására hamis útlevéllel, parókában Drezdába utazott. Nem tudta, hogy Bécs kémjei folyvást figyelik, jelentést tesznek minden lépéséről. Így aztán váratlanul érte, amikor a szász rendőrség letartóztatta és kiszolgáltatta Ausztriának. Néhánynapi fogság után azonban Telekit, legnagyobb meglepetésére, egyenest a császár elé vitték. Őrizetbevételét és kiadatását nemcsak Magyarországon, de világszerte felháborodás követte. Bécs beláthatatlan bonyodalmaktól tarthatott, ha kivégezteti az emigráció egyik vezető alakját vagy akár ha Telekinek csak bántódása esik. Ennek tulajdonítható, hogy a császár közölte a fogollyal : szabadlábra helyzteti, ha megígéri, hogy engedély nélkül nem hagyja el a Monarchia területét, nem érintkezik a Monarchia külföldi ellenségeivel és *egyelőre* tartózkodik a politikai tevékenységtől. Teleki elfogadta a feltételeket és erre elbocsátották a Landesgerichtről. Ám az "egyelőre" közvetve tragédiájának vált okozójává. Mert amikor Teleki 1861. tavaszán Ferenc József sajátkezű aláírásával meghívót kapott az országgyűlés felső táblájára, ezt joggal úgy értelmezte, hogy az uralkodó feloldotta adott szava alól. Véget ért az "egyelőre", amíg tartózkodnia kell a politikától.

1861. március 30-án, régi kerületében, Abonyban egyhangúan megválasztották képviselőnek. Szinte természetes volt, hogy a baloldal, a Határozati Párt vezérévé lett. De a döntő szavazás előestéjén, május 7-ről 8-ra virradóra, amikor kiderült már, hogy pártja abszolút többségben van — Teleki szívenlőtte magát.

Horváth Zoltán Teleki Lászlóról írt könyvében a következőket olvashatjuk : *"Teleki László gyors fokozatosságban felismerve a való helyzetet, kettős erkölcsi válságba jutott. Tudomásul kellett vennie, hogy a saját hibájából történt hazatérés a nemzetet a nem kívánt döntés kényszere elé állította : az emigrációval tart-e vagy sem. De azt is fel kellett ismernie, hogy ha önmagához, elveihez hű akar maradni (s másképp nem lehet élni), akkor egyszerűen megszűnt közéleti működésének értelme, sőt lehetősége is, mert ahhoz amit ő akar, ahhoz e hazában (s alighanem a szomszéd országokban sem) nem akad társ."* (Horváth Zoltán : Teleki László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. I. Kötet 474. old.)

Egyéb dokumentumok, körülmények is arra mutatnak, hogy Horváth felfogása a helytálló, nem pedig az Új Magyar Lexikon"-ban (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 6. kötet 393 old.) Teleki László öngyilkosságáról olvasható szöveg. Eszerint Teleki azért vetett véget életének, mert: *"Idegeit felőrölte, hogy sokan — köztük Kossuth is — árulónak tartották..."*

AZ AKADÉMIAI KIADÓ két publikációjának véleményeltéréséhez Kossuth Toulmin Smith-nek írt első — most elárverezett levele — is perdöntő adatot szolgáltat. Kossuth 1861. május 12-én, tehát alig néhány nappal Teleki öngyilkosságát követően a tragikus eseményről angolul a következőket írta a londoni ügyvédnek :

"Felmérhetetlen veszteség ez hazámnak... Szegény Magyarország! Egyik csapás a másik után éri. Emellett Teleki nemcsak terveim részese volt, de legbensőbb barátom is. Gyászolom, mint embert és mint hazafit egyaránt..."

Kossuth tehát nem tartotta árulónak Telekit. Még az sem feltételezhető, hogy Toulmin Smithnek — egy kívülállónak — küldött levelében álságos, politikus megfontolásból nevezze Telekit *"legbensőbb barátomnak"* és a magyarokkal ugyan "aktivan" rokonszenvező, de mégiscsak idegen Toulmin Smith-nek — más ügyben írt — levelében gyászolja Telekit *"mint embert és mint hazafit egyaránt"*.

Teleki és Kossuth nézetei kivált a nemzetiségi kérdésben tértek el egymástól. Teleki már 1849. tavaszán egyenjogúságot követelt a magyarországi nemzetiségek számára és Kossuthot megelőzve jutott el a dunai államszövetség gondolatához. Igaz, Teleki felfogása a nemzetiségi kérdésről nem érvényesült a Magyar Nemzeti Igazgatóság 1859. június 22-én kiadott nyilatkozatában, de amikor III. Napoléon kijátszotta a magyarokat, Kossuth számára is egyértelművé vált, hogy a dunai népek függetlenségi törekvéseit össze kell kapcsolni és Kossuth dunakonfederációs elképzelésében — ha nem is eredeti radikális formájukban — Teleki gondolatai érvényesültek. Bízvást feltételezhető, hogy ez is eszében van Kossuthnak, amikor Telekit *"tervei részesének"* nevezi.

Kossuth leveleiben szó esik Cavour haláláról, a kiegyezést kereső Deák Ferenc *"passzív kedélyéről"* és bizonnyal sok más érdekesség, az általános felfogást megerősítő, esetleg módosító adat volna belőlük kibányászható, ha nemcsak kurta betekintésre tarthatnók kezünkben az évszázados papírlapokat.

PULSZKY FERENC és más 1849-es emigránsok Toulmin Smith-nek írt leveleit a 174-es sorszámú nagy barna borítékból húzogatjuk elő. Pulszky 1849-ben a független magyar kormány londoni követe volt, elkísérte Kossuthot amerikai diadalútjára is, de azután kissé elhidegültek egymástól. Leveleit 1861. február 2-a és 1863. augusztus 3-a között írta Olaszországból. Sorai elárulják, hogy ismét közeledni szeretne Kossuthhoz. Ebben a kötegben leljük meg 1849. londoni magyar követe feleségének és fiának leveleit is, amelyeket akkor írtak az angol ügyvédnek, amikor Pulszkyt 1862. augusztusában letartóztatták.

Pulszky Garibaldi szicíliai hadiszállásán járt és amikor innen visszatért, a nápolyi rendőrség őrizetbe vette.

A Pulszky-család ugyancsak angolul írt levelei 160 oldalra terjednek, és ugyanez a csomag tartalmazza Tanárky Gyula, szintén Toulmin Smith-nek — de már Magyarországról — küldött két beszámolóját is. Tanárky ismert tagja volt az emigrációnak. A Nemzeti Igazgatóság titkáraként működött, majd a Magyar Légióban küzdött az olasz szabadságharcosok oldalán. Naplóját, amelyet Budapesten az Országos Levéltárban őriznek, "A Kossuth emigráció szolgálatában" címmel 1962-ben Magyarországon ki is nyomtatták. Tanárky visszatért Magyarországra. A kiegyezés évében, 1867-ben, pesti keltezéssel és postabélyeggel írta leveleit Toulmin Smith-nek. Az elsőt szeptember 27-én, a másodikat pontosan egy hónap múlva, október 27-én. 16 oldalon beszámol arról, miként látja — a Nyugaton járt emigráns szemével — a megváltozott Magyarországot. Hazatérése miatt azonban Kossuth Tanárkyt sem tartotta "árulónak". Közismert Kossuthnak az a Torinóban készült fényképe, amelyre 1877. március 17-én a következőket írta: *"Igaz, hű barátjának emlékül Kossuth Lajos."*

A MAGYAR SZEMPONTBÓL nem csekély értékű történelmi dokumentumok közül a második kötegért fizettek többet a londoni árverésen. A 174-es számú boríték, Pulszkyék és Tanárky leveleivel, 300 fontért kelt el. A Sotheby cég katalógusa szerint ezt is és a Kossuth leveleit tartalmazó tételt is "egy gentleman" bocsátotta áruba. Talán Toulmin Smith valamelyik leszármazottja, kései örököse. De a "gentleman"-t alighanem csodálkozással és csalódással töltötte el, hogy Kossuth írásai potom 120 fontért cseréltek gazdát. A vásárló "egy lady" volt, aki titokban kívánja tartani kilétét.

A Budapesti Rádió február 20-án este, a "Népszabadság" pedig másnap reggel adott hírt a londoni árverésről. De mindkettő csak Pulszky leveleit említette, Kossuth episztoláiról se a rádióban, se a pártlapban szó se esett. A "Népszabadság" kurta közleménye szerint *"Értékes magyar történelmi dokumentumokhoz jutott a Nemzeti Múzeum Londonban"*. Pulszky levelei tehát a Nemzeti Múzeumba kerülnek. Oda is valók. De miért nem említik a budapesti tudósítók Kossuth leveleit? Remélhetőleg csak azért, mert restellik a közvélemény előtt, hogy az ereklyeszámba vehető dokumentum, Kossuth kezének írása 120 fontot sem ért meg a Magyar Kormánynak. Viszont olyan restelkedés — bármi legyen is a háttere — amely a hírközlés alapvető erkölcsi szabályait sérti meg, nem enyhítő körülmény. Se Kossuth, se Teleki, de Pulszky se nézné el, mert ez az ő korukban, már száz évvel ezelőtt is az önkényuralom egyértelmű ismertetőjele volt.

SZÁSZ BÉLA

HAMARY DÁNIEL

A nemzetnek ünnepe van

Lelkesedéssel indultunk az Újvilág utcai orvosi egyetem épületébe, mely már más célnak, nem az orvosinak áll szolgálatában, — de már ekkor oly nagy közönség állott úton-útfélen, hogy alig haladhattunk. Az egyetem ucca, a kúria előtti tér, a Hatvani utca tele volt kiváncsi közönséggel, melynek nagyrésze áradatként nyomult velünk az orvosi egyetem udvarára, melynek közepén megállottunk. Petőfi és Jókai számára Bulyovszky székeket hozatott. Hamary, Sebő és Gaál ismét a tantermekhez siettek és az ifjúságot kiszólitották. Csausz Márton, az anatómia derék tanára, midőn beszóltunk a terembe, örömsugárzó arccal azt mondta felhívásunkra : "Ha a nemzetnek ilyen ünnepe van, menjenek önök, de viseljék magukat nemes magyar ifjakhoz méltóan !" — Ezzel a gavallér tanár meghajtá magát, a tantermet elhagyta, az ifjúság pedig tódult Petőfi és Jókai köré az udvarra. Schordan, az élettan tanára, nem tudott a helyzet nagyszerűségéhez méltóan viselkedni, latinul kiejtett néhány szóval elhagyott bennünket s mi is kimentünk az udvarra. Petőfi, midőn az orvos egyetemi ifjúság mind mögötte volt, százszor is elszavalta költeményét... Az Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk hatalmasan ismételve lőn az ifjúság által. A 12. pontra, midőn felolvasta Jókai, olyan riadalom támadt, melyhez hasonlót az egyetem udvara sem azelőtt, sem azután többé nem hallott.

Láttuk mi kezdeményezők, lelki örömmel láttuk, látta a hozzánk csatlakozott ifjúság, a nagyközönség, hogy sem Leaerer, az akkori várparancsnok nem szól át Budáról ágyúival, sem a Károlykaszárnya szuronyai nem csilloznak felénk, — bátorságunk, kedvunk, lelkesedésünk fokozódott s számunk percről-percre gyarapodott.

("Hazánk" 1886)

ÁCS MIHÁLY

Öreg nyomdász emlékezik

Számos nemzeti színű zászlótól tarkítva, mint egy zúgó ár, közeledett az uccán a tömeg. Landerer a személyzetének élén a nyomda bejáratánál állott, mikor Jókai, Petőfi, Vasvári s a többi márciusi ifjak magyar díszruhában, nemzeti színű vállszalaggal, oldalukon többnyire széles kardot viselve, a tömegből kiváltak, a nyomdába léptek. Erőszakos elfoglalásról szó sem volt. A személyzet éljenzéssel, Landerer rövid beszéddel fogadta őket.

Mikor előadták kívánságukat, hogy a 12. Pontot s a Nemzeti dalt, *a* Taplra magyart *előleges cenzúra nélkül akarják kinyomatni : Landerer inkább színleg, mint komolyan figyelmeztette őket az ezzel járó felelősségre ; de az ifjak azon kijelentésére, hogy minden felelősséget magukra vállalnak, minden látszólagos nehézség elenyészett. A 12. Pont kéziratát négy részre osztották, a* Taplra magyart *pedig, hogy a szedés gyorsabban menjen, Petőfi úgy diktálta az illető szedőnek. Mert nem igaz az, amit a többek között Fischer Sándor Petőfi életrajzában mond, hogy a márciusi ifjak maguk álltak a szekrényhez s szedték ki a szükséges sorokat. Nem lehet igaz ez már azért sem, mert bár nem valami boszorkányság az a betűszedés, de azért az intelligens sem tanulhatja meg azt csak úgy egy pillanat alatt. Előbb a betűszekrény számos rekeszeivel kell egy kissé megismerkednie, hogy tudja, melyik betű hol van, s akkor is még sokkal lassabban megy a munka, semhogy abból az időből kitelnék, mely a nevezetes nyomtatvány előállittására fordittatott. A regényes színezetnek itt ellenemond már maga a technikai nehézség.*

Bizony a szedést a nyomdának öt rendes szedője, mindenesetre a rendkívüli helyzetből kifolyólag, nem a rendes gépies módon végezte, s a folytonosan behallatszó éljenzés közben először a Talpra magyar *formája került a sajtóba, melynek első példányait riadó örömmel fogadta a tömeg.*

Bár a nyomásnál a szükséges egyéneken kívül többen is szívesen segédkeztek volna, az előállitott példánymennyiség nem volt arányban a künnlevő tömeg türelmetlenségével, melynek minden egyese bírni akarta a sóvárogva várt sajtószabadság első termékét; így a Talpra magyar *a 12. ponttal együtt a kézisajtókból csakhamar a gyorssajtóba került, ahonnan azután a szaporábban készülő példányokat a nyomda személyzete az ablakokból folyton szórta a lelkesült tömeg közzé.*

("Vasárnapi Újság", 1896. március)

ACZÉL TAMÁS

Európai öntudat — magyar maradiság

AZ ATLANTI-ÓCEÁN emez oldaláról nézve, Európa gyors átalakuláson megy keresztül ; előbb összezsugorodik, azután kitágul. A Concorde-on vagy a Ringen aligha gondol arra az ember, hogy tulajdonképp az ázsiai kontinens egyik félszigetén áll, egyiken a sok közül, még akkor sem, ha térképpel a kezében óhajt tájékozódni geográfiai helyzetéről. A földrajzi közhely akkor ötlik eszébe, amikor megszűnik a földrajzi közösség. Csúfít a megszépítő messzeség ? Csak egy pillanatra. Mert amikor a földrajzi valóságot, rövid idő múltán, elfedi — felszívja ? — egy magasabb szintű szellemi valóság, Európa egyszeriben kitágul s nagyobb lesz, mint valaha. Az ázsiai félsziget elmosódó térképe fölött, a megismerés hierarchiájának megfelelően, előbukkan egy történelmi és szellemi térkép, amelyen a fővárosok neveit vezeték- meg keresztnevek helyettesítik ; Athén helyett mondhatok Plátót, Róma helyett Galileit, Párizs helyett Voltaire-t, London helyett Newtont és Bécs helyett Freudot. Az egység abban a szellemi különbségben kel életre, amit a nevek — és gondolatok — képviselnek. Hatezerkilométeres távolságból Európa hirtelen kitapinthatóbbá válik; karnyújtásnyi közelségbe kerül. Mit jelent számunkra Európa ? A kérdés pontosabb is, érthetőbb is, ha így fogalmazom : Mit jelent Európa maga ?

TALÁN NEM VÉLETLEN, hogy a választ — legutóbb — egy magyar-amerikai történész, Lukács János adta meg, pontosan is, érthetően is, tömören is, kitűnő könyvében (1) s eszerint "Európa a töténelmi gondolkodás kontinense. Európainak lenni elválaszthatatlan egyfajta történelmi élménytől. Világos ez abból a nehézségből is, amely mutatja, milyen sok problémát okoz Európa meghatározása. Mi Európa ? Faust, Don Juan, Hamlet ; Szent Tamás, Descartes, Kant ; az Akropolisz, Titusz diadalíve vagy a Chartres-i Katedrális ; Dante, Botticelli, Shakespeare; Petrarca, Rembrandt, Balzac ; a nápolyi öböl, a Concorde, Szent Pál székesegyháza ; a bécsi Burg vagy a krakkói Kastély ?" Mindez — és mégsem ez, mert Európa nem más, "mint Európa eszméjének fejlődése", az európai történelmi öntudat fejlődése a vallásos gondolattól, a politikai eszmén keresztül, a kulturális eszméig.

Fogódzzunk meg ebben a gondolatban egy pillanatra. Nem az osztályharcok történetéről van itt már szó, nem valamiféle elkerülhetetlen és fatális gazdasági és történelmi szükszégszerűségről, amely akár tetszik, akár nem, vaspatája alá gyűri Európa népeit és érvényesíti akaratát, függetlenül mindenféle gondolattól, valóban, függetlenül minden eszmétől ; az európai öntudat, s talán az emberi öntudat történelemformáló és társadalomalakító erejéről van szó, amely f ü g g e t l e n a gazdasági szükségszerűség és történelmi elkerülhetetlenség nyomasztó masinériájától. Európa ennek a gondolatnak, vagy éppen ennek az ideának megvalósulása, annak a független eszmének megvalósulása, amely — történelmének kibontakozása során — oly sok nagyszerűt s oly sok iszonyatosat hozott létre, a görög ókortól a kereszténységen át, a Felvilágosodás racionalizmusán keresztül, a modern totalitárius fanatizmusok robbanásáig.

De ha Európa ennek az ideának megvalósulása, akkor ez egyet jelent azzal is, hogy Európa állandó átalakulás, sőt — következésképp — állandó átértékelés ; a folyamat, amelyben megvalósul voltaképp nem más, mint öntudatának fejlődése, amely — hierarchikusan — magában foglalja az öntudat alacsonyabb szintjeinek formáit, a levedlett bőrt, mondhatnám, csakúgy, mint az újat. Ha van értelme az öntudat fejlődésének, aminthogy mély és sokatmondó értelme van, — ebben az átalakulásban, ebben az átértékelésben található. Nyugtalan szellemmel van dolgunk.

ENNEK A SZÜNTELEN átértékelési folyamatnak — az európai öntudat fejlődésének — talán egyik legfontosabb állomása napjainkban az a kísérlet, amely mikroszkóp és bonckés alá veszi az európai történelem egyik legfontosabb állomásának, a Felvilágosodásnak eredményeit és eszméit. A látlelet döbbenetes. A felvilágosodás világosságában a sötétségnek — a modern fanatizmusok és diktatúrák sötétségének — csírái nyiladoznak ; a szellem felszabadult röptében a szellem rabsága (2). Galilei, Kopernikusz és Newton tudományos forradalma nemcsak új és mindaddig elképzelhetetlen energiákat szabadított fel, hanem új veszélyeket is hozott létre, nem azzal, hogy kiszabadította a tudományt a középkori skolasztika béklyóiból, hanem azzal, hogy teret nyitott egyfajta tudományos szkepticizmus fejlődésének, amely csakhamar konfliktusba került az európai tudat fejlődésével. A középkori skolasztika igájából felszabaduló szellem — a romantika gyönyörű és rettenetes hullámában — úgy fordult maga ellen, hogy észre sem vette önmarcangoló tendenciáját.

Hogyan is vette volna észre ? A tudomány nemcsak ígérte, de — úgy tűnt — meg is valósította az emberiség holnapi Paradicsomát ; a 18. század közepe táján, vége felé Európa romantikus szellemei már látták az emberiség Paradicsomkertjét, az értelem, béke és testvériség honát ; a visszaszerzett Éden a sarkon túl burjánzott, egy lépésnyire a mától. "Alle Menschen werden Brüder" — énekelte Schiller, büszkén. Voltaire az európai kertek gondozását ajánlotta, jogos öntudattal, mint legfőbb feladatot. Az Értelem Kora minden kétséget kizáróan hirdette a boldogság korának eljövetelét. Shelley — szenvedélyesen — az életét ajánlotta e kor eljövetelének oltárán.

Ebben a nagy és lángoló szenvedélyben csíráztak ki a romlás virágai. Mert az egészséges tudományos szkepticizmus, amely elszakította a skolasztika köldökzsinórját s önálló útjára bocsájtotta az európai embert, egyúttal megteremtette az alapját azoknak a magasra csapó erkölcsi szenvedélyeknek is, amelyek — századunkban — a modern totalitárius mozgalmakban bontakoztak ki teljességükben, de amelyeknek nyomát meglelhetjük a 18. század közepén. Rousseau-tól Condorcet-n és Marxon át Leninig csaknem egyenesen vezet az út. Rousseau dühös gúnyja, amellyel a fennálló társadalom minden értékét támadja, Condorcet-nál már társadalometikává alakul, hogy aztán — a Francia Forradalom nagy erkölcsi szenvedélyét felhasználva — Marx tudományos elméletet kerekítsen belőle.

A modern immoralizmus, amely a szkeptikus racionalizmusból és a társadalomellenes erkölcsi szenvedélyek abszolutizálásából, vagy pontosabban, az egyén jogának abszolutizálásából keletkezik, egy "képmutató és romlott" társadalommal szemben, a marxizmusban kap végleges formát ; eredményeit szemlélhetjük a Szovjetunió történetében, a "világ első forradalmi államában", ahol a tudományos szkepticizmusból fakadó szekuláris fanatizmusnak és messianisztikus utópiának összefonódásából megszületett a modern "szörny-állam", amely ugyan a kartéziánus Ész örökösének vallja magát, de az Inkvizíció hagyományát folytatja ; Descartes helyett Torquemada Tamását (3).

MÉGIS, mi sem bizonyítja jobban az európai tudat és szellem fejlődését, mint az, hogy a gondolat ereje legyőzte a "történelmi szükségszerűségek" marxi víziójának kísérteteit. A szovjet Inkvizícióból, a forradalom ötvenedik évfordulóján, csupán egy sötét árnyék maradt, ami ugyan elegendő ahhoz, hogy beborítsa Kelet-Európát, de már nem elég ahhoz, hogy rettegésben tartsa tulajdon népeit s a fél világot. Megszelídültek szenvedélyeink ? Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a társadalom nagy, örök és — mondjuk ki — metafizikus értékei ellen hördülő immorális fanatizmusok elveszítették befolyásukat, noha ez a befolyás sohasem volt nagy — hiszen a marxizmus térhódítása Európában sohasem volt tömegméretű, s mindig inkább az intellektuelek fantáziáját izgatta, semmint a munkásosztályokét, ahol pedig uralkodó "eszmévé" vált, ott mindig nagyobb szerepe volt ebben a szovjet fegyvereknek (Albánia és Jugoszlávia kivételével), mint az eszmék erejének.

Az európai öntudat fejlődése magasabb szintre ért, az "ideológiák utáni" korban, amit Lukács János a "tudományok utáni" kornak nevez, értvén ezen a tudomány és a vallások ellentétének történelmi feloldását, vagy talán pontosabban, egy új, magasabb szintézis kidolgozását, amelyben fizika és metafizika egy "skolasztika utáni" szintézist képezhet, s ezzel eléri a "tudomány utáni" periódust. A Felvilágosodás, lehet, most válik azzá, amivé nem válhatott a 18. században, politikailag, gazdaságilag s főként szellemileg, formát öltve az európai Közös Piacban, a konföderációs tervekben, amelyek megőrzik a nemzeti lét sajátosságait, de ugyanakkor megteremtenek egy európai szintézist, s főként a gondolkodásban — a tudatban —, amely egyesíti a tudomány eredményeit a szellem formáival s kikapcsolja a szekuláris, messianisztikus és immorális fanatizmusok romboló hatását. Lehet, ismétlem, mert a mértéktelen optimizmus is ahhoz a múlthoz tartozik, — vagy ahhoz tartozónak vélem, — ami Európa hanyatlását okozta s a tudományba vetett fanatikus és egyoldalú hittel elfedte az emberi tudat fejlődésének roppant komplexitását. Európa jövője, úgy tűnik, eszméinek kiegyensúlyozottságában rejlik ; a megértésben inkább, mint a bizonyosságban ; a türelmes tűnődésben inkább, mint a "tudományos és objektív megismerésben."

EGY PILLANTÁS Magyarországra, ebből a perspektívából, csak szomorúsággal töltheti el a szemlélőt. Az ideológiák hanyatlása persze Magyarországot is megérintette; a tudomány utáni kor szintézisének vágya a Dunaparton is jelentkezik ; a fanatizmusok kilobbanása üszkös nyomot vet a pártközpontra is ; az európai öntudat mértékletes bölcsességének hatása elkerülhetetlenül benyomul a magyar értelmiség tudatába is. Ez a biztató a dologban ; az elkeserítő az, hogy nem tud kibontakozni.

Az ideológia házőrző ebe — a párt —, ha már sántán is, sebzetten is, mégiscsak őrzi a roskadozó épületet, jobb ügyhöz méltó buzgalommal és igyekezettel. A napisajtó színvonaltalan dörgedelmeit említenünk sem érdemes : tapasztalatom szerint mi, idekint, figyelmesebben olvassuk, mint az ország polgárai, odabent. De nem sokkal jobb a helyzet az "ideológiai" folyóiratokkal sem, amelyeknek hivatása lenne ébren tartani a figyelmet, készenlétbe helyezni a fegyvereket, mármint a marxizmus-leninizmus fegyvereit. Ám a történelmi szükségszerűség kora lejárt ; csak az imamalmok kerepelnek tovább, kissé rekedtebben, mint egykor. Az elmélet kényszerzubbonyában pedig azok szenvednek legjobban, akik — szívük szerint — azonnal kilépnének belőle, ha lehetne. Eképp jön létre az a különös és minden bizonnyal életképtelen hibrid, amit talán így jellemezhetnénk: a marxizmus-leninizmus ideológiai ezüstpapírjába csomagolt európai gondolat ; a szellem szabadsága helyett az a keserves próbálkozás, hogy kimondjuk, amit akarunk, de ugyanakkor ne sértsük meg az uralkodó párttitkárok sekélyes ízlését.

Nehéz feladat s dicsőségére szolgál a magyar értelmiségnek, hogy legalább félsikerrel birkózik vele. De az elpazarolt energia, ami — Franciaországban vagy Németországban — eredeti és új gondolatok, tervek, akciók hajtóereje lehetne, itt ellobban az erőlködésben, mert alkalmazkodni kell és tulajdonképpen lehetetlen alkalmazkodni. Ebben a bezárt szobában fulladozik az ország, az igazságot kereső szenvedély, az igazságosságot kutató akarat, a becsületes értékítéletekre törekvő kritikai készség, — a nyugatra látogatók tíz- vagy akár százezrei ellenére, a "liberalizálódás" ellenére, a kétválasztós választási komédia ellenére. Naponta olvasom, miként ostorozza a hivatalos sajtó "népünket" — maradiságáért. Nem csodálom. Ebben a "maradiságban" van a jövője. Jól tudja ezt ; s azt is, hogy végén csattan az ostor.

MIKOR NYÍLIK KI — Európára — az ablak? Mikor kapcsolódunk be — s most már nem csupán kényszerből, gazdasági tényezők nyomasztó hatása alatt, — noha ez is jobb a semminél, hiszen nemzeti érdeket érvényesít az idegen elnyomás érdekei ellen — az európai vérkeringés felgyorsuló áramába ? Nem tudom. Több, mint tíz esztendővel ezelőtt, amikor az első magyar turisták kiléptek Nyugat felé a határon, — meg a forradalom előtt, de már-már szinte a forradalom tragédiájának bélyegével homlokukon, — úgy festett, hogy a perc elérkezett, az idő megérett. Azóta persze megtanultuk, hogy a történelem logikája, ha egyáltalán van ilyesmi, nem azonos az emberi logikával, s ami szükségszerű, nem biztos, hogy lehetséges, s ami lehetséges, nem biztos, hogy szükségszerű.

Egyébként is, az efajta szükségszerűség csupán az elmélet tankönyveiben érvényesül, ott is egyre csökkenő erővel. De én még emlékszem arra a naivul-őszinte poémára, amit ott írtam a Graben meg a Kärntnerstrasse sarkán, az európai megújulás szelében, bizalommal és eltökélten, de még remegve, szívemben és tudatomban a kiábrándulás szevedélyes viharával. Lehet, hogy ma, tíz esztendővel öregebben és jóval túl a f é l ú t o n másképp írnám meg, de mást nem írnék most sem, más igazságot — akinek erre még szüksége van — nem ajánlhatnék. Európa szellemét idéztem, "közös hazánkét" a dogmák papjai ellen. Nem tudtam, de éreztem, hogy részei vagyunk — és részesei leszünk — a nagy európai átértékelésnek, a szintézisnek, a nemzetek feletti s mégis mélységesen nemzeti átalakulásnak, az érdek és szenvedély eggyéolvadásának.

Tévedtem ? Az időpontban mindenesetre. Az ablak felpattant, napokra, hogy azután — évekre — ismét lezáródjék. De a történelmi feltételekben, semmi esetre sem. S ha a mai Magyarország nem is vehet részt — teljes lendülettel — ebben a nagy európai felismerésben és átértékelésben, amelynek lényege a történelmi tudat magasabb szintjének létrehozása, részt vesz benne puszta létével, történelmével és, persze, egyediségével, amely elválasztja s egyúttal összeköti a közös európai tudattal.

MI EURÓPA ? 1845-ben Michenet azt írta, hogy : "Mindaz, ami a legkevésbé egyszerű, a legkevésbé természetes, a legmesterségesebb, a legkevésbé fatális, a legemberibb és legszabadabb — ez Európa" ; száz évvel később Carlo Morandi hozzátette, hogy : "Európa koncepciója tagad minden definíciót. De Európa, mindenek ellenére, egyfajta történelmi formáció, társadalmi, politikai, morális és spirituális valóságok élő kifejezője, amelyek századok hosszú sorának történelmében tömörülnek." Mit tegyünk hozzá ? "Európa, — jegyezte fel Franco Valsecchi, 1955-ben — az az európai mentalitás, amit a humanista örökség jellemez, a szellemi fejlődés ízlése, amely megóvja az európai civilizációt attól, hogy beadja derekát a manapság olv divatos 'technicizmusnak'. Európa nem más, mint egyfajta tradícióérzék, történelmi érzék, tudatos kapcsolat tulajdon múltjával, a kontinens memóriájával." S hadd idézzem végül Edouard Bonnefous-t, aki szerint "Európa nem jelent mást, mint az emberi természet egyfajta koncepciójának védelmét." Ehhez a koncepcióhoz — és ehhez a védelemhez — Magyarország úgy hozzá tartozik, mint a testhez a lélek.

(1) John Lukacs : Decline and Rise of Europe. A study in recent history, with particular emphasis on the development of a European consciousness, 1965. L. Irodalmi Újság, 1966. január 15.

(2) L.-I. Bredvold : The Brave New World of the Enlightenement.

(3) Michael Polanyi : Beyond Nihilism, 1960.

A 12 PONT

Mit kíván a magyar nemzet ?

1. *Kívánjuk a cenzúra eltörlését.*
2. *Felelős miniszteriumot.*
3. *Évenkintı országgyűlést.*
4. *Törvény előtt egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.*
5. *Nemzeti őrsereget.*
6. *Közös teherviselést.*
7. *Az úrbéri terhek megszüntetését.*
8. *Esküdtszéket.*
9. *Képviseletet, egyenlőség alapján.*
10. *A katonaság esküdjék meg az alkotmányra.*
11. *Magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.*
12. *Az uniót Erdéllyel.*

Végül : egyenlőség, szabadság, testvériség !

PETŐFI SÁNDOR

Budára !

A szakadó eső dacára mintegy 10.000 ember gyült a muzeum elé, honnan a közhatározat szerint a városházához mentünk, hogy a tizenkét pontot magokénak vallják a polgárok is és velünk egyesüljenek. A tanácsterem megnyílt, s megtelt néppel, először. Rövid tanácskozás után a polgárság nevében aláírta a polgármester a tizenkét pontot, s az alant álló sokaságnak az ablakból lemutatta. Óriási kitörése a lelkesedésnek! ... Egyszerre az a hír szárnyal, hogy katonaság jön ... körülnéztem, hogy az arcokat vizsgáljam, egyetlen egy ijedt arcot sem láttam ... minden ajkon e kiáltás : fegyvert ! fegyvert !

Ezen, különben alaptalan hír, oly fölindulást okozott, hogy Nyári Pál és Klauzál tovább beszéltek egy óránál, a nélkül, hogy beszédeikből egy-egy töredék mondatnál többet hallottunk volna.

— Budára, Budára !... a helytartó tanácshoz !... nyittassuk meg Stancsics börtönét !... Budára !...

Ezek voltak a nép leginkább és legtöbbször hallható kiáltásai. Végre választmány neveztetett ki, hogy a censurát rögtön eltörölje, Stancsicsot szabadon bocsássa, s a katonaságnak rendeletet adjon, miszerint ügyeinkbe semmi szín alatt be ne avatkozzék. A választmány tagjai : Egresi Sámuel, Gyurkovics Máté, Irányi Dániel, Irinyi József, Kacskovics Lajos, Klauzál Gábor, Molnár György, Nyári Pál, Petőfi Sándor, Rottenbiller Leopold, Staffenberger István, Tót Gáspár, Vasvári Pál.

A választmány legalább husz ezer ember kiséretében fölment Budára a helytartó tanácshoz, és előadta kivánatait. A nagyméltóságu helytartó tanács sápadt vala és reszketni méltóztatott, és öt percnyi tanácskozás után mindenbe beleegyezett. A katonaságnak kiadatott a tétlenség iránt a rendelet, a censura eltöröltetett, Stancsics börtönajtaja megnyilt. A rab irót diadallal hozta át a töméntelen sokaság Pestre.

Ez volt március 15-ke. Eredményei olyanok, melyek e napot örökre nevezetessé teszik a magyar történetben. Események folytatásának ez közönséges volna, kétségkivül, de tekintve annak a mi volt, kezdetnek, nagyszerű, dicső. Nehezebb a gyermeknek az első lépést megtennie, mint mérföldeket gyalogolni a meglett embernek.

(A költő naplójából, Pest, március 17. 1848.)

IGNOTUS PÁL

"Az elsodort falu", a harı

SZABÓ DEZSŐRŐL én sokszor írtam bántóan és igazságtalanul, életében csakúgy, mint azóta. Megérdemelt igazságtalanság volt. Szólt a harmadrangú írónak, akit elsőrangúnak tömjéneztek ; s szólt a magyar középosztály végzetes elbutítójának, a magyar társadalmi fejlődés elposványosítójának, akiről javarészt ellenlábasai is elhitték, hogy "örök forradalmár". De az ilyen szavak, mint "első"- és 'harmadrangú", irodalomban ugyancsak félrevezethetőek lehetnek. Osztályozás dolga, hogy hány tehetség kerül egyazon rangcsoportba : így abban a galaxiában, amelyet a "Nyugat" repített a magyar égre, harmincadiknak vagy negyvenediknek lenni sem volt csekélység. S ha őszintén az írót nézzük (a kritikus ritkán teszi, az irodalompolitikus még ritkábban, az irodalomtörténész úgyszólván soha), akkor ne is a helyezése érdekeljen, mint a turftudósítót a lovak osztályozásában, hanem hogy a versenyeredménytől függetlenül : érdemes-e s miért érdemes figyelni rá ? Szabó Dezsőre érdemes. Voltak, akik ezt is kétségbe vonták — elsősorban Ady, akit utánzott —, de nem volt igazuk ; amíg olvasott és nem terebélyesedett még apostollá, tehát körülbelül tizenkilencig, érzékeny elmére valló, lendületes kis tanulmányokban vetette lámpását egy-egy régi magyar vagy újabb nyugati egyéniségre vagy eszmeáramra ; s akkori novelláira is úgy emlékszem, mint túlhangszerelt, tehát kissé nagyképű, de egészen érdekes, színes parabolákra. Aztán kezdődött monumentalitásának és néptribunságának korszaka, mely elsatnyította benne az írót és felpuffasztotta az alkotót. "Az elsodort falu" két évtizeden át jobban kelt, mint bármely más portéka a magyar nyomtatványok piacán. Ebben árusított antiszemitizmust egy zsidó cég és rengeteget keresett rajta. Szabó Dezsőnek közben felkopott az álla ; egy könnyelmű pillanatban potom áron eladta volt a jogát, aztán sírhatott és mennydörghetett utána, átkokat szórva a "foglaló zsidó" fejére. Igaza volt, árusai alávalóan jártak el ; de ha kényesebbek, nem kaptak volna ilyen mohón ezen a — mint Szász Zoltán nevezte : — antiszemita dagadványon.

Igazában kedveltem és becsültem Szabó Dezsőt. De émelyített a bűvölete, melybe negyed századra belezápult a kaputos magyarság. Ezt utáltam objektívkodó zsidókban : gátlástalan pénzfalókban és nosztalgikus, paszománntos törleszkedőkben egyaránt. S ugyanezt a tányérsapkás egyetemi ifjúságban és a belőle nőtt félintellektuális hivatali kasztban, nekibőszült és kormányozható antiszemitákban, kik tőle tanultak volt földszagú szavalatoktól várni országmegváltást, egy bújára dagasztott Fráter Loránntot tisztelni Ady Endrében, az ócska hecckápláni tenort sejtelmes baritonra áthangszerelve hallani és elhinni róla, hogy modern. A tekintélyuralmi fehér Magyarország Szabó Dezső stiláris szivárványaiból merítette fennállási ürügyét. Haszonélvezői, föld- és hivatalbíró kiváltságosai, igaz, ugyanolyan hálátlanul bántak el vele, mint a zsidók, akik megszedték magukat a könyvein. A mágiája tartott — ahogy tart ma is, hála annak, ami a dzsentri sznobságban maradandó —, de ő maga elhagyatottan duzzogott és kókadozott az egyedüli helyen, ahol húmuszos látomásaival otthonosan érezhette magát, a budapesti kávéházban. Én a Philadelphiában akadtam rá, ott tanyázott a húszas és harmincas években vagy másfél évtizedig, leginkább az egyik Krisztina téri páholyablakban, mint fátermörderes bölény, elárvult bálvány, nádkeretes napilapokból kanalazva az irodalmi életet és várva, többnyire hasztalan várva, a hódolók köszöntését. Először az "Esti Kurir" munkatársaként kerestem fel, talán cikket, talán nyilatkozatot kérve tőle, demokratikus kanyarainak egyikében ; de később is, ha megpillantottam a térről, be-betértem hozzá egy kis ugratásra. S ő mindig szívesen fogadott. Főképp, mert az ellentmondást is jobban bírta, mint az egyedüllétet, melyből alaposan kijutott neki.

Én pedig gyönyörűséggel hallgattam gurgulyázó, raccsoló basszbaritonját, amint hullámosan végigömlött az áporodott füsttengeren, közéleti nagyságok és írótársak hulláit sodorva a nevetségbe. Persze hogy sokszor igaza volt. Aki gyalázkodik, mindig fején talál egy-egy szöget. S különben sem győztem volna minden mondatát félbeszakítani, amelyet igaztalannak vagy túlzottnak éreztem. Tehát sokszor csak hallgattam, hallgattam, föl-fölnevetve egy-egy kimagasló mészárszéki teljesítményén. Már nem emlékszem, kit hasogatott, amikor hirtelen átcsapott önmagasztalásba s olyasvalamit mennydörgött, hogy "a mai magyar fiatalság rajtam épült, van-e csak egy is, akinek a hatása az enyémhez mérhető ?"

— És erre a hatásra ön büszke ? — kérdeztem vigyorian. Nem bírtam a belém bújt ördöggel. Elkészültem rá, hogy öklelni fog, legalábbis rám borítja az asztalt. Nem ; hátraszegte bikanyakán kosfejét, leeresztette hangját :

— Hát kérem. Abban a hatásban volt sok rossz. Volt benne jó is.

Ezzel lefegyverzett. Ingerelt bikától, bölénytől, megkopasztott és kimustrált bálványtól ennél több önmérsékletet nem várhatni. Épp csak azt nem mondta, hogy egyetért velem. Azóta mindig kissé bűntudatosan tépdesem dicskoszorúját. Vele megvolnék, úgy érzem ; az *izmusa* az, ami megbocsáthatatlan.

◆

EZ AZ IZMUS csak azon az áron tenyészhet, hogy nyilvánvaló tényeket elhallgatnak vagy kiforgatnak. Nevezetesen hármat :

(a) Szabó Dezső 1919. tavaszán tele tüdővel ünnepelte a kommunista uralmat. "Az egész emberért", nevezetes vezércikke a "Nyugat" első számában a Tanácsköztársaság kikiáltása után, lelkes hitvallás volt a "proletár forradalom" és az "új világrend" mellett, félreérthetetlen főhajtás Kun Béla előtt. Hogy ezt a maga Tiborcból, Violából, Adyból, Oláh Gáborból, Révész Bélából fakadt lírai ömlésével művelte, senkire nem hatott különvélemény kifejezésének ; a "pártszerűség" még nem volt feltalálva. Nem emlékeztem rá, de jellemzőnek tartom, amit Gombos Gyula könyvében (1) olvasok, hogy Németh László másfél évtized múlva elragadtatással írt erről a cikkről ; a hangneme *Blut und Boden* volt, s állásfoglalásában fellelhető a kakaskodásnak és szélkakaskodásnak az az elegye, amely jelentős hatással volt a mélymagyarság kódexírójának lelki fejlődésére. Viszont meglep, hogy ez igazán alapos kutatásra valló könyv szerzője úgy méltatja ama cikket, mintha a proletárdiktatúra *előtt* jelent volna meg (269. l.) ; ennek könnyen utána lapozhatna.

(b) Szabó Dezső irodalmi kiugrását a kommunista irodalompolitikának köszönhette. "Az elsodort falu" 1919. tavaszán a kommunista kultúrigazgatási szervek jóvoltából és pártfogásával jelent meg. Mesebeszéd, hogy elkobozták vagy hogy szerzőjét zaklatták volna. Igaz, hogy nem mindenkinek tetszett. A "Nyugat" körében Fülep Lajos kezdte elsőnek hajtogatni, a bánatos csalódás hangján, hogy kiválóan rosszhiszemű és torz alkotás és nyomban jelentkezett a folyóirat akkori ügyvezető segédszerkesztőjénél, Földi Mihálynál, hogy írni szándékozik róla (bírálata az év végére meg is jelent). Szóval : pertraktálták. Antikommunistának azonban egy lélek nem gondolta. Antiszemitának ? Igen — olyan hangulati mártással, amelyet kedveltek kommunista körökben, kivált zsidó kommunisták fitogtatták vele idegenkedésüket a "Lipótváros" tól. A lírája persze elütött a szabványos kommunista publicisztikától, de elütött az is, hogy "Dögölj meg apám, dögölj meg anyám..." Ettől még Szabó Dezső ugyanolyan kevéssé számított antikommunistának, mint Révai József.

(c) Ugyanezen esztendő ősze Szabó Dezsőt a fehér terrorista ifjúság élén találta. "A zsidókat szeretettel ki kell irtani!" — harsogta. Mialatt kommunistákat akasztottak, fájlalta, hogy nem akasztanak eleget (fájlalását kiterjesztette szocialista és polgári demokratákra is, de ezzel nem szegett hűséget : demokrata sosem volt). Áldását adta az írótársai elleni hajszára is, csak annak kegyelmezett volna meg, aki beáll mellé pogromozni. Elszigetelődése mind a keresztény-konzervatív irodalomtól, mind a nyugatosnak akkor keresztényiesre fordult szárnyától ez időből ered. Irodalmi kitűnőségeink hősök ugyan nem voltak, de pogromozásba nem hagyták magukat beleterrorizálni, ez sok volt nekik, Herczeg Ferencnek és Rákosi Jenőnek csakúgy, mint Babitsnak és Kosztolányinak. Ezen érzett dühében kezdte Szabó Dezső fölfedezni, amit egy pillanatra felejteni látszott, hogy Rákosi és Herczeg értetlenek és igaztalanok voltak Adyval, s tetejébe "svábok" is.

Olyat már láttunk, hogy a kommunisták elnézők egykori fehér sintéreikkel. De hithagyó kommunistának nem egykönnyen szoktak megbocsájtani. Ehhez képest bámulatos, hogy Szabó Dezső emlékének milyen tisztelettudó kegyelettel adóznak, mennyire megbecsülik hagyatékában, ami megbecsülhető, sőt talán annál is többet. Legföljebb a kegyelet túlsága vet gátat filológiai becsületérzésüknek. Műveiből, amit értékállónak éreznek, újra kinyomatják. Az új magyar irodalomtörténet egy érdemes kutatója, Nagy Péter, olyan alapos, értő, kiegyensúlyozott életrajzot írhatott és tehetett közzé róla, amilyen a mai Magyarországon a közelmúlt talán semelyik jelesének sem jutott (2). Pályafutásán a legrikoltóbb színeket a tapintat pasztelljával rakják fel. Szabó Dezső 1919. tavaszi vérvörössége Nagy Péter ábrázolásában pöttyözött terakottnak hat. Részletes és — minden jel szerint — hiteles beszámolót olvashatunk arról, hogy Szabó Dezső az irodalmi direktóriumban és peremvidékén, a pesti korzón, mennyit civódott ; hogy lezsidózta Balázs Bélát, Lukács Györgyöt s ezen összezördült Szini Gyulával, sőt, ami mulatságosabb, Kosztolányival is. Azt talán nem sejti Nagy Péter, hiszen a magyar szolgalelkűség három-négy évtizedében nőtt fel, hogy az efféle csetepaté milyen derűvel elnézett mellékzöreje volt az irodalmi életnek a legsötétebb Kun-korszakban csakúgy, mint a legsötétebb Tiszában ; senki ettől nem számított forradalmárnak a fekete-sárga időkben, sem ellenforradalmárnak a vörösben, senkinek ilyen nyelvelés miatt nem görbült meg a hajaszála — legföljebb vívóteremben — s ha Szabó Dezső a szóváltások nyomán Sümegre emigrált, nem a Lenin-fiúk bosszúja elől menekült, amely ott is utolérhette volna, hanem vagy saját rémképei elől vagy, amit valószínűbbnek tartok, a gerstli elől, disznótorra lesve.

Nem tudom, helyes volt-e a kegyeletet odáig vinni, hogy mialatt Szabó Dezső némely ma is egészen frissen, mulatságosan ható kis gúnyiratát kiadták, eltitkolták a hazai közönség előtt, milyen gyatra munka volt az "Az elsodort falu", melyből negyedszázad magyarsága hazafiasan pöfékelni tanult? Határozott véleményem nincs erről. De tökéletesen egyetértek Fenyő Miksával (3) méltatlankodásában azon, hogy most kiadott posthumus önéletrajzából kihagyták azokat a durva antiszemita kifakadásokat, amelyek az író emlékére zavaróan hatnának. Vagy a közrendet féltették ? Ha igen, dőrébben jártak el, mint szakavatott rendfenntartókról hihetni; kivált, ha közben (Fenyő cikkéből tudom) külön felhívják a figyelmet arra, hogy melyik szövegrészbe kell a derék nyilas olvasónak odaképzelnie néhány szilaj átkot a héber fejekre. Egykori tanárom jut eszembe, aki "Toldi" olvasása közben félbeszakította a könyvvel a kezében makogó kisdiákot : "Fiúk, a következő két sort kihagyhatják". Aminek nyomán a tízpercben mindenki betéve tudta : "Tán megunta gyászos özvegysége ágyát ? S másnak adta élte fonnyadó virágját ?" Így születik a pikáns olvasmány, így a nyilas olvasmány is.

◆

IDEKINT NYUGATON, 1956 után, nem emlékszem, hogy Szabó Dezsőt nagyon sokat emlegették volna. Ki fegyverről álmodott, ki szavazócédulákról. Két-három évnél tovább azonban az álmodozás nem tarthatott. Legalábbis formát kellett váltania. Ha sem államcsíny nem remélhető, sem demokrácia, mibe vesse reményét, ak: a novemberi lerohanást mégsem képes utolsó szónak elfogadni ? Liberalizálódás, mondták egyesek. Antiliberalizálódás, gondolták mások. A liberalizmus elleni humusz-idéző fenekedésre gondoltak, mely a kormányzósági negyedszázad félértelmiségének vezéreszméje volt. Ennek becsületét kellene átmenteni és belelopni a magyar jövőbe. S ez öltött testet Szabó Dezsőben. Amellett dörgedelmesen ellenzéki is volt, nem mondhatni, hogy a hatalmat kiszolgálta, még kevésbbé a nagybirtokot, a grófokat, legkevésbbé a hitlerista gyarmatszerzőket. Ha valamit Tengely-Magyarország hiteléből menteni akarunk úgy, hogy a szándékot ne lehessen észrevenni : a harmadik-utas Szabó Dezső az, aki ha nem lett volna, ki kellene találni.

Harmadik-utas Szabó Dezső igazában sohasem volt, tehát kitaláltak egyet. Mint kultuszának áldozatos ápolója, Gombos Gyula írta róla : "az ő senki földje végső fokon a forrásvidéke annak az el-elülő magyar eszmélkedésnek, amelyet azóta harmadik útnak szoktunk nevezni, s amelyben egy kis nép életigénye küzd a reázúdult körülmények túlereje ellen." (4) Mivel a háború utáni Európa közéletébe Léon Blum vetette bele a "harmadik út" jelszavát (bár talá volna kevésbbé önkényesen értelmezhetőt — ez a szép mondat kevésbbé szépre fo dítva annyit jelent, hogy Blum és az ő sz ciáldemokratái a Szabó Dezső pogromo diktatúrás forrásvidékére jártak eszmélk dést szívni. Ugyanekkor külön társaság al kult Szabó Dezső emlékének ápolására, riadójából azt hihette a hiszékeny, hog Nagy Imre kivégzésével felérő gyalázat "A elsodort falu" szenderben tartása Magya országon (a két gyalázat közül, sajnos, csa az egyiket sikerült azóta idekint reparálni Szabad-Európa-szerte harsogta a New York- és a müncheni turániság, hogy Szabó De zső a magyar Paszternák volt, hamar a No bel-díjat — legalább a helyébe valakinek aki így vagy úgy az utódjának magasztal ható !

Ezeknek az erőfeszítéseknek bekoronázá sául jelent meg Gombos Gyula könyve. ahhoz képest, hogy mit koronáz be : meg lepően jó. Gördülékenyen, higgadtan megir könyv, értesült és mérlegelő agyvelő mun kája, jóindulatú és majdnem tisztességes Személyi emlékei Szabó Dezsőről (leginkábl azokból az évekből, az utolsókból, mikor ér már nem éltem otthon) érdekesek és meg indítanak azzal a gyöngédséggel, mely kínos szókimondást is elbírja. A mód ahogy hőse indulásának körülményeit fel rajzolja, őszinte vágyakozást fejez ki szolgalelkűség előtti korszakok nyugatias és reformer magyarjainak lelki éghajlata után. Különösen az kapott meg, hogy mennyire tisztult a látása folyóiratbeli tanulmányának megjelenése óta. Tudomást nem vesz erről, talán négyszemközt önmamagával sem, de az olvasónak joga van a sorok közül kiolvasnia azt is, amit a szerző nem tudatosan képzelt oda. A folyóiratban úgy jelent meg Szabó Dezső, mint forrásfakasztó és úttörő, feltörője a Harmadik Útnak, amelyen ma a szociálisra fordult nyugati demokráciák kocsikáznak ; a könyvben a pályája vége felé, tépetten, csukló inakkal, elbotorkál valahogy ama Harmadik Út tájára, amelyet addig kénkővel akart betemetni. A forrásvidékes eszmélkedésről és életigényről hímezett körmondat a folyóirati tanulmánynak végére van csattantva, mint apostoli üzenet ; a könyvben már csak bepólyázva szégyenkezik, épp hogy megtagadni ne kelljen. Mi történt idő közben? Gyanúm szerint a szerző olyat művelt, ami nem egészen illik Szabó Dezső tanítványaihoz : gondolkozott és olvasott. Így elolvasta Nagy Péter könyvét ("hasznosítottam", állapítja meg utószavában, igen helyesen) ; s újra elolvasta Szabó Dezsőt. Aztán megkereste a középarányost olvasás előtti és utáni benyomásai közt

Az eredmény becses, de felemás. Rájött, hogy Szabó Dezsőnek egyik regénye roszszabb, mint a másik. Ezt nem mondja ki így, Fenyő Miksa mondja ki helyette, de kimutatva, megcáfolhatatlanul, hogy ez olvasható ki magasztaló és kárhoztató megállapításaiból egyaránt.

Kiolvasható azonban még valami. Hogy a szerző (ki, mint Nagy Péter könyvéből látom, valamikor Pesten a Szabó Dezső sugárkörében buzgólkodó ifjúságnak volt tevékeny szervezője) ma már lelkében egyetlen szót nem vesz komolyan abból, amivel mestere, a maga színváltásának bármelyik pillanatában, a magyar radikalizmus társadalmi bírálatát tetézte. Persze hogy igazolódott sok megállapításában, jóslatában, követelésében ; abban, amivel Jászi és Szende, Garami és Kunfi, Ignotus és Szabó Ervin, Ady és Bartók és Kernstock, majd (mert erre is sor került néha később:) Rassay és Rupert, esetleg Vámbéry és Nagy Lajos ellenzékiségét visszhangozta. Visszhangzani, erőteljesen, öblösen, egyénien visszhangzani nem szégyen ; csak annak veendő, ami. A kérdés, mi az, amivel Szabó Dezső ezt az eklektikus visszhangot megtoldotta ? Eszmeileg egyetlen eggyel ; azzal, amit így hívott : *fajiság*. Ebben az egyben csakugyan következetes volt ; ha az alkalmazásában cikázatosan is, de állhatatosan a legendakergetésében. Volt, hogy pogromra tüzelt vele és volt, hogy tevényölelő zsolozsmára fakadt sugallatára ; volt, hogy az egyik és volt, hogy a másik származási közösség ellen élezte ki. De értelme, *közéleti hitvallásban*, csak akkor volt és lehetett, ha ennek címén az egyik szár-

adik út és a forrásvidékük

mazási közösség jogát a hazához fölébe helyezte a másik származási közösség jogának. Fajvédelem arra való, hogy jogegyenlőség ne legyen.

Gombos Gyula, úgy látszik, azt a feladatot tűzte maga elé, hogy ezt ne vegye észre. Szabó Dezső faji megszállottságának, szerinte, semmi köze nem volt ahhoz, amit fajvédelemnek neveznek. Volt, nyilván, amikor elkapta az ébredő forgószél ; erre Gombosnak nincs vagy alig van mentő szava. Hanem egyébként ? A "Halotti Beszéd" is tudott fajról, a "Nyugat" is. "Nemcsak Ady és Móricz, de Ignotus, Gellért Oszkár, Juhász Gyula, Tóth Árpád és mások is gyakran használták a faj szót. Köztük Szabó Dezső is." Hadd tegyem hozzá, hogy Szabó Dezsőt leszámítva mindnyájuknál gyakrabban használta Szász Zoltán, ki Szabó Dezsőnek mind kommunista, mind ébredő kalandozása idején börtönt viselt szókimondásáért s aki igen szeretett eltűnődni fajok és fajkeveredések jellegén. De senki közülük nem tűzte ki *közéleti* jelszóul a fajt vagy fajiságot, csak Szabó Dezső. Még ezt az egyetlen eredeti gondolatot is elvitatná Gombos Gyula a hősétől ?

De nemcsak az bizonyítandó be, hogy Szabó Dezső nem volt fajvédő, hanem az is, hogy Szabó Dezsőnak igaza volt abban, hogy fajvédő volt. Először is a svábellenességében. A német beolvadók tehetnek róla, hogy hatvanhét után az "új vezető réteg egyetlen kötőanyaga az úgy-ahogy fölvett magyar nyelv volt" (a közös érdek, az kutya?) s "még a századforduló körül is voltak olyan középiskolák, ahol Arany Jánost úgy kellett magyarázni és a tanulók zagyva, fogyatékos magyar nyelvére fordítani, mint Homéroszt". Fejlesszük tovább ezt a gondolatmenetet. Előttünk az olyan sváb-szász-cipszer beolvadók, mint Péterfy, Lehr Albert, Gárdonyi, Tömörkény, Schöpflin, Rippl-Rónai : nem érthetik Arany Jánost, legföljebb fordításban, a vércsomók prüszkölnek a szalontai szókötés ellen. Bezzeg más az a Szemere Miklós, de genere Huba, aki ahogy áthajtat a Kossuth Lajos utcából a Stefánia útra, bakkasztal mellől rulettra vágyva, hajnali három tájt biztosan a "Vörös Rébék" sorait dünnyögi párnás fogatában !

Ha tőlem azt kérdik, nem látok-e semmi hibát a magyarországi német hatásban, azt felelem, hogy igen : a faji rögeszmét látom annak, minden politikai formájában.

◆

AZTÁN a zsidók. Azokkal szinte szeppenten udvarias Gombos Gyula. Átmentek egyen-máson, már aki bele nem pusztult, ami az udvariasságot indokolja. Szépek-jók voltak, túlnyomórészt lojális beolvadók, árasztották a haladást, csak hát az a bevándorlás ne lett volna, azt gátolták volna meg a szabadelvű korszakban ! "A galíciai bevándorlás az egész tizenkilencedik században át folyt" s "túl korai és túl nagy dózis volt". Ezt írja. Kinek mi kifogása lehet ez ellen ? Kire bántó ez ?

Senkire a világon. Csak nem igaz.

Hozzáteszem, ez nem a Szabó Dezső jelszótárából való érv, ő ha fejbe akarta vágni a zsidót, nem vizsgálta, hogy tincses-e vagy kajla bajszú, keceli őskabar-e vagy gács askenázi. Ilyen árnyalatokra inkább pl. Gratz Gusztáv adott, a keresztény és gyáriparszervező liberális, összekötő a "Magyar Szemle" és az "Esti Kurir" világa közt, a mérséklet netovábbja. A mérséklet azonban ugyanúgy szajkolhat szólamokat, mint a szélsőség, az indulat. Addig-addig szajkolták, nemzedékről nemzedékre adva át ezt a kényelmes, kecske-jóllakató, káposztamegóvó megoldását a zsidókérdésnek, míg nem akadt egy író : Hevesi András, akinek 1937-ben eszébe jutott felütnie a régi statisztikákat. Hevesi, politikai dolgokban, maga is a mérséklet égtájához húzott, népszerűtlen igazságok kimondására nem pályázott, de író volt minden porcikájában, ami annyit tesz, mint meglátni a valóságot a szólam mögött. Ezt írta :

A zsidók nem annyira jöttmentek Magyarországon, mint ahogy fel szeretik tüntetni ; a negyvenes években már negyedmillió a számuk, s ha akkor lezárják az országhatárokat, számuk akkor is megközelítené a mostanit. Természetes szaporaságuk, amely a múltban nagyobb volt, mint a kereszténykéé, továbbá az 1873-as kolerajárvány, amely Magyarország népesedését ugyanolyan mértékben visszavetette, mint a világháború, de a zsidókat egyáltalán nem érintette, bőségesen megmagyarázza abszolút számuknak és arányszámuknak megnagyobbodását a kiegyezéstől a világháborúig. A galíciai bevándorlás legendájával percek alatt végezhetünk, ha megnézzük a honosítási statisztikákat ; utóvégre, ha a pintlivel a hátán belopódzott galíciai néhány év múlva részt kér a nemzet életéből, ahhoz előbb magyar állampolgárrá kellett válnia és ennek nyoma kell hogy legyen a statisztikában. De nincs nyoma ; a háború előtti évtizedekben évente néhány száz galíciai születésű ember szerzett magyar állampolgárságot és ezeknek a nagy része is, mint az akkori statisztika megjegyzi, "keresztény, lengyel bányamunkás" ... A "jött-ment" galíciaiak, akiket a háború előtt, sőt gyakran ma is szívesen állítanak szembe a "művelt magyar érzésű zsidósággal" — egyszerűen nincsenek a világon, de kapóra jönnek a mérsékelt antiszemitáknak, akik ezen a fantómon tölthetik ki ingerültségüket, sőt kapóra jönnek maguknak a zsidóknak is, akik igazán fáradság nélkül megtagadhatnak minden közösséget ezzel az agyrémmel. (5)

Most pedig, tehetjük hozzá, kapóra jönnek az egykori *kurzus* irodalmi csődtömeggondnokainak, a Szabó Dezső-féle faji eszmény utóvédjének. A mérséklet agyrémjéből kiindulva bizonyítható, hogy bármilyen gyönyörűek és elragadók is azok a zsidók, a zsidófaló kurzusdühöngés alján azért volt valami igazolni és átmentenivaló. Mégiscsak a nyomorú nép pártját fogták azok a kasztbeli kiváltságokat követelő tányérsapkások, Turul és Csaba jegyében, hiszen "a beolvadók közt (írja Gombos Gyula) mindig szép számban voltak, akik az alattuk vergődő magyar népet javíthatatlan bugrisnak és barbárnak tartották". Vajon a földbirtokos mágnások, a dupla-előneves szolgabírák, meg a kecskeméti zsírosparasztok és mokány továbbszolgáló őrmesterek fiaiból lett úriemberek annyival inkább egynek tudták magukat a tősgyökeres nincsetlenekkel? Még Szabó Dezső szerint sem. De azért mégis... "nem vall-e az arányérzék teljes hiányára (kérdi Gombos Gyula), ha egy zsidó képviselő a magyar parlamentben, ahol a bevándorlás kérdése újra és újra előkerült, szemrebbenés nélkül vághatta oda : akinek nem tetszik a bevándorlás, az nyugodtan kivándorolhat?" Az intellektuális tisztesség hiányára vall (e különben, ismétlem, jószándékú könyvben) ilyen elmosódott körvonalú utalással előhozakodni a faji rögeszme igazolására. Ki volt az a képviselő, mikor mondta s milyen állításokra válaszolva ? Amíg ezt nem tudjuk, azt is föl kell tennünk, bármit hörögjön is a tősgyökér táltosa, hogy annak a zsidó képviselőnek igaza volt.

"És nem sajátították-e ki a haladást magát azok, akik egy forradalmi pillanatban túl egyértelműen osztották a szerepeket : Kun Béla oktatta ki, kivégzést ígérve, Kosztolányit az író feladatáról, és Szamuelly, gyakorolva is a kivégzést, a magyar parasztokat a társadalmi igazságról?" Így Gombos — s kérdéséből logikusan az következik, hogyha Töhötöm sarja oktatja ki Kosztolányit és Taksonyé akasztat Kalocsán, akkor minden rendben lett volna. Mellesleg, én akkor sem rajongtam Kun Béláért, amikor szerettem volna — igen, szerettem volna, már csak a fehér sajtó nyelvöltögetése és a Rákosi-parancsuralomnak Kun emlékére még bántóbb és aljasabb történelemhamisítása iránti utálatból is ; de az a gyanúm, a "kivégzést ígérve" kissé a fehér idők mondaköréből való. Továbbá : a mongol típusú Kun Béla semmivel sem volt többé vagy kevésbbé fajmagyar, mint Kosztolányi, akinek családi címerén (maga szokta mulatva emlegetni) a szájhagyomány szerint ugyan a honfoglaló elődök Ázsiából hozott medvéje díszlett, de akinek családfája keresztül-kasul volt erezve német és francia telepesekkel s neve eredetéről (Castellán vagy hasonló) csak annyi biztos, hogy sem turk, sem ugor. Igaz, hogy jobban tudott magyarul, mint Kun Béla. Ahogy Kun Béla jobban tudott, mint Szemere Miklós. Nem vér dolga ez, nem is pártállásé.

◆

KEVÉS helyem marad már arra, hogy jelezzem : mi az, amiben Fenyő Miksa ragyogóan indokolt ítélkezését (6) mégis túlságosan zordnak s helyenként elfogultnak érzem.

Fenyő ugyanis "a paszkilusság le nem kicsinyelhető tehetségével" megáldott írónak ismeri el Szabó Dezsőt, de fogalmazásával elárulja — nem is akaratlanul — hogy ezt a tehetséget, mármint a méregokádó gúnyolódását, mégiscsak alacsonyrendű valaminek érzi. Ebben téved. Kimondani valamit s fordulatosan mondani ki, még ha kegyetlenül is : ennél nincs nagyobb dolog a világon. "Én ugyan zenéhez hat Császár Elemér vagyok..." — kezdte egy cikkét Szabó Dezső, s ez a félmondat remek, bármi következett is utána. "O sancta schöpflinitas!" — kiáltott fel egy előadása közben. Schöpflin dicséretére méltóan ötletes. Nem fakítja szépségét az sem, hogy nemzedéke legkülömb rendszerező irodalmi kritikusát döfte meg vele, sőt annyi év távolából megállapíthatjuk : a szorgos irodalomtörténeti kutató Császár Elemér is gyengédebb sírbeszédet érdemelne.

Szabó Dezső féktelenül tudott gyűlölni. Baj ez ? Nem mindig. Megint szegény Hevesi Andrást idézem — aki elegánsan írt és a Pompadour zsámolyán duruzsoló apródnak álmodta magát, de tudta magáról, hogy "Turauszkász", dadogó és robbanékony behemót, tajtékzó indulatok rabja. Ő szokta mondani : "Aki haragszik, annak mindig igaza van." Vonjuk le ebből, ami vallomás és aforizma. Igaz annyi, hogy a féktelen dühöngő kimond olyat, amit elnyel a bármi okból fékezett. Ide kell írnom a szentségtörést — Fenyő Miksa legalább annak tarthatja : Babits Mihállyal szemben Szabó Dezsőnek gyakran igaza volt. Babits a kisujjában nagyobb művész volt nála, egyetlen verssora felér Szabó Dezső Összes Műveivel. Finomabb, nemesebb, érzékenyebb, műveltebb, becsületesebb ember volt nála, külömb nála mindenben, csak egyben nem. Abban, hogy közvetlenül a Tanácsköztársaság bukása után, az első "Nyugat" számban, Juhász Gyula verseskötetének méltatása során elismeréssel írt "Az elsodort falu"-ról, kivált annak "nemzeti" jellegéről — ami persze rendben lett volna, ha vállalni tudja ; de közben barátai előtt szabadkozott, hogy dehogy is, ő Fülep Lajossal ért egyet, hanem hát éppen most zördült össze Szabó Dezsővel, nem hajlandó őt az írószövetségi pogromozásban követni, ezért legalább a "nobilitását" kell bebizonyítania regénye megdicsérésével és a Fülep-féle lerántás közlésének egy számnyi elhalasztásával... Amikor, néhány év múlva, a "Halálfiai" megjelent, Szabó Dezsőnek nem voltak ilyen meggondolásai. A vaskos regény taglalása messzire vinne. Szabó Dezső a maga vérszomjasan letaglózó bírálatában nyilván nem volt igazságos. De az igazsághoz közelebb járt, mint az a Babits, aki őt ijedt, kelletlen és nemzetes udvarlással engesztelte, épp a vérgőzös nemzeti fellobbanás percében.

Hallom a fanyalgást, hogy a "kávéházi pletyka" nem számít, csak a "mű" számít, ahogy a mindkét nembeli kékharisnyák mondják, ha érdekük úgy kívánja. Énelőttem azonban "mű" minden leírt vagy kiejtett szó, Ézsajás és Herakleitosz óta. A könyvismertetésbe csomagolt udvarló vagy ócsárló kitétel pedig mindenképpen mű. Benne lélegzik a szellem világa, s Szabó Dezső lenyűgöző merészséggel tudott előlélegzeni. Más, nála külömb (vagy nem külömb) írótársával összehasonlítva, körülbelül ugyanezt mondhatnám. Babitsot két okból választottam : mert Fenyő Bajcsy-Zsilinszky mellett őt emeli ki ; s mert nekem Babits, mint költő, ha csak mint költő is, a bálványom volt. Jobb szeretném az ő megnyilatkozásaiból idézhetni a kemény és kihívó szavakat az országtaposásra csörtetők és emberirtásra uszítók ellen a második világháború éveiből. Nevetség, hogy akkor egy másik kiábrándult fajvédő : a Jókai képzeletéből termett Bajcsy-Zsilinszky kevésbbé ékes szava mellett a Szabó Dezsőé volt a legbátrabb emberi és nemzeti jajkiáltás. Egy tűzhányó dinamizmusával okádta le saját vetésének aratását. Ezért érdemel hódolatot az emléke. Levezekelte Összes Műveit s talán még azokéit is, akik ma szellemének igazolásán fáradoznak.

◆

Utóirat. Ezek a sorok már nyomdában voltak, amikor megkaptam az "Irodalmi Újság" február 1-i számát, benne Makkai Ádám hozzászólásával. Az eldöntetlen főkérdés, úgy látom, az, hogy mit nevezzünk "harmadik út"-nak ? A magyar közéleti irodalomban — pro- és antikommunistában egyaránt — elsősorban Németh Lászlónak a harmincas évek elejétől a háború végéig befutott útját szokás annak nevezni. Ennek irányadó állomásai voltak : a Gömbös-kormány melletti zászlóbontás a kormány-félhivatalos "Budapesti Hírlap"-ban ; a "mélymagyarság" légiesített fajvédő eszményének bevetése 1939-ben ; és "attentista" borongás később. Itt Angliában a háború után hallottam a "Third Road"-ot először emlegetni, mint a "nem kommunista baloldal" útját, Léon Blum elgondolása szerint (amely saját hazájában, akkor, a szociáldemokraták, polgári radikálisok és baloldali katolikusok koalícióját jelentette, de a pártképletet nem képzelték minden országban azonosnak). Nincs isteni parancs arra, hogy ezt vagy azt kelljen "harmadik út"-nak nevezni ; csak azzal legyünk tisztában, hogy a kettőnek *semmi köze egymáshoz.* Hozzátehetem, hogy, ha emlékezetem nem csal, eredetileg sem Németh László, sem Blum nem egészen így mondta. A "B.H."-ban annak idején egy "harmadik *oldal*" kibontakozását sürgették, szemben egyfelől a régiszabású jobboldallal (legitimisták és "csáklyások"), másfelől a régiszabású baloldallal (liberális és szocialista demokraták) ; mert a kommunistaság rendőri kérdésnek számított s mint "oldal" szóba sem került. Blum pedig franciául egy "harmadik *erő*" érvényesülését kívánta, de angolul ezt általában "út"-nak fordították.

Jelentéstörténettől függetlenül : a szabadelvűség és szocializmus együtt haladásának útját nevezzük-e "harmadik út"-nak ? Ha igen : a magyar közelmúltban csakugyan számos előfutárja volt. De legkevésbbé azok, akik az egyik vagy másik tekintélyuralomtól várták az üdvösséget.

London, 1967. február

---

(1) *Szabó Dezső.* Aurora, München, 1966.

(2) *Szabó Dezső.* Szépirodalmi, Budapest, 1964. (Összehasonlíthatatlanul külömb, mint ugyanezen szerző kb. két évvel előbb megjelent Móricz-monográfiája. Mert azóta a szerző haladt? Vagy a hazai könyvkiadás haladt? Vagy mert könnyebb feladat, legalábbis a mai Magyarországon, Szabó Dezső, mint Móricz Zsigmond ?

(3) "Két regény — két élet" ; "Szabó Dezső : Életeim" ; "Irodalmi Újság" 1967. jan. 1.

(4 "A senki földjén" (II). "Új Látóhatár" München, 1960. július-augusztus.

5) "Polgári hagyomány vagy ami azt helyettesíti". "Szép Szó" 1937-es könyvnapi kettős száma : "Mi a magyar most ?"

(6) L. idézett cikkén kívül a New York-i Petőfi Körben 1959. decemberében tartott előadását. Nyomtatásban : "Látóhatár", München, 1959. febr.

KESZEI ISTVÁN VERSEI

Egy lóhoz

Arcom arctörő kos legyen :
szakítsa át a koponyád ;
nőjjön belém befelé növő
sűrű sörényű éjszakád.

Hentesbolt

A kirakat üvegkoporsójában
nyulak és őzek fázó teteme,
vérébe fagyva hever a vadak
erdőn csörtető bátor szelleme.

Só

Légy só !
Adj ízt az íztelennek.

Szemernyi életed
boldog önátadással
oldódjon szét az időben.

Ne a bölcsesség sója,
a képzelet virágzó sója légy !

Adj ízt a sejtelemnek.

KERÉNYI MAGDA

HÚSVÉT ATHÉNBAN

ATHÉNBAN a járda szélén majdnem több az áru, mint a boltokban, ha nem is csábít minden vásárlásra. Meglepően sok öklömnyi bulldog-kutya meghatározhatatlan anyagból, melyek ütemesen ingatják fejüket reggeltől estig. Egy másik utcában ugyanezt tigrisek csinálják. Odébb hangulatlámpák sorakoznak egy asztalon, aztán józanabb tárgyak, mint nadrágtartó, nyakkendő vagy a puszta földre kirakott három takaró, esetleg két tucat nylon harisnya, aztán megint egy porcelán-árus hatalmas készlete, a királyi párt vagy a töviskoszorús Krisztusfejet színesen ábrázoló tányérokból. Vigasztalásul jut minden utcasarokra egy-egy "kuluria"-kínáló, aki szézámos kenyérkarikáit rúdon vagy tálcán egyensúlyozza s gyakoriak a pisztácia meg dióféléK üveg tetejű szekrénykéi. Nagypéntektől kezdve levágott báránnyal a vállán tör utat magának itt-ott egy családapa, sőt egy-egy háziasszony is. Ezekben a napokban mindent felülmúl a gyertyák sokasága, az egyszerű barna méhviasz gyertyáktól a szalagos-fátylas pasztell színű gyertyák pompájáig.

NAGYPÉNTEKEN, alkonyatkor, alig lehet már az utcákon közlekedni, akkora a tömeg. Beleütközünk a Hermes utca korlátjába, itt fog elvonulni a székesegyházból induló körmenet, az athéni metropolitával és a legfőbb méltóságokkal. Jó volna megállni, megvárni a menetet, de negyven éve Görögországot járó családfőnk az áradattal ellenkező irányba, az Akropolis felé tart, éspedig ez alkalommal nem az antik istenek nyomában. Régebbi athéni Húsvétokra emlékezik : a Szelek Tornya mögött egy kis kávéházból több kis körmenetet lehet látni, amint elhúznak az Akropolis északi lejtőjén. A kis kávéház bádog asztalkái zöld kukoricatábla előtt állnak, a pincér készségesen siet ki, a sötét kihalt utcára. Egyedüli vendégek vagyunk. Még vissza se ér a tálcával, templomi ének hallatszik a sarkon túlról és már fordul is ki az első pár gyertyaláng. Legelöl az üres kereszt, csak a töviskoszorú maradt rajta. A fémből vagy fából formált, lapos Corpus Christi baldachinos ravatalon fekszik virágok alatt. A baldachin tetején tortaszerű építmény virágból. Kevesen vannak, ministránsok, lányok, öregasszonyok, férfiak, három pópa, összesen talán negyvenen. Elhaladnak előttünk, befordulnak egy kis utcán, addigra már mögöttünk, a kukoricás másik oldalán kígyózik a második körmenet. Tisztelettudóan fordulunk most ezek felé. Rövid szünet, megisszuk az ánizspálinkát — az "uzót" — s ahol az első menet eltűnt, feltűnik már egy következő, imbolygó baldachinja fából faragott vagy máséból készült "tortát" visel, a keresztet a ministránsok inkább lökdösődve, mint megilletődötten viszik. A körmenetben haladókból is hiányzik minden pátosz, traccsolnak, ideoda cikáznak, a Húsvét körüli szertartások úgy az életükhöz tartoznak, mint akármi más hétköznapibb jelenség.

TISZTES TÁVOLSÁGBAN követjük ezt a körmenetet a Pán utcán felfelé, mert nincs kezünkben gyertya. Egyszer csak úgy tűnik, mintha visszafordultak volna. Nem, csupán szembejött velük egy másik — nekünk a negyedik — körmenet. Ennek a ministránsai, nem törődve bíbor köntösükkel, egyenesen rugdossák egymást, alighanem egy kialudt gyertya miatt. Az ötödik "epitaphium"-ot a házak fölött, a hegyoldalban, az Erechteion alatt látjuk végighúzni : sok apró gyertyaláng és a szél le-lehozza a szent ének foszlányait.

Ezért a képért törtünk át a hivatalos, fővárosi, főpapi körmenet-kordonon ! Nem is csodálkozunk már, amikor odébb a lángocskák három különböző sorát látjuk imbolyogni a házak, a sikátorok, a hegyoldal szövevényeit követve. Az egyik keresztutcában a házak között templom — a jeruzsálemi Szent Sír-templom athéni "filiálé"-ja —, ide együtt érünk egy visszaérkező körmenettel. A bejárat előtti kis kertben, nagy fügefa alatt, a pópa megáll és elkezdi a liturgikus szöveget énekelni, a gyülekezet fülbemászó, szinte vidám dallal feleli rá időnként a "Kyrie eleison"-t.

Lassan megértjük : nem litánia ez, hanem az ahhoz a templomhoz tartozó egyházközség minden családját, a családok minden egyes tagját sorolja fel név szerint a pap. Aztán bevonulnak a baldachinos, virággal borított ravatallal a templomba. Mi pedig a közeli, "A hét fivér"-ről elnevezett vendéglőbe. Velünk van egy fiatal teológus, apja Pireusban pópa. Liberális gondolkozású, külföldön tanult fiatalember, de vacsorára mást, mint főtt krumplit nem eszik. Még a ráöntendő olajat is visszautasítja. A többi vacsorázó se fogyaszt sült ételt. A böjtöt a görögök híven megtartják : Feltámadásig keveset esznek és azt is soványan. A turisták húsvéti görög utazása rendesen ezzel a nehézséggel jár : ízletes, valódi görög kosztot nem kapni, az idegenforgalmi helyek kényszeredett "európai" fogásaiba valahol rendesen belecsúszik a gyomorrontás okozója : gratinírozott makaróni vagy majonézes rák, hússal töltött leveles tészta, kihűlt krumpli piré. Egyetlen ellenszer a gyantás, fehér bor, a "recina". Nehéz a sora Görögországban annak, aki nem szereti.

A NAGYSZOMBATI szertartáshoz a közelünkbe eső Szent Konstantin-templomba megyünk. Az utca tele van gyertyaárussal. "Keraki, keraki" — mondogatja egy töpörödött öreg néni, tőle veszünk két vékony méhviasz gyertyát és igyekezünk áttörni az embertömegen. Mindenkinek a kezében ott a még érintetlen gyertya. Feljutunk a templom lépcsőzetén, egészen a bejárat előtti dobogóig, melyen fehér lepellel borított pulpitus áll. Előtte egy nagy rubáskosárban szár nélküli virágok, szirmok. Pár percig csak derűs zaj, petárdák csattogása, tolongás. Negyedórával éjfél előtt kilép a templomból egy ünneplő feketébe öltözött úr és égő gyertyájával meggyújt egyet-egyet a kétoldalt állókéből, azok rögtön továbbadják a lángot. "Phos ! Phos !", morajlik végig a tömegen. Míg mi avval vagyunk elfoglalva, hogy a lángocskánkat a széltől és a körülöttünk állók hosszú göndör haját a gyertyalángtól védjük, már ég a lépcsőn és a téren szorongó tömeg kezében minden gyertya, de távolabb is az utcán, a házak ablakaiban ; terjed a tűz és a fény kézből kézbe az egész városban, fel egészen a Lykabettos-dombig. Ugyanakkor nyomul kifelé a templomból a papok és ministránsok díszes, színes csoportja, kezükben zászlók, lanternák, kereszt és a nagy könyv, melyet a celebráló fő-pópa a pulpitusra állít és belekezd a szöveg éneklő olvasásába.

Ez se tart soká, megszólalnak az éjféli harangok, hirtelen óriási zaj, örömujjongás, tüzijáték, mindenki lóbálja a kezében a gyertyát, a dobogón álló férfiak a zászlót vagy más templomi eszközt, a pópa intonálja a "Christos anesti"-t — a "Feltámadt Krisztus"-t — és úgy tűnik, nemcsak a tér, de az egész város énekli a feltámadás himnuszát. A szertartást végzők közül kimagaslik egy ragyogó arcú, fiatal, hosszú haját szabadon és nem kontyban viselő pópa, a harangszóra belemarkol a ruháskosárba és perceken át dobálja a virágot a hívőkre. Nevet és mind nagyobb lendülettel, egész testével forgolódva, akár egy diszkoszvető, szórja a virágot, szinte bódultan a Feltámadás fölötti örömében. Az emberek ismétlik, kiáltják : "Christos anesti", és éneklik a hozsannát. A zaj, a fény és a virágeső mindenkiben megerősíti a hírt : *valóban* feltámadott — "alithos anesti", ahogyan a húsvéti köszöntésre való rituális felelet mondja. Csoda, hogy nem gyullad meg egy frizura sem. Igaz, a jeruzsálemi ortodox-keresztény templom a történelem folyamán kétszer is leégett Nagyszombat éjszakáján.

Öt perccel éjfél után oszladozni kezd a tömeg, óvatos léptekkel keresi mindenki az utat le a lépcsőkön, át a téren, figyelmét a gyertyára összpontosítva, melynek hazáig nem szabad kialudnia , ha a szellő vagy egy gyorsabb lépés mégis eloltja, odalép az ember a legközelebbi fényvívőhöz és megkéri, tartsa a lángját a kanócához. Ünneplőbe öltözött emberek árasztják el a várost, nincs, aki közönyösen haladna az utcán. Mikor égő gyertyáinkkal belépünk a hotelunkba, senki sem csodálkozik, a portás "Christos anesti"-vel köszön, és mialatt nyitja a liftajtót, azt feleljük : "valóban feltámadott".

HÚSVÉTVASÁRNAP délelőtt egy Athén melletti kis birtokra megyünk. Házigazdánk két főterméke : rózsa és attikai klasszikus kerámia. A birtok területén az ókorban cserepesüzem és városi élet volt, ma is folynak a szakszerű ásatások, a restaurált vázák számára kis múzeum épült a gazdasági épületek mellett, de jócskán jut a lakásba is belőlük. Húsvét napján 80-100 vendég gyűlik össze a parkban. Kiterjedt rokonság, barátok, alkalmazottak köszöntik a házigazdát és feleségét. A hosszú terített asztal roskadozik mindenféle jó falattól. Középen nagy kerek, görögkeresztes formában sütött kenyér, süteményes tálak, pirostojással púpozott kosarak, a korsókban recina-bor. A főhelyen derűs nyugalommal, lengőszakállú pópa ül. Odébb, alkalmi plasztik tető alatt hat nyárs forog : négyre bárány feszül, kettőn kolbászhéjba tömött belsőrészek sülnek. A forgatólegények között fizetségül egy-egy negyed bárányt osztanak ki, három marad az egybegyűlteknek. Nagyobbik részük a gazdaság és a városi iroda alkalmazottaiból áll, a rokonok felismerhetők nagyvilágibb öltözetükről, barátok és ismerősök a fényképezőgépekről. A hölgyek és kislányok közül sokan egyforma nyakláncot viselnek : vékony aranyláncon számos, drágakőből vagy nemesfémből cizellált tojás csüng. Anyák, anyósok, gyermekek, unokák ajándékozzák meg egymást Húsvétkor egy-egy ékszertojással, nemzedékről nemzedékre száll a lánc, melyet Húsvétvasárnaptól áldozó csütörtökig viselnek, szigorúan csakis ez alatt a 40 nap alatt.

MIKOR már mindenki együtt van és a nyársakat a jószagú sülttel felvitték a legények, az ágavéval borított teraszon át, a konyha irányába, csendet intenek, feláll a pap és hangos szóval megáldja a húsvéti gyülekezetet, az asztalon levő ételeket. Majd az éjfélről ismert feltámadási himnusz következik, miközben a személyzet körbehordja a feldarabolt sültet. A házigazda a beszédet a "despotá"-hoz, vagyis a püspökhöz — mert ez volt a pap — intézett köszöntéssel kezdi, azután megszegi a húsvéti kenyeret, tölt a borból, mindenki keresztet vet és az általános koccintással és jókívánságokkal megindul a fesztelen, mozgalmas, derűs ünnepi nyüzsgés.

Gyerekek és unokák pirostojásos kosarakkal járnak körül. A tojásokat ketten-ketten — a hegyes végek felől — összeütik és szerencsét kívánnak egymásnak. A sok jó birkahús, túrós étel, kalács és bor áradó hangulatot teremt, görög népi zene csendül fel — gramofon kerül a park egyik ion oszlopfő-díszére —, egy fejkendős öregasszony illeg nevetős fogatlan szájjal, sűrű embergyűrű közepén és csábít táncra, egy még öregebb férfit, talán a birkák pásztorát, mert az igazi görög vigalom a férfiak táncával kezdődik. Mikor az öreg paraszt már belejön a ritmusba, előveszi a zsebkendőjét, hogy egy másik férfinak nyújtsa, az anyóka le is lép már a porondról és a nézők gyűrűjéből tapsol a táncolóknak.

Attól kezdve 4-5 férfi rakja a könnyűnek látszó lépéseket, egyenes, méltóságteljes tartással. Egy fiatal apa karján kisbabával áll be a körbe, a házigazda fiai is táncolnak. Aztán alakul egy női körtánc is és a háttérben, a gyepen kislányok forognak. Nagyritkán egy-egy ugrás — nőknél még annyi sem —, egyébként alig több a görög népi tánc, mint a "bokázó"-nak megannyi változata, vagy féltucat különböző név alatt. Mindegyik mértéktartó, egyenletes, szinte komoly, de sugárzik belőlük az élet felfokozott öröme és élvezete : az ünnep. Tánc és zene fényes nappal, a déli órákban pattan ki, nem az est vagy éjszaka kiváltsága. Fél egy felé ritkul a társaság, aki marad, az a birtokhoz tartozó kis bizánci templom felé tart, a második feltámadási misére. Az első éjfélkor volt itt is. A gyönyörűen karbantartott XI. századból való templomban asztaltársunk, a püspök celebrálja a hosszú istentiszteletet. A végén a ház asszonya kerek csomagot nyújt át neki, a keresztes formában sütött húsvéti kenyeret.

A TRACHONESZI húsvéti ebéd, melyre a családon kívül mi is hivatalosak vagyunk, kaporlevessel kezdődik. Ez a leves kizárólag Húsvétkor kerül az asztalra. A család 94 éves szakácsnője készíti, aki ma már csak a nagy ünnepekre jön el, mert ő őrzi a tradíciót és ügyel az ünnepi készülődésre. Arra is, hogy a Nagycsütörtökön főzött és festett 250 tojás — melyek mind a virágvasárnap előtti szombatról valók — valóban 10 percig főjjön a piros lében és le legyen öblítve hidegvízzel. (A Húsvét utáni héten még sokszor lesz alkalmunk tapasztalni, hogy a héjhoz tapadó, nem eléggé kemény tojások nem a trachoneszi szakácsnő felügyelete alatt készültek.) Kaporleves után bárányesült következik és befejezésül egyike azoknak a finom keleti édességeknek, melyeknek alapanyaga méz, dióféle és valami súlyos vajastészta.

A városba vezető útról, a koradélutáni órákban, még egy képet őrzök : külvárosi cementgyár kietlen udvarán 4 férfi táncol körben. Nincs körülöttük társaság, nem látható ünnepi étkezés nyoma, egyszerűen csak együtt vannak, ünnep van, süt a nap, jól érzik magukat. Olaszok talán kártyáznának, televíziót néznének, sporthíreket hallgatnának tranzisztorból. A görög kendőt rán, odanyújtja a másiknak, az a kezét a harmadiknak és máris illesztik a csipőjüket-lábukat a tánc ritmusára. A zenét talán az egyik fütyörészi, autó, villamos, utcalárma zajától nem halljuk

HÚSVÉTHÉTFŐN a már említett fiatal teológus szülői házába hív meg ebédre, Dimitri a keresztény misztika kutatója, ám az ógörög mitológia a magyar mitológus német nyelvű tolmácsolásában annyira megragadta, hogy elvállalta újgörögre fordítását. Reveláció volt számára, mondotta, megismerkedni ősei vallásával. A német szöveg kisebb nehézséget okozott neki, mint a — görög. Az antik görög szerzőktől idézett mitológiai nevek és kifejezések idegenek voltak előtte. Az ortodox-keresztény vallás előtti görög vallás szintén. De a pillanat, amikor felismerte, hogy mégsem idegen, hogy a "mi vallásunk"-ról van szó, fordulópontot jelentett életében.

Apja, a pópa melegen csillogó szemmel üdvözöl minket a fehér márvány lépcsőházban. Athén egyik külső negyedében vagyunk, csupa egyemeletes családi házból áll az utca. Dimitri szobájában ülünk le, sorban bemutatja a családot : az egyik nővér görög szakos tanárnő a Peloponnesoson, a másik családanya, az öccs tisztviselő, a mama, "papadia" még elbújik a konyhában. A fiúkon kívül mind csakis görögül tud. Dimitri magyarázza apjának, hogy a professzor régi görögországi utazó, az antik görögséggel foglalkozik és — idézve egyik írásából — "a régi dolgok új igazságát keresi". A pópa jóindulatú mosollyal hallgatja és azt kérdezi : "mi az igazság?" — "Pilátus kérdése" — feleli családfőnk, szintén mosolyogva, de azután komolyan folytatja a fejtegetést arról, hogyan igyekszik az antik világ mifelénk forduló, mintegy tükörképén az árnyékokat feloldani és az így kibontakozó új és új igazságot felfogni.

A szent férfiú elégedetten bólint és egyetértését azzal a szép szóval fejezi ki, mely csónakosokkal, taxisofőrökkel való alkudozást szokott lezárni : szinfonia, ez esetben "szinfonume", vagyis egyetértünk.

Asztalhoz hívnak, a tányérokon már kitálalva a remek birkasült, középen fehér kecskesajt, pirostojás, bor. A hölgyek csak pillanatokra jönnek közénk, kínálni, felszolgálni. A pap felemeli a poharát "Christos anesti"-vel, mi gyakorlottan feleljük : "alithos anesti". Kínálja a tojást, nyújtja feltörésre. Az itteni pirostojásokra még matricával egy szentképecske is került a feltámadt Krisztussal.

Később a fiúk odaültetik vonakodó anyjukat is az asztalhoz. Simán hátrafésült ősz haja ugyanolyan kontyban végződik, mint a pópáé. De a férfi homlokát két síkra osztja egy vízszintes vonal : az első részt sötétbarnára sütötte a nap, a homlok felső fele fehér maradt, ott, ahol az állandóan hordott, feketefátyolos, magas pópasüveg takarja. Hamar véget ér most is az otthoni pihenő : elbúcsúzik, mert Pireusban várja a délutáni szertartás. Soká mi sem maradhatunk. Minket Pireusban egy profán szertartás vár : behajózunk az "Iraklion"-ra Kréta felé.

FIZESSE ELŐ
BARÁTAINAK, ISMERŐSEINEK
az
IRODALMI ÚJSÁGOT
21, rue des Acacias
PARIS-17e

Megtört a földöncsúszás szégyenletes hagyománya

ÚJABB RÉSZLETEK A SZOVJET ÉRTELMISÉG FEHÉR KÖNYVÉBŐL

MINT az "Irodalmi Újság" már megírta, a szovjet értelmiség legjobbjai Fehér Könyvet szerkesztettek, amelyben tiltakoznak két kitűnő író, Andrej Szinjavszkij (Abram Tertz) és Juri Daniel (Nyikoláj Arzsak) hét-, illetve ötéves kényszermunka táborba küldése ellen. 1966. december 1-i számunkban néhány kivonatot közöltünk is a Szovjetunióban kézről kézre járó dokumentum-gyűjteményből. Most rendelkezésünkre áll a teljes szöveg ; az alábbi ismertetés ennek alapján készült.

*

A Fehér Könyv 38 dokumentumot tartalmaz, három csoportban. Az első csoport a tárgyalást megelőző tiltakozó leveleket tartalmazza, főleg az "Izvesztyijá"-hoz és a "Lityeraturnaja Gazetá"-hoz címezve, mivel ez a két újság kitűnt a tárgyalást megelőző — és azt nyilvánvalóan befolyásolni kívánó — gyalázkodó írások megjelentetésében. A második részben a tanúvallomásokat jegyzik fel a Fehér Könyv szerkesztői és a harmadik rész tiltakozó leveleket közöl az ítélet ellen.

A dokumentumok sorozatát névtelen levél nyitja meg — valószínűleg a kötet összeállítójától származik — és "Egy régi baráthoz" szól. A levél írója végigtekinti az orosz értelmiség történetét az októberi forradalom óta és kiemeli a Szinjavszkij és Daniel per egyedülállóságát az orosz irodalom forradalom utáni történetében. A szovjet rendszer fennállása óta, írja a levél, ez volt az első politikai per, ahol a vádlottak nem voltak hajlandók a vád értelmében bűnösnek vallani magukat. "Szinjavszkij és Daniel — folytatja a levél — megtörte a földöncsúszás és nyálas vallomások szégyenletes hagyományát." A levél jelentőségét aláhúzza az a tény is, hogy néven nevezi azokat az "irodalmi szakértőket", akik a két író ellen tanúskodtak, s akiknek a nevét a szovjet sajtó gondosan elhallgatta. Íme, álljon itt nevük az utókor ítéletére : Vinogradov akadémikus, Prohorov, Dimsic, Kostomarov, Antonov, Barto, Sucskov és Jugyin.

A névtelen levél után két röplap következik. A Moszkvai Egyetem diákjai és egy "Ellenállás" nevű szervezet hívja fel bennük Moszkva lakosságát, hogy vegyen részt az 1965. december 5-i békés tüntetésen s tiltakozzék Szinjavszkij és Daniel törvényellenes letartóztatása ellen. (A tüntetésen a Moszkvai Egyetem hallgatósága, közöttük Szinjavszkij volt tanítványai és egy SZMOG (Szmeloszty, Molodoszty Genialnoszty) nevű földalatti irodalmi szervezet tagjai vettek részt. "Tisztelitek a Szovjet Alkotmányt", hirdették feliratait. Amikor a rendőrség szétzavarta a tüntetést és a résztvevők közül néhányat letartóztatott, a tüntetés szervezői arra hivatkoztak, hogy ők semmi törvénybe ütközőt nem cselekedtek, ők csak a Szovjet Alkotmány mellett tüntettek, a Szovjet Alkotmány Napján. A rendőrség kérdésére, hogy nem a kormánynak szánták-e figyelmeztetésüket, Jeszenyin-Volpin, az ismert matematikus és költő azt válaszolta, hogy szerinte semmi kivetni való sincs abban, ha a kormány is tiszteli az alkotmány pontjait.)

SZINJAVSZKIJ LEVELE

A Fehér Könyv Szinjavszkij és Daniel feleségeinek leveleivel folytatódik, amelyeket Brezsnyevhez, a "Pravdá"-hoz, az "Izvesztyá"-hoz, a "Lityeraturnaja Gazetá"-hoz, az Államvédelmi Hatóság fejéhez (KGB), a Legfelsőbb Államügyészhez és a Legfelsőbb Bírósághoz intéztek. Az író-feleségek minden félelem nélkül, az elfogatással dacolva leleplezik férjük letartóztatásának, a házkutatásnak és a KGB tárgyalás előtti törvényellenes viselkedésének körülményeit. Szinjavszkijné és Danielné elmondja, hogy a KGB tisztjei megfenyegették őket : férjük melletti kiállásuknak "nem lesz jó vége", s az állásukba, sőt szabadságukba kerülhet. A levelek hangjára álljon itt egy idézet Szinjavszkijné leveléből : "Igen, olvastam Abram Tertz műveit. Gyönyörű írásoknak tartom őket, amelyeknek semmi közük sincs szovjetellenes propagandához. Igen, hajlandó vagyok Tertz minden sorát magam is aláírni. Ha ez bűn, akkor csukjanak be engem is Szinjavszkijjal együtt. Ha ő nem lehet szabad, s ha én nem mondhatom el szabadon, ámit érzek, akkor nekem sem kell a szabadság. Gyenge nő vagyok, akinek nincs nyári üdülője, sem autója, de még lakása és bútora sem, az Önök csodaszönyeg repülőgépeiről nem is beszélve. Sohasem voltam jól fizetett funkcionárius, jelenleg még munkám sincs. Mindenem, amim van, az az életem, egyéves kisfiam és a kedvenc könyveim. Ahogy látják, nekem annyira nincs mit vesztenem és annyira nincs mitől félnem, hogy őszintén merhetek Önökkel beszélni. Sokan gondolkoznak úgy, mint én. De nem sokan merik gondolataikat kimondani. A személyi kultusz évei megtették a magukét. Az emberek megfélemlítettek és a Szinjavszkij- és Daniel-ügy nagyon is hasonlít a múlt szörnyűségeire."

OSZLASSÁK FEL A POLITIKAI RENDŐRSÉGET

A tehetséges nem konformista szovjet költő, A. Ginzburg a következő levél írója — Koszigin miniszterelnökhöz fordul. Ginzburg volt a kiadója a "Szintaxis" című földalatti irodalmi folyóiratnak s ezért két évet töltött egy uránium bányában. 1963-ban kiengedték, 1964-ben ismét letartóztatták s 1965-ben ismét szabadon bocsájtották. Ginzburg levelében nemcsak Szinjavszkijt védi, hanem leszámol azzal a "bűnbánó" cikkével is ("Vecsernyaja Moszkva", 1965. június 3.), amelyet — mint most mondja — a rendőrség írt helyette. Most visszavonja e cikk állításait és a szovjet törvények megsértésével vádolja a KGB-t. A higgadt hangú és tiszta stílusú, de annál erősebb logikájú levélben Ginzburg egy meghökkentő javaslatot tesz Kosziginnak : oszlassa fel a politikai rendőrséget, mint a "szovjet élet demokratizálásának" legfőbb akadályát. "Én szeretem hazámat — írja Ginzburg — és nem akarom, hogy a KGB ellenőrizhetetlen tevékenysége foltot hagyjon az ország hírnevén. Szeretem az orosz irodalmat és ezért nem akarom, hogy két írót, őrökkel a hátukban, favágásra hajtsanak. Tisztelem Andrej Szinjavszkijt, a kitűnő irodalmi kritikust és írót."

Négy levél következik : V.J. Levin matematikus és fizikus, Ju Gercsuk művészettörténész, N. Rodnyanszkaja irodalomkritikus és V.D. Meninker közgazdász, az Akadémia Tudományos Kutatóintézetének tagja írta az "Izvesztyijá"-hoz és a "Lityeraturnaja Gazetá"-hoz. Tiltakoznak az újságok Szinjavszkij-ellenes cikkei miatt és emlékeztetnek a szovjet rendszer múltbeli bűneire. Név szerint felsorolják azokat az írókat, akiket meggyilkoltak vagy elhallgattattak Sztálin és Hruscsov idejében. Szükség van-e a lista további folytatására ? — teszik fel a kérdést.

A VAK SZERETET IDEJE LEJÁRT

A bíróság mindent megtett, hogy Szinjavszkij és Daniel írásait politikai propagandának minősítse s ezáltal a Büntető Törvénykönyv hatálya alá vonja őket. Ebből a szempontból nagyjelentőségű az a levél, amelyet V.V. Ivanov professzor és akadémikus írt a bíróságnak önkéntes tanúvallomásként, s melyet a bíróság egyszerűen nem vett figyelembe. Ivanov professzor elemzi Szinjavszkij-Tertz műveit és arra a megállapításra jut, hogy ezek nemcsak tiszta irodalomnak tekintendők, de az orosz irodalom egy egész különleges fajtájának, a "száz" (mese) formának a továbbfejlesztését jelentik. Ivanov kimutatja, hogy Tertz tehetségesen folytat egy olyan műfajt, amelyet Dosztojovszkij és Gogol alakított ki a 19. század orosz irodalmában.

A Fehér Könyv két további önkéntes vallomással folytatódik. Golomstok művészettörténész (Szinjavszkij társszerzője egy Picassóról írt könyv előszavában) arra mutat rá, hogy Szinjavszkij-Tertz művei korunk azon ellentmondásaival foglalkoznak, amelyekről "Kafka és Paszternák" írt. "A mi irodalmunk — folytatja — sokat szenvedett és sok jó írót vesztett el a sztálini személyi kultusz évei alatt. Szüksége van-e a mi országunknak arra, hogy tovább bővítsük ezt a névsort ?" A másik levélíró, Jacobson, azzal a váddal száll szembe, hogy Daniel irodalmi hősei az író álláspontját tükrözik: "Ezzel a módszerrel mindent be lehet bizonyítani. Azt is, például, hogy Puskin bandita, Szaltikov-Scsedrin szadista volt és Solohov militáns ellenforradalmár." Jacobson egy 19. századi filozófus, Csaadjev szavaival fejezi be levelét: "Én nem tudom hazámat vakon szeretni, lehajtott fejjel és némán. Egy ember csak akkor lehet hasznos hazájának, ha világosan láthatja az igazságot. A vak szeretet ideje lejárt." (Csaadjevet "oroszellenes" filozófiai "leveleiért" I. Miklós cár 1838-ban a bolondokházába záratta.)

Jacobson levelével befejeződik a Fehér Könyv első része. Minden egyes levél teljes névvel és címmel van aláírva.

TANÚLVALLOMÁSOK

A dokumentumok második része tanúk vallomását tartalmazza. A megidézett tanúk egy része nyilvánvalóan azt a szerepet kapta, hogy terhelő adatokat közöljenek a két vádlottról. S ennek ellenére egesz sor tanú nem volt hajlandó a Fejbólintó János szerepére. Így például az államügyész megidézett egy tanút, egy bizonyos Garbuzenkót, akinek az lett volna a feladata, hogy a "haladó szovjet közvélemény" ítéletét mondja el Daniel és Szinjavszkij felett. Egy lábjegyzetben a Fehér Könyv összeállítói megjegyezték, hogy Garbuzenko ismert rendőrspicli volt, aki az 1949-53 közötti időben besúgásaival több embert juttatott börtönbe. S most, amikor szembesítették a vádlottakkal, Garbuzenko memóriája hirtelen meggyengült. Nem volt hajlandó terhelő vallomást tenni Daniel ellen. Egy másik tanú, egy bizonyos Hazanov olyan zavart dadogásba kezdett, hogy Daniel megsajnálta és közbeszólt, hogy mondja csak el nyugodtan az igazságot, mert ő — Daniel — már úgyis elmondta. A tárgyalóterem gondosan megválogatott közönsége "Bravo Daniel !" felkiáltásokkal nyugtázta a jelenetet.

A további tanúk közül hadd említsünk meg egyet : Duvakin professzort. Duvakin a Moszkvai Egyetem professzora és Szinjavszkij tanára, majd barátja volt. Vallomása megértéséhez tudni kell a következőket : a tárgyalás ideje alatt a Moszkvai Egyetem 18 professzora nyílt levelet intézett a "Lityeraturnaja Gazeta" szerkesztőségéhez, amelyben kétszínűséggel vádolta Szinjavszkijt és a legjobb sztálinista időkre emlékeztetően "igazságos" megbüntetését követelte. Duvakin vallomása most arra mutat, hogy a 18 professzor levele valószínűleg a Moszkvai Egyetem pártbizottságának koholmánya. Duvakin így nyilatkozott Szinjavszkijról : "Húsz éve ismerem. Jóindulatú, intelligens, szorgalmas és céltudatos ember. Szereti az irodalmat és az irodalomban mindazt, amit normálisan pozitívnak szoktak mondani. A körülötte lévő világhoz való viszonya egy hasonló műveltségű és helyzetű ember normális viszonya. Ami a vallási nézeteit illeti, azokról nem tudok véleményt nyilvánítani. Azt hiszem, hogy Szinjavszkij hisz Istenben, valamilyen filozófiai értelemben." Egy hónappal a tanúvallomás után Duvakint, 27 éves szolgálattal a háta mögött, elbocsájtották az egyetemről. Ezt egy tiltakozó táviratból tudjuk (benne van a Fehér Könyvben), amelyet az egyetem professzorai írtak alá.

Két további tanú kihallgatása is kudarcot hozott a bíróságnak. Golomstok művészettörténész nem volt hajlandó Szinjavszkij elllen kompromittáló adatokat közölni, mire a bíró bűnrészességgel vádolta és egy későbbi tárgyalás folyamán 6 hónapi börtöne ítélte. (A Fehér Könyv összeállításának időpontjában az ítélet nem volt jogerős.) Egy másik tanú, Remezov esete is említésre méltó. Remezov, aki a vád tanújaként jelent meg, 1962-ben szintén külföldön jelentetett meg egy kisregényt, ugyancsak álnéven, s a szovjet cenzúra tudta nélkül. A vád szerint Szinjavszkij segített Remezovnak a kézirat külföldre juttatásában. Remezov szerepe a tárgyaláson így kettős volt. Egyrészt élő bizonyságul kellett szolgálnia, hogy külföldön publikálni még nem büntetendő cselekmény, ha álnevet használ is az író ; másodszor bizonyítania kellett volna, hogy Szinjavszkij nem író, hanem veszélyes "szovjetellenes" ügynök, aki "nagyban" csempészett ki külföldre kéziratokat. Az első szerepben Remezov megfelelt az előírásnak, ráadásul még hosszasan ecsetelte azt is, hogy ő annak idején milyen kétszínű volt és mennyire megbánta azóta tettét. Mikor azonban a vád büntetendő részére, kézirata "kicsempészésére" került a sor, Remezov ékesszólása rohamosan "alábbhagyott" s végül már arra sem emlékezett, kinek is adta át a kéziratát. Az ügyésznek végül is ki kellett hagynia ezt a pontott a vádbeszédéből.

PÁRTFUNKCIONÁRIUSOK TILTAKOZÁSA

A Fehér Könyv harmadik része nem kevésbé érdekes és nem kevésbé híven tükrözi az igazi szovjet közvélemény hangulatát. Először is öt magasrangú pártfunkcionárius levelét olvashatjuk a kommunista párt első titkárához, Brezsnyevhez. A pártfunkcionáriusok éles hangon kifogásolják az egész Szinjavszkij-Daniel ügy kezelését ; persze, mindezt nem a két író iránti rokonszenvből, hanem a párt tekintélyének kompromittálása miatt. Levelükben felsorolják a Szovjet Kormány és párt 1956 óta elkövetett kultúrpolitikai baklövéseit és arra a következtetésre jutnak, hogy a Szinjavszkij-Daniel-eset az utóbbi 10 év legsúlyosabb hibái közé tartozik. Élesen kikelnek a szovjet sajtó 1937-re emlékeztető hangja és módszerei miatt és erősen kritizálják a külföldi kommunista pártok véleményének semmibe vevését. A levél végén három javaslatot tesznek Brezsnyevnek : 1) ha a vád valóban jogos, akkor felül kell vizsgálni az egész ügy vitelét és arról objektív jelentést kell közzétenni ; 2) ha a vád nem igaz, akkor a további botrány elkerülésére egy "nagylelkű" amnesztiával le kell zárni az egész ügyet és 3) felül kell vizsgálni a párt egész kultúrpolitikáját, biztosítani kell, hogy hasonló hibák többé ne forduljanak elő.

Ezután következik az "Irodalmi Újság"-ban már publikált levél, amelyet 62 író írt alá. Az ismertebb nevek közül említsük meg Ahmadulinát. Ehrenburgot, Kaverint, Dorost, Nagibint, Okudzsavát és Lidija Csukovszkaját. Említésre méltó az is, hogy a szovjet költészet ünnepelt nagyjai : Jevtusenko és Voznyeszenszkij nem szerepelnek a névsorban.

A kötet utolsó levelét maga Daniel írta már a munkatáborból, s ebben kijelenti, hogy ha valami törvényellenes volt a Szinjavszkij- és Daniel-ügyben, "azt nem a két író írásaiban kell keresni, hanem az írók letartóztatásában, a tárgyalás menetében és az ítéletekben."

(L.T.)

JÓKAI MÓR

A színház oltár volt ma

Ez nap délutánján, a nép kivánta a szinházi aligazgató Bajza Józseftől, hogy a szinházban e nap ünnepélyére teljes kivilágitás mellett "Bánk bán" adassék elő. Bajza mondá, hogy szivesen teszi ; a szinház oltár volt ma, a közönség szine volt most jelen ünnepi arczokkal, ünnepi ruháiban, a nemzeti cocarda volt minden férfi, minden nő keblére föltűzve. Középen a nemzeti zászló. Ezalatt a nép a megszabaditott Stancsics kocsiját önkezeivel vonva át Budáról a szinháztérig, bevonult a szinházba, mely mindenki számára ingyen megnyittatott. A páholybirtokosok is megnyiták páholyaikat a nép számára, ki még e közforradalom perczében is oly tiszteletben tartá a gyöngédebb érzelmeket, hogy egy páholyt sem foglalt el, melyben hölgyek ültek. A zenekar fölváltva a Rákóczi-indulót, Marseillaiset és Hunyadi László szebb helyeit hangoztatá. Később Egressi Gábor szavalá el Petőfinek fenn kitett költeményét, a nép ezreinek harsogó esküvése mellett. Ugyanazt rögtön Szendahelyi által zenére téve, a szinházi polgártársak kara éneklé el, a közönség ismételteté a szavalmányt és dalt.

A közönség nagy része óhajtá Stancsicsot a szinpadon megjelenve látni, azonban értesülve a tisztelt polgártárs gyengélkedő állapotáról, kivánatával felhagyott, s a legnagyobb csend és béke között eltávozék. Az állandó választmány azonban reggelig együtt ült. Másnap legelső teendője volt a népnek, a nemzetőrség tettleges életbeléptetését követelni, s e végre aláirások nyittattak meg azok számára, kik a nemzetőrséget alkotni kivánják ; néhány óra alatt több ezerre ment az aláirás, a nép követelte a fegyvereket.

("Életképek", 1848.)

ARANY JÁNOS

Fellázadtunk-e mi magyarok ?

A népeknek természet szerint való jussa van a szabadsághoz, épen úgy, mint a halnak a vízhez, a madárnak a levegőéghez, — mert szabadság nélkül az ember nem is Isten képére teremtett állat, hanem igavonó barom.

Ezért a népek, a mint lassanként felvilágosodni kezdtek, mindig jobban-jobban érezték, hogy szabadság nélkül el nem lehetnek.

Minthogy pedig az uralkodók a népek szabadságát soha sem akarták, a népek kénytelenittettek fegyvert ragadni és fegyveres kézzel víni a szabadságot, melyet az Isten szívökbe oltott.

Ezt a harczot, melyet a népek az elnyomó hatalmasság ellen vínak, — nevezik forradalomnak.

A forradalom legszentebb harcz, a mi a világon lehet. Mikor egyik király a másik ellen visel háborút, az csak a királyok jusáért történik, de a forradalom a népek jusát vija ki, a hatalmasság körme közül.

Ilyen forradalom által vitta ki Francziaország a maga tökéletes szabadságát, ilyen forradalmakban küzdenek a bécsiek az ausztriai nép szabadságáért, ilyen forradalom van minenütt Európában.

Az egész világ két pártra szakadt. Egyik párt a szabadságot akarja kivini, másik párt a szabadságot akarja elnyomni.

A mi bennünket magyarokat illet, nekünk nem volt rá szükségünk, hogy szabadságunkért, melynek fundamentuma az idei uj törvényben van letéve, véres harczokat vijunk.

A mi forradalmunk Pesten, márczius 15-én, nem vérontás volt, hanem egy szép ünnep, a szabadság ünnepe ; ezerek meg ezerek csoportoztak össze Isten ege alatt, ezerek meg ezerek emelték égre kezeiket, s egy szívvel, szájjal mondták Petőfi Sándor után az eskü szavait :

A magyarok Istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk !

Dicső ünnepe az ifjú szabadságnak ! ki hitte volna még akkor, hogy ily nehéz küzdelmek várnák ránk ? Kinek jutott akkor eszébe, hogy eljönnek a sötétség fiai és konkolyt hintenek a szabadság legszebb tisztabuzája közé ?!

("A Nép barátja", 1848. november 1.)

HALÁSZ PÉTER

Ketten az olvasótofazékban

A borbélyüzletnek, amelynek immár több esztendeje törzsvendége vagyok, csaknem minden alkalmazottja olasz. Évtizedek óta élnek New Yorkban, de angolul ugyanazzal a hangsúllyal beszélnek, mintha olaszul beszélnének, hadarva, énekelve és gesztikulálva. Bemegyek az üzletbe és megrőkönyödve látom, hogy Mike forgószéke elárvult. A többi nyolc szék körül élénk a tevékenység, de ez a kilencedik, Mike dominiuma csöndes. A tükör alatti márványlap üres, Mike műszerei eltűntek. Esztendők óta Mike paciense vagyok, éppen ezért most megriadok. "Hol van Mike?", kérdezem a főnököt, aki a kasszában ül és számolja a munkában lévő fejeket, kalkulálja a bevételt. "Mike ez idő szerint nincs itt", mondja a főnök, "visszatéréséig Ön Julius vendége." "De hát hol van Mike ?", kérdezem még egyszer. "Nincs itt", mondja a főnök és kelletlenül néz rám, megzavartam a fejek számlálásában, "foglaljon helyet. Julius nyomban a rendelkezésére áll."

Rosszkedvűen leülök és várakozom. Megszoktam már Mike kezemunkáját. Ha levágja a hajamat, akkor rendszerint meg is borotvál. Egyébként magam borotválkozom. Mike is olasz természetesen, Michelenek hívják, negyven éve él Amerikában. Brooklynban lakik, két felnőtt fia van, az egyik subway-vezető, a másik rendőr. Két esztendővel ezelőtt meghalt Mike felesége és a szomorú eseményt követő hónapokban többször beszélt meg-megcsukló hangon az őt ért nagy veszteségről, a derék és jóságos asszonyról, aki a húszas évek elején vele együtt jött Amerikába Milazzóból. "Signor", — mondta Mike abban az időben, hajvágás közben, — "signor... che grande perdita... o, terribile... è questo!" Mert Mike természetesen keveri az angolt az anyanyelvével, mint többé-kevésbé minden bevándorló. "Si, si", mondtam neki olyankor, "si, Michele... such is vita". És mindketten addig bólogattunk, amíg Michele bevágott.

Tűnődésemből most Julius riasztott föl. Ott állott előttem és meglengette lepedőjét, ahogy torreádorok szokták a bika előtt a vörös posztót. Intett, hogy én következem. Julius alacsony, köpcös, őszhajú ember, homlokán furcsa mélyedés van, vagy inkább horpadás, olyan fél-almányi mélységben. Barátságosan mosolyog rám, betessékel a forgószékbe, nyakam köré lebbenti a lepedőt és megragadja a műszereit. Az operáció kezdetét veszi. Keskenyre csippentett szemmel fölméri a fejemet, méretet vesz, gyors tervet csinál, stratégiát, azután dolgozni kezd.

— Tudja, hol van Michele ? — kérdezi.

— Nem én

— Sicilia. Milazzo ! Michele hazament megházasodni.

— Ne mondja !

— Si, si. Michele nem bírta az életet egyedül. És most negyven év után hazament a falujába új feleségért. Két hét múlva jön vissza.

— És mit csinál, ha addig nem talál kedvére való asszonyt ?

— Találnia kell, mert lejár a szabadsága. Michele takarékos ember. Ha nem jön haza két hét múlva, a főnök minden további napot levon a fizetéséből.

Amíg hajat vág, Micheleről beszélgetünk. Azt mondja, ők még otthonról ismerik egymást. Mert ő is szicíliai.

— Trapani.. — mondja többször, határozottan — Trapani. Tudja, hol van ?

Megvallom neki, hogy nem pontosan. Erre részletes magyarázatba kezd. De ekkor már nem a szavaira figyelek, hanem a kezére, mert befejezte a szappanozást és hozzáfogott a borotváláshoz.

— Maga milyen származású ?

Mondom neki, hogy magyar. Erre egy pillanatra megáll a kezében a kés és villan a szeme :

— O... — mondja — Ungherese !

— Si, signor, ungherese.

Kimaradok ebből a borbélyüzletből, gondoltam, amíg Mike vissza nem jön, ezek nem látnak engem.

— Hohó — mondta Julius és most egyszerre Giuliová alakult, a borotva úgy villogott a kezében, mint bajvívóéban a szablya — Hohó ! Akkor én harcoltam magával!

— és villámgyorsan hadarni kezdte — Isonzo... Monfalcone... Gorizia..!

— Look here, — mondom neki — illetve guarda ! Velem maga nem harcolt soha sehol. Amikor én születtem...

Giuliót ez a részletkérdés szemmelláthatóan nem érdekelte.

— Innen jöttünk mi... át a völgyön... az öböl felé... onnan meg ungherese... bumbum... itt csaptunk össze, a völgy közepén... o, mamma mia ! Golyók repkedtek mindenfelé... bullets... all over the place... quante pallottole... aztán szuronyt tűztünk... roham... trárá ! Trárá ! Mamma mia, che lotta, che lotta !

Nyugodtabb körülmények között Giulio élményét szívesen meghallgattam volna, olyan helyzetet is el tudok képzelni, amikor további kérdéseket tettem volna fel neki. De nem most. Mamma mia ! Giulio újra vívta az isonzói csatát a nyakamon. Szuronyát a borotvája helyettesítette. Közvetlenül az állam alatt volt a trieszti öböl. Ezen Giulio villámgyorsan átkelt. Roppant sebességgel hatolt az ádámcsutkám felé. Mozdulataiból úgy éreztem, hogy az ádámcsutkám Isonzót jelképezi a számára, valamivel a gégém fölött volt Monfalcone, attól egy kicsit balra Gorizia.

— Ti, magyarok — mondta Giulio és a borotvával kérlelhetetlenül nyomult előre — pontosan itt támadtatok szembe... egyszerre csak ott áll előttem egy ungherese... o, che lotta ! Támadás ! Nekiugrom... Talán éppen te voltál ! Si, si, signor, who knows...

— Hé... — mondtam neki suttogva — Giulio... én akkor már nem éltem, izé, még nem éltem... Giulio !

Ezt Giulio meg sem hallotta. Arca eltorzult, régi csata-emlékei tökéletesen elhatalmasodtak rajta, szeme előtt Isonzo, Gorizia és Monfalcone, illetve a nyakam, az ádámcsutkám, a gégém, az állam... Amitől rettegtem bekövetkezett. Giulio pontosan az ádámcsutkámon csapott össze ellenségével, a hajdani magyarral. Keze lendült, a borotvája villant, vésztjóslóan szikráztak a pengén a borbélyüzlet kékes fényei. Szemem lehunytam és lelkem Istennek ajánlottam. Vártam a döfést. De az nem következett be. Giulio keze, a borotvával együtt, lehanyatlott.

— Ungherese fejbevágott a puskatussal... o, mamma mia... látja itt, éppen itt, ahol ez a horpadás van, itt belevágott a fejembe... o, sanguinante... ferito... sono stato ferito... what a paine ! Lezuhantam a földre...

Giulio ekkor már összevissza beszélt, angolul, olaszul, sőt, volt egy pillanat, amikor magyar szavakat is hallottam, magyar csataszavakat, amelyeket itt tanulhatott Giulio Isonzo mellett. De ekkor már tökéletesen érzéketlen voltam, az iszony, a félelem megszűnt, szakasztott úgy, ahogy közelharcokban megszűnik a katonák félelme. Csak egy kissé szakadozottan lélegeztem.

Giulio átmenetileg nyugodtabb lett, ugyanis kórházba került. Többször hallottam a szót, ködfátyol mögül : ospedale... ospedale convalescenti... De jaj ! Giulio meggyógyult és újra harcba indult. A borotva ismét villogni kezdett a kezében. Most már győzelmes harcok sora következett. Arcom jobb felén egy nagy rántás a borotvával : Istria ! Nagy, széles suhantás a balfelén : Carmiola ! És aztán az aprózás, a cizellálás, manőverek a halánték táján, miközben Giulio gyors, rövid szavakat záporozott : — Rapido... Cassino... — Áttért a bal oldalra : — Anzio ! — És aztán a végső, nagy lendület a borotvával, amivel Giulio végét vetette minden küzdelemnek és felordított :

— Vittorio Veneto ! Ecco !

Olaszország megnyerte a háborút, a Monarchia hadai az arcom kellős közepén omlottak össze és Giulio a fülem mellett diadalmasan hazavonult Trapaniba, ahol jó szülei, rokonai és barátai nagy lelkesedéssel fogadták.

Amikor kifelé támolyogtam a borbélyműhelyből és Giulio kezébe fél dollár borravalót nyomtam, már újra Julius lett belőle, barátságosan mosolygott, hajlongott, ismét New York-i borbély volt és azt mondta : "I hope to see you again!". Vagyis hogy bizakodik a közeli viszontlátásban.

Lesheti. Megvárom Michelét, amíg hazahozza új hitvesét Milazzóból. Tudom, hogy New York úgynevezett olvasztófazék, de azért én nem szeretek együtt főni benne hajdani történelmi közelharcok ellenfeleivel, kiváltképpen, ha borotva van a kezükben.

VAJDA ALBERT

PESTI PYGMALION

Az 1956. előtti budapesti éjszaka ismert alakja volt Pygmalion, a virágáruslány. Délután hat óra tájban, amikor az eszpresszók és éttermek már zsúfolva voltak vendéggel és rémhírekkel, Pygmalion megjelent az asztalok között. Nagydarab, magas erős csontú lány volt, rendezetlen szőke hajjal, világoskék szemmel, arcán az ártatlanságnak valami leírhatatlan kifejezésével.

1946. tavaszán találkoztam vele először, abban az időben, amikor az ország még égett a háborút követő időszak felelőtlen lázában. Dollár és arany volt a fő fizetőeszköz, a pengő másodpercenként értéktelenedett, az emberek azért ültek be a nemrég nyílt kávéházakba, hogy eladjanak egymásnak néhány láda nem létező kenőszappant vagy lúgkövet.

Ebben a kavargó, lázas, egészségtelen forgatagban Pygmalion képviselte a nyers erőt, az egyszerűséget, a tiszta erkölcsöt. Megállt minden asztalnál, karján kosárral, amelyben vizes kendővel letakart virágok hevertek. Kezében csokor ibolyát tartott, gyöngyvirágot, rezedát, violát, rózsát, az évszaknak megfelelően. Nem szólt egy szót sem, állt az asztalnál, természetesen olyan asztalnál, ahol fiú és lány, vagy férfi és nő ült és letett a nő elé egy csokrot.

Abban az időben fiatal voltam, hírlapíró és hittem abban, hogy a szerelem örökké tart, ha az ember megfelelő gyors időközökben váltogatja a partnert. Pygmalion, a maga kiváló üzleti érzékével hamarosan rájött arra, hogy kitűnő ügyfélre talált bennem. A törzseszpresszómban, amit akkor még Rosemarynak hívtak és csak később keresztelték át a mai Rozmaringra, jeléül annak, hogy a nyugati imperializmus neveit felváltotta a népi demokratikus szellemmel eltöltött eszpresszónév, mely a haladás egyik elengedhetetlen jelképe, ...egyszóval a Rosemary pincérétől megtudta a nevemet és egyik alkalommal azzal lepett meg, hogy a kis csokrot nem a mellettem ülő lány, hanem én elém tette és azt mondta :

— Olvastam egy cikkét az újságban. Jót röhögtem rajta. Ezt magának adom.

Azzal, mielőtt fizethettem volna, már továbbment. A virágot, ajándékát, ott hagyta nekem.

Barátságunk ezzel megpecsételődött. Apró ajándékok nemcsak a meglévő barátságot erősítik, hanem a kezdődőt is. Attól fogva nemcsak megvettem tőle a mindennapi, kötelező virágot, hanem beszélgettünk is. Elmondta, hogy 18 éves, van egy húga, aki két évvel fiatalabb. Elárulta üzleti titkait is ; azt, hogy jól keres, a virágot olcsón szerzi be és az éjszakai élet lovagjai általában gavallérosan fizetnek. Azt is bevallotta, hogy sohasem fog férjhez menni, mert nagy a lába. Így mondta, egyszerűen, minden pátosz nélkül, kifejezéstelen arccal. És hozzátette, hogy kénytelen férficipőt hordani, mert 42-es lába van és erre nem kapni női cipőt.

Próbáltam vigasztalni, hogy a láb végtére is nem a legfontosabb kelléke egy házasságnak, sőt, vannak olyan férfiak, akik számára a nagy női láb jelenti a földi izgalmak tetőfokát.

Meghallgatott, de lebiggyesztett szájjal ingatta a fejét.

— Maga csak meg akar engem nyugtatni, de én tudom, hogy a nagy lábam miatt sohase megyek férjhez ! — jelentette ki és otthagyott, mert sietnie kellett, várta a fogyasztóközönség az Andrássy út, a Nagymező utca, a Körút, a Belváros, Buda esti szórakozóhelyein.

Kapcsolatunk akkor érte el a csúcspontot, amikor olvasta az újságban, hogy eljegyeztem magam és nősülni fogok. Menyasszonyom megnyerte Pygmalion tetszését. Egy alkalommal, még esküvő előtt — néhány barátommal ültem az eszpresszóban — félrehívott és ezekkel a szavakkal nyújtott át egy csokor virágot :

— Eztet vigye el a menyasszonyának. Mondja meg, hogy Pygmalion küldi, nem maga vette pénzért, hanem ingyen kapta tőlem, ajándékba. Nagyon csinos nő a menyasszonya. Szebb, mint az a fekete, meg az a vörös hajú, akivel eddig járt. És szép kis lába van.

Nem lehetett kiverni a fejéből, hogy a férfiak előbb lemérik a nők lábát és csak akkor vezetik oltár elé, ha ez a láb piskóta.

Az esküvőre nagy csokor virágot hozott, fel a lakásunkra. Bevallotta, hogy a szertartás alatt nagyon sírt, részben a boldogságtól, hogy kedves vevője egy ilyen csinos asszony mellett kötött ki, de egy kicsit azért is, mert nagyon sokan voltak, valaki rálépett a lábára és erről eszébe jutott, hogy ő sohasem fog férjhezmenni.

Talán mindvégig töretlen maradt volna a barátságunk, ha meg nem sértem Pygmalion érzelmeit. Egyik este egy budai kiskocsmában ültem, kettesben az egyik színház egyik művésznőjével, akivel arról beszéltem, hogyan képzelem a darabot, amit számára írok. Egyszer csak megjelent az asztalok között Pygmalion. Meglátott engem, arca felderült, odajött és barátságosan üdvözölt. Aztán ugyancsak derűs mosollyal fordult a velem ülő hölgy felé, akiről — a maga természetes romlatlanságában — nem is feltételezte, hogy más lehet, mint a feleségem.

A mosoly megfagyott az arcán. Néhány pillanatig nézte a színésznőt. Világoskék szeme hideg lett, amúgy is keskeny szája még jobban összepréselődött.

— Kérek egy csokor rózsát, — mondtam, hogy megtörjem a kínos csöndet. Szó nélkül kivette a csokrot kosarából és eltette az érte járó pénzt. Aztán megindult, de fél lépés után megállt és kiemelt egy másik csokrot a kosárból.

— Ezt vigye el a feleségének ! — mondta, olyan erősen nyomva meg a "feleség" szót, mintha kesztyűt hajított volna arcomba.

Ettől kezdve nem állt velem szóba. Így ahogy mondom, a szó szoros értelmében. Mint vevőt is széles ívben került. Ha meglátta, hogy bent ülök az eszpresszóban, nem jött be, átment a másikba. Csak az erkölcstelen pesti aszfalt tud kitermelni ilyen tisztaságot, az erkölcsnek ilyen féktelen bajnokát, aki inkább veszni hagy egy vevőt, csak azért, mert az vétett az általa felállított erkölcsi törvények ellen. Szerettem volna megmagyarázni neki, hogy egy kicsit a szakmával jár az, hogy időnként nőnemű lények társaságában is mutatkozom. De erre nem adott módot. Csalódott bennem, látni sem akart többé. Talán én voltam számára az ő Pygmalionja, akit az akkori idők felelőtlen, kissé züllött, kissé léha művésztársadalmában emberfeletti tulajdonságokkal ruházott fel, amelyeknek a magam gyarló, — de még mennyire gyarló, — emberi mivoltommal nem tudtam megfelelni.

Azóta... több, mint húsz év telt el. Miért idézem fel itt Londonban, 1967-ben az 1946-os pesti Pygmalion emlékét ? Nem valami elérzékenyült nosztalgiából teszem, nem is emlékezésül a pesti bohémvilágra, vagy arra a fiatal hírlapíróra, aki akkor voltam. Az ok, amiért Pygmaliont idézem, egy levél, amelyet most hozott a posta. A borítékon dél-afrikai bélyeg. A címzésen látszik, hogy írója nem szokott sokat írni.

A levél, a kézzel írt, nagybetűs, ákom-bákomos sorok... Pygmalion levele. Svájcban élő barátom látogatott el Johannesburgba, tőle tudta meg, hogy 1956-ban én is kijöttem és Londonban lakom.

"Mink 56. novemberében mentünk ki" — írja a levélben. — *"Férjemmel együtt, merhogy mégiscsak férjhezmentem. Magának volt igaza a lábammal. Nyitottam egy kis virágüzletett, itten Johannesburgban, nagyon jó az éghajlat és nagyon sok szép virág van, olyan is, amiket otthon nem ismertem."*

Megírja, hogy jól érzi magát, szép vevőköre van már, közöttük magyarok is. Néha visszagondol a pesti eszpresszókra, de nem hiányzik az, hogy minden este, hajnalig járja az éjszakát, kosárral a karján.

Levelét ezekkel a sorokkal fejezi be : *"Nagyon haragudtam magára, de az ember elfelejti az ilyesmit az évekkel. Ha ideje van, írjon és azt is írja meg, hogy az-e még a felesége, akit én ismertem."*

Kedves Pygmalion... igazán nagyon sajnálom, de... nem az.

HÁY GYULA

A TNP SZÍNPADÁN

VALAHÁNYSZOR történelmi színdarabomat próbálták nyugati színpadon, mindig eljött egy pillanat, amikor a rendező panaszosan fordult hozzám : "A mi közönségünk olyan műveletlen ! Nem tudja a történelmet. A maguké ott Magyarországon biztosan többet tud."

Az első rendező, akitől ezt hallottam, Karl Heinz Martin, a berlini Reinhardt Színházban, három évtizeddel ezelőtt, az "Isten, császár, paraszt" című színdarabom próbáján mentegetődzve hozzátette : "Igaz, elsősorban a maguk királya volt ez a Zsigmond, akit mi most színpadra viszünk..."

"De a maguk császára", feleltem, mert ami elsőnek eszembe jutott, azt nem akartam neki elárulni : azt, hogy a magyar átlag néző sem tud Zsigmondról, a királyról, a császárról sokkal többet, mint hogy "ritka vendég Ráckországban".

Próbaszünetben sétálni hívtam a rendezőt. Mintegy negyedóra járásra a színháztól húzódott akkor még kétoldalról szériában gyártott szobroktól szegélyezve a ma már nem létező Siegesallee. Egyik szobránál megálltam : Zsigmond volt — legalábbis az aranybetűs felírás szerint. Sok próbát tettem, de egy öreg történelemtanárnőn kívül egyetlen berlinit sem ismertem, aki tudta, hogy a Siegesallee sok egyforma szobra közül az egyik ezt az érdekes XV. századbeli uralkodót ábrázolja. Igaz, nem mint magyar királyt, de nem is mint német császárt, hanem mint brandenburgi őrgrófot. Joggal; egyedül ebben a minőségében tett valamit, ami évszázadokon át hatott az emberiség történelmére : ő hozta a Hohenzollernokat Brandenburgba, tehát a poroszok, a németek, az európaiak, az emberek nyakára.

EZT A SZOBOR-EPIZÓDOT szinte minden alkalommal el kellett mondanom — megnyugtatásul —, amikor valamelyik rendező rákezdett szokott panaszára. Hasonló beszélgetésre voltam elkészülve akkor is, mikor — tavaly nyáron — Avignon felé közeledtem, ahol a párizsi Théâtre National Populaire készült, az ünnepi játékok keretében, az "Isten, császár, paraszt" előadására.

De ezúttal nem tudtam az anekdotámat elsütni. Georges Wilsonnak, a darab hatalmas termetű, kék szemű Zsigmondjának, egyben rendezőjének, esze ágában sem volt történelmi tudatlanságról, közönsége készületlenségéről vagy más efféléről panaszkodni. A TNP egyetlen művészétől vagy munkatársától sem hallottam soha egyetlen lebecsülő megjegyzést sem a közönségre. Talán ez a TNP íratlan dramaturgiájának alaptétele : művész és közönsége egyenrangúak. Ez évja meg őket — természetesen nem kisiklások nélkül — a sznobizmustól.

Keresve azt, ami színielőadásban az együttest és a nézőt a legszorosabban összeköti,együvétartozásukat a legkétségtelenebbé teszi, akaratlanul, sőt öntudatlanul is eljutnak a cselekményhez, mint a mondanivaló fő hordozójához. Az utolsó harminc-negyven évben Németországból kiindulóan, sok ország rengeteg színpadán dúl a harc a cselekmény ellen. Csak kevesen veszik észre, hogy ez a harc a szent nagyképűség jegyében folyik.

Oktatni, felülről lefelé. Elkülönülni a nézőtömegtől és a többettudó, a mindenttudó gőgjével tudatosan és szándékosan a cselekménytelenség hűvös légkörét terjeszteni a történésre, emberi hőmérsékletre vágyódó közönség körül : ez az az alapállás, amelyből kiindulva rendkívül sok érdekes, de rendkívül sok életképtelen próbálkozás is lépett fel a két világháború között s a második után az egyedül helyes megoldás igényével.

A TNP PÁRIZSI HÁZÁBAN — és avignoni ünnepi fellépései alkalmából az ősrégi pápai palota udvarán — *igazi* tömegek ülnek a nézőtéren, 2.400, illetve 3.500 a férőhelyek száma és ezek a fantasztikus méretű nézőterek általában minden este megtelnek. Egy-egy darabot átlagban százezer néző néz meg. A nézők átlaga jóval fiatalabb, mint a színházjáró közönségé általában ; az ilyen közönség nem akar görcsösen haladónak mutatkozni, megerőltetés nélkül is leginkább annak számít. Az ilyen valódi tömegek nem kívánják a hűvös, oktató és elbeszélő légkört ; a cselekményes dráma forró világában érzik igazán, hogy színházban vannak. Így hát a TNP, bár mindent megkísérel, amit a kor magával hoz, újra meg újra a cselekményes drámához tér meg. Nem is valószínű, hogy az emberi jellemek és emberi sorsok cselekményes ábrázolása nélkül olyan színészek, mint a felejthetetlen Gérard Philipe, Jean Vilar, Georges Wilson épp ebben a sok tekintetben bizony elijesztően nagy színházban találták volna meg válogatós művészi vágyaik kielégülését.

A TNP művészei ugyanis tudják is, érzik is, hogy a nemdrámai dráma bármely területére való minden kirándulás után más szemmel nézik a drámai cselekményt, mint azelőtt. A drámaellenes drámai kísérletek termékenyebbé teszik, új eszközökkel gazdagítják, úttörő munkára kényszerítik a cselekmény híveit. Nem visszafelé kanyarodva jutnak el tehát az új drámai drámához, hanem előre, részben járatlan utakon, amelyeken sok esetben az ellenkező szándékú kísérletek mutatják az irányt.

A DRÁMAIRODALOMBAN ezt valószínűleg még csak a jövőben fogják kimutatni a kritikusok, az irodalomtörténészek. A színjátszásban lehetetlen már most észre nem venni. Brecht nagy dramaturgiai felfedezését, az "elidegenítés" elvét, amelynek jegyében annyi semmire sem vezető erőlködés folyik ma is, a TNP-re, ha senki sem akarná is, rákényszerítené a tömegméretek. Az óriási távolságok, a párizsi szinte beláthatatlan terem és az avignoni szabadtér, amihez még egyes leküzdhetetlen akusztikai és optikai hibák is járulnak. Nem egyszerű stilizálásról van itt szó, hanem az emberábrázolás szélesebb, sokszor talán plakátszerű új módjairól, amelyekhez kerülőúton, részben a közvetlen emberábrázolás tagadásán át jut el a színművészet.

Ilyen bonyolult folyamatok közben persze gyakran kísért a formalizmus ördöge. A stílus könnyen eluralkodhat a mondanivaló fölött. Nem mondanék igazat, ha meg nem vallanám, hogy ezzel a hibával néhányszor, ha csekély mértékben is, de találkoztam a TNP-ben a saját előadásomon is. Párizsban inkább, mint Avignonban. Az előadás egyébként hatalmas erőt sugárzó, hallatlan puritanizmusa itt-ott megfosztotta a színpadképet a cselekmény követelte optikai eszközöktől, másutt meg, hogy a színhelyet pontosabban definiálják, kissé eltértek a saját stílusuktól, az ábrázolás nagyobb részletezettsége felé. Ezek azonban kivételek, ritka kivételek, amelyek csak annak tűnnek fel, aki nagyon közelről nézi nemcsak az eredményt, hanem annak létrejöttét is.

AMÍG KORUNK sok színpadi próbálkozása az embertől való távolodás jegyében folyik, addig a TNP, ha erre a darab módot ad neki, újból teljes lendülettel fordul az ember felé. Ennek legkézzelfoghatóbb jele : a ruhák és az ember által használt kellékek részletes kidolgozása, a bútorok szélesebb kezelése és az architektonikus háttér teljes hiánya. Minél közelebb vagyunk az élő emberhez, annál valószerűbb a cselekvését alátámasztó tárgy ; minél kevésbé közvetlenül érintkezik valami az emberrel, annál inkább csak jelzik, vagy nem is jelzik a létezését. De a látszólag majdnem naturalista módon ábrázolt tárgyakat is — például a ruhák összességét — nagy színfoltokba foglalja össze a rendezés. Ezek a színfoltok pedig a cselekmény szerint változnak, váltják egymást.

Az ábrázolás nagyvonalúsága út, de veszélyes út a művészet humanizálódása felé. A tömegekkel való közvetlen érintkezés az ember felé tereli a művész érdeklődését, de a gesztus és dikció alkalmazkodása a túlméretezettséghez megnehezíti a részletekben való elmélyedést. A TNP vezetősége ennek is megtalálta az ellenszerét : a kamaraszínházat. Néhány héttel ezelőtt készült el és nyílt meg a Petit TNP, ahol ugyanazok a művészek más körülmények között, más stílustörekvéseken át keresik minden művészet egyetlen örök tárgyát : az embert.

A TNP-ben tehát nem panaszolják a közönség készületlenségét. Nem is a színpadon keresik az oktatás eszközeit. Ingyen vagy olcsón kapható nyomtatványok nagy száma közvetíti a nézőnek azt a tudásanyagot, amely iránt a színdarab esetleg felkelthette a százezres tömeg figyelmét. De a színpadon nem ismeretterjesztés folyik, nem is igehirdetés, hanem élet. Abban az áttételben, amit dráma és színpad általában és az adott körülmények között megkövetelnek: *életeket élünk, hogy élni tanítsunk.*

HATÁR GYŐZŐ

Adam Kadmon

az uni és a multiverzum
ráküldik pergő dárdáikat
magot hasít atomhidat von
vandál elektront tárogat

gyilok sűrűdik — összerándul
mint sörtéjébe' rándulna sün —
s az ég temérdek dandárjából
körbenyársalva egyesül

özön tér hol sakál magában :
dárdarendek és merő szigony
— egyetlen embercsillagában

él a tér a sár az agy a mony
vasparittyák szántják s hull kövér
pályákon ondó velő s a vér

A LÉLEK KALANDJA

T. KOLLÉGÁM Spanyolországban töltötte szabadságát, D. barátom Indiában tartózkodott két hónapig. Hallgatom beszámolójukat a bikaviadalokról, a Prado kincseiről, a fűszeres-olajos ételekről, az indiai cigaretta ízéről, a szent tehenekről, a jogik áhítatáról, Kalkutta elefántcsont szobrairól s egyszerre csak észreveszem, hogy figyelmem elkalandozik és mindent átmenet nélkül, hatalmába kerít az unalom.

Unatkozom, pedig, árnyalatnyi különbséggel, egyik is, másik is ismeri az élénk társalgás szabályait és nehéz lenne tagadni elbeszélésük tárgyilagos érdekességét. Udvariasan bólogatok, kérdéseket teszek fel, csodálkozást színlelek vagy meglepetést és közben egyre ismétlődik bennem a kérdés: mi az oka unalmamnak ?

A beszélgetés véget ér s közömbösségből vagy lustaságból abbahagyom a felelet keresését.

NÉHÁNY NAPPAL KÉSŐBB Jung életrajza (1) került a kezembe. A könyv címlapján egy széles vállú, kopasz, őszhajú, pipázó, ezerráncú aggastyán kéziratot olvas. Szeretném látni a szemét, de a lélekelemzés megújítója makacsul a gépírásos lapokra szegezi tekintetét.

Kinyitom a vaskos kötetet és az első mondatok után felfedezem az említett unalom okát.

"A sors számomra azt rendelte el", írja Jung, "hogy külső körülményei véletlenszerűek legyenek és hogy csak az legyen lényeges és döntő, ami belül történik. Azért homályosodik el eszméletemben a külső események emléke, mert ezek annyiban játszottak szerepet életemben, amennyiben egybeestek belső fejlődésemmel."

Jung szerint nem az esemény érdekes, hanem annak visszhangja : a lélek kalandja. Önéletrajza, mesteri módon, e kaland részleteit mondja el.

***

E NÉHÁNY SOR tehát megértette velem, miért unatkoztam barátom és kollégám társaságában. Kis késéssel és némi meglepetéssel felfedeztem, hogy a spanyolországi és indiai külső események azért untattak, mert nem éreztem a két utazó belső kapcsolatát kalandjaikkal. Ők ételekről, székesegyházakról, bronzokról és ékszerekről beszéltek, én pedig, valószínűleg, a két lélek kalandját szerettem volna követni.

Mi ez a kaland?

Hosszú ideig bizonytalan képet alkottam magamnak tartalmáról, természetéről és határairól. Platonra, Michelangelóra, Shakespeare-re, Bachra, Victor Hugóra vagy más klasszikus vagy modern alkotó művészre, íróra, költőre, filozófusra, orvosra vagy tudósra gondoltam e fogalommal kapcsolatban. A lélek kalandja az alkotásban, pontosabban a remekművekben fejeződött ki és így a kalandorok száma korlátozottnak tűnt.

Carl Gustav Jung természetesen az alkotók közé tartozik, azok közé, akik kiszélesítették az emberi szenvedés orvoslásának lehetőségeit és ezen túl valami újat közöltek az emberről. Az új azt jelenti, hogy a lélek kalandja nemcsak a kiválasztottaké, hanem az enyém, a tied, mindnyájunké, ha szembe merünk nézni önmagunkkal.

Freud szempontja volt ez és Jung műve elképzelhetetlen a tudat alatti világ felfedezője nélkül. A tanár és a tanítványból lett tanár művének kapcsolatát Jung francia magyarázója, Roland Cahen Pascal sokszor idézett gondolatával határozza meg : "Veszdelmes bizonyítani az embernek az állatokhoz való hasonlóságát, nagyságának bizonyítása nélkül. Még veszedelmesebb bizonyítani nagyságát alantassága nélkül. De még ennél is veszedelmesebb titkolni előtte egyiket is, másikat is. A leghasznosabb azonban megmutatni az ember nagyságát éppúgy, mint alantasságát."

(1) C.G. Jung : "Ma vie", Editions Gallimard.

FREUD a mélylélektan elméletének megfogalmazásában arra törekedett, hogy megfossza misztikus tartalmától az emberi élet tüneményeit, így a vallást is. Saját túlzásait, többek között, Mózesről írott könyvében ismeri be, amikor közli, hogy a bibliai idézeteket saját igazságának bizonyítására használta fel, visszautasítva azokat a szövegrészleteket, melyek az ellenkezőjét bizonyíthatták volna.

Ha szabad leegyszerűsíteni a Freud és Jung szemlélete közötti különbséget, akkor azt mondhatnánk, hogy az egyik materialista volt, a másik hívő. E leegyszerűsítésnek az a szépséghibája, hogy Freud éppúgy, mint Jung, a lélek problémáival foglalkozott évtizedeken keresztül, tehát azzal az "anyaggal", melyet nem könnyű a fizikai törvények határai közé vonni.

1910-ben Freud, Jung feljegyzése szerint, ezt mondja tanítványának : "Ígérje meg nekem, hogy a szexualitás elméletéből sohasem fog engedni. Mert ez a leglényegesebb. Nekünk ebből dogmát kell kovácsolnunk, igen, egy bevehetetlen bástyát." Jung így folytatja : "E néhány, szenvedélyesen kiejtett mondat vetett véget barátságunknak, mert lehetetlen volt magamévá tennem álláspontját."

Jung számára a freudi elmélet feltevés, nem pedig örök érvényű törvény : "Az volt az érzésem, hogy egy új és ismeretlen földre érkeztem", írja. "Világossá vált előttem, hogy Freud a vallás elleni lázadásában új Istent alkotott magának : a szexualitást. És ez nem kevésbé volt hatalmas, féltékeny, fenyegető és követelőző, mint az, Akit elvesztett."

***

JUNG saját élete eseményein keresztül kíséreli meg a választ a leglényegesebb kérdésekre : mi a hazugság, az egyszerűség, a tekintélytisztelet, a munkavágy, a lustaság, a kapcsolat a vallással, a hagyományokkal, az indulatokkal, és főleg, álmainkkal. A válaszok varázsa az, hogy nem kényszeríti rá az olvasóra az író véleményét, hanem szembesíti saját egyéniségével, tapasztalataival és ítéletével.

Jung szerint a lélek kalandja abban áll, hogy "kinyissuk bátran a kaput, mely előtt legtöbben elosonnak." Ő kinyitotta saját "kapuját" és legtöbbször betegeiét is. "Minden alkalommal felteszem magamnak a kérdést," írja, "milyen üzenetet továbbít nekem betegem. Ha ez hiányzik, akkor tehetetlennek érzem magam. Nagyon komolyan veszem pácienseimet, mert bizonyos problémákkal szemben magatartásom pontosan olyan, mint az övék."

MIRE NYÍLIK Jung "kapuja" ? Elsősorban arra, ami meghatározni látszik életünket : a pénzre, a társadalmi helyzetre, a sikerre vagy a sikertelenségre, környezetünk személyünket érintő véleményére, egyszóval mindarra, ami külső tényezőt jelent és ami könnyen és szeszélyesen változhat.

A másik kilátás a végtelenre nyílik : "Van-e kapcsolatod vagy nincs a végtelennel ? E kérdés a kritériuma minden emberi életnek. Ha mulandó dolgokra helyezzük a súlyt, annak eredménye csak elégedetlenség lehet. A korlátok között tartott életnek irigység és féltékenység a következménye. Ha megértjük és érezzük sorsunk és a végtelen kapcsolatát, akkor vágyaink és magatartásunk gyökeresen változnak meg."

Jung szempontja elvontnak és saját életünkre alkalmazhatatlannak tűnhetnék, ha mindezt elmélet formájában közölné. A gépkocsi és a lökhajtásos repülőgépek korszakában nem könnyű kapcsolatot tartani a végtelennel. Az űrrakéta kísérletek talán annak az emberi vágynak adnak kifejezést, amely a térbeli végtelent végesre próbálja csökkenteni. Jung példája azt bizonyítja, hogy a másik végtelen is valóság. Önéletrajza méterről méterre kalauzolhat ezen a kalandos úton, ha el merünk indulni rajta.

De ragályos-e a bátorsága ?

FARAGÓ LÁSZLÓ

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Miért szép ?

Nehéz nem együtt lelkesedni Ignotus Pállal a sárga színért és a művészekért, akik fára, vászonra, papírra vetették a spektrumnak ezt a fénylő szakaszát. A "Miért szép?" ("Irodalmi Újság", 1967. február 1.) elgondolása egy óriásba szökött aranyeső lombja alá vezeti az embert : ott ülnek egyetértésben a francia kritikus, a holland festő és két magyar költő. Szabad lenne egy harmadikat csatlakoztatni hozzájuk ?

Kis sömlyék szélén tehenek legelnek,
Fakó sárgák a lompos alkonyatban,
A szürke fűzfák egyre komorabban
Guggolnak a bús víz holt ága mellett.
. . . . . .
Az alkonyat, a merengő festő fest:
Violára a lemenő felhőket
S a szürke fákra vérző aranyat ken,

Majd minden színét a Tiszának adja,
Ragyog, ragyog a búbánat iszapja.
. . . . . .

Juhász Gyula "Magyar táj, magyar ecsettel" című verséből valók ezek a sorok ; az alábbi pedig — a természetadta és az emberlátta fények számunkra már klasszikussá vált egymásba borulása — bizonyára mindenkinek úgyis eszébe jutott, amikor Ignotus szép meglátását végigkövette :

Milyen volt szőkesége, nem tudom már,
De azt tudom, hogy szőkék a mezők,
Ha dús kalásszal jön a sárguló nyár
S e szőkeségben újra érzem őt.

KOREK VALÉRIA
Newhaven

Kis vagy nagy i ?

Van a norvégoknak egy közmondásuk, amely magyarul úgy volna visszaadható hogy "Igaztalan gazhoz se légy". Ez jutott eszembe Kovács Imrének a "Szülőföldünk" című kiadványról írt igen érdekes és hasznos ismertetésének olvasásakor. ("Irodalmi Újság", 1967. január 15.) Egyetlen egy vonatkozásban ugyanis szándékolatlanul bár, de mégiscsak igaztalan ő a mondott mű szerkesztői iránt — nevezetesen a kis vagy nagy *i* kérdésében.A szerkesztők e részben megállapíthatólag a szerzők eredeti helyesírását tartották meg. Arany nagy kezdő *í*-vel írta az *isten* szót, Kölcsey azonban kicsinnyel — mellesleg ugyanúgy, mint Vörösmarty és Petőfi. Birtokomban van két olyan kiadvány, amelyből ez kétséget kizáróan megállapítható : Tolnay Lajos "Magyar költők" című, iskolai segédkönyvül készült antológiája (1892) és a Beöthy-féle iskolai magyar irodalomtörténet (1904). Ha e két kiadvány szerkesztője az akkori hivatalos helyesírás és, tegyük hozzá, a közfelfogás ellenére kis *i*-t használ a kérdéses szóban, akkor ez csakis Kölcsey eredeti írásképe lehet.

Nem érdektelen feladat lenne a magyar helyesírás történetét búvárlóknak kikutatniok az *isten* szó kis- vagy nagybetűs írásmódjának időbeli változásait. Úgy látszik mintha a reformkor költői a kisbetűs írásmódot gyakorolták volna, bár persze így kapasból nem tudhatni, mennyire volt ez általános. Viszont pedig az sincsen kizárva, hogy Arany forradalom előtti műveinek első kiadásában (gondolok az "Elveszett alkotmány"-ra és a "Toldi"-ra) nem szintén kisbetűs írásmód szerepel-e, és nem csupán később igazodott ő e részben a hivatalos írásmódhoz. Végül pedig, minthogy a dualizmus korában kétféle hivatalos helyesírás volt : az akadémiai és az iskolai, megállapítandó volna, vajon az *isten* szó kezdőbetűje tekintetében ezek egységesek voltak-e.

Kemény Ferenc
Oslo

Szellemidézés

A február 1-i számban megjelent "Szellemidézés" című kis cikkel kapcsolatosan hadd jegyezzem meg, hogy gróf Apponyi Albert nem volt magyar külügyminiszter, hanem a Trianonba utazott delegáció elnöke. Sohasem volt külügy-, hanem kultuszminiszter. A trianoni delegációnak egyébként azért nem volt miniszter-tagja, mert a békefeltételekről tárgyalni nem lehetett, csak a kész okmányt aláírni.

Tóth Miklós
Brüsszel

TŰZ TAMÁS

Kövi varázsló

gőzölgő smaragd réten
tisztálkodnak az oszlopok
egy kőlevél lehajlik mélyen
hátán tűzfarkú nyíl kopog
kipállott domborműveit
napban áztatva álmodik
a megjuhászodott szelíd
diadalív
rejtelmes felírását
ki firtatja ma már
elsüllyedtek a gályák
az arany batár
moha-sörtéit beretválja
a porba bukó rom
kőmíves-állvány áll a
Kapitóliumon

egyszóval nem akar meghalni
a veretes az ódon
de még a dőre sem a talm
fölkel valami módon
rakosgatja mi megmaradt
időtlen tavaszából
a viharrágta vén falat
kő-fogat ápol

az útikönyv is téved feleim
mert nem a holt történelem
fekszik a romok mezein
hanem a serkenő jelen
máglyagyújtó nyarakat élt át
ez a csobogó kő-rím

vesztaszüzet sorstalan cédát
altatott heverőin
hány népbutító szólamot
köpött undorral vissza
de ha Tibullusz lantja szólt
a dallamot hogy itta
és most e párás reggelen
mosakodó köveknek árnyán
csavargólány vad szűz terem
pengét villantó ármány

nem a ravasz szemszögből felvett
levelezőlapok
élesztik föl a lelket
a rozsdás kardiapot
autó-fiak éretlen zsivajába
belegyöngyözik belesóhajt
a tibulluszi hárfa
a lélegző folyópart
ömlik a gáz a dühödt motorokból
légszomj öli a márvány tüdejét
de az éleken ott dorombol
a tigris-szőrű üdeség
szügyét harmatban fürdeti
a kőbe vésett paripa
lábát makacsul megveti
feszül ina

tűnjetek el képárusok szirénhangú idegenvezetők
én akarom életre fújni én
a kőbe temetett időt

E felfogások profilja kétségbevonásának a kétségbevonása

SIKLÓS ISTVÁN az "Irodalmi Újság" 1967. január 15-i számában "E felfogások profiljának kétségbevonása" cím alatt marasztalta el Kabdebó Tamásnak ugyanebben a lapban, múlt év november 15-én, megjelent cikkét "A költői attitüd változásainak kérdései"-ről.

A két cikket összevetve elsősorban arra a következtetésre jutottam, hogy, sajnos, a Nyugatra szakadt magyar irodalmárok ez alkalommal, is, vagy túlbecsülték, vagy pedig egyszerűen figyelmen kívül hagyták a tényt, hogy az "Irodalmi Újság" olvasóinak tetemes része, ha a "műértő" címere nem is tart igényt, de mindenesetre érdeklődéssel követné ezt, vagy bármilyen ehhez hasonló vitát, amennyiben a vitafelek hajlandók lennének az elefántcsonttoronyból kimerészkedni, és vulgarizálás nélkül, kissé érthetőbbé tenni mondanivalójukat a nem szakosított közönség számára.

Siklós István először is bonckés alá veszi Kabdebó Tamás egyik nyitó meghatározását, amely szerint az úgynevezett "vulgár-marxista elképzelésekben" annyi igazság van, "...hogy a társadalom mozgásaihoz való alkalmazkodás vagy ellenállás szempontjaira lebontható megnyilvánulásnak az a formája, melyet, ha maradandó testet öltött, költészetnek nevezünk, ugyanakkor, mint a féligazságok legtöbbje, elméletileg azért káros, mert..." Siklós István szerint ez zavaros megfogalmazás és ellentmond Kabdebó Tamás később kifejtett feltevésének, amely szerint a mai költők nélkülözik az "attitüd"-öt, és mindössze a halhatatlanság kergetésére szorítkoznak. Mert hogy is öltheti maradandó testet, s ráadásul miért kergetne halhatatlanságot a költemény ? — teszi fel a kérdést Siklós István.

MEGLÁTÁSOM SZERINT a "maradandó test", ha nem is a legszerencsésebb formában, de nyilvánvalóan a költészet f o r m a i alapszabályaira való utalás volt Kabdebó Tamás részéről, ami viszont, magábanvéve, még nem zárja ki a költői állásfoglalás és mondanivaló hiányát vagy a sekélyességet, mint ahogy az utóbb említettek sem zárják ki a "halhatatlanság kergetését".

A "halhatatlanság kergetésével" kapcsolatban Siklós István Weöres Sándort idézi : "A negyven évnél hamarább elérkező III. évezrednek küldöm könyvemet, nem sejtve meddig őrzi meg..." — majd S.I. hozzáfűzi az idézethez : "nem valószínű, hogy ebből az olvasható ki : az örökkévalóság foglalkoztatja" (Weöres Sándort). Ha ugyanazzal az aprólékossággal közelithetem meg S.I. írását, mint amilyennel ő tűzte tollhegyre K.T. cikkét, akkor szeretném ehhez hozzátenni, hogy a mondat k i f e j e z i, hogy Weöres Sándort f o g l a l k o z t a t j a az örökkévalóság gondolata. Kár, hogy S.I. ugyanebben a bekezdésben bírálja K.T.-t a "pongyola szóhasználatért".

EZEK UTÁN S.I. a következő mondatot veszi bonckés alá :"Anélkül, hogy e felfogások profiljának jogosságát kétségbevonnánk, arra igyekszünk rámutatni, hogy napjaink költői attitüdjei, Nyugaton és Keleten egyaránt, a bárkitől vagy bármitől való eleve elrendeltetés elleni állásfoglalásban találnak egymásra, s így, látszólag, négyezer év óta először egyaránt 'történetietlenek' és apolitikusak." S.I. joggal kifogásolta a 'látszólag' szó, eddig legalábbis, indokolatlan használatát, jogosan teszi fel a kérdést : miért n é g y z e r é v óta először...? Ezt K.T. nem igyekezett alátámasztani. Ugyanakkor azonban S.I. figyelmen kívül hagyja az idézett mondat lényegét, azt hogy a XX. század második felében fonódott össze első alkalommal a különböző nemzetek sorsa olyan mértékben, hogy a szó legszorosabb értelmében ma beszélhetünk először "világproblémákról" és "világjelenségekről". Ennek nem kis mértékben a nukleáris háború veszélye az oka, — tehát nem véletlen, hogy K.T. cikkében Hiroshimát használja fel vízválasztóként. A "bárkitől vagy bármitől való eleve elrendeltetés elleni állásfoglalás" általános a mai költészetben és áttöri a Kelet-Nyugat közötti választóvonalat. Ha a politikai utasításra író hivatali poétáktól eltekintünk, akkor a mai költemények nagy részéből vagy a tehetlen elkeseredés, a talajnélküliség, vagy pedig az egyéni problémákba való menekülés csendül ki. Ez negatív állásfoglalás, de ennek felismerése és megállapítása nem jelent feltétlenül bírálatot. Ez csak ténymegállapítás. Hol lehet manapság egységes és osztatlan, következetes állásfoglalást fellelni ? Miért éppen a költészet legyen az emberi magatartásnak ez a megnyilvánulási formája, ahol a hovatartozás, más síkokon megoldatlan, problémája, minden környezeti ténytől elvonatkoztatva, hirtelen megoldást találhat ? S.I. elkerüli ezt a K.T. írásában kimondatlanul is bennfoglalt problémát. S.I. szerint a költői magatartás a "szavak, a hangcsoportok, a hangzás befejezett, teljes egységgé való formálásában nyilvánulhat meg", tehát szerinte a költői magatartás épp ezért sohasem esett át változáson. Számomra érthetetlen, hogy amikor K.T. egészen nyilvánvalóan a költő társadalmi, politikai állásfoglalásának hiányára fekteti a hangsúlyt, miért használja fel S.I. ellenérvként a formai egységre való törekvés változatlanságát ?

EGÉSZEN VÁRATLANUL S.I. így folytatja cikkét : "Ha a költői magatartás valóban változékony lenne, a költészet olvashatóságát mindössze néhány nemzedékre kellene leszűkiteni, azokra a nemzedékekre, amelyek közvetlen emberi élmények szálaival kapcsolódnak ahhoz a költői külső világhoz amelyben a művek megfogalmazódtak." Tehát S.I., miután szétszedte és kiforgatta a költői magatartás K.T. által megadott megfogalmazását, hirtelen magáévá teszi azt és átmenet nélkül olyan kérdést tesz fel, amelynek megválaszolása megint csak a költő és környezetének viszonyára kellene hogy alapuljon. S.I. válasza azonban újabb huszárvágással még egyszer megfordítja az érvek sorát és diadalmasan így összegezi a kérdésnek ezt a részét : "Végül is a s t í l u s szövevényeiből éppen a költészet lényege : a költői magatartás változatlan arca rajzolódik ki." Tehát a költőnek saját korához és társadalmához való viszonya mellékkérdés, és ha ezt a mellékkérdést K.T. mégis felveti, úgy csak arra van szükség, hogy a kérdést egyszerűen meg se halljuk, tegyünk fel helyette egy másikat, saját megfogalmazásunkban, és arra adjunk kielégítő választ. Talán azért gondolhatnánk arra is, hogy az évszázadok óta halott költők műveinek élvezetét nemcsak stílusuk, de az is lehetővé teszi, hogy korukban a társadalmi változások korántsem folytak le olyan szédítő ütemben, mint ma. Továbbá az elmúlt századok költészetének é l v e z ő i valószínűleg tisztában vannak a művek megszületése idején uralkodó történelmi viszonyokkal, s ráadásul a visszapillantás valamelyest tárgyilagosabb szemszögéből ítélhetik meg a költő helyzetét és állásfoglalását. Vagy talán é l v e z h e t ő Dante "Isteni színjáték"-a Dante korának és Olaszországának minimális ismerete nélkül is ?

S.I. nagyképűségnek tartja K.T. egyik kitételét, amely szerint Magyarországon a helyzetet a "valamirevaló politikusok teljes hiánya évszázadok óta" jellemzi. Mi az, hogy "valamirevaló" ? Mi az, hogy hiány" ? Mi az, hogy "évszázadok" ? Jogosan hördül fel S.I. ? Mátyás uralkodása idején még lehetett szó m a g y a r politikáról. Hogy azóta mi történt ? Ezzel a kérdéssel több kötetben lehetne foglalkozni. Legrövidebben és legvelősebben talán Bibó István egyik tanulmánya taglalja a helyzetet "A harmadik út" című könyvében. Feltétlen volt "valamirevaló" politikus azóta, csak vagy a kellő politikai hatalom hiányzott a kezéből, mint Széchenyi esetében is, vagy képességeit egy tarthatatlan helyzet konszolidálására fordította, mint Deák vagy Bethlen István, vagy olyan időkben jutott vezetőszerephez, mint Kállay Miklós, amikor csak azt lehetett menteni, ami menthető volt, és azt is bajosan. Kossuth korszakalkotóan radikális politikájának maradandó kivitelezését a nemzetiségi probléma hibás megközelítésével tette lehetetlenné, amit csak akkor látott be, amikor a szabadságharc szám-űzetésben élő egykori vezérének nevét otthon már mindenki olyan célokra használta fel, amilyenekre akarta. K.T. elragadtatta magát, de S.I. megint csak túlzásainak kihangsúlyozásával kerüli el a K.T. által érintett súlyos probléma lényegét.

"HIROSHIMA óta nem írt senki valóban maradandó költői művet..." — írja K.T. Azóta képtelen a költészet "műgonddal" reményt szolgáltatni. "Miért lenne az atombomba a valóban maradandó művek kritériuma ?" — kérdi S.I. Nem tűnt fel S.I.-nak, hogy az atombomba valahol megölte nemcsak Hiroshima és Nagasaki lakosait, de az emberiségnek az eszmék erejébe vetett hitét is ? A fizikai pusztulás persze gyorsabb és drámaibb formában következett be, mint a hit sorvadása, viszont hol vette magának S.I. a fáradságot, hogy megcáfolja K.T.-t, amikor az utóbbi így ír : "A romantika nekiveselkedése és a földet forgató titánok lelohadása után a század első felében jelentkező poétikai válság a szerepcserék velejárója volt : az új médium, a mozi, és később a televízió elrabolta a közönséget, a váteszt fölváltotta az ideológus, a sámánt a politikus, s az árván maradt poéta vagy a 'médium' szolgálatába állt vagy elefántcsonttoronyba vonult, vagy végzetes félreértésből propagátornak kötelezte el magát." Hiroshima után a politikusok szólamaiba is lassanként bevonult a cinizmus. Az események drámai gyorsasága túlszárnyalta az eszmék lassú és dialektikus fejlődését. A tömeges pusztulás néha küszöbönálló, néha incselkedően eltáncoló, de állandóan kivehető háttérbe szorította az eszmék horderejét. Egyre kevesebben teszik fel a kérdést : velem vagy ellenem ? Egyre kevesebben tudják minden bizonyossággal megkülönböztetni a "jót" a "rosszt".

A népszerűség kedvéért felhigított és egymással ütköző lélektani teóriák világában, a faji megkülönböztetést pártoló baloldali szakszervezeti politikusok korában, vagy a szólásszabadságot követelő neonácik "demokratikus" nyitányai közepette, amikor a kommunista lehet "sztálinista", "trockista", "titoista", követheti Moszkvát, vagy Pekinget, amikor Angliában a munkáspárt és a konzervatívok politikája között nehéz a különbséget fellelni, amikor Franciaországban a hagyományos politikai konzervatizivmusra támaszkodó De Gaulle nyugodtan barátkozhat Moszkvával és Hanoi-jal, hol foglalhat állást az egyén ? Hol foglalhat állást a költő ? Ez a kérdés csendül ki K.T. cikkéből, s erre a válasz semmiképp sem a S.I. ajánlotta stíluscsiszolásban keresendő, sem pedig a divatos szimbolizmus olyan válfajaiban, ahol a szimbólumok közötti ok és okozati összefüggések a képszerűség harmóniájából erednek, és ezáltal egyre kevésbé fedik a szimbólumok által jelképezni óhajtott valóságot.

PALLAI PÉTER
(London)

TARDOS TIBOR

TI BUTA FIATALOK

Ilyenkor, a Nagy Napok előtt, magamba szállok s minden vétkemet megbánom.

Elmegyek a gyóntatóatyához, Dom Vidorhoz, meghúzom a palástját, alázatosan megkérem :

— Dom Vidor, egy kis steksz kéne. Nagyon, de nagyon kéne. Adjon.

Szeme sem rebben vékony acélkeretes pápaszeme mögött, csak néz, égszínkéken, kerekre nyitva.

— Minek neked a pénz ?

— Rosszlányokra, atyám.

Arcizma se rebben, csak néz, nyugodtan, rosszkedvűen.

— Vétkeztél ?

— Vétkeztem, atyám.

— Mikor ?

— Rengetegszer, atyám. Bújom a rosszlányokat. Fél órája sincs, még benne ültem a fertőben.

— Félórája ?

— Félórája, atyám.

— S megint újra vétkeznél ? Minden félórában ?

— Nem minden félórában, atyám — mondom. — Megtenném, ha lehetne, minden tíz percben, kétpercenként, harmincmásodpercenként. Ha rajtam állna, kegyes gyóntatóatyám, ki se szállnék a fertőből.

Élesen rám pillant.

— Locsi-fecsi szamár. Azt hiszed, hogy mi egyházi emberek nem ismerjük a világ dolgait ? Nincs olyan férfi, aki akkorákat henteregne a fertőben, mint amekkorákról te itt szavalsz.

— De van, de van. Most azonnal elmondom részletesen, hogyan volt ma reggel a Katival, délben a Mancival, pár perccel ezelőtt azzal a hatalmas fenekű, brigadéros kinézésű Jolánnal, aki...

— Csitt ! — mondja Dom Vidor. — Kárálsz, kotyogsz, locsogsz, kevered a szót. Fecsegsz velem, nem gyónni jöttél. Fertő, paráznaság : ez mind mese. Nincs neked bűnöd, vagy ha van, nem az, amivel elhencegtél.

Fejet hajtok előtte.

— Bravó, Dom Vidor. Igaza van. Ritka éleslátó atya.

— Na látod — mondja. Tubákot csippent, megtömi orrlikát, kiteregeti zsebkendőjét, élvezeteset tüsszent. — Halljuk csak — mondja. — Valld be az igazat. Mért vagy itt ?

— Pénzért, Dom Vidor — mondom alázatosan, lehajtott fővel. — Pénz kéne. Steksz, lové, pezeta, dollár, fillér, forint. Valami kis tőkécske.

— Pénz, pénz, pénz, mindig csak az van a szátokban. Halljuk, mire kéne, ha volna ?

— Szerszámra, atyám.

— Miféle szerszámra ? Tudtommal semmi kézi mesterséged nincs, bikfic ?

— Készülök egyre, atyám.

— No-no. Mesterségre ?

— Arra, atyám.

— Tisztességesre ?

— Ahogyan vesszük, atyám. Én nagyon tisztességesnek tartom. Emberölésről lenne szó.

Rám villantja a tekintetét a szemüveg alól.

— Megint csak hencegsz. Hogyan tudnál te embert ölni ?

— Tudok, atyám. Nagy gyilkos vagyok én.

— Vagy te a fityfenét. A légynek se ártasz. Egy kelyhet nem tudsz rendesen arréb tenni az oltáron. Nem tudsz egy csengettyűt rendesen megrázni. Beszélni sem tudsz rendesen, csak motyogsz. Hogyan tudnál te ölni ?

— Tudok! Ha akarja tudni, Dom Vidor, ölök minden nap. Ma is öltem.

— Mikor ? Kit ?

— Csak úgy. Járókelőket.

— Miért ?

— Kinyiffantottam őket. Most tanulok késelni. Hüvelykujj a bicska fokán, alulról felfelé, a hasnak. Vagy a hátsó-szívszúrás : konyhakés, két kézre fogva, gerinctől balra, a hatodik és a hetedik borda közé. Ma délben a Ferderéten öltem először, nyakszúrással. Mindez nagyon nehéz, nagyon fárasztó, véres és bizonytalan. Pisztoly kéne. Azért jöttem, hogy adjon pisztolyra pénzt.

Dom Vidor keserűen pislog, hosszasan fújkálja az orrát, körülményesen elhajtogatja a zsebkendőt.

— A fene egyen meg — mondja. — A fene egye meg a ronda, kerekre nyírt, hazug fejedet. Idejössz, összevissza lódítasz nekem, órákhosszat. Nem szégyelled magad ?

— Dom Vidor ! — mondom gyorsan. — Nem tetszik hinni nekem ? Tessék telefonálni a rendőrségre ! Tessék megkérdezni azonnal, miféle rémtetteket követtek el a mai nap reggelén, a város különböző pontjain ! Úszik-e szétvágott vízihulla a Taraczosban ? Függ-e lábtól felkötve fiatal lány földi maradványa a Városkapú északi szárnyán ?

— Csitt !

— De igen ! Tessék megkérdezni csak ! Tessék érdeklődni, kire vallanak a szemtanúk, kire illik a gyilkos személyleírása ?

— Terád, mi ?

— Igenis, énrám.

Legyint, elfordul, megkopogtatja a gyóntatófülke deszkáját.

— Egy fityinget se adok — mondja. — Egy árva garast, egy lyukas krajcárt se. Hetvenkedésedet, meséidet hagyd abba, térj jó útra, ez a tanácsom.

Odahajlok a füléhez.

— Már abbahagytam. Már jó útra tértem, Dom Vidor.

— Mikor, te ?

— Ma délben.

— Még nincs is dél.

— Pár perce, szóval.

— Jó útra tértél ?

— Jó útra.

— Ne beszélj ? S hogyan ?

— Ahogyan kell. Ráléptem. Rajta haladok.

— Igazán ? Akkor miért ömlik belőled a hazugság ?

— Hatni akarok magára, Dom Vidor, azért.

— Hatni, rám ?

— Pénzre van szükségem. Szeretnék kicsikarni magától egy nagyobb összeget.

Dom Vidor leveti, összehajtogatja stóláját.

— Legény legyen a talpán, aki éntőlem nagyobb összeget akar kicsikarni — mondja.

— Legény vagyok.

— Korán keljen fel az az egyén.

— Korán keltem fel.

Rám néz.

— Tán erőszakhoz is nyúlnál, Isten embere ellen ? — kérdi.

— Miért ne — mondom. — Isten embere is csak ember.

— No, szó se róla — mondja elgondolkozva Dom Vidor. — Szó se róla.

— Megfeszíthető — teszem hozzá.

— Hát az — féleli Dom Vidor.

— Volt már rá példa.

— Volt — feleli csendesen a pap.

— Hát akkor készüljön fel, atyám — mondom halkan neki.

Néz, néz a jó Dom Vidor, meleg, üveglencse-megnagyította kerek kék tekintetével.

— Megtalálod aztán a pénzt, fiam ? — kérdi, s mintha évődő szikra villanna meg a szemüveg mögött.

— Felkutatom, atyám. Míg maga itt lóg, megfeszítve, a gyóntatófülke falán, addig én szétrúgom az egész paplakot. Felásom az utat, felhányom a fiókokat, agyoncsapom az egereket, harminc helyen megfúrom a falat. Lebontom a szenteltvíztartót, kiszivattyúzom a halastavat.

— Nem lesz könnyű dolgod, gyerekem — mondja, miközben sóhajtva leveti a cipőjét. — Nem lesz sétakocsizás.

— Nem baj — feleiem. — A maga dolga az, hogy meg lesz feszítve, haldoklik, hörög. Közben én megbecstelenítem a háziasszonyát, szétvágom apró szeletekre a takaróit, lebontom a padlást, felrobbantom a pincéjét. Maga csak hörögjön nyugodtan, a részleteket bízza rám.

Sóhajt.

— Milyen szamarak vagytok ti, fiatalok.

— Szamarak, nem szamarak, kell a steksz, atya — mondom.

— Ugyan mire ? — kérdi, s engedelmesen tartja meztelen lábfejét, meztelen széttárt tenyerét. — Ugyan mire ?

— Mire, mire — mormolom, miközben odaillesztem a nagy szeget, magasra emelem az ingemből előhúzott kalapácsot. — Mire, mire. Nyakunkon az Ünnep. Nincs rendes imakönyv. Már tavaly szétesett a bibliám. Nézze meg a cipőm : ilyenben nem jöhetek be a templomba. Vacsora. Ajándékok. Persely. Kérem a feloldozást.

Félrebillent a feje. Függ. Lehunyt szemmel, félig elnyílt szájjal mondja, amit szokott, az érthetetlen, héber vagy latin szavakat.

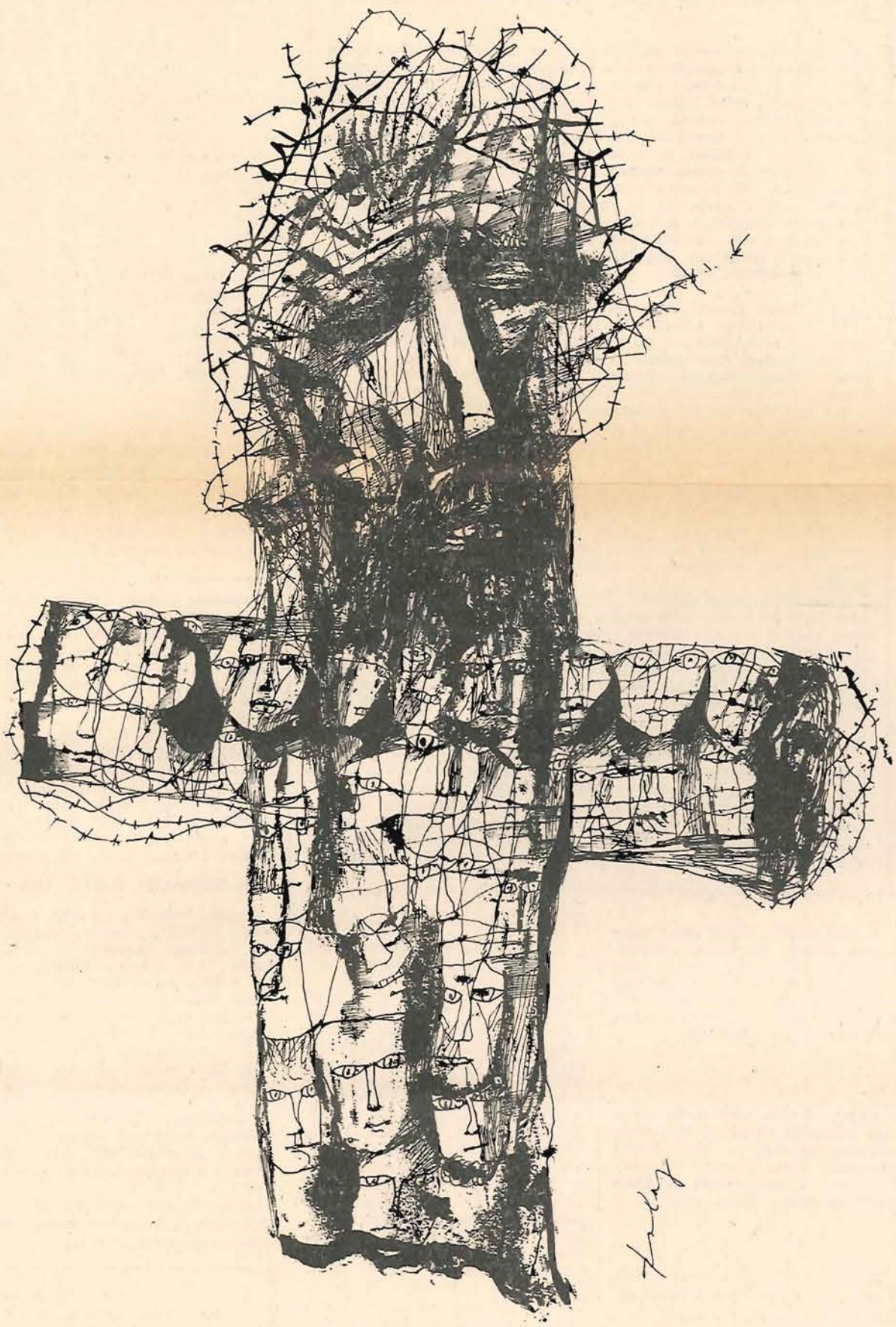

HÚSVÉT

Szalay Lajos rajza az Irodalmi Újságnak

PÁRIZS MELLETT, Le Rochetonban kerül megrendezésre a 8. Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia. A találkozóra, amely március 19-én nyílik és 26-ig tart, már a múlt év végéig 64-en jelentették be részvételüket. Szervezői: Szépfalusi István ausztriai, Glatz József nyugat-németországi és Koltai Rezső svédországi lelkész.

*

A PÁRIZSI Galerie Jacques Massolban kiállították az Atila művésznéven alkotó Bíró Attila negyven akvarelljét, amelyek Yvon Taillandier francia író "Les Voyageurs involontaires" című munkáját illusztrálják. A kiállításnak mind a nagyközönség, mind a sajtó részéről rendkívüli sikere volt és az idei évad kiemelkedő eseményei között tartják számon. A "Paris-Presse" című nagy napilapban René Barotte négyhasábos cikke foglalkozik a festővel és munkásságával s egyebek közt a következőket írja: "Atila művészete örök játék a perspektívával, annak az örületnek a kifejezése, amely bölcsességgé válik. Akvarelljei olyan utazásra visznek bennünket, amire nem számítottunk."

*

SZENDREY JULIA keszthelyi szülőházában emlékszobát rendeznek be. A Petőfi Irodalmi Múzeum sok tárgyi emléket, eredeti dokumentumot bocsát rendelkezésre a nyáron megnyíló emlékszoba berendezéséhez.

*

AZ AUSTRÁL Állami Rádió, az A.B.C. meghívására 1967-ben Gertler Endre hegedűművész Belgiumból, a Vég vonósnégyes az Egyesült Államokból és az ugyancsak magyarországi születésű Moshe Atzmon karmester Izraelből Ausztráliában fog hangversenyt adni.

*

BERNARD BUFFET, a híres francia festőművész fiatal érdeklődők számára útmutatót írt a párizsi Louvre kincseinek megismeréséhez.

*

OTTO KLEMPERER, a 81 éves világhírű karmester felépült hosszú és súlyos betegségéből. A napokban két hangversenyt is vezényel Londonban. A New Philharmonic Orchestra Mahler IX. szimfóniáját adja elő vezényletével.

*

JOHN HUSTON, a látványos Biblia-film rendezője, folytatni akarja a szent könyvek megfilmesítését. Következő filmjében David vagy Salome történetét fogja feldolgozni.

*

KIS MÚZEUMOT rendez be az István király Múzeum Székesfehérvár egyik jellegzetes épületében, a copf-stílusú Buldenz-házban. A régi épületben két kiállítást nyitnak. Az egyik Székesfehérvár történelmi múltjának emlékeit ismerteti. A másikon bemutatják Ybl Miklós hagyatékát: nagyértékű festményeket, grafikákat, kisplasztikákat, régi bútorokat és az Ybl-család tagjainak kéziratait.

*

AZ OLASZ RÁDIÓ Mikszáth Kálmánnak szenteli március 27-i német nyelvű műsorát.

*

SAO-PAULÓBAN, Dél-Amerika második legnagyobb városában, több évtized vitája után, végre megkezdik a földalatti építését. A subtropikus klíma, a nehéz talajviszonyok nem könnyű feladat elé állítják az építéssel megbízott német-brazil vállalatot. A tervezést 30 mérnök-társa segítségével Makkay Tamás irányítja.

Irodalmi Ujság

Kassák Lajos köszöntése

Köszöntünk, drága Kassák Lajos — állj, a forma tegező, s valójában még csak nem is tudni, hány embernek van joga a világon Kassák Lajost tegezni. Kettőnek? Ötnek? Kilencnek? Többnek aligha. Négy mesterlegény, két-három asszony, egy-két régi művész-társ. Hányan élnek még közülük? A nyolcvanéves Kassák időben, térben, mint röpülő rakétáról nézi a lezajlott évek tengerét.

Nyolcvan éve, a tavasz első napján született, s aki hisz a csillagokban, úgy látja öt már régen, — Magát, Lajos —, mint a tavasz hírnökét. De még ha nem hisz is a csillagokban valaki, ám Magyarországon született, vagy ha nem is született valaki Magyarországon, csak valaha köze volt a művészethez, tudja, hogy Kassák Lajos, az egykori felvidéki mestergyerek, munkásivadék, világjáró legény, a tavaszt hozta el, vagy öt évtizeddel ezelőtt, azt a sokat reklamált Tisztító Vihart, az alkotóművész gondolkodásába. Rombadönteni könnyű — vagy nem is olyan könnyű? —, de ő elsőnek döntötte halomra az elavult művészeti szemléleteket. Rombadönteni könnyű — vagy talán nem is olyan könnyű, amikor pontosan célozva a denevértanyákat, a múlt aklait, a penészes, kongó várfalakat, a képmutatás és a kenetes himnuszok csarnokait kell feldúlni. S ő azokat dúlta fel, s mekkora erővel, elhatározással! Több mint félszázadon át megmutatta, nem egy, de három nemzedéknek, hogy mit lehet, mit kell a romok helyére építeni: az emberi értelem mélyéből, az emberi jellem legtisztább altalajából vett anyagokból — az újdonság, a merészség, az igazság, egyszóval a szabadság felhőkarcolóit.

A tizennégyes háború kezdetén, mikor a francia szürrealisták még gyermekálmaik mélyén szunnyadtak, ő dübörgő munkáskórust írt az Építőkhöz; s mikor mi még gyerekálmainkat aludtuk, Kassák fekete orosz ingben az emberi egyenlőség, a nemzetköziség, a világszabadság eszméit oltotta be sok száz fiatal hallgatójának szívébe; mikor a torzsalkodás, a testvérharc szinte semmivé tizedelte a magyar baloldalt, az ő alakja, mint egy óriás, k i s b e t ű s, fekete mágnes, az ország minden tájáról, maga felé vonzotta a fiatal baloldaliakat. (De hiszen nemcsak tegeznünk nem szabad — nagybetűvel írni a nevét, az is megbocsáthatatlan ízléstelenség. A "Munka" címlapján, a kisbetűs — s mégis milyen nagy — néven tanultuk meg szinte mindannyian, hogy dacos-kisbetűsen is lehet az ember nevét leírni, úgy, hogy kassák lajos, s attól nem kisebb nem lesz: fényesebben világít.)

Mit hozott Kassák Lajosnak — kassák lajosnak — az új kor, az, amelyikért küzdött, az, amely annyi véres év után felváltotta az ő, a mi halálos ellenségünket, a fasizmust? Ő, aki egész életében harcos forradalmár volt, megtalálta-e otthonát akkor, amikor Magyarországon egyszerre minden "szocializmus" lett, és minden: "demokrácia"? A "munkáshatalom" beköszöntése mit hozott a legszocialistább munkásnak, osztálya legkiemelkedőbb képviselőjének? Tudja mindenki, mit. Hosszú, évtizedes szilenciumot az akkor hatvan évét ünneplő, világhírű avantgard személyiségnek, teljes nyomort, szó szerint vett munkanélküliséget, feketelistát — olyat, amilyen szigorút, amilyen fenyegetésekkel teljeset a legszigorúbb Horthy-érában nem költő vagy nagy művész, de a legvörösebb munkás sem igen szenvedett. Alakját a reakcióval azonosították, költészetét "burzsoá elkorcsosulásnak", "kapitalista-formalista fertő"-nek nevezték, festészetét, amely az elsők közt kísérelte meg a világon a mértani formák alkalmazását, eltiltották.

S Kassák Lajos — mit lett? Hallgatott, és dolgozott. Dolgos keze, újra törő művészete nem némult el a legnehezebb pillanatokban sem. Emberi szava, bátorsága sem tört meg, egyetlen percre sem. Ha megkérdezték — és voltak, akik megkérdezték —, gerincét mindig szálegyenesen tartva, köntörfalazás nélkül mindig megmondta, ami a szívén feküdt. S tudjuk, hogy ami a szívén feküdt, az — enyhén szólva — sohasem egyezett azzal, amit a diktatúra hallani akart.

Ma, nyolcvanadik születésnapján, a mi hangunk kicsi és el is hal talán a nagy kórusban, amely üdvözli. Tovább már semmiképpen sem hunyhattak hivatalosan sem szemet a nyolcvan éve sütő tavaszi nap előtt, hát — felfedezték. Ha kívánunk valamit szívből, azt kívánjuk, hogy forradalmi tanítását is felfedezzék nyolcvanéves korával, s azt ugyan ne ünnepeljék, hanem engedjék meg neki végre, hogy szabadon áradjon — mintegy harminc-negyvenéves mesterséges késleltetéssel — az arra szomjas nemzedékek szívébe.

A NAVARRAI DÓM belső renoválása közben, két vastag festékréteg alatt, 1.000 körül készült freskókat fedeztek fel. A felfedezés igen nagyjelentőségű, mert ebből a korból alig maradt fenn freskó. A mű az Apokalipszist ábrázolja.

*

ANNA FRANK naplójának televíziós változatát készíti el Alex Segal amerikai rendező a New York-i American Broadcasting Company számára. A címszerepet a latinamerikai Diane Davila alakítja.

*

CHARLOTTE MOORMAN New York-i csellóművésznő eredeti ötlettel vonta magára a figyelmet: koncertjén meztelen felsőtesttel jelent meg. A közönség megtapsolta a művésznőt, az ügyeletes rendőrtiszt azonban nem bizonyult ilyen megértőnek és letartóztatta. Másnap reggel az óvadék ellenében szabadon bocsátott hölgy így nyilatkozott: "Mindig tudtam, hogy New York a legvidékibb város, ahol minden rendőrtiszt zenei analfabéta".

HÁY GYULA "Tiszazug" című drámáját bemutatták Antwerpenben flamand nyelven.

*

A PRÁGAI Iparművészeti Múzeumból a látogatási idő alatt elloptak egy 100 ezer cseh-korona értékű, arany barokk oltárt. Pár nap múlva újra kirabolták a múzeumot és sok értékes régiséget vittek el 326 ezer korona értékben. A második betörés után néhány órával a rendőrség elfogta a két betörőt a rabolt értékekkel együtt. Segítőtársaikat, többek között két belga állampolgárt, a határom fogtak el; megtalálták náluk az arany oltárt és más értékes tárgyakat is.

*

A BAYREUTHI ÜNNEPI JÁTÉKOK előadásainak árát 10 %-kal felemelték. A Festspielhaus előadásain a legdrágább hely ára 95 DM lett.

*

INGMAR BERGMAN a híres svéd filmrendező Norvégiába utazott. Az Állami Drámai Színházban Pirandello "Hat szerep keres egy szerzőt" című művét fogja rendezni.

*

MICHEL SIMON, a híres francia színész újra filmezik: "Az öregember és a kisfiú" című filmben játszik egy idős, náci érzelmű franciát, aki a német megszállás alatt örökbe fogad egy árva gyereket.

*

AZ ALHAMBRA, Párizs legrégibb revüszínháza a jövő hónapban bezárja kapuit és helyére üzletház kerül. A színházban számos neves színész kezdte pályáját, köztük Maurice Chevalier is.

KIRÁLY BÉLA "A haláltól a forradalomig" című tanulmánya, amelyet eredetileg a "Dissent" nevű amerikai folyóirat közölt, most különlenyomatként is megjelent.

*

MITOLÓGIAI MÚZEUM nyílt a görög tengerparton. A három termet és a könyvtári helyiséget magábafoglaló épületet egy betonból készült "trójai ló"-ban helyezték el.

*

EINSTEINRŐL film készül Amerikában. Címe: E = mc2.

*

AZ OSCAR-DÍJ odaítéléséről április 10-én döntenek. A válogató bizottság 16 filmet jelölt, köztük 4 külföldit: egy francia, egy magyar, egy lengyel és egy cseh-szlovák filmet.

*

MARC CHAGALL festőművészt New York város vezetősége, a város kulturális életének fejlesztésében végzett munkájáért a legmagasabb kitüntetéssel, a Händel-éremmel jutalmazta.

*

JOSÉ MARTINEZ RUIZ spanyol író 91 éves korában Madridban elhunyt. A világ Azorin néven ismerte meg; az úgynevezett 98-as generáció, a XIX. század végén feltűnt spanyol írócsoport utolsó képviselője volt.

*

CHARLES WASSERMANN költőt, Jakob Wassermann osztrák író fiát a legnagyobb kanadai irodalmi díjjal tüntették ki.

*

VITTORIO GASSMAN négyhónapos turnéra indul az olasz városokban DKSB néven működő társulatával. A négy betű: Dosztojevszkij, Kafka, Strindberg és Becket — a műsor szerzői — nevének kezdőbetűje.

*

ISMERETLEN TETTESEK betörtek abba a sírboltba, amelyben február közepén Martine Carol francia filmsztárt helyezték örök nyugalomra. A betörők mintegy kétszázezer frank értékű ékszert raboltak el. A filmsztárt ugyanis, kívánsága szerint, kedvenc ékszereivel együtt temették el.

*

SZÓNYI ISTVÁN több mint 30 évig élt Zebegényben. Házában most múzeumot és munkáiból állandó képkiállítást lélesítenek.

*

EGET NYITOTTAM címmel jelent meg Baráth György Izraelben élő költő legújabb verseskönyve. A könyvhöz írott előszavában írásait Psycho-Kozmikus-Nukleáris verseknek nevezi.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 172, Pitt Street, Sydney. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 4.20 schilling, Belgium: 11 frank, Dánia: 1.20 korona, Finnország: 60 márka, Franciaország: 1.10 frank, Hollandia: 1 forint, Izrael: 70 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország: 100 líra, Svédország: 1 korona, Svájc: 1 frank, USA: 0.25 dollár, Brazília: 500 Cr. $. Minden más országban: 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujsag

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie: Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication: Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVIII. évfolyam 8. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1967. május 1.

SZEMÉLYCSERÉK

"ISTEN VELE, Mihály!", a bíró búcsúzott így, félévszázaddal ezelőtt, alighogy a fehérterror hullámai elültek, Héjjas Iván mindenre kapható, a legpiszkosabb feladatokat elvégző, paraszti alantasáról, Francia Kiss Mihálytól. A keresztnevet kell csak megváltoztatni, hogy magunk elé képzeljük a kommunista párt búcsúját a Magyar Népköztársaság maratoni elnökétől, Dobi Istvántól. Miként lett ebből az ellenzéki, antifasiszta múltú, kisgazdapárti parasztemberből a mindenkori moszkvai helytartók engedelmes eszköze : a kor- és a bor-történészek feladata lesz majd felderíteni. De ami tény : az elmúlt húsz évben nem volt olyan változás, amihez ne adta volna a nevét, nem volt olyan becstelenség, amit ne "fémjelzett" volna. Mindkét elődje, Tildy is, Szakasits is rendőri úton távolíttattak el tisztükből s Dobi Istvánt ez a legkevésbé sem zavarta abban, hogy a helyüket elfoglalja. Kiszolgálta Rákosit, aztán 1953-ban beiktatta Nagy Imrét, hogy húsz hónappal utóbb hitelesítse a leváltását; a forradalom alatt az ő kezébe tette le Nagy Imre az esküt, amelyet nem Nagy, hanem Dobi szegett meg azzal, hogy a bevonuló oroszokat és a Kádár-kormányt "törvényesítette". Ha a köztársasági elnöknek alá kell írnia minden kivégzési okmányt, akkor Dobi István nem kevesebb ember halálában vállalt bűnrészességet, mint Francia Kiss Mihály. S most öregen, fáradtan, betegen mégiscsak menesztették őt.

Gyorsabban s fiatalabban, nem jutott jobb sorsra Kállai Gyula, a miniszterelnök sem. Tisztességes és tehetségtelen újságíróként kezdte a pályafutását a harmincas évek végén a "Népszavá"-nál. A sztálinizmus börtöne a tisztességet kiölte belőle. A tehetségtelensége megmaradt. Nagy Imrének köszönhette kiszabadulását a börtönből, de alighogy levetette a rabruhát, máris sietve beszegődött Rákosi funkcionáriusának, 1956. november 4-e után pedig Kádár egyik leghűségesebb támogatója lett. Most, hogy hűsége jutalmaként, rekordsebességgel, alig két év után, kipenderítették a miniszterelnöki tisztségből, most, minekutána befellegzett a díszsorfalas külföldi utazgatásoknak és Szaudi-Arábiát átrepülve nem küld többé üdvözlő táviratot a Négusnak, most, az Országgyűlés elnöki székébe lefokozva, Vas Istvánné méltó utódaként, eltöprenghet azon : hát érdemes volt ? Hát érdemes volt, egyebek között, fedeznie egyik legjobb barátja, Losonczy Géza meggyilkolását ? Nem lett volna-e jobb — rossz újságírónak és tisztességes embernek maradnia ?

A KÖZVETLEN UTÓDOKAT leginkább az különbözteti meg elődeiktől, hogy még nem volt módjuk és alkalmuk hasonló mélységekig süllyedni. Az ország és a nép érdekében szeretnénk remélni, hogy nem is lesz.

A Magyar Népköztársaság új elnökét Losonczi Pálnak hívják. Az utóbbi évek nyüzsgésének szorgos önjelöltjei, Ortutay Gyula, Erdei Ferenc, Mihályfi Ernő szomorúan vehették tudomásul, hogy megint lemaradtak, s a nyeretlenek versenyében egy "outsider" futott be az első helyre, valaki, akire senki se gondolt, senki se számított. Egy negyvennyolcéves volt téesz-elnök : soha fiatalabb és soha névtelenebb elnöke nem volt Magyarországnak. A választás nyilván három okból esett rá. Először azért, mert feltételezik róla, hogy nem sok vizet fog zavarni. Másodszor azért, mert legutóbbi tisztére, a földmívelésügyi miniszterségre alkalmatlannak bizonyult. A mezőgazdasághoz nem árt érteni, különösen a magyarhoz, amelyik válságban van, köztársasági elnöknek viszont mindenki megfelel. Harmadszor : mert Dobi után újra paraszti elnök kellett, hogy a "munkás-paraszt-szövetség" szentséges elve ne szenvedjen csorbát. Mintha csak attól kellene tartani, hogy ötmillió paraszt odahaza cistént kapát-kaszát ragadna, ha az elnök nem közülük, hanem munkás vagy értelmiségi sorból került volna ki. Vagy mintha ugyanez az öt millió most azt érezné, hogy a leghalványabb köze is van a tényleges hatalomhoz. Mindenesetre szomorú jelenség, hogy a köztársaság elnöke ennyire név, érdem és tekintély híján legyen. Szomorú és megszégyenítő, ha az ember arra gondol, hogy ezt a tisztet más országokban egy De Gaulle vagy egy Saragat tölti be. Igaz, Franciaország is, Olaszország is dekadens, burzsoá állam s még nem jutott el a fejlődés oly magas fokára, mint a Magyar Népköztársaság.

Az új miniszterelnököt Fock Jenőnek hívják. Ötvenegy éves, hivatalos életrajza szerint műszerészség a szakmája, gyerekkora óta tagja a kommunista pártnak, eddig miniszterelnökhelyettes volt és elsősorban gazdasági kérdésekkel foglalkozott. Képességei közismerten középszerűek, nyugati tudósítók beszámolói szerint a gazdasági terület igazi főnöke Nyers Rezső, a párt Központi Bizottságának titkára. Fock inkább "strohmann" és sokan úgy vélik, hogy miniszterelnöksége csak átmeneti : addig fog tartani, amíg Nyers előkészíti a tényleges állami vezetés átvételét. Ezt a feltételezést támasztja alá az is, hogy jövőre kerül bevezetésre az agyonreklámozott "gazdasági reform", amelynek a pártapparátusban Nyers a legkövetkezetesebb, és állítólag a legbátrabb képviselője. Ha a reform eredményesnek mutatkozik, Nyers joggal igényelheti majd a kormány elnökségét. Ha a reform akadozik, vagy csődbe jut, illetve csődöt idéz elő, Fock személyében már előre biztosítva van a bűnbak.

A KORMÁNYBAN végrehajtott többi személyi változás is arra enged következtetni, hogy a gazdasági reform az, ami a pártvezetést a leginkább foglalkoztatja. A két új miniszterelnökhelyettes, Dr. Ajtai Miklós és Dr. Timár Mátyás — a most divatos kifejezéssel élve — úgynevezett technokrata. Politikai múltjuk jelentéktelen, az első vegyészmérnök, a második a közgazdasági tudományok kandidátusa. Mérnökember, Dr. Dimény Imre lett a köztársasági elnökké elő- és hátraléptetett földmívelésügyi miniszter utóda is, mérnök, — vegyészmérnök — eredeti foglalkozását tekintve az új pénzügyminiszter, Vályi Péter és üzemmérnök az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság új elnöke, Kiss Árpád. (Csak az Országos Tervhivatal elnökévé neveztek ki egy volt géplakatos pártfunkcionáriust, Pádi Imrét, ezzel is igazolva, amit az "Irodalmi Ujság" már április 15-i számában előre jelzett : azt, hogy a Tervhivatal jelentősége csökkent és szerepét egyre inkább más szervek veszik át.)

Az új kormánylistát végigtekintve kiderül, hogy az állítólagos "munkás-paraszt kormány" 21 tagjából 10-nek a neve előtt van ott a Dr. cím, a nem doktorok között is akad mérnök, hivatalnok, sőt volt püspök is, — csak éppen a munkásokat és a parasztokat kell nagyítóval keresni. Mindezt nem bírálatként, nem dicséretként, csupán ténymegállapításként szögezzük le. Ami a technokraták nagyméretű előretörését illeti, ebből az országnak inkább haszna lehet, mint kára. Minél több mérnök, orvos, tudós van a kormányban és minél kevesebb az Apró Antalhoz hasonló politikus csizmadia, annál jobb. A kérdés csak az, hogy a most előléptetett szakemberek valóban a legérdemesebbek-e avagy lehetett-e volna náluk jobbakat is találni, no meg az : milyen mértékben engedik majd szóhoz jutni, valóban vezetni őket s milyen mértékben lesznek kénytelenek az olyan gazdasági dilettánsok, mint Kádár János, Fock Jenő, Fehér Lajos és a már említett Apró utasításait követni ? Mindenesetre a kormányon belüli erőviszonyok eltolódtak s ha a jelenlegi gárda valóban átmeneti, akkor megvan a lehetőség arra, hogy a legközelebbi személycserék a "politikusok" további kiszorulását, a "technokraták" további térhódítását eredményezzék.

NEM KÉTSÉGES, hogy Kádárnak bizonyos szívfájdalmat jelent megválni a hozzá hasonló, csak a politikával foglalkozó, régi, mozgalmi emberektől. Mi sem mutatja jobban az eddigi gazdasági vezetés kudarcát és a jövőtől való félelmet, mint éppen a mostani személycserék. A rendkívül nehéz, jelenlegi megtorpanásában kilátástalan gazdasági helyzetben a kommunista pártvezetés egy kockára, az 1968-as gazdasági reformra tett fel mindent. Mindent? Nem a hatalmát, hiszen azt szoviet tankok biztosítják, hanem azt a viszonylagos belső csöndet — a fásultság és közöny csöndjét —, amelyben mégis kellemesebb élnie, mint a morgolódás, a nyílt vagy rendőri eszközökkel visszafojtott elégedetlenség közepette. A vállalkozás kockázatos, tele van ismeretlen tényezőkkel és buktatókkal, szakemberek segítségül hívása nélkül pedig egyenesen megvalósíthatatlan. Ezért kellett az olyanoknak, mint Kállai, Losonczi Pál, Gáspár Sándor, stb. a tényleges vezetésből kiszorulniok és helyüket felkészültebb embereknek átengedniök. A gazdasági reform — ezt már több ízben megírtuk — eredeti formájában rossz, nem kielégítő, ellentmondásokkal terhes. De ha ezeket az ellentmondásokat egyáltalán lehetséges feloldani, a mély gyökerű, szervi bajokat kigyógyítani, akkor — és ezt Kádár is tudja, a személycserékkel nyíltan megvallja — ez csak az eddigi apparátusnál tapasztaltabb, egyetemi végzettségű, a napipolitikával nem sokat törődő emberektől remélhető.

SZEMÉLYCSERÉK történtek az ideológia frontján is. Szirmai István, a terület legfőbb főnöke már a decemberi pártkongresszuson lejjebb csúszott : a Politikai Bizottságnak tagja maradt ugyan, de elvesztette a Központi Bizottság titkári tisztét. Követte őt most egy másik botcsinálta "ideológus", Cseterki Lajos is, aki a Központi Bizottság titkárából az Elnöki Tanács hatáskör nélküli titkárocskájává süllyedt. Orbán László, aki ugyancsak a pártapparátusban, osztályvezetőként "irányította" a magyar kultúrát, a művelődésügyi miniszter helyettese lett. A "győztes" az eddigi miniszterhelyettes, Aczél György, akit a Központi Bizottság titkárává neveztek ki s ezzel a kultúra nagymesterévé avattak. Nehéz ma még eldönteni, milyen szerepe van e változásokban az ideológiai meggondolásoknak s mi volt a szerepe annak a személyi marakodásnak, ami évek óta dúl Szirmai és Aczél között. Az első benyomás az, hogy a gazdasági területtel szemben az ideológia veszített eddigi jelentőségéből. Ha ez a jövőben azzal jár majd, hogy kevésbé fogják dirigálni, ellenőrizni, akadályozni az írói és művészi alkotómunkát, ennek csak örülni lehetne.

Az újonnan "megválasztott" országgyűlés, Fock Jenő szürke, végtelenül lapos és üres frázisokkal teletömött miniszterelnöki bemutatkozója után, egyhangúan és hozzászólás nélkül jóváhagyta a személyi változásokat. A vitát — a hivatalos beszámoló szerint — "nagy tapsa" helyettesítette. Mintegy tanúságot téve arról, hogy nemcsak a gazdasági életben, de talán, esetleg demokratizmusban és parlamentarizmusban is akad még egy és más tennivaló a népi demokratikus Magyarországon.

MÁJUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Dénes Tibor andorrai riportja (4. old.)

Fülöp György : Két könyvről és egy színdarabról (5. old.)

Peéry Rezső : Ember a hatalom bódulatában (6. old.)

Halász Péter tárcája (7. old.)

Bárdos B. Arthur verse

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Német és európai

Közvetlenül a hitleristák veresége után Konrad Adenauer, akit a nácik távolítottak el Köln polgármesteri székéből, ismét átvette a város igazgatását. Ám — részleteiben máig sem tisztázott okok miatt — az angol megszálló csapatok parancsnoka menesztette. A brit tábornok szerint Adenauer "nem tanúsított kellő erélyt", kivált atekintetben, hogy a lakosságnak téli szállást biztosítson. Maga Adenauer néhány éve egy amerikai újságírónak adott televíziós nyilatkozatában azt mondotta : Nem hiszi, hogy valaha is kancellár lett volna, ha az angolok meghagyják hivatalában.

Már 73 éves volt, amikor a régivágású városi politikus erényeit és fogyatékosságait egy egész ország igazgatására kiterjesztette. De erélytelenséget legkevésbé sem tanúsított. A megcsonkított, romokban heverő, demoralizált Németország sokat köszönhet Adenauernak abban, hogy visszanyerte önbizalmát és példátlan virágzásnak indult.

De amikor Adenauer, most 91 éves korában megfizette Kháronnak az obulust, mégsem hagyott legendát maga mögött. Voltaképpen túlélte azt a történelmi időszakot, amelyben késéglelenül hivatott volt a szennyből lassan kilábaló, megtört gerincű ország vezetésére. Ám a visszavonulása után elkövetett egyes túlzásai nem feledtethetik el, hogy az ex-kancellár volt az, aki a számos lehetséges út közül éppen azt választotta, amely az évszázados "német probléma" egyetlen megoldása volt. A vesztett háború gazdasági és eszmei káoszában államférfiúi nagyságra vallott az a ma már természetesnek tűnő felismerés, hogy a németek gazdasági érdekei, régi nosztalgiái csak az Egyesült Európában elégülhetnek ki, hogy egy nagyra hivatott, tehetséges nemzet magányossága, barátlansága, amely nem egy alkalommal féktelen nacionalizmus kirobbanásához vezetett, csak úgy szüntethető meg, ha az ország nagyobb közösség tagjává lesz és elveszti egyedülálló volta, számkivetettsége, kiátkozottsága kollektív tudatát.

A politikusok búcsúztató beszédeikben elismeréssel emlegették, mi mindennel tartozik Németország Adenauernak. De különös módon a méltatásokból meglehetősen hiányzott az emberi melegség. Úgy tűnik : Adenauert inkább tisztelték, mint szerették. Így távolról olyan, mint egy szobor, talán római polgár kőbefaragott szobra, aki büszke volt, erényes és bizonyos pillanatokban — nemes korlátoltsága ellenére — nagy is, vitathatatlanul első az elsők között.

z. a.

Az IDŐ Sodrában

Szvetlána

A jelek szerint Sztálin leánya, Szvetlána Allilujeva barangolása egy időre nyugvópontra jutott. Múlt év végén érkezett Indiába néhai, hindu származású férje hamvaival, majd rövid olaszországi tartózkodás után márciusban Svájcba utazott és egy jó hónap múlva az Egyesült Államokba repült. Az amerikai Külügyminisztérium kijelentette : Szvetlána maradhat ameddig akar, elhagyhatja az országot, amikor kedve tartja.

Az amerikai utazást megelőző napokban Emmanuel d'Astier francia közíró és egykori kommunista társutas, jelenleg gaulleista politikus, megkapta Szvetlánától Sztálin három kézírásos levelét, három családi fényképpel egyetemben. A levelekben Sztálin gyengéd apának mutatkozik, noha éppen akkor tájt — 1934 és 1939 között — százezrek életét oltotta ki. Önmagát "papának, papuskának", Szvetlána "titkárának" nevezi ; lányát pedig "kis úrnőjének" és azt írja a vakációzó lánykának, hiányzik neki, hogy most nem dirigálja őt erre-arra.

D'Astier azt mondotta : igyekszik a levelek és fényképek eladásából Szvetlánát megfelelő jövedelemhez juttatni, hogy ne fogadja el az amerikaiak dollárjait, amelyeket memoárja kiadásáért kínáltak. De elfogadta. A jelentések szerint a "Life" és a "New York Times" 250 ezer dollárt fizet Szvetlána kéziratának közléséért. De ez csak a kezdet. Feltehető, hogy az első negyedmilliót újabb százezrek követik és Sztálin leánya egyetlen írásával megkeresi az egymillió dollárt. De kéziratát nem amerikai újságíró állítja össze, Szvetlána hozta magával a Szovjetunióból. Nem politikai dokumentum, hanem — miként egy szakértő megállapította — *"egy irodalmi műveltségű, érzékeny és bonyolult lelkületű asszony természetes készséggel megírt emlékezése és emberi reakciója Sztálin korszakának örvénylésében."*

Szvetlánának, állítólag, halvány fogalma sincs a pénz értékéről. Csak azt reméli, könyve hoz majd annyi jövedelmet, hogy autót és kutyát tarthat. A többit — mondja — talán jótékony célra fordítja vagy a svájciaknak adja, akik oly kedvesek voltak hozzá.

A lapok, persze, már és még sokat írnak Szvetlánáról. A szenzációhajhászó hírek közül érdemes egy szerény megjegyzését figyelemre méltatnunk, mert sok tekintetben, egy eszmeileg önmagába visszatérő kört zár be. *"Olyan családban nevelkedtem,* — mondta Szvetlána — *amelyben Istenről soha szó sem esett, de mihelyt felnőttem, éreztem, nem élhetek úgy, hogy Isten ne lakozzék a szívemben."*

Amikor Sztálin még a tifliszi papnevelde növendéke volt, vallásos tárgyú verseket írt. De ateista korában sem szabadult meg a szeminárium hatásáról, stílusa az ortodox egyház szóhasználatát tükrözte és a Párttörténetben is biblikus nyelven oktatta elvtársait a dialektikus materializmus titkaira. Eszkatologikus vezér volt : inkább főpap, mint főtitkár. A valódi és képzelt ellenzék eltávolítása a vallásháborúk középkori szent őrjöngésével folyt, e világi emberélet nem számított, csak a képzelet vöröslő ködében lebegő szocialista túlvilág.

A második Világháború egyik legválságosabb, lélegzetelállító pillanatában a hajdani kispapnak eszébe jutott az ortodox egyház és megkérte a kuszált szakállú pópákat : segítenének neki a betolakodóval szemben ellenállásra serkenteni "anyácskánk", a Szent Oroszország népét. Tudta, noha talán nem óhajtotta tudomásulvenni, hogy az oroszok hazafiassága misztikusan egybefonódik vallásos érzületükkel.

Az Urat fűzfapoéta hangján dicsérő egykori kispap azóta eltávozott az élők sorából, leánya pedig nem élhet már úgy, hogy "Isten ne lakozzék szívében". A kör bezárult.

De vajon egyedülálló eset-e ez, avagy általánosítható ? Vajon bekövetkezik-e Nyikoláj Bergyájev, a misztikus orosz filozófus jóslata? Bergyájev azt tartotta : a Szovjetunióban előbb-utóbb vallásos reneszánsz várható, mégpedig nem azért, mert a kommunizmus megbukik, hanem éppen azért, mert gazdaságilag legalább annyira megerősödik, hogy az embereknek biztosíthatja a szerény mindennapi betevő falatot, télidőben az ordenáré pufajkát és akkor a muzsik, a ZIS-autógyár munkása, a diszpécser, a bukalter olyan kérdéseket vet majd fel, amikre a vulgáris materializmusban vagy Sztálin főtitkár összes műveiben nem lel feleletre.

v. s.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZEPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

Vlagyimir Komarov

Vlagyimir Komarov szovjet űrhajós életét vesztette, amikor a Szojúz I. kabiniában ejtőernővel visszatérőben volt a föld felé. A hír megrendítő : egy kedves arcú, szerény mosolyú, negyven éves férfi, két kisgyerek apja, aki három évvel ezelőtt egyszer már szerencsés űrrepülést végzett, most áldozatul esett valamiféle, eddig még pontosan fel sem derített technikai hibának. Csak rokonszenvvel és sajnálattal lehet visszaemlékezni rá.

Ha alaposabban meggondoljuk, a csoda nem az, hogy a gyilkos műszaki hiba bekövetkezett ; a csoda sokkal inkább az, hogy azokban a végtelenül nehéz és bonyolult kísérletekben, amelyek az űrrepülést jellemzik, nem következett be sűrűbben. Amikor az automobil naponta százával szedi áldozatait, semmi meglepő sincs abban, hogy az űrhajók is emberéleteket követelnek. A nagy számok törvényét ez esetben ellensúlyozza a vállalkozás merészsége és újszerűsége.

Azért is érdemes ezt leszögezni, mert még élénken emlékezetünkben él, hogy alig három hónappal ezelőtt, amikor három amerikai pilóta vesztette kísérletezés közben életét, a szoviet és — nyomában — a magyar sajtó, milyen károrvendő gonoszsággal, kajánembertelenséggel cikkezett a tengeren túli illetékesek "bűnös lelkiismeretlenségéről". Aligha várhatjuk el, hogy most ugyanezt önmagukról elmondják. De ha Vlagyimir Komarov tragikus halála saját magukkal szemben nagyobb igényességre már nem is, legalább mások irányában több szerénységre és illedelemre megtanítható őket.

Katonai puccs Athénban

Április 21-én a Görög Rádió bejelentette, hogy a hadsereg átvette a hatalmat az országban. Görögország, 1965. júliusa óta, amióta csak Konstantin király félreállította Papandreu miniszterelnököt, zaklatott, lázas állapotban él. Úgy tűnt, hogy a nép többsége az egy politikust támogatta, de világos volt az is, hogy a kommunista párt igyekszik a zavarosban halászni és Papandreut eszközként felhasználni arra, hogy a saját hatalomrajutását elősegítse. Néhány héttel ezelőtt az állandó nehézségekkel küzdő kormány feloszlatta a Parlamentet és az új választások dátumát május 28-ára tűzte ki. A mostani puccs ezeknek a választásoknak akarta elejét venni : a hadsereg és a szélsőjobboldal nyilván baloldali előretöréstől tartott. Az új miniszterelnök Kolias, volt államügyész, aki már korábban meglehetősen kétessé tette nevét azzal, hogy egy politikai gyilkossági perben egyeseket hamis tanúvallomásra igyekezett rászorítani.

Pillanatnyilag nem világos Konstantin király magatartása. Egyes jelentések szerint ellene volt a mostani változásnak ; végül is csak azért volt hajlandó elfogadni, hogy a polgárháborút elkerülje és a hadsereg háziőrizetben tartja. Mindenesetre félő, hogy a puccs előkészítői és végrehajtói éppen azt segítik elő, amit megakadályozni szerettek volna s erőszakos fellépésük a kommunisták malmára hajtja a vizet. Elkeseritő és balsejtelmekkel terhes látvány, miként rendezkedik be internáló táborokkal, ezrek és ezrek börtönbe vetésével a diktatúra abban az országban, amely évezredekkel ezelőtt a demokrácia fogalmát és nevét adta az emberiségnek.

C.

Az albániai "kulturális forradalom"

Egyre több és biztosabb jele van annak, hogy jelentős késéssel és bizonyára hosszú latolgatás után az albán vezetők is készek a nagy kínai példa nyomán meghirdetni a maguk "kulturális forradalmát". A folyamat az albán munkáspárt tavaly novemberben megtartott kongresszusán vette kezdetét. Hosszú hallgatás után, december 29-én, a tiranai pártlap, a "Zeri I Popullit", noha még nem éltette a "vörösgárdistákat", de élesen elítélte a nemzetközi Kína-ellenes propagandát. Január közepén, két albán delegáció is érkezett Pekingbe. Az egyiket az albán hadügyminiszter, Balluku vezette, a másikat pedig Kapo párttitkár, a Politikai Bizottság tagja. Január 14-én a "Zeri I Popullit" újabb terjedelmes vezércikket közölt s hűségesen csatlakozott a "kulturális forradalom" maoista téziseihez.

Február 7-én azután a párt első titkára, Enver Hodzsa is az arénába lépett, hogy az albán élet "forradalmasítását" meghirdesse. A sajtóban azóta egyre többet olvashatni a bürokrácia kritikájáról s a bíráló megjegyzések már a felsőbb szférákat sem kímélik. A célnak már az újságok sem elegendőek s így az albán pártvezér legalizálta a "faliújságokat" is. Január óta néhány falragasz meg is jelent az utcákon, ám Enver Hodzsa ezt a kezdeményezést még nem tartja elég harciasnak. Beszédében erről ezt mondotta : "Azok a faliújságok, melyeket most láthatunk az utcákon, még igen bátortalanok. Helyettük igazi forradalmi falragaszokra lenne szükségünk, melyek képesek lennének a forradalmi átnevelést előremozdítani. Azok az opportunista firkászok, kik ezeket a faliújságokat szerkesztik és akik gondosan ügyelnek némely vezető presztizsére, megérdemelnék, hogy szélnek eresszék őket. Akkor félelem nélkül, nyíltan mindenki megírhatná, mit gondol a kérdéses egyének viselkedéséről és munkájáról."

Mindebből látható, hogy itt is arról van szó, amiről Kínában: a káderek "közvetlen és demokratikus" bírálatáról. Az eddigi hírek ezt a feltevést csak megerősítik s igazolják, hogy az újabb albán események a pekingi "kulturális forradalom" első szakaszából merítettek ihletet. Enver Hodzsa beszédének másnapján az első "forradalmi tettre" az antiklerikális harc keretében került sor : egy közelebbről meg nem határozott "közösség" faliújságján bejelentette, hogy egy templomot átalakított kultúrházzá. Megváltoztatták a legnépszerűbb albán cigaretta csomagolását is : eddig ugyanis a cigarettásdobozokon két teve volt látható egy *mecset* előtt.

Az albán "kulturális forradalom" legújabb eseményeiről egy bolgár híriroda, a B.T.A. számolt be a napokban. A dolog külön érdekessége egyebként, hogy a bolgár sajtó mindeddig hallgatott az albániai fejleményekről s még az sem volt ismeretes, hogy a B.T.A. egyáltalában rendelkezett tiranai tudósítóval. A bolgár híriroda munkatársa az albán fővárosban több, albánul "Fletrufé"-nek nevezett faliújságot látott s jelentésében főleg ezekről ír. Az egyik plakáton valakit azért "szerkesztettek ki", mert nem volt hajlandó a reggeli tornagyakorlaton részt venni, a másikon, mert névadó szentjének ünnepét megülte. A borbélyokat azért támadják, mert borravalót fogadnak el, a jegyvüzérket, hogy az érdekesebb filmet játszó mozik előtt "feketén" árulják a jegyeket, a nőknek pedig a túlságosan rövid szoknya viseletét vetik a szemére. Az egyik legeredetibb albán újítás pedig ez : a legnagyobb tiranai áruházban megszüntették a panaszkönyvet s az elégedetlen vásárlók kifogásukat ezentúl egy hatalmas faliújságra írhatják fel.

De Tiranában más jelenségek is emlékeztetnek a kínai "kulturális forradalom" kezdeti szakaszára. Így például a tiranai egyetem diákjai nyilvános gyűlésen ítélték el "néhány professzoruk hiányos felkészültségét", bírálták a "revizionistának" minősített tanulmányi programot, s követelték — ahogy erről a "Zeri Irinise" című ifjúsági lap is beszámolt —, hogy egyik vagy másik egyetemi fakultás "szennyes mocsár helyett legyen végre a párt tevékeny segítőtársa".

Kérdés, a kezdeti jelenségek után az albán pártvezetők lépésről lépésre kívánják-e követni a kínaiakat, általános tisztogatást akarnak-e ők is végrehajtani, s megteremtik-e a maguk "vörösgárdistáit" ? A válasz erre még korai lenne, bár Enver Hodzsa idézett beszéde nem zárta ki az ilyen irányú fejlődés lehetőségét. Szerinte a párttagok "még mindig magukon viselik a burzsoá múlt örökségét", s szükséges lenne, hogy ettől végleg megszabadulianak. A párton belül is "osztályharcot" kell vívni tehát, mert a polgári kísértésnek kitett kommunisták "komoly veszélyt" jelentenek. Talán nem véletlen az sem, hogy Enver Hodzsa ebből az alkalomból két régen eltávolított "revizionista" párttag, Anasztasz Lulo és Lira Belisova esetére hivatkozott. A közeli jövő a megmondhatója annak : Tiranában a "faliújságokat" követik-e majd "forradalmi akciók" s lesz-e albán Liu Sao-csi, akit a dolgozó nép nevében le kell leplezni ?

J. T.

Hegedűláb

A hegedű, de mondhatnók, a vonós hangszerek egész familiája bajba került. A mai óriás méretű hangversenytermekben a szólisták számára mind problematikusabbá válik, hogy a zenekar túl ne harsogja őket, hogy az utolsó sorokban ülő hallgatók fülébe is eljuttassák egyegy szólam minden finomságát. A hanglemezek nem egy híve, a szólisták legjobb igyekezete ellenére, azt vallja : a koncerttermekben a szólók csak halovány "hang-árnyékai" a lemezeken elektronikusan felerősített változataiknak.

Ez a kérdés foglalkoztatta a magyar származású gordonkaművészt, Starker Jánost is. És nemrég oly pofon-egyszerű megoldást lelt, ami szerinte : "szinte bolondságnak tűnik". Starker János egy chikágói hegedűkészítő közreműködésével folytatta kísérleteit. Különleges fúróval, az úgynevezett hegedűláb, a húrokat feszítő ivelt falemez, alsó részébe kúpos lyukakat fúrt, amelyek apró hangszórókként működnek és nagymértékben fokozzák a hangerőt, de nem az árnyalatok rovására. Starker már vagy ötven vonóshangszeren kipróbálta elgondolását, köztük a chikágói szimfónikus zenekar koncertmesterének Stradivari-hegedűjén is. A koncertmester szerint az eljárás "roppant hatásos". Starker szabadalmaztatta találmányát és miként az amerikai lapok írják, 25 dollárért kívánja forgalomba hozni a Starker-féle hegedűlábat.

Persze kérdéses, milyen fogadtatásra talál az újítás a hegedűművészek különleges és finnyásan konzervatív világában. A vélemények a hangszerek tekintetében talán csak abban egyeznek meg, hogy a világ legjobb hegedűit a cremonai mesterek : Guarneri del Gesú és Antonio Stradivari meg fiai készítették a 16-ik, 17-ik században. Manapság öszesen 150 Guarneri- és mintegy 550 Stradivari-hegedű létezéséről tudnak. Ez sincs valamennyi használatban, akad, amit gyűjtők tartanak lakat alatt. A művészek azonban abban már nem értenek egyet, vajon a Guarnerit vagy a Stradivarit helyezzék-e a legmagasabb polcra. A Guarneri hegedűknek mélyebb a hangjuk, a Stradivariknak ezüstösebb. Jascha Heifetz, Isaac Stern a Guarnerire esküszik, viszont Yehudi Menuhin és David Ojsztrach a Stradivari híve. Heifetz szerint : "a Guerneri temperamentumos, tapasztalt asszony, a Stradivari pedig fiatal, naiv kislány."

Bármelyiket részesítse is valaki előnyben, a cremonai mesterhegedűkhöz hasonlókat azóta se tudtak előállítani. Hiába utánozták őket tizedmilliméternyi pontossággal, hiába használtak többszázados faanyagot, hiába elemezték fénymázukat. Sokan azt állítják, hogy a mai elsőrendű hegedűkészítők hangszerei pár száz év múlva éppoly kitűnőek lesznek, mint a cremonaiak. Ám ezt csak azok ítélhetik majd meg, akik akkor élnek. Kétségtelen azonban, ha Starker János találmánya beváltja a hozzáfűzött reményeket, 300 év óta a legjelentősebb újítás lesz a vonóshangszerek világában.

MOSZKVÁBÓL ÉRKEZŐ hírek szerint Anatol Efrosz szovjet rendezőnek, a "Komszomol Lenyiniszt" színház igazgatójának távoznia kell helyéről. Egyelőre nincs még hivatalos magyarázata, miért váltották le ezt a fiatal, igen tehetséges, rövid idő alatt nagy népszerűségre szert tett színházi szakembert. Távozásának híre mindenesetre nagy visszhangot keltett a szovjet intelligencia körében, hiszen Anatol Efrosz egyike azoknak a keveseknek, akik a szovjet színjátszásban megérdemlik az "avantgardista" nevet. Akárcsak rendezőtársa, Ljubimov, Efrosz is igyekezett megújítani és modernizálni a rendezést, s ezenkívül olyan mai műveket mutatott be, melyek nem mindig feleltek meg a szocialista realizmus normáinak. Érthető módon sikereit az értelmiség és a fiatalság körében aratta, akiknek elegük volt az "ördögökkel" és "angyalokkal", bukásra ítélt "osztályellenségekkel", "imperialista ügynökökkel" és a mindig diadalmaskodó "pozitív hősökkel" benépesített fércmunkákból. Színházának repertoárján olyan művek szerepeltek, mint Arbuzov darabjai, Volcsek "Szegény Marat"-ja, Vologyin "Bírósági krónika"-ja, Radzinszkij "Egy fogorvos kalandjai"-ja és "Forgatunk"-ja s nem utolsó sorban Bulgakov "Molière"-je. Úgyszólván valamennyi bemutatott darab középpontjában egy téma áll : a Hatalom és az Egyén viszonya s a művész szerepe a társadalomban. Az említett művek tanulsága — abban az esetben, ha egyértelmű tanulságról beszélhetünk — általában nagyon távol állt attól az elképzeléstől, ami a hivatalos konformizmusnak tetszhetett volna. Radzinszkij "Forgatunk"-ját, például kimondottan ellenségesen fogadták a kritikusok, s a szerzőnek szemére vetették pesszimizmusát. A darab hőse, egy filmrendező, magánéleti és művészi válságából nem talál kiutat, s ez már magában elég lett volna, hogy "negatívnak" minősítsék a művét. A hivatalos kritikát mégis az bőszítette fel leginkább, hogy Radzinszkij többször is céloz a szovjet cenzúra önkényes beavatkozásaira.

A szerb-horvát vita

A SZERB, illetve a horvát nyelv kérdése már jó ideje igen kényes súrlódások kiváltója Jugoszláviában. A nyelvi csetepaté különleges erővel lángolt fel az elmúlt hetekben. A zágrábi Írószövetség nemrégiben nyilatkozatot adott ki, amelyben kijelentette: a szerb és a horvát két különböző nyelv, s helytelenül járnak el a hivatalos szervek, amelyek az államnyelvvel, a szerbbel szemben a horvátot közönséges helyi dialektusnak tekintik. Az Írószövetség egyben kérte az Alkotmány módosítását is, hogy további félreértések ne fordulhassanak elő, s a horvát nyelv is teljes jogokat élvezhessen.

A zágrábi Írószövetség nyilatkozata élénk visszhangot váltott ki. A legnagyobb példányszámú horvát napilap, a "Vjesnik" nem is nyelvvédelmi, hanem "politikai" tettről beszél, amelyet az írók "titokban", a "politikai vezetők megkérdezése nélkül", a közvéleményt is meglepve készítettek volna elő. A "Vjesnik" cikke egyenesen "nacionalizmusról", "sovinizmusról", sőt "diverzáns elképzelésekről" szól, s felháborodottan kommentálja a Horvát Írószövetség követelését, hogy a tanszemélyzet, a funkcionáriusok és a közeleti személyek ezentúl közvetlen környezetük nyelvét beszéljék. A lap szerint a horvát írók megfeledkeznek a Horvátországban élő szerbekről. (A horvát Köztársaságban kb. 625.000 szerb és 3,300.000 horvát anyanyelvű lakos el.) "Nem lehetnek egyenlők és szabadok a horvátok Jugoszláviában", mondja a lap cikkírója, "ha a szerbek és a horvátok nem egyenlők és szabadok a Horvát Köztársaságban."

A belgrádi pártlap, a "Borba" szintén hosszú cikket szentelt a zágrábi írók nyilatkozatának. A lap vitatja, hogy Jugoszláviában az államnyelv a szerb lenne, s emlékeztet arra, hogy a szövetségi törvények, a "Hivatalos Lap", a központi sajtó két nyelvű, s ezenkívül minden szövetségi köztársaságnak megvan a maga televíziója és rádiója, s az iskolai oktatás is az anyanyelven történik. Az egyetlen kivétel a hadsereg, ahol a vezénylési nyelv a szerb, de ez is csak azért, mert a jelenlegi körülmények között más lehetőség nem kínálkozik.

AKÁRCSAK a többi nemzetiségi probléma, a szerb és a horvát nyelv kérdése is rendkívül bonyolult. Az ügynöz csak kesztyűs kézzel lehet ma is hozzányúlni, hiszen a két népet a történelem során számos konfliktus, sőt véres testvérháború állította egymással szembe. Néhány nyelvészeti megjegyzésre persze így is van mód. Így például, írásban a horvátok a latin, a szerbek pedig a cirill ábécét használják, noha a szerbek esetében — főképp a horvát nyelvterületen — számos kivétellel találkozhatunk. Különbség mutatkozik a kiejtésben is: amikor például a horvátok "jékavstiná"-t mondanak, a szerbek egy hang, illetve betű különbséggel "ekavstiná"-t. De ebben az esetben is a Szerbián kívül élő szerbek kiejtése közelebb áll a horváthoz, mint a szerbhez.

A harmadik különbség magát a szókincset illeti. Némely horvát kifejezés nem található meg a szerbben és megfordítva. Azt azonban senki nem tudná megmondani, a különböző kifejezések száma menynyire rúg. Van a kérdésnek egy másik oldala is: soha horvát irodalmi művet nem fordítottak szerbre, sem szerbet horvátra. A legtöbb, ami történt: az egyiket kiadtak cirill, a másikat latin betűkkel is, hogy mindkét nemzetiségű olvasó zavartalanul élvezhesse őket. De a megértésnek különben sincs akadálya; szerb újságokat ezerszámra árulnak Horvátországban, horvátokat Szerbiában. A zágrábi televízió és rádió adásait nézik és hallgatják Belgrádban, a belgrádit Zágrábban. Az esetleges megjegyzések mindig csak a mondandóra vonatkoztak, azt viszont soha senki nem állította, hogy nem érti az adás nyelvét.

A DÉLSZLÁV Nemzeti Unió idealista gondolkodói már a múlt században tanulmányozták a két nyelv kérdését. 1850-ben több kiváló szerb és horvát filológus megegyezett abban, hogy a két nép beszélt nyelve azonos, s ennek megfelelően irodalmi nyelvüket is egységesíteni kellene. 1954-ben zágrábi és belgrádi írókból, filológusokból, egyetemi tanárokból, újságírókból és művészekből álló csoport ült össze Újvidéken. Közös határozatuk kijelentette, hogy a szerb és a horvát egy és ugyanazon irodalmi nyelv, s csak a kiejtés és az írásmód különbözteti meg őket. Az újvidéki megegyezés eredményeképpen a két legrégibb horvát és szerb kulturális intézmény, a "Matica Srpska" és a "Matica Hrvatska" 1960-ban monumentális méretű közös művet adott ki: a "Szerb-horvát irodalmi nyelv egységesített helyesírásá"-t.

Most, a Horváth Írószövetség nyilatkozatával — amelyet tizenhét további kulturális és tudományos szervezet is támogatott — veszély fenyegeti ezt a hosszú közeledési kísérletet. A helyzet további kiélezéséhez akaratlanul az is hozzájárult, hogy a Szerb Írószövetség évi gyűlésére éppen a vita idején március 19-én került sor Zágrábban. A rendkívül izgatott hangulatú gyűlésen egy negyvenkét — s köztük számos híres — íróból álló csoport követelte a két nyelv elválasztását és hangsúlyozta, hogy a horvátországi szerb lakosságnak joga van saját iskoláihoz, tanítóihoz, tanáraihoz, sőt ahhoz is, hogy a horvát hivatalos szervekhez cirill betűs beadvánnyal folyamodjék.

A résztvevők többsége, noha elvileg helytelenítette a zágrábi írók előzetes nyilatkozatát, elítélte a kisebbségi csoport javaslatát is, mondván, hogy helytelen a túlzásra további túlzással válaszolni. Végül a gyűlés úgy határozott, hogy a kérdést kéthetes "gondolkodási idő" után, csillapult kedélyekkel tárgyalja meg újra.

AZ ÜGYNEK március 22-én már politikai folytatása is lett. A horvát és szerb kommunisták ligájának politikai irodája összeült Zágrábban, illetve Belgrádban, hogy a horvát Írószövetség nyilatkozatát megvitassa. Mindkét pártszervezet végrehajtó bizottsága hangoztatta, hogy "mindenkinek a saját háza előtt kell söpörnie", és "sovinisztának", "nacionalistának" bélyegezte saját állampolgárai magatartását. A horvát pártvezetőség ehhez még azt is hozzáfűzte, hogy a vitatott dokumentum aláírói általában nem számoltak tettük esetleges politikai következményeivel. A szerb párt végrehajtóbizottsága megjegyezte: "azoknak a nacionalista erőknek felszításáról van szó, melyeket éppen a Központi Bizottság negyedik plenáris ülésén vertünk le." A szerb kommunista vezetők határozatukat így folytatták: "Akadnak egyének és kisebb csoportosulások, akik a nemzetiségi kérdésről szóló vitákban a nemzeti egység lazulását látják, s ezzel is lejáratni akarják a Kommunisták Ligájának tekintélyét."

A nyilatkozat valamennyi aláírójának neve még nem ismeretes, s azt sem tudni pontosan, a szerb írók évi gyűlésén kik terjesztették elő az említett határozati javaslatot; egyetlen arról vannak hírek, hogy mindkét csoportban számos kommunista író található, akiknek most főleg azt vetik a szemükre, hogy terveikről, elképzeléseikről nem számoltak be a felsőbb pártvezetőségnek. Valószínűnek látszik, hogy közülük többet — legalábbis azokat, akik elveikből nem akarnak engedni — pártfegyelmi és kizárás fenyeget. Néhányan különben már igyekeznek visszavonulni. Így például a szerb írók határozati javaslatának egyik aláírója, Bozidar Sujica levelet írt a "Borba" szerkesztőségének, amelyben kijelentette: "Részegen érkeztem az Írószövetség gyűlésére, s fogalmam sem volt, hogy pontosan miről is van szó."

A NYELVI VITA újabban valóságos hólavinát váltott ki a jugoszláv sajtóban: vádak és ellenvádak, petíciók, levelek és cáfolatok oldalakat foglalnak el a lapokban. Talán a háború vége óta soha belpolitikai esemény még nem keltett ilyen szenvedélyes visszhangot. Idő közben a hivatalos szervek is egyre határozottabb álláspontot foglaltak el. A zágrábi Kommunisták Ligájának központi bizottsága kizárta a pártból Viatco Pavlevicset, a Horvát Írószövetség elnökét. A sajtókampány, az üzemekben rendezett tiltakozó gyűlések, a tagkizárások után Tito elnök is hallatta szavát, — s ez a tény mindennél jobban bizonyítja az ügy komolyságát. Tito prizreni beszédében szemére vetette a kommunistáknak, hogy nem foglalkoznak eleget a kulturális kérdésekkel, s ezek megoldását az "állítólagos értelmiségiekre" bízzák. Ezután valóságos vádiratot olvasott fel a horvát nyilatkozat szerzői ellen, akik — kifejezésével élve — "titokban szervezkedtek, hogy hátbatámadjanak minket". Tito elítélte mindazokat, akik a nyelvi kérdésből politikai ügyet kívánnak kovácsolni. Szerinte ezek az egyének "okoskodó filozófusok", olyan belgrádi vagy zágrábi egyének, akik "igen rafinált módon" a Kommunisták Ligáját "csatát vesztett és elmaradott szervezetnek" igyekeznek beállítani. "Ám tévednek ezek az egyének", kiáltott fel Tito marsall, "amikor azt hiszik, hogy szabad kezet adunk nekik! Soha nem engedjük meg, hogy a szocializmussal szemben álló kis csoport viszályt keltsen s megzavarja belső békénket!" Tito emlékeztetett arra is, hogy horvát származása ellenére szavát mindenki érti, majd beszédét így fejezte be: "Húsz éven át szerb-horvátul vagy horvát-szerbül nagyon jól megértettük egymást. 1954-ben Újvidéken a szerb és horvát értelmiségiek kijelentették, hogy egy és ugyanazon nyelvről van szó. Az ő válaszuk a legjobb megoldás, mert a két nyelv között valóban semmi különbség nincsen."

Lesz-e foganatja Tito elnök erélyes fellépésének s az olyan adminisztratív intézkedéseknek, mint Szlavko Mihalics, a Horvát Írószövetség titkára, Petar Segedin és Jaksa Ravlics író kizárásának a kommunista pártból? Kérdés, hogy a szerb-horvát nyelvi vita mélyén nincsenek-e súlyos politikai, gazdasági és nemzetiségi ellentétek, amelyeket sem éles megbélyegzésekkel, sem büntető intézkedésekkel nem lehet megoldani?

L. M.

Az új magyar irodalom lengyel szemmel

ÉRDEKES KÜLDEMÉNNYEL lepett meg minap a posta — a litografált, több, mint százoldalas füzet címlapján a Varsói Egyetem pecsétje fölött a következő lengyel nyelvű szöveg áll: *"Új irányzatok a magyar irodalomban — 1957-1966"*. A szerző, Jerzy Robert Nowak, fiatal irodalomtörténész és kritikus, munkájában (ami a Varsói Egyetem magyar tanszékének támogatásával és Csapláros professzor előszavával jelent meg) igyekszik átfogó képet adni a magyar irodalom legutóbbi kilenc évének jelentősebb eseményeiről és teljesítményeiről; az *élő* magyar irodalom problémáit és konfliktusait állítja a lengyel olvasó elé.

Nowak tanulmánya úttörő jelentőségű tett, s remélhetőleg új fejezetet nyit meg a lengyel-magyar irodalmi kapcsolatok történetében. Meglepő a párhuzam a két irodalom egy-egy korszaka, stílusirányzata között, sok a rokonvonás a lengyel és magyar író társadalomhoz való viszonyában is, ennek ellenére a lengyel írók alig ismerik irodalmunkat. J.R. Nowak most kiadott munkája nemcsak a magyar irodalom szeretetéről, de ismeretéről és megértéséről is tanúskodik, s mivel politikai elfogultság nélkül, a valódi értékekre érzékenyen nézi a műveket, megérdemli figyelmünket.

A TANULMÁNY kilenc fejezetben tárgyalja a legújabb magyar irodalom termését. Nowak mindenekelőtt röviden ismerteti az egyes műfajok helyzetét, rámutat a magyar líra és a novella vezető szerepére, jelzi a regény lassú, de biztató kibontakozását s azt sem hallgatja el, hogy drámánk még mindig a többi műfaj után kullog, s hogy alig van igazán modern drámaírónk. Ezzel kapcsolatban Nowak ír a magyar színikritika gyengeségéről, de nem teszi szóvá a kritika egészének erőtlenségét, klikk- és protokolszempontok körül forgolódó opportunizmusát, mindössze annyit jegyez meg egy későbbi fejezetben, hogy a magyar kritika gyakran "kissé feleslegesen fékezi" az irodalom fejlődését.

A mai magyar líráról szólván, a fiatal lengyel kritikus Kassák, Weöres és Illyés munkásságával foglalkozik a legrészletesebben. Tömören s elég találóan jellemzi Benjámin és Pilinszky líráját, de mintha kevésbé ismerné Juhászt, Nagy Lászlót és a náluk is fiatalabbakat. Elbizonytalanodását jellemzi, hogy amikor — ha nem is túl lelkesen — szót ejt Fodor József, Földeák, Simon és Hidas "elkötelezett" költészetéről, Benjámin kivételével nem vesz tudomást azokról a költőkről, akik (mint Takács, vagy Eörsi) *másképp* köteleződtek el. S ha már foglalkozik olyan kiválóságokkal, mint az idősb Fodor (József), legalább említenie kellett volna Csanádi Imrét, Szécsi Margitot és az ifjabb Fodort (Andrást).

HOSSZAN SZÓL a tanulmány Déry és Lengyel József regényeiről és írásművészetéről. Az "Igéző" szerzőjét, hogy, hogy nem, a lengyel olvasók nem ismerik: kényes a lágertéma egy olyan országban, ahol a lakosság jelentős része megjárta Magadant, vagy Kolümát. Lengyelt tehát alig fordítják lengyelre. Lelkiismeretes fejezet számol be fiatalabb prózaíróink útkereséséről, társadalmi és erkölcsi problémáiról. Különösen Sánta és Fejes írásai érdeklik Nowakot, bár hosszan ismerteti az úgynevezett "lélektani regény" művelőit is, Szabó Magdát és Mészöly csakúgy, mint Csurkát és Hernádit. Kár, hogy Nowak érdeklődéséből nem futotta Hernádi egész eddigi működésének elemzésére, — a "Folyosók" például fontos, de problematikus mű, törést és (reméljük) termékeny válságot jelez.

Külön fejezet foglalkozik a "harcos filozófus" Lukács Györggyel, majd a szerző több oldalon át ismerteti a "határokon kívüli" magyar irodalmat. Ebben a részben a vajdasági magyar irodalom mellett J.R. Nowak az emigráció irodalmát is tárgyalja. Úgy véli, ma körülbelül negyven író és költő él emigrációban, s név szerint is említi Zilahyt, Márait, (akit "az anarchista lázadás énekese"-ként jellemez), Cs. Szabót, Határt és másokat. Elismeréssel adózik Gara László munkásságának, aki "különösen nagy érdemeket szerzett a magyar irodalom népszerűsítésében külföldön".

A: EMIGRÁCIÓ FOLYÓIRATAIVAL, könyvkiadásával és irodalmi életével Nowak nem foglalkozik, s nem tud például arról, hogy Háy Gyula és Tardos Tibor véglegesen Nyugaton telepedett le. Szövegében kisebb ténybeli hibák is előfordulnak, így az ötfelvonásos "Attila éjszakái"-ról, mint egyfelvonásosról beszél, stb.

Egészében véve rokonszenves a vállalkozása. Ha lesz folytatása is, akkor remélhetjük, hogy a jövőben lengyel barátaink jobban lesznek tájékozva irodalmunkról, boraink és Bartókunk mellett végre arra érdemes íróinkat is megkedvelik.

G. Gy.

Kettő jobbra - kettő balra

Mihajlo Mihajlovot egyenest a börtönből vezették fel a vádlottak padjára. Egyéves büntetéséből már nyolc hónapot letöltött, de most újabb négyesztendős ítélettel sújtották, és — akárcsak első ízben — ellenséges propaganda terjesztése miatt marasztalták el. Mihajlov első pere szűkebb nyilvánosság előtt folyt le, de mostani belgrádi tárgyalása a zadari egyetemi előadó személyére irányította a jugoszláv közvélemény figyelmét. Felvetődik a kérdés, vajon miért állították a jugoszláv hatóságok Mihajlovot reflektorfénybe, amikor ilyen jogilag képtelen, merőben politikai szándékú eljárás magában az országban és külföldön egyaránt súlyos gyanúba keverheti a Jugoszláv Kormány reformtörekvéseit?

Nem vitás, hogy valamennyi kommunista vezetés alatt álló állam közül Jugoszláviában érvényesül gazdaságilag, politikailag a legkevesebb dogmatizmus, Jugoszláviában legkevésbé korlátozott a művészetek útkeresése, a mindennapi élet, a szólásszabadság. Még Mihajlov pere is igazolja ezt. Hiszen a vádlott szabadon védekezhetett, barátai, sőt, a tárgyaláson megjelent külföldi újságírók előtt fejthette ki véleményét az autokráciáról, az eszmei monopóliumról, a véleménynyilvánítás korlátozásáról. Ha ezt egybevetjük Szinjavszkij és Daniel jellegzetesen ódivatú műperével, az a benyomásunk támad, hogy Jugoszlávia most is nagyjában ugyanannyival előzi meg a Szovjetuniót, mint a Tájékoztató Iroda határozata idején. Ilyen körülmények között valószínűnek tűnik, hogy a jugoszláv vezetők azért kockáztatták meg reformtörekvéseik hitelét és a Mihajlov ellen hozott ítélettel járó népszerűtlenséget, mert meg kívánták vonni a határvonalat: meddig mehet el valaki a szókimondásban, mi szabad, mi nem szabad.

Jugoszláviában azt mondogatják: a kóló azért kedvenc tánca Titónak, mert úgy ropják, hogy kettőt lépnek jobb felé, aztán kettőt balra. Ez a csúfolódás voltaképpen nemcsak Jugoszlávia, de majdnem valamennyi kommunista ország legégetőbb kérdésének elevenjére tapint. A termelés fokozása, a gazdasági és műszaki haladás érdekében ugyanis olyan reformokra van szükség, amelyek utat nyitnak az egyéni kezdeményezésnek s így nagyobb szabadságot biztosítanak az állampolgároknak. Viszont a lazítás nem korlátozható például az ipar, a mezőgazdaság, a külkereskedelem területére, a mérnökökre, agronómusokra, exportőrökre és cirkuszi műlovarokra, az a sajátossága, hogy behatol az intellektuális, a politikai és társadalmi élet minden eresztékébe és aláaknázza az eszmei monopóliumot, kétségbevonja a parancsuralom jogosultságát, tehát veszélyezteti a diktatúra létét.

Ha a diktatúrák végső alternatíva elé kerülnek, nem a gazdasági fejlődést, hanem a hatalom megtartását választják. A kérdés csupán az, mikor lesznek kénytelenek a kólót vagy a csárdást úgy járni, hogy egyik oldalra csupán egyet lépnek, míg a másikra kettőt, mikor törik meg, és milyen irányban törik meg, az egyensúlyozó politika ritmusa?

b. z.

AQUI RADIO ANDORRA

ÖTEN VANNAK még a törpeországok vén kontinensünk hátán. Négynek közülük világraszóló a híre s e híresség egy-két szóban összegezhető. Ejtsd ki a Vatikán állam nevét ; nyomban eszedbe jut a pápaság és az Egyház. Ha netán bélyeggyűjtő lennél, akár az igazhitűek Mekkájába, San Marinóba zarándokolnál. Vagyonod van, de utálod az adófizetést, Lichtensteinbe sietsz *holding*-ot alapítani. Sok a pénzed, vagy nagyon is kevés, Monacóba utazol, ahol a kaszinó vár s a zálogház a sarkon, ezenkívül a bájos mosolyú fejedelemasszony meg a szakállas herceg, ki időnként hadbavonul valamely nagyhatalmú fegyvergyáros ellen.

Az ötödik törpeállamról — hivatalos nevén *Andorrai Völgyek* — azonban alig-alig tud valamit az emberiség. Távol a francia-spanyol úthálózattól, a Pireneusok kellős közepén, ezer éven át vagy még régebb ideje, bújócskázott egy parányi nép. Az Isten tenyerén bújócskázott és nyomorgott, ahogy a két-háromezer méter magas hegyekben szokás. Ki törődött velük s Andorrával ? Nem osztott, nem szorzott.

Mégis Andorrának is van mítosza. Nem az, melyre Max Frisch céloz megrázó drámájában, s melynek színhelye-címe nyugodtan lehetne Okatootája, vagy Svájc például. Az andorrai mítosz összetettebb.

KEZDETBEN VOLTAK a hegyek, a völgyek, a nyomor és az arabok. Aztán jött Nagy Károly, s fia Kegyes Lajos király, aki kifüstölte a kereszt jegyében az arabokat. Maradtak a hegyek, a völgyek s a nyomor. Ha hiteles az alapító oklevél, melyet pontosan hat lakat alatt őriz a Völgyek Házának vasládája, az eset az Urunk születését követő VIII. század végére teendő. Katalán parasztok telepedtek az arab kunyhókba, kápolnákká változtak az apró mecsetek. Egyébként maradt minden a régiben. A nép arról is alig tudott, hogy odalenn a síkon — a szűk völgyekben nem lett volna hely — előbb Urgel püspökei és grófjai, majd ugyanezek az egyházfejedelmek és Foix grófjai csatáztak Andorráért. Vagyis a rangért. Annyira-annyira, hogy végül IV. Márton pápának kellett rendet teremtenie a civakodók között (1288). Salamoni ítéletet hozott : legyen Andorra hercege a püspök is meg a gróf is, gyakorolja együtt, oszthatatlanul a hatalmat, kapja ez is, az is évente hűbérajándékként a három-három egészséges halat. Mi egyéb telt volna a hűbéresek szegényes tanyájáról?

Mindennek idestova hatszáz esztendeje, de politikailag — legalábbis elméletben — semmi nem változott azóta a Völgyekben. Andorra ma is társhercegség és feudális állam. Ha jól tudom, az utolsó mohikán Európában e nemben. Semmi nem változott, hacsak nem a francia társherceg személye, pontosabban közjogi állaga. A Foix-ház kihaltával a navarrai, majd a francia király örökölte a büszke címet. Napjainkban pedig de Gaulle generális Andorra társhercege.

AZ ÓLATINOK TANÁCSÁT — *Divide et impera* — ma is követik az andorraiak, kiket bölcsekké tett az ezredes nyomor. Szótárukban e tanácsnak ez az értelme : osztozzanak ketten a hercegi címen és uralkodjunk magunk. Mert ez a való helyzet ; ha székel is a Völgyekben egy-egy társhercegi helytartó, a hatalmat a helybeli Főtanács gyakorolja. Az sugalmazza, miben-miképpen segíthetik vazallusaikat a hűbérurak. Elsőrendű kötelességük ugyanis a segítség és a támasz.

A francia társherceg, lett légyen király, császár vagy köztársasági elnök, szívesen el-elfeledkezett hűbéri birodalmáról. Csak teher volt neki. Ilyenkor a soros főmegbízott Párizsba sietett s miként a feudális illem előírta, a fejedelem lába elé vetette magát, könyörögvén, maradjon meg Andorra hűbérurának. Napoléon lábánál különösen hangos volt a rimánkodás. Egy címmel több vagy kevesebb, mit jelentett ez a császárnak? Csak akkor engedett, midőn a főmegbízott elsírta szíve bánatát : az urgeli püspökúr készül kirámoltatni az andorrai kápolnák pár értékes műtárgyát s ha a francia társherceg nem siet, semmi nem marad. Napoléon felfigyelt. Egyszeriben rend s béke lett a Völgyekben — máig.

ELS ANDORRANS, *pobrets i alegrets*, így a helybeli közmondás. Szegényecskék az andorraiak és vidámak. Miért ne lenne jókedvük ? Két távoli társherceg közt — cincognak az egerek. Annyira tiszteli egymást a két hűbérúr, hogy a harmadik — vagyis az andorrai nép maga — örvendezhet. Mivel azt cselekszi, amit akar. Ittott azért akad kivételes eset. Az első Világháborút követő időben például, midőn egy tőkés társaság játékkaszinót kívánt alapítani Andorra la Vellában, a fővárosban. Eszményi hely lett volna ; sem vasút, sem repülőtér, csak bújtató hegyek és mennyei csend. Paradicsom a játék szenvedélyeseinek. Párizs már-már fellélegzett : ha dől a pénz, kevesebb a teher. S vigadoztak a helybeliek is : vége a nyomornak ! Ám felemelte tiltó szavát a vallás s az erkölcs nevében a mitrás társherceg. Álom maradt a gyönyörű terv. Élt tovább a nép, ahogy tudott, nyomorogva. Az elsőszülöttet még eltartotta a fel nem osztható birtokocska. A másod-harmadszülöttek csempészek, vagy kivándoroltak.

Egyszer aztán, akárha varázsütésre, szűnni kezdett a nyomor. A spanyol polgárháború évei voltak ezek. Andorrán folyt keresztül, növekvő mennyiségben, az ibér félszigetről hiányzó áru. Vámot ugyan fizetni nem kellett, de sápot illett adni. Nem is nagyon keveset. A játék az áruval s a sáppal a hitleri háború során megismétlődött, csak fordított menetirányban. Ennek az "ősközöspiackodásnak" az andorraiak jövője szempontjából még egy lényeges előnye volt : a két társherceg, pontosabban a Francia s a Spanyol Kormány, felismerte végre a Völgyek jelentőségét. Mire elültek a fegyverek, Párizs Madriddal versenyezve sietett a közös hűbéres segítségére. A feudalizmus parancsolata szerint. Így aztán ma mindenből kettő található Andorrában : kettő a herceg, kettő a posta, még az iskola is : a hat községben hol francia, hol spanyol, hol meg mind a kettő. Mindez ingyen-bérmentve.

PARADICSOM Andorrából mégis azon a napon kezdett lenni, midőn először hangzott fel az éterben : *Aquí Radio Andorra.* Nemcsak azért, mivel az első európai kereskedelmi adóállomás jövedelmének tíz százaléka a Völgyek kasszájába folyik, s mivel ez a százalék összegben évről évre emelkedőben van. Hanem mivel ezen a mágikus mondatocskán keresztül fedezte fel magának az emberiség ezt az eddig ismeretlen mikrokozmoszt. Minél többször mondta az éles hangú speakernő : *Aquí Radio Andorra,* annál többen hajoltak térképük fölé a tudnivágyók : Andorra ? Van-e ilyen föld ? S ha igen, merre ? Végezetül térképük fölé hajoltak századunk egyik nagy iparának, a turizmusnak hatalmasai is, hogy menesszék ügynökeiket : van-e ott folyó s földje jó... ? Visszatértek az ügynökök, készültek a lelkes beszámolók remek síterepekről, helyenként örök hóról, másutt örökké zöld növényzetről, szűzi napról, ifjító levegőről. Meg arról, hogyha nagyon kutatnának, tán forrásvízre is akadnának, mely valamilyen kór csillapítására biztosan alkalmas lesz. Mozgósíttatott a tőke, (okosnak ígérkező befektetésekre mindig akad pénz), gyűltek a kis és nagy vállalkozók, épültek szaporán és összevissza a házak és hotelek. Egy szép napon pedig megjelent az első turista, majd nyomában a többi tízezer. Andorra felfedeztetett.

Ekkor derült ki, hogy a roppant forgalom-mozgolódás lebonyolítására minden együtt van már, csak a bennszülöttek száma nem elegendő. Nosza feltárták az országocska kapuit : jöhet mindenki, nemcsak dolgozni, de kereskedni is. Ha van rávalója, bárki nyithat üzletet, melyet vezethet s amely az övé is, meg nem is az övé. Ami úgy értendő, hogy a hivatalos gazdának andorrai állampolgárnak kell lennie. Aki ugyan be nem dugja orrát a boltba, melynek cégtábláján neve díszeleg ; becses nevéért azonban kerek summát fizettet. Ilyenformán, mivel egy a hercegség és kettő a herceg, egy az üzlet is és kettő a tulajdonos. S mivel egyre több a bolt, a névtulajdonosok száma pedig alig gyarapszik, akad bennszülött állampolgár, ki több tucat vállalat "társhercege". Bölcs nép ez, s jócskán ravaszdi. Élni hagyni, igen, de élni elsősorban, éspedig jól. Elég volt a nyomorból!

A törpeország mítosza? A kettősség. Még a Rádiónak is kettő ma a gazdája ; két részvénytársaság, az alapító francia s a betársult spanyol. S igazgatósága ennek-annak távol. Andorrába csak a hangszalagok érkeznek és a szerződésben biztosított összegek...

DÉNES TIBOR

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Újabb szellemidézés

Az "Irodalmi Újság" március 15. április 1-i számában Tóth Miklós helyreigazítja a február 1-i számban megjelent "Szellemidézés" című cikk tévedését. Gróf Apponyi Albertre vonatkozó megjegyzése megfelel a valóságnak, a békedelegációt illetően azonban ő maga is téved. Legyen szabad ezt a tévedést helyreigazítanom, annál is inkább, mert a fiatalabb nemzedék — tapasztalatom szerint — kevés idevonatkozó ismerettel rendelkezik.

Tóth Miklós szerint "a delegációnak azért nem volt miniszter tagja, mert a békefeltételekről tárgyalni nem lehetett, csak a kész okmányt aláírni." Itt a tévedés, hiszen mikor a békedelegációt összeállították, sőt mikor ez a delegáció Párizsba megérkezett, az akkori Huszár-kormánynak és a delegáció tagjainak még fogalmuk sem volt arról, hogy a békefeltételekről nem lehet majd tárgyalni. A meghívás béketárgyalásra szólt. A delegációnak azért nem volt miniszter tagja, mert az ellenzékben levő és semmiféle közhivatalt nem viselő Apponyi Albert vezetése alatt nem szerepelhetett egy miniszter, de meg a Huszár-kormánynak nem is volt olyan tagja, akire Apponyi Albert mellett szükség lett volna. Apponyinak csupán szakemberekre volt szüksége, természetesen abban a hitben, hogy beható tárgyalásról lesz szó.

A magyar békedelegáció 1920. január 15-én jelenhetett meg a "legfelsőbb béketanács" ülésén, amely Clemenceau elnöklésével, a francia Külügyminisztérium palotájában, a Quai d'Orsay-n folyt le. Clemenceau mellett angol részről Lloyd George, olasz részről Orlando foglalt helyet. Apponyi kiváló beszédet mondott és csak ennek elhangzása után derült ki, hogy — *tárgyalásról szó sincs.* A magyar delegációnak átnyújtották az Entente már eleve elkészített békefeltételeit azzal, hogy a Magyar Kormánynak joga van válaszolni. Apponyi február 13-án, ugyancsak a francia Külügyminisztériumban, át is adta a Magyar Kormány válaszát — eredmény nélkül. Május 6-án ismét a francia Külügyminisztériumban, átnyújtották Praznovszky Iván magyar követnek az Entente végleges békeszerződés-szövegét azzal, hogy ezen változtatni nem lehet. Ha a Magyar Kormány ezt az okmányt hajlandó aláírni, akkor az aláírás eszközlésére jelenjék meg Párizsban a Magyar Kormány egyik tagja, ha nem hajlandó aláírni, akkor az Entente nem köt békét Magyarországgal. A békeszerződést tehát joggal lehet békediktátumnak nevezni.

A Magyar Kormány — a miniszterelnök ekkor már Simonyi-Semadam Sándor, a külügyminiszter Teleki Pál volt — az aláírás mellett döntött, de leszögezte, hogy kényszerhelyzetben cselekszik. A Minisztertanács Benárd Ágoston népegészségügyi minisztert és Drasche-Lázár Alfréd államtitkárt küldte ki Párizsba. A két kiküldött 1920. június 4-én a kis Trianon palotában írta alá a békeszerződést.

A Nemzetgyűlésnek természetesen ratifikálnia kellett a trianoni békeszerződést. A ratifikáló ülésen az elnökön, a jegyzőn, és az előadón kívül egyetlen képviselő sem volt a teremben. Az újságírók karzatán az újságok politikai munkatársai — köztük e sorok írója — foglaltak helyet.

A magyarországi kommunisták most a trianoni békét "az imperialisták igazságtalan diktátumának" nevezik, de azt nem említik, hogy "Magyarország nagy barátja", a Szovjetunió 1947-ben a párizsi békekötésnél ezt az "imperialista igazságtalanságot" nemcsak helyeselte és jóváhagyta, de három Pozsony-környéki falu elvételével és háromszáz millió dollár kártérítési kötelezettséggel (az "imperialisták" nem kivántak Magyarországtól kártérítést) még meg is tetézte).

Halász Ernő

Bern

Szabó Dezső és a poloskák

AZ IRODALMI ÚJSÁG Szabó Dezső-vitájával kapcsolatosan hadd elevenítsem fel emlékezetből egy tanulságos esetemet Szabó Dezsővel.

1925-öt írtunk, én a "Ma Este" című hetilap riportere voltam. Valahol olvastam a hírt, hogy Szabó Dezső eladja a könyvtárát, mert ki akar vándorolni. Felkerestem a lakásán, hogy interjút csináljak vele ez alkalomból. Hatalmas könyvtárszobájában fogadott, rengeteg kötet között. Az egyik asztalon mellszobor állott, lehet, hogy Nero császáré, de lehet, hogy Szabó Dezsőé. Megjegyzem, nem ez volt az első eset, hogy Szabó Dezső áruba bocsátotta a könyvtárát, amely csodálatosképpen mindig újra feltöltődött. De a *kivándorlás* motívuma teljesen új volt.

MINDJÁRT feltettem a kérdést, miért akar kivándorolni. Erre szídni kezdte a közállapotokat és a közéleti szereplőket és elmondta, hogy megutálta az országot, hogy áttelepszik Romániába, amelyhez anyai ágon szoros kötelékek fűzik. Anyját ugyanis Millenek hívták és román származású volt, ő is felveszi a Mille-nevet és a román állampolgárságot.

Ezután ócsárolni kezdte nem is olyan régi harcostársait, akikkel együtt vezérideológusa volt az 1919-ben elindított kurzusnak.

— Járkál itt Budán valami Lehner nevü részeges sváb újságíró, aki mindenféle aljasságokat kiabál rólam.

— Lendvai Istvánt gondolja ? — vetettem közbe, nem minden rosszmájúság nélkül.

— Így hívják mostanában ? — kérdezte ártatlan arccal.

— Már akkor is így hívták, — mondtam — amikor megindította a "Nép" című újságot, amelyben Ön is írt. Mint ahogy a "Szózat"ban, Kádár Lehel lapjában is.

— Kádár Lehel a legutolsó emberi képlet ! — vágta oda indulatosan. — Sajnos ezekkel az alakokkal gyanútlanul szóbaálltam annak idején, de nem akarok többé poloskákkal époszt csinálni!

Beszélgettünk egyről-másról, közben bejött egy fiatal egyetemi hallgató. Maradtam még vagy tíz percig, azután elköszöntem, az interjút pedig a "Ma Este" következő számában híven, pontosan követve Szabó Dezső frazeológiáját, ezzel a címmel közöltem le : "Nem akarok többé poloskákkal époszt csinálni !"

A megjelenés utáni napon, a "Szózat" című lapban két nyilatkozat látott napvilágot. Az egyiket Szabó Dezső írta és benne kereken letagadta mindazt, amit mondott. A másikat az említett egyetemi hallgató tette közzé, hogy ő jelen volt a beszélgetésnél és Szabó Dezső egyetlen szót sem mondott abból, ami cikkemben megjelent. (Amiből annyi az igazság, hogy azok a kijelentések, amelyek kellemetlenné váltak Szabó Dezső számára, az egyórás beszélgetésnek nem az utolsó tíz percében hangzottak el, amikor ő is jelen volt.)

Minekutána beküldtem a "Szózat"-nak egy ellennyilatkozatot, amelyet azonban a lap természetesen nem közölt. Erre József Attila, bár erre nem kértem meg, az öt annyira jellemző igazságszeretetből és baráti szolgálatként, felkereste Szabó Dezsőt és kérdőre vonta, miért tagadta meg a saját kijelentéseit. A következőket felelte :

— A cikket nem én írtam, következésképpen a felelősséget sem vállalhatom érte. Vállalja az, aki írta.

◆

1945. ELEJÉN kutatni kezdtem azok után az írók után, akikről tudtam, hogy az ostrom idején valahol a fővárosban húzták meg magukat. Így jutottam el a Rákóczi téri házhoz, ahol Szabó Dezső utoljára lakott és ahol meghalt. Azt mondták, éhen halt. Ugyanakkor zsebében nagy köteg bankjegyet találtak, több mint 10.000 pengőt. Ami akkor, amikor a zsebébe rakta, még tekintélyes összegnek számított. Ennyit hagytak meg neki a svábok, zsidók, kazárok, cipszerek, poncichterek, rácok, sokácok, bunyevácok ; mocok, tótok, rusznyákok, vendek, avarok, kelták, gepidák, longobárdok, jazigok, bessenyők, kunok és — *last but not least* — magyarok, szóval mindazok a kapzsi, élősdi nemzetiségek, akik a szegény írót és persze a hazát kiszipolyozták.

Márer György

New York

Selby, Borroughs, Garson és Tsai

Korlátolt Felelősségű Társaság

ALIGHA MEREM cikkem címében e három, színvonalban különböző író nevét összekapcsolni, ha rájuk vonatkozó ismereteim nem bővülnek oly jelentősen az elmúlt napokban. Úgy látom, valahogy mégis egy kalap alá tartoznak. Idevonatkozó bizonyítékaim egy részét akkor szereztem, amikor a londoni Theatre Royalban megnéztem Barbara Garson akkora port felvert vaudevilléjét, a "MacBird"-öt. Az előcsarnokban, a szerzőnő darabja mellett az "International Times" című hetilapot, valamint Selby, Borroughs és mások (Mailer, Kerouac, stb.) könyveit árulták. Úgy láttam Borroughs, Selby, Garson és a hetilap fogyott. A vásárlók magától értetődően abból a rétegből kerültek ki, akik a függöny elé lépő világhíres, de tökéletesen tehetségtelen szerzőnőt oly lelkesen megtapsolták.

Tapasztalataim kiegészítő részét az I.T. több számának elolvasásával és azzal szereztem, hogy néhány fiatalabb ismerősömmel elbeszélgettem a tárgyról. Az "International Times" cseppet sem unalmas olvasmány. Az I.T. a hippik (les gamlers, Halbstarke) angliai hivatalos lapja, bár főleg amerikaiak írják. A hetilap gondolkozásra, felebaráti szeretetre és buddhista elmélyülésre ösztönzi olvasóit. E felebaráti szeretetet nem terjeszti ki az angol rendőrség tagjaira. Határozottan megvonja az Egyesült Államok elnökétől, kormányzatától és minden hivatalos szervétől. Az egyik fénykép hosszúhajú fiatalembert mutat, aki nagy társaságban éppen pucérra vetkőzött, hogy a padlón fekvő festményét, mely még csak félig kész, mezítlen talpával továbbfesse. A vezércikk az emberiségnek a szabadsághoz, az l.sz.d. nevű agy-tágító narkotikumhoz, a békéhez és a pornográf olvasmányokhoz való elidegeníthetetlen jogát hirdeti. A lapot Rabelais modorában tartott, e helyen nem reprodukálható kifejezések tarkítják, melyeket többnyire (ez Selby találmánya) csupa nagybetűvel nyomnak. Irgalmatlan társadalomkritikát gyakorolnak, úgy hogy mindenki megkapja a magáét. Az egyik hirdetés tranzisztor-rádió nagyságú, ajándékdobozt ajánl. Ára tíz font. A szöveg szerint ezen a dobozon különböző nagyságú és színű villanykörték gyűlnak ki, összevissza, mindig más sorrendben, minden értelem nélkül, körülbelül egy esztendőig, amikor a batéria kimerül. "Fölséges ajándék", hirdeti a szöveg, "nyárspolgárok, túlságosan nyugodt kedélyű kutyáink és barátaink idegesítésére". Szecessziós ízlésű rajz következik az ember nemi szervéről, egészoldalas. Aláírás : "Ismerd meg tenmagadat." A lap minden számában szó esik a hippik kedvenc íróiról. Ide tartozik Kerouac, Norman Mailer, Bowles, de főleg Allan Ginsberg, a "guru", valamint Selby, Borroughs, Garson. A pálmát az utóbbiak nyerik el.

ALAPOSAN ELBESZÉLGETTEM néhány fiatalemberrel, kiket hanyag öltözet és tartás jellemez. Továbbá több hölggyel, kiknek külsejét nem tudom ily sommásan összefoglalni. Az egyik hosszú szoknyát, a másik rövidet hord, a harmadik nadrágban jár, a negyedik testhezálló kék vagy vörös trikóban, amilyet Lorenzo de' Medici apródai hordtak. Akadt egy, aki Napoléon gránátosainak uniformisát viseli, mérgeszöld lakkcsizmával. Hadd jegyzem ide, hogy a megbotránkozók kórusában nem tudok részt venni. Ellenkezőleg. Ujjongok, hogy öreg koromra ezt is megértem. A divat ily radikálisan csak egyszer változott, mondhatnám szűnt meg az emberiség történelme folyamán. Ezernégyszáz táján, amikor az individualizmus és a humanisták kora derengett. Leonardo da Vinci jött akkor, Michelangelo, a Péter-templom, Rotterdámi Erasmus, Galilei, Shakespeare és Amerika felfedezése. Annak is legfőbb ideje, hogy a XIX. század második felének merev, ronda, szomorú férfidivatja lomtárba kerül. A renaissance-frizurát pedig gyönyörűnek tartom. Nevetséges, hogy Bouilloni Gottfrédet vagy François Villont ma aligha engednék haza Franciaországba. Holott a választópolgárok hajviselete nem tartozik sem az elnökök nejei, sem a belügyminiszterek felügyelete alá.

Beszélgetéseim jóval kellemesebben folytak és tanulságosabbra sikerültek, semmint vártam. Kiderült, hogy a hippik olvasottabbak, értelmesebbek, mint gondoltam. És naivabbak. Olvasmányaik a zen-buddhizmussal foglalkozó művek és Mailer, Borroughs, Ginsberg közt ívelnek. Igaz, hogy rendszerint éppen az ív hiányzik. Valamelyikük, legnagyobb csodálkozásomra, megkérdezett : nincs-e regény kéziratom, melyet olvasni adnék neki ? A szerzőknek, magyarázta, manapság társszerzőjük akadt mindenütt. Ezt a társszerzőt nyugaton kiadónak, keleten állam-ideológiának hívják. Ez anullálja a könyvnyomtatás felfedezését. A kézirathoz kell visszatérni, mint Guttenberg előtt. (Az olvasó nem is sejti, mennyi igazság rejlik ebben !)

ELMONDTÁK : csak éppen azért dolgoznak, hogy elemi szükségleteiket kielégítsék és, bár többségük egyetemet végzett, nem hajlandók magasabb pozíciót elfoglalni. Állami állásról, politikai szerepről hallani sem akarnak. Amikor a vietnami háborúval kapcsolatban vitába szálltam velük, azt felelték, hogy őket a vietnami háború okai nem érdeklik ; ez történelmi kérdés. Őket a vietnami háború léte érdekli ; ez valóság, halál. Megkérdeztem : mi jogon gyakorolják ezt az irgalmatlan társadalomkritikát, beszélnek a vezetők felelőtlenségéről, amikor ők kivonják magukat minden felelősség alól, hátat fordítanak a társadalomnak, a politikának, mindennek ? Azt válaszolták, hogy az emberiség, mely ebben a században két világháborút rendezett, eltűrte Hitler gázkamráit, Sztálin vérfürdőit és most az atombomba tojásain kotkodácsol, mint egy őrült tyúk, miközben a föld lakosságának fele éhezik — nos, hogy ez a társaság az ő hozzájárulásuk nélkül mondott ítéletet önmaga fölött. Inkább félreállnak, szerény testi örömökkel és buddhista elmélyedéssel vigasztalják magukat, vagy az l.sz.d. könnyű mámorában szellemi perspektívájukat tágítják, magasabb régiók felé.

Helyes, mondtam. De mint fér össze a buddhista elmélyülés az utcai verekedéssel, a felebaráti szeretet a rombolással, az orgiákkal, melyeket lapjukban hirdetnek, a pornográfiával, melynek oly lelkes rajongói ? Azt felelték : ha az én nemzedékem emberfejek beverésére specializálta magát, ne morogjak, ha ők néha bevernek egy kirakatot ; egy társadalomnak, mely az atombombához ért el, kevés joga van a botránkozáshoz, ha bűzbomba repül vagy a Kongóban megesznek egy misszionáriust. A nemi betegségek gyógyításával, a fogamzás megelőzésével (a tudománynak is van azért haszna) az erotika új, tágabb horizontja derengett fel. Pornográfiába még senki sem halt bele, mint nácizmusba, kommunizmusba, kapitalizmusba.

Ezután Selby-re, Borroughs-ra és Garson kisasszonyra tereltük a szót... És ezen a ponton otthagyom fiatal barátaimat, akiket azért idéztem, hogy mondanivalóm összefüggését megvilágítsam az olvasó előtt.

HUBERT SELBY KÖNYVE, "Last Exit to Brooklyn" (Utolsó lejárat Brooklynba — útjelző tábla szövege egy New York-i hídon) több esztendővel ezelőtt jelent meg az Államokban. Londonban tavaly adták ki. A könyv több elbeszélésből áll, melyek csak lazán függnek össze. Az első Brooklynban játszik, hőse egy Georgie nevű fiatalember, aki női ruhában jár. Huligán barátai, kik betöréssel keresik kenyerüket és autók felgyújtásával szórakoznak — a rendőrség sohasem fog el senkit —, késeket dobálnak egy bárban. Súlyosan megsebesítik Georgie lábát, amit célpontnak használnak s jót röhögnek a dolgon. A második elbeszélésben Georgie és barátai — brutális huligánok és nőknek öltözött fiatalemberek — összejövetelt tartanak. A lakásból kirúgnak egy nőt, aki szülés előtt áll, zenélnek, táncolnak és benzidrint zabálnak. (A hős — megszámoltam — huszonnyolc pilulát nyel le. Halálos adag ; de ez sem a hőst, sem a szerzőt nem zavarja.) Végül orgia következik. Selby alakjai gondolkozásmódjáról, lényéről nem sokat árul el, keresztnevükön kívül. Arról azonban, hogy szeretkezéskor ki és hogyan mászik kicsodára és utána mint törli nemiszervét a függönybe, ritka lelkiismeretességgel ad számot. A harmadik történet egy sztrájkvezérről szól, aki megismerkedik a fentnevezett huligánokkal s rájön, hogy homoszexuális. (Amit Selby csak úgy kurtán közöl.) Ezután brutalizálni kezdi, öklével veri arcba és kinozza feleségét (részletes leírás), míg az elköltözik tőle. Különböző fiatalemberekkel szeretkezik, kiknek ágybeli szokásairól mindent megtudunk. Végül erőszakot akar ejteni egy fiún a garázs mögött (miért éppen ezen a fiún ?), mire huligán barátai ott helyben agyonverik. Arról, hogy ez mint történik és hogy csontjait hogyan törik el, szakavatott beszámolót kapunk. Csak arról nem, hogy miért történik így ? Az utolsó elbeszéléstől megkímélem olvasóimat.

Az angol sajtóban néhány kritikus a könyvet szemétnek minősítette, míg a többség bátorságát, Selby társadalomkritikáját dicsérte. Elkelt tízezer példány s az ember azt remélte volna, hogy vége az ügynek. De nem. Egy angol képviselő, nyilván a legnemesebb szándékkal, de sajnálatosan múltszázadi módszerrel, magánvádat emelt a könyv ellen, pornográfia címén. A bíróság elrendelte a bizonyítást. Az angolszászoknak, annyi előnyük mellett, egyik hátránya, hogy képtelenek megszabadulni az arisztoteliánus gondolkodástól. Ami van, szükségszerűen logikusan definiálható ; ami nem definiálható, szükségszerűen nem létezik.

A BÍRÓSÁG tehát elrendelte a bizonyítási eljárást. A szakértők egy része azt állította, hogy Selby az erkölcstelenséget ostorozza, következésképpen könyve nem erkölcstelen ; a többi azt tanúsította, hogy útszéli pornográfia. A bíróság az utóbbi álláspontra helyezkedett és elrendelte a „Last Exit to Brooklyn" ama három példányának elkobzását, melyet a magánvádló bocsátott a törvényszék rendelkezésére.

Noha egyetértek a bírósággal, hogy Selby könyve pornográfia, úgy találom hogy a törvény enyhén szólva idejétmúlta. A tárgyaláson felolvasták Selby könyvének inkriminált részeit, a sajtó behatóan ismertette a pornográfiáról folytatott, arisztoteliánus jellegű és merőben efemer vitát, minek következtében újabb ezrek szaladtak a könyvesboltokba, hogy Selby könyvét megvegyék. De nem ez volt az utolsó alkalom. Mert most immár az ügyészség emel hivatalból vádat Selby ellen és az egész komédia még egyszer lejátszódik.

A baj az, hogy a kérdés mellékvágányra került. Nem az a lényeg, hogy a könyv pornográfia-e, vagy sem. (Persze hogy az.) Arról van szó, hogy nem a pornográfia a káros. Hosszúhajú ismerőseimnek tökéletesen igazuk van. A "Helén Antológia" utolsó könyve, Aretino műve, az "Itáliai Szajhák Tükre" vagy a "Fanny Hill" nem ártott még soha senkinek. Amíg az emberiséget születés után nem kasztrálják, a nemi gerjedelem elleni óbégatás haszontalan. Semmi ok arra, hogy a pornográfiát törvény üldözze. Úgysem tudja hatásosan üldözni. Minél jobban üldözi, annál jobban terjed. Selby könyvével sem az a baj, hogy pornográfia. Az a baj, hogy embertelen praxisokat ír le és népszerűsít, hogy szadizmusra, bestialitásra bújtogat. És a szadista propaganda, a pornográfiával ellentétben, igen pontosan definiálható. Üldözésének az az akadálya, hogy nincs törvény ellene. Ily törvény nem is várható — mert ugyan mi lenne a filmeknek, a televízió programjának és a könyvtermelésnek nem éppen jelentéktelen részével ?

Külön tanulmány tárgyává tehetném, hogy Selby azért utazik-e szadizmusban, mert pornográfiája túlságosan szegényes, hogy üzlet legyen, avagy egyszerűen a kor igényét elégíti ki ? O rontja meg a naivakat, vagy ezek a naivák követelik, hogy megrontsák őket ? Ki rohaszt kicsodát ?

WILLIAM BORROUGHS jóval ügyesebb író Selbynél. Több könyve jelent meg. Hívei a "Naked Lunch" (Meztelen Ebéd) címűt tartják a legkülömbnek. A párizsi, idő közben megszűnt Olympia Press kiadásában járta a világot. E cég könyveit az angolszász országokból kitiltották. Tavaly egy londoni cég gondozásában jelent meg és minden kirakatban látható. Aki nem olvasta, vén marhának számít. Hogy ne tartsanak annak, fondorlatosan én is beszereztem és könyvespolcomon feltűnő helyre raktam.

Borroughs könyvének nincs összefüggő története. A szerző szerint olvasását bárhol lehet kezdeni. A "Meztelen Ebéd" szereplői morfinisták, akik kábítószer után futnak, injekciós tűket szúrkálnak magukba és közben folytonfolyvást szeretkeznek. A könyv New Yorkban kezdődik, de javarészt Tangerben játszódik. Szereplői amerikaiak, németek, arabok, levantinusok. A 225 oldalas könyvből a szerző 25-öt (72-97) egy orgia leírásának szentel. A szereplők, hol egy hálószobában, hol egy bárban, mahagóni akasztófára húzzák fel egymást és a halálkínban vonagló áldozatokon erőszakot ejtenek. A végén kiderül, hogy mindez egy erotikus film bemutatója volt. Másutt nuligánok törnek be egy kórházba, kinúzzák a betegeket a mesterséges lélegzőkészülékekből, míg más betegeket elektromos fűrésszel vágnak szét, pontosan a középen. És így tovább. A pornográfia és szadizmus mellett a morfinizmus is kellő szerepet kapott. Amikor a "Naked Lunch" megjelent, a "Times" irodalmi melléklete nem éppen hízelgő vezércikkét szentelt néki. A szerzőnőz, ki tulajdon bevallása szerint morfinista volt, azt a kínos kérdést intézte : ha ennyire ismeri a tárgyat s a morfium, mint közismert, semlegesíti az ember testi vágyait, mi az oka, hogy a "Meztelen Ebéd" szereplői morfium-injekcióik között ily vígan vannak ?

E nyárspolgári okfejtés megválaszolása elől Borroughs okosan kitért. Kijelentette : könyvet azért írta, hogy a morfiumtól elijessze olvasóit. A szerző hívei pedig azzal keltek Borroughs védelmére, hogy a "Meztelen Ebéd" az amerikai társadalom mélyenszántó szatírája ; aki ebben pornográfiát lát, nem tud sem olvasni, sem gondolkodni. Megvallom, hogy éppen a pornográfiát, az áttetsző alabástromvázákban víz alatt szeretkező görög fiúk leírását vagy Mary kisasszony és John úrjúr párzásainak lendületes és nagy intimitású megelevenítését tekintem a könyv legsikerültebb részének. Az amerikai társadalom kritikáját azonban nem sikerült felfedeznem. Nyilván az én hibám, hogy az injekciós-tűk és phalluszok erdejében nem látom a fát.

GARSON KISASSZONY nem vádolható pornográfiával, sem morfinista propagandával, Mégis szigorúan idetartozik : a Borroughs-nál hiányolt társadalomkritikát ő csakugyan szabadon és nem kis mértékben gyakorolja. Megvallom, némi előítélettel néztem meg darabját. A "MacBird"-ről előzetesen a világ egész sajtója hosszú cikkekben számolt be. Anglia egyik nem kis érdemű kiadója, a Penguin százezres példányszámban hozta ki a darabot. Amikor a szerzőnő a bemutatóra Amerikából Angliába érkezett, a televízió interjút kért tőle. A vásznon fiatal, öntelt hölgy jelent meg és arról beszélt, hogy "a politikusok mind egyformák." E kijelentés elkedvetlenített. Határozott különbséget látok ugyanis De Gaulle és Pétain, Adenauer és Sztálin közt és azt vélem, hogy e különbséget Európa és Amerika egész lakossága tulajdon bőrén érezte. Milyen lehet egy politikai szatíra, melyet egy politikai analfabéta írt ?

Garson kisasszony, mint közismert, Kennedy elnök tragikus halálát választotta komédiája tárgyául. Darabjában Shakespeare Macbethjét parodizálja. Hadd emlékeztetem az olvasót, hogy Macbeth személyében Shakespeare a gátlástalan politikai kalandort ábrázolta, aki nála is alávalóbb felesége, lady Macbeth felbújtására törbe csalja és meggyilkoltatja a derék Duncan királyt, hogy trónusára ülhessen. Garson darabjában Johnson elnök és felesége játssza a Macbeth-házaspár szerepét. Hogy a legnaivabb nézőnek se maradhasson kétsége, az elnöknét, Ladybird Johnsont, lady MacBirdnek hívják. Johnsonék lecsalják Bosztonból Texaszba az ír Ken O Dunc-ot, azaz Kennedyt és ott meggyilkoltatják egy lesipuskással, akiben a néző Oswaldra ismer.

Ezután Johnsonék bevonulnak a Fehér Házba. Az elnök megfenyegeti Warren főbírót, aki vizsgálatot folytat a gyilkosság ügyében, hogy eltéteti láb alól, ha nem keni el a dolgot. Hatalmukból MacBirdéknek azonban nincs sok örömük. Fenyegetik őket Kennedy testvérei, Bobby és Teddy, akik azt tartják, hogy a Fehér Ház az ő dinasztiájuk magántulajdona. A szerzőnő, mint mindenki mást, a Kennedy-testvéreket is lelketlen csirkefogóknak ábrázolja. Mindezek után legördül a függöny.

OLVASÓIMNAK, akik talán még emlékeznek a magyar nyilasok és kommunisták, Hitler és Sztálin ellen szerzett verseimre, vagy Villon, Rabelais és Heine fordításaimra, aligha kell magyaráznom, hogy a politikai szatírának nem vagyok ellensége. Garson kisasszony munkája persze kontár munka. A szerzőnő a drámaírás titkaihoz éppoly kevéssé ért, mint az angol nyelv rejtelmeihez. Irodalmi szempontból hallgatással kéne mellőznöm. De van valami, amihez a szerzőnő kiválóan ért. Az írók általában az ember külső és belső életét, a világot vizsgálják s azt közlik olvasóikkal, amit a legfontosabbnak és a legigazabbnak tartanak. Garson kisasszony és a hozzá hasonló irodalmi hamiskártyások az ellenkező módszert választják. Azt szaglászszák, hogy a közönség mit akar hallani és ezt adják el neki. A legnagyobbak, Aiszkhülosztól napjainkig elsősorban az ember tudatalatti énjét, az ösztönök, indulatok és félelmek parazsát kutatták. Azért kutatták, hogy ábrázolják. Az álprófétáik, szédelgők és bajkeverők is ezt a parazsat kutatják. Azért, hogy benzint öntsenek rá.

Azt az inszinuációt, melyre Garson kisasszony darabját építette és amelynek az egész piszkos szenzációt köszönheti, nagy körültekintéssel választotta ki. Sokan vannak, akik Kennedy elnök meggyilkolását nem tudják egyetlen magányos gyilkos művének tekinteni és a Warren jelentést elégtelennek tekintik. Magam is közéjük tartozom. De jól tudom, ahogy mindenki tudja, hogy sem a vizsgálat során, sem attól függetlenül soha, a legcsekélyebb gyanúok nem merült fel, hogy az Egyesült Államok jelenlegi elnökének része, vagy akár sejtelme lett volna elődje meggyilkolásáról.

SOK ÍRÓ HARCOLT a hatalamasok önkénye, a társadalmi igazságtalanság és a háború ellen. Amikor Zola arra a meggyőződésre jutott, hogy Dreyfus kapitányt ártatlanul ítélték el, vezércikket írt egy párizsi lapban, melyben a katonai bíróságot és a francia kormány egyes tagjait vádolta bűnrészességgel és bizonyítékokat tárt a nyilvánosság elé. Garson kisasszony semmire sem alapítja állítását és rágalmait ügyes formába öltözteti. A MacBird kézirata nem látott írót, de minden bizonnyal látott ügyvédet. Garson kisasszonynak nincs attól mit tartani, hogy üldözni fogják, mint Zolát. Akármi lesz, ő a nyertes. Mert ha Johnson elnök ignorálja az alávaló inszinuációt — és nyilván ezt teszi —, az a pletyka terjed, mint ahogy terjed, hogy mégiscsak lesz valami igaz a dologban, mert Johnson hallgat a fűben. Ha per indul, Garson kisasszony vigyorogva jelenti ki a törvényszéken, hogy néki esze ágában sem volt Johnson elnököt MacBirddel azonosítania. Honnan veszik ezt ? Ha felmentik, nyert. Ha elítélik, nyert. Az USA követségei előtt világszerte tüntetéseket és ülősztrájkokat rendeznek. Pekingben utcát neveznek el a békeharcosról. A szovjet sajtóban pedig, a politikai barométer állása szerint, tíz évig az igazság mártírjaként emlegetik, avagy a nyugati rothadás szimbólumaként állítják elénk.

Garson kisasszony, aki ily csekély tehetséggel, de ekkora pszichológiai hozzáértéssel aknázta ki a fiatalabb nemzedék politikai, társadalmi naivitását, a vietnami háború és Johnson személye iránt érzett ellenszenvét, nem új jelenség e világon. Pletykái ismerősen csengnek. Így csengtek a XVI. és XVII. század pletykái. Arról hogy a protestánsok megmérgezik a kutakat, hogy a katolikusok terjesztik a dögvészt. Hogy a zsidók keresztény kisdedek vérét isszák. Mészárlás és pogrom követte e pletykákat. Visinszkij államügyész és Goebbels doktor beszédeiben, a "Pravda" és a "Szabad Nép" vezércikkeiben hallottunk hasonló vádakat ; háború, légitámadás, gázkamra, koncentrációs tábor, tarkónlövés és pusztulás járt velük. Azt hittem volna, hogy az utolsó előtti évtizedek tanulsága lehetetlenné tette, hogy ily hamar felüssék fejüket és ha felütik, ily könnyeden vegyék őket. De nyilván az a réteg, mely James Bondban látja szellemi ideálját, Barbara Garson kisasszony iránt is több megértést tanúsít, mint amilyenre én vagyok képes.

Faludy György

EMBER A HATALOM BÓDULATÁBAN

LADISLAV MNYACSKÓ ÚJ KÖNYVÉRŐL

A NYUGATI NEMZETEK társadalma pluralista jellegéből következően széles és szabad teret kínál bírálóinak. Közgazdászok, szociológusok, politikai írók, pszichológusok, technikusok, filozófusok, természettudósok, teológusok elemzik műfajok és igények különféle síkjain a modern ember és társadalom világát. Vizsgálódva és bátran körülnézni az átalakuló korban és elmondani ezzel kapcsolatos tapasztalatainkat és észleleteinket akkor is, ha ezek elcsüggesztőek és lehangolóak, a jó modor és az értelmi tisztesség tartozékai manapság. A szociológia és az úgynevezett politikai tudományok irodalma a második Világháború befejezése óta szinte beláthatatlanul felduzzadt és szétveti a könyvtárak kereteit.

Ami az európai művelődéstörténet mögöttünk lévő századaiban, de jelesül a múlt évszázadban az irodalom gondja volt, mint elsőrendű feladat, nem vár már művészi megmunkálásra, avagy elsősorban nem szorul rá. A tudomány és a szakirodalom olyan erőteljes érdeklődéssel és olyan sokféle síkon néz szembe a társadalmi és emberi valósággal, hogy ezzel tehermentesíti az irodalmat bizonyos eddig kötelező és fontos tapasztalatok és észleletek kimondásának, megfogalmazásának gondjától, s szabaddá teszi az ember belső világa, s a tetszőleges szabad vizsgálódás és úttörés számára.

KELET-EURÓPÁBAN ez a folyamat most van csupán kifejlőben és egyelőre nem lehet tudni, kibontakozhatik-e addig, míg a marxizmus-leninizmus államvallás jellegét megtartja. Mert ha a természettudományos vizsgálódás lehetőségei korlátlanok, a társadalmi tudományok szabad fejlődése elképzelhetetlen addig, míg a társadalom önmagát a "tudomány" szülöttjének és megtestesülésének tartja.

A kelet-európai szépirodalom tehát változatlanul hordja a klasszikus kötelezettség örökségének terhét : neki kell, egyelőre csak neki lehetséges bíráló távlatot nyitni a társadalom s az erőterében vergődő ember világára. Neki kell felmutatnia az új társadalom tapasztalati valóságát, amivel a szociológus vagy a politikai publicista nem foglalkozhat, neki kell e világ morális problémáit megvilágítania —, mert a moralista nem teheti ; neki kell az új világ emberének lélektanát megszerkesztenie —, mert a lélekbúvárnak ezt ilyen szélességben ma még nem engedik meg. A kelet-európai valóság figyelői és elemzői ezért fordulnak olyan kivételes érdeklődéssel a kelet-európai irodalom felé : vannak területek — szinte a leglényegesebbek —, ahonnét csak az irodalomtól kapunk jelzéseket. Mert hogy mi a hatalmi és gazdasági változás — ezt elmondja a politika és a szaktudomány. Ám, hogy miként él az ember ebben a változásban, azt pillanatnyilag csak a hiteles, a tisztességes, azaz a jó irodalom mondja el — ha sikerül levegőhöz jutnia.

MINT KELET-EURÓPAI EMBER, e törvény figyelembevétele nélkül is mohó izgalommal, fokozódó érdeklődéssel, részvéttel és megrendüléssel olvastam az egyik legújabb irodalmi jelzést és jelentést erről az ideológia homályában megbúvó világról. Az immár világszerte ismert nevű szlovák író, Ladislav Mnyacskó új könyvéről szólok (1). A mű német fordításban látott először napvilágot Bécsben, miután néhány részletét előbb a prágai "Plameny" folyóirat közölte, beigérvén a mű megjelenését, amely azonban az író anyanyelvén mind ez ideig nem következett be. Hovatovább a kelet-európai művek közös sorsa ez, míg az olvadásnak funkcionárius önkény szabhat gátat.

A "Wie die Macht schmeckt" jelentkezése pillanatában méltán kelt figyelmet és érdeklődést. Mnyacskó a népi demokratikus állam egyik alapvető kérdését vizsgálja regényében, a vezető funkcionárius emberi alkatának deformálódását a zsarnoki hatalom bűvöletében, az ember és hatalom viszonyának alakulását, a korlátlan hatalom genézisét és hatását a zsarnokra és környezetére, a funkcionáriusi államhatalom jeges és embertelen világának kialakulását. A zsarnokot a környezete szempontjából legelőnyösebb, legbékésebb helyzetében ismerjük meg. Fekete ruhában, kitüntetéseivel a mellén, festékkel és pirosítóval kikészített arccal fekszik délszaki növények és fényszórók között a ravatalon, ahol a protokoll emberei, volt titkárjával és az állam vezető funkcionáriusaival éppen a Nagy Temetés főpróbáját rendezik meg. A halottat a pálmák, rendezők, tábornokok és miniszterek környezetében volt barátja nézi, akivel együtt nőtt fel, akivel együtt küzdött a mozgalomban és a hegyekben s akit messze-messze maga mögött hagyott : Frank, a fényképész.

EZ A VOLT BARÁT nem követte a Halottat a hatalom országútján és ösvényein, de szakmája az volt, hogy az állam és az uralkodó párt vezetőivel egyetemben életét filmen és lemezen megörökítse. Ama gépezet alkatrészévé vált a győzelem után, *"amely a kicsi állítólagos nagyságának, a jelentéktelen jelentőségének, a csúnya szépségének legendáját teremtette meg"*. Frank, e legendaképzés részese, a főpróbától a temetésig tartó háromnapos belső monológban elmondja e legenda keletkezésének történetét és a mögötte meghúzódó valóságot, amely ugyanolyan sivár, hideg és kegyetlen, mint a ravatal körül a város, eltakarítatlan, megfeketült hókupacaival, zárkózott és fázó járókelőivel, kopott utcáival, a szélben rongyolódó plakátjaival, nagy magányával, általános szegénységével, osztatlan félelmeivel.

A Halott, a fázó és szegény városban általános részvétlenség, közöny, fáradt, megkönnyebbült elutasítás közepette fekszik, az emberi szívekből kiközösítetten, s más nem érez iránta részvétet, csak az a néhány jóbarát, akiket megsértett, megalázott, kitaszított — s ezzel jobb útra térített. Ezzel a néhány baráttal kell az ugyancsak magányos Franknak találkoznia, a kitagadott fiúval, az elhagyott feleséggel, a becsapott szeretővel, a deportált küzdőtárssal, hogy a Halottról elbeszélgessenek, hogy a múlt emlékei között valamiképpen emberi vonásokat keressenek, hogy próbálják elmondani a teljes igazságot róla, hogy nyomába kerüljenek emberi eltorzulása titkának, hogy megbizonyosodjanak róla : ember volt egykor, a megváltás indulatával, az igazság szenvedélyével szívében, hogy áttekintsék útját, amíg elérkezett a hatalom ormára s a ravatalra, ahol becsapott és megrövidített embertársai gyűlöletének és közönyének légkörében várja, amint legádázabb ellenfelei eltemetik.

FRANK TUDJA, hogy ez a halál megváltást jelentett az állam első számú emberének, akit a fizikai halál politikai halála következményeitől mentett meg. Az államférfival a betegség előtt végeztek már barátai. *"Egy napon a Távirati Iroda egy színes papírlapon bizalmas tájékoztatást juttatott el minden szerkesztőséghez, a rádióhoz, a televízióhoz, hogy nevét és fényképét ezentúl minden cikkben s minden adásban mellőzni kell. Ekkor halt meg hivatalosan. Maga még nem tudott erről, jelenlétében egy szó sem hallatszott a szürkéskék papírlap bizalmas figyelmeztetéséről és az újságírók között nem volt senki, aki erre célzást tehetett volna"*.

Frank tudta ezt a titkot, mint a beavatottak tudják, akik most méltóságteljes arccal és részvétet színlelve állnak díszőrséget a legyőzött vetélytárs ravatala mellett. A nemzet nem tud róla, mint ahogy arról sem tud, hogy a Halott egyszer ember volt, — csupán csendes megkönnyebbülést érez, amint ott látja a zsarnokot a halál tehetetlen békéjével homlokán.

MERT A HALOTT KÖRÜL végül minden hazugsággá és legendává változott. Ez a hazugság halálában is nyomon követte. Urémiában, azaz hugyvérűségben halt meg, mint nem egy halandó. A párt nagyjai azonban a vezető orvoskollégium tagjaitól kicsikarták az államelméletnek megfelelőbb halál-okot és leukémiában, azaz fehérvérűségben halatták meg. Hiszen az urémia, mint halál-ok — *"kínos, szomorú és szánalomra méltó. Az urémia veszélyes, súlyos betegség. A test valamely szervei nem működnek többé, urin hatol a vérbe, megmérgezi és felbontja. Az urin ebben a puritán világban ízléstelen képzettársításokat válthatna ki. Újsághírek után ítélve, ezek az óriások egyebet sem tesznek, mint beszédeket mondanak, történelmi államaktákat írnak alá, hivatalos vendégeket fogadnak, hivatalos látogatásokat bonyolítanak le, kitüntetnek, figyelmeztetnek, fenyegetnek, nyájas beszélgetésbe bocsátkoznak. Ez a hivatalos, emberfeletti, retusált arcuk... Így természetesen a nagy halottról táplált elképzeléshez nem illik a hugyvérűség. Egy államférfinak szívinfraktusban kell meghalnia, ez a legméltóbb halálnem a számára. Szíve megszakadt a kötelességek súlya alatt."* De ha már ez nincs, akkor legalább leukémiában...

A FÉNYKÉPÉSZ ismeri a halál-okot, mint ahogyan ismerte a Nagy Államférfi magánéletét, azt az életformát, amelyet funkcionáriusi létformának könyvel el a kortörténet. A Nagy Férfiú — az egykori szikár forradalmár és csontos partizán meghízott a forradalom kigömbölyödésének korában. Élete, munkája, egyénisége olyan lett, mint a többi kelet-európai funkcionáriusé. Panoptikumi figurává változott, akiről immár többesszámban lehet csak beszélni : *"Egészségtelen funkcionárius arcszínük volt. Csúcsos pocakjuk mozgáshiányról árulkodott. Kocsival a hivatalba, kocsival el innét. Kocsival a gyűlésre, a fogadásra, a területre, az estélyre, az ünnepre, a minisztériumba, otthon kényelmes kaucs várja őket... Egyszer-kétszer évente egy vadászat, évente egyszer egy hónap a tengerparton, egy nyilvánosságtól elrekesztett magánstrandon, munkanapjuk tizenhatórás vagy meg több, tizenhat- és néhányórás céltalan tanácskozás, értelmetlen rendeletek, konferenciák, amelyeken megállapítják, hogy a megelőző értekezleteken kitűzött célokat nem érték el és új célokat tűznek ki, amelyeket ugyancsak nem tudnak majd elérni. Nincsen idejük, semmire sincs idejük, űzik-kergetik őket, s ők űznek-kergetnek másokat és magukat, ezer apró, nevetséges kérdés gondjával vannak megterhelve, amely lehetetlenné teszi számukra, hogy komoly problémákkal foglalkozzanak. Ez az ő életük"*.

A HALOTT — akinek vonásait Mnyacskó érthető műgonddal válogatja úgy, hogy ne idézze egyetlen történelmi személyiség emlékét — nemcsak jelentős funkcionárius volt, hanem szorgalmával, ügyességével, leleményével, ernyedetlen harci kedvével, s persze elsősorban eredendő gátlástalanságával az első helyet verekedte ki magának. Ő lett végül az Első Helyezett a jelesek gyülekezetében, mindenki legyőzője, mindenki ura, bálványa és — ellensége. Addig irtotta az erdőt, előbb az ellenfelek, majd a barátok erdejét, amíg iszonyú fejszéjével maga maradt a kopár irtványon : *"A nagyok elhullottak. Egy szálfa sem takarta el a napot előle. Kiemelkedett környezetéből, immár maga is titánná lett. Titánokat döntött meg. Ez viszont azt jelentette, hogy a titánok megdönthetők"*.

Így társult a Halott mellé minden zsarnok két hűséges útitársa, a Magány és a Félelem. A Halott, mint minden zsarnok, csak a maga kezében érezte az állam és a párt ügyét biztonságban. Rájött arra, hogy csak ő tud igazgatni, vezetni, intézkedni : *"Ő döntött mindenről, ő határozta meg, mi a jog és a jogszegés. Ő döntött a művészetet érintő kérdésekben, amelyekhez nem értett. Ma egy mezőgazdasági probléma feletti tanácskozást vezetett, holnap egy vízerőmű bonyolult technológiája tárgyában összehívott tanácskozást..."*

A SZTÁLINI KOR — és sajnos, részben az utána következő "szakaszok" — uralmi képlete ez : a leninizmus gyakorlata által kialakított egyszemélyes központi vezetés elve, a rendszer mindmáig legnagyobb és megoldatlan problémája. A Kivételes Kevesek gyülekezete ebben a hatalmi szerkezetben óhatatlanul elkülönül, eltávolodik, elszigetelődik a nemzettől, merevebben, mint a klasszikus abszolutizmus korában, ahol volt köztük nem egy közvetítő réteg. Azóta az egyik oldalon ott a Kiválasztottak Csoportja, velük szemben pedig "az emberek": az egyszerű ember fényévnyi távolságban tőlük. Az, *"akinek neve és képmása sohasem jelenik meg az újságokban, az a Névtelen, akiről ezek a fotografáltak olyan szívesen beszélnek, a szerény, az egyszerű ember, az utca embere, a kis ember, a derék állampolgár, a dolgozó tömeg, a sokaság, a nép, az egybegyűlt nép, az átlagember, a névtelen polgár, a kicsi, a szerény, az egyszerű nép. Frankot, ezek a szónokok, politikusok, államférfiak ajkán oly gyakron felhangzó szavak, mindig dühbe gurították. Hát te ki vagy, hogyan mersz igényt tartani rá, hogy ilyen távolságot tarts magad és mások között ? Miáltal vagy te nem egyszerű, nem szerény, nem kicsi, hanem rendkívüli ?"*

A RENDKÍVÜLI HELYZETBE jutott avagy juttatott vezető csakhamar elfogadja lénye kivételességének, vezetői értékei pótolhatatlanságának elvét. Így került a Halott, ügyetlen és végzetes kormányzati gesztusai sodrában, szembe a nemzettel, amelyet minden önkényuralom példájára sikerült kiskorúsítania : *"Így vált gondolatvilágában az egész nemzet fejetlen, arc nélküli tömeggé, amelyet kézenfogva kellett vezetni, amelyet őrizni és büntetni kellett, így vált tömeggé, amely nem volt méltó bizalmára, mindig ellenszegült, mindig dacolt vele, amely irigyelte és kompromittálni akarta. Az utóbbi években már senkiben sem bízott. Valamennyien elárulták, elhagyták, kiábrándították, becsapták. Senkire sem tudott építeni többé"*.

A Halottal folytatott magánbeszéd során Frank a hatalom és a félelem ősi összefüggésére ébred rá. Megszégyenülten emlékszik arra, amit a Halottról második felesége, a szép lábú és hirtelenszőke volt titkárnője egyszer elmondott. A Nagy Államférfi nemcsak elszigetelten, hanem állandó félelemben élt : *"Reszket biztonsága miatt, reszket állása miatt, mindenkitől fél és a következmény az, hogy úgy él ebben a házban, mint a fogoly. Hozzánk nem jön senki sem, egy ember sem látogat ide, de ő folyvást a falakat vizsgálja, vajon nem helyezett-e el valaki ott titokban lehallgató készüléket. Olyan életfogytiglani börtön ez, ahonnét nincs többé szabadulás"*.

KI VAGY TE, te zsarnok, — egykori embertársunk ? Mikor, miért árultad el magad, barátaidat, nemzetedet, a zsarnokságra való csetlen törekvésedben ? Ez a könyv alapkérdése. *"Mikor érkeztél el a rettentő látszatfelismeréshez, hogy több vagy másoknál, hogy te vagy minden, ezért többet merhetsz, mindent megengedhetsz magadnak?"*

Az elhagyott és szegénységbe taszított feleség a volt szőke csodát okolja, az utódot. Frank azonban ismerte a második asszonyt, aki a Nagy Államférfiban a maga módján éppúgy csalódott végül, mint az első. Ez a második feleség, a klasszikus alkatú titkárnő, inkább következmény volt, mint ok. Barátai, udvartartása, fokozódó hatalma készteték arra, hogy az új asszony oldalán keressen több fényt, nagyobb boldogságot — hogy azután emberileg éppúgy magára hagyja, mint az elsőt.

"Nem vette-e körül túlságosan sok hízelkedő, akik nap mint nap zsenialitásáról, rendkívüliségéről győzték meg, akik bebeszélték neki, hogy élete, ideje, személyisége valami drága dolog, s hogy ezen az ürügyen többet, mindent megengedhet magának ? Hogy egy rendkívüli ember rendkívüli életet engedhet meg magának?" Frank felteszi a kérdéseket. Nem mindig tud válaszolni. Amiben megállapodik, az a hatalom veszélyessége és mérgező hatása, elsősorban azokra, akiket jellem és történelmi gyakorlat nem tett vele szemben immunissá. Egy helyütt az Első Számú Személyiség két egykori áldozata így szól a könyv alapkérdéséről :

" — Mondd, mi történt velünk ? Elképzelted-e valaha is ilyen végkifejlést ?

— Sohasem. De ez a hatalom ... Előkészületlenül lepett meg bennünket, nem tudtunk élni vele s ezt mindmáig nem tanultuk meg."

Ahol az író — a belső monológot vezérlő töprengő és gondolkodó kortárs — csupán kérdést tesz fel, kérdése megfogalmazásában az ép eszű és erkölcsű ember megleli az író válaszát. A Halott azt a boldogságot hajszolta, amely számunkra nehezen képzelhető életcél : a hatalom adta "boldogságot". Talán létezik is : *"Engedni, hogy csodáljanak, mert több vagy másoknál, mert emberi sorsok felől dönthetsz, korlátlanul dönthetsz, felelősség nélkül, anélkül, hogy számot kellene adnod arról, mit tettél egy emberrel, a másikkal, a többivel. Talán az is boldogság : valakit felemelni, azután eltiporni, előbb eltiporni valakit, azután felemelni, az egyiket felemelni, a másikat megtaposni. Izlik ez ? Kielégíti-e az embert?"*

AZ ELUTASÍTÓ VÁLASZ benne van az utolsó kérdésben. Ladislav Mnyacskó kommunista író. Művében merőben a személyiség eltorzulásának rajzával, a hatalom és ember negatív viszonyának kialakulásával foglalkozik. Nem egy helyütt bátran utal az "osztályharc" eltorzulásának, az osztályharc zsarnokságba fúlásának elképesztő, szívszorító és abszurd folyamatára is. De a végzetes út eszmei forrásvidékének kínzó problémáit a nagy erkölcsi és szociológiai beszámoló folyamán érintetlenül hagyja. Számára az ember gyarlósága buktatott meg egy eszmét, — ez az, ami kommunista optimizmusából fennmaradt.

Beszámolója így is megdöbbentően szomorú olvasmány. S akik egykor vele és hőseivel együtt éltünk a zsarnokság területévé vált hazában, úgy érezzük, a saját hajótörésünk történetével ismerkedünk újból. S nem egyszer kérdeznők együtt a könyv főhősével : Ki fogja a zsarnokság elnyelte ifjúságunk, férfikorunk esztendeit visszaadni?

Peéry Rezső

(1) "Wie die Macht schmeckt", Wien-München, Molden, 1967. 270 old.

BEREGI ÚR HALLUCINÁL

Beregi úrnak valamilyen boltja van New York 76. utcájában, ahol valamiféle portékát árusít. Számunkra tökéletesen mindegy, hogy mi az a portéka, fehérnemű, nyakkendő, vagy olcsó ékszeráru, talmi csecsebecse. Mondhatná valaki, hogy New York jól megvolna Beregi úr kis boltja nélkül, ám ennek ellentmond az a körülmény, hogy a bolt fenntartja magát és Beregi urat, amiből az következik, hogy szükségletet elégít ki. Beregi úr nem érdekes ember, New Yorkban egy-ket ismerősén kívül senki nem veszi észre, talán még a vevői sem figyelnének föl, ha egy napon valaki más és nem Beregi úr állna a kis bolt pultja mögött. Ez azonban mit sem von le Beregi úr jelentőségéből. Az atom is eléggé észrevétlen alkotóeleme volt a világnak mindaddig, amíg ki nem derült róla, hogy hasítható. Amióta az kiderült, elég nagy a zaj a paránvi atom körül. Ez arra mutat, hogy a jelentékenységről, vagy jelentéktelenségről alkotott nézetek olykor átértékelésre szorulnak.

Beregi úr szerette a kis boltját a 76. utcában, de összehasonlíthatatlanul jobban szerette volna, ha ez a kis bolt, mondjuk, a Dembinszky utcában van és nem a 76. utcában. Ez a név : Dembinszky — közelebb áll Beregi úr szívéhez, mint az, hogy 76. Bár 76 sem csúnya. Dembinszky azonban szebb. A 76. utca nem tartozik New York leggazdagabb utcái közé, de azért összehasonlíthatatlanul gazdagabb, mint a Dembinszky utca. Ha Beregi úr holnaptól nem nyitja ki a kis boltját, a portéka, (bármi legyen is az), amit addig árusított, nem válik hiánycikké a 76. utcában. A Dembinszky utcában azonban máris az. Ezen Beregi úr sokat tűnődik. Mármint a világ berendezkedésén és a dolgok elrendezésén a világban. Úgy látszik, hogy mindez független az emberi érzelmektől. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy Beregi úr különösképpen elégedetlen ember. Beregi úr egyáltalában semmiben nem "különösképpen". A 76. utcától nem messze lakik, a Broadway egyik szállodájában, amely szívesen fogad megbízható lakókat, mérsékelt áron, havibérletbe is. Agglegény létére ennél jobb megoldást Beregi úr nem találhatott volna. Nyugodtan és csendesen élte tehát az életét, eltekintve attól, hogy az elmúlt esztendők során kétszer megdézsmálták a boltját, viszonylag udvarias rablók jöttek be, pisztolyt fogtak rá és remegő kézzel, idegesen beletúrtak a kasszájába. Mindkét alkalommal olyan jelentéktelen összeget vittek el, hogy a rendőr ásított, amikor fölvette a jegyzőkönyvet. Barátja nem volt Beregi úrnak, csak egy közeli ismerőse, Bodza úr, aki a 78. utcában valamilyen boltban valamiféle portékát árusított. Beregi úr tehát csöndesen, egyszerűen és viszonylag nyugodtan élt, estefelé korán hazatért a szállodájába, kis teafülkéjében kotyvasztott magának valamit, megvacsorázott, nézte egy kicsit a televíziót, főként azokat a filmeket szerette, amelyekben viszonylag udvarias rablók, pisztollval a kezükben hatalmas összegeket zsákmányoltak. Ezekben a filmekben bezzeg nem ásítottak a rendőrök. Fürgén és fáradságot nem kímélve nyomoztak és nem is nyugodtak addig, amíg fülön nem csípték a rablókat. Amikor ez bekövetkezett, Beregi úr lezárta a televíziót és nyugovóra tért.

De az egyik estén egyszerre csak fölriadt álmából. Tisztán és érthetően hallott egy szárnyaló tenort, ismerős férfihangot, amint ezt énekelte : — Mondd meg, hogy imádom a pesti nőket... ! — Ennyit és nem többet. Aztán csend lett. Beregi úr lélegzetvisszafojtva feküdt néhány pillanatig a sötétben. Végül elmosolyodott. Esztendők óta nem látogatta meg ily élesen, ily valószerű erővel nosztalgikus álom. Hiszen esküdni mert volna rá, hogy hallotta a hangot, itt csendült a közvetlen közelében. Még az énekes hangjára is ráismert. Az énekesére, aki sok ezer kilométer távolságban van ettől a szállodától, a Dembinszky utcának viszont a tőszomszédságában. Beregi úr mosolygott, megcsóválta a fejét és a másik oldalára fordult. És a mosoly még akkor is a szája sarkában húzódott, amikor már ismét elnyomta az álom. De ebből az álomból most már heves szívdobogással riadt föl és testét veríték lepte el, mert a hang ismét fölcsendült a közvetlen közelében : — Mondd meg, hogy imádom a pesti nőket...! — és most folytatta is a hang bánatos panaszszal : — Mondd meg, hogy nem tudom feledni őket...! — Aztán csend lett újra. Beregi úr meggyújtotta a kis olvasólámpát, egy pillantást vetett az órára. Negyedtizenegy. Fölkelt, ivott egy pohár vizet, leült az ablak közelében lévő karosszékbe. A függönyt széthúzta egy kissé, hogy lelásson az utcára. A Broadway-nek ezen a felső részén ilyenkor már csökken a forgalom, a járdákon kétes alakok ődgyelegnek. Ez a negyed messze esik a színházi kerülettől. Beregi úr megszokta a környéket, de most, álmából ily hirtelen riadva, nyomasztóan idegennek találta. Valami nincs rendben velem, gondolta. Hallucinálok. Talán lázam is van. Lenézek a Broadway-re és a Dembinszky utcát látom. Én magam megvek ott a Dembinszky utcán, reggel van, nyitom a boltomat, más boltok is nyílnak, a szemetes söpör, valaki köszön: — Jó reggelt, Beregi úr ! — Mi ez az éles csörömpölés ? Nagy robajjal leszakad a redőny a bolt elé. Újra felhúzom. Megint leszakad. Valami hiba van a zárral. Hívnom kell a lakatost. A bolt mindenesetre makacsul zárva marad. A redőny szürkén, ellenségesen, mozdíthatatlanul mered rám.

Beregi úr fájó derékkal, zúgó fejjel ébredt másnap reggel. A karosszékben ülve nyomta el az álom, most zsibbadt tagokkal tápászkodott fel. A tükörbe bámult. Sápadt volt. Megborotválkozott, kávét főzött, reggelizett és elment a 76. utcába, hogy kinyissa a kis boltját. A furcsa esti látomás újra fölkísértett előtte és látta a Dembinszky utcai bolt makacsul zárt redőnyét. Beregi úr sóhajtott. A 76. utcai bolt ajtaja könnyen és készségesen nyílt. Belépett, fölsöpörte a boltot, rakosgatta egy kicsit a portékáját, a pult mögé ült és várta a vevőit.

Estefelé azután már nagyon fáradt és kimerült volt és alig várta, hogy hazatérhessen a szállodájába, lefeküdjék és végre jól kialudja magát. Amint magára húzta a takarót, elaludt. De egyszerre csak fölriadt megint. A jól ismert tenor fölcsendült a közelében, legényesen, gúnyorosan most ezt énekelte : — Hej cigány, hej cigány, húzd nótám...! — Beregi úr fölült az ágyban, belemeredt a sötétbe. A hang pedig folytatta: — ...szakadjon a vonódon a húr..! — Azután csend lett.

Beregi úr kikecmergett az ágyból, reszkető kézzel öltözködött, aztán lement az utcára. Gyors léptekkel elindult a Broadway-n, úgy ment, mint akit üldöznek, egyik mellékutcába be, a másikból ki, mindegyik egyforma volt, csak a száma más : 74. utca, 73. utca, 72. utca... Ez szélesebb volt, mint a többi, de ez is idegen utca volt. Nekem sohasem húzta a cigány, gondolta Beregi úr, hogyan is jöttem volna én ahhoz, hogy a cigány húzza nekem, de nyári vasárnap estéken gyakran elsétáltam a Dunapartra, megálltam a Hungária teraszával szemben, a járdán, a vaskorlát mellett és hallgattam Magyari Imrét és zenekarát. Hej cigány, hej cigány, húzd a nótám. Aztán elmentem a Dembinszky utcába, felhúztam a bolt redőnyét, de mások becsukták a boltomat, én nem értek semmi egyébhez, de a portékáért, amit árusítok, felelek, én nem vagyok tudós, nem vagyok olvasztár, kereskedő vagyok, beszerzek, eladok, közben kis haszon, sok talán ? Lejárom a lábam az áruért, felelek a portékáért, jó kis boltom van a 76. utcában, de szeretném ha a Dembinszky utcában volna, szerettem volna, volna, volna...

Hajnalfelé vetődött haza. Másnap délelőtt nem is kelt föl, nem nyitotta ki a boltját. Ebédszünetben elszaladt hozzá Bodza úr.

— Ne legyen maródi — mondta neki — szedje össze magát. Van itt egy kis meglepetés. Holnap estére vettem két jegyet. Egyet magamnak, egyet magának.

— Jegyet ? Hová ? — kérdezte Beregi úr.

— Magyar előadás New Yorkban. Vendégművész Pestről. Sárdy János. Gondoltam, érdekli. Egyébként Sárdy itt lakik a maga szállodájában. Az előbb együtt jöttem fel vele a liften. Köszöntem is neki. Ugyanezen az emeleten lakik.

Beregi úr rábámult. Aztán nevetett. Aztán sírt egy kicsit. Fölkelt, fölöltözött, elment a 76. utcába és kinyitott a boltját.

Beregi úr nem jelentékeny ember. Apró ember. Az atom is eléggé észrevétlen alkotóeleme volt a világnak, amíg ki nem derült róla, hogy hasítható. Beregi úr is csak így válik érdekessé. Amikor kiderül róla is.

Hogy hasítható.

HALÁSZ PÉTER

BÁRDOS B. ARTHUR

Szabadságot !

Bárdos B. Arthur, a romániai Írószövetségnek és 12 éven át az "Útunk" című kolozsvári irodalmi hetilap szerkesztőségének tagja volt. Néhány hónap óta Bécsben él.

1.

Az apró ablak sápadt üvegén
egy villanyégő pár wattos lelke dereng :
éjszakáim éber, kráteres holdja,
nappalaim pót-fénye, őrszem-foltja...
Vaságyak becézett férfiaként
élek s henyélek nem számítva bérre,
a félhomály lomha,
likacsos hálója szűri a fényt
rombadőlt arcomra,
életem hús-vér, eleven térképére :

hol az a roppant tudású tanár,
ki tüstént magyarázná, — ez itt a határ,
amott két tengerszemnek sötétül a vére,
imitt bozontos táj, árkos terep,
egy csüggeteg orom, alatta foghíjas fasor, —
van ennél is meztelenebb,
sivárabb arcú földrajz ?... S rajta most a sor
világgá hirdetni e zordon korszak
paradox jelszavát :

Az élet szép, az élet egyre szebb !
Népesítsétek be a Szaharát !...
...ébresztő, torzonborzak !

2.

De profundis clamavi !
S mégse elég a bibliai szót,
a zsoltárok jaját a pusztába kiáltani !

Keserves út várja a fényre szomjazót :
előbb innod kell a homály vizéből
s ízenként, fokonként, derékig, nyakig
alábukni az éjek mocsarába,
hogy felcsapjon bűze ajkadig
s a kocsonyás lé rovar-cseppjei
bőrödön leljenek hálás talajt,
üvöltő szájadba ugráljanak,
pilláid sása alá bujjanak,
gyöngyverítékesen csapzott hajad
gyengülő gyökerére tapadjanak, —

színültig telj meg az ocsmány,
miazmás éji ködökkel
és békanyálas, hideg habarccsal
kössön magához a gőzölgő rettenet,
a világmély posvány !

3.

különös sorsú csillag az enyém.

Ha fölcsillámlik a világ egén,
az éj sötétje szüli azzá,
örvénylő üstje köpi ki magából, —
olyan lobbanó csóva, üstökös-fény ez,
mit az ég bársonyos közönye ápol
s a kozmosz szunnyadó-szűz érce fémjelez.

Rakhatják tágranyílt szememre
a rabság álcázott, vak üvegét,
hogy botorkáljak szégyenszemre
a tekervényes folyosók setét
kockájú kövén nyájas libasorban, —
kezemben lángvörös rózsa virít,
az bontja szirmát félszeg mosolyomban
s ha vércsepp áztatja töviseit,
hadd áztassa, hadd érezzem, hogy élek,
halk csorgásában hallgatok s beszélek.

Csak suttogni, csak suttogni szabad,
mióta harsogva parancsba adták ! —
Dédelgetem számban a szavakat,
megrészegít a betűnyi szabadság.
Iszom belőle s csendben kortyolom
rejtett ízeit, suttogóra szűrve
modern századom, proletár-korom
emberi vágyait a jeges űrbe.

4.

Feszengő tégla vagy a csönd falában,
beépített a Kőműves szakértelemmel,
észrevétlen, —
és szorongva lapulsz, mint minden ember,
ki saját börtönévé kővéváltan
őrzi az idő múlását önmarcangoló-ébren.
Éppig szökne a fal szürke olajfestékben ázva,
félelmetes, rideg árnyékot vetve
a többi szomszéd házra,
fegyenc-folyosók hosszát göngyölítve
a búvárkodó szívre
s a falatbontó, vérző ujjú értelemre...

Lassan vademberré válsz : lárva-
képeden szétburjánzik a szakáll,
tüske-bozótja reggelente
a kés kegyes csókjáért kiabál.
Már nem tudod, — egy nap, egy év, egy század óta
lebegsz-e itt bezárva,
mint fönt keringve műszereivel
a súlytalanra varázsolt pilóta...

Micsoda kínos, kancsal párhuzam!
Őt bolygónk bűvös keze röpítette fel
s ablaka egy-egy névtelen csillagra néz,
mely a fényévek tengerébe töpped, —
a te cellád dohos éjek pincéjébe zuhan
s ha virradni kezd, körülötted,
a falon föltámad holtából a penész.

5.

Kőből és csendből nő a fal, de néha
csak képzeletem mázsás hordaléka,
mit egyszer legényes, frissizmú széllel
játszi versenyre kelve hordok széjjel
s akkor a világ asztalához ültet :
— Fiam, foszlós a kenyér, fogyassz sültet,
kóstolj a fanyar borból s heveredj le
az asszonyszagú, hűvös kerevetre,
pihenj, szeress, álmodj, bámuld a holdat,
amíg a hajnal szemtükrödre olvad...

Így tűnődöm, a falnak vetve hátam
a lassan fogyatkozó éjszakában
s olykor a szomszédból is átüzennek
billentyűin egy titkosjelű nyelvnek,
mit falhoz tapadt, mohó füllel, csöppnyi
radar-antennáimmal betűzök ki...
Vörös vérsejtjeim a sodró csendben
már tüntetnének meglódult szívemben —,
a bölcsőtől a csillagmagasságig
az ember korlátlan életre vágyik.

S rést hunyorgatva csikordul az ajtó,
a megkopott küszöbre lépek sajgó,
éjittas szemmel, kissé ingadozva,
mint akit csontig szaggatott a rozsda
s megindulok a fény pergőtüzében,
a békés robbanások közé, szépen
egyensúlyozva már a kemény földön :
országnyi volt!... s még tornyosul a börtön,
sziszegő kígyókká vonaglik rácsa, —
fölöttem zeng lelkem szabadulása !

Irodalmi Ujság

A CANNES-I FILMFESZTIVÁLON idén 24 film indul, további négyet versenyen kívül mutatnak be. Magyarországot Kósa Ferenc "Tízezer nap" című filmje képviseli.

*

VADNAI LÁSZLÓ író 63 éves korában Budapesten váratlanul elhunyt. A 20-as évek elején tűnt fel, mint kabaréíró ; ő volt a jellegzetes pesti Hacsek és Sajó-sorozat szerzője.

1938-ban Amerikába emigrált és ott mint forgatókönyvíró, televíziós játékok szerzője dolgozott. Látogatóba utazott haza Magyarországra és szállodai szobájában lett rosszul : a mentők kórházba szállították, de segíteni azonban már nem tudtak rajta.

*

EDGAR ALLAN POE "Fantasztikus történetek" című műve filmrevitelének megkezdték az előkészületeit. Az egyes történeteket más-más rendező forgatja.

*

SZÉKESFEHÉRVÁR legérdekesebb műemlékét, a Romkertet és az ott rejlő középkori bazilikát feltérképezik. Az Európa-szerte nyilvántartott műemlék ásatási dokumentációi a második világháborúban megsemmisültek. Az új felméréssel párhuzamosan folytatják a bazilika teljes feltárását.

*

HARRY SECOMBE, az egyik legismertebb angol énekes színész fogja játszani Lionel "Olivier" című musical-filmjének a főszerepét. A színesfilm felvételei Carol Reed rendezésében hamarosan megkezdődnek.

*

IONESCO "ORRSZARVÚ" című színdarabjának filmváltozatát az idén kezdik forgatni Angliában.

*

150 ÉVVEL EZELŐTT indult útjára az első dunai gőzhajó, a Carolina. Építője Bernhard Antal pécsi születésű eszéki hídmester volt. A hajó Pest és Bécs között 24 óra alatt tette meg az utat, s a két főváros között, annak idején, 500 mázsás dereglyét is vontattak vele.

*

MARK TWAIN eddig kiadatlan műveiből három kötetet jelentetnek meg az Egyesült Államokban. Az író egyszerre négy-öt munkán is dolgozott, és több befejezetlen művet hagyott hátra ; ezeket adják majd ki egy tizennégykötetes sorozatban.

*

VÁMBÉRY ÁRMIN német, francia és perzsa nyelvű leveleire bukkantak a Taskenti Levéltárban. A híres magyar orientalista e levelekben a keleti népek történetével, nyelvészetével és kultúrájával foglalkozik.

*

ŐSZE ANDRÁS szobrászművész 9 bronzszobrát és Zilzer Gyula festőművész 9 képét megvásárolta Amerika egyik legnevesebb műgyűjtője, T.E. Hanley. A Hanley-gyűjteménynek legutóbb ez év elején volt nagy sikerű kiállítása a New York-i Modern Art-ban és a következő egy-két évben bemutatják az Egyesült Államok legnagyobb múzeumaiban.

*

JÓTÉKONYCÉLÚ VÁSÁRT rendez nemzetközi ajándéktárgyakból, árva és beteg gyerekek vakációjának támogatására a párizsi Secours Populaire Français. A vásár május 25. és 27-e között kerül megrendezésre, délelőtt 11 órától este 7-ig a következő címen : 9, rue Froissart, Paris 3e.

NAGY SIKERŰ Kodály-emlékestet rendezett a Tokiói Filharmónia kórusa április 13-án a tokiói városi hangversenyteremben.

*

AZ "EGY SZERELEM HÁROM ÉJSZAKÁJA" című készülő magyar filmben Philippe Forquet francia színész játssza az egyik főszerepet. A filmet Hubay Miklós forgatókönyve alapján Révész György rendezi. Ez lesz az első térhatású sztereohangú magyar film.

*

A BÉCSI VOLKSOPER új szereposztásban adta elő április 12-én Bartók Béla "A kékszakállú herceg vára" című operáját. Szereplői Irmgard Seefried és Kunikazu Ohashi, karmestere Peter Maag volt.

*

AZ EÖTVÖS LÓRÁNT TUDOMÁNYEGYETEM 60 tagú vegyeskórusa nyerte el a nagydíjat a svájci Montreux-ben a IV. Nemzetközi Kórusversenyen. Az énekkar Bartók, Kodály, Bach, Britten és Bartos műveit adta elő.

*

A WATERLOOI CSATÁRÓL készülő olasz-bolgár koprodukciós filmben — melyet John Huston rendez — 10.000 statiszta fog szerepelni. A külsőfelvételeket Bulgáriában és Belgiumban forgatják.

*

SZIGETI JÓZSEF hegedűművész önéletrajzi könyve húsz évvel ezelőtt jelent meg először "With strings attached" címmel New Yorkban, ahol négy kiadást ért meg. Azóta a könyv megjelent számos más nyelven — a többi között "Beszélő húrok" címmel Budapesten is —, a napokban pedig napvilágot látott a mű ötödik, bővített kiadása New Yorkban,ugyancsak az Alfred A. Knopf Inc. cégnél. A könyvnek most készül a japán kiadása.

*

ISMERETLEN Kossuth-levél került elő a szentesi Állami Levéltárban. A 1883. március 15-én keltezett, kétoldalas kézírásos levélben az emigráns Kossuth köszönetet mondott Csongrád megye közgyűlésének a 80. születésnapja alkalmából küldött jókívánságokért.

*

VÖRÖSMARTY MIHÁLY egykori velencei présházát restaurálják, s a régi pincében "irodalmi" borozót rendeznek be.

*

NELLY SACHS, a tavalyi Nobel-díjjal kitüntetett költőnő "Eli" című művét Walter Steffens megzenésítette és Dortmundban fogják bemutatni.

*

RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS mayerlingi öngyilkosságának történetét újból megfimesítik. Az amerikai filmet a tervek szerint Bécsben forgatja Terence Young, a James Bond-filmek rendezője. Rudolfot Omar Sharif, Vetsera Máriát Catherine Deneuve, Erzsébet királynét Vivian Leigh, Ferenc Józsefet, Alec Guinnes alakítja.

*

ANATOLE FRANCE "Pingvinek szigete" című regényének filmváltozatára készül Joseph Mankiewicz amerikai rendező.

ÚJ MAGYAR OPERÁT próbálnak a Szegedi Nemzeti Színházban. Május közepén mutatják be Vántus István "A három vándor" című egyfelvonásosát. A szerző 1960-ban fejezte be tanulmányait a Zeneakadémián, azóta Szegeden tanít.

*

YEHUDI MENUHIN rendezőként és karmesterként mutatkozik be júniusban az angliai Bath város Zenei Fesztiválján : a "Szöktetés a szerájból" című Mozart-operát rendezi és dirigálja. Ő lesz a szólistája is a fesztivál gálaestjének.

*

A BUDAPESTI KIRÁLYI VÁR újjáépítése során elsőnek az úgynevezett "E"-épület készült el, amelynek helyiségeibe a Budapesti Történeti Múzeum költözik be. Ott lesz a tudományos intézmény igazgatási központja, és az új kiállítási termekben bemutatják azokat a történelmi emlékeket, amelyeknek nagy része hely hiányában eddig nem kerülhetett a nyilvánosság elé. A főbejárati előcsarnokból kijárat vezet egy balkonra, ahonnan a nyugati zárt udvar közelíthető meg ; az azon végigvonuló járókán lehet eljutni a középkori épületrészekbe : az István-toronyba, a Lovagterembe, illetve a Zsigmond-kápolnába. A helyiségek belső kiképzése a koroknak megfelelően, illetve a feltárt és épségben talált falak meghagyásával készült. Visszaállították a gótikus alsó-templom szentélyablakát, diadalívének boltozatindításait, a boltozatok számos kőbordáját. A gótikus nagyterem téglalap alakú és hat keresztbordás boltozati rendszerével egyedülálló a hazai, nem-egyházi gótikus építészetben.

A középkori királyi palota és a várfalak közötti egykori terep viszszaállításával keletkezett zárt udvarban az eredeti épületmaradványokat konzerválták. Helyreállították a déli zárt udvart is.

Az István-torony feltételezés szerint a középkori várnak a legrégibb része, amelyet az Ördögárok nyomvonalát követő ősrégi kelet-nyugati út ellenőrzésére emeltek. A kazamatába és a fedett vízvezető folyosóba torkolló csigalépcső az eredeti középkori akna felhasználásával került rekonstrukcióra. A Budapesti Történeti Múzeum május 2-án kezdi meg a palotába való átköltözést, amely előreláthatólag az év végéig tart.

SARKADI IMRE "Oszlopos Simeon" című drámáját május közepén mutatja be a bécsi Theater im Palais Erzherzog Karl.

*

EGY RÓMAI LAP értesülése szerint Greta Garbo kijelentette, hajlandó eljátszani Eleonore Duse szerepét Giorgio Strehler filmjében.

*

A "GEBRAUCHSGRAFIK" című müncheni szakfolyóirat áprilisi száma tízoldalas tanulmányt közöl a hazai plakátművészet helyzetéről. Különös módon, az ismertetés legnagyobb része az Amerikában élő Szalay Lajos "Genezis" című művével és grafikai munkásságával foglalkozik.

*

A HATODIK Nemzetközi Stendhal-találkozót május 22, 23 és 24-én tartják Pármában. A Stendhal-díjat, amelyet az idén első ízben adtak ki Párizsban, az Angliában élő Pierre d'Harcourt nyerte el a koncentrációs táborokról szóló "Az igazi ellenség" című regényével.

*

MEGHALT TOTO, a híres olasz komikus színész. Hatvanhat éves volt, szívinfarktus ölte meg. Nápolyban született arisztokrata családból. Valódi neve : Antonio de Curtis Gagliardi herceg. Mintegy három évtizede filmezett ; csetlőbotló kisembereket alakított ő is, mint a legnagyobb nevettetők általában. Művészetéért megkapta az olasz Aranyglóbusz filmdíjat.

*

"A TÁNC GYORSÍRÁSA" címmel jelent meg Párizsban Patricia Malavard francia koreográfusnő könyve, amelyben könnyen érthető és elsajátítható módszert ismertet a koreográfia gyors rögzítésére.

*

ROBERTO ROSSELLINI Mussoliniről készít filmet. Sok nehézséggel kell megküzdenie, mert a Mussolini-család mindig pert indít, valahányszor a volt diktátor életének eseményeit bármilyen formában feleleveníti.

*

BREMERHAVEN központjában, az úgynevezett "Öreg kikötő"-ben úszó hajózási múzeumot létesítenek.

KADOSA PÁL zeneszerzőt tiszteletbeli tagjává választotta az Angol Királyi Zeneakadémia.

*

AZ IDEI Oberhauseni Rövidfilm-Fesztiválon a magyar Nepp József ezermárkás ródíjat kapott "Öt perc gyilkosság" című trükkfilmjéért.

*

A BURG KASTL Magyar Gimnázium jövője évtizedekre biztosítva van a Bajor Kormány nagylelkű támogatása révén ; egészséges növekedést, fejlődést azonban csak a szabad világban élő magyarság rendszeres és nagylelkű segítsége valósíthat meg. A Magyar Művelődési Alapítvány ezúton kéri mindazokat, akiknek szívügye Burg Kastl, hogy adományaikkal továbbra is patronálják az iskolát.

Nagy jelentősége lesz annak, hogy az évek folyamán száz és száz művelt fiatal áramlik majd szét a világ minden tájára a Magyar Gimnáziumból ; emberebb emberként, befogadó hazájuk jobb polgáraként s a magyar eszmék iránt hűségesen.

Burg Kastl vezetősége megérti azt, hogy a szülőknek nehéz évekre megválni gyermekeiktől, ezért különleges osztályok megszervezését tervezi az amerikai diákok számára, egy- és két esztendőre. A nyári szünidőben már EZIDÉN megindul egy hathetes magyarság-ismereti tanfolyam. A festői környezetben elterülő ősi vár legújabb épülete várja 84 amerikai fiú és lány érkezését. A rendszeres magyar nyelv, irodalom, történelem és zenetanulás mellett üdülés, kirándulás tölti majd ki a fiatalok idejét. Mielőbb kérjük az érdeklődő szülők és a kísérőnek ajánlkozók jelentkezését a kedvezményes útra.

Reméljük, minden szabad világban élő honfitársunk megérti Burg Kastl egyedülálló szerepét és az iskola támogatását kötelességének érzi.

A Burg Kastl Magyar Gimnázium
Képviseletében
Értavy-Baráth József
Hungarian Cultural Foundation
20 Villa Moraine Dr.
Buffalo, N.Y. 14225

A LEGNAGYOBB MAGYAR KÖNYVSIKER NYUGATON

KORUNK SZELLEMI KÖRKÉPE

egyetlen magyar könyvtárból sem hiányozhat

JÚNIUSIG KEDVEZMÉNYES ÁRON KAPHATÓ !

A vételár — fűzve $ 6.50, kötve $ 7.80 (portó 30 c.) — előzetes beküldése után azonnal postázzuk.

OCCIDENTAL PRESS
P.O.B. 1005, WASHINGTON, D.C. 20013. U.S.A.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 172 Pitt Street, Sydney. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batelière, Paris 9e Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604, Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben : Gondos Sándor könyvkereskedése Herzl 16 Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II. "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21 Roma Svájcban : Ágoston István, 13, Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám : I. 162.84 Svédországban : Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York, N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21, Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606 Société Générale, Paris AD Termes

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia : 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 500 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

FORDÍTÁSOKAT

bizonyítványokról, okmányokról, iratokról, stb.

a világ minden nyelvén !

a világ bármely részébe !

24 órán belül szállít

DR. KARL E. CZAKÓ
Nemzetközi Hiteles Fordító és Tolmács Irodája

WIEN, Zirkusgasse 11.
Tel. : 55-25-88

mérsékelt árak !

Kérem a hirdetést a cím miatt megőrizni.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra

gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujsag

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-73
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVIII. évfolyam 10. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1967. június 1.

MAGYAR KÉPEK ÉS SZOBROK LONDONBAN

MÁJUS 4-ÉN nyílt meg Londonban az Arts Council rendezésében a 20. század magyar festészetét, szobrászatát és a modern grafikát bemutatni óhajtó kiállítás. A vállalkozás örvendetes és merész. Közel húsz éve már, hogy az angol közönség a magyar művészet fejlődéséről csak másodkézből alkothatott véleményt, mesemondákból, itt-ott megjelenő,angolul írt cikkekből, vagy éppen a magyar származású művészek, mint Vasarely, Kemény vagy Domján műveinek közös vonásait kutatva, mint valami magyar ős-sajátosságot, művészi nevelés vagy ihletésbeli egyezést. Eddig a mostani kiállítás örvendetessége. A merészséget mi sem jellemzi jobban, mint Genthon István bevezetőjének programadó mondata : *"Ez a kiállítás a magyar festészet és szobrászat legújabb fejlődését kísérli meg bemutatni, a múlt századot lezáró évtizedtől a mai napig."* A feladat óriási és majdhogynem kivihetetlen, figyelembe véve a többé-kevésbé tájékozatlan közönséget és a kiállítás rendelkezésére álló három, nem éppen túlméretezett termet.

A modern magyar művészet fejlődését felvázolandó célkitűzésnek a kiállítás nem felel meg maradéktalanul. Az első pillantásra legkézenfekvőbb és legmegfelelőbbnek tűnő, a művészek születési évét alapul vevő időrendbeli elrendezés nem jelenti a művészet egészének, az egyes iskoláknak vagy éppen az egyéni útkeresésnek időrendi folyamatosságát — természetesen, sok esetben nem is jelentheti. De egy-egy generáció sokarcúságában is megnyilvánuló közös vonásait a szigorú következetességgel egymás sarkára taposó évtizedeknek fel kell fedniök, ha a válogatás kizárólagosan a kronológia elvére épül. A kiállítás ezt az elvet többszörösen nem tartja be, nevében sem és az élőszóban megcsillantott egyetemesség ígéretének ellenére sem.

A festők *doyen*-ja az 1852-ben született Mednyánszky László, a legfiatalabb az 1936-os Lakner László ; kettőjük működésének négy-öt festőnemzedéket kell közrefognia. De a kiállításon meglepő elcsúszásnak vagyunk tanúi : a tízes évek generációja alig van képviselve, az egyensúly a múlt század utolsó negyedében és az 1920-tól 1935-ig született művészek javára billent fel. A századfordulót még Barcsay neve fémjelzi, a század első tizedéből Hincz Gyula, Ámos Imre, Domanovszky, Bartha éc Vajda Lajos sorakozik fel a festők, Vilt Tibor, Borsos Miklós, Kerényi Jenő és Schaár Erzsébet a szobrászok közül, de 1910 és 20 között miért csak egy kiemelkedőbb festőt, Szántó Piroskát, és három szobrászt lehet számontartani? Miért kallódott el az Első Világháború generációja ? Talán a Második pusztulásában ? Vagy csak műveik bizonyultak a londoni út sorozó bizottsága előtt alkalmatlanoknak ?

A kiállítás a legtöbb művész tevékenységét egy-két évre korlátozza. A válogatás teljesen önkényes, különösen, ha a már elhunyt művészek teljes *oeuvre*-jét vesszük figyelembe. Csak példának idézzük — az élők közül — Czóbel Bélát, akinek öt kiállított képéből egy 1930-ban, négy 1932-ben készült. Czóbel nem alkotott volna semmi figyelemre méltót 1930 előtt vagy 32 után ? Vagy korábbi és későbbi művei nem illenek bele a 20. századi magyar festészet fejlődésébe, ha már a festő egyéni fejlődését nem vesszük számba ?

EZ A VÁLOGATÁSI GYAKORLAT óriási üres periódusokhoz vezethet, mint ahogy a kiállítás bizonyítja is. De ebben az esetben, a magyar művészet közel másfél évtizedes elsikkasztásában a felületesség és a figyelmetlenség mellett, a túlzott óvatosság, a tetszeni vágyás művi-plasztikai beavakozása vádolható. A kiállítás kereken 280 művet ölel fel, ezek közül mindössze vagy kéttucatnyi esik 1945-1958 közé. Meg kell jegyezni, hogy ez az arány a datált művekre alapszik, a katalógus, sajnálatos módon, nem jelzi a datálatlan munkák hozzávetőleges évszámát. De még így sem nevezhető ez az eljárás másnak, mint a modern magyar művészeti fejlődés meghamisításának. A Második Világháború utáni, a művészeti életre is kiterjedő zűrzavar és a szocialista realizmus ha nem is felemelő, de igenis meglévő, mondhatni nyomasztó egyeduralmának elhallgatása érthető ugyan, de történeti szempontból megengedhetetlen. Genthon István bevezetőjében nem korszakok, hanem egyes művészek párszavas jellemzését adja. Ez nyújtja a legegyszerűbb, de egyben a legkevésbé átlátszó és megtámadható módot a művészeti fejlődés egy teljes korszakának eltüntetésére. Nem kell nyilvánosan önkritikát gyakorolni, azt sem kell beismerni, hogy ilyen önkritika Magyarországon egyáltalán nem létezik, és egyben megóv ez attól is, hogy a ma már nemzeti szennyesnek tartott vásznakat a londoni közönség elé kelljen teregetni. Pedig a magyar művészetnek ez a 15 év is szerves része, bármilyen művészpolitika diktálta. A ma harmincévesek egész nemzedéke a szocialista realizmus művésziskolájában nevelkedett. Mivel magyarázzuk meg műveik vívódó formakeresését, technikai készségüket, a múlt hagyományai felé fordulásukat, ha nem a "szocialista építés" formáló éveinek még ma is kísértő örökségével ? Egy láncszem hiányzik ? Ironikusan pont az, amiről itt Angliában is hallottak valamit. Példaképpen el kellett volna hozni olvasztárainkat, aránytalan testű szobraikat, az együgyűen festett "Dózsa népe"-it. Kihagyni őket talán helytelen volt, hallgatni róluk hazugság.

A SZÁZADFORDULÓN Mednyánszky 48 éves volt, Csontváry 47, Koszta József, Rippi-Rónai és Ferenczy Károly sem sokkal fiatalabb. Így érthető is, hogy művészi fejlődésük teljes egésze nem fér el a kiállítás keretei között. Néhány későbbi, érettebb vásznuk mégis jellemezheti művészetüket, annak talán leglényegesebb iskolateremtő pillanatában. De mi célja lehetett a rendezésnek a még ma is élő, idősebb művészeink *oeuvre*-jének indokolatlan leszűkítésével ? Genthon szerint "... *a jelenlegi idősebb nemzedék két ellenpólusát nem Domanovszky Endre, az izzó színekben úszó nagy kompozíciók mestere és Barcsay Jenő, az architektonikus szerkezetek hajthatatlan pártfogója képviseli. Ők ketten fejtették ki a legnagyobb hatást a mai középső nemzedékre.*" Vegyük még hozzá kortársukat, Bartha Lászlót, a hatására, jelentőségére nem kisebb művészt. Barcsay 8, Bartha 7, Domanovszky 4 művel szerepel ; a több mint fél évszázadot felölelő kiállítás keretében ez a szám nem is aránytalan. De képeik csupán 1961-67 közötti festészetükbe nyújtanak bepillantást, a közönség fantáziájára bízva művészi fejlődésük mintegy negyven évének kitöltését. Hogyan jutott el Barcsay szenvedéllyel teli, de szigorú logikával korlátok közé fogott formáiig ? Miért jelentkezik ez a kettősség puha tónusú konstrukciói és középkori kódexfestők mély tűzű színeit idéző figurális szerkezetei között? Hogyan illik ebbe a keretbe a *Művészi anatómia*, az *Ember és drapéria* Angliában is jól ismert reneszánsz mestere ? Mi Domanovszky erőteljes absztrakt színfoltjainak előzménye ? Mi Bartha szín- és forma-harmóniájának, a természet vagy éppen a városi utcakép inspirálta vonalabsztrakciói finom egyensúlyának előtörténete ? — csak pár kérdés a sokból, amit a művek a nézőből kiváltanak. Miért nem lehetett Barcsay klasszikus periódusának rajzait, Bartha lassú, de következetes kibontakozásának útjelző képeit, vagy Domanovszky *Esti iskolájá*-ját a kiállításba felvenni ? — az utóbbit már csak a hatásos ellentét kedvéért is.

A zenét és a képzőművészetet soha nem kötik annyira gúzsba az országhatárok, mint az irodalmat. Hogy minden nemzeti sajátosságot nélkülöző, teljesen nemzetközi áramlatok, a konstruktivisták-strukturisták csoportját leszámítva, mégsem jöttek létre, csak a nehezen megfogható, de a művekben tisztán kirajzolódó nemzeti alkattal lehet megmagyarázni. A művészt fogva tartja környezete, a gyermekkori emlékek, az arcok közös vonásai, a vidéki élet jellegzetes mindennapjai, a színek, a fény sajátos játéka. Amíg a felszínes természetábrázolás problémáin évődik a festő, addig az őt körülvevő természet rabja, akarva, akaratlan, helyi, nemzeti jelleggel tölti meg művészetét.

A Párizs ihlette magyar impresszionisták és posztimpresszionisták legkiemelkedőbb csoportjának, a nagybányaiaknak és a hódmezővásárhelyieknek vásznain is ez a kettősség egyesül : a tanulékony szemmel ellesett francia technika, a magyar táj egyéniségének szerencsés ötvözetében. Fényes Adolf vakító verőfényének szikrázó színei, Koszta József mély, a fehér falú tanyai házak fölé boruló néha szinte fenyegetően kék égboltjai, Tornyai János meleg délutánokat őrző okkerei, Rudnay, Ferenczy tájképei, Vaszary, Aba-Novák vásznai nemcsak európaiak, hanem magyarok is. A 20. század magyar művészetének ezt a jellegét kellene a külfölddel megismertetni. Miért hiányzik a kiállításról Tornyai, Torma, Aba-Novák, Rudnay, Fényes, Iványi-Grünwald teljes egészében, és miért képviseli Vaszaryt csupán két vízfestménye? És főleg, hol van Medgyesi Ferenc? Szobrainak tömör, de mégis hajlékony formáiban ott az Alföld egész kötöttsége és ereje !

MINDEN VÁLOGATÁST meg lehet támadni. De ezeknek a hiányoknak a felsorolása nem öncélú kritikai tollhegyezés. A franciás iskolához közelebb álló művek, igaz, talán könnyebben érthetők, de valódi érdeklődésre, mivel csak jól sikerült utánzatok, nem tarthatnak számot.

Szinyeit leszámítva, a nyugatról jövő művészi áramlatok mindig majdnem emberöltőnyi eltolódással érkeznek Magyarországra. A század első negyedének festői még boldog önfeledtséggel kenik impresszionista vásznaikat, amikor Franciaországban már a kubizmus viharai is elülőben vannak, a Dada kicsapongásain és hóbortjain nem lepődik meg többé a nagyközönség és a szürrealista manifesztók sora hirdeti a művészi tudatalatti nagy freudi felszabadítását. A késésnek igazán elfogadható magyarázatát nem lehet találni. Kontaktushiány sohasem volt, művészeink közül nem egy éveket töltött Párizsban. A Dada és a szürrealista szeánszok zajos visszhangjának el kellett hatolnia Magyarországig. Igazolásképpen a magyar festészet alig félévszázados magáraébredését sem lehet elfogadni ; Kandinszky és Malevica mögött sem állt többévszázados művészi forradalom, amikor Párizsból hazatérve nem a szerzett tapasztalatok variálásán, hanem továbbfejlesztésén dolgoztak. Az új kezdeményezésének bátortalansága lenne a magyarországi késedelem oka, avagy a párizsi évek felfedezéseibe való, egy életre szóló belefeledkezés ?

Czóbel Béla 1905-től a Salon d'Automne kiállításain rendszeresen a *fauves*-okkal állít ki, — de 1932-ben még mindig fauves-i vonásokat mutat fel festészete. Kmetty János a katalógus jellemzése szerint a két Világháború között a "haladó festők" csoportjába tartozott. Valóban, a kiállított, 1924 és 30 közötti, három csendélete erősen kubista hatás alatt áll. Ez lenne a "haladó" jelző értelme ? De a kubizmus a húszas években már régen elveszítette újszerűségét. Másik két kiállított műve, az 1965-ös arckép és az 1966-ban festett csendélet a közbeeső harminc év művészi fejlődéséről nem árul el semmit. A kubista képszerkezet, a kék színű kontúrvonalak előszeretete a síkfelbontó gyakorlatokba csúszó szimbolikus szürreális elemek korábbi kísérletek egyenes folytatásának tűnnek.

A KÜLFÖLDÖN ÉLŐ magyar művészek javát majdhogynem mind egy tőről metszették — a magyar avantgard csemetekertjéből. Kassák Lajos és Bortnyik Sándor nevelte és formálta Moholy-Nagy, Breuer Marcel és Vasarely első művészi megnyilatkozásait. A kiállítástól nem lehet számonkérni nevük elhallgatását, hiszen fiatalon hagyták el az országot, munkásságuk már külföldön teljesedett ki. De Kassák, Bortnyik és körük, vagyis a század művészi szellemébe egyedül szinkronikusan bekapcsolódó magyar csoport hiánya felett elsiklani nem lehet. Kassákék architektonikus irányzata a húszas évek elején egyidejű a Bauhaus és a de Stijl konstruktivizmus felé mutató geometrikus jellegű művészi törekvéseivel. Az ő nevükhöz fűződnek az első nemfiguratív próbálkozások hazánkban. Távollétük a londoni kiállításról nemcsak megmagyarázhatatlan űrt jelent a magyar művészet fejlődésében, hanem a kiállított, az absztrakció felé hajló festők pályájának geneológiáját is alátámasztatlanul hagyja, és a magyar hagyományok ismeretének hiányában önkéntelenül is a külföldi párhuzamok keresésére ösztönöznek.

A hatások kimutatásának sportjában a kritikusok néha túl messze mennek. Erre példa Gulácsynak az angol preraphaelistákkal való nem teljesen megalapozott rokonítása. Mindenekelőtt talán a katalógus bevezetőjének egyik kitételét kellene helyesbíteni. A preraphaelistákra utalva, a bevezető megjegyzi, hogy *"a realizmushoz semmi közük sem volt"*. Realizmushoz, mármint a társadalmi problémák képzőművészeti ábrázolásához, valóban nem, de az alakok, tárgyak és a környezet egészének és legkisebb részének lehető leghűbb visszaadásához — amit az angol "realism" jelent —, nagyon is sok. Az irányzatnak egyik első és legalapvetőbb tétele az ábrázolás szinte fényképszerű hűsége volt. A kiállítással szemben, a Burlington House épületében két hónappal ezelőtt zárult a Millais-kiállítás. (1) Preraphaelista korszakának két teremnyi vászna elég lenne bizonyítékul a Gulácsy-preraphaelista párhuzam érvelésének megingatására. A szirmonként, levelenként festett növényzet burjánzó bujasága és harsogó színskálája, a portrészerűen ábrázolt arcok, a ruhák mintáinak, a tárgyaknak, és még a lehullott gyaluforgácsoknak is mikroszkopikus hűsége sehol sem található Gulácsy képein. Dante

(1) Lásd Cs. Szabó László cikkét az "Irodalmi Újság" 1967. május 15-i számában.

(Folytatás a 2. oldalon)

JÚNIUS 1-I LAPUNK

TARTALMÁBÓL

Czigány Magda a londoni magyar képzőművészeti kiállításról (1. old.)

Albert Pál : Witold Gombrovicz (3. old.)

Szabó Zoltán : hamlet & COMPANY (4-5. old.)

Halász Péter tárcája : Narancslé (4-5. old.)

Ignotus Pál : Faragó (Szekszárdi) László halálára (6. old.)

Határ Győző Makkai Ádám verseskötetéről (6. old.)

Bajza T. Imre : Örkény István kisregénye és színműve, a "Tóték" (7. old.)

Bárdos B. Arthur, Keszei István és **Zempléni Ádám** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Régi ismerős

A szovjet titkosrendőrség főnökét, Vlagyimir Szemicsasztnijt eltávolították helyéről. Egyesek Szvetlána Sztálin disszidálásával hozzák kapcsolatba bukását. Lehetséges, hogy így van, a valószínűbb azonban mégis az, hogy Sztálin lányának Amerikába menekülése legfeljebb ürügyül szolgálhatott a leváltáshoz. Szemicsasztnij eltűnése a nagy szovjet süllyesztőben minden bizonnyal annak a belső harcnak egyik jele, amelyik a Kremlben a kulisszák mögött folyik. Ki kivel áll szemben, ki kit fog előbb-utóbb eltávolítani a helyéről, ki kinek a szövetségese, pártfogoltja, barátja, vagy ellensége : mind erről legfeljebb pletykák vagy feltevések vannak. Annyi tény, hogy a mostani személyi változás nagy vesztese, Szemicsasztnij mellett, a nemrégiben még felfelé ívelő csillag, a Brezsnyev valószínű utódjaként számontartott Seljepin párttitkár. Alig pár évvel ezelőtt a viszonylag fiatal Seljepin csakúgy halmozta még a funkciókat : miniszterelnökhelyettes volt, a Politikai Bizottság tagja, a Központi Vezetőség titkára, a párt és állami Ellenőrző Bizottság elnöke. Lassan, majdnem észrevétlenül egyik tisztség a másik után hullott ki a kezéből, hogy "minden energiáját titkári munkájának szentelhesse". A Politikai Bizottságon belül is a hetedik helyre csúszott le, s most megfosztották őt attól a Szemicsasztnijtól, is, akit pedig ő helyezett a maga korábbi funkcióiba : előbb a Komszomol, aztán a titkosrendőrség élére. Úgy fest, hogy az úgynevezett "komszomolista klikket", azokat a volt ifjúsági vezetőket, akik egy ideig a jövő nagyjainak tűntek s akiknek jelentős szerepük volt a Hruscsov elleni puccs megszervezésében, az öregebb és ravaszabb rókák — miután a saját hatalomra juttatásukban ügyesen felhasználták őket — most szépen kidobálják a vezetésből.

Az egykori GPU, a jelenlegi KGB új főnöke Jurij Andropov, aki legutóbb a párt központjában a külföldi kommunista pártokkal kapcsolatot tartó osztály vezetője volt. Valószínűleg Brezsnyev bizalmasa, ha ugyan ezt a szót a Kreml elvtársi légkörében egyáltalán használni lehet. (Nem volt-e valaha Brezsnyev — Hruscsov bizalmasa ?) Mi, magyarok, már régről ismerjük : 1953 és 57 között a Szovjetunió magyarországi nagykövetségének tanácsosa, majd nagykövet volt. Akkortájt olyan hírek jártak, hogy 1953. nyarán Andropov jelentős szerepet töltött be az ország tényleges helyzetének felmérésében, Rákosi hatalmának megingatásában és Nagy Imre miniszterelnöki kinevezésében. De pár hónappal később már mint Farkas Mihály fő pártfogója szerepelt, és 1955-ben Rákosi restaurációját segítette. Ki ne emlékeznék a forradalom napjaiból a drámai hangú hírekre : Nagy Imre magához hivatta Andropov nagykövetet... Andropov nagykövet biztosította a Magyar Kormányt, hogy újabb szovjet csapatok nem lépik át a határt...

Andropov nagykövet mindenről biztosította a Magyar Kormányt, s közben feletteseivel már Kádár és Münich szökését szervezte, november 4-ét készítette elő. Hogy most miért nevezték éppen őt ki a szovjet titkosrendőrség főnökévé, nem tudjuk pontosan. De azt tudjuk, hogy a félelmetes hagyományú helyre megfelelő ember került.

Hellász

Új alkotmányt ígért népének Konstantin görög király. A szöveget hat hónap alatt fogják kidolgozni, de hogy a demokrácia és állampolgári jogok ezen alapokmánya mikor lép majd életbe, azt senki se tudja, — a király talán a legkevésbé. Addig is, Hellász ősi földjén katonai diktatúra dúl, a politikai pártokat betiltották, vagy megbénították, dörgő hangú tábornokok fenyegetőznek, a békés nevű szigetek internálótáborai zsúfolásig teltek politikai foglyokkal — ezek között nemegy a neves író, tudós és művész — s a generálisok parancsuralma alighanem azt segíti legjobban, ami ellen leginkább hadakozik : a kommunisták befolyását.

Az ellenzéki pártok az illegalitásban úgynevezett Hazafias Frontot alakítottak, s hiába vannak ezen belül számbeli többségben a demokraták, a liberálisok, a szocialisták, — a történelem tanulsága az, hogy hasonló helyzetekben az efféle földalatti szervezkedés többnyire a kommunista kisebbségnek kedvez. A bebörtönzések, a deportálások — mint a politikai biztonság vagy meggyőzés eszközei — általában visszájukra fordulnak : az ellenállást erősítik, mártírokat termelnek, az elkeseredést fokozzák. S az, hogy egymásután váltják le a vezető állami funkcionáriusokat, a minisztériumok tisztségviselőit, a polgármestereket, a városi tanácsosokat, s helyükre zöldfülű katonatiszteket ültetnek, előbb-utóbb óhatatlanul káoszhoz vezet.

A görög népnek nem annyira új alkotmányra, mint szabadságra és demokráciára van szüksége. S ha egyáltalán, akkor egy valamivel tapasztaltabb és bátrabb király is elkelne Athénban.

Langston Hughes,

a nagy amerikai néger költő New Yorkban elhunyt. Újságíró, filozófus, színpadi szerző és rendkívüli erejű versalkotó volt egyszerre. Már fiatalon, cleveland-i iskolaévei idején szakított azzal a "fekete burzsoáziával", amelyik hamis bálványok előtt hódol és megveti a szegény négereket. Odahagyta a Columbia Egyetemet is és Harlemba költözött, aztán bejárta Európát, rotterdami utcákon csavargott, a párizsi "Grand Duc"-ben mosogatott tányérokat, átrándult Afrikába, eljutott Oroszországig, Kínáig, Japánig, egy afro-amerikai lapcsoportot tudósított a spanyol polgárháborúról, hogy aztán újra a Harlemba térjen vissza és ott a néger kultúra újjászületésén munkálkodjék.

Ezekből a kalandos évekből valók ma már klasszikusan ható sorai :

Én is Amerikát énekelem.
Én vagyok a fekete testvér.
A konyhába küldenek enni,
amikor a vendégek megérkeznek.
De én nevetek.
És jól eszem.
És erős leszek.
Holnap
már az asztalhoz ülök,
amikor a vendégek megérkeznek.
Akkor
senki sem merészeli majd
azt mondani nekem : "Egyél a konyhában".
És azt is észre fogják venni,
milyen szép vagyok.
És szégyellni fogják magukat.
Én is Amerika vagyok.

Jess B. Simple (Just be simple) néven számtalan cikket írt amerikai lapokba, elsősorban a "New York Post"-ba. Álneve is azt tükrözte, ami irói tevékenységének alapmondanivalója volt : "Légy egyszerű, de ne engedj a jogaidból." Verseit a világ szinte valamennyi nyelvére lefordították : költészete és élete egyaránt fontos állomás az amerikai irodalomban és a polgári egyenjogúságért vívott küzdelemben.

Audiencia a Vatikánban

VI. Pál pápa különleges audienciát adott májusban a Szent Péter Bazilikában. A Katolikus Egyház feje írókat, újságírókat, a televízió munkatársait, filmeseket, színészeket, színésznőket fogadott.

A pápa először is elnézést kért a meghívottaktól, amiért színe elé fárasztotta őket, aztán kijelentette, hogy nem akar nekik prédikálni, elmondta mennyire tiszteli a megjelentek szakmai szabadságát és tehetségét s a következő szavakkal fejezte be beszédét : "Most pedig el fogjuk mondani azt a szép imát, amelyre a mi Urunk tanított, a Miatyánkot. Csatlakozzék hozzánk, aki akar."

A megjelentek között sok baloldali intellektuel volt és sok ateista. Erre utalt a pápa utolsó mondata. Imádkozzék, aki hisz és aki imádkozni akar.

Vatikáni szakértők egyfajta történelmi állomásnak tekintik VI. Pál audienciáját. Valami olyasféle történt, mint amikor a Középkor után a pápák megszüntették a pogányok építette ókori emlékművek lerombolását és a művészeknek szabad kezet adtak gondolataik és érzelmeik kifejezésére. Úgy tűnik, hogy a Katolikus Egyház új utakat keres a tömegek meggyőzésére, olyanokat, amelyek teljesen eltérőek a tradicionális rendszertől.

Eddig az audiencia komoly és talán történelminek nevezhető része. Ám volt egy mulatságos epizódja is, amelyet röviden úgy határozhatunk meg, hogy a "miniszoknya" udvarképessé válása a Vatikánban.

Az audiencián két olasz színésznő, Claudia Cardinale és Antonella Lualdi mini-szoknyában jelent meg. A bájos Claudia szoknyája olyan rövid volt, hogy amikor leült, combjai kilátszottak. A szép Antonella ruhája nemcsak rövid volt, de olyan szűk is, hogy amikor a pápa elé járult, nem tudott térdet hajtani. Meg sem próbálta.

Említsük meg végül, a pontos krónika és az emigráns sors visszásságának jellemzése kedvéért, hogy ezen a különös audiencián az *olasz* filmesek egyik képviselője, az immár országos hírt szerzett *magyar* Triznya Mátyás volt.

V. Zs.

A szavak elégtelensége

Ingmar Bergman Pirandello-rendezése az oslói Nemzeti Színházban

Tanítóbácsis kérdés : mi az emberi érintkezés eszköze ? A beszéd, vágják rá kisiskolások kórusban a feleletet, melynek alapvető igazában nincs is okunk kételkedni : mellette szavaz a mindennapok tapasztalata.

Mármint a felületi (s felületes) tapasztalat.

Luigi Pirandellót nem elégíti ki a látszat. Eltöpreng a közhelyszerű alapigazságon, — s már itt is van előttünk a *Hat szerep keres egy szerzőt*. S ezzel rajtunk a sor az eltöprenkedésben. Bizonyítva áll ugyanis, hogy a szavak egyáltalán nem, vagy csak alig-alig alkalmasak arra, hogy az emberi érintkezés eszközeiként használjuk őket; hogy velük és általuk magunkról és a körülvevő világról érdemileg közöljünk valamit egymással...

Pirandello szerint az ember létküzdelmének egy igen jelentős hányada megy arra, hogy megértetni igyekszik magát környezetével. Az egyedi ember szavai mindig szubjektívek, s szubjektív belső realitásuk úgyszólván sose jut el a maga hiánytalan (vagy akár megközelítően hiánytalan) teljességében ahhoz, akihez irányul, hiszen a befogadó a *maga* szubjektív adottságainak megfelelően érti és értelmezi a hallástechnikailag esetleg hibátlanul fölfogott szavakat is.

Az emberi magányosság okát éppen a megértettség hiányában kell keresnünk. S nemcsak Pirandello, hanem Ingmar Bergman szerint is : legutóbbi filmjének, a *Personá*-nak főhőse, egy színésznő, odáig megy e felismerésben, hogy többé egyszerűen nem is hajlandó beszélni, mert ráébredt a szavakban megfogalmazódó valóság hamis és hazug voltára. Azzal, hogy Bergman most elvállalta a Pirandello-darab színházi rendezését, két olyan zseni adott egymásnak — spirituális értelemben vett — találkát Norvégia első színpadán, az oslói Nemzeti Színházban, akik nélkül napjaink színházát nehezen lehetne elképzelni annak, ami. Az azonban, hogy a norvégiai bemutató megrázó emberi tragédia lett, elsősorban mégis Ingmar Bergmannak köszönhető — s olyannyira, hogy Bergmant ebben az összefüggésben már nem is szabad pusztán rendezőként felfognunk, hanem inkább társszerzőként, társalkotóként. A *Hat szerep keres egy szerzőt*, mint mű nem sorolódik Pirandello legnagyobb teljesítményei közé ; írója — úgy tűnik — ironikus intellektuális játéknak szánta, s a Nobel-díjas mestert valószínűleg leginkább a szellemes ötlet : a kidolgozatlan-befejezetlen, "félkész" állapotban hagyott szereplők ötlete csábította, akik aztán a darab folyamán nem szűnnek meg az után a szerző után kutatni, aki teljesértékűvé tenné őket, realizálná a bennük fölhalmozott lehetőségeket. Az író és költött személyeinek konfliktusát vizsgálja itt Pirandello, vagy közelebbről : a művészet és az élet, az illúzió és a valóság egymáshoz való viszonyát. A darab megalkotása óta éppen úgy keresi a maga *ideális* rendezőjét, mint hat főszereplője a rajtuk tovább dolgozó szerzőt. A modern ember lelki élete fölötti bölcselkedésre annyira hajlamos Bergman rendezése *megemelte* a drámát : gúnyoros-ötletes játékból az atomkori ember kapcsolatnélküliségének tragédiájává tette, s egyidejűleg hihetővé és elfogadhatóvá azt a pirandellói paradoxont is, mi szerint egyedül a színház valószerűtlensége, mesterséges világa segítségével lehet reményünk a valóságos lét tényleges megismerésére.

SULYOK VINCE

Magyar képek és szobrok Londonban

(*Folytatás az 1. oldalról*)

témája, igaz, azonos Rossetti Dante-Beatrice komplexumával, de feltehető, hogy Gulácsy ihletét, Firenzében élve, első kézből merítette. Gulácsynak egyedüli preraphaelita vonása talán csak az, ami az angol *art nouveau*-ba, mint annak egyik forrása átszűrődött, enigmatikus, néha szinte bizarr helyzetek és események előszeretete és a Rossetti teremtette jellegzetes külsejű nőalak. *A varázsló kertjé*-nek bűvös füstszalagja a szecesszió dekoratív vonalának simulékony, szeszélyes ívét követi, mesebeliszerűsége, puha tónusú színei, a századforduló neoromantikáját idézik fel.

A KIÁLLÍTÁS HARMADIK TERMÉNEK majdnem a felét a most harmincévesek képei és grafikái foglalják el. Ez így egészében nemcsak a pályakezdés határozatlan lépésein való túljutás, az önálló hang megszólalása és a jövő művészi fejlődése felé mutató iránytű jelentőségével bír, hanem a szocialista realizmus nemzedékének első nagyobb bemutatkozása külföldön. E húsz fiatal festő és szobrász művei adnak lehetőséget az Akadémián töltött formáló erejű évek koloncként nyakukon függő hagyatékával való sáfárkodás felmérésére.

Az egyszólamúság ma már nem erény, a nagy kantáták kórusának tagjai szóló-szerephez jutottak. Nincs két igazán egyforma stílus vagy témakör. A rendezők dicséretére kell írni, hogy az újabb nemzedéknek nemcsak nagyobb teret biztosítottak, hanem mindegyiküket három-négy, kivételes esetekben hat-nyolc művel is szerepeltetik. Így egyéniségükről jól körvonalazott, tiszta képet lehet alkotni. Az önállóságra törekvés elsősorban a múlttal való, szinte erőszakos szakításban nyilvánul meg. Nincs egyetlen olyan festő sem közöttük, akit realistának lehetne nevezni, ugyanakkor a legmodernebb irányzatok, többek között a *pop art* is felbukkan műveikben.

A szocialista realizmus öröksége a technikai készség szinte kivétel nélküli magas színvonalában jelentkezik a legszembetűnőbben. Különösen érvényes ez a technikájában hagyományos, részelemeiben fényképszerűen természetutánzó, szürrealista jellegű alkotásokban. A kiállítás sajnálatos módon ennek a figyelemre méltó új iskolának csupán egyetlen és nem is legreprezentánsabb képviselőjét, Lakner Lászlót választotta ki a londoni bemutatkozóra, mellőzve az irányzat megteremtőjét, Csernus Tibort. Művészetüket mágikus realizmusnak vagy mágikus naturalizmusnak hívják, nevében kifejezve lényegét: tökéletes hűséggel, régi mesterektől tanult szakmabeli tudást csillogtató ecsetkezeléssel festett részletek fantasztikus, hipnotikus, néha félelmet keltő egymásrahalmozása, minden külső vagy témabeli összefüggés nélkül. Dali vagy Delvaux képeire emlékeztetnek, de Dali iszonyata és Delvaux álomvilágának csendje nélkül. Lakner egyéni vonása az irányzaton belül az, hogy érthető mondanivalóval lép fel, az emberi kegyetlenséget elítélő és a fénycsóvával megvilágított ajkak görcsében feszülő félelmet kifejező *Kivégzés*-ében vagy a *Menekülő* reménytelen otthontalanságában. De képeinek erejéből levon a *pop art*-ot erőszakosan utánozni kívánó modorossága, a meztelenül hagyott deszkadarabok vagy átfestett, felmontirozott faragványok idegen testként ékelődnek a képbe. A szürrealizmus népies, folklorisztikus köntösben is jelentkezik, a kiállításon főleg Orosz János nagy vásznain és Szalay Ferenc *Cantata Profana* tempera festményén. Mitologikus alakok tartják kezükben sorsunkat, mesék, babonák rejtélyes világa előtt állunk tanácstalanul. A bretoni szürrealista manifesztók művészi szabadságnyilatkozatának átvételével árulják el ezek a harmincévesek talajvesztettségüket.

A hódmezővásárhelyiek kis csoportja tért meg csupán a múlt hagyományainak biztosabb talajára. Szurcsik János, Németh József, néha Szalay Ferenc és Kokas Ignác vásznain jelenik meg újra a magyar vidék, a harangozó arcában, az ökrösszekérben, beszélgető asszonyok csoportjában.

EZZEL ZÁRUL BE a kör, a 20. század magyar művészetének szemléje. Falutól faluig, Párizs figyelésétől Amerika felé való tekintgetésig,megittasult impresszionizmustól a szürrealizmusba való beleveszésig. De az utóbbi évek sokoldalú tapogatózása talán reményt rejt a jövőre : a kísérletező szellem felébredését.

Czigány Magda

Witold Gombrowicz, a Nemzetközi Irodalmi Díj idei nyertese

A TUNISZI Gamarthban a napokban került kiosztásra a kiadók "Nemzetközi Irodalmi Díja". A díjat az idén lengyel származású, de jelenleg Franciaországban élő író, Witold Gombrowicz kapta meg tizenkét szavazattal, a párizsi Denoël-kiadónál francia fordításban megjelent *Cosmos* című regényéért. Legnagyobb vetélytársa a japán Yukio Mishima volt, aki kilenc szavazatot kapott. A kiadók "Nemzetközi Irodalmi Díjá"-t, amelyet 1960-ban Formentor szigetén alapított meg hét ország vezető kiadója, eddig a következők nyerték el : 1961-ben Samuel Beckett és Jorge-Luis Borges, 1962-ben Uwe Johnson, 1963-ban Carlo Emilio Gadda, 1964-ben Nathalie Sarraute, 1965-ben pedig Saul Bellow. Tavaly a díjat nem osztották ki, s már-már azt lehetett hinni, hogy az irodalom érdekében összefogó kiadók lemondtak célkitűzésükről. Az idén azonban, az alapszabályok módosítása után, a nemzetközi zsűri mégis összeült Tuniszban. A "Formentor-díj"-ról, amely egy-egy első-kéziratos fiatal szerzőt tüntetett ki, ezúttal végleg lemondtak; a "Nemzetközi Irodalmi Díj"-at viszont, amelynek célja, hogy az eredeti és erőteljes, de tehetségükhöz képest kevésbé méltányolt alkotókra hívja fel a nagyközönség figyelmét, új és komolyabb formák között feltámasztották.

Az idén a zsűri a munkáját azzal kezdte, hogy az előzetesen összeállított, harminchárom nevet tartalmazó listát tizenhat névre szűkítette. A mellőzöttek közé tartozott Alain Robbe-Grillet (*A találkaház* című könyvével), Gunther Grass (*Kutyaévek* című regényével) és Jean-Paul Sartre (*A szavak* című önéletrajzi írásával), akikről a zsűrinek az volt a véleménye, hogy sikeres, elismert írók s nincs szükségük további hírverésre. Két szovjet írót, Jurij Kazakovot és Abram Tertzet szintén törölték a végleges listáról

A TULAJDONKÉPPENI vitában az első hozzászólók Latin-Amerika íróit támogatták ; a kubai Alejo Carpentier-t, akinek érdemeiről szinte minden eddigi kongresszuson szó esett, Julio Cortazart, a Párizsban élő argentin írót, a brazil Guimaraes Rosát. Az amerikai, spanyol, angol és francia kritikusok lelkesen nyilatkoztak Carlos Fuentes mexikói íróról is, akiben sokan az elkövetkező évek nagy ígéretét látják. A francia irodalomból három szerző neve vetődött fel : az ifjú Jean-Marie-Gustave Le Clézioé, aki a szinte kamaszfővel aratott babérok után nem bízta el magát s újabb írásaival is megfelelt a belévetett bizalomnak ; Michel Leiris-é, aki nemrégiben fejezte be monumentalis önéletrajzi trilógiáját ; valamint az "új regény" talán leghumánusabb képviselőjéé, Claude Simoné, akinek *Histoire* című új regénye ugyancsak a napokban jelent meg a párizsi könyvpiacon, de akiről így is több zsűritag, köztük a kiváló fiatal olasz költő és egyetemi tanár, Edoardo Sanguineti, a legnagyobb elismeréssel emlékezett meg.

Két szerző azonban már az első napon jelentős előnyhöz jutott : a japán Yukio Mishima és a *Cosmos* című regényével pályázó Witold Gombrowicz. Az előbbit, érdekes módon, nem is a kongresszuson most először részt vevő honfitársai, hanem egy amerikai egyetemi tanár, Donald Kean és a zsűri elnöke, a "Novelle Revue Française" című vezető francia irodalmi folyóirat titkárnője, Dominique Aury támogatta. Gombrowicz-ot, igaz, először Fritz Raddatz német kritikus meglehetősen szenvedélyesen támadta kétkedő individualizmusa, kíméletlensége, erotikus hangvétele miatt, de később a lengyel író lelkes pártfogókra is talált : Sanguinetire és olasz kritikus társára, Ripellinóra, a svéd Ericsonra, a katalán Ferranterre, a svájci François Bondyra és a francia Michel Mohrt-ra, s így, amikor végső szavazásra került sor, a *Cosmos* szerzője elég könnyen győzött a versenyben.

WITOLD GOMBROWICZ-RÓL, erről a ma 63 éves, hosszú argentinai tartózkodás után jelenleg a dél-franciaországi Vence-ban élő, lengyel származású, de hazájában még mindig gyanakvással tekintett íróról, az 1937-es *Ferdydurke* és az 1960-as *Pornográfia* című regények, meg két Párizsban nemrég bemutatott színdarab, az *Yvonne, burgund hercegnő* és *A menyegző* szerzőjéről elég részletesen szólt már az "Irodalmi Újság" 1965. december 1-i száma. Mutassuk be most röviden Gombrowicz-nak nemrégiben megjelent regényét, a *Kozmosz*-t, amellyel a "Nemzetközi Irodalmi Díj" zsűrijének szavazattöbbségét is elnyerte.

Az 1960-63 között írt regény fölé akár a szerző *Napló*-jából vett idézetet írhatnánk mottóul : "A detektívregény kísérlet arra, hogy a káoszban rendet teremtsünk". S valóban, a *Kozmosz* metafizikai problémákat, kozmikus látomásokat ígérő címe ellenére, az első tekintetre közönséges, bűnügyi alafestésű realista regénynek látszik, amelyben sokáig a humoros elemek dominálnak, s egy felakasztott veréb meg macska után az egyetlen emberi holttesttel,egy akasztott férfival csak a történet vége felé találkozunk. Mégis, ahogy az olvasó forgatja a lapokat, a naturalista részletek, egy rég letűnt — vagy talán félig-meddig képzelet szülte — világ aprólékos idézése, a tréfás vagy a gombrowicz-i módra oly jellemző, meghatározhatatlanul kétértelmű, az elvont gondolatot szinte zavarba hozóan antropomorfikus utalásokkal, kifejező ötletek mögött váratlan perspektívák nyílnak meg, s a bűnügyi história egyszeriben átalakul filozófiai párbeszéddé.

VALAMIKOR, a két világháború között két varsói diák, Witold, a történet elbeszélője és "Doppelgänger"-e, Fuchs, elhatározza, hogy nyári vakációjukból egy hónapot vidéken töltenek egy kispolgári család hajlékában. A család maga a lehető leghétköznapibb : Léon, az apa, tréfálódzó, halandzsázó, kissé bogaras, különc nyugdíjas ; Bouboule, az anya, egyedül a háztartás gondjainak él ; lányuk, a hűvös és szép Léna nemrégen ment férjhez a jelentéktelen Lucienhez; s Catherette-en, a cselédlányon is csak szája állása a különös. Egyszóval : olyan ez a nyárspolgári család, mint amilyennel még ezerszámra lehetne találkozni az író felidézte-elképzelte Dél-Lengyelországban. Witold és Fuchs mégis bizonyos balsejtelmekkel érkezik meg házukba, mert mielőtt az ajtón becsengetnének, a szomszédos bozótban egy fejmagasságban felakasztott verebet vettek észre. Ez az első, megmagyarázhatatlan értelmű "jel" elegendő is ahhoz, hogy ezentúl a két fiatalember Sherlock Holmesként és Watsonként viselkedjék, s mindenütt újabb "jeleket" keressen. S a várakozó, szorongó embernek nem is kell sok ; ha maga is kész arra, mindenütt láthat jeleket, s hamar az "interpretációs őrület" rabja lehet. Az apró, jelentéktelen, de furcsa, nehezen magyarázható és egyben rejtett összefüggéseket sejtető jelek azután egymást érik : a szoba mennyezetén először egy nyílvessző halvány rajzát fedezik fel, másutt pedig, az akasztott verébre emlékeztetően, egy madzagra felfüggesztett fadarabra találnak. A "jeleket" Witold igyekszik is közös nevezőre hozni : "Mit is kerestem, mit is akartam megfejteni akkor ? Az alaphangot talán? A domináns témát ? Vagy azt a tengelyt, ami körül el tudtam volna rendezni, össze tudtam volna állítani saját történetemet ?"

Közben Witold ártatlan szemlélőből vagy legalábbis nyomozóból maga is cinkos, újabb "jeleket" fabrikáló bűnös lesz : egy fa tetejéről meglesi a lefekvő Lénát, majd felakasztja a fiatalasszony macskáját. Egyszeriben mintha csak a középkori gondolatvilágba lépnénk át, ahol a rációt (vagy azt, ami helyettesíti : a "vadon tenyésző gondolatot") az asszociációk irányítják, ahol jel vonz jelet, ahol jelkép követel jelképes cselekedetet. A *Kozmosz* itt fordul az egyszerre általánosító témájú és burleszk hangvételű filozófiai regény csapására ; innen kezdve lesz "kozmológia" és "beavatási szertartás". A család kocsin kirándulni indul a Kárpátokba, s a hegyvonulatok láttán Witold rádöbben, hogy a természetben, a bomló anyagtól a csillagokig mindenütt ugyanaz a káosz uralkodik ; Léon, a családapa, ez a szokráteszien bohóckodó öreg pedagógus pedig bevezeti őt a magányos ember képzeletre hagyatkozó erotikus játékaiba. A történet végül valódi bűnügyi piruettel fejeződik be : az előjelek, analógiák alapján régóta várt erőszakos vagy önmegsemmisítő tettre sor kerül : Witold felfedezi Léna férjét, Lucient az ablakkal szemközti fán felakasztva. A rejtély persze nem oldódik meg: a cinkos világban mindenki bűnös, a jelek tartományában minden társítás lehetséges ...

GOMBROWICZ különös, hátborzongató és ironikus, földönjáró, groteszk és költői, különböző műfajok hangvételét ötvöző, zaklatott lelket külvilágra vetitő, nyüzsgő világból önelemzésbe forduló regénye egyszerre szórakoztató és nehéz olvasmány. Szórakoztató, ha olvasója a realista, kalandos, bűnügyi és burleszk felszínen marad; nehéz, ha a hétköznapi jelenetek mögött ennek a metafizikai szatírjátéknak mélyebb értelmét keresi. Mert semmi kétség : a vaskos bohózati vagy provokáló mozzanatokból Gombrowicz világszemlélete, sőt, akár bölcs tanítása olvasható ki. Káosz a világ, hirdeti az író, a paránytól a végtelenig, minden kötés bomló, minden kapcsolat csak esetleges itt. Törvényt és rendet az analógia démonától hajtott, örökké nyugtalan ember keres csak a káoszban, de a rend, mit megtalálni vél, nem lehet más, csupán önkényes. Nyitott könyv a világ, de égre és földre írt hieroglifáit nem tudjuk megfejteni ; egyik jel a másikhoz irányít, de a jelentés rendre kicsúszik kezünk közül. A jel csak annyit mond, amennyit belelátunk ; a világ suttogásában saját zaklató képzeletünk zaját, kényszerképzeteink dobogását halljuk vissza. Onán vétkének apológiája — s itt szublimálódik a négybetűs parlagi szókimondástól oly különböző gombrowicz-i "obszcénitás" önismeretbe, életbölcsességbe — inkább csak az emberi létfeltételek felmérése, felnagyított, kivetített, kissé kesernyésen beletörődő képe : ha a Kozmoszban képtelenek vagyunk rendet teremteni, ha okoskodásunkat téves képzeteink, vágyaink irányítják, ha vágyaink tárgyát, mint a mézesmadzagot, elérni úgysem tudjuk, éljünk legalább békében rögeszméinkkel és kövessük bűntelenül szabadjára engedett képzeletünkkel a jeleket.

ALBERT PÁL

Diplomáciánk

"Diplomáciánk" — ezzel a címmel közöl vezércikket a budapesti "Magyarország" május 14-i száma. Dagadó kebellel számol be a cikk arról, mennyire pezsgő és sikeres a magyar diplomáciai élet, büszkén jegyzi meg, hogy *"nem sok üres hely maradhatott a magyar államférfiak határidőnaplójában az elmúlt hetekben"*, és *"diplomáciánk része azoknak az erőfeszítéseknek, amelyek a kelet-nyugati kapcsolatok javítására irányulnak."*

A tételek bizonyítására példákban sincs hiány. A "kiemelkedő események sorában" első helyen az a mondat tündöklöl : *"Budapesten járt Klaus osztrák kancellár és Mahendra, Nepál királya"*. Ha Klaus kancellár látogatását valóban inkább a budapesti, mint a bécsi diplomácia sikerének lehet elkönyvelni, Mahendra király vendégeskedése aligha lesz nagy befolyással népünk jövendő történetére : a magyar-nepáli barátság terén eddig sem voltak komoly hiányosságok és remélhetőleg komolyab konfliktusokra a jövőben sem kerül sor.

Diplomáciai eredményeink között kerül megemlítésre, a "Magyarország" egy másik, "Palota az Etoile mögött" című cikkében, hogy újaban *"a párizsi Magyar Nagykövetség a város egyik előkelő negyedében az Étoille* (sic!) *környékén a hűvös eleganciájú Avenue Foch melletti palotában rendezkedett be"*. A csepeli munkások és a hódmezővásárhelyi parasztok szíve nyilván nagyot dobban e jó hír olvastán : mégiscsak felemelő érzés tudni, hogy miközben ők maguk patkószögért, vagy a feleségük fél kiló marhahúsért áll sorban, azalatt a párizsi nagykövetség a francia főváros egyik előkelő negyedében egy hűvös eleganciájú palotában rendezkedett be. Kár, hogy a "Magyarország" nem közli olvasóival : mibe került ez a kiemelkedő diplomáciai siker. Annál érdekesebb volna megtudni, mivel ugyanebből a cikkéből kiderül, hogy *"Magyarország a francia listán mint exportör az 52., mint importör az 54. helyen áll"*. Felvetődik a kérdés : nagy diplomáciai kudarcot jelentett-e volna, ha a párizsi nagykövetség egy ideig még szerényebb keretek között a hasznothajtó francia-magyar kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésén buzgólkodik és csak azután költözik a Foch marsallról elkeresztelt sugárút hűvös eleganciájú palotájába?

"Diplomáciánk" két legutóbbi, világvisszhangot keltő diadaláról még nem számolt, nem számolhatott be a "Magyarország". Az egyik a kelet-német diktátor, Walter Ulbricht budapesti látogatása és ezzel kapcsolatosan a *"Magyar Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződésének"* aláírása volt. Csak gratulálni lehet a sikerhez! Még hat hónapja sincs, hogy Kádárék bejelentették : diplomáciai kapcsolatot kívánnak teremteni — *Nyugat-Németországgal*, s íme, máris elérték, hogy minden eddiginél szorosabban, még katonailag is *Kelet-Németország* szekeréhez kötözzék magukat. Miközben a románok, Ulbricht minden átkozódása, Moszkva minden feddése ellenére szemrebbenés nélkül mennek tovább a maguk útján, s már ki is jelölték első bonni nagykövetüket, a "független" magyar diplomácia szégyenteljes hátraarcot csinált s beállt a kelet-németek hűbéreseinek sorába. Ulbricht a budapesti Építők Művelődési Házában, a tiszteletére rendezett nagygyűlésen olyan hidegháborús beszédet tartott, hogy a sztálinista hang újjáéledésére az egész világsajtó felfigyelt. Kádár mosolyogva asszisztált ahhoz, hogy a magyar főváros ismét a szélsőséges Nyugat-ellenes propaganda színtere legyen és melegen szorongatta a kelet-berlini tömeggyilkos kezét. Nyilván ezt érti a "Magyaroszág" azon, hogy *"diplomáciánk része azoknak az erőfeszítéseknek, amelyek a kelet-nyugati kapcsolatok javítására irányulnak."*

A magyar diplomáciai élet másik feltűnést keltő eseményének színhelye — Washington volt. Minden nyugati lap beszámolt arról, hogy Radványi János, a washingtoni magyar ügyvívő menedékjogot kért és kapott az Egyesült Államokban. Radványi öt esztendeje volt posztján s minthogy a két ország az 1956-os forradalom óta nem tart állomáshelyén nagyköveteket, ő volt a magyar diplomácia amerikai feje. Az újságok megjegyzik : *először fordul elő*, hogy egy kommunista követség vezetője menedékjogot kér Amerikában. Úgy látjuk, hogy a "Magyarország"-nak saját, külön washingtoni tudósítója van; érdeklődéssel várjuk részletes beszámolóját erről a nehezen lebecsülhető diplomáciai eseményről, amelyről a hazai sajtó egy hétig egyetlen szót sem ejtett. Persze, azt nem volt sürgős a magyar nép tudomására hozni, hogy — ha a magyar államférfiak határidőnaplójában nincs is üres hely, — a magyar diplomaták sorában már akad...

Két hír

A BUDAPESTI "Népszabadság" május 4-i számában egymás után az alábbi két hírt közölte :

Giovanni Gambella olasz állampolgárt, a budapesti Olasz Intézet volt igazgatóhelyettesét *kémkedésért* a Budapesti Fővárosi Bíróság jogerősen 5 évi és 6 hónapi börtönre ítélte. Gambellát — kérelmére — a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa *kegyelemben részesítette*. Az illetékes hatóságok szabadlábra helyezték és Gambella május 2-án visszautazott hazájába.

Budai Ferencet, a Magyar Népköztársaság milánói külkereskedelmi kirendeltségének munkatársát az olasz bíróság *koholt vádak* alapján *kémkedésért ártatlanul* elítélte. A jogerősen kiszabott büntetést az Olasz Köztársaság elnöke *elengedte* : Budai Ferenc május 2-án hazaérkezett.

Kommentár helesleges.

SZABÓ ZOLTÁN

hamlet &

FÉLMEGY A FÜGGÖNY, a színpadon két fiatalember ; az egyik leült, a másik téblábol ; egyik se tudja, mit kezdjen magával ? A nyurgább zsebébe nyúl, talál egy pénzdarabot, feldobja. A másik felveszi: "Fej", mondja unottan, elteszi. Társa lép egyet, meggondolja magát, mert valami az eszébe jutott, az, hogy új pénzt vegyen elő s feldobja : "Fej", teszi zsebre flegmatikusan a másik. Gyorsul a játék, röppen a pénz, sose az írás kerül felül, mindig a fej. A pufókabb leszögezi, a pénzt zsebre teszi. csak unatkoznak ezek ketten vagy várnak is? Ha várnak: mire várnak? A fej-vagy-írás játékból mindig a fej jön ki, ez a rendszeresség már rendkívüli, ez az egyhangúság már izgató, de a két szerencselovag közül csak a vesztő fél hökken meg, a szava is megjön, de csak módjával, s míg folyik a játék, mindig ugyanazzal az eredménnyel, már elmélkedik is : a probabilitásról. Kissé nyugtalanul, nem azért, mert veszít, hanem azért, mert egyre baljóslatúbb, hogy mindig a fej kerül felül ; azt az értelme felfogni nem képes ; magyarázása is olyan hiábavaló, akár a játék, vagy a szócsere-szóértés : mondataikat nem is igen tudják befejezni, illetve folytatni, mintha úgyis előre tudná a másik, hogy mit mond majd az egyik. Kérdésre ezek úgy válaszolnak, mintha nem a másik kérdezett volna, hanem az, aki felel : két szerepet játszanak vagy egyazon szerep két felét, ketten? A szócsere nem, de a ruhájuk ismerős: ugyancsak az Old Vic színpadáról, 1963. októberéből, amikor az angol Nemzeti Színház előadásait a "Hamlet"-tel megnyitotta, ott láttuk ezt a két udvaronc-ruhát és töltelékét : a két fiatalembert, egyforma hajbókolással mutatkoztak be, a királynak, aki azért hívta őket, Hamlet diáktársait, Helsingőrbe, hogy figyeljék a fiút, tudják meg : mi a titka, mi nyomja kedélyét ? A királyné, az anya ugyanezt kérte :

Jó ifjak, ő gyakorta emleget ;
Nincs ember, élve, kettő, akihez
Jobban tapadna. Hogyha tetszenék
Iránt unk ennyi jóval lennetek,
S nálunk időzni egy kissé tovább
És támogatni lelkünk óhaját :
Oly köszönet vár mulatástokért,
Minőt királyi hála követel.

A válasz Rosencrantzé :

Fölségtek, a csekély lényünk felett
Uralkodó hatalma által, inkább
Parancsol, ön magas tetszéseként,
Mint kérve kérjen.

— amit készséggel megtold Guildenstern:

És mi tesszük azt ;
Szolgálatunkat, ím, mély bókolattal
Hajtjuk, magunkkal együtt, lábaikhoz,
Parancsra készen.

— s a készséget nyugtázza a Király :

Köszönet Rosencrantz
és nemes Guildenstern.

— amit készséggel megtold a Királyné :

Köszönet, Guildenstern és nemes Rosencrantz.

EZ, MAGÁTOL ÉRTETŐDIK, Arany János fordítása, Shakespeare szövegéből, ahol se a király, se a királyné nem egészen bizonyos benne : melyik a Rosencrantz s melyik a Guildenstern ? Ezek ketten egymástól nem nagyon különböznek ; őket egy ötvözetből verték, mint a pénz vagy a rézpénz két oldalát ... Kettejükre a "Hamlet"-ből, együtt emlékezünk, de ez nem szavaiknak, jellemüknek köszönhető. A társasnév ragad meg : Hamlet körül, mondhatni, mindenki dallamos — latinos-görögös — nevekre hallgat (Ophélia, Claudius, Polonius, Horatio, Laertes), akár egy mitológiában. Hogy kerül közéjük egy : Rosencranzt ? Egy : Guildenstern ? Honnan ? Egy cégtáblára Schleswig-Holsteinban, ahol valóságos árukat adnak, valódi pénzért, valódi polgárok, akik mást másvilágra nem küldenek, hazajáró lelkekkel eszmét nem cserélnek. Miért lökte be őket Shakespeare Helsingőrbe, középhelyzetbe a felségek, fenségek, nagyurak és névtelen sírások, szolgák és katonák közé, a nevükkel ? Szükség volt a két úrfira, eszközül.

Most fordult a kocka : az ő nevük adja a címet a játéknak (*"Rosencrantz and Guildenstern are Dead"*), ők a címszereplők és főszereplők (az Old Vic színpadán). Hamlet statiszta lett; ők mondják a magukét az előtérben, a király és a többiek azt mondják csak a háttérből, ami az ő sorsuk megvilágításához kell ; s Helsingőr se az a képzelt lovagvár, amely a "Hamlet" történetéhez szolgált díszletül. Hanem a romja. A gót kőcsipkékről pókhálók fátylai lógnak. Letűnt világ hátteréből mondják a magukét. S ez, mintha nem volna a múlté !

A "ROSENCRANTZ ÉS GUILDENSTERN HALOTT" előadása közel három órát vesz igénybe. Az új darabot áprilisban mutatta be a londoni Nemzeti Színház. Jelentőségét egészében talán még visszhangzó sikere se méri le. Lehet, hogy olyan darabról van szó, amely esemény is, határkő is, az angol nyelvű modern drámaírásban. Holott újnak, eredetinek csak a látásmód nevezhető a történetben — és ez a "Hamlet"-é —, amit a világirodalom legismertebb tragédiájának bátran mondhatunk.

Lytton Strachey úgy tudta, hogy Shakespeare a "Hamlet"-et 1601-ben írta, az "Antonius és Cleopatrá"-t 1608-ban s a közbeeső hét esztendőben tudatosan és következetesen alkalmazta a maga új módszerét, amit ő talált fel: kialakult drámai helyzet hat a hős jellemére, ebből fejlődik a tragédia... Később a klasszikus tragédia szabályait éppen ezek a jellemtragédiák szolgáltatták az esztétáknak, s köztük éppen a legelső vált a leghíresebbé és legrangosabbá, vagyis éppen a "Hamlet". Tehát az a tragédia, amelyben a hős jellemét az határozza meg, hogy a hős határozatlan. Meg olyan negatívumok, mint habozás, cselekedninemtudás, dönteninemtudás s hogy beszéde hol: *igen*, hol : *nem* ... Ez volt a szerencséje a mesebeli királyfinak, mert ez adott módot az utókor íróinak, hogy Hamletban új és új és újra új témát találjanak : a többség úgy, hogy benne magára ismer. Turgenyev volt a kivétel, a Shakespeare-hőst ő polarizálásra használta fel : szellemi ember, ha nem Don Quijotéhoz, hát Hamlethez hasonlít, — vélte.

A szellemi emberek többségét azonban olyan tükör, amiben magát a búsképű lovaghoz hasonló tüneménynek látja, nem csábította s talán, mert Don Quijotéban olyan erények, amikre írónak szüksége alig van, olyan képzelőerővel párosultak, amit poéta nem nélkülözhet.

A lovag őrületében van rendszer és ez határozott, a királyfi őrületében a határozatlansága a rendszer : ez kínálta a lírai szubjektív lehetőségek sorát. Lett is annyi Hamlet, ahány író és költő Hamlettel foglalkozott ; a sokféle Hamletből hamar tisztázódott, hogy a "Hamlet" talányos.

VÖRÖSMARTY már százhuszonöt éve így kezdte a szomorújátékról írt kritikáját : *"Shakespearenek ezen színpadon és könyvekben sokfélekép magyarázott s ábrázolt műve, még mindig nagy talány marad"*. (1841) A következő évszázad alatt a talány, mivel megfejtései szaporodtak, fokozatosan mélyült ... *"Titkát nem födték fel ma sem. Annyi magyarázatot leltek rá, hogy egyik megsemmisíti a másikat. Így az egymásra következő emberöltők a maga zártságában bámulják, akár a természetet, a fényt, vagy a villamosságot, amelyről szintén nem tudják, hogy micsoda."* — írta 1930-ban Kosztolányi, aki, mivel költő volt, a "Hamlet"-et Shakespeare *"legköltőibb"* drámájának tartotta. Babits — a költőtárs — csatlakozott e nézethez : *"Shakespeare legliraibb drámája az, ahol megrajzolja a cselekedni nem tudó embert. A Hamlet ... Művéből nem az a benyomásunk, mint egy modern regényből, hogy megértettük ezt a lelket. Nem. Nem értjük. Éppoly kevéssé, mint magunkat vagy legközelebbi hozzátartozónkat. Ezért van a 'Hamlet-talány', melynek megfejtésén az egész irodalom harcol"*. E talányosságot egymást követő eszmeáramlatok egyre bizonyosabbá tették : a romantika alkonya után a lélektan hajnala világított rá, hogy Hamlet mennyire rejtély. Az ilyesmi kiváltott ellenhatást is, például Cs. Szabó Lászlóból. *"Itt lenne az ideje,* — írta Hamlet-tanulmányában — *hogy a királyfi elvegye a titokzatos mosolyú Mona Lisát. Világ rejtélyei egyesüljetek."* A Hamlet-rejtély veleje — ez az érthetetlen —, hogy *"miért nem cselekszik ?"* (Babits) És hogy *"a halálról elmélkedik,amikor ölnie kellene"*. (Kosztolányi). Ami felveti azt a rejtvényt, hogy miért rejtélyes, ha valaki habozik gyilkolás előtt, s mikor ölnie "kellene", ettől húzódozik előtte, töpreng, nem gyilkol hübelebalázs módjára. Rejtvény az is, hogy mi minden van amögött, hogy épp a "Szegény kisgyermek panaszai"-nak költője (meg a "Véres Költő" írója) érzi, hogy Hamletnek ölnie "kell". Mi a titkos kapcsolat gyilkolás és líra közt ? Volt tudós, aki egész népében látta meg a hamleti lelkületet : a költői németséget ilyenformán különítette el a szélmalomharcos spanyolságtól.

A TOLLAK E NÉPVÁNDORLÁSÁNAK a Hamlet-téma felé egyik eedménye az, hogy a Shakespeare-irodalomban a Hamlet-irodalom jóval nagyobb helyet szorított ki magának, mint a "Hamlet"-é a Shakespeare-kötetben ; a másik, hogy aki Hamletről szólt, általában a főhősről, a dán királyfiról beszélt, ő volt a rejtvény. Ám e dicsőségből valamicske a többire is hárult, még a két "underdog"-nak, Rosencrantznak és Guildensternnek is akadt pártfogója. Wilde több jó szót szentelt nekik, T.S. Eliot megértő versszakot. A Gilbert és Sullivan néven ismert szerzőpár első fele *"Rosencrantz és Guildenstern, Tragikus mozzanat, öreg dán legendára alapozva, három képben"* címmel írt burleszket, elő is adták 1891-ben a Vaudeville-Színházban, aztán elfelejtették : Hamletet száműzik, Ophélia ahelyett, hogy elpusztulna, férjhez megy s ezzel a megoldással a maga foltjára talál ; elvégre azt a logikát, hogy gyilkolást becsületes ember csak azzal tehet jóvá, hogy bosszúból gyilkol, végül a gyilkost is megölve, Helsingőrben csak Ophélia és Rosencrantz (meg Guildenstern) nem érti. A három értetlen közül azonban csak Ophélia keltett rokonszenvet, az ártatlanság, naivság férfiemberben sose volt annyira eleve rokonszenves, mint fehérnépben.

MAGA SHAKESPEARE jellemet nem pazarolt a két udvarfira : modort adott csak nekik, kifejezésmódot, valamint feladatokat. Hármat, — egyszerűt. Már az elsővel se boldogultak :

Bevallja : érzi ő, hogy háborog ;
De hogy miért ; nem mondja semmi áron

— jelenti Rosencrantz jámborul.

Nem is találtuk könnyűnek kilesni :
Őrült ravaszként résen áll, mihelyt
Valódi hogyléte felől akarnánk
Belőle csalni bármi vallomást

— toldja meg Guildenstern készségesen a lehetetlenségi bizonyítványt. Szolgálatkészségüket kétbalkezesség egészíti ki, egy új

HALÁSZ PÉTER

NARA

A színészt a reggeli órákban az egyik nagy hirdetési ügynökség kereste telefonon és arra kérte, hogy délelőtt tizenegy órára fáradjon be a Madison Avenue-i irodába. Ez az ügynökség rövid reklámfilmek, úgynevezett "commercial"-ok készítésével foglalkozott. A kis reklámfilmek a televízióban futnak, bizonyos időközökben megszakítva a programot és más reklámfilmeket. Vannak olyan reklámfilmek is, amelyek reklámfilmeken belül futnak. Aki nem eléggé elővigyázatos, az televízionézés közben nehezen lábal ki a rövid reklámfilmek szövevényéből.

A színész a telefonhívásra homályos izgalmat érzett, feszültséget és szorongást, de örömet nem. Örömet akkor érzett volna, ha Stratfordból hívják és közlik vele, hogy kombinációba vették Julius Caésarként. Vagy egy Broadway-producer kereste volna azzal a hírrel, hogy Arthur Miller ragaszkodik személyéhez legújabb darabjának főszerepére. A színész ilyenféle telefonhívásokról álmodott és ilyeneket várt. Volt már ilyen telefonhívás is az életében, játszott a Broadway-n és más nagyvárosok színházaiban is, de két szerep között nem akadt egyéb tennivalója, mint telefonhívást várni. A sors tehát nem volt mostoha hozzá, de nagyjából ugyanolyan, mint a legtöbb amerikai színészhez. Sikerek, hosszabb-rövidebb szériák, aztán a várakozás. A várakozás olykor hosszabb, mint a szériák. De ezen nem lehet segíteni, ilyen az amerikai színházi élet szerkezete. Természetesen minden órában megtörténhet a csoda. De a színész tudta, hogy a csodára is készenlétben kell állni, technikailag és szakmailag, vagyis trenirozni kell a csodára. Művész esetében ez azt jelenti, hogy mindenképpen és minden körülmények között művésznek kell maradnia, vagyis épségben tartania a belső csodát, mert a külső csoda csak akkor segít. Most, hogy ez a telefonhívás jött az ügynökségtől, a felesége azt mondta neki :

— Kérlek, nagyon vigyázz ! És ha kell, légy szíves hegedülni hegedű nélkül is.

Jól tudta, hogy miért mondja ezt az asszony. Esztendőkkel ezelőtt ugyanis már hívta egyszer egy ilyen nagy reklámfilm-ügynökség. A készülés előtt álló rövidfilm rendezője fogadta a producer társaságában és mindketten minden oldalról alaposan szemügyre vették. Aztán a rendező megkérdezte : — Tud hegedülni? — A színész bólintott : — Tudok. Nem vagyok éppen hegedűművész, de tudok egy kicsit hegedülni. — Hegedüljön — mondta a rendező. A színész körülnézett : — Hol a hegedű ? — A rendező azt mondta : — Hegedű az nincs. Hegedüljön hegedű nélkül.

Erre a színész állt néhány pillanatig. Várt, a megfelelő válaszon tűnődött, de három másodperc alatt úgy döntött, hogy az egyetlen lehetséges válasz ez :

— Hegedű nélkül nem tudok hegedülni.

Vagyis nem írta körül a dolgot, nem volt éles, sem ironikus, az egyszerű és szürke igazságot mondta csak, amelyet vitatni nehéz, azt, hogy hegedű nélkül nem tud hegedülni és ezzel megfordult és elhagyta a szobát.

Racionális gondolkozású emberek azt mondták erre, hogy a színész végzetesen nagy szamárságot követett el. Egy ilyen hatvanmásodperces reklámfilmért ugyanis százhuszonöt dollárt fizetnek. De nem egyszer. Hanem minden egyes napon, amíg a reklámfilm fut a televízióban. És nemcsak New Yorkban. De az Egyesült Államok bármely televízióállomásán. Szerény átlagszámítás szerint a színész egy ilyen hatvanmásodperces reklámfilmmel egy esztendőn belül megkereshet hetvenezer dollárt. Többet tehát, mint Julius Caesarral. Esetleg többet, mint az új Miller-darab főszerepében. Hetvenezer dollárt pedig nem dob ki az ember az ablakon egy ilyen ok-

tondi megjegy
dű nélkül ne
színész feleség
epizódra utalt
valamit, jelez

A megado
ügynöks
nue-i irodájáb
kárnőnek me
akkor bevezet
ciós szobába,
ző reklámfilm
rá. Ez a rend
szonöt esztend
lány. Alaposan
aztán hellyel
sehol sem lát
ban, letette
a rendezőnő
leült vele szem
— Az ön
megfelel, —
— ugyanis a
szort kell játs
— Értem,
— egy profess
— Igen. Fel
lenet a követ
belép a labora
lán egymás
narancs.
— Tessék ?
— Négy n
kést és négyfe
narancsot. G
ahogyan egy
ilyesmit. Valar
szül vele. De

BÁRDOS B. ARTHUR

Ha

Szemre itt minden csendes.
A fű is egyenes.
A fenyves alig moccan,
ágas árnyéka hosszan
fénylőbb eget keres.

A szél művészi rajza
a rezzenő levél
ha lepkeszárnyként libben.
Örzöm emlékeimben,
hisz ősszel földet ér...

Szögletes némasággal
hever a ködarab :
önnön súlyának rabja,
arccal a porban hagyja,
hogy rátapossanak.

Csúcsokig reng az erdő.
Gyantaszagú a szó.
Iramló, kövér ügynök,
potrohos dongó dünnyög :
virágfosztogató.

Édes kelyhek
rám ne szán
Lábamnál ro
igyekszik eg
nyüzsög a h

Vésztjósló r
szállnak a lo
mint berregő
új technikáj
csöpp heliko

S amott bog
tör ösztöne
száraz gallyá
surran gyilk
Együvé látn

Csupa élet-h
siker, kudarc
e világnyi h
az éj delejes
romantikával

COMPANY

felvonásban, egy új feladattal vallanak kudarcot :

Hová rejté el a hullát, uram,
Nincs mód kitudni tőle

— jelenti Rosencrantz. Levélhordónak sem jobbak, mint detektívnek : észre se veszik, hogy a levelet a zsebükben kicserélték az ő halálos ítéletükre. Két antijellem attól félezik, hogy feladatot kap, amit ellátni nem tud, de életének értelmet az ad, hogy van utasítása : az engedelmeskedés és parancsteljesítés, a parancson való elgondolkozás nélkül. Így jellemzi katonatiszteknek — a két németet, Shakespeare, akiknek egyetlen saját ötletük van, ők vezetik be az udvarba a színészeket, boldogan, hogy ennek mindkét fél örül majd ; Hamletet is szolgálják ezzel, a királyt is, két urat. Valódi hivatalnokok. Shakespeare Hamlet szavával jellemzi őket s Hamlet szemével a gőg nézi őket:

Aztán még egy szivacs kérdésére mit válaszoljon egy királyfi ?

Engem szivacsnok néz, fönség ?

— hüledezik Rosencrantz.

Annak hát ; ki a királytól pártfogást, jutalmakat és tekintélyt szi magába. De az efféle tisztek utoljára tesznek legjobb szolgálatot a királynak ; mint majom tartja őket egyideig a pofazacskóban ; előbb nyalja falja, hogy végre elnyelje ; ha rászorul, amit össze böngésztetek, kifacsar, és ti szivacsok ismét szárazon vagytok.

Nem értem, fönséges úr

— marad őszinte Rosencrantz : a szolgálatkész általában nem érti, hogy miért dühöng rá zsarnok, diktátor vagy pártvezér, ha hasznát már nem veszi, s kimondatlan szándékának, amit felfogni nem tud, pusztán ottlétével útjában áll ; — emez azt nem érti, hogy miért ne adhatna túl az ilyen semmi emberen, aki Hamlet számára nem is ember ; nem szívleli.

Egyik se nyomja lelkem ; buktijok
Önnön csúszás-mászásukból ered.
Veszélyes ám, ha két hatalmas ellen
Bőszült rohamja s vívó tőre közzé
Hitvány elem kerül.

Az ilyen kétpogányközti helyzet veszélyes, magától értetődik. De hogy miért tekintették a szellemi emberek a két jámbor udvarfit cselszövőnek s Hamletet *"nemes léleknek"*, akihez minden más nemes lélek hasonlítani akar, aki valamirevaló, az már bámulatosabb: a nemes királyfi nemcsak kilop zsebükből levelet, hanem helyébe olyat tesz, ami vesztüket idézi fel. Hamletnek rangos ősei vannak. Rosencrantznak és Guildensternnek viszont millió utóda van ...

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ első karácsonyán Babits írt egy verset "Ezerkilencszáznegyven" címmel, egyik képét mintha az Anglia felé hajózó Rosencrantzék ihlették volna.

Mire tart a végzet s mily sorsra szánt minket ?
Micsoda jövőnek magvaivá rendelt ?
Oh, ki tudja, milyen nehéz parancsokat
Hordunk már zsebünkben titkos pecsét alatt

S a fiatal író, aki a Hamlet-történetet Rosencrantz és Guildenstern tragédiájává dolgozta át, két évvel a Második Világháború kitörése előtt született. Nem Angliában : Csehszlovákiában. Atyja a Második Világháború áldozata lett. Anyjával, Indián át érkezett Angliába. Anyja második férjének neve után hívják Tom Stoppardnak. Ez az első darabja. Benne a fej-vagy-írás játék nyitánya tán, a bosszú-dráma, sors-játék, végzet-tragédia változatát ígéri... A "Hamlet" rangos hőseit Stoppard úgy hívja elő, küldi hátra, ahogy Shakespeare a két udvaroncot. Az elsők utolsókká lesznek, az utolsók elsőkké : *"Rosencrantz és Guildenstern mindig is tetszett nekem,* — mondotta ez a fiatal író — *emberi személyiségük tetszett. S úgy rémlett, hogy a 'Hamlet'-ban torzítottan szerepelnek. Olyanformán, mintha sötétlelkű összeesküvők volnának a király pártján. Holott csupán olyan emberpár ez, amelyet summásan előparancsolnak, nem mondják meg nekik, hogy mi az, amit várnak tőlük, de végezniök kell a nekik szánt feladatot".* Véletlen-e, hogy a két mindenáron szolgálatkész, engedelmeskedésbe belepusztuló figurában épp e századközép gyermeke látta meg a tragikus hőst : egy angol író Svejk hazájából. Aki mindeddig nem volt túlzottan szerencsés abban, amihez nyúlt.

Tizenhét éves korában lett tollforgató, slapajként dolgozott egy újságnál, vidéken. Húszéves korára már filmkritikus, még mindig vidéken. Színikritikussá egy művészeti folyóirat tette, ami meg is szűnt hamar. Első drámai munkája — a televíziónak — azért került színre, mert az előirányzott darabot Kennedy halála miatt levették a műsorról. Regényét is kiadták, el is adtak belőle 481 példányt 1967. áprilisáig. A magas termetű, sovány fiatalember, akinek külseje régimódi háziasszonyoknak vidéken azt juttatná eszébe, hogy borbélyhoz küldjék s hízókúrára fogják, a "Rosencrantz és Guildenstern"-témával Berlinben kezdett el foglalkozni, ahová Ford-ösztöndíjjal került. Egyfelvonásos lett belőle, kiegészítésére a Királyi Shakespeare Társulat buzdította, de az első eredmény se a szerzőt, se a színházat nem elégítette ki. A második javított változatot az Oxford Playhouse társulata mutatta be tavaly az Edinburghi Fesztivál peremprogramján, ott figyelt fel rá néhány londoni kritikus, s a Nemzeti Színház, a parádés előadás, most kihozta a darabból, ami benne rejlett.

EZ AZ EGYETLEN modern angol drámai munka, amely egészében muzikális szerkezetű. A szerző is, a rendező is tökéletes arányérzékkel és pompás időzítésű váltogatással játszik az instrumentumok regimentjével. Hangszereik : a Shakespeare-szöveg azokból a Hamlet-jelenetekből, amelyekben Rosencrantz és Guildenstern szerepel.

A helsingőri ámokfutás rosencrantzi-guildensterni perspektívából.

Saját tragédiájuk kibontakozásának fokozódó előérzete a két főhős dialógusaiban, ami többnyire : monológ, két hangra.

A drámaírás modern, főleg becketti és pinteri technikáinak alkalmazása, eszköz gyanánt.

Az irónia és baljóslatú nyomatékosság váltogatása.

Ezek együtt érik el azt, hogy a Stoppard-darab egyre izgalmasabb és egyre meglepőbb, holott a cselekményében alig van valami, amiről a "Hamlet"-ban ne volna szó. A toldás magán a történeten csak annyi, hogy a levélcserét a hajón, amit Shakespearenél Hamlet Horatiónak csak elmond, itt Stoppard megjeleníti, s a két udvaroncccal el is olvastatja mindkét pecsétes levelet. A szereplők közül Rosencrantz és Guildenstern hőssé lép elő, kívülük egyedül a színész-király szerepe nő meg, már-már mágikussá...

A nagyokat kicsinyítő, kisembereket nagyító görbetükrözés kiterjed a Hamlet-motívumokra is. Ami ott *"lenni vagy nem lenni : ez itt a kérdés"*, itt *"mi lesz számunkra ebből, ez itt a kérdés* (jó nekünk ez?) ... Rosencrantz és Guildenstern is a halálról elmélkedik ahelyett, hogy cselekednék, menekülne, de úgy, hogy milyen lehet az, amikor koporsóban van az ember ? Bennük is jelentkezik a dönteninemtudás, tétovázás: "innen el", — határozzák. Az egyik jobbra indul, a másik balra. Ez nyomban visszahőköl. *"Nem jó lesz így!"*. — *"Te menj jobbra, én majd követlek."* Megpróbálják, kétségük támad. Ezektől még pusztán irodalmi szórakozás lehetne, diáktréfa, dramatizálva. Kezdetben tréfának hat is, később szellemessége mélyül, s a második felvonás közepe táján billen a mérleg a komédiahangból tragédiába, a néző egyre erősebben a kisember-tragédiát érzi a Hamlet-témakörből, s mire lemegy a függöny, Rosencrantz és Guildenstern lett a tragikus hős, a perspektívaváltásnak volt logikája, filozófiája. Morálja is! Ez nagyjából így tehető szavakba : a nagyok tragédiájánál nagyobb a kisemberé, aki úgy lesz áldozat, hogy hóhér nem volt, hóhérkodásra bosszúból se vágyott. A Stoppard-darab több angol kritikusnak Pirandellót és Giraudoux-t juttatta eszébe, alkalmasint arányossága, játékossága és zeneisége miatt, de Rosencrantz és Guildenstern talán leginkább még Mearsault saját sorsuk iránt közömbös, attól idegen és idegenkedő rokonai. S mindazoké, akik saját értékrend nélkül élnek, akiket parancs, utasítás, megbízás éltetett : erkölcsük, hogy engedelmeskednek, végzetük, hogy más végzésébe halnak bele .

A helsingőriek beszéltetésével Stoppard felhasználta az összes modern kifejezéskísérleteket s aki akarja, a részleteket "Így irtok ti" gyanánt is élvezheti. Még a *"folding-in"* módszer is megvan a Hamlet-betétekkel. Természetesnek hat. A Shakespeare-passzusok kontrasztként, a szomszéd pinteri-becketti szócserék ízét hozzák ki. Rosencrantz és Guildenstern, egyéniségük alig különbözvén, bátran felvetheti Helsingőrben az "identitás" napjainkban divatos kérdését s a "kommunikációs nehézségek" kettejük szócseréjében akadálymentes modernséggel érvényesülnek. A helsingöri világot itt korlátolt és értetlen értelem nézi, ahogy mai novellákban gyerekek és ütődöttek tekintetével lepleződik le a világ, amelynek a lélek minden bonyolultságára van műszava : a színész-király fel is sorolja Hamlet elmebajának lehetséges diagnosztikai változatait. A Hamlet-történet udvarfi hősei Hamletre természetesen féltékenyek : *"ha őt nem lehet megérteni, minket se lehessen megérteni"* — próbálkozik Guildenstern. *"Az olyan ember, aki az okosat magának mondja, nem igazibb őrült az olyannál, aki badarságot másoknak mond"* — köti az ebet a karóhoz Rosencrantz. Ám ahogy ők a halál, a darab pedig a taps felé közeledik, szavuk egyre poétikusabb lesz, egyre mélyebb : *"Spontaneitásunk is része a rendjüknek"* — veszi észre Rosencrantz. — *"Kisemberek vagyunk, akik nem tudják, miről van szó"* — panaszkodik, dicsekszik Guildenstern. — *Mi ketten mégiscsak egyik királytól egy másiknak viszünk levelet, mégiscsak Hamletet visszük az egyik királytól a másikhoz"* — biztatják egymást, amikor már tudják, hogy miről van szó a levélben, amit visznek.

VÉLETLEN-E, hogy ez a téma Stoppardot Berlinben kezdte mélyebben foglalkoztatni ? Hány elhagyott baka, visszavonulásban határon túlra vezényelt katona, utasításra-kivándorló, üldözött, — hány deportált — közelített a veszte felé abban bízva, hogy kisebb baj a baj, ha engedelmeskedik? Ki lett a múlté ? Melyik típus ? Nem az a valóság, hogy Hamlet halott, de Rosencrantzok és Guildensternek nagy számban élnek? A darabban a fiatal író elkötelezettséget vállalt a kisember felé s ezt a Hamlet-témával és a modern kísérletező irodalom eredményeinek könnyed és természetes felhasználásával tette. Ami a kísérletezőknek cél, neki eszköz ; pompásan élt vele.

NCSLÉ

hogy ő hege-
hegedülni. A
t erre a régi
inész morgott
y megértette.

en belépett az
Madison Ave-
amikor a tit-
ta a nevét,
ba a produk-
soronkövetke-
ője már várt
lgy volt. Hu-
li szemüveges
rte a színészt,
ta. A színész
gast a szobá-
a kalapját
lára és aztán

pompásan
a rendezőnő
egy profesz-

lte a színész

enyben. A je-
a professzor
ba. Az aszta-
fekszik négy

Fölemel egy
teli az egyik
n, precizen,
or csinálja az
kísérletre ké-
ics egyre csá-

bítóbb. A kezébe veszi, pohár fölé tartja és egy kis nyomásra a narancsból kicsordul a lé. Nézi, vizsgálja, végül azonban nem tud ellenállni, fölhajtja a pohár narancslevet. Átszellemült arcot vág. Sugárzik róla : ennek a narancsnak a levénél nincs jobb a világon. Meg tudja csinálni ?

A színész gondolkozott néhány pillanatig. Aztán megrezzent. Ez nem jó, gondolta, ez bajt jelent, én már megint gondolkozom. Gyorsan ezt mondta tehát :

— Igen. Bizonyos vagyok benne, hogy meg tudom csinálni.

A rendezőnő bólintott :

— Tessék. Csinálja meg.

— Most ?

— Most.

A színész még várt egy pillanatig, aztán fölállt, az ajtóhoz ment.

— Tehát bejövök a laboratóriumba... — mondta.

— Úgy van — bólintott a rendezőnő.

A színész ismét tűnődött egy kicsit.

— Honnan jövök ?

— Nem értem — nézett rá a szemüveges lány.

— Honnan érkezem a laboratóriumba ? Otthonról vagy pedig az intézet egy másik szobájából, egy másik laboratóriumból ? Ezt tudnom kell, mert a professzornak más-más a mozgása, a lendülete... másként érkezik egyik vagy másik esetben.

— Ó, — mondta a lány — ez elhanyagolható körülmény. Amikor a felvétel indul, maga már bent van a laboratóriumban. Az ajtót már be is csukta maga mögött.

— Értem — mondta a színész. Professzorrá alakult. Szemében, tartásában határozottság volt, magabiztosság. Most boncoltam egy békát, gondolta. Vagy egy tengerimalacot. A dolog biztatóan alakul. Két lépéssel az íróasztalhoz ért. Akkor megállt.

— Hol a narancs ? — kérdezte.

— Narancs most nincs, — mondta a lány — csinálja narancs nélkül.

A színész leült. Zsebéből kivette a kését. Egy mozdulattal a kalapjáért nyúlt. Jó kalap volt, sportkalap, az ősszel vette. Fölemelte a kalapot és addig markolta, amíg gombóccá gyúrta a tenyerében. És akkor zsebkésével nagy gonddal kétfelé vágta a kalapgombócot és aztán a két felet ismét kétfelé, végül a karimájából leszeletelt egy darabot, láthatatlan pohár fölé tartotta, megnyomta, gyönyörrel nézte, amint telik a láthatatlan lével a láthatatlan pohár, aztán a kalapdarabot a szájába dobta és rágni kezdte.

— Mit csinál ? — kérdezte a szemüveges lány döbbenten.

— Ez a narancs olyan jó, — mondta a színész tele szájjal — hogy semmit nem szabad elherdálni belőle. Az ember először kinyomja a levét és aztán ami maradt, azt is megeszi. Remek narancs. Nem akar egy gerezdet?

És még egy kis darabot levágott a kalapmaradékból és a rendezőnő felé kínálta. Amikor az iszonyattal nézte, a színész megérezte, hogy elérkezett a távozás pillanata. Előzőleg azonban összeseperte az íróasztal tetején a kalapfoszlányokat és gondosan zsebretette.

— A héját sem szabad eldobni, — mondta — a kályhára teszi az ember és illatos lesz tőle az egész lakás.

Amikor hazaérkezett, a felesége nem kérdezett semmit, de várakozással nézett rá. A színész röviden elmondta esetét. Az asszonynak az arcizma sem rándult. Vállat vont.

— Te a narancslevet különben sem szereted.

— Brávó ! — mondta a színész és leült a telefon mellé. Várta a telefont Stratfordból. Vagy a Broadway-ról. Tudta, hogy a telefon egy napon megcsendül. A csoda megtörténik. Addig azonban minden erejének megfeszítésével épségben kell tartania önmagában azt, amit ha elveszít, már minden csoda későn jönne.

dig

Fölénnyel néznék széjjel,
vak, isteni közöny
zsonghatna lépteimben, —
de ronggyá foszló ingem
kiáltja el : szököm !...

Így fojtogat az undor
s idegen tájra lök.
Döf, döf a cserjés ága,
sebzetten mindhiába
hova menekülök ?

Kit követtem : a zsarnok !
Most végezne velem.
Rossz híremet kiköltí
s nincs módomban kitörni,
az erdő végtelen...

...Szemre itt minden csendes.
Mi bánt ? A régi seb ?
Hadd kaparják föl, tépjék,
viseld sajgó pecsétjét :
halálodig viszed.

(Predeál-Bukarest)

Faragó (Szekszárdi) László halálára

— TUDOD, LACI — üzenném neki a másvilágra, ha kettőnk közül legalább egy hinne benne, — tudod, más mindenki zokon veheti, de te nyilván megérted, ha bevallom, hogy az első döbbenet és szívszorulás után egy kis nevethetnék lopódzott belém, amikor halálod hírére leltem a Pestről küldött napilapokban. Hasonló esetben te nálam mulatságosabb rávágással példáznád a helyzetet. Zsidó vicc volna-e, vagy gimnazista emlék, nem tudom, de mindenesetre rátapintanál valamire, amit csak az irgalmatlan nyársaló és élcelő résenlét emelhet ki a közhelyből és a homályból. Megvetnéd a lábad a magad terebély gömbölydedségével, pöffentenél egyet ráđfajzott szivarodból, s azt mondanád, hogy "olyan ez, mint..." Szóval, elmondanád, milyen volt a pesti lapok beszámolója halálodról. Szokásomhoz híven, én védelmére kelnék a gyászjelentés buktatói közt vergődő kartársaknak. — Értsd meg őket, Laci, — mondanám — mégiscsak haladás ez. Ha Rákosi idején patkolsz el, egyetlen szót rólad le nem nyomtathatnak, ha ugyan nem gyalázkodást. Most pedig, ha ijedt szófukarsággal is, egy tiszteletttudó napihírt pöttyenthetnek oda, az egyik gyászoló kartárs még azt is megjegyezni merészeli, hogy "eredeti hangú" cikkeid voltak. Mit kínlódhatott, amíg ezt a diplomatikus elismerést kiötlötte! Olyan ez. mint... — de hiszen abban maradtunk, hogy az adomázás rád marad. Én majd csak szárazon mondom el, ki voltál ; s főképp, hogy miért tudják ezt olyan nagyon kevesen.

FARAGÓ LÁSZLÓ a millennium táján született, — hetvenegy évet élt, mint a lapokból látom, — jogász és magántisztviselő lett s a két világháború közti évtizedek során a Szociáldemokrata Pártban fontos, bár nem nagyon mutatványos szerepet látott el. A fővárosi törvényhatósági frakció megbízásából a Gázművek jogi osztályán bizalmi posztot töltött be. Gazdaságpolitikai és jogi dolgokban döntő volt a szava ; tagja volt például a hármas bizottságnak — Takács József és Szeder Ferenc mellett —, amely a párt új agrárprogramját kidolgozta, a kisbirtokosság növelését és megerősítését fogadva el alapvető irányzatul. A "Népszavá"-nál rendszerint "Szekszárdi László" néven, ugyanakkor irodalmi jellegű, bár éppenséggel nem politikamentes cikkekkel szerepelt ; okos, harcias, metsző és valóban : eredeti hangúakkal. Hogy a náci szörny-uralmat hogyan vészelte át, már nem is tudom. 1945-ben bekerült a Képviselőházba.

Kevéssel ezután a Szociáldemokrata Párt kiadta egy füzetét, melyben — a Szekszárdi-cikkek szellemében, de felszabadultan a fehér tilalmak nyűge alól — az elmúlt két évtized irodalmának politikai magatartásáról és szerepéről igyekezett átfogó képet adni. Élvezettel olvastam, noha nem mindig helyesléssel. Az íróművészetnek van egy árnyalata — az talán, ahol az eszelős kezdődik az épelméjűben is : az idioszinkratikus modoré és látomásé —, mely iránt színvaknak találtam ; József Attila meghódította ugyan, de elsősorban a politikai becsületével és éleslátásával. Élvezetem nem volt hát zavartalan. De kétségtelenül lendületes, ötletes írás volt, kitűnő koponyára valló s főként : becsületes. Egy szó nem volt és nem lehetett benne, amit a szerző át nem érzett volna. Végre olyan őszintén írhat az ember, mint a húszas évek óta immár az emigráns magyar nyelvterületen sem volt szokás, levetve a Teleki téri kuruc mundért és a színpadi halinát, mely az irodalmi elmélkedésnek csaknem kötelező formaruhája volt! Ennek örültem legjobban, de elhamarkodottan. A Szociáldemokrata Párt, mielőtt forgalomba került volna a füzet, bevonta és letiltotta. A "koalíció" védelmében ; mert a kuruc pátosz a Nemzeti Függetlenségi Front riadói közt ugyanúgy járta, mint az Árpád-sávos daliák világában. A rezsim eltűnt, a szájkosár megmaradt s ami a legérdekesebb : ugyanazon sallangos zsibárut védte tovább. "Letiltottak? Belenyugszol?", kérdeztem Faragót. Viccel ütötte el a dolgot; azok úgyis olvasták, akiknek a legjobban fáj. És "a párt, az párt", mondta.

A HÁTTERÉT a tilalomnak csak később tudtam meg, az ávos börtön meghittségében, melynek jótéteményei közé tartozott összeterelni ellenségeket és idegeneket, megnyitni őket egymás előtt, hozzésegíteni őket, hogy múltjuk egy-egy szögletét úgy pillantsák meg, mintha másnak a magányából kukucskálnának be a magukéba. Ez történt tehát :

Az indexre helyezett füzet mutatványpéldányainak megjelenése idején együtt vezették a Pénzintézeti Központot : Sulyok Dezső és Faragó László. Személy szerint megfértek, de persze hogy sokban nem értettek egyet. Sulyok a parlamentáris jobbszélső élén állt ; szívéhez volt nőve a banktőke is, a kuruc mundér is. Elszörnyedt, amint szocialista barátja kozmopolita elmefutamait nyomtatásban látta. "Kozmopolita" ? Tíz évvel azelőtt az ilyet megvetően "nemzetközi"-nek bélyegezték volna. De azóta értéket cseréltek a szavak, ha a jelentésük nem is mindig. A marxizmusnak fölvirradt. Sulyok tudta, hogy most már kozmopolitának, világpolgárinak kell csúfolnia azt, ami azelőtt mint a marxista vagy anarchista nemzetköziség mételye szerepelhetett volna a jobboldal panaszkönyvében.Követet küldött hát Rákosi Mátyáshoz; ennek a kozmopolita merényletnek megelőzésére össze kell fogniok ! S Rákosi ráállt. A maga "összekötői"-vel rászorította a szociáldemokratákat, hogy a könyv kiadásától álljanak el. Sulyok azóta meghalt a száműzetésben, melybe Rákosi kergette, Rákosit pedig eltemette a közundor, de a tabu, melyet egyesült erővel tartottak épen, azóta is kikezdhetetlen.

MÁSODSZOR akkor volt feltűnően szókimondó Faragó László, amikor a nyugati közéletben — először Franciaországban, aztán Angliában és másutt — felröppent a "Harmadik út" jelszava. A "Népszavá"-ban cikket írt róla ; tisztázva, hogy ez a szociáldemokrácia útja. A kommunisták tajtékozva nekirontottak, s nyomukban a minden-pártbeli társutasok is. Védelmére senki sem kelt, annyira mumus lett addigra a "harmadikutasság". A serény Klaniczay Tibor irodalomtörténész még a tizenhetedik század magyar írástudóit is megrótta, ha valamelyiküket azon kapta, hogy a "harmadikutas Erazmus" hatása alá kerültek, ahelyett, hogy "Jobbágyegység! Béres-kocsis-szövetség!" csatakiáltással a Habsburgok elleni harcra tüzelték volna a nemzetet. S ami mumus-jelmez lett otthon, azt mohón öltötte magára boldog-boldogtalan idekint ; sajog a szívem, hogy nem hallhatom erről Faragó László csevegését.

Talán kár, hogy olyan jól csevegett : tehetsége javát elcsevegte ; de az is lehet, így volt a legjobb. Emlékszem, amikor Káldor Miklós — 1946-ban lehetett — a magyar Szociáldemokrata Párt vendégeként Pesten járt, hogy egy országos gazdasági terv kidolgozásában segédkezzék. "Az a Faragó!", mondta miután visszatért Londonba, elképedt mosolyra szélesedő ábrázattal; "Micsoda feje van, minden gazdasági problémát egy pillanat alatt átlát. Ha kicsit komolyabban belemenne a dolgokba, ha kicsit kevesebbet viccelne..." Akkor mi lett volna ? A "Káldor-terv"-et egy-két évi koalíciós társasjátszadozás után az "imperialista cselvetések" címfeliratú ládába lökte a sztálinista kormányzat s nincs az a humorhiány, mely ennek útját állta volna. Műperem tárgyalásán, 1950. őszén, ebben a minősítésben hallottam róla, némely vádlott társam bűnlistáján szerepelt "a Káldor-terv előmozdítása, az Intelligence Service utasítására". Faragó László neve ebben a perben nem szerepelt : ellene hamarabb kidühöngték magukat a sztálinisták, s amire beállt a teljes szörny-uralom, őróla már majd hogy meg nem feledkeztek. A feledés azért nem volt tökéletes, kilakoltatták, deportálták, megkínozták. Az utóbbi években azonban békében hagyták. Sőt tisztes állás jutott neki, a kereskedelmi jog szervezetében. Háborítatlanul élhetett, humorfogytiglan.

Ignotus Pál

KESZEI ISTVÁN VERSEI

Homok

Sivatag, sivatag, sivatag :
harminc éve homok szakad,
konok homok, konok homok,
lepi be puszta homlokod.

Lépted alatt ha legalább
a víz moraját hallanád :
valami mélyebb, ősi lét
csillapíthatatlan hevét !

Bárcsak mutatna legalább
egy kis múlandó teveláb
homokba fúlt nyoma irányt
örök és biztos iránytű gyanánt !

De csak kiáltó némaság,
pusztánál pusztább pusztaság
kerít, övez köröskörül
oldhatatlan, örök övül.

Éjszakádban homok pereg,
filmkockákként pereg, pereg,
némán, akár a némafilm,
kopáran, mint a puszta kín.

A homok csak egyre hull,
konokul, konokul, konokul.

Vándor

Lényed magvát csak szórd a szélbe,
bármely égtáj alatt kikel !
Ott is kizöldelsz lázban égve,
ahol a bálványarcú jég delel.

Gyökerestől kitépve mennyi
sorsot dobál, cibál a szél !
De messzebbnél messzebbre menni
az tud, ki saját magvát szórja szét.

Egyetlen életed megszázszoroztad,
önmagad száz felé szétzáporoztad,
minden utat léted rózsája takart.

Nem szálltál gépen idegen
egekbe,
a metsző földi szél örök sebet
sebezve
tüdődbe suhintott, akár a kard.

"SZERETETT IDEGBAJUNK, TI KUSZA VERSEK"

REFLEXIÓ MAKKAI ÁDÁM "SZOMJ ÉS ECET" CÍMŰ VERSKÖTETÉRE (AMERIKAI MAGYAR ÍRÓK, Los Angeles, 1966, 160 o.)

A KEZDET akkor is nehéz, ha valaki teljesen antiintellektuális környezetből kerül ki s még egy ágrólszakadt újságíró-nagybácsija sincsen, aki a helyi lap szerkesztőségénel beajánlja ; és akkor is nehéz, ha apját-anyját homlokon csókolta a múzsa — egy vagy több — s ilyenkor van csak a recenzor nagy zavarban. Azt is felróhatják neki, hogyha a költő Nativitásából ezt a jeles fejezetet kifelejti s azt is, hogyha kiteregeti. Nos az "agit" maga a költő adja meg, amikor "Teremtünk egyszer" című versét így dedikálja : Édesanyámnak, Ignácz Rózsának, az "Anyanyelve magyar", "Rézpénz", "Született Moldovában" írójának — "Hawaii elégiák" című ciklusát pedig így : Apámnak, Makkai Jánosnak, az "Urambátyám országa" és "Politika-Isten Rabságában" írójának, kinek nyomdokaiban bukdácsolva kerültem volt a Hawaii szigetekre.

Az írói-költői véna nem olyan "noblesse", ami "oblige" ; hiszen az sem olyan bizonyos, hogy mit kitől öröklünk, tudásnak és tehetségnek milyen biológiai búvópatakja érkezik el hozzánk negyed-ötödiziglen, recesszív jelleggel, női ágon. Az irodalom bőven szolgál példával arra is, amikor a költőfejedelem-papa alákötötte fia riadtan bontakozó tehetségét, és arra is, amikor a tündöklő tehetségű fiú túlszárnyalta nemzőjét, aki csupán a toll mesterembere volt. Hogy Makkai Ádámban a költői önkifejtés kényszere mennyiben elsődleges és eredeti, — ez olyan kérdés, amelyet ő bizonyára elintézett önmagával ; nekünk magunknak meg kell elégednünk a külső jelekkel : az önkifejtés csapadékával a papíron. Ezt a csapadékot aztán epruvettába gyűjthetjük, titrálhatjuk és ezer mindenféle vegypróbának vethetjük alá, de nem kételkedhetünk a költői késztetés, — az ihlet őszinteségében, hogyha valaki 1952 óta, ilyen kitartóan műveli ezt a mentől háládatlanabb mesterséget.

LÍRÁJÁNAK első eleme : "svádája". Második : a kamaszos, tenyérköpködős vetélkedhetnék. A harmadik : az ő garabonciás diák mivolta. E testes, 160 oldalas kötet keménytáblái közül Makkai Ádám úgy lép elénk, mint valami vidám, módjával beszeszelt, tagbaszakadt s kissé félelmetes garabonciás diák ; s éppen ami annyira rokonszenves benne, az a kiveszőfélben lévő rossz csökevény költészetében : Istennek hála — adja ő már alább is, nem próféta küldetett el nekünk, nem újabb vátesz, minden-magyar-titkoktudója-regőce, nem sorsunk vajákos bogozója és a Politika istenének terelőpulija. Más kérdés, hogy ez az izgága diák néha úgy esik nekünk és harsog a fülünkbe, mint egy egész ármádia (egyik garabonciás fogása, hogy a végtelentükörben magát megsokszorozva s hadrendekbe felfejlődve támad — "egy emberként") és oly "nagy-hangas szóval" perel perlőinkkel, hogy az Ószövetség nem egy szent embere megirigyelhetné. Persze, ez a kegyetlen, cigány civakodás egyfelől összefügg azzal a kamaszos izzással, amelynek mit sem kell lohadnia annál, aki a kemencében járkálás mindennapos csodájára berendezkedik, másfelől összefügg azzal, hogy Makkai — megint csak igen kamaszosan — saját legendáján keresztül látja önmagát : "legenda-váladékoló", mely váladék megszáradva — gyűjtőlencsévé merevedik s a legendás idők gyűjtőlencséjén keresztül maga is legendás méretűvé nő, bátor-szép harcaiban múltak bajnokává nemesedik. Az vesse rá az első követ, akinél másképpen működik a megtámadott ember páncélt növesztő lélektani mechanizmusa ; márpedig az ilyen kötésű nemes intellektusnak természetes élethelyzete, hogy harcban áll az árulásból élő írástudókkal csakúgy, mint a taplólelkű filiszterekkel : "ti pedig kik a papság tömegvonzó palástját / pártos nyakatok köré tekertétek / rajta a gánccsal / hadd tanuljam fikarcnyira se méltatni / bárgyú -szónoklataitok / agyaghitű testamentumát" ("Heves soraim szabálytalansága").

De bármi hevesek lettenek is légyen, sorai távolról sem voltak akkor még olyan szabálytalanok — amint utóbb erre ő maga is rájött. Ösztönét dicséri, hogy kegyeletes visszapillantásaiban a múlt nagy példái felé nem halhatatlan nemzeti klapanciáink csokorraszedőinél állapodik meg, hanem inkább a mértékes verssel próbálkozik ("Adj nekünk fohászt !" — "Berzsenyi szellemének" ajánlva — és "Bálványimádás" című verse, mely utóbbi zárószakasza valóságos trouvaille :) "Bálvány, én fázom. Hőd nem ad életet, /és rángatózásom sem a régi tánc/ melynek sok míves mozdulása / őseim által erembe ömlött / / Oly dermesztően éget a két szemed : / tükröm, te csalfa, hullj cserepekre szét, / s hadd jöjjön hányató varázsod / ó, te hazug hatalom-szag-ihlet !" Ez a hazug hatalom-szag-ihlet már nem juvenilia, de még mindig a kamasz-legendák szaga és ihlete. A hang érdeskomolyra, gorombán-hideglelősre a "Velőt", "Tojást" és a "Népbüffé" című versekben válik, de még itt sem teljesen meggyőző : a harsány deklamálás a prózaverstől éppoly idegen, mint a zárósor "sokat sejtető" eltördelése ; ugyanakkor a "modernes" forma nem álcázza a XIX. századi elemet : "Üvöltve védtem : / ' — A részeg elvtársnak van igaza! / A részeg elvtársnak van igaza !' / Belém is rúgtak egyet. / Aznap éjjel tudtam meg, hogy mi a költészet" ("Népbüffé").

A ZAVARÓAN KAMASZOS elemet Makkai nem veti le egészen ; de emberi kiteljesedését és költővéválását, azt hiszem, valahol az "Elhiszed-é ?" című vers keletkezése körül kellene keresni : "Nem tudom, elhiszed-é, pedig őszintén es hitemre mondom, / hogy az égbolt nem más, mint hatalmas ejtőernyő" ... Nem szabadul meg teljesen a teátrálisan-polemikus elemtől, de amilyen mértékben megszabadul, olyan mértékben válik lírája elmélyülltté, általános emberivé (ahogyan ezt a latinok értelmezték) és abban a mértékben szabadul meg a közép-európai előjelektől. "Korunk, e Roppant Cinikus Fogorvos" kileshetetlen mozdulataitól retteg a gonosz, fehér műszerek között s ez a sátáni fogorvos egyformán facsarja foggyökereinket, üljünk székébe bár Kaliforniában vagy Skandináviában, a Hawaii Szigeteken vagy a Baleárokon. Pesszimista lemondással állapítja meg, hogy tengeren innen és túl, "az egyetlen vívmány : az új féle szócsoportok / (Szeretett idegbajunk, ti kusza versek) /.../ S tapsol a csönd, belezeng a szurdok" ("Szavalhatsz, Pyrrhus, csak ne harcolj..") de gyermeki optimizmussal, dicséretesen belemérgeli magát abba a hitbe, amely hit nélkül költő szögre akaszthatja a mesterségét : "Elvetett szavaim magamnak érnek, /.../ Burokként, / — mint amiben egykor születtem — / betakarnak távoli, lomha anyanyelvek / mint magot a bunda-hó-köpeny" ("Nekem érnek").

Az atombomba-pszichózis, a világűrrakéta, Vietnam — minden aktualitás szóhoz jut ebben az olykor Walt Whitman-i szélességgel hömpölygő költői áradásban. Egyre kevesebb az attitüd, a póz, a "domborítás", eltűnik a slágeresen romlékony elem s így érkezünk el azokhoz a versekhez, amelyek mintegy a kötet "svertjét" teszik — elérkezünk a mezítelen szenvedéshez : "Szétnyílnak az ajkak, / Szivacsom sírva összecsikordul / És áradó kevésségem nem a garatba / Hanem a tüdők hörgőibe hatolva / Bontja a rubinos hemoglobint — — —" ("Szomj és ecet").

T.S. ELIOT és Ezra Pound lábjegyzetei óta senki sem ütközik meg azon, hogyha magyarázatot csatol verseihez ; ezt a versét is Makkai, az Utószóban, hosszan elemzi, s a polemikus, szenvedélyes elemzés egy prózaverssel felér. Nem tudom, találkozott-e a "Magasztos" tanításával a háromfajta szomjúságról s tudatosan foglalta-e így össze, ilyen tömören az ind filozófia egy hatalmas fejezetét. Azzal a tétellel, hogy "az ember — szomjúság", Makkai olyan kiindulóponthoz jutott el, ami nem adatik meg mindenkinek, érdemes volt tizenöt év költői pokoljárásával kiküzdenie. Ám ha a "költészet" utolsó sallangjait, utolsó szépelgői pózait is lehántja magáról — hogy e kiküzdött kiindulóponttól merre-hova indul : riasztó maldorori költői-lélektani tájak felé vagy pedig igazi "faculté maîtresse"-ének feltárására — erre a kérdésre a feleletet csak ő maga adhatja meg.

HATÁR GYŐZŐ

TÓTÉK

ÖRKÉNY ISTVÁN KISREGÉNYE ÉS SZÍNMŰVE

AZT, hogy "a sors útjai kiszámíthatatlanok" sok mindennel, s persze, az irodalommal kapcsolatban is elmondták már. Örkény István viszontagságokban bővelkedő pályájánál azonban paradoxabb — és megnyugtatóbb — illusztrációja aligha akad a jelenkori magyar irodalom abszurd történetének.

Emlékeztetőül csak annyit, hogy Örkényt harminc éven át a nagy ígéretek között tartották számon, s a háború előtt napvilágot látott, első, elegáns, fanyar elbeszélései óta esztendőről esztendőre "számoltak vele". A folyvást haladékot kérő tehetség azonban még ha oly ígéretes is, előbb-utóbb gyanút kelt. Hallgatni lehet okosan is, bután is, de meggyőzően, bizonyítóan soha.

Márpedig Örkény hallgatott. Igaz, nem eltökélten, nem a saját hibájából. Hallgatott, mert nem szólalhatott meg, mert tíz éven át nem engedték szóhoz jutni.

Zsarnoki szeszély némította el? Személyes rosszindulat vagy a gyanakvás általánossá hatalmasodott törvénye ? Kár volna firtatni. A művek rangját amúgy sem az elszenvedett sérelmek osztják. S Örkény — ez az abszurd fordulat első meglepetése — jól is járt, hogy elhallgattatták. Volt ideje feledtetetni a "Házastársak" jámbor-ostoba időszakát, hívő megalkuvásait. S főként : kiérlelni legújabb írásait (amelyek azonban nem mind ma vagy tegnap kerültek papírra) : a *Jeruzsálem hercegnőjé*-t és a *Tóték*-at.

Kiérlelni — a meghatározás Örkény esetében teljes felülvizsgálatot jelent, visszakanyarodást az író első kísérleteihez, egy szemlélet művészi kiteljesedését. Áldozatvállalást és hazatalálást.

Nem mintha Örkény "éretlenebb" írásaiban nem csillant volna fel az az akasztófahumorral rokon fölény, az a már-már megalázó belátás, ami legújabb műveit, s különösen a *Tóték*-at valamennyi élő pályatársának tevékenységétől megkülönbözteti. De ezt a fölényt nemegyszer görcsbe merevítette a penzumként vállalt, hiteltelen állásfoglalás, a kívülről betolakodó morál, az obligát optimizmusnak tett engedmény. Ami, ha általában is súlyos kölöncöket akasztott a józanság igényével jelentkező írókra, kiváltképpen, az általános mertéknél még kegyetlenebbül elnehezítette Örkény tollát. Mivelhogy tőle, fellépése első pillanatától kezdve mindenki — jobban szólva a magyar irodalom európai voltáért lelkesedők tábora — azt várta, találjon rá *saját* hangjára, s e hangon arról szóljon, ami *mindnyájunk* ügye.

A *Tóték* — szinte a megcsalatás határait súroló ígéret után — ezt a küldetést teljesítette.

Megjelenése kisregény alakban már tavaly is szokatlan eseményként hatott. Szokatlan volt az író iróniája, tartózkodása, könyörtelensége. Tisztánlátása és illúziótlansága. Tömörsége és szókimondása. Ám mindennél örvendetesebb Örkénynek az a rendkívüli tehetsége, amellyel át tudta billenteni a szürke epizódot képtelen realitásba, a grand-guignolosan esetlegeset általánosságba. S mindezt oly módon, hogy kort jelölve, de a kortalanságig elrugaszkodva, a mai magyar valóság talaján bontakoztatta ki bizarr történetét.

A main, pontosabban a tegnapin és a main. Igaz, művében a dekórum adott helyzetet jelöl, a színdarabbá átdolgozott kisregény cselekménye a második világháborúban játszódik, egy hegyvidéki községben, s maga Örkény kötelességének érzi előrebocsátani : *"Az írónak az a meggyőződése, hogy darabja pontosan meghatározott helyen és időben játszódik, teljesen valóságos helyzetben. Ennélfogva minden mozdulatnak, szónak, díszletnek és kelléknek hitelesnek kell lennie. Minden stilizálás csak zavaró lehet."*

S még tovább :

"A valóságból azonban csak annyit szabad a színpadra vinni, amennyit a groteszk megkíván és megenged. Téved tehát a színész, ha megpróbálja 'elmélyíteni' a kapcsolatokat, s kitalál valamilyen múltat a maga számára, hogy ezzel 'gazdagítsa' alakítását. E darabnak semmi köze az absztrakt drámához, de van benne némi absztrakció, mégpedig pontosan annyi, amennyi a groteszk ábrázolásához okvetlenül szükséges. A groteszk u.i. csak annyit tűr meg a valóság végtelen lehetőségei közül, amennyi a groteszk felé hat. Minden ráadás — akár karikírozás, akár érzelmi hatáskeresés — gyengíti a hatást.

Az írói szándék tehát az volt . mindenből csak a lényegeset és csak a legszükségesebbet... Vannak ugyanis határsávok, ahol a groteszk a bohózattal, a vígjátékkal, vagy a tragédiával találkozik..."

A kisregény színdarab-változatának instrukciójából idéztünk, s e színdarab ma a hazai színházi élet legnagyobb sikere. A siker azonban nem módosíthatja a kritikus magatartását, amelyet maga a *mű* táplál. Örkény *Tóték*-jának esetében *két* mű. A kisregény és a színdarab.

A kettő ugyanis nem ugyanaz.

◆

MŰFAJI OKOKBÓL sem ugyanaz, természetesen. A drámának sok mindent mellőznie kell a próza eredeti szövetéből, el kell hagynia a színtér szuggesztív ábrázolását, az akkurátus vagy éppenséggel nagyvonalú jellemrajzot, a történet szerteindázó előadásmódját. Az összehasonlítás mégsem érdektelen. Arról tanúskodik, mit tartott a szerző kiemelésre érdemesnek, minek adott hangsúlyt, mit nem bocsátott be színmű-változatába.

Első olvasásra úgy tetszik, a lényegtelennek mondható, drámába nehezen beilleszthető elemektől vált meg.

A *Tóték* "vezérfonala" ugyanis lényegében mind a kisregényben, mind a színműben azonos. Röviden : a Tót család meghurcoltatása, felesleges vértanúsága, megtiportatása, s végül lázadása. Bővebben — és anekdotikusaban — : Tót Lajos, közmegbecsülést élvező hegyvidéki tűzoltóparancsnoknak és családjának groteszk kálváriája, kiszolgáltatottsága egy eszelős Őrnagynak, abban a reményben, hogy fronton szolgáló fiúk sorsán meghunyászkodásuk árán javíthatnak.

Ezért hajlandók mindent vállalni. Segíteni akarnak, gyermeküket kívánják megmenteni, a kis zászlóst, a tanító urat, akiről vajmi keveset tudunk, de akiről néhány levele után sejtjük, hogy ágrólszakadt, szerény "szellemi napszámos",szófukarsága, szándékosan elmosódott alakja következtében inkább jelkép, mint valóságos személy : az élni vágyó, kallódó, meghurcolt magyar értelmiség, a nemigen öntudatos, nem zseniális s mégcsak nem is rendkívül bátor magyar átlag-polgár szimbóluma.

Érdemes-e érte szégyenteljes, lealacsonyító helyzetbe kerülni ? Örkény — groteszk iránti hajlamára már ez is jellemző — ezt a kérdést fel sem veti, számára szülői szeretet és majomszeretet között csekély a különbség, őt az *ügy* érdekli, a morálként elfogadott evidencia, a szándék *relatív* emberége, amely adott esetben *abszolút* erkölcsi fölénybe helyezi Tótékat az elvadult külvilágot megtestesítő Őrnaggyal szemben.

Ez az Őrnagy — a kisregényben s a színpadi változatban egyaránt — a *Tóték* legjobban kimunkált, leginkább karakteres, egyszersmind legelvonatkoztatottabb alakja. A keleti frontról érkezik, ahol "a partizánok állandó zaklatása miatt nagyon leromlott az idegrendszere", s kéthetes betegszabadságát Tótéknál tölti.

Téboly és józanság — meglehetősen kisszerű, idilli józanság —, háború és béke, kerge parancsuralom és gondtalan, meghitt családi élet kerülnek ilyeténképp egy fedél alá, ítéltetnek arra, hogy összezárva töltsenek két hetet. S persze, Tótéknak fogalmuk sincs, mi vár rájuk. Örvendeznek, boldogok. Szolgálatkészek, tüsténtkedők, eszükbe sem jut, hogy megalkusznak, hogy gonosz hatalmakat akarnak megvesztegetni. Mint ahogy az első rágalmakat, első meghátrálásukat, egymás között támadt első viszályukat is ostoba félreértéssel magyarázzák.

Mert az Őrnagy úr — "szeretett őrnagy urunk" — komplet őrült. Nemcsak azért, mert hallucinál, sértéseket hall ki szelíd megjegyzésekből, ellenséget szimatol mindenütt, felforgatja Tóték évtizedek óta beidegzett időbeosztását, feldúlja bensőséges életformájukat; s még csak azért sem, mert képtelen elviselni, hogy valaki magasabb nála, megszállottja a szakadatlan, jobbára céltalan ügybuzgóságnak, s evégett hamarosan befogja a családot "dobozolásra", minek folytán Tóték nemsokára elcsigázottan, álmatlanul, remegve, estétől hajnalig nap nap után dobozokat vágnak, hajtogatnak ; hanem azért, — elsősorban azért —, mert az Őrnagy úrnak alapvetően mások a törvényei, más rendszerű a világa, mint az épelméjűeké. Ő ugyanis azt vallja : *"Mindegy, kérem! Nem a szépség a fontos, bár az is megjön, csak ki kell várni az idejét. Az a fontos, hogy itt vagyunk, együtt vagyunk, mozog a karunk, mozog a kezünk és múlik az idő."*

◆

A DRÁMAI HELYZET, mind a kisregényben, mind a színműben adott tehát. Két egymástól idegen, autentikus világot szembesíteni : e konfliktusból higgadt, realsta műre, s akár remekműre is futhatná. Örkény azonban nem éri be ezzel, megcsavarja, groteszk képtelenségbe lódítja a történetet. A *Tóték* első oldalain, illetve első három percében az olvasó, illetve a néző ugyanis, arról értesül, amiről a lelkesen meghunyászkodó család sem a darab, sem a kisregény befejezésekor nem szerez tudomást ; arról, hogy ifj. Tót Gyula — Gyulánk — a keleti fronton elesett.

Pokoli ötlet ez, írói telitalálat, nem csupán leleményre vall, hanem az irónia felülkerekedésére is. Egyszerre minden más megvilágításba kerül, ellentétébe fordul át, az odaadásból értelmetlen gazsulálás, az áldozatosságból felesleges talpnyalás lesz. S még ez sem elég. Mert Örkény úgy rendezi jeleneteit, úgy rendeli egymásnak alá a párbeszédeket, hogy Tóték minden balfogás, behódolásuk és hajló gerincük ellenére, külömbek lesznek, annál inkább külömbek, minél többet szenvednek el, minél eszelősebben tapossák meg őket.

Szánalom, harag és megvetes viaskodik hát az olvasóban. És jóindulat és biztatás. Hisz végül is Tóték nem ezt érdemlik meg, más körülmények között köztiszteletet élvező, barátságos, nyájas kisemberek lehetnének, lehettek *volna*. Más körülmények között. Azaz, ha nem tör rájuk az Őrnagy úr.

Kérdés azonban nem kellett-e az Őrnagy úrnak *szükségképpen* rájuk törnie ?

Örkény válasza félreérthetetlenül igenlő. Szemében a tébolyult tiszt a nemezis korszerű megtestesítője, a drámai sors hordozója. Nem véletlenül toppan be, s nem is azért, hogy mételyt hintsen. Funkciója van, küldetése. Nélküle Tóték sohasem eszmélnének rá valóságos helyzetükre, kiszolgáltatottságukra. S amikor Tót Lajos, ez a szelíd-tohonya, kétségbeesésbe hajszolt minta-polgár nem bírja tovább, fellázad és akkurátusan, módszeresen feldarabolja a mi szeretett Őrnagy urunkat, már régesrég nem fiára, kötelességére s még csak nem is otthona nyugalmára gondol. Nem, addigra már másról van szó. Két világ küzdelméről. Arról, hogy egyszer még az efféle megalkuvó türelemnek is vége szakad, — cselekedni kell, leszámolni egy őrült rögeszmével.

◆

ÍGY A KISREGÉNY, s így a színdarab, legalábbis első látszatra. Úgy tetszhetik hát, hogy Örkény csupán "párbeszédesítette" az első változatot.

Persze, a kisregény, még ilyen felszínes összehasonlítás után is, mintha egynehány pompás oldaláról lemondani kényszerült volna. Halványabb lett Tót Lajos figurája, kevésbé meggyőző közbecsülése, kevésbé fokozatos süllyedése. Ám az árnyaltságnak effajta csökkenése — ugyanúgy, mint egy-két remek jelenetnek, így az árnyékugratásnak elmaradása, a Tót család patriarkális viszonyainak elmosódottabb rajza — még jószerivel a műfaji különbség számiára írható.

Örkény azonban nemcsak jeleneteket hagyott el, összefüggéseket mellőzött, hanem hangsúlyokat is eltolt színdarab-változatában.

A kisregény fanyar groteszk világa továbbra is változatlan maradt ugyan, de az író száraz humorát, kegyetlen kívülállását, elegáns iróniáját buffon elemek, bohózati jelenetek, s ami mindennél zavart keltőbb, már-már ünnepélyes, szólamos tirádák hangolják át. Nem vitás, mindez még így is a jó ízlés határain belül marad, Örkénynek volt ideje megtanulni, hogy az engedményekért nemcsak hőseinek, neki is drága árat kell fizetnie.

Mindazonáltal a színdarabban nagyobb szerephez jutó bolond ideggyógyász, Cipriani professzor, zagyva, ám mégis rezonőrködő ékesszólása nem egyszerűen obligát betét. Idézzünk egy jelenetet.

Cipriani: ...Annak, ami most van ... egyszer vége lesz. Ennek az átkozott háborúnak, és ennek az egész átkozott világnak is vége lesz!

Tótné (a hintaló elé áll, fölháborodva) : Hallod ezt, édes jó Lajosom ?

Cipriani (megy utána) : És akkor a maguk őrnagyát fel fogják akasztani. A maguk őrnagyának a parancsnokát is fel fogják akasztani...

Tótné (kézen fogja a férjét, menekülni akar) : Gyere, Lajos... Segítség!

Inas (besiet, előzékenyen ráadja Ciprianira a kényszerzubbonyt.)

Cipriani (nyugodtan belebújik) . És akkor olyan idők jönnek, amikor mindenki akkora lesz, amekkora, szabad lesz aludni, ásítani, még nyújtózkodni is...

Tótné (a férjét maga után húzva, sikoltozva kimenekül) : Krisztus a kereszten! Micsoda elfajzott gondolkodás!

Az ilyen jelenet, amely ráadásul még le is zár egy epizódot, tehát hangsúlyossá tesz egy gondolatmenetet, nemcsak kilóg a darabból, hanem az egész mű egységes hangvételét veszélyezteti. A *Tóték* műfaja ugyanis mind a földhöz tapadt realista megjelenítéstől, mind az efféle — noha bizarr — pátosztól teljesen idegen, s nem kedveli sem a dadogó jelképet, sem az öblös allegóriát. Szimbolikáját az *egész* hordozza, a rendszerezett kontraszt, a téboly és épelméjűség párhuzama, egymásba-játszása. Az efajta "előremutató", didaktikus jelenet épp ezért csökkenti a vízió erejét, s olyan elemeket bocsát be a színműbe, amik játékos képtelenségét, meghökkentő hitelességét — hacsak percekre is — gyöngítik.

Engedményt tett-e Örkény, amikor a színdarab-változatban e jelenetnek helyt adott ? Vagy önszántából,régebbi oktató-humanista elképzeléseinek nyitott-e tágabb teret ? Vagy — s ez is felmerül — tiltakozást nyújtott-e be *általában*, egy olyan világ védelmében, ahol *"mindenki akkora lesz, amekkora, szabad lesz aludni, ásítani, még nyújtózkodni is..."* ?

Tulajdonképpen mindegy, a szerzői szándék kijegecesedése nem vonta maga után a színdarab-változat gazdagodását, egynemű kiteljesedését : a *Tóték* színpadi alakjának meggyőző értékeit nem új elemei, hanem a kisregény eredeti alapanyaga alkotja.

Ez az anyag sűrű és becses. Nem csupán Örkény tehetségének, hanem a mai magyar irodalom konzervativizmussal hadakozó szárnyának jelentős bontakozását tanúsítja. A *Tóték* ugyanis egy korszerű látás- és kifejezésmód első, közönség és kulturális szervek által egyaránt elismeréssel fogadott jelentkezése. Különleges figyelemre épp ezért, túl a mű erényein, *jelenség* volta miatt is érdemes.

Azt megjósolni, hogy Örkény első vagy egyetlen fecske lesz-e s hogy a *Tóték* az angazsált semmitmondás végóráinak előhírnöke-e, korai volna még. Mindenesetre ez az utóbbi lehetőség — a kisregény és a színmű sikere után — biztató közelségbe került.

BAJZA T. IMRE

ZEMPLÉNI ÁDÁM

Gyerekversek

KÖRTÉSZER...

Körtészer alma,
Almászor körte :
Almakörte.
Vegyünk belőle
Egyet — télre ?

ITT A NYÁR !

Épp csak cókmókjukat
letették,
hullámvasútjukon
már vígan siklanak —
a fecskék.

A CSIBE ÉS A GILISZTA

A csibe két
sárga lába
beleragadt
a mély sárba.

Odacsúszott
a giliszta,
átölelte
és kihúzta.

KECSKE AZ ÜZLETBEN

Nyílik az ajtó,
bejön a kecske.
Orra a fagytól —
lilára festve.

Zsebébe markol
— pislogva, lesve —
de pénze apró,
nem telik neki —
báránybekecsre.

Irodalmi Ujság

KIOSZTOTTÁK a Cannes-i Filmfesztivál díjait. Hosszú vita után született meg a zsüri döntése. A Nagydíjat Michelangelo Antonioni "Blow-up" című filmje nyerte, amelyet Anglia nevezett be a fesztiválra. A zsüri külön nagydíját Alekszander Petrovics jugoszláv rendező "Találkoztam boldog cigányokkal is" című filmje és az angol Joseph Losey filmje, "A baleset" kapta. A legjobb női alakítás díját "Elvira Madiagan" című svéd film főszereplőjének, Pia Degermarknak, a legjobb férfi alakítás díját a "Három nap és egy gyerek" című izraeli film főszereplőjének, Added Kotlernak ítélték. A rendezés díjával a "Tízezer nap" rendezőjét, a magyar Kósa Ferencet jutalmazták. A forgatókönyv díját megosztották a "Mindenkinek a magáét" című olasz és a "Játék a gyilkossággal" című francia film között. Az első-film díját a "Szél az Aures felől" című algériai film nyerte. A hivatalos díjakon kívül a zsüri tisztelettel emlékezett meg a "Legyecske" című francia film rendezőjének, Robert Bressonnak egész életművéről.

*

KRÚDY GYULA "A vörös postakocsi" című regényét tavaly kiadta a bécsi Zsolnay-kiadó. A mű olyan nagy sikert aratott, hogy most a hamburgi Rowohlt-Verlag hatvanezer példányban jelenteti meg a világhírű "Ro-Ro-Ro"-sorozatban.

*

MADÁCH és "Az ember tragédiája" címmel nagy sikerű előadást tartott Keresztúry Dezső május 10-én Bécsben.

*

GOMBÓ ISTVÁN, a régi magyar diplomaták egyik legkitűnőbbje, a napokban Genfben elhunyt. A Népszövetség idején éveken át megbecsült munkát végzett Apponyi Albert oldalán, majd különböző állomáshelyeken volt jeles őre a magyar nép ügyének. A háború után mint rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter Moszkvába kapott kiküldetést, hogy még Szekfű Gyula megérkezése előtt állítsa újból fel és szervezze meg a magyar követséget. Ezt a feladatát elvégezve visszatért Budapestre, ahonnan rövidesen Genfbe emigrált. Itt két évtizeden át lankadatlanul és odaadón segített a Svájcba menekült magyarok sorsának javításán és nagy szeretettel ápolta a svájci-magyar barátság ügyét. Ravatalánál svájciak és magyarok gyászolták elhunytát.

*

SZŐNYI OLGA, a budapesti Operaház magánénekesnője az Egyesült Államokba utazott vendégszereplésre. A bostoni Operában "A kékszakállú herceg vára" előadásain Judit szerepében lép fel.

*

SOUTHAMPTONBAN 74 éves korában elhunyt Elmer Rice neves amerikai író, akit 1929-ben írt "Utcai jelenet" (Street scene) című darabjáért Pulitzer-díjjal tüntettek ki.

*

ZSIGMOND-korabeli lakótorony maradványait tárták fel az Országos Műemléki Felügyelőség régészei Pásztón.

*

A LONDONI Szepsi Csombor Kör rendezésében a Budapestről Angliába látogató Vas István költő május 16-án verseiből olvasott fel.

*

BRÜSSZELBEN elhunyt özv. Hekler Antalné sz. Leblanc Louise, Hekler Antal egykori budapesti egyetemi tanár felesége, aki rendkívül sokat tett a belgiumi magyarokért és kiérdemelte hálájukat.

*

MÓRA FERENCNEK 1928-ban írt levelére bukkantak a szegedi Somogyi Könyvtárban. Így derült ki, hogy a "Kincskereső kisköd-mön" 1928-as kiadásának egyik illusztrációját maga Móra rajzolta: "Hátha a pesti festő nem tudja, milyen az a malomház" — írta e levelében s hozzáfűzte : — "Illusztrátori pályám ezzel véget is ért..."

A NEW YORK-I Columbia Egyetem 1956 után nagy lendülettel fogott hozzá addigi magyar gyűjteményének kibővítéséhez. Az egyetem központi könyvtárában, a Butler-Library-ben lévő magyar gyűjtemény 1959 óta mintegy évi 4.000 monográfiával gyarapodott, mindinkább súlyt helyezve forrásmunkák és fakszimile kiadások beszerzésére. Nemrég rendelték meg például az 1790-től kezdődő Országgyűlési Napló mintegy ezer kötetét. Tudományos folyóiratok, mint a Magyar Tudományos Akadémia vagy az Országos Széchenyi Könyvtár, kiadványait, vásárlás vagy csere útján szerzik be. Az anyaggyűjtés mind szétágazóbb szakterületekre terjed ki : nyelvészetre, irodalomra, történelemre, társadalomtudományra, közgazdaságra, építésztre, régészetre, stb. Földrajzilag a gyűjtési terrületet Magyarország határai képezik s ennélfogva az anyagot a Dunamedence történelmével foglalkozó kutatók is használják. A Hungarica-beszerzésre fordított összeg 1966. júliusáig mintegy 150.000 dollárt tett ki. ("Hungarica"-n könyvtári használatban a magyar nyelvű vagy tárgyú anyag értendő. A Butler-Library-ben lévő Hungarica-gyűjtemény főerőssége a nyelvészeti, a 19. és 20. század irodalmi, valamint ugyane korszak történelmi anyaga. A New York Public Library és a Columbia Egyetem magyar nyelvű és tárgyú gyűjteményei együttesen a világ egyik leggazdagabb Hungarica-állományát alkotják.

*

MÓRICZ ZSIGMOND "A boldog ember" című könyvét kiadta a pozsonyi Tatran könyvkiadó.

*

PETŐFI "A helység kalapácsa" című elbeszélő költeményéből egyfelvonásos operát komponált Junger Ervin kolozsvári zeneszerző ; a szövegkönyvet Jánosházy György írta. Az új dalművet a romániai Állami Magyar Opera társulata mutatja be.

1967. ŐSZÉN József Attila, Weöres Sándor, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Nagy László és Juhász Ferenc verseiből válogatás jelenik meg a Bonniers kiadónál, tíz neves svéd költő tolmácsolásában. A Bonniers Litterära Magasin Svédország legjelentősebb irodalmi folyóirata, ez évi 5. számában részleteket közölt a készülő kötetből, Weöres Sándor "Reménytelenség könyve", Illyés Gyula "Bartók" és "Alvó asszony" című verseit, valamint a kötet szerkesztőjének, Thinsz Gézának cikkét a fordítások munkamódszeréről, problémáiról.

*

A MAGYAR JOÓ ILONA nyerte a bécsi Musikverein Nemzetközi Zongoraversenyén a bécsi Zeneakadémia nagydíját, amely a verseny harmadik legmagasabb díja volt.

*

A FIATAL ZENESZERZŐK számára Münchenben rendezett nemzetközi Kamarazenei Versenyen egy kanadai, egy osztrák, egy amerikai és egy angol versenyző mellett a magyarországi Durkó Zsolt is bejutott az ötös döntőbe. Az öt zeneszerző műveit július 17-én a Montreáli Világkiállításon nyilvános hangversenyen adják elő, amelynek végén odaítélik az 5.800 dolláros első díjat.

*

A BÉCSI ALBERTINÁBAN a budapesti Szépművészeti Múzeum legszebb rajzaiból kiállítás nyílt május 22-én.

*

LUCHINO VISCONTI az első rendező, akinek megengedték, hogy a Milánói Scalában filmet forgasson. A "Giacomo Puccini élete" című film egy része játszódik a világhírű operaházban. A címszerepet Marcello Mastroianni alakítja.

KODÁLY ZOLTÁN mellszobrát avatták fel május 10-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Kollégiumában.

*

VILÁGSZERTE készülnek a televízióstúdiókban június 25-re, amikor 6.000 riporter, szerkesztő és operatőr vesz részt a Televíziós Világnap egyenes közvetítésében. A kétórás műsor közvetítésébe világszerte 140 kamera kapcsolódik be, a képek továbbítását 4 amerikai és 1 szovjet távközlési műholddal bonyolítják le. Magyarország haromperces adással vesz részt a műsorban : a gödöllői Agráregyetem életéről ad képet.

*

A NEMZETKÖZI Mahler Társaság aranyérmét Leonard Bernsteinnek a New York-i Filharmonikusok vezető karmesterének ítélték oda. Bernstein a díjat Bécsben veszi át, ahol rövidesen a Bécsi Filharmonikusok Mahler-estjét vezényli.

*

A MAGYAR-ANGOL kulturális munkaterv alapján, a budapesti Műcsarnokban megnyílt Henry Moore, a világhírű angol szobrászművész kiállítása. A műcsarnoki tárlaton 81 alkotás szerepel : 42 szobor és 39 rajz mutatja be a kiváló szobrász négyévtizedes munkásságát. A kiállítás megnyitására Budapestre látogatott Jennie Lee, a kulturális ügyek államminisztere, Miss Sommerville, a British Council képzőművészeti osztályának vezetője, Ronald Alley, a Tate Galery modern gyűjteményének vezetője; utóbbi előadást tartott Henry Moore művészetéről. A kiállítás egy hónapig lesz nyitva.

A "BÁNK BÁN"-T, Erkel Ferenc operáját a Müncheni Bajor Rádió júniusban műsorára tűzi.

*

A JAMES JOYCE "Ulysses"-éből készült angol filmet, amelyről legutóbbi számunkban írtunk, az Újzélandi Kormány rendeletére 18 éven felüli nők és férfiak csak külön-külön előadásokon nézhetik meg.

*

MOLNÁR FERENC "A farkas" című darabját ősszel bemutatja a bécsi Josephstaedter Theater.

*

TÖBB MINT félmillió dollárt fizetett 14 hamis festményért Algur Meadows texaszi olajmágnás. A milliomos műgyűjtő 58 festményéből 44 nyilvánvaló hamisítvány. A többi 14 kép közül 11 nem annak a szerzőnek a műve, akinek a nevével eladták. Mint Ralph Colin, az amerikai műkereskedők társaságának alelnöke kijelentette : ez az üzlet volt az utóbi évek legnagyobb képcsalása.

*

A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ magyar osztálya pályázatot hirdet szerkesztői állásra. A magyar írnitudáson kívül az angol és német nyelv ismerete is elengedhetetlenül szükséges. A pályázók beadványukban közöljék fontosabb életrajzi adataikat és jelezzék különleges érdeklődési körüket. Csak Európában élő pályázók jelentkezését vehetik figyelembe, elsősorban azokét, akik az elmúlt évek magyarországi fejlődését figyelemmel kísérték. A felső korhatár 45 év. A jelentkezés határideje : 1967. szeptember 1. Cím : Radio Freies Europa, Ungarische Administration, 8 MÜNCHEN 22, Englischer Garten 1.

O. I. T. T.
UTAZÁSI IRODA
62, Bd. du Montparnasse
PARIS-15e
Tel. 222-23-60
REPÜLŐ, TENGERI ÚT, VASÚT ÉS MINDEN EGYÉB UTAZÁSI PROBLÉMÁJÁT MEGOLDJUK
BESZÉLÜNK MAGYARUL

A LEGNAGYOBB MAGYAR KÖNYVSIKER NYUGATON
KORUNK SZELLEMI KÖRKÉPE
egyetlen magyar könyvtárból sem hiányozhat
JÚNIUSIG KEDVEZMÉNYES ÁRON KAPHATÓ !
A vételár — fűzve $ 6.50, kötve $ 7.80 (portó 30 c.) — előzetes beküldése után azonnal postázzuk.
OCCIDENTAL PRESS
P.O.B. 1005, WASHINGTON, D.C. 20013. U.S.A.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZEPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

FELHÍVÁS

A Fónagy Dezső által kezdeményezett "Becsületadó" önkéntes fizetése szerte a világban erős visszhangra talált. Rendszeres vagy egyszeri megajánlásokról érkeztek értesítések minden oldalról.

A "Becsületadó" Ideiglenes Intéző Bizottsága kidolgozott egy alapítvány-tervezetet, amely szabályozza a befizetett összegek kezelését és a "Nemzetközi Magyar Kulturális és Segély Alap"-ra való felhasználását.

Abból kiindulva, hogy az alapítványi okirat tartalmán túl, külsőségében is kifejezze az alapítvány pártatlanságát és biztonságát, az Ideiglenes Intéző Bizottság Bázelban a Schweizerische Bankgesellschaft-nál "Hungarian Fund" elnevezéssel a befizetések felvételére és az eddigi befizetések kezelésére bankszámlát nyitott.

Kérjük Honfitársainkat, hogy befizetéseiket ezentúl ne névre, hanem az alábbi bankszámlára küldjék :

franciául : "Union de Banques Suisses" BASEL (/Schweiz)

németül: "Schweizerische Bankgesellschaft, BASEL (Schweiz) "Hungarian Fund Kto. № 27672

Befizetések a világ bármely bankjánál eszközölhetők.

Az Ideiglenes Intéző Bizottság az alapítvány hivatalos bejegyzéséig és a végleges Intéző Bizottság megválasztásáig kifizetéseket a bankszámláról nem eszközöl, de készségesen áll az érdeklődők rendelkezésére. Levelezési címek : Fónagy Dezső, 4, Route de la Libération, 94 — CHENNEVIERES, France, vagy Kovács Andor, Oetlingerstrasse 153, BASEL, Schweiz.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 175, Pitt Street, Sydney. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 13, Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia : 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 500 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVIII. évfolyam 11. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1967. június 15.

A TIZENEGYEDIK CSAPÁS

A FEGYVEREK ELHALLGATTAK, de a Múzsák nem fognak egyhamar megszólalni. Clio sem, sőt talán legkevésbé Clio: ki tudja, hány évre, esetleg hány évtizedre lesz még szükség, amíg valaki pontosan, tárgyilagosan, adatokkal és dokumentumokkal, a kulisszák mögötti események ismeretében feldolgozhatja majd az 1967-es izraeli-arab konfliktus és háború történetét. Nekünk, a kortársaknak, a tanúknak, az érdekelteknek csak a publicisztika marad, a hevenyészett és gyors, a sohasem tökéletes pontosságú, a sohasem elfogulatlan kommentálás. Nem irigylem a jövendő történetírót : emberfeletti munka várja ; de — bármilyen esküdt ellensége legyek is a háborúnak, — nem óhajtanám annak a mai embernek álarcát sem magamra ölteni, aki fennkölten hirdeti, hogy ő fölül tud emelkedni mindenen, szenvedésen és véren, fegyverek zaján, asszonyok és gyerekek rettegésén, s meg tudja őrizni objektivitását. Vannak pillanatok az életben és a történelemben, amikor az elfogulatlanság kártékony, amikor állást kell foglalni, amikor az ész mellett a szívre is hallgatni kell. Milyen üressé és semmitmondóvá vált például — méghozzá néhány óra leforgása alatt — az az álláspont, amelyik azt igyekezett elfogadtatni : azt a felet kell megbélyegezni, amelyik a tüzet megnyitja. Ma már nem titok, hogy a tüzet Izrael nyitotta meg — és igaza volt. Igaza volt, hiszen a háború nem az első lövésekkel, hanem Naszszer provokációjával, az akabai öböl lezárásával kezdődött. Hadd mondjam hát ki mindjárt bevezetőként : a konfliktus első percétől kezdve elfogult voltam és ma is az vagyok. Izrael pártján voltam, Naszszerral és a többi koronás és krajcáros arab diktátorral szemben. Örülök, hogy Izrael győzött, örülök, hogy egy kis nép pár nap alatt ripityára verte a nagyszájú és többszörös túlerőt, s ha valami aggaszt, az csak az : a diplomáciai manőverek és a nyugati nagyhatalmak esetleges ügyetlenkedése meg ne fossza őket a katonai győzelem jogos eredményeitől. Nem a területi hódításokra gondolok, hanem arra, hogy az arab országok is merjék el az izraeli állam létét, jogát az élethez, vállaljanak ünnepélyes kötelezettséget arra, hogy felhagynak ellenséges akcióikkal s fosztassanak meg annak a lehetőségétől, hogy a szavukat megszegjék.

EBBELI ELFOGULTSÁGOMBAN örömmel tölt el, hogy Franciaországban, ahol élek, a közvéleménynek legalább kilencven százaléka ugyanúgy gondolkozott és érzett, mint én, a nem zsidók éppúgy, mint a zsidók. Örömmel tölt el, hogy a szabad és demokratikus világban, Skandináviától az Egyesült Államokig, Angliától Olaszországig hasonló volt a helyzet. S örömmel tölt el, hogy a szabadság és a demokrácia közismert bajnoka, a Szovjetunió megint egyszer kimutatta a foga fehérjét és Kuba után második, nagy diplomáciai vereségét szenvedte.

Mert az nyilvánvaló, hogy a mostani konfliktusnak Kairónál, Damaszkusznál és Amannál is szégyenteljesebb vesztese — Moszkva. Azok, akik még nem tudták — s úgy látszik, Naszszer és társai ezek közé tartoztak — mennyit ér veszélyes helyzetekben a Szovjetunió támogatása, most megtanulhatták. Nagy adag naivság kellett annak feltételezésére, hogy a Kreml komolyabb kockázatot fog vállalni az arab vezetőkért, amikor még sajat észak-vietnami elvtársainak lövetését-bombázását is lagymatagon tűri. De ezúttal Moszkva dörgedelmei olyannyira egyértelműek voltak, hogy nem lehet túlságosan csodálkozni, ha Naszszerék bedőltek neki. *"Senki számára ne legyen kétséges,* — harsogta a május 23-i szovjet kormánynyilatkozat — *hogy aki agressziót robbantana ki a Közel-Kelet térségében, az nemcsak az arab országok egyesült erejével találná szemben magát, hanem a Szovjetunió, az összes békeszerető államok határozott ellenintézkedéseivel is".* Száz óra sem kellett ahhoz, hogy a világ felmérje, mit jelent "az arab országok egyesült ereje" ; s e rövid néhány nap megmutatta azt is, mennyire hatékonyak a Szovjetuniónak és csatlósainak "határozott ellenintézkedései".

AZ IGAZSÁG KEDVÉÉRT meg kell jegyeznem : nem hiszek abban az állításban, amelyet izraeli oldalról hangoztattak, miszerint Naszszert az oroszok bujtották volna fel. A kalandba maga kezdett bele. De az akabai öböl lezárása után a szovjet diplomácia a hibák és ügyetlenségek sorát követte el. Ahelyett, hogy Naszszert rávették vagy rászorították volna az öböl megnyitására, hangoskodásukkal és blöffjeikkel a kaland folytatására ingerelték. Ahelyett, hogy a háború első óráiban elfogadták volna az amerikaiak javaslatát az azonnali tűzszünetre, ragaszkodtak ahhoz, hogy az izraeli csapatok vonuljanak vissza az elfoglalt, akkor még csak néhány négyzetkilométernyi területekről, s ezzel utat nyitottak a további előnyomuláshoz. *"Izrael elszámította magát"* — gúnyolódott május 23-án, a Vörös-tengeri kikötő lezárásán és U Thant példátlan baklövésén, az ENSZ-csapatok visszavonásán ujjongva a szovjet kormánynyilatkozat. Most aztán elmélkedhetnek azon, ki számította el magát. Milliárd rubelekért szállították a Migeket, a tankokat, a muníciót Naszszernak. Hát érdemes volt ? Az arab úgy mindenre elszánt pártfogóinak hirdették magukat ; ma Bagdadban, Algírban, Beyruthban szovjetellenes tüntetések vannak napirenden és annak a vásári kutyakomédiának a során, amikor Naszszer lemondott és visszavonta lemondását, az egyiptomi Vezér félreérthetetlenül tudámására hozta híveinek, hogy legfőképpen Moszkvát okolja vereségéért. Hát érdemes volt ?

Természetesen sokkal jobb, hogy a Kreml hátraarcot csinált, engedte elpáholni a barátait, mintsem ha megtartotta volna a szavát, beavatkozott volna s egy harmadik világháború rémét idézte volna fel. Csak azt ne akarják elhitetni, hogy — a világbékét mentette meg. A háborút, s nemcsak a világ-, hanem a mostani háborút is akkor akadályozta volna meg, ha a kezdet kezdetén lefogta volna az arab fanatikusok kezét. Hogy végül is visszakozott, ezzel nem az emberiséget, hanem saját érdekeit szolgálta : a berlini, a kubai, a vietnami krízis után azt ismerte be újólag, hogy gyengébb, mint a Nyugat, egyszerűen fél Amerikától. A történelmet sem újracsinálni, sem újraírni nem lehet ; de a mostani tanulságok tükrében óhatatlanul felvetődik a kérdés : vajon teljesen reménytelen lett volna-e 1956-ban megpróbálni megmenteni a magyar forradalmat s ha már ez nem sikerült, vajon nem jártak volna-e el helyesebben az amerikaiak, ha akkor engedték volna Angliának, Franciaországnak, Izraelnak leverni Naszszert ?

AMI BENNÜNKET a mostani eseményekből a legközvetlenebbül érdekel, az természetesen a hivatalos Magyarország magatartása a lezajlott válság során. Talán felesleges is mondani : Kádárék most is ugyanolyan szolgamód viselkedtek, mint mindig, mióta csak hatalmon vannak. A május 25-i "Népszabadság"-ban egy V.P. monogramm mögé búvó kommentátor ezeket írta : *"Rokonszenvünk, cselekvő szolidaritásunk azoké, akik szembeszegülnek az imperializmus agresszív terveivel, s nemzeti szuverenitásukat oltalmazva egyben e térség békéjét és biztonságát is védelmezik".* Félreértés ne essék : nem Izraelről, hanem Egyiptomról van szó. Május 28-án a "Magyar Nemzet" szemrebbenés nélkül közli Naszszer nyilatkozatát : *"Az Izraellal vívandó háború nem korlátozódna csak az egyiptomi vagy a szíriai határra, hanem átfogó háború lenne és ebben a háborúban az lesz a célunk, hogy Izraelt elpusztítsuk".* A kitűnő hazai humanistáknak egyetlen elítélő szavuk sem volt a készülő népirtásról, e hithű marxistáknak egyetlen fejcsóváló megjegyzésük nem volt ahhoz, hogy annak a népnek lányait és fiait akarják eltörölni a föld színéről, amelyik egyebek közt — Marxot adta a világnak. Ellenkezőleg, Magyarország újsütetű elnöke, Losonczi Pál, május 31-én üzenetet intézett Naszszerhoz és ebben megígérte, hogy *"számíthat a Magyar Népköztársaság szolidaritására és támogatására".*

Május 25-én a "Népszabadság" még ezt a címet adja egyik cikkének : *"Elszigetelődtek a reakciós monarchiák"* és azt írja: *"Szaud-Arábia és Jordánia egyaránt felajánlotta segítségét, viszont Egyiptom és Szíria nem tart rá igényt, mert elítéli a két monarchia imperialistabarát reakciós politikáját".* Nem telik bele egy hét és ugyanez a "Népszabadság" első oldalán közli az örömhírt a többé nem imperialistabarát és nem reakciós Husszein király és Naszszer katonai egyezményéről. A június 3-i "Népszabadság" már legfelül, három hasábon, a lap élén süvölti : "Erősödik az arab egység". Hogy e félelmetes egység összetevői : az a Naszszer, aki egyiptomi kommunisták ezreit vetette börtönbe és gyilkolta le, az a koweiti emir, aki a világ egyik leggazdagabb kizsákmányolója, az a jeruzsálemi főmufti, aki Hitler lángoló szövetségese volt, az a Feycal király, aki még csak nem is a feudalizmus, hanem a rabszolgatartás fenntartója országában : mindez a legkevésbé sem befolyásolja a hazai marxista-leninistákat. A lényeg az, hogy a föld színéről eltöröljék azt az Izraelt, ahol a náci táborokból megmenekült zsidók élnek, ahol kibucokban, azaz szövetkezetekben dolgoznak a földmívesek, ahol — az egész Közel-Keleten egyedül — az ország fennállása óta legálisan működhet a kommunista párt.

A HÁBORÚ ESEMÉNYEI ugyancsak nem hozták zavarba a hazai sajtót. Ferdítettek, hamisítottak, ahogy csak tudtak, elhallgatták, amit csak lehetett. Június 7-én, amikor Izrael már szétverte az egész ellenséges légihaderőt, amikor csapatai már mélyen bent jártak Egyiptomban és Szíriában, a "Népszabadság" még ilyeneket írt : *"Az egyiptomi páncélos alakulatok az izraeli határ közelében fekvő Kontillánál átvették a kezdeményezést és behatoltak Palesztina földjére... Az arab páncélos erők elérték Negev térségét.. Egyiptom légiereje több ellenséges repülőgépet megsemmisített és eddig újabb nyolc pilótát fogtak el..."* S mikor a fejleményekről többé nem lehetett hallgatni, a budapesti újságokból egyszerre eltűnt az, ami nélkül a helynevek keveset mondanak az olvasónak: *a térkép.*

Maradt helyette — a töretlen szolidaritás. Pullai Árpád, a kommunista párt titkára nagygyűlésen ítélte el Izraelt és biztosította "maradéktalan" támogatásáról az arab szabadságharcosokat. Állást foglalt — nyilván a magyar munkásosztály nevében — a Szakszervezeti Tanács elnöksége, az Ikarus Gyárban "tiltakozó nagygyűlést" szerveztek, amelyen egyebek közt felszólalt Omár Abdelgadir Ali, hazánkban tanuló arab diák, aki "a Magyarországon élő arabok", e jelentős nemzeti kisebbség nevében köszönetet mondott a magyar nép hathatós segítségéért. Arab diákok tüntettek a budapesti Angol és Amerikai Nagykövetség előtt, kitűnő szolgálatot téve ezzel is a "békés együttélés" eszméjének és hazánk nyugati kapcsolatainak.

HOGY OROSZORSZÁG mindvégig Izrael-ellenes politikát folytatott, ez már csak azért sem meglepő, hiszen az orosz vezető körökben a cári pogromoktól a sztálini pogromokig, a "fehérköpenyes gyilkosok" perétől Paszternák meghurcolásáig a zsidóüldözésnek évszázados hagyományai vannak. Hogy Kádárék — mint mindenben — ebben is követték őket, ez sem újdonság : a csodálatos az lett volna, ha — a románokhoz hasonlóan — nem írták volna alá a kommunista pártok moszkvai értekezletének handabandazó nyilatkozatát, vagy nem szakították volna meg diplomáciai kapcsolataikat Izraellal. De mit szóljunk a kommunista párton belül azokról a zsidókról, akik odaadták magukat ehhez a népirtásra törő politikához ? Mit szóljunk az Apró Antalokról, a Nemes Dezsőkről, a Szirmai Istvánokról, az Aczél Györgyökről, akik talán azt hiszik, hogy feledtetni tudják a származásukat, ha az arabok mellé csatlakoznak? Mit szóljunk a "Népszabadság" szerkesztőségében ülő Rényi Péterekről, Pándi Pálokról, s arról a Patkó Imréről, akinek vele [illegible] pírra vetni : *"rokonszenvünk, támogatásunk, az igazságos követeléseik békés megvalósulásáért küzdő arab erők mellett van"* ? Ne tartson nekem senki alapfokú szemináriumot arról, hogy más az anticionizmus és az antiszemitizmus. Azért, mert valaki zsidó, még egyáltalán nem kell cionistának, vagy Izrael kritikátlan hívének lennie. De aki a mostani válságban, amikor az arab kalandorok még csak nem is titkolták, hogy 2 és félmillió zsidót el akarnak törölni a föld színéről, aki a mostani válságban Izrael ellen volt, az nemcsak anticionista, hanem antiszemita is. S van-e undorítóbb a zsidó antiszemitánál? Most Franco tábornok, a Nasszer mellett tevékenykedő SS-ezredesek, a Kairóban tanyázó auschwitzi gázkamrás náci orvosok oldalán megtalálták azt a helyet, ami méltó hozzájuk.

AMILYEN SZOMORÚ ez a tünet, ugyanolyan biztató és megnyugtató az, amit a hazai közvélemény magatartásáról hall az ember. Turisták, akik a válság napjaiban jöttek el Budapestről, mesélik, hogy 1956 óta még soha nem volt olyan egységes a közérzés és a közgondolkodás, mint most. A pártvezetők klikkjét leszámítva az egész magyar nép Izrael pártján állt. Írhattak az újságok, amit akartak, torzíthattak, titkolózhattak, mindenki megértette az ügy lényegét : azt, hogy a helyi diktátorok vereségén túl, Magyarország rabtartóját, a Szovjetuniót érte súlyos kudarc, — a tíz egyiptomi csapás után a tizenegyedik. Ha Izrael győzelmét sikerül megszilárdítani, ha a haladás és a demokrácia erői a háború után a békét is megnyerik, ez nemcsak a Közép-Keleten teremthet rendet, hanem új helyzetet jelent a világpolitikában is : közelebb hozza saját szabadulásunk napját.

MÉRAY TIBOR

JÚNIUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Szolzsenyicin levele a szovjet írókongresszushoz (3. old.)
Dénes Tibor firenzei beszámolója (4. old.)
Emlékezés Ferenczy Bénire és Lakatos Gézára (5. old.)
Cs. Szabó László Kemény Zoltán londoni kiállításáról (5. old.)
Friedrich Dürrenmatt egyfelvonásosa : Éjszakai beszélgetés (6-7 old.)
Gömöri György Dsida Jenő összegyűjtött verseiről (8. old.)
Fenyő Miksa : Az olvasás gyönyörűsége (9. old.)
Tardos Tibor novellája : Vizsga (11. old.)
Fáy Ferenc, Határ Győző, Keszei István és Tűz Tamás versei
Az Idő Sodrában, Kritikák, Glosszák, Hírek

Kilencedik évforduló

Nem tudjuk hol feküsznek, a virágot Nagy Imre, Losonczy Géza, Maléter Pál, Gimes Miklós és Szilágyi József sírjára akkor is csak gondolatban tehetnénk le, ha Magyarországon élnénk, kivégzésük kilencedik évfordulóján. Emléküknek — emlékeinknek — innen legalább szóval áldozhatunk, a kegyelet, a szeretet, a régi és feledhetetlen barátság szavaival, amit otthon — nyugvóhelyükön? — megtilt a rettegés és bűntudat erős, ám düledezőfélben lévő kerítése. Hogy kik voltak, mit jelentettek egy nemzet történelmében, akkor látjuk meg leginkább, ha emléküket összehasonlítjuk azokéval, akik ugyan még élnek, de akikre, (mint mindenkire,) vár a halál egyik vagy másik utcasarkon. Ki fog Kádár Jánosra szót vesztegetni a halála után? Ki tesz majd le, ha csak gondolatban is, egy szál virágot sírjára? Ki emlegeti majd Kállai Gyulát? Apró Antalt? Kiss Károlyt, aki oly hivalkodva és elégedetten adta tudtul a nemzetnek és a világnak, hogy Nagy Imréék már nem élnek? Nevükből, akárcsak a testükből, por lesz, emléküket — ha eljön — egy új Dante örökítheti majd meg, amint ott pusztulnak az örök jégtakaró alatt, a Pokol kilencedik bugyrában, az árulók között. Bűnük magában hordozza büntetésüket is, egy képzeletbeli pokolban s egy hunyorgó lelkiismeretben. Nagy Imre, bajuszát pedergetve, halálának világosságából néz vissza rájuk, éjszakáikat nyugtalanítva, nappalaikat vádolva. Mit mond nekik? Amit úgyis tudnak — amit úgyis tudunk —, de amit mégsem felesleges elmondanunk, a fel-felbukkanó évfordulókon, s az eltűnő hétköznapokon; az igazságot, amitől csak az retteg, aki kést emelt rá.

A harmadik titkár is

Szűkszavú, noha kissé idegesnek tűnő közleményben adja olvasói tudtára a "Népszabadság" 1967. május 26-i száma, hogy Radványi János *"a Magyar Népköztársaság washingtoni követségének volt ideiglenes ügyvivője hűtlenül elhagyta állomáshelyét és bejelentette, hogy az Amerikai Egyesült Államokban kíván letelepedni"*. A hűtlenségnek e tűrhetetlen megnyilvánulása arra késztette a Magyar Kormányt, hogy "a körülmények tisztázására" megindítsa a "vizsgálatot". Vizsgálatra aligha van szükség, a körülményeket pedig könnyen megértheti az ember. De ha már mindenáron vizsgálgatni akarnak, nyomozásukat tüstént ki is szélesíthetik, most, amikor nyilvánosságra került, hogy Radványi János egyik beosztottja, a *washingtoni magyar követség harmadik titkára, Bernát Ernő*, főnökét egy hónappal megelőzve, már április 21-én megvált posztjától, feleségével és gyermekeivel együtt, és menedékjogot kért Amerikában. Érdemes lenne felderíteniök, miféle kórság esett "amerikai követségünk" magas rangú tisztviselőibe, akik gyors egymásutánban hagyják el "állomáshelyeiket". E kérdés annál izgalmasabb, mivel a hivatalos magyar közlemény meggyanúsítja az amerikaiakat azzal, hogy "közreműködésükkel" részt vettek Radványi "disszidálásában", s minden valószínűség szerint Bernátéban is, vagyis magyarán, titkos konspirációval vádolja őket a diplomaták elcsábítása ügyében.

Álljunk meg egy pillanatra. A konspiráció kiváló magyarázat. De hogyan lehetséges, hogy a Magyar Kormánynak eddigelé nem sikerült egyetlen amerikai diplomatát, mintegy cseregyerekként, elcsábítania? Hogyan lehetséges, hogy az oly nagy diplomáciai sikereket felmutató magyar diplomácia eddig sikertelennek bizonyult eme kétségkívül jelentős kérdésben? Hogyan lehetséges? Nem tudjuk. A válasz megkeresése ugyancsak a vizsgálat feladata.

Az IDŐ Sodrában

U Thant,

vagy magyarul Thant úr, az ENSZ főtitkára igen sokat és sokszor szerepel, divatos nyelven nagy "publicity"-je van. Mindig csinál, vagy nem csinál valamit, amiért a világsajtó emlegetni kénytelen. Ha mást nem tesz, akkor látványos visszavonulást rendez, kéreti magát, mint egy halvány menyasszony és végül veszi a kalapját és — marad.

A tegnapi és a mai események izgalmas beszámolóiban talán az ő neve szerepel a legtöbbet. Nincs valami "jó sajtója". Sokan, — diplomaták, politikusok, publicisták — keserűen mondogatják: csalódtak benne. Én nem. Igaz, én igen szerény helyen állok, véleményem nyilván csak keveseket érdekel, de azért mégis elmondom találkozásomat az ENSZ főtitkárával.

Évekkel ezelőtt megbízatást kaptam, csináljak interjút Thant úrral, aki akkor hivatalos minőségben 2-3 napot töltött Svájcban. Örömmel láttam a munkához. Interjú-alanyaim terjedelmes galériájában ENSZ-főtitkár még nem szerepelt.

U Thant nagy elfoglaltsága ellenére is fogadott. Az előszobában titkára figyelmeztetett, hogy tíz percnél tovább nem maradhatok. Nem is akartam. Tíz perc elég idő, ha a meginterjúvolt és az interjúvoló érti a maga mesterségét. Órámra pillantottam és átléptem a küszöböt. A főtitkár állva fogadott, biztató szívélyességgel. A főtitkár tekintélyes szivarjából füstfelhőket eregetett, amelyek mögött szinte eltűnt az arca. Pillanatok múltán az volt az érzésem: nem is füstfelhő, fal mered közöttünk. Kérdéseimre U Thant kissé édeskés készséggel válaszolt. Tizenhárom perc múlva jelentkezett a titkár — időm lejárt. Az interjú? Nem lett belőle semmi, mert mindabban, amit a főtitkár mondott, annyira nem volt semmi egy diplomata nyelvéből, egy államférfi bölcsességéből, hogy jegyzeteimet zsebre téve csalódottan távoztam. Csalódottan és csodálkozva. Másmilyennek képzeltem egy világszervezet nagyhatalmú főtitkárát.

Ezért nem csalódtam most Thant úrban. Amit csinált, közismert. Egy svájci napilap megállapítása szerint egy tűzveszélyes helyről sürgősen elvitte a helyszínen lévő tűzoltókat. Raymond Aron a "Figaró"-ban azt kérdi, miért nem tárgyalt előzőleg legalább a négy nagyhatalom képviselőivel, ami ellen Nasszer nem szólhatott volna semmit. Mi pedig azt kérdezzük, nem lett volna-e diplomatikusabb előbb Nasszerhez repülnie és vele egy-két napig húznia a tárgyalásokat és csak azután cselekedni, semmint focdítva eljárnia?

Milyen következményekkel jár még a jövőt illetően a főtitkár hibája, amely — hogy a közhelyet idézzük — több volt, mint bűn, nem tudjuk. Ami a saját helyzetét illeti, ezúttal valószínűleg nem is veszi a kalapját — de marad.

HALÁSZ ERNŐ

Meghalni Saigonért...

A VIETNAMI HÁBORÚ súlyosbodása, a Hanoïnak nyújtott szovjet segítség, a különböző Amerikaellenes nyilatkozatok egyre nagyobb erővel hatnak a kelet-európai államok politikai légkörére. Februárban a budapesti "Magyar Nemzet" még „viszonylag elszigetelt, helyi konfliktusnak" nevezhette a vietnami ügyet, s kijelenthette, hogy a szocialista országoknak ennek ellenére meg kell őrizniök a hivatalos kapcsolatot az Egyesült Államokkal, s tárgyalniok kell velük. Azóta azonban a helyzet alaposan megváltozott.

Washingtonnal, igaz, ennek ellenére nem szakították meg a kapcsolatot, de a találkozók azóta szinte földalatti jelleget öltöttek. Magyarország és Bulgária például nem váltotta be decemberben tett ígéretét, s amerikai külképviseletét nem emelte nagykövetségi rangra. Budapesten, hosszú idő után először, az Amerikai Követség épülete előtt "tiltakozó felvonulást" szerveztek, amelyen mintegy tízezer személy vett részt.

PERSZE, ami a szóban forgó országok közvéleményét illeti, azt is meg kell állapítanunk, hogy kifelé mutatkozó magatartását kényszerűségből változtatta meg. Kelet-Európa lakóinak a sztálinizmus emléke egyszer és mindenkorra súlyos traumát okozott, s kiölte belőlük a romantikus naivitást. Kelet-Európában kevesen vannak, akik Észak-Vietnam ügyét tűzön-vízen keresztül támogatnák. Az újságok vezércikkei elszántak és harsányak, a közvélemény azonban lényegében "jobboldalibb", mint például Nyugat-Európában. Ha az amerikai intervenciót kevesen nézik is különösebb rokonszenvvel, a vietnamiakról majdnem egyértelműen az a vélemény, hogy fanatikusak és erőszakosak, s jogtalanul kívánják, hogy ügyükért az egész szocialista tábor súlyos áldozatokat hozzon.

1965. szeptemberében Csehszlovákiában közvéleménykutatást rendeztek, amelynek eredményeit csak a napokban tették közzé. Még a hivatalos adatokból is kiderül, hogy a lakosságnak csak kisebbsége, 41,5 %-a teszi felelőssé a vietnami helyzetért az Egyesült Államokat. A megkérdezettek 18 %-a nem tudott felelőst megnevezni, 25,5 % pedig válasz nélkül hagyta a kérdést. (A jelentés arról nem szól, hogy a maradék 15 % Hanoït teszi-e felelőssé a háború kirobbantásáért, noha ez a feltételezés igen valósnak látszik.)

Néha még olyan meglepő vélemény is hallható, mint például azé a kelet-európai személyiségé (s mellékesen párttagé), aki csodálkozva jelentette ki: nem érti az Egyesült Államokat, mert ha egyszer már belekeveredtek az "ügybe", igazán mindent megtehetnének, hogy végérvényesen végezzenek vele...

A HIVATALOS KÖRÖK természetesen jóval körültekintőbbek, bár a magánbeszélgetésekben tett megjegyzéseik szintén lényegesen különböznek a közönségnek szánt nyilatkozataiktól. A kelet-európai országok diplomatái, katonai szakértői és újságírói rendszeresen látogatnak Hanoïba. Elbeszélésükből kiderül, hogy Hanoïban egyre inkább hódítanak a kínai tézisek, s némely csalódott vietnami vezető a kelet-európai látogató előtt szovjetellenes kijelentéseket tesz.

Igaz, az Észak-vietnami Kormány igyekszik határt szabni a kínai befolyásnak: Pham Van Dong például, aki februárban Kínába látogatott, nem fogadta el Peking javaslatát az Észak-Vietnamba küldendő újabb háromszázezer kínai munkást illetően. (Valószínűleg az egyensúly tiszteletben tartása magyarázza, hogy Hanoï elutasította a felkínált szovjet specialistákat is.) A politika terén azonban, meggyőződésből vagy szükségből, a vietnami álláspont azonos Pekingével. Megbízható források szerint Ho Chi Min februárban egy látogató előtt kijelentette, hogy külügyminisztere csak a nyugati közvélemény megnyugtatására ajánlotta fel a fegyverszüneti tárgyalásokat az amerikai bombatámadások leállítása után, s ő maga biztos volt abban, hogy az Egyesült Államok ezt a javaslatot úgysem fogadják el. Miniszterelnöke, Pham Van Dong különben az elmúlt hónapok során kétszer is járt Pekingben, s mindkét esetben meggyőződhetett arról, hogy a kínaiak határozottan ellenzik a tárgyalás gondolatát.

HANOIBAN tehát a megegyezéssel szemben egyelőre a "totális győzelem" jelszavát hangoztatják. Az persze más kérdés: Vietnam szövetségesei őszintén hisznek-e ebben a győzelemben? A megfigyelők és a látogatók véleménye megoszlik ezen a ponton. A vietnami kommunista vezetők elszánt akaratát senki nem vitatja, de sokan elismerik az amerika bombázás eredményességét és a Vietcong hallatlan utánpótlási nehézségeit is. Egy utazó, aki nemrég tért meg Hanoïból, a következő számadattal szolgál: a 17. szélességi fok felé irányított ötven északi teherautóból általában csak kettő érkezik meg rendeltetési helyére. A délen folytatott hadműveletek eredményessége ilyen körülmények között főleg a kommunista országok szállítmányaitól függ. Ezek után érthető, hogy jócskán akad — legalábbis bizalmas közlésben, magánbeszélgetésben — olyan vélemény, amely szerint Észak-Vietnam "az összeomlás előtt áll".

A hanoï külügyminiszter, Pham Van Dong jól ítélte meg szövetségesei magatartását, amikor Vietnam európai barátainak "hitetlenségéről" szólva januárban ezt nyilatkozta a "New York Times" munkatársának: "Európai barátaink elismerik a győzelembe vetett hitünket, de nem értik meg." Bizonyára ez a magyarázata annak, hogy Észak-Vietnam és a Nemzeti Felszabadító Front képviselői olyan nagy propagandatevékenységet folytatnak a népi demokráciákban, annyi sajtókonferenciát adnak, annyi szerkesztőséget keresnek fel.

ENNEK a buzgó tevékenységnek eredményei nem is elhanyagolhatók: legalábbis a hivatalos nyilatkozatok hangja az elmúlt hetekben egyre hajlíthatatlanabb lett. Számadatok közlése nélkül is megállapíthatjuk, hogy a Vietnamnak nyújtott "harci segély" jelentősen emelkedett, s most egyre inkább katonai jelleget ölt; gyógyszer vagy ruházati cikkek helyett még Bulgária és Magyarország is most elsősorban fegyvert küld Hanoïba. A magyar hadügyminiszter, Czinege Lajos, aki nemrégiben Észak-Vietnamban járt, elégedetten számolt be egy légelhárító alakulatról, melyet "teljes egészében Magyarországon gyártott felszereléssel láttak el".

Ezzel együtt a polgári lakosságnak nyújtott támogatás is növekedett. Csak egy példát idézünk erre: rövidesen húszezer vietnami fiatal indul a kelet-európai országok egyetemeire, hogy diplomájukat "a háborút követő újjáépítésben eredményesen használhassák majd fel".

A HELYZET ELLENTMONDÁSA, hogy politikai téren sokkal kevésbé egyértelműek a dolgok, mint a gazdaságin: a háború valódi céljaiban és a konfliktus megoldásának módozataiban az egyes kormányok korántsem értenek egyet.

Ami a helyzet rendezését illeti, az európai kommunista kormányok többé-kevésbé nyíltan sajnálkoznak azon, hogy a vietnami vezetők nem hajlandók leülni a nemzetközi tárgyalóasztalhoz. Ha hivatalosan nem bírálják is ezt a magatartást, senki nem csinál titkot belőle, hogy az engedékenyebb politikát nagy megkönnyebbüléssel, sőt lelkesen fogadnák. Ahogy ezt egy hivatalos bolgár szóvivő fogalmazta meg finoman: "Észak-Vietnam politikáját 99%-ig támogatjuk..."

Különböznek a vélemények a hadakozás végső célját illetően is. A hanoï vezetők szerint a háború végső kimenete csak az ország egyesítése lehet. A déli partizánoknak nyújtott segítséget az északi vezetők ezzel a jelszóval igazolják: "Vietnam egy és oszthatatlan". Ezt a tézist a legtöbb népi demokráciában meglehetősen kényszeredetten fogadják, s az egyes országok sajtójában az észak-vietnami "beszivárgásról" mindeddig nem eshetett szó. Egy amerikai hírirodának adott nyilatkozatában Kádár például egyenesen tagadta az észak-vietnami katonai erők jelenlétét a 17. szélességi foktól délre. Ez tavaly júliusban történt, s az igazság az, hogy azóta nem hangzott el ilyen határozott vélemény kelet-európai vezető szájából. De a sajtóban mégis igyekeznek a látszatot megőrizni, nevezetesen azt, hogy Észak-Vietnam semmilyen formában nem vesz részt a délen folyó partizán háborúban. A cikkekben főleg a szocialista ország védelméről esik szó, a déli események vagy az egyesítés kérdése mellett a hírmagyarázók általában szótlanul mennek el.

NOVOTNY, a csehszlovák pártvezető, a május 15-én Montrealban adott sajtókonferenciáján igen sajátos módon határozta meg a vietnami háború célját: szerinte ez az "ország egyesítése vagy egy olyan más politikai egység megteremtése, amely mégis lehetővé teszi a békés fejlődést". A magánbeszélgetésekben sokan még ennél is tovább mennek, s kijelentik, hogy Vietnamban is a koreai megoldás lenne a legkielégítőbb: "az északi rész a szocialista táborhoz tartoznék, a déli pedig a többieké lenne."

Ahogy az egyik "stratéga" mondta: "Hanoïért talán hajlandó volnék meghalni, Saigonért azonban semmi esetre sem". A kelet-európai kormányok tagjai persze az ilyen "frivol" nyilatkozatokat nem engedhetik meg maguknak. Mégis, úgy látszik, a kelet-európai vezetők, Pekinggel ellentétben, egy pillanatra sem tiltakoznának, ha Hanoï egy szép napon bejelentené, hogy lemond az ország egyesítéséről.

L. M.

A LEGNAGYOBB MAGYAR KÖNYVSIKER NYUGATON

KORUNK SZELLEMI KÖRKÉPE

egyetlen magyar könyvtárból sem hiányozhat

A vételár — fűzve $ 6.50, kötve $ 7.80 (portó 30 c.) — előzetes beküldése után azonnal postázzuk.

OCCIDENTAL PRESS
P.O.B. 1005, WASHINGTON, D.C. 20013 U.S.A.

FIZESSE ELŐ

BARÁTAINAK, ISMERŐSEINEK

az

IRODALMI ÚJSÁGOT

21, rue des Acacias

PARIS-17e

A szörnyű lemaradást népünk sínyli meg

Szolzsenyicin levele a szovjet írókongresszushoz

MÁJUS 22 ÉS 27-E KÖZÖTT került sor Moszkvában a szovjet írók talán legsivárabb kongresszusára. A végtelenül unalmas légkör, a szokottnál is nagyobb szürkeség elégedettséggel tölthette el a szovjet vezetőket, akik a forradalom ötvenedik évfordulóján rossz szemmel nézték volna a látványosabb eseményeket. Az egyhangú összejövetelt egyedül a francia küldött, Armand Lanoux hozzászólása élénkítette, aki Szinjavszkij és Daniel sorsát illetően tett jel kényelmetlen kérdéseket. S persze nem maradhatott el Solohov szokásos bohócmutatványa sem, aki ezúttal is támadta a nagyobb írói szabadság híveit.

A kongresszus résztvevői bágyadtságukból csak akkor ébredhettek volna fel igazán, ha Szolzsenyicinnek lehetőséget adnak beszéde elmondására. A magyar olvasó is tudja, hogy Szolzsenyicin 1962-ben tűnt fel a "Novij Mir"-ben közölt, a sztálini koncentrációs táborokról szóló hosszabb elbeszélésével, az "Iván Gyenyiszovics egy napjá"-val. Az első írás egyszeriben a szovjet irodalom élvonalába állította a szerzőt, akinek újabb művei, mint például a "Matrjona háza" igazolták az előlegezett bizalmat. Szolzsenyicin merész témákat feszegetett, de míg Hruscsov a sztálintalanítás jelszavát hajtogatta, alkotói tevékenységében nem akadályozták. A sztálintalanítás lanyhulásával, Hruscsov bukásával azonban Szolzsenyicin közlési lehetőségei is egyre nagyobb akadályokba ütköztek. A Szovjet Írószövetség kongresszusához intézett levelében amelyet sem a szovjet, sem a magyar sajtó nem közölt, az "Iván Gyenyiszovics egy napjá"-nak szerzője most arról szól, mennyi zaklatásban volt része az elmúlt időkben a kulturális élet funkcionáriusai és az államvédelmi szervek részéről. A Szolzsenyicin tollából való és alább teljes terjedelmében közölt dokumentum azonban nem csupán egyéni panaszokat tartalmaz, hanem általános érvénnyel szól a művész helyzetéről is a szovjet társadalomban.

●

MIVEL nem adatott meg az a jogom, hogy előszóban adjam elő véleményemet, kérem a Szovjet Írók Szövetségének kongresszusát, levelem alapján tanulmányozza az alábbi kérdéseket :

I) A cenzúra kényszere immár hosszú évtizedek óta és egyre elviselhetetlenebbül nehezedik irodalmunkra, s rendkívül megnehezíti írószövetségünk életét is.

A homályos és félrevezető "Glavlit" néven működő cenzúrát alkotmányunk nem írja elő, s így létét tulajdonképpen törvénytelennek kellene tekintenünk. Ez a cenzúra lehetőséget ad arra, hogy faragatlan, műveletlen egyének önkényes intézkedéseket foganatosításnak az írók ellen. Minden jel arra mutat, hogy a Középkorból ránk maradt cenzúra, ez a förtelmes Matuzsálem megéri talán még a XXI. századot is, hogy a múlandó nevében ítélje el a maradandót, s önkényesen nevezze hasznosnak vagy károsnak az egyes műveket.

ÍRÓINKTÓL megvonják a jogot, hogy mások előtt szóljanak az egyén és a társadalom erkölcsi életéről, hogy a maguk módján alkossanak véleményt korunk gondjairól, népünk oly keservesen megélt történelméről. A cenzura betiltja vagy meghamisítja azokat a műveket, melyek a nép körében lassan megérlelt gondolatokat fejeznek ki, s amelyek a társadalmi tudat vagy a szellem területén oly jótékony hatást gyakorolhattak volna. Gyarló és önző számítás, a népbe vetett bizalom hiánya magyarázza ezt a helyzetet.

Fiatal, ma még ismeretlen szerzők kitűnő kéziratait azzal utasítják el a szerkesztőségek, hogy "a szűrőn úgysem jutnának keresztül". Az Írószövetség nem egy tagja, sőt a kongresszus némely küldötte is a saját bőrén tapasztalhatta, mit jelent a cenzúra : hogyan kell az írónak meghajolnia előtte, hogyan kell műve szerkezetét megváltoztatnia, egy-egy fejezetét átírnia. A cenzúra fejezeteket, oldalakat, bekezdéseket és mondatokat dolgoztat át, kilúgozza a mondandót, tönkreteszi a művet. Aki az irodalmat ismeri, jól tudhatja, hogy ez az eljárás egyedül a tehetséges írókat sújtja, a tehetségteleneken se nem ront, se nem javít. Irodalmunk legértékesebb alkotásai csonkán, megnyomorítva látják meg a napvilágot.

UGYANAKKOR tudjuk azt is, hogy a cenzúra címkéi ("ideológiailag káros", "ártalmas", "téves") milyen rövid életűek : néhány év alatt elfelejtik őket, majd újakat találnak ki helyettük. Dosztojevszkijt például, akire pedig az egész világ büszke, sokáig indexen tartották nálunk, s az igazság az, hogy életművéből ma sem adnak ki mindent. Nevét törölték a tankönyvekből, könyveit kivonták a forgalomból, őt magát pedig megrágalmazták, szidalmazták. Jeszényint hosszú éveken át "ellenforradalmárként" emlegették, s börtön járt annak, akinél kötetét megtalálták. S vajon nem mondták-e Majakovszkijra is, hogy "anarchista", "politikai huligán"? Évtizedeken keresztül Ahmatova halhatatlan költeményeit "szovjetellenesnek" bélyegezték. A csodálatos Cvetajeva szinte eltitkolt kiadását tíz évvel ezelőtt "komoly politikai tévedésnek" minősítették. Bunyin, Bulgakov, Platonov, Volosin, Mandelstam, Gumiljev, Kljujev csak jó húsz-harminc év késéssel lehetett az olvasóké. Zamjatyint és Remizovot csak kényszeredetten ismerik el még ma is. A módszert azonban jól ismerjük : ha a kényelmetlen szerző elhalálozott, előbb-utóbb, "tévedéseit megmagyarázva", rehabilitálni lehet. Paszternák nevét sokáig ki sem lehetett ejteni. Amióta viszont eltávozott közülünk, könyveit kiadják, verssorait ünnepélyes alkalmakkor idézik. A cenzúra gyakorlóira keresve sem lehetne Puskin szavainál jobb jellemzést találni : "Szeretni csak a halottakat tudják".

Ám a megkésett rehabilitáció is, a posthumus kiadások nem kárpótolnak a beláthatatlan társadalmi és művészi veszteségért. A szörnyű lemaradást, a művészi lelkiismeret elhallgattatását népünk sínyli meg. (A húszas évek szerzői, Pilnyák, Platonov vagy Mandelstam például idejében figyelmeztettek Sztálin jellemére és a személyi kultusz születésére, de nem hallgattak rájuk, szavukat elfojtották, őket pedig megsemmisítették). Az irodalmi életet nem lehet a "szabad" és a "nem szabad" kategóriái közé szorítani. Az az irodalom, amely nem jut el a kortárs olvasóhoz, hogy fájdalmát vagy gondjait megossza vele, s idejében figyelmeztessen a társadalmat és az erkölcsöt fenyegető veszélyekre, nem lehet valódi irodalom. Ami pedig ezt helyettesíti, az lakkozás és hazugság, méltatlan népünk bizalmára. Ezek a könyvek nem érdemlik meg, hogy kezünkbe vegyük őket.

IRODALMUNK elvesztette vezető szerepét, amellyel pedig a múlt század végén, századunk elején vagy a húszas évek fényes kísérletezésének idején joggal büszkélkedhetett. Országunk irodalmi élete az egész világ szemében jóval szegényebbnek, laposabbnak és hitványabbnak látszik manapság, mint amilyen valójában lehetne, ha nem korlátoznák, ha szabad fejlődése elé nem emelnének akadályokat. A világ közvéleménye ítél, vesztesként pedig országunk kerül ki. De veszít maga a világirodalom is : hiszen ha irodalmunk szabadon termő gyümölcseivel gyarapíthatnánk, ha mély szellemi értékeinkkel megtermékenyíthetnénk, világszerte másképp fejlődhetnék a művészet ; a mi példánk nyomán új erőre találhatna, új magaslatok felé törhetne.

Most tehát azt javaslom, hogy a kongresszus követelje és érje el a nyílt vagy rejtett cenzúra teljes eltörlését, s hasson oda, hogy a könyvkiadóknak az egyes művek kiadását illetően ne kelljen ezentúl előzetes engedélyt kérniök.

2) AZ ÍRÓSZÖVETSÉG feladatai tagjaival szemben.

Ezeket a feladatokat az Írószövetség alapokmánya nem fogalmazza meg kellő világossággal ("szerzői jogvédelem", "egyéb írói jogok védelme"). Sajnálattal kell megállapítani, hogy az Írószövetség legalább negyedszázada nem védelmezi az "egyéb írói jogokat", de még egyszerűen a "szerzői jogokat" sem.

A sajtóban vagy a szónoki emelvényről nem egy írót rágalmaztak vagy gyaláztak nálunk, ám a válasz lehetőségét ezeknek sohasem biztosították. Számos olyan művészünk is akad, akinek még az erőszak és a meghurcoltatás is osztályrészül jutott (Bulgakov, Ahmatova, Cvetajeva, Paszternák, Zoscsenko, Platonov, Alekszander Grin, Vaszilij Groszman). Nem is kell mondanom : az Írószövetség egyszer sem kínálta fel kiadványainak hasábjait, hogy ezek az írók megvédhessék és igazolhassák magukat, egyszer sem állt ki mellettük. Az igazság az, hogy a legelvakultabb üldözők éppen az Írószövetség mindenkori vezetőinek soraiból kerültek ki.

Huszadik századi költőink színejavát fel sem vették ebbe az Írószövetségbe ; aki pedig véletlenül mégis tagja lett, azt hamarosan kizárták. S a vád lehetne még súlyosabb : az Írószövetség tétlenül és gyáván nézte, hogyan küldenek száműzetésbe, koncentrációs táborba vagy egyenesen a halálba szovjet írókat (Pável Vaszíljev, Mandelstam, Artyom Veszjoli, Pilnyák, Bábel, Tabidze, Zabolockij és mások).

A FELSOROLÁST a "mások" kifejezéssel kell megszakítanunk : a Párt XX. kongresszusa után tudtuk meg, hogy több mint hatszázra tehető azoknak a teljesen ártatlan íróknak a száma, akiket a fejbólintó Írószövetség hagyott börtönbe és koncentrációs táborba hurcolni. Valójában a lista még ennél is hosszabb : utolsó nevét soha nem láthattuk, s bizonyára soha nem is fogjuk látni. Pedig a baljós tekercsen további nevek sorakoznak : fiatal költőké és prózaíróké, akikkel az életben csak véletlenül találkoztunk, akiket csak magánemberként ismertünk, művészeké, kiket tehetségük kivirágzása előtt nyeltek el a táborok, szerzőké, kiknek műveit csak Jagoda, Jezsov, Berija és Abakumov beosztottjai olvasták az államvédelmi hatóság vallató szobáiban.

Nincsen olyan történelmi szükségszerűség, amely azt követelné, hogy az Írószövetség újonnan megválasztott vezetőségének szolidaritást kell vállalnia elődeivel.

Azt javaslom tehát, hogy az Írószövetség alapokmányának 22/M. paragrafusában világosan fogalmazzuk meg, milyen védelmi garanciát biztosít az Írószövetség megrágalmazott vagy alaptalanul üldözött tagjainak, hogy ezáltal a törvénytelen cselekedetek megismétlődését lehetetlenné tegyük.

HA A KONGRESSZUS nem fogadja szavaimat közömbösen, arra kérném, hallgassa meg, jómagam milyen tilalmaknak és üldözéseknek voltam áldozata .

1). "Az első körben" című regényem kéziratát mintegy két esztendővel ezelőtt elkobozta az államvédelmi hatóság. A kéziratot a mai napig sem adták vissza, s így a könyvkiadóknak sem tudtam benyújtani. Ezzel szemben, még életemben, akaratom ellenére és tudomásom nélkül "zártkörű" és fattyú-kiadás jelent meg belőle egy meg nem határozott, de nagyon is gondosan megválasztott közönség számára. Könyvemet olvashatták az irodalmi funkcionáriusok, ám az írók legnagyobb részéhez nem juthatott el. Az irodalmi fórumokon nyíltan soha nem vitatták meg művemet ; nem tudtam viszont megakadályozni a vele elkövetett visszaéléseket és plágiumokat.

2. Akkor, amikor regényem kéziratát elkobozták, az államvédelem emberei tizenöt éve gyűjtött archívumomból magukkal vittek olyan írásokat, feljegyzéseket is, amelyeket soha nem szántam publikálásra. Most azt látom, hogy ugyanabban a "zártkörű kiadásban" tendenciózus részletek jelentek meg archivumom anyagából. "A győztesek lakomája" című verses írásomat például, amelyet kívülről tanultam meg azokban az években, amikor négy különböző számon tartottak nyilván a koncentrációs táborban (akkor, amikor a társadalomtól elfelejtve a halál leselkedett ránk, akkor, amikor a szabadon maradottak közül senki, de *senki* sem tiltakozott a zsarnokság ellen), de amelyet ma már a múlthoz tartozónak tekintek, most ezekben a "zártkörű kiadásokban" legújabb művemként emlegetik.

3. Immár három éve, hogy felelőtlen rágalomhadjáratot vezetnek ellenem. Az egész háború alatt ütegparancsnokként szolgáltam, több kitűntetést is szereztem. Most némelyek mégis azt állítják, hogy ezeket az éveket közönséges bűnözőként börtönben töltöttem vagy átálltam az ellenséghez (soha nem estem hadifogságba, hadd jegyezzem meg!), "elárultam hazámat", "német-bérenc" voltam. Így akarják megmagyarázni azt a tizenegy évet, amit száműzetésben és koncentrációs táborban töltöttem, mert Sztálint bírálni merészeltem. Ezt a rágalmat bizalmas instrukciók útján vagy zártkörű gyűléseken olyan személyek terjesztik, akik felelős állásban vannak. Hiába fordultam az Orosz Köztársaság Írószövetségéhez és a sajtóhoz, hogy tisztázzam magam. Az Írószövetség vezetősége levelemre nem is válaszolt, s nem akadt újság, amelyik hajlandó lett volna közölni tiltakozó soraimat. Sőt, a tavalyi évtől kezdve ez a rágalomhadjárat csak még nagyobb méreteket öltött. A rágalmazók azóta az archívumomból elkobzott anyagot is felhasználják ellenem, de változatlanul nem adják meg a lehetőséget, hogy az újabb vádakra válaszoljak.

4. "A rákos betegek épülete" című elbeszélésemet a moszkvai írók szervezetének prózai csoportja közlésre javasolta. Ennek ellenére eddig öt folyóirat tagadta meg a folytatásos közlést, s nem volt hajlandó teljes terjedelmében hozni sem a "Novij Mir", sem a "Zvezda", sem a "Prostor".

5. "A rénszarvas és a kunyhó" című darabomat öt évvel ezelőtt, 1962-ben elfogadta a Szovremenynyik Színház, de előadására felsőbb engedély a mai napig sem érkezett.

6. "A tankok tudják az igazságot" című forgatókönyvem, a "Benned a fény" című darabom és egy köteg novellám ("Az igazi ecset", az "Apróságok" sorozata) a mai napig nem találtak rendezőre vagy kiadóra.

7. A "Novij Mir"-ben megjelent elbeszéléseimet soha nem voltak hajlandók önálló kötetben, könyvalakban is kiadni. (A Szovjet Írók Kiadójától, az Állami Szépirodalmi Kiadótól, az Ogonyok Könyvtártól egyaránt elutasító választ kaptam.) Írásaim így a szélesebb közönség elé soha nem kerülhetnek.

8. Ugyanakkor a közönséggel való minden más kapcsolatot is megtiltanak számomra : a felolvasó esteket éppen úgy, mint a rádiós szereplést. (1966. novemberében tizenegy szerzői estem közül kilencet az utolso pillanatban betiltottak.) Bűnös tettnek számít az is, ha lemásolásra kölcsönzöm valamelyik kéziratomat, holott ezért még ötszáz évvel ezelőtt sem büntették az egyszerű orosz írnokot.

Így akarják alkotó kedvemet csírájában megfojtani, így akarják a számat betömni, így akarnak megrágalmazni.

Kérdezem, a Szovjet Írók Szövetségének IV. kongresszusa hajlandó-e megvédeni "szerzői jogaimat" és "egyéb írói jogaimat"? Azt hiszem, a válasz erre az egyéni kérdésre sem közömbös : nem egy delegátus irodalmi jövője függ ettől.

NYUGODT VAGYOK, mert míg élek, minden körülmények között eleget teszek írói feladatomnak, s mert tudom, hogy halálomban még eredményesebben, kevésbé vitathatóan teszem ezt meg. Az igazságot senki nem tartóztathatja fel ; s ha útján segíthetem, kész vagyok akár a halálra is. Mennyi példa, mennyi áldozat kell még, hogy megértsük : *életükben* hagyjuk alkotni íróinkat ? Aki íróink kezéből kiragadja a tollat, történelmünket szennyezi be.

ELIA KAZAN, a híres amerikai rendező "Arrangement" című regényét betiltotta az Iowa állambeli Mount Pleasant városka Tanácsa. A könyvkereskedésekből beszedték a példányokat. Kazan és kiadója szokatlan lépésre határozta el magát : a város minden felnőtt lakójának ingyen elküldte a művet, hogy — mint Kazan mondta — "Hadd győződjék meg mindenki, hogy a betiltás jogtalan volt." Az ügyről a budapesti "Magyar Nemzet" is hírt adott. Nyugodtan hozzátehette volna: sok otthon és emigrációban élő magyar író és művész örülne, ha Budapesten betiltott műveit legalább postán szabadon terjeszthetné hazájában.

*

A LONDONI Thames & Hudson Kiadó a művészetek, irodalom és zene gazdagon illusztrált lexikonját jelentette meg Sir Herbert Read szerkesztésében "Encyclopaedia of Arts" címmel. A magyar irodalomról dr. Czigány Lóránt, a British Museum munkatársa írt a lexikonban.

*

KRÚDY SZINDBÁD-TÖRTÉNETEINEK német válogatását az ősszel jelenteti meg a bécsi Zsolnay Verlag.

Ültem partjain Babilonnak

...ÉS E BABILONI PARTOK mostanában egy firenzei moziban szemlélhetők. A "Biblia" című filmet nézem, mely sok órán át tart. Nem lenne jobb dolgom Firenzében ? Elhatározásom oka pofonegyszerű : járok-kelek a városban és itt is, ott is, házfalakon, plakátok fehér felületrészén megmegütik szemem a krétás-japánironos felirat-ok. Ha változnak is e nagyon mai epigráfiák szavai, szövegük értelme azonos : *"Elegünk van a kukliprédikációkból ! Vegyék le azonnal a Bibliát a műsorról !"* A szöveg mellett általában rajz, éppoly obszcén, éppoly ősin primitív, mint a Pompejiben csodálható ábrák.

Miért a firenzeiek ideges érzékenykedése ? Ennek magyarázatát keresem éppen a jelzett filmelőadáson. Hetek óta adják már a hosszú-hosszú darabot, zsúfolt mégis a mozi. Semmi nem hallatszik a szabvány talján csivitelésből, feszült inkább a légkör. Két jelenetnél pedig, úgy érzem, akárha pattannának az idegek. Az egyik képsor az árvizet mutatja be kellő művészettel és némileg túlzott aprólékossággal. A másik jelenetben Ábrahám vitázik a büntetni készülő angyallal : *"Ha tíz, ha öt, ha egy igaz ember található Szodomában, elpusztítod-e a várost ?"*, kérdi a pátriárka. Mire az angyal egyre ezt feleli : *"Nem, nem, akárha egy igaz található ott, nem pusztítom el Szodomát."* Ismeretes a história vége: elpusztul a bűnöknek fészke. A közönség megkönnyebbülten lélegzik. Mellettem pedig valaki (a homályban javakorabeli férfinak ítélem) elégedetten mormol : *"Hiába korholnak bennünket a papok, Firenze megmenekült. A mi városunk sem rosszabb, mint bármelyik más Itáliában..."*

A SZÜNETBEN szóba elegyedünk. Magas, kissé szikkadt forma. Orra horgas, tetemes. Barna szeme apró, eleven, ide-odajár, akár a lesre. Hitelesen firenzei (*"Családfámat 1400-ig vezethetem vissza"*, veti egyszer közbe, kellő öntudattal). Mesterségére régiségkereskedő, üzlete a Ponte Vecchión van. Ezenkívül tagja valamely városi bizottságnak, mely hatósági alapon a restaurációs műveletekre ügyel.

Kifejtvén véleményét az új Savonarolákról, kik 1966. november 4-ét, a napot, melyen az Arno pusztító vize-sara kikelt medréből, Isten ujjának hirdetik, meghívott másnap délutánra : nézzem meg a kiállítást, melyen maga s Ponte Vecchió-beli társai a megmentett-restaurált műtárgyakat mutatják be és — árusítják. Megnyugtatott : nem baj, ha nincs módom vásárlásra. Beszélgetünk majd. Addig pedig nézzem a várost, a romboló víz nyomát.

EZT TETTEM az előző napokon is. Mint bármely idegen, ki *in illo tempora* megszerette ezt az egyedülvaló várost s ki most visszatért, aggódva : mi maradt kedves álmából ? Pláne, ha előzőleg áttanulmányozta a sok nyelven, óriás példányszámban kiadott és méregdrágán árusított albumot : "Árvíz Firenzében." Kétségbeejtő fényképek gyűjteménye a kötet. Éppen ezért csalódik az idegen, elhagyva a pályaudvart. Jóleső csalódás ! Mivel, kereken félesztendő után, ma az utcákon-tereken első benyomásra minden a helyén újra. Mint azelőtt és mindig, az idők kezdetétől. Gondoskodtak erről az "elsőscegélynyújtók". *Angeli*-nek — angyaloknak — nevezték el őket a helybeliek. Javarészt külföldi diákok voltak, kik az első vészjelre a városba özönlöttek s váll váll mellett az olasz katonákkal végezték férfimunkájukat az említett jóleső csalódás érdekében. Még a sok helyen található kecses márványtáblák falba-rakásában is segítettek e hős fiúk. Egy-két-három méter magasban láthatók a táblák : ezen és ezen a ponton idáig ért a víz november 4-én.

Viszont az *angyalok* sem tüntették el a falakról a rozsdaszennyes durva vonalakat, a dúlt vizek jeleit. A firenzeiek kívánták így. Nem a maguk mulatságára ; ők kedvetlenül emlékeznek az árvízre. De emlékezzék az idegen! Hiszen a város kincse mindenkié. A segítség joga-kötelessége is az egész világé. Valószínűleg ezért fogadja az embert az Uffiziban, a lépcső ormain, egy XIX. századi provinciális kismester munkája: "Kiöntött az Arno". Gyengécske piktúra, annál hatásosabb *captatio benevolentiae*. Nem is marad el a segítség.

PERSZE, az első benyomást második követi s ez annál siralmasabb. Még félesztendő után is. Hivatalos szakértők becslése szerint negyedszázadba telik, míg rátermett kezek helyrehoznak mindent, amit alig egy nap alatt rontott el az Arno. *Mindent* helyrehoznak ? Erről szó sincs. Nincs az az ihletett restaurátor, ki feltámaszthatná Cimabue "Krisztus"-át. Ott álltam most az európai festészet e bölcsőjénél. Koporsó inkább. Szúette, vén fadarab és a világon semmi nem maradt rajta az úttörő mester keze vonásából.

Egyáltalában, a dúlás a "legiátványosabb" a Santa Croce-templomban. Ide 80 (némelyek szerint 120) kilométeres sebességgel tört be az áradat. A firenzei halhatatlanok pantheonjának márványtömbjeit ugyan nem tudta elmozdítani, de a sistergő lángú gázmelegítők ellenére ma is nedvesek a falak s ami kép-freskó volt két és fél méter magasságig, azon mind nagy rontást gyakorolt a víz. Több közülük — a Bardi-kápolna Szent Ferenc oltárképe például (1260-ból) — egyedülálló alkotás. A látvány a legdöbbenetesebb mégis a sekrestyében, ahol a hullámok egyszerűen elsodorták a falak mellől, s részben pozdorjává zúzták a hatalmas almáriumokat. Jóllehet, a mázsás szekrények a falbavert, irdatlan kampókba fogódzkodtak. A vasat sem tűz, sem víz nem kezdi ki, a fának-színnek ellensége mindkét elem. Még a bronznak sem ennyire. A Battistero Paradicsom-kapujáról (Michelangelo nevezte el így, akkora szépség) Ghiberti plasztikáiból elragadt néhányat az ár. Pár méterre csak, tehát megtalálták őket. A figurák hellyel-hellyel elvásódtak, aranyszínük lemosódott. De ha visszatérnek Párizsból, hol most — mint mondják — javitóban vannak, újra helyükre tehetők.

NEM SOROLOM mind a templomot, múzeumot, műtárgyat, mely restaurálásra szorul. Végtelen lenne a lista. Roskad a munka alatt az összes helybeli restaurátor ; pedig van egynéhány e mesterből a városban. Számuk így sem elegendő. A hivatalos javaslat hatvan szakembert igényel. Legtöbbje már dolgozik.

Szólok csak röviden a Nemzeti Központi Könyvtár bús esetéről. Dolgoztam most ott néhány napig ; alkalmam nyílt hivatalosakkal beszélgetni s látni hullóban lévő rongymasszákat, melyek november 4-ig becses inkunábulumok s más ritka példányok voltak. Vörösmarty kísértett egyre s a "Gondolatok a könyvtárban" legkomorabb gondolata : rongyra írunk, mely, lehet, ronggyá leszen. Igaz, könyvet is lehet restaurálni, még egyiptomi papiruszokat is, mi több hamuvá lett írásokat. Vannak műhelyek, szerte a világban, melyekben nap mint nap "csodák" történnek. Nos, a víz a tűznél is irgalmatlanabb. A firenzei könyvtár igen sok könyvét egyetlen csodaműhely nem támaszthatja fel. Ezeket, amennyiben lehet, igyekeznek máshonnan — esetleg fotokópiában — mikrófilmen — pótolni. Van rá fedezet.

ERRŐL AZ ANYAGI FEDEZETRŐL tájékoztat mozibeli ismerősöm, a régiségkereskedő. A kiállítás anyaga érdekes, találása — mint minden Firenzében — ízléses s a java bizonyára korabeli darab. De látogatásomat nem műtörténeti tanulmányokra szántam, hanem adatok szerzésére. Ősfirenzei emberek becsületére legyen mondva, adatai úgyszólván mind hitelesek. (Ellenőriztem azóta különféle "Press release"-ekben.)

Nos, a november 4-ét követő napokban megmozdult a Firenzéért rajongó kultúrvilág. Nemcsak az *angyalok* hozták testük fáradozását. A pénz is kezdett gyűlni és folyni is máig. Úgy tetszik, számtalan évekig érkezik még a pénz. A legjelentősebb összegek Amerikából. Bizottság alakult odaát az itáliai műkincsek megmentésére ; neve rövidítve CRIA. Két albizottsága van : 1. a Nemzeti Tanács, melynek hivatása a pénzgyűjtés és ütemes folyósítás ; 2. a Szaktanács, mely Firenzében székel. Ez utóbbi dönti el, Ugo Procacci professzorral, a helyi szépművészeti főintendással egyetértve, az elvégzendő feladatokat és azok sorrendjét. Elnoke, Millard Meiss professzor, nevezetes szaktekintély. Nemcsak azért, mivel a Harvard Egyetem firenzei központjának (I Tatti) igazgatója, de mert az olasz reneszánszra vonatkozó tudományos munkássága nem egyszer perdöntő. Röviden, az *ügy* minden vonatkozásban a leghivatottabb kezekben van.

A CRIA eddig körülbelül 1 millió 800 ezer dollárt gyűjtött össze. A Szaktanács első feladatául a freskók és táblaképek restaurálását tűzte ki. Ez a munka folyamatban van, eredményei biztatók. Megindult a S. Luca- és SS. Annunziata-templomok freskóinak tatarozása, illetőleg helyreállítása. Előreláthatólag Andrea del Castagno Szent Jeromost ábrázoló freskója készül el elsőnek. Ezenkívül különös gondja van a Tanácsnak Brunelleschi csodálatos Pazzi-kápolnájának rendbehozatalára. De a Bardini-, Michelangelo-, Medici-múzeumok megrontott kincsei is sorra kerülnek hamarosan. Mikor ? Határidőt nem szabad kérdezni. Ha pénz, szakértelem és értő emberi kéz együtt van is, a restaurálás pepecselő munka. Türelmet parancsol és temérdek időt kíván. Kereken huszonöt esztendőt.

DÉNES TIBOR

CSALÁN

BENJÁMIN LÁSZLÓ : KIS MAGYAR ANTOLÓGIA; RÉBER LÁSZLÓ KARIKATÚRÁIVAL. BUDAPEST, MAGVETŐ, 1967

A KÖNYVECSKÉHEZ MELLÉKELT *használati utasítás*-ban a szerző jó előre figyelmezteti az olvasót, hogy művét lehetőleg ne elemezze, hanem elégedjék meg azzal hogy nevet — ha nevet — rajta. Bocsánatot kell kérjünk Benjámin Lászlótól, ha csak félig engedelmeskedünk. Nevetünk, de megpróbálunk elemezni is.

Kezdjük azzal, hogy jól fel kell kötnie az irodalmi alsóneműjét annak, aki a stílusparódia műfajában vagy a torzkép-rajzolás terén újat akar mondani Magyarországon. Egy emberöltővel ezelőtt Karinthy olyannyira "elírta" a műfajt kortársai és leendő utódai elől is, hogy a mai humoristának csupán egyetlen mentsége marad : a mester meghalt, de a világ nem állt meg, új írók születtek, s a kajánság kipusztíthatatlan. A közvélemény valahogy úgy tartja nyilván, hogy a műfajt is Karinthy találta föl, mint Edison a villanykörtét és Bell a telefont. Erről természetesen szó sincs : az "Így írtok ti" éppen úgy csak alkalmazta a vándorműfajt hazai talajon, mint mondjuk Max Beerböhm, J.C. Squire, Thomas Peacock vagy az amerikai Leacock. Sőt, az irodalomtörténészek Joyce "Ulysses"-ének egyik fejezetében felismerni vélik a Szigetország litterátorainak összesített paródiáját a *Venerable* Bédától George Bernard Shaw-ig. Karinthy eredetisége elsősorban abban rejlett, hogy olyan tökéletesen adta vissza a kiszemelt "áldozatok" stílusát, hogy az ötvenes években például a diákok könnyen rászedhettek egy-egy gyorstalpalóból kikerült magyar tanárt egy ál-Ady verssel. Sok író éppen a karikatúráknak köszönhette későn jött népszerűségét, s egyesek nevük fennmaradását is. Szó, ami szó, az "áldozatok" csak örülhettek.

A MAIAK sem panaszkodhatnak. A kötet meglepetés mindazok számára,akik Benjámint csak mint "komoly" költőt tartották számon. Sokan idegenkedtek néhai *vonalasságától*, mások az önmarcangoló bűnbánatában nem hittek. Nos, aki önmagát éppen úgy ki tudja figurázni, mint másokat, az új vértezetben jelentkező, sokgyermekes pesti Cyrano de Bergerac.

Ceruza van a kezemben (Müller
iron 1/a)
Ebből jön ki a bánat s az öniró-
nia.
De fárasztó már a középkor, az
ókor,
pihenni kellene, s vigadni ókor-
ókor.
Nekem a hír a dicsőség, higgyétek
néha fáj már,
kisebb vagyok s szerényebb egy
törpepapagájnál.
Lelkem kín dúlja mégis, csak or-
dít, csak dörömböl:
lenni valakivé, kitörni szűk
körömből!
S mely tündököl fölöttem maga-
san, mint az ég:
vágyódva nézem olykor a béka
fenekét.

Figyeljünk föl az *ókor / ókor-ókor* rímtípusra. Az eredeti formájukból kiforgatott s hangzásiasszociáció révén új jelentéssel megtöltött szavak a *nonsense* költők stilisztikai fegyvertárát gyarapították először. Edward Lear, Lewis Carrol s Morgenstern az ősspecialista, de Petőfi, Kosztolányi, sőt Illyés és József Attila is alkalmazott ilyenfajta rimeket, játékos kedvében, csalafinta csattanóként. A diáknyelv pedig ugyancsak tele volt és van az alábbi s hasonló mazsolákkal : 'Kicsi nekem ez a peron, haza megyek kerékperon', vagy : 'Jó ital a málnaszörp, az erdőben sok a törp'. Érdekes viszont, hogy a kevésbé kancsal és ugyanakkor kissé vaskosabb ellenpárok, például : *az ég / béka fenekét*, vagy a Hajnal Anna-paródiában szereplő : *kis pucér, kis ledér / melled mint az aranyér* mindmáig alig-alig nyertek polgárjogot, kivéve Lövy Árpád s a *földalatti Toldi* halhatatlan sorait.

De nemcsak a rejtett, a szendergő vagy az irodalmon kívülinek hitt lehetőségek villannak meg a "Kis magyar antológia" szakaszaiban, hanem a torzító tükörben egy pár portré is kirajzolódik, mint a *komoly* célzatú kortárs-folyóiratok hasábjain. Valójában a 26 karikatúra közül egyetlenegy sem sikertelen, s egyik-másik paródia, mint például Csoóri Sándor *Nemzeti Sándordal*-a, Pilinszky *Halál gomb*-ja s Zelk Zoltán *Tűzrőlpattant cimbalom*-ja az "eredetivel" való összevetés próbáját is kiállja. A stílusparódiát bevezető rövid életrajzok is jellemzők. Így például : *"Pilinszky János vallásérkölcsi alapon álló, ülő és fekvő aszkétaköltő, a Furcsa Szerzet tagja. Legfőbb költői mondanivalója a semmi. Mintegy 60-65 kg. semmijét is semmiből tartja fenn."* Figyelemre méltó az a meglátás is, amin eddig jobbára továbbsiklott a szem : az otthoni táj "megmodernesítése" a hazai költészetben . *"modern táj, modern költőkkel"*

A táj most homorú tükör,
Az égbolt megfeszített denevér-
szárny.
A szél, hadonászó ököl,
A fák egy csapat megözvegyült
vénlány.

EZT, a hol valóságos, hol mindenáronvaló modernséget remekül tükrözik Réber László kollázs-karikatúrái. Törött ibrikek, századvégi dámák, korinthusi oszloptörmelékek, szócserepek, a legújabb beton-költészetet is túlhaladó merészséggel elszórva a papíron. S minthogy irodalom és társadalomtörténész, valamint egy-egy kedves öreg konzervatív is jól megfér egymás mellett az antológiában, vegyük szemügyre Illés Béla képes-képletes ábrázolását : Mikszáth portréja a bal sarokban, jobbra, a pipázgató Svejk a tábori ágyon, orosz őrnagyi uniformisban, az ágy alatt lábszárcsont és éjjeli edény. S a szöveg a fel-felbukkanó oroszokról sem beszél a kipróbált szenteket megillető veneráció hangján.

Mi hiányzik mégis *nekünk* a "Kis magyar antológiá"-ból ? Legalább valaki a belső körön kívül élők közül is, éljen az Erdélyben, Szlovákiában, Buenos Airesben vagy Párizsban. Hogy ne csak magunkon, egymáson is nevethessünk.

KABDEBÓ TAMÁS

MAGYAR TÁRSASHÁZ PÁRIZSBAN

10.000 lakás lakót keres

Csatlakozzék a létesítendő

MÁTRA TÁRSASHÁZ

és

KAMPING EGYLETHEZ

Bértörlesztéses lakások

(Location vente)

Kérje tájékoztatónkat "MÁTRA" jeligére a kiadóhivatalban

FERENCZY BÉNI

"Ferenczy Béni meghalt" — hallom a telefonban és a hír mélyen megrendít, noha 1956. novemberében szélütés érte, jobboldala megbénult és az ilyenfajta betegségek nem gyógyíthatók. A kérdés csak az volt, meddig áll ellen a szervezete.

Béni — mert így nevezte kivétel nélkül mindenki a közel 80 éves nagy művészünket, talán a legnagyobb magyar szobrászt — élete nagyon hányatott volt. Mindig a jó ügy oldalán állt és mindig ellentétben volt a hatalommal. Talán ez az oka annak, örök kárára az egyetemes művészetnek, hogy ez a művész, akinek minden kis plasztikája monumentális hatású, egész életében egyetlen nagyobb megrendelést kapott . a Petőfi-szobrot.

Folytonos vándorlás volt a sorsa ; a 19-es kommünben való részvétele miatt el kellett hagyna Magyarországot. Előbb Bécsben telepszik meg, ahol az előző klasszicizáló korszakával szemben a néger művészet hat rá erősen. Ebben a szellemben készült szobraival az 1924-es berlini "Sturm"-kiállításon igen nagy sikert ért el. De sajnos, mielőtt kialakulhatott volna itteni karrierje, a történelmi események újabb helyváltoztatásra kényszerítik. A Szovjetunióba megy, telve hittel és bizakodással. De későn érkezett. A művészeti szabadság, a társadalmi változások tiszavirág életű kísérője leáldozóban volt. Csalódás csalódás után éri, míg végül megcsömörödve hagyja el a "szocializmus hazáját", hogy Csehszlovákián keresztül visszatérjen Magyarországra.

Haza is rossz pillanatban érkezik. A Szovjetuniót megjárt művészt, még ha Ferenczy Károly fia is, bizalmatlanság kíséri. De ha a Horthy-Magyarország hatóságai szemére vetették Ferenczy Béninek, hogy a Szovjetunióba költözött, a Rákosi-Magyarország hatalmasai nem bocsájtották meg neki, hogy azt elhagyta.

1945-ben kötelességemnek éreztem — amennyire módomban állt —, hogy érvényt szerezzek nagy művészünknek. De sajnos a moszkovita kollégák intrikája erősebbnek bizonyult. Ferenczy Bénit hamarosan "hidegre tették", — később hasonló sors ért engem is.

De az intrikusok nem pusztíthatták el a művészt. Ferenczy Béni állandóan és sokat dolgozott. Gyönyörű kis bronzoknak hosszú sorát alkotta. Már évtizedekkel korábban visszatért kissé klasszicizáló stílusához, de annyi emberi melegséggel és természetességgel töltötte meg formáit, művei annyira közvetlenek és magától érthetődők, hogy mainak, sőt, ha úgy tetszik, akár "modernnek" is érezzük őket. Talán még természetesebbnek, mint Maillol-t, de mindenesetre sokkal változatosabbnak, gazdagabbnak, sokrétűbbnek. Ferenczy Béni művészete újabb kapocs a francia szellemmel, ahonnan a magyar művészet annyi inspirációt kapott, de ugyanakkor folytatása is apja, Ferenczy Károly munkásságának a magyar művészet önmagára találásáért.

A szovjet művészet rövid életű befolyásának idején különösen fontos lett volna hallani ezt az egészséges hangot, de természetesen éppen ebben az időben hallgattatták el. Reméljük, a Múzeum most majd összegyűjti teljes életművét, hogy ezzel, legalább utólag, némileg jóvátegye azt, amit életében elmulasztottak megtenni a magyar kultúra hivatalos vezetői. Hadd tanuljon tőle emberséget legalább a következő nemzedék.

BECK ANDRÁS

LAKATOS GÉZA

AUSZTRÁLIÁBÓL jött a hír, amit a budapesti lapok mellett svájci, német és osztrák újságok is röviden közöltek : Adalaidban 77 éves korában többhetes betegség után elhunyt Lakatos Géza szolgálatonkívüli vezérezredes, Magyarország egykori miniszterelnöke.

Lakatos tábornok Horthy Miklós utolsó miniszterelnökeként írta be nevét a magyar történelembe. Akkor bízta meg a kormányzó e felelősségteljes poszt betöltésével, amikor az országnak valóban életkérdésévé vált a miniszterelnök személye, politikai állásfoglalása és mindenekelőtt józan ítélőképessége. 1944. nyarát írták. A Hitlert színte ellenkezés nélkül kiszolgáló Sztójay-kormány intézkedései nyomán az eddig a háborútól úgy-ahogy távol tartott ország közvetlen hadszintere lett a világégésnek. Ez volt az az időpont, amikor Horthy Miklós és az eseményeket józanul felmérő tanácsadói, letargiájukból felocsúdva, a nemzet jövőjének biztosítása érdekében cselekvésre szánták el magukat. Hogy a háború elveszett és ezzel együtt Magyarország sorsa is eldőlt, efelől nem volt már kétségük.

E VÉGZETES HELYZETBŐL az egyedüli kiút csak a háborúból való "kiugrás" lehetett. Valahogy abban a formában, ahogy azt 1943-ban az olaszok tették. E gondolattal már évek óta foglalkoztak fent a Várban és most, a nyugati hatalmak sikeres franciaországi partraszállása után, Horthy végső döntésre szánta el magát. Ennek előkészítéséhez azonban a kormányzóhoz és az általa adandó feladatokhoz feltétlen hűséges új kormányra volt szükség. Horthy választása Lakatos Géza vezérezredesre esett, akiben elvben a németek sem kételkedhettek, hisz a tábornok épp az elmúlt hónapokban kapta meg a Führertől a lovagkeresztet. A kinevezés elé a megszállók kezdetben mégis akadályokat gördítettek. Ha Veesenmayer előtt Sztójay egy "beteg, fáradt öregúr" benyomását keltette is, náci hűségében mégis megbízott. Lakatos — kérdőjel volt. Amikor azonban augusztus 23-án bekövetkezett a románok kiválása és a németek katonai és politikai arcvonala Délkelet-Európában alapjaiban megrendült, beleegyeztek a magyar kormányváltozásba.

LAKATOS GÉZA, aki az 1. magyar hadsereg parancsnoki tisztségét cserélte fel a miniszterelnökséggel, 1944. augusztus 29-én alakította meg a katonákból és hivatalnokokból álló kormányát. Horthy az új miniszterelnök feladatát a következőkben jelölte meg : 1. A német megszállás ellenére a magyar szuverénitás visszaállítása, 2. A zsidóüldözések azonnali beszüntetése, 3. Magyarország háborúból való kiválásának előkészítése.

Az új kormány nem sokat habozott. Már első rendelkezései is érezttették az országgal, hogy valami készül. A "háborús helyzet kiéleződésére" hivatkozva azonnali hatállyal felfüggesztették az összes politikai pártok működését, amely tulajdonképpen csakis a szélsőjobboldali pártokat érintette, hisz a demokratikus polgári pártokat még a német megszállás első napjaiban Sztójayék betiltották. Lakatosnak az üldözöttek érdekében is volt bátorsága szavát felemelni. Szeptember elsejei parlamenti bemutatkozó beszédében kijelentette, hogy kormánya ugyan "a magyar faj szellemi és gazdasági fölényét minden eszközzel továbbra is biztosítani kívánja, a zsidókérdést azonban a magyar lovagiasság szellemében akarja megoldani".

Eichmannak és társainak menniök kellett, Baky és Endre, e véreskezű hóhérok is a háttérbe szorultak. A budapesti zsidóság megmenekült a deportációtól és az elkövetkezendő hetekben élete is valamennyivel könnyebbé vált. Lakatos a megváltozott katonai helyzet dacára sem engedélyezte a magyar vezérkarnak, hogy a szövetségesek oldalára átállt Romániát megtámadja. Szeptember 6-i kormánynyilatkozatában kijelentette, hogy a megváltozott helyzet ellenére "Magyarország békében kíván élni Romániával akkor is, ha a románok magatartása ezt nagyon is megnehezíti". Az erdélyi harcokra csak akkor került sor, amikor román csapatok, még Bukarest hadüzenete előtt, betörtek magyar földre.

KÖZBEN Lakatosnak sikerült Svájcon keresztül a nyugati hatalmakkal is a kapcsolatokat felvennie. A több hétig folyó tárgyalások azonban nem vezettek eredményre. Az akkori angolszász politika nem adott lehetőséget ahhoz, hogy Magyarország a nyugati hatalmak előtt kapituláljon. Lakatos megbízottait Moszkvához utasították, mondván, ha mindenképp le akarják tenni a fegyvert, azt csak a Vörös Hadsereg előtt tehetik le. Így azután Horthy megbízólevelével még szeptember végén útnak indult a szovjet fővárosba egy magyar delegáció, amelynek feladata egy fegyverszüneti egyezmény aláírása volt.

Amíg azonban Moszkvában folytak a tanácskozások, a magyar szélsőjobboldal is szervezkedni kezdett. Német segítséggel Horthyék megdöntésére és a hatalom átvételére készültek. Lakatos Géza nehéz heteket élt át : a szövetségesek fokozódó bombázóhadjárata nyomán négy égtájon égett az ország. Erdélyben kemény harcok folytak, amelyek már a Tiszántúlra is átcsaptak. A visszavonuló német csapatok rombolásai, és a szörnyű hírek, a szovjet szoldateszka pusztításairól általános félelmet keltettek. Október elején már Veesenmayerék sem tápláltak illúziót az új magyar kormány igazi feladatáról, mindhiába bizonygatta az Berlin felé "rendíthetetlen szövetségi hűségét". A németek, Szálasival együtt ellentámadásra indultak.

ÍGY KÖVETKEZETT be 1944. október 15-e, a Horthyék által tervezett "kiugrás" nyilvánosságra hozatalának, illetve megvalósításának napja. A terv nem sikerült s főleg azért nem, mert a magyar királyi vezérkarban szép számmal helyet foglaló náci és nyilas érzelmű tisztek árulása megakadályozta. Szálasi és a németek szinte órák alatt hatalmukba kerítették a fővárost. A front, ahonnan a Várba szorult Horthy és Lakatos segítséget várt, nem mozdult. "Egy magyar seregtest sem jött segítségünkre. Nem jött, mert ilyen nem volt. A honvédség zömét mások előzetesen már elvéreztették. A fronton a még valahogy meglevő egységek német kötelékek közé voltak beékelve, itthon pedig a Vár védelmére még egy nyomorult ún. őrzászlóaljat sem lehetett összeszedni" — így adott e sorok írójának kérdésére választ 1965. november 21-én Lakatos Géza.

A Vár október 16-ának hajnalán rövid tüzharc után elesett. Lakatos, Horthyval együtt a németek kezére került. "Engem október 16-án a Kormányzóval együtt letartóztattak. A Kormányzót kivitték Németországba, engem pedig a Szálasi-rezsim útján bezártak a Sopronkőhidai fegyházba".

Itt érte a háború vége. De nem a meghurcoltatásoké. Rákosi hatalomrajutása után először a nyugdíjat vonták meg tőle, majd lakásából is kitették. Az ötvenes évek elején — hogyan is lehetett volna másként ? — újra börtönbe zárták, majd internálták. Egyéni sorsa csak 1956. nyarától fordult jobbra. 1965. nyarán útlevelet kapott : gyerekeihez látogathatott ki, akik Ausztráliában élnek. "Örülök, hogy családom körében, szabad levegőben, nyugodtan, háborítatlanul élhetek" — írta onnan egy levelében. Mégsem szándékozott Ausztráliában maradni. Haza készült, hónapok óta, talán, hogy otthon, hazai földön haljon meg. Akárcsak az 1944. októberi "kiugrás", ez az elképzelése sem sikerült.

GOSZTONYI PÉTER

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

KEMÉNY ZOLTÁN

GYŰJTEMÉNYES KIÁLLÍTÁS A TATE MÚZEUMBAN

A MODERN MŰVÉSZETEK londoni múzeuma, a *Tate* idén tavasszal áttekintő kiállítást rendezett Kemény Zoltán, a magyar születésű svájci szobrász műveiből. Párizs egy évvel járt London előtt, Brüsszel közvetlenül, a gyűjtemény Kölnbe vándorolt tovább az angol fővárosból. Kemény özvegye, néhány kontinentális múzeum és különböző nemzetiségű gyűjtő volt a kölcsönző. Rangjának kiemelésében a párizsi *Musée National d'Art Moderne* tette a legtöbbet.

Régen az emberek lelki üdvösségüket azon az ösvényen kerestek, amelyről tudták, hogy keskeny, mert szoros kapuhoz visz, ha visz, de azt is tudták, hogy közös. Amióta az anyag tiszteletreméltóbb a Léleknél — a Spiritusról beszélek, nem a füstként ellebbenő animáról —, sokak számára valláspótlék az anyagot bűvészien megmunkáló európai vagy cowboy sarkantyúval meglovagló amerikai művészet. S ahány neves művész, annyi vallásalapító a maga külön ösvényén. Nemigen találnak rá negyvenedik évük alatt. Addig főleg a tagadással vesződnek a zsúfolt versenypályán : ez sem én vagyok, az sem, amaz sem. A modern művészet központi paradoxonja, hogy miközben maguk a mesterek "Chartres szellem"-ét idézve, az eltűnt közös szellem után sóhajtanak, gyűjtők, múzeumigazgatók, kereskedők és kritikusok külön utat követelnek mindegyiktől a félelmesen megszervezett nemzetközi piacon. S ők is egymástól. Kötelező a vallásalapítás.

Kemény Zoltán negyvennyolc éves volt, amikor kezdett kiválni a hasztalanul keresők, utánérzők és elégedetlen kísérletezők rajából. Minél jobban késik az ilyen magáratalálás, annál hevesebb a teremtőkedv gátszakítása. De az ő természetével nem fért össze a sietés. 1960-ban szabadult fel anyagilag, csak attól kezdve élhetett gondtalanul a művészetének. Öt éve maradt rá. 1964-ben elnyerte a svájci pavilonban a velencei Biennale nagydíját, egy év múlva megölte a rák. Árai felszöktek, most már fényűzőn eltartanák. Lázár, hol vagy ? Nem először kérdezhetjük.

ERDÉLYBEN SZÜLETETT, 1907-ben, egy műasztalosnál inaskodott, a budapesti Iparművészeti Főiskolán építészetet, a Képzőművészetin festészetet tanult, 1930-ban kiment Párizsba, mint annyi más közép-európai ábrándozó. De rajta senki sem ámult el a szent ámulások városában. Kenyeret a divatrajzolás adott, világítótesteket is szerkesztett. Vesztegléséből a második világháború lendítette ki. Lemenekült Marseillebe, 1942-ben Zürichet választotta állandó otthonának. Áldására fordult az elszigetelődés, jobbat tett neki a kimért, nagypolgári bankárváros, mint az izgulékony Szajna-parti boszorkánykonyha. 1960-ig az "Annabelle" című divatlap művészeti szerkesztője volt.

A termékenyítő *francia* hatás Párizstól távol érte utól. Dubuffet fölfedezése volt ez, 1946-ban. S akkor lényegülhetett át önálló alkotó energiává egy orosz származású párizsi szobrász, a nála fél emberöltővel öregebb Antoine Pevsner hatása is. Domború montázsokkal kezdett kísérletezni ; ebből a ki tudja hányadik önkereső próbálkozásból jutott el sajátos formanyelvéhez, amely megadta neki az öröm teljességét. A tökéletes belső kielégülést. Domborművű fém-fantáziáit "images en relief"-nek, relief-képnek nevezte. Utolsó évtizedében Kemény Zoltán ecsetje a heggesztőpisztoly, forrasztólámpa, szögecselő kalapács volt, anyaga a sárga és vörös réz, alumínium, ritkábban az ón és vas. Egy-egy műve számtalan előrajz s a tárggyal azonos méretű végső tervrajz alapján mindig *egyfajta* fémből, rendszerint rézből készült, de úgy, hogy a csillogó részecskék különböző erőket és nagyságelemeket szuggerálnak. Színeit égetéssel, maratással, oxidálással "keverte ki". Élete vége felé nyilatkozatokra bírták ; amit mondott : kusza és nagyképű. Lehet, hogy hűen lekottázták, lehet, hogy átírták katalógusok, folyóiratok és műkritikák tolvajnyelvére. Címei is föllengzősek. A francia nyelv könnyen kínálkozik erre. De maga az életmű derűs, vonzó, gyönyörködtető és erőteljes. Héphaisztosz fölvette volna legényei közé, mikor műhelyében Akhilleusz isteni pajzsán dolgozott.

TÖBBSZÖR MEGMONDTA, hogy az atomkori természettudomány serkenti. Ásványtan, bakterológia, elektronika, szövettan, földtan, kibernetika, asztrofizika és a másik végleten a régészet és óceáni néprajz. Azzal a föltevéssel dolgozott, hogy csak most van kialakulóban az ipari civilizáció művészete. Ha a művész elfordul e forradalomtól, kiveti az útszélre a modern élet, szellemi szegény rokonná válik. Hol mikroszkóp alatt, hol rádióteleszkópon át, hol a sztratoszférából látta a világot s jobban érdekelték tudományos fényképfölvételek a szabad szemmel láthatatlanról, mint múzeumok kincsei. Egyetemes pusztulásunkat okozhatja az *alkalmazott* tudomány, de anyagilag érdektelen *megismerő* részében ma is annyi a tiszta áhítat, mint az ősvallásokban. Ezeknek a kezdeti vallásoknak a belső gyújtását örökölte : be akar hatolni a kozmosz értelmébe. A modern művésznek, vélte Kemény Zoltán, a tudósokkal kell tartania, ez a jó ösvény, a magánytól való szabadulásé. (Öt ez szabadította meg). Művében nyoma sincs lírának, vallomásnak, semmiféle önkifejezésnek. Olyan az összhatása, mintha feldarabolt domborzati térkép lenne valami ismeretlen, de kívánatos és lakható bolygóról. Ahol magasabb a hőmérséklet, állhatatosabb a fény, nagyobb a sebesség és nagyobb a csend, mint a földön. Talán a svájci Alpok lábánál felújult a gyermekkori havasok és fenyvesek emléke, a csöndjük.

De a mai tudomány optikai és mechanikai területe szomszédos az időtlenül ősivel is. Ahogy szaporodnak a mesterséges csodák kórházi laboratóriumoktól a holdkéregig, úgy nő az általános fogékonyság a természet évezredeken át formált alakzatai iránt. Noha Kemény Zoltán élettani jelenségek mikroszkopikus fényképeiből és asztrofizikai tünetek rádiófelvételeiből indult ki, amikor művészileg akart *látni*, heggesztett réz domborműveinek egyúttal archaikus a hatásuk, mintha az ősvilág sötét ragyogású páncélzata lenne. S noha gondolatait lenyűgözte a sebesség és a nagy számok növekvő uralma életünk felett, ez mit sem változtatott a csinálás lassú gyönyörén. Műveit kézműves szellem és szenvedély járja át, regebeli kovácsok tűzimádásával kezelte a fémeket.

ANYAGSZÁMÍTÁSOK vannak egyik rajzán. *Tafel*, olvasom. *Cuivre*. S aztán *méter*, magyar "é"-vel. Önkéntelenül három nyelven vetette oda. Századunk a kétszer, háromszor újra gyökerező menekülteké.

FRIEDRICH DÜRRENMATT

ÉJSZAKAI BESZÉLGETÉS E

(Tanfolyam k

(Zörej az ablak felől)

A FÉRFI (nyugodtan és hangosan) : Jöjjön be kérem !

(Csend)

A FÉRFI : Jöjjön be ! Ha már felmászott, miért üldögélne ilyen kényelmetlen magasságban az ablakpárkányon. Hiszen úgyis jól látom Önt. Az éjszakai égbolt — ott a háta mögött — még mindig világosabb ennél a sötét szobánál.

(Valami a padlóra esik)

A FÉRFI : Elejtette a zseblámpáját.

A MÁSIK : A mindenségit !

A FÉRFI : Ne keresse a padlón. Semmi értelme. Villanyt gyújtok.

(Kapcsoló kattan)

A MÁSIK : Nagyon köszönöm, uram.

A FÉRFI : Úgy. Hát megérkezett. Ha látjuk egymást, mindjárt barátságosabb a helyzet. De hiszen Ön már idősebb ember.

A MÁSIK : Fiatalabbat várt ?

A FÉRFI : Kétségtelenül. Tegye csak el a zseblámpáját. A széktől jobbra hever.

A MÁSIK : Bocsánat.

(Darabokra törik egy váza)

A MÁSIK : Azt a kutya mindenségit ! Most meg egy kínai vázát döntöttem fel.

A FÉRFI : Görög boroskancsót.

A MÁSIK : Eltörött. Sajnálom.

A FÉRFI : Nem tesz semmit. Ezután aligha lesz már rá szükségem.

A MÁSIK : Végtére is, nem az épületek homlokzatán való kúszás és a betörés a mesterségem. Amit mostanában az embertől megkövetelnek, azt az ördög... Nagyon sajnálom, hogy ilyen ügyetlen voltam.

A FÉRFI : Előfordul...

A MÁSIK : Azt hittem...

A FÉRFI : Azt hitte, a másik szobában alszom. Értem. Valójában nem sejthette, hogy a sötétben ilyenkor még az íróasztalnál ülök.

A MÁSIK : Rendes emberek ilyenkor már ágyban vannak.

A FÉRFI : Amikor rendes idők járnak.

A MÁSIK : A felesége ?

A FÉRFI : Ne okozzon gondot magának. Meghalt az asszony.

A MÁSIK : Vannak gyermekei ?

A FÉRFI : A fiam az egyik koncentrációs táborban van.

A MÁSIK : És a lánya.

A FÉRFI : Nincsen lányom.

A MÁSIK : Könyveket ír ? Tele van könyvvel a szobája.

A FÉRFI : Író vagyok.

A MÁSIK : Olvassa is valaki a könyveit ?

A FÉRFI : Ahol tiltva vannak, mindenütt olvassák őket.

A MÁSIK : És ahol nincsenek betiltva ?

A FÉRFI : Megvetik őket.

A MÁSIK : Titkárt, titkárnőt alkalmaz ?

A FÉRFI : Vad hírek kószálhatnak az Ön köreiben az írók jövedelméről.

A MÁSIK : Ezek szerint jelenleg senki sem tartózkodik a lakásban Önön kívül ?

A FÉRFI : Egyedül vagyok.

A MÁSIK : Rendben van. Teljes nyugalomra van szükségünk. Ezt meg kell értenie.

A FÉRFI : Bizonyára.

A MÁSIK : Bölcsen tenné, ha nem okozna nehézséget.

A FÉRFI : Gyilkosommal állok szemben ?

A MÁSIK : Megbízatásom.

A FÉRFI : Megrendelésre gyilkol ?

A MÁSIK : Foglalkozásom.

A FÉRFI : Titkon mindig sejtettem, manapság ebben az országban hivatásos gyilkosok is megélhetnek.

A MÁSIK : Mindig így volt ez uram. Államunk hóhéra vagyok, ötven éve.

(Csend)

A FÉRFI : Vagy úgy. Te vagy a hóhér.

A MÁSIK : Mást várt ?

A FÉRFI : Nem. Tulajdonképpen nem.

A MÁSIK : Higgadtan viseli sorsát.

A FÉRFI : Választékosan fejezed ki magad.

A MÁSIK : Manapság leginkább művelt emberekkel van dolgom.

A FÉRFI : Úgy jó, ha a műveltség ismét veszélyes lesz. Nem akarsz leülni ?

A MÁSIK : Ha nem zavarja, néhány percre leülök az íróasztal szélére.

A FÉRFI : Csakúgy mint otthon. Tölthetek egy kis pálinkát?

A MÁSIK : Köszönöm, majd utána. Előtte nem iszom. Biztos kéz kell hozzá.

A FÉRFI : Belátom. De akkor magadat kell majd kiszolgálnod. Kizárólag neked vettem.

A MÁSIK : Tudta, hogy halálra ítélték ?

A FÉRFI : Ebben az országban minden halálra van ítélve. Így nem marad más hátra, mint kinézni az ablakon, a végtelen égre meredni és várni.

A MÁSIK : A halálra ?

A FÉRFI : A gyilkosra. Ki másra ? Az ember mindent kiszámíthat ebben az átkozott országban, hisz csak a primitív dolgok áttekinthetők igazán. Az események olyan logikusan követik egymást, mintha szecskavágóba kerültünk volna. A miniszterelnök megtámadott. Tudjuk, mit jelent ez. Őkegyelmessége beszédeinek undorító következményei szoktak lenni. Barátaim az élniakarás mellett döntöttek és visszahúzódtak. Aki csak felkeres, halálra ítéli önmagát. Az állam megvetése börtönébe zárt. De egyszer csak szét kellett feszítenie magányom falait. El kellett küldenie hozzám azt, aki a halált hozza. Erre az emberre vártam. Arra, aki egy húron pendül gyilkosaimmal, s akinek el akartam mondani még egyszer — utoljára, hogy miért küzdöttem egy életen át. Hadd lássa, mi a szabadság. Bebizonyítom neki : a szabad ember nem remeg. És íme, te jöttél.

A MÁSIK : A hóhér.

A FÉRFI : Akinek úgyis hiába beszél az ember.

A MÁSIK : Megvet ?

A FÉRFI : Ugyan, ki becsült valaha is Téged, az emberek legmegvetettebbjét.

A MÁSIK : A gyilkost megbecsülte volna ?

A FÉRFI : Testvéremként szerettem volna, úgyis küzdöttem volna vele. Lelkem legyőzte volna őt halálom diadalóráján. De most hivatalnok mászott fel hozzám, akinek a foglalkozása a gyilkolás, s aki ezért egyszer még nyugdíjat is kap, hogy jóllakott pókként aihasson pamlagán. Üdvözlégy, hóhér !

A MÁSIK : Kérem.

A FÉRFI : Zavarba jöttél. Érthető. Hóhérok nem tudnak nyugodtan válaszolni. Örvendek a szerencsének...

A MÁSIK : Nem fél ?

A FÉRFI : Nem. Hogy akarod az ítéletet végrehajtani ?

A MÁSIK : Zaj nélkül.

A FÉRFI : Értem. Tekintettel kell lenni a házban lakó családokra.

A MÁSIK : Kést hoztam magammal.

A FÉRFI : Vagyis bizonyos értelemben sebészeti eljárás. Fájdalmas lesz ?

A MÁSIK : Gyorsan végzünk, másodpercek alatt.

A FÉRFI : Sok embert megöltél már így ?

A MÁSIK : Igen. Jó néhányat.

A FÉRFI : Örülök, hogy az állam legalább szakembert és nem kezdőt küld. Segíthetek valamiben?

A MÁSIK : Ha már felkészült, kinyithatná a gallérját.

A FÉRFI : Rágyújthatok még egy cigarettára ?

A MÁSIK : Nyilván. Ez becsület dolga. Mindenkinek megengedem. Az Ön után következőkkel úgysem kell nagyon sietnem.

A FÉRFI : Camel. Rágyújtasz Te is ?

A MÁSIK : Majd csak utána.

A FÉRFI : Persze, mindent csak azután. A kezed miatt. A pálinka mellé teszem.

A MÁSIK : Igazán kedves.

A FÉRFI : Kutyához mindig kedves az ember.

A MÁSIK : Parancsoljon tüzet.

A FÉRFI : Köszönöm. Így. És most a gallért is kinyitottam.

A MÁSIK : Igazán sajnálom Önt, uram.

A FÉRFI : Magam is bizony sajnálatosnak tartom az esetet.

A MÁSIK : Ugyanakkor még szerencsésnek tarthatja magát, hogy mindennek ma éjszaka teljesen magányosan kell megtörténnie.

A FÉRFI : Hallatlanul kivételezett helyzetben vagyok.

A MÁSIK : Végtére író.

A FÉRFI : Vagyis ?

A MÁSIK : Valószínűleg a szabadság híve.

A FÉRFI : Kizárólag azé.

A MÁSIK : Akiket meg kell gyilkolnom, mind ezt vallják.

A FÉRFI : Ugyan, mit is érthet a hóhér a szabadsághoz ?

A MÁSIK : Semmit sem, uram.

A FÉRFI : Úgye.

A MÁSIK : Eltaposta a cigarettát.

A FÉRFI : Kissé ideges vagyok.

A MÁSIK : Most kíván meghalni ?

A FÉRFI : Még egy cigarettát, ha szabad.

A MÁSIK : Szívjon csak. A legtöbben előtte elszívnak egyet, azután még egyet. Mostanában amerikait és angolt, azelőtt franciát és oroszt.

A FÉRFI : El tudom képzelni. Két cigaretta, meg a veled való beszélgetés : ezt halálom előtt én sem szeretném kihagyni.

A MÁSIK : Annak ellenére, hogy megvet ?

A FÉRFI : Lassan a megvetendőt is megszokjuk. De most már legfőbb ideje lenne kimúlni.

A MÁSIK : Tessék, egyszer még adok tüzet.

A FÉRFI : Köszönöm.

A MÁSIK : Egy kissé azért mindenki fél.

A FÉRFI : Igen, kissé.

A MÁSIK : És az élettől nem válunk meg szívesen.

A FÉRFI : Ha nincs többé igazság, könnyebben megválunk tőle. De te az igazsághoz sem érthetsz semmit.

A MÁSIK : Semmit sem, uram.

A FÉRFI : Látod, soha, a legkisebb mértékben sem tételeztem fel az ellenkezőjét

A MÁSIK : Azt hiszem az igazság a ti dolgotok, kintieké. Ki is ismerhetné ki magát benne ? Állandóan változik. Ötven éve élek már a börtönben. Csak az utóbbi években küldenek külszolgálatra, akkor is csak éjnek idején. Néhanapján elolvasom az újságot és bekapcsolom a rádiót. Ilyenkor szerzek tudomást az idő száguldó rohanásáról, a hatalmasok és ünnepeltek szakadatlan bukásáról, de nálam minden marad a régi. Mindig ugyanazok a szürke falak, ugyanaz a gyöngyöző nedvesség, a mennyezeten ugyanaz az Európa térképére emlékeztető penészfolt, a fakó reggeli szürkületben mindig ugyanaz a séta, a hosszú, sötét folyosón át, ki az udvarra, mindig ugyanazokat a sápadt alakokat vezetik hozzám ingben és nadrágban, ugyanaz a tétovázás, mikor megpillantanak ; és bűnösöknél meg ártatlanoknál mindig ugyanaz: odavágni, odavágni mint egy kalapács, odavágni mint egy bárd, aminek a véleményére senki sem kíváncsi.

A FÉRFI : Hiába, hóhér vagy.

A MÁSIK : Bizony az vagyok.

A FÉRFI : Ugyan mi érdekelheti a hóhért ?

A MÁSIK : Az uram, ahogy meghal valaki.

A FÉRFI : Illetve, ahogy megdöglik valaki, akarod mondani.

A MÁSIK : Igen, ez lényeges különbség.

A FÉRFI : Miben látod ezt a különbséget ?

A MÁSIK : Bizonyos értelemben Ön a meghalás művészete után érdeklődik.

A FÉRFI : Azt hiszem, ez az egyetlen művészet, amit manapság tanulnunk érdemes.

A MÁSIK : Nem tudom, vajon egyáltalában megtanulható-e ez a művészet, s ha igen, hogyan. Én csak azt látom, hogy néhányan a birtokában vannak, a legtöbben viszont nem, és hogy e művészet kontárjai és nagymesterei egyaránt hozzám jutnak. Nézze, uram, talán könnyebben megértenék mindent, ha többet tudnék az emberekről, ha tudnám, hogyan élnek, hogyan használják fel azt a rengeteg időt, amíg hozzám kényszerülnek, ha tudnám, mit jelent házasodni, gyermeket nevelni, üzletet kötni, becsületesnek lenni, gépet kezelni, játszani és inni, vetni és aratni, politizálni, eszmékért és hazáért áldozatot hozni, hatalomra törni és fogalmam lenne arról, amivel az emberek még foglalkozni szoktak. Az egyik ember jó, a másik rossz, az egyik tucatember, a másik nagyvonalú. Már ahogy ki-ki az életével bánni tud, amilyenné a körülményei, a származása, a vallása alakítja, s a pénze, amivel éppen rendelkezik, vagy egyszerűen ahová az éhség hajtja. Nem ismerem az embert a maga teljességében, csak a magam igazságát.

A FÉRFI : Milyen is lehet az a te hóhér-igazságod !

A MÁSIK : Először mindent nagyon egyszerűnek képzeltem. Igaz, pusztán fásult állat voltam. Durva erő, hóhér feladattal. Azt gondoltam : az élet minden, amit elveszíthetünk, s azon kívül semmi sem létezik, szegény ördög az, aki elveszti ezt az életet. Annak idején — most ötven éve — azért lettem hóhérrá, hogy visszakapjam a törvény útján elveszített életemet. Gyermek koromtól mint vadállat éltem, aztán pedig azt kívánták ellenszolgáltatásul, hogy ügyes hóhér legyek. Az életet valamivel ki kellett érdemelnem. Azért lettem hóhér, amiért közületek valakiből pék lesz vagy rábornok. Az élet nekem egyet jelentett az akasztással. Talán nem volt ez becsületes eljárás ?

A FÉRFI : De, föltétlenül.

A MÁSIK : Egészen természetes volt számomra, amikor egy fickó védekezett, ha meg kellett halnia, amikor vadul kellett vele dulakodnom, míg a fejét lenyomtam a tönkre. Így haltak meg az erdők szilaj legényei, akik hirtelen haragjukban öltek, vagy rablógyilkosságot követtek el, hogy szeretőjüknek piros szoknyát vehessenek. Megértettem őket és szenvedélyeiket. Szerettem őket, hiszen magam is közülük való voltam. Ők bűntettet követtek el, én a jog nevében akasztottam. A mérleg egyensúlyba került. Halaluk rendjén volt.

A FÉRFI : Megértelek.

A MÁSIK : Aztán mások más ként haltak meg, bár nekem úgy tűnt néha, hogy mégis ugyanúgy. Ezek megvetettek engem és büszkén haltak meg. Haláluk előtt pazar beszédet tartottak a szabadságról és igazságról, kigúnyolták a kormányt, a gazdagokat és a zsarnokokat. Végigfutott a hideg az ember hátán. Azt hiszem, ezek azért haltak meg így, mert hittek az igazságban — s talán igazuk is volt. Így akarták megmutatni, mennyire közömbös számukra a halál. A mérleg most is egyensúlyban volt : háború dúlt közöttünk. Ők haraggal és megvetéssel haltak meg, én haraggal sújtottam le rájuk, s úgy vélem, mindkettőnknek igaza volt. Haláluk larványos volt.

A FÉRFI : Bátran pusztultak! Bárcsak ma is sokan így halnának meg.

A MÁSIK : Igen uram, éppen ez az érdekes : ma már nem így halnak meg az emberek.

A FÉRFI : Mit beszélsz, bitang!? Aki kezeid közt pusztul, ma mind lázadó.

A MÁSIK : Magam is azt hiszem, hogy sokan szeretnének lázadóként meghalni.

A FÉRFI : Mindenki úgy hal meg, ahogy akar.

A MÁSIK : De nem ennél a halálnál, uram. Ahhoz a közönség is hozzátartoznék. Azelőtt úgy is volt, a régi kormány alatt : akkor még ünnepély volt a kivégzés. Megjelent a bíró, az államügyész, a lelkész, néhány újságíró, orvosok és más kíváncsiak ; mindannyian feketében, akár egy állami aktusnál. Néha még dobper-

(*) Fordította Szépfalusi István. (Naechtliches Gespraech — mit einem verachteten Menschen, Verlags A.G., "Die Arche", Peter Schifferli, Zürich, 1962). A kiadó minden jogot fenntart.

FÁY FERENC

Juhász Ferenc

Itt ülök kint, az esti fák alatt
— még fel-nem-élt emlékek mámorában. —
Egy váltás szó talán, még megmaradt...
És nézem, hogy már Dávid is hajolgat
és baltázza a rőzsét — fenn, a Holdnak
esőt-ígérő, párás udvarában. —

Elcsendesülök, lassan, mint a szél,
ahogy álmosan ballag át a tájon.
S minden szavam elzárom hófehér
párák közé, hogy némán, mint az álmok
— vad fegyverek és robbanó határok
aknáin át — tehozzád eltaláljon.

Mindegy, hogy merre fut, ki elszökött :
Pestig, Bécsig, vagy Torontóig ér el ;
Szalonta és a Gát-utca fölött
kering csupán. S bár égre lát a mélyből,
a ház, a kert, a táj vonzókörében
nem tud kitörni súlyos szégyenével.

Bia, vagy Pécel ?... Porladó kövek
s egy egybeszántott ország délibábja ;

hol szárbaszökve áll
és tör a szó ! Hol r
a számonkérés lázas
a bűnödet, a bűnöm

Ránk omlott minden
a szemfedőnyi-táj al
de holtan is, letépett
tartotta azt a földet
rácsok közt élt ; s
fájdalmak éles kése

Aranyvirág a Nap.
szép, szőke-lángú sz
Mozdul a rét, a zö
hogy hozzád fusson
száguldó titkok mél
a párzó bolygók titk

Y MEGVETETT EMBERREL

ak számára)

és is volt, hogy igazán ünnepélyes egyen. Akkor érdemes volt az lítéltnek gyújtó hatású, szitkoódó beszédet tartani : az államgyész éppen eleget bosszankodott, nérgében még ajkába is harapott. Ma mind ennek nyoma sincs. Az mberek egyedül halnak meg tárasságomban ; még lelkész sincs elen s bíróság sem foglalkozott lőzőleg az üggyel. Beszédet sem art többé senki, mert az olyan negvetett emberhez mint jómaam, senki sem szól. Így azután incsen rendjén a számla, az lítélt megrövidül. Az elítéltek gy halnak meg, mint az állatok: özömbösen, és azért mégsem ez z igazi művészet. Ha viszont égis volt bírósági tárgyalás, mert z államnak szüksége van néha re is, és a kivégzésnél megjeleik az államügyész és a bíró, ldigra az elítélt már annyira egtört, hogy mindent eltűr. Azt esznek vele, amit akarnak. Ez ztán szomorú halál. Hiába, más lők járnak uram.

A FÉRFI : Más idők! Még a óhér is észreveszi!

A MÁSIK : Csak azon csodálozom, mi is történt tulajdonképen a világgal?

A FÉRFI : Elszabadult a óhér, barátom! Magam is hősként kartam meghalni. És lám, itt vayok veled, egyedül.

A MÁSIK : Egyedül velem az jszaka csendjében.

A FÉRFI : Nem marad más átra : nekem is csak állatok módin kell elpusztulnom.

A MÁSIK : Másfajta halál is tezik, uram.

A FÉRFI : Hát akkor mondd ak, manapság hogyan halhatnak eg az emberek másként, mint y állat ?

A MÁSIK : Ha alázatosan hal eg, uram.

A FÉRFI : Hóhérhoz méltó a ölcsességed. De komám, manapig nem kell ám alázatosaknak nnünk. Meghalnunk sem alázasan kell. Ez az erény ma tiszsségtelenné vált. Tiltakoznunk ell utolsó leheletünkig az emberiggel szemben elkövetett bűnnyek ellen.

A MÁSIK : Ez az élők dolga, halálra ítélteké más.

A FÉRFI : A halálra ítélteké is z. Nekem is itt kell elpuszulnom a éjszaka, ebben a szobában, önyveim, műveim és egy megvett ember társaságában, még a ajnali fény megjelenése előtt. ád, bíróság, védelem, ítélet, sőt lkész nélkül — noha ez más or minden bűnözőt megilletett –, titokban, amint a parancs szól: az emberek nem vehetnek róla tudomást, még a házban lakók sem. És te még alázatot követelsz tőlem! Bolond korunk gyalázata, hogy gyilkosokból államférfiakat, hóhérokból bírákat formál, és az igazakat arra kényszeríti, hogy bűnözőkként haljanak meg. Azt mondtad : a bűnözők védekeznek! Jól szóltál, hóhér. Megvívok veled.

A MÁSIK : Értelmetlen a velem való küzdelem.

A FÉRFI : Éppen az teszi olyan barbárrá a mai időket, hogy már csak a hóhérral való küzdelemnek van értelme.

A MÁSIK : Az ablakhoz lép?

A FÉRFI : Nem akarok ma éjjel hangtalanul, kiáltás nélkül, mint a kő elsüllyedni. Vegyenek tudomást küzdelmemről. Ebből az ablakból beleordítok az utcába. Hadd hallja a leigázott város. *(Kiált)* : Hahó, emberek, a hóhérral küzdök ! Meggyilkolnak, mint egy állatot! Emberek, ki az ágyból! Gyertek, lássátok milyen országban élünk.

(Csend)

A FÉRFI : Nem akadályozol meg ?

A MÁSIK : Nem.

A FÉRFI : Újra kiáltok.

A MÁSIK : Tessék.

A FÉRFI (bizonytalanul) : Nem akarsz birokra kelni velem ?

A MÁSIK : A harc majd akkor kezdődik, ha megragadlak !

A FÉRFI : Látom ! Macska játszik az egérrel. Segítség!

(Csend)

A MÁSIK : Az utca csendes marad.

A FÉRFI : Mintha nem is kiáltottam volna.

A MÁSIK : Nem jön senki !

A FÉRFI : Senki.

A MÁSIK : A házban se hallani semmit !

A FÉRFI : Lépést se.

(Csend)

A MÁSIK : Nyugodtan kiáltson még egyszer.

A FÉRFI : Semmi értelme.

A MÁSIK : Minden éjszaka belekiált valaki a város csendjébe, de senki sem segít.

A FÉRFI : Napjainkban magányosan hal meg az ember. Túl nagy a félelem.

(Csend)

A MÁSIK : Nem akar visszaülni ?

A FÉRFI : Aligha marad más hátra.

A MÁSIK : Pálinkát iszik ?

A FÉRFI : Jót tesz, amikor valaki küzdelemre készül, hogy megvívjon veled. Te, rühes kutya!

(Köp egyet)

A MÁSIK : Kétségbeesett.

A FÉRFI : Pálinkát köptem a pofádba, te meg nyugodt maradsz .. Semmi sem hoz ki a sodrodból ?

A MÁSIK : Nem nekem kell ma éjjel meghalnom.

A FÉRFI : A hóhér örökké él. Eddig emberhez méltó fegyverekkel, a szellem fegyvereivel harcoltam : Don Quijote voltam, ki jó szóval tört a hitvány bestiára. Nevetséges ! Utolértél. Mancsaidban cafatokra téptél! Fogcsikorgatva mégis reménytkeltő vállalkozásba kezdek. Micsoda komédia! A szabadságért küzdök s még fegyverem sincs. Saját lakásomban a hóhért sem tudom leteríteni.Rágyújthatok még egy cigarettára ?

A MÁSIK : Nem kell megkérdeznie, uram, ha mégis harcolni akar velem.

(Csend)

A FÉRFI (halkan) : Nem tudok többé harcolni.

A MÁSIK : Nem is kell.

A FÉRFI : Fáradt vagyok.

A MÁSIK : Egyszer mindenki elfárad, uram.

A FÉRFI : Bocsásd meg, hogy arcodba pálinkát köptem.

A MÁSIK : Megértem.

A FÉRFI : Légy hozzám türelmes. Meghalni igencsak nehéz művészet.

A MÁSIK : Látom, reszket. A gyufaszál minduntalan kettétörik a kezében. Adhatok tüzet?

A FÉRFI : Mint már eddig, kétszer.

A MÁSIK : Ugyanúgy.

A FÉRFI : Köszönöm. Még ezt az egyet. Azután nem okozok már több gondot. Megadom magam.

A MÁSIK : Mint az alázatosak, uram.

A FÉRFI : Hogy érted ezt ?

A MÁSIK : Az alázatosakat megérteni mindennél nehezebb. Már az is sokáig tart, amíg felismerjük őket. Kezdetben mindig megvetettem őket, amíg rájöttem: ők a meghalás nagymesterei. Aki közömbös állatként hal meg, az megadja magát, arra lesújthatok, nem védi önmagát. Az alázatosak is így tesznek, de az mégis egészen más. Ők nem azért adják fel a harcot, mert belefáradtak. Először azt hittem, félnek, azért nem védekeznek. De éppen az alázatosak nem félnek. Végül is, azt hiszem, sikerült eligazodnom : az alázatosak olyan gonosztevők, akik a halált bűntetésnek fogadják. Csak az volt a különös, hogy így haltak meg az ártatlanok is, akikről biztosan tudtam, hogy a jogtalanság áldozatai.

A FÉRFI : Ezt nem értem.

A MÁSIK : Engem is megzavart, uram. A bűnözők alázata érthető, de hogy az ártatlanok is képesek legyenek erre, azt nem tudtam felfogni. És mégis, úgy haltak meg, mintha kivégzésükkel kivégzőik semmiféle bűntényt nem követnének el és jogos lenne a haláluk. Egy ideig féltem, amikor le kellett sújtanom rájuk, és a cselekvés pillanatában egyenesen gyűlöltem magam. Annyira tébolvító és felfoghatatlan volt ez a halál. Értelem nélkül sújtottam le.

A FÉRFI (fáradtan és szomorúan) : Bolondok! Bolondok voltak! Mit ér az ilyen halál? Ha már egyszer a hóhér elé kerül az ember, közömbös, milyen magatartást tanúsít : a játszma úgyis elveszett.

A MÁSIK : Azt nem hiszem.

A FÉRFI : Szerény vagy, hóhér. Pedig napjainkban te vagy a nagy győztes.

A MÁSIK : Uram, én csak azt mondom, amit azoktól tanultam, akik ártatlanul és alázatosan haltak meg.

A FÉRFI : Ejha ! Te még az ártatlanoktól is tanulsz, akiket megölsz ? Ezt nevezem praktikusnak !

A MÁSIK : Egyetlen egy halálát sem felejtettem el.

A FÉRFI : Hatalmas emlékezőtehetséged lehet.

A MÁSIK : Másra sem gondolok.

A FÉRFI : Mire tanítottak az ártatlanok és az alázatosak ?

A MÁSIK : A legyőzhetőre és a legyőzhetetlenre.

A FÉRFI : Véges a hatalmad. *(Csend)* Nos ? Habozol ? Ha már annyira ebek harmincadjára jutottunk, hogy csupán a hóhérok filozofálnak, hadd halljuk.

A MÁSIK : Uram, ez a hatalom, amely kezembe adatott — az aláhulló bárd ezüstös íve, az éjszaka sötétjében megvillanó kés vagy a lágy hurok, amit valakinek a nyakára helyezek —, csak kis része azok hatalmának, akik a földön az emberiség elnyomói. Minden erőszak alkalmazásával elkövetett bűncselekmény összefügg egymással, s így a magam hatalma is tulajdonképpen a hatalmon lévőké , amikor ölök, akkor ők gyilkolnak rajtam keresztül ; ők foglalják el a bársonyszékeket, nekem csak köznapi ülőhely jut. Ürügyeik a szellemiektől, a fennköltektől kezdve a legaljasabbakig terjednek. Nekem nincsenek kibúvóim. A világot ők irányítják, én csak nyugvó tengely vagyok, amely körül félelmetes kerekük forog. Ők uralkodnak. Borzalmaik alapja hallgatag tekintetem.Ahogy a genny meggyűlik a daganatban, úgy nyeri el gyilkos kezemben hatalmuk a végleges formáját. Azért vagyok itt, mert minden erőszak alkalmazásával elkövetett bűncselekmény gonosz. Ahogy itt ülök áldozatom előtt, az íróasztallámpa éjszakai fényében, kopott posztókabátom alatt kést szorongatva, tudom, megvetnek engem. A világ hatalmasaitól elvett gyalázat az én vállamra szakadt. Minden gyalázatukat nekem kell hordanom. Tőlem félnek az emberek, de az uralkodóktól... Azokat csodálják és tisztelik. Ők meg irigyelten élvezik kincseiket. A hatalom tévútra visz, azt szeretjük, amit gyűlölnünk kellene. Így csatlakoznak a hatalmasokhoz haszonlesők és cinkostársak. Kutyák gyanánt kapnak a hatalom koncai után, amelyeket azért hullatnak el a hatalmasok, hogy azok is őket szolgálják. Az uralkodók az alantasoktól kölcsönzött hatalomból élnek és viszont : az erőszak és a félelem, a mohóság és a gyalázat sötét szövevénye mindent behálóz és végül olyan hóhért szül, akitől még nálam is jobban félnek . a zsarnokságot ; s a zsarnokság, amely egyre újabb tömegeket hajt végtelen sorban embernyúzó hóhérjainak karma közé, értelmetlen, mert semmit sem változtat meg, csupán megsemmisít, s az erőszak alkalmazásával elkövetett bűncselekményre erőszak a válasz. zsarnokságot zsarnokság követ. Mindig újra, mindig elölről. A pokol szédítő csigavonala !

A FÉRFI : Hallgass !

A MÁSIK : Uram, Ön akarta, hogy szóljak

A FÉRFI (kétségbeesetten) : Ki menekülhet meg előled !

A MÁSIK : Az életét elvehetem, uram. Ki van szolgáltatva a hatalomnak, mint minden, ami porból lett és porrá lesz. De amiért Ön harcolt, azon nincsen hatalmam, mert az nem porból való. Ezt tanultam meg én, a hóhér, a megvetett ember, azoktól, akiket bárdom pusztított el. Az ártatlanok nem védték önmagukat. Igazságtalan haláluk pillanatában félretették a büszkeséget, a félelmet, sőt a jogot is. Úgy haltak meg, mint a gyermekek anélkül, hogy a világot megátkoznak. Ez olyan győzelem, amely nagyobb a hatalmasok minden diadalánál. Az alázatosak békessége és csendes kimúlása imádságként vett körül. Iszonyatos haláluk ellene mond minden értelemnek. *Mindezt* a világ megmosolyogja, vállrándítással végez vele, nem méltatja többre. Most értettem meg: milyen mellékes a halál, milyen tehetetlenek a becstelenek. Megismertem az igaz ember valóját. Erről eddig mit sem tudtam, csak annyit, hogy *van*. Egyetlen poroszló sem képes megértem. Egyetlen börtön sem tudja magába zárni. Tapasztalataim alapján ma is csak az igaz ember létezését ismerem. Aki erőszakos cselekedetet visz véghez, az fogoly. Önmaga sötét, ablaktalan tömlöcének foglya. Uram, ha az ember csupán test lenne, könnyű dolguk lenne a hatalmasoknak : úgy építhetnék fel birodalmukat : követ kőre rakva, hogy végül az egész világ kőből legyen. De építhetnek akárhogy, akármily óriások is a palotáik, akadályt nem ismerők eszközeik, merészek terveik, ravaszak megoldásaik : a meggyalázottak testébe, amellyel építenek, ebbe a gyenge anyagba bele van oltva a tudás, amely tudja, milyennek kell lennie a világnak ; a megismerés, amely felismeri, milyen a világ valójában ; az emlékezet, amely emlékeztet arra, mire teremtette Isten az embert és a hit, mely vallja, hogy ennek a világnak el kell pusztulnia ahhoz, hogy eljöhessen Isten országa : ez az atomok erejénél hatalmasabb robbantó erő, amely az embert újra és újra átformálja, mint kovász a lomha tésztát; ismétlődő módon úgy repeszti szét a hatalmasok rablóvárait, miként a csendes víz szétfeszíti a sziklát, és hatalmukat gyermekkézben szétfolyó homokká őrli.

A FÉRFI : Szólamok ! Szólamok ! Semmi más !

A MÁSIK : Ma *csak* szólamokért folyik a harc, uram.

(Csend)

A FÉRFI : Kialudt a cigarettám.

A MÁSIK : Kér még egyet ?

A FÉRFI : Nem, többet nem.

A MÁSIK : Egy kis pálinkát ?

A FÉRFI : Azt sem.

A MÁSIK : Nos ?

A FÉRFI : Csukd be az ablakot. Kint indul az első villamos.

A MÁSIK : Becsuktam, uram.

A FÉRFI : Gyilkosomnak fennköltt igazságokról akartam beszélni ; s a hóhér egyszerű dolgokról beszélt nekem. A jobb világért küzdöttem a földön. Hogy ne igavonó állatként zsákmányolják ki az embert, mondván : indulj, szerezz kenyeret a hatalmasoknak ; Aztán a szabadságért éltem, hogy ne csak okosak legyünk, mint a kígyók, de szelídek is, mint a galambok. Meg hogy, végül is, ne valamelyik sintértelepen, agyagos harctéren avagy véres kezeid közt dögöljünk meg. Azért harcoltam, hogy a hóhérmesterséged kiváltotta félelmet senkinek se kelljen megélnie. A maguktól értetődő dolgokért küzdöttem. Szomorú korok, amelyekben a maguktól értetődő dolgokért harcolni kell. De ha egyszer eljön az idő, hogy hatalmas tested az üres égből a szobánkba hull, akkor újra alázatosak lehetünk Akkor már nem maguktól értetődő dolgokról lesz szó, hanem bűneink bocsánatáról és lelkünk békességéről. A többi már nem a mi feladatunk : kivétetett kezünkből. Harcunk eredményes volt. Kudarcunk látványos elbukás. Cselekedeteinkből semmi sem veszett kárba. A harcot majd folytatják mások. Mindig mások, szakadatlanul, különböző helyen és állandóan. Indulj hát, hóhér, oltsd el a lámpát : a hajnal első sugara majd vezeti kezed.

A MÁSIK : Ahogy óhajtja, uram.

A FÉRFI : Így van jól !

A MÁSIK : Álljon fel !

A FÉRFI : Nincs más mondanivalóm. Eljött az óra. Vedd a kést.

A MÁSIK : Jól érzi magát karjaimban uram ?

A FÉRFI : Nagyon jól. Gyilkolj hát !

(1951)

Tulipán-szirmú ködök közt lebegsz
és sárkánykörmű, hűlt-varázsú kőnek
nyergében ülve szállsz a fellegek
csipkéi közt... És nem vagy más te, mégse,
csupán kis spórás, szálló hírverése
az ért-magházú, felhasadt időnek.

Tudom Feri, két út van csak ma itt ;
a Mély s az Ür szédítő víziója.
Juhász Gyulát, Osvátot, Sarkadit
s szegény Garát a mély ölébe lökte,
s téged kilőtt a mész-fehér-ködökbe,
a börtönök e két dimenziója.

Mi elfutottunk. De a nyári-domb
parázs-porában, bronz lányok dalolják
a holnapot. S a szél — hajukba font
színes szalagként — lengeti a fényben,
a hűtlenséged és a hűtlenségem
szavunkból készült, rongyos lobogóját.

Te, fent az Ürben és én, távol, itt
a mély-idők sarában megrekedten
találkozunk-e még, hogy álmaink
— idők feladta — szép egyenletének
mélyében végre, megleljük a Népet,
az ismerőst, — a mindig ismeretlent ?

igyarország

ület
kérges kézbe'
e
ja.

mint arra, ki
tszott ;
n
zegényen,
rosi-éjben
zott.

zon
lobognak.
zke-sor,
e fenn, a távol
ózisából,
ndogsz csak.

A romlandó dolgok költészete

DSIDA JENŐ VERSEK, IRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUKAREST, 1966, 557 l.

NEM A MŰVEK SZÁMA dönti el egy-egy életmű maradandóságát, nem a megírt versek mennyisége határozza meg egy költő értékét. Dsida Jenőnek életében mindössze két verseskötete jelent meg, műve a harmadik, posthumus kötettel és csak folyóiratokban közzétett verseivel együtt sem mondható terjedelmesnek. Mégis, újra meg újra felfedezzük, milyen gazdag, adott keretein belül milyen színes és változatos ez az életmű, s milyen kevéssé kapta meg mindeddig a költő a szélesebb olvasóközönségtől az őt megillető elismerést és szeretetet. Régóta időszerű feladatot vállalt tehát a bukaresti magyar nyelvű Irodalmi Könyvkiadó, amikor Szemlér Ferenc bevezetésével az utolsó huszonöt év három sovány válogatása után most kiadta a fiatalon elhunyt erdélyi költő verseinek eddigi legteljesebb gyűjteményét. Annál is inkább, mivel éppen ez év május tizenhetedikére esik a költő születésének hatvanadik évfordulója.

Dsida lírájának megértéséhez fontos támpontot szolgáltat egy életrajzi adat : a költő súlyos szervi szívbajjal született és soha, életének egyetlen pillanatában sem volt teljesen "egészséges". Valami igen finoman-egyensúlyos ingaállapotban élt, mindig kicsit félénken, tartózkodón, kicsit betegen végezte káprázatos nyelvi bűvészmutatványait. Tudta, hogyha valaki, ő igazán magában, sejtjeiben hordja halálát. Ebből a tudatból fontos, egész költészetére kiható tényezők adódtak — az élet viszonylagosságának, törékenységének felismerése ; a másoktól való különbözés élménye, ami bizonyos arisztokratizmussal járt, (a beteg az egészségesekhez viszonyítva "választott"), s a halálközelség állandó érzékelése és jelzése. Ha mindehhez hozzávesszük rendkívüli formaérzékét és középosztálvi környezetének megfelelő önképzési lehetőségeit, már megsejthetjük a költői pálya koordináta-rendszerét, fogalmat alkothatunk a dsidai líra lehetőségeiről és korlátairól. Ezt a lírát, amelyet egyik méltatója "illékony szürrealizmus"-ként jellemez, valami kifinomult létbizonytalanság lengi át, s teszi a világ és a lélek minden rezdülése iránt fogékonnyá. Alapkvalitásai az érzékenység és a "Nyugat" költészetén érett formakultúra. Dsida rendkívüli beleéléssel tudja magát átadni sejtelmeknek és hangulatoknak : legjobb versei mégsem impresszionisztikusak, mert élményeit egyetemes érvényre tudja emelni — így lesz a kocsárdi váróteremből az Olajfák Hegye és a monostori erdőből a Pásztori Erdő, Daphnis és Cloé jószagú erdeje.

A LÉTBIZONYTALANSÁG élménye tehát döntő Dsida életében. Ami a felnőtt Kosztolányinak jórészt szerep volt, vagy "rémesédes" emlék, az Dsidának szinte természetes állapot. Ő a beteg, a lábadozó, az ábrándos, az életértsóvárgó kisgyerek. Első kötetének, a "Leselkedő magány"-nak kedvelt, ismétlődő képei az üres ház, a temető, az őszi erdő, alaphangulata a szomorú, sejtelmekkel átszőtt elhagyatottság. Következő könyve, a "Nagycsütörtök", hirtelen gazdagodásra vall : 1930 körül Dsida addig gonddal ápolt remeteségébe betör a külvilág, a szatmári zártságból a kolozsvári egyetemi-irodalmi élet szabadságába csöppent költő hirtelen észreveszi a világ kincseit. Pályáját egyengető barátokra tesz szert, a szerelem elvont eszményből valósággá lesz életében, utazik, sokat olvas és fordít. 1930 és 1934 között születnek legéletvidámabb versei, köztük olyanok, mint a "Kóborló délután kedves kutyámmal", amiben — csodálatos paradox ! — a magyar irodalom haláltudattal egyik legjobban átitatott költője himnikus sorokban zengi : *"Szép a világ, gyönyörű a világ és nincs hiba benne"* s utána olyan lelkesedéssel és virtuózitással fut végig az érzékek teljes skáláján, hogy azt még a "Tücsökzene" őspogány költője is megirigyelhette. Tobzódik, fürdik a színekben, szagokban, táncos hexameterekben sorolja a tapintás, hallás, ízlelés gyönyöreit. *"Hát a szagok! Televényföld illata, májusi esték / illata, édes akácfa-virág dús illata, kedves / szép szeretőm szájának vadszeder-illata, zizge / szőke hajának fűszeres illata..."* Lenet, hogy ez a kitörő, feltétlen életöröm csupán a haláltudat időleges visszaszorulásának reakciója? Hogy ez a szó-extázis, a világ *egészségének* ez a mámoros felfedezése éppen azért lehetséges, mert a költői pillanat a betegség nedves talajából virágzik ki, tör elő ? Bármint legyen is, a "Kóborló délután" csakúgy, mint a bájosan erotikus "Miért borultak le az angyalok Viola előtt", méltán számítanak Dsida költészetének legolvasottabb darabjai közé.

SZÉPEK a hol eminescui, hol exotikus mesevilágot idéző Dsida-versek is, zeneiségében utánozhatatlan a gyakran antologizált "Szerenád Ilonkának", de Dsida legnagyobb verseit mégiscsak az "Angyalok citeráján" utolsó, halálsejtelmektől zaklatott ciklusában keresném. Olyan versek között, mint "A sötétség verse", a "Hulló hajszálak elégiája", a "Már hiába nézed", az "Elárul, mert világít". A romlandó dolgok költészete ez ; nemcsak a méz, a hó és a szerelem romlandó, az az emberi test is az — úgy ivódik belé "az éjszaka, a sír szaga" mint kávé a belemártott kockacukorba. S a harmincegyéves férfiban a sötét kertben settenkedő kisfiú iszonyata éled újjá, átjárja a nevesincs-szörnyűség borzalma :

Nem rejt el a vacak világ itt.
Békák közé leguggolok.
A szív elárul, mert világít,
illatoznak a szemgolyók.
Aki él, nem rejtőzhet el.
Jön. Itt van már. Egész közel.

Érdemes lenne eltűnődni, akár egy összehasonlító esszében Dsida és a nála két évvel fiatalabb Radnóti Miklós haláltudatának jellegén és különbözőségein. Radnótit egyébként (a hazai kutatóknál általában alábecsült, vagy elhallgatott) katolicizmusa is rokonítja Dsidával, bár a dsidai életműben a hit szerepe sokkal nyilvánvalóbban kimutatható.

NINCS IGAZA Szemlér Ferencnek, amikor a bukaresti kötet bevezetőjében sommásan "költői díszletnek" nevezi némely Dsida-vers "katolikus túlvilági hangját", s valamiképp kétségbevonja e vallásosság hitelét. Nem kell feltétlenül Sík Sándor, vagy éppen Mécs László modorában verselni ahhoz, hogy témaválasztásában, vagy művészi módon megvallott értékrendszerében valaki "katolikus költő"-nek bizonyuljon. Igaz, hogy Dsida formai virtuozitása néha modorossá teszi a verset, s közvetve a vallásos tartalom őszinteségének a rovására megy, s hogy vannak frivol versei, amelyekben a "túlvilág" vagy az "őrangyal" csak verskelléknek számít. Hitének súlyát én mégsem ezeken mérném le, hanem az olyan verseken, mint a "Nagycsütörtök", a "Krisztus", vagy a bukaresti kötetből kihagyott "Húsvéti ének az üres sziklasír előtt". Panteizmusa és merész érzékisége, véli Szemlér, ellentmond "a katolikus" szemléletnek. Csakhogy Dsida sohasem tartotta magát az Egyház költőjének, s költészetének elemzése arra enged következtetni, hogy míg szatmári diákoskodása idején hatott rá a keresztényszociális gondolat és közelállt hozzá a korai Rilke, később a katolicizmusnak egy kevéssé harcos, de annál melegebb, szelídebb és természetszeretőbb áramlatához vonzódott : a ferencességhez. Assziszi Szent Ferenc Naphimnuszában az Urat dicsérve fordult a korábban pogánynak vélt természet felé, s a szegénységet tekintette a legkeresztényibb életformának — ebből a kettős forrásból táplálkozott a harmincas évek "assziszizmusa", ferencesség néven ismert szellemi áramlata. Dsida esetében a ferences tanítás inkább mint kívánalom jelentkezett ("Menni kellene házról-házra") ; bár ő egyre konszolidálódóbb középosztályi életformáján nem kívánt változtatni, a vándorlás dicsérete gyakori motívum 1930 táján írt verseiben, s egyáltalán nem lep meg, hogy Szent Ferenc — Francesco testvér — hat sort kap a "Kóborló délután"-ban, hisz Dsida természetimádatának, himnuszos elragadtatásának éppen ő a kedves védőszentje.

A HUMANIZMUSBA OJTOTT, s elég szabadon értelmezett ferencesség tehát Dsida harmincas évek elején írt szociális verseinek is a rugója, ez van "erkölcsi reformizmusa" mögött. Nem hiszi, hogy a társadalmat meg lehet váltani, még megváltoztatásához sincs benne elég politikai szenvedély, vagy vállalkozókedv. 1932-ben, "Üzenem a hangosoknak" című cikkében kikel a "Korunk" csoportja által követelt programirodalom ellen ; ugyanakkor Erdélyben az elsők között méltatja és értékeli József Attilát. Irtózik az erőszaktól, de felháborítja a kirívó egyenlőtlenség és a társadalmi igazságtalanság. A Viola-versben így fakad ki : "...mért a szegény olyan, / mint az úton heverő gyönge, beteg bogár, / melyre bárki reátapos ?", de mint Karinthy, ő is csak a "rózsaszínű forradalom"-ban hisz — a szeretet forradalmában. Szerb Antal írta Dsidáról nekrológjában : "A részvét, a szenvedőkkel való együttérzés költője volt, kevés programmal, de annál több igazi szeretettel."

Dsida verseinek új válogatásába Kovács Erzsébet, a szerkesztő felvett száztizenhat olyan verset, amely eddig kötetben nem jelent meg ; kéziratban, vagy korabeli folyóiratokban elszórva rejtőzött. Ez a "Rettenetes virágének" című ciklus számos szép új verssel ismerteti meg az olvasót, de egyszersmind egy problémát is felvet. Dsida a "Cimbora" című gyereklapban közölte első költeményeit, s kezdeti versíró korszakában igen sok zsengéje született. Ezeket — legalább az 1925 vagy 26 előtt írottakat — nem érdemes bevenni egy, a szélesebb olvasóközönségnek szánt gyűjteménybe, még akkor sem, ha egy kritikai kiadásban feltétlenül helyük van.

AZ VISZONT már kínosabb, hogy Dsida ismertebb versei közül kimaradtak mindazok, amelyekben a házsongárdi temetőben nyugvó költő hitet tett magyarsága mellett, vagy célzott erdélyiségére (értsd : nem román voltára). Nemcsak a hazafias pátosza és szenvedélye miatt feketelistára tett "Psalmus Hungaricus" hiányzik a kötetből, hanem a magyarországi antológiákban sűrűn szereplő "Csokonai sírjánál" is, valamint féltucat — kötetben eddig nem publikált — olyan vers, amelynek címében az "erdélyi" vagy "magyar" szó előfordul. Kimaradt néhány megrázóan szép vallásos vers is. Ezek nélkül Dsida Jenő költői életműve — bárhogy nézzük is — nem teljes. A hiányokért elsősorban nem a szerkesztőt terheli felelősség, hanem azokat a hivatalos romániai szerveket, amelyek nem veszik jónéven, ha bárki, élő vagy halott, figyelmezteti őket arra a tényre, hogy Erdélyben – magyarok is élnek. Még így is nagy szó, hogy ez az 5.500 példányban kiadott szép kiállítású kötet megjelenhetett. A könyvet Réthy Andor részletes és igen hasznos bibliográfiája egészíti ki.

GÖMÖRI GYÖRGY

Patyolatka

JÓ EGYNÉHÁNY ÉVTIZED távlatán keresztül még most is érzem Csucsa ózondús levegőjét. Itt ismerkedtem meg Boncza Bertukával s férjével, Ady Endrével és mindazokkal, akik akkor a Boncza-kastély lakói voltak.

Az első találkozásom Bertukával nem volt a legsikeresebb ; nyaralni mentem Csucsára az iskolai szünetben. Nagybátyám postamestere volt a kis világvégének. A postán akkoriban a lakószobákból nyílt a nagy helyiség, melyben a hivatalos ügyeket bonyolították. Román parasztasszonyok, bocskoros emberek guberálták ki a zsebkendő sarkából a nehezen összekuporgatott bélyegpénzt, csomagra vagy levélre.

Egyik nap bejött Bertuka. Parfümillat lengte körül, szőke haja vékony sápadt arcot keretezett és keskeny fehér keze vérvörös körmökben végződött. Bár a fővárosból jöttem, ilyen körmöket először láttam életemben. A füzetes regényekben minden vámpírnak vérvörös körmei voltak. "Belevájta ál dozata torkába vérvörös körmeit" ilyen szövegeket olvastam titokban ezekben az irodalmi művekben.

Bementünk a vizitaszobába. Nagynéném süteménnyel kínálta a vendéget. Bertuka felém fordult s megkérdezte, ki vagyok.

— Testvérem kislánya Pestről — mondta a nénim. — Itt marad a nyáron.

Félve húzódtam az unokatestvérem mellé és amikor Bertuka meg akart simogatni, elugrottam tőle. Gyermeki fantáziám szörnyűnek látta a süteményt tartó körmöket. Nagynéném megbotránkozva nézett rám. Nem tudta, mi történt velem. Jólnevelt, udvarias kislánynak ismert. Bertuka megbántott arcát látva, félénkségemre hivatkozott. Bűnösnek éreztem magam. Tudtam, hogy hibát követtem el. "Bocsánatot kellene kérnem", gondoltam, de nem mertem a közelébe menni.

Távozása után alapos szidást kaptam. Mikor elmondtam, miért féltem tőle, kinevettek. "Ma ez a divat", mondta az unokatestvérem, aki nagyvilági nőnek tartotta magát, mert minden héten vagy Kolozsvárra, vagy Váradra ment bevásárolni.

MÁSNAP kimentem fürödni a Kőrösre. Egy forró sziklán ültem, a víz közepén. Néztem a hűs víz örvénylő játékát, ahogy fel-feldobta az ezüstpikkelyes halakat. Köveket hajigáltam utánuk és játékos kedvemben örültem, ha eltaláltam őket.

Valaki hátulról a nevemen szólított. Bertuka állt a parton.

— Gyere ide kis vadóc — mondta és én engedelmesen kiindultam, mintha előző nap mi sem történt volna. Hamar barátságot kötöttünk. Nagyon mulatságosnak találta, hogy a körmei miatt féltem tőle. Leültünk a fűbe. Boldogon húzódtam hozzá és ő körém fonta karjait.

— Menjünk ebédelni — szólt, mikor a déli harangszó belekondult a véget nem érő kérdezősködésbe.

BESZÓLTUNK A POSTÁRA, hogy elvisz magával. Nénim beleegyezett és én először tettem be a lábamat arra a helyre, ahol a Költő élte életét.

Ady ott feküdt a teraszon. Már nem volt egészséges. Gyönyörű, dióbarna szeme, homlokába hulló selyemfényű haja, kezének finom vonala megigézett. Megálltam előtte, amikor Bertuka bemutatott s Ő megsimogatta a hajamat.

Ebéd után felmentünk Bertuka szobájába. Megmutatta emlékeit, melyeket egy selyembéléses dobozban őrzött. Fényképeket kislány- és iskolás korából, menyasszony-képét, francia barátnőitől kapott emlékeit. S végül Ady szerelmes verseit és leveleit. Felolvasott belőlük. Már nem emlékszem a gyönyörű szavakra. Csak a zenéjük él bennem. S az egész beszélgetésből bennem maradt egy fájdalmat sejtető érzés, amit csak a későbbi barátság folyamán értettem meg : Bertuka beteljesületlen vágya gyermek után.

Visszarakta kincseit a dobozba. A levelekből száraz virágok hullottak ki, s szétporladtak a doboz alján, a levelek tetején. Sóhajtva csukta rá a fedelet.

Adyék barátaim lettek további életem során. Az első utam a Boncza-kastélyba vezetett, mikor megérkeztem a csucsai szünidőre.

Ady minden könyvéből, ami még megjelent, adott egy példányt. "Kis manó", mondta, mikor az elsővel megajándékozott, "még nem ért heted meg, de ha megnősz, szeretni fogod." A könyv első oldalán ez állott : "Patyolatkának, Bandi bácsi".

Hol vagytok eltűnt évek ? Hol vagy Bertuka ? Hol vagy Török nagymama ? Károly bácsi és a többiek, akiknek barátsága, melegsége örökre belém vésődött.

Hol vagy Ady Endre, költők fejedelme ? Selyemfényű hajadat angyalok fésülik az égben.

Csak a jóslat él : az Ady-versek értése és szeretete a szívemben.

HAJNAL ERZSÉBET

A XII. SZÁZADBAN épült jászi bencés-kolostor faragott kapuszárnyainak egy darabja került elő egy régi falusi ház átépítése során. Az értékes lelet a Balaton-vidék építészeti múltját bemutató tihanyi kőtárba került, ahol a különleges szépségű kapuszárny már korábban megtalált darabjaihoz illesztették.

*

TOTÓRÓL, a nemrég elhunyt világhírű olasz filmszínészről dokumentumfilm készül. Róma filmvárosában, a Cinecittában már megkezdték a film anyagának összeállítását.

*

SZÍNES FILM készül Kőszegről, történelmi múltú nevezetességeiről, természeti szépségekben gazdag környékéről. A film elvezeti a nézőt a 700 éves Jurisics-várba, ismerteti a város középkori építészeti és egyéb műemlékeit.

*

VÖRÖSMARTY MIHÁLY szoborportréját mintázza meg Németh Kálmán. A szobrot az októberi "Fóti napok" alkalmából Fót főterén állítják fel.

FENYŐ MIKSA

Az olvasás gyönyörűsége

DISRAELI

RÉGEN OLVASTAM könyvet, mely témájával, felkészültségével és művészi megírásával annyira megragadott volna, mint Robert Blake jeles oxfordi történettudós Disraeli monográfiája. Annak idején, a romantikus életrajzok korában, amikor szívesen olvastam e műfaj megteremtőjének, Giles Lytton Strachey-nek érdekfeszítő munkáit (*Eminent Victorians, Elisabeth and Essex, Queen Victoria*), André Maurois *Disraeli*-jét is olvastam. Frissen megírt munka, ebéd utáni olvasmány volt, mely nem igényelt nagyobb elmerülést, aminthogy a szerző sem merült el komoly felelősségérzettel témájába. Disraeliről annyit tudtam, amennyit Bismarck-tanulmányaim során fölszedtem magamba, főleg a berlini kongresszus körüli szerepét s ez a felületes értesültség most Maurois jóvoltából néhány kedves anekdotával gyarapodott. Egy-egy történelmi eseményre is, mely előttem ismeretlen volt, rávilágított, de nem a legdöntőbbekre, nem azokra, melyek igazán reliefet adtak Disraeli emberi, államférfiúi alakjának. Számomra annyi jelentősége mégis volt, hogy megtanultam : érdemes volna Disraelivel megismerkedni. Ennél maradtam : a zavaros esztendők, melyek a nácizmus eljöttével minden gondolkozó emberre rászakadtak — a nemgondolkozókra is, kik ezeknek az időknek protagonistái voltak —, nemigen buzdították a szellem embereit a múltak státusférfiai életének tanulmányozására, legfeljebb, ha néha Tamerlant emlegették, — szemben a makacs elniakarással, minden más feladat szürke teóriának látszott.

Most ezt a vétkes mulasztást segített jóvátenni egy tudományos felelősségű történelmi munka — Robert Blake munkája Disraeli angol államférfiúról. Melyből egyebek között azt is megtanultam, hogy Disraeliről könyvtárnyi irodalom szól, köztük Monnypenny és Buckle hatkötetes munkája : *The life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, melynek híre csak most jutott el hozzám. Annyit újabban megtudtam erről, hogy igen gondos anyaggyűjtemény, melynek anyaga azonban csak 1920-ig terjed, — amit azóta a történelmi kutatás produkált, az nincs meg benne. Beérem Blake munkájával : esztétikai élvezet volt olvasása, okultam belőle s némi rezignációval gondolok arra, hogy kedvet csinált Anglia történetének megismerésére. Mit kezdjek e kedvvel !

EGY KARRIER TÖRTÉNETE ez a könyv, — egy karrieré, melyhez foghatót nem is produkált a világtörténelem. Legendás pályákról tudunk a régi időkben, csodásakról a Középkorban. Pierleoni sem vitte az ellenpápaságnál följebb. Az új korban Napoléon pályafutása is elkápráztató s Hitlere is, ki húszmillió halott piramisának csúcsáról hirdette ezer évig tartó dicsőségét : mind ez nagy dolog, nagy karrier, de Disraelié egyedülálló. Tessék elképzelni: egy zsidó gyerek, jómódú, de nem gazdag zsidó szülők gyermeke, ki szüleivel együtt 13 esztendős korában tért keresztény hitre (Church of England) s ha végzett is iskolákat, korántsem azokat, melyek a közéleti szerepre való felkészültséget és hivatottságot biztosították, — nem Etont, nem Oxfordot vagy Cambridge-et. Ifjúságának kalandjai fölött sem lehet egyszerűen elsiklani azzal, hogy *juventus ventus* — ifjúság bolondság —, aminthogy Blake ezt nem is teszi. Aztán élete későbbi szakáig zavaros pénzügyek, melyeknek becsületbevágó súlya sokáig malomkőként lógott nyakán, zavaros nőügyek, melyek csak házassággal szűntek meg. Így indul neki a politikai pályának. Nem minden aktíva nélkül. Kedve van ehhez a pályához ; nagyralátását egyedül ez elégítheti ki. Jó megjelenésű fiú, aki ügyel arra is, hogy merészebb öltözködése, de főleg szellemes társalgása révén észre vegyék és aki — s ez igen fontos — huszonegy esztendős korában egy regénnyel — *Vivian Grey* — magára vonja az írótársadalom figyelmét. "Arra hamar rá kellett jönnie, hogy az irodalom korántsem passportja a nagy társadalmi sikereknek", mondja róla Blake. Írói körökben sem a regény írói kvalitásaival volt sikere, hanem kulcsregény jellegével, mellyel fölületes szóbeszéd alapján kipellengérez közéleti embereket, köztük olyanokat is, kik szívesek voltak hozzá s indulasa útját egyengették. Amikor 1853-ban, talán éppen minisztersége idején, egy összkiadás számára ezt a regényét újra kiadta, lényeges változtatásokat ejtett meg rajta, törölt, átírt, egész fejezeteket hagyott ki, legszívesebben az egészet kihagyta volna.

"*Vivian Grey* — mondja Blake — emésztő becsvágyával, felelőtlenségével, szemérmetlenségével valójában önarckép..." (Oscar Wilde igen becsülte Disraeli írói képességeit s nem véletlen, hogy híres regényének címe *Dorian Grey.*)

De handicap-je sokkal nehezebb volt, mint ahogy a vázlatból kitűnik. Négyszer is jelölteti magát s mind a négyszer szánalmasan megbukik ; igaz, ez a kitartás akaraterejének bizonyítéka. Végül ötödszörre tory-párti segítséggel, e párt hivatalos jelöltjeként megválasztják. Harmincnégyéves korában jutott a Házba, — meg volt győződve, hogy szónoki képességével ott megfelelő helyet küzd ki magának. S aztán szűzbeszéde nevetségbe fulladt, befejezni sem engedték, dühös szégyenkezéssel kellett leülnie ... "Most pihentesd szónoki géniuszodat egy ülésszak alatt", ajánlotta neki a parlamenti élet egy régi, tapasztalt embere. "De azért gyakori, rövid felszólalásokkal add jelét annak, hogy nem érzed magad megfélemlítettnek. Beszélj nyugodtan, akár unalmasan s rövid idő múlva a Ház megkönnyebbüléssel konstatálja majd szellemességedet és szónoki képességedet, ami téged jellemez."

S VALÓBAN, a szónoki sikerek egész sora következik. Legnagyobb hatással a fiatalokra van, vezére a rebellis Young Englandnak, ami inkább társadalmi sikert, mint politikait jelentett. Társadalminak sem sokat. Szembekerül Peel miniszterelnökkel, pártvezérével s valójában ezzel lendül neki karrierje : Blake érdekfeszítőn írja meg ennek mozzanatait. Kimerítően ír Disraeli kormányt buktató beszédéről, melynek kiválóságát Gladstone is elismerte, Stanley, a későbbi Lord Derby miniszterelnöksége alatt Disraeli gyors érvényesüléséről, a front bench-be való jutásáról s így tovább, egyre elismertebben. Ahogyan aztán ez folytatódik : a torypárt vezére, miniszter, két ízben miniszterelnök, másodszor hat éven át, a királyné bizalmasa, — nem kérdés, hogy ebben Disraeli tehetségének több része volt, mint a véletlennek. A "zsidó" jelző persze nehezen marad el neve mellől. Akik becsülik, azok elismerőn használják ezt a jelzőt, akik támadják, azok megvetőn, de egyre halkabban. Mikor a City megválasztotta báró Lionel Rothschildot képviselőnek, a kötelező eskütétel dolgában nagy zavar támadt. John Lord Russel javasolta, hogy a Ház törődjék ez akadály elsimításával. Disraeli is felszólalt, — nem volt sikere. A Ház fennhéjázónak találta beszédét ; azt várta volna, hogy türelmi alapon álljon ki a teljes egyenjogúság mellett s nem pedig azon az alapon, ahogy Disraeli traktálta : a keresztény és zsidó vallás egyforma értékének bizonyítgatásával. (Blake ez alkalommal megemlíti, hogy Rothschild 15 évig ült a Házban anélkül, hogy akár egyszer is felszólalt volna.) "Mégiscsak lehetetlen dolog", írja Disraeliről Duke of Argyll, "hogy egy emberről, ki ilyen pozíciót ért el, egy nagy párt vezérségéig jutott semmi más révén, mint páratlan géniuszával, hogy erről az emberről egyszerűen, mint "zsidó gyerek"-ről emlékezzenek meg". Blake történelmet írt s valóban a legcsodálatosabb karrier történetét.

EZZEL be is fejezhetném, de hát a "genug ist nie genug" tételének illusztrálására hadd mondom el e gazdag élet néhány jellemző mozzanatát. Ugyanaz a szellem, melyben a zsidó kérdésben mondott beszéde fogantatott, teremthette meg Disraeli képzeletében a családja eredetéről szóló legendát. Régi család, nagyon régi család, e réven a legrégibb angol arisztokrata családok vidéki kastélyaiban lehetne vendég (mert ezt a rangot, vágyálmai netovábbját, csak később kapta meg) — "Benjamin Disraeli egész életében dédelgette családja származásának románcát és keveset törődött a tényekkel" — írja róla Blake. Amikor Disraeli sajtó alá rendezte édesapja, Isaac Disraeli összegyűjtött munkáit, előszavában elmondja, hogy a család a Spanyolországban történt nagy kikergetés után, 1492-ben telepedett le Veneziában, ahol elejtette gótikus hangzású nevét s Jákob istene iránti hálából, mert hogy nagy veszélyek, megrázkódtatások között pártjukat fogta, fölvette a Disraeli nevet, melyet azelőtt a zsidók nem is ismertek. Hát ez szép legenda, de tudós kutatások kiderítették, hogy ebből semmi sem igaz. Az Israeli-név éppen nem páratlan, nem is spanyol, se nem olasz, s a D-betűt nagyapja illesztette hozzá a zsidó *ben*=fia szócska jelentésében. Angliában egy hugenotta család viselte a 18. században ezt a nevet és Dublinben is élt egy gazdag bankár család, kit Disraelinak hívtak. Veneziában sem leltek a kutatók e név nyomára 1821-nél régebben, — de minek ismertessem Blake nyomán ezt a leleplezést : nekem kedvesebb lett volna, ha úgy megy át a köztudatba, ahogy Disraeli megírta. Mikor egyszer Goethe római szállásáról volt szó, Goethe elmondotta, hogy ezt ugyan tévesen állapították meg, de hozzátette, hogy minek megbolygatni az ilyenfajta tradíciót. Disraelink nagyapja, szintén Benjamin, Veneziából jött Londonba, kereskedő volt, kis vagyont is szerzett, gazdagon nősült, úgyhogy Disraeli apja, Isaac, már a tudománynak szentelhette életét. Buzgón jegyezgette az adatokat a British Museumban legnevezetesebb munkájához, a *The Curiosities of Literature*-hoz. Mikor meghalt, árverésre került könyvtára húszezer kötetből állt. Ez a könyvtár pótolta a fiatal Disraelinél a magasabb egyetemi tanulmányok hiányát.

Nőkről, szerelmeiről is olvashatunk Blake munkájában érdekes dolgokat, szépet is, szégyellnivalót is, de erre már nem jutott hely, meg aztán a tudós szerző joggal kifogásolhatná művének ezt az olcsó kiárusítását. Eisenhower elnöknek volt egy kedvenc anekdotája, mely így szólt : A menyegző megvolt s a fiatal pár visszavonul lakásába. A nő vetkőződni kezd : leszedi hajfonatát, kiveszi fogait, lerakja gumi-keblét, — mire a férj ijedten : "Mi marad nekem ?" Utazásairól sem írok, vagy csak annyit, hogy "világlátottsága" is segítette valamennyire társadalmi érvényesülését. És a barátságok, miket egy ilyen utazás folyamán kötött s ezek között Edward Lytton Bulwer barátsága, melyet igen megbecsült és amely a legjobban megsegítette társadalmi kapcsolatok megteremtésében. Disraeli nem volt hálátlan, — az indiai alkirályságot Bulwer neki köszönhette. És én Bulwernek egyik regénye ismeretét, nem a Pompejit, hanem *Eugen Aram*-ot, melynek tárgya azonos Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés*-ével — si licet parvos componere magnis.

POLITIKAI PÁLYÁJÁNAK számos kiemelkedő mozzanata volt ; egyet ezek közül ismertetnem kell, mert nemcsak Disraelire jellemző, hanem az akkori angol világra is és igen kedvezően. Disraeli esete ez Sir Robert Peellel, aki ellen 1840 körül a "Times"-ben több támadó levél jelent meg. Hogy ezeket Disraeli írta-e vagy sem, nem tudni bizonyosan, de a pártban az volt a vélemény, hogy Disraeli a szerzőjük. Mikor Peel miniszterelnök lett s megalakította kormányát, senki nem csodálkozott azon, hogy Disraelinek ebben nem jutott hely. Talán még Disraeli sem, de mindenesetre levelet írt Peelnek, melyben elpanaszolja, hogy azóta, mióta ő Peel kabinetje egyik tagjának biztatására Peel zászlója mellé állt, a politikai gyűlölet és intrika rágalmakkal halmozta el őt. "Meg voltam győződve, — írja — hogy az ország legelső embere a nyilvánosság előtt tesz majd tanúságot hivatottságomról és karakteremről." Bízik benne, — írja Disraeli — hogy Peel megmenti őt ettől a tűrhetetlen megaláztatástól. Disraeli felesége is, ki barátnője volt Peel nővérének, levelet írt Peelnek, hogy Benjamin szakított az irodalommal és a politikának él, ne semmisítse meg reménységeit. Folytatása ennek az ügynek 1845-ben : Peel kormányának számos intézkedése egyre jobban nyugtalanította a pártot, az elégedetlenek száma egyre nőtt s Disraeli már nyílt lázadásban állt vele szemben. A Corn Laws-ról volt szenvedélyes vita — Blake kitűnően referál erről s én valóságos izgalommal olvastam elbeszélését, alig tudtam tűrtőztetni magam, hogy fel ne szólaljak — Disraeli beszélt s beszédét így fejezte be : "Oszlassa fel a Házat, melyet elárult és forduljon a néphez, mely, hiszem, nem bízik Önben. Számomra legalább megmaradt az alkalom, hogy a nyilvánosság előtt leszögezzem ; a konzervatív kormány szervezett képmutatás". És mikor Disraeli egy háromórás bebeszédben támadta Peelt és azt mondotta : "Nem ismerek államférfit, ki a politikai zsebtolvajlást olyan nagy mértékben gyakorolta volna, mint a miniszterelnök", Peel nem tudott mit felelni és Disraeli személyét érintő riposzthoz folyamodott : "Ha Disraeli valóban hiszi, hogy egész életem politikai zsebtolvajlás volt, hogyan volt mégis kész arra, aminthogy én hiszem, hogy kész volt, hogy szerencséjét a kormányban az enyémmel egyesítse." Disraeli azonnal válaszolt : Peel azzal vádolta őt, hogy mérgezett ellenzékisége onnan ered, hogy csalódás érte a hivatalkeresés körül. Ha valóban hivatalra törekedett volna, ebben semmi becstelenség nem volna. "De soha hivatalt nem kértem, még olyan kegyekért sem folyamodtam, miket egy képviselőnek kötelssége kérni ... Lehet, ha 1841-ben valami szerény állást kínáltak volna, tán ezt elfogadtam volna, de az, hogy én állásért folyamodtam, alaptalan állítás." Peel láthatóan zavarban volt. Azt válaszolta, hogy soha nem állította, hogy Disraeli ellenzékiségét csalódása okozta, de tény, hogy hajlandó volt 1841-ben részt venni kormányzatában.

Hogyan van az, hogy Disraeli tagadni merte a tényt, amit Peel Disraeli levelével tudott bizonyítani ? S hogyan van az, hogy Peel, kinél ott volt Disraeli levele, ezt nem olvasta föl ? Blake Disraeli tagadását egyszerűen hazugságnak mondja ; viszont Peel tartózkodó magatartására nem tud magyarázatot.

DE HÁT MIND EZ, amit eddig elmondtam, alig több, mint fogadkozás Blake munkájának kiválósága mellett. Blake láthatóan nagyrabecsüli Disraelit, s talán éppen ezért, tárgyilagossága hiteléül, ahol kritizálja, jobban megnyomja tollát. Én is inkább ezekre a mozzanatokra utaltam s mellőztem pályájának nagy eseményeit és szép sikereit. A berlini kongresszust csak azért említem meg, mert ez a tárgyaló asztalnál összehozta az akkori Európa két legnagyobb államférfiúját, Bismarckot és Disraelit. Disraeli nagy elismeréssel szólt Bismarck diplomáciai képességéről ; Bismarck mondása pedig ismeretes : *der alte Jude hat Verstand.* (Csak úgy mellékesen mondom el, hogy Disraeli Suvalovról, Oroszország londoni nagykövetéről úgy nyilatkozott, hogy a diplomácia ABC-jét sem ismeri ; Bismarck pedig utasította bankárját, hogy adja el orosz papírjait, mert ha egy ország ilyen krízises időben legkülömb emberét külföldre küldi, akkor ő nem bízik ez ország papírjaiban.)

Amiről nem szólhatok, mert erre nincs terem, de különben is Disraeli pályájának legismertebb fejezete : Queen Victoriához való meghitt kapcsolata. Okosságával, emberi közvetlenségével érte ezt el, s a királynő, Anglia, és természetesen Disraeli is, látta ennek előnyeit. Mikor 1881-ben Disraeli betegségének hírét hozták, mely rövidesen végzett is vele, Victoria, ki már többször volt Disraeli vendége hughendeni kastélyában, üzent neki, hogy meg akarja látogatni. De Disraeli erre már nem érzett erőt. "Nem, ne jöjjön", mondta. "Tudom, mit akar : Albertnek akar üzenni velem". Hivatalosan más utolsó szót adtak szájába, de vallom, ez az igazi. Ha semmi mást nem tudnék Disraeliről, ebből az egy mondatból rekonstruálni tudnám az egész embert.

O. I. T. T.
UTAZÁSI IRODA
62, Bd. du Montparnasse
PARIS-15e
Tel. 222-23-60
REPÜLŐ, TENGERI ÚT, VASÚT ÉS MINDEN EGYÉB UTAZÁSI PROBLÉMÁJÁT MEGOLDJUK
BESZÉLÜNK MAGYARUL

CSAK A VALÓSÁG ELKÉPZELHETETLEN

ALKONYAT — BÁRDOS ARTUR ÚJABB VERSEI — MAGYAR HELIKON KIADÁSA BUFFALO 1967

Csalásodat, élet, nem kérem szá-
[mon,
ajándék-lónak nem nézem fogát,
emlékek, mámorok ízével számon
dúdolva lépek a Semmibe át.

MEGFELELŐBB MOTTÓT alig kereshetnénk Bárdos Artur verskötetéhez, mint a bevezető költemény utolsó szakaszát, melyben a költő, huszáros-gavalléros gesztussal, bokáját összeütve int búcsút a kalandnak. Mintha csak azt mondaná: mit is sajnáljak az életen? Hisz mindent megadott, amire vágytam. Mindent? Egyet minden bizonnyal, azt, ami legjobban megragadja az olvasót: a nyugodt, kitisztult életszemléletet, az öregkorára idegenbe szakadt ember lelki egyensúlyát, szinte azt mondhatnám: fiatalságát.

Bárdos Arturra vonatkozó legelső emlékeimet a gyerekkor köde homályosítja. Húsz éves voltam, mikor közelebbről megismertem őt, munka közben a színházában. Nyolc évvel később folytattam az első magánbeszélgetést vele, 1939. nyarán Párizsban. A Denfert-Rochereau-tól a Madeleine-ig ballagtunk kettesben este, vacsora után. "Ismét diák lettem", mondta (már jó ötvenes lehetett akkor) és szavából több büszkeséget véltem kiolvasni mint melankóliát. Irigyeltem hajlékonyságáért, hogy az elszenvedett sérelmeken egy kézlegyintéssel túl tudja tenni magát. Élénk érdeklődést mutatott minden iránt. Mindenkit ismert, aki öt világrész magyarságának szellemi életében valaha is szerepet játszott; számomra ismeretlen egyének üdvözölték léptennyomon a párizsi aszfalton, — abban az időben néhány hónapra Párizst inkább lehetett a magyar szellemi élet középpontjának tekinteni, mint Budapestet. Hiába vették el a színházát, Bárdos itt is hű maradt ahhoz, ami legjobban kitöltötte egész életét, és mint Pesten, Párizsban is a színház elméleti és gyakorlati kérdései foglalkoztatták elsősorban.

A MÁSODIK MAGÁNBESZÉLGETÉST most folytatom vele, verseskötetének olvasásakor. Váratlan találkozás, megrázó, de egyszersmind megnyugtató is. Talán nem véletlen, hogy az a férfi, akinek századunk magyar színjátszása annyit köszönhet, a költészet nyelvén mondja ki végső szavát! És ez a szó nem könyörtelen, nem is érdes vagy mesterkélt: minden pátosz vagy túlzás nélküli, egyszerű, keresetlen és mégis ünnepélyes. Önmaga felett tör pálcát, szigorúan, diszkréten, nem ámítja magát és általában nem sokat beszél saját személyéről; nem titkolja a többiek iránti gyöngédségét, de ezt a legnemesebb érzelmet is férfiúi büszkeséggel leplezi. Egyszerű szavakkal, mértéktartó, szelíd, halk hangon, de minden habozás nélkül mondja ki a kimondhatatlant — ott, ahol kimondja. Sokszor azonban csak érezteti, mint zenében a pauzát. A "Nincs hová" című versre gondolok. (Nem idézem, mert az "Irodalmi Újság" annak idején teljes egészében leközölte.) Első olvasásra: a hazátlanság elégiája kötetlen strófákban. Hosszas elemzés után jöttem csak rá, hogy tulajdonképpen egy kétszólamú ének felső szólama, rögtönzésszerű szabad változatok emelkedő intenzitással egy ki nem írt basszus felett, mely csökönyösen, osztinátószerűen ugyanazt a motívumot ismétli unos-untig. Vagyis: egy ismert zenei formának, a Passacagliának költői kifejezése! Vajon erre gondolt Bárdos, mikor megírta versét? Lehet, sőt valószínű, hogy nem. Állításomat ennek ellenére fenntartom, nem hasonlat céljából, hanem valóságosan létező nyelvi és zenei okokból, mert úgy vélem, hogy a vers ritmusának és zeneiségének olyan törvényszerűségei vannak, melyeket a költő akaratlanul is követ, ha valóban költő és nem szemfényvesztő.

BÁRDOS VERSEINEK zeneiségéről sokat lehetne beszélni: sokszor az egyébként rendkívül erős érzelmi tartalmukra is a zeneiségükön keresztül eszmélünk rá. Ám ez a zene sokszor néma, belső zene ágostoni értelemben. Bizonyságul hadd hivatkozzunk a "csattanók"-ra melyeket Bárdos különösképpen kedvel:

Ó, mindent el tudok képzelni már,
csak a valóság — elképzelhetetlen.
("Véres lapok")

vagy:

Zöld tengerek, fehér hegyek s barna
Rembrandtok ... égi és földi szín-
[csudák...
Fényetek mind egy forrásból fa-
[kadt!
Ó, egyetlen fényforrás: ifjúság!
("Búcsú")

egy más helyen:

... szenvedek kimondhatatlanul,
amért szenvedni nem tudok.
("Minek?")

a két utóbbi idézet egybevetve Petőfi ismert soraira emlékeztet:

e sebeknél jobban fáj nekem most,
Jobban fáj az, hogy már-már fele-
[dem
Ábrándjaimnak édes üdvösségét,
Óh tündérálom, első szerelem!

Bárdos jól ismeri a magyar költészet kelléktárát, de átszűrte azt saját egyéniségén. Még akarva sem válik epigonná. Pedig Arany János késői líráját vallja fő ihletőjének. Tagadhatatlan, hogy van nála valami az "Őszikék" hol tépelődő, hol rezignált hangjából, de nincs meg a koravén Arany kesernyés öniróniája, méla humora, melyet Riedl Frigyes virágos réthez hasonlít a Tátra fenyveseinek közepette. Közös bennük az övéik iránti mély érzelmi kapcsolat, Bárdosnál fiúi, hitvestársi, apai és nagyapai vonatkozásban bontakozván ki, az elhalt gyerek fölötti örökké sajgó seb, egy bizonyos fajta önérzet és makacsság, meg a szellemi nihilizmus elutasítása. De végzetesen szétválnak útjaik a hazafiság és kozmopolitaság viszonyában. Aranynál e kettő még összeegyeztethetetlen. De talán éppen itt fejlődött legtöbbet a magyar költészet Arany óta: nagykorúvá lett, nem kell már attól tartania, hogy elveszti egyéniségét a más népekkel való közös erőfeszítésben.

CSOKONAI nádasházba zárt kozmopolitának vallja magát egyik levelében, Mikes Kelemen zágoni lokálpatrióta maradt Rodostóban is. Hogy a kettő alapjában véve azonos, azt Bartók óta tudjuk. És ebben a meggyőződésben Bárdos Artur versei megerősítenek. Többször is hazátlannak nevezi magát, én nem annak érzem. Mert érzelmi és szellemi élete Magyarországon fejlődött azzá, amivé lett és külföldi benyomásai, tapasztalatai, mint a múltban, ma is magyarságát erősítik, gazdagítják. Csak az a kár, hogy ezt ma aránylag kevesen tudják; ám ezért éppen ő okolható legkevésbé. Évszázadok óta a külfölddel való visszony határozza meg a magyarság szellemi alkatának fejlődését; így volt ez a középkor Párizst megjárt magyar értelmiségieinél, így a reformátoroknál, a humanistáknál, sőt: a politikai (különösen a kossuthi) emigrációnál. És minden időben voltak Magyarországon olyan jószándékú és tisztánlátó emberek, akik okultak külföldet járt vagy külfödre szakadt elődeik tapasztalatain. Nem véletlen, hogy az asztala fölé hajló Mikes alakja volt több mint három évtizeden át a Nyugat gárdájának cégére és szimbóluma. A fejlődést megállítani nem lehet, a múltban sem lehetett. Mikor jön el annak az ideje, amikor végre Magyarországon is felismerik az újabbkori emigrációban rejlő pozitív lehetőségeket, hogy a magyar jövőnek a Bárdos Arturok legalább olyan mértékben előharcosai, mint azok (nem akarok neveket mondani), akik ma Magyarország szellemi életét irányítják? Lehet, hogy aránylag sokára, minthogy azonban a fejlődés végállomása nem lehet kétséges, nyugodtan várhatunk, Bárdos Artur is. Akár megéri, akár nem, a jövő elégtételt fog szolgáltatni neki. És életének nemcsak "gyermekeiben lesz folytatása", erről biztosíthatjuk.

Verseskötete — a művészi címlapot hozzá Beck András készítette — olyan, mint egy meleg, baráti kézszorítás, mely egyformán megillet minden olvasót. Igaz kincset rejtenek e versek: ezt csak az fogja igazán értékelni, aki tudja, hogy mekkora árat kellett fizetni érte.

Hiszem, hogy megérte.

GERGELY JÁNOS

HATÁR GYŐZŐ

Rongyoli-Bongyoli

rongyok rongyok rongyok mindenütt
rongy a hitvallásuk rongy az életük
a cafrang a mentség a cafrang a vád
fátumot-szerencsét hordó rongybabák
szertehulló — szeméten tespedő
világunk ez a rongykereskedő
szájjártató de esze nem forog
álmában is vásáron kujtorog
mi tegnap újdonúj volt s vadonat
elócskul mára cseppet sem divat
ölte vón' érte anyját gyermekét
ma már csak elhordott rongy fél szemét
Yachton mólókon rozzant stégeken
pojácapózban ráng a manneken
fél táti szájjal kelletőn liheg
csillant lamékat sánzsánt resztliket
csámpás-idétlen dugja lap hasát:
hurrá a győztes idiótaság!
nem asszony: hímringyónak öltözik
s fiúsan odatátja lábközit
mert mennél kihergeltebb kóborabb
annál sivalkodóbb a kofa had
szőrmék ködmönlő lompos potrohok
— kárál kukucskál lyukon kuncsorog —
zabrál aki él: dur-markolász-szerez
szerezni! az élet fűszere ez
ha ki nem szerez az megszerezhető
két kézzel adja: rossz portéka ő
s túlad magán mert gyors elócskulás
a sorsa — nem adja? doszt adja más
Rongy örvénye — vásár! ténfereg forog
lemezek ízek-bűzök rongy tranzisztorok
Világ-cafrangja én! hol aki kiás?
nem ember aki nem hisztériás
nem ember aki nem szerezni él
nagy-mindent akaró rongy semmiér'
Tetvek a bolhapiacon — s a viszketeg:
harácsolás a tetű-hiszekegy
harácsolás a láz a tűz a trükk:
rongyok rongyok rongy az életük

Modern magyar elbeszélők svédül

THINSZ GÉZA ÉS CSATLÓS JÁNOS NOVELLAGYŰJTEMÉNYE, P.A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG, STOCKHOLM, 1966

KEZDJÜK AZZAL, hogyan fogadja a hazai kritika a magyar irodalom külföldi terjesztését. A "Nagyvilág" 1966. novemberi számának 'Rosta' című rovatában Timár György beszéli meg az alcímünkben jelzett könyvet és a következő csattanós mondattal zárja cikkét: "Aki nem tud arabusul, az majd ír — svédül." Thinsz és Csatlós tud svédül, ezen a nyelven közvetítik a magyar irodalmat és a "Nagyvilág" kritikusa ezt helyesli is, de jobban szeretné, ha "arabusul" közvetítenék. Tanulságos közelebbről megnézni, hogyan kell érteni az arabust akkor, amikor "itt" is és "ott" is felhangzik a jóhiszemű kívánság az együttműködésre.

A "Nagyvilág" szerint "mindenképpen örvendetes dolog" a magyar irodalom népszerűsége, melyet ez alkalommal a svéd nyelven megjelent novellagyűjtemény bizonyít. De az örömöt "sajnos lelohasztja egy és más". Például a szerkesztők "nem irodalmi jellegű elfogultságai" a "jelenkori rész" válogatásánál. Elképzelhető, mit kell érteni "nem irodalmi jellegű elfogultság"-on, de ha óvatosan csakis a szöveghez rakaszkodunk, akkor abból támpontként a "külföldön élő" írók és a "hazai"-ak megkülönböztetése áll rendelkezésünkre. Nos, a jelenkori rész 13 novellájából a külföldön élők hárommal vannak képviselve a gyűjteményben. E háromból Lőkkös Antal fáj a "Nagyvilág"-nak, akinek irodalmi értéke szerinte nem indokolja, hogy "Gelléri Andor Endrénél nagyobb terjedelemben szerepel". Az igazság kedvéért megjegyzem, hogy Lőkkös novellája rövidebb mint Gellérié; de még ha hosszabb volna is, nem tudom, mióta irodalmi mérce egy novella sorainak száma. "De hát ezen nem érdemes vitatkozni" — legyint Timár lemondóan. Ez igaz. Érdemesebb és érdekesebb azon vitatkozni, miért tartja a "Nagyvilág" Thinsz rövid, a lényegeset kiemelő, tanulságos bevezetését "széteső"-nek, a "Nyugat" jelentőségének vázolását "érthetetlen"-nek a svéd antológia szerkesztőjének "politikai tisztánlátását" hibásnak.

HATVAN ÉV irodalomtörténetét három és fél oldalon nem lehetne tömörebben, világosabban, igazságosabban megírni. Persze, ez az irodalomtörténet maga "esik szét" két periódusra a sztálinizmus hétéves megdermedése miatt. Ez a bevezetésből világosan kiderül. De az is, hogy a "Nyugat" milyen céllal indult, hogy 1908-tól 1941-ig, betiltásáig, megtartotta vezető szerepét, mint a gondolatszabadság és a művészi függetlenség orgánuma. Mi itt akkor az érthetetlen? Ami a "politikai tisztánlátás" kérdését illeti, Thinsz bevezetésében, egyebek közt, ez áll: "Ide tartozik a fiatal generációból Sánta szűkszavú, de nemkevésbé drámai 'Nácik' című elbeszélése, mely világos utalás arra, hogy a probléma magja, vagyis az elnyomás, még ma is aktuális." Timár fogalmazásában: "ennek köszönhetjük (ti. Thinsz politikai nézeteinek) az érdekes hírt, mely szerint Sánta Ferenc 'Nácik' című írása a máról, a mai 'elnyomásról' szól". Először is "utalás az elnyomásra", vagy "a mai elnyomásról szól" — ez az árnyalati különbség éppen annyi, amennyi az irodalmi nyelvet megkülönbözteti a pártzsargon mindent leegyszerűsítő, feketefehér ábrázolásától. Másodszor: miért kell az elnyomást idézőjelbe tenni? Thinsz nem tette és igaza volt.

A NEM "ARABUS" olvasó zavartalan örömmel veszi kezébe Thinsz és Csatlós kötetét. Válogatásuknál egy szempont uralkodik: jó elbeszéléseket akarnak bemutatni. Húsz példán vonul fel a magyar novellairodalom. A svéd olvasó jó kézből kapja a felvilágosítást a XX. század magyar prózájáról, megbízható irodalmi képet nyer a változó módszerek, stílusok képviselőiről, egészen a legfiatalabb írógenerációig, mely "nem bízik semmiféle abszolút igazságban, vagy egyedülérvényes ideológiában, hanem előítélet nélkül próbálja visszaadni a belső és külső valóságot, a próza modern kifejezési formáinak segítségével".

Az idő kényelmesen, alig észrevehetően halad a századforulótól napjainkig. Koronából pengő, pengőből forint lesz. Krúdy szerenádozó gavallérjainak helyére a két háború közti kistisztviselők, vagy Móricz és Tamási parasztjai kerülnek, hogy az ötvenes és hatvanas években játszódó novellákban átengedjék a terepet a magánéletükben is politikai széljárásoktól irányított figuráknak. Móricz Zsigmond "Barbárok" című remekműve az üres puszta-romantika helyére az Alföld nehézéletű parasztjainak valódi képét állítja. Kosztolányi "Fürdés"-e a Balatonhoz visz, Kolozsvári Grandpierre Emil "Polgári szerelem" című novellájában a szőlőhegyek mámoros hangulata szűrődik át az iránian. Tamási Áron "Kivilágított fapiac"-a azt a tájat varázsolja a svéd olvasó elé, melyről alig tudhatta eddig, hogy a magyar kozmosz része: az erdélyi hegyek egyik kisvárosának piacterén vagyunk. Vidéki kisvárosokban játszódnak Gelléri Andor Endre "A fűszeresnél" és Füst Milán "Két ballada egy édesanyáról" című irásai. S végül a nagyvárosi élet változatai következnek korok és stílusok egymást követő tükrében: Nagy Lajostól a "Bérház", Kosztolányi bánatos története "Alfá"-ról, a kutyáról, Déry Tibor immár világszerte ismert és becsült novellája, a "Szerelem", Határ Győző "Kutyaharapás"-a (megjelent az "Irodalmi Újság" 1966. február 15-i számában) és Karinthy Ferenctől "Dukich Emil születésnapja" (vígjáték-feldolgozását jövőre műsorra tűzte a Vígszínház). Mándy Iván "Nyaralás" és Szakonyi Károly "Ködben a tavon" című novellái pillanatfelvételek a közvetlen jelenkorból.

Két elbeszélésnek (Karinthy Frigyes: "Cirkusz" és Ottlik Géza: "A művész és a halál") a varázsa abban rejlik, hogy a téma harminc-negyven év távolságában azonos: álom arról, hogy a műalkotás végtelenül egyszerű, de ugyanakkor megfoghatatlanul nehéz.

A SVÉD GYŰJTEMÉNYBEN csak két novellának nincs magyar témája. Cs. Szabó László "A koporsók"-ban olyan mesteri közvetítője a Nápoly-környéki kispolgár életének, ahogyan csak az örök emberi helyzetek ismerője és ábrázolója tudja megközelíteni a tértől és időtől független valóságot. Amilyen realisztikus Cs. Szabó stílusa a nápolyi novellában, olyan szürrealista Lőkkös Antalé "Romantikus történet"-ében. (Megjelent az "Irodalmi Újság" 1963. februári 1-i számában.) Pillangókról, frissítősüvegekről, luxusautókról, egy ismeretlen Mariannáról szól a mese és végül az ifjúról, aki keresi az élet titkát. Végeredményben minden író ezt keresi.

És mi más az olvasás, mint együtt menni az íróval a titok megfejtésének számtalan útján: versben, prózában, svédül, magyarul. Sőt, ha majd egyszer erre is alkalom nyílik: arabusul is.

KERÉNYI MAGDA

A BÉCSI ÜNNEPI HETEK idei programjában jelentős helyet foglalnak el a magyar vonatkozású prózai és zenei események. Bevezetőként ezekben a napokban folytak a Bartók-hét előadásai. A Theater an der Wienben május 26. és 27-én került sor a Pécsi Balett vendégjátékára és ugyancsak itt lépett színpadra június 4. és 5-én a budapesti Állami Bábszinház együttese. Június 8-9-10-én a Magyar Állami Operaház Szokolay "Vérnász"-ával és Kodály "Székelyfonó"-jával szerepelt az ünnepi programban. Az osztrák színházak és a Bécsi Operaház is rendez magyar vonatkozású előadásokat. A Burgtheater együttese bemutatta a Theater an der Wienben Madách "Az ember tragédiájá"-t Rudolf Heinz fordításában; a Theater im Palais Erzherzog Karlban Sarkadi Imre "Oszlopos Simeon" című darabját adták elő. Haydn "Orfeusz és Euridike" című operájának ősbemutatójára a koreográfiát Eck Imre készítette. — Május 24-én Derkovits-kiállítás nyílt a XX. század Modern Múzeumában. A tárlaton Derkovits Gyula mintegy 100 alkotását mutatták be.

TARDOS TIBOR

VIZSGA

Kilenc éves lehet az a rövidnadrágos, cúgoscipős kisfiú, akit a bal ajtón, a függöny mögül, a vizsgára bevezetnek. Senki más nincs a teremben, csak fenn a katedrán Tedra százados, és hátul, egy kis üvegfülkébe zárva, egy szakállas férfi, feltehetően a kis vizsgázó édesapja vagy más felmenőági rokona. Az üvegfülkébe hangközlő berendezés vezetheti be a külső zajt, mert a szakállas férfi néha nevet, néha bólogat, néha a fejét csóválja.

A vizsgázó kisfiú láthatóan ideges. Bizonytalan léptekkel megy oda Tedra elé a táblához, meg is botlik egyszer, a régi avas, fekete olajokkal megkent emelvény szélén.

— Gyere csak ide kicsi és mondd meg, — mormogja rekedten Tedra — hogy mi a különbség ... Igaz is, szomszédokról tanultál ?

— Tanultam — mondja csengő hangon a kisfiú, de érzik a remegés a hangja mögött.

— Hát akkor mi a különbség a szomszédok közt, — kérdi Tedra százados, s nádpálcájával egyenletesen veregeti a csizmáját. — Gondolkozzál, aztán feleljél — mormogja a fiú felé.

A fiú gondolkozik — vagyis kissé az ég felé mereszti sötétkék vagy sötétszürke, bizonytalanul repdeső tekintetét. A kezét is, összegörcsölve, hátratartja maga mögé. Az ajka is mozog, de csak picit. Tedra nézi, de nem szól.

Mikor már "gondolkozott" a fiúcska, így felel :

— Igenis, van különbség.

— Van, van — ismétli Tedra, lábszárát egyenletesen csapkodva. — És mi az ? Mi az a különbség ?

Most már nem kell mondani, hogy "gondolkozz!", a kisfiú a maga jószántából "gondolkozik", vagyis elcsór így néhány másodpercet a gondolkodás-munkából és a feleletből.

— Mi tehát a szomszédok közt a különbség ? — ismétli Tedra, látszólag nyugodt hanghordozással, egyenletes ütemben csápolva a csizmája szárát. — Mi tehát fiam? Mi ?

— Hogy ... nem egyformák — böki ki a gyerek.

— Oh — mondja Tedra. — Ez a gyerek egy kis zseni. Ezt a gyereket aranyba kellene foglaltatni. Ktűnő válaszokat találsz, pici fiam, látszik, milyen nagyszerűen készültél. (Ezzel nagyot üt a csizmaszárára.) No és, ha szabad kérdeznem, mi lenne az a "nem egyformaság" a szomszédok közt? Mi lenne az a különbségféle, amit most, mint vizsgázó egyén, te le méltóztatsz irni ? Hallgatom.

Csapkodja, szinte mosolyogva, a csizmaszárát, a kisfiú pedig, ő is, szinte mosolyogva szembenéz Tedrával, nem érti, micsoda ember Tedra százados, csak azt látja, hogy barátságosan morog neki, sőt csaknem mosolyog. Még az ő gyámola ott, hátul, az üvegfülkében, mert az sem ért semmit, még az is elégedett, és enyhén, boldogan mosolyog az üveg mögött.

— No, hát halljuk, pici bogaram — morogja Tedra.

A kicsi felnyitja a száját, mint a madárfiók, amikor bogarat vár az anyjától, nyitva hagyja ; égnek fordítva egy kicsit, aztán azt böki ki, elhúzott szótagokkal, kissé az ég felé :

— Minden szomszéd más és más. Minden szomszédnak megvan a maga sajátossága. Sok szomszéd van és egyik sem olyan, mint a másik. Van olyan szomszéd, aki ilyen és van olyan szomszéd, aki amolyan.

Idáig jut el, elég gyorsan; ekkor óvatos, vizsgálódó pillantást vet a lehajtott fejjel álldogáló, látszólag közömbösen hallgató, pálcáját látszólag hidegvérrel ide-oda lóbáló Tedrára.

— No és ? — kérdezi Tedra, maga elé morogva. — No és ?

— No és — mondja a gyerek — mindegyik más. Igen, minden szomszéd más — mondja laposan Tedrára pislogva. — Más.

— Más ?

— Igen. Más — mondja a kicsi.

Tedra kissé hátraveti a fejét, feltámasztja a saját állát a nádpálca végével s — még mindig álltában, még mindig szétvetett csizmás lábbal — azt mondja, csendesen, maga elé :

— Na jól van. Nektek, kicsikém, van szomszédotok ?

A kicsi felpillant, befejezte-e Tedra a kérdést, lehet-e már rá felelni. Tedra épp lehajtja a fejét, ezért a kicsi az üvegfülke felé pillant. Bent az üvegfülkében a papa — vagy hát a szakállas ős — vad igyekezettel "igent" integet szakállas fejével.

— No kicsi fiam ? — kérdezi orrhangon Tedra.

— Igen, van szomszédunk ! — mondja diadalmasan nyávogva a kicsi.

— Brávó — szól Tedra. — És hány van ?

A kicsi megint értelmesen rátekint Tedrára — pontosabban szólva, ismét csak vizsgálja, figyel-e a százados, vagy ki lehet-e játszani éberségét s rá lehet-e pillantani megint az üvegfülkére ? Ha lehet, Tedra a földre, maga elé tekint. Az üvegfülkéből viharos kétujj-felmutatás látszik, a szakállas ajkak kétségbeesett "kettő! kettő!" néma szóformálása.

— Kettő! — nyávogja diadalmasan a gyerek.

Tedra se nem örül, se nem búsul, hanem azonnal felteszi a következő kérdést :

— Egyformák ?

A kicsi most már minden elővigyázatosság nélkül azonnal az üvegfülkére tekint. Onnan kétségbeesett "nem" fejrázás látszik, rendkívül szomorú arcjáték, mely azt jelenti : "nem, nem, dehogy azok, nem!"

— Nem egyformák ! — vágja ki a gyerek.

— Nem azok ? — kérdi nyugodtan Tedra.

A gyerek megint a fülkére néz. Még viharosabb nemet lát.

— Nem ! — mondja hangosan, szinte szemtelenül.

— No jól van, kicsi fiam — mondja nyugodtan Tedra — és most figyelj. Mi köztük a különbség ?

Szinte megsemmisül, szinte az űrbe hull vissza a fiúcska is, szakállas őse is az üvegfülkében. "Mi köztük a különbség!" A vizsgáztató százados megőrült. A vizsgáztató századosnak elment a józan esze. Ilyen fiatal gyereknek, aki ráadásul kifogástalanul tudja a kérdezett tételt, ilyen nehéz, tananyagon kívüli, elméleti felsőbb filozófiai kérdést feltenni ! Abszurdum! Kiáltó igazságtalanság! Hallatlan visszaélés a vizsgáztatási hatalommal!... Hanem azonban nem sopánkodni kell itt most, de megfejteni, felelni, mégpedig gyorsan. Talán egy gyors felelet véget vet e részeges idegen tiszt garázdálkodásának. Talán egy helyes és gyors felelet megnyitja a fiú előtt a bejárati függöny, a szakállas ős előtt a bezárt üvegfülke boldog, kifelé vezető útját.

— A két ... szomszéd ... közt ... az a különbség !... — tagolja a szakállas ős a fülkében. — Az a ... különbség, hogy ...!

A fiúcska kíváncsian mered az üvegfülkéből feléje tárulló látványra. Igazán ez az egyedüli lehetőség arra, hogy bármit is feleljen a vele szemben álló tiszt kérdés-csapdájára. Igazán ez az egyetlen biztos megoldás, hogy megszűnjék ennek a reggelnek az izzadságos, váratlan, szörnyű tortúrája, kikerülhessen a szúrós szagú, baljóslatú üres teremből, újra a napsugarak alatt járhasson, szabadon kacagva, falevél-, fű- és kaszált széna-illatot szagolgatva, ugrándozva, mozielőadásra gondolva, mely már koradélután várhatja... De előbb felelni ; igen, de előbb felelni kell.

— Az a különbség, hogy ... — kezdi nyekeregni a gyerek.

— Egész mondatban felelj — mondja szárazon a tiszt.

— Igenis — helyesbít gyorsan a gyerek. — A mi két szomszédunk között az a különbség, hogy.

— No ? — mondja felpillantva Tedra.

— Az a különbség, hogy — feleli gyorsan gyerek, s kutatva nézi Tedra tekintetét.

Tedra visszanéz, nyugalmasan, elég hosszan. Aztán gyorsan kiegyenesedik, pálcáját maga mögé kapja, előrehajol, megnyom egy gombot valahol. Mindezt gyorsan, tárgyilagosan, nagyjából közömbös, sőt enyhén jóakaratú arckifejezéssel.

A csengő nagyon erősen felbődül, pedig nem szólhat közel: messziről és üvöltve szól, mintha legalább bádoglavór átmérője lenne, de krómozott bronzból, s ökölnagyságú elektromos kalapács verné, másodpercenként tízezret ütve rajta. A kisfiú felsikolt, s ég tudja, miért, kezét az égnek rázva, eszeveszetten üvölteni kezd. A szakállas férfi némán ugrál az üveg mögött, mint a csimpánz az állatkerti ketrecben, veri a vastag törhetetlen üveget az öklével, mint a gorilla, szája habzik, mint a Habzószájú Hamadué.

Bőrbe, üvegszalmába, ércbe öltözött két férfi rohan be, kezükben korbácsok, láncok.

— Parancsára, százados uram! — üvölt fel egyikük, vaskesztyűs kezét római-formájú sisakjához emelvén.

Tedra százados elfordul, rámutat a kimeredt szemmel egyfolytában ordító, kezét-lábát ütemesen rázó, magát a földhöz verő kisgyerekre :

— Nem tudott — mondja.

— Hogyan ! — ordítja a vassisakos. — Nem tudtál felelni a kérdésekre ? !

A gyerek észvesztve hengergőzik a földön, szája véres-habos, tekintetét vékony kezével elfödi.

— Nem tudott — mondja Tedra a vaskalaposnak. — Képzelje, nem tudta megmondani, mi a két szomszédja között a különbség.

A vaskalapos színészkedve emeli fejéhez vaskesztyűs kezét, mint aki mindjárt elalél.

— Nohát ! — motyogja — nem hiszem el !... Kisfiú, én ezt nem hiszem el, hogy ezt nem tudtad!...

— Bizony, nem tudta — mondja Tedra. — Képzeljék, nem tudta. S ez a disznó (az üvegfülkére, benne a magát véresre csapkodó, szeme gubóját két kézzel megmarkoló, azt kitépni próbáló szakállasra mutat), ez a gazember marha idehozta, vizsgáztatásra. Nem a gyerek a főhibás, én azt tartom, — tette hozzá Tedra. — Hanem az ilyen lelkiismeretlen ősök, az ilyen piszkos szamár szakállas gazemberek.

— Igenis ! — ordít a római-sisakos, vaskesztyűs kezét homlokához emelve.

— Okítsák csak ki őket — teszi hozzá a százados : pálcavégével kört ír le, s kisiet.

Minden úgy összehuppan, úgy összeloccsan, mintha a rugót kirántanák belőle, mihelyt Tedra elhagyja a színteret. A két római-sisakos orrot vakar, szellent, arrább rúgdalja a vastag lánccal sommásan összebilincselt félöntudatlan gyerektestet. Aztán egyszerre fordulnak egyet s váratlan tornamozdulattal maguk elé vágják a padlóra, s a kitárt ajtajú üvegfülkéből eléjük rántorgó szakállas testet.

— Hát nincs szerencsénk, szomszéd ? — mondja neki rekedt-kedélyesen a fő-rómaisisakos, s hátbavágja a szakállast. A másik a fejére vág a lánccal.

A szakállas lassan felpillant fektéből.

— No mi az ? — mondja a fő-rómaisisakos, kedélyesen röhögve. — Nézzd már, Jónás, a pasi nem hisz a szemének !

A Jónásnak aposztrofált másik rómaisisakos, szintúgy vaskesztyűsen, láncövezve, ezüstcsizmásan, mint a társa, a földre tekint, nevetve meglökdösi csizmahegyével a szakállas testet.

— Há'mmivan Sokoray-úr ! — bődül rá.

— Hagyjad, hisz nem hall-e! — mondja a fő-sisakos.

— A marhája — mondja a Jónásnak nevezett. — A barma.

— Mit akarsz vele, Ki ne viíígezd! — szól rá a fő-sisakos.

— Dehogyis víígzem — felel Jónás.

— Merhogy úgy kirántottad a borotvádat ! Várjál vele, előbb a kicsivel, azután meg... Tudod.

— Tudom én jól, főemberem — felel Jónás. — Nem azér húztam én ki a borotvát, amiért te főember uram gondolod.

— Akkor jó — dörmögi a másik. — Minden dolognak megvan a maga rendje.

— Dehogyis azért én, — mondja Jónás — hanem csak megborotválni.

— Ezt ? — kérdi a fősisakos s meghengergeti kicsit a szakállas félig-dermedt földönfekvő testét.

— Ezt itt, no, nem nagyon ! — mondja Jónás. — Nem annyira, hogy borbélymunkának elmenjen!

— Gondoltam ! — mondja a fősisakos röhögve.

— Csak éppen annyira, hogy visszaemlékezzen ránk !

— Heles ! — mondja vihogva a fő-sisakos.

— Csak éppen ennyire, — mondja Jónás, és nagyot nyes az életlen borotvával a földön fekvő arc szakáll-rengetegébe. — Csak éppen egy kis arcbőrrel vegyest való kis levevésre! Így ni! Csak egy kis emlékeztető borotválásra, bizony! Hogy el ne felejtse, he? Szomszéd uram, he? Ki lakik mellette jobbról, így ni, ez a jobboldala itten, meg azt se, ki lakik mellette balról, ez itt a bal oldal !

Nagyokat suhint a késsel, hull a lemetszett vörhenyesszínű szakáll, patakzik a vér a felsértett arcból.

— Jaj, jáhájáááj ! — ordít, vérző képéhez kapkodva a földön fetrengő szerencsétlen alak.

— Hogy el ne felejtsd, hogy egyik szomszédod én vaunék, ne? Lakásszomszédod, errül ! — s jól végighúzza a csorba borotvát a feltépett bőrön, jobbfelől.

— Hájájááááj ! — ordít, kapálózva, a véres szakállas.

— Se azt se felejtsd el, hogy erről-felől, füles, meg én lakok! — dübörgi ekkor a fő-sisakos, s magasra emelt vaspatájával beletúr a görcsbe-gebedő szakállas baloldali véknyába. — Errül-felől ezt jegyezd meg!

— Hááááááj ! — ordít, kezét-lábát, véres fejét, zúzott ölét, tiport veséjét ide-odahengerítve a földön a kétségbeesett, sötét folyadékok áztatta szakállas, illetve most már ex-szakállas. — Jááááj-jáháháááááj!!!

— Hát ez a különbség köztünk — mondja csendesen, csaknem békésen, csaknem derűs jóakarattal a fő-sisakos. — Bizony, két szomszédotok közt ippeg ennyi a különbség.

Két-három begyakorolt, fölényes mozdulat, s máris egybeláncolták a megszakálltalanított férfitestet a tágranyílt szemű, ütemesen remegő kisfiúval.

A fő-ember föléje hajlik a lábánál fekvőknek s mutatóujját oktatón megemelve, egészen halkan így szól :

— Egyik audóát a Jaunaas, maásik audóát a Kápsapanna szaktárs, csak ez a kilenbseég !

Aztán odafordul a társához.

— Öregem, felolvashatsz, csinálhatsz mindent, rádiózhatsz nekik, ilyen jól, mint most ezek, egy se tanulja meg a leckét. Jövő ilyenkor, ha életben maradnak, feltéve, bátran idejöhetnek, ezt a szomszéd-kérdést, legyen akármilyen szigorú az a vizsga, ugyan el nem vétik.

TŰZ TAMÁS

Idegenforgalom

a tétlenség kristálygömbjében úszva
tótágast viharzanak el a tritonok
tivornyáról érkeztek éppen
agyuk — ha van — hahotát tányércsörgést
zűrös derűt csépel el sebtiben

villamossággal teli a fejkötős látóhatár
áramszedők lopják a kozmosz rakományát
s az utazási irodák gyarmatosítják
a levegőt a vizet és a semmit

ó de megható ez a kisváros
világháborús emlékműveivel
csapnivaló szállodáival és a citromfákkal
Júnó — ez a tizenharmadik sor — you know
lehet hogy jól érezte magát a lidón
ha történetesen a férje Jupiter Tonans
nem zúdította fejére a mosdóvizet

keservesen fordul a nap a túloldalra
a szentatyák mindig kelet felé
rakatták az apszist s szegény
fotografus várhat még délutánig
hogy megörökíthesse a timpanont

KESZEI ISTVÁN

Gép

Pörögsz tulajdon tengelyed körül forogva
az ég szikrázó gyémánt-tengelye alatt.
De már benned minden csavart kikezd a rozsda,
rozsdásodik csikorgó csontod, a tudat.

A nagy Gépész keze múlandó gépezetté
csak azért szerkesztette minden porcikád,
hogy milliárd felé hasadj, bomolj, — ne ketté ! —,
s hogy túléljen a lelketlen golyóscsapágy.

Lélegzeted tartálya, izmaid rugója,
ereid, szíved, ez a lüktető, lázas óra :
szétpattan mind, benned minden motor megáll.

Egy monstruózus Ócskavastelep
földjére dobnak, ahol örök rozsda lep.
Nem aranyoz be többé élet sem halál.

Irodalmi Újság

Juliette de Jekel : egy név, amelyet érdemes megjegyezni

A tekintélyes "Nouvelle Littéraire" így emlékezik meg Juliette de Jekel fiatal szobrásznő első párizsi önálló kiállításáról, amely május 24. és június 7-e között volt látható a Saint-Germain-des-Prés egyik művészi fellegvárában : a Galérie l'Entremonde-ban.

Juliette de Jekel esetében az "entremonde" szó különös tartalommal telítődik, hisz művészetében több világ találkozik s forr harmonikus egésszé. Gyermekélményei Magyarországból valók, a szobrásznagyanya műtermében ébred hivatására, aztán Brazília következik kavargó, latin internacionalizmusával, végleteivel ; végül itáliai tanulóévek után Párizs : a megállapodás, letisztulás korszaka.

Az első vonás, amit szobraiból megragad a szemlélő: ez a lehiggadt biztonság, forma és érzelmek sugaras tisztasága. Az erőlködés nélküli természetes erő, amelyre — mint egyik párizsi kritikusa megjegyezte — "bármelyik férfi szobrász büszke lehetne". Ez a született egyensúlyérzék (ritka kvalitás napjainkban !) logikusan vezet a monumentalitáshoz, amely — mint a megrendelések tanúsítják — számos francia közület és a portorikói állam figyelmét is felkeltette.

De a monumentalitás csak egyik oldala Juliette de Jekel művészetének. Érmei legalább annyira megragadók, mint hatalmas fémszobrai: ezt az erényt a francia Állami Pénzverde máris három médaille elfogadásával honorálta.

A sokoldalúságot napjainkban szeretik a kiforratlanság bélyegével illetni. Nos, Juliette de Jekel ezen a ponton tanúsítja a legnagyobb merészséget, igéri a legtöbbet. Beton, bronz, égetett agyag, gipsz, fém, márvány : minden anyag titkára figyel, művész, akinek szükszavúsága, szerénysége mögött — talán öntudatlanul — nem kisebb törekvés lappang, mint egy új reneszánsz egyetemesség vágya és — záloga.

N. L.

*

GYÓNI GÉZA halálának 50. évfordulójára alapítványt létesített az iskola egykori tanítványának a békéscsabai Rózsa Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola tanárai és diákjai. A Gyóni Gézát ábrázoló plakettot minden évben az a végzős tanuló kapja, aki középiskolai tanulmányai során magyar nyelvből és irodalomból a legkiválóbb teljesítményt nyújtotta.

*

A PANNONHALMI KÖNYVTÁR rendezése közben érdekes kéziratokat és történelmi becsű tárgyakat találtak. Ezek között van Arany János egy levele és pipája, Bessenyei György kéziratos műveinek előszava 1776-ból, Vörösmarty Mihály egy levele, Berzsenyi Dánielnek Kazinczy Ferenchez írott néhány sora, Kisfaludy Sándor felirata Zala vármegyéhez, Czuczor Gergely órája, egy verskézirata és egy levele. A levelet Kufsteinből írta, ahol hatévi várfogságát töltötte, amit a "Riadó" című, a szabadságharc alatt írt verséért mértek rá. A gazdag kéziratanyagban megtalálták Kossuth Lajos röpiratát a Védegylet ügyében, Bolyai János, Herman Ottó, Xantus János egy-egy kéziratát, Jedlik Ányos dinamó- és galvánelem-tervét, Jókai Mór "Fekete vér" című drámájának kéziratát, Deák Ferenc egy levelét és azt a lúdtollat utánzó fémtollat is, amellyel 1867-ben a kiegyezési okmányt aláírta.

*

GRETA GARBO első filmsikerének rendezője, Georg-Wilhelm Pabst, 82 éves korában meghalt.

*

A VELENCEI EURÓPA televízió-fesztiválon Elisabeth Schwarzkopf kapta a legjobb televízió-operaénekesnő díját. A szórakoztató zene "Europremio"-díját Mireille Mathieu kapta.

*

A LENINGRÁDI Mérésügyi Intézetben lemértek egy pontot. A golyóstoll által hagyott parányi nyom súlya 0,00001158 grammnak bizonyult.

A NOBEL-DÍJ állandó titkársága Stockholmban határozatot hozott az idei díjak nagyságáról. Az összeget felemelték : az összel odaítélendő díjak mindegyike 320.000 svéd korona.

*

HAJDU HENRIKNEK, Ibsen kiváló magyar fordítójának V. Olaf norvég király köszönetét és gratulációit fejezte ki ; a kísérőlevélben John Lyng külügyminiszter a maga nevében is elismerően írt Hajdu Henrik munkásságáról.

*

DÉKÁNY ANDRÁS 64 éves korában, május 30-án Budapesten elhunyt. Számos regényt, kalandos útleírást, regényes útirajzot írt. A könyvhétre jelent meg "Robinson utolsó kalandja" című munkája, amelyben Defoe művét folytatva, az öreg világjáró utolsó utazását mesélte el.

*

SHIRLEY TEMPLE egykori gyermek-filmsztár — negyven éves. Asszonynevén : Mrs. Black. A közelmúltban bejelentette, hogy republikánus programmal képviselőnek jelölteti magát Kaliforniában.

*

SZELLEMI OLIMPIÁT is rendeznek a mexikói Olimpiai Játékok idején. Húsz ágazatban vetélkednek egymással a résztvevők. A nagy verseny témáiból : a mai kultúra nagyjai, visszapillantás a művészetek századaira, szobrászverseny, a népi táncok világszemlélje, rövidfilmek az ifjúságról és a békéről, a béke és a sport a művészetekben, a magenergia békés felhasználása.

*

KOLUMBUSZ expedíciójának felkészítése a közgazdászok számításai szerint a mai árakon mindössze 2.000 dollárba kerülne.

*

MEGVESZTEGETÉSSEL vádolja a rendőrséget a londoni filmstatiszták kétezer tagot számláló szakszervezete. A hírhedt postarablásról szóló filmhez ugyanis több száz rendőrt szerződtettek statisztaként — ezért a hivatásos statiszták, kenyerüket féltve, sztrájkkal és tüntetéssel fenyegetőztek.

*

GLÜCK FÉLIX festőművész metszeteiből és képeiből a párizsi Galerie de l'Université nagysikerű kiállítást rendezett. A kiállítás június 14-én zárult.

*

MARTHA ABBA, Pirandello élettársa, a mai napig is megakadályozta az 1936-ban elhunyt szerző 9 drámájának előadását azzal, hogy azokat Pirandello neki írta, tehát az ő tulajdonát képezik. A római Parlamentben javaslat hangzott el Pirandello műveinek államosítására, mert ezt az olasz törvények lehetővé teszik.

*

A KAZINCZY—AKÁC százhatvanadszor virágzik Széphalom községben, az egykori Kazinczy-kúria helyén emelt mauzóleum mellett. A ma csaknem egy méter átmérőjű, nyolcméteres akácfát Kazinczy ültette 1806-ban, akkori dolgozószobájának ablaka alá.

*

CHAGALL-KIÁLLÍTÁS nyílt meg Zürichben. A bemutatott képek között 8 olyan festmény szerepel, amelyeket a szovjet gyűjteményből adtak kölcsön és ezek először kerülnek nyugati közönség elé.

*

1400 ÉVES KENYERET találtak ásatások során a svédországi Orlundában.

*

LAMARTINE Irodalmi Díjat alapítottak Párizsban. A 10.000 frankos díjat először 1968-ban adják ki. Évenként jutalmaznak vele olyan mű szerzőjét, aki Lamartine szellemében alkot.

KALMÁR LÁSZLÓ budapesti zeneszerzőnek Doráti Antal átadta Londonban a Nemzetközi Kodály-alapítvány nagydíját. Az alapítvány nemzetközi kórusmű-pályázatán a zsüri egyhangúlag a "Seneca szentenciái" című, négyszólamú, vegyeskarra írt, zenekíséret nélküli kórusművének ítélte az első díjat.

*

AZ "ÜZLET A KORZÓN" című csehszlovák film nyerte el az Osztrák Filmkritikusok Szövetségének idei Aranytoll-díját, amelyet az év legjobb filmjének ítélnek. A filmet a magyar származású Jan Kadar rendezte.

*

ANDRÉ CLUYTENS, a nemzetközi hírű karmester meghalt. Antwerpenben, 1905-ben született, 16 éves korában mint zongorista nyert díjat. Francia művek mellett főként Wagner-operákat vezényelt, de nagy sikere volt Muszorgszkij "Borisz Godunov"-jának hanglemezfelvételével is.

*

A DEBRECENI Református Kollégium épületében megkezdték az egyházművészeti múzeum megalakítását. A négy teremben a magyarországi Református Egyház fennállásának 400. évfordulója alkalmából kiállítás nyílt. Ezt követően állítják össze az egyházművészeti múzeum angyagát. Bemutatnak egyháztörténeti dokumentumokat, templomi toronydíszeket, s a múzeumban kap végső otthont az a néhány sírkő is, amelyet a megszüntetett debreceni temetőből szállítottak a kollégium kőtárába.

*

REYMONT-EMLÉKTÁBLÁT lepleztek le Varsóban, a világhírű lengyel író születésének 100. évfordulóján.

*

AZ ILLINOIS állambeli Kranners Múzeumból hat kis méretű olajfestményt, köztük Rubens egyik művét ellopták. A tolvajok — mint a múzeum igazgatója megállapította — nem voltak igazi műértők, csupán a kis méret miatt választották ki a képeket, számos értékesebb mű elkerülte a figyelmüket.

*

A BŰVÉSZEK VILÁGKONGRESSZUSÁT és a bűvész-olimpiát július 5-9 között rendezik meg Baden-Badenben.

A MONTREALI VILÁGKIÁLLÍTÁS francia pavilonjából ellopták Giacometti egyik 15 centiméter magas szobrát. A műalkotást előzőleg 3.000 dollárra biztosították.

*

ÉVI HÉTEZER öngyilkosságról szerez tudomást az egészségügyi világszervezet, míg az öngyilkossági kísérletek számát 3 millióra becsüli. Egy Genfben megtartott szimpozionon a világszervezet szószólói a járványszerűen terjedő s különösen a fiatal korosztályokban sok áldozatot követelő jelenség beható tanulmányozására és megfelelő szociális eszközökkel való leküzdésére hívták fel a tagállamokat.

*

HARMINCHÁROM reklámmondattal tüzdelték meg az amerikai televízióban George Stewens rendező "Hely a nap alatt" című filmjét. A rendező pert indított.

*

SIDNEY KAUFMAN amerikai filmrendezőt megbízták, hogy készítsen filmet a Cannes-i Filmfesztivál történetéről. A félig dokumentum jellegű mű 20 részletet is tartalmaz majd a jutalmazott alkotásokból.

*

BARLANGRAJZOKAT fedeztek fel Ausztrália déli részén, a Nullarbor síkság alatti barlangokban. A 25 ezer évesre becsült rajzokról megállapították, hogy feltűnően hasonlítanak a Franciaországban és Spanyolországban talált barlangrajzokhoz.

*

FÜST MILÁN novelláját, "A cicisbeó"-t, Berki Erzsébet fordításában közölte a "Preuves" című párizsi folyóirat.

*

AZ ORSZÁGOS SZÉCHENYI Könyvtárban a Várban épülő új könyvtár elkészültéig a hatalmas nyomtatvány és kézirattár minden egyes darabját átvizsgálják, egyeztetik, hogy az új könyvtári épületbe hibátlan nyilvántartással kerüljenek helyükre. A munka több évig tart, mivel 940 ezer könyvet, több mint 152 ezer kötetnyi folyóiratot, 2 millió 200 ezer kisnyomtatványt, 450 ezer kéziratot, 120 ezer térképet kell újra besorolni a raktári rendbe.

*

A KURÁZSI MAMÁ"-BÓL, Brecht drámájából készít filmet a milánói Piccolo Teatro igazgatója, Giorgio Strehler. A címszerepet Sophia Loren alakítja.

GOYA ISMERETLEN FRESKÓIT fedezték fel a saragossai Basilika del Pilarban. A freskók szakértői vélemények szerint a nagy művész legszebb alkotásai közé tartoznak.

*

PETER T. VINCENT (Vajda Péter) a kanadai „Dho News" című lapban cikket írt a kanadai magyar bevándorlás előtörténetéről. Az első kanadai magyar bevándorló Berczy Vilmos volt a XVIII. században. Berczy 1748-ban született Magyarországon és 1793-ban érkezett Kanadába. Ő volt az első magyar lovassági tiszt a York Militiában.

*

A FIATAL CHURCHILL címmel újabb film készül Churchillről. Ifjúkori kalandjait, elsősorban szökését a bur fogságból filmesítik meg. A címszerepet James Fox játsza.

*

KURT MELACH bécsi író "Arcihmedes avagy a fizika órája" című műve nyerte az idén az Alma Johanna Königről, az 1942-ben a fasiszták által meggyilkolt bécsi költőnőről elnevezett díjat. A darabot az idei Bécsi Ünnepi Hetek során a Theater am Börsenplatz mutatta be.

*

AZ OSLÓ NORSKE TEATRET Budapesten vendégszerepelt. A társulat Ibsen "Nórá"-jával mutatkozott be. A színház a közeljövőben bemutatja Madách "Az ember tragédiája"t is.

*

HEMINGWAYNEK eddig még ki nem adott "Fekete szamár a keresztútnál" című 25 oldalas elbeszélése 6.250 dollárért kelt el New Yorkban egy árverésen. A mű a második világháborúban játszódik.

*

MOZART "Don Juan" című operájának díszleteit a spoletói Két Világ Fesztiváljának előadására Henry Moore, a világhírű angol szobrász tervezi.

*

ÁTVILÁGÍTJÁK a Chefren-piramist egyiptomi és amerikai régészek, hogy megállapítsák, hogy mit tartalmaz. Hasonló vizsgálatot terveznek a Cheopsz-piramissal is.

*

VARSÓBAN megalakult a Magyar Irodalom Baráti Köre, a Tudományegyetem magyar tanszékének kezdeményezésére. A Körnek neves műfordítókon kívül sok fiatal irodalomtörténész, költő, filológus tagja is van.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 17a, Pitt Street, Sydney. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Braziliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Ratngar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 13, Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 500 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZEPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Újság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVIII. évfolyam 12. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1967. július 1.

SZABÓ ZOLTÁN

HONI ÉRTÉKEK

1. Félszáz levelezőlap

"ÉRTÉKES nyomtatott könyvek, zeneművek, levelek, kéziratok és történelmi dokumentumok" — jelzi az árverésre kerülő holmit Sotheby katalógusa ; a terem régimódi : két hosszú zöld asztal ; az érdeklődők többsége idősebb, nagy része férfi, mind olvas ; van, aki jegyzeteket is készít ; egy arc, szemüveg mögött, elégedetten el-elmosolyodik : a hangulat egy múzeum könyvtáráé, de áhítatosabb ; kolostori könyvtáré inkább ; olvasnak : értékes kézirat ; az altiszt arckifejezése egy egyházfié ; a mozdulata törékeny holmihoz szokott kézre vall. A fehér mappák kötegével úgy bánik, mint a ministráns a misekönyvvel. Rajtuk katalógus-szám ; mellette egy másik azt jelzi, hogy egy vagy öt vagy tizenegy levelet, kottát vagy levelezőlapot őriz a mappa.

Képeslapon a kép a századfordulóra utal, fiákker baktat a bulvárokon, a postabélyeg s az üzenet kelte 1903, 1904, 1905. Írójuk fiatal ember volt akkor: huszonkét-huszonhárom éves.

1881-ben született Nagyszentmiklóson. Atyját hétéves korában vesztette el. Édesanyja az egyik vidéki városból a másikba költözött. Kereste, hogy hol adhat jobb nevelést, zenei nevelést a fiúnak. Pozsonyban állapodtak meg. A várost ez a fiatalember olyan borsosan jellemezte később, ahogy a fiatal Petőfi Debrecent : *"Idegenek, névtelen hősök,* — olvasom az egyik levélben — *nagyon nehezen boldogulnak, valamint a madarak lépre, azonképpen a pozsonyiak névre mennek."* Pozsonyból Budapestre került, már édesanyja nélkül, 1899-ben. Amikor ezt a levelet és ezeket a lapokat írta, a Zeneakadémiát épp elvégezte. Becsült zongorista. Több kompozíció szerzője. A Duna folyóról tizenegy éves korában írt egy darabot zongorára. Tizenhat éves korában szonátát írt. Egy év múlva kvartettet zongorára és vonóshangszerre. Ekkor már zenekari művet is írt. "Kossuth szimfóniá"-ja is elkészült 1903-ra.

Hazai holmi hever előttem. Aminek nemzetközi értéke van s ez növekedik. A gyűjtőt ezért érdeklik. A zeneértőt, mert a muzsikus első "romantikus periódusának" termései. Engem az érdekel, hogy milyen volt a lángész úrfi korában ? Milyennek mutatják lapjai, levelei ?

A FIATAL BARTÓK (az ő levelezőlapjai kerültek árverésre Londonban *"Property of a Lady"* jelzéssel) a kártyákat nagyrészt ugyannak a hölgynek küldte. Rövid életjelei vagy szavakból vagy hangjegyekből tevődtek össze : a címzett maga is muzsikus volt. Kották, lapok, levelek mellé ide került a fényképe is. Ez is értékes holmi, holott nincs rajta írás. A szikár, szigorú arc még pufók és sima, a keménygallér úgy emeli, mint váza a bimbót. Ahogy ezeket a lapokat nézegetem, úgy rémlik, hogy a fiatal muzsikus levelet, lapot feladni szeretett. Nem írni... Van egy fél tucat, amire csak a címet írta rá, mást nem. Saját nevét se. Csak elküldte. Hollétét úgyis jelzi a kép ; személyazonosságát így is jelzi az írás. Figyelmét az jelzi, hogy postára adta. Van itt lap Pozsonyból, Pestről, Bécsből, Párizsból, Londonból is. Van karácsonyi, húsvéti üdvözlőlap. Képeslap, amin a századforduló egy híressége látható. Van sok postai levelezőlap, amin kép nem veszi el a helyet az írás elől.

A címzést többnyire nem úgy írta a lapra, ahogy ez szokás Párizsban, Bécsben vagy Budapesten. Hanem fordítva. Ahová más a címzett nevét írja, oda ő a címet írta. Ahová más a címet, ő a nevet. A cím felülkerekedik, alákerül a címzett : *Szövetség utca* 99, II. 13, veti oda a kéz, alája írja ezt : *"Nagyságos Arányi Adila Úrnőnek."* Postai levelezőlapot, mivel a túloldal üres, a fiatalember többnyire kottapapírnak használt. Zenét üzent. Egyik-másik kiskompozíciónak címet se adott. Ám az egyiken bolhabetűk jelzik, hogy a zene a *"Túlvilági Élet Örömei"*-ről számol be Arányi Adila úrnőnek. (Abból, hogy a név a cím alá kerül ez alól a kéz alól, lendületes elme azt következtetné, hogy Bartók kora úri korában megvetette a polgári konvenciókat. Ahol a konformizmus előírt kereteket, például anzikszkártyán, ő azonnal átlépett rajtuk. Saját szokásaihoz azonban mintha ragaszkodott volna.) Mivel postai lap egyik oldalára címet, túloldalára kottát írt : képeslapon is csak a cím kerül az üres oldalra. Az üres helyet a címzés baloldalán pazarlóan kiaknázatlanul hagyta. Az üzenet : a kép melié szorult ; a szük helyet a kép peremén takarékosan kihasználta. Így az írás, ha kotta, ha betű, többnyire képaláírás lesz a lapon, ez, ha videki, nádkunyhót láttat, gubás pásztorokkal. Ha párizsi: valamely nevezetességet, ha bécsi, a Burgot, ha londoni : a Towert. Kellemes karácsonyi ünnepeket Bartók behavazott tájjal kívánt, boldog újévet szerencsemalaccal ; az egyiken kettővel : szerencsekoca taligát vontat, amiben rózsaszín szerencsemalac gömbölyödik. Kellemes húsvéti ünnepeket tyúkot vagy tojást ábrázoló képeslapokon kívántak a címzettnek.

AZ IFJÚ LEVELEZŐ, mintha pedánsul vagy gúnyorosan, ügyelt volna az összhangzatra : a kép és az üzenet egybehangzására. Ritkább, hogy a kép alatt az írás véleményt fejez ki : *"Íme a MESTER"* — írta Bartók Richard Strauss fényképe alá. Máskor célzás a képaláírás. Varsányi Irén néz maga elé nyájasan, de tűnődve, mint aki nem tudja, mitévő legyen a képen. *"Legyen meg a maga — akarata..."* — írta a díva képe alá, Arányi Adila úrnőnek, az úrnő tudta, hogy miért ? A szokásos "Bartók Béla" névaláírásból névalárajzolás lett ez alkalommal. A rajz mesterkélt. akkurátus : a "B" betű, ahol lehet, óriási csigavonalakkal kacskaringózik. Feltehetően célzás ez is, összhangzatban az üzenettel. (Ez a fiatalember — ébred a gyanú — az ugratástól korántsem idegenkedik ; ha ráadta magát, félbe nem hagyta.)

Az egyik lapon egy elemistát játszik a virtuóz kéz, aki most tanul írni, "úr ír" ... nehezére esik a mondandó, ha hosszabb : "MÉR VÓT MA OJAN ROSZKEDVŰ" — kérdezte Bartók az úrnőt, hátulgombolós betűvetéssel, egy "SZOMBATON", ahogy a keltezés jelzi. Az egyik betű nagyra dagadt, a másik zsugorodott : mindegyik meg-megtorpan ; járt a baba, járt a babakeze, járt ? A helyesírás, a külalakhoz igazodott: az "olyan"-ból OJAN lesz s azzal meg nem elégszik, hogy a ROSSZ-at ROSZ-nak írja, az elválasztás így fest : ROSZK-EDVŰ ; nem a sorvégen, hanem az oldalközépen. (A fiatal Bartók nem alkuszik : perfekcionista : ha mondandójához gyerekírás illik, gyerekíráshoz gyerek-helyesírás, csak a nevét írja le helyesen, de gyerekesen, mivel a nevét a gyerek is helyesen írja.) Mire céloz a tréfa? Arra, hogy a címzett felhúzta az orrát, vállát vonogatta, hátat fordított, sarokba kívánkozott, hogy ott duzzogjon, szipogjon, tudatva a felnőttekkel, vele, hogy visszaadja a babaruhát ? (A fiatalember, aki zenével fejezi ki magát, aki a szó kifejezőeszközével takarékosan él, az írás külalakját is kifejezőeszköznek tekinti ?)

Egy válaszlevélben, az elején, a megszólítás után ákom-bákom rajz, patikus se fejtheti meg, azt se, hogy angolul vagy magyarul íródott-e ? Ezt látta az úrnő levelében. Nem tudta kiolvasni. Hát belerajzolta a válaszába. Határozott méltatlankodását azon, hogy ez a pár szó olvashatatlan, hogy három szó megértésétől megfosztották, őt, nála szokatlan szószaporítással, egy oldalnyi terjedelemben adja a hölgy tudtára. Olyanformán, hogy agyba-főbe dicséri azt, hogy az olvashatatlan, s így érthetetlen szavak ábrája látványnak — igen artisztikus és lendületes. (Ez a fiatalember így bókol ? Ugratással ? Az érzelmest mindenképp kerüli.) "BIZISTEN HA MAGA PESTRE JÖHETNE TÉLEN AKKOR SZÍVESEN SZÍVESEN LEMONDANÉK ANGLIAI UTAMRÓL — írja húsz éves korában — DE ÍGY — MIKOR VÁR A SZONÁTA : MAGÁRA VÁR!"

A SZONÁTA ? (Az ember rátarti. Pillanatnyi impulzusainak föltétlen engedelmeskedik.) Amikor az úrnő koncertjét nem tudja a művészszobából hallgatni, mert az ajtónálló oda nem engedi be őt, sarkon fordul. Elmegy. Meg is írja ezt. Igen részletesen. Azzal együtt, hogy neki mindenféle egyenruhás cerberusok útját ne állják. Ezt nem szívleli. (A dicséretet se.) Emitt az hökkenti meg, hogy címzettje is párizsi sikereihez gratulált. A "siker" szó biztonság kedvéért idézőjelbe került. S meghökkenésében váratlanul letegezi a hölgyet : "HÁT TE IS ? LÁTOM BRUTALIA ?" — kérdi. A tegezést a latinból fordítás-torzítás indokolja. Amiben van enyhe célzás Caesarra is... (Fűszerből a csípőset kedveli ?) Képeslapból, ha nem városkép, a lehető leggroteszkebbet választja ki. Párizsból egy sorozat "La Lune Journaliste" lapjait küldözgeti. Bécsből elküld egy nyomasztó kártyát : képes felén egymás mellé zsúfolt csecsemőfejek láthatók százával : "SOK KEDVES KIS KUKAC" — kerül oda Bartók képaláírása a gyerekfej-halmazhoz.

AZT, hogy az ifjú feladót a címzetthez közvetlen szóértés és emberi kapcsolat fűzhette, nem a szavai fejezik ki, inkább a lapok sűrűsége, válogatásuk ösztönössége, a keresetlenség az életjeladásban ; mindegyik lap azt fejezi ki, hogy címzettje a küldőnek eszébe jutott, erre vett egy lapot, ráírt valamit és elküldte, nyomban, csak ezt. (A kézírás folyton változik, ha az író ideges, tüskés a betű, ha jobbkedvű, hajlékony, a kotta azonban mindig kalligrafikus.) Betűi igen sokszor és sokféleképpen alkalmazkodnak, idomulnak a szöveghez. Egy négysoros üzenetben, ami így kezdődik : "ERŐSEN TILTAKOZOM AZ ELLEN AZ ÁLLÍTÁS ELLEN", az írás egy írnoké, aki könyökvédőt hord egy századvégi ügyvédi irodában : szóhoz a formája idomult. S van itt néhány levél a húszas évek elejéről. Negyven éves korában egyenesebb, játékossága tűnőben. *"Gyönyörű az idő* — írja Párizsból Párizsba Arányi Jellynek, ahová Londonból várja — *remélhetőleg jó átkelésük lesz, illetve volt ... Pá ... már nagyon örülök magának.* Már nem a szonáta örül ? *"[illegible] befejezni ezt a levelet,* — olvasom másutt — *hadd menjek magához, sürgősen, sürgősen."* Egy hívólevél ilyen : *"Január végén vagy február elején előadásra kerül Kékszakállúm és Fábólfaragottam Frankfurt am Mainzban : én is ott leszek. Ez olyan közel van Londonhoz. Nem tudna lerándulni erre a számomra nagy eseményre... ha ott találkozhatnánk. Vagy túldrága az út?..."*

A MINISTRÁLÓ ALTISZT még néhány öles mappát tesz elém, szentkönyveknek kijáró áhítattal. Az egyikben a "Székely Keserves" kézirata. *"Nem virradok örömre, nem sötétülök kedvemre"*, írta alá Kodály a szöveget, ezt lefordították angolra is, angolul — Bartók szavával élve — úgy hat. mint a virág neve egy táblán, a virág helyett... A fordító, tudomás végett megjegyezte a székelyekről, hogy "Attila bandáinak maradványaiból tevődnek össze." (Volt Bartók-kotta, ami 400 fontért kelt el. Egy-egy levelezőlapgyűjtemény 50-60 fontért. Olyan lap, amin van címzés, de nincs szöveg és aláírás, 5-10 fontot ér, ez idő szerint. Az ifjú Bartók szignálatlan fényképét, egy másikkal együtt 90 fontért vette meg valaki.)

2. Képek, rajzok

EGY KAPUALJBAN, a Piccadillyn, diszkrét plakát : "Twentieth Century Hungarian Art" hirdeti a londoni magyar kiállítást (1) ; gombnyomásra lejött a lift, vele egy altiszt ; a második emeleten fiatal hölgy kézmozdulata irányított az első terembe : a terem tágas, de főként magas ; e tetőcsarnok öt méter magas falain elfértek volna Csontváry legnagyobb vásznai is : a *Baalbek*, a *Taormina*, az egyik *Cédrus* kép, a *Panaszfal* is, ráadásnak... szükség is volna rájuk, nemcsak a méreteik miatt ; harsogó színeik épp megfelelnének harsány fogadjistennek a falak szürke felületén, amikre az üvegtetőn át szürke fény permetez : borult az ég odafenn.

Egyedül vagyok idebenn ; hivatalzárás után és tárlatzárás előtt egyedül nekem mutatja be méreteit és minőségét a század magyar művészete ; egy kép elé se rajzolódik kócos férfifej vagy díszes női kalap : a Csontváry-vásznakat, szám szerint négyet, akadálymentesen nézhetem ; közelből vagy távolból, ahogy jól esik ; inkább közelről nézem : kicsinyek ; a festőt a vásznai közül az *Önarckép* ábrázolja is, képviseli is. De miért *A hídon átkelő társaság* képe jött ide Budapestről, az érdekesebb — és még kisebb — *Tóparti lovasok* helyett ? Miért a *Castellamare*-kép került e kiállításra, ha magyar, a *Hortobágy*-kép helyett ?... Nem jobb nála... ! Ráuntak a hazai Csontváry-kultuszra a kiállítás rendezői s ennek Londonban adtak kifejezést ?

AZ EGÉSZET NÉZD, ne részleteken akadj fenn, tanácsolom magamnak. Kiállításnak előbb a lehetőségeit mérd le, összeállítását utána bíráld. Indulok is, hogy elébb a termeket járjam be, lássam az erdőt, nem nézve még a fáit. *(Honnan e szokás ? — Mióta tart hatalmában ? Cassou tehet róla ? Jean Cassou keze van ebben. A szokásért azok a délutánok felelősek, amikor egy hasonló kiállítás képeit válogattuk, helyüket keresve a Musée de l'Art Moderne falain ? Majdnem húsz éve ennek. Alighanem ott tanultam meg, tőle, hogy egy ilyen kiállítás — kiállítás gyanánt is — lehet művészi alkotás : ha van műgond, színérzék, formaérzék, arányérzék, ellentétérzék a képek elhelyezésében is. A vásznak ott hevertek előttünk, kiterítve. Nem ugyanezek. De ugyanezeknek a festőknek a vásznai. Egyiken-másikon összekülönböztünk. Azon, hogy kell-e vagy nem kell ? Azon, hogy : ha kell, hová kerüljön ? Én a hazai szempontokat mondtam, a teljességét, a honi értékelését, hivatalból. Ő a helyi szempontokat, a párizsiakat : a hatás a fontos, a mellérendelés módja se mellékes... "Mais, mon cher!" fakadt ki, ha túlzott eréllyel mondtam a magamét s húzott a múzeum egy-egy terme felé ; példán mutatva, hogy elhelyezés remekműveket is emel.)*

(Folytatás a 3. oldalon)

(1) Lásd : Czigány Magda beszámolója, "Irodalmi Újság", 1967. június 1.

JÚLIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Szabó Zoltán : Honi értékek (1. old.)
Sárközi Mátyás : Megjegyzések egy kiállításhoz (3. old.)
Landy Dezsö : Emlékezés Ligeti Pálra (4. old.)
Kerényi Károly : Énekes Homeros (5. old.)
Enczi Endre elbeszélése : Idill (6. old.)
Halász Péter : Vita egy magyar film körül (7. old.)
András Sándor versei
Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Glassboro

Lenin annak idején még úgy vetette fel a kérdést : "Ki kit győz le ?". A glassboróí találkozó előtt e drámai és fenyegető probléma, már szinte a komikum határait súrolva, oda módosult: ki kit hív meg? Hruscsov még azt süvítette a mai Amerika felé : "El fogjuk temetni Önöket", és azt ígérte a holnapi Amerikának : "Az unokáik kommunizmusban fognak élni". Johnson és Koszigin találkozója már nem a temetés, hanem véletlenül éppen egy unoka születésének jegyében zajlott le, s a két "nagypapa" között aligha esett sok szó arról, milyen társadalmi rendszerben fognak élni egymás unokái. A lényeg az volt és az marad, hogy egyáltalán — *éljenek*.

A közel-keleti válság, paradox módon, az ágyúk dörgése és a bombák robbanása ellenére nem a harmadik világháborút, hanem az enyhülés lehetőségét hozta közelebb. Ebből az enyhülésből egyelőre még kevés konkrétum látható ; de nem konkrétum-e önmagában is a glassboróí találkozó ténye ? Az oroszok, minekutána nap mint nap a legélesebben támadják a Vietnamban "agresszszorkodó", "légikalóz", "népirtó" amerikaiakat, minekutána teljes mellel, vagy inkább teljes hangbőséggel kiálltak arab barátaik mellett az "amerikai imperialisták felbujtatta" Izraellal szemben, kapva kaptak az első alkalmon, hogy ugyanezekkel az agresszorokkal, felbujtókkal, szövetségeseik ellenségével és ellenségeik barátjával komolyan tárgyalhassanak. Ha következetesnek nevezni nehéz is, helyesnek és üdvösnek ítélni annál könnyebb ezt a magatartást. S ami a gyakorlatot — és nem a propagandát — illeti, a szovjet attitüd még csak túlságosan következetlennek sem mondható. Vajon Sztálint és Hruscsovot nem jellemezte-e mindig, legalábbis a külpolitikában, a legkörültekintőbb óvatosság ? Vajon az ötvenedik születésnapját ünneplő szovjet rendszer külügyi alapelve nem mindig az volt-e, hogy csak a gyengébbet támadta meg, — az erősebb előtt újra és újra meghátrált ?

A világ sokáig abban a tévhitben élt, hogy Kelet és Nyugat, ezen belül pedig a Szovjetunió és az Egyesült Államok között kényes, de pontos egyensúlyhelyzet van. Berlin, Kuba és most a közel-keleti háború nyomán bebizonyosodott, hogy másképpen áll a dolog. A földtekén csak egyetlen szuper-nagyhatalom van : Amerika ; utána, de csak jóval utána következik Oroszország. A szovjet vezetők, ha fogcsikorgatva, ha szemérmesen is, (mi sem jellemzőbb e szégyenlősségre, mint a glassboróí találkozó megcsonkított, meghamisított, letompított ismertetése a moszkvai — és a budapesti — sajtóban), elfogadják, tudomásul veszik, tiszteletben tartják az erőviszonyok ilyetén állását. Az első kínai hidrogénbomba még inkább arra készteti őket, hogy ne hidakat égessenek, hanem hidakat verjenek a Nyugat felé.

Glassboro igazi jelentőségét ma még lehetetlen felmérni. Az elmúlt évtizedben a csalódások eléggé kijózanítók voltak ahhoz, hogy ne tápláljunk vérmes illúziókat. Washington és Moszkva, ha a maguk elhatározásainak urai is, saját táborukon belül ma már lényegesen csekélyebb a befolyásuk és a döntési lehetőségük, mint amekkora tíz vagy tizenöt évvel ezelőtt volt s úgy fest, hogy az igazi veszélyt manapság nem is a fegyelmezett Nagyok, hanem a rakoncátlan Kicsik és Közepesek jelentik. De az a felismerés, hogy sem az Egyesült Államok, sem a Szovjetunió nem kívánja a világot pusztulásba dönteni a kedvükért, talán le fogja hűteni a legforróbb fejűeket is.

M. T.

Az IDŐ Sodrában

A magyar irodalom

nyugati árvaságáról sok szó esik Magyarországon, gyakori téma itt is és nemcsak irodalmi körökben. Ez a nemes magyar exportáru nem talál kellő piacot Nyugaton. És, hogy folytassuk a triviális, a külkereskedelemből kölcsönzött fogalmakkal : ez a magyar exportáru — néhány kivételtől eltekintve —, emberi fogyasztásra alkalmatlannak ítéltetett. Elsősorban a próza- és drámairodalomról beszélünk, — a lírának, a magyar lírának külön törvénye van, ami sajátos erejéből adódik, a bartóki szemlélet nemzeti és nemzeteket átfogó ihletéséből. Ezért sikerült a magyar líra viszonylagos frontáttörése.

Úgy látszik, hogy a hivatalos magyar irodalompolitika megelégszik ezzel a helyzettel, annál nyugodtabban, mivel a szovjet blokk államaiban a magyar prózai irodalom jelentős mennyiségben, hellyel-közel minőségileg is elfoglalta helyét. Nem kell bizonygatni, hogy ennek nagyobb a politikai, mint irodalmi jelentősége. És ha az előbb a kereskedelem nyelvén beszéltünk irodalmi exportról, talán kissé méltánytalanul is, de ebben az esetben ezt már nyugodt lelkiismerettel tehetjük. Kölcsönösségi alapon, üzleti szerződéses alapon terjesztik egymás között a népi demokráciák irodalmát és ha értékek vannak közöttük, — az öröm számunkra is.

A nyugati megjelentetés fiaskóját néhány Magyarországon megjelent cikk már több ízben próbálta az emigráció nyakába varrni, elhallgatva azt a tényt, hogy ha a magyar irodalommal egyáltalán számoltak Nyugaton, — abban a legnagyobb érdeme mindig az emigrációban élő íróknak és fordítóknak volt. Mondani sem kell, hogy ezeknek a magyarországi írásoknak nem irodalmi, inkább ellenséges politikai vetületük van.

Most az "Élet és Irodalom" 1967. június 17-i számában Boldizsár Iván "Az angyal lába" című vezércikke másképp közeledik a témához. Nem vádol, hanem vizsgálódik. És megállapítja, hogy Nyugaton... "kiadnak egy-egy regényt, de a siker elmarad. Márpedig nemhogy a frontáttöréshez, de a beszivárgáshoz is sok jó regény és legalább néhány jó színdarab kell. De nincs." És hogy miért nincs, azt így indokolja : "A mai magyar irodalom — és most főképpen regényre és színdarabra gondolok — nem tesz eleget annak a hármas igénynek, amelyet a zene kielégít : a modernségnek, az egyetemességnek és a sajátosságnak."

Ez lenne a végső következtetés? A diagnózis még nem terápia. Az "Irodalmi Újság" 1966. december 15-1967. január 1-i számában utalt a gyógyulási lehetőségre. Fel kell emelni a nyugati irodalmi sorompókat. Évtizedek mesterséges elszigeteltségében nem lehet betölteni a "hármas igényt". Így menthetetlenül kimaradunk a világirodalom vérkeringéséből s az egészséges cirkuláció helyett a magunk háztáji vérkeringésében túlságosan és feleslegesen sok vörös vérsejtet termelünk. A magyar írók, a magyar irodalom ennél többet érdemel. És, hadd tegyük hozzá kissé nemzeti büszkeséggel, talán a világirodalom sem járna rosszul.

N.

Agytolvajok

1961-ben az amerikai William Douglas azzal a szándékkal jött át Európába, hogy különféle országok értelmiségi köreiben ráakadjon azokra az értékekre, akiknek a munkássága nyereséget jelenthetne az Egyesült Államoknak. Végül is Angliában kötött ki, ahol a tudományos világgal mint a "Carriers incorporated" elnöke lépett érintkezésbe abban a reményben, hogy támogatni fogják működésében. Így is történt. Douglas tervét egyhangú lelkesedés fogadta s így hamarosan megnyitotta — London legelőkelőbb negyedében — a szellemi kiválóságok toborzó irodáját. Tudósok, kutatók, alkotó emberek színejava jelentkezett a csábító állásajánlatokra. Két évig minden úgy ment, mint a karikacsapás ! Douglas időnként vissza-visszatért hazájába, hogy ott az egyre nagyobb számú jelentkezőnek munkalehetőségeket találjon. Megbízásból vagy csak a saját szakállára dolgozott ? Rejtély. Tény, hogy szavahihető volt és számítani lehetett az ígéreteire. Talán éppen az volt a baj, hogy túlságos buzgalommal végezte feladatát, s így a sajtó felfigyelt a működésére. "Agytolvaj"-nak, "Mr. Brain-Drain"-nek kereszteltek el, aki a nemzet tehetségeitől fosztja meg a birodalmat. A Brit Kormány is idegessé vált, a Képviselőházban tiltakozott az "agy-export-import" ellen.

"A csendes amerikai" ezután a kontinensen folytatta ténykedését. Újsághirdetéseinek főként Hollandiában, a skandináv államokban volt sikere — ott, ahol igen sokan beszélnek angolul —, míg Olasz- és Franciaországban inkább csak a végzettség nélküli diákok jelentkeztek. A nevesebb franciák megszokott életformájukról még a jobb kereset kedvéért sem voltak hajlandóak lemondani. A statisztikai adatok szerint 1949 és 1964 között az Európából Amerikába "szállított" 85 ezer szellemi munkás között a franciák száma volt a legkisebb.

AZ UTÓBBI IDŐBEN ez a helyzet megváltozott. A franciák máról holnapra ráébredtek a utazás örömeire és kapva kapnak az USA-ban kitűnően honorált, kényelmes elfoglaltságon. Michel Butor amerikai előadókörútja után az "új regény" két másik prófétája, Robbe-Grillet és Nathalie Sarraute látogatta sorra a tengeren túli vezető egyetemeket. Túlnyomó részben ezzel magyarázható az ifjúság körében műveik népszerűsége. Az írók, művészek példáját ma már a tudósok közül is egyre többen követik, és elhatározásuk nem váltja ki sem a sajtó, sem a kormány felháborodását. Legfeljebb a diákok zajonganak, hogy minduntalan nélkülözniök kell mestereiket. Az idei tanévben a Sorbonne és a "Bölcsész-kollégium" szegényebb volt Jean Wahllal, a filozófusok doyenjével, Sartre szellemi nevelőjével. Jövőre René Huyghe-ot, a Francia Akadémia tagját, a nemzetközileg ismert művészettörténészt fogja nélkülözni a "Collège de France" hűséges hallgatósága. Wahl Bostonban volt egyetemi vendég-tanár, Huyghe Washingtonban lesz a Szépművészeti Múzeum tiszteletbeli igazgatója. Amikor a Quartier Latin-ban híre terjedt Huyghe távozásának, a házsorok falán, a metró folyosóin — ahogy ez rendszerint történni szokott — megjelentek a méltatlankodó feliratok az "agytolvajok", a "tehetség szipolyozói" ellen!

VAJON LÁTTA-E az Egyesült Államokból nemrég a párizsi Nietzsche Kongresszusra haza érkezett Jean Wahl ezeket a falragaszokat ? Talán igen, mert a minap a "Collège Philosophique" ünnepi ülésén, szokásos humorával hálát adott az "agytolvajoknak" amerikai élményeiért : "Elveztem a munkámat, — mondotta — hiszen egy vén pedagógus számára nincs nagyobb izgalom, mint szemberülni egy teljesen ismeretlen lelkiségű hallgatósággal. Kísérletezni, tapogatódzni, mikor, mire és milyen mértékben fogékonyak? Miért nincs hatása az otthon bevált anekdotának ? Miért ásítanak? Mi köti le a figyelmüket ?" Bostoni tanítványaiban főként az érdekelte, mi az, amiben a gondolkodásmódjuk eltér a francia fiatalságétól. "Mások", de ez korántsem jelenti azt, hogy az értelmi színvonaluk alacsonyabb és kevésbé eszesek. A múltban szívesen hangoztatott "latin szellemi fölény" hitelét vesztette. "Az emberi intelligencia, — fűzi hozzá a professzor — nincs országhatárokhoz kötve, tehetség Amerikában is akad bőven, a különbség csak a megnyilatkozási formában rejlik".

"Hosszú pályafutásomon először történt, — folytatta mosolyogva Wahl — hogy a tervezett anyagot félretéve, hallgatóim kérésének engedve, az őket jobban érdeklő tárggyal foglalkoztam. Diákjaim keresetlen egyszerűséggel jelentették ki, hogy félnek a 'descartes-i eszmék' elemezgetésének unalmától és inkább az olvasmányaikat megkönnyítő, részükre jóval hasznosabb, modern francia filozófiai szakkifejezéseket szeretnék mélyebben megérteni. A kívánság meglepett, de az őszinteségük lefegyverzett. És mennyi hiábavaló fáradságtól kíméltek meg! A következő előadáson a hirtelenében összeállított "bölcseleti zsebszótár" sokszorosított példányait szinte gyerekes örömmel kapkodták szét."

LEHET, hogy azokat, akik egy éven át nélkülözik szeretett és becsült professzorukat, a rövid beszámoló nem fegyverezte le. De talán vigaszukra szolgálhat : az ilyen jellegű "agytolvajlás" végső soron a fiatalok, a népek szellemi közeledését, jobb megértését segíti elő. Egyelőre még hevenyészett zsebszótárakkal, de nagyobb távon — szótárak és tolmácsok nélkül.

MEGYERY SÁRI

A giccs klasszikusa

"GICCS", a német "Kitsch" félretaposott, idegen zamatú fonetikai átköltése. Viszont a "Kitsch" sem az ősgermán szókincsből csírázott ki, mert gyökere az angol nyelv humuszában kapaszkodott meg és "sketch" név alatt került a dictionary-be. De akár sketch, kitsch vagy giccs : a szó ország- és világszerte a művészi igény nélküli alkotást jelöli.

A giccsnek történelme van, akár más értékrendű és fajsúlyú irányzatoknak. Az új romantika termelte ki a múlt század utolsó negyedében. A csökkent értékű, de bevált receptura alapján kotyvasztott irodalmi bájital szelíd lelkű papnője : Hedwig Courths-Mahler ínséges fiatalkora taposottságából menekült gyógyíthatatlan vágyálmaiba, olyan tehetségesen adagolva a reményt, hogy az általa kiérlelt és tökélyre vitt "giccs" fogalma, első hallásra, összefonódott a nevével. Üzemesített ihletforrásból fakadó írásainak típus jelleget ad a kaptafára húzott, egysíkú cselekményvezetés, az azonos áramú felszínfeszültség, a hagyományőrző szellemi klima és a kimerített szabványminta alapján sokszorosított finálé. A "Tévedni emberi dolog", a "Nem hagylak", "A lossowi rózsa", "A vad Ursula", "A szív szentsége" és még további 200 "Unterhaltungsroman", (mintha a szórakoztató és az untató regény külön-külön műfajt képezne !) — Eugenie Marlitt az irónő-példakép sablonjára készült. Sziklákra épített várkastélyban ábrándozó Gretchenek, nyegle tisztek és görnyedt hátú szolgálók mozognak a színen. Ez a kulcs-fontosságú társadalmi háttér. Lovaglóóra, zenelecke, katonai ütemű bölcsődal, őszi orkán, tavaszi madárcsicsergés, vízesés és hasonló zajok kísérik a szüzsét. Valószerűtlen bonyodalmak, idillek és várva-várt véletlen események tarkítják, csomózzák és simítják a cselekményt, árkon-bokron keresztül a konfekcionált happy-endig. Több száz oldalra nyújtott háromfelvonásos operett : ismerkedés, szakítás, holtomiglan.

Azóta a giccs úgy terjed és úszkál a légben, mint a békanyál. Mindenütt akadtak követői, hiszen mindenütt élnek vigaszra szoruló széplelkek. A ráncolt homlokú eszszéisták, akik szívükön viselték az igazi művészi értékeket, vitába szálltak a futószalagon gyártott klisék, a hig témájú, andalító és valóságidegen regények készítőivel, — persze látható eredmény nélkül. A giccs tovább hódított, elárasztotta a piacokat és elterpeszkedett a pultokon. A haszonélvezők elégedetten dörzsölték a kezüket, arra spekulálva, hogy olcsó dísztárgyak és romantikus megoldások nem mennek ki a divatból, legalább addig nem, amíg a jótékony álmokat érlelő remények a sors szőnyegébe csúszott szövéshibákat kikorrigálják.

De széles e világon nem volt és talán nem is lesz olyan giccs-termelő, mint Hedwig Courths-Mahler. Ez is érdem. A második világháború után újra kiadott regényeinek példányszáma 1950-ben — 83 éves korában bekövetkezett halála évében — elérte a 25 milliót, ami azt tanúsítja, hogy az életnek ez a könnyebben elviselhetővé retusált fotomontázsa még mindig hat.

Courths-Mahler 100 év előtt született. Róla, életművéről most cikkek tömegében emlékezett meg a sajtó. Igazolva, hogy még a giccsnek is lehet klasszikusa.

NASCHITZ FRIGYES

Igazi férfi - szoknyában

IGNOTUS PÁL cikkéből ("Irodalmi Újság", 1967. június 1.) tudtam meg, hogy Faragó (Szekszárdi) László meghalt. Az általa festett portréhoz egy ecsetvonással én is szeretnék hozzájárulni.

A Pénzintézeti Központ fiatal ügyésze voltam, amikor a Szociáldemokrata Párt jelölése folytán 1945-ben Faragó László lett a vezérigazgatóm. Miután saját ügyvédi praxisával fel kellett hagynia, engem, az általa alig ismert kisgazdapárti ügyvédet kért meg ügyeinek továbbvitelére, ma sem tudom, hogy miért.

Elég szoros kapcsolat alakult ki közöttünk, kis túlzással azt mondhatnám, hogy baráti kapcsolat. A hivatalos ügyek mellett néha politikai jellegű kérdésekről is elbeszélgettünk, többnyire az ő vezérigazgatói szobájában, egyszer-kétszer az én lakásomon is.

Mélységes megdöbbenés töltött el, amikor néhány év múlva — én már akkor más állásban voltam és közös ügyeinket több-kevesebb sikerrel befejeztem — arról értesültem, hogy Rákosi Mátyás az örökké humanista Faragó Lászlót sem kímélte, hanem egy kis tiszántúli faluba internáltatta. (Lehet egyébként, hogy a sors vak szeszélye folytán ennek köszönhette életbenmaradását, eltűnt szem elől és így nem vált áldozatává a "tisztogatás"-nak.) Úgy tudom, hogy aránylag békében hagyták, de barátaitól elkülönítve, az olvasás maradt egyetlen öröme.

AZUTÁN ismét teltek az évek és 1953-ban Nagy Imre megszüntette az internálásokat. Ekkor szaladtunk össze egy Hold utcai bormélymesternél, akit mindkettőnk régóta ismert. Nyugodtan beszélgethettünk, kettőnkön kívül nem volt vendég az üzletben és persze hamarosan ismét a politika került szóba.

— Tudja, kollégám, az volt a baj, — mondta rezignáltan Faragó László — hogy a nagy válságok idején a Szociáldemokrata Pártban csak egyetlen férfi volt és az is — szoknyát viselt.

Ez a mondása utóbb szállóigévé vált. Ennél nagyobb elismerést aligha kaphatott volna — Kéthly Anna.

BORSZÉKY GYÖRGY

Megjegyzések és gondolatok egy kiállításról

ÉRDEKLŐDÉSSEL olvastam Czigány Magda beszámolóját századunk magyar képzőművészetének londoni bemutatójáról az "I.Ú." jún. 1-i számában. Bizonyára azért jelent meg vezető helyen, mert hangsúlyozni kívánták, milyen fontos beszélni a magyar képzőművészet problémáiról.

Bármilyen furcsának tűnik, felvetődhet a kérdés, szükséges-e a század magyar képzőművészetét ilyen nagyszabású kiállitáson bemutatni az angoloknak. Presztizs szempontból szükséges és azért sem haszontalan, mert cserébe Budapest egy viszonylag gazdag anyagú Henry Moore kiállítást láthat. A kétségeket két dolog indokolja. Az egyik, a jelentéktelenebb, technikai természetű. Nemcsak nagyobb méretű szobrok, de nagy méretű festmények szállítására sem vállalkoztak a rendezők. Ez a körülmény feltétlenül sújtja a szobrászokat, az angoloknak pedig az lehet a benyomásuk, hogy Magyarországon csak a kisplasztika virágzik. Igaz, meglehet, hogy nagyon rangos éremművészetünket másképp nem képviselte volna ennyire gazdag válogatás. Sikerült azért átszállítani néhány szép márványt Borsos Miklóstól, Ferenczy Béni két-három meggyőző művét, a Vilt-Schaár házaspár új, igen érdekes munkáit.

Ami a nagy méretű vásznakat illeti, szállíthatatlanságuk elsősorban Csontváryt érinti. Így csak négy képét láthattuk és ezek közül csupán rendkívüli szuggesztivitású önarcképe tartozik kiugróan jelentős művei közé.

A másik kétség a lényegesebb. Hatvanhét XX. századi magyar képzőművész közel 300 munkáját válogatták össze (nagyon vitathatóan), rakták ládába, hozták át Londonba és ebben a központi fekvésű, közismert, elegáns helyiségben kiállították. Nem keltett érdemleges visszhangot az igyekezet. Anglia közönsége, képzőművész-társadalma nem fedezte fel a magyar értékeket. Pedig a vizuális művészet, akár a zene, nem küzd olyan erős kommunikációs nehézségekkel, mint az irodalom. Némileg tehát próbája volt a magyar képzőművészetnek a nemrégiben megrendezett párizsi és a londoni bemutató. London is rendkívül rangos művészeti központ, véleménye, ítélete, elismerése nagyon sokat számít nemzetközi viszonylatban.

HATALMAS KÖZÖNYT kell áttörni és a kísérlet ezúttal sem sikerült. Az angoloknak nincs szándékukban felfedezni azokat a rokonszenves, érdekes, megnyerően intellektuális magyar mestereket, akik kétségtelenül az első vonalhoz tartoznak, de nem kiugróak, nem iskolateremtőek. Ezeket az általános, futó impresszión túl nem veszik tudomásul.

A Royal Institute tágas, üvegkupolás kiállítótermeiben felsorakoztatott anyagot végignézve ugyanis az az összbenyomás alakult ki bennem, hogy nagyon-nagyon kevés a kiemelkedő alkotónk, bár sok az elsőrangú. Ezt egyébként Paul Oliver, az "Arts Review" munkatársa is megállapította. A rangos lap kritikusa egyébként őszintén megírta rövid és kissé pontatlan beszámolójában, hogy ha ennyi ismeretlen művel és ismeretlen névvel kell megismerkedni, ez eleve negatív hatással van a bírálóra. Ezek után tette felfedezéseit és meglepődik, hogy milyen értékeket talált. Az angolok számára nem feltétlenül pozitív adat az, hogy egy bizonyos művész ehhez vagy ahhoz a csoporthoz tartozott. Oliver még azt a kérdést is felveti hogyan festett volna Rippl-Rónai, ha nem lett volna a Nabi csoport tagja ? A probléma érdekes, bár valószínű, hogy csak élete késői szakaszában, a késő-szecesszió igézetében merészkedett volna igazán messze, ha alkatilag forradalmibb lett volna. Egy angol meg sem értheti, milyen lélektani, társadalmi okai vannak annak, hogy a magyar képszőművészek jobban szeretnek iskolákhoz csapódni, szövetkezni, szellemi közösségeket formálni.

London tehát nem jött lázba a kiállítástól. Azt hittem volna Csontváry, Derkovits, Egry, Farkas István, Vajda Lajos jobban hat az értőkre.

KEVESEBB több lett volna ? Kevesebb művész — úgy értem. Meglehet. De hát ízlések és pofonok különbözők ; talán éppen ez vagy az a művészi egyéniség lehet megnyerőbb a meghódítandó angolok számára. Annyi bizonyos, hogy ha már viszonylagos teljességre törekedtek, feltétlenül helyet kellett volna adni a Czigány Magda által is hiányolt századelejei újitóknak (Fényes Adolf, Vaszary, stb.), Bokros-Birman Dezső néhány kisplasztikájának, Medgyesinek, Korniss Dezső festményeinek és a hazai iskolához tartozó külföldön élőknek, mint Csernus Tibornak vagy Szalay Lajosnak. (A vendégkönyv tanúsága szerint utóbbi néhány napig Londonban volt és látta a kiállítást.)

Viszont nem értek egyet Czigány Magdával abban, hogy a tudományos hűség érdekében helyet kellett volna adni a szocialista realizmus korából származó munkáknak is. Egy ilyesfajta kiállítás mustra, nem pedig bogárgyűjtemény. Ami rossz, annak ne legyen helye itt sem, még ha (kényszerből) másfél évtizedig jellemezte is a magyar képzőművészetet. Hatása így is látható, például Domanovszky és sok tehetséges fiatal művein.

NEM EZ A KIÁLLÍTÁS keltette bennem az érzést, de hadd mondom el ebből az alkalomból, hogy szerintem súlyos torzulások vannak a magyar képzőművészet hazai értékelésében, még az egyes művészek esztétikai megítélésében is. Nemcsak politikai tényezők okozzák az eltolódásokat, hanem a távlatok hiánya is. Kíméletlen elfogulatlanságra van szükség. Rokonszenves emberi, művészi tulajdonságok, a magatartás nem elegendő ahhoz, hogy egy jó festőt vagy szobrászt (aki esetleg kiváló pedagógus is, nemzedékek nevelője) kiemelkedő csúcsnak tekintsünk. Megmondom kereken : Szőnyi Istvánra és Kmetty Jánosra gondolok. Néha fiatal művészek körül teremnek mítoszok. Jómagam Csohány Kálmán és Orosz János értékelését túlzottnak találom. Ugyanakkor — véleményem szerint — nem veszik tudomásul eléggé, milyen fontos és kiemelkedő jelentőségű festő Farkas István és Korniss Dezső. Érdemes lenne erről az összes "prók és kontrá-k" fölsorakoztatásával vitát indítani.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

Honi értékek

(Folytatás az 1. oldalról)

A TÉR — észlelem —, amit a magyar művészet májusra kapott, kevés, ha a termek számát nézem, sok, ha a méreteit. Három terem van itt. Az elsőbe beleférne, kényelmesen, egy ízelt-teherautó. A másodikba egy óriás-mozdony. A harmadikba egy repülőgép. Mindhárom terem méreteivel kicsinyíti azt, ami belekerül. Ez az, amit a rendezés nem felejthet el. Ahogy azt se feledheti, ha lelkiismeretes, hogy az ilyen nemzeti kiállítás akkor szolgál jól, ha rendezője több célt közelít meg vele. Ezeket a kiállítás címe is megjelöli. Mivel a huszadik századról beszél, éreztetnie kell hét évtized múlását, lehetőleg híven, a művészet s a művészek fejlődését is. Mivel egy ország művészetét mutatja be : a műveknek lehetőleg éreztetniök kell az országot is. Mivel : művészet, mindezt oly válogatással kell bemutatnia, amely a művek legjobbjával, a legjellemzőbb műveket párosítja, a válogatással változatosságra is törekedve. Mind modor, mind téma tekintetében. Mind az egészben, mind az egyes művészektől kiküldött képekben. Ezeknek a művész fontosabb témaköreit is éreztetniök kell. S amit a válogatás, ha lelkiismeretes, ki akar fejezni, azt a rendezésnek a művek elhelyezésével alá kell húzna. Ilyen kiállításra egy-egy fővárosban, minden negyedszázadban egyszer adódik alkalom, évtizedekre teremt közönyt vagy érdeklődést az ország művészei iránt.

A LONDONI KIÁLLÍTASHOZ a Brit Művészeti Tanács csak a helyiséget és a lehetőséget adta meg. A lehetőség kihasználásáért a magyar Külkapcsolatok Intézetéé a felelősség. Meg a válogató bizottságé. A bizottság pesti — tudom meg a katalógusból. Kilenc tagja volt. Három művész : Domanovszky, Somogyi, Tamás Ervin. Hat szakember : Genthon István, Visy Éva, Csorba Géza, Kontha Sándor, Béni Györgyi és Hemberger Sándor. A szakemberek többsége tanár ember, művészettörténész. Volt köztük, aki csak hivatalnok ; tanár és művész is elhivatalnokosodhat. A bizottságnak nem volt londoni, vagyis helyi körülményekkel ismerős, tagja. A listán a követség kulturális attaséja nem szerepelt. Hogy olyan ember, aki kiállítások rendezéséhez ért, szerephez nem jutott, azt a kiállítás első pillantásra érezteti.

Ahogy a termeket végigjárom, kínos érzés kerít hatalmába : a művek nem a maguk természetes helyére kerültek : nem oda, ahol értékeik kibontakoznak, a lehető legjobban. A rendelkezésre álló termeket és méreteit — a valóságot — a bizottság mintha nem is méltatta volna figyelemre. Holott tervrajzukat bizonyára megküldték nekik, ahogy ez szokás. S ha ilyen alkalom húszévenként egyszer adódik, talán a bizottság egy tagja ki is jöhetett volna terepszemlére. A válogatás előtt. Hogy a gyűjteményt e termek lehetőségeihez igazítsa. Ez azonban, úgy rémlik, eszébe se jutott azoknak, akiken képzőművészetünk külföldi híre múlik, bár lehet, hogy terepszemle se segített volna. Ilyen nagy termekben sok kicsi nem megy sokra, kevés többet mond: a jugoszlávok ezt csinálták, a teljesség rovására is, 1961-ben a maguk hasonló, de igen hatásos és ízléses kiállításán.

A PESTIEK AZONBAN három tágas, magos szálába kiküldtek kétszáz kis méretű vásznat és grafikai munkát. Ezt, következetesen követve a valóságtól független válogatást, megtoldották nyolcvan kisplasztikával : Brobdignag így népesült be liliputiakkal. Az a szempont, hogy az óriástermeket sok kis művel kell feltölteni, úgy eluralkodott, hogy a nagy vásznairól ismert Domanovszky se lehetett kivétel. Az egyik vászna, igaz, négy méter széles, de alig nyolcvan centiméter magas. Úgy is hat a hangárterem ötméteres zárófalán, akár vízszintes gondolatjel. Holott Domanovszky nem halott, mint Csontváry ; él : szót is emelhet, nem néma gyerek, akinek Minisztérium nem érti szavát. Az övét érti, ha valakiét ; módja is volt beleszólásra, tagja volt a Bizottságnak. Szólásjogát, úgy látszik, arra használta, hogy tőle ne azok a képek kerüljenek ki, amelyek idevalók, ilyen terembe. S jellemzik fejlődését. Hanem a négy legutolsó ! Amik nagyjából egyformák.

A terep semmibevétele szembeszökő idétlenséggé Barcsay esetében fokozódott — derül ki a nagy teremben. A vásznak sokaságát kicsiségük ellensúlyozza. Kicsiségüket az, hogy mind a nyolcat egyetlen táblára szögelték. Ezt fölakasztották. Két nagy méretű, lendületes szénrajz közé, s hála az akasztásnak, két üres szénrajz megfojt nyolc mélytűzű olajfestményt. A szénrajzok főleg a terem túloldaláról élvezhetők, úgyahogy, a Barcsay-vásznak viszont egy méter távolságból. Bizonyára az időrend lelkiismeretes követése a ludas ebben a lehetetlen képhelyezésben — gondolja, ha beteved, a járatlan angol. A katalógus meggyőzi, hogy téved. A falra került grafikus, Vajda, tíz évvel volt fiatalabb Barcsaynál, aki két rajza közt szorong. Amíg élt. Huszonhat évvel ezelőtt meghalt. Barcsay él, a rajzok közé szorult vásznait negyedszázaddal Vajda halála után festette... Barcsay hazai megbecsülését, akár Domanovszkyét, a katalógus hangsúlyozza. Hogy bánhatnak a rendszer mostohagyerekeivel ?

AHHOZ A MEGTISZTELTETÉSHEZ, hogy bekeretezve kerüljön falra, a grafikusok közül egyedül Vajda Lajos jutott... Rippl-Rónai krétarajzának, vízfestményeinek már csak üveg alatt jutott hely. Keret nélkül, egy asztalon. Ezeket csak asztal fölé hajló látogató látja. Nem jól. Ahhoz, hogy mondandójuk hozzáférhető legyen, zsinórpadlás kellett volna. A különbségtétel oka feltehetően az, hogy Vajda nagy rajzai keretben voltak, onnan restellték volna kivenni őket, Ripplé és a többieké viszont mappában voltak, s az, hogy Londonban jó ha minden negyedszázadban van ilyen kiállítás, nem érte meg a keretezést. Üveg alá kerültek vízszintes helyzetbe. Asztal helyett két spanyolfal módot adott *volna* méltó elhelyezésükre. S három részre osztva a termet, a kiállítás alaphibái közül egyet legalább csökkentett *volna*. A nagy terem kissé familiárisabbá, tagoltabbá vált *volna* : az olajfestmények elhelyezését ez könnyítette *volna*. Ha lett volna olyan ember, akinek ez vagy más egyszerű megoldás eszébe jutott *volna*.

A válogatás alaphibáit ez nem enyhítette volna. Ezeket az olyan látogató, aki a magyar művészettel először ezen a kiállításon ismerkedett, természetesen nem vette észre. Az ilyen ember (kevés volt belőlük, azzal se törődött senki, hogy a kiállítás létének hire menjen!) az összképet legfeljebb feltűnően unalmasnak találta. Az már nem tűnt fel neki, hogy a válogatás hamisít. A bemutatott képek gondos tanulmányozása alighanem arról győzte meg, hogy az egyik párizsi iskolának volt egy kései magyar követője, akit Rippl-Rónainak hívtak s főként interiőröket festett. Egy későbbinek ugyancsak volt követője, akit Czóbelnak hívnak, ez kizárólag női aktokat festett, ötvenéves korában ... Azt az igényt ugyanis, hogy ilyen kiállítás téma szerinti változatossággal érezttessen gazdagságot, a rendezés olyanformán vette tudomásul, hogy egy-egy festőre kiosztott egy témakört, s képeit ebből a témakörből ide hozta. Változatosságot legegyszerűbben, legkevesebb fáradtsággal válogatás így érhet el. Ez a legkönnyebb a szervezőknek, ez a legsértőbb a művészekre.

A KIÁLLÍTÁS NYOMÁN azt hihetnők, hogy Magyarországon egytémájú művészek élnek, akik egy párizsi stílust, egy — lehetőleg nem magyar jellegű — témán folytatnak azután, hogy divatját múlta. A magyar táj-magyar fénytörés téma, ahogy ez kézenfekvő, Egrynek jutott ; ez azt a feladatot, hogy az ilyen nemzeti kiállításnak az országból is éreztetnie kell valamit, nagyjából ki is kapcsolta a szervezők gondjai közül. Ferenczytől csupa olyan képet válogattak, ami Barbizonban is készülhetett, a hazaibb fénytörésű *"Márciusi est"* vagy *"Esti hangulat lovakkal"* nem kapott Londonba passzust. Rippl-Rónaitól a kitűnő Bonnard-portré ide került, párjának, a Móricz-portrénak, nem jutott hely.

Magyarország, a hazai témák háttérbeszorítása olyan szempontól, hogy már-már gyanús : abban, hogy van benne rendszer. A rendszerező szempontról fel is világosít a katalógus előszavában Genthon : *"Nemzetközi stílusok nemcsak a középkorban érvényesültek,* — fejezi ki a köztudomásút — *hanem a tizenkilencedik században is, valamint napjainkban. Az egyik új irányzat a másik után jut át a vámon, sorompóktól és óceánoktól nem akadályoztatva, s behatolva a különböző nyelvi, politikai vagy vallási közösségek szíve mélyéig"* ...

A mondat meghökkentő : csak nem annak bizonyítását szorgalmazza ez a kiállítás, hogy nyugati művészi irányzatok útját Magyarországra, vasfüggöny nem akadályozta. Hegyeshalomnál 1918 óta, Dévénynél 1918 előtt ... ? Csak nem e bizonyítás teljessége végett maradt ki az ötvenes évek termése ? Egészen. Mert : ez az ellenkezőjét mondaná ? Csak nem emiatt kerülnek régi jó magyar mesterek főként oly műveikkel bemutatásra, amelyek őket csupán egy-egy nyugati iskola hazai-jótanuló követőjének mutatják ? Ez a bizottság még azt is el tudta feledni, hogy Bartók és Kodály nem azzal tört ki nyugatra, hogy a magyar mondandót kihagyta művészetéből ? Hogy egyetlen magyar filmnek volt eddig Londonban művészi sikere , a "Szegénylegények"-nek, Alföldestől, nehéz-életű-emberestől...

KIMENET észreveszem, hogy míg a termek balkezességről tanúskodnak, az előszoba azt bizonyítja, hogy azt se vették tudomásul, mit csinált a jobb kéz a magyar művészek megismertetéséért. A "Corvina" képzőművészeti kiadványai : a Rippl-Rónai, Derkovics, Csontváry, Szőnyi, Domanovszky *oeuvre*-jeit bemutató nagyobb kötetek itt nem kaphatók. Egy-egy ide került, magánszívességből valószínűleg ; birtokosuk a nevét az első oldalra oda írta, nehogy elvigyék... A rendezésnek, úgy rémlik, még az se jutott eszébe, hogy ezekből, valamint a Borsos és Barta munkáiról készült kis könyvekből néhány tucatot kiküldjön, hogy az érdeklődők meg is vehessék. A "New Hungarian Quarterly"-ből — amely sok számában, jó műmelléklettel mutatott be számos magyar művészt, angolul, — nincs mintapéldány, megtekintésre se...

A londoni magyar képzőművészeti kiállítás leverő volt, mert hanyagságról, nyegle és unott nemtörődömségről beszélt. Miért ez az eltökéltség, hogy Magyarország a következetesen elpocsékolt alkalmak országa maradjon ? Kimenet e kiállításról, hálámat a művészek iránt felülmúlta részvétem, ugyancsak irántuk. Barta balatoni jégzajlás képe és Borsos pár szobra még ebben a sivár tálalásban is megkapó volt.

Utóhang a szovjet írókongresszushoz

"Hétfőn délelőtt Moszkvában, a Kremlben megnyílt a szovjet írók IV. kongresszusa. A kongresszus elemzi szovjet írók tevékenységét az 1959. májusában megtartott III. Írókongresszus óta. A szovjet kulturális élet e fontos fórumán több mint 500 küldött vesz részt." ("Népszabadság", 1967. május 23.).

Kongresszusok általában akkor nyílnak, amikor egy-egy testület, szervezet, szövetség szervezeti szabályzata értelmében kötelezővé válik a legfelsőbb szintű tanácskozás. Három, négy vagy öt év — a különböző szervezeti szabályzatok különböző képpen rendelkeznek. Egyben azonban valamennyi — csaknem valamennyi — megegyezik : a periodicitásban.

A kongresszusok alapvető feladata ilyetén képpen számon tartani és értékelni mindazt, ami **zárt időn** belül történt, s a higgadt felmérés után megtárgyalni, esetleg kitűzni az újabb — rendszerint ismét zárt — időszak soron következő céljait.

A rendes, tehát periodikus kongresszusok mellett szükség esetén valamennyi testület, szervezet, szövetség rendkívüli kongresszusokat is tarthat. Utóbbiak egybehívását nem a szervezeti szabályzat kötelező előírásai, hanem az alkalom, bizonyos kényszerek, előre nem látott események, rendkívüli helyzetek teszik szükségessé.

A szovjet írók legfelsőbb szintű tanácskozásainak eddigi története azt tanúsítja, hogy a Szovjet Írószövetség **mind ez ideig csak rendkívüli kongresszusokat tartott.** Az előző kongresszus összehívásának időpontja 1959, az azelőttié 1954 volt, az első Szovjet Írókongresszus pedig a sztálini "konszolidáció" időszakával vágott egybe.

*

"A kongresszus megnyitó ülésén jelen volt Leonyid Brezsnyev, Alekszej Koszigin, Nyikolaj Podgornij és több más szovjet vezető. A küldötteket és a vendégeket Konsztantyin Fegyin, a Szovjet Írószövetség első titkára üdvözölte.

A delegátusok megvitatják az Írószövetség vezetőségének kollektív beszámolóját, amelynek címe 'A szovjet irodalom szerepe a kommunista társadalom életében'.

... A hétfői megnyitó ülésen Pjotr Gyemicsev, az SZKP Politikai Bizottságának póttagja, a Központi Bizottság titkára felolvasta a központi bizottság üdvözletét a IV. Szovjet Írókongresszushoz. Az SZKP Központi Bizottsága üdvözlő táviratában megállapítja, hogy a mostani kongresszus fontos mérföldkő a szocialista realizmus irodalmának fejlesztésében és az egész szovjet társadalom szellemi életének jelentős eseménye." ("Népszabadság", 1967. május 23.)

Az 1954-ben megtartott II. Szovjet Írókongresszus — a 20. pártkongresszus szellemében — megilletődötten, az idegeket még bénító rémülettel küzdve, megpróbálta elkészíteni a sztálini rémuralom hatszáz írómártírjának lajstromát. Mérföldkő volt. Az 1959-ben összehívott III. Szovjet Írókongresszus a személyesen is megjelent Nyikita Szergejevics bölcsességének hódolt, s azzal nyitotta és zárta tanácskozását, hogy hitet tett a hruscsavi vezetési módszerek, a párt megújult demokratizmusa, megbonthatatlan egysége és a feltartóztathatatlanul győzedelmes kommunizmus ügye mellett. Ez is mérföldkő volt, természetesen.

*

Mint ahogy mérföldkő ez a IV. kongresszus is. Azért hívták egybe, hogy az legyen. Hiszen

"Mihail Solohov rövid felszólalásának bevezetőjében elégedetlenségét fejezte ki a kongresszus, véleménye szerint, békés hangulata miatt. Érthetőnek tartotta, hogy az októberi forradalom ötvenedik évfordulójának esztendejében az eredményekre esik a hangsúly, mégis ironikus hangsúllyal emlegette az Írószövetség 'kormányosait', akik 'jó időjárást választottak' a kongresszus számára." ("Népszabadság", 1967. május 26.)

Más szavakkal : a IV. Szovjet Írókongresszust azért hívták épp most egybe, hogy az utcabálok, díszfelvonulások és görögtüzes népünnepélyek előtt emeljék a jubiláris év "zavartalan", egységesen mámoros hangulatát.

Az már csupán a mindent előrelátó rendezés suta balfogása, hogy "a küldötteket és a vendégeket" ugyanaz a Konsztantin Fegyin üdvözölte, aki az előző kongresszuson Hruscsov előtt fejtette ki a szovjet irodalom tántoríthatatlan eszményeit. S különben is, Fegyin nem vádolható következetlenséggel. Most is csaknem szó szerint azt mondta, mint nyolc éve :

"Konsztantyin Fegyin bevezető szavainak, valamint a különböző műfajok fejlődését, problémáit elemző referátumoknak közös jellemzője, hogy hangsúlyozzák a szocialista realizmus alapvető kategóriáinak : a pártosságnak és a népiességnek igazságát. Mindez a szovjet irodalom társadalmi helyzetéből természetesen következik." ("Élet és Irodalom", 1967, május 27.)

Természetesen ? Marx Károly — akinek mégiscsak több köze volt a marxizmushoz, mint a Szovjet Írószövetség első titkárának — más véleményen volt. "Az író — írta 1844-ben — korántsem tekinti műveit **eszközöknek.** Számára a művek önmagukért való (an sich) célok ; annyira nem tekinti őket eszközöknek a maga és a többiek számára, hogy szükség esetén, feláldozza **nekik** tulajdon létét is, s bizonyos értelemben, akár a vallási prédikátorok, fejet hajt azon elv előtt : 'inkább engedelmeskedem Istennek, mint az embereknek' ..."

S ugyancsak Marx Károly 1885-ben, Minna Kautskyhoz intézett levelében : "Szerintem a szocialista tendenciájú regény tökéletesen betölti hivatását azzal, hogy hűségesen ábrázolja a valóságos viszonyokat, lerombolja a viszonyok természetéről alkotott konvencionális illúziókat, megrendíti a polgári világ optimizmusát, s a létező világ örökkévalóságának kételyére serkent, még akkor is, ha az író nem mutatja meg világosan a megoldást, ha adott esetben nem is foglal állást közvetlenül... Az mindig rosszra vezet, amikor egy költő saját hőséért lelkesedik..."

A IV. Szovjet Írókongresszus azonban megtagadta Marxnak e túlhaladott — mindenesetre annak nyilvánított — esztétikai nézeteit. Tanácskozásait az ideológia igazolása, nem pedig "a viszonyok természetéről alkotott konvencionális illúziók" lerombolása jellemezte.

*

"Az eddig elhangzott felszólalások mindegyikében sok szó esett az író állampolgári felelősségéről és kötelességéről. Szergej Narovcsatov, a moszkvai írószervezet titkára, Makszim Tank, a belorusz irodalom küldötte, Iraklij Abasidze, a grúz írók képviselője egyaránt szólott erről... Makszim Tank a II. Világháború hősi példáit idézte. Abasidze pedig arról szólott, hogy a grúz irodalom számára lényegében csak az első írókongresszus után tárultak ki a világirodalom kapui. A következtetések mindig azonosak voltak : az író helye a szovjet társadalomban megtisztelő, egyben nagy kötelezettséggel jár." ("Élet és Irodalom", 1967. május 27.)

Valóban, "az író állampolgári felelősségéről és kötelességéről" sok szó esett. Az író lelkiismeretéről, a művészi alkotómunka sajátosságairól, a meg nem alkuvó igazmondásról annál kevesebb. Ez a szerep azoknak jutott, akik nem a Kreml dísztermében, hanem a szovjet állam jóval kevésbé díszes helyiségeiben ülnek.

Alekszander Ginszburg — mielőtt letartóztatták volna — ezt írta levelében Koszigin miniszterelnöknek: "Valahányszor a hibákat alulról bírálják, az szovjetellenes propaganda. De, ha ugyanezeket a hibákat fentről ítélik el, az kongresszusi vagy központi bizottsági határozat, és az egész országra kötelező ; alulról alá-aknázzák a szovjet hatalmat ; fölülről megerősítik a szovjet rendszert."

Ugyancsak erről a témáról szólott — habár nem a kongresszusi teremben — Dobrovolszkij, Galanszkov, Laskova, Brodszki, Radzievszkij, Szinjavszkij és Daniel is. Véleményüket annyira nem tekintették "felelős"-nek, hogy valamennyiüket felelősségre vonták és börtönbüntetéssel sújtották.

A jeles Abasidze ama kijelentéséhez azonban, miszerint "a grúz irodalom számára lényegében csak az első írókongresszus után tárultak ki a világirodalom kapui", mind ez ideig hozzászólás nem érkezett. A kapuk — ha nem is a világirodalom kapui — ehhez túlságosan kitárultak. A grúz írók legjava szovjet koncentrációs táborokban pusztult el. Az író helye a szovjet társadalomban valóban "nagy kötelezettséggel jár".

*

"A szovjet írók tanácskozása csütörtökön folytatta munkáját. Sok külföldi vendég köszöntötte a kongresszust." ("Népszabadság", 1967. május 26.)

A magyar sajtó megemlíti Kosztasz Kodziasz görög, Joseph Nort Egyesült Államok-beli, Anna Seghers kelet-német és Jaroslaw Iwaskiewicz lengyel író nevét. A francia Armand Lanoux Goncourt-díjas író szerepléséről a hazai tudósítások mélyen hallgatnak.

Lanoux egyebek között a következőket mondta : "Elismerjük, hogy a szovjet irodalomnak vannak belső problémái. De az önök által hozott megoldásoknak tartós világ-visszhangjuk van. Így, néhány nemrég hozott intézkedésükkel megörvendeztették ellenségeiket és felháborították barátaikat."

Még ezt is mondta : "Az egység a múlté. A jövő : az ellentmondásé. Dajkálják a különbséget."

Lanoux-nak Szurkov és Solochov válaszolt. Utóbbi hevesen kikelt azok ellen, akik "Nyugaton teljes alkotói szabadságot követelnek a szovjet irodalom és művészet számára."

Felszólalt a kongresszuson Darvas József is. Kijelentette :

"Azt szoktuk mondani, hogy az az írói magatartás, amelyet mi vallunk, a legkorszerűbb és a legegyetemesebb. És ez igaz. De művészi alkotássá érlelni, művekre és főleg jó művekre váltani : a legnehezebb. Tagadni valamit könnyebb, mint igaz módon igent mondani. Könnyebb az emberi élet, a lét abszurditását, céltalanságát és hiábavalóságát műben ábrázolni, mint az értelmes élet eposzát sugározni. Könnyebb a hitetlenség, a kiábrándulás, a cinizmus hangján szólni, mint hittel beszélni." ("Népszabadság", 1967. május 26.)

Darvas József felszólalását megtapsolták, szavait senki sem utasította vissza. A kongresszus ötszáz küldötte közül bizonyára kevesen tudták, hogy Darvasnak — a volt parasztpárti politikusnak, Rákosi népművelési miniszterének, s a mai magyar Írószövetség elnökének — az utóbbi húsz esztendő során mindig könnyebb volt igent mondani, mint igaz módon bármit is tagadni.

*

"A záróülésen felhívást intéztek a világ íróihoz, egységre szólítva őket a béke, a szabadság, a demokrácia, a társadalmi haladás és az emberi kultúra értékeinek védelmére... Az írókongresszus levelet intézett az SZKP Központi Bizottságához. A szovjet írók hangoztatják : Irodalmunkat mindenkor a párt ügye, a kommunista ügy szerves részének tekintettük és tekintjük."

Nem változott hát semmi. Maradtak a jelszavak, maradt az egység, maradt a pártosság. Maradt az első titkár, Konsztantyin Fegyin és maradt az újraválasztott vezetőség, amelynek átlagos életkora hatvanon felül van. A kongresszus — szokás szerint — állást foglalt a modernista irányzatok, az alkotói anarchia, az ideológiai koegzisztencia, a formalizmus és a "felszínes ábrázolás" ellen, s kifejtette, hogy "A Szovjetunióban az irodalom nagy művészi erővel ábrázolta korunk nagy igazságát, megmutatta, hogy az az út, amelyet járunk, megfelel a dolgozó milliók létérdekeinek." ("Népszabadság", 1967. május 23.) Mindezek után nyilvánvaló, hogy a kongresszus tevékenysége mérföldkövet jelent.

Az már csak sajnálatos műhiba, hogy — bizonyára a számos szólásra feliratkozott szónok miatt — a szovjet prózairodalom legtehetségesebb tagjának, Szolzsenyicinnek a kongresszushoz intézett levelét, amelyet az "Irodalmi Újság" legutóbbi számában közölt, nem olvashatták fel. Annak ellenére, hogy azt hatvan író — köztük Pausztovszkij, Akszjonov és Jevtusenko — petícióban kérte.

L. M.

Emlékezés Ligeti Pálra

MOSTANÁBAN lesz huszonót éve, hogy elment közülünk — pontosan mikor, nem is tudnám megmondani. Hiszen ezekben a háborús években siváran mindennapos lett a halál, no meg az ember legtöbbször saját kis életével volt elfoglalva.

Amikor megismertem, nemrég jött meg — mint jónevű építész — Németországból, új stílust hozva és hadat izenve a hazai, akkor divatos neobarokk iránynak. Ő, aki jelen volt a Bauhaus-iskola születésénél, csak elítélhette a bethleni kor hamis, korszerűtlenül díszes palotáit. Épületei egyszerűek voltak, nemes és örök arányok betartásával és valóban néhány év alatt építészeink egyik legnagyobbja lehetett volna. De igazában nem ez érdekelte.

Mert Ligeti Pál apostol volt — még külsejében is Greco valamelyik lelkes apostolára emlékeztetett. Egy új elmélet tartotta lázban egész életén át. Még Németországban ismerte meg Spenglert, de könyve, mely öt évvel az "Untergang des Abendlandes" után jelent meg, (*), csak annyi közösséget mutat fel az előbbivel, mint — ha a hasonlat túlzó is — "Az ember tragédiája" a "Faust"-tal.

Ma, közel ötven évvel fellépése után, a világ szinte változatlan érdeklődéssel olvassa a nagy német gondolkodót, Ligeti neve pedig — noha műve németül is megjelent — már csak tucatnyi tanítványának jelent valamit. Vajon miért volt nekünk annak idején szebb és meggyőzőbb a Ligeti-féle elmélet, mint a Spengleré ?

SPENGLER SZERINT az emberiség történetében nyolc külön, önmagában lezárt kultúrát lehet megkülönböztetni. Ezekből az utolsó a mai nyugati emberé és ez az előző kultúrák analógiája alapján végnapjait éli. Ezzel szemben Ligeti nem önmagában lezárt, hanem állandóan összefolyó, egymásra ható köröket lát, melyek az emberi élethez hasonlóan születnek, fénykorukat élik, majd kifáradva, az örök hullámzás törvényei szerint, legvégül, a mélyponton már magukban hordják egy új kultúra csíráját.

Mindez kicsinyben olyan, mint egy kereskedő-dinasztia élete : az alapító puritán egyszerűségében nem ismer fényűzést, egyedüli célja a cég megalapozása s az, hogy kiverekedje helyét a világban. A második nemzedék sikeresen bővíti a kereteket, már igényt tart kényelmes lakásra, autóra — a harmadik kezén szétfolyik a pénz versenylovakon, esztelen kiadásokon, de mindenekfelett azon, hogy már nem hisz az örökölt vállalkozásban.

Így indulnak el az új kultúrák is, új istenhittel, fanatikus aszkéta közösségi munkával, a jövőbe irányzott tekintettel. Ezt láthatjuk az egyistenhit, a kereszténység vagy a kommunista állam megszületésénél. Ligeti zsenialitása, hogy a kultúrák életét *művészetükön* át nézi, mert hiszen senki sem tükrözi olyan érzékenyen a világ eseményeit, mint a művész. A fennmaradt emlékek tehát pontosan és csalhatatlanul megmutatják, hogy az illető kor szellemisége fel- vagy lefelé ívelt-e, vagy épp a tetőfokán állt.

AMIKOR egy új kultúra — Ligeti szerint egy új hullám — elindul, legelőször az *építészet* tűnik fel. Istennek emelnek szentélyt, egyszerűt, erőset, biztonságosat. Csak később, a hullám tetőfokán tűnik fel a *szobrász*, amikor a nézők a gazdagságot és a körültapintható, háromdimenziós valóságot igénylik. Végül a *festészet* jelentkezik, dekadens perspektíváival, falra festett tájképeivel, kilátással a távoli tengerre vagy a nemlétező hegyekre. A keresztény kultúra kezdetét a román székesegyházak jelzik, ahol a szobrász és festő csak névtelen munkatársa az építőknek. A delelő a reneszánsz, ama ritka pillanatok egyike, amikor a három művészet : építészet, szobrászat, festészet egyaránt tündököl — és a hullám végét a századfordulón az impresszionisták fémjelzik : a művészetek között a vászonra festett világ dominál, egy új utakat kereső, kereteit feszegető, formáit szétbontó, futó benyomásokat kergető festészet.

Ligeti érvelése meggyőző, felvonultatja az ábrázoló művészetek mellett az irodalmat és zenét is — de hiszen mindez túl messze vezetne egy rövid emlékező keretében.

S MIT SZERETTÜNK MÉG elméletében ? Hogy — noha harcosan baloldali — érzelmi és értelmi okokból egyaránt elveti Marx tanait. Érzelmi okokból, mert többek között nem akarja elhinni, hogy azok, akik úgy léptek fel, mintha az egész emberiséget boldogító eszmék szolgálatában állnának, nem lettek volna mások, mint csalók vagy megcsalatottak. S értelmi okokból is, mert rámutat arra, hogy *nem* napjainkban fordul elő először a társadalmi osztályok fellazulása, — bekövetkezett ez már többször, így a római köztársaság vége felé is. A fellazulásból azonban akkor sem az osztály nélküli társadalom született meg, hanem a császárság végén *új* kiváltságos osztályok uralma : a középkori papságé és nemességé. E tétel helyességét mi sem bizonyítja jobban, mint Gyilasz könyve, melyet több mint egy évtizeddel Ligeti halála után írt meg az osztály nélkülinek hirdetett kommunista világ "Új Osztály"-áról.

ÉS PERSZE azért helyeztük főleg előtérbe Spenglerrel szemben, mert amaz jelenünket és a közeljövőt reménytelennek látta, Ligeti szerint viszont a nyugati világ előtt ott van születőben egy új fejlődési hullám, nagy hullámok kissé dekadens utórezgése, néhány évtized, talán évszázad, ahol a világ ismét megtalálja egyensúlyát és az élet hasonló lesz a római civilizáció egyik utolsó nagy és nyugalmas periódusához, a Pantheon korához.

Még valami : Spengler művét csupán olvashattuk, Ligeti viszont közvetlenül szólt hozzánk és szükség esetén vitatkozott velünk. Ott szorongtunk rögtönzött szemináriumain, hol valamelyik rózsadombi, hol valamelyik kis újlipótvárosi lakásban, a Körúttól kifelé, ahol Szerb Antal szerint "két szoba hall az egész városnegyed ; dacosan, fiatalosan és lendülettel leplezik lakói halvány életük egyetlen őszinte valóságát : hogy nincs pénzük, senkinek." Itt, ezeken az összejöveteleken volt igazán elemében, a nála 20-30 évvel fiatalabbakkal, éjfélen túlnyúló előadásain, állandóan új és meggyőző példáival és az óvatosan fogalmazott ellenvetésekre sziporkázóan replikázó feleleteivel.

A HITLERI HÁBORÚ kitörésekor jóformán teljesen feladta építészirodáját s noha csak mérsékelt tartalékai voltak, megélhetési problémáin felülemelkedve, napjait röpiratok fogalmazásával, embermentéssel, egyszóval az embertelenség korában igaz emberhez méltóan töltötte. Úgy tudom, hirtelen halállal halt meg, miközben kipirult arccal vitatkozva védte igazát — nyilván mások igazát is.

LANDY DEZSŐ

(*) Új Pantheon felé. Athenaeum, 1926.

KERÉNYI KÁROLY

ÉNEKES HOMÉROS ÉS MÉG NÉHÁNY SZÓ

RÉG KELLETT VOLNA ÍRNOM az "Irodalmi Újság"-nak G. S. Kirk cambridge-i görög professzor "The Songs of Homer — Homéros énekei" című könyvéről, melyet a Cambridge University Press 1962-ben adott ki. És ezt rögtön meg is tettem volna, ha a könyv jobban fellelkesít vagy jobban felingerel. Tudományom, amelyet természetem visszhangja az emberi lét antik s inkább görög, mint római formájára választott, életemben több alkalmat adott ellentmondásra és szellemi harcra, mint igenlésre és lelkesedésre. Ez a könyv, középen a természetes ésszel el nem fogadható régi s a minden következményével még utat nem tört új között, inkább vissza- és körültekintésre készt. Hazafelé is, ahonnan nemrég ért el (évszám nélkül) egy új s első ízben teljes magyar Homéros. Úgy érzem, többel tartozom, mint egy angol könyv nagyjából helyeslő ismertetésével. Ha már ókori ügyben szólalok meg, néhány szót kell mondanom "pro domo" is. Arról a jogomról, hogy a magyar ókortudomány, amelynek én adtam ezt a nevet, részben a "saját házam" legyen, éppoly kevéssé mondtam le, mint bármely más jogomról, ha a szabadságra való jogot minden más elé helyeztem is.

◆

ELŐRE KELL BOCSÁJTANOM, hogy Devecseri Gábor Odysseia-fordítása, az Új Idők Irodalmi Intézet kiadásában, nekem még könnyen, sőt könnyedén olvasható volt, de "Odüsszeiá" ja 1957-ben s teljes "Homérosz"-a most, már csak megerőltetéssel. Oka ennek a görög szavak oroszmagyar formájú átírása, mint ezt "Homérosz" és "Odüsszeia" is példázza. Ilyen írás csak úgy magyarázható, hogy kiterjesztették a cirillbetűs orosz nevek magyar átírását a görög szavak latinbetűs visszaadására is. Sem szükség, sem kényszer nem volt erre. Előttem fekszik az Akadémia Kiadó egy minden tekintetben példaszerű kétnyelvi kiadása 1965-ből : Pseudo-Longínos "A fenségesről", Nagy Ferenc fordításában, bevezetésével és jegyzeteivel. Abban Homéros még Homéros, a Nekyia még Nekyia, csak a Devecseritől átvett idézet-fordításokban riasztó vissza "Aiász" és "Enüó". Nagy Ferenc átírása sem régi. "Kétnyelvű Klasszikus"-aimban vezettük be, "Hérakleitos"-t és "Epiktétos"-t írva. Ez az átírás még tiszteletben tartotta Magyarország középkori és újkori latin műveltségének a tényét, amely a görághöz is elvezetett és alapja maradt. A latin alapon nem változtattunk. Az ékezetek emlékeztettek a magánhangzók eredeti hosszúságára. Az iskolai gyakorlat ennek a szükségességére megtanított. Attól nem kellett tartani, hogy valaki idegen szóban 's'-t nem "sz"-nek olvas. Ma sem niszem, hogy ettől tartani kell : hogy sikerült volna a magyar közműveltség színvonalát ennyire lesüllyeszteni? A szememet sérti görög szóban a magyar "sz", az ilyen látható hangkövetkezés pedig, mint "o-ü-a" vagy "ű-ó" a szememen keresztül a fülemet is. A görög « y » csak ü-féle hang volt, talán nem is a magyar "ü". S még azt sem lehet mondani, hogy az új átírás következetes volna : "Odüsszejját" és "Ajjászt" kellene írni. De ettől az új átírás bevezetői is visszariadtak.

Ki volt a kezdeményező, nem kutatom. Azt sem, hogy Devecseri Gábor, aki a Kétnyelvű Klasszikusok szigeti vállalkozásában való részvételét ma már nem óhajtja elfelejtetni, művészi érzékenységével miért ment bele. Megható, ahogyan hexametereit fáradhatatlanul tovább csiszolgatja. Ne vegye rossz néven, ha Sisyphos jut eszembe s a szem- és fülsértő "Sziszüphoszt" el is felejtem. Fordítói tragédiáját ebben kell látnunk : a homérosi költészet elengedhetetlen előzményei, emlékezetben megtartott epikus énekek, a nagyar irodalmi hagyományban nem álltak rendelkezésre. S bár ő élete tette rá a nagy fordítói feladatra, otthon senki, de senki sem volt, aki figyelmeztette volna arra, hogy hová kell fordulnia példáért és erőt adó, nem-papiros valóságért vállalkozásához. Még útlevélnehézségei sem lettek volna — elmenni Novibazárba. Talán elég lett volna Dubrovnikig utaznia. Kirk könyve közöl a Jugoszláv Nemzeti Turistaügynökség jóvoltából egy fényképet, amely azt bizonyítja, hogy a délszláv eposz-énekes, ismerős guzlicájával, újra-felfedeztetése óta idegenforgalmi csalogató lett arrafelé. Ennek következtében már nem is az a típus, amellyel az újra-felfedező, a Homéros-kutató Milman Parry találkozott. De a homéroszi énekes-módszert teljesen megvilágító anyag, a "Serbocroatian heroic songs" első kötete 1954 óta hozzáférhető és címlapján Milman Parry Magyarországon kevéssé ismeretes neve mellett egy ismerősebb áll : *"musical transscription by Béla Bartók."*

◆

A TELJES magyar Homérost, amely az Iliáson és Odysseián kívül a homéroszi himnuszokat, a Békaegérharcot, a Homéros és mások neve alatt fennmaradt eposzok, az ún. Kyklos töredékeit, sőt a "Homéros és Hésidos versenyét" is tartalmazza, két tanulmány is kíséri : a fordító utószava, amely címe szerint s valóban is "Líra az eposzról", és Falus Róberté, amely (bár nem nevezi annak) "Marxista kísérlet" Homérosról s a Magyarországon ma megengedett öregségismeret sírni való nyomorúságából még a legjobbat hozza ki. De a két nagy esemény, amely a Homérosszal foglalkozó tudomány számára döntő jelentőségű volt és ok a lelkesedésre, mintha meg sem történt volna. Humánus és humanista szempontból nem is az ismeretek elmaradottsága a szomorú, hanem a távolmaradás attól, ami a tudományban igazan emberi : az egyéni, eredeti teljesítménytől, amely a polgári vagy nem polgári lusta közhittel végez s a valóság nem sejtett távlatait fedi fel. Ilyen volt mind a két esemény : az egyik, amely Milman Parry, egy fiatal amerikai, és a másik, amely Michael Ventris, egy fiatal angol nevéhez fűződik. Devecseri Gábor legalább Ventris nevét ismeri, de azt is csak a felfedezőhöz munkatársul szegődött nyelvész professzor, Chadwick nevével összekapcsolva, akit szintén megtesz felfedezőnek.

Pedig e felfedezésnek egyedülálló emberi különössége volt, amely egy költőt megragadhatott volna. Nem filológusnak köszönhető, hanem egy humanisztikus lelkesedésű építészmérnöknek, aki röviddel azután, hogy az ún. második krétai vonalas írásban az első görög írást, a mykénéi kultúra írását mérnöki módszerrel megfejtette, egy közlekedési baleset áldozata lett. Ez 1956-ban történt. Neve azóta az ókortudomány nagy nevei között Schliemanné mellett állhat. Felfedezése nem pusztán abból állott, hogy, mint Devecseri mondja, "félévezreddel tágította ki visszafelé a görög írásbeliség tudomásulvehető korszakát"! Hanem többek között abból is, hogy az "írásbeliség" ("Schriftlichkeit") hozzánk németből átplántált fogalmának majdnem teljes használhatatlanságát bebizonyította. Kérdezni abból is, hogy az "írásbeliség" ségéről" is van szó? Ventris nem a költészet vagy a történelmi hagyomány írásbeliségét mutatta ki a mykénéi korban, hanem csak a gazdasági életét. Mykéné uralkodóinak egyetlen kiásott sírkövén sem áll a díszítő ábrázoláson kívül név is. Negatív bizonyítéka ez az emlékezet hatalmának, amely megtartásra és megénekléssre méltó tárgynál nem kívánt feljegyzést, mint a bevételnél vagy adónál, amire a megtalált feljegyzések vonatkoznak. Ez az én otthon nem olvasott "Die Heroen der Griechen" című könyvem bevezetéséből németül, angolul, olaszul és svédül 1958 óta megtudható — s egy költő számára talán érdekes is lett volna.

Michael Ventris felfedezésének előtte jár Milman Parryé. Ma angol nyelvterületen, ahol az új Homéros-irodalom nagy, ma azok is Parryt prédikálnak, akik meg mindig Friedrich August Wolfot isznak s a filológus jobbantudás rossz, de mámorosító vinkójáról nem tudnak leszokni. Milman Parry, akinek a Homéros-filológiában minden joga megvan Friedrich August Wolf helyébe lépni, a húszas években még a Sorbonne-on tanult és két aprólékos munkát írt a hagyományos jelző meg a formula és versszor viszonyáról Homérosnál. A homéroszi állandó szókapcsolatok nagy száma mindig feltűnő volt. A homéroszi formát a versen s a ma már vissza nem idézhető énekhangon kívül, amelynek bizonyítéka Homéros "énekes" ("aoidos") szava saját mesterségére, az állandó szókapcsolatok, formulák, jellemzik. Ezeknek a szerepét és értelmét senki még olyan élesen nem figyelte meg és fogta fel, mint Parry. Rájött, hogy ezek olyanok voltak, mint egy létra fokai, amelyeknek a segítségével az énekes költő művét építette. Ezt a feltevését igazolni utazott Dalmáciába. 1933-ban s 1934/35-ben — 1935 decemberében meghalt — ott látjuk az álomszerű falai közt szunnyadó Dubrovnik, Ragusa kocsmáiban és kis kávéházaiban, egy vak délszláv hősi énekes nyomában. Feltevése helyesnek bizonyult. El sem képzelhető — így oldotta meg Milman Parry a homéroszi kérdést —, hogy Homéros ezer meg ezer kész verset és még több versdarabot, formulákat, amelyeket elődeinél készen talált s nem mindig hajszálpontosan alkalmazott, kéziratból s nem egy többszázados énekes-gyakorlatból tanult volna meg. Ezekkel dolgozott a nagy énekes költő, akinek minden egyenlőtlenségét s ellentmondását rögtön megértjük, ha rájöttünk módszerére.

◆

PARRY nemcsak alapos filológus, vállalkozó szellemű empirikus tudós kutató, hanem szigorú és éles gondolkodó is volt. Ebben a tekintetben kevésbé kielégítő Kirk könyve, amely Parry és a Ventris-féle felfedezés nyomán felvirágzott mikénológiai kutatás eredményeit visszatekintve sem felülmúlt színvonalon egyesíti s a filológus és nem filológus igényét különben egyaránt kielégíti. "Homéros énekei" ebben a könyvben az Iliás és Odysseia. De még szavakba kell foglalni azt a két paradoxul hangzó, természetes meggondolást is, amely Homérosnak, a nagy énekes költőnek, amint a görög hagyományban mindig is élt, visszaadja mind a két eposzát. Kirk nem elég határozott, gondolkodásban kissé elmosódott. Egyenlőtlenségeket és ellentmondásokat a homéroszi eposzok énekei között az elmerülve olvasó nem vesz észre, az egyes énekek hallgatója még kevésbé, csak a kritikus filológus. Belőlük következtettek arra, hogy nem minden ének ugyanannak a költőnek a szerzeménye s a két eposz különkülön egy-egy végleges összeszerkesztő műve. A szigorú konkrét gondolkodás az ellenkező következtetést kell, hogy levonja. Egy nagy énekes költő, aki nagy énekét, az egész eposzt, énekenkint szőtte, megengedhetett magának egyenlőtlenségeket és ellentmondásokat. Nem is tehetett másként. Az összeszerkesztőnek kellett vigyáznia — ha szerep jutott neki —, hogy ilyesmi a végleges szövegben ne maradjon. Ha mégis maradt, a fölényes, magaban biztos nagy énekes Homérosról tanúskodik.

Az Odysseiát az Iliástól több választja el, mint alig észrevehető ellentmondások. A különbség nagyon is észrevehető. Szinte két korszak különbsége : majdnem akkora, mint Aischylos és Euripidés között, de nem nagyobb, mint amekkora haladás egy hosszú életen belül Görögországban lehetséges volt. Hogy ezt a különbséget a görögök maguk sohasem vették volna észre, lehetetlen. Észrevették a különbségeket a Kyklos eposzai s Homéros között is és kerestek is a szerzők számára külön költő-neveket, az általában használt "Homéros" helyett. Az Odysseiánál nem tették. Ezzel az eposszal kapcsolatban egyetlen más név sem merül fel az egész hagyományban, mint Homérosé, pedig az Iliásszal mintha versenyezne, s tényleg nagyobb világirodalmi jövő alapját hordja magában : hiszen az Odysseia az ős-regény. Szerzője neve nem ment volna egyszerűen feledésbe. A "Fenségesről" szóló mű szerzőjének a feltevése egyedül hihető : az Iliás Homéros férfikorának éneke volt, az Odysseia csodálatos öregségé.

◆

A MAGYAR HOMÉROS-FORDÍTÁS nem skandálható, hanem kántálható formában volna hűségesebb. Devecseri Gábor rászánhatná magát : a vállalkozás élete második felének méltó, nagy feladata lehetne. Falus Róbert érdeklődése közben — az első nyilvános érdeklődés Magyarországon húsz év óta — afelé is fordult, amit én csinálok. "Prometheus"-om, amellyel a "Világosság, Materialista világnézeti folyóirat" ban 1966. novemberében foglalkozom, 1946-ban jelent meg, de csak két zsebkönyv-kiadását vették észre, 1959 és 62-ben, a még teljesebb amerikai és angol kiadást 1963-ban nem. Ennek a bevezetésében áll egy, a nagyon távoli olvasó számára talán szükséges felvilágosítás : Ha valaki az "existentia" szót kimondja, sőt szigorú értelmezéssel kimutatja, hogy arról az emberi tényről, existentiánkról, amit a filozófia évszázadok óta egy európai közös nyelven így hív, görög mythos is van — ezért még nem "egzisztencialista" magyarázó. Ezt sajnos ma az egykor humanista műveltségű Magyarország felé is meg kell mondani. Mihelyt ki merik adni "Prométheus"-omat, kifejtem ezt majd magyarul is. Falus idéz részleteket fordításban. Ez már nagy haladás, még ha a magára hagyott titán filozófiájáért engem ró is meg. Mintha akar Prométheus, akár én tehetnénk arról, hogy Zeus boszújának a kaukázusi magány is eleme volt! A legszomorúbb talán az, hogy megrovást kapok még azért is, amit materialisták, ha az emberi szenvedés ellen küzdenének, megérthetnének : az orvos görög értelemben vett megváltó szerepéért, amelyben könyvem végén megjelenik. Hogy a görögségismeret Magyarországon tudományos, konkrét és emberi-e, — e hármas cél felé indítottam el egykor a magyar ókortudományt, — ezután inkább nem kérdezem, csak kívánom, hogy az legyen.

ANDRÁS SÁNDOR VERSEI

Révület

Lehettem volna kő hogy rakjanak
és lettem ember hogy rakjak
lehettem volna ház hogy lakjanak
és lettem ember hogy lakjak
lehettem volna fa
és lettem ki nyesi a fákat
lehettem volna víz
és lettem ki fürdik benne —
de a bőröm védfala mögé menekült anyagok
érzik kivülrekedt testvéreiket

atomok töltései lelkei lelkem
általad benned
lehetek ami vagy
kő és érzem raknak
ház és érzem laknak
fa és érzem nyesnek
víz és érzem fröccsenek ömlök —
a képzelet a lélek trénere
hajdani lélek

De messze vagy

De messze vagy és de közel
közelebb tán soha az álom
felébreszt nyúlánk testedet
testemben nyújtózkodni látom

felhúzod térded és nevetsz
incselkedő szemekkel játszol
ezernyi mérföldekre itt
bőröm alatt valahol távol

szakitsd félbe az utazást
gyere közelebb menjél messzebb
ölelj meg ne hagyd hogy ilyen
álmatagon vadul szeressek.

Dal

A pálmafák nyelve idegen
de a tiéd hazai édes
izlelem pálmafák idegen
csacsogása között édes

kaktuszok beszélnek furcsamód
belőled füzesek szólnak
a Csendes-óceánnál furcsamód
a Balaton vizei szólnak

ENCZI ENDRE

IDILL

— Emanuel úr, ön egész nap zabál és döglik.

— Mi egyebet is tehetnék, Ribizli kisasszony ?

— Például meg is halhatna már, Emánuel úr, erre még nem gondolt ?

— Erre még nem gondoltam, Ribizli kisasszony. Előbb festeni és gitározni szeretnék.

◆

Reggel kilenckor finoman kocogtak az ajtón. Inkább macskakaparásnak hallatszott, mint férfias jelentkezésnek. Ribizli még a tükör előtt ült és javítgatta ön magát. Élénk vörösre húzta ajkait, halvány, szemérmes rózsaszínt kent az arcára és szemét az orr tövéből felfelé futó fekete vonallal mélyítette. Hajáról a vörös festék már kopóban volt, de újrafestése csak a következő elsején esedékes. Hanyatló tokájából néhány szőrszál már újra serkedt, de eltávolításuknak csak szombat a napja. Szép, tiszta vászon ingben ült a tükör előtt. Nem valami hivalkodó alsóneműben. Nem méltó az hozzá. Sohasem élt ilyen fogásokkal. Sem csipke sem átlátszó, ingerlő fátyol, válla is félig fedve és hossza egy ujjnyira a térd alatt végződött.

A szoba-konyhás lakás minden lélegzete a fegyelmezett napok és erkölcsök levegőjét lehelte. A széles ágyon egyszerű, bordó takaró, semmiféle hívogató kacérság és a piros szőttes díszpárna olyan gyűretlen, mintha fej még sohasem nyugodott volna rajta. A székek szigorúak, karfájuk nincs, ülőkéjükön olyan vékony párna, hogy aki ráült, az valami alacsonyabbrendű vezeklésnek érezhette ezt. Hivatalos tartású székek voltak, lényegre törők és alkalmatlanok minden felesleges fecsegésre. A falon egy különös Mária kép. Ha jobbról nézték mosolygott, ha balról, akkor szomorkodott. Ez is a megboldogult anya hagyatékából való. Az orleans-i vásáron vette egykor. Ribizli a romlásnak indult keretet újra cserélte át, s meg kell hagyni, nem sajnálta a pénzt az aranyozásra és a cirádákra. A falon továbbá még két egyforma csendélet volt látható, egyik keret nélkül, a másik aranyozott léckeretben. A képek sárga terítővel takart asztalon felébe vágott görög dinnyét, három hamvas őszibarackot, egy félig telt szardíniás dobozt, néhány fütt szőlőt, szegetlen kenyeret, éti csigákat és egy tányér főtt borjúfejet ábrázoltak. A költészet sem hiányzott a képekről : egy vázában mimóza szálak és egy gitár, amit az asztal lábához támaszott a festő. Mindehhez zöld bársonyfüggönyös háttér, — nem voltak szegényes képek.

A porcelán mosdó felett a törülközőtartó nemcsak dísz volt, amelynek falhoz tapadó lapján valósággal keresztöltésekkel rótt szavak hirdették a hitet, reményt, szeretetet, hanem bolyhos törülköző is lógott róla. A törülközőtartó szavait Ribizli kisasszony édesanyja saját kezűleg öltötte, és ezt leányára hagyta a Ribizli névvel együtt, mert a megboldogult így nevezte gyermekét, ismeretlen, kideríthetetlen sugallatra.

Ribizli megbecsülte az örökséget. A tartóról lógó törülközőt, csak ő használhatta, vendég nem illethette, — és a Ribizli nevet sem cserélte fel mással.

A törülköző lapja mögött két vékony üveglap közé fektetett foszladozó írást is őrzött, amely rendőrhatóságilag, hitelt érdemlően igazolta, hogy Ribizli kisasszony édesanyja már kilencvennégy évvel ezelőtt hatósági jóváhagyással őzhette iparát.

A halk kopogás felerősödött. — Tessék, — mondta kelletlenül Ribizli és anélkül, hogy felkelt volna a tükör elől, csak visszafordított fejjel nézett a bátortalanul nyiló ajtó felé.

Az ajtó nyílását egy hajlott hátú, idős férfi töltötte ki. Fején homokszínű, széles karimájú kalap, hosszú, ritkás ősz haja alsó fülcimpájának mélységéig csüngött alá. Bal kezében erősen használt zöld vászontáska. Az egész embert barna, prémgalléros, bokáig érő télikabát burkolta. A bunda szót sem érdemelne, ha mindez néhány hónappal előbb történik, de amikor a meglett férfi az ajtónyílásban megjelent, éppen május volt. Ribizlinek ez nem tűnt fel.

A napsugár, az egyedül kódorgó göndör felhő, a szemtelen rigó hajlított füttye, az ablaka alá tévedt kikirics és általában semmiféle tavaszi kellék nem került közel Ribizlihez. Minden más természeti megnyilvánulást is elhanyagolható tényezőnek tekintett. A technika fejlődése is csak részben hatott az életére. Villanyvilágítás ugyan volt a szobájában, de ajtaján csengő hiányában még mindig kopogtatni kellett. Talán felesleges említeni is, hogy a kvantum elméletet, a galaktikát, az elektromos számítógépeket tudomásul sem vette. Mivel nagyobb távolságú helyzetváltoztatásra sem oka, sem kedve nem volt, a repülést sem értékelte sokra. Ebből következik, hogy a jelen világ minden létező összefüggései és viszonyai közül csak az emberi kapcsolatokat méltányolta és ápolta.

◆

— Kit keres az úr ?

— Engedelmével, Ribizli kisasszonyt.

— Az én volnék, uram, de vendégeket már nem fogadok.

— Mély tisztelettel megkérem, engem ne tartson vendégnek.

— Mi egyébnek tarthatnám ?

— Találja ki kisasszony ! Na, ki vagyok?

— Én csak annyit tudok, hogy az úr vendégszándékú. Tessék tudomásul venni, hogy én nyugalmazott lány vagyok és vendégeket már nem fogadok.

Amikor benyitottam, akkor még reméltem, hogy így kiált fel : — Emánuel úr, no lám micsoda öröm.

— Nem emlékszem semmiféle Emánuel úrra.

— Nem-e? Akkor vegye tudomásul Ribizli kisasszony, hogy vendége voltam ötvenöt évvel ezelőtt.

— Nem emlékszem, Emánuel úr, ne haragudjon... sok év, sok vendég... hogy is emlékezhetnék Önre ?

— De én, Ribizli kisasszony, emlékezem kegyedre. Mit mondjak ? Tessék szíves lenni felszólítani, hogy foglaljak helyet.

— Tessék helyet foglalni, Emánuel úr.

— Tehát, tessék tudomásul venni, hogy én kegyedért sikkasztottam.

— Ezt visszautasítom ! Miattam nem sikkasztott senki. Én világéletemben tisztességgel és becsülettel szolgáltam ki az emberiséget. Éppen úgy, mint a szegény, megboldogult mama. És, ha az úr becsületsértési rágalmazáshoz folyamodik, akkor jobb, ha mindjárt távozik is. Már, hogy én miattam sikkasztott volna...

— Ribizli kisasszony, ne küldjön el, mielőtt meghallgatna. Élettörténetem a következő : Születtem... mit mondjak ? Nem régen múltam nyolcvan éves. Anyám korán meghalt, apám szegény, de részeges vasúti hordár volt. Abban az időben még kevés volt a vonat és még kevesebb a csomag. Nyomorogtunk. Már gyermekkorombban ügyesen rajzolgattam. Fénykép után, később fejből Napoléont is le tudtam rajzolni. Aki csak látta, mindenki ráismert. De nemcsak rajzolni, számolni is tudtam. Így lettem a Dupont és Gouessan gyarmatáru kereskedés számlázója és forgalmasabb napokon kisegítő pénztárosa is. Nem volt nagy fizetésem. Miért is lett volna ? De még atyám is hosszú életű volt e földön és ez nekem rendkívül sokba került. Akkor láttam meg kegyedet gömbölyűn virulva a Grande Armée és Akácfa utca sarkán. Hivatal után minden nap arra sétáltam, de napközben is kegyedre gondoltam. Mit mondjak ? Olthatatlan vágyat éreztem kegyed iránt és kegyed, Ribizli kisasszony, mindig kedves volt velem. Az is előfordult, hogy nevemen szólított.

— Így mondtam : Emánuel úr ?

— Később már így kedveskedett, hogy drága kis Emánuel. És kegyed egyre kedvesebb, egyre kövérebb lett és mintha a lelke is meghízott volna. Ezért lettem én gyakori vendég kegyednél. Egy ízben megsimogatta az arcomat, és mit mondjak ? Gügyögött, kérem. — Miért olyan szomorú, kicsikém ?

— Csak nem akkor sikkasztott ?

— De akkor, Ribizli kisasszony. Pontosabban, ez volt sikkasztásom első napja. Ezt követte még ötvenkét átsikkasztott hét. Hetenkint átlagban egyszer illetéktelenkedtem a pénzzel.

— És nem átallja azt állítani Emánuel úr, hogy mindezt miattam cselekedte. Nem átallotta rossz híremet költeni, távozzék Emánuel úr !

— Esküszöm Ribizli kisasszony, hogy e cselekedethez sohasem kapcsoltam a nevét. Soha, még a bíróság előtt sem.

— Nem is tehette volna, hiszen épp az imént mondta, hogy hosszú életű részeges atyja...

— Ó, az atya az más, az érte hozott áldozat nem minősül sikkasztásnak.

— Így tehát miattam, Emánuel úr, de ez a világ előtt örökké rejtve maradt.

— Ez az igazság, Ribizli kisasszony.

— Ez nemes dolog. A mai világban ritkán hallani ilyesmit.

— De én még a régi világban sikkasztottam. Három és fél évi börtönnel fizettem vissza a tartozásomat. Nem hiányoztam kegyednek ez idő alatt ?

— Minden vendég idővel elmarad. Egyik ezért, a másik azért.

— Amikor kiszabadultam, már nem lehettem se számlázó, se segédpénztáros. Tehát festeni kezdtem. Szép finom képeket, amint itt látható a falon. A fél dinnyét és társait, asztallábnál a gitárt, evvel fizettem kegyednek is... emlékszik már rám, Ribizli kisasszony ?

— Hát ez ön volt, Emánuel úr ? Kedvelhettem önt, ha képpel fizethetett. Most már megmondhatom, próbáltak más festők is képpel kielégíteni, de olyan festő még nem születhetett, akinek önön kívül ez sikerült volna.

— Annyira tetszettek a képeim...

— Azt hiszem inkább ön, Emánuel úr, de már nem emlékszem pontosan.

— Pedig kétezerhatszázhetvenkétszer festettem meg ezt a képet, utolsó festékig, utolsó ecsetszálig mindig ezt festettem.

— És más nőknek is fizetett evvel.

— Soha, Ribizli kisasszony. Kétezerhatszázhetvenet a kereskedelemnek és csak kettőt szerelmi célra. Ribizli kisasszony, kegyed könnyezik, minek köszönhetem ezt ?

— Érzelmi végelgyengülés, Emánuel úr.

— Köszönöm, kisasszony. Úgy gondolom, hogy nem lennék terhére, ha huzamosabb ideig itt maradnék.

— Tegye magát kényelembe, Emánuel úr.

◆

Nemcsak a szomszédok, de az utca távolabbi pontjain élő kereskedők, kézművesek, nyugdíjasok és egyéb foglalkozásbeliek oldódott szívvel nyilatkoztak az eseményről.

A mészáros több vevőjével közölte, hogy mondjon mindenki azt, amit akar, de ez a Ribizli kisasszony...

Az özvegy pékné könnyet is ejtett és nem titkolta véleményét Ribizli kisasszony jó szívéről, amiről példát vehetne ez a szívtelen világ. Ha szegény férje élne, ő sem lehetne hozzá jobb.

A tejes elismerően bólogatott, mosolygott és határozottan állította, hogy Emánuel úr burokban született.

A bor-, sör,- és ásványvíz árus sem fukarkodott a dicsérő szóval, amikor megállapította, hogy idestova már egy esztendeje gondozza Ribizli kisasszony Emánuel úrat. A nyomaték kedvéért felemelte mutatóujját is és így biztosította Ribizli kisasszonyt, hogy az utca még a következő évszázadban emlegeti majd a kisasszony nemesen érző, nagy szívét. Mert az utca és az utókor nem felejt !

A karácsonyfa alá Ribizli nemcsak ajándéktárgyakat helyezett, hanem vendégeket is hívott. Az ajándékok között gyapjú sál, kötött kesztyű — Ribizli kisasszony ajándéka —, a vendégek között egy fűszeres, egy pékné, egy ruhaárus és egy újságárus volt található. A vendégek szakmájuknak megfelelő figyelmességgel járultak a díszes fa alá. A pékné mazsolás kaláccsal, a fűszeres tea-kávé-konzerv csomaggal, a ruhaárus egy nagyméretű piros-fehér sávos kötött női mellénnyel, az újságárus három képes újság egy-egy karácsonyi számával.

A vendégek megdicsérték a karácsonyfát, ittak egy pohár bort, kellemes ünnepeket kívántak és magukra hagyták a vendéglátókat.

Ribizli kisasszony úgy találta, hogy a látogatók rendkívül kedves emberek, akik szívbéli szeretetüket és tiszteletüket a fa alá rakták. Íme, a tisztes élet elnyeri jutalmát. Emánuel mit sem szólt. Ő nem örvendezett. Még akkor sem, amikor Ribizli az "Ó béke, ó szeretet" kezdetű dalba fogott, Emánuel nem csatlakozott hozzá. Hangok és színek, amelyeknek nem ő volt a gazdája, még csak nem is súrolták őt. A szomorúság és az indulat elbágyasztotta és a sarokban, távol a karácsonyfától elszenderedett.

Ribizli végigénekelte az ünnepi ének első szakaszát, a másodikat szövegismeret hiányában, csak dúdolta, majd minden átmenet nélkül meditatlankodásának adott kifejezést. Félhangon mihasznának, vén ingyenélőnek minősítette Emánuel urat, majd bundáját a mihaszna lábára terítette, mivel a szoba hőmérséklete érezhetően lehűlt.

◆

— Emánuel úr, ön meddig óhajt élni ?

— Még nem jött el a halál ideje, Ribizli kisasszony.

— Ezt nem vártam, öntől, Emánuel úr. Amikor idevettem, azt hittem, nem éri meg a telet és immáron már két karácsonyt töltöttünk egy fedél alatt. Mondhatnám azt is, hogy le is út, fel is út, de nem teszem. Engem ne vegyen szájára a világ.

— És a szíve, no meg az a jóságtól meghízott lelke sem engedné.

— Bizony, az sem. De ha meghalna Emánuel úr, akkor gyászruhát öltenék és a sírjára márványtáblát helyeznék. Arany betűkkel vésetném bele... itt nyugszik Emánuel úr, a legjobb... a legjobb micsoda ?

— A legjobb sikkasztó, Ribizli kisasszony.

— Emánuel úr, ön lelketlen, gonosz ember, akiben még önkegyelet sincs.

— Mit mondjak ? Én is szívesebben venném, ha ez állna a síremlékemen : itt nyugszik Emánuel úr, a legjobb festő, a legjobb gitáros, a leghűbb barát, de mindez ellentmondana az igazságnak, ezért csak ennyit írasson az emléktáblára... élt száz évet.

— Száz évet ?

— Mi egyebet tehetnék, Ribizli kisasszony, ha már nem festhetek és nem is gitározhatok.

◆

A száz esztendőre tervezett élet minden időhúzást reménytelenné sorvasztott. A száz év súlyától összeroppant. Emánuel túlél mindent, mindenkit, őt magát, Ribizlit, még a halált is.

Az emberi magatartások jogi megítélésében járatlan volt és ezért nem leplezte le Emánuelt, mint életkor-zsarolót. A százéves élet lehetősége megtörte szilárd ellenállását és rálépett az alku ingoványára.

◆

— Mit akar festeni Emánuel úr ?

— Fél görögdinnyét, három őszibarackot, szardíniás dobozt... mindazt, amit itt láthat a falon... no és természetesen az asztallábhoz támasztott gitárt, a természet után, főleg, ami a gitárt illeti.

— Emánuel úr ! Emánuel úr ! Ne kísértse az Istent. Hiszen ezt már kétezerhatszázhetvenkétszer lefestette !

— Mit tesz az, Ribizli kisasszony ? A kétezerhatszázhetvenharmadik lesz az igazi, alkotás, a legszebb, a legnagyobb, a beteljesülés. Nem hisz nekem kisasszony ?

◆

Ribizli nem hitt Emánuelnek, de megvette a festékkészletet és lécre feszített vásznat. Nem is egyet, kettőt. Hátha a kétezerhatszázhetvenharmadik után a kétezerhatszázhetvennegyediket is meg akarja festeni. Jobb, ha most egyszerre túlesik ezen.

Emánuel nézte a festékeket, de kézzel nem érintette. Egész nap a sarokban ült és duzzogott. Gitár nélkül kezdjen új életet? Mit ér az élet, ha csak színe van, de hangja nincs ? És Ribizli csak sóhajtozott, mintha csak most döbbent volna rá, hogy nehéz az élet. Aztán mégis csak megvette a gitárt. Nem valami finom művű munkát. De fényes volt, és ha megpengették a húrjait, — hangot is adott.

◆

— Emánuel úr...

— Ó, Ribizli kisasszony...

◆

Emánuel úr kijött a sarokból és feltehetően, sőt láthatóan boldog volt. Felhagyott a durcáskodással és a maga módján mosolygott is.

Minden nap, néha órák hosszat érzékenykedett a festékes doboz és a gitár fölött. De soha nem érintette. Nem festette meg a kétezerhatszázhetvenharmadik fél dinnyét és nem pengetett ki a gitárból egyetlen hangot sem. Szívósan és eltökélten őrizte a dobozban a színeket és a gitárban a hangokat. Ki tudná megmondani, hogy miért?

Ribizli kisasszony árva szóval sem nógatta a művészetek gyakorlására. Lehet, hogy csak a béke kedvéért, de az sem lehetetlen, hogy valamit megsejtett az igazi alkotásról.

Ribizli kisasszony befejezte életművét.

Eredményesen szembeszállt a századdal. Őt nem sikerült eldologiasítani, sem elidegeníteni. A magányosságon kifogott.

Mindezt a század arcába vághatta volna. De szerénysége visszatartotta ettől, vagy talán nem is értesült saját kiemelkedő társadalmi, filozófiai és művészetelméleti szerepéről.

Ha így igaz, ne világosítsa fel erről soha senki.

HALÁSZ PÉTER

Persze... meg kell mondani... !

EZT AZ ÜGYET azért kísértem olyan feszült figyelemmel, mert annyira ismerős volt. A melódiája. A ritmusa. Azt a rémületes izgalmat éreztem, mint a sínekre kötözött ember, aki figyeli a közelgő vonat zakatolását. Morbid fascination. Ezúttal nem én vagyok a sínekre kötözve, de a mind közelebbről hallatszó vonatdübörgés ugyanúgy lenyűgöz. "...sose kérdezd, hogy kiért szól a harang: teérted szól. "Az egymást követő lépéseket előre kiszámítottam és kalkuláltam, akár egy sokszor látott balettét, amelynek koreográfiáját ismerem.

Tulajdonképpen filmforgatókönyvet kellene írni belőle. Filmet egy filmről. "Persze", barátaim, "meg kell mondanom", hogy végül is nem egy filmről szólna, nem is kettőről, végül is egyáltalában nem filmről szólna, hanem valami másról. A filmről (amely e másról szóló film alapanyagául szolgálhatna) nagyon keveset tudok, minthogy a filmet nem láttam és ebben az esetben ez föltétlenül jó, minthogy — amint már mondottam — itt nem a filmről van szó. A filmnek különben az a címe, hogy "Tízezer nap" és a "legjobb rendezés" díját kapta a Cannes-i Filmfesztiválon. Rendezője fiatal ember, Kósa Ferenc, most huszonötesztendős. Nem ismerem, sohasem hallottam róla, mielőtt megkapta volna filmjéért a "legjobb rendezés" díját. Dehát csakugyan megkapta-e? A legjobb rendezés díját kapta? Vagy csak a rendezés díját kapta? Vagy csak a rendezést kapta? Egyáltalában: kapott valamit? Illetve: kapott volna valamit, ha...?

A BUDAPESTI délutáni lapban, az „Esti Hírlap"-ban, Bernáth László túláradó örömmel közölte olvasóival az eseményt. Cikkét így kezdte: "A legjobb rendezés díja. Olyan filmművészek előtt, mint Bresson, Germi, Kozincev." Örvend, de azért dialektikusan. Eszébe jut a persze. És a cikk így fordul: "Másrészről az is igaz, hogy vártuk már: a magyar filmművészet színvonalának ugrásszerű emelkedése, a moszkvai és a Karlovy Vary-i fesztivál nagydíjain kívül a legjelentősebb nyugati filmversenyeken is következményekkel jár majd. Mar del Platában az Angyalok földje nagydíja már a kezdet kezdetén jelezte, hogy eredményeinkre felfigyeltek. A Pacsirta főszerepéért egy ízben Páger Antal kapta Cannes-ban a legjobb férfialakítás díját. Tavaly azután a Szegénylegények egyöntetűen lelkes hazai fogadtatása után még nagyobb remények kíséretében küldtük a filmet Cannes-ba. A remények — némi titkolt csalódásunkra — akkor nem teljesültek. Ha késve is, de a világ észrevette a Szegénylegények erényeit s ez nyilvánvalóan olyan frontáttörést jelentett a magyar film számára — ahogy azt Kósa Ferenc szerényen maga is nyilatkozta —, hogy már az idei cannes-i zsüribe — teljesen szokatlanul, hiszen a Szegénylegények tavaly nem kapott díjat — meghívták Jancsó Miklós rendezőt is. Ilyenformán ügyis mondhatnánk, jól előkészített talajt kapott a Tízezer nap..."

A "persze" tehát jelen van. A "Tízezer nap"-ért Kósa a legjobb rendezés díját kapta Cannes-ban, persze... Ez a persze azonban nem eléggé hangos persze, mert úgy kell mondanunk azt a perszét, hogy félreértés ne legyen körülötte, elvtársak. Ezt a perszét Dósai István mondja ki, a cannes-i magyar filmdelegáció vezetője, filmkülügyér. A "Film Színház Muzsika" május 26-i számában nyilatkozik és ezt mondja:

"Mindenekelőtt egy félreértést szeretnék tisztázni. Teszem ezt anélkül, hogy Kósa Ferenc érdemeit csökkenteném. A magyar sajtóban olyan hírek láttak napvilágot, hogy a Tízezer nap fiatal rendezője a "legjobb rendezés díját" nyerte el, (ilyen díj nincs!) megelőzve Bressont, Germit és Kozincevet. Ha ez így lenne, akkor megelőzte volna Antonionit is, aki köztudomásúan éppen a Blow up című filmjének a rendezéséért kapta meg a fesztivál nagydíját. Nem, Kósa Ferenc nem előzi meg Bressont és Germit és különösen nem Kozincevet, akinek nem indult filmje. És még egy félreértés. Az Esti Hírlapban azt olvastam, hogy: ...a magyar filmtörténetben a Tízezer nap az első alkotás, amely rangos, hivatalos díjat, sőt dijakat nyert a cannes-i fesztiválon. Ez sem így igaz. Hogy mást ne említsek, a rövidfilmek kategóriájában nagydíjat nyertünk a Nyitánnyal, a zsüri külön díját a Párbajjal és három éve mi kaptuk a legjobb férfialakítás díját is."

Ez már hangos "persze". De még mindig nem eléggé dialektikus persze, ezt tisztáni kell, leszögezni, egyértelművé tenni. Így:

"A Tízezer nap jó film, de ahhoz, hogy Cannes-ban díjat nyerjen, az kellett, hogy a magyar film divatban legyen. Ebben a díjban a Szegénylegényeken kívül benne van a régebbi időszakból Fábri Zoltán Körhintája s az újabb filmek közül az Álmodozások kora, a Húsz óra, a Hideg napok és aztán újból és újból a Szegénylegények. És maga Jancsó Miklós. Aki, ha nincs a zsüriben, bármilyen kitűnő film is Kósa Ferenc filmje, nem kapott volna díjat."

NO PERSZE, ez már jó hangos persze, sőt, nyomban szembetűnik, hogy minden bizonnyal túlméretezett persze. Ezt persze nem így kellett volna, de Dósai István elsősorban külker-külügyér, filmvalutabehozár-komisszár és, persze, nem csoda, hogy valamit félreértett. Ám azért meg kell mondanunk elvtársak, hogy preciz a perszéje és nyilatkozata mellé odacsináltatja a "Film Színház Muzsiká"-ban a cannes-i filmfesztivál eredményhirdetésének faksziniléjét, amelyben csakugyan az áll, hogy "Prix de la mise en scène... Dix Mille Soleils, de Ferenc Kosa (Hongrie)". Vagyis a huszonötesztendős Kósa rendezői díjat kapott és nem "a legjobb rendezés díját". Azt persze ugyanis nem kapta. Aztán van itt még valami, amit le kell szögezni: Kozincevnek ugyebár nem indult filmje. Mert ha Kozincevnek indult volna filmje, akkor persze, könnyen lehetséges, hogy Kósa semmiféle díjat nem kap, ellenben Kozincev kapja a rendezés díját, amely az ő esetében nyomban a legjobb rendezés díjává avanzsálna, persze. Egyszóval a Dósai-féle nyilatkozatban fontos perszék a helyükre vannak téve, de valamit mégis elhibázott, nem elég finom már a hallása, átesett a persze másik oldalára és az "Esti Hírlap" megsértett publicistája ezt kitűnő érzékkel tüstént észreveszi, látja ő, hogy valaki durva kézzel babrált itt a dialektikával és a válaszra való viszonválaszra rés nyilik a nem eléggé erős bástyán. Az "Esti Hírlap" május 30-i számában ezt írja:

"...a Hungarofilm igazgatója az egyoldalas interjú négyötödében kioktat bennünket, az Esti Hírlapot és mindenkit, aki nagy örömének adott kifejezést a magyar filmsiker hallatára. Nézzük hát, miért nem szabad annyira örülni. Azért, mert nincs is olyan, hogy a legjobb rendezés díja, állapítja meg az interjú s nyilván ennek igazolására közli a lap az eredmények eredeti francia szövegét. Valóban, a nagydíjnál és a különdíjaknál kisebb betűvel közlik, hogy a Rendezés díja: Tízezer nap, Kósa Ferenc, Magyarország. Vajon bármely filmversenyén a világnak, ahol tíz, húsz vagy harminc film indul és odaadják a rendezés díját, ez kétséget ébreszthet valakiben, hogy az a legjobb rendezés díját jelenti? Dósai Istvánban sem merültek fel máskor ilyen kételyek, hiszen a következő hasábokon Páger Antal három évvel ezelőtti kitüntetését 'A legjobb férfialakítás díjának' titulálja, pedig az eredeti francia szöveg most is csak ennyit ír: 'A férfialakítás dija.' Menjünk tovább. Kikapunk, mert Kósa Ferenc díját az eddigi legjelentősebb magyar sikernek tartottuk Cannes-ban, két cikkünkben is. Nyilván senki sem gondolja, hogy Kósa Ferenc jobb rendező, mint Germi, vagy Bresson. Ám ezen a fesztiválon a tavalyi nagydíj-nyertes olasz művész semmit nem kapott. Bresson pedig egész életműveért kapott elismerést. Kozincev valóban elírás volt. Sapiróra gondoltunk, aki a Katyerina Izmajlovával vett részt a versenyen."

KORREKT koreográfia, egy előre, kettő hátra, Kozincev mindenesetre kint van a játszmából, Kozincev nyitott kérdés marad, mit kapott volna, ha résztvett volna, dehát maradjunk azért az igazságnál és meg kell mondani, hogy Sapiro ott volt és Sapiro ugyebár mégsem, méghozzá a "Katyerina Izmajlová"-val mégsem ... egyszóval... A túlméretezett perszéket azonban, mint az ügyes céllövő rendre leszedi Bernáth:

"Ami pedig Jancsó Miklós és a Szegénylegények szerepét illeti: minden tudósítás és cikk, a nálunk megjelent kis írás is szóvátette a Szegénylegények jelentőségét, Jancsó Miklós zsűritagságának miértjét és általában a magyar filmművészet lassan lábrakapó divatját, amelyben nagy része van jó egynéhány korábban bemutatott filmünknek. Mindez nyilvánvalóan megfelelő talajt teremtett a Tízezer nap sikeréhez. Kósa Ferenc a televízióban maga is elsőként beszélt erről. De hogy a magyar filmdelegáció vezetője azt bizonygassa országnak, világnak, hogy ezt az egész döntést Jancsó tekintélye, kitartása érte el — egyenesen sértő. Sértő elsősorban Kósa Ferencre, akinek a filmjéről (a cikkben olvashattuk) egy francia kritikus így ír. 'Nem egy, de húsz nagydíjat érdemelne'. Sértő a nemzetközi zsüri tekintélyes tagjaira és sértő Jancsó Miklósra is, aki a ki nem mondott feltételezés szerint egy arra érdemtelen film díjazására ösztökélte a zsürit."

Másnap, május 31-én a "Magyar Nemzet" is levelet közöl. Levél jó műfaj, perszéket lehet lelőni benne, más perszékre rámutatni; persze akkor a legjobb műfaj a levél, ha csak monogrammal van aláírva, ily módon: K.Z., mert K.Z. nincs a telefonkönyvben, K.Z.-t nem lehet megkeresni és nem is kell, pláne, ha K.Z. foglalkozása vegyészmérnök, tehát tagja a haladó értelmiségnek, méghozzá mérnök, haladó szakértelmiség, nem szakbarbár értelmiség, amint az abból is látható, hogy tollat ragad igazsága tudatában. K.Z. kéthasábos levelében ugyanazokra a rossz perszékre nyit tüzet, mint az előző napon az "Esti Hírlap", levele végén pedig "felveti a kérdést":

"Nem értjük Dósai István nyilatkozatának ellentmondásait, de legfőképpen azt nem értjük, miért nem örül az egész ország közvéleményével együtt egy tehetséges, fiatal filmrendező nemzetközi elismerésének."

K.Z.-nek, a levélíró haladó mérnök-értelmiséginek jogában van nem értenie, ő csak mér és halad, de egyes dialektikai tekervényekben elvétheti a léptéket. Ezért jó műfaj ilyen kényes kérdésekben a levél, még jobb műfaj a monogrammos levél és legeslegjobb műfaj a haladó szakértelmiség monogrammos levele.

(Most látom, amint végre egy kéz a telefonkagyló után nyúl. Kéz közelből fotografálva, internacionális kifejezéssel élve kéz premier plánban és aztán száj premier plánban és a száj azt mondja a kagylóba: — Hívják nekem Dósai elvtársat... — És néhány pillanat múlva azt mondja a száj premier plánban: — Dósai elvtárs? Mi ez a nagy hühó ekörül az izé... mi is a címe... film körül? Hozzák rendbe ezt a dolgot az elvtársak.)

KÉT NAPPAL KÉSŐBB frontális erőfeszítés a dolog rendbehozására. Az "Esti Hírlap" június 2-i számában Dósai István nyilatkozata. A háromhasábos cikk címe: "Mennyit is ér hát a cannes-i díj?" Dósai most mindjárt az első bekezdésben nekilát, hogy rendbehozza:

"— A vitatott nyilatkozatra az indított, hogy a Film Színház Muzsika megkérdezte a véleményemet. Azt talán mondanom sem kell, hogy a Tízezer nap díjának legalább annyira örültem, mint minden magyar film sikerének mindenki, akinek ez szívügye. Cannes-ból hazajövet azonban — elsősorban az Esti Hírlap egy-két cikke nyomán — az volt a benyomásom, hogy a kétségtelen siker kapcsán, az ügy értékelésében túlzásba esünk, mert egy film értékét nem az adja meg, hogy nyer-e díjat, vagy sem: hiszen a Szegénylegények értékéből mitsem von le tavalyi cannes-i mellőzése. Akárcsak a Film Színház Muzsika szerkesztősége, én is úgy éreztem, hogy a Tízezer nap díjának túlbecsülésével a magyar filmművészet valóságos értékrendje megbomlik, ezt tartottam szükségesnek helyreigazítani — egyébként hiteles tényekközlésével."

És még valamit tisztázni kíván Dósai. Ez a rendezői díj... ez nem olyan nagy dolog. Persze, félreértés ne essék, jó dolog, de nem nagy dolog. Ezt mondja:

"Ami a díjak sorrendjét illeti: messze kiemelkedő jelentőségű a nagydíj és a zsüri különdíja. A többi díj odaítélésével a zsüri rendszerint a film egészének értékeit kívánja honorálni. Idén is elhangzott olyan javaslat, hogy Molnár Tibor kapja a férfialakítás díját, de ez a javaslat nem kapott többséget. Ezután született a döntés, amely a rendezés díját ítélte Kósa Ferencnek. Természetesen, a színészi alakítás díját csak egy kiváló alakításnak, a rendezés díját pedig csak egy kiváló rendezésnek tudják odaítélni."

A következő megjegyzésnek különös csengése van. Látszatra csak a valutabehozár filmkülügyér-komisszár megjegyzése, valójában azonban több. Figyeljünk csak jól, majd vessük egybe a további fejleményekkel:

"A díjaknak természetesen nagy az erkölcsi értékük, mert a külföldi közvélemény figyelmét a filmre irányítják. A díjak üzleti értéke már nem ilyen egyértelmű, mert például Henri Colpi filmje, az 'Ilyen hosszú távollét' annak idején nagydíjat nyert Cannes-ban s utána otthon, Franciaországban is olyan méltatlanul megbukott, hogy Colpi azóta sem tudott hazájában filmet rendezni."

(Ez az utolsó félmondat kié? A külügyéré? A behozáré? A komisszáré?)

A riporter is ideges. Érezhetően fészkelődik. Ezt kérdezi:

" — Vajon mindezek ismeretében és éppen Ön — akinek hivatása és hivatali kötelessége a magyar filmek propagálása — hivatott-e arra, hogy — vállalva az 'ellendrukker'-szerep látszatát, feltárja a fesztiválnak a filmünk eredményére nézve nem minden vonatkozásban előnyös kulisszatitkait?"

Most már a valuta-behozár válaszol, nincs kétség. Ügyetlen, nyugaton elromlott hallással. Ezt mondja:

— "Talán nem sértődik meg a Film Színház Muzsika, ha elmondom, hogy cikkeit nemigen fordítják idegen nyelvre s a magyar film iránti külföldi érdeklődők nem a lapban leírtak alapján formálnak véleményt. Talán hangsúlyoznom sem kell, hogy eddig is és a jövőben is mindent megteszünk a Tízezer nap külföldi sikeréért — és nem hiszem, hogy egy ilyen itthoni nyilatkozat kedvezőtlenül befolyásolhatná a film külföldi pályafutását."

ELOLVASOM ezeket a mondatokat és hideget érzek a szívem körül. Régi, elfelejtettnek hitt, de valójában elfelejthetetlen hangok kaotikus zűrzavarát hallom. "Persze, elvtársak tisztában kell lennünk azzal, hogy a mi számunkra... nem eshetünk át a ló másik oldalára... elsősorban azt a kérdést kell vizsgálat alá venni... mindenekelőtt átfogóan kell látnunk a kérdést és a problémákat helyükre tenni..." Dehát miről folyik itt a vita? Nyilvánvaló, hogy nem arról: nagydíj-e a rendezés díja, egyáltalában a rendezés díja-e a rendezés díja vagy csak valamilyen kiút, "megoldás" arra, hogy valamit odaadjanak valakinek, amit nem is föltétlenül annak kellett volna odaadni, akinek odaadták és végül is, hogy annak adták, akinek adták, az még távolról sem jelenti azt, hogy e tény "külső-belső" jelentősége olyan óóóriási volna, mert hiszen még Nyugaton is volt arra példa, hogy egy rendező nagydíjat kapott és ... "azóta sem tud hazájában filmet rendezni." Tehát akkor?

Valami halvány nyomot maga Kósa Ferenc jelez a "Népszavá"-nak adott interjújában, amikor a "Nyíregyházától Cannes-ig" című május 28-án megjelent cikkben ezt mondja:

" — Amikor elkészült a film, sajnos, nem nagyon talált megértésre. Bemutatása évekig elhúzódott. Arra gondoltam, itthagyom a pályát — de úgy éreztem, férfiatlan lenne ebben a helyzetben hátrálni. Hittem a filmben — és a Tízezer nap végül is eljutott Cannes-ba. És legnagyobb örömömre sikert is aratott."

Most már nagyon nagy a hangzavar. Film Színház Muzsika, Esti Hírlap, Magyar Nemzet, Népszava, Hevesi Népújság, Fejér Megyei Hírlap...

(Hirtelen furcsa látomásom támad. Tanácsterem, fülledt meleg, fölhevült arcok, már mindenki beszélt, "szempontok" bontakoztak ki és csaptak össze és közben fél szemmel olykor-olykor a vita minden egyes részvevője odasandított, ahol Ő ült, milyen az arckifejezése, most elhúzta a száját, jegyez, vagy csak rajzolgat, tetszett neki ez a megjegyzés, nem, nem, utálkozott, szól-e végül, "elébementünk-e" a problémának, "jól fogtuk-e meg" a kérdést? Psszt, psszt, csend. Most Ő fog szólani. Csend: Csapják agyon azt a legyet! Most Ő szól. Most! Ő!)

JÚNIUS HETEDIKE. "Népszabadság". Dőlt betűkkel szedett cikk. Vélemény-cikk Nem Ő írta. De Ő már nem él. A tanítványai élnek. A tanítvány él és ír. És most ő ír, az egyik tanítvány, akinek most már meg kell szólalnia ebben a kérdésben, fáradt egy kicsit, millió dolog van, az ország, a világ, ez az egész... De mégis meg kell szólalni. A szamarak! Végül mégis mindig meg kell szólalni. Csend! Tessék jól figyelni, most minden féleértés eloszlik, erről van szó, borzasztó, hogy mindig elölről kell kezdeni, mindig mindent meg kell magyarázni, a helyére tenni, még mindig nem értenek semmit, a szocialista ember még mindig nincs kész, kevesen vagyunk csak készen és ezért mi vagyunk azok, akiknek végül, ha fáradtan is, ha millió felé tépetten is, egy-egy kérdésben időt kell szakítanunk a megszólalásra. A "Népszabadság" dőlt betűs cikke:

"Nem, vagy legalábbis elsősorban nem a Tízezer nap 'szemantikai', szóértelmező vitájához szeretnék szólni, amely a magyar lapokban néhány napja dúl és amelynek az a tenorja — nekem legalábbis úgy tűnt —, hogy egy művet, amelyet Cannes-ban díjaztak, idehaza csak hódolat illet meg. Jó része ennek a vitának ugyanis fogalmak értelmezése, illetve félreértése körül folyik. Például akörül hogy a cannes-i zsüri 'rendezési díja', amellyel az idén Kósa Ferencet tüntették ki, vajon a verseny legjobb rendezőjének szól-e? Hisz, mondják, ha a női vagy a férfi alakítás díja a legjobb színésznőnek, illetve színésznek jár, akkor ez a rendezői díjnál is így kell, hogy legyen. Ami, persze, nem igaz..."

Ezt a perszét kell jól megfigyelni, a mondatok szövését, ahogyan az Igazságosztó eljutott a perszéhez, rövid kis nyakonvágással, "ami, persze, nem igaz", szamarak, hát sohasem lesztek már tisztában a dolgokkal, hát mindig elölről kell kezdeni?

"Nem érzem ennél sokkal termékenyebbnek a vita másik témáját sem, vagyis azt, hogy Kósa művének sikerében volt-e része s menynyiben volt része Jancsó Miklós zsüritagságának és Jancsó Szegénylegények című filmjének, amelynek Cannes-ban tavaly nem adtak semmi díját, jóllehet nagy sikert aratott a fesztiválon is s azóta másutt is, világszerte. Akik ezt a lehetőséget kizárják vagy említését ünneprontásnak tartják, azok valami szent és elfogulatlan szinódusnak tartják a fesztivál zsürijét, pedig az vajmi kevéssé az; bizonyítja nem egy díjra érdemes film mellőzése, egyes 'filmnagyhatalmak' előnyben részesítése, stb."

Most a láthatatlan hallgatóság, a vita valamennyi részvevője lesüti a szemét, lehajtja a fejét, szeretné, ha a Föld megnyílna alatta és elsüllyedhetne... hát ez az... igen, ezt nem vette észre, itt hibázott el mindent, amikor a fesztivál zsürijét valami szent és elfogulatlan szinódusnak tartotta, holott egyáltalában nem az, sőt vajmi kevéssé az, elfogult alakok, akik nem díjra érdemes filmet mellőznek, egyes filmnagyhatalmakat meg előnyben részesítenek ... igen, ezt kellett volna nyomban tudni, ebből kellett volna kiindulniok és itt követték el az alapvető hibát ... persze, persze, azért az Igazságosztó vádja, meg

(Folytatás a 8. oldalon)

PERSZE... MEG KELL MONDANI!

(Folytatás a 7. oldalról)

kell mondani, nem egészen igazságos, mert ők azért nem zárták ki azt a lehetőséget, hogy Jancsó Miklós zsüritagságának és Szegénylegények című filmjének igenis része lehetett Kósa rendezői díjjal való kitüntetésében, nem, nem ezt a "lehetőséget" nem zárták ki, persze, az is igaz, hogy erre a szent szinódus szempontra nem gondoltak, csupa elfogult alak ... persze ... azért az idén mégis díjat adtak Kósának a "Tízezer nap"-ért, tehát az idén nem voltak olyan nagyon elfogultak ... illetve ... lehet, hogy ez éppenséggel megtévesztés akart lenni ... vigyázni kell, itt rejtett szempontok bújkálhatnak, amit megint csak az Igazságosztó tud ... vagyis ... ha ez a zsüri távolról sem szent szinódus, csupa elfogult alak... akkor végül is az idén miért adtak díjat Kósának? Miért?

ÉS LASSAN fölemelik tekintetüket és az Igazságosztóra függesztik. És az nem késlekedik a magyarázattal. Mert hogyan értelmezték Nyugaton a "Tízezer nap"-ot? Hogyan értelmezte a szent szinódus Kósa Ferenc filmjét? Az Igazságosztó így foglalja össze a nyugati értelmezést:

"Kezdetnek ott volt a nyomor, a kiszolgáltatottság, a félelem, azután jött a remény, utóbb pedig az elkeseredés és a kiábrándulás — ezt olvasták ki belőle. De vajon csodálkozhatunk ezen?" Azt hiszem, nem; hadd idézzem ennek bizonyítására a film egyik "magyar" kritikáját, méghozzá egy olyan kritikáját, amely nagy és mélyen igaz műalkotásként méltatja Kósa filmjét (Gyurkó László írását a "Filmkultúrá"-ban) és így foglalja össze a főhős évtizedes hányattatásait: "...egész életében megtanulta, hogy a magafajta nincstelennek egyetlen útja van, nem szólni bele a világba. Egy évtizeddel később már eljutott a cselekvésig: nyakára hurkolta a kötelet, mert nem tudott dönteni (hogy belépjen-e a tsz-be vagy sem). Iszonyatos cselekedet, de már nem a kiszolgáltatott, tehetetlen ember meghunyászkodása... De ha így van — s a film szerint majdhogynem így van —, hogy az öngyilkossági kísérlet a régi béklyókból való szabadulás jele (!), akkor vajon szemére vethetjük a nyugatiaknak, hogy az egyén időtlen, a társadalmi változásoktól érinthetetlen tragikumát érezték ki belőle és nem jutott a tudatukba, amit a film alkotói üzenetnek szántak?"

(Látja, Dósai elvtárs, így kell ezt csinálni, itt van a kérdés gyökere és így kell arra rámutatni: a film alkotói itt olyasmit produkáltak tisztára jószándékkal, amibe mindenféle belemagyarázható, vagyis nem az itt a kérdés, hogy "rendezés díja", vagy "legjobb rendezés díja", Kozincev, vagy Sapiro ... ők egyébként fejlett szovjet emberek lévén efféle hibát semmiképpen nem követtek volna el... ezért kell nekünk ezt a díjat a helyére tennünk, Dósai elvtárs, vagyis rámutatni és elemezni, hogy mit jelent ez a díj nekünk és mit jelent nekik, mit akartak ők azzal mondani, hogy ezt a díjat Kósának adták, viszont mi átláttunk a csapdán és tudva, hogy miért adták a díjat, mi a díj jelentőségét a helyére tesszük, nem ájulunk el tőle, nem vagyunk meghatva, valamenynyi eredményünk díjának tekintjük, visszamenőlegesen tíz évre, összes filmjeink díjának és mint ilyet, zsebretesszük, egyébként azonban, célzatosságát felismerve, túlértékelését visszautasítjuk. De ezt így kell elmondani Dósai elvtárs, erre gondoltunk mi akkor, amikor figyelmeztettük Cannes-ból való visszatérése után, hogy tegye a helyére a díjat és ne essenek át vele a ló másik oldalára, erre gondoltunk mi és nem arra a csetepatéra, hogy rendezés díja, nem rendezés díja, legjobb rendezés, nem a legjobb rendezés, Kozincev, vagy Sapiro ... vagyis nem ismerte föl a kérdés lényegét, Dósai elvtárs és mellékvágányra terelte a problémát, a fától nem látták meg az erdőt. Dehát nem olyan nagy baj, ezt maguk nem láthatták, arra vagyunk mi, hogy megmagyarázzuk és rámutassunk. Mi itt még csak kevesen vagyunk szocialista emberek. Egy pillanat még ... nem fejeztem be.)

"NEM, nem csodálkozhatunk azon, hogy Cannes-ban úgy értették, ahogy értették s nem úgy, ahogy alkotói gondolták, tehát mint egy lezárandó és lezáródó kor számadását. Ehhez túl kevés e műben a dialektika, azaz túl kevés látszik a fejlődés mélyén feszülő ellenerőkből, az újból, amely a sok kínnal és nehézséggel végbemenő változásban mégiscsak érlelődik s amely nélkül lehetetlen lenne a magyar falu mai léte, fejlődése. A díj mindenekelőtt a művészi igényt jutalmazta, egyes részletek drámai erejét, számos felvétel szépségét. És ennek feltétel nélkül örülhetünk. (Mellesleg: az, hogy sok értékes elem a magyar hagyomány feleleventéséből ered, korántsem gyengéje a filmnek, hanem bizonyság a magyar parasztábrázolás nagy erejére.) De ne az legyen az ára ennek az örömnek, hogy — visszatérve az előbbi hasonlathoz — elfeledkezzünk róla: a filmek nem futball-labdák és a díjak nem gólok. Ha úgy adódott, hogy a Tízezer nap reprezentálta színeinket az idén Cannes-ban és sikert is aratott, az nem ment fel bennünket attól, hogy idehaza kritikailag is vizsgáljuk. Mert hogy mi az igazság a magyar paraszti sors dolgában, azt mégiscsak Magyarországon kell tisztázni — és csak azok vitájában dölhet el, akik a művet és a valóságot össze tudják vetni."

(És ezzel az Igazságosztó befejezi. A vita résztevői ismét lehajtják a fejüket. Milyen igaz! Lám, erre megint nem gondoltak! Hozzák el ide a cannes-i zsüri tagjait, azt a bizonyos szent szinódust, amely ugyebár egyáltalában nem szent szinódus, de csupa elfogult alak, ám hozzák ide őket, vigyék el őket a Vöröscsillag Termelőszövetkezetbe és Pécelre és Rábcalábosra, ám lássák a saját két szemükkel és akkor majd ... Akkor majd mit? Akkor majd természetesen nem adnak rendezői díjat egy olyan filmnek, amely alkotói szándéka ellenére ... Illetve ... tehát akkor most mi van? Örülünk? Nem örülünk? Természetesen örülünk, de ha a kérdés mélyére nézünk, akkor egyemberként utasítunk vissza minden olyan díjat, amely a magyarországi paraszti sors nemismeretén alapszik, sőt, tulajdonképpen kikérjük magunknak és "ha már úgy adódott", hogy éppen ezt a filmet mutattuk be "színeink képviseletében" Cannes-ban, akkor ez nem jelenti azt, hogy... És különben is! Tavaly a Szegénylegényeknek nem adtak díjat! Ebből is látszik a teljes elfogultság és rosszindulat. Úgyhogy ez az idei megtévesztés ... Persze, meg kell mondani, az a nagy szerencsénk, hogy jóllehet a szocialista ember még nincs tökéletesen készen, de azért minden esetben keresztül látunk a szitán!)

ÉS A NAGYKÖZÖNSÉG?

Idézet a "Fejér Megyei Hírlap" május 27-i számából:

"... a Köztársaság Filmszínház műsorra tűzte a 'Tízezer nap'-ot, amelyet úgymond: érdektelenség címén levettek a műsorról. Nyugtalanító ez az 'érdektelenség', hiszen az idén éppen azt dicsérhettük a Köztársaság Filmszínház műsorpolitikájában, hogy 'merték' sorrarendre műsorba iktatni a nehezebb fajsúlyú filmeket. Azokat, amelyektől pillanatnyilag nem várható ugyan kasszasiker, de várhatóan egészséges irányba terelhetik a mozilátogató közönség igényeit. A 'Tízezer nap' megbukott Fehérvár on."

Irodalmi Ujság

CHOLNOKY LÁSZLÓ egyetemi tanár, a Pécsi Orvostudományi Egyetem kémiai intézetének igazgatója 68 éves korában elhunyt. Dr. Cholnoky 1924-ben került a Pécsi Egyetemre, 1948 óta egyetemi tanár. 1952-ben szerezte meg a kémiai tudományok doktora címet, majd ezt követően a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. Cholnoky professzor a karotinoidák kutatása területén ért el kimagasló eredményeket.

*

MARC CHAGALL 105 — a Bibliát illusztráló — rézkarcát mutatják be rövidesen a nyugatnémetországi Hannover Kestner Múzeumában.

KIRÁLY BÉLA egyetemi tanárnak a The Polish Review-ban "Prussian diplomatic adventure with Poland and the feudal revolt in Hungary 1790" címmel közölt tanulmánya különnyomatban is megjelent.

*

A SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZ új magyar egyfelvonásos operát mutatott be. Az opera címe "A három vándor", komponistája Vántus István. A szövegét óind-perzsa mese alapján Cserhalmi Imre írta.

*

PICASSO "A szép holland nő" című festményét, amely az elmúlt hetekben tűnt el a queenslandi képtárból, megtalálta a rendőrség. A mintegy 80.000 font sterlingre becsült festményen nem észleltek sérüléseket. A hatóságok nem közölték, hol és kinél találták meg a képet.

*

TÓTH ÁRPÁDNÉ, Tóth Árpád költő özvegye június 19-én hetvenkét éves korában elhunyt.

*

FERENCZY BÉNIT a közelmúltban elhunyt nagy magyar szobrászt június 22-én temették a Kerepesi temetőben. A gyászszertartást Munkácsy Mihály síremléke mellett tartották. Simon István költő mondta a gyászbeszédet, majd utána elhangzott Illyés Gyula "Ferenczy Béni" című költeménye. Ferenczy hamvainak urnáját Csontváry Tivadar és Lyka Károly síremléke mellett hantolták el.

*

VAJDA ALBERT egyórás humoros rádiójátékát, — "Anglia egy magyar humorista szemével" — a Saarbrückeni és a Müncheni Rádió után most a Bécsi Rádió is műsorába iktatta. Augusztus 8-án sugározzák.

*

A BUDAPESTI NEMZETI SZÍNHÁZ befejezte idei évadját. Az új éved szeptember 16-án kezdődik. A Katona József Színházban a Nemzeti kamaraszínházában Shaw "Warenné mesterségé"-t mutatják be elsőnek. A Nemzeti Színház Madách Imre "Mózes" című drámájával kezdi új színházi évadját. Felújítják a "Fáklyaláng"-ot, Illyés Gyula művét, valamint a "Lear király"-t.

HAY GYULA "Tiszazug" című drámájának július 27-én lesz a bemutatója a müncheni Residenz-Theaterban. A darabból készült televíziófilmet Hollandiában játszszák. A "Varró Gáspár igazsága" című színműből készült televíziófilmet most mutatta be a Svájci Televízió, július 14-én Németországban sugározzák és új felvételben fogja adni a Radio Berlin is.

*

A LISZT FERENC Zeneművészeti Főiskola igazgatója, Szabó Ferenc zeneszerző nyugdíjba vonult. Utóda Kovács Dénes az ismert hegedűművész.

*

A PÁRIZSI Marguerite Long-Jacques Thibaud nemzetközi zenei versenyen a hegedűverseny Thibaud-díját Nana Jasvili szovjet, a zongoraverseny Long-díját a magyar származású amerikai művész Edward Auer nyerte.

*

IGOR SZTRAVINSZKIJ a világhírű zeneszerző alkotóereje teljében ünnepelte születésének nyolcvanötödik évfordulóját.

*

A MENUHIN-CSALÁD hét tagja szerepelt a Bath-i Fesztiválon. Yehudi Menuhin egy Mozart operát vezényelt, felesége saját verseiből adott elő, fia Jeremy, veje Fu Csong, két húga: Hepzibah és Yalta mint szólista szerepelt a műsorban.

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT

Tel Avivban így szavalják:

Rabik leszünk, vagy arabok...!

*

Nasszer siráma:

Kétezer évig őriztük a Siratófalat, s most, amikor szükségünk lenne rá, akkor veszítjük el.

*

— Mi az abszolút lehetetlen?

— Ha egy maceszt felteszünk a lemezjátszóra és azután az arab nemzeti himnuszt játssza.

*

A KÖLNI Wahlraf-Richards Museum kiállítást rendez az 1965-ben elhunyt Kemény Zoltán alkotásaiból. A szobrász életművének jelentőségét Cs. Szabó László az "Irodalmi Újság" 1967. június 15-i számában méltatta.

BBC requieres ASSISTANT for the HUNGARIAN SECTION of its External Services in London. Duties include translating news bulletins and talks on a wide variety of subjects, broadcasting fluently in Hungarian and after due training, making orinigal written contributions to programmes. Essential qualifications: Hungarian as mother tongue, ability to translate perfectly from English into Hungarian. Good educational background. Good microphone voice. Interest in British way of life, politics, ans economics, and international current affairs. Ability to type. Desirable qualifications: Previous radio and/or journalistic experience. Starting salary $1600 p.s. rising after satisfactory probationary period (6 months) to $1870 and after 18 months, subject to attaining satisfactory standard of efficiency, to $2125. All salaries includs London Weighting. Higher starting salary if exceptionally qualified. Appointments normally for three years with possibility of extension and further promotion. Settling-in grants totalling $100 paid if successful candidate recruited from abroad, also passage to London. Family passages after satisfactory probation. Write for application form (enclosing addressed envelope and quoting reference 67.G.205) to Appointments Department, BBC, London, W.1. within ten days.

O. I. T. T.
UTAZÁSI IRODA
62, Bd. du Montparnasse
PARIS-15e
Tel. 222-23-60
REPÜLŐ, TENGERI ÚT, VASÚT ÉS MINDEN EGYÉB UTAZÁSI PROBLÉMÁJÁT MEGOLDJUK
BESZÉLÜNK MAGYARUL

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZEPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

HOLLOS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 176, Pitt Street, Sydney. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252. Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Ratngar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 13, Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 4.20 schilling, Belgium: 11 frank, Dánia: 1.20 korona, Finnország: 60 márka, Franciaország: 1.10 frank, Hollandia: 1 forint, Izrael: 70 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország: 100 líra, Svédország: 1 korona, Svájc: 1 frank, USA: 0.25 dollár, Brazília: 500 Cr. $. Minden más országban: 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris, 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie: Les Editions Polyglottes, Paris.

Le Gérant de la Publication: Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVIII. évfolyam 20. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1967. november 15.

AZ ELMULASZTOTT FORRADALOM

TÍZ ÉV ELŐTT még rendszeresen visszatérő motívuma volt a szovjet vezetőségi nyilatkozatoknak. hogy a Szovjetunió nemzeti jövedelme mikor fogja elérni, sőt felülmúlni az Egyesült Államok nemzeti jövedelmét. A számítás igen egyszerűnek látszott. Az ötvenes években a szovjet gazdaság a hivatalos statisztika szerint átlagosan évi 8 %-kal emelkedett, míg Amerikában az emelkedés mindössze évi 3.3 % volt. Csak rövid néhány évre kellett ezeket a számokat kivetíteni, hogy mindenki számára nyilvánvalóvá váljék ; a szovjet gazdaság rövidesen behozza lemaradását Amerikával szemben.

Egy idő óta ezek az optimista jóslások elhallgattak. A számítás, úgy látszik, mégsem volt olyan egyszerű. Mindenekelőtt nem lehet a számokat csak úgy kivetíteni, mert a fejlődés üteme mindkét oldalon megváltozhatik. A hatvanas években a szovjet nemzeti jövedelem emelkedése meglassult, az amerikai viszont meggyorsult. Egy másik ok a szovjet statisztikai módszerekben rejlik, amelyek teljes értékkel (teljes termelési költséggel) vesznek figyelembe minden terméket, akkor is, ha az népgazdaságilag nem hasznos és egyáltalán nem, vagy csak csökegyáltalán nem, vagy csak csökkent áron volna értékesíthető.

Mindez azonban csak mennyiségileg ad némi magyarázatot arra, hogy a statisztikai számok ellenére az amerikai és orosz termelés közti különbség az utóbbi években láthatólag nem csökkent. Vannak a mennyiségi kérdéstől függetlenül is gazdasági problémák, amelyek akadályozzák a termelési színvonalak közti űr kiegyenlítését, olyan nehézségek, amelyeket a Szovjetunióban nem oldottak meg és amelyeken Amerika már túljutott. Ezek a kérdések külön feleletet igényelnek. A "Le Monde" október 22-23-i számában Marcel Marantz új és érdekes szemponttal gazdagította a szovjet gazdaság körül kialakult vitát.

A CIKK abból indul ki, hogy a szovjet mezőgazdaság állandó válságban van, amely időnkint hatalmas gabonabehozatali szükségletben nyilvánul meg. A szovjet ipar minden termelési sikere ellenére egyes bonyolult technikát igénylő termékeknél még ma is rászorul az olaszok, franciák, angolok segítségére. Egy másik jellegzetes tünet : a legújabb szovjet-francia külkereskedelmi szerződés szerint a Szovjetunió ipari nyersanyagokat szállít Franciaországnak, s Franciaország a feldolgozott termékeket küldi a Szovjetuniónak : a szerződés olyan, amilyet koloniális helyzetben levő országok szoktak kötni. Miután megállapítja, hogy ezeknek a jelenségeknek éppen az ellenkezője áll fenn az Egyesült Államokban, Marantz felveti a kérdést :

"De hát minek tulajdonítható a szovjet gazdaságnak ezek a lemaradásai és elégtelenségei ? Az embereknek ? De hiszen a szovjet tudós, kutató, technikus elsőrangú : az atom- és űrkutatás terén elért eredményeik — hogy másokat ne is említsünk — kellő bizonyítékot szolgáltatnak erre. A természeti adottságoknak ? De miért tudják ezeknek veszélyeit az amerikaiak olyan könnyen elkerülni ? Vagy talán egyéb körülményeknek ? De hiszen a háború már régen véget ért, a külső kötelezettségek csak mérsékeltek. Nem marad más hátra, mint hogy a gazdasági rendszerrel magyarázzuk egyik oldalon a lemaradást, másik oldalon a haladást. Ha az Egyesült Álamoknak kellene a belső fogyasztás számára búzát behoznia, nem következtethetnénk-e ebből teljes joggal az amerikai kapitalizmus hibáira ?"

A cikk a továbbiakban megemlíti, hogy egyesek talán arra hivatkozhatnak, hogy a Szovjetuniónak mindent elölről kellett kezdenie, míg az amerikai gazdaság hosszú múltra néz vissza. A cikk így válaszol :

"Egy magában álló esemény adja meg a választ ezekre a véleményekre. Jelenleg az adatfeldolgozás forradalmának korszakát éljük. A komputer, amely ennek a forradalomnak eredete és eszköze, alig tíz éve jelent meg a gyakorlatban. Abban az időben tehát minden ország, nevezetesen mind az Egyesült Államok, mind a Szovjetunió, ugyanazon kiindulási ponton állt. Mármost az Egyesült Államoknak ma több mint negyvenezer komputere van, a Szovjetuniónak még egy tizede sem, alig háromezer."

Ennek a furcsa aránynak a magyarázatánál ismét megállapítható, hogy a Szovjetunióban nincs hiány matematikusokban, mérnökökben, vagy akár a komputer gyártásához szükséges anyagokban. A Szovjetunióban tudnak komputereket előállítani és tudnak bánni is velük. Enélkül — mint ahogy a cikk mondja — a szputnyikok nem jutottak volna el a holdba és Gagarin nem tért volna vissza a földre. *"A lényeg az, hogy Oroszországban komputere csak olyan kivételezett területeknek van, mint az űr-kutatás, a fegyverkezés, az atomerő-kutatás ; a polgári szektorba a komputer nem hatolt be, legfeljebb egy-két automatizált üzembe."*

MARANTZ SZERINT nem valószínű, hogy a Szovjetunióban azért van kevesebb komputer, mert a párt attól félt, hogy a gépek feleslegessé teszik az emberi munkaerőt. Az előrelátás hiánya sem jellemző a szovjet vezetőkre, de különben is, 1955-ben senki sem tudta a komputerekben rejlő hatalmas fejlődési lehetőséget felmérni. A komputer jellegzetessége, amely forradalmivá teszi az egész jelenséget, éppen az, hogy óriás szükségleteket hoz felszínre, amelyeket korábban nem is lehetett sejteni.

'A Szovjetunióra", írja Marantz, *"az jellemző, hogy a döntés egyetlen központosított helyről származik — legalábbis a rendszer legújabb reformjáig, amely a felelősségből a decentralizált helyeknek is juttat szerepet. A döntés (ezáltal) hibás és negatív, eltorzítja és megmereviti az egész szervezetet. Ha az űr-kutatás, vagy atomenergia esetében a döntés helyes és eredményes volt, ez azért történt, mert a célkitűzés világos, körülhatárolt és politikailag kívánatos volt. A komputer célkitűzése ezzel szemben nem körülhatárolt, sokrétegű, komplex, vagyis gazdaságos és emberi. Ahogyan J.K. Galbraith olyan ragyogóan kifejtette, a probléma megoldása manapság (a komputer korszakában) abban áll, hogy a kérdést feltegyük anélkül, hogy a megoldás módját előre tudnánk. A végrehajtás nehézségei kevésbé fontosak, mint maga a döntés. A műszaki és társadalmi szervezet kevesebbet számít, mint a döntés meghozatala."*

A központosított döntéshozatalra alapított szovjet rendszer alacsonyabbrendűsége a sokfajta, decentralizált döntésű amerikai rendszerrel szemben Marantz szerint éppen itt, az adatgyűjtési forradalom alkalmazásánál mutatkozik meg. Bizonyára egyes amerikai vállalatok helytelen döntéseket is hoztak a komputerrel kapcsolatban. Nagy többségükben azonban ezek a döntések reálisaknak bizonyultak. Másrészt persze a Szovjetunióban is felismerték az utóbbi években a kérdés jelentőségét és nemcsak egyes kiváló orosz tudósok, de maga Brezsnyev is hangsúlyozta a 3. pártkongresszuson a komputerek szélesebb körben történő alkalmazásának fontosságát. De elég-e a sikerhez egy ilyen megállapítás ?

"Néhány típusban korlátolt számú komputert gyártani és azokat kiváló mérnökök ellenőrzése mellett egyes szakterületen alkalmazni bizonyos teljesítményt jelent. De megint másfajta, igen nehéz feladatot jelent szériákban előállítani kis, közepes és nagy komputereket és azokat a legkülönbözőbb feladatkörökben felhasználni. Ez hatalmas emberi, gépi és műszaki erőforrások mozgósításával is óriás anyagi erőfeszítést igényel."

EGYELŐRE még semmi jel sem mutatja, hogy a Szovjetunióban máris kellő lendülettel hozzáfogtak a komputer-technika széleskörű alkalmazásának megszervezéséhez. Egyes hírek szerint a szovjet vezetőség komputer-behozatallal akar kísérletezni, ám ez nem igazi megoldás és csak újabb problémákat vetne fel. De még ha hozzáfognának is a szériagyártáshoz, akkor is évekig tartana, amíg a gyártás műszakilag kifejlődik és további hosszú időbe, amíg a termelés elérné a mai amerikai, vagy akár csak nyugat-európai színvonalat. Marantz a szükséges időt tizenöt-húsz évre becsüli.

Ilyen hosszú idő alatt természetesen az Egyesült Államokban is fejlődik a komputer-technika, növekedni fog a gépek száma, alkalmazásuk területe és sűrűsége. Nehéz volna két évtizedre előre kiszámítani a termelési technika és gazdasági rendszer várható változásait. Annyi azonban bizonyosra vehető, hogy a gazdaság döntően át fog alakulni és ebben az átalakulásban a fejlődő komputertechnikának döntő szerepe lesz. A termelés fejlődésének mai fokán feltétlenül szükség van nagyüzemekre. De minél nagyobb az üzem, annál nehezebbé válik az áttekintése és ezáltal a helyes termelési és beruházási döntések meghozatala. Ezen a ponton jelentenek a komputerek döntő fordulatot. A komputerek a legnagyobb egységek számára is lehetővé teszik az optimális termelési és beruházási programok felállítását és ezáltal a gazdaság fejlődésének, a jólét emelkedésének eddig ismeretlen mértékű meggyorsulását mozdítják elő. Az adatfeldolgozás forradalma a nyugati országokban máris hihetetlenül megnövelte az emberek szellemi teljesítőképességét. A fejlődés még távolról sem zárult le.

A MINKET ÉRDEKLŐ kérdés szempontjából Marantz cikkének döntő megállapítása így hangzik: *"A döntések decentralizálása a (komputerek) gyors és szinte tökéletes adatszolgáltatása révén feltétlenül fölénybe jut a döntéseknél hibákat és nehézkességet okozó centralizációval szemben."* És később : *"A legközelebbi években az amerikai gazdaság eredményessége és hatalma teljes egészében fogja érezni a komputerek ezreinek hatását. Másrészt, mint láttuk, a Szovjetuniónak még jónéhány évre lesz szüksége, míg ezt a hatást érezni fogja. Központosított tervgazdasága annál inkább fog szenvedni a komputerek hiányától, minél inkább rászorul arra, hogy a fogyasztók nyomására kevésbé egységes legyen és fellazuljon."*

Az utolsó mondat némi kibővítésre szorul. Miért van szükség a fogyasztók nyomására ahhoz, hogy a szovjet gazdaság fellazuljon és ezáltal lehetővé váljék a komputerek széleskörű alkalmazása és ezen a réven az általános jólét emelkedése ? Nyilvánvalóan azért, mert a politikai nyomás az ellenkező irányba hat. A pártapparátus, mint a szovjet hatalom birtokosa, érdekelve van a centralizáció fenntartásában. A félszívvel elhatározott gazdasági reformok mindenütt azt mutatják (még Jugoszláviában is, bár ott a legkisebb mértékben), hogy a pártapparátus konzervatív magja igyekszik ellenállni a politikai hatalom csökkenését jelentő decentralizációs törekvéseknek, csak kis (a szükségesnél kisebb) mértékben fogadja el a reformjavaslatokat és lehetőleg, elszabotálja megvalósításukat. Persze a fogyasztó tömegek érdekeit teljesen semmibevenni ma már nem lehet. Ezért nem lehet feltartóztatni a gazdasági reformok térhódítását, bár a haladás idáig meglehetősen lassú volt. Ezért fog előbb-utóbb a komputer-technika is elterjedni a Szovjetunióban, bár hogy ez tizenöthúsz évig fog-e eltartani vagy rövidebb ideig, nehéz volna megmondani. A politikai ellenállás inkább a távolabbi időpont mellett szól. Mindenképpen elfogadható azonban Marantz cikkének záróköveztetése, ami nekünk, magyaroknak különösen szomorú : *a legközelebbi években a Nyugat és Kelet termelési szintje közti űr nem fog szűkülni, sőt minden valószínűség szerint még jobban elmélyül.*

V. J.

1967. NOVEMBER 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Illyés Gyula beszéde a belgiumi Baudelaire-találkozón (3. old.)

Berki Erzsébet Gyergyai Albert könyvéről (3. old.)

Gömöri György lengyelországi beszámolója (4. old.)

Gergely János a ljubljanai zenei fesztiválról (5. old.)

Sztáray Zoltán riportja : Indiánok földjén (6-7. old.)

Landy Dezső Lénárd Sándor új könyvéről (6-7. old.)

Márer György : Egy ismeretlen Petőfi-kézirat (9. old.)

Kabdebó Tamás : Vernon Watkins emlékezete (10. old.)

Csanád János novellája : Nem kérek elégtételt (11. old.)

Bárdos B. Arthur és **Faludy György** versei

Az Idő Sodrában, Költők a korfordulón, Könyvekről röviden, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

A PEN KLUB

A végrehajtó bizottságának november 2-i dublini ülésén ismertették a PEN elnökének, Arthur Millernek jelentését. A világhírű író nemrégiben a Szovjetunióban járt s a szovjet Írószövetség vezetőivel folytatott tárgyalásai után leszögezi, hogy "semmi remény sincs arra", hogy a két bebörtönzött orosz írót, Szinjavszkijt és Danielt hamarosan szabadon bocsássák. Ilyen körülmények között, fűzi hozzá Miller, "teljesen kizárt dolog", hogy a szovjet írók csatlakozhassanak a Nemzetközi PEN-Klubhoz.

A végrehajtó bizottság határozatot fogadott el, amelyben szolidaritását fejezi ki a cseh és szlovák írók irányában, akiknek szólás- és írásszabadságát a hatóságok súlyosan korlátozzák. A határozat ellen csak a bolgár küldött szavazott ; a csehszlovák delegátus tartózkodott a szavazástól, míg a magyar és a jugoszláv PEN képviselői megszavazták a csehszlovák kommunista hatóságokat elítélő szöveget.

A PEN kiállt azok mellett az írók mellett is, akiket Görögországban, Nigériában és Spanyolországban tartanak börtönben.

Miguel-Angel Asturias

Hogy a Svéd Királyi Akadémia döntése egy alig hárommilliós nép irodalmi szószólóját tüntette ki ez évben, önmagában is örvendetes esemény. Mutatja ez a határozat, hogy visszavonhatatlanul letűnt az az idő, amikor a világirodalom néhány nemzet kiváltságos területe maradt. Persze a guatemalai Miguel-Angel Asturias helyzete annyiban könnyebb, mint — mondjuk — magyar kortársaié, hogy művei spanyolul, tehát az egyik legjelentősebb világnyelven íródnak és kerülnek forgalomba. Kisebb mértékben vannak tehát kitéve a fordítás lefokozó hatásának, amely — paradox módon — akkor is érvényesül, ha az átültetés történetesen remekbe sikerült. Végérvényesen nyitva marad ugyanis a kérdés : kié az igazi érdem, — a fordítóé-e vagy az alkotóé ?

Asturias világsikerének természetesen a nyelv nem egyetlen, nem döntő tartozéka. Ami valóban egyedivé teszi művészetét, az a különös tény, hogy valójában eredeti művei is fordítások : indián őseinek egész, meglepően gazdag mondavilága szólal meg a spanyol szavak mögött. Ahogy Marcel Brion találóan írja : Asturias "nemcsak a guatemalai parasztok nyelvét beszéli jól, de a szél, a vulkán, a jaguár nyelvét is", könyveiben "az őserdők vegetatív burjánzása tör fel" a szó szoros értelmében elemi, hamisítatlan őserővel.

Első, 1932-ben írt művében. "A guatemalai legendák"-ban ennek a mondavilágnak legjavát gyűjti egybe az etnológus szakértelmével, és — ami döntő — a született költő biztos ösztöneivel. Paul Valéry elragadtatással nyilatkozik ezekről a "trópusi lidércnyomások"-ról. S nem kis mértékben az ő tanácsának tulajdonítható, hogy majd tízéves párizsi tanulmányút után, a költő visszatér hazájába, — a forrásokhoz.

De Asturias nemcsak a mítoszok ismerője, nemcsak a költői képalkotás mestere. Még európai útja előtt jogi diplomát szerez, és 1923-ban az indiánok szociális problémáiról szóló doktori értekezése nagy feltűnést kelt bátor hangjával, kristályos elemző módszerével.

Számos kritikusa Sartre és André Breton sajátos keverékét fedezi fel a költőben, aki élete minden szakaszában össze tudta egyeztetni szürrealista hajlamait a mindennapos politikai állásfoglalás követelményeivel. Regényeiben ("Az elnök úr", "Kukoricaemberek", "Orkán", "A zöld pápa", "Az elhantoltak szemei", stb.) rámutat Latin-Amerika legégetőbb társadalmi kérdéseire : a demokratikus stabilizáció nehézségeire, az állandóan kísértő diktátorveszélyre, a nép műveletlenségére, kiszolgáltatottságára, a túlzottan monokultúrára beállított gazdasági rendszerek ingatag voltára, amelyet idegen trösztök (mint például az amerikai "United Fruit" Társaság) oly könnyen ki tudnak használni...

Nyilván az említett művek Amerika-ellenes kicsengésével magyarázható, hogy a *mindenfajta* diktatúrától idegenkedő költő az elmúlt év óta a Lenin Békedíj birtokosa.

De az író, úgy érezzük, nagyobb mint díjai, független szellem, akit egy rendszernek sincs jogában beskatulyázni. Legújabb műveiben újra az elsődleges költészet, az őserőt jelképező legendák földjére tért meg. A sokat látott *homo politicus*-on áll így talán bosszút a *homo poeticus*, a mai párizsi nagyköveten a harmincöt év előtti párizsi diák, figyelmeztetve, hogy az események felszíni kavargása mögött van egy mélyebb létforma is, melyet csak a művészet tud feltárni.

É. A.

Az IDŐ Sodrában

Most ... vagy soha ?

Darvas József, a Magyar Írók Szövetségének elnöke a következőket jelentette ki a nyugat-németországi loccumi Evangélikus Akadémia nemrégiben rendezett magyar-német találkozóján :

"Először is szeretném megköszönni az itteni vendéglátást. Rendkívül jól éreztük magunkat. Talán érezték, hogy nagyon őszintén beszéltünk. Megköszönjük, hogy a másik részről ugyanezt kaptuk. Ebbe a beszélgetésbe, amely itt folyt, én nem szeretnék beleavatkozni, bár a legszívesebben beleavatkoznék.

Író vagyok. Otthon mindig azt mondják nekem, hogy ülj a fenekeden és csak írjál. De engem a világ dolga érdekel és írni is csak azért írok, mert a világ dolga érdekel. Őszintétlen lennék, ha elhazudnám, hogy itt politikailag nagyon áthidalhatatlan dolgok vannak. Itt sok szó hangzott el az Odera-Neisse-határról. Hát mi kis nép vagyunk. Mi is fölvethetnénk sokféle határkérdést, jobban, mint a németek, mert mi vagyunk tízmillióan a határon belül és legalább ötmillióan a határon kívül. És mégis úgy érezzük, hogy a történelem azt parancsolta, hogy ezt most ne bizgassuk.

(A tolmácsnő így fordít : *"hogy ezt ne bizgassuk"*. Több közbeszólás után Darvas : *"Most ne bizgassuk — ezt mondtam"*. A tolmácsnő : *"A most kimaradt.'*)

"Szóval az író nehezen él. Pláne, ha gondolkodik. Muszáj tudomásul venni a mai realitást és ugyanakkor gondolkodni a jövőben is. De valahol az okosságot meg kell találni. Én ebbe a vitába nem akarak beleavatkozni, és csak egyet szeretnék mondani. Én még soha nem voltam itt a Német Szövetségi Köztársaságban. Három napja vagyok itt, kolostorba bezárva. De az író azért az ujja hegyén tapintja a valóságot. Én kimentem ebbe a kicsi faluba, valamit éreztem ebből a valóságból. Úgy éreztem, hogy az más, mint amit én elképzeltem, jobb, mint amit elképzeltem.

Valamilyen ilyen okossággal kellene közelednünk egymáshoz. Nézzék meg, mi van nálunk. Nézzük meg, hogy itt mi van. Akik mi itt vagyunk, otthon nem vagyunk hatalmon. De azt is szeretném hozzáfűzni, hogy nem vagyunk hatalom nélkül. Szavunknak azért valami értelme otthon mégiscsak van. Gondolom, akik itt vannak, ugyanígy vannak. Próbáljuk a közeledés jó pontjait megkeresni. Végül is a világban csak egy alternatíva van, nem kettő. Vagy próbálunk együtt élni, vagy mindnyájan meghalunk. Gondolom, élni akarunk, alkotni szépet, jót. Ennek a közös pontjait keressük. Ezt akartam mondani."

És ezt el is mondta. Vajon Magyarországon is ezt akarja elmondani ? De az is lehet, hogy ott most minden másképp hangzanék. A hangtan és a szemantika törvényei sokszor kiszámíthatatlanok.

AZ ENSZ 22. születésnapját köszöntötte a rádión is közvetített október 15-i hangverseny. Ezúttal Magyarország is bekapcsolódott a két évtizede hagyományos körkapcsolásos koncertbe. Genf és New York, a Suisse Romande és a Bécsi Filharmonikusok Zenekara Chopin és Beethoven műveinek tolmácsolása előtt, Bartók és Kodály szólalt meg Budapesten, a Magyar Rádió és Televízió Szimfonikus Zenekara előadásában. A program két magyar száma, Kodály: "Galántai táncok" és Bartók "Cantata profana" című műve volt.

Költséges koronázás

A HUSZONNÉGYEZER DRÁGAKŐVEL ékes pávák trónját talán kár volt a képrádió ernyőjére vetíteni. Persze, az iráni császár modern ember: érthető, hogy nem volt, nem lehetett lelkiereje kirekeszteni a gépesített világnyilvánosságból életpályája delelő eseményét, a régóta halasztott koronázást. Igaz ám, csakhogy a televízió valahogy kilúgozza az ilyesfajta eseményekből a misztikumot. Pedig Reza sahnak arra van a leginkább szüksége, csodák sorozatára, hogy sikeresen fejezhesse be életművét, Irán népének kiemelését a nyomor és a tudatlanság hatezeréves mélyéből.

A felkentségből fakadó természetfeletti — "karizmatikus" — erőre van szüksége a "fehér forradalom" megvalósításához. Mert a gazdagok és a hatalmasok ma is ellene vannak még. Csupán néhány nincstelen úriember és technikus csatlakozott hozzá lelkesen : a magát haladó központnak nevező csoport tagjai vállalkoztak csak akarata végrehajtására, amióta 1961-ben felismerni vélte, hogy mint a felvilágosult abszolutizmus legújabbkori reinkarnációja remélheti csak célja elérését, ehhez pedig elengedhetetlenül szükséges a szegény és tudatlan, egyedeiben tehetetlen tömeg állandósult hite, csodavárása.

Igaz, az eddig elért eredmények tiszteletre méltóak. Az óriás országban — kiterjedése megközelíti Franciaország, Németország és Itália együttes területét — ma sokhelyütt épülnek gyárak, acélművek, olajfinomítók és öntözőgátak. A földmívelés hozama megnőtt, nem utolsó sorban azért, mert 50.000 falu tegnap még nincstelen 15 milliónyi jobbágylakója szabad kisbirtokos paraszttá emelkedett. Irán gazdasági teljesítőképessége jelenleg évi 12 %-kal gyarapszik, ami hihetetlenül magas arányszám. Huszonhatmillió lakosának fejenkénti évi jövedelme az elmúlt 10 év alatt 130 dollárról 250 dollárra emelkedvén majdnem megkétszereződött. Így Reza sah ma már ott tart, hogy külföldi könyöradományokra nincs többé rászorulva. A jövő évben induló ötesztendős továbbfejlesztési tervét, annak 10 milliárd dolláros költségét, az ország saját erejéből akarja fedezni.

Így e számok mögül nézve, talán nem voltak aránytalanok a hétnapos koronázási lagzi irdatlan költségei — a hatmillió importált színes villanykörte, a százezernyi tűzijáték, a császári mesterségekben hagyományosan jártas Bécs szállította 78.000 dolláros aranyozott hintó. A császári koronát — amit önmaga helyezett saját fejére annak jeléül, hogy közte és az öt császárrá rendelő égi akarat között közvetítő nem állhat — igaz, már trónfoglaló atyja készíttette 1924-ben, 3.380 gyémántból, 368 igazgyöngyből, két csodás zafírból és öt óriás smaragdból. Ám a császárné koronája az elmúlt néhány hónap alatt készült, rengeteg ide-oda utazással, Párizsban, Van Cleef & Arpels ékszerészeknél ; s ki tudja, hogy az árán hány új gyárat lehetett volna létesíteni ?

A sah, úgy mondják, nem szereti az ilyen dús formaságokat, de megértette, hogy Iránban még szükség van rájuk. Ezért döntött úgy, hogy koronázását olyan hetedhétországra szóló dáridóvá avatja, akárhány millió dollárba került légyen is, amiről az iráni nép sohasem fog megfeledkezni. Az a nép, amelynek az ő személyéhez tapadó csodaváró hite a sah legnagyobb ereje. Akkor talán utána még tűri a trónon azt a hétéves kisfiút is, akinek meghatóan nevetséges, apró játékkatona figuráját milliónyian látták a televízió képernyőjén a trónszék árnyékában. Talán megtűri majd az apja emlékéért az a nép, amely akkor már — nagyrészt az apja erőfeszítéséből — remélhetőleg jómódú lesz és írástudó. Amikor már nem csodalényt kíván majd látni a trónon, hanem demokratikus államfőt.

S. V.

Statisztikák

A KATONAI BLOKKOK feloszlatásáról sokat beszélnek manapság keleten és nyugaton egyaránt. A Karlovy-Vary-i nemzetközi kommunista értekezlet, de előtte már a bukaresti találkozó határozatai is meghirdették a nagy javaslatot : az Északatlanti Szövetség és a Varsói Paktum tűnjék el s lépjen helyükbe egy összeurópai biztonsági szerződés. Nyugat-Európában főleg a hivatalos francia külpolitika rokonszenvezik ezzel az elképzeléssel, noha nem tudni, elérkezettnek látja-e az időt gyakorlati megvalósítására. Annyi bizonyos, hogy a francia államelnök megítélése szerint a szabad világ felől keletről, magyarán : a Szovjetunió részéről a támadás veszélye gyakorlatilag elmúlt. Ezért sokan úgy vélik, hogy mihelyt az Északatlanti Szövetségi Szerződés értelmében 1969-ben megnyílik a szerződő felek egyoldalú visszalépésének lehetősége — egyévi felmondással — Franciaország kiválik a NATÓ-ból.

A francia Közvéleménykutató Intézet éppen arra való tekintettel, hogy a NATO-ügyben népszavazásra kerülhet a sor a közeljövőben, nemrégiben körkérdést intézett a közönséghez ; hogyan szavazna, ha most kellene egy ilyen tárgyú referendum kérdéseire válaszolnia ? A válaszokból kiderült, hogy a megkérdezettek 54 %-a Franciaországnak az Atlanti Szövetségben való megmaradását óhajtja s csupán 12% javallja a kilépést. Még érdekesebb az Atlanti Szövetséghez ragaszkodók megoszlása pártállás szerint : a demokrata középcsoport 75 %-ban, a gaulleisták és szociáldemokrata federációs ellenfeleik egyaránt 61-61 %-ban, de — ami a legfeltűnőbb — *még a kommunisták is* 44 %-*ban* a szövetség hívei és csak 30 %-ban ellenfelei.

A legutóbbi adat szinte hihetetlennek tűnnék, ha nem lenne közismert, hogy az 1920-as tours-i szakadás óta a francia szocialistáknak a Harmadik Internacionáléhoz csatlakozott kommunista szárnya milyen sokat szenvedett a moszkvai központ szertelenül gyakori és sokszor brutális irányváltoztatásaitól. A francia kommunisták többsége felismerte, hogy jobb az amerikai fegyverek mögé bújva kommunistának, semmint e fegyverek védelme nélkül Moszkvának kiszolgáltatva lenni.

A többieket illetően Maurice Duverger professzor, a francia baloldal vezető közjogásza és politikai tudósa adta meg a legelfogadhatóbb magyarázatot. Szerinte a franciák többsége még mindig a régi elvet tartja érvényesnek : az ember csak azt selejtezi ki, amire pótlást talált. Aki az Atlanti Szövetségből való kiválást javasolja anélkül, hogy megmondaná, mit tenne a helyébe, maga ellen fordítja a habozókat, a határozatlanokat és az óvatosakat, és összekovácsolja őket az amerikai szövetség híveivel. Az átlagos francia választópolgár szemében — fejezi be gondolatmenetét Duverger professzor — az Atlanti-szerződéstől való visszalépés, sötétbe ugrással egyenlő.

Nemrégiben a Közvéleménykutató Intézet egy másik kérdésre is választ keresett ; arra, hogy a júniusi hatnapos háború kirobbantásáért kit terhel a felelősség zöme ? *A franciák* 51 %-*a az arabokat jelölte meg és csak* 10 %-*a Izraelt.* Ez a százalékarány majdnem azonosan bukkan fel a politikai élet összes pártárnyalataiban — kivéve a kommunistákat. Bár itt kétségtelenül erősen hatottak a pártközpont utasításai és indoktrinációja, a feltűnő éppen az, hogy még így is 42 %-*nyi francia kommunista az arabokat tette felelőssé a júniusi háborúért és* csak 20 %-a Izraelt.

— ch — r —

Major Ervin (1901-1967)

"Furcsa, szűkszavú, tárgyilagos, szinte száraz tudományossága, amellett a belőle sugárzó feltétlen becsületesség, visszahúzódó, szinte félszeg viselkedése már akkor felkeltették a rokonszenvemet, mikor a magyar zenetörténetet hallottam tőle előadni és amely annyira elütött minden nagyképű modorosságtól." Egyik legkiválóbb tanítványának sorait idézve hódolunk Major Ervin, a magyar zenetörténet legkiválóbb ismerője emlékének.

A tudósoknak ahhoz a régimódi fajtájához tartozott, akiknél a tudás elválaszthatatlan a becsületességtől. Kodálynál végzett zeneszerzést, apja is tehetséges zeneszerző volt már, ő maga valamennyi magyar zenei folyóiratnak és tudományos kiadványnak munkatársa volt évtizedeken át. Rengeteget dolgozott és aránylag keveset adott ki. Szókimondó ember volt, megmondta nyíltan, ha valami nem tetszett neki, még Kodálynak is. Ez volt a veszte, nem annyira Kodály, mint inkább a körülötte lebzselő csatlósok miatt. Indokolatlanul mellőzték másfél évtizeden át, csak a legutolsó időkben, hosszú és keserves haldoklásának korszakában engedett fel irányában a hivatalos zenei körök merevsége. (Pedig Major Ervin előbb volt szocialista, mint ellenfelei közül bárki.)

Hihetetlen balszerencse üldözte egész életén át. Jegyzeteinek nagy része elveszett a háború forgatagában, de volt annyi energiája, hogy tovább gyűjtse anyagát ; kiadása a jövőre vár. Vajon megérjük-e ? Alig valószínű. De alakja örökre belevésődött azoknak emlékezetébe, akik valaha ismerték. Éppolyan méltósággal viselte el a betegséget, mint a mellőzést. 1967. október 10-én hunyt el, leírhatatlan szenvedések után, de 8-án még "Összegyűjtött Munkái"-nak kefelevonatát javította halálos ágyán. Küzdve élt és küzdve távozott, alig fél évvel Kodály után. Konfliktusuk ma már nemcsak a múlté, hanem a történelemé is. Major Ervin, a zenetörténész, örökre beírta nevét a magyar zenetörténetbe.

J. G.

Itélet Varsóban

Nagy felháborodást keltő ítéletet hozott a Varsói Büntetőtörvényszék egy ismert író titkárnője ellen, Nina Karsowát, a vak Szymon Szechter történetíró bizalmas munkatársát 3 évi börtönre ítélték azon a címen, hogy "külföldi terjesztés céljaira államellenes iratokat gyűjtött". Mivel az elnök a per egész tartamára zárt tárgyalást rendelt el s ezt az ítélet indokolása alkalmával is fenntartotta : a vád helytállósága a leghalványabban sem volt valószínűsíthető, még kevésbé ellenőrizhető.

A nyilvános ítélethirdetés előtt Szechter elmondotta nyugati újságíróknak, hogy útlevele van Izraelbe, de azt addig nem veszi igénybe, amíg Nina Karsowa, aki neki hites felesége s akinek nevében fellebbezett az ítélet ellen, őt el nem kísérheti. Szechter felpanaszolta azt is, hogy Karsowát a vizsgálati fogság alatt elsötétített cellában fogyatékos ruházatban tartották, bántalmazták és — noha szüleivel együtt a treblinkai haláltáborból menekült meg — a nyomozók és a vizsgálóbíró "piszkos zsidó"-nak, meg "utolsó szenny"-nek gyalázták. Az ítélethirdetéskor parázs botrány tört ki, mert Szechter kiáltozni kezdett : "Vesszenek az elnyomók ! Ítéljenek el és vigyenek el engem is ! Nem félek tőlük !"

A belgiumi Namur városkában, melyet Baudelaire a belga városok közül állítólag szeretett, október 10 és 15 között Baudelaire-napokat rendezett a Belga Királyi Akadémia francia nyelv- és irodalomtudományi tagozata. Franciaországot André Malraux miniszter személyes küldötteként Pierre Emmanuel költő képviselte, más neves francia költők : Jean Follain, G.E. Clancier, Guillevic, stb kíséretében. Tizenöt országból gyültek össze a költők az ülésekre, melyeknek eredménye és talán célja is az volt, hogy felmérje a száz éve halott, nagy költő hatását a világirodalomban.

Zbigniew Bienkowszki lengyel költő Norwid tragikus költészetében vélte felfedezni Baudelaire hatását, míg Valentin Katajev szovjet író az 1905 utáni orosz "art nouveau" képviselőiről beszélt és arról, hogy mit köszönhet az orosz költészet Blok, Gumilev, Sologub, majd Majakovszkij, Cvetajeva és Pasztternák életművén keresztül Baudelaire-nak.

Magyarországot Illyés Gyula és Rónay György képviselte.

Rónay Györgyöt választották az ünnepi napok első munka-ülésének elnökéül, Illyés Gyula pedig október 10-én francia nyelvű beszédében a következőkben foglalta össze Baudelaire tanítását a nem francia anyanyelvű, azaz idegen költők szempontjából. (Bánfi Magda, az "Irodalmi Újság" tudósítója francia nyelvű jegyzeteiből fordította magyarra e felszólalás szövegét.)

ILLYÉS GYULA

A BAUDELAIRE-I ELLENTMONDÁS

SZÁZ ÉV TELT EL halála óta. Hány irodalmi irányzat vallotta közben Baudelaire-t szellemi előfutárának ? E teremben a költőnek talán egyetlen olyan barátja sincs, aki nemcsak Kierkegaard vagy Kafka világképében, de akár a strukturalizmus vagy az új lingvisztika elméleteiben ne fedezne fel valamit, ami tőle származik. Éppúgy, ahogyan Cézanne és Tintoretto a kubizmus előfutárai voltak. Aki a művész halhatatlanságának titkát kutatja, az örök érték kérdéseire bukkan. Ha ezeket megtalálta, azt tapasztalja, hogy érvényesek maradnak az idők végezetéig.

A "Romlás virágai"-nak szerzője időszerű maradt. Éppen azt értékeljük ma benne, amiért oly sokáig kiátkozták : ellentmondásait.

Fölösleges azt bizonyítanom, hogy Baudelaire költészetét és lelkét tulajdonképpen nem ellentmondások uralták, hanem egyfajta kettősség. És ez óriási különbség. Ezt értette meg a mi korunk, ebben ismerte fel saját alapvető kérdését.

Ha az ellentmondások ezer irányból jönnek és ezer más irányba indulnak tovább, akkor káoszt idéznek elő. De Baudelaire-nál két irányzat áll állandó harcban.

Igaz, hogy már Racine is arról panaszkodott, hogy jó keresztény létére, két hatalomnak van kiszolgáltatva. Az Úr segítségével szeretné őket kordában tartani. Az imádságtól várja a békét, a belső rendet. Hogy a mélység démonait legyőzze, Baudelaire-nak csak egyetlen fegyvere volt. A költészet. A költészet, mely titokzatos tulajdonságaival segíti abban, hogy megkülönböztesse a földet a vizektől, a nappalt az éjszakától, a jót a rossztól. Az Igére bízza magát. Olyan teremtő erőt tulajdonít neki, mellyel egyedül Isten, a minden létezők szerzője tud csak bánni. A költő satanizmusának eredete, melyről oly gyakran esett célzás, nem a kicsapongás, hanem az akarat, hogy Isten ügyeibe avatkozzék. Rendet akar, ám saját eszközeivel akarja megteremteni. És ő is el akarja tiporni a Rossz démonait, ám isteni segítség nélkül akarja ezt.

És varázslás nélkül.

Mert számára a költészet több ennél.

AZ EURÓPAI KÖLTÉSZETBEN nincs, nem is volt még egy költő, aki ilyen istenkáromló imádattal viseltetett volna a Költészet iránt. Mit várt tőle ? Az üdvösségét, nem kevesebbet. S mindenekelőtt utat, ösvényt, hogy kijuthasson az idelenti mind rettenetesebb pokolból. Azt is várta a költészettől, hogy ez az út mindenki számára járható legyen. Mert az út, az ösvény mindenki számára készül.

Minél inkább elsötétül körülötte a világmindenség, annál világosabban akar róla beszélni. És hogy még jobban elérje ezt a világosságot, ezért igyekszik növelni a rendetlenséget.

A klasszikusok ugyanezt a módszert használták. Először is Racine, hogy ismét őt idézhesük. De Baudelaire csak célhoz jutásában klasszikus. Útja közben nem az. A klasszikusoknak kezdettől fogva bíráik, királyaik, isteneik vannak, Baudelaire körül nyomát sem látjuk ennek és fölötte még kevésbé. Ő egymaga teremtő és teremtmény, "felváltva áldozat és hóhér", bűnbánó és gyóntató. Egyedüli bírája a tükréből visszanéző arc : a magányos ember arca. Az elhagyott ember arca. A gyarló ember arca, a halandóé, aki visszahullt önmagába, a sárba. De aki emlékszik a tisztaságra, a Szellemre, mely az Igéhez hasonlóan csak a Művészetben idézhető fel, késői, de vigasztaló fény gyanánt. És a vigasz mutatja az utat.

Nem lepne meg, ha Monségurban oltárt emelnének Baudelaire emlékének. A világról való elképzelése, amelyben a gyönyör : bűn, testünk pedig az ördög tulajdona, a művében található "bukás és emelkedés, üdv és kárhozat, tátongó mélység és mennyország" kettőssége azonos a katarokéval.

Nem áll módomban, hogy tovább kutassam és megállapítsam ennek a két dualitásnak a hasonlatosságát. Bizonyos azonban, hogy ez a fajta kettősség az Albigenseknél is magasfeszültségű költészet szikráját váltotta ki, Baudelaire-nál pedig egy nagy művész életének forrása volt.

Nem vagyok arra sem hivatott, hogy elemezzem : hogyan sikerült Baudelaire-nak ilyen fényesre csiszolnia tükrét, vagyis hogyan adott szót az Igének, hogyan árad költészetének hatása a költészet határain túlra, egyszerűen azért, mert művét vallásos rendházba illő odaadással tökéletesítette.

A "Romlás virágai"-nak bevezetőjében rejtett iróniával egy baráti nevet írt a következő ajánló szavak után : "a makulátlan költőnek, a francia nyelv tökéletes mágusának". Pedig egyedül Baudelaire neve volna itt a helyén.

BEFEJEZÉSÜL még arról szeretnék beszélni, hogy a "Romlás virágai"-nak szerzője, miután életét a munkának, a becsületnek és hitének áldozta, hogyan vált halhatatlanná, nemcsak a francia irodalomban, de másutt is, például minálunk.

Mi, magyarok is évfordulót ünnepelhetnénk ebben az évben: 80 eszendeje annak, hogy megjelent a magyarul olvasók számára az "Albatros" rímes adaptációja. Konok kísérletek kezdődtek ekkor, azzal a céllal, hogy Baudelaire magyar adaptációi ugyanolyan harmonikusak és precizek legyenek, mint francia eredetiben és ugyanakkor hűséges fordítások is legyenek.

A század elejének három nagy magyar költője : Babits Mihály, Szabó Lőrinc és Tóth Árpád teljes egészében lefordította formahűen, vagyis szigorúan betartva az eredeti prozódiát, a "Romlás virágai-t". Ezt a könyvet azóta a nyelvünkkel való élnitudás mesterművének tekintjük.

Hála e fordításoknak, Baudelaire költészete ugyanazzal az erővel hat magyarul, mint franciául. Úgy hat, ahogyan kívánt : mint művész és mint a szó műiparosa. Tudjuk, hogy volt idő, amikor félremagyarázott dandyzmusával, satanizmusával és azzal hatott, hogy szólni mert a "mesterséges paradicsom-kertekről", amiket sajnálatra méltóaknak talált.

A három fentemlített magyar költő egy másik Baudelaire-centenárium alkalmából ; születésének századik évfordulóján megjelent műfordítás-kötetük előszavában, a következő hűségnyilatkozatot tette irodalmunk nevében : "Baudelaire két követelményre tanított meg bennünket : a merész tartalomra és a nemes formára. Költészete maga talán kevésbé hatott ránk, mint bátorsága és szigorúsága."

SOK ORSZÁGBÓL gyültünk most itt össze és mindannyian elmondhatjuk, anyanyelvünktől függetlenül : a mi irodalmunk is, mint a világ minden irodalma, megkísérelte Baudelaire költészetének tükrözését, az eredetihez méltó, legkiválóbb fordítóink által. Azok, akik olvasták a csodálatra méltó angol, német és orosz fordításokat, tudják, hogy milyen magas színvonalon folyt ez a munka.

Baudelaire-t fordítani nemcsak azt jelenti, hogy párbajra hívjuk a Szó művészetét. A versekben jelen van a költő vallomása, — majdnem azt mondtam : vallása — és még esztétikai értéküknél is tovább mutatnak.

Az a csodálatos, hogy mindaz a nagyszerűség, amit Baudelaire egyetlen nyelvben, a franciában sűrített, kibontakozhatott a többi nyelvekben is. Ennek oka nem a fordítások művészi színvonalában keresendő, nem a költő művészetében, hanem a hitben, abban, amiért Baudelaire életét adta. Különösen hangzik, de ez az ember, aki az emberiséget az üdvre méltatlan fajtának találta, kétkedéssel és megvetéssel figyelte, — tűzbe vetette magát érette. Ez Baudelaire *ellentmondása*, ez az, ami harmónia nekünk.

Egész életében harcolt a Megváltóval, de nem a maga győzelméért, hanem, hogy *bukásának* értelme legyen, bukása emelkedés legyen. Jézus igazi feltámadása Pünkösdkor történt, amikor a Szellem láng formájában megjelent az apostolok feje fölött és ők minden irányba elindultak, hogy hirdessék az igét, minden nyelven. Mi nem vagyunk apostolok. De talán mégsem követek el szentségtörést ezzel a hasonlattal: lángnyelv van talán a mi fejünk fölött is.

KORTÁRSAK

VAN EGY KORTÁRSUNK, "honfitársunk" (az idézőjel mármár odakívánkozik e köré az egyébként tisztességes és széphangzású magyar szó köré), akiről keveset beszélnek, alig írnak. Ahoz a magányos, szemérmes emberfajtához tartozik, amely örökké érdemein alul él, nem kapja meg a neki dukáló méltánylást, képtelen eget kérni és kapni.

Gyergyai Albertről beszélek, a magyar irodalmi élet egyik büszkeségéről. Az "Irodalmi Újság" olvasói közül bizonyára sokan ismerik az idős írótanárt, aki egy-kétévenként felbukkan Franciaországban, legtöbbször a Sorbonne vendégeként, elvonul Rouenba Flaubert-t tanulmányozni vagy Párizsban tölt néhány hetet, hogy elmerüljön a Nemzeti Könyvtár olvasótermében. Ilyenkor két óra körül minden nap megtalálható egy kis bisztróban, a rue Viviennebe ; ott fogyasztja el egy darab croque-monsieur-ből és egy csésze feketekávéból álló puritán ebédjét. Lehetőleg valami hátsó asztal mellett húzódik meg a sötétben. Tar koponyája, kék szeme és a Becsületrend piros szalagja a gomblyukában mégis messziről világít. Ha barát vagy ismerős keresi fel, mély, szertartásos meghajlással fogadja. Mintha mindig bocsánatot kérne valamiért.

SZERETNÉM Gyergyai Albertot néhány szóval bemutatni azoknak az olvasóknak is, akik nevét és működését nem ismernék. Franciaországi internálás és svájci diákoskodás után, Magyarországra való visszatértekor, Osvát és Babits támogatásával a "Nyugat" munkatársa lett. Az ő sugallatukra, mint tanulmányíró, lassanként a francia irodalomra szakosította magát. A háború után az Eötvös-kollégium tanára, majd a budapesti Tudományegyetem professzora volt 1964-ig, nyugdíjaztatásáig. Proustot, Voltaire-t, Flaubert-t, Gide-et, Claudelt, Valéryt, Giraudoux-t, Camus-t, Arland-t, Marguerite Duras-t, Ramuzt és másokat ő fordította le mesterien magyar nyelvre. Proust-fordítása esemény volt a magyar irodalmi életben, a harmincas években. Ezt az emberfeletti feladatot példátlan virtuozitással oldotta meg.

Több mint két évtizeden keresztül jóformán minden cikke és tanulmánya a "Nyugat"-ban jelent meg. Mintaképeinek Sainte-Beuveöt, Thibaudet-t, Charles Du Bost tekintette, az ő nyomukat követve választotta a lírai, vallomásszerű, a módszertelen és közvetlen esszéformát.

EZEKNEK a tanulmányoknak és az azóta írtaknak — fél évszázad munkásságának — összegyűjtésére kérte fel Gyergyait a budapesti Szépirodalmi Könyvkiadó. Szerzőjük három részre osztotta fel őket : 1) a régi irodalom, Villontól France-ig ; 2) a "Kortársak". A harmadik kötet egy év múlva jelenik meg, főként a "Nyugat" munkatársairól szól.

A "Kortársak" című esszégyűjtemény jutott el nemrég hozzám. Finom papíron, ízléses kötésben, a burkolólapon Van Gogh egyik híres festményével. A kötet főtémái Proust, Gide, Thomas Mann, Valéry, Colette és Camus csillogó neve jelzi.

"*Ezek az írások*, mondja szerzőjük rövid előszavában, *talán legelsősorban egy lélek történetéről adnak számot, amely kezdettől fogva egynek érzett életet és irodalmat s mivel nem mert, nem akart vagy nem tudott közvetlenül a tulajdon liráján vagy epikáján át megnyilatkozni, bátrabb, nagyobb, szerencsésebb, szemérmetlenebb vagy hősiesebb alkotókhoz folyamodott, hogy — mintegy velük azonosulva — bennük vagy rajtuk keresztül élhesse át és élvezhesse mindazt, amire egyedül, önélkülük, talán híján a biztatásnak, a jó sorsnak s bizonyos önérzeti túltengésnek, időnként csak kétkedve és szégyenkezve vállalkozhatott*".

Gyergyai Albertnak nem kell magyarázkodni, hogy ürügyet, álarcot választott és kerülőutakon át mesélt nekünk, mindenféléről, önmagáról, irodalomról életről, emberekről, művészetről. Nyilván védettebbnek érezte így magát és nyíltabban tudott beszélni. Gyergyaival, az *íróval*, így is találkoztunk.

MEGKAPÓ TALÁLKOZÁS volt ez számomra. Ahogy előrehaladtam az esszék olvasásában, egy eddig ismerősnek hitt világ ezer színnel és fénnyel lett gazdagabb. Van Goghról, Proustról, Thomas Mannról és a többiekről már sokan írtak tanulmányt. Gyergyai rövid műveit csak azért lehet tanulmányoknak nevezni, mert eruditiós, tudós az alapjuk. De Gyergyai csak azért vet horgonyt a tényekbe, hogy utána aztán annál szabadabban halászgathasson az érzések, feltevések, az elemzések és gondolatkörök tág és nyílt vizeiben. Legyen elbeszélés vagy csak egy levél, legyen egy látogatás története, egy útleírás, egy jubileumi megemlékezés, akármilyen formában ragyogtatja tollát Gyergyai, mindegyik az író, a művész összeolvadása a másik íróval, a másik művésszel. Egyben a jó pedagógus művei is ezek, a legjobb pedagógusé, mert vágykeltők.

A KÖTETET örömteli érzések sűrűjében, kielégítetten és ugyanakkor éhesen a "még" után tettem le kezemből, valahogy úgy, mint amikor Párizsban először léptem ki a Jeu de Paume múzeum kapuján, az impresszionistáknál tett első látogatásom után. Aki a józan, fanyar, néha kicsit éles nyelvű, hol csúfolódó, hol didaktikus hangon szóló Gyergyait ismeri, ugyancsak elcsodálkozik és elgyönyörködik a szenvedélyes, lírai prózán, az elragadtatott, magukkal ragadó vallomásokon. Lehet az kép, zene vagy írásmű, amiről szól, elsősorban az számít neki, milyen a mű közvetlen hatása, sugárzása őrá, s csak utána próbálja elemezni, mi benne a szép, a termékeny, a sajátos. "*Csodálat nélkül, a csodálás képessége nélkül nincs valódi tehetség a művészetben*", mondja Camus, Gyergyai egyik legkedvesebb szerzője. Gyergyai bensőségesen szereti és tiszteli azokat, akikről ír. És ez az odaadás, ez az együttrezgés ad neki szárnyakat. Több írót a "hősei" közül személyesen is ismert, és így kettős, közvetlen kapcsolat létesül közte, az író személye és művészete között. Ez áll többek között Camus esetében. A róla szóló tanulmány egyike a legutolsóknak (1964-ből való) és a legérdekesebbeknek. A Camus-legenda okait firtatva, oldalakon keresztül bölcselkedik az írói hírnévről általában, keresi a tényezőket, melyek a különböző korokban, különböző társadalmakban, nemzetekben és elsősorban Franciaországban egy alkotó tekintélyét kialakítják. Közben mesél a francia olvasóközönségről, sorra veszi, mulatságosan és ítélkezőn, Camus kritikusait ; csak utána kezd beszélni Camus-ről, gyerekkoráról, műveiről, mondanivalójáról. A végén felteszi a kérdést : mi történt volna, ha Camus tovább él ? El kell olvasni a "Kortársakat", megtudják ezt is és sok egyebet. Élvezetes, gazdagító olvasmányban lesz részük s utána, bizonyos vagyok benne, előveszik újból Camus-t és a többieket, elolvassák újra, amit már ismernek és megismerik azt, amit még nem ismernek. A Camus-tanulmány olyan szép, olyan új, olyan egyéni, hogy francia szerző tollából is hiába keresnők párját. Korunk egyik legjelentékenyebb írójáról alighanem a budapesti professzor rajzolta a legtökéletesebb arcképet.

HA ÖSSZEGEZNI PRÓBÁLOM, miben rejlik Gyergyai sajátossága, mi az érdeme és jelentősége, azt mondhatnám : nem érdektelen az egyetemes kultúra s az egyes népek és egyének eszmecseréje szempontjából, hogy a huszadik század derekán akadt egy magyar tollforgató, aki a legjobb magyar hagyományok (Gyulai, Péterfy, Ignotus, Ambrus, Szabó Dezső) és a legjobb francia minták alapján, életről és irodalomról olyan világképet formált s fejezett ki magyarul, amely legjobb pillanataiban eleven hídja vagy összekötője a magyar szellemi életnek az egyetemes szellemi élettel.

Könyvélményei mögé rejtőzve, Gyergyai, a maga egyéni érzékenysége és tapasztalata alapján, közvetve ugyanúgy vall magáról is, mint egy lírikus vagy egy muzsikus. Ez ad minden írásának egyéni jelleget, sajátos stílust. Művével egyszersmind tágított a magyar nyelv, a magyar stílus lehetőségein, a magyar szellemi horizont, a magyar esztétikai ízlés területét is bővítette.

LEGUTOLSÓ párizsi tartózkodása alkalmával megkértem Gyergyait, meséljen nekem valamit önmagáról, mert annyira tetszett a "Kortársak", hogy szeretnék az "Irodalmi Újság" olvasóinak belőle és szerzőjéből ízelítőt adni. "Tudja", felelte, "én jobban szeretek másokról rosszat mondani, mint magamrol jót!"

BERKI ERZSÉBET

Lengyel írók, könyvek színházak

(DRAMATIZÁLT MAGÁNBESZÉD)

ELÉG az első személyben írt élménybeszámolókból! Gazdaságosabb, ha mellőzzük a keretet, amelyet a lírai én erőnek-erejével rá akar illeszteni a tárgyilagos közölnivalókra. Legyen hát önriport — beszélgetés magammal. Magam ugyanis nemrég jött vissza Lengyelországból.

— *Hogy tetszett Varsó ?*

— Sokkal jobban, mint négy éve, amikor utoljára ott jártam. Sok új épült, a városkép szempontjából előnyös helyen — például három (húszonegynehányemeletes) magasépület az otrombán pöffeteg Kultúrpalota közelében. Parkosították a Visztula melletti lakóterületet. A főútvonalakról kidobták a vízözön előtti villamcsokat, helyettük a pesti kettesre emlékeztető gyorskocsikat állították be. A közvilágítás még mindig nem érte el a nyugati színvonalat, de az is javult. Egészében a város nemcsak csinosodott : lakhatóbb, barátságosabb lett.

— *Írókkal beszéltél ?*

— Kin kezdjem ? Beszéltem Andrzejewskivel, aki új, mai témájú regényén dolgozik, alighanem "Pép" lesz a címe. Egy részlet már meg is jelent belőle a legrangosabb varsói irodalmi folyóiratban, szerintem kitűnő. Artur Miedzyrzeckivel, aki a "Poezja" című lapot szerkeszti, szintén találkoztam. Tavaly meghívták Pestre a nemzetközi költőtalálkozóra, egészen beleszeretett Illyésbe, nekem folyton őt emlegette. Érdekes dolgokat hallottam Leszek Kolakowskitól, akinek ugyan a filozófia a főszakmája, de mint szociológus, sőt mint drámaíró is megállja a sarat. Tavaly októberi fellépéséből és a lengyel kommunista pártból való kizárásából lett a híres Kolakowski-ügy, amely...

— *Még mindig nem zárult le?*

— Nem egészen. A párt azzal, hogy megszabadult Kolakowskitól, pyrrhusi győzelmet aratott. A fiatal, de igen jónevű filozófus mellett kiálló írók tömegesen kaptak pártfegyelmit, tetették le velük, illetve adták önként vissza párttagsági könyvüket. Nemcsak a "lázadó negyvenévesek", hanem az idős Newerly és a fiatalok közül is jónéhányan. Elszakadt az utolsó szál, ami a szocialista meggyőződésű írók többségét 1956. októbere óta Gomulkához fűzte. A pártból való kilépés (vagy az eltávolítás kiprovokálása) egyébként valóságos divattá lett értelmiségi körökben ; egy dramaturg ismerősöm például így kesergett : "Ejnye, de kár, hogy sose voltam párttag, most olyan hatásosan lehetne kilépni..."

— *A párttagság elvesztésének nincsenek kellemetlen következményei a mai Lengyelországban?*

— Ezúttal az ideológiai megtorlást általában nem követték az írók egzisztenciáját érintő adminisztratív intézkedések. Több olyan írót ismerek, aki a pártból való kizáratása után kért és kapott nyugati utazásra feljogosító útlevelet. Igaz, Kolakowski nem tartozik ezek közé ; neki viszont pár hete jelent meg új könyve (esszégyűjtemény "Kultúra és fétisek" címmel), s egyelőre egyetemi katedráját is megtartotta. Ma már — feltéve, hogy indult ellene bírósági eljárás — nem olyan könnyű megfosztani valakit professzori állásától Lengyelországban. Nyugdíjazni éppen lehet embereket, de Kolakowski mindössze negyven éves.

— *Milyen új könyvről, vagy szerzőről beszélnek legtöbbet ?*

— Igen sok szó esik egy fiatal íróról, Andrzej Brychtnek hívják. Nemcsak a könyveit, őt magát is vitatják. Brycht írt pár éve egy elbeszélést ("Tánc Hitler főhadiszállásán") s ebben ügyesen kapcsolt össze két olyan témakört, amelynek mindegyike érdekli a lengyeleket : a "tizenévesek" cinizmusát és a "felnőtt' társadalom értékeinek tagadását Brycht a német háborús bűnök feleleveníttésével exponálja. Ennek az ügyes, de korántsem rendkívüli könyvecskének nagy közönségsikere volt, még németül is kiadták. A szerzőt ebből az alkalomból meghívták Nyugat-Németországba. És ezzel kezdődött meg igazán Brycht karrierje. Írt ugyanis egy figyelemre méltó riportsorozatot müncheni élményeiről.

— *Amiben persze megírta, hogy kutyából nem lesz szalonna és hogy a német militaristák éjt nappallá téve készülnek a revansra...*

— Ennél cifrább dolgokat is írt. Azonban írói körökben köztudott dolog, hogy Brycht egy épkézláb mondatot sem képes kinyögni németül. Münchenben főleg ivott és helyi lengyelekkel komázott. Aztán vett egy jóképű autót, hazament és megírta LELEPLEZŐ RIPORTJAIT a német valóságról. Amelynek lényege az, hogy az ördög nem olyan fekete, amilyennek festik, hanem feketébb. (Meg kell adni, van a fiúnak fantáziája. A valóság magvait micsurini zsenialitással szökkentette szárba, majd aratta le a dús mese-kalászokat.) Ez a produkció egy csapásra "befuttatta" Brychtet, hisz a jelenlegi lengyel külpolitika sarkalatos tétele a merev nyugat-németellenesség. A hatalom vállveregetése sokba került az ifjú írónak — díjakat kapott, de elvesztette az írótársadalmon belüli hitelét.

— *Az ötvenes évek derekán sokat hallottunk a lengyel színház megújhodásáról. Jan Kott kritikáit olvasva viszketett az ember talpa, legszívesebben már utazott is volna, hogy a helyszínen csodálja meg a lengyel rendezők leleményességét. Most mi a helyzet ?*

— Sajnos, a legizgalmasabb társulatot, Grotowski kísérleti színházát nem volt alkalmam látni, a krakkói "Tricot" Witkiewicz-happening-jéről is lemaradtam. Láttam viszont a "Marat-Sade"-ot Varsóban, Mrozsek "Tangó"-ját és egy másik Witkiewicz darabot Krakkóban. Tetszett a Swinarski rendezésében játszott "Marat-Sade", bár az Ateneum színpada elég kicsi, a tömegjelenetek nem bontakozhattak ki rajta teljes szélességben. Beszéltem olyanokkal, akik szerint a Weiss-darab érdekesebb volt a budapesti Nemzeti Színház vendégjátékában, mások szerint viszont a magyar előadásban éppen az sikkadt el, ami pedig a charentoni elmegyógyintézet légkörét bizonyára jellemezte — a dráma alapvető kegyetlensége, brutalitása.

— *S a krakkói előadások ?*

— Mrozsek már évek óta Olaszországban él, lengyel útlevéllel. Újabb darabjainak egyszerre szokott lenni a hazai és nyugati bemutatója. A "Tangó"-t amely a nemzedékek lázadásáról és e "biológiai" lázadás viszonylagosságáról, vagy ha úgy tetszik, reménytelenségéről szól, Párizsban és Londonban is játsszák, de alighanem a krakkói előadás a legautentikusabb. A környezet szavatoltan kispolgári, az anarchia hamisítatlanul lengyel, a groteszk saját termés, egyenesen a Florianska utcából. Innen nőtt ki a lengyel abszurd színház, a húszas években Witkiewicz-Witkacy, később az emigráns, de krakkói hagyományokhoz kapcsolódó Gombrowicz és most Mrozsek. Hármuk közül csak Gombrowiczot nem játsszák lengyel színpadon, Witkacynak viszont az utóbbi időben nagyon megnőtt a becsülete...

— *Milyenek a darabjai ?*

— Mint egy lázálom. Stanislaw Ignacy Witkiewicz abból indult ki, hogy a művészetben csak a forma számít, s a Tiszta Forma nevében fölényes gyönyörűséggel erőszakoita meg a valóságot. (Meglehet, a valóság arra való, hogy megerőszakolják.) Ebből a törvénytelen aktusból különös darabok születtek : értelmük van, de nincs logikájuk, mindenki azt csinálja a színpadon, amihez (a szerzőnek) éppen kedve van. Artaud mellett őt tekinthetjük az európai abszurd színház legjellegzetesebb előfutárának, bár abszurditása gyakran nem más, mint a naturalizmus, a naftalin szagú lélektani dráma szellemes paródiája.

— *Ez az antinaturalizmus nem jelent antirealizmust is ?*

— Ahogy vesszük. Az abszurd világ abszurd eszközökkel való ábrázolása sajátos realizmusként is felfogható. Witkiewicz nem áll a társadalmon kívül ; roppant lelki megrázkódtatást jelentett számára az első világháború és az orosz forradalom, szemtanúja, részese volt mindkettőnek. De mert átlátott mind a konzervatívok, mind a forradalmárok illúzióin, "katasztrofista" módon értékelte az eseményeket. Jönni fog a világforradalom, hirdette darabjaiban és "Telhetetlenség" című regényében, de nem lesz benne sok köszönet. Az a darabja, amit Krakkóban láttam ("A névtelen mű") egy kettős forradalom karikatúrájával fejeződik be ; az első megdönti a régi rendet, a második az elsőt. S a második, immár "népi" forradalom vezére így szónokol : "Igazi paradicsomot teremtünk a földön — vezérek és munka nélkül ! Mi, az egyforma, szürke, ragadós, büdös, förtelmes tömeg... Le a személyiséggel ! Éljen a tömeg !" Ezek után a darab művész-főhősének nincs más választása — mivel nem kíván részt venni a szürke, ragadós, stb. tömeg történelmi jelentőségű mozgalmában, visszatér börtönébe, ahová a régi rend csukatta. Jelképesen ezt tette maga Witkiewicz is, amikor két évtizeden át főleg a Tiszta Forma problémáival és filozófiával foglalkozott.

— *Mondj valamit a lengyel filmről.*

— Állapota nem a legjobb. Vérszegények az új filmek. Wajda a lengyel történelmi témakörre specializálta magát, s egy-egy váratlan fellángolástól eltekintve mintha kimerült volna ereje. Polanski, a "Kés a vízben" tehetséges rendezője, külföldön él és készít filmeket. Kawalerowicz és Ford lengyel klasszikusokat filmesít meg, meglehetős kaszsza-, de mérsékelt szakmai sikerrel. Láttam két új háborús filmet — rokonszenvesek és elég sablonosak. Ebben a műfajban nehéz már újat mondani. Nem tudom, mi a baja a lengyel filmnek ; lehet, hogy kicsinyes és merev a cenzúra, keveset fizetnek a forgatókönyvekért, vagy egyszerűen : kevés a tehetséges rendező. S hogy el ne feledjem : a lengyel film nagy vesztesége a nemrég elhunyt Cybulski, a lengyel James Dean.

— *Ismerik a magyar irodalmat Lengyelországban ? Illetve : kezdik már kicsit jobban ismerni ?*

— Kezdik. Most éppen Déryszezon van : a "Felelet" mindkét kötete után most megjelent egy válogatás Déry újabb novelláiból, "Szerelem" címen. Az Illyés- és Kassák-füzet megtörte a magyar lírával szembeni közöny jegét — ez jórészt Kerényi Grácia ügybuzgó "missziós" munkájának köszönhető. Ami a mai magyar színházból tetszik a lengyeleknek, az nem tetszik a magyaroknak. (Mármint a hivatalos magyar szerveknek.) Néhány cím : Sarkadi "Oszlopos Simeon"-ja, Háy Caligula-szatirája : "A ló" és Mészöly újszerű darabja, a "Bunker". Mindhárom megjelent lengyelül nyomtatásban, de a Háy darabot letiltották a lengyel színpadokról. Pesti közbelépésre, persze. Mészölyt Nowa Hután játsszák, de Pesten nem. Ami, véleményem szerint, arra mutat, hogy Magyarországon nemcsak a közízlés, hanem a kulturális politika is bátortalanabb és konzervatívabb, mint a Visztula partján.

GÖMÖRI GYÖRGY

EZ VAN

"SZIA", így köszöntik egymást Pesten a fiatalok, olyasféle ez, mint itt, a Rajna-parton a "Csüsz". Tudomásul veszem, ez van...

"Ez van" : ez a titka az otthoni életnek. Harmadik hazalátogatásom után, nem tekintettek idegennek, ellenségnek sem, amit szintén nehéz megmagyarázni. De *ez van*, ebbe bele kell nyugodni.

Három lépés távolságot érez az ember az első kitörő öröm-látogatások után. Nem is csoda, hiszen ha nem vagyok is jöttment, de a napi gondjaikban nem tudok részt venni és értelmetlenül állok szemben például azzal a ténnyel, hogy az idén az összes barátaim gyerekei lemaradtak az egyetemről. Nem számított az elért pontszám, még a megfelelő származás sem. Ahogy mesélték, ez nem a diákok versenye volt a továbbtanulásért, hanem a protektorok mérték össze erejüket.

— A varázsige, — magyarázta a barátom — ez a két szó : *"ez van!"* Ha ebből indulsz ki és nem gondolkodol, sok mindent megértesz.

— Szóval mindent értek : *ez van!* Itt *ez van*, másutt *más van*, de ott is sokat csodálkozhatunk. Most, hogy kicsit beleéltem magam Pestbe, vannak dolgok, amiket megértek, sőt beszélhetek is róluk, amit első alkalommal nem tehettem, mert idegenül álltam mindennel szemben.

Tizenkét év előtt láttam Klárát utoljára. Szép volt és ellenállhatatlan. Aztán két éve, Bécsben botlottam bele. A szó szoros értelmében belebotlottam, mert nem ismertem meg. Megváltozott. Szomorúan váltottam vele néhány szót. — Tavaly, ugyanott a Kärntnerstrassén, ugyanúgy ütköztünk össze. Megöleltük egymást. Örömmel vettem észre, milyen csinos, mintha újjászületett volna. Ezúttal nem a tizenkét év előttihez hasonlítottam, hanem a tavalyihoz, akihez képest most valóban elragadó volt.

AKÁR PEST, a nála is nagyobb szerelmem. Tíz év után sírni szerettem volna, mikor megláttam és még tavaly sem tudtam rácsodálkozni. Idén elbűvölt. Már nem a tíz és huszonöt év előtti Pesthez hasonlítottam, hanem a tavalyihoz. Ma szebb és fiatalabb. Nem piszkosabb, mint Párizs, de nem is olyan unalmas, mint a legtöbb német város. A nők kis egyszerű ruháikban felveszik a versenyt a párizsiakkal, szerénységükkel leplezik szegénységüket, ötlettel toldják meg a forintot. Nincs külés belpolitika, csak *átvészelés.*

Vidéken laktam, Pest mellett, a Duna-kanyarban (ez is új név, azelőtt visegrádi országútnak hívták) és reggel hoztak be barátok autón, mert az autók és az országút melletti kis házak gombamód megszaporodtak. Egy reggel felugrottam egyik barátomhoz, mert évek óta nem láttam. Nem is hallottam róla, pedig sokat dolgoztunk együtt. Én filmeket csináltam, ő pénzt adott hozzá. Kockáztatott, de, mint rendes uzsorás, lényegesen jobban élt, mint én, aki csak dolgoztam. Kis szívdobogással csengettem be hozzá : él-e, itt maradt-e Pesten vagy egyáltalán a földön ? Hát elköltözött. Az özvegye, nyugdíjas, leültetett és kért, várjak egy kicsit, együtt fogunk kávézni valakivel. Kivel ? Kit várhat reggel nyolckor ? Csengettek. Kitörő öröm, magázza a vendéget. Ilyen örömet csak a takarítónő válthat ki. *Ez van !*

Ennek az idős, nyugdíjas asszonynak az átmentett uzsorapénzből takarítónője van, amilyenről a Rajnánál még csak álmodni sem lehet.

NEMCSAK a nyugdíjas özvegynél, — a barátaimnál is, ahol lakom. Időnként feltűnik a környékünkön és tisztába rak minket. Örül a meleg német bugyinak, pedig többet vehetne, mint én, fia ötvenhatos, a lánya hatszázas. (Így hívják a most szülő nőket. Két és fél évig kapnak hatszáz forintot, hogy megtartsák a gyereket.) Fia Ausztráliában jól keres, küld is haza, de neki kell a munka és a társadalmi érintkezés.

— Ne higyjen nekik — mondja. — Semmi sem igaz. Senki sem látta, hogyan lőnek fel a holdba ott Szibériában, a leérkezést se látta senki. Ne higyjen nekik !

Ez van !

És jön Dani bácsi, jóval fiatalabb, mint én, a gázpalackokat cseréli, de nem rest szívességet kérni :

— Nem kérem én, hogy hosszan írjon nekem, csak egy lapot. Egy nyílt kártyán jelezze, hogy hol él, hogyan él és mit csinál...

Megígérem. Dani bácsi folytatja :

— ... mert hogy él, az nem vitás. Az a Hitler. Írjon arra a lapra csak annyit : itt meg itt él. Tegye meg nekem ...

Hát ne tegyem meg neki ?

MOSOLYGOK, mint ők, akik nem panaszkodnak. Hetenként egyszer esznek húst és a gyerekek nem tudnak tovább tanulni. Talán jövőre.

Közben Móricka, a viccek hőse — Győzőke lett és most Győzőkéről mesélik, hogy első nap az iskolában katolikusnak vallotta magát. "Miért?" — "Nem akart első nap felvágni azzal, hogy zsidó".

Szülőföldem szép határa, a mini-szoknya lett. "Mi a különbség a mini-szoknya és a Balaton között?" — "A Balatonnak nem látni a fenekét..."

Az útlevél-kérő most arra hivatkozik, hogy a dúsgazdag vak nagybátyját akarja meglátogatni Amerikában. "Írjon neki és beszélje rá, hogy ő jöjjön ide, itt jobban élhet a dollárjaival!" — "Mondtam kérem, hogy vak, de nem bolond!"

Ez van... Így szórakoznak. Hogy milyen az életük, munkájuk, keresetük ? Ezekről köteteket lehetne írni. De három szó jut eszembe, valamikor mind tanultuk. Ezzel a három szóval jellemezhetjük az ottani életet. Eötvös mondta a humorról :

"Mosoly könnyek között..."

De talán nem is a komédiát, hanem a tragédiát akarta definiálni.

Ez van.

SIKLÓSSY PÁL

GERGELY JÁNOS

Zenei fesztivál Ljubljanában

PÁRIZS, Marseille, Nizza, Milánó, Trieszt, "Isztria fővárosa", ahogy Jules Verne nevezte gyermekkorom egyik kedvelt olvasmányában, azé az Isztriáé, ahol a nagyapa még osztráknak született, gyermekei olasznak, unokái, a mai fiatalok pedig jugoszlávnak. Itt három nemzedék három korszakot jelent. Trieszt jellegét meghatározni nem könnyű feladat, nem is vállalkozom rá, de ha nem is egészen olyan, amilyennek álmaimban képzeltem, azért szép város, nagy város, valami különleges patinával, sok-sok autóval és aránylag csekély forgalommal. Pedig nemzetközi szabadkikötő, sőt egész Közép-Európa tengeri forgalma ott bonyolódik le, valahogyan azonban légköre sem olyan, amilyennek elképzeltem.

Trieszt és Ljubljana (mai neve határozottan szebb, mint Laibach, ahogy egykor nevezték) osztrák császári városok voltak ezelőtt fél évszázaddal ; van is bennük sok közös vonás. Engem azonban inkább a különbség érdekelt. Ljubljanának van néhány szép barokk temploma, bécsi és velencei stíluskeverékek, különösen megkapó a székesegyház, két remekbefaragott mellék-orgona-emelvényével és az ájtatos látogatók ezreivel (feltűnően sok köztük a fiatal), de az új általában véve érdekesebb a réginél. (Triesztben talán fordított a helyzet.) Mert új, sőt : fiatal városnak hat ; egyben főváros is, Szlovénia, a legkisebb jugoszláv szövetségi állam kormányzati és közigazgatási székhelye, mintegy 200.000 lakossal ; pontos számot nem mondhatok, mert az erre vonatkozó kiadványok adatai sokszor ellentmondanak egymásnak. Hogy a Szlovén Népköztársaság lakosságának száma mennyi, azt sem tudnám megmondani, de különböző korú és rangú informátoraim (főleg diákok, a helybeli rádió szakemberei és munkatársai, meg egyéb muzsikus kollégák) egybehangzó állítása szerint a szlovén nép összlétszáma nem haladja meg a másfélmilliót. És ennek a másfélmilliós népnek határozott szellemi és kulturális egyénisége van ! Ez a felismerés volt egyheti ottartózkodásom legpozitívabb eredménye.

EZ AZ EGYÉNISÉG nyilván azért hat olyan erőteljesnek, mert évszázadok hagyományain nyugszik, nem ma találták ki, bár feltehető, hogy ma jobban kiaknázzák, mint a múltban. A legfrissebb állami építkezések legalábbis azt a benyomást tették rám, hogy tervezőik a nemzeti múltból merítették díszítő ötleteiket. A diákszállodákra ezt viszont már kevésbé mondhatom el, de itt a használhatósági szempont fontosabb a kulturális hagyományoknál. Ljubljana egyetemi város, nemzetközi légkörrel, élénk szellemi élettel, egyetemén és főiskoláin a külföldi diákok ezrei tanulnak. (Egy este a felvonóban két afrikai néger diákkal kerültem össze, akik, hogy megértsék egymást, szlovénul társalogtak.) Szlovénia középiskoláiban ma az első kötelező idegen nyelv az angol, a második szabadon választható és a tanulók 80 %-a a franciát választja. Ezt első informátoromtól, egy fiatal mérnökjelölttől tudtam meg, akivel még a vonatban ismerkedtem meg Trieszt és Ljubljana közt. Nagyon kedvező benyomást tett rám, ha szabad általánosítani, ez az általánosítás igen hízelgő a szlovén népre. Fiatal útitársam nemcsak mérnökjelölt, hanem igen aktív amatőr muzsikus is. (Ez a mindinkább kiveszőben lévő emberfajta a jelek szerint még igen jól tartja magát Szlovéniában.) Egészen jól beszél franciául és olaszul is, ami az ő esetében természetes, anyja olasz. Apja nyelvtanár (ma főleg fordításból él) és a 2. Világháborút az olasz partizánokkal harcolta végig. A partizánmúltra való utalással léptennyomon találkoztam, szinte szerves részévé lett a mai életnek. De nem jelent feltétlenül politikai elkötelezettséget. Politikáról általában kevés szó esett a fesztiválon és a vele egy időben rendezett zenetudományi kongresszuson. Mintha csak a szlovén felelősöket népük szellemi egyéniségének szabad kifejtése jobban érdekelné a napi eseményeknél. Lehet, hogy tévedek, de el kell ismerni, hogyha igazam van, akkor ezt a törekvést tökéletes siker koronázza. A német megszállásról általában mindenkinek rossz emlékei vannak, de harminc éven felül jóformán mindenki beszél németül, még a rendőrök is, ezt tapasztalatból tudom.

SZLOVÉNIA nyitott ablak a múlt és Nyugat felé. Ha az előbbit tekintjük, csak annyit mondhatunk : szerencsés ország, nem látott török hódítót, történelmének jelentős részét a Habsburg birodalomban élte át, aránylag kedvező körülmények között, szellemi életét és fejlődését nem akadályozták. Bécs hagyományos politikája jobban kedvezett a délszlávoknak, mint a magyaroknak, nyilván nem ok nélkül. Ljubljana zenei intézményeinek jó részét még a császári érának köszönheti; így a Filharmonikus Társaságot, mely 1908-ban alakult és egyik első karnagya a magyar Reiner Frigyes volt. Prágából vagy Bécsből Velencébe vagy Rómába az út Laibachon át vezetett (elvben ma is, csak ma kevesebbet veszik igénybe). Bécsi klasszicizmus, mediterrán levegő, szláv temperamentum valami felbonthatatlan egységbe forr össze náluk. A francia hatás sem hiányzik. Legszebb példáját ennek Linhart klasszikus, múltszázadeleji színművében láttuk, a "Maticek házasságá"-ban (az Operában adták elő), mely Beaumarchais "Figaró"-jának szlovén változata, de tele helyi jellegű részletekkel és népi humorral. J.K. Novak zenéje csak néha kapcsolódik a cselekménybe, de akkor kiadósan. Egy helyen valódi népi táncmuzsikát szólaltat meg korabeli összeállításban, hegedűn, gordonkán és hordozható cimbalmon, a svájci és tiroli térségben még e század elején is használt Hackbretten. Ebben az egy táncdarabban benne éreztem Szlovénia zenei múltjának lényegét, azé a zenéét, mely nemcsak hatni tudott, hanem közvetíteni, nemcsak megtartani, hanem összegezni is. Szlovénia nyelvileg szláv terület, de kultúrája az alpesi zóna szerves része, művészetében pedig az észak-itáliai hatás hagyott örökre nyomot. A Régi Képtár helyi alkotásai a velencei iskola hagyományait követik, a fentemlített Beaumarchais adaptációban Goldoni jelenléte éppen annyira jellemző, mint a francia szerzőé. És a 16. században, Palestrina iskolájának virágzásakor, a vokális ellenpontnak olyan nagymesterét adta Szlovénia az európai zenének, mint Jacopus Callst.

A FESZTIVÁL legérdekesebb részét azonban mégiscsak a mai szerzők alkotásai jelentették. A fentemlített Filharmonikus Társaság zenekara, melyet bátran Európa legjobb színvonalú együttesei közé sorozhatunk, két hangversenyt adott a kongresszus tiszteletére, az egyiket a mai jugoszláv zenének szentelték, a másikon régi és új szlovén szerzők művei szerepeltek. A Ljubljanai Rádió-Televízió is kitett magáért : két nyilvános hangversenye közül az elsőn a Rádió Kamarakórusa szerepelt Gallus és egyéb régi, valamint mai szerzők alkotásaival, a másodikon a Rádiózenekar adott némi ízelítőt a mai szlovén zene terméséből. Mindkét együttesről csak a legjobbakat mondhatom.

Még a nyilvános hangversenyeknél is tanulságosabbak voltak számomra a jugoszláv zeneszerzők szövetségének hangszalag-bemutatói, amelyeken jóformán valamennyi mai szerzőtől előadtak valamit. Három ilyen összejövetelen vettem részt, rajtam kívül jóformán kizárólag jugoszláv szerzők voltak jelen. Az elsőn Szerbia, a másodikon Horvátország, a harmadikon Szlovénia mai alkotásaiból mutattak be szemelvényeket, egy-egy szakember ismertetésével és nyilvános vitával. Érdekes, hogy így, köztársaságok szerinti lokális összeállításban milyen jól kidomborodott a nemzeti iskolák jellege és viszonya a legújabb irányzatokhoz. Szlovánia zenéje itt is külön utat látszik követni. A nyugati ultra-zene mindenhol erősen hat, de a helyi reakció más és más. A horvátok mintha fejjel rohannának a falnak, a szerbek eklektikusabbak (a magyar nyelvű vajdasági autonóm terület közigazgatásilag Szerbiához tartozik, de nem hallottuk magyar szerzők művét), a szlovének pedig kiegyensúlyozottabbak, mértékletesebbek, legalábbis első hallásra. Őket is kísérti pedig az új nyugati processzusok láza, Xenakis és Stockhausen architekturális szerkesztése, a Domaine musical tónusa és modora. Talán kisebbségi komplexumuk is van, amiért — úgy érzik — nehezen tartanak lépést a legújabb irányokkal, (ha ez a komplexum létezik, csak annyit mondhatok, hogy egyetlen) ; azért hát bátran ugranak fejest az új sznobizmus vadvizébe (a "sznobizmus" szó itt éppen nem Xenakisra vonatkozik), de jóformán meg sem fürdenek benne. Az első ütemek érdessége után majdnem mindig felszínre tör az, amit a szerző eredetileg leplezni akart: a népi hangvétel, a meleg kantiléna és nem ritkán a szláv (?) bőbeszédűség is Hasonló jelenségre Breuer János is utal a magyar zenében (l. az "Irodalmi Újság" 1967. okt. 15-23-i számában megjelent beszámolómat) ; itt, jugoszláv környezetben, ez a modernista mezbe bújtatott hagyományhűség szintén erősen érezhető, mintha csak (átmeneti) kortünet volna bizonyos kelet-középeurópai országokban. Ami lényeges, a különböző nemzeti iskolákban más-más módon jelentkezik. Szlovéniában határozottan kétarcúságra vezet. Kár, hogy nem hallottam a boszniai és montenegrói szerzők műveit, náluk a probléma bizonyára egészen más formát ölt.

A HOZZÁSZÓLÁSOK és a vita nagyon tanulságosak voltak. A szerb szerzőknek szentelt bemutató után nyíltan felvetettem a kérdést : miért van az, hogy valamennyi bemutatott szerző hasonlóan reagál az új zene problémáira ? Konformizmus-e ez vagy a "kozmopolitizmus" vádjától való félelem ? Az elnöklő Dusan Skovran belgrádi zenekritikus válaszát, megvallom, eléggé megnyugtatónak éreztem. Azt állította, hogy nem lehet konformizmusról beszélni, mert természetes, hogy a nemzeti hagyományokon felnőtt új nemzedék állásfoglalása a külföldről jött új modorral szemben eleinte egységes, később más lesz, mindegyik szerző a maga útját követi és nem a kritikus fogja előre megmondani, hogy merre kell haladniuk. A vita nincs lezárva, várjuk az új műveket. Jugoszláv kollégáim reakciójából viszont arra következtetek, hogy a kozmopolitizmusra való utalásom megértő fülekre talált.

A jelenkori szlovén zene határozottan gazdag mondanivalókban és tehetséges szerzőkben. Nincs Bartókjuk, sem Kodályuk, az igaz, de ennek a hiánynak ma nemcsak hátrányai vannak : a komplexummentességet, melyre feljebb céloztam, erre értettem. Az 1900-ban született Skerjanc látszik a mai nemzeti irány fejének, ő tanít zeneszerzést a ljubljanai főiskolán, melynek kivételesen magas színvonaláról az énekes és hangszeres szólisták révén is meggyőződhettem. Utóromantikus beállítottsága, úgy látszik, semmiben sem megy művészi fejlődésének rovására szívesen magáévá teszi az új törekvéseket és tanítványait arra neveli, hogy a saját lábukon járjanak és saját szívükkel érezzenek. A legfiatalabb nemzedék tagjai közül Lojze Lebic tette rám a legmélyebb hatást. Rendkívüli muzsikus, a Rádió Kamarakórusát, elsőrendű nemzeti és nemzetközi szellemben, ő vezeti, mint zeneszerző pedig mondanivalójának gazdagsága és eredetisége révén igen jelentősnek látszik. Azt hiszem, hogy sokat fogunk még hallani róla.

MINT MAGYARORSZÁG, Szlovénia is összekötő terület kelet és nyugat közt, de talán szerencsésebb körülmények között. A szláv világ legnyugatibb állama már nem keleti ország, az európai zenébe való beilleszkedése nem újkeletű és a folytonosság sohasem szakadt meg náluk. A magyar zenét és zenészeket általában szeretik és szívesen elismerik, ha tanultak tőlük valamit. E pontban sincs komplexumuk.Szerb és horvát részről ebben kevésbé vagyok biztos. Határozott adatom nincs, csak benyomásom. Nemzeti iskoláikról beszélve, szószólóik előszeretettel hallgattak a magyar hatásról, ami pedig Bartók-Slavenski esetében nagyon is nyilvánvaló. Helyette "vajdasági" hatásról beszéltek, ami nemcsak anakronisztikus, hanem pontatlan is. Mindez csak arra mutat, hogy ma, amikor a kelet-nyugati kolturális együtt élésnek, sőt : együttműködésnek jóformán semmi akadálya sincs már, a "keleti" országok és népek egymás közötti együtt élése sokkal több problémát okoz.

BÁRDOS B. ARTHUR VERSEI

Vallomás a csillagról

Te, csillagom, csak tündököl!
Érzékeny filmtekercsre loptam
sejtelmes arcvonásaid,
az uókorra bízva titkuk
s megőrzöm zabolátlan fényed,
mely valaha szembogaram
öblére siklott, megpihenni...

Új csillagként fedezlek föl,
fényedben fürdöm, mint a földgömb
e márciusi reggelen
s árnyékom foltja élesebben
rajzolja ki önnönmagát.
Más nincs : vagy felnőhetek hozzád,
szétroppantva minden határt,
vagy, mint magányos, szikár cserjét,
izzásod összezsugorít.

Teleszkópok tükrében forrong
a néma csillagóceán...
Téged szabad szemmel követlek
a hűség űrhajósaként,
ki búvár-sisakját letéve,
hullámzó fűben dől hanyatt.

A telitűzdelt éj kihunyván,
romhalmaz a hajnali ég,
akár a fáradt agy ködében
hempergő, hűlt emlékezet.
Homályát szaggatva sugározd,
gyönyörűm, lényeged : maradj
életem fókuszában égve, —
halandó csillag, földi vagy !

ÚTRAHÍVÁS

Veled ébredek minden reggel,
mint vándorral a szomjas messzeség.
Lábaink alá szelídülnek
a világ zsongó, lázas útjai.
Fölöttünk ércbefagyott csillagok
szigorú pillantása rebben
s kitárja kapuját a láthatár,
hogy átsuhanjunk rajta ketten...

Anatómia

A küszöbre ülök
gazdátlanul, kifosztva, —
a bebicegő est
derengő küszöbére
dőlök le könnyedén.
A zaj zúgó motorral
lefékez, parkiroz
s hátam mögött az utak
futószalagjai
lassan lecsillapulnak...
Távozni készülök.
Elrejt homlokom dombja,
a végtelenbe zár,
lázongó ujjaimmal
babrálok zárain.

A küszöbre ülök, —
mióta feleszméltem,
a sors odavetett.
Bírónak ? Őrnek ? Rabnak ?
Mert csak a gyűlölet
csattanó bárdját érzem :
hű jobbomat a bal
nyesi le tőből, — csonkán
töredezik a dal
rólam, fájón recsegve,
mint törzséről az ág, —
kínjában forrna össze
a kettétört világ !
A küszöbre ülök,
(vajon hány ezer éve ?...)
mint az elsőszülött,
ki nem tudja, elér-e
a fényig valaha,
vagy elsüllyeszti rögtön
a nyirkos éjszaka.
Egyik lábam a börtön
pincéjébe fagyott,
a másik ismeretlen,
új bolygóra tapod.
Az idő tovarebben,
mágnese vonz : ... barát,
vagy gyilkos jár szívemben,
repesztgeti falát
s én önmagammal szemben
a küszöbre ülök.

SZTÁRAY ZOLTÁN

INDIÁNOK

A jó tíz méter átmérőjű, határozott vonalakkal négy cikkre osztott betonkorongon csinos, fiatal nő állt. Hosszú, formás lábait eligazgatta, ahogy az illik; vékony, áttetsző blúzában hetykélkedő melleit még meg is emelte egy kicsit.

— Most New Mexikóból. Onnan süt a nap — szólt egy fényképezőgépet szorongató férfi felé.

A fényképezőgép kattant egyet, a hölgy tűsarkain fordult valamenynyit.

— Most Arizonából.

A férfi masinája megint kattant.

— No, a negyediket Utahból — fordult északnyugatnak a begyeskedő szépség.

— Ebből ugyan sokat nem látunk majd, szemben állunk a nappal — kelletlenkedett a férfi, de azért engedelmesen a szeme elé kapta a fényképezőgépet. A nő lebillent a betonlapról, nevetve kapaszkodott a fényképezőgépes karjába s eltűntek egy krémszínű, nyitott autóban.

Most két idősebb házaspár állt egyszerre a betonkorongra; úgy, hogy mind a négy körcikkre jutott belőlük.

— Hát nem csodálatos? — visított fel az egyik asszony, — mindegyikünk más államban van; Coloradóban, New Mexikóban, Arizonában meg Utahban. Hát nem csodálatos? — Azután őket is elnyelte egy nagy, fekete kocsi.

Mi is felálltunk a korongra, de nem éreztünk semmiféle felmagasztalódást, hiába dicsekedett előttünk egy tábla: Négy Sarok. Ez Az Egyetlen Hely, Ahol Négy Állam Egy Pontban Találkozik.

Hát ebből a sarokból indultunk el a navahó indiánok földjére. A betonkorong arizonai meg New Mexikó-i sarka már az is volt. Az út maga is, amin nyugat felé indultunk, az indiánok útja. Nyílhegykeretbe foglalt tábla hirdette: Navahó ösvény. Valamivel szélesebb ez, mint a bécsi országút, meg jobb karban is tartják, de az indiánok földjén nincs út, csak ösvény. Ezt mar May Károly is megírta.

A vadnyugati filmek díszletei között jártunk. Fátlan, lapos kősivatagok, csenevész bokrokkal övezett, kiszáradt folyómedrek, függőleges falú, rózsaszín, lila meg bíbor színű homokkő-csodák maradtak mögöttünk. Emitt egy gigantikus kőoroszlán tátotta ránk a száját; amott, a láthatár szélén, modern, háromkéményes, vörösen izzó kőhajó hasította a sivatagot. Az út baloldalán egyszerre csak elénk tárult a párizsi Notre Dame tízszeresre nagyított mása. A százezer tornyú gótikus katedrális elejét katonás rendben felsorakozott szobrok vigyázták, akárcsak a Szajna-partit. Ám ezeket még jelesebb kőfaragók munkálták ki a bíborban szikrázó homokkőből, a természet nagy mesterei, az eső meg a szél.

Ahogy lehajtottunk az útról a sziklafalak árnyékába, az egyik, ezer esztendőkkel korábban kiszakadt boltozat alatt kisebb teherautót vettünk észre, mellette két felnyergelt, tarka ló állt meg egy középkorú, köpcös indián. A haja kék kendővel volt átkötve, ebből tudhattuk, a navahó nemzetséghez tartozik. A földön leteritett, színes gyapjútakarón, szép gömbölyüre hizott indián asszony kuporgott, meg két gyerek, egy hatévesnek tűnő kislány és egy tíz év körüli kisfiú. Valamennyien színes indián ruhát viseltek, talán túlságosan is díszeset. Köszöntünk. Az indián közelebb jött.

— Nem akarnak egy képet? Huszonöt cent velem, ötven a családdal, dollár a lovakkal. Ide álljanak, itt a legszebb a háttér, benne van minden. Nézzék, milyen vörös itt a szikla, kék ott az égboltozat s milyen szépek a felhők.

— Köszönjük, mi csak a tájat fényképezzük, azt talán ingyen is szabad — szúrtam oldalba első navahó vendéglátónkat.

— Persze hogy szabad..., de csak huszonöt cent... — erőlködött bizonytalanul az indián, s azután csendesen visszaballagott a lovaihoz. Nézelődtünk egy ideig a sziklák körül, azután beszálltunk a kocsiba. Már zümmögött a jó öreg Peugeot motorja, amikor megint hozzánk lépett az indián:

— Hát igazán nem akarnak egy képet? Csak huszonöt cent..., a családdal együtt huszonöt cent...

Azóta egynéhányszor eszembe jutott már, ezért a huszonöt centért még megskalpolnak majd a pokolban. Hacsak a Négy Saroknál visitozó hölgyet be nem tudják mentségemül.

Ezerötszáz-kétezer méter magas fennsíkon haladtunk tovább s letérve a Navahó ösvényről, gondozott mellékúton már kora délután elértük napi úticélunkat, a Canyon de Chelly nemzeti parkot, a navahók egykori főhadiszállását. Mintegy száz esztendővel korábban innen verték ki és hurcolták évekig tartó rabságba a navahókat Kit Carson ezredes csapatai. Férfiakat, nőket, gyermekeket. Talán restellnem kéne, de engem nem az indiánok szomorú sorsa vezetett ebbe a kanyonba, még az érdekes táj sem: arra voltam kíváncsi, hol nőttek azok az őszibarackfák, amelyeket Kit Carsonék kivágtak, hogy az indiánoknak ne legyen mit enniük. Tizenkét-tizenhárom éves korom óta — ekkor olvastam először a navahókról — őrizgettem magamban ezt a történetet, s úgy tűnik, a gyümölcsfák elpusztítása jobban fájt nekem, mint az indiánok legyilkolása.

A kanyon bejárata előtt amolyan tájékoztató iroda fogadja a látogatót, ami egyúttal ügyesen berendezett múzeumféle is. Szokásunk szerint előbb itt néztünk szét. A falakon körbe függesztett táblák, térképek, fényképek és az üveges tárolókban elhelyezett tárgyak elég jól eligazítják az érdeklődőt: a tengeri üledékből maradt homokkő és konglomerát táblába néhány száz méternyire bevágódott kanyon — valójában mély szurdokvölgy — nagyjából ötven kilométer hosszú, szélessége talán átlagban egy kilométernyi sincs. Kora csak millió esztendőkben fejezhető ki. Falai úgyszólván megmászhatatlanok, természetes bejarata csak a két végén van, a laposra mosott fenekén a ritka, de heves záporok valamelyest termékeny fövenyt raknak le. Elmondják a táblák, hogy a kanyon igen régi kultúrhely, az úgynevezett kosárfonó indiánok már a negyedik században megszállták. Ezeket valamikor a nyolcadik évszázadban a pueblók váltották föl, ők építették a kanyon meredek falaiba a romjaikban ma is látható függő-lakásokat. A tizennegyedik században a pueblók is eltűntek a vidékről. Mi hajtotta el őket, szárazság, járványos betegség vagy ellenség, azt biztosan senki sem tudja, ám sok jel mutat arra, hogy a navahók a ludasok. Ez, az apacsokkal rokon indián törzs a tizedik században tűnt fel a mostani Arizona és New Mexico területén, valahonnan Alaszka felől jöhettek. Az eltűnt vagy elvert pueblók után ők vették birtokukba a kanyont, de a szikla-fészkekbe nem költöztek be, ezt a népet még ma is nehéz szilárdan megépített falak közé szoritani.

A falitáblák beszámolnak a "hosszú útról" is. Erre 1864-ben került sor, amikor a spanyolok és a mexikóiak kísérletezgetése után a washingtoni kormány megsokallta a nomád navahók okvetetlenkedéseit és megparancsolta Kit Carson ezredesnek, hogy csináljon rendet. Carson csapatai benyomultak a kanyonba és szétütöttek közöttük: aki navahó futhatott, szedte az irháját, aki nem, az fogságba került. Hogy puskacsőre és kardélre is, azt gyerekkori olvasmányaimból tudom. Carson legényei nem végeztek félmunkát, a kanyon minden zegét-zugát feldúlták, az indiánok kunyhóit, karámjait felégették, elpusztították a földjeiket, kivágták — az én őszibarackfáimat. A hajlék és élelem nélkül maradt navahók megadták magukat — kölyökkoromban azt sem értettem, miért nem haltak inkább éhen — és gyalogosan, koplalva-fázva, amerikai lovascsapatoktól hajtva, nekiindultak a félezer kilométeres "hosszú útnak", hogy a New Mexicó-i Pecos mentén Fort Summer közelében töltsenek el rabságban négy teljes esztendőt. Férfiak, asszonyok, gyermekek. Carson ezredesék egykori nyilvántartásaiban pontosan megtalálható az elhajtott lovak és juhok száma, az indiánokét csak megbecsülték, úgy nyolc és tízezer között lehettek... Végre 1868-ban — azután, hogy az éhség, betegség, a kemény bánásmód rimánkodó koldusokká nyomorította őket — visszatérhettek otthonukba, a Canyon de Chellybe. Hogy hányan, arról is csak megközelítő adataink lehetnek. Azóta itt élnek meg a környező Navahó rezervációban, akkora területen, mint Magyarország kétharmada. Száz esztendő alatt megsokasodtak, ma százezernél is többre becsülik a számukat. Ismétlem, becsülik, mert megszámolni azért még mindig nem lehet őket. Mindenesetre, a navahó nemzet a legnagyobb indián törzs az Egyesült Államokban.

Akit nem elégítettek ki a falakon függő táblák, fényképek és a kiállított tárgyak, főként navahó használati eszközök, azt a szolgálatos tisztviselő, ranger, szívesen eligazította. Éltem én is az alkalommal, különösen azután, hogy észrevettem, a fiatal, harminc év körüli ranger indián.

— Megmondaná, a kanyon melyik részében vágták ki Carson ezredesék az őszibarackfákat? — kezdtem az érdeklődést.

— Az őszibarackfákat? — csodálkozott rám.

— Igen, amelyeket kivágtak, amikor a navahókat elhurcolták Fort Sumner mellé.

— Hát, — vakart egyet a tarkóján — azt ma már nemigen tudhatjuk. Elvégre mindenütt lehettek őszibarackfák, főként ott, ahol ma is vannak. A kanyon nem valami termékeny s csak kevés részében maradnak meg a fák. Ma már nem, de holnap megnézhetik őket, késő délután már nem érdemes nekivágni a kanyonnak.

Megfogadtuk a tanácsát, a kanyon-járást meg a barackfákat eltettük másnapra. Táborhely után néztünk. Találtunk is nem messzire az irodától, nem volt valami híres, de akadt benne sátorverésre alkalmas hely. Amíg feleségem a vacsorakészítéshez látott, én meg a sátorral bajlódtam, az ötesztendős Zsuzsanna lányunk eltűnt. Kiáltoztunk utána s csakhamar előkerült féltucatnyi navahó gyerekkel, kisebbekkel, nagyobbakkal, mint ő. Félmeztelenek voltak, szurtosak, ám majd kicsattantak az egészségtől. Akkora zajt csaptak, hogy a régi Teleki tér is megirigyelhette volna. Nemsokára komolyabb vendégünk is akadt, a gyerekek nagyapja, csendes, hatvan év körüli indián. Tőle tudtuk meg, hogy itt élnek a táborhelyen egy nagyobb lakókocsiban, a lánya, a veje, a hat gyerek meg ő. Beszélgetésünket fiatal indián asszony szakította félbe, aki navahó nyelven kiáltott valamit az öregnek. Vacsorára hívta.

Vízért ballagva, meglestem a vacsorájukat. Szabad tüzön sütött kukoricalepényt ettek. Az aranysárgapiros lepény illatára összefutott a nyál a számban, elcseréltem volna érte a hirtelen sütött marha-pecsenyénket, pedig az se volt kutya.

Másnap reggel leereszkedtünk a kanyonba, megnéztük a sziklafalakba épitett, egykori pueblo-települések romjait s végre, az egyik parányi navahó farmnál — ha egy félholdnyi lehetett — rátaláltam az őszibarackfáimra. Az egyik vízmosásos helyen szorongott belőlük vagy ötven, tíznek se elegendő területen. Csenevészek voltak, kérgükről csepegett a macskacsipa, az augusztusi szárazságtól furulyáztak a gombabetegségtől vöröspettyes leveleik. Itt-ott lógott róluk egy-egy hitvány, érőfélben lévő barack. Szomorúan néztem a fákat, el is ment a kedvem a Canyon de Chellytől, kapaszkodhattunk vissza a fennsíkra; feleségem nem is értette a sietségemet. Ahogy a zeg-zugban haladó, keskeny gyalogösvényen kaptattunk fölfelé, utólértünk egy korán kelt, nagyobb turistacsoportot, amit az az indián ranger vezetett, akitől előző délután az őszibarackfák után érdeklődtem. Megismert és nevetve kérdezte:

— Megtalálták az őszibarackfákat?

— Meg, elég szomorúak.

— Hát, igen — hagyta rám — kemény dolog itt gyümölcsfát nevelni.

— Gondolja, azok sem voltak külömbek, amelyeket Carson ezredesék kivágtak?

— Nem hinném. A kanyon akkor se volt más, az éghajlat se változott azóta s miért értettek volna jobban a navahók akkor az őszibarack-termesztéshez? De, mondja — állt meg egy gondolatra — miért érdekli magát a Canyon de Chellyben éppen az őszibarack-termesztés?

— Nézze, valamikor gyermekkoromban olvastam a navahókról: arról, hogy miként verték ki őket ebből a kanyonból, hogyan pusztították el a földjeiket, hogy vágták ki a gyümölcsfáikat. Azután lassanlassan mindent elfelejtettem már, de az őszibarackfák nem mentek ki az eszemből. Ilyen embertelen cselekedetről még nem hallottam...

— Maguk nem amerikaiak — szakított félbe.

— Nem, csak amerikai polgárok. Magyarok vagyunk.

— Magyarok? Termesztenek maguknál őszibarackot?

— Persze, — válaszoltam s már dicsekedtem volna a budaörsi svábok illatos-ízes, csodálatos, magvaváló barackjaival, de a ranger megint megakasztott:

— Azt hiszem, tudom, mi a baja ezekkel a fákkal. Ismeri a történetet? — Idő közben felértünk a fennsíkra, itt útjára bocsátotta a turistacsoportot. — Amíg nem jön a következő csoport, — folytatta — ha van idejük, leülhetünk ezekre a sziklákra és mesélhetek az őszibarackfákról meg a történet másik oldaláról. Hát, tudják, a dolgok sohasem olyan egyszerűek. Meglehet, ha száz esztendővel korábban nem perzselték volna ki a kanyonból a navahókat, ma nem volnánk százezernél is többen. A navahóknál annak idején népesebb indián törzsek egyikének-másikának ma már jóformán nyoma sincs.

— Maga navahó?

— A javából. Itt születtem — mutatott le a mélybe — ebben a kanyonban. Itt élt minden nemzetségem, megjárták Fort Sumnert is. De, hogy folytassam, ha Carsonék akkor nem fékezik meg kemény kézzel a navahókat, néhány évtized alatt felmorzsolódtak volna. Évszázadokon keresztül rettegett tőlük mindenki. Elrabolták a többi indián törzs juhait, lovait, asszonyait, gyermekeit, a férfiakat halomra öldösték. Még a szőnyegkészítést, takarószövést is lopták a pueblóktól. Nem volt olyan indián nemzetség, amelyikkel ne léptek volna szövetségre, de olyan se, amelyiket cserben nem hagytak, hátba nem támadtak. Becsapták a spanyolokat, a mexikóiakat, az amerikaiakat is. A múlt század második felében már közel voltak a véghez, az utolsó erejüket adták ki s már egymást is irtották, amikor végre Fort Sumnerben meg kellett tanulniuk, me[illegible] változtak az idők. S ezt azóta [illegible] az eszükben tartják. Persze, magu[illegible] európaiak ezt nehezen érthetik me[illegible] kemény világ volt annak idején e[illegible] refelé. No, itt is van a következ[illegible] csoport, isten velük! Azután n[illegible] sajnálja — fordult felém — azoka[illegible] az őszibarackfákat, — én mondor[illegible] magának! — Azután eltűnt az ö[illegible] vényen, terelgetve az itt is, ott i[illegible] megakadó turistákat. Én bizonyt[illegible] lankodva néztem utána.

Window Rock felé tartva, néha vizet is iátó Ganado-p[illegible] tak partján, magányos indiá[illegible] tanyára leltünk. Az úttól talán szá[illegible] méternyire, egy faágakból összeté[illegible] kolt, száraz zsályacserjével borítot[illegible] kunyhóféle állt, körülötte néhán[illegible] hátán, oldalán fekvő, kibelezett au[illegible] tóroncs tette még sivárabbá a h[illegible] lyet. A kunyhó árnyékában ugyar[illegible] csak ágakból összeszerkesztett, pr[illegible] mitív szövőszéken fiatal navah[illegible] asszony dolgozott egy féligkész t[illegible] karón. Lehajtottunk az útról [illegible] kunyhó mellé. Ahogy kiszálltunk[illegible] lusta léptekkel, álmos képű fiata[illegible] indián jött elénk. Köszöntünk. Mo[illegible] gott valamit.

— Körülnézhetünk? — kérde[illegible] tem, de a navahó nem szólt sen[illegible] mit, a felesége is csak tologatta ide[illegible] oda szorgalmasan a vetélőt. Köze[illegible] lebb kerülve a kunyhóhoz, láttuk[illegible] hogy két kisgyerek mászkál a po[illegible] ban, olyan két-három esztendőse[illegible] A feleségem meg Zsuzsanna vis[illegible] szarobogtak a kocsihoz s marokr[illegible] való mezessüteménnyel tértek vis[illegible] sza, olyannal, amit a lányunk so[illegible] roni bábsütő-gyertyamártó dédapj[illegible] receptje szerint sütöttek. Zzuzsa[illegible] na adott egyet-egyet a gyerekeknek[illegible] a többit odavitte az anyjukhoz. A[illegible] elfogadta és szó nélkül lerakta mag[illegible] mellé egy fonalhalomra, azutá[illegible] megint csak a vetélő létezett szám[illegible] ra.

HA AZ EMBER kézbeveszi Lénárd Sándor most megjelent könyvét (*), akaratlanul is Karinthy ma már klasszikus "Cirkusz"-a jut eszébe. A költő mint légtornász kúszik fel a legmagasabb trapézra s a közönség idegfeszítő varakozása, dobpergés közben húzza elő hegedűjét, hogy ott fent végre eljátszhassa mindenkinek azt a dalt, amit eddig senki sem akart meghallgatni.

Lénárd könyvét is ilyen légtornász-mutatvány előzi meg. Az élet nagy kalandja a bécsi orvos-egyetemről a háborús Rómába, majd egy elhagyott brazil bányába hajtja, miközben német nyelven írt verseskötetei csak a kiválasztottakhoz jutnak el. Aztán belép a cirkuszba: megnyeri Sao Paulo televízió-versenyének nagydíját, a magyar kolónia szurkolása közben heteken át megfelel minden kérdésre, Johann Sebastian Bach életéből és művéből. A kapott pénzen patikát vesz az őserdő peremén. Néhány év múlva ismét visszatér a porondra a latinra fordított Micimackóval, melyről kezdetben a londoni kiadók tudni sem akarnak, de ma, 120.000 eladott kötet után, kötelező segédkönyv az angolszász iskolákban. Most már gyors ütemben kapaszkodik a magasba: könyvet ír hét különös nyelvről (ezek egyike a magyar), latinra fordítja Sagan "Bonjour tristesse"-ét, híressé válik a római konyháról írt szakácskönyvével, s fönn, a siker magasságában már elő meri venni hegedűjét, de sajátmaga megmutatása helyett csak a bevezetőt játssza; a völgyről és lakóiról ír, a világ végén, ahol bolyongásai után végre kikötött.

AHOGY OLVASGATOM, szinte el sem hiszem, hogy Lénárd könyvét eredetileg németül írta és a magyar csak a negyedik nyelv, amin megjelent. Nemes hazai példák előzik meg, a "Jó palócok", a "Tót atyafiak", de leginkább talán "Az én falum". Minden esetben jóformán azonos a reláció író és alakjai közt: valahonnan a mindenttudók magasságából szemléli a körötte élőket, bocsájtja meg ijesztő tudatlanságukat és érti meg mosolyogva cselekedeteik titkos rugóit.

Meglepő, hogy a térben és időben távoli két világ gondolkozása menynyire hasonlít egymáshoz. Gárdonyi könyvében megkérik a falujáró festőt, hogy örökítse meg a pár éve meghalt kislányt. Fénykép híján ő

Író a v[illegible]

aztán az anya után festi meg a soh[illegible] nem látott gyermeket s mikor a ké[illegible] kész, az asszony meghatottan ismer[illegible] fel, pedig "szegényke nagyon elvá[illegible] tozott ott a másvilágon." Lénár[illegible] meg arról a nagyanyáról ír, ak[illegible] együtt alszik kis unokájával. A ha[illegible] lál a sötétben — mesélik az em[illegible] berek — összecseréli a kettőt és [illegible] a kislányt viszi el. Csak harmadnap[illegible] miközben hangosan jajgat az anyc[illegible] ka, veszi észre tévedését. Ekko[illegible] végre eljön érte is. Gárdonyi pa[illegible] rasztjainak vagy Lénárd telepese[illegible] nek a halál még mindig éppoly él[illegible] valami, mint volt a középkorban.

Amiben a "Völgy a világ végén[illegible] eltér magyar elődeitől, az az ír[illegible] helyzetéből adódik. Mikszáth éppúg[illegible] öveinek érezte palócait, mint tc[illegible] atyafiait s Gárdonyi még inkáb[illegible] saját falubeli magyarjait. Lénár[illegible] mindig idegen marad fölényes ku[illegible] túrája, de főleg származása miat[illegible]

KIKBŐL ÁLLT ÖSSZE az a nép[illegible] mely ma Donna Irma völgyét lakja [illegible] Blumenaunak hívták a német pat[illegible] kust, akinek nevét szép város őrz[illegible] s aki az első svábokat az óhazábó[illegible] áthajózta. Mikor már a települé[illegible] sikerrel kecsegtetett, újabb küldé[illegible] ményt kért, most az Osztrák-Magya[illegible] Monarchiától. Megdöbbenésére dé[illegible] tiróli olaszok jöttek s visszaküldenc[illegible] már nem lehetett őket. A két nem[illegible] zetiség még most, száz év múltán i[illegible] csodálatosan egészíti ki egymást [illegible] az olaszok szőlőt és rizst termel[illegible] nek, sajtot gyártanak és szívese[illegible] veszik a német iparosok törülközőit [illegible] alsóruháit, mézeskalácsát, könnyei[illegible] megtalálták a kapcsolatot egy má[illegible] itt élt népcsoporttal: az Azóri[illegible] szigetek ide vándorolt halászaival [illegible] Még egy-két nemzedék és megszü[illegible] nik a különbség a völgy lakói kö[illegible] zött; lekerül a nagyszobák faláró[illegible] Victor Emanuel vagy II. Vilmo[illegible] császár képe, hogy helyet adjon va[illegible] lamelyik helyi nagyságnak.

Nekünk, magyaroknak, fájó arr[illegible] gondolnunk, hogy Gárdonyi pa[illegible] rasztjai milyen elesetten szegények[illegible] mennyire szegényebbek Lénárd te[illegible] lepeseinél. Ami egyaránt közö[illegible] bennük és a századvég magya[illegible] parasztságában, az a tudatlan[illegible] ság. Az ősök még hoztak valamit [illegible] német kultúrából, az unokákra má[illegible] csak a zsoltároskönyv és a Bibli[illegible]

FÖLDJÉN

— Meleg van — kezdtem, a férfi
lé fordulva.
— Meleg.
— Még jó, hogy ilyen szellős a há-
ık — tiszteltem meg a kunyhót —,
egnézhetem a készülő takarót? —
z indián félreállt az utamból, kö-
el mentem a szövő asszonyhoz.
áradt színű gyapjúfonalakból szőt-
a takarót, egyszerű, mértani min-
ákkal. Semmi különösebb nem volt
ajta, de megdicsértem:
— Szép takaró, — de hiába eről-
ödtem, az indián asszony csak to-
gatta a vetélőt. A férje szólalt
eg:
— Nem ért angolul.
A feleségem, meg a kislányunk
dő közben felfedezett még egy har-
adik gyereket is a kunyhó egyik
artó-oszlopára akasztott indián böl-
sőben. Néhány hónapos lehetett,
ügyögött, mosolygott: csak az ar-
a látszott ki a színes szalagok mö-
ül. Én a helyében biztosan sival-
odtam volna. A kunyhóban alig
olt valami, egy szögre akasztott
sztes zacskó, néhány doboznyi kon-
erv, egy csorba fejsze, vizes edény
eg az egyik sarokban egy takaró-
almaz.
Zsuzsanna lányunk megéhezett,
ésőre maradt az aznapi ebédünk.
— Megebédelhetnénk itt, — kér-
eztem az indiánt — ha már meg-
ıltunk?
— Miert ne, húzódjanak ide az
rnyékba.

Elöszedtük az elemózsiás dobozunkat és odacsalogattuk a
ét indián csöppséget is: tömték
agukba az ételt. Kínáltuk az ap-
ukat, anyjukat is. A férfi odaült
özénk és tartózkodás nélkül, jó ét-
ággyal evett. Egy idő után meg-
érdezte, mit vihet a feleségének.
órika papírtányérra rakott vala-
it az asszonynak, aki azután to-
ábbra is a hátát fordítva felénk,
sendesen eszegetett.

— Miből élnek itt a sivatagban? — kérdeztem az indiánt.

— Farmerkedem.

— Merre van a földje?

— Ott ni, a vízmosásban. Idelátszik a kukoricám.

Valóban, az árok ellaposodó fenekén elég tisztességes darab kukoricás zöldelt. Indián kukorica, bokros és alacsony, talán kötésig érő.

— Mit termel még?

— Tököt, paradicsomot, napraforgót, babot, de ezeket csak a kukoricasorok között.

— Milyen terméssel számol?

— Jóval. Számolni mindig jó terméssel számolok, de hogy milyen lesz, attól függ, lesze-e idejében eső. S ha lesz, kimossa-e a veteményt vagy se. A tavalyit kimosta. A tavalyelőttit nem, az kiszáradt.

— Hát ebből nehéz megélni — sajnálta meg a feleségem, még egy darab kolbászt rakva a tányérjára.

— Nem is egészen ebből élünk. Néha kapok valami munkát az Indián Ügynökségtől, meg az asszony szőttesei is hoznak valamit.

— Megfizetik a takarókat? Mit kapnak majd azért, amin most dolgozik a felesége? — kíváncsiskodott tovább Nórika.

— Talán húsz dollárt...

— Mibe kerül a hozzávaló fonal?

— Semmibe, azt mi nyírjuk le a juhokról, mi fonjuk, mi festjük.

— Mennyi idő alatt sző meg a felesége egy ilyen takarót?

— Egy hét alatt, ha reggeltől estig dolgozik.

Kiderült, nagyjából száz órát dolgozik az asszony egy dollárt hozó szőttesen, húsz centért dolgozik óránként.

— Nem valami búsás kereset — fűztem tovább én a szót.

— Nem bizony, pedig sok kiadásunk van. Csak a háztörlesztésre havi harmincöt dollárt kell fizetnünk.

— Házuk is van?

— Ott van a patak fordulójánál, — mutatott a gyapotfák mögül kikandikáló házra — két hálószobás, konyhás, fürdőszobás ház. Négy éve épült.

— Abban laknak télen?

— Nem, télen a **hogan**-ban lakunk. Az meg amott van — nyújtotta ki az ujját egy jó háromszáz méternyire lévő navahó földkunyhóra.

— Mikor laknak a házban?

— Nemigen lakunk benne. A gallykunyhó nyáron szellősebb, hűvösebb, télen meg a **hogan** melegebb.

— Akkor minek a ház?

— Hát, sok mindenféle elfér benne. Négy esztendeje volt erre egy akció, azután — fiatal házasok voltunk — nekünk is építettek. Csak sok a havi harmincöt dollár.

Haladt az idő, mennünk kellett. Még egyszer megcsodáltuk az asszony szőttesét, a bölcsőben lógó csecsemőt, megdicsértük a kukoricát s elköszöntünk a navahó családtól, mentünk tovább Window Rock felé.

Window Rock a Navahó Ügynökség székhelye, innen igazgatják a rezervációban élő navahókat. A múlt századbeli amerikai pioniertelepülések, az acél-beton-üveg benzinkutak és — a mi kunsági falvaink építészeti stílusa jellemzi. Utcái téb-láboló indiánokkal meg kíváncsiskodó turistákkal vannak teli: csak néha látni egy-egy sötét ruhába öltözött, irattáskás — fehér vagy navahó — funkcionáriust valamelyik hivatalos épület felé sietni. Az Ügynökség tájékoztató irodájában alaposan megszedtük magunkat különféle felvilágosító füzetekkel. Ezekből megtudhatjuk, hogy az 1950-ben alakult Navahó Tanács 74 választott tagja minden három hónapban összeül Window Rockban, hogy megtárgyalják-vessék a rezerváció dolgait. Meg hogy az idei Miss Indian America szépségversenyen hetven indián törzs lánya vett részt, s hogy a döntőbe bekerült Medvebőr Nelli, Ebredő Hajnal, Kék Csillag, Fényes Sziklaék Erzsikéje, a Magasan Röpülő Hollók Rózsája meg Mokasszin Juliska. Egy másik füzet a gazdasági eredményekről számol be, arról, hogy a Kaiser cementgyár megint bővitette üzemeit, hogy a navahó fakitermelö vállalkozás tovább fejlödik: a Navahó Népművészeti Szövetkezet már az idén külföldre is szállított, az útépítésben túl vannak a nyolcszáz kilométeren s hogy a Navahó völgyzárogát újabb kétezer holdra juttat öntözővizet. Most hozzávetőleg 25.000 navahó gyermek látogatja az iskolákat, — számol be egy másik füzet — s az elmúlt esztendőben a navahóknak juttatott kormánysegély fejenként közel volt az ezer dollárhoz.

Sikerült szóba elegyednünk az egyik ügynökségi tisztviselővel is, aki a gazdasági fejlesztési osztályon dolgozik. Az egyik jónevű amerikai egyetemen szerzett külön-külön oklevelet közgazdaságtanból és szociológiából, maga is navahó. Megkérdeztük tőle, mit gondol, mennyi időbe kerül, amíg a rezervációban élő navahók elérik az átlag amerikai polgár kulturális és gazdasági színvonalát?

— Elég nehéz ezt megválaszolni, — felelte — hiszen csak a múltat ismerjük meg a jelent, hogy milyenek lesznek a jövő fejlődési lehetőségei, azt senki sem tudhatja. Ám ha mégis mondanom kellene valamit, száz-százötven évre becsülném ezt az időt, s ez végeredményben nem is sok. Különösen nem, ha meggondoljuk, a navahókat száz esztendők választják el a fehér ember civilizációjától, ezer meg ezer évek emezek gondolatvilágától, életfilozófiájától. Azután az sem lényegtelen, hogy a Navahó rezerváció és Washington között légvonalban is legalább három és félezer kilométer a távolság, nem éppen a tűz közelében melegszünk. Mégis, annyit állíthatok, hogy lassacskán nyerünk egy-egy kilométert meg egy-egy esztendőt. És higyjék el, ez a lényeg.

— A múltkoriban olvastunk arról, hogy a négerek példáját követve, valamiféle "Vörösbőrű Hatalom" szervezkedik a navahók között. Mennyire komoly ez a mozgalom?

— Semennyire. Inkább csak az újságírók találták ki. A navahók nem szoros közösségben élnek, hanem szétszóródva, individualisták, a közügyek iránt sok érdeklődést nem mutatnak. Azután mit égessenek föl? A **hogan**-jukat? Vagy a köztük és a szomszéd közötti néhányszáz holdnyi sivatagot? A sivatag nem fog tüzet, nekik pedig van annyi eszük, hogy nem perzselik le maguk fölül a tetőt. De egyet tanulhatnának a ma forrongó amerikai négerektől: igényt. Amilyen igényessé nevelődött az amerikai néger lakosság, olyan igénytelen általában az indián, különösen a navahó. Ugyanaz az igénytelenség, amelyik talán ezer esztendőkön keresztül lehetővé tette a fennmaradásukat az állandó nélkülözés közepette, most a fejlődés akadálya. Kevesek akarnak közülük holnapra többet annál, amivel ma rendelkeznek. Hetekig elélnek egy zacskó kukoricaliszten.

Következő nap a navahó birodalom közepébe ágyazott Hopi indián rezerváció felé tartottunk. A hopik távolról sem rokonaik a navahóknak, a pueblók nemzetségéhez tartoznak, eredetük inkább Mexikó felé mutat, de ők a régibb lakosai ennek a területnek. Állítják, hogy településeik között néhányezerévesek is akadnak, ezen az ősi jogon élnek a mostani falvaikban.

Mielőtt felkapaszkodtunk volna az egymás fölött lépcsőzetesen fekvő fennsíkjaikra, valahol a Keams Canyonnál betértünk az egyik **trading post**-ba. Afféle indiánokhoz meg turistákhoz szabott vegyeskereskedések ezek, ahol szoknyának való perkálba csomagolt lisztet, navahó szőtteseket, szeget, Japánban készült "indián" cserépfigurákat, cowboy csizmát, bilin ülő kiskutyát, igazi hopi fazekasárut, ostorszíjat — a navahó lovasnemzet, akárcsak mi — képes levelezőlapot meg petróleumot lehet kapni. Ha hordós heringet is tartanának, éppen olyan szaguk lenne, mint a zemplénagárdi Guttman bácsi szatócsüzletének. Minket a szőttesek érdekeltek, de nem igazodtunk el az áruk között, mert csak betűjeleket találtunk a rájuk erősített kis cédulákon. A tulajdonostól érdeklődtünk az árak után; ő megmagyarázta, melyik betű milyen számot jelent.

— Miért nem írják ki az árakat számokkal, akkor nem kellene a vevőknek magát zavarniuk? — kérdeztem a tulajdonost.

— Azt nem lehet.

— Már miért nem?

— Ide indiánok is járnak.

— Na és azután?

— Ha kiírnánk számokkal a szőttesek meg a fazekasáruk árát, akkor ők is tudnák, mennyiért adjuk el a tőlük vásárolt holmikat.

Valami csúnyát mondtam a fickónak és folytattam volna, ha a feleségem — aki mindig okosabb mint én — ki nem húz a **trading post**ból.

Amíg csak el nem értük a hopik legrégibb települését, Ó Oraibit, egyvégtében azon törtem a fejem, hogy ezek a jámbor indiánok miért nem létesítenek itt is olyan szövetkezeteket, amilyeneket Window Rockban láttunk. Maguk tenyésztenék a juhot, fonnák-szőnék a gyapjút s maguk is adnák el a szőtteseiket, a hasznon pedig osztozkodnának. A parazita fehér **trading post** tulajdonosokat pedig elvinné az ördög, vagy inkább stílszerűen, a Nagy Szellem.

Ó Oraibi bekötő útján akkora kátyúk tátongtak, hogy csepp híján elakadtunk. Ez a néhányezeréves múltra visszatekintő település ma vagy harminc-negyven vályogvakolású, kőből rakott, egymás mellé, fölé épült, lapos tetejű házikóból áll. Délelőtt tizenegy órakor egyetlen lelket sem láttunk a faluban, mindössze néhány koszos kutya vicsorgatta ránk a fogát. Az első házak előtt oszlopra erősített táblán figyelmeztették — köszöntötték? — a látogatókat: Ó Oraibi, Fényképezni Csak A Település Főnöke Engedélyével Lehet. Ezen a táblán kívül láttunk még Ó Oraibiben egy tucat megtépázott varjút, két döglött macskát. Embert sehol.

Az úgynevezett második fennsíkon a görög helységnevekre emlékeztető Mishongnoviban, az ottani általános iskola egyik indián tanítójával akadtunk össze. Ő azután elmondta hogy Ó Oraibi nem lakatlan, csak a hopik, ha látogatót vesznek észre, behúzódnak a házaikba. Kopagtatnunk kellet volna a főnök ajtaján.

— Miből élnek a hopik? — tettem fel a szokásos, udvariatlan kérdésemet.

— Veteményes kertjeik vannak, a vízmosásokban meg kukoricaföldjeik. Talán valamennyi indián törzs között ők a legügyesebb fazekasok, kiváló ezüstművesek.

— Mennyi a számuk?

— Úgy négyezren lehetnek, de egyre kevesebben maradnak.

— Kihalnak?

— Hát, nem szaporodnak valami nagyon, meg a fiatalok közül sokan felszívódnak a navahók között, izgatja őket a szabadabb élet. Ha ez így megy, néhány emberöltő múlva nem marad hírmondónak se hopi. Pedig nagy kár értük, népi hagyományaik, szokásaik, táncaik egyedülállóak. Ünnepi ceremóniáikhoz használt ruházatuk ugyanaz, mint amilyen ezer év előtt volt. Azután a városi kultúrájuk...

— Városi kultúrájuk? — akasztottam meg.

— Igen, ne csodálkozzanak, a városi kultúrájuk. A hopikhoz képest New York, Chicago meg Los Angeles népe pusztalakó barbár. A hopik az ellen-navahók. Emezeket nem lehet még ma sem zárt településbe szorítani, a hopik meg ezer esztendők óta városlakók. Ezek a kis falvak igazából apró városi közösségek. Nézzék, a várost nem a felhőkarcolók jelentik, hanem a hagyományos városi kultúra: a szoros egymás mellett élés szükségszerűen kialakult kultúrája. Ahol a polgárok egyfajta közösségi szerződésre lépnek: mi az, amit cselekedhetnek, mi az, amit nem. Talán a régi európai városok kultúrája volt csak hasonló ezekhez a kis hopi közösségekhez. Bizony, a manapság szinte szétrobbanó amerikai városok — városi kultúrát soha nem ismert — lakói, meg vezetői is, jöhetnének a hopikhoz tanulni.

— Nem jönnek?

— Nem. De várjanak csak. Vagy három hónapja egy egész nyájra való szuper bitnik, hippi, lepett el bennünket. San Franciscóból jöttek. Meg akarták ismerni a hopi életformát s igen érdekelték őket a cserépedényeinken található minták. Másnap már ilyeneket festettek az arcukra, s kérdezték, mi miért nem követjük a példájukat. Persze, a gyerekek röhögtek rajtuk. Azután meg akarták tanulni az esőcsalogató táncot, este pedig akkora zajt csaptak, hogy a falu-főnök rájuk uszította a kutyákat.

— Végül tanultak valamit?

— Persze. A következő este nagy ünnepséget rendeztek, majd utána — azzal a jelszóval, hogy mindenkinek szeretnie kell mindenkit — meg akarták erőszakolni a hopi lányokat.

— Azután mi történt?

— Semmi. Kivertük őket.

Kifelé tartva a hopi rezervációból, délután Hotevilla előtt, az út mentén, modern, csupa-ablak épületre bukkantunk. Nem akartam hinni a szememnek, az épület homlokzatán ez állt: Hopi Indián Népművészeti Szövetkezet. Hiszen nincs itt semmi baj — lélegeztem fel —, a hopik már megcsinálták a szövetkezetet. Bementünk. Csodálatos vázák, tálak, ezüstből készült ötvösmívű ékszerek meg csipkeszerű kosárfonások sorakoztak a polcokon, asztalokon. De az árjelző cédulákon itt is csak betűjeleket találtunk. Az egyik indián eladó, amikor látta az érdeklődésünket, a kezünkbe nyomott egy kártyát, amin a betűjelek kulcsát írták fel.

— Miért nem írják ki számokkal az árakat? — érdeklődtem szemmel láthatóan megütközve.

— Az nem volna jó, — válaszolt az eladó.

— Miért?

— Nézze, ide járnak indiánok is...

Úgy rohantam ki a szövetkezetből, hogy majdnem magammal sodortam az ajtót. Csak Tuba Citynél vigasztalódtam meg. Az egyik ottani **trading post** előtt ugyanazt a fiatal hölgyet véltem felismerni, aki néhány nappal korábban a Négy Saroknál hol az egyik, hol a másik államból rendelte meg a fényképeit. Amikor megálltunk, éppen egy totem-oszlopnak dőlt, olyasfélének, amit legközelebb valahol British Columbiában lehet találni.

— Most azzal a takaróval, amit Gallupban vettünk — mosolygott egy fényképező fiatalemberre. Kis idő múltán:

— Most a hopi kosárral — s kecsesen a vállára emelte a váza alakú hopi kosarat.

A fülem még jobb, mint a szemem, a hangjára figyelve, jobban megnéztem a férfit meg a nem messzire parkoló autójukat. Nem a Négy Saroknál pózoló leányzó volt, — egy másik.

g végén

naradt. Az itteni svábok szerint a
Bibliát is németül írták, a portugál
sak fordítás. Aki nem hiszi, men-
en el Jeruzsálembe. Az Egyesült
Nemzetek Gaza melletti őrségében
szolgált több száz Santa Catarina-i
parasztgyerek. S ők a megmondói:
Jeruzsálemben az Apostolok ideje
ta még most is ott ülnek a hosszú-
zakállas vén zsidók és igenis, úgy-
hogy meg lehet érteni, amit né-
etül mondanak. A Biblia idejében
izonyára még jobban meg lehetett.

TUDATLANSÁGUKBAN a tele-
eseket csak a brazil bennszülöttek
múlják felül. Példa rá Aldomiro, a
ölcs, analfabéta iskolaszolga, aki
élységesen méltóságán alulinak
artja, hogy bármi munkát végez-
en. Lénárd szerint ennek Braziliá-
an hagyománya van; a rabszol-
ák dolgoztak, az uraké pedig a
ogyasztók szerepe volt. A világ-
áborúk után egy új rabszolgaréteg
áltotta fel idő közben felszabadí-
ott elődeit: a bevándorló tovább
obotolt, adót fizetett, íveket pecsé-
eltetett, ők a Lao-ce-féle filozófia
elyi válfaját művelték. Az ország
– írja Lénard — a töméntelen
efolyó pénzből semmi olyat nem
esz, ami valakinek ártana, legfel-
ebb egy ósdi repülőgép-anyahajót,
nelyre a gyors gépek már nem tud-
ak leszállni, lökhajtásos bombá-
ókat, melyek számára nincs alkal-
nas repülőtér s székesegyházat
pít egy kopar fennsíkon, hogy kö-
ülötte majd egyszer főváros támad-
on...

Amint látható, az író elég negatív
zemszögből nézi Braziliát s ebben
ülönbözik leginkább a másik Bra-
lia-felfedezőtől, Richard Katztól.
ersze másban is. Katz, a tehet-
éges és mozgékony világhírű ripor-
er, akit elragad az ország hatal-
nassága, mindenhová el akar jutni;
z Amazonas indiánjaihoz csakúgy,
nint a lepra-telepek zárt kapui mö-
é. Lénárd jóformán ki sem moz-
ul házából; őt keresik fel a völgy
etegei és mégis, ebből az egyetlen
ontból mélyebb, színesebb és em-
eribb képet ad egy ismeretlen vi-
gról, mint Richard Katz számos
önyve.

KIS BIRTOKÁRÓL csak akkor
erül el, ha nagy ritkán dolga akad
városban, Sao Paulóban. S ez adja

meg a lehetőséget, hogy könyvében röviden beszámoljon a magyar kolónia életéről. Furcsa, álomszerű világot ismerünk itt meg. Mintha megállt volna a brazíliai magyarok felett az idő s még valamennyien otthon élnének Horthy Miklós idejében. A harcos klikkek csak a magyar cukrászdában kötnek fegyverszünetet, mert egyforma áhítat fogja el őket a mákoskifli láttán.

Lénárdnak sok szempontból igaza van. De negatív szemlélete, mely egész könyvén végigvonul, elfedi előlünk az érem másik oldalát, mely nélkül a kép nemcsak görbén tükröződik, de hamis is. Nem mondja el, hogy az idevetődött százezernyi magyar lényegében mind megtalálta a maga helyét, hogy a Sao Paulóban működő segélyegyletnek tán kéttucatnyi gondozottja akad, hogy a közéletben a legjobb újságírók, filmfotografusok, koreografusok vagy akár vívóbajnokok közt ott találjuk magyarjainkat, hogy alig van egyetem, ahol nem lenne a római jognak, antropológiának magyar tanára s végül van még magyar fiatalság is, mely fárasztó napi munkája után magyar verset olvas, népdalokat gyűjt s hazai történelmet tanul.

LÉNÁRD KÖNYVE otthon indokolt, nagy sikert aratott. Az első kiadás (10.700 példány) jóformán az első napokban elkelt. Két író barátja, akiket annak idején Rómában vezetett be az olasz konyha titkaiba, levelében ezt írja hozzá:

"...egy exotikus valóság fickándó eleven darabjaiból, ismert és ismeretlen fűszerekkel ízesítve, olyan párlatot hevít, aminek a kortyolása közben nevetünk és sírunk, orrunkat fújjuk és szemünket töröljük. — Egy különbség a húsz év előtti egykor és a mostani közt mégis van: most már egész Magyarországot megvendégeli, nemcsak egykori vendégeit,

Károlyi Amyt és Weöres Sándort."

S valóban ez a könyv jelentősége. Tudtommal Lénárd könyve az első — emigráns író műve —, amit otthon kiadtak.

LANDY DEZSŐ

(*) Alexander Lenard: Völgy a világ végén (Magvető, Budapest 1967)

Költők a Korforduláson

Modern amerikai költők

Ha az alábbi verseknek van közös sajátosságuk, akkor az csupán annyi, hogy költőik kivétel nélkül a Massachusettsi Egyetem világirodalmi fakultásának tanárai s ekként, mintegy hivatalból, részesei és egyben művelői egy gazdag, hagyományokkal teli, de jelenségeiben nagyon is modern irodalomnak, az amerikainak. Egyébként e versekre is csupán az jellemző, ami minden szabad irodalom igényes alkotásaira: sokféleségük. Nemcsak hangszerelésük, mondandójuk is változatos. David Clark plátói ideája a Világról az absztrakciót emeli a megfoghatóság szintjére, míg Stanley Koehler tengeri csatájában, például, a támadás viharának konkrét vizualitásából emelkedik ki az emberi lét agresszivitásának — s az agresszivitás következményeinek — gazdag absztrakciója. A Fiatal Donald Junkins a Kennedy-gyilkosság politikai motívumait változtatja át mélyen emberi és egyéni fájdalommá, Joseph Langland egy töredék-tündérmese varázsos hangulatában idézi fel a nagy liberális államférfi, Adlai Stevenson alakját, halála reggelén, míg Robert Tucker különös hangulatú és rejtett feszültségekkel teli prózaversében a háborús emlék melankóliája szolgál — háttérként és alapként — az eltéphetetlen emberi kapcsolatok megrajzolásához. Így egyesült bennük hagyomány és modernség, a részletek finomságával a teljesség igénye. A. T.

DONALD JUNKINS

Hyannisport, késő november, 1963

A Tőkehal Fokát gyilkos, szürke hullámaival
csapdossa az Atlanti-óceán.
Rikácsolnak a tengeri madarak, billenve oldalt.
A part mentén vadrózsabokrok lánca
viaskodik a széllel sziklákra fonódva.
S halálos birkózásba lendül Új Anglia
indiánja a halálos óceánnal.
Texasban szikrázik a napsütés —
itt füvekbe, homokba, vadrózsákba
kap a kegyetlen szél.
Homok. Tengeri szél. Elzuhanó tenger.

Sétálsz a habok közelében.
Az égből kalapok hullanak, melyeket
magunk hajítottunk fel egykor, éljen Kennedy éljen!
S elfekszenek lábunk előtt, akár apró meduzák,
holtra-fagyottan.
Éljenzésünket elnyelte a szél.

A nyugtalan hullámok, a fenyők,
a galagonyák, pihék az üres parton,
már nyugodtak. A Charles meg a Potomac alszik.
Jefferson meg Lee, kövek.
Apa, testvér, asszony, oszlassátok szét az éjszakát,
fénylő tengereket, fénylő földeket ismét.
Halott gyermekek nyújtják karjukat az égnek.

Csendes a part, csak a szél meg a hab duruzsol,
libucok fürdenek a tarajos hullámokban, odébb.
Botladozva, egy lovacska üget a víz felé.
Sirályok cikáznak az ég fekete
koporsó-szögletében.

A tenger hallgat, nyugatról sötétedik.
Vadrózsákat hajlít a szél.
Oldalunkból kiszakadt egyik bordánk.

Körmenetek

Csak elfeküdni szeretnék a Via Appián,
a napban, akár egy vén fácán, túl a vadász-szezonon,
feledve a légpuskák csattogását, Plymouth hidegét,
csak figyelni szeretném Róma fenyőit zölden tollászkodva az ég felé,
fúj a szél, forog a föld éteri álmában, akár egy óriási
felhőkarcoló, mely meginog a szélben egy pillanatra,
aztán megáll. Felhők torlódnak, tülekednek az égen,
mint hazatérő cézárok győzelmi menetei. Szédülten
a hőségtől, szemem előtt színek vibrálnak, bugyborékolva,
zsibongva Észak-Massachusetts színei, fehér auditóriumok,
esős vasárnapok, bensőséges intelmek s ideérnek
Itáliába, akár egy hosszútávfutó, ki elszakítja
ugyan a célszalagot, de nem hoz
semmiféle üzenetet.

JOSEPH LANGLAND

Libertyville

(Adlai Stevenson : meghalt 1965. július 14-én)
Illinois államának
legközismertebb fája a tölgy, madara
a sármány
és virága az ibolya

Egy erdőben csobog egy forrás,
S a forrásnál egy tölgyfa zöldel,
A tölgyfa ágán sármány fészkel,
És a göcsörtös gyökerek közt
Ibolyalevél, ibolya.
A száraz tölgy ha kizöldelne,
A rigófütty ha tisztább lenne,
Az ibolya ha kékebb lenne,
Fél csoda lenne, mert a többi
Csak rajtunk áll, rajtunk bizony.

Amaz erdőben egy folyó zúg,
A vize égkék és az égen
Éjféli nap, déltáji hold
És az utas, ha széttekintve
Gondjai árnyéka alól,
Tudná, melyik dombra dűljön,
S melyik forrásból igyék,
Fél csoda lenne, mert a többi
Már rajtunk áll.

A kék víz szélén kék virág nyit,
A tölgy odván a hold s a nap
Rakott fészket és ebben a
Fészekben, tán hallottad is,
Él egy madár, él egy madár,
És csőrében egy kis levél.
Egy tiszta halál reggelén
Egy vén Noéról álmodom,
Aki már fennen lovagol
A lehetőség tarján,
Afrika, Ázsia felé.
De ez már a teljesülés
És a mese csak töredék,
Mert a többi...

Karamazov testvérek

Iván :

CSODA

Néma a száj, a szív.
A világ nem elég.
Agyunk hát kigondolja
Az ország jövetelét.

MISZTÉRIUM

Hiába tűz a nap fenn,
Fénye a szent hasáb
Halmára hull, üszökként.
Hívjuk az éjszakát.

TEKINTÉLY

S mint sivatag, úttalan,
Bennünk az értelem.
Annyit tud csak kinyögni,
Uram, fogd meg kezem.

Aljosa :

SZERETET

Él-e szívünkben szeretet,
Nehéz, akár a kín ?
Igen, égre szögezve
a kereszt árnyain.

ROBERT TUCKER

Emelkedő fényben

(Jean-nek)

Szerelmesem, élj, élj s itthon vagyok.
Így kell szeretnünk egymást,
Nem mint két fa, nyújtózkodva a nap felé
És elzuhanva aztán, megtérvén termőtalajjá.
De külön-külön, mozgó, emelkedő fényben,
Földön, napon, korokon át. Gyönyörű végzet.

Abban a különös korban

ABBAN A KÜLÖNÖS KORBAN elbúcsúzott anyától
közvetlenül a kert szélénél a Newcastle
Avenue sarkán s máris ott ültek a vonaton
ismét apával, Boston felé. Ipswitch nyolc-harminckor,
pontosan, mint régen, aztán a mocsarak.
Nemsokára felbukkant a szálemi alagút majd
a szén, kén meg egyéb kemikáliák orfacsaró
bűze a Lynn & Everett cég telepén. A sínek
ekkor legyezőként szétnyíltak s a kerékcsattogás
megsokszorozódott a váltók, sorompók, csatlakozások
erdejében. Az ülés átmelegedett, megkeményedett
s viszketős lett, mint a lószőrpárnák s a zöld
egyenruha gyapjas tapintása egyre kényelmetlenebbé
vált. De azért egészen jól elbeszélgettek, akárcsak
a múltban. Apa lelkesedése a történelmi Bostonért
ugyan mindig kissé mesterkéltnek tűnt neki, de
hallgatta, mit tehetett mást, hadd mondja a
mondókáját, miért ne ?

EGYSZERRE MÁR a földalattin ültek, valahol a Park
Street vagy Huntington alatt. Egy percet időztek az
Északi Pályaudvaron, néhány újságot vásároltak meg
egy novelláskötetet neki, legyen mit olvasnia később
a csapatszállító vonaton San Diego felé. Ki is olvassa
az egészet, mire megérkeznek. Valószínűleg egy sem
marad már a csapatszállító hajóra. A földalatti
elviselhetetlenül zajongott s ekkor az ezredösszejövetelre
gondolt, jóval a háború előtt, az útra, idefelé,
megnézni apát, amint büszkén masirozik a tömegben.
S emlékezett, hogyan ették a kemény, füstölgően-hideg
kávéfagylaltot nagyapával a hőségben. S látta a
tiszt hátborzongatóan mozdulatlan ferde metszésű szempárját is
szemközt velük a földalattiban. Mennyire félt tőle!

A VONAT nemsokára indult, s ott álltak együtt, a
Déli Pályaudvar zsúfolt, zajos, visszhangzó boltívei alatt.
Figyelték a férfiakat meg a nőket, civilben és egyenruhában,
tülekedve, csordamód, a kocsik felé. Messze a síneken
a mozdony sistergett. A bőrönd elnehezült kezében. Egy
csomó civilruhás, kofferekkel, mindenféle színű öltözékben,
kavargott körülöttük.

BESZÁLLNI ! Egymás felé fordultak gondolatok nélkül, —
vagy gondolkodva s elfeledve a múltat, — s amíg még
lehetett szorosan átölelték egymást.

DAVID R. CLARK

Ígéret

A zárt kapun túl
nyújtózik a táj ;
nagy, vén bükkök alatt
topog a nyáj,
távoli szálfákra
felhők aranya száll ;
az ígért gazdagság,
a gyülemlő sugár.

A zárt kapun túl
hívogat az út ;
lepke remeg, méh döng,
vidámat, szomorút.
Vigyáz a ház, fehéren,
ha áll a szél, ha zúg,
lesi, ki tárja fel
a bezárt kaput.

Régi kápolna

— Vers a Világ javáért —

Minden világoknak fáj, csak a Világnak nem, e levelek hogy
Színt váltanak az ég s tűnődés állapota közt.

A Világ harangokat kongat. Óh igen, a lélek válaszol rá,
S akár a mély tó, megborzongva a torony visszfényétől,
Újból kisimul az ég feneketlen tavában s érzi,
Reszketve még de tudva már a mozdulatlan
földek mozdulását.

A Világ bizony arra rendeltetett, hogy lássuk
(nem több az ég a tóban, mint a tó az égben)
E tornyot meg e fákat — a kék s a zöld hullámzó látomását,
Mert a lélek elalszik néha, feledve mindent,
De kondítja harangjait a Világ, emlékeink idézve, emlékeztetőként.

S mily tiszta emlékekre ébredünk !
Tükröződve fényesen szavainkban! Figyeld őket,
Idegen !
Figyeld szememben a világok tavait, mozdulatlan fellegeit,
Melyeket én formálok a te emlékeidből, aztán
Fordulj a Világ felé s figyeld leveleinek fordulását.

STANLEY KOEHLER

« A tökéletes rombolók » ciklusból

Az iránytű

Tíz fokon lendül át
s irányt váltanak
a kontinensek.

Bocsássa meg
a kormánynál ki áll,
a nyugodt fedélzeten

nedvesen a harmattól
egykori tévedéseinket
amikor megreszketett

a hajóorr
s emelkedve a tű
elvesztette eszét.

Ellentámadás : Salerno

Figyeld az almáskertet.
Lombjai alatt
hernyótalpak nehéz vonulatai
csikorognak a föveny felé.

Fel s alá a part mentén
rombolók villognak idegesen.
Közel az egyik, propellere
homokot meg sárt kavar

nyomában. A tank
felhördül : vékonyuló
zöld csík vág a hullámba,
s a romboló, lassan, feléje fordul.

Dugattyúi megolajozva,
csöndes remegés löki előre,

ha van — ez itt a
tökéletesség,

a tűzerő matematikája,
az egyenletek biztonságával,
aztán a fémen felfutó láng,
mely hozzáhűl a rozsdásodáshoz.

A tank mögött a nyom
homokba fullad, megtörik de
az oszlop a lombok alatt
még villódzik a levegőben

még ősi dolgok iszonyáról
beszél. Fém vagy kő
a földön lassan minden rombadől
e lassú időben.

Aczél Tamás fordításai

MÁRER GYÖRGY

Petőfi-kézirat New Yorkban és Petőfi Múzeum Budapesten

NEMCSAK az emberek emigrálnak, a tárgyak is. Mégpedig nemcsak a személyes holmik, mint például egy fogkefe vagy egy meghitt nyakkendő, néha ún. közérdekű tárgyak is átcsusszannak a határokon.

Ki gondolná például, hogy azt *a szerződést, amelyet Petőfi Emich Gusztáv "könyváros"-sal kötött 1846-ban "Összes költeményei" kiadására, az egyik New York-i bank páncélpincéjében őrzik.* Ez az elsárgult okmány, amelyet Petőfi *sajátkezűleg* írt, bizonyára nem magától került Amerikába, valaki magával hozta az emigrációba.

Hogy ki és mikor, azt e sorok írójának nem sikerült kiderítenie, pedig érdekes lenne ismerni a láncot, amelynek utolsó szeme a New York-i bank-safe. Amit tudunk, csak annyi, hogy a bankba egy régen nyugalomba vonult New York-i szabómester, név szerint Milton Smith helyezte el néhány évvel ezelőtt. Ő egy magyar énekesnőtől vásárolta 100 dollárért, miután az illető hölgy már sok másnak felajánlotta megvételre, elsősorban Amerikában élő magyar intellektueleknek. Senkinek sem kellett. Így került Mr. Smith-hez, aki szintén Magyarországról származott ide.

MILTON SMITH, akit otthon még Kupferschmidt Menyhértnek hívtak, közel 60 éve jött el Magyarországról. Előbb Berlinben élt, majd 45 évvel ezelőtt áthajózott az Egyesült Államokba. Magával hozta a magyar versek szeretetét és az emigrációban született gyermekeit is megtanította nemcsak a magyar nyelvre, de magyar versekre is. 1954-ben kiadta New Yorkban saját költségén egyik kedves költőjének, Kiss Józsefnak válogatott verseit, 2000 dollárt áldozott rá, a kötetek nagy részét elajándékozta.

Az énekesnővel egy magyar irodalmi esten ismerkedett meg, ahol ez megzenésített Kiss József verseket énekelt. A hölgyet Smith megajándékozta egy Kiss József kötettel. Évekkel ezután jelentkezett nála az énekesnő a Petőfi szerződéssel. Közölte, hogy az irat nem az övé, ő csak közvetítő *s az eladásnak egyetlen föltétele, hogy Smith nem kutatja, kinek a birtokában volt előbb a szerződés és az ő nevét sem említi meg senkinek.*

Az énekesnő azóta meghalt. Milton Smith tartja a feltételt, nem árulja el a nevét, aminek nem is volna már különösebb jelentősége, mert titkát a sírba vitte. Így nem tudni, hogyan került ki New Yorkba az értékes, irodalomtörténeti becsű okirat, amely egyúttal *eredeti Petőfi kézirat* is. Nem tudni, melyik emigrációs hullám sodorta ide, nem a Kossuth féle-e ?

Milton Smith a vétel végleges lebonyolítása előtt mindenesetre meg akart győződni az okmány valódiságáról és erre azt a módot találta a legalkalmasabbnak, hogy a szerződés fénymásolatát elbírálás végett elküldte Budapestre a *Petőfi Irodalmi Múzeumnak.* Ott megállapították, hogy az irat hiteles, a Múzeum 1962-es évkönyvében tanulmányban ismertették is és a fotokópiáját is közölték, mégpedig igen szokatlan módon.

"Több mint 100 éves lappangás után, — írták a többi között — *egy öreg amerikai magyar tulajdonából a Petőfi Irodalmi Múzeum birtokába került az eredeti kontraktus Petőfi kézírásával fennmaradt példányának fényképmásolata."*

AMI TELJESEN JOGTALANUL történt, mert *Milton Smith nem ajándékozta a múzeumnak a másolatot,* hanem "köztulajdonba vették". Így került a múzeum *birtokába.* A másik figyelemre méltó tulajdonsága a közlésnek, hogy *nincsen megemlítve benne az "öreg amerikai magyar" neve,* amit pedig föltétlenül megérdemelt volna. Milton Smith szegény ember, akit két évtizeddel ezelőtt autóbaleset ért, megrokkant, munkaképtelen lett, bezárta üzletét és azóta igen szerény anyagi viszonyok között él, (amihez az olyan költséges passziók is hozzájárultak, mint az említett könyvkiadás) A 100 dollár komoly anyagi áldozatot jelentett számára, *de meg akarta menteni az enyészettől az értékes okiratot és el akarta helyezni ott, ahol szerinte méltó helye volna : a Petőfi Irodalmi Múzeumban.* Ez a méltatlan eljárás azonban annyira felháborította, hogy az eredetit ezek után nem juttatta el Budapestre, hanem megőrzésre egy New York-i bank páncéltermében helyezte el.

Rejtély, illetve nem is olyan nagy rejtély, hogy az évkönyv tanulmányírója, vagy szerkesztője miért tartotta olyan fontosnak az öreg amerikai magyar inkognitóját. Ki lehet az a Milton Smith? Hátha sötétben bujkáló imperialista ügynök, akit nem szabad megdicsérni, sőt még megemlíteni sem tanácsos. Sohasem lehet tudni, nem lesz-e baj belőle. Azután minek osztozni a felfedezés érdemén ?

A SZERZŐDÉS nyilvánvalóan *Emich Gusztáv példánya* volt. Bizonyítja ezt, hogy rá van vezetve a két részletben fizetett honorárium nyugtája. Hogy ilyen írásos szerződés egyáltalában létezett, ezt senki sem tudta, a szerződés pontos tartalmát még a kortársak sem ismerték, amit a korabeli újságok kommentárjai is bizonyítanak. Először a Petőfi Múzeum említett jogtalan közlése révén, tehát 1962-ben került nyilvánosságra az érdekes okmány.

A szerződés legérdekesebb pontja kétségtelenül a honorárium összege : 500 *pengőforint,* ami a pénz akkori vásárlóerejét tekintve igen nagy összeg lehetett. (Ezt egyébként a korabeli lapok is megállapították.) Nem egészen egy évre rá Emich örökáron további 1500 forintért az 1000 példányon felüli kiadás jogát is megvásárolta. (Ez a szerződés már ismeretes volt eddig is), Petőfi tehát összesen 2000 pengőforintot kapott az "Összes költemények"-ért. A könyv addig szokatlanul díszes kiadásban egy év alatt *háromezer példányban* fogyott el, előbb 3, majd 4 forintos áron. Ha figyelembe vesszük az ország akkori értelmiségi rétegeződését, a könyv sikerét forradalmi jelentőségűnek kell tartanunk.

A szerződés teljes szövege a következő :

Szerződés

melly a mai napon az alulírtak között következőképen köttetett :

I. Én Petőfi Sándor átadom t. cz. Emich Gusztáv urnak költeményeim összes és illetőleg második, ezer példányra terjedhető kiadását, mellynek tartalma :

a. *János vitéz,*
b. *Helység kalapácsa,*
cz. *Salgó*
d. *Versek I. kötet*
e. *Versek II. kötet*
f. *Cipruslombok*
g. *Szerelem gyöngyei*
h. *Felhők.*
i. *Egy vig hősköltemény*
k. *A meglevő s eddig még ki nem nyomatott költemények egy füzetre terjedő kézirata.*

Míg ezen ezer példányos kiadás egészen el nem kél : nincs jogom azt sem magamnak ujra kinyomatni, sem másnak eladni.

II. Én Emich Gusztáv adok t. cz. Petőfi Sándor urnak ezen egy kiadásért 500 ft azaz ötszáz forintot pengő pénzben, mellynek felét azaz 250 pengő forintot akkor fizetem, le, ha szerző a kéziratot teljesen kezembe adja, a másik 250 pengő ftot pedig a könyv kinyomatása után 14 nappal.

Pest, jún. 22. 1846.
Petőfi Sándor
(viaszpecsét) Emich Gusztáv könyváros

Nyugtatvány, 250 ftról azaz kétszázötven forintról pengő pénzben, mellyet t. cz. Emich Gusztáv urtól szerződésünk második pontjának következtében mint az összes verseimért nekem járandó honorariumnak felét, pontosan, minden hiány nélkül, mi napon átvettem. Pesten, augusztus 28kán 1846.
Petőfi Sándor

Nyugtatvány 250 ftról azaz kétszáz ötven forintról pengő pénzben, mellyet t. cz. Emich Gusztáv urtól mint az összes verseimért járandó honorarium másik felét minden hiány nélkül fölvettem, s így a föntebbi költemények egy kiadásának árát egészen megkaptam.
Pest, martius 18. 1847.
Petőfi Sándor

FALUDY GYÖRGY

A harmincötödik szonett

Két órája lélegzetvisszafojtva
nézem, míly néma-mozdulatlanul
alszol. Lapockád angyalszárnyak csonkja.
Tarkód hajlásán sielni tanul

a hold. Aztán lesiklik a lejtőre
gerinced kis buckái közt. Kaján
szél támad. Két fargömböd borzong tőle,
mint szűzi hattyúpár az éj taván.

E misztikus, neolít ünnepélyen
nem testedet : a szerelmet dicsérem ;
az ember azt gondolja, ismeri,

míg egyszer eljön hozzá és betölti
borát, hogy lásson mindent, ami földi
s megértsen mindent, ami isteni.

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

Három izraeli magyar könyv

ELLENSÉG

(STARK VALERIA REGÉNYE, TEL-AVIV, 1966, 315 oldal.)

A vállalkozás merész, de íróhoz méltó. Egy alakuló ország örökké mozgó talaján élő emberek örömét és boldogtalanságát, sikerét és bukását és csak úgy mellékesen egy család — a Cidkoni család — két generációját végigkísérni, tehát az egész életet ábrázolni, nem könnyű feladat.

Az ellenség nemcsak az ország — Izrael — határán áll, sőt nemcsak áll, hanem gyakran fegyverrel tör át a határon, de ellenség az is, aki a határon belül, önmagunk határán belül a lélek mélyén áll lesben, hogy egy óvatlan pillanatban győzzön le bennünket. E két ellenség ellen harcolnak Stark Valéria új regényének szereplői, akik győznek, vagy elbuknak önmaguk — vagy a külső világ törvényei szerint, — s ez emeli a regényt ; de amikor ez csak az író átlátszó beavatkozásából történik, akkor elvesz a regény értékéből.

A történet, Áriel, az orvos és felesége Ráchel, a pedagógus köré épül. Ez a két emberi anyagból konstruált figura viszi és mozgatja a regényt. Ez a két ember a maguk összetettségében belső és egymással perbe szálló ellentéteikkel hitelesen él és cselekszik. A férj, aki ugyan csalja, de szereti a feleségét és úgy gyengéd, hogy amikor tapintata értetlenül hull vissza a feleségről, türelmetlen lesz és darabos — s a nő, aki egy ideig társtalanul tántorog a szenvedések labirintusában és akkor sem találja a kiutat, amikor egy új szerelem kivezető megváltásában reménykedik. Áriel és Ráchel körül már gyengébben megrajzolt figurák igyekeznek élni és hatni, de kevesebb sikerrel és eredménnyel. Uriel és felesége, a múlt láger-poklából menekülni akaró Lea, aki az országon kívül akarja a múltat felejteni, az író szerint nem teheti büntetlenül. Uriel, a férj, mint portugál katona hal meg egy gyarmati csetepatéban, vagy Ruti, aki elveti magától az egyszerű élet örömeit, Hollywoodban tűnik fel, mint milliomosok szeretője, — a bűn és büntetés szokványos, közhelyszerű összefüggését példázza.

A regény megírásának módszere hagyományos. És, ha vét is a szilárd szerkezet ellen, erre csak a zsúfolt eseménysorozat kényszeríti. Ettől a regény nem lesz mozgalmasabb, csak fárasztóbb.

A feloldás, az elégtétel minden szenvedésért a regény utolsó soraiban éri el Ráchelt :

"Az egyik mezőrészlegen eke dolgozott. Szántottak. Májusban februárt helyett ! Orrcimpája tele lett a felhányt föld friss szagával. A szeretet forró hullláma öntötte el. A földhöz, az országhoz. Elmegy a tanfelügyelőségre. Azonnal. Dolgozni, tanítani akar.

Vidám lett és futni kezdett. Édes hazám, gondolta és nem szégyellte magát az érzelgősségéért. Hajába belekapott a szél. Hagyta. Sietnie kellett. Temérdek sok volt a dolga."

S ha mindez, amiért tulajdonképpen a regény íródott, nem ilyen, közvetlen, kissé iskolás tanulság levonásával kerülne az olvasóhoz, hitelesebb lett volna, de így is közelebb hozza a közelmúlt eseményeit.

Stark Valéria vállalkozása, ha nem is sikerült teljesen, de írói készsége igazolja azt az eredményt, amely egy új ország irodalmának értékét gyarapította.

(enen)

ABÁDI ERVIN : "A CSODÁK 6 NAPJA"
Tel Aviv, 1967, 234 o.

Az arab-izraeli háború hatnapos viharára hasonló gyorsan reagáltak a háború krónikásai is. Egyikük, Abádi Ervin, "A csodák 6 napja" címen jelentette meg beszámolóját. A dokumentációkat, illetve a 6 nap eseményeinek rádió, televízió- és sajtóidézeteit hitelesen sorakoztatja fel és ez már önmagában is — hisz az események a jó szemű írót és újságírót kronologikusan kényszerítik erre — feszültséget tud teremteni. Csodákról van-e szó tulajdonképpen vagy az önvédelem, a szorongásból való feloldódás teremtette meg azt a helyzetet, amit csodának lehet nevezni ? — Végeredményben mindegy. És az író e két fogalmat reálisan tudja összehangolni. A dokumentációk csoportosítása jó szerkesztői munkára vall, sőt igyekszik ezen túl is lépni. amikor a napi jelentések közé egy-egy a tárgyhoz alkalmazkodó novellisztikus írást iktat. Ez a kísérlet figyelmet érdemel, de kivitelében megtöri a könyv folyamatosságát. Talán túlságosan közel vannak még az események ahhoz, hogy szépirodalommá érjenek, és így nehéz elkerülni a sematizmus veszélyét.

A könyv szövegét a szerző rajzai és fényképfelvételei méltóan kísérik.

— K —

DÁN OFRY : IZRAEL GYŐZELMES HAT NAPJA (KÁRMEL KÖNYVKIADÓ, TEL-AVIV)

Alig ért véget a közel-keleti há ború, a magyar nyelvű könyvpiacon már meg is jelent az "Új Kelet" egyik munkatársának, Dán Ofrynak nagy alakú, 150 oldalas, fényképekkel gazdagon illusztrált munkája, amely a háború előzményeiről és lefolyásáról ad beszámolót.

Szaggatott, az események ritmusához tökéletesen illeszkedő stílusban megelevenednek előttünk a májusvégi, június elejei diplomáciai manőverek, hogy aztán helyt adjanak a katonai manővereknek. Noha a hadászati mozdulatok, az emberi helytállás leírása sok érdekes, ismeretlen részlettel gazdagítja az olvasót, olyasvalakinek, akit a csatazaj nehezen tud lekötni vagy lelkesíteni, talán még ezeknél a fejezeteknél is tanulságosabb azoknak a "kulisszatitkoknak" feltárása, amelyek az izraeli belső helyzetre vonatkoznak. Tanulságosabb és megnyugtatóbb. A belső ellentétek takargatás nélküli feltárása azt igazolja, hogy Izraelban — demokrácia van, a vélemény-egység nem kötelező pártparancs, s éppen ez a demokratizmus teszi lehetővé — miként a II. Világháború alatt, a Churchill-Attlee koalíció idején Angliában — a veszélyek közepette a teljes és valódi nemzeti egység megvalósulását.

Ki vethetné az izraeli újságíró szemére, hogy a hatnapos háborúról szólva — izraeli újságíró szemével látja, tollával ábrázolja az eseményeket ? Ha valamit kifogásolhatunk, az nem ez a természetes elfogultság, hanem az ebből fakadó stílus-bicsaklások. Feltétlenül jogosult és meggyőző például Nasszer háború előtti egyik nyilatkozatának idézése : "A zsidók háborúval fenyegetőznek. Mi erre azt feleljük : Áhálán Uszáchálen ! Bárcsak beváltanák a fenyegetőzésüket. Bárcsak kitörne a háború. Mi készen állunk a harcra !" Az idézet magában hordja önnön csattanóját. Mi szükség ehhez még hozzátenni, hogy Nasszer a nyilatkozatot "kaján mosollyal a száján" tette ?

Egy aktuális könyv szerzőjének legnagyobb öröme, ha munkája minél tovább megőrzi aktualitását. Hadd mondjuk mi most mégis azt : a közel-keleti feszültség az utóbbi hetekben inkább fokozódott, mint enyhült s Dán Ofry könyve s a j n o s mindmáig nem évült el.

— m —

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Korrekció

Török András levelét olvasva ('Irodalmi Újság', 1967. okt. 1.) első érzésem a rémületé volt. Nem is a magam vaskos tévedése miatt — pedig hát ezt is igen restellhettem volna —, hanem a szörnyű büntetésre gondolva, melyet az Ótestamentom mér a fiúkra, kik apjuk szemérmét felfedik. S aztán, hogy ezen a rémületen túl voltam, elszántam magam arra, hogy magyarázom a bizonyítványt. Mert lényegében arról van szó, hogy a filozófusok nem szeretik, ha köreiket forradalmak zavarják. De, mondottam magamban — s most itt hangosan —, ez az okoskodás nem tesz helyessé egy hibás dátumot. Pedig rendszerint kínosan ellenőrzöm az évszámokat, — még az 1222-őt és 1526-ot is, s ha ezt ezúttal nem tettem, még csak nem is bocsánatos bűn, súlyosabb ennél. Ami azonban a szerkesztő ellenőrzését illeti, azt ne tessék vállalni. Nagy és felelős munka, — az én esetemben talán oly modon lehetne megoldani a dolgot, hogy még két ilyen tévedést elnéz nekem s csak aztán következik valami szankcióféle.

Az egyik ilyen tévedést magam korrigálom, mielőtt még jogosan rám pirítottak volna. Füst Milánról szóló cikkemben megemlékeztem Heine gazdag frankfurti nagybátyjáról. Aztán mikor cikkemet olvastam, a szemem dörzsöltem : hát ilyen nem is volt, ellenben volt egy gazdag h a m b u r g i nagybátyja. Akivel elég baja volt, — miért legyen most nekem is bajom vele, ezért sietek a helyreigazítással. (Melyre istenúgyse magamtól jöttem rá.)

Török Andrásnak pedig hálásan köszönöm a helyreigazítást.

Szíves kézszorítással

Fenyő Miksa
New York

Lenni vagy nem lenni

M. Gy. az "Irodalmi Újság" október elsejei számában közölt levelének minden szavával egyetértek (gondolom nem egyedül), de egy nyelvtani észlelettel mégis szeretném kiegészíteni.

A "lenni" infinitívus csakis teljesen elszigetelten, szótári címszóként kettős jelentésű, beszédben (legyen az mondott vagy írott) sohasem az ; márpedig ez a döntő. Ha ugyanis vonzattal együtt használjuk — ami csaknem mindig így van — akkor a"vá-vé" vonzat dinamikus jelentést ad a létige infinitívusának, a"-nak-nek" vonzat pedig statikusat, mint a következő példában : "Apává lenni könnyű — apának lenni nehéz". Miért volna infinitívus + a) vonzat és infinitívus + b) vonzat alábbvaló kifejezési eszköz mint két külön infinitívus: *to be* és *to become*? Hiszen ezeket is szinte minden esetben kiegészítővel kell használni.

Ha pedig nagyritkán nincsen vonzat, nincsen kiegészítő — mint a "lenni vagy nem lenni" klasszikus hamleti esetében — úgy minden magyar anyanyelvű számára azonnal világos, hogy nem a dinamikus valamivé válás, hanem a statikus létel értelmében veendő a létige infinitívusa.

Ennyit a "lenni" infinitívusról. Hogy pedig azután a szókincstől eltekintve, a magyar és az angol nyelv strukturális egybevetése melyiknek javára üt ki, arról külön lehetne és kellene írni.

Kemény Ferenc
Oslo

Joyce hőse

Lukács János az "Irodalmi Újság" augusztus 1-i számában ("Magyar széljegyzetek") feltette a kérdést : "Vajon mi késztette Joyce-t arra, hogy az 1904. június 16-án Dublinben lejátszódó regényének főszereplője magyar származású zsidó férfi legyen, Leopold Bloom, Virág Lipót?"

Lukács a legilletékesebbtől, magától Joyce-tól kaphatja meg a választ. (Olvasható Richard Ellmann : "James Joyce" című nagy életrajzában, melyet New Yorkban 1959-ben adtak ki.) Ugyanis az "Ulysses" német nyelvű fordításának kiadója, a Svájcban élő magyar dr. Bródy Dániel egyszer megkérdezte az írót, hogy az új Odysseus miért éppen egy magyar zsidó fia lett, amire Joyce meggyőző érvként csak annyit mondott : "Mert valóban az volt." Régen tisztázott tény, kire célzott. Leopold Bloomot az író elsősorban Mayer Tódorról, a trieszti "Piccolo della Sera" című napilap egykori igazgatójáról mintázta. Mayer magyar származású osztrák állampolgár volt, ennek ellenére lapja, amennyire az akkor még Ausztriához tartozó Trieszben lehetett, az olasz irredentizmust hirdette. A lapigazgatóból, Trieszt Olaszországhoz csatolása után, neves politikai személyiség lett, olasz szenátor. Ellmann szerint az 'Ulysses" szerzője azért mintázta hősét Mayerről, mert megkapta fantáziáját ez a számára addig ismeretlen "politróp" jelenség : egy ember, aki egyszerre kozmopolita és nacionalista.

Fáj Attila
(Genova)

Párhuzam

Lehet, hogy későinek találják megjegyzésemet ; magyarázata, hogy csak most került kezembe Méray Tibor könyve (1) s azzal együtt néhány olyan különös jelenség kulcsa, amelyet feltétlenül közösnek találok az Önök tíz év előtti Forradalmában s a júniusban lezajlott nyolcnapos izraeli háborúban. Anélkül, hogy erőszakolnánk a hasonlóságot, ellenállhatatlanul felötlik a szemlélőben:

1.) a mindkét jelenséget közvetlenül megelőző rendkívül éles propaganda "escalade" kommunista részről, mely szinte kiváltani kívánta az eseményeket (az arab rádiók és vezetők csaknem őrjöngő hangjának a könyv tanúsága szerint megfelel a budapesti kommunista vezetők fenyegetőzése és önkényessége — Gerő Ernő beszéde a felkelés estéjén, Piros belügyminiszter rendelkezése: a felvonulás betiltása, mely adott helyzetben megfelelt az akabai öböl lezárásának).

2.) a "kemény' hatalom villámgyors összeroppanása, szinte az első puskalövéstől számítva (az arab légi- és páncéloserők azonnali szétzüllésének Budapesten a kommunista pártvezetés viharos "lerobbanása" felelne meg legjobban),

3.) a "kemény" hatalom habozás nélküli, azonnali folyamodása az általános nemzetközi konfliktust felidézni alkalmas valótlansághoz (Kairó szerint "angol-amerikai légierők támadása", Budapest szerint "nyugatról hozott fegyverek és személyek jelenléte a felkelők közt"),

4.) a Szovjetunió kettős szerepe mindkét konfliktusban (a kezdeti — a nyílt eseményeket megelőző — fázisban bizonyos mérséklő, legalábbis bizonytalankodó magatartás, melyet a második, súlyos presztizsveszteséget jelentő fázisban a legdurvább beavatkozás követ — Budapest ellen tankhadosztályok, Izrael ellen földrajzi s egyéb különbözőségek miatt, diplomáciai agresszió),

5.) végül és nem utolsó sorban heves antiszemita hullám mindkét esetben (1956-ban izraelita írók bebörtönzése, a kommunista párt "zsidótlanítása", antiszemita hivatalos szónoklatok Budapesten; jelenleg : antiszemita kampány a Szovjetunióban s a csatlós államokban).

A két történelmi esemény mélyebb összehasonlítása nyomán számos más közös pont kínálkozik : (a felkelő erők kisszámú volta, lelkesedése, nyíltnak mondható viselkedése a propaganda terén, morális területen ; az egészen rendkívüli nemzetközi szimpátia, amelynek örvendtek ; az egészen végletes nemzetközi elhagyatottság, amelyben rövid, de véres küzdelmüket megvívták, stb. stb.). Én csak ezt a különös, ellentmondásos magatartást idézem, melyben a Szovjetunió elmarasztalható két esetben : 1956-ban és 1967-ben is, a szocialista tanokat hirdető, haladottabb erőket, a marxizmus, az európai kultúra képviselőit támadja meg s igyekszik eltiporni, — a brutális, elnyomó jellegű, fasisztikus erőket támogatja.

Természetesen alapvető a különbség az események végakkordjában (Budapesten a felkelők eltiprása, Izraelban győzelem). Ez a körülmény is azonban némi bepillantást nyújt abba, hogy egyrészt mi lehetett volna egy feltételezett (de meg nem engedett) budapesti győzelem (a magyar állam nemzetközi megszilárdulása, új, magasabb nemzetközi lépcsőfokra érkezése, a *nemzeti* jelleg gyakorlati biztosítottsága, a kis nemzetek bármely pillanatban fenyegethető *népkiirtás* hosszú időre való kizártsága), másrészt, Izraelra vonatkozóan, a budapesti vereség némi fényt vet arra, hogy arab győzelem esetén milyen mértékű bekebelezéssel kellett volna szembenézniök — nem is beszélve azokról a deportálásokról és gyilkosságokról, amelyek Budapesten 1956. végén megkezdődtek s amelyeknek csak lassan, fokozatosan vetett véget a maga is belső válságokkal küzdő orosz hatalom.

Röviden összefoglalva : az egyedüli gyakorlati út a függetlenség megőrzésére vagy kivívására, — a győzelem. Szomorú, hogy ez nem adatott meg az Önök népének, azonban az idézett mű s más tanúságok szerint földrajzi s főleg diplomáciai helyzetük miatt az adott időpontban ez lehetetlennek bizonyult.

Henry Raiboux
középiskolai tanár
Quebec
(Kanadai Egyesült Királyság)

(1) Tibor Méray : « Budapest » (Editions Robert Laffont, Paris).

KARÁTSON ENDRE
&
SZÉKELY BOLDIZSÁR
L E L K I G Y A K O R L A T
című elbeszéléskötete megjelent a Magyar Műhely kiadásában.
Ára 10.— francia frank
(2.— US $) vagy ennek megfelelő összeg
Megrendelhető: André Karátson, 53, Avenue de Ségur, Paris-7e
Postai csekkszámla: 3 926 01 Paris

VERNON WATKINS

(1906-1967)

WALESBEN van egy népszokás, ami még ma, a számítógépek korában is tartja magát. Szilveszter éjszakáján, az alkalmi verselők, tréfacsinálók, falusi nagylegények bandába verődnek és házról házra járnak egy viaszfehér lókoponyával. A "Mari Lwyd" vagyis a "Szürke Kanca"-játék lényege, hogy a kívülről kopogtatók és a benti tűz mellett melegedők között verses vetélkedés indul meg kérdés és felelet formájában, s amelyik fél jobban bírja szusszal — helyesebben rímekkel —, az a győztes. Ha a kintiek fogynak ki előbb a rímes válaszokból, akkor tovább kell állniok, ha a bentiekben akad meg a szó előbb, akkor be kell engedniök és vendégül kell látniok a lókoponyával kopogtatókat. A szokás ősrégi, bizonyosan a pogánykori druidák idejére tekint vissza és rokonságot tart az ázsiai sámánok paripa-áldozataival.

Vernon Watkins gyerekkorában gyakran volt tanúja e verses párbajnak. A titokzatos és kultikus emlékekkel terhes szilveszteri éjszakákon a szülői ház falain belül együtt szorongott a védőkkel, akik igyekeztek az igriceket kívültartani. A versmondással együtt nőtt fel tehát, s amikor, körülbelül ezer megírt verssel a háta mögött, harmincéves korában úgy érezte, hogy költővé is fejlődött, publikálni kezdett. Első kötetét, a "Mari Lwyd balladájá"-t T.S. Eliot mutatta be a nagyközönségnek. Hatása azonban inkább érződik a fiatal Watkins pályaválasztásán, aki Eliothoz hasonlóan banktisztviselőnek állt be, mintsem sajátos költészetén. A formabontó és jórészt politikai és társadalmi mondanivalóval fölfegyverzett kortársak, Auden, Spender, MacNiece, MacDiarmid közül kiválik gondosan, sokszor matematikai pontossággal megszerkesztett strófáival, absztrakt témáival és keresztény világszemléletével. A divatos determinizmust éppen úgy visszautasítja — *"a költemény a szerencse gyermeke"* vallja —, mint a gépek világát. *"Ki állította föl a mechanikus csapdát ? A szükség, és nem az Isten"* — mondja egy barátja halálakor.

Szűkebb hazájának közvéleménye nehezebben bocsátja meg az angolul író Walesi bárdnak, hogy az ősi, de ma is élő kelta nyelvet cserbenhagyja, mint az írek az ír költőknek. Az írek osztatlanul és méltán büszkék Yeatsre, a walesiek közül csak jobbára az egynyelvűek, a lakosság fele fogadja el az angolt társalgási és irodalmi nyelvnek s a század élvonalbeli anglo-welsh poétáit, Dylan Thomast, Vernon Watkinst, R.S. Thomast költőjüknek. Bár ez az állapot meglehetős lelki megterheléssel jár (ez a walesi kuruc-labanc probléma), a nacionalizmustól mindenesetre mentesíti az angolul író walesi poétát, az angol nyelv titkainak alaposabb tanulmányozására készteti, s lojalitásait tekintve európaibbá teszi. Vernon Watkins Yeats nevében és nevével lépett a nyilvánosság elé, "Yeats Dublinban" című hosszú, az alkotás műhelytitkait feszegető s a mestert faggató versében, majd, mint Dylan Thomas barátja és leveleinek gondozója vált ismertté a művelt nagyközönség előtt.

A régi szokásokhoz ragaszkodó, az ősi nyelvhez hűtlen, az örök témákhoz kapcsolódó, a modern civilizációtól idegen, különös költészet Vernon Watkinsszé. Az angol amerikai kritikusok "neoromantikus"-nak nevezik őt, összegezvén ezzel a verseiben tükröződő természet- és formatiszteletet, az elvont igazságszeretetet és a sokszor zenei hatásokra épített kompozíciót. *"Az igazság keményebben vág, mint a gyémánt"* — írja Watkins. Ha megnevezésekre van szükség, szerintem inkább klasszikus, ha egyáltalán besorolható.

Swansea-ban, Wales második legnagyobb városában élt, ott, ahol a Bristol-csatorna az Atlantióceánba szélesedik, ahol a tenger gúla alakú homokhegyeket épít a parton s a dagály és apály közti különbség a legnagyobb. Ódát is írt a városhoz, mint ahogy a tengert balladákban énekelte meg, Taliesint, a legendák csodálatos énekesét, a walesi Veinemöinent idézve a Gower partokra. Heinét és Hölderlint fordított, majd — először Neville Masterman kezdeményezésére — József Attilát és Illyés Gyulát.

Amikor pár évvel ezelőtt soraimmal fölkerestem, hogy közreműködnék-e egy József Attila-kötet elkészítésében, már készen volt a "Thomas Mann üdvözlése"-nek fordításával. Ezután az "Íme hát megleltem hazámat" (Behold I have found my land) következett, melyen több mint egy hónapig dolgozott, a verset újra és újra felolvastatva magának, majd a "Mama" című vers készült el hat változatban, az "Emberek" s az "Altató" (Humans, Lullaby) nétszer átjavítva.

Nem ismerek még egy fordítót, aki hozzá hasonló alapossággal és türelemmel javítgatott volna fordításokon, melyeket a nála sokkal szerényebb tehetségűek már régen feladtak volna. Nagyritkán megtörtént, hogy egy-egy megoldáshoz, azaz sorok szabadabb fordításához olyan határozottan ragaszkodott, hogy engednem kellett. Példa erre "A Dunánál" utolsó két sora, mely fordításában így hangzik :

"And settling at long last the price
of thought
This is our task and none too
short its lease."

A két "Bánat" című József Attila verset, melyeknek fordítása a Browring óta eltelt közel másfél évszázad brit-magyar irodalmi kapcsolatoknak legszebb eredményei közé tartozik, Mervyn Jones segítségével tolmácsolta.

A napokban Amerikából hozott levelet a posta. Vernon Watkins Illyés "Haza a magasban" (Fatherland in the heights) első és halála miatt immáron végleges változatát küldte el. A költő tavaly, negyvenéves szolgálat után nyugdíjba vonult a banktól, s először a Swansea-i Egyetemen tanított, majd ősztől kezdve Washingtonban vállalt egyéves vendégtanári állást. Szeptember 30-án kelt utolsó levele tele van életörömmel, optimizmussal. Leírja az utazás viszontagságait, beszámol a tanítás és versfelolvasás élményéről s gyengéden odabök a kritikusoknak : "A kritikus megmagyarázza, gyakran félremagyarázza azt, ami a költészetben sokkal titokzatosabb és egyszerűbb, mint az, amit ő tud." A fordításról szólva pedig arra figyelmeztet, hogy az első kérdés, amit fel kell tennünk, az : "Vajon az eredeti költője azokat a szavakat és stílushatásokat alkalmazta volna-e, ha angolul írja a költeményt, mint amelyeket a fordító alkalmazott ?"

Október 9-én, teniszezés közben, váratlanul érte Vernon Watkinst a halál. A magyar költészet művészi tolmácsot, Wales nagy költőt gyászol benne.

KABDEBÓ TAMÁS

CSANÁD JÁNOS

NEM KÉREK ELÉGTÉTELT

Csanád János idén augusztusban menekült el Magyarországról. Otthon 1964 óta jelentek meg írásai, nagyrészt a "Kortárs"-ban és a "Tiszatáj"-ban. 1966-ban helyezést ért el a Nemzetközi PEN novella-pályázatán.

Tojás felébredt.

Mennyi ? — gondolta és elvigyorodott a sötétben. Az asszony hasrafordult és hangosan szuszogni kezdett mellette. Ijedten lélegzetvisszafojtva fogalmazott tovább.

Tizenegyezer.

Szép, kerek summa. Tudod, mi a köldökpor ?

Igen. Gyógyszer.

Honnan tudod ?

Miért nem játszottad meg ?

Elvihettelek volna Zakopaneba. Három hétre.

El.

A négyest előre, elé meg a többit. Variálva. Így képzeltem.

Miért nem játszottad meg ?

Ne kérdezd még egyszer. Menj, nézd a versenyt. Puder is indul. Sárga. Domolykó hajtja.

Itt elakadt. Tűnődve nézte egy ideig az alvó asszony lelógó tésztaszerű melleit, löttyedt hasát, hosszú, gondolattalan percek múlva folytatta csak az írást.

Menjünk le a Harangba.

Hiszel a misztériumokban ?

Hiszek benne, ha akarod. De akadhat ott egy-két német vendég. Aki szórakozni akar...

Tűnj el.

Ki az a szőke nő ? Ott a kaszszánál ?

Az ott ?

Néz.

Tűnj el gyorsan. A feleségem.

Megmondhatjuk neki, hogy ... máma almás.

Jöjjön holnap, mi ?

Hogy jöjjön holnap. Nem is a feleséged, igaz ? Nincs is feleséged. Nincs, aki vállalná ...

Fogd be a szád.

Helyettünk markolja fel a tízezret. Mehet Zakopaneba. Három hétre.

A levegő mozdulatlan és cefreszagú volt a lezsaluzott ablakok között. Az asztalon mosatlan edények, üres palackok garmadája, sztaniolpapír és tojáshéj szerteszét szórva a szőnyegen is.

Hány éves az apád ? — gondolta hirtelen.

Lehet, úgy hatvan ... ahogy elnézem.

Mit csinál most ?

Valamit biztosan. Nagyon tevékeny ember.

Láttad már meztelenül ?

Nem akarod, hogy eltűnjek, igaz ?

Nem. Pálinkát akartam inni. Azonnal.

Menjünk le a Harangba.

Minek ?

Pálinkát akartál inni. Ha akarod, én ...

Nem akarom. Csendet akarok. De előbb kérdeznék valamit. Ki vette el a szűzességed ?

Mindig ilyen hülyéket kérdezel.

Azt kérdeztem, ki vette el a szűzességed !

A Feri bácsi.

Az ki ?

Nem tudom. Anyám hozta egy éjjel a Harangból. Nagyon híres ember.

Mehetünk.

Újra átgondolta az egészet, elégedett volt a dialógussal. Tudta ugyan, hogy nem ez az a talaj, melyből a pénzmag szárba szökken, ez nyilvánvalóvá vált a szerkesztővel való néhányperces eszmecsere során. Csak azért hallgatta végig, mert azt hitte, Földeák Jánossal tárgyal, aki a kaszszát kezeli ; agyában együtt volt a totális társadalomkritika, ahogy tervezte, semmitmondó kis történetbe csomagolva.

Az asszony felébredt. Nyögdécselt, olyanformán, ahogy a zenészek hangolnak, ujjaival az ágyéka felé tapogatott. Durván ellökte magától, káromkodott is hangosan, érthetően, hogy kizárjon minden félreértést.

Első útja a Dunához vezetett.

Lassan ballagott végig a Körúton, térdei meg-meginogtak, szédült, mintha eret vágtak volna rajta. Mint valami baljós kór első tüneteit hordozta a testén a hetvenkétórás ostrom minden fáradtságát. Hiába volt a pezsgő, a sok csokoládé, a márkás likőrök, a negyven darab falusi tojás, úgy se bírta tovább az iramot. Pedig ártatlanul kezdődött, ültek csak egymással szemközt, ringatóztak a Rolling Stones sláger ütemére, Tojás az asszony billegő melleire koncentrált, az fajtájára jellemző türelmes mosollyal tűrte. Később kávét főztek. — Segíthetek ? — kérdezte, és megszorította a megrebbenő pici női kezet. Az asszony szomorúan csóválta a fejét. — Tiszteletben tartom a férjem emlékét. — Miért, ő is így kezdte? — Hangos kacaj volt a válasz, az asszony felpendült, a férjéről kezdett mesélni. Ijesztő tökéletességgel utánozta korábbi suta vallomásait a férfi darabos mozgásával illusztrálva. Tojásnak nem volt szüksége az effajta felújításokra, ismerte Bujdosó Ármint. Amíg az asszony beszélt, lefejtette könnyű kötött bluzát, kigombolta a ruhája elejét, felnyalábolta és puhán az ágyra ejtette. Most a dolog végeztével sajnálta is ezt a kapcsolatot. Az asszony mesterien főzött és valami készpénzt is ígért.

Lökdöstette magát a tömeggel, dünnyögve, érzéketlenül csoszogott tovább, ha elfáradt, megállt pihenni. Hosszan bámulta a kirakati árut, csalta magát, a falusi ember bizalmatlanságával csodálkozott rá az ortopéd cipőkre, a színevesztett, antik műtárgyakra, s annak a módján tűnődött el : ugyan mire valók ? Egy könyvkereskedés kirakatában két összenőtt fekete test: Sir Alexis Thompson — Nemiség a forró Afrikában. Fájdalmas fintorba rándult az arca, kissé szégyenkezett, óvatosan körülpillantott, mielőtt ellépett az üzlet elől. Aztán kieszelt egy játékot, amit hasznosnak vélt. A kirakat tükréből tanulmányozta az embereket, öltözékük, temperamentumuk, érdeklődésük szerint próbálta bizonyos rendszerbe szedni őket. A kategóriáival ugyan szégyent vallott, de megfigyelte, hogy az idősebbek tekintete mindannyiszor megakadt kopott, rojtos szárú nadrágján, a nők kilencven százaléka menetelt komor, kifürkészhetetlen arccal, mintha valami veszélytől tartanának, s minden negyedik férfi járáshibával küszködik.

Ezt játszotta jó félórahosszat, ereiben megindult a vér, nyelve tudtán kívül vidámabb dalra hangolt, képzelete csapongani kezdett. Járását macskaszerűvé változtatta, elképzelte, hogy valaki követi, izmaiban százféle kipróbálatlan ütés-fogás kezdett mozgolódni, agyában ezerféle elmés magyarázat olyan dolgokra, amiket még csak szándékában sem állt elkövetni soha. Váratlanul toppant elé egy-egy járókelőnek, értelmetlen jelszavakat, jóslatokat súgott a fülükbe, aztán harsányan kacagott riadt mozdulataikon, kényszeredett mosolyukon. Nemigen tudta, mire jó mindez, de nagyon jól szórakozott. És az idő haladtával lassan újra felfigyelt a nőkre. A bólogató mellbimbókra, a puha szövet alatt alig mozduló csipőkre, a tekintetváltásokra, melyekben benne foglaltatik csók, ölelés, csalódás, halál, vagyis az élet. Diáklányok álltak a járda szélén, táskáikban könyvek, jegyzetek, csevegtek, titokban felé pillantottak. Középkorú nő haladt el mellette, riadt pillantása a csipőjére rebbent, elformátlanodott testét tán tudtán kívül ringatta meg megvastagodott lábain. Végignézett magán, fejébe tódult a vér, jótestű fickó vagyok én, — gondolta, aztán ki is mondta hangosan.

— Jótestű fickó vagyok én !

Lesétált a kikövezett rakpart alá, lábainál lustán sodródott a víz, a hídláb körül apró örvények feketéllettek. Sétált zsebrevágott kézzel, beleköpködött e tovahaladó áradatba és elképzelte, hogy elhajózik Bajára vagy Alexandriába. A parton, ameddig a szem ellátott, ifjú szerelmesek, bágyadt öregek üldögéltek, beszívták a folyó hűvös, esti illatát, csodálták a régi város apró, nyugtalan fényeit. A csend megzavarta. Megállt, szilaj vágyat érzett, hogy szájonvágjon valakit. Az arcok körülötte belevesztek a sötétségbe. Köhécselni kezdett, hamisan fütyülte a legnépszerűbb sláger refrénjét, később illetlen mozdulatokat tett némelyek arcába hajolva, de nem figyelt rá senki.

Leült, nézegetett, a parti lámpa alatt, egy lányt vett észre. A lány lába előtt nyitott könyv hevert, arcába lógó hajjal hajolt egy nagy bőrzsák fölé. Megindultan nézte, a lány a zsákban kotorászott s apró elégedetlen hangokat hallatott. Tojás úgy képzelte, halkan, illedelmesen szíd éppen valami apróságot, ami elbújkált előle a zsák fenekére. Odalopódzott hozzá, lekuporodott a lába elé.

— Tanul ? — kérdezte alázatosan.

A lány mozdulatlanná merevedett, szemét konokul a lépcsőre szegezte. Még alázatosabban hajolt elé, hangját könyörgőre fogta :

— Mondom, tanulgat ?

A lánynak egy pillája se rezdült.

Felállt, fordult kettőt, egy szerelmes pár előtt találta magát. Szétvetett lábakkal, rosszindulatúan méregette őket.

— Szeressétek egymást, gyerekek ! — üvöltötte torkaszakadtából.

A szerelmesek egymást bámulták, tán észre sem vették őt. Nézte egy ideig egymásba fonódó tekintetüket, ökölbe rándult a keze. Elfordulva egy öregúrba botlott, letelepedett mellé.

— Gyönyörű esténk van — mondta egy széles mozdulat kíséretében.

Az öreg felemelte az arcát s olyan tekintetet vetett a szemközti Halászbástyára, mint az üdvözült.

Várta egy ideig a választ, aztán felpattant, felszaladt a legfelső lépcsőfokra.

— Figyelem, figyelem — üvöltötte. — Hölgyeim és uraim, figyelem ! Következő műsorszámunk zenés bohózat számtalan jelenetben, fantáziadús nézőknek ... időtényező az atyaúristen keze ügyében ... Hősünk fiatal volt, tizennyolc éves se még, gyengéd a lányokhoz, imádta a fákat, a Dunát és a labdarúgást ... Aztán, mikor először verték, meghunyászkodott, másodszorra visszaütött, harmadszori verésre nem került sor, megszökött az intézetből. Története megrázó, tanulságos, mulattató és végtelenül egyszerű, figyelem hölgyeim ... uraim a kezükkel nyughassanak ...

Néhány férfi elkapta a kezét partnernője melléről, combjáról, de egyéb nem történt, mintha mindenki megsüketült volna. Végigjártatta tekintetét az érzéketlen sokaságon, karja lehanyatlott és megrogyott a teste. Leült. Püffedt lábairól lehúzta a cipőt, beletömködte a zoknikat. Felgyűrte a nadrágja szárát s a kövek közt bukdácsolva belegázolt térdig a vízbe. Megmosta az arcát, megnedvesítette a haját, aztán csak állt, előrehajolva élvezte, ahogy egész testét átjárja a hideg. Kiabálás, szitkozódás hallatszott a hídról. Arrafelé fordult, vidáman, kiabált és káromkodott ő is. Aztán kirohant a vízből, a lépcsőre telepedett s a lábait szárítgatta. Közben a régi jó heccek jutottak az eszébe. A Soo lány. Visegrádon a nadrágjába csempészték a kis kínai babát. A lány fészkelődött, ők pedig nyugtatták. — Nehogy felizgulj, csillagom, csak egy béka ... Kis pislogó jószág ... Nyálkás kis fenegyerek. — A Soo lánynak azóta is hideglelős rohamai vannak.

Belemosolygott a sötétbe, hanyatt feküdt a kövön, megnyugodott. Fogalmazta tovább a novelláját.

Harangvirág — gondolta — mintha a levegő rohadna körülöttem ... Törhetetlen fejek. Göngyöleg fejek. Spirálfejek. Spirális hátgerincek.

Sólyom vezérigazgató, mióta az eszemet tudom. Gáláns külső, dörgő szónoklatok, a szakmát rég elfelejtette, de a bajvívásban páratlanul áll. Egy legenda a sorsa, homlokát bíborszín glória övezi, de tudok én egyet-mást erről a hibbant gyógyszerészről. Egy szerződés végett jártam a hivatalában, lucskosan markolászta a kezem. Szédelegtem ott a megtisztelésétől és pálinkaszagtól, amíg kezdő az ember, csak a romantikáját látja a dolgoknak. A nagy szívesség arra volt csak jó, hogy a számat befogjam. Legalább, amíg kiszellőztet. Csoda, hogy ez az alak még egyáltalán van, egy szép napon elfogy, megsemmisül. Egy tócsa okádék marad csak belőle valamelyik éjszakai mulató hátsó bejárata előtt.

Egy felcicomázott homokzsák : ez örökmécs — gondolta oldalra fordulva. — Ragasztott szempillák, hamis darázsderék, lyukak a nyakán, mint a bombatölcsér, puderrel eltömve, az első nő volt apám életében, én is sok szépet, jót tanulhattam volna tőle. Margitsziget. Lombsátor, átderengő csillagfény, ültünk a padon, fogtuk egymás kezét, a Férfiról szavalt felindulva. Egyszer csak elhallgatott a szótag közepén ferdére nyílt szájjal, csókolódzni akart, honnan tudhattam volna ? De megsejtettem én ott valamit. Püffedt hasára szorítottam az arcom, ujjaimmal tanácstalanul doboltam rajta, amíg el nem küldött. Nem tudhatta, mit kezdhetne velem. De, látod, a szép estét nem felejtette el, ide-ideles két korty Abasár között.

Hasrafordult, úgy kikapcsolódásképpen körömmel vakart ki egy kavicsot a betonból. Nézelődött egy ideig, sajnálta az embereket, mert semmi dolguk nincs

Ménes — gondolta aztán — első a bejárattól jobbra. Nyersgumi cipőtalp, mert az praktikus, homoki fehér, rekedt hangú, étvágytalan nők. Otthon fáradt, tehén szemű asszony, intézetben nevelődő lányok, a gyárban ijedt, pártonkívüli művezető, "dolgozzanak kérem". Kérdezd meg egyszer azt a művezetőt, csak habogni fog, de próbáld meg egyszer, beszélj magad vele. — Mi újság ? — Telek. — Hogy ? — Kettőért ide, négyért vissza. Kétszáz négyszögölenként, négyezer parcellánként. Pártunk és kormányunk határozata alapján az ipar vidékre költözik. — A gyalut tagadja, mint a bűnét.

Gyötörte az agyát néhány percig, egy kövér nő sietett a segítségére. Ott hömpölygött el a parti lámpa alatt.

Az ott Weissné, a főnököm volt egykor. Született Hambrody Maria Tekla, Amália, dédapja részt vett a Szabadságharc harminc csatájában, lovak taposták szét Segesvár alatt, ez úgy ült ott előttem naphosszat, mint egy Szent István-korabeli romhalmaz. Elmozdíthatatlanul. Rázörgettem az ajtó- reggelente, mondom, ich habe die Ehre, nagyságos asszonyom, jól aludt ? Kapkodta a levegőt, vörösödött, látod, most is ide bámul, de engem nem vág át. Látom én az utcán. Férfikabátot visel, kackiás kalapot hozzá, ez kislányokkal is szeretkezik.

Az ujjain kezdte számolgatni : munkás, értelmiségi ... marad a paraszt. A paraszt. Sperling.

Nagy bajuszt növesztett a célszerűség miatt. Látni mindenfelé, teheti, van reprezentációs keret, száz munkaegység s a könyveléshez a sertésgondozó gyagyás lánya is elég. Aki a hetedik általánost végzi éppen esti tagozaton. A falu valahol Nyíregyháza alatt büszkén henceg fővárosi képviseletével. Sperling pedig igen jó fiú. A luxuslakása vállalati érdek, a Mercedese szolgálati kocsi s csak gyümölcslevet iszik a kolhoz számlájára. A falut ugyan még nem látta, de ki várná el tőle ? Alkalmi fiúit selyemben járatja, azoknak még a napsugár is megárt.

Felszedelődzködött. A Himnuszt dudolva lépkedett el a Parlament előtt, aztán futásnak eredt. Futott néhányszáz métert, lassított, légzési gyakorlatokat végzett, az izmait lazította és beleköpködött a folyóba. A hajóállomásnál a halomba rakott ládák közt agyonrugdosott egy patkányt. Fenejó kedve kerekedett hirtelen.

Hogy a folyó túlpartjára hogyan került át, azt maga se tudta pontosan. Visszafelé indult hát a hídon, botor öregúr haladt néhány lépéssel előtte. Hozzámérte a lépéseit, hozzáformálta a járását, együtt bicegtek, lihegtek s időnkint megálltak pihenni. Élvezettel követte az öreget, érzést, lendületet vitt a játékba, pedig a híd néptelen volt, senki sem láthatta őket. Aztán elunta, nekiiramodott, elhaladva rávágott tenyérrel az öreg fenekére. A híd lejáratánál megtorpant. Sokáig állt a járda szélén, a nyakát nyújtogatta, majd egy alkalmas pillanatban lelépett az úttestre. Két személykocsi tülkölt egyszerre, egy begyakorlott testcsellel ugrasztotta össze őket, s míg a vezetők egymást marházták, mélyen meghajolt egy láthatatlan nézőtér előtt. Áthajolt a korláton, süketen bámulta a fodros vizen imbolygó fényeket, lelkébe visszalopódzott az alkotás öröme, fogalmazta tovább a novelláját.

Most úgy tűnik — motyogta — mintha mindig téged szerettelek volna. Lehunyom a szemem : kéz a kézben futunk fel a szerpentinen, arcod kipirult, ruhád a szél lobogtatja, hajad, mint valami fátyol, ölnyire úszik a nyomodban. A végtelenből érkeztünk. Szélárnyék, enyhhely a szikla tövében, távoli harangszó, tompa növényi zajok. Mindig ilyennek képzeltelek. Arcod árnyékban, tested ártatlan pihegések zajtalan ritmusa, egy ölelés, csillagzápor, ernyedt egymáshoz

(Folytatás a 12. oldalon)

ÁLDOR PÉTER, a kiváló magyar grafikus kapta az idén az egyik Maria Moors Cabot-díjat, amelyet minden évben 5 olyan észak- és dél-amerikai újságírónak vagy újságrajzolónak juttatnak, aki az amerikai népek baráti együtt élése érdekében figyelemre méltóan tevékenykedik. A díj személyenként 1.000 dollár és aranyérem. Áldor a columbiai Bogota legnagyobb napilapjának, az "El Tiempó"-nak karikaturistája.

*

ARANY JÁNOS-szobrot avattak Kisújszálláson. A szobor Ispánky József szobrászművész munkája.

*

JERITZA MÁRIA nyolcvan éves. Bécs város gyűrűjével tüntették ki a világhírű operaénekesnőt, a Staatsoper egykori szólistáját. A New Yorkban élő művésznőnek Gertrude Sandner, Bécs kulturális tanácsnoka vitte el a kitüntetést.

*

FISCHER ANNIE zongoraművésznő október végén négy hangversenyen lépett fel az Egyesült Államokban a Philadelphiai Szimfonikusok kíséretével. A karmester Ormándy Jenő volt.

*

A KNER NYOMDA gyomai telepén készül a világ Corvináiból a Bibliotheca Corviniana. A kötet 170 színes tablón mutatja be a magyar reneszánsz kultúra értékeit, a magyar mellett több idegen nyelvű kiadásban is.

*

A PÁRIZSI UNESCO-PALOTA előtt felállították Sibelius acélból készült szobrát. Az emlékmű Aila Hiltonen finn szobrász művének mása. Az eredeti szobrot nemrég leplezték le Helsinkiben a zeneszerző születésének századik évfordulóján.

*

A KÁLMÁN IMRE UTCA — volt Kálmán utca — 1. számú épületénél emléktáblát helyeztek el Budapesten. A népszerű zeneszerző születésének 85. évfordulója alkalmából emlékkiállítás nyílik az Operettszínház halljában.

*

ÚJ ZSEBSZÍNHÁZ nyílt meg a Budapesti Műszaki Egyetem ezerszemélyes kollégiumában. A hetvenszemélyes pinceszínház a görög Skene nevet viseli. A színpadot a Műszaki Egyetem hallgatói saját erejükből hozták létre.

*

A DANTE-BIZOTTSÁG elnöke, Luigi Guy olasz közoktatásügyi miniszter, átadta Velencében, a VI. Nemzetközi Dante-kongresszuson Kardos Tibornak az Eötvös Loránd Tudományegyetem olasz professzorának az arany Dante-érmet, Dante-kutatásaiért, kommentárjáért és Dante újabb magyar fordítása körüli munkájáért.

Irodalmi Újság

A METRO-GOLDWYN-MAYER amerikai filmgyár Magyarországon forgatja "The Fixer" című filmjét. A produkció koreográfiáját Roboz Ágnes készíti.

*

A 14 ÉVES Rácz Rózsa nyerte el az 1966. évi Shankar gyermekrajz-kiállításon az indiai köztársaság elnöki aranyérmét. A 24 Nehru-díjat nyert gyermekrajz közül egy szintén magyar kislányé.

*

ILLYÉS GYULA 65. születésnapja tiszteletére, a Szépirodalmi Kiadó gondozásában, több mint 700 oldalon jelentek meg Illyés Gyula összegyűjtött versei, "Poharaim" címen. A költő portréját s a kötéstervet Borsos Miklós készítette

*

HAMVAS H. SÁNDOR író, újságíró, 71 esztendős korában Budapesten elhunyt. Fiatalságától kezdve mindvégig részt vett a munkásmozgalomban. Ismertebb regénye: "Az acél dala".

*

LENGYEL GÉZA írói és újságíró 87 éves korában Budapesten elhunyt. Nagyváradon kezdte pályáját, itt került közelebbi kapcsolatba Ady Endrével. Később a "Budapesti Napló" belső munkatársa majd a "Pesti Napló" munkatársa lett és kezdettől mindvégig dolgozott a "Nyugat"-nak. Adyról írott könyve a költő életének 1900-tól 1908-ig terjedő szakaszával foglalkozik és megbízható, színvonalas ismertetést ad Adyról, mint újságíróról. Több regénye, novelláskötete jelent meg. Legismertebb könyve, a "Nyugat"-ban folytatásokban is megjelent regénye: "Kis házak között".

*

A NÉMET-MAGYAR KULTÚRKÖR ez évi tudományos konferenciáját a Rajna-menti Gutenfels várban (Kaub) tartotta meg november 3 és 5 között. A központi téma: a Habsburg-birodalom 19. és 20. századbeli nemzetiségi kérdése volt. Az előadók között több neves német és magyar professzor és kutató szerepelt.

*

RÁBA GYÖRGY költő, műfordító és irodalomtörténész nyerte el a Premio Romá-t, Róma városa aranyplakettjét. Rába György Leopardi-fordítása, mely a XIX. századi Itália nagy lírikusának teljes költői életművét először adta magyarul filológiailag megbízhatóan, tíz éve jelent meg. Leopardi tolmácsolását "Modern olasz költők" című antológiája követte, mely e század olasz lírájáról ad — saját és mások fordításában — korszerű áttekintést. E könyvéhez "Olasz költők antológiája" címmel tavaly egy még átfogóbb gyűjtemény társult, s képet ad az egész olasz költészetről.

*

RÁTONYI RÓBERT "Az operett csillagai" címmel könyvet írt az operett történetéről, műfaji problémáiról és neves művészeiről.

P. REZEK ROMÁN, aki Párizs után Sao Paulóban folytatja munkásságát, leglelkesebb és leghívebb magyar fordítója és magyarázója Teilhard de Chardin írásainak. Szinte egész életművét mutatja be és adja át magyar nyelven az immár világszerte ismert és sokra értékelt filozófusnak. Rezek Román most kezdte meg Blondel és Teilhard emlékirat-váltásának magyar fordítását. A "Sodródó világ" című sorozata Teilhard nagy témaköreit dolgozza fel minden odevágó szöveg idézetével. Eddig öt kötet készült el; a sorozat körülbelül 25 kötet lesz.

*

TÖBB MINT HATSZÁZ pályázó közül két rövidfilmet fogadtak el Kanadából az Edinburghi Nemzetközi Filmbemutatóra. Mindkét film producere magyar. Az egyik, a nemzetközi filmbemutatókon már többszörösen kitüntetett Kohányi Gyula, a másik az 56-os forradalom után kimenekült Kaskötő István. Kohányi 35 perces "Teddy" című rövidfilmjével szerepel, míg Kaskötő filmjének címe: "The Triangle". A "Globe and Mail" című kanadai lap interjújában megkérdezte a fiatal Kohányit, hogyan tudta megoldani anyagi problémáit, hiszen köztudomású, hogy a filmgyártás amatőröknek költséges szenvedély, és a legtöbb ilyen kezdeményezés, anyagiak hiányában, csődbe jutott. Kohányi elmondta: autószerelő és javító üzemet tartott fenn, hogy a filmjeihez szükséges anyagiakat előteremtse. Ma már önálló filmvállalata van, ahol egész estét betöltő filmeket szeretne gyártani.

*

FLÓRIS MÁRIA, néhai Flóris Frigyes özvegye, Londonban meghalt. Flórisék a harmincas évek elején költöztek ki Angliába, s mint valamikor Magyarországon, csokoládégyár és péküzem, falatozó és cukrászda nőtt a kezük alatt. Mint az Angol Rádió megemlíti nekrológjában, a királyi háznak szállítottak édességeket, de még nevezetesebbek voltak, mint Winston Churchill dús és dekorativ születésnapi tortájának szállítói. Flóris Mária avatott mestere volt szakmájának, erős egyéniség, ismert alakja a konyhaművészet világának; egy kedves anekdotákkal fűszerezett szakácskönyve szép sikerrel jelent meg Angliában, s most van sajtó alatt egy újabb, másfajta jellegű szakácskönyve ... Október 18-án temették el, nagyszámú gyászközönség kíséretében.

A BUDAPESTI OPERAHÁZBAN felújítják Richard Strauss "Ariadne Naxos szigetén" című operáját, melynek első előadása Magyarországon 1919-ben volt. A felújítást Ferencsik János vezényli és Makai Péter rendezi.

*

A MAGYAR ÉLETRAJZI LEXIKON most megjelent első kötete, amely az A-betűtől a K-ig terjed, ötezernél több közszereplő személy nevét és főbb adatait közli, több mint 1000 oldalon. Csák Máté hívének, Nagy Abának néhánysoros ismertetőjével kezdődik, s a magyar vízügyi szolgálat megteremtőjének, Kvassay Jenő mérnöknek az életrajzi adataival zárul. A halottakról szól, ezer évre visszamenőleg, mert az élők számbavétele — mondja az előszó — más típusú.

*

MARY HEMINGWAY, Ernest Hemingway özvegye bíróságnál tett panaszt a londoni "Times" ellen, amely engedélye nélkül közölt részleteket az írónak egy fiatal venezuelai leányhoz, Adlige Adriana Ivancichhoz intézett leveleiből. Az özvegy hivatkozott Hemingway végrendeletére is, amelyben megtiltja levelezésének publikálását.

*

JÓZSEF ATTILA-HÓNAPOT rendeznek decemberben a költő halálának 30. évfordulója alkalmából Makón. József Attila itt járt iskolában.

*

GESZTI GYÖRGY zongoraművész, aki 1956 óta Rio de Janeiróban él, mint pedagógus is elismerésre méltó munkát végez. 1967. november 12-én és 19-én növendékei hangversenyének tematikai beosztása felöleli úgyszólván a zeneirodalom minden korszakát: barokk, folklór, klasszikus, romantikus és a modern zeneszerzők műveit.

*

LEGUTÓBBI SZÁMUNK 15. oldaláról, az "Emberi logika és isteni logika Jónás történetében" című cikk alól nyomdahiba folytán elmaradt a szerző neve. A tanulmányt, mint az a lap 1. oldalán közölt tartalomjegyzékből megállapítható volt, Fáj Attila írta. Ugyanebben a cikkben az 1. hasáb 7. bekezdésének második mondata helyesen így hangzik: "Lehetetlen, hogy Ninive züllött maradjon és mégse pusztuljon el, mert ez teljesen ellentmondana az 1. üzenetnek."

Nem kérek elégtételt

(Folytatás a 11. oldalról)

menekülés, s értelmünk öntudatlan közösülése. S a hajnali napsugárnál nem ismerjük egymást. Ruhád, hajad meglebben a szélben, örök parancsot lüktet a vérünk: tovább, tovább ...

Még mélyebben hajolt a víz fölé, szólította a lányt, szinte hallotta reménytvesztett feleleteit.

— Ebből a rohadt sziklából — mondta — sugárzik a hideg.

— Adj egy slukkot.

— Nem kellett volna idejönnöd.

— Kérek még.

— Be se tudlak takarni rendesen.

— Dehogyisnem !...

Talán mégse kellett volna idejönnöm.

De én mégis eljöttem.

Nem találsz még egy ilyen lányt. Aki ennyire szeret.

— Hm. Tudod mi a köldökpor ?

— Tudom.

— Honnan tudod ?

— Ne kezdd el még egyszer...

Ellökte magát a korláttól, fázni kezdett. Végtelenül fáradtnak, kisemmizettnek érezte magát, sajnálta a lányt is a pályáról. Kétszeresen meg kellett csalni őt, hogy története igaznak tessék s valami értelme is legyen.

Elvánszorgott a parti lámpáig, nekitámaszkodott, lelkében lassan gyűlt a harag. A tudat, hogy éjszaka van s egy fillér nélkül csavarog az utcán, úgy hasított belé, hogy megtántorodott. Belesújtott ököllel a levegőbe.

— Előre — kiáltott olyan hangon, hogy maga is beleborzongott.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 178, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Georg Haas, 1010 Wien, Singer Str. 18, 1/10. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, Nesz Ciona St. 4, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban: Gödör István, 8012 Ottobrunn, Putzbrunnerstr. 136. Postscheckamt München Konto-No 1406 30. Olaszországban: Suzanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 13 Cours des Bastions, 1205 Genève, Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 0.25 ausztrál dollár. Ausztria: 4.20 schilling, Belgium: 11 frank, Dánia: 1.20 korona, Finnország: 60 márka, Franciaország: 1.10 frank, Hollandia: 1 forint, Izrael: 70 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 1 márka, Norvégia: 1.50 korona, Olaszország: 100 líra, Svédország: 1 korona, Svájc: 1 frank, USA: 0.25 dollár, Brazília: 500 Cr. $. Minden más országban: 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

MAGYAR KÖNYVEK ÉS HANGLEMEZEK

Kosztolányi:
Idegen költők .... DM 25.—
Szabó Dezső:
Életeim I-II. ..... " 28.—
Tamási Áron:
Jégtörő Mátyás .. " 10.—
Cronin:
Réztábla a kapu alatt ..... " 11.—
Ezt látják a csillagok ..... " 20.—
Zilahy:
Két fogoly ..... " 16.—
Bromfield:
Árvíz Indiában .... " 20.—
Erdős Renée:
A nagy sikoly .... " 11.—

Kérjen katalógust !

Hanglemez újdonság:

KARÁCSONYI DALOK

Barabás Sári énekével DM. 20.— (30 cm)

MUSICA HUNGARICA

8 MÜNCHEN 13. Agnesstr. 45

GÁBOR ÁRON

a "8 Órai Újság" és a „Reggel" munkatársa volt Budapesten. A háború után az oroszok elítélték. 15 évet töltött Szibériában és csak 1960-ban szabadult.

MOST JELENT MEG

AZ EMBERTŐL KELETRE

című könyve, a szovjet élet pszichológiai szerkezetének tükre.

A kötet ára

műbőrkötésben, színes borítólappal: 5.40 $ vagy 19,60 DM, illetve 27.— francia frank.

fűzve, karton fedőlappal, színes borítólappal: 4.50 $ vagy 17.— DM, illetve 21.— francia frank.

A megrendelés személyi csekken, nemzetközi postacsekken küldhető.

Cím: Dr. Áron Gábor, 8000 München 13, Akademiastr. 15. Bankátutalás esetén: Dr. Aron Gabor, Deutsche Bank, 8000 München 13, Hohenzollernstr. 49. Konto No 35/38444.

MEGJELENT !

MAJOR-ZALA LAJOS

új verseskötete:

ÖTÖDIK-SÍP

Megrendelhető: Lajos Major-Zala, 1701 Fribourg (Suisse) Case Postale 618.

Ára Európában, kötve 12.—, fűzve 9.— svájci frank, Amerikában, kötve 4.— fűzve 3.— dollár + 10% portó.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra

gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie: Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication: Robert Proix